CONFERENCE BOOK

AKDENİZ 16. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

TUNUS

17 - 22 EYLÜL 2026

AKDENİZ
16. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

AKDENIZ
16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SEPTEMBER 17 - 22, 2026
TUNIS

ISBN: 978-625-8795-47-9
Published by : Academy Global Publishing House

www.akdenizkongresi.org

AKDENIZ 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SEPTEMBER 17 - 22, 2026
TUNIS

Edited By
ASSIS. PROF. DR. GULTEKIN GURCAY

Issued: 20.10.2026
ISBN NR. : 978-625-8795-47-9

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
In the conference 58 papers have been presented by Turkish participants and 66 papers by international participants.
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

The Contents Of This Book Are Solely Those Of The Authors.
Bu Kitabın içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Web: www.akdenizkongresi.org Contact: akdenizkongresi@gmail.com

CONFERENCE ID

AKDENIZ 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE

SEPTEMBER 17 - 22, 2026

TUNIS

ORGANIIZATION

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey – Spain – Kazakhstan- Tanzania- Tunisia- Kenya – France – Morocco – Kuwait- Albania- Saudi Arabia- Kyrgyzstan- Japan- Bangladesh- Azerbaijan- Greece- Nigeria- Georgia- Egypt- Philippines- Pakistan- Iran -

PRESENTATION

Oral presentation

No part of this book may be reprinted or reproduced or utilized in any form or by any electronic, mechanical or any other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any form of information storage or retrieval systems, without permission from the publishers.

Academy Global–2026©

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference: Prof. Dr. Hülya Çiçek

Prof. Dr. Hülya Çiçek - Gaziantep Universitesi

Prof. Dr. Ali Bilgili - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Naile Bilgili - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Başak Hanedan - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hajar Huseynova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Dwi Sulisworo - Ahmad Dahlan University

Prof. Zain Musa - Royal Academy of Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain - NICMAR University

Prof Yakup Babayev - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Suyatno - Ahmad Dahlan University

Prof. Dr. Al-Rashiff H. Mastul -Mindanao State University

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy - Mindanao State University

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs Özkara - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna - Zarmed University

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR - Ataturk Universitesi

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Batman Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Dicle Üniversitesi

Assoc. Prof. Dody Hartanto - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Nazile Abdullazade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Erkan EFİLTİ - Kırgızistan-Türkiye Manas University

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - New Bulgarian Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari - Tebriz Universitesi

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş - Gazi Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - İnönü Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları

Assist. Prof. Ihwan Ghazali - Technic University of Malaysia

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan- Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Dicle Üniversitesi

Lecturer Mehmet Nuri Ödük - Selçuk Üniversitesi

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden - Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou –

Dr. Dadash Mehravari - Tebriz Universitesi

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Gültekin Gürçay

Dr. Amaneh Manafidizajı

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Turkiye

Prof. Dr. Emine Koca – Turkiye

Prof. Dr. Fatma Koç – Turkiye

Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye

Prof. Dr. Ali Bilgili - Turkiye

Prof. Dr. Naile Bilgili - Turkiye

Prof. Dr. Başak Hanedan – Turkiye

Prof. Dr. Aysel Güven - Turkiye

Prof Dr. Bülent Kurtişoğlu – Turkiye

Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan

Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia

Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina

Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia

Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan

Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India

Prof. Dr. İzzet Gümüş – Turkiye

Prof. Dr. Mustafa Bayram – Turkiye

Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Turkiye

Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China

Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan

Prof. Dr. Suyatno – Indonesia

Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain – India

Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran

Prof. Dr. Ika Maryani – Indonesia

Prof. Dr. Guler Yenice – Turkiye

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi – Turkiye

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna – Uzbekistan

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı – Türkiye

Prof. Dr. Belkıs Özkara – Türkiye

Prof. Dr. Al-Rashiff Hamjilani Mastul – Philipinnes

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy – Philippines

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sıddık Bakır – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Meryem Öztürk - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Turkiye

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Ozbekistan

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India

Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Ali Vandshoari – İran

Assoc. Prof. Dr. Dinara Fardeeva – Rusya

Assoc. Prof. Dr. Göksel Ulay – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Erkan Efilti - Kirgizhstan

Assist. Prof. K. R. Padma – India

Assist. Prof. Dr. Omid Afghan - Afghanistan

Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia

Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria

Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania

Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia

Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – Iran

Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Ozbekistan

Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria

Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India

Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye

Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunalieva - Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China

Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa

Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India

Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania

Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines

Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden – Turkiye

Dr. Mehmet Nuri Ödük – Turkiye

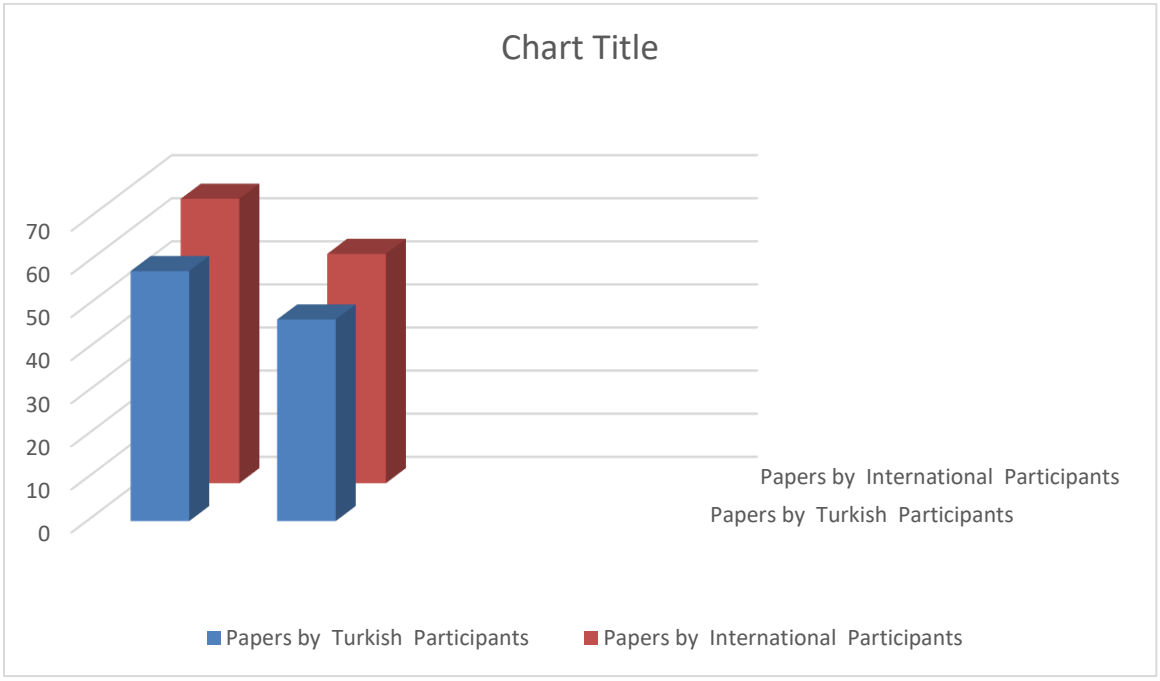
Dr. Ayşe Baran - Turkiye

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan

Dr. Sonali Malhotra – India

Dr. Amaneh Manafidizaji – Iran

	Number of paper	*%*
Papers by Turkish Participants	58	46,77
Papers by International Participants (21 Countries)	66	53,23

AKDENIZ 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SEPTEMBER 17 - 22, 2026 - TUNIS

NO : **AC- 16A - 2026. 360T– 3863**
Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi 20/10/2026

İLGİLİ MAKAMA

Academy Global Conferences tarafından düzenlenen **AKDENIZ 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES** kongresi 17-22 Eylül 2026 tarihlerinde Tunus'ta 22 farklı ülkeden akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre kapsamında sunulan 124 bildirinin 58'I Türkiye'den, 66'sı ise farklı 21 ülkeden katılan akademisyenler tarafından sunulmuştur. Kongre, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen "Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır." değişikliğine uygun olarak düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz ederiz

Saygılarımızla

Prof. Dr. Hülya Çiçek

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Tıp Fakültesi

Sayı : E-98102723-903.07-475454
Konu : Görevlendirme Talebi

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi : 27.03.2024 tarihli ve E--903.07-474236 sayılı yazı

Fakültemiz Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı'nda görevli öğretim üyesi Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK'in Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince, Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz ve yevmiyesiz olarak görevlendirilme talebi ile ilgili dilekçesi ekte gönderilmiştir

Adı geçen öğretim üyesinin Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz, yevmiyesiz olarak görevlendirilmesinde Dekanlığımızca bir sakınca bulunmamaktadır.

Onaylarınıza arz ederim

Prof.Dr. Şevki Hakan EREN
Dekan

OLUR

Prof.Dr. Arif ÖZAYDIN
Rektör

Ek:İlgi Dilekçe (1 Adet)

Dağıtım:
Gereği:
Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı Başkanlığı

Bilgi:
Sayın Prof.Dr. Hülya ÇİÇEK

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Adres : Gaziantep Üniversitesi Kampus Alanı, Tıp Fakültesi Dekanlığı, Şehitkamil - 27310 - GAZİANTEP
Telefon : 0 (342) 360 60 60 Faks:0 (342) 360 16 17
e-Posta : tipfaksek@gmail.com Web : www.gantep.edu.tr/~tipdekanlik/bilgipaketi
Kep Adresi : gauntipdek@hs01.kep.tr

Bilgi için : Hüseyin Temel
Unvanı : Bilgisayar İşletmeni V.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENIZ ART 7TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
September 17 - 22, 2026
TUNIS

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.**
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.**
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. **Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- **SADECE ÇALIŞMADA YAZAR OLARAK GEÇEN KİŞİLER SUNUM YAPABİLİR !**

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of "Meeting ID
- or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Prof. Dr. Hayati MAMUR**	1	Multi-Class Classification of Diabetes Health Indicators Using Deep Neural Networks and SMOTE	Dr. Öğr. Üyesi Gözde Özsert Yiğit Dr. Öğr. Üyesi İlkay Sibel Kervancı
		2	HALKA AÇIK KANSER GENOMU ATLASI (TCGA-GBM) KLİNİK VERİ SETİNİN TEMİZLENMESİ VE TANIMLAYICI İSTATİSTİKSEL DEĞERLENDİRMESİ	Dr.öğr.Üyesi İlkay Sibel KERVANCI Dr.öğr.Üyesi Gözde Özsert YİĞİT
		3	CLOUD-BASED ACCOUNTING SYSTEMS FOR FINANCIAL ANALYSIS AND FORECASTING USING OCR AND MACHINE LEARNING	MSc. Student, Berkay KOŞAK Assoc. Prof. Dr. Fatih YÜCALAR
		4	APPLICATION OF A CAN-BASED COMMUNICATION SYSTEM FOR SECURE VOICE COMMUNICATION IN INDUSTRIAL ENVIRONMENTS	Efe İSHAKOĞLU Hayati MAMUR
		5	DESIGN AND DIGITAL TWIN-BASED ANALYSIS OF A GRAVITY-BASED ENERGY STORAGE SYSTEM FOR WIND ENERGY APPLICATIONS	Alperen VARDAR Hayati MAMUR
		6	INVESTIGATION OF SEASONALITY IN MATHEMATICAL MODELS USING FRACTIONAL DERIVATIVES	Asistant Professor, Mehmet Akif ÇETİN

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN**	1	NEOFUTURISM: THE NEW FUTURE OF ARCHITECTURE? OR THE ARCHITECTURE OF THE FUTURE?	Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN Öğr. Gör. Dr. Evren TANDOĞAN
		2	PARASİTİC ARCHITECTURE	Öğr. Gör. Dr. Evren TANDOĞAN Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN
		3	İÇ MİMARİ GÖRSELLEŞTİRMEDE ANTİ-RENDER YAKLAŞIMI: YAPAY ZEKÂ DESTEĞİYLE İDEALİZE EDİLMİŞ TEMSİLDEN KULLANILAN MEKÂNIN TEMSİLİNE	Arş. Gör. Dr. Emre PINAR
		4	EKOTURİZM ARAŞTIRMALARINDA AHP KULLANIMI: ARAŞTIRMA EĞİLİMLERİ, TEMALAR VE BİLİMSEL AĞLARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Prof. Dr. Tuğba KİPER Dr. Öğr. Üyesi Emine KELEŞ ÖZGENÇ
		5	ECO-ANGER IN THE CLIMATE CRISIS: UNDERSTANDING AN EMOTIONAL RESPONSE TO ENVIRONMENTAL DEGRADATION	Doç. Dr. Çiçek EDİZ Doç. Dr. Derya YANIK
		6	TEMPERATURE, AIR POLLUTION, AND MENTAL HEALTH: NEW ENVIRONMENTAL THREATS TO PSYCHIATRIC WELL-BEING	Doç. Dr. Çiçek EDİZ Doç. Dr. Derya YANIK

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof.Dr.Ramazan İLGÜN**	1	MEYVE SUYU ENDÜSTRİSİNDE KALİTE GÜVENCE AÇISINDAN AMBALAJ KAYNAKLI RİSKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Kalite Güvence Mühendisi, Özgü Nur KAHRAMAN
		2	MEYVE SUYU ENDÜSTRİSİNDE TEDARİKÇİ YÖNETİMİNİN GIDA GÜVENLİĞİ VE KALİTE PERFORMANSINA ETKİSİ	Kalite Güvence Yöneticisi, Hilal TÜFENK TEKERCİOĞLU
		3	Salmonella Anatum Foodborne Outbreak Associated with Cheese Consumption: Epidemiological, Microbiological, and Public Health Evaluation	Dr. Öğr. Üyesi Salim YAKUT Dr. Süleyman YALÇIN Dr. Öğr. Üyesi Aydın BOZKAYA Doç. Dr. Tuba DAMAR ÇAKIRCA Prof. Dr. Fadile YILDIZ ZEYREK
		4	BIOTECHNOLOGICAL DEVELOPMENTS IN THE MANAGEMENT OF THE EUROPEAN GRAPEVINE MOTH (Lobesia botrana Denis & Schiffermüller) IN VINEYARDS	Prof. Dr. Mehmet KAPLAN
		5	BIOTIC FACTORS ADVERSELY AFFECTING INSECT REPRODUCTION IN AGRICULTURAL ECOSYSTEMS	Prof. Dr. Mehmet KAPLAN
		6	EVALUATIONS OF MACRO-ANATOMICAL CHANGES IN DAIRY CATTLE AGED 1–5 YEARS FROM PREGNANCY TO THE DRY PERIOD	Prof.Dr.Ramazan İLGÜN
		7	APPROACHES TO DIGITALIZATION AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN VETERINARY MEDICINE AND RURAL LIVESTOCK FARMING	Prof.Dr.Ramazan İLGÜN

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Asst. Prof. Dr. Hilmi TEKDİR**	1	DEVELOPMENT OF A RUBBER-TIPPED GLOVE PROTOTYPE AND EVALUATION OF ITS PERFORMANCE IN THE FEATHER PLUCKING OPERATION	Gülcan AVCIOĞLU Kıvılcım ATEŞ ÇAKIROĞLU
		2	EFFECT OF STRESS RELIEF HEAT TREATMENT ON THE MECHANICAL AND TRIBOLOGICAL PROPERTIES OF LASER POWDER BED FUSION 316L STAINLESS STEEL	Asst. Prof. Dr. Hilmi TEKDİR Prof. Dr. Ali Fatih YETİM
		3	Low-Velocity Impact Performance and Optimum Alloy Selection of Aluminum Alloys Used in Aerospace	Mustafa Dündar
		4	OPTIMIZATION OF VENTILATION SYSTEMS AGAINST FIRE RISK IN UNDERGROUND COAL MINES THROUGH NUMERICAL MODELING AND SCENARIO ANALYSIS	Berke SAĞIR Prof. Dr. Deniz ADIGÜZEL Doç. Dr. Serkan TÜYLÜ Dr. Öğr. Üyesi İsmail DEMİR
		5	UTILIZATION OF IRON ORE PROCESSING WASTES IN CEMENT-BASED MORTARS THROUGH MECHANICAL AND CHEMICAL ACTIVATION	Zeynep Tuana ÜÇÜNCÜ Dr. Öğr. Üyesi İsmail DEMİR Doç. Dr. Serkan TÜYLÜ Prof. Dr. Deniz ADIGÜZEL
		6	EFFECT OF VOLUMETRIC REPLACEMENT OF NATURAL SAND WITH BLACK MASS ON THE COMPRESSIVE STRENGTH OF CEMENT MORTARS	Lect. Serpil AĞIRMAN Assoc. Prof. Dr. Barış BAYRAK Prof. Dr. Abdulkadir Cüneyt AYDIN
		7	DEMİRYOLU YOLCU TAŞIMA HİZMETLERİNDE TEKNİK İYİLEŞTİRME ÖNCELİKLERİNİN KALİTE EVİ İLE BELİRLENMESİ	Yousef ALGHUSHAIMI Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ziyaeddin BULUM

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Prof. Dr. HÜSEYİN ÜNAL**	1	TOXIC DYE REMOVAL USING AEROGEL-BASED MATERIALS	Dr., NERGİZ KANMAZ Doç. Dr., ŞEYDA KARADİREK Doç. Dr., MEHMET BUĞDAYCI
		2	THE USAGE OF METAL-ORGANIC FRAMEWORK-SUPPORTED COMPOSITE IN ANTIBIOTIC ADSORPTION	Doç. Dr., BATUHAN YARDIMCI Dr., NERGİZ KANMAZ
		3	FLEXURAL PROPERTIES OF GLASS FIBER REINFORCED THERMOSET POLYURETHANE (PUR) POLYMER COMPOSITES	Chemical Engineer AHMET ÇETİNTAŞ Prof. Dr. HÜSEYİN ÜNAL
		4	A COMPARISON OF THE COMPRESSIVE PROPERTIES OF POLYURETHANE-BASED COMPOSITES WITH DIFFERENT GLASS FIBER LENGTHS	Chemical Engineer AHMET ÇETİNTAŞ Prof. Dr. HÜSEYİN ÜNAL
		5	EFFECT OF POLYMER ENCAPSULATION ON THE PHOTOCATALYTIC EFFICIENCY OF SEMICONDUCTOR MATERIAL IN THE PHOTODEGRADATION OF METHYLENE BLUE	Dr Refik ARAT

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assist. Prof. Duygu YAMAN**	1	DİJİTAL PAZARLAMADA ALGORİTMİK KÜRATÖRLÜK: TÜKETİCİ ÖZERKLİĞİNİN SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Dr. Öğretim Üyesi, Şeyda OK
		2	DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN MUHASEBE BİLGİ SİSTEMLERİNDEKİ RAPORLAMA SÜREÇLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Doktora Öğrencisi, Büşra UTANGAÇ Doç. Dr. Murat KARAHAN
		3	THE NEW FACE OF SMART SHOPPING: PERCEIVED LUXURY PRICE UNFAIRNESS AND DUPE PURCHASE INTENTION	Dr. Öğr. Üyesi, Burak LEBLEBİCİOĞLU
		4	İNSAN MERKEZLİ YAPAY ZEKA VE İŞİN GELECEĞİ: BİBLİYOMETRİK ANALİZ ÇALIŞMASI	Öğr. Gör., Beyza ÖZDEM Doç. Dr., Canan YILDIRAN
		5	THE TRANSFORMATION OF SUSTAINABILITY COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF GREENWASHING AND GREENHUSHING	Öğr. Gör, Merve BABAL
		6	FRIENDSHORING AND NEARSHORING STRATEGIES: A CONCEPTUAL ASSESSMENT OF GLOBAL SUPPLY CHAIN RESILIENCE AND COMPETITIVENESS	Öğr. Gör, Merve BABAL
		7	FROM SUSTAİNABİLİTY RHETORİC TO GREENWASHİNG: A DOCUMENT ANALYSİS WİTHİN THE FRAMEWORK OF THE SİNCERİTY PARADOX	Assist. Prof. Duygu YAMAN

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Doç. Dr., BEYZA HATİPOĞLU ERKOÇ**	1	TÜRKİYE'DE SOSYAL HİZMET LİSANS PROGRAMLARINDA TOPLUMA HİZMET ODAKLI DERSLERİN YAYGINLIĞI, MÜFREDATTAKİ KONUMU VE STANDARTLAŞMA DÜZEYİ	Dr. Öğr. Üyesi, Hazal SWEARINGER Cumali KAYGISIZ
		2	KRALİÇE ARI SENDROMU: TOPLUMSAL CİNSİYET TEMELLİ BİR DEZAVANTAJIN SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr., BEYZA HATİPOĞLU ERKOÇ
		3	OKUL SOSYAL HİZMETİ GEREKLİLİK DEĞİL ZORUNLULUKTUR	Doç. Dr., BEYZA HATİPOĞLU ERKOÇ
		4	ÇOCUK GELİNLER VE SOSYAL HİZMET	Doç.Dr. Hüseyin BATMAN Doç.Dr. Cumhur GÜNGÖR
		5	SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLAR, EĞİTİM TEDBİRİ VE OKUL SOSYAL HİZMETİ UYGULAMASI	Doç.Dr. Hüseyin BATMAN Doç.Dr. Cumhur GÜNGÖR
		6	Physical Literacy Among Parents: Active Living and Individual Differences	Yüksek Lisans Öğrencisi, Nazire YİĞİTER Dr.Öğr.Üyesi, Mensur PEHLİVAN
		7	ÇOCUKLAR İÇİN BÜYÜYEN BİR RİSK: SHARENTING	Doç. Dr., BEYZA HATİPOĞLU ERKOÇ
		8	YAS SÜRECİNİN SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr., BEYZA HATİPOĞLU ERKOÇ
		9	TÜRKİYE'DE DAMGALA(N)MA KONULU TEZLERE İLİŞKİN BİR KAPSAM DERLEMESİ	Arş. Gör. Dr. Ayşe Nur BOZ Arş. Gör. Sümeyye AYDOĞDU KUZUCU

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Levan Beridze**	1	INTEGRATING DIGITAL TECHNOLOGIES IN RURAL KAZAKHSTANI PRIMARY EDUCATION FOR ENHANCED STUDENT ENGAGEMENT	Dr. Aigerim Nurgaliyeva Dr. Yerzhan Kairatov Dana Sarsenova
		2	STEM EDUCATION REFORMS THROUGH PROJECT-BASED LEARNING IN KAZAKHSTAN URBAN HIGH SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Gulnara Abayeva Nursultan Tolegenov Aidana Bekbolatova
		3	TEACHER TRAINING PROGRAMS FOR INCLUSIVE EDUCATION IN IRANIAN SPECIAL NEEDS SCHOOLS	Dr. Reza Ahmadi Soraya Mahmoudi
		4	CURRICULUM DEVELOPMENT FOR CULTURAL HERITAGE EDUCATION IN IRANIAN PRIMARY SCHOOLS	Prof. Dr. Hassan Rezaei Fatemeh Karimi
		5	BLENDED LEARNING MODELS IMPACT ON STUDENT PERFORMANCE IN PAKISTANI PUBLIC UNIVERSITIES	Assoc. Prof. Dr. Imran Malik Dr. Sana Rehman
		6	VOCATIONAL EDUCATION REFORMS ADDRESSING UNEMPLOYMENT IN RURAL PAKISTAN	Ayesha Zubair Muhammad Faisal
		7	BILINGUAL EDUCATION CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN GEORGIAN PRIMARY SCHOOLS	Prof. Dr. Nino Tsiklauri Dr. Levan Beridze
		8		

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Blerta Shala**	1	POSTCOLONIAL THEMES IN CONTEMPORARY PHILIPPINE NOVELS ADDRESSING LABOR MIGRATION TRAUMA	Prof. Dr. Maria Theresa Santos Dr. Jose Rizalino Cruz Luzviminda Reyes
		2	FEMINIST REINTERPRETATIONS OF MYTHOLOGY IN MODERN FILIPINO POETRY ANTHOLOGIES	Assoc. Prof. Dr. Elena Vasquez Ramon Dela Cruz Sofia Magdalena
		3	ARABIC POETIC FORMS EVOLUTION IN EGYPTIAN CONTEMPORARY LITERATURE UNDER POLITICAL CENSORSHIP	Dr. Ahmed El-Sayed Fatma Nour Karim Abdel Rahman
		4	NARRATIVES OF IDENTITY CRISIS IN POST-REVOLUTIONARY EGYPTIAN SHORT FICTION	Prof. Dr. Layla Hassan Mohamed Salem
		5	BALKAN IDENTITY CONFLICTS IN ALBANIAN DIASPORA LITERATURE WRITTEN IN TIRANA	Assoc. Prof. Dr. Luan Rama Ermal Hoxha Anila Kuci
		6	OTTOMAN LEGACIES IN MODERN ALBANIAN NOVELS EXPLORING COSMOPOLITAN ISTANBUL MEMORIES	Dr. Blerta Shala Flamur Leka
		7	POST-SOVIET GEORGIAN POETRY CYCLES REFLECTING CIVIL WAR TRAUMA AND NATIONAL REVIVAL	Prof. Dr. Nino Tsiklauri Levan Beridze Mariam Kapanadze
		8	SYMBOLISM OF MOUNTAIN MYTHOLOGY IN CONTEMPORARY GEORGIAN FOLK TALE ADAPTATIONS	Assoc. Prof. Dr. Tamar Lomidze Giorgi Gelashvili Dr. Irakli Chikhradze Nato Javakhishvili

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Eleni Papadakis**	1	DIGITAL TRANSFORMATION CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR NIGERIAN SMEs IN POST-PANDEMIC ECONOMY	Prof. Dr. Chinedu Okeke Emeka Nwankwo
		2	SUSTAINABLE SUPPLY CHAIN PRACTICES IN NIGERIA'S OIL AND GAS INDUSTRY	Assoc. Prof. Dr. Fatima Yusuf Adebayo Ogunleye Chioma Adewale
		3	TOURISM MARKETING STRATEGIES FOR GREEK ISLANDS IN COMPETITIVE MEDITERRANEAN MARKET	Dr. Eleni Papadakis Nikos Stavrou Maria Kostopoulos
		4	FAMILY BUSINESS GOVERNANCE MODELS IN CONTEMPORARY GREEK ENTERPRISES	Prof. Dr. Dimitri Karamanos Sophia Antoniou
		5	AGILE PROJECT MANAGEMENT ADOPTION IN ALBANIAN IT STARTUP ECOSYSTEM	Assoc. Prof. Dr. Erion Veliaj Anita Hoxha Lorin Kuka
		6	CROSS-BORDER E-COMMERCE DEVELOPMENT PROSPECTS FOR ALBANIAN RETAIL SECTOR	Dr. Blerta Lame Flamur Basha
		7	OIL DEPENDENCY DIVERSIFICATION THROUGH NON-ENERGY EXPORT PROMOTION IN AZERBAIJAN	Prof. Dr. Elnur Mammadov Dr. Aysel Karimova Farid Huseynov
		8		

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Fatima Begum**	1	THE IMPACT OF CHINA'S BELT AND ROAD INITIATIVE ON BANGLADESH'S FOREIGN POLICY AUTONOMY	Assis. Prof. Dr. Rahman Karim Assoc. Prof. Dr. Fatima Begum Dr. Arif Hossain
		2	INDO-BANGLADESH WATER SHARING DISPUTES AND THEIR IMPLICATIONS FOR REGIONAL STABILITY	Sadia Islam Dr. Md. Faisal Ahmed Nusrat Jahan
		3	IRAQI-KURDISH FEDERALISM TENSIONS AND THEIR EFFECTS ON REGIONAL SECURITY DYNAMICS	Dr. Ali Hassan Al-Rawi Dr. Sara Mahmoud
		4	IRAN-IRAQ RELATIONS POST-ISIS: ENERGY DIPLOMACY AND SECTARIAN RECONCILIATION	Assoc. Prof. Dr. Khalid Omar Zainab Al-Sayed
		5	ALBANIA'S EU ACCESSION NEGOTIATIONS AND NATO INTEGRATION CHALLENGES	Prof. Dr. Liridon Sinani Dr. Anila Suljoti Ermal Deda
		6	TURKISH INFLUENCE IN THE WESTERN BALKANS: ALBANIA'S STRATEGIC POSITIONING	Assoc. Prof. Dr. Dorina Thanasi Blerta Hoxha
		7	AZERBAIJAN-GEORGIA-TÜRKIYE ENERGY CORRIDOR AND CASPIAN REGIONAL STABILITY	Prof. Dr. Elnur Paşa Dr. Leyla Aliyeva Assoc. Prof. Dr. Vugar Salamov

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assoc. Prof. Dr. Gulnara Asanalieva**	1	MICROFINANCE IMPACTS ON RURAL HOUSEHOLD INCOME DIVERSIFICATION IN BANGLADESH	Prof. Dr. Rahman Karim Assoc. Prof. Dr. Fatima Begum Dr. Md. Alamgir Hossain
		2	CLIMATE CHANGE EFFECTS ON BANGLADESH RICE PRODUCTION AND FOOD SECURITY POLICY	Dr. Shafiqul Islam Sultana Akter Md. Rafiqul Hasan
		3	AGING POPULATION CHALLENGES AND PENSION SYSTEM REFORMS IN JAPAN	Prof. Dr. Hiroshi Tanaka Assoc. Prof. Dr. Yumi Sato Kenji Nakamura
		4	ABENOMICS FISCAL POLICY EVALUATION AND JAPANESE PUBLIC DEBT SUSTAINABILITY	Dr. Aiko Yamamoto Takeshi Kobayashi
		5	REMITTANCE FLOWS AND ECONOMIC GROWTH DYNAMICS IN KYRGYZSTAN	Assoc. Prof. Dr. Gulnara Asanalieva Dr. Bakyt Torogeldiev Aida Tursunalieva
		6	ENERGY SECTOR REFORMS AND MACROECONOMIC STABILITY IN KYRGYZSTAN	Prof. Dr. Erlan Abdyldaev Nurlanbek Omuraliev

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Öğr. Gör. Dr., Eda Öztürk Belet**	1	STRATEGIC MANAGEMENT OF OCCUPATIONAL HEALTH SERVICES IN LARGE-SCALE INDUSTRIAL ORGANIZATIONS: IMPROVING EMPLOYEE WELL-BEING, PRODUCTIVITY, AND CORPORATE SUSTAINABILITY	Prof. Dr. Youssef El Mansouri Dr. Salma Benjelloun Karim Ait Haddou
		2	THE ROLE OF OCCUPATIONAL PHYSICIANS IN REDUCING WORKPLACE STRESS AND PREVENTING PROFESSIONAL BURNOUT: EVIDENCE FROM MODERN BUSINESS ENVIRONMENTS	Assoc. Prof. Dr. Nadia El Amrani Omar Chafik
		3	EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF WORKPLACE HEALTH PROMOTION PROGRAMS IN ENHANCING EMPLOYEE PERFORMANCE AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT	Prof. Dr. Arben Kola Dr. Elira Hoxha Klevis Dervishi Mirela Shehu
		4	DIGITAL TRANSFORMATION IN OCCUPATIONAL MEDICINE: UTILIZING HEALTH INFORMATION SYSTEMS FOR WORKFORCE RISK ASSESSMENT AND MANAGEMENT	Assis. Prof. Dr. Gentian Leka Erisa Marku
		5	THE IMPACT OF OCCUPATIONAL HEALTH SURVEILLANCE ON EMPLOYEE RETENTION AND CORPORATE PERFORMANCE IN THE PRIVATE SECTOR	Prof. Dr. Fahad Al-Mutairi Dr. Reem Al-Shammari Abdullah Al-Enezi
		6	INTEGRATING PREVENTIVE OCCUPATIONAL MEDICINE INTO HUMAN RESOURCE STRATEGIES: A FRAMEWORK FOR HEALTHIER AND MORE PRODUCTIVE WORKPLACES	Assoc. Prof. Dr. Nasser Al-Harbi
		7	ASSESSING THE RELATIONSHIP BETWEEN WORK ENVIRONMENT QUALITY, OCCUPATIONAL HEALTH INDICATORS, AND EMPLOYEE SATISFACTION IN KNOWLEDGE-BASED ORGANIZATIONS	Prof. Dr. Jean-Luc Martin Claire Dubois Dr. Antoine Lefevre
		8	OCCUPATIONAL HEALTH RISK MANAGEMENT IN MULTINATIONAL COMPANIES: CHALLENGES, BEST PRACTICES, AND POLICY IMPLICATIONS	Assis. Prof. Dr. Sophie Bernard Dr. Mathieu Laurent

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Dorian Leka**	1	DIGITAL TRANSFORMATION AND SME PERFORMANCE IN EMERGING MOROCCAN MARKETS	Prof. Dr. Youssef El Mansouri Dr. Nadia Benkirane Amine El Fassi
		2	STRATEGIC INNOVATION AND ENTREPRENEURIAL GROWTH IN MOROCCAN FAMILY BUSINESSES	Assoc. Prof. Dr. Karim Ait Baha Salma Rachidi
		3	SUSTAINABLE TOURISM MANAGEMENT AND REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT IN ALBANIA	Prof. Dr. Arben Kodra Dr. Elira Hoxha Assoc. Prof. Dr. Dorian Leka Besa Marku
		4	DIGITAL MARKETING TRANSFORMATION IN ALBANIAN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES	Dr. Ilir Meta Erion Kallaku Arta Gjini
		5	ISLAMIC FINTECH ADOPTION AND FINANCIAL INCLUSION STRATEGIES IN KUWAIT	Prof. Dr. Abdullah Al-Mutairi Dr. Sara Al-Harbi Nasser Al-Fahad
		6	CORPORATE GOVERNANCE PRACTICES AND OIL-DEPENDENT ECONOMY DIVERSIFICATION IN KUWAIT	Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Sabah Mariam Al-Otaibi
		7	ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN BUSINESS DECISION MAKING AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN FRANCE	Prof. Dr. Jean-Luc Moreau Dr. Sophie Lambert Assoc. Prof. Dr. Pierre Dubois Claire Martin
		8		

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Öğr. Gör. Dr., Eda Öztürk Belet**	1	Ebeveynliğin Dijital Boyutu: Annelerin Paylaşan Ebeveynlik Davranışlarında Öz-Yeterlik ve Stresin Rolü	Dr., Ebru ÇANAKÇI UĞUR Arş. Gör. Dr., Seyyide Şifa GÖKTAŞ Arş. Gör. Dr., Erkin SARI
		2	Dijital Kimliğin İnşasında Problemli Sosyal Medya Kullanımı: FoMO, Dijital Estetik ve Cinsiyetin Rolü	Dr., Ebru ÇANAKÇI UĞUR Arş. Gör. Dr., Seyyide Şifa GÖKTAŞ Dr. Öğr. Üyesi, Hasan BATMAZ
		3	ÖZGÜL ÖĞRENME BOZUKLUĞUNUN PSİKOSOSYAL MÜDAHALESİ	Arş. Gör. Dr., Sevim ADALI KARLIĞA Dr. Öğr. Üyesi, Özge SARIOT-ERTÜRK
		4	YAYGIN KAYGI BOZUKLUĞUNUN TEDAVİSİNDE UYGULAMALI GEVŞEMENİN ETKİLİLİĞİ: SİSTEMATİK BİR DERLEME	Arş. Gör. Dr. Sevim ADALI KARLIĞA
		5	MARITAL QUALITY AS A PREDICTOR OF INFIDELITY TENDENCY IN MARRIED INDIVIDUALS	Öğr. Gör. Ahmet TÜRK Dr. Öğr. Üyesi Cezmi ERVÜZ Dr. Öğr. Üyesi Feyza ÖZLER ERVÜZ
		6	FEAR OF MARRIAGE (GAMOPHOBIA) WITH ITS COGNITIVE, EMOTIONAL, AND BEHAVIORAL DIMENSIONS: A COMPARISON OF INDIVIDUALS FROM DIVORCED AND NON-DIVORCED FAMILIES	Öğr. Gör. Ahmet TÜRK Dr. Öğr. Üyesi Cezmi ERVÜZ Dr. Öğr. Üyesi Feyza ÖZLER ERVÜZ
		7	SERVİKAL YETERSİZLİK TANISI ALAN GEBELERDEKİ DOĞUM KORKUSU ÜZERİNE	Öğr. Gör. Dr., Eda Öztürk Belet
		8	FROM COMMON FATE TO PSYCHOLOGICAL WELL-BEING: SOCIAL IDENTITY, SOCIAL SUPPORT, AND COLLECTIVE EFFICACY	Süleyman Barış ABAY Assistant Professor Nuri AKDOĞAN

No: 2

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
September 17 - 22, 2026
TUNIS
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

18 Eylül / Sept 18, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	DOÇ. DR. HANDE BABA KAYA	1	TÜRKİYE'DEN ALMANYA'YA ÖĞRETMEN GÖREVLENDİRME UYGULAMASININ BOLMAN VE DEAL'İN DÖRT ÇERÇEVE MODELİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	Aysel DERELİOĞLU Prof. Dr. Yılmaz TONBUL
		2	Cyber-loafing in Classes: A Comparative Study on University Students	Doç. Dr. Tebessüm Ayyıldız DURHAN Arş. Gör. Seyfettin YILMAZ Prof. Dr. Serkan KURTİPEK
		3	An Investigation of University Students' Academic Life Satisfaction in Terms of Various Variables	Doç. Dr. Tebessüm Ayyıldız DURHAN Arş. Gör. Seyfettin YILMAZ Prof. Dr. Serkan KURTİPEK
		4	TEACHER CANDIDATES' PERCEPTIONS OF THE CONCEPT OF CRIME: A METAPHOR ANALYSIS STUDY	Prof.Dr.Sevda KOÇ AKRAN
		5	Examining the Relationship Between Leisure Time Management Skills and Orientation Toward Sporting Events Among University Students Residing in Dormitories Affiliated with the General Directorate of Credit and Dormitories	Dr. Mesut BULUT Muhammed Sabit ÇAKMAK Prof. Dr. Oğuzhan ALTUNGÜL Prof. Dr. Mehmet Fatih KARAHÜSEYİNOĞLU Merve DURAN
		6	Examining Faculty of Sport Sciences Students' Attitudes Toward Sports Technologies and Hedonic Consumption in Sports	Muhammed Sabit ÇAKMAK Dr. Mesut BULUT Prof. Dr. Oğuzhan ALTUNGÜL Prof. Dr. Mehmet Fatih KARAHÜSEYİNOĞLU Merve DURAN
		7	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNDE MÜKEMMELLİYETÇİLİK VE TEKNOLOJİK SPORTİF EKİPMAN BAĞIMLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	PROF. DR. SELAHATTİN AKPINAR DOÇ. DR. HANDE BABA KAYA DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZNUR AKPINAR DOÇ. DR. MELEK KURŞUNEL
		8	SPORCULARDA AKILLI TELEFON BAĞIMLILIĞI İLE BEYİN SİSİ DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	DOÇ. DR. HANDE BABA KAYA PROF. DR. SELAHATTİN AKPINAR DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZNUR AKPINAR DOÇ. DR. MELEK KURŞUNEL

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Gültekin Gürçay**	1	FROM JANUARY 24 TO SEPTEMBER 12: ECONOMIC PARADIGM SHIFT AND MILITARY RESTORATION IN TURKEY	Dr. Öğr. Üyesi, Şeyda BÜKRÜCÜ KAZKONDU
		2	KAMU MALLARI TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN DİN HİZMETLERİNİN EKONOMİK NİTELİĞİ VE FİNANSMAN MODELLERİ: ULUSLARARASI BİR KARŞILAŞTIRMA	Dr. Öğretim Üyesi, İsmail KOÇ Dr. Öğretim Görevlisi, Ercan YELMAN
		3	DÖNGÜSEL EKONOMİYE GEÇİŞTE YEŞİL VERGİ POLİTİKALARININ VE VERGİSEL TEŞVİKLERİN ROLÜ	Dr. Öğretim Üyesi, İsmail KOÇ Doç. Dr., Aydın BAĞDAT
		4	TÜRKİYE'DE MAKROFİNANSAL BORÇ KIRILGANLIĞI: PCA TABANLI BİLEŞİK ENDEKS VE YAPISAL KIRILMA ANALİZİ	Dr. Öğr. Üyesi Nedim DİKMEN

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Prof. Dr. Fatma İNCE**	1	EXAMINING THE RELATIONSHIPS BETWEEN OCCUPATIONAL BURNOUT AND DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS: AN EMPIRICAL STUDY OF HEALTHCARE PROFESSIONALS	Assoc. Prof. Yusuf ÖCEL Assist. Prof. Buket OĞUZ ALRAMAZANOĞLU
		2	RESULT AWARENESS PERCEPTIONS AMONG HEALTHCARE PROFESSIONALS: A CROSS-SECTIONAL STUDY	Assoc. Prof. Yusuf ÖCEL Assist. Prof. Buket OĞUZ ALRAMAZANOĞLU
		3	BUY NOW, PAY LATER: FRICTIONLESS SPENDING, CONSUMER BEHAVIOR, AND FINANCIAL STRESS IN THE DIGITAL ECONOMY	Prof. Dr. Fatma İNCE
		4	HEALTH MISINFORMATION IN THE DIGITAL AGE: RETHINKING TRUST IN HEALTHCARE	Prof. Dr. Fatma İNCE
		5	EMPLOYEE TRUST IN AI-DRIVEN DECISIONS: FAIRNESS IN THE ALGORITHMIC WORKPLACE	Prof. Dr. Fatma İNCE
		6	SAĞLIK HUKUKUNDA MAHREMİYETİN KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA YERİ	Av. Esma Mina BAYRAM

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Amaneh Manafidizaji**	1	LİSE ÖĞRENCİLERİNİN TURİZM ALANINDA EĞİTİM ALMA ve KARİYER YAPMA HEDEFLERİNİN İNCELENMESİ	Lisans Öğrencisi, Doğukan MARAL Arş. Gör. Dr., Gamze ALP
		2	TRANSLATING TRADITIONAL CUISINE INTO CONTEMPORARY GASTRONOMY: A CONCEPTUAL FRAMEWORK PROPOSAL ON AZERBAIJANI CUISINE	Dr. Öğr. Üyesi Damla KILIÇ
		3	THE BLUE PEARL OF LAKE VAN: THE GASTRONOMICAL IDENTITY OF THE PEARL MULLET AND ITS CONTRIBUTION TO REGIONAL TOURISM	Emir TOSUN Dr. Öğr. Üyesi, Erol GEÇGİN
		4	Sağlık Okuryazarlığının Diyet Yapan Bireylerde Diyet Uyum Niyeti Üzerindeki Etkisi : Van İli Örneği	Yüksek Lisans Öğrencisi, Edanur BERGE Dr. Öğretim Üyesi Erol GEÇGİN
		5	THE INFLUENCE OF EMOTİONS ON EATING BEHAVIOR	Doç. Dr. Gizem Sultan KAMAN Doç. Dr. Rabia BÖLÜKBAŞ
		6	YİYECEK VE İÇECEK SEKTÖRÜNDE DİJİTALLEŞME VE YENİ BİR İŞLETME MODELİ OLARAK BULUT MUTFAKLAR	Doç. Dr. Gizem Sultan KAMAN Doç. Dr. Rabia BÖLÜKBAŞ

No: 4

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assoc. Prof . Nazile Abdullazade**	1	PAKİSTAN'S DİPLOMATİC SUPPORT FOR TURKEY İN THE CYPRUS ISSUE: 1954–1974	Arş. Gör. Dr. Çiğdem ULUTAŞ
		2	FƏRDİN ŞƏXSİYYƏT KİMİ FORMALAŞMASINDA PEDAQOJİ ÜNSİYYƏT AMİLİ THE FACTOR OF PEDAGOGICAL COMMUNICATION IN THE FORMATION OF AN INDIVIDUAL AS A PERSONALITY	Assoc. Prof . Nazile Abdullazade
		3	EŞME'DE (UŞAK) ARAZİ KULLANIMININ ZAMANA BAĞLI DEĞİŞİMİ	Dr.Öğr.Üyesi, Sevgi DÖNMEZ
		4	SİNANPAŞA (AFYONKARAHİSAR) İLÇESİNDE TOPOGRAFİK ÖZELLİKLER VE ARAZİ KABİLİYET SINIFLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğrt.Üyesi, Sevgi DÖNMEZ

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Prof. Dr. Zennube ŞAHİN YILMAZ**	1	SOCIAL JUDGMENT IN BERTOLT BRECHT'S SHORT STORY "DIE UNWÜRDIGE GREISIN"	Prof. Dr. Zennube ŞAHİN YILMAZ
		2	THE TECHNIQUE OF INTERNAL FOCALIZATION IN LUISE RINSER'S SHORT STORY "DIE ROTE KATZE"	Prof. Dr. Zennube ŞAHİN YILMAZ
		3	ANNE ARKETİPİ BAĞLAMINDA ALKARISI İNANCI VE ATLAR	Doç. Dr., Ece SERRİCAN KABALCI
		4	BİR ÖYKÜ SEÇKİSİ: ALKARISI	Doç. Dr., Ece SERRİCAN KABALCI
		5	FROM MESOPOTAMIAN MYTHOLOGY TO ABRAHAMIC TEXTS: INDIVIDUAL AND AUTHORITY	Yüksek Lisans Öğrencisi Muhammet SUNGUR Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA
		6	THE CONSTRUCTION OF SACRED AUTHORITY AND OBJECTIFICATION OF THE INDIVIDUAL IN MESOPOTAMIAN MYTHS: A COMPARISON OF GILGAMESH AND ENUMA ELISH	Yüksek Lisans Öğrencisi Muhammet SUNGUR Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

No: 5

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Zainab Musa**	1	CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS IN MODERN ARABIC LITERATURE AND IDENTITY CONSTRUCTION	Prof. Dr. Amina El Mansouri Dr. Youssef Benkirane Dr. Salma Rachidi
		2	DIGITAL TRANSFORMATION OF LANGUAGE TEACHING IN MOROCCAN HIGHER EDUCATION SYSTEMS	Assoc. Prof. Dr. Nadia Kettani Dr. Omar Zahir Prof. Dr. Hicham El Amrani
		3	POSTCOLONIAL NARRATIVES AND POWER STRUCTURES IN WEST AFRICAN LITERARY TEXTS	Prof. Dr. Chinedu Okafor Dr. Aisha Bello Assoc. Prof. Dr. Ibrahim Sani Dr. Grace Nwosu
		4	LINGUISTIC HYBRIDITY AND CULTURAL MEMORY IN CONTEMPORARY NIGERIAN FICTION	Dr. Tunde Adebayo Dr. Zainab Musa Dr. Nkechi Umeh
		5	ORAL TRADITIONS AND MODERN POETIC FORMS IN LIBYAN LITERARY HERITAGE	Assoc. Prof. Dr. Khaled Al-Maghrebi Dr. Salma Faraj Prof. Dr. Abdul Rahman El-Hadi
		6	TRANSLATION STRATEGIES AND SEMANTIC LOSS IN ARABIC-ENGLISH LITERARY TRANSFER Dr. Mariam Al-Darsi	Dr. Fathi Ben Ali Dr. Yasser Mahmoud Dr. Lina Al-Khouri
		7	CULTURAL MEMORY AND INDIGENOUS LANGUAGE PRESERVATION IN CHILEAN LITERATURE	Prof. Dr. Isabel Valdivia Dr. Camila Rojas Assoc. Prof. Dr. Rodrigo Mendoza
		8	NARRATIVE IDENTITY AND SOCIAL TRANSFORMATION IN CONTEMPORARY CHILEAN NOVELS	Dr. Pablo Herrera Prof. Dr. Fernanda Salazar Dr. Matías Contreras Assoc. Prof. Dr. Elena Vargas
		9	ECOCRITICISM AND LANDSCAPE REPRESENTATION IN LATIN AMERICAN POETRY	Assoc. Prof. Dr. Javier Molina Dr. Sofía Reyes Prof. Dr. Diego Fernández

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Madina Kassenova**	1	EPISTEMOLOGICAL FOUNDATIONS OF DIGITAL ETHICS IN MODERN NORTH AFRICAN THOUGHT	Prof. Dr. Youssef El Amrani Dr. Salma Bennis
		2	PHENOMENOLOGICAL READINGS OF IDENTITY AND MEMORY IN CONTEMPORARY MAGHREB PHILOSOPHY	Assoc. Prof. Dr. Amina El Khatib Dr. Rachid Benali Dr. Leila Zahir
		3	AFRICAN COMMUNALISM AND THE LIMITS OF WESTERN INDIVIDUALISM IN MORAL PHILOSOPHY	Dr. John M. Nyerere Assoc. Prof. Dr. Asha K. Mboya Prof. Dr. Elias M. Chuma
		4	ONTOLOGY OF TRADITION: RETHINKING UBUNTU-LIKE CONCEPTS IN EAST AFRICAN EPISTEMOLOGY	Dr. Neema S. Mwinyi Prof. Dr. David O. Kileo
		5	THE DIALECTICS OF MODERNIZATION AND CULTURAL MEMORY IN CENTRAL ASIAN PHILOSOPHICAL DISCOURSE	Dr. Ayan Tursynbek Dr. Madina Kassenova
		6	LOGICAL STRUCTURES AND ETHICAL FORMALISM IN POST-SOVIET PHILOSOPHICAL THOUGHT	Assoc. Prof. Dr. Yerlan Akhmetov Dr. Gulnara Sadykova Prof. Dr. Timur Zhakupov
		7	CONTEMPORARY SPANISH PRAGMATISM AND THE RECONSTRUCTION OF PUBLIC REASON	Prof. Dr. Javier M. Ortega Dr. Lucia Fernández Assoc. Prof. Dr. Marta I. Ríos
		8		

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Dimitri Papadakis**	1	EPIDEMIOLOGICAL SURVEILLANCE OF AVIAN INFLUENZA IN AZERBAIJAN POULTRY FARMS	Prof. Dr. Elnur Hasanov Dr. Aysel Mammadova Nigar Aliyeva
		2	PARASITIC INFESTATIONS AND ANTHELMINTIC RESISTANCE IN SHEEP HERDS OF GARABAGH REGION	Assoc. Prof. Dr. Kamal Gurbanov Dr. Leyla Ibrahimova Dr. Farid Rahimov
		3	MEDICINAL PLANT EXTRACTS FOR TREATING MASTITIS IN DAIRY SHEEP OF CRETE	Dr. Dimitri Papadakis Eleni Stavrou Prof. Dr. Nikos Karamanos
		4	THERMAL IMAGING TECHNIQUES FOR EARLY LAME DETECTION IN GREEK DAIRY CATTLE	Maria Kostopoulou Assoc. Prof. Dr. Theo Lazos
		5	NANOTECHNOLOGY-BASED VACCINE DELIVERY SYSTEMS FOR CAMELID RESPIRATORY DISEASES	Dr. Fatima Al-Mansoori Khalid Rahman Assoc. Prof. Dr. Ahmed Khalil
		6	PROBIOTIC SUPPLEMENTATION EFFECTS ON BROILER CHICKEN GUT MICROBIOME IN	ARID CLIMATES Prof. Dr. Noor Al-Harethi Sara Hassan
		7	ONE-HEALTH APPROACHES TO ZOONOTIC LEPTOSPIROSIS CONTROL IN URBAN SINGAPORE	Dr. Wei Ling Tan Assoc. Prof. Dr. Rajesh Kumar Mei Ling Wong
		8	GENOMIC SEQUENCING OF ANTIBIOTIC-RESISTANT BACTERIA FROM SINGAPORE AQUACULTURE	Dr. Lim Hui Min Dr. Amir Singh

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Sophia Kiriakou**	1	IMPROVED GRAPE VARIETAL SELECTION FOR CLIMATE-RESILIENT VITICULTURE IN AZERBAIJAN'S SEMI-ARID REGIONS	Prof. Dr. Elnur Hasanov Assoc. Dr. Aysel Mammadova Nigar Aliyev Kamran Ibrahimov
		2	AQUAPONIC INTEGRATION FOR SUSTAINABLE RICE-FISH FARMING IN TROPICAL SINGAPORE CONDITIONS	Prof. Dr. Chen Li Wei Assoc. Prof. Dr. Nurul Aini Marcus Tan
		3	VERTICAL FARMING SYSTEMS OPTIMIZATION FOR URBAN VEGETABLE PRODUCTION IN SINGAPORE	Assoc. Prof. Dr. Lim Wei Ming Dr. Tan Hui Ling Rajesh Kumar
		4	SALINE TOLERANT FORAGE CROPS DEVELOPMENT FOR LIVESTOCK FEED IN QATARI FARMS	Assis. Prof. Dr. Ahmed Bin Saeed Sara Al-Mansoori
		5	WATER-EFFICIENT DATE PALM CULTIVATION TECHNIQUES IN QATAR'S ARID AGRICULTURAL ZONES	Dr. Fatima Al-Thani Assoc. Prof. Dr. Khalid Nasser Mariam Rahman
		6	ORGANIC HERB PRODUCTION MODELS FOR MEDITERRANEAN GREENHOUSE SYSTEMS IN CRETE	Dr. Sophia Kiriakou Andreas Manolis
		7	OLIVE OIL QUALITY ENHANCEMENT THROUGH PRECISION IRRIGATION IN KALAMATA GREEK PLANTATIONS	Assoc. Prof. Dr. Dimitri Pappas Elena Stavrou Nikos Theodorou
		8	BIOLOGICAL PEST CONTROL STRATEGIES FOR POMEGRANATE ORCHARDS IN AZERBAIJAN'S GANJA VALLEY	Dr. Farid Gurbanov Leyla Karimova Rashad Nuriyev

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Agus Setiawan**	1	ADVANCES IN PRECISION MEDICINE FOR BREAST CANCER TREATMENT USING AI-DRIVEN GENOMIC PROFILING	Dr. Aiko Nakamura Kenji Sato
		2	NON-INVASIVE NEURAL INTERFACE TECHNOLOGIES FOR PARKINSON'S DISEASE MANAGEMENT	Assoc. Prof. Dr. Yumi Kobayashi Takeshi Yamamoto Mika Fujimoto
		3	TELEMEDICINE IMPLEMENTATION CHALLENGES IN RURAL MOLDOVAN HEALTHCARE SYSTEMS	Dr. Ionela Popa Victor Rusu
		4	NUTRITIONAL INTERVENTIONS FOR DIABETES PREVENTION IN MOLDOVAN URBAN POPULATIONS	Prof. Dr. Maria Ceban Andrei Lupascu Elena Bodarev
		5	TRADITIONAL HERBAL MEDICINE EFFICACY AGAINST DENGUE FEVER IN INDONESIAN COMMUNITIES	Dr. Sari Wijaya Assoc. Prof. Dr. Budi Santoso
		6	MATERNAL HEALTH IMPROVEMENT THROUGH COMMUNITY MIDWIFERY PROGRAMS IN RURAL INDONESIA	Nyoman Pratiwi Dr. Agus Setiawan Lina Kusuma
		7	ANTIBIOTIC RESISTANCE PATTERNS IN ROMANIAN HOSPITAL-ACQUIRED INFECTIONS	Dr. Andrei Popescu Dr. Maria Ionescu

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Fatima Rahman**	1	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF NOVEL METAL-ORGANIC FRAMEWORKS FOR CARBON DIOXIDE CAPTURE APPLICATIONS	Prof. Dr. Reza Jalali Dr. Soraya Mahmoudi Ali Karimi
		2	DEVELOPMENT OF EFFICIENT HETEROGENEOUS CATALYSTS FOR BIODIESEL PRODUCTION FROM WASTE COOKING OILS	Assis. Prof. Dr. Hassan Ahmadi Fatemeh Rezaei
		3	QUANTUM DOTS DOPED POLYMER NANOCOMPOSITES FOR ADVANCED SOLAR CELL DEVICES	Dr. Ahmed El-Sayed Nadia Hassan Karim Abdel
		4	GREEN SYNTHESIS OF SILVER NANOPARTICLES USING EGYPTIAN MEDICINAL PLANT EXTRACTS	Assis. Prof. Dr. Mohamed Salem Fatma Ibrahim
		5	ADVANCED MEMBRANE TECHNOLOGIES FOR DESALINATION IN ARID GULF COUNTRIES	Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Mansoori Noor Hassan Dr. Fatima Rahman
		6	NANOSTRUCTURED CATALYSTS FOR HYDROGEN PRODUCTION VIA WATER SPLITTING	Omar Saeed
		7	THERMALLY STABLE POLYMERIC COMPOSITES FOR HIGH-PERFORMANCE ELECTRONIC APPLICATIONS	Prof. Dr. Andrei Popescu Dr. Maria Ionescu Ionela Dragomir

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 17 - 22, 2026 TUNIS Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
18 Eylül / Sept 18, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Dr. Lucas Kileo**	1	NANOSCALE SURFACE MODIFICATION TECHNIQUES FOR SUPERCAPACITOR ELECTRODE ENHANCEMENT	Assoc. Prof. Dr. Yumi Kato Takeshi Yamamoto
		2	RECYCLED PLASTIC WASTE COMPOSITES FOR COST-EFFECTIVE NIGERIAN HOUSING CONSTRUCTION	Dr. Chinedu Okonkwo Ngozi Eze Emeka Nwankwo
		3	BIODEGRADABLE POLYMER BLENDS FROM AGRICULTURAL WASTE FOR NIGERIAN PACKAGING INDUSTRY	Prof. Dr. Aisha Bello Tunde Adeyemi
		4	TITANIUM ALLOYS FOR TANZANIAN MINING EQUIPMENT UNDER CORROSIVE CONDITIONS	Dr. Juma Mtui Fatuma Ally Assoc. Prof. Dr. Elias Nnko
		5	NATURAL FIBER-REINFORCED CONCRETES FOR SUSTAINABLE TANZANIAN INFRASTRUCTURE	Zainab Mwamba Dr. Lucas Kileo
		6	GEOPOLYMER CONCRETES FROM GEORGIAN VOLCANIC ASH FOR EARTHQUAKE-RESISTANT STRUCTURES	Prof. Dr. Giorgi Tsiklauri Nino Beridze Lasha Kapanadze
		7	SHAPE MEMORY POLYMERS FOR SMART TEXTILES IN GEORGIAN WINTER APPAREL	Assoc. Prof. Dr. Mariam Gelashvili Irakli Lomidze Dr. Tamar Chikhradze

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Contents

DİJİTAL PAZARLAMADA ALGORİTMİK KÜRATÖRLÜK: TÜKETİCİ ÖZERKLİĞİNİN SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 1

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN MUHASEBE BİLGİ SİSTEMLERİNDEKİ RAPORLAMA SÜREÇLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 12

AKILLI ALIŞVERİŞİN YENİ YÜZÜ: ALGILANAN LÜKS FİYAT ADALETSİZLİĞİ VE DUPE SATIN ALMA NİYETİ .. 21

İNSAN MERKEZLİ YAPAY ZEKA VE İŞİN GELECEĞİ: BİBLİYOMETRİK ANALİZ ÇALIŞMASI 23

RİENDSHORİNG VE NEARSHORİNG STRATEJİLERİ: KÜRESEL TEDARİK ZİNCİRİ DAYANIKLILIĞI VE REKABET GÜCÜ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME 41

GREENWASHİNG VE GREENHUSHİNG BAĞLAMINDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLETİŞİMİNİN DÖNÜŞÜMÜ. 43

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK SÖYLEMİNDEN YEŞİL AKLAMAYA: SAMİMİYET PARADOKSU ÇERÇEVESİNDE BELGE ANALİZİ 45

FROM SUSTAİNABİLİTY RHETORİC TO GREENWASHİNG: A DOCUMENT ANALYSİS WİTHİN THE FRAMEWORK OF THE SİNCERİTY PARADOX 46

TÜRKİYE'DE SOSYAL HİZMET LİSANS PROGRAMLARINDA TOPLUMA HİZMET ODAKLI DERSLERİN YAYGINLIĞI, MÜFREDATTAKİ KONUMU VE STANDARTLAŞMA DÜZEYİ 47

ÇOCUKLAR İÇİN BÜYÜYEN BİR RİSK: SHARENTING 62

KRALİÇE ARI SENDROMU: TOPLUMSAL CİNSİYET TEMELLİ BİR DEZAVANTAJIN SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ 70

OKUL SOSYAL HİZMETİ GEREKLİLİK DEĞİL ZORUNLULUKTUR 77

YAS SÜRECİNİN SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ 85

SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLAR, EĞİTİM TEDBİRİ VE OKUL SOSYAL HİZMETİ UYGULAMASI 94

ERKEN YAŞ EVLİLİKLERİ VE ÇOCUK HAKLARI İHLALİ 108

EBEVEYNLERDE FİZİKSEL OKURYAZARLIK: AKTİF YAŞAM VE BİREYSEL FARKLILIKLAR 121

TÜRKİYE'DE DAMGALA(N)MA KONULU TEZLERE İLİŞKİN BİR KAPSAM DERLEMESİ 123

DİJİTAL KİMLİĞİN İNŞASINDA PROBLEMLİ SOSYAL MEDYA KULLANIMI: FOMO, DİJİTAL ESTETİK VE CİNSİYETİN ROLÜ 125

EBEVEYNLİĞİN DİJİTAL BOYUTU: ANNELERİN PAYLAŞAN EBEVEYNLİK DAVRANIŞLARINDA ÖZ-YETERLİK VE STRESİN ROLÜ 126

YAYGIN KAYGI BOZUKLUĞUNUN TEDAVİSİNDE UYGULAMALI GEVŞEMENİN ETKİLİLİĞİ: SİSTEMATİK BİR DERLEME 127

ÖZGÜL ÖĞRENME BOZUKLUĞUNUN PSİKOSOSYAL MÜDAHALESİ 141

BİLİŞSEL, DUYGUSAL VE DAVRANIŞSAL BOYUTLARIYLA EVLİLİK KORKUSU (GAMOFOBİ): BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ AİLELERDEN GELEN BİREYLERİN KARŞILAŞTIRILMASI 149

EVLİ BİREYLERDE ALDATMA EĞİLİMİNİN BİR YORDAYICISI OLARAK EVLİLİK KALİTESİ 157

SERVİKAL YETERSİZLİK TANISI ALAN GEBELERDEKİ DOĞUM KORKUSU ÜZERİNE 166

ORTAK KADERDEN PSİKOLOJİK İYİ OLUŞA: SOSYAL KİMLİK, SOSYAL DESTEK VE KOLEKTİF ETKİLİLİK 167

TÜRKİYE'DEN ALMANYA'YA ÖĞRETMEN GÖREVLENDİRME UYGULAMASININ BOLMAN VE DEAL'İN DÖRT ÇERÇEVE MODELİ AÇISINDAN İNCELENMESİ 169

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK YAŞAM DOYUMLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ 184

DERSLERDE SİBER AYLAKLIK: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA 199

ÖĞRETMEN ADAYLARININ SUÇ KAVRAMINA İLİŞKİN ALGILARI: BİR METAFOR ANALİZİ ÇALIŞMASI 216

KREDİ VE YURTLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜNE BAĞLI YURTLARDA KALAN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BOŞ ZAMAN YÖNETİMİ BECERİLERİ İLE SPOR ETKİNLİKLERİNE YÖNELİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ 231

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SPOR TEKNOLOJİLERİNE YÖNELİK TUTUMLARI İLE SPORDA HEDONİK TÜKETİM TUTUMLARININ İNCELENMESİ 246

SPORCULARDA AKILLI TELEFON BAĞIMLILIĞI İLE BEYİN SİSİ DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ 261

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNDE MÜKEMMELLİYETÇİLİK VE TEKNOLOJİK SPORTİF EKİPMAN BAĞIMLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ 263

24 OCAK'TAN 12 EYLÜL'E: TÜRKİYE'DE İKTİSADİ PARADİGMA DEĞİŞİMİ VE ASKERİ RESTORASYON 264

DÖNGÜSEL EKONOMİYE GEÇİŞTE YEŞİL VERGİ POLİTİKALARININ VE VERGİSEL TEŞVİKLERİN ROLÜ 266

KAMU MALLARI TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN DİN HİZMETLERİNİN EKONOMİK NİTELİĞİ VE FİNANSMAN MODELLERİ: ULUSLARARASI BİR KARŞILAŞTIRMA 282

TÜRKİYE'DE MAKROFİNANSAL BORÇ KIRILGANLIĞI: PCA TABANLI BİLEŞİK ENDEKS VE YAPISAL KIRILMA ANALİZİ 284

MESLEKİ TÜKENMİŞLİK İLE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ: SAĞLIK ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR UYGULAMA 310

SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA SONUÇ FARKINDALIK ALGISINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA 320

EMPLOYEE TRUST IN AI-DRIVEN DECISIONS: FAIRNESS IN THE ALGORITHMIC WORKPLACE 332

HEALTH MISINFORMATION IN THE DIGITAL AGE: RETHINKING TRUST IN HEALTHCARE 338

BUY NOW, PAY LATER: FRICTIONLESS SPENDING, CONSUMER BEHAVIOR, AND FINANCIAL STRESS IN THE DIGITAL ECONOMY 343

SAĞLIK HUKUKUNDA MAHREMİYETİN KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA YERİ 349

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN TURİZM ALANINDA EĞİTİM ALMA ve KARİYER YAPMA HEDEFLERİNİN İNCELENMESİ 368

GELENEKSEL MUTFAĞIN ÇAĞDAŞ GASTRONOMİDE YENİDEN YORUMLANMASI: AZERBAYCAN MUTFAĞI ÜZERİNDEN KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME 384

SAĞLIK OKURYAZARLIĞININ DIYET YAPAN BIREYLERDE DIYET UYUM NIYETI ÜZERINDEKI ETKISI :VAN İLI ÖRNEĞI 396

VAN GÖLÜ'NÜN MAVİ İNCİSİ: İNCİ KEFALİNİN GASTRONOMİK KİMLİĞİ VE BÖLGESEL TURİZME KATKISI 414

KIBRIS MESELESİNDE PAKİSTAN'IN TÜRKİYE'YE VERDİĞİ DİPLOMATİK DESTEK: 1954-1974 432

FƏRDİN ŞƏXSİYYƏT KİMİ FORMALAŞMASINDA PEDAQOJİ ÜNSİYYƏT AMİLİ 448

SİNANPAŞA (AFYONKARAHİSAR) İLÇESİNDE TOPOGRAFİK ÖZELLİKLER VE ARAZİ KABİLİYET SINIFLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 455
EŞME'DE (UŞAK) ARAZİ KULLANIMININ ZAMANA BAĞLI DEĞİŞİMİ 468
LUISE RINSER'IN "DIE ROTE KATZE" ADLI ÖYKÜSÜNDE İÇ ODAKLANMA TEKNİĞİ 480
BERTOLT BRECHT "DIE UNWÜRDIGE GREISIN" ADLI ÖYKÜSÜNDE TOPLUMSAL YARGI 489
ANNE ARKETİPİ BAĞLAMINDA ALKARISI İNANCI VE ATLAR 497
BİR ÖYKÜ SEÇKİSİ: ALKARISI 504
MEZOPOTAMYA MİTOSLARINDA KUTSAL OTORİTENİN İNŞASI VE BİREYİN NESNELEŞMESİ: GILGAMIŞ VE ENUMA ELİŞ KARŞILAŞTIRMASI 513
MEZOPOTAMYA MİTOLOJİSİNDEN İBRAHİMİ METİNLERE: BİREY VE OTORİTE 519
STEM EDUCATION REFORMS THROUGH PROJECT-BASED LEARNING IN KAZAKHSTAN URBAN HIGH SCHOOLS 526
TEACHER TRAINING PROGRAMS FOR INCLUSIVE EDUCATION IN IRANIAN SPECIAL NEEDS SCHOOLS. 527
CURRICULUM DEVELOPMENT FOR CULTURAL HERITAGE EDUCATION IN IRANIAN PRIMARY SCHOOLS 528
BLENDED LEARNING MODELS IMPACT ON STUDENT PERFORMANCE IN PAKISTANI PUBLIC UNIVERSITIES 529
VOCATIONAL EDUCATION REFORMS ADDRESSING UNEMPLOYMENT IN RURAL PAKISTAN 530
BILINGUAL EDUCATION CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN GEORGIAN PRIMARY SCHOOLS 531
POSTCOLONIAL THEMES IN CONTEMPORARY PHILIPPINE NOVELS ADDRESSING LABOR MIGRATION TRAUMA 532
FEMINIST REINTERPRETATIONS OF MYTHOLOGY IN MODERN FILIPINO POETRY ANTHOLOGIES 533
ARABIC POETIC FORMS EVOLUTION IN EGYPTIAN CONTEMPORARY LITERATURE UNDER POLITICAL CENSORSHIP 534
NARRATIVES OF IDENTITY CRISIS IN POST-REVOLUTIONARY EGYPTIAN SHORT FICTION 535
BALKAN IDENTITY CONFLICTS IN ALBANIAN DIASPORA LITERATURE WRITTEN IN TIRANA 536
OTTOMAN LEGACIES IN MODERN ALBANIAN NOVELS EXPLORING COSMOPOLITAN ISTANBUL MEMORIES 537
POST-SOVIET GEORGIAN POETRY CYCLES REFLECTING CIVIL WAR TRAUMA AND NATIONAL REVIVAL 538
SYMBOLISM OF MOUNTAIN MYTHOLOGY IN CONTEMPORARY GEORGIAN FOLK TALE ADAPTATIONS 539
DIGITAL TRANSFORMATION CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR NIGERIAN SMEs IN POST-PANDEMIC ECONOMY 540
SUSTAINABLE SUPPLY CHAIN PRACTICES IN NIGERIA'S OIL AND GAS INDUSTRY 541
TOURISM MARKETING STRATEGIES FOR GREEK ISLANDS IN COMPETITIVE MEDITERRANEAN MARKET 542
FAMILY BUSINESS GOVERNANCE MODELS IN CONTEMPORARY GREEK ENTERPRISES 543
AGILE PROJECT MANAGEMENT ADOPTION IN ALBANIAN IT STARTUP ECOSYSTEM 544

CROSS-BORDER E-COMMERCE DEVELOPMENT PROSPECTS FOR ALBANIAN RETAIL SECTOR 545
OIL DEPENDENCY DIVERSIFICATION THROUGH NON-ENERGY EXPORT PROMOTION IN AZERBAIJAN. 546
MICROFINANCE IMPACTS ON RURAL HOUSEHOLD INCOME DIVERSIFICATION IN BANGLADESH 547
CLIMATE CHANGE EFFECTS ON BANGLADESH RICE PRODUCTION AND FOOD SECURITY POLICY 548
AGING POPULATION CHALLENGES AND PENSION SYSTEM REFORMS IN JAPAN 549
ABENOMICS FISCAL POLICY EVALUATION AND JAPANESE PUBLIC DEBT SUSTAINABILITY 550
REMITTANCE FLOWS AND ECONOMIC GROWTH DYNAMICS IN KYRGYZSTAN 551
ENERGY SECTOR REFORMS AND MACROECONOMIC STABILITY IN KYRGYZSTAN 552
STRATEGIC MANAGEMENT OF OCCUPATIONAL HEALTH SERVICES IN LARGE-SCALE INDUSTRIAL ORGANIZATIONS: IMPROVING EMPLOYEE WELL-BEING, PRODUCTIVITY, AND CORPORATE SUSTAINABILITY 553
THE ROLE OF OCCUPATIONAL PHYSICIANS IN REDUCING WORKPLACE STRESS AND PREVENTING PROFESSIONAL BURNOUT: EVIDENCE FROM MODERN BUSINESS ENVIRONMENTS 554
EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF WORKPLACE HEALTH PROMOTION PROGRAMS IN ENHANCING EMPLOYEE PERFORMANCE AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT 555
DIGITAL TRANSFORMATION IN OCCUPATIONAL MEDICINE: UTILIZING HEALTH INFORMATION SYSTEMS FOR WORKFORCE RISK ASSESSMENT AND MANAGEMENT 556
THE IMPACT OF OCCUPATIONAL HEALTH SURVEILLANCE ON EMPLOYEE RETENTION AND CORPORATE PERFORMANCE IN THE PRIVATE SECTOR 557
INTEGRATING PREVENTIVE OCCUPATIONAL MEDICINE INTO HUMAN RESOURCE STRATEGIES: A FRAMEWORK FOR HEALTHIER AND MORE PRODUCTIVE WORKPLACES 558
ASSESSING THE RELATIONSHIP BETWEEN WORK ENVIRONMENT QUALITY, OCCUPATIONAL HEALTH INDICATORS, AND EMPLOYEE SATISFACTION IN KNOWLEDGE-BASED ORGANIZATIONS 559
DIGITAL TRANSFORMATION AND SME PERFORMANCE IN EMERGING MOROCCAN MARKETS 560
STRATEGIC INNOVATION AND ENTREPRENEURIAL GROWTH IN MOROCCAN FAMILY BUSINESSES 561
SUSTAINABLE TOURISM MANAGEMENT AND REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT IN ALBANIA 562
DIGITAL MARKETING TRANSFORMATION IN ALBANIAN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES 563
ISLAMIC FINTECH ADOPTION AND FINANCIAL INCLUSION STRATEGIES IN KUWAIT 564
CORPORATE GOVERNANCE PRACTICES AND OIL-DEPENDENT ECONOMY DIVERSIFICATION IN KUWAIT 565
ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN BUSINESS DECISION MAKING AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN FRANCE 566
EPISTEMOLOGICAL FOUNDATIONS OF DIGITAL ETHICS IN MODERN NORTH AFRICAN THOUGHT 567
PHENOMENOLOGICAL READINGS OF IDENTITY AND MEMORY IN CONTEMPORARY MAGHREB PHILOSOPHY 568
AFRICAN COMMUNALISM AND THE LIMITS OF WESTERN INDIVIDUALISM IN MORAL PHILOSOPHY.. 569
ONTOLOGY OF TRADITION: RETHINKING UBUNTU-LIKE CONCEPTS IN EAST AFRICAN EPISTEMOLOGY 570

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

THE DIALECTICS OF MODERNIZATION AND CULTURAL MEMORY IN CENTRAL ASIAN PHILOSOPHICAL DISCOURSE..... 571

CONTEMPORARY SPANISH PRAGMATISM AND THE RECONSTRUCTION OF PUBLIC REASON..... 572

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

DİJİTAL PAZARLAMADA ALGORİTMİK KÜRATÖRLÜK: TÜKETİCİ ÖZERKLİĞİNİN SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Öğretim Üyesi, Şeyda OK

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, seydaok@osmaniye.edu.tr - 0000-0002-1157-1701

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, e-ticaret platformlarında algoritmalar tarafından oluşturulan kişiselleştirilmiş ürün önerilerini ifade eden algoritmik küratörlük algısının satın alma niyeti üzerindeki etkisini incelemek ve bu ilişkide tüketici özerkliğinin aracılık rolünü ortaya koymaktır. Dijital pazarlama uygulamalarında yaygın olarak kullanılan algoritmik öneri sistemleri, tüketicilerin karar verme süreçlerini kolaylaştırırken algılanan kontrol ve özerklik düzeylerini de etkileyebilmektedir. Araştırma, Türkiye'de aktif olarak e-ticaret platformlarını kullanan 400 tüketiciden çevrim içi anket yöntemiyle elde edilen verilere dayanmaktadır. Veri toplama sürecinde algılanan kişiselleştirme, tüketici özerkliği ve satın alma niyeti ölçekleri kullanılmış, veriler Hayes (2018) tarafından geliştirilen Process Macro Model 4 aracılığıyla analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, algoritmik küratörlük algısının tüketici özerkliği üzerinde anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir ($\beta = -0.34$, $p < 0.05$). Buna karşılık, tüketici özerkliğinin satın alma niyeti üzerinde pozitif ve güçlü bir etkisi olduğu belirlenmiştir ($\beta = 0.48$, $p < 0.01$). Bootstrap analizleri, tüketici özerkliğinin algoritmik küratörlük ile satın alma niyeti arasındaki ilişkide anlamlı bir aracılık rolü üstlendiğini ortaya koymuştur. Bulgular, algoritmik önerilerin doğrudan olumlu etkiler yaratmasına rağmen, tüketicilerin özerklik algısını zayıflatmasının bu etkinin gücünü sınırlandırabildiğini göstermektedir. Sonuç olarak, algoritmik sistemlerin daha şeffaf, açıklanabilir ve kullanıcı kontrolünü destekleyecek şekilde tasarlanmasının tüketici davranışları açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Dijital Pazarlama, Algoritmik Küratörlük, Tüketici Özerkliği, Satın Alma Niyeti

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

1. GİRİŞ

Dijital teknolojilerde yaşanan gelişmeler, pazarlama anlayışını kitlesel iletişim odaklı yaklaşımlardan veri temelli ve bireyselleştirilmiş müşteri deneyimlerine doğru dönüştürmüştür. Özellikle yapay zekâ, büyük veri analitiği ve makine öğrenmesi algoritmalarındaki ilerlemeler, işletmelerin tüketici davranışlarını daha ayrıntılı analiz edebilmesine ve her kullanıcıya özgü içerik ile ürün önerileri sunabilmesine olanak sağlamıştır. Günümüzde e-ticaret platformları, kullanıcıların geçmiş satın alma davranışları, arama geçmişleri, tıklama örüntüleri ve platform içi etkileşimlerinden elde edilen verileri analiz ederek kişiselleştirilmiş öneriler oluşturmakta ve bu öneriler aracılığıyla tüketicilerin karar verme süreçlerini yönlendirmektedir. Böylece algoritmalar, yalnızca teknik bir öneri mekanizması olmaktan çıkarak dijital pazarlama faaliyetlerinin temel bileşenlerinden biri hâline gelmiştir.

Bu dönüşümle birlikte pazarlama literatüründe giderek daha fazla önem kazanan kavramlardan biri algoritmik küratörlüktür. Algoritmik küratörlük, dijital platformlarda yer alan içeriklerin veya ürünlerin kullanıcıların ilgi alanları, geçmiş davranışları ve tahmin edilen tercihleri doğrultusunda algoritmalar tarafından seçilmesi, sıralanması ve kullanıcıya sunulması sürecini ifade etmektedir (Berman & Katona, 2020). Geleneksel küratörlükte içerik seçimi insan uzmanlar tarafından gerçekleştirilirken, dijital platformlarda bu süreç büyük ölçüde yapay zekâ destekli algoritmalar tarafından yürütülmektedir. Bu nedenle algoritmalar yalnızca tüketicilere seçenek sunan araçlar değil, aynı zamanda hangi seçeneklerin görünür olacağını belirleyen ve karar ortamını şekillendiren aktif aktörler olarak değerlendirilmektedir.

Algoritmik küratörlük uygulamaları, tüketicilerin bilgi arama maliyetlerini azaltması, karar verme sürecini hızlandırması ve bireysel ihtiyaçlara daha uygun öneriler sunması bakımından önemli avantajlar sağlamaktadır. Bununla birlikte, öneri sistemlerinin çalışma mantığının çoğu zaman kullanıcılar tarafından tam olarak anlaşılamaması, algoritmaların karar süreçlerine aşırı müdahale ettiği yönündeki algıları da beraberinde getirebilmektedir. Özellikle öneri sistemlerinin tüketicilerin karşılaşacağı alternatifleri filtrelemesi ve belirli seçenekleri ön plana çıkarması, bireylerin seçim özgürlüğüne ilişkin değerlendirmelerini etkileyebilmekte ve karar verme süreci üzerindeki algılanan kontrol düzeyini azaltabilmektedir (Fink vd., 2024). Bu durum, algoritmik sistemlerin tüketici davranışları üzerindeki etkilerinin yalnızca teknolojik etkinlik açısından değil, aynı zamanda psikolojik ve davranışsal boyutlarıyla da ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Tüketici özerkliği, bireyin satın alma kararlarını kendi tercihleri doğrultusunda, bağımsız ve özgür biçimde verebildiğine ilişkin algısını ifade etmektedir. Öz-belirleme kuramına göre özerklik, bireyin temel psikolojik gereksinimlerinden biridir ve özerklik algısının desteklenmesi içsel motivasyonu, memnuniyeti ve davranışsal niyetleri olumlu yönde etkilemektedir (Han & Ko, 2025). Buna karşılık, kararların dışsal mekanizmalar tarafından yönlendirildiği düşüncesi bireyin kontrol algısını zayıflatabilmekte ve psikolojik tepki geliştirmesine neden olabilmektedir. Dolayısıyla algoritmik önerilerin tüketicilere sağladığı kolaylık ile tüketicilerin karar süreçlerinde bağımsız hareket etme isteği arasında hassas bir denge bulunmaktadır.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Son yıllarda algoritmik öneri sistemleri üzerine yapılan çalışmalar, bu sistemlerin algılanan kişiselleştirme, güven, memnuniyet ve satın alma niyeti üzerindeki etkilerine yoğunlaşmıştır. Buna karşın, algoritmik küratörlüğün tüketici özerkliği üzerindeki etkisini doğrudan inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Ayrıca tüketici özerkliğinin algoritmik küratörlük ile satın alma niyeti arasındaki ilişkide nasıl bir mekanizma oluşturduğu da yeterince açıklığa kavuşturulamamıştır. Bu durum, algoritmik sistemlerin davranışsal sonuçlarını açıklayabilecek bütüncül modeller geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, e-ticaret platformlarında algılanan algoritmik küratörlüğün satın alma niyeti üzerindeki etkisini incelemek ve bu ilişkide tüketici özerkliğinin aracılık rolünü ortaya koymaktır. Araştırmada Türkiye'de aktif olarak e-ticaret platformlarını kullanan tüketicilerden elde edilen veriler kullanılarak oluşturulan araştırma modeli PROCESS Macro Model 4 aracılığıyla test edilmiştir. Çalışma, algoritmik küratörlük kavramının tüketici davranışı literatüründeki yerini güçlendirmekte, tüketici özerkliğinin açıklayıcı rolünü ortaya koymakta ve dijital pazarlama uygulamalarında kullanıcı kontrolünü destekleyen algoritmik tasarımlara yönelik yönetsel öneriler sunmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ

2.1. Algoritmik Küratörlük ve Dijital Pazarlama

Dijital pazarlamanın veri odaklı bir yapıya dönüşmesiyle birlikte işletmeler, tüketicilerin çevrim içi davranışlarını analiz ederek daha isabetli pazarlama kararları alabilmekte ve bireyselleştirilmiş deneyimler sunabilmektedir. Bu dönüşümün merkezinde yer alan algoritmik sistemler, büyük veri analitiği ve yapay zekâ teknolojilerinden yararlanarak kullanıcıların ilgi alanlarını, geçmiş davranışlarını ve gelecekteki olası tercihlerini tahmin etmektedir. Böylece tüketicilere sunulan ürünler, reklamlar ve içerikler rastlantısal olmaktan çıkarak algoritmalar tarafından belirlenen bir öncelik sırasına göre gösterilmektedir (Adeniran vd., 2024)

Bu süreç, literatürde algoritmik küratörlük (algorithmic curation/algorithmic curatorship) olarak tanımlanmaktadır. Algoritmik küratörlük, dijital platformlarda kullanıcıya sunulan içerik veya ürünlerin algoritmalar tarafından seçilmesi, filtrelenmesi, sıralanması ve kişiselleştirilmesi sürecini ifade etmektedir. Bu nedenle algoritmalar yalnızca öneri sunan teknik araçlar değil, aynı zamanda tüketicilerin hangi seçeneklerle karşılaşacağını belirleyen görünmez karar mekanizmaları olarak değerlendirilmektedir (Ahmmad vd., 2025).

Bu sistemler kullanıcıların önceki davranışlarından öğrenerek her birey için farklı içerik ve ürün sıralamaları oluşturmakta, böylece bilgi yükünü azaltırken karar verme sürecini de hızlandırmaktadır. Özellikle çok sayıda alternatifin bulunduğu e-ticaret ortamlarında algoritmik küratörlük, tüketicilerin değerlendirme maliyetlerini düşürmekte ve karar sürecini kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte algoritmik sistemlerin sunduğu bu kolaylık, tüketicilerin karar süreçlerine ilişkin bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Choi vd., 2026).

Algoritmaların hangi kriterlere göre öneriler oluşturduğu çoğu zaman kullanıcılar tarafından bilinmemekte, önerilerin şeffaf olmaması ise bireylerin karar verme süreçleri üzerindeki kontrol algısını zayıflatabilmektedir. Bu nedenle güncel araştırmalar, algoritmik sistemlerin yalnızca

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

doğruluk ve performans açısından değil, aynı zamanda açıklanabilirlik, şeffaflık, adalet ve kullanıcı özerkliği açısından da değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Oncioiu, 2026).

2.2. Tüketici Özerkliği

Tüketici özerkliği, bireyin satın alma kararlarını kendi tercihleri doğrultusunda özgürce verebildiğine ilişkin algısını ifade etmektedir. Öz-belirleme kuramına göre özerklik, bireyin temel psikolojik ihtiyaçlarından biri olup bireyin davranışlarını içsel motivasyonla sürdürebilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Kararların bireyin kendi iradesi doğrultusunda alındığının hissedilmesi, daha yüksek memnuniyet, güven ve davranışsal bağlılık ile ilişkilendirilmektedir (Cho & Rha, 2026).

Dijital pazarlama uygulamalarında ise tüketici özerkliği yalnızca seçenek sayısıyla değil, seçeneklerin nasıl sunulduğuyla da ilişkilidir. Algoritmik sistemler tüketicilere çok sayıda alternatif sunuyor gibi görünse de gerçekte bu alternatiflerin önemli bir bölümü algoritmalar tarafından önceden filtrelenmiş içeriklerden oluşmaktadır. Bu durum tüketicilerin seçim yapma özgürlüğüne ilişkin algılarını etkileyebilmekte ve karar verme sürecinde dışsal yönlendirme hissi oluşturabilmektedir (Srivastava & Gurme, 2025). Özellikle algoritmaların kullanıcı davranışlarını tahmin ederek belirli ürünleri sürekli ön plana çıkarması, tüketicilerin kendi kararlarını mı verdikleri yoksa algoritmalar tarafından yönlendirildikleri mi sorusunu gündeme getirmektedir. Literatürde bu durum, algoritmik yönlendirme ile bireysel özerklik arasındaki denge sorunu olarak ele alınmaktadır. Kullanıcıların önerileri faydalı bulmaları tek başına yeterli olmamakta; aynı zamanda öneri sistemlerinin bireyin kontrol algısını desteklemesi de önem taşımaktadır. Bu nedenle dijital platformlarda şeffaflık, açıklanabilirlik ve kullanıcıya seçim üzerinde kontrol sağlayan tasarımlar tüketici özerkliğinin korunmasında önemli unsurlar olarak değerlendirilmektedir (Lu, 2024).

2.3. Satın Alma Niyeti

Satın alma niyeti, tüketicinin belirli bir ürün veya hizmeti satın almaya yönelik bilinçli eğilimini ifade eden önemli davranışsal göstergelerden biridir. Dijital pazarlama literatüründe satın alma niyeti, tüketicilerin gelecekteki satın alma davranışlarını öngörmede en yaygın kullanılan değişkenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Çevrim içi alışveriş ortamlarında güven, algılanan değer, kişiselleştirme, kullanım kolaylığı ve tüketici deneyimi gibi birçok unsur satın alma niyetini etkileyebilmektedir (Zong vd., 2023).

Algoritmik öneri sistemleri tüketicilere ihtiyaçlarına uygun ürünler sunarak satın alma niyetini artırabilmektedir. Ancak bu etkinin sürdürülebilir olabilmesi, tüketicilerin önerileri faydalı bulmasının yanı sıra karar sürecini kendi kontrollerinde hissetmelerine de bağlıdır. Tüketicilerin algoritmalar tarafından yönlendirildiklerini düşünmeleri, önerilerin doğruluğundan bağımsız olarak satın alma niyetlerini olumsuz etkileyebilmektedir (Nusir vd., 2026). Bu nedenle algoritmik küratörlüğün satın alma niyeti üzerindeki etkisinin, tüketici özerkliği gibi psikolojik mekanizmalar aracılığıyla değerlendirilmesi daha kapsamlı bir açıklama sunmaktadır (Song, 2023).

2.4. Araştırma Hipotezlerinin Geliştirilmesi

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Algoritmik küratörlük, tüketicilere kişiselleştirilmiş öneriler sunarak karar verme sürecini kolaylaştırmakta ve çevrim içi alışveriş deneyimini daha verimli hâle getirmektedir. Bununla birlikte, algoritmik önerilerin satın alma niyeti üzerindeki etkisinin tüketicilerin bu sistemleri nasıl algıladığına bağlı olarak farklılaşabileceği ifade edilmektedir (Xu & Chen, 2025). Algoritmik önerilerin tüketici davranışlarını yönlendirme kapasitesi dikkate alındığında, algılanan algoritmik küratörlüğün satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olması beklenmektedir. Bu doğrultuda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H1: Algılanan algoritmik küratörlüğün satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

Algoritmik sistemlerin kullanıcıya sunacağı seçenekleri filtrelemesi ve belirli ürünleri ön plana çıkarması, tüketicilerin karar verme süreçleri üzerindeki kontrol algısını zayıflatabilmektedir. Özellikle algoritmaların görünmez biçimde karar ortamını şekillendirmesi, bireylerin seçimlerini bağımsız olarak gerçekleştirdiklerine ilişkin algılarını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu doğrultuda aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H2: Algılanan algoritmik küratörlüğün tüketici özerkliği üzerinde negatif yönlü anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

Öz-belirleme Kuramı çerçevesinde bireylerin karar süreçlerinde özerklik algılarının güçlenmesi, davranışsal niyetleri olumlu yönde etkileyen temel psikolojik mekanizmalardan biri olarak değerlendirilmektedir. Satın alma kararlarının bireyin kendi tercihleri doğrultusunda alındığına ilişkin algının güçlenmesi, satın alma niyetinin de artmasına katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H3: Tüketici özerkliğinin satın alma niyeti üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

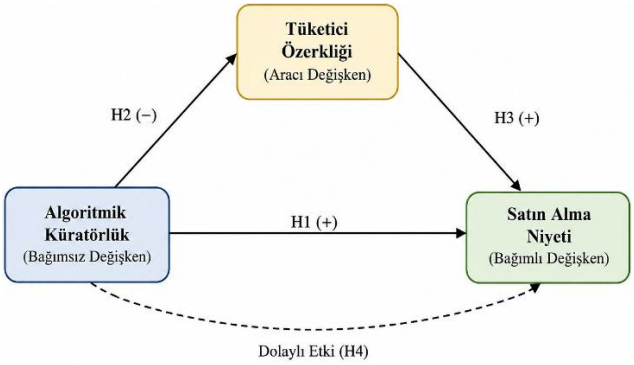
Algılanan algoritmik küratörlüğün tüketici özerkliği üzerindeki etkisi ile tüketici özerkliğinin satın alma niyeti üzerindeki etkisi birlikte değerlendirildiğinde, algoritmik küratörlüğün satın alma niyeti üzerindeki etkisinin kısmen tüketici özerkliği aracılığıyla gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu doğrultuda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H4: Tüketici özerkliğinin, algılanan algoritmik küratörlüğün satın alma niyeti üzerindeki etkisinde aracılık rolü bulunmaktadır.

3. YÖNTEM

Bu araştırma, e-ticaret platformlarında algılanan algoritmik küratörlüğün satın alma niyeti üzerindeki etkisini ve bu etkide tüketici özerkliğinin aracılık rolünü incelemek amacıyla nicel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma modeli Görsel 1'de yer almaktadır.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Görsel 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın evrenini Türkiye'de e-ticaret platformlarını aktif olarak kullanan 18 yaş ve üzeri tüketiciler oluşturmaktadır. Araştırma verileri, kolayda örnekleme yöntemiyle çevrim içi anket aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmaya yalnızca son altı ay içerisinde en az bir kez çevrim içi alışveriş yapan bireyler dâhil edilmiştir. Araştırmada algoritmik küratörlük Doğruel vd., (2022), tüketici özerkliği Aydın ve Doğan (2023) ve satın alma niyeti Wang ve Chang (2013) tarafından geliştirilen ölçeklerden yararlanılarak ölçülmüştür. Tüm ifadeler 5'li Likert ölçeği (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, güvenirlik ve geçerlilik analizleri, korelasyon analizi ve Hayes (2018) PROCESS Macro Model 4 aracılık analizi kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Araştırma kapsamında elde edilen veriler öncelikle katılımcıların demografik özellikleri açısından değerlendirilmiş, ardından araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenirlik ve geçerlilik analizleri gerçekleştirilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	218	54,5
Erkek	182	45,5
Yaş		
18–25	132	33,0
26–35	154	38,5
36–45	74	18,5
46 ve üzeri	40	10,0
Eğitim Durumu		
Lise	46	11,5
Ön Lisans	72	18,0

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Değişken	**Frekans (n)**	**Yüzde (%)**
Lisans	214	53,5
Lisansüstü	68	17,0
Çevrim İçi Alışveriş Sıklığı		
Ayda 1 kez	78	19,5
Ayda 2–3 kez	176	44,0
Ayda 4–5 kez	94	23,5
Haftada en az 2 kez	52	13,0

Çizelge 1 incelendiğinde katılımcıların %54,5'inin kadın, %45,5'inin erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu 26–35 yaş grubunda (%38,5) ve lisans mezunudur (%53,5). Ayrıca katılımcıların %80'den fazlasının ayda en az iki kez çevrim içi alışveriş yaptığı görülmektedir.

Çizelge 2. Güvenirlik ve Geçerlilik Analizi

Değişken	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha	CR	AVE
Algoritmik Küratörlük	5	0,886	0,916	0,686
Tüketici Özerkliği	5	0,903	0,928	0,720
Satın Alma Niyeti	4	0,891	0,924	0,754

Çizelge 2 incelendiğinde, tüm ölçeklere ilişkin Cronbach's Alpha değerlerinin 0,70'in, CR değerlerinin 0,80'in ve AVE değerlerinin ise 0,50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Bu bulgular, araştırmada kullanılan ölçeklerin yeterli düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğunu ve yakınsak geçerlilik koşullarını sağladığını göstermektedir. Ölçeklerin güvenilir ve geçerli bulunmasının ardından değişkenler arasındaki ilişkiler korelasyon analizi ile incelenmiştir.

Çizelge 3. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi

Değişken	Ort.	SS	1	2	3
Algoritmik Küratörlük	3,64	0,72	1		
Tüketici Özerkliği	3,39	0,75	-0,342**	1	
Satın Alma Niyeti	3,76	0,69	0,281**	0,486**	1

Algoritmik küratörlük ile tüketici özerkliği arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunduğu görülmektedir ($r = -0,342$; $p < 0,01$). Algoritmik küratörlük ile satın alma niyeti (r

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

= 0,281; p < 0,01) ve tüketici özerkliği ile satın alma niyeti (r = 0,486; p < 0,01) arasında ise pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda araştırma hipotezleri PROCESS Macro Model 4 kullanılarak test edilmiştir.

Çizelge 4. PROCESS Macro Model 4 Aracılık Analizi Sonuçları

Yol	β	SH	t	p
Algoritmik Küratörlük → Tüketici Özerkliği	-0,340	0,041	-8,293	<0,001
Algoritmik Küratörlük → Satın Alma Niyeti (Doğrudan Etki)	0,192	0,047	4,085	<0,001
Tüketici Özerkliği → Satın Alma Niyeti	0,480	0,049	9,796	<0,001

Dolaylı Etki (Bootstrap = 5.000)

Etki	BootSE	BootLLCI	BootULCI
-0,163	0,029	-0,224	-0,109

Çizelge 4 incelendiğinde, algoritmik küratörlüğün tüketici özerkliği üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (β = -0,340; p < 0,001). Tüketici özerkliğinin satın alma niyeti üzerindeki etkisi ise pozitif ve anlamlıdır (β = 0,480; p < 0,001). Ayrıca algoritmik küratörlüğün satın alma niyeti üzerindeki doğrudan etkisinin de anlamlı olduğu belirlenmiştir (β = 0,192; p < 0,001). Bootstrap analizi sonucunda dolaylı etkiye ilişkin güven aralığının sıfır değerini içermemesi, tüketici özerkliğinin aracılık etkisinin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Çizelge 5. Hipotez Testi Sonuçları

Hipotez	**Sonuç**
H1: Algılanan algoritmik küratörlüğün satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.	Desteklendi
H2: Algılanan algoritmik küratörlüğün tüketici özerkliği üzerinde negatif yönlü anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.	Desteklendi
H3: Tüketici özerkliğinin satın alma niyeti üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.	Desteklendi
H4: Tüketici özerkliğinin, algılanan algoritmik küratörlüğün satın alma niyeti üzerindeki etkisinde aracılık rolü bulunmaktadır.	Desteklendi

Bulgular, algılanan algoritmik küratörlüğün satın alma niyeti üzerinde doğrudan etkili olduğunu, aynı zamanda tüketici özerkliğini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Bununla birlikte tüketici özerkliğinin satın alma niyetini pozitif yönde etkilediği ve algoritmik küratörlük ile satın alma niyeti arasındaki ilişkide anlamlı bir aracılık rolü üstlendiği belirlenmiştir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, e-ticaret platformlarında algılanan algoritmik küratörlüğün satın alma niyeti üzerindeki etkisi ile bu ilişkide tüketici özerkliğinin aracılık rolü incelenmiştir. Araştırma bulguları, algılanan algoritmik küratörlüğün satın alma niyeti üzerinde doğrudan ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte algoritmik küratörlüğün tüketici özerkliğini negatif yönde etkilediği, tüketici özerkliğinin ise satın alma niyetini pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca bootstrap analizi sonuçları, tüketici özerkliğinin algoritmik küratörlük ile satın alma niyeti arasındaki ilişkide anlamlı bir aracılık rolü üstlendiğini ortaya koymuştur.

Elde edilen bulgular, algoritmik öneri sistemlerinin tüketicilerin karar verme süreçlerini kolaylaştırarak satın alma niyetini artırabildiğini, ancak önerilerin aşırı yönlendirici olarak algılanmasının tüketicilerin özerklik algısını zayıflatabildiğini göstermektedir. Bu durum, algoritmik sistemlerin yalnızca öneri doğruluğu ve kişiselleştirme başarısı açısından değil, kullanıcıların karar süreçleri üzerindeki kontrol algısını destekleyecek şekilde tasarlanmasının da önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırma sonuçları, algoritmik öneri sistemleri ile tüketici davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen önceki çalışmalarla genel olarak örtüşmektedir. Bununla birlikte çalışma, tüketici özerkliğini algoritmik küratörlük ile satın alma niyeti arasındaki ilişkide açıklayıcı bir mekanizma olarak ele alması bakımından literatüre katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle araştırma, dijital pazarlama alanında algoritmik sistemlerin yalnızca teknolojik performanslarının değil, tüketicilerin psikolojik değerlendirmeleri üzerindeki etkilerinin de dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Uygulayıcılar açısından değerlendirildiğinde, e-ticaret platformlarının algoritmik öneri sistemlerini daha şeffaf ve kullanıcı odaklı biçimde tasarlamaları önem taşımaktadır. Tüketicilere önerilerin hangi kriterlere göre oluşturulduğuna ilişkin açıklayıcı bilgiler sunulması ve kullanıcıların önerileri kişiselleştirebilecekleri kontrol mekanizmalarının geliştirilmesi, özerklik algısını güçlendirerek satın alma niyetinin artırılmasına olanak sağlayacaktır.

Araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışmanın yalnızca Türkiye'de e-ticaret platformlarını kullanan tüketicilerden elde edilen verilerle yürütülmesi, bulguların farklı kültürel bağlamlara genellenmesini sınırlandırmaktadır. Ayrıca araştırmanın kesitsel veri yapısı değişkenler arasındaki ilişkilerin belirli bir zaman diliminde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Gelecek araştırmalarda farklı ülkelerde gerçekleştirilecek karşılaştırmalı çalışmaların yanı sıra algoritmik şeffaflık, algoritmalara duyulan güven ve dijital okuryazarlık gibi değişkenlerin modele dâhil edilmesi, algoritmik küratörlüğün tüketici davranışları üzerindeki etkilerinin daha kapsamlı biçimde açıklanmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Adeniran, I. A., Efunniyi, C. P., Osundare, O. S., & Abhulimen, A. O. (2024). Transforming marketing strategies with data analytics: A study on customer behavior and personalization. *International Journal of Management & Entrepreneurship Research*, *6*(8), 41-51.

Ahmmad, M., Shahzad, K., Iqbal, A., & Latif, M. (2025). Trap of Social Media Algorithms: A Systematic Review of Research on Filter Bubbles, Echo Chambers, and Their Impact on Youth. *Societies*, 15(11), 301.

Aydın, A. E., & Dogan, V. (2023). Kriz Ortamında Tüketici Ataleti: Whatsapp Kişisel Veri Düzenlemesi Üzerine Bir Araştırma. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 61-82.

Berman, R., & Katona, Z. (2020). Curation algorithms and filter bubbles in social networks. *Marketing Science*, 39(2), 296-316.

Choi, J., Kang, S., Moon, J., Jeon, S., & Lim, S. (2026). Algorithmic Transparency and Consumer Trade-Offs in AI-Based Financial E-Commerce Services. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 21(3), 86.

Cho, E., & Rha, J. Y. (2026). Does Consumer Autonomy Matter? Consumer Perceptions of AI-Driven Recommendations and the Mediating Role of Consumer Autonomy in Consumer Satisfaction. *International Journal of Human–Computer Interaction*, 42(14), 10949–10971

Dogruel, L., Masur, P., & Joeckel, S. (2022). Development and validation of an algorithm literacy scale for internet users. *Communication Methods and Measures*, 16(2), 115-133.

Fink, L., Newman, L., & Haran, U. (2024). Let me decide: Increasing user autonomy increases recommendation acceptance. *Computers in Human Behavior*, 156, 108244.

Han, J., & Ko, D. (2025). Consumer Autonomy in Generative AI Services: The role of task difficulty and AI design elements in enhancing trust, satisfaction, and usage intention. *Behavioral Sciences*, 15(4), 534.

Lu, W. (2024). Inevitable challenges of autonomy: ethical concerns in personalized algorithmic decision-making. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(1), 1-9.

Nusir, O. M., Wel, C. A. C., & Ab Hamid, S. N. (2026). When AI Conversations Become Advertising Data: Algorithmic Trust, Privacy Calculus, and Purchase Intention in GenAI-Personalized Social Commerce. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 21(7), 197.

Oncioiu, I. (2026). AI Transparency and User Behavior in Human–AI Collaboration: Evidence from E-Commerce Recommendation Systems. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 21(5), 153.

Song, M. (2023). The impact of algorithmic product recommendation on consumers' impulse purchase intention. *Frontiers in Business, Economics and Management*, 11(3), 107-111.

Srivastava, R. K., & Gurme, V. (2025). Artificial intelligence and consumer behaviour on social media: A study of personalization, trust, and privacy. Measurement: *Digitalization*, 5, 100021.

Xu, Y., & Chen, L. (2025). Personalized recommendations and consumer trust: The role of perceived control and locus of control. Acta Psychologica, 261, 105936.

Wang, J-C. and Chang, C. H. (2013). How online social ties and product- related risks influence purchase intentions: A Facebook experiment. *Electronic Commerce Research and Application*, 12, 337- 346.

Zong, Z., Liu, X., & Gao, H. (2023). Exploring the mechanism of consumer purchase intention in a traditional culture based on the theory of planned behavior. *Frontiers in Psychology*, 14, 1110191.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN MUHASEBE BİLGİ SİSTEMLERİNDEKİ RAPORLAMA SÜREÇLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doktora Öğrencisi, Büşra UTANGAÇ

Gaziantep Üniversitesi, e06092396@gmail.com- 0000-0002-2356-6328

Doç. Dr. Murat KARAHAN

Gaziantep Üniversitesi, drmuratkarahan@gmail.com- 0000-0002-5066-4257

ÖZET

Dış dünyaya kapalı olma hali hangi sektör olursa olsun artık işletmelerin ömrünü yok edecek nedenlerden biridir. Özellikle çağımız gereksinimi olan trendleri yakından takip etme ve doğru bir şekilde uygulayabilme birçok avantajı beraberinde getirmektedir. Muhasebe bilgi sistemi, temelde muhasebe uygulamalarını bilgi sistemi ile birleştiren bir bilimdir. Diğer tüm alanlar gibi muhasebe bilgi sistemi de iş yapış şeklinde dijitalleşmeden etkilenmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, dijital dönüşümün muhasebe bilgi sistemlerinden raporlama süreçleri üzerindeki etkilerinin neler olduğunu ortaya koymaktır. Elde edilen sonuçlara göre, dijitalleşme ile raporlama süreçlerinin hızlanması, hata oranlarının azalması, yönetimsel olarak bilgiye güvenin artması gibi hem kurum içi hem de kurum dışında önemli bir rekabet avantajı sağlamaktadır. Beraberinde getirdiği birtakım olumsuzluklarda mevcuttur. Özellikle dijital dönüşüm araçlarının kullanımı konusunda nitelikli çalışan eksikliği halinde yanlış veri girişi, hatalı raporlama ve güven kaybı gibi sorunlar işletmeler için mühim güç kaybı olabilmektedir. Bu bağlamda muhasebe bilgi sistemi kavramı, muhasebe bilgi sisteminin işletmelerdeki rolü, dijital dönüşüm, geleneksel muhasebe bilgi sisteminden dijital dönüşüme ve dijital dönüşümün muhasebe bilgi sistemlerindeki raporlama süreçleri üzerindeki etkisi literatürden elde edilen bilgiler aracılığı ile kavramsal olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Bilgi Sistemi, Dijital Dönüşüm, Raporlama

THE IMPACT OF DİGİTAL TRANSFORMATİON ON REPORTİNG PROCESSES İN ACCOUNTİNG INFORMATİON SYSTEMS

ABSTACT

Being closed to the outside world is now one of the factors that may threaten the survival of businesses regardless of the sector. Especially in today’s world, closely following trends and implementing them correctly brings many advantages. Accounting Information Systems are disciplines that fundamentally integrate accounting practices with information systems. Like many other fields, Accounting Information Systems have also been affected by digitalization in terms of business structure. The main purpose of this study is to reveal the effects of digital transformation on reporting processes within Accounting Information Systems. According to

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

the findings obtained, digitalization provides significant competitive advantages both internally and externally for organizations, such as accelerating reporting processes, reducing error rates, and increasing managerial trust in information. However, digital transformation also brings certain disadvantages. In particular, in cases where there is a lack of qualified personnel in the use of digital transformation tools, problems such as incorrect data entry, inaccurate reporting, and loss of trust may lead to significant losses for businesses. In this context, the concepts of Accounting Information Systems, the role of Accounting Information Systems in businesses, digital transformation, the transition from traditional Accounting Information Systems to digital transformation, and the effects of digital transformation on reporting processes in Accounting Information Systems have been conceptually discussed through information obtained from the literature.

Keywords: Accounting Information System, Digital Transformation, Reporting

1. GİRİŞ

Rekabet yoğun iş dünyasında uzun yıllar boyunca iyi bir yönetim stratejisi geliştirmek çok önemlidir. Bu verimli ve etkin yönetimde muhasebe bilgi sistemlerinin katkısı gözardı edilemez düzeydedir (Dursun, 2025: 46). İşletmeler hem kendi işletmelerinin sürdürülebilirliği hem de rekabette avantaj sağlayabilmek için bilgi teknolojilerine yatırım yapmaktadırlar (Aycan, 2025: 52). Muhasebe bilgi sisteminin iç ve dış kullanıcıları bulunmaktadır. İç kullanıcılar şirket yöneticilerinden oluşurken, dış kullanıcılar ise doğrudan ve dolaylı şekilde iki gruba ayrılmaktadır. Doğrudan dış kullanıcılar "sahipler/hissedarlar, yatırımcılar, alacaklılar, çalışanlar, müşteri, borç verenler, yönetim ve vergi makamları" dır. Dolaylı dış kullanıcılar ise, "düzenleyici kurumlar, araştırmacılar, bankalar, devlet kurumları, işçi sendikaları, ticaret odaları, kamu ve diğerler" şeklindedir (Singh, 2007, aktaran: Aycan, 2025: 43). Bu kullanıcıların raporlama süreçlerindeki rolleri dijital dönüşüm ile birlikte değişiklik göstermiştir. Sahipler ve yatırımcılar dijital dönüşümle birlikte anlık raporlara daha hızlı erişebilmektedirler. Aynı şekilde borç verenler ve alacaklılar ise raporlar sayesinde risk analizi yaparak gelecek hakkında öngörülü hareket edebilme fırsatı yakalayabilmektedirler.

Bu çalışmanın amacı, bir bilim olan ve işletmenin fonksiyonlarından biri olan muhasebenin temel omurgası olarak nitelendirilebilen muhasebe bilgi sisteminde yaşanan dijital dönüşümün raporlama süreçlerine etkilerinin neler olduğunu tespit etmektir. Ayrıca çalışmada muhasebe bilgi sistemi, muhasebe bilgi sisteminin işletmelerdeki rolü, dijital dönüşüm gibi kavramlara da yer verilmektedir.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Son yıllarda dijital dönüşüm ile birlikte muhasebe bilgi sistemi raporlama süreçleri üzerinde meydana gelen değişiklikler ile ilgili yerli ve yabancı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıdaki gibidir.

Mikhlif ve Smaoui (2024), muhasebe bilgi sistemleri ile dijital dönüşüm arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığını araştırmışlardır. Finans yöneticileri, finans uzmanları, muhasebeciler, teknisyenler ve araştırmacılardan oluşan katılımcılara 200 anket

dağıtılmış ve elde edilen veriler AMOS SPSS ile analiz edilmiştir. Dijital dönüşümün muhasebe bilgi siteminin tarafsızlığına katkıda bulunduğu ve sunulan hizmetlerin kalitesinin de artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akgün ve Kılıç (2013), muhasebe bilgi sisteminin örgüt yönetimi üzerindeki etkinliğini tespit edebilmek amacı ile Tuz gölü işletme yöneticilerine anket uygulanmış olup, elde edilenler basit doğrusal regresyon analizi ile değerlendirilmiştir. Analiz sonucuna göre, muhasebe bilgi sistemindeki yaşanan yeniliklerin örgüt yönetimi etkinliği üzerinde pozitif etkisi bulunmaktadır.

Kanakrıyah, Shanıkat, Shkokanı ve Alhındawı (2025), dijitalleşmenin muhasebe bilgisinin kalitesi üzerinde etkisi olup olmadığını ölçmek amacı ile Ürdün'deki çeşitli sigorta şirketlerinden veriler toplanmış ve çoklu regresyon modelleri ile analiz edilmiştir. Analiz sonucu ise dijital dönüşümün muhasebe bilgi kalitesi üzerinde pozitif etkisi olduğu şeklindedir.

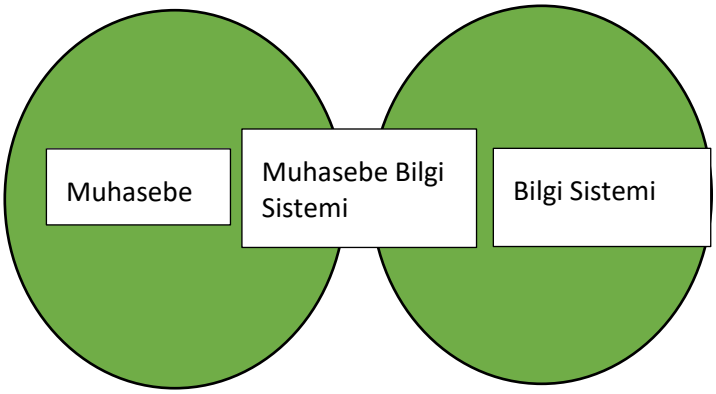
Ammer, Mohammed ve Hasan (2025), Bani Walid'de bulunan ticari bankalardaki finans departmanı çalışanları üzerine anket uygulamışlardır. Elde edilen 43 anket analiz edilmiştir. Analiz ile dijital uygulamalar verilerin işlenmesini hızlandırırken, daha doğru raporlar elde edilmesi sonucuna ulaşılmıştır.

Aldabbas, vd., (2023) aynı sektörden olmayan 45 yaş sınırı bulunan 112 finans yöneticisi kişiyle görüşme yapılmıştır. Dijital dönüşümün raporların doğruluğunu arttırdığı ve bu uygulamaları kullanan işletmelerin müşterilerinin memnuniyetinin artabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Muhasebe Bilgi Sistemi Kavramı

Bir bilim olan muhasebe "bir işletmede ortaya çıkan işletmeler arası veya işletme içi mali karakterli olayları kronolojik olarak işleyen, tasniflendiren, özetleyen ve elde edilen bilgileri analiz ederek yorumlayıp raporlayan bir bilimdir" (Civan, 2011: 5). Muhasebe bilgi sistemleri ise "muhasebe" ve "bilgi sistemleri" nin kesişim noktası olarak ifade edilmektedir (Aycan, 2025: 20).

Şekil. 1: Muhasebe Bilgi Sistemleri Bagranoff, Simkin, & Norman, 2010 (aktaran: Aycan, 2025: 20).

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Muhasebe bilgi sistemi, muhasebenin dalları olan "finansal muhasebe", "yönetim muhasebesi" ve "maliyet muhasebesini" kapsar (Jumshudlu ve Yakar, 2020: 40). Muhasebe bilgi sistemi literatürde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlamalardan bazıları şu şekildedir. "Kuruluşun ekonomik-finansal alanıyla ilgili konuların yönetimi ve kontrolüne yardımcı olmak üzere tasarlanmış bir araçtır" (Soudani, 2012: 136). Hla ve Teru muhasebe bilgi sistemini "bir organizasyonda kontrolü artıran ve kurumsallığı geliştiren bilgisayar tabanlı bir sistem" olarak tanımlamıştır (Hla ve Teru , 2015: 976). Yine muhasebe bilgi sistemi "işletme varlık ve kaynaklarında değişim oluşturan finansal nitelikteki işlemlerle ilgili verileri toplayıp işleme tabi tutmak suretiyle bilgiler üreten ve elde edilen bilgileri raporlayarak kullanıma hazır hale getiren bir sistemi" olarak ifade edilmektedir (Ülker ve Eker, 2024: 333). Muhasebe ve finansal verilerin, "paydaşlara raporlama amacıyla kurum içi kullanıcılar tarafından kullanılmak üzere toplanması, saklanması ve işlenmesine yönelik sistematik yaklaşım, muhasebe bilgi sistemi olarak bilinir" (Kumawat, 2015: 3). Finansal işlemlerinin kaydedildiği sistem olan muhasebe bilgi sistemi, örgütlerin performansları üzerinde de etkiye sahiptir (Soudani, 2012: 137). Bunula birlikte MuhannadAkram Ahmad ve Seif Obeid'in 2019 yılında KOBİ' de çalışan kişilere yaptıkları araştırmada, muhasebe bilgi sistemlerinin işletmenin etkinliğini arttırdığı ve performansı üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kumawat, 2015: 4). Öyle ki finansal işlemlerin kayıt altına alınması ile birlikte işletmelere gelecek dönemleri hakkında öngörü sağlayabilmelerinde yardımcı bir araç niteliği de taşımaktadır (Akgün ve Kılıç, 2013: 23). Ayrıca Muhasebe bilgi sisteminin işletmenin fonksiyonları olan yönetim ve organizasyon, pazarlama, üretim, finans süreçlerine de etkileri bulunmaktadır ve elde edilen verilerin karar verenler tarafından daha çabuk ve daha doğru şekilde yapılmasına yardımcı olmaktadır (Özkan, 2024: 23; Kumawat, 2015: 1).

Muhasebe bilgi sistemi unsurları yediye ayrılmakta ve her biri bu sürecin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu unsurlar şu şekildedir (Kaya, 2021: 61):

- Son kullanıcılar
- Veri kaynakları
- Veri toplama
- Veri işleme
- Veri tabanı yönetimi
- Bilgi üretimi
- Geri bildirim.

3.2. Muhasebe Bilgi Sistemi'nin İşletmelerdeki Rolü

Küresel rekabet ortamında işletmeler dış rekabete karşı avantaj sağlamak ve işletmesinin ömrünü korumak adına gelişmelere ayak uydurması ve proaktif hareket etmesi önemlidir. İşletmelerin muhasebe bilgi sisteminin avantajları da tam bu noktaya isabet etmektedir (Soudani, 2012: 137). Ayrıca işletmeler iç ve dış kaynaklı beklenmedik zamanlarda krizler yaşayabilmektedirler. Muhasebe bilgi sistemi bu gibi durumlara karşı işletme için, erken uyarı

sistemi, hızlı kararlar alma ve etkin bir iletişim senkronizasyonu sağlar. Bu sayede işletme risklere karşı daha hazırlıklı hale gelir (Daştan, 2009: 57). Entelektüel sermaye ölçümünde kullanılan muhasebe bilgi sistemi (Acar ve Dalğar, 2005: 23) kurumsal yönetim ilkelerinin doğruluğunun kaynağı olarak nitelendirilmektedir (Dinç ve Abdioğlu, 2009: 168). Muhasebe bilgi sistemi işletmeler için çok yönlü faydalar sağlayan bir araçtır.

3.3. Dijital Dönüşüm Kavramı

Zamanla endüstri çağı, bilgi çağı, teknoloji çağı ve dijital çağ gibi dönüşüm süreçlerinden geçen insanlar ve işletmeler iş yapma şekillerinde, bilgiye erişme ve koruma biçimlerinde sistemli ve köklü bir değişim geçirmişlerdir. Günümüz dijital çağında dijital dönüşüm kavram olarak şöyle ifade edilmektedir. "Dijital dönüşüm, bir şirketin, iş modelinin, fikir sürecinin veya metodolojisinin hem stratejik hem de taktiksel olarak kasıtlı ve sürekli dijital evrimidir" (Mazzone, 2014). Literatürde farklı tanımlamaları mevcut olan dijital dönüşüm hakkında aynı fikir birliğine ulaşılan kısım ise hangi sektör olduğu önemli olmayan, büyük küçük işletmeler ayrımı gözetmeden tüm kurum ve kuruluşları etkileyen değişim olduğudur (Barker, 2014).

3.4. Geleneksel Muhasebe Bilgi Sisteminden Dijital Dönüşüme

Muhasebe tarih olarak çok eskilere dayanmaktadır. M.Ö. 3600 yıllarında dahi malların değişimi sırasında kayıtlar yapılmış ve çağın gerektirdiği yenilikleri kendi bünyesine katarak günümüze kadar gelişerek gelmiş bir bilimdir (Civan, 2011: 7). Aynı kuruluş içerisinde dahi farklı sistemlerin yer alabileceği mümkündür (Özkan, 2024: 24). Doğal bir süreç olarak bilgi teknolojilerinin gelişmesi ve bu gelişmelerin muhasebe bilgi sistemine entegrasyonu ile yeni dönüşümler yaşanmaktadır (Kumawat, 2015: 2; Kucherenko, vd., 2021: 23). En eski muhasebe sistemi olan "manuel süreç modeli" daha sonra "düz dosya modeli", "veri tabanı modeli", "REA modeli" ve ardından "ERP modeli" olarak yapısal dönüşümler yaşamıştır (Özkan, 2024: 24). Her alanda etkisini gösteren, doğru kullanıldığı ve yönetildiği zaman önemli bir güç olan dijital dönüşüm teknolojilerinden olan yapay zekâ, blok zincir (blockchain), bulut sistemi (cloud computing), nesnelerin interneti ve robotik süreç otomasyonu muhasebe bilgi sistemini etkileyen temel dijital uygulamalardır (Özkan, 2024: 32). Her bir teknolojinin muhasebe bilgi sisteminde ayrı ayrı etkileri bulunmaktadır. Yapay zekânın muhasebe bilgi sistemine etkisi kağıttan bilgisayar ve yazılıma olurken (Chukwudi, vd., 2018: 1), bulut bilişim hizmet kalitesinde ve şeffaflık üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu görülmüştür (Büyükarıkan, 2021: 17). Yine blok zincir muhasebe bilgi sisteminin işlevselliğini arttırdığı, robotik süreç otomasyonu ise bilgisayar sayesinde insanların yaptıkları işleri gerçekleştirdiğinden dolayı insan sayısı azalmakta ve böylece muhasebe bilgi sistemindeki olası veri hatalarının önüne geçilmesi yönünde etkileri bulunmaktadır (Büyükarıkan, 2022: 30).

3.5. Dijital Dönüşümün Muhasebe Bilgi Sisteminden Raporlama Süreçlerine Etkisi

Dijital dönüşümün beraberinde getirdiği yenilikleri bünyesine katan işletmeler elbette bu teknolojileri iyi kullanan yetenekli çalışanlara ve yöneticilere ihtiyaç duyacaktır. Vasıflı çalışanlar yeni süreçlerin doğru yönetilmesi konusunda süreci hızlandırırken, dijital dönüşümde muhasebe bilgi sistemlerinde birçok süreci hızlandırmış ve kolaylaştırmıştır (Dursun, 2025: 76). Raporlar "muhasebe bilgi sisteminde maddi çıktıları ifade eden ürünlerdir" (Ülker ve Eker,

2024: 335). Muhasebe bilgi sistemi, işletmenin tüm muhasebe işlemlerini gerçekleştirir ve raporlarını hazırlar (Agung, 2015: 0950). Hazırlanan raporlar hem kurum içinde hem de kurum dışındakiler bilgi sağlar (Aydın, 2021: 1009). Literatür incelendiği zaman, dijital dönüşümün muhasebe bilgi sistemi fonksiyonlarından birisi olan raporlama üzerindeki etkisine baktığımızda, geçmiş dönemlerde zaman alan ve hatta bazen bulması mümkün olmayan ancak dijitalleşme ile çok hızlı bir şekilde hatta tek bir tuş ile istenilen rapora ulaşıldığı görülmüştür (Dursun, 2025: 76). Ayrıca hızlı ulaşım sayesinde raporlar geçmiş dönemler hızlı bir şekilde karşılaştırılarak gelecek hakkında öngörüde bulunulma sürecine pozitif etkisi vardır (Ülker ve Eker, 2024). Dijitalleşme ile veriler doğru, hızlı ve belirli bir düzen içerisinde sisteme kaydedilerek hata olasılığı azalırken, yönetimsel etkisi olarak bilgiye güvenilirlik artmaktadır (Hamdy, vd., 2025). Teknolojideki gelişme zor ve günler alacak işlemleri kısa sürede yapabilme yeteneği sayesinde büyük veri setleri kısa bir sürede analiz edilip raporlanarak, raporlama analiz kısmı içinde önemli avantaj sağlamaktadır (Lombardi ve Secundo, 2020). Artık manuel giriş yerine kullanılan teknoloji ile raporlama süresi kısalmış, insan kaynaklı olası hatalar azaldığı için raporların doğruluğu ve güvenilirliği de artmıştır (Hamdy, vd., 2025). Raporların güvenilir ve doğru olmasının karar alma kalitesi üzerinde de olumlu yönde etkisi bulunmaktadır (Prasetianingrum ve Sonjaya, 2024: 46).

4. BULGULAR

Muhasebe bilgi sisteminde dijital dönüşüm uygulamalarından faydalanılması işletmeler için büyük bir avantaj olmaktadır. Bu avantajları keşfeden ve bünyesinde uygulamaya başlayan şirketler gerçekten birçok noktada gelişmişlerdir. Alan yazı ve literatür taranarak muhasebe bilgi sistemlerindeki raporlama süreçlerinde dijital dönüşümün etkilerinin neler olduğu incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; muhasebe bilgi sistemi raporlama süreçlerinde birçok işlemin süresi kısalmıştır. Kurum içi ve kurum dışı kullanıcılar daha güvenli bilgiye sahip olmaktadırlar. Raporların analizleri daha kolay yapılabilmektedir. Böylece işletme için fırsat ve tehditler öngörülmüş olmaktadır. Ayrıca kayıt dışı işlemlerin önüne geçilmesini sağlarken, şeffaflığı da arttırmaktadır Tek tuşla işlemlerin yapılması çalışanları yoğun mesai çalışmalarından ve fazla emekten kurtararak daha fazla alanda ve konularla ilgilenmelerini sağlamaktadır (Ülker ve Eker, 2024: 340). Böylece üretkenlik ve verimlilik doğrusal olarak artacaktır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Geleneksel muhasebe kayıt yöntemlerinden süreç artık dijital dönüşüm araçları ile gerçekleştirilmektedir. Muhasebe bilgi sistemi sadece mevcut durumlar için değil gelecek ile de ilgili olduğundan dolayı iç kullanıcılar ve dış kullanıcılar için anlık sonuçlara ulaşabilmek çok önemli ve kritiktir. Bu sebeple, muhasebe bilgi sistemi yalnızca mevcut finansal durumu değil, aynı zamanda gelecekteki performansı, riskleri ve fırsatları da öngörerek stratejik kararların alınmasında yardımcı olmaktadır. Karmaşık işlemlerden oluşmasına ve analiz gerektirmesine rağmen dijitalleşme ile tüm bunlar daha rahat ve hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir (Sevim ve Bülbül 2016: 867). Karmaşık finansal süreçler ve analizler otomasyon ve dijital dönüşüm araçlarıyla entegre edilerek, yalnızca daha az zaman harcamakla

kalmamakta, aynı zamanda hatalar minimize edilmektedir. Bu sayede daha güvenilir sonuç ve öngörüler elde edilmektedir.

Tüm bu olumlu ve kolay görünen etkilerine rağmen elbette ki dijital dönüşümün muhasebe bilgi sistemlerindeki raporlama süreçlerine olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Öncelikle dijital dönüşüm araçları özünde karmaşıktır. Yeterli eğitim ve alt yapı olmadan kullanılmaya başlanıldığında yanlış veri girişlerine, hatalı veya eksik raporların oluşmasına ve doğrudan güven kaybına yol açabilmektedir. Ayrıca dijital dönüşümün yazılım ve donanım gibi maliyetlerinin yanında eski iş yapış süreçlerinin yeniden tasarlanması, teknik destek gerekliliği ve her ne kadar önlemler alınsa da %100 oranında engellenemez bir siber güvenlik riskleri mevcuttur.

Değişim ve gelişim artık hız ve proaktif iş yaşamında bir gereklilik halidir. Dolayısı ile işletmeler rekabette avantaj elde edebilmek ve başarılı olabilmek için yeniliklere ayak uyduran, esnek ve öğrenmeye açık organizasyonlar, uzun vadede sürdürülebilirliklerini koruyarak rekabet gücünü arttıracaktır. Başarı için olması gereken yetenek ve fırsatlar doğru çalışanlar ile elde edilebilir. Bu noktada yetenekli çalışanları kurumda tutabilmek, onların motivasyonlarını yükseltebilmek, gelişimlerini desteklemek ve dijital dönüşüm araçlarından istenen faydayı sağlayabilmek çok önemlidir. Böylece hem kişisel olarak potansiyellerini maksimize edecek hem de işletmenin dijital dönüşümündeki başarısı kalıcı hale gelecektir.

KAYNAKÇA

Acar, D., ve Dalğar, H. (2005). Entelektüel sermayenin ölçülmesinde muhasebe bilgi sisteminin katkısı. Muhasebe ve Denetime Bakış, (14), 23–40.

Akgün, A. İ., ve Kılıç, S. (2013). Muhasebe bilgi sisteminin işletme yönetiminin etkinliği üzerindeki etkisi. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 20(2), 21–36.

Aldabbas, Q., Weshah, S., Abdullah, N., Albakheet, M., Hamoud, F. A., ve Hourani, A. (2023). The effect of digital accounting systems within digital transformation on financial information's quality. In Artificial intelligence (AI) and finance (pp. 704–711). Cham: Springer Nature Switzerland.

Ammer, A. E., Mohammed, E. A., ve Hasan, H. E. (2025). The impact of the digital transformation of accounting information systems on the quality of accounting disclosure from the perspective of bank managements: A field study on commercial banks operating in the city of Bani Walid. Bani Waleed University Journal of Humanities and Applied Sciences, 10(3), 452–481.

Aycan, B.B. (2025). İşletmelerde dijital muhasebe bilgi sistemlerinin kullanımı ve etkinliğinin ölçülmesi: Manisa OSB'de bir araştırma (Doktora tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Baker, M. (2014). Digital transformation. Createspace Independent P.

Büyükarıkan, U. (2021). Muhasebe bilgi sisteminde kullanılan yeni bilgi teknolojileri ve bu teknolojilerin rolü. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 15–25.

Büyükarıkan, U. (2022). Muhasebe bilgi sisteminde robotik süreç otomasyonu. Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, 7(1), 25–32.

Civan, M. (2011). *Finansal Muhasebe* (1. basım). G.N.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş. Yaşar Cevizli Mağazaları

Daştan, A. (2009). Ekonomik kriz dönemlerinde muhasebe bilgi sisteminin işletmelerdeki rolü ve kriz yönetimine katkısı. Muhasebe ve Denetime Bakış, (28), 57–72.

Dursun, N. (2025). Teknolojik gelişmelerin işletmelerdeki muhasebe sistemlerine etkileri ve etkilerinin ölçülmesi.

Hamdy, A., Diab, A., ve Eissa, A. M. (2025). Digital transformation and the quality of accounting information systems in the public sector: Evidence from developing countries. International Journal of Financial Studies, 13(1), 30.

Hla, D. (2015). Efficiency of accounting information system and performance measures – literature review. Journal/Publisher Not Specified.

Jumshudlu, S., ve Yakar, N. N. (2020). Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde muhasebe bilgi sistemleri: Sistematik bir literatür incelemesi ve içerik analizi. Journal of Accounting Institute,

(62),37–50.

Kanakriyah, R., Shanikat, M. O. H., Shkokani, H., ve Alhindawi, R. (2025). Digital transformation and quality of accounting information: Evidence from Jordanian insurance companies. WSEAS Transactions on Business and Economics, 22, 684–698.

Kamu Gözetimi Kurumu Ekibi. (2018). Finansal raporlamaya ilişkin kavramsal çerçeve. Kamu Gözetimi Kurumu.

Kaya. G.A. (2021). Muhasebe bilgi sistemi ve kurumsal yönetim arasındaki ilişki: muhasebe meslek mensuplarının görüşlerine yönelik bir araştırma. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(1), 576.

Kumawat, H. S. (n.d.). The evolution of accounting information system: Benefits and challenges for MSMEs. Journal/Publisher Not Specified.

Mikhlif, M. M., ve Smaoui, S. (2024). The impact of digital transformation on accounting information systems. Asian Journal of Management and Commerce, 5(1), 289–294.

Odoh, L. C., Echefu, S. C., Ugwuanyi, U. B., ve Chukwuani, N. V. (2018). Effect of artificial

intelligence on the performance of accounting operations among accounting firms in South East Nigeria. Asian Journal of Economics, Business and Accounting, 7(2), 1–11.

Özkan, Ç. (2024). Muhasebe uygulamalarında muhasebe bilgi sistemleri ve dijital dönüşüm (Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı).

Prasetianingrum, S., ve Sonjaya, Y. (2024). The evolution of digital accounting and accounting information systems in the modern business landscape. Advances in Applied Accounting Research, 2(1), 39–53.

Pratama, S. T. I. E. M. (2015). Accounting information system and improvement on financial reporting. International Journal of Recent Advances in Multidisciplinary Research.

Sevim, A., ve Bülbül, S. (2016). Tam zamanında üretim sisteminin muhasebe bilgi sistemi ile bütünleştirilmesi ve bir model önerisi. World of Accounting Science, 18(4).

Soudani, S. N. (2012). The usefulness of an accounting information system for effective organizational performance. International Journal of Economics and Finance, 4(5), 136–145.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

AKILLI ALIŞVERİŞİN YENİ YÜZÜ: ALGILANAN LÜKS FİYAT ADALETSİZLİĞİ VE DUPE SATIN ALMA NİYETİ

Dr. Öğr. Üyesi, Burak LEBLEBİCİOĞLU
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, burak.leblebicioglu@medeniyet.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-5370-9265

ÖZET

Sosyal medyanın tüketim alışkanlıkları üzerindeki etkisiyle birlikte, lüks ve premium ürünlere benzer tasarım, işlev veya estetik özellikler sunan ancak sahte ya da taklit olmayan daha uygun fiyatlı "dupe" ürünler giderek daha görünür hale gelmektedir. Özellikle genç tüketiciler arasında yaygınlaşan bu eğilim, dupe ürünlerin yalnızca ekonomik bir alternatif olarak değil, tüketicilerin marka primi ve yüksek fiyatlara ilişkin değerlendirmeleriyle bağlantılı yeni bir tüketim biçimi olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Son yıllarda uluslararası pazarlama literatüründe dupe tüketimine yönelik ilginin arttığı, mevcut çalışmaların daha çok ekonomik tasarruf, değer bilinci, ürün benzerliği, tüketici motivasyonları ve satın alma niyeti üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bununla birlikte, tüketicilerin lüks marka fiyatlarını adaletsiz algılamalarının dupe ürünlere yönelme eğilimini nasıl etkilediği ve bu süreçte kendilerini akıllı bir alışverişçi olarak görmelerinin nasıl bir rol oynadığı henüz yeterince açıklanmış değildir. Türkiye bağlamında da dupe tüketimini bu mekanizma üzerinden ele alan ampirik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmada, algılanan lüks fiyat adaletsizliğinin dupe satın alma niyeti üzerindeki etkisinin ve bu ilişkide akıllı alışverişçi hislerinin aracılık rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır. Türkiye'deki yetişkin tüketicilerden çevrim içi anket yoluyla veri toplanması ve önerilen modelin yapısal eşitlik modellemesiyle test edilmesi planlanmaktadır. Çalışmanın, dupe tüketimini ekonomik tasarruf arayışının ötesine taşıyarak, tüketicinin lüks fiyatları değerlendirme biçimi ve akıllı alışveriş algısıyla şekillenen psikolojik bir süreç üzerinden açıklaması ve bu yönüyle gelişmekte olan dupe tüketimi literatürüne katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dupe tüketimi, algılanan lüks fiyat adaletsizliği, akıllı alışverişçi hisleri, satın alma niyeti, tüketici davranışı

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

THE NEW FACE OF SMART SHOPPING: PERCEIVED LUXURY PRICE UNFAIRNESS AND DUPE PURCHASE INTENTION

Dr. Öğr. Üyesi, Burak LEBLEBİCİOĞLU
Istanbul Medeniyet University, burak.leblebicioglu@medeniyet.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-5370-9265

ABSTRACT

With the growing influence of social media on consumption practices, “dupe” products have become increasingly visible as more affordable alternatives that resemble luxury and premium products in terms of design, function, or aesthetics without being counterfeit goods. Although academic interest in dupe consumption has increased in recent years, existing marketing research has mainly focused on economic savings, value consciousness, product similarity, consumption motives, and purchase intention. Less attention has been paid to how consumers’ perceptions of unfair luxury pricing may encourage interest in dupe products and to whether seeing oneself as a smart shopper helps explain this relationship. No empirical study examining dupe consumption through this mechanism was identified in the Turkish context. Accordingly, this study aims to investigate the effect of perceived luxury price unfairness on dupe purchase intention and the mediating role of smart-shopper feelings in this relationship. Data are planned to be collected from adult consumers in Türkiye through an online survey, and the proposed research model will be tested using structural equation modeling. By approaching dupe consumption not simply as a search for a cheaper alternative, but as a consumer response shaped by perceptions of luxury pricing and feelings associated with making a smart purchase, the study is expected to contribute to the emerging literature on dupe consumption and consumer behavior.

Keywords: Dupe consumption, perceived luxury price unfairness, smart-shopper feelings, purchase intention, consumer behavior

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

İNSAN MERKEZLİ YAPAY ZEKA VE İŞİN GELECEĞİ: BİBLİYOMETRİK ANALİZ ÇALIŞMASI

Öğr. Gör., Beyza ÖZDEM
Karabük Üniversitesi, beyzaozdem@karabuk.edu.tr - 0000-0003-3003-0588
Doç. Dr., Canan YILDIRAN
Karabük Üniversitesi, cananyildiran@karabuk.edu.tr - 0000-0001-8245-197x

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, bibliyometrik analiz yöntemini kullanarak, insan merkezli yapay zeka ile işin geleceği alanlarının kesişim noktasındaki bilimsel literatürün mevcut durumunu ve tarihsel gelişim eğilimlerini ortaya koymaktır. Araştırmada, 5-7 Eylül 2026 tarihlerinde Web of Science (WoS) veritabanından TS=("Human-Centered Artificial Intelligence" AND "Future of Work") arama sorgusu kullanılarak elde edilen 203 makale ve derleme yazısı incelenmiştir. Veriler, WoS Analyze Results ve VOSviewer (v.1.6.21) kullanılarak ortak yazarlık, ortak anahtar kelime, ortak atıf ve bibliyografik eşleşme analizlerine tabi tutulmuştur. Bu alandaki yayınların 2019 yılında başladığı ve özellikle 2025 yılında ivme kazandığı gözlemlenmiştir. ABD ve Çin, yayın üretimi ve iş birliği konusunda liderdir. Yapay zekanın etik, insan merkezli tasarım ve sağlık hizmetleri uygulamaları odağında ele alındığı ve literatürün Sürdürülebilir Kalkınma Amacı 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı) ile güçlü bağlantılar kurduğu tespit edilmiştir. Bu araştırma, insan merkezli yapay zeka ve işin geleceği kavramlarını bir arada ele alarak literatüre dair güncel bir harita sunması ve disiplinler arası araştırma eğilimlerini ortaya koyması bakımından özgün bir değer taşımaktadır.
Anahtar Kelimeler: İnsan Merkezli Yapay Zeka, İşin Geleceği, Bibliyometrik Analiz.

HUMAN-CENTERED ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE FUTURE OF WORK: BIBLIOMETRIC ANALYSIS STUDY

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the current state and historical development trends of the scientific literature at the intersection of human-centric artificial intelligence and the future of work, using the bibliometric analysis method. In the study, 203 articles and reviews - retrieved from the Web of Science (WoS) database on September 5-7, 2026, using the search query TS=("Human-Centered Artificial Intelligence" AND "Future of Work") - were examined. The data were subjected to co-authorship, co-occurrence, co-citation, and bibliographic coupling analyses using WoS Analyze Results and VOSviewer (v.1.6.21). It has been observed that publications in the field began in 2019 and gained momentum, particularly in 2025. The US

and China are leaders in publication production and cooperation. It has been determined that artificial intelligence is addressed with a focus on ethics, human-centered design, and healthcare applications, and that the literature establishes strong links with Sustainable Development Goal 9 (Industry, Innovation and Infrastructure). The research holds unique value by addressing the concepts of human-centric artificial intelligence and the future of work in conjunction, thereby presenting an up-to-date map of the literature and revealing interdisciplinary research trends.
Keywords: Human-Centered Artificial Intelligence, Future of Work, Bibliometric Analysis.

1. GİRİŞ

Yapay zeka, toplumsal ilerlemeyi ve inovasyonu teşvik etme konusunda muazzam bir potansiyele sahiptir; bu doğrultuda yapay zekayı insanı merkeze alarak tasarlamak, toplumsal refah ve ortak yarar açısından stratejik bir önem taşımaktadır (Auernhammer, 2020). Yapay zeka sistemleri insanları eğitme, onlara yeni yetenekler kazandırma ve performanslarını artırarak görevlerinde daha yetkin hale gelmelerini sağlama potansiyeline sahiptir (Yang vd., 2021). Shneiderman (2020a), insan merkezli yapay zekanın insanın öz yeterliliğini destekleyen, yaratıcılığı teşvik eden, sorumluluk sınırlarını netleştiren ve toplumsal katılıma olanak tanıyan umut verici bir yaklaşım olduğunu vurgulamaktadır.

Yapay zeka uygulamalarının çeşitli disiplinlerde giderek artan önemi; hassasiyet, verimlilik ve optimizasyondan rutin görevlerin otomasyonuna kadar geniş bir yelpazede fayda beklentisini beraberinde getirmiştir (Renz & Vladova, 2021). Ancak bugüne kadarki gelişmeler büyük ölçüde teknik nitelikte kalmış ve ağırlıklı olarak makine öğrenimi algoritmalarına odaklanmıştır (Schmidt, 2020). Birçok yazılım çözümünde yapay zeka bileşenlerinin sayısı artmasına rağmen, insan merkezli ve etik kritik hususlar hala göz ardı edilebilmektedir (Ahmad vd., 2023). Buna karşın son dönem literatüründe, yapay zekanın etkileşimli, şeffaf ve açıklanabilir hale getirilmesine odaklanan "insan merkezli" yönelimlere doğru belirgin bir kayma gözlemlenmektedir (Schmidt, 2020). Yapay zekanın bireyler ve örgütler üzerindeki dönüştürücü etkisi arttıkça, bu sistemlerin insan boyutunu anlama ihtiyacı da o derece önem kazanmaktadır (Yang vd., 2021).

İnsan merkezli yapay zeka, insan-makine etkileşimlerinin karmaşıklığını anlamaya ve bu karmaşıklığı yönetmeye odaklanır. Bu yaklaşımın temel amacı; insan girdisinden ve iş birliğinden öğrenen, insan davranışlarını, duygularını ve dilini anlayarak sürekli gelişen yöntemler aracılığıyla insan yeteneklerini ikame etmek değil, geliştirmektir. Bireylerin bilişsel yükünün bir kısmını teknolojiye aktarmasını hedefleyen bu süreç, aynı zamanda teknolojinin de insanın bilişsel süreçlerinden öğrenmesini sağlamaktır. Hem İnsan-Bilgisayar hem de İnsan-Robot Etkileşimini kapsayan bu sürecin nihai hedefi; insanlar ve makineler arasında etkili, verimli, güvenli, güvenilir ve sezgisel bir etkileşim zemini inşa etmektir (Caschera vd., 2025). Günümüzde çalışanlar ve yapay zeka algoritmaları, özellikle yapılandırılmamış yönetsel görevlerde ve karar alma süreçlerinde giderek daha yoğun bir etkileşim içine girmektedir (Krakowski vd., 2025).

Howard'a (2019) göre yapay zeka; mantık, istatistik, bilişsel psikoloji, karar teorisi, sinirbilim, dil bilimi, sibernetik ve bilgisayar mühendisliği gibi pek çok disipline dayanan geniş kapsamlı bir alandır. Yapay zekanın alt dalı olan makine öğrenimi sayesinde hayat bulan uygulamalar arasında akıllı arama motorları, e-ticaret öneri sistemleri, görüntü ve konuşma tanıma teknolojileri, sensör sistemleri, otonom robotik cihazlar ve bilişsel karar destek sistemleri yer almaktadır. Günlük yaşama ve iş

süreçlerine her geçen gün daha fazla entegre olan bu uygulamaların; buhar makinesi, demiryolları, elektrik ve internet gibi genel amaçlı teknolojilerin yarattığı tarihsel etkiye benzer şekilde, küresel ölçekte sosyo-ekonomik yapılar ve işin geleceği üzerinde dönüştürücü bir etki yaratacağı öngörülmektedir.

Yapay zeka alanındaki gelişmelere dayalı mevcut teknolojik değişim dalgası, bir yandan verimlilik artışı vaat ederken diğer yandan yaygın iş kaybı, niteliksizleşme ve gelir eşitsizliğinin derinleşmesi kaygılarını beraberinde getirmektedir (Ernst vd., 2019). Teknolojik dönüşümün hızı ve kapsamına dair çelişkili öngörülere rağmen; yapay zekanın küresel ölçekte çalışma hayatı, istihdam yapısı ve işgücü dinamikleri üzerinde yarattığı etkiyi yadsımak mümkün değildir (Lent, 2018).

Bu çalışma, Web of Science (WoS) veri tabanından elde edilen bibliyometrik veriler üzerinden VOSviewer yazılımı aracılığıyla görsel haritalama tekniklerini uygulayarak; insan merkezli yapay zeka ve işin geleceği literatürünün mevcut durumunu, tematik evrimini ve gelecekteki araştırma eğilimlerini sistematik biçimde ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda araştırmada şu sorulara yanıt aranmaktadır: İnsan merkezli yapay zeka ve işin geleceği alanındaki yayınların yıllara ve ülkelere göre dağılım trendi nasıldır? Literatürdeki ortak anahtar kelimeler (co-occurrence) hangi kavramlar ve odak noktaları etrafında şekillenmektedir? Alandaki yapıyı biçimlendiren en etkili yazarlar, yayınlar ve ortak atıf (co-citation) ağları hangileridir?

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İnsan Merkezli Yapay Zeka

Yapay zeka kullanımı; gıda, sağlık, su, eğitim ve enerji hizmetlerinde verimliliği artırmak gibi pek çok açıdan insan refahını iyileştirebilse de algoritmik önyargılar ve yönetişim eksikliği nedeniyle yanlış kullanımı insan haklarını zayıflatabilmekte; istihdam, cinsiyet ve ırk temelli eşitsizliklere yol açabilmektedir (Yang vd., 2021). Bu doğrultuda, yapay zeka sistemleri geliştirilirken mahremiyet, güvenlik, çevrenin korunması ve sosyal adalet gibi temel hususlar da dikkate alınmalıdır (Shneiderman, 2020a). Schmidt (2020), temel meselenin insani değerlerden ödün vermeksizin insan zihnini güçlendirecek araçların nasıl yaratılacağı olduğunu belirtmektedir. Nitekim insan merkezli yapay zeka yaklaşımı; kullanıcıyı güçlendirmeye ve etik hususları önceliklendirmeye odaklanan sistemleri temel almaktadır (Usmani vd., 2023).

Yazılım geliştirme süreçlerinde kullanıcı odaklılık ilk kez Don Norman ve Stephen Draper (1986) tarafından "Kullanıcı Odaklı Sistem Tasarımı" olarak önerilmiştir. Söz konusu yaklaşımın amacı, herhangi bir işlevsellik geliştirmeden önce kullanıcıların ihtiyaçlarını, hedeflerini, kullanmak istedikleri araçları ve tercih ettikleri yöntemleri anlamaktır. Kavram daha sonra sadece son kullanıcıları değil, tüm paydaşları kapsayacak şekilde "İnsan Merkezli Tasarım" olarak adlandırılmış ve Uluslararası Standartlar Teşkilatı tarafından ISO 13407 (1999) ile standartlaştırılmıştır. Güncel olarak ISO 9241-210 (2019) ile yenilenen standart, tasarımın yinelemeli yapısını ve süreç boyunca kullanıcı katılımının önemini vurgulamaktadır (Margetis vd., 2021).

Teknolojik gelişmelerle birlikte Google ve Microsoft gibi küresel şirketler, mühendislik ekiplerinin insan merkezli yapay zeka sistemleri oluşturmasına yardımcı olmak amacıyla bir dizi kılavuz yayımlamıştır (Ahmad vd., 2023). Google; kullanıcı ihtiyaçları, veri toplama, zihinsel modeller, açıklanabilirlik, geri bildirim/kontrol ve hata yönetimi olmak üzere altı aşamayı kapsayan People + AI Guidebook'u kullanıma sunmuştur. Microsoft, insan merkezli

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

yapay zeka deneyimleri tasarlamak amacıyla dört farklı kullanıcı deneyimi aşamasına (başlangıçta, etkileşim sırasında, hata durumunda ve zaman içinde) yayılmış 18 ilkeyi içeren bir rehber sunmuştur. IBM ise hesap verebilirlik, değer uyumu, açıklanabilirlik, adillik ve kullanıcı veri hakları alanlarında kılavuzlar sunarak Design for AI ve AI Essentials Framework yapılarını önermiştir (Margetis vd., 2021).

Xu (2026), insan merkezli yapay zeka yaklaşımının, hakim olan teknoloji odaklı yapay zeka paradigmalarına hem bir tasarım felsefesi hem de yöntemsel bir tamamlayıcı olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir. Yazar; insan merkezli yapay zekanın insanlara zarar vermek veya onların yerini almak yerine, onlara hizmet etmeyi, yeteneklerini geliştirmeyi ve onları güçlendirmeyi amaçladığını vurgulamaktadır. Benzer şekilde Auernhammer (2020), insan merkezli yapay zekanın gerçek bir insan merkezli felsefe ve yaklaşım aracılığıyla insanların sürece dahil edilmesini ve yapay zeka sistemlerinin insanlar için tasarlanmasını kapsadığını belirtmektedir. Yang vd. (2021) ise yapay zekanın insan koşullarını ve bağlamlarını dikkate alarak teknolojiye insan perspektifinden yaklaşan bir yapıya evrilebileceğini vurgulamaktadır. Literatürde insan merkezli yapay zeka üzerine çeşitli teorik çerçeveler geliştirilmiştir. Shneiderman (2020b) tarafından sunulan insan merkezli yapay zeka çerçevesi;

- İnsan performansını artırmak amacıyla yüksek düzeyde insan kontrolü ve yüksek düzeyde bilgisayar otomasyonu sağlayacak tasarımların nasıl yapılacağını,
- Tam insan kontrolünün veya tam bilgisayar kontrolünün gerekli olduğu durumların nasıl anlaşılacağını,
- Aşırı insan kontrolü veya aşırı bilgisayar kontrolünün yaratacağı tehlikelerden nasıl kaçınılacağını açıklamaktadır.

Ayrıca Xu (2019), etik odaklı tasarım, insan zekasını yansıtan teknoloji ve insan faktörleri tasarımından oluşan genişletilmiş bir çerçeve sunarken; Shneiderman (2020b) güvenilir, emniyetli ve itimat edilebilir yapay zeka tasarımı için bütüncül bir model önermektedir. Kurumsal düzeyde ise Stanford Üniversitesi bünyesinde 2019 yılında kurulan İnsan Merkezli Yapay Zeka Enstitüsü; kavramı toplumsal fayda arayışı, bireysel yeteneklerin geliştirilmesi ve insan zekasının yeniden yaratılması unsurlarını kapsayan çatı bir terim olarak tanımlamaktadır. Avrupa Birliği himayesinde 2020 yılında kurulan İnsan Merkezli Yapay Zeka Avrupa Ağı'nda ise "insan merkezlilik" kavramı üç temel boyutta ele alınmaktadır: (1) Karmaşık sosyal ortamlarda insanları anlamak ve onlarla uygun şekilde etkileşim kurmak, (2) insan yeteneklerini geliştirmek ile bireyleri ve toplumu güçlendirmek ve (3) insan özerkliğini ve kendi kaderini tayin etme hakkını güvence altına almak (Rezaev & Tregubova, 2025).

Güncel araştırmalar da bu yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Performansı artırmak adına insan-yapay zeka etkileşiminin bireylerin bilişsel tercihlerine göre uyarlanmasının elzem olduğunu savunan Krakowski vd. (2025), bireylerin bilgi işleme ihtiyaçlarını önceleyen insan merkezli bir yapay zeka yaklaşımını destekleyen bulgular elde etmiştir. Sharma ve Shrestha (2024) tarafından gerçekleştirilen çalışma ise yinelemeli tasarım ve insan merkezli çerçevelerin, insan merkezli yapay zeka için daha yüksek kullanılabilirlik ve etik uyum sağlayacağını; ancak buna rağmen alanda önemli zorlukların varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

2.2. İşin Geleceği

Yapay zeka, makine öğrenimi, robotik ve otomasyon alanlarındaki üstel ilerlemeler, küresel ölçekte endüstrileri ve toplumsal yapıları hızla dönüştürmektedir. Bu doğrultuda iş ve yaşam etkileşim biçimlerinin hızlı bir şekilde değişime uğraması beklenmektedir. Söz konusu yeni sanayi devriminin bir yandan yaşam kalitesini ve toplumsal refahı artırma potansiyeli taşırken, diğer yandan mevcut yaşam tarzlarında ve toplumsal normlarda köklü kırılmalara yol açabileceği öngörülmektedir. Teknolojinin yıkıcı etkilerini anlama ve olumsuz sonuçlarını öngörerek önlem alma imkanı hızla daralmaktadır. Bu nedenle insanlığın, bu dönüşüm sürecini yönetirken reaktif bir tutum yerine proaktif bir yaklaşım benimsemesi kritik önem taşımaktadır (Wang & Siau, 2019). İşin geleceğine ilişkin tarihsel perspektifler incelendiğinde, Allen (2017) bu alandaki araştırmaların üç kritik dönem etrafında şekillendiğini belirtmektedir: Sanayi Devrimi (1750-1830), Batı'nın refah dönemi (1830-1970) ve belirsizliklerin hakim olduğu günümüz (1970 sonrası). Çalışma yaşamındaki bu dönüşüm, araştırmacıları işin geleceğini çok boyutlu yapılar üzerinden kavramsallaştırmaya yöneltmiştir. Örneğin Balliester ve Elsheikhi (2018); işin geleceğini işlerin geleceği, iş kalitesi, ücret ve gelir eşitsizliği, sosyal koruma sistemleri ile endüstriyel ilişkiler olmak üzere beş temel boyutta ele almaktadır. Benzer şekilde Anner vd. (2019) de konuyu; eşitsizlik, işler, işgücü düzenlemeleri, sendikalar ve sosyal koruma boyutları çerçevesinde kategorize etmektedir.

Ünlü bilişsel bilimci Herbert Simon (1965), akıllı makinelerin 1985 yılına gelindiğinde insanın yapabildiği tüm işleri gerçekleştirebilecek kapasiteye ulaşacağını öngörmüştür (akt. Jarrahi, 2018). Santana ve Cobo (2020); iş tatmini, liderlik değerleri veya kurumsal sosyal sorumluluk gibi geleneksel temaların yanı sıra; teknolojik değişimin istihdama etkisi, ücret eşitsizliği, hassas konumdaki çalışanlar, uzaktan çalışma ve yetenek yönetimi gibi güncel konuların artık bir arada ele alındığını göstermektedir. Howard (2019) çalışmasında yapay zekanın işin geleceğini nasıl şekillendireceğine ilişkin belirsizlikler, yapay zekanın "insan olma" kavramını nasıl dönüştüreceğine dair endişelerle paralellik gösterdiğini belirtmektedir. Çalışma ortamlarına entegre edilen yapay zeka destekli uygulamalar; iş sağlığı ve güvenliği uzmanlarının, araştırmacıların, işverenlerin ve çalışanların multidisipliner bir dikkat göstermesini zorunlu kılmaktadır. Bu teknolojilerin iş yerlerine dahil edilmesinden önce, olası fayda ve risklere yönelik kapsamlı bir ön değerlendirme yapılmalıdır. Yapay zekaya yönelik proaktif bir yaklaşım, iş sağlığı ve güvenliği profesyonellerinin çalışan güvenliği, sağlığı ve esenliği üzerindeki olası riskleri önceden öngörmelerini ve stratejik öngörü geliştirmelerini gerektirmektedir.

Öte yandan, bir görevin otomatikleştirilmesi o görevin insan unsurundan tamamen bağımsızlaşacağı anlamına gelmemektedir. Asıl mesele, belirli görevleri bir iş tanımı altında birleştirmenin karlı olup olmaması ve çalışanın değişen görev gruplarına ne kadar hızlı uyum sağlayabildiğidir (Ernst vd., 2019). Autor (2019) ise kentsel alanlarda idari ve üretim gibi orta düzey beceri gerektiren rollerin ortadan kalktığını ve yükseköğrenim görmemiş çalışanların düşük ücretli hizmet sektörüne yönelmek zorunda kaldığını belirtmektedir. Bu durum, şehirlerin az eğitimli çalışanlara tarihsel olarak sunduğu ücret avantajını ortadan kaldırmış ve eğitim düzeyine dayalı gelir eşitsizliğini arttırmıştır. Yeni işler yüksek ücretli teknik roller ile düşük ücretli kişisel hizmetler arasında kutuplaşmakta, bu da orta sınıf iş fırsatlarını daraltmaktadır. Teknolojik gelişimin istihdama etkisi hususunda eleştirel bir perspektif sunan Spencer (2018); Marx ve Keynes'ten bu yana teknolojinin insanı iş yükünden kurtaracağı savunulsa da kapitalist sistemde çalışma saatlerindeki düşüşün verimlilik artışıyla paralel gitmediğini vurgulamaktadır. Teknoloji işi ortadan kaldırmaktan ziyade yeni iş alanları yaratarak insanı çalışma merkezli bir yaşamda tutmaya devam etmektedir. Dolayısıyla asıl

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

tehdit kitlesel işsizlikten ziyade işin niteliğindeki bozulma, güvencesizlik ve sömürüye açık modellerin yaygınlaşmasıdır. Medya ve kamuoyunda genellikle yapay zeka olarak adlandırılan robotik teknolojiler ile bilgi işlerinin otomasyonu, toplumu radikal biçimde -iyi ya da kötü yönde- değiştirecek gelişmeler olarak sunulmaktadır (Willcocks, 2020).

Shestakofsky (2017) tarafından yapılan çalışmada yöneticiler, insanları üretim sürecinin dışına giderek daha fazla itecek yazılım algoritmalarını mükemmelleştirmek yerine; yazılım ve insan unsurlarından oluşan yapıları sürekli olarak yeniden düzenlemiş ve teknolojiyle dinamik bir ilişki içinde olan yeni organizasyon biçimleri geliştirmişlerdir. Elde edilen bulgular, yazılım algoritmalarının üretildiği ve hayata geçirildiği organizasyonların sahip olduğu dinamizmin, dijital çağda emeğin önemini ve varlığını sürdürmesine nasıl katkı sağlayacağını ortaya koymaktadır. Shestakofsky (2017) ayrıca teknolojik inovasyonun istihdam yaratabildiği üç sürecin tarihsel olarak tekrarlandığı belirtilmektedir. Birincisi, teknoloji bazı işlerin yerini alırken yeni tamamlayıcı roller (bakım, yönetim) ve sektörler arası (tarımdan imalat ve hizmete) istihdam kaymaları yaratmaktadır. İkincisi, yeni ürün inovasyonları taze tüketici talepleri oluşturarak internet ve mobil teknolojilerde olduğu gibi daha önce var olmayan meslek ve sektörlerin doğmasını sağlamaktadır. Üçüncüsü, otomasyonun düşürdüğü üretim maliyetleri ürünleri ucuzlatır; artan tüketici talebi ise mekanik dokuma tezgahları örneğinde görüldüğü gibi ilgili alandaki toplam işgücü talebini yükseltir. Sonuç olarak Berger ve Frey (2016), eşitsizliği azaltmak ve çalışanların geçiş süreçlerini desteklemek amacıyla; yaratıcı ve sosyal zeka gibi insan merkezli becerilerle uyumlu eğitim müfredatlarının geliştirilmesini, esnek iş gücü piyasası kurumlarının oluşturulmasını ve aktif beceri geliştirme politikalarının uygulanmasını önermektedir.

3. YÖNTEM

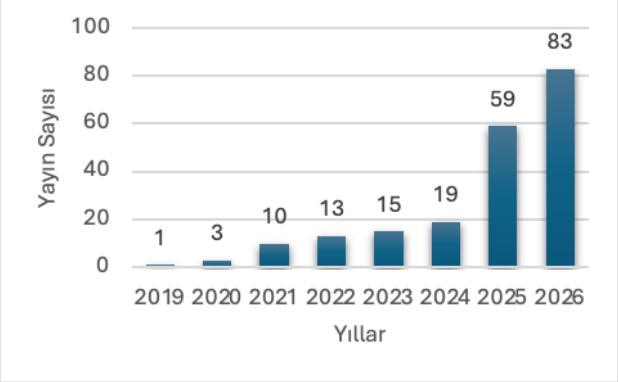
Bu çalışmada, insan merkezli yapay zeka (Human-Centered Artificial Intelligence - HCAI) ile işin geleceği (Future of Work - FoW) arasındaki ilişkiyi konu alan bilimsel yayınların mevcut durumunu ve gelişim eğilimlerini ortaya koymak amacıyla bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın veri kaynağı olarak Web of Science (WoS) veri tabanı tercih edilmiş, veri toplama süreci 05.09.2026-07.09.2026 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Literatür taramasında temel arama sorgusu TS=("Human-Centered Artificial Intelligence" AND "Future of Work") olarak belirlenmiştir. Topic (TS) alanının seçilmesiyle, arama terimlerinin yayınların başlık, özet ve yazar anahtar kelimelerinde kapsanması hedeflenmiştir. Herhangi bir yıl kısıtlamasına gidilmemiş, yayın yürü olarak ise sadece "Article" (Makale) ve "Review Article" (Derleme) türündeki çalışmalar dahil edilmiştir.

Tarama sonucunda ulaşılan 203 yayınlık veri setinin tanımlayıcı istatistikleri WoS Analyze Results modülünden temin edilmiş; görsel haritalama ve ağ analizleri için VOSviewer (v.1.6.21) yazılımı kullanılmıştır. Bu doğrultuda ortak yazarlık (co-authorship), ortak anahtar kelime (co-occurrence), ortak atıf (co-citation) ve bibliyografik eşleşme (bibliographic coupling) analizleri uygulanmıştır. VOSviewer aracılığıyla oluşturulan ağ haritalarında, düğümlerin boyutu ilgili öğeye ait yayın, atıf veya anahtar kelime kullanım sıklığını; düğümler arasındaki bağlantılar öğeler arasındaki ilişkinin gücünü; düğümler arasındaki mesafeler ise bu ilişkilerin göreli yakınlığını yansıtmaktadır. Haritalarda kullanılan renkler, benzer özelliklere veya ortak araştırma temalarına sahip öğelerin oluşturduğu kümeleri temsil etmektedir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

4. BULGULAR

WoS veri tabanından elde edilen 203 yayının yıllara göre dağılımı Görsel 1'de gösterilmiştir.

Görsel 1. Yıllara Göre Yayın Sayıları

Görsel 1 incelendiğinde, konuya ilişkin ilk çalışmanın 2019 yılında yayımlandığı görülmektedir. 2019-2024 yılları arasında istikrarlı bir ivmeyle büyüyen yayın üretimi, 2025 yılında belirgin bir sıçrama kaydetmiştir. Veri toplama tarihi itibariyle 2026 yılı henüz tamamlanmamış olduğundan, bu yıla ait yayın sayısının yıl sonuna kadar artacağı öngörülmektedir. Yayınların ülkelere göre dağılımı Çizelge 1'de sunulmuştur. Toplam 63 farklı ülkenin katkı sağladığı görülmektedir.

Çizelge 1. Ülkelere Göre Yayın Sayıları

Ülke	Yayın Sayısı	Ülke	Yayın Sayısı
ABD	54	Japonya	2
Çin	21	Kazakistan	2
İngiltere	19	Kenya	2
Almanya	18	Yeni Zelanda	2
Hindistan	16	Norveç	2
Kanada	14	Rusya	2
İtalya	14	İskoçya	2
İspanya	13	Singapur	2
Avustralya	11	Tayland	2
Hollanda	9	Vietnam	2
Avusturya	8	Şili	1
Macaristan	7	Kıbrıs	1
Portekiz	7	Dominika	1
İsveç	6	Dominik Cumhuriyeti	1
Türkiye	6	Ekvador	1
Yunanistan	6	El Salvador	1
Danimarka	5	Endonezya	1
Finlandiya	5	Irak	1
Fransa	5	Ürdün	1
Birleşik Arap Emirlikleri	4	Meksika	1
Güney Afrika	4	Kuzey Makedonya	1
İsviçre	4	Filipinler	1
Malezya	4	Sırbistan	1
Brezilya	3	Güney Kore	1

Çek Cumhuriyeti	3	Sri Lanka	1
İran	3	Tayvan	1
İrlanda	3	Timor-Leste	1
Pakistan	3	Tunus	1
Suudi Arabistan	3	Ukrayna	1
Arjantin	2	Galler	1
Bangladeş	2	Yemen	1
Kolombiya	2		

Çizelge 1 incelediğinde, ABD (54 yayın) ve Çin (21 yayın) ile bilimsel üretime öncülük ettiği anlaşılmaktadır. Türkiye ise 6 yayınla üst-orta sıralarda yer almaktadır. Veri setindeki 203 yayının 914 yazar tarafından üretildiği tespit edilmiştir. Yazarların yayın sayılarına ilişkin dağılım Çizelge 2'de yer almaktadır.

Çizelge 2. Yayın Sayısına Göre Yazar Sayıları

Yayın Sayısı	Yazar Sayısı
4	1
3	1
2	11
1	901

Çizelge 2 incelendiğinde, yazarların %98,5'inin alana tek bir yayınla katkı sunmuş olması, insan merkezli yapay zeka ve işin geleceği alanının henüz çekirdek bir yazar grubu etrafında yoğunlaşmadığını ve oldukça dağınık bir araştırmacı yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Yayınların türlerine göre dağılımı Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3. Yayın Tipine Göre Yayın Sayıları

Yayın Tipi	Yayın Sayısı
Makale (Article)	152
Derleme (Review Article)	51

Çizelge 3 incelendiğinde, çalışmaların %74,9'unun (152 yayın) özgün araştırma makalesi, %25,1'inin (51 yayın) ise derleme makalesi olduğu görülmüştür. Bu dağılım, ilgili literatürün ağırlıklı olarak özgün araştırma çalışmalarından oluştuğunu ve alanın ampirik ve uygulamalı araştırmalar açısından gelişmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Yayınların indekslere göre dağılımı Çizelge 4'te gösterilmektedir.

Çizelge 4. İndekslere Göre Yayın Sayıları

İndeks	Yayın Sayısı
SCI-EXPANDED	87
ESCI	85
SSCI	61
BKCI-SSH	1
BKCI-S	1

Çizelge 4 incelendiğinde, SCI-EXPANDED (87 yayın) ve ESCI (85 yayın) ağırlığı dikkat çekmektedir. Yayınların Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) ile ilişkisi Çizelge 5'te yer almaktadır.

Çizelge 5. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına Göre Yayın Sayıları

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları	Yayın Sayısı

9 – Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı	24
3 – Sağlık ve Kaliteli Yaşam	22
12 – Sorumlu Üretim ve Tüketim	21
11 – Sürdürülebilir Şehirler ve Toplumlar	15
4 – Nitelikli Eğitim	5
2 – Açlığa Son	2
17 – Amaçlar için Ortaklıklar	2
6 – Temiz Su ve Sanitasyon	1
10 – Eşitsizliklerin Azaltılması	1
13 – İklim Eylemi	1
14 – Sudaki Yaşam	1
15 – Karasal Yaşam	1
16 – Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar	1

Çizelge 5'te sürdürülebilirlik bağlantısı incelendiğinde, alanın en çok SKA 9 (Sanayi ve Yenilikçilik) ve SKA 3 (Sağlık) hedefleriyle entegre olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak araştırmaların; sanayi, yenilikçilik ve altyapı; sağlık ve kaliteli yaşam; sorumlu üretim ve tüketim; sürdürülebilir şehirler ve topluluklar gibi alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum; araştırma konusu ile teknolojik ilerleme, toplumsal refah, sürdürülebilir üretim ve tüketim ile kentsel sürdürülebilirlik gibi güncel küresel sorunlar arasında güçlü bir bağ olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan, belirli Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) ile ilişkili yayın sayısının nispeten düşük olması, bu bağlamlardaki araştırma alanının henüz yeterince çeşitlenmediğini göstermekte ve gelecekteki araştırmalara sürdürülebilirliğin farklı boyutlarının giderek daha fazla dahil edilebileceğine işaret etmektedir.

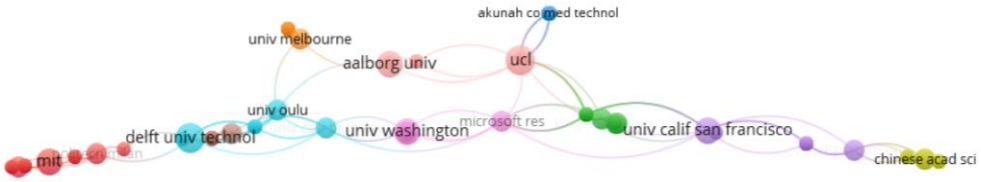
Ortak Yazarlık Analizi (Co-authorship): Ortak yazarlık analizi araştırmacılar arasındaki bilimsel iş birliği ilişkilerini ve araştırma ağlarını belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Böylece araştırma alanındaki yazarlar arasındaki iş birliği yapısı ve bağlantı yoğunluğu incelenmiştir. Kurumlar arasında ortak yazarlık analizinde herhangi bir kısıtlamaya gidilmemiştir. Yayın sayısı en çok olan 11 kurum, yayın sayıları, atıf sayıları ve bağlantı güçleri Çizelge 6'da gösterilmiştir.

Çizelge 6. Kurumların Ortak Yazarlık Analizine Yönelik Veriler

Kurum	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı	Bağlantı Gücü
UCL	4	565	23
Delft Univ Technol	4	73	11
Univ Calif San Francisco	3	8	16
Mit	3	100	8
Univ Washington	3	33	7
Aalborg Univ	3	74	6
Ludwig Maximilians Univ Munchen	3	66	6
Vsb Tech Univ Ostrava	3	6	6
Democritus Univ Thrace	3	15	4
Med Univ Graz	3	90	2
Univ Duisburg Essen	3	10	2

Çizelge 6 incelendiğinde, UCL (University College London) 4 yayın, 565 atıf ve 23 toplam bağlantı gücü ile hem üretim hem de bilimsel etki bakımından lider durumdadır. Bununla birlikte, kurumların benzer yayın sayılarına sahip olmasına rağmen, atıf sayıları ve bağlantı güçleri açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında,

araştırma alanındaki kurumsal çıktının henüz geniş bir kurum grubu arasında dağılmadığı; bunun yerine, köklü uluslararası üniversitelerin hem bilimsel etki hem de kurumlar arası iş birliği bakımından belirgin bir şekilde öne çıktığı görülmektedir. Bu bulgu, alanın gelişiminde yalnızca yayın çıktısının değil, aynı zamanda kurumlar arası bilimsel iş birliklerinin ve araştırma ağı içindeki merkezi konumun da önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda ağ haritası oluşturulmuş ve Görsel 2'de sunulmuştur.

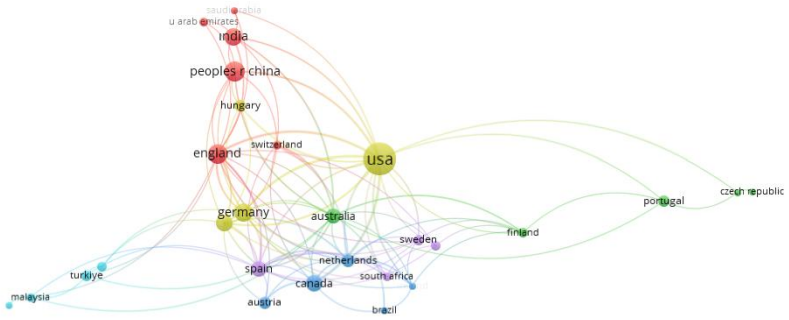
Görsel 2. Kurumların Ortak Yazarlık Analizi Ağ Haritası

Görsel 2'ye göre kurumların ortak yazarlık analizde 90 öge, 10 küme ve toplam bağlantı gücü 305 olarak bulunmuştur. Ülkelerin ortak yazarlık analizine yalnızca en az üç yayını bulunanlar dahil edilmiştir. Yayın sayısına göre sıralanan ilk 10 ülke; yayın sayıları, atıf sayıları ve bağlantı güçleri ile Çizelge 7'de sunulmuştur.

Çizelge 7. Ülkelerin Ortak Yazarlık Analizine Yönelik Veriler

Ülke	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı	Bağlantı Gücü
ABD	54	667	39
Çin	21	315	12
İngiltere	19	871	26
Almanya	18	487	20
Hindistan	16	361	10
Kanada	14	282	16
İtalya	14	388	21
İspanya	13	581	24
Avustralya	11	594	21
Hollanda	9	137	19

Çizelge 7 incelendiğinde ABD 39 bağlantı gücü ve 667 atıf ile küresel ortaklık ağının merkezinde yer almaktadır. İngiltere (26 bağlantı gücü) İspanya (24 bağlantı gücü) ABD'yi izleyen en aktif ülkelerdir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda ağ haritası oluşturulmuş ve Görsel 3'te sunulmuştur.

Görsel 3. Ülkelerin Ortak Yazarlık Analizi Ağ Haritası

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

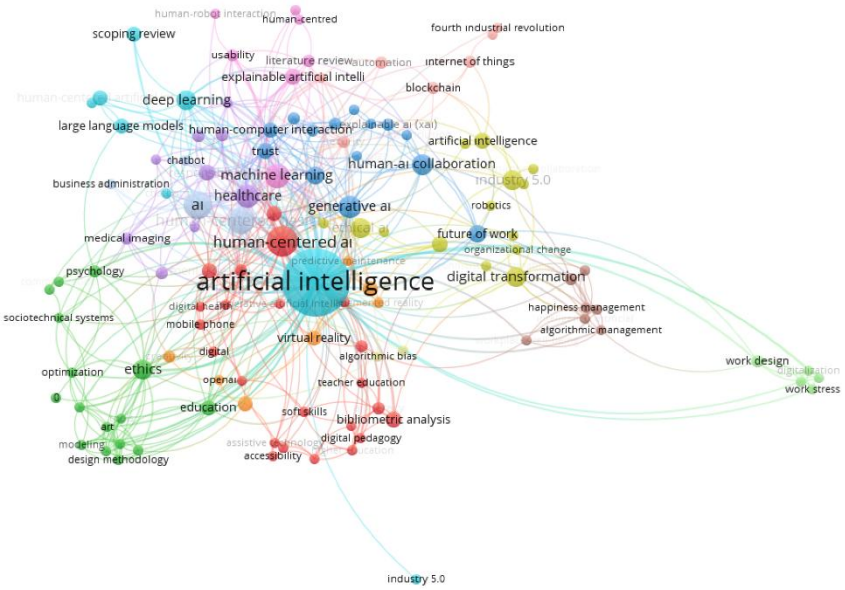
Görsel 3'e göre ülkelerin ortak yazarlık analizde 28 öge, 6 küme ve toplam bağlantı gücü 151 olarak bulunmuştur.

Ortak Anahtar Kelime Analizi (Co-occurrence): Ortak anahtar kelime analizi (co-occurrence), araştırma alanında birlikte kullanılan kavramları ve literatürde öne çıkan araştırma temalarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu analiz ile insan merkezli yapay zeka ve işin geleceği ekseninde hangi kavramların birlikte ele alındığı ve literatürde hangi tematik kümelerin oluştuğu ortaya konulmuştur. Anahtar kelime ortak oluşum analizinde, en az iki kez görülme sıklığı gerektiren bir kısıtlama uygulanmıştır. En sık kullanılan 10 anahtar kelime; kullanım sayıları ve bağlantı güçleri ile Çizelge 8'de sunulmuştur.

Çizelge 8. Anahtar Kelimelerin Ortak Oluşum Analizine Yönelik Veriler

Anahtar Kelime	Oluşum Sıklığı	Bağlantı Gücü
artificial intelligence	82	177
human-centered aı	17	44
aı	14	32
human-centered design	13	34
machine learning	11	40
healthcare	10	35
generative aı	9	25
human-aı collaboration	8	13
ethics	7	27
deep learning	7	23

Çizelge 8'e göre araştırma alanının temel kavramsal odağının yapay zeka ve insan merkezli yapay zeka ekseninde şekillendiği görülmektedir. En yüksek oluşum sıklığına sahip anahtar kelime "artificial intelligence" olup 82 kez kullanılmış ve 177 bağlantı gücüne ulaşmıştır. Bu durum, yapay zekanın araştırma alanının temel kavramını oluşturduğunu ve diğer anahtar kelimelerle güçlü ilişkiler kurduğunu göstermektedir. Araştırmaların yalnızca yapay zeka teknolojilerine değil, yapay zekanın insan ihtiyaçları, kullanıcı deneyimi ve insan merkezli tasarım ilkeleri doğrultusunda ele alınmasına da odaklandığını göstermektedir. Ayrıca yapay zeka uygulamalarının sağlık alanındaki kullanımının da araştırma gündeminde önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Etik kavramının oluşum sayısı görece düşük olmasına rağmen bağlantı gücünün yüksek olması, etik boyutunun araştırma alanındaki farklı temalarla ilişkili ve kesişen bir kavram olduğunu düşündürmektedir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda ağ haritası oluşturulmuş ve Görsel 4'te sunulmuştur.

Görsel 4. Anahtar Kelime Ortak Oluşum Analizi Ağ Haritası

Görsel 4'e göre anahtar kelimelerin ortak oluşum analizde 123 öge, 13 küme ve toplam bağlantı gücü 661 olarak bulunmuştur.

Atıf Analizi (Citation): Atıf analizinde herhangi bir kısıtlama kullanılmamıştır. Atıf sayısı en çok olan 10 yayın, atıf sayıları ve bağlantı güçleri Çizelge 9'da gösterilmiştir.

Çizelge 9. Yayınların Atıf ve Bağlantı Gücüne İlişkin Veriler

Yayın	Atıf Sayısı	Bağlantı Gücü
Albahri (2023)	432	0
Singh (2022)	308	0
Nazar (2021)	179	1
Yuksel (2023)	156	0
Del Giudice (2023)	147	0
Bulathwela (2024)	110	0
Berretta (2023)	100	0
Rafsanjani (2023)	99	1
Maman (2020)	96	0
Qian (2021)	95	0

Çizelge 9'a göre en fazla atıf alan yayınlar incelendiğinde, Albahri (2023) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın 432 atıf ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bağlantı gücü açısından incelendiğinde yayınların büyük bölümünün bağlantı gücünün 0 olduğu, Nazar (2021) ve Rafsanjani (2023) çalışmalarının ise 1 bağlantı gücüne sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, en fazla atıf alan çalışmaların yüksek bilimsel etkiye sahip olmasına rağmen, incelenen ağ içerisindeki doğrudan bağlantılarının sınırlı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla atıf etkisi ile ağ içerisindeki bağlantı gücünün aynı boyutu temsil etmediği ve yüksek atıf alan bir çalışmanın araştırma ağı içerisinde mutlaka merkezi bir konumda bulunmayabileceği değerlendirilmektedir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda ağ haritası oluşturulmuş ve Görsel 5'te sunulmuştur.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Görsel 5. Yayınların Atıf ve Bağlantı Gücü Ağ Haritası

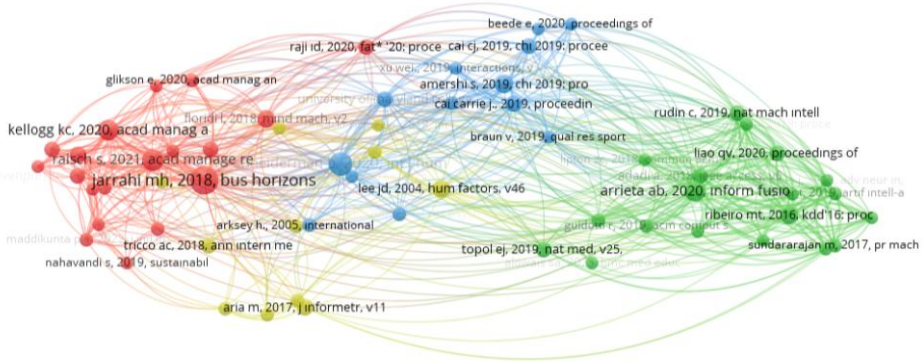
Görsel 5'e göre yayınların atıf analizde 3 öge, 2 küme ve toplam bağlantı gücü 18 olarak bulunmuştur.

Ortak Atıf Analizi (Co-citation): Ortak atıf analizi araştırma alanının, bilimsel çalışmalar arasındaki atıf ilişkilerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda literatürün oluşumunda ve gelişiminde etkili olan temel çalışmaların ve araştırmacıların belirlenmesi hedeflenmiştir. Ortak Atıf analizinde en az 5 ortak atıf kısıtı dikkate alınmıştır. Atıf sayısı en çok olan 12 yayın, atıf sayıları ve bağlantı güçleri Çizelge 10'da gösterilmiştir.

Çizelge 10. Ortak Atıf Analizine İlişkin Veriler

Yayın	Atıf Sayısı	Bağlantı Gücü
Jarrahi mh, 2018	23	91
Shneiderman b, 2020	16	60
Raisch s, 2021	13	52
Arrieta ab, 2020	12	65
Kellog kc, 2020	12	59
Amershi s, 2019	10	37
Ribeiro mt, 2016	9	54
Floridi l, 2018	9	31
Lee jd, 2004	9	20
Cai Carrie j, 2019	8	57
Parker sk, 2022	8	36
Aria m, 2017	8	23

Çizelge 10 incelendiğinde, Jarrahi (2018) tarafından kaleme alınan çalışma 23 atıf ve 91 bağlantı gücü ile alanın kuramsal temelini oluşturan en etkili yayın olarak öne çıkmaktadır. Shneiderman (2020) (16 atıf ve 60 bağlantı gücü) ve Raisch (2021) (13 atıf ve 52 bağlantı gücü) bu temel yapıyı destekleyen diğer eserlerdir. Bununla birlikte, bağlantı gücü ile atıf sayısının her zaman örtüşmediği dikkat çekicidir. Bu durum, alandaki araştırmacıların öneminin yalnızca aldıkları atıf sayılarına dayalı olarak değerlendirilmemesi gerektiğini göstermektedir. Atıf sayısı bilimsel etkinin bir göstergesi olarak görülebilirken, bağlantı gücü bir araştırmacının bilimsel ağ içindeki ilişkisel konumunu yansıtmaktadır. Sonuç olarak, nispeten düşük atıf sayılarına rağmen araştırma ağı içinde güçlü bağlantılara sahip olan araştırmacıların varlığı, bu kişilerin alanın kavramsal ve iş birliğine dayalı yapısını şekillendirmede önemli bir rol oynadıklarına işaret etmektedir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda ağ haritası oluşturulmuş ve Görsel 6'da sunulmuştur.

Görsel 6. Ortak Atıf Analizi Ağ Haritası

Görsel 6'ya göre yayınların atıf analizde 62 öge, 4 küme ve toplam bağlantı gücü 947 olarak bulunmuştur.

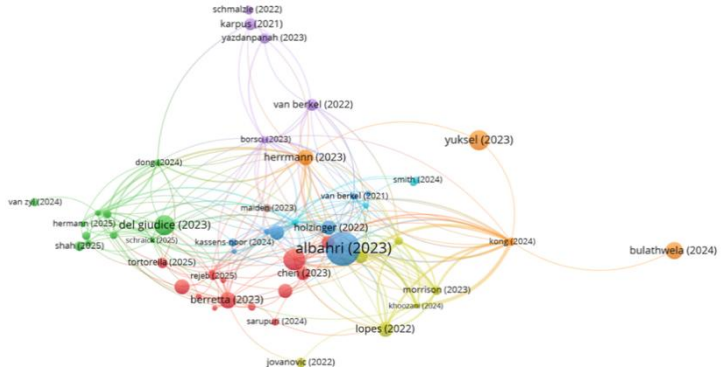
Bibliyografik Eşleşme Analizi (Bibliographic Coupling): Bibliyografik eşleşme analizi ortak kaynaklara atıfta bulunan yayınlar arasındaki benzerlikleri ve ilişkileri belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Bu analiz aracılığıyla özellikle araştırma alanındaki güncel çalışma kümelerinin ve benzer araştırma yönelimlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Yayınların bibliyografik eşleşme analizi yapılırken minimum atıf sayısı 10 olarak kısıtlanmıştır. Atıf sayısı en çok olan 10 yayının atıf sayıları ve bağlantı güçleri Çizelge 11'de gösterilmiştir.

Çizelge 11. Yayınların Bibliyografik Eşleşme Analiz Verileri

Yayın	Atıf Sayısı	Bağlantı Gücü
Albahri (2023)	432	33
Singh (2022)	308	0
Nazar (2021)	179	31
Yuksel (2023)	156	2
Del Giudice (2023)	147	17
Bulathwela (2024)	110	1
Berretta (2023)	100	28
Rafsanjani (2023)	99	0
Maman (2020)	96	0
Qian (2021)	95	0

Çizelge 11 incelendiğinde Albahri (2023) çalışmasının 432 atıf ve 33 bağlantı gücü ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bulgular, atıf sayısı ile bağlantı gücünün aynı düzeyde ilerlemediğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, araştırma alanındaki bilimsel etkinin yalnızca atıf sayısıyla değil, yayınların bilimsel ağ içerisindeki bağlantısallığı dikkate alınarak da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda ağ haritası oluşturulmuş ve Görsel 7'de gösterilmiştir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

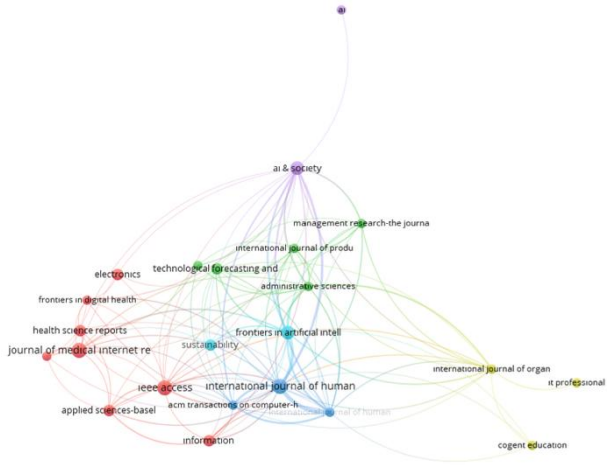
Görsel 7. Yayınların Bibliyografik Eşleme Analizi Ağ Haritası

Görsel 7'ye göre yayınların bibliyografik eşleşme analizinde 53 öge, 8 küme ve toplam bağlantı gücü 504 olarak bulunmuştur. Kaynakların bibliyografik eşleşme analizi yapılırken minimum yayın sayısı 2 olarak kısıtlanmıştır. Yayın sayısı en çok olan 11 kaynağa ilişkin yayın sayıları, atıf sayıları ve bağlantı güçleri Çizelge 12'de gösterilmiştir.

Çizelge 12. Kaynakların Bibliyografik Eşleşme Analiz Verileri

Kaynak	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı	Bağlantı Gücü
International Journal of Human - Computer Interaction	5	6	160
Ieee Access	5	293	40
Journal of Medical Internet Research	5	77	29
Frontiers in Artificial Intelligence	4	123	103
Ai & Society	4	155	84
Information	3	18	27
Technological Forecasting and Social Change	3	26	26
Applied Sciences - Basel	3	91	23
Health Science Reports	3	2	15
Sustainability	3	199	12
Electronics	3	7	3

Çizelge 12'ye göre kaynakların yayın sayısı, atıf sayısı ve bağlantı gücü açısından dağılımı incelendiğinde, International Journal of Human-Computer Interaction (5 yayın, 160 bağlantı gücü) ve IEEE Access (5 yayın, 293 atıf) atıf sayısı bakımından ilk sıralarda yer almaktadır. Yayın sayısı, atıf sayısı ve bağlantı gücünün kaynakların bilimsel önemini farklı boyutlarda yansıttığı görülmektedir. IEEE Access ve Sustainability yüksek atıf etkileriyle; Frontiers in Artificial Intelligence, AI & Society ve International Journal of Human-Computer Interaction ise araştırma ağı içerisindeki yüksek bağlantı güçleriyle öne çıkmaktadır. Bu durum, araştırma alanındaki etkili kaynakların yalnızca yayın üretkenliği açısından değil, aldıkları atıf ve bilimsel ağ içerisindeki konumları bakımından da değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda ağ haritası oluşturulmuş ve Görsel 8'de gösterilmiştir.

Görsel 8. Kaynakların Bibliyografik Eşleme Analizi Ağ Haritası

Görsel 8'e göre kaynakların bibliyografik eşleşme analizinde 23 öge, 6 küme ve toplam bağlantı gücü 442 olarak bulunmuştur.

5. SONUÇ

Bu analizler sonucunda, insan merkezli yapay zeka ve işin geleceği kesişiminde oluşan bilimsel literatürün üretim yapısı, bilimsel iş birliği ağı ve kavramsal yapısı bütüncül bir perspektifle değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda araştırma alanındaki eğilimlerin belirlenmesi ve gelecekte gerçekleştirilecek araştırmalar açısından potansiyel çalışma alanlarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda bu çalışma, Web of Science (WoS) veri tabanından elde edilen 203 yayın üzerinden, İnsan Merkezli Yapay Zeka ile İşin Geleceği arasındaki ilişkiyi bibliyometrik analiz yöntemi (VOSviewer yazılımı) ile incelemektedir. Literatürün gelişim seyrini, en verimli ülkeleri, yazarları, dergileri, öne çıkan anahtar kelimeleri ve atıf birliği ağlarını ortaya koymaktadır.

Araştırmanın bulguları özetle; konuya ilişkin ilk çalışma 2019 yılında yapılmıştır. 2019-2024 yılları arasında istikrarlı bir artış gösteren yayın sayısı, 2025 yılında belirgin bir sıçrama gerçekleştirmiştir. Çalışmalar 63 farklı ülkede yürütülmüştür. ABD (54 yayın, 667 atıf) yayın sayısı, atıf sayısı ve uluslararası iş birliği ağlarındaki (bağlantı gücü) merkezi konumuyla açık ara ilk sıradadır. ABD'yi Çin (21), İngiltere (19), Almanya (18) ve Hindistan (16) takip etmektedir. Türkiye ise 6 yayınla listede yer almaktadır. Toplam 914 yazar katkı sağlamıştır. En üretken isimler A. Holzinger (4 yayın) ve M. Plass'tır (3 yayın). Yazarların büyük çoğunluğu (%98,5) alana tek bir yayınla katkı sunduğu için literatürün henüz belirli bir uzman araştırmacı grubu etrafında kümelenmediği görülmektedir. Yayınların %74,9'u araştırma makalesi, %25,1'i derleme (review) makalesidir. Ağırlıklı olarak SCI-EXPANDED (87) ve ESCI (85) indeksli dergilerde yayımlanmıştır. Çalışmalar en çok SKA 9 (Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı), SKA 3 (Sağlık ve Kaliteli Yaşam) ve SKA 12 (Sorumlu Üretim ve Tüketim) ile ilişkilendirilmiştir. En sık tekrarlanan kavramlar; artificial intelligence, human-centered ai, human-centered design, machine learning, healthcare, generative ai ve ethics olarak öne çıkmaktadır. University College London (UCL) 4 yayın, 565 atıf ve yüksek bağlantı gücüyle öne çıkmaktadır. En çok yayın üreten dergiler International Journal of Human-Computer Interaction, IEEE Accessve Journal of Medical Internet Research'tür (5'er yayın). Atıf sayısı en yüksek yayın Albahri

(2023) (432 atıf). Ortak atıf ağlarında en merkezi ve etkili çalışma ise Jarrahi (2018) (23 atıf, 91 bağlantı gücü) olarak belirlenmiştir.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda, konunun henüz yeterince temsil edilmediği Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (örneğin SKA 8 - İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme, SKA 10 - Eşitsizliklerin Azaltılması) çerçevesinde derinleştirilmesi ve gelişmekte olan ülkelerdeki işgücü piyasalarına etkilerinin ampirik çalışmalarla incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Ahmad, K., Abdelrazek, M., Arora, C., Baniya, A. A., Bano, M., & Grundy, J. (2023). Requirements engineering framework for human-centered artificial intelligence software systems. *Applied Soft Computing*, 143, 110455.

[2] Ahmad, K., Abdelrazek, M., Arora, C., Bano, M., & Grundy, J. (2023). Requirements practices and gaps when engineering human-centered artificial intelligence systems. *Applied Soft Computing*, 143, 110421.

[3] Allen, R. C. (2017). Lessons from history for the future of work. *Nature*, *550*(7676), 321-324.

[4] Anner, M., Pons-Vignon, N., & Rani, U. (2019). For a future of work with dignity: A critique of the World Bank Development Report, the changing nature of work. *Global Labour Journal, 10*(1).

[5] Auernhammer, J. (2020). Human-centered AI: The role of human-centered design research in the development of AI. *Design Management Journal*, *15*(1), 47-61

[6] Autor, D. H. (2019). *Work of the past, work of the future.* In AEA papers and proceedings (Vol. 109, pp. 1-32). 2014 Broadway, Suite 305, Nashville, TN 37203: American Economic Association.

[7] Balliester, T., & Elsheikhi, A. (2018). *The future of work: A literature review.* ILO Research Department Working Paper, 29, 1-54.

[8] Berger, T., & C. Frey (2016). *Structural transformation in the OECD: Digitalisation, deindustrialisation and the future of work.* OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 193, OECD Publishing, Paris.

[9] Caschera, M. C., Grifoni, P., & Cordella, F. (2025). Human-centered artificial intelligence in interaction processes. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 8, 1597763.

[10] Ernst, E., Merola, R., & Samaan, D. (2019). Economics of artificial intelligence: Implications for the future of work. *IZA Journal of Labor Policy*, *9*(1), 1-35.

[11] Howard, J. (2019). Artificial intelligence: Implications for the future of work. *American Journal of Industrial Medicine*, *62*(11), 917-926.

[12] Jarrahi, M. H. (2018). Artificial intelligence and the future of work: Human-AI symbiosis in organizational decision making. *Business Horizons*, *61*(4), 577-586.

[13] Krakowski, S., Haftor, D., Luger, J., Pashkevich, N., & Raisch, S. (2026). Human-centered artificial intelligence: A field experiment. *Management Science*, *72*(1), 57-72.

[14] Lent, R. W. (2018). Future of work in the digital world: Preparing for instability and opportunity. *The Career Development Quarterly*, *66*(3), 205-219.

[15] Margetis, G., Ntoa, S., Antona, M., & Stephanidis, C. (2021). *Human-centered design of artificial intelligence.* Handbook of Human Factors and Ergonomics, 1085-1106.

[16] Renz, A., & Vladova, G. (2021). Reinvigorating the discourse on human-centered artificial intelligence in educational technologies. *Technology Innovation Management Review*, *11*(5), 5-16.

[17] Rezaev, A. V., & Tregubova, N. D. (2025). Looking at human-centered artificial intelligence as a problem and prospect for sociology: An analytic review. *Current Sociology, 73*(1), 120-138.

[18] Santana, M., & Cobo, M. J. (2020). What is the future of work? A science mapping analysis. *European Management Journal, 38*(6), 846-862.

[19] Schmidt, A. (2020). Interactive human centered artificial intelligence: a definition and research challenges. *In Proceedings of the 2020 International Conference on Advanced Visual Interfaces*, 1-4.

[20] Sharma, S., & Shrestha, S. (2024). Integrating HCI principles in AI: A review of human-centered artificial intelligence applications and challenges. *Journal of Future Artificial Intelligence and Technologies, 1*(3), 309-317.

[21] Shneiderman, B. (2020a). Human-centered artificial intelligence: Three fresh ideas. *AIS Transactions on Human-Computer Interaction, 12*(3), 109-124.

[22] Shneiderman, B. (2020b). Human-centered artificial intelligence: Reliable, safe & trustworthy. *International Journal of Human-Computer Interaction, 36*(6), 495-504.

[23] Shestakofsky, B. (2017). Working algorithms: Software automation and the future of work. *Work and Occupations, 44*(4), 376-423.

[24] Simon, H. A. (1965). *The shape of automation for men and management.* New York, NY: Harper and Row.

[25] Spencer, D. A. (2018). Fear and hope in an age of mass automation: debating the future of work. *New Technology, Work and Employment, 33*(1), 1-12.

[26] Usmani, U. A., Happonen, A., & Watada, J. (2023, June). Human-centered artificial intelligence: Designing for user empowerment and ethical considerations. *In 2023 5th international congress on human-computer interaction, optimization and robotic applications*, 1-7.

[27] Xu, W. (2019). Toward human-centered AI: A perspective from human-computer interaction. *Interactions, 26*(4), 42-46.

[28] Xu, W. (2026). Human-centered artificial intelligence (HCAI): Foundations and approaches. *arXiv.*

[29] Wang, W., & Siau, K. (2019). Artificial intelligence, machine learning, automation, robotics, future of work and future of humanity: A review and research agenda. *Journal of Database Management, 30*(1), 61-79.

[30] Willcocks, L. (2020). Robo-Apocalypse cancelled? Reframing the automation and future of work debate. *Journal of Information Technology, 35*(4), 286-302.

[31] Yang, S. J., Ogata, H., Matsui, T., & Chen, N. S. (2021). Human-centered artificial intelligence in education: Seeing the invisible through the visible. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 2, 100008.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

RİENDSHORİNG VE NEARSHORİNG STRATEJİLERİ: KÜRESEL TEDARİK ZİNCİRİ DAYANIKLILIĞI VE REKABET GÜCÜ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Öğr. Gör, Merve BABAL

Haliç Üniversitesi, mervebabal@halic.edu.tr – 0009-0000-6164-2910

ÖZET

Küresel tedarik zincirleri, son yıllarda pandeminin, jeopolitik çatışmaların, ticaret çatışmalarının, yerel savaşların ve artan ekonomik belirsizliklerin etkisiyle önemli bir değişim yaşamıştır. Yaşanan tedarik kesintileri, firmaların sadece maliyet ve verimlilik merkezli tedarik yöntemlerini gözden geçirmelerine; aynı zamanda tedarik güvenliği, dayanıklılık ve jeopolitik risk faktörlerini de karar alma süreçlerine entegre etmelerine yol açmıştır. Bu değişimler doğrultusunda çok uluslu şirketler, tedarik zinciri sürekliliğini ve güvenliğini artırmak için friendshoring ve nearshoring gibi alternatif tedarik yöntemlerine yönelmektedir. Friendshoring, üretim ve tedarik süreçlerinin siyasi, ekonomik ve stratejik olarak güvenilir ya da uyumlu ülkelere kaydırılmasına dayanmaktadır; nearshoring, bu faaliyetlerin coğrafi olarak daha yakın ülkelere taşınmasını ifade etmektedir. Her iki yöntem de tedarik zincirlerini dış etkilere karşı daha sağlam hale getirmeyi hedeflemesine rağmen, çeşitli faydalar ve kısıtlamalar sunmaktadır. Friendshoring jeopolitik uyum ve güvenilirlik üzerinden tedarik risklerini azaltmayı hedeflerken, nearshoring coğrafi yakınlığın sağlayabileceği daha kısa teslim süreleri, lojistik kolaylıklar ve tedarik sürekliliği gibi avantajları ön plana çıkarmaktadır. Bununla birlikte, sadece siyasi uyumun ya da coğrafi yakınlığın, tedarik güvenliğini sağlamak için yeterli olmadığı; ülkelerin ekonomik ve politik durumları, maliyet yapıları, tedarikçi yeterlilikleri ve operasyonel güvenilirliklerinin de dikkate alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, friendshoring ve nearshoring stratejilerini küresel tedarik zinciri dayanıklılığı ve rekabet gücü açısından karşılaştırmalı ve kavramsal olarak değerlendirmektir. Bu doğrultuda, ilgili kavramlar güncel ulusal ve uluslararası kaynaklar çerçevesinde ele alınmakta; bu stratejilerin sunduğu avantajlar ve taşıdığı kısıtlamalar üzerinde durulmaktadır. Araştırma, tedarik zincirlerinin yeniden yapılandırılmasında sadece coğrafi yakınlık ya da siyasi uyumun yeterli olmadığını; maliyet, verimlilik, güvenilirlik ve jeopolitik risk faktörlerinin bir arada değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Friendshoring, Nearshoring, Tedarik Zinciri Dayanıklılığı, Jeopolitik Risk, Rekabet Gücü.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

FRIENDSHORING AND NEARSHORING STRATEGIES: A CONCEPTUAL ASSESSMENT OF GLOBAL SUPPLY CHAIN RESILIENCE AND COMPETITIVENESS

Öğr. Gör, Merve BABAL

Haliç Üniversitesi, mervebabal@halic.edu.tr – 0009-0000-6164-2910

ABSTRACT

Global supply chains have undergone significant transformation in recent years due to the impacts of the pandemic, geopolitical conflicts, trade disputes, regional wars, and increasing economic uncertainty. Supply disruptions have led firms to reconsider sourcing strategies focused solely on cost and efficiency and to integrate supply security, resilience, and geopolitical risk into their decision-making processes. In response to these developments, multinational companies have increasingly turned to alternative sourcing strategies such as friendshoring and nearshoring to enhance supply chain continuity and security. Friendshoring refers to shifting production and sourcing activities to countries that are politically, economically, and strategically trusted or aligned, whereas nearshoring refers to relocating these activities to geographically closer countries. Although both strategies aim to strengthen supply chains against external shocks, they offer different advantages and limitations. While friendshoring seeks to reduce supply risks through geopolitical alignment and reliability, nearshoring emphasizes the benefits of geographic proximity, including shorter delivery times, logistical advantages, and greater supply continuity. However, political alignment or geographic proximity alone is not sufficient to ensure supply security; countries' economic and political conditions, cost structures, supplier capabilities, and operational reliability must also be taken into consideration. The purpose of this study is to comparatively and conceptually evaluate friendshoring and nearshoring strategies in terms of global supply chain resilience and competitiveness. Accordingly, the relevant concepts are examined within the framework of current national and international literature, with particular emphasis on the advantages and limitations of these strategies. The study argues that restructuring supply chains requires more than geographic proximity or political alignment alone; cost, efficiency, reliability, and geopolitical risk factors should be evaluated collectively.

Keywords: Friendshoring, Nearshoring, Supply Chain Resilience, Geopolitical Risk, Competitive Advantage.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

GREENWASHİNG VE GREENHUSHİNG BAĞLAMINDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLETİŞİMİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Öğr. Gör, Merve BABAL

Haliç Üniversitesi, mervebabal@halic.edu.tr – 0009-0000-6164-2910

ÖZET

Sürdürülebilirliğin işletmeler için stratejik bir hedef haline gelmesiyle, çevresel ve sosyal uygulamaların paydaşlara aktarımı giderek daha fazla önem taşımaktadır. İşletmelerin çevresel ve sürdürülebilirlik performanslarını gerçekte olduğundan daha iyi gösteren iletişim yöntemleri olan greenwashing, uzun zamandır sürdürülebilirlik iletişiminde en büyük sorunlardan biri olarak tartışılmaktadır. Son zamanlarda, işletmelerin sürdürülebilirlik aktivitelerini kamuoyundan gelen tepkiler, eleştiriler, hukuki riskler ya da greenwashing suçlamasından kaçınma kaygısı nedeniyle sınırlı bir şekilde paylaşmaları veya bu konulardaki iletişimi azaltmaları, greenhushing terimini gündeme getirmiştir. Bu çalışmanın hedefi, greenwashing ve greenhushing kavramlarını karşılaştırarak incelemek ve sürdürülebilirlik iletişimi alanındaki bu yeni iletişim çelişkisini değerlendirmektir. Bu çerçevede, her iki kavram güncel ulusal ve uluslararası kaynaklar üzerinden; paydaş güveni, kurumsal imaj, marka algısı, şeffaflık ve sürdürülebilirlik iletişimi açılarından ele alınmaktadır. Greenwashing, sürdürülebilirlik performansının olduğundan daha güçlü gösterilmesiyle ilişkilendirilirken; greenhushing işletmelerin gerçekleştirdikleri sürdürülebilirlik faaliyetlerini bilinçli biçimde sınırlı görünür hâle getirmelerini ifade etmektedir. Her iki yaklaşımın da işletmeler ile paydaşları arasındaki güven ilişkisi ve kurumsal iletişimin şeffaflığı açısından farklı riskler yaratabileceği değerlendirilmektedir. Bu durumda yapılan araştırma, sürdürülebilirlik iletişiminin en önemli meselesinin yalnızca çevresel performansın fazlasıyla öne çıkarılması olmadığını, aynı zamanda sürdürülebilirlik çalışmalarının kasten görünmez hale getirilmesinin de paydaşlarla olan iletişim açısından dikkate değer bir sorun yaratabileceğini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Greenwashing, Greenhushing, Sürdürülebilirlik İletişimi, Kurumsal İtibar, Paydaş Güveni.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

THE TRANSFORMATION OF SUSTAINABILITY COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF GREENWASHING AND GREENHUSHING

Öğr. Gör, Merve BABAL

Haliç Üniversitesi, mervebabal@halic.edu.tr – 0009-0000-6164-2910

ABSTRACT

As sustainability has become a strategic priority for businesses, the communication of environmental and social practices to stakeholders has gained increasing importance. Greenwashing, which refers to communication practices that portray a company's environmental and sustainability performance as better than it actually is, has long been discussed as one of the major challenges in sustainability communication. More recently, businesses have increasingly limited or reduced communication about their sustainability activities due to concerns about public backlash, criticism, legal risks, or accusations of greenwashing, bringing the concept of greenhushing to greater prominence. The purpose of this study is to comparatively examine the concepts of greenwashing and greenhushing and to evaluate the emerging communication paradox within the field of sustainability communication. Within this framework, both concepts are examined through current national and international literature from the perspectives of stakeholder trust, corporate image, brand perception, transparency, and sustainability communication. While greenwashing is associated with portraying sustainability performance as stronger than it actually is, greenhushing refers to businesses deliberately limiting the visibility and communication of their actual sustainability activities. Both approaches may create different risks for the trust relationship between businesses and their stakeholders, as well as for the transparency of corporate communication. In this context, the study argues that the key challenge in sustainability communication is not limited to overstating environmental performance; deliberately reducing the visibility of sustainability efforts may also pose a significant challenge to effective and transparent stakeholder communication.

Keywords: Greenwashing, Greenhushing, Sustainability Communication, Corporate Reputation, Stakeholder Trust.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK SÖYLEMİNDEN YEŞİL AKLAMAYA: SAMİMİYET PARADOKSU ÇERÇEVESİNDE BELGE ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Duygu YAMAN

Beykoz Üniversitesi, duyguyaman@beykoz.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-2941-4592

ÖZET

Yeşil pazarlama kavramı, pazarlama faaliyetleri kapsamında giderek daha yaygın biçimde kullanılmakta olup üretim, dağıtım ve tutundurma süreçlerinin çevreye en az zarar verecek şekilde yürütülmesini, çevre dostu uygulamaların benimsenmesini ve sürdürülebilirlik ilkelerinin gözetilmesini ifade etmektedir. Tüketicilerin çevre dostu ürünlere yönelik farkındalık düzeylerinin artmasıyla birlikte işletmeler de pazarlama iletişimlerinde yeşil pazarlama söylemlerine daha fazla yer vermeye başlamıştır. Bununla birlikte, bazı işletmelerin çevresel duyarlılık iddialarını gerçek uygulamalarıyla desteklemediği ve yeşil pazarlama anlayışıyla bağdaşmayan, samimiyetten uzak uygulamalara yöneldiği görülmektedir. Bu durum, günümüzde giderek daha görünür hale gelmekte ve akademik araştırmalarda da sıklıkla ele alınmaktadır. Nitekim mevcut çalışmaların önemli bir bölümü, birçok yeşil pazarlama iddiasının söylem düzeyinde kaldığını ve düzenleyici kurumlar tarafından yapılan incelemeler sonucunda bu uygulamaların önemli bir kısmının yeşil pazarlama kapsamında değerlendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın amacı, paradoks kavramı çerçevesinde düzenleyici kurumlar tarafından yanıltıcı çevresel iddialar nedeniyle yaptırıma konu edilen ve literatürde greenwashing (yeşil aklama) olarak tanımlanan uygulamaları incelemektir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak markaların ve düzenleyici kuruluşların kamuoyuna açık kaynaklarda yayımlanan dokümanlarından yararlanılmıştır. Elde edilen veriler, markaların çevresel söylemleri ile fiili uygulamaları arasındaki tutarsızlıkları ortaya koymak amacıyla nitel içerik analizi ve belge analizi yöntemleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Analiz edilen vakalar incelendiğinde, ortak özelliklerin belirsiz çevresel ifadelerin kullanılması ve çevresel iddiaları destekleyecek doğrulanabilir kanıtların sunulmaması olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, gerçeğe aykırı çevresel beyanlar nedeniyle işletmelere uygulanan yaptırımlar ve bu süreçlerin kamuoyunda geniş yer bulması, tüketici güveni üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilmektedir. Bu doğrultuda, marka iletişim stratejilerinde şeffaflık, hesap verebilirlik ve doğrulanabilirlik ilkelerine dayalı bir iletişim yaklaşımının benimsenmesinin, güven ve kurumsal itibar kaybının önlenmesine önemli katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil pazarlama, yeşil aklama, samimiyet paradoksu, belge analizi, sürdürülebilir pazarlama

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

FROM SUSTAİNABİLİTY RHETORİC TO GREENWASHİNG: A DOCUMENT ANALYSİS WİTHİN THE FRAMEWORK OF THE SİNCERİTY PARADOX

Assist. Prof. Duygu YAMAN

Beykoz University, duyguyaman@beykoz.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-2941-4592

The concept of green marketing is being used increasingly widely in the context of marketing activities; it refers to conducting production, distribution, and promotion processes in a way that causes the least harm to the environment, adopting eco-friendly practices, and adhering to sustainability principles. As consumers' awareness of eco-friendly products has increased, businesses have also begun to incorporate green marketing rhetoric more prominently into their marketing communications. However, it has been observed that some businesses do not back up their claims of environmental sensitivity with actual practices and instead resort to practices that are inconsistent with the principles of green marketing and lack sincerity. This situation is becoming increasingly visible today and is frequently addressed in academic research. Indeed, a significant portion of existing studies reveals that many green marketing claims remain merely at the rhetorical level and that, as a result of investigations conducted by regulatory agencies, a substantial portion of these practices cannot be classified as green marketing. The purpose of this study is to examine practices that have been subject to sanctions by regulatory agencies due to misleading environmental claims practices defined in the literature as greenwashing within the framework of the concept of paradox. The research utilized documents published by brands and regulatory agencies in publicly available sources as the data collection method. The data obtained were evaluated using qualitative content analysis and document analysis methods to reveal inconsistencies between brands' environmental rhetoric and their actual practices. An examination of the analyzed cases revealed that common characteristics included the use of vague environmental statements and the failure to provide verifiable evidence to support environmental claims. Furthermore, sanctions imposed on companies due to false environmental claims and the extensive public coverage of these processes can have negative effects on consumer trust. In this regard, it is assessed that adopting a communication approach based on the principles of transparency, accountability, and verifiability in brand communication strategies will significantly contribute to preventing the loss of trust and corporate reputation.

Keywords: Green marketing, greenwashing, sincerity paradox, document analysis, sustainable marketing

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

TÜRKİYE'DE SOSYAL HİZMET LİSANS PROGRAMLARINDA TOPLUMA HİZMET ODAKLI DERSLERİN YAYGINLIĞI, MÜFREDATTAKİ KONUMU VE STANDARTLAŞMA DÜZEYİ

Dr. Öğr. Üyesi, Hazal SWEARINGER

Çankırı Karatekin Üniversitesi, hazalswearinger@karatekin.edu.tr - ORCID ID

Cumali KAYGISIZ

Çankırı Karatekin Üniversitesi, kaygisizcumali.128@gmail.com - 0009-0008-9701-9141

ÖZET

Topluma hizmet odaklı öğrenme, sosyal hizmet eğitiminde kuramsal bilginin toplum temelli uygulamalarla bütünleştirilmesini sağlayan bir pedagojik yaklaşımdır. Bu yaklaşım, öğrencilerin mesleki bilgi, beceri ve değerlerini gerçek yaşam deneyimleriyle ilişkilendirerek profesyonel yeterliklerinin gelişimine katkı sağlamaktadır. Ancak sosyal hizmet yükseköğretiminde bu öğrenme yaklaşımı, farklı ders adları, içerikleri ve uygulama modelleri aracılığıyla yürütülmektedir. Bu araştırmanın amacı, Türkiye'deki sosyal hizmet lisans programlarında topluma hizmet odaklı derslerin yaygınlığını, müfredattaki konumunu ve ulusal düzeydeki standartlaşma durumunu incelemektir. Araştırma, doküman incelemesine dayalı, nicel ve nitel analizlerin birlikte kullanıldığı karma yöntemli, tanımlayıcı ve kesitsel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Veriler, 2026 yılı itibarıyla YÖK Atlas ile üniversitelerin resmi internet sayfalarında yer alan müfredatlar, ders planları ve ders bilgi paketlerinden elde edilmiş, Türkiye'de örgün eğitim veren 71 sosyal hizmet lisans programı araştırma kapsamına alınmıştır. Nicel veriler betimsel istatistikler ve karşılaştırmalı analizlerle, ders adlarına ilişkin nitel veriler ise tümevarımsal içerik analiziyle değerlendirilmiştir. Bulgular, programların %64,8'inde en az bir topluma hizmet odaklı ders bulunduğunu, ancak derslerin yalnızca %47'sinin zorunlu olduğunu ve yaklaşık yarısında (%54) uygulama bileşenine yer verilmediğini göstermektedir. Dersler en yaygın biçimde üçüncü sınıfta verilmektedir. Ders adları ise Toplumla Sosyal Hizmet, Gönüllülük, Sosyal Sorumluluk ve Araştırma Odaklı olmak üzere dört temada sınıflandırılmıştır. Bu bulgular, topluma hizmet odaklı derslerin sosyal hizmet lisans programlarında yaygın biçimde yer almasına karşın ulusal düzeyde ortak bir standart doğrultusunda yapılandırılmadığını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda SHUÇEP kapsamında ortak öğrenme çıktılarının, asgari uygulama standartlarının ve temel müfredat bileşenlerinin daha açık biçimde tanımlanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal hizmet eğitimi; Topluma hizmet uygulamaları; Hizmet temelli öğrenme; Müfredat analizi; Sosyal hizmet lisans programları

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

1. GİRİŞ

Yükseköğretim kurumlarında öğrencilerin akademik bilgilerini gerçek yaşam deneyimleriyle bütünleştirmelerine ve toplumla doğrudan etkileşim kurmalarına olanak sağlayan öğrenme yaklaşımları giderek önem kazanmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri olan hizmet temelli öğrenme, akademik öğrenmenin toplumun belirlenen gereksinimlerine yönelik planlı hizmet faaliyetleriyle bütünleştirilmesine dayanmaktadır (Bringle & Hatcher, 1996). Bu yaklaşım, öğrencilerin kuramsal bilgilerini uygulamaya aktarmalarının yanı sıra sosyal sorumluluk, aktif yurttaşlık ve toplumsal duyarlılık gibi kazanımlarını da desteklemektedir (Salam vd., 2019).

Topluma hizmet odaklı öğrenme, kuramsal bilgi ile uygulamayı bütünleştiren yapısıyla sosyal hizmet eğitimi açısından özel bir öneme sahiptir. Sosyal hizmet mesleğinin bireylerin, ailelerin ve toplulukların iyilik halini geliştirme, sosyal adaleti güçlendirme ve toplumsal sorunların çözümüne katkı sunma amaçları, öğrencilerin toplumla doğrudan etkileşim kurabilecekleri öğrenme deneyimlerini önemli hale getirmektedir. Bu tür öğrenme deneyimleri, öğrencilerin mesleki bilgi, beceri ve değerlerini gerçek yaşam bağlamında geliştirmelerine ve sosyal hizmet yeterliklerini uygulama yoluyla güçlendirmelerine olanak sağlamaktadır (Claes vd., 2022; Schelbe vd., 2014). Bu çalışma, Türkiye'deki sosyal hizmet lisans programlarında topluma hizmet odaklı derslerin mevcut durumunu ulusal ölçekte inceleyerek bu alandaki görünümü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın yöntem ve bulgularına geçmeden önce, araştırmanın bağlamını ortaya koymak amacıyla Türkiye'de sosyal hizmet yükseköğretiminin kurumsallaşma süreci, sosyal hizmet müfredatının tarihsel gelişimi ve güncel yapısı ile topluma hizmet uygulamalarının sosyal hizmet eğitimindeki yeri ele alınacaktır.

1.1. Sosyal Hizmet Yükseköğretiminin Kurumsallaşma Süreci

Sosyal hizmet eğitimi, sanayileşme, kentleşme ve modern refah devletlerinin gelişimine paralel olarak 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Avrupa ve Kuzey Amerika'da kurumsallaşmaya başlamıştır (Yeler, 2019). Sanayi Devrimi'nin yol açtığı yoksulluk, işsizlik, göç ve çocuk işçiliği gibi sosyal sorunlar, gönüllülük ve hayırseverlik temelli yürütülen yardım faaliyetlerinin profesyonel hizmet sunumuna dönüşmesini hızlandırmıştır. Bu dönüşümün bir parçası olarak sosyal hizmet eğitimi, sosyal bilimler ile uygulamayı bütünleştiren akademik bir disiplin olarak gelişmiştir (Yeler, 2019). 1904 yılında *New York School of Philanthropy*'de başlatılan sosyal hizmet eğitiminin ardından çok sayıda üniversitede benzer programlar açılmış, 1920'li yılların başında sosyal hizmet dünyanın birçok bölgesinde akademik bir disiplin ve profesyonel bir meslek olarak kabul görmeye başlamıştır (Taşçı vd., 2024). Bu kurumsallaşmanın ardından sosyal hizmet yükseköğretimi, toplumsal, siyasal ve ekonomik dönüşümlere paralel olarak yeniden şekillenmiştir. Büyük Buhran sonrasında güçlenen sosyal reform hareketleri, eğitimde bireysel müdahalenin yanı sıra sosyal değişim anlayışını da gündeme taşımıştır (Acar & Polat, 2023). 1960'lı yıllarda insan hakları söyleminin güçlenmesi ve refah devletinin yaygınlaşmasıyla hak temelli yaklaşım da sosyal hizmet eğitiminin önemli bir bileşeni haline gelmiştir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Türkiye'de sosyal hizmet eğitimi, Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerine kıyasla daha geç kurumsallaşmıştır. Sosyal hizmetin bilimsel bir disiplin olarak yükseköğretimde örgütlenmesi, II. Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler'in teknik yardım programları ve uluslararası sosyal politika girişimlerinin etkisiyle gerçekleşmiştir (Özsoy & Çolak, 2025). Bu doğrultuda sosyal hizmetlerin bilimsel ve mesleki esaslara göre yapılandırılması benimsenmiş; 12 Haziran 1959 tarihli ve 7355 sayılı Kanun ile Sosyal Hizmetler Enstitüsü kurulmuş, ardından 1961 yılında Sosyal Hizmetler Akademisi açılarak lisans düzeyinde eğitim başlatılmıştır (Karataş & Erkan, 2005). Aynı dönemde 1961 Anayasası ile sosyal devlet ilkesinin güvence altına alınması, sosyal hizmet eğitiminin gelişmesi için önemli bir zemin oluşturmuştur. Eğitimin ilk yıllarında Hollanda, İngiltere, Pakistan ve Hindistan'dan öğretim elemanlarının görev alması, eğitimin uluslararası bilgi ve deneyimden yararlandığını göstermektedir (Acar & Polat, 2023). Türkiye'de sosyal hizmet eğitimi başladığında Fransa'da 41, ABD'de ise 150'den fazla sosyal hizmet okulunun bulunması, Türkiye'nin bu alandaki kurumsallaşmaya görece geç dahil olduğunu ortaya koymaktadır (Karataş & Erkan, 2005).

Kurumsallaşma süreci, 1967 yılında Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde *Sosyal Çalışma* bölümünün açılmasıyla devam etmiştir. Ancak 1980 askeri darbesi sonrasındaki yeniden yapılanma eğitimin gelişimini olumsuz etkilemiş, 1983 yılında Sosyal Hizmetler Akademisi ile Hacettepe Üniversitesi Sosyal Çalışma Bölümü birleştirilerek Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu kurulmuştur (Özsoy & Çolak, 2025). Bu yeniden yapılanmanın ardından sosyal hizmet eğitimi uzun yıllar büyük ölçüde Hacettepe Üniversitesi bünyesinde yürütülmüş, yeni programların açılmasındaki sınırlılık nedeniyle alanın kurumsal gelişimi yavaşlamıştır (Acar & Polat, 2023).

Sosyal hizmet eğitiminin yaygınlaşmasında asıl kırılma 2000'li yılların başında yaşanmıştır. 1999 Marmara Depremi sonrasında mesleğin görünürlüğünün artması, Avrupa Birliği uyum sürecindeki sosyal politika reformları ve sosyal hizmet uzmanına duyulan ihtiyaç yeni programların açılmasını hızlandırmıştır (Acar & Polat, 2023). 2002 yılında Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi bünyesinde açılan Sosyal Hizmet Bölümü, Hacettepe Üniversitesi dışındaki ilk sosyal hizmet lisans programı olmuştur (Özsoy & Çolak, 2025). Bu dönemden itibaren farklı fakülteler bünyesinde yeni bölümler açılmaya başlanmış (Alptekin vd., 2017); 2000'li yılların başında benimsenen *Her İle Bir Üniversite* politikasıyla bu yaygınlaşma hız kazanmıştır (Alptekin & Türkeri, 2023). Çok sayıda yeni programın kısa sürede açılması niceliksel büyümeyi sağlarken, eğitim kalitesi, akademik kadro yeterliliği ve uygulama eğitiminin niteliğine ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Acar & Polat, 2023). Günümüzde sosyal hizmet eğitimi, çok sayıda devlet ve vakıf üniversitesinde yürütülen yaygın bir yükseköğretim alanı haline gelmiştir.

1.2. Sosyal Hizmet Müfredatının Tarihsel Gelişimi ve Güncel Durumu

Türkiye'de sosyal hizmet eğitiminde uygulanan ilk müfredat, Birleşmiş Milletler sosyal hizmet eğitim müşavirleri ile Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Bölümü öğretim üyelerinden oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır (Kalaycı, 2021). 1961–1962 eğitim-öğretim yılında uygulanmaya başlayan bu müfredatta sosyoloji, psikoloji, ekonomi, sosyal antropoloji, sosyal hizmet yöntemleri ve toplum organizasyonu gibi temel dersler yer almıştır (Özsoy &

Çolak, 2025). Sonraki yıllarda sosyal hizmet kuramı, araştırma yöntemleri, insan davranışı ve sosyal çevre, sosyal politika, mevzuat, etik gibi farklı uygulama alanlarına yönelik derslerin eklenmesiyle müfredat kapsam ve içerik bakımından önemli ölçüde geliştirilmiştir.

Müfredattaki en kapsamlı dönüşümlerden biri, Türkiye'nin 2001 yılında Avrupa Yükseköğretim Alanı'na katılmasıyla Bologna Süreci kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte kalite güvencesi, öğrenci merkezli öğrenme, öğrenme çıktıları ve toplumsal katkıyı güçlendirmeye yönelik reformlar hayata geçirilmiş; Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi hazırlanarak sosyal hizmet eğitiminin ulusal yeterlilikler temelinde yeniden yapılandırılması gündeme gelmiştir (Küçükoğlu & Coşkun, 2012). Bu doğrultuda geliştirilen Sosyal Hizmet Temel Alanı Yeterlilikleri, Avrupa Yükseköğretim Alanı Yeterlilikler Çerçevesi (Framework for Qualifications of the European Higher Education Area [QF-EHEA]) ile uyumlu olarak farklı düzeylerde kazandırılması beklenen bilgi, beceri ve yetkinlikleri tanımlamış, 2011 yılında Yükseköğretim Kurulu tarafından onaylanarak program geliştirme çalışmalarının temel referanslarından biri haline gelmiştir (Yükseköğretim Kurulu [YÖK], 2011).

Sosyal hizmet bölümlerinin sayısındaki hızlı artış, programlar arasında müfredat, uygulama eğitimi ve öğrenme çıktıları bakımından önemli farklılıkların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Alptekin & Türkeri, 2023). Bu farklılaşma, akademik altyapının güçlendirilmesi ve ortak bir eğitim çerçevesi oluşturulmasına yönelik gereksinimi artırmıştır (Demirbaş vd., 2026). Bu ihtiyaca yanıt olarak 2018 yılında Sosyal Hizmet Ulusal Çekirdek Eğitim Programı (SHUÇEP) hazırlık çalışmaları başlatılmıştır. Genelci sosyal hizmet yaklaşımını temel alan SHUÇEP, uluslararası standartlarla uyumlu bilgi, beceri ve mesleki değerlerin bütünleşik kazandırılmasını ve nitelikli alan uygulamasını amaçlayan ulusal bir çerçeve olarak tasarlanmıştır (Sosyal Hizmet Çekirdek Eğitim Programı Çalışma Grubu, 2019). Çalışmalar 2020'de tamamlanmış, SHUÇEP, 2022 yılında Yükseköğretim Kurulu tarafından kabul edilmiştir (Alptekin & Türkeri, 2023). Kalite güvencesi ve akreditasyonu desteklemek amacıyla benzer bir adım, Sağlık Bilimleri Eğitim Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği (SABAK) tarafından atılmıştır. SABAK, 2019 yılında Sosyal Hizmet Programına Özgü Ölçütler geliştirmiştir. Bu ölçütler, bilgi, beceri ve değerlerin bütünleştirilmesi, müdahale planlama ve yürütme, kayıt tutma, mesleki görüşme becerisi, veri toplama, sorun analizi, sosyal politika süreçlerine katılım, kurumlar arası iş birliği, etik ilkelere bağlılık ve ekip çalışması gibi yeterlik alanlarını kapsamaktadır (Alptekin & Türkeri, 2023).

Güncel programlar incelendiğinde, ortak bir yönelim bulunmakla birlikte üniversiteler arasında önemli farklılıkların sürdüğü görülmektedir. Bu farklılaşmanın ilk göstergesi ders yapısında karşımıza çıkmaktadır: Özsoy ve Çolak (2025), örgün sosyal hizmet lisans programlarının sekiz yarıyıllık zorunlu ders yapılarını inceleyerek ders adları, AKTS kredileri ve derslerin okutulduğu yarıyıllar bakımından belirgin farklılıklar bulunduğunu ortaya koymuştur. Genel örüntüde ilk yarıyıllarda psikoloji, sosyoloji, sosyal hizmete giriş, hukuk ve ekonomi gibi temel dersler ağırlık kazanırken, ilerleyen yarıyıllarda insan davranışı ve sosyal çevre, sosyal hizmet kuramları, araştırma, mevzuat, sosyal politika, insan hakları, etik ve birey/aile/grup/toplumla sosyal hizmete yönelik mesleki dersler ön plana çıkmaktadır. Son sınıfta ise sosyal hizmet uygulaması, kurumda mesleki eğitim ve bitirme çalışmaları gibi

uygulama ağırlıklı derslere daha fazla yer verilmektedir. Bu genel örüntüye rağmen programlar arasında bir müfredat standardizasyonunun henüz sağlanamadığı görülmektedir (Özsoy & Çolak, 2025).

Bu standardizasyon eksikliği, uygulama eğitimi boyutunda çok daha belirginleşmektedir. Taşçı, Sezer ve Karadağ (2024), sosyal hizmet uygulama derslerinin adları, AKTS değerleri, uygulama gün ve saatleri ile içeriklerinin üniversiteler arasında önemli ölçüde değiştiğini saptamış, toplam uygulama süreleri arasındaki farkın yaklaşık 500 saate ulaştığını belirlemiştir. Bu süre farkının ötesinde, uygulamanın nasıl yürütüldüğüne dair kurumsal şeffaflık da sorgulanmaktadır: Yılmaz vd. (2022), uygulama derslerinin ağırlıklı olarak yedinci ve sekizinci yarıyıllarda yürütüldüğünü belirlemiş, ancak programların çoğunun uygulama koordinatörlüğü, ders saatleri ve yürütme yönergelerine ilişkin yeterli bilgi sunmadığını ortaya koymuştur. Nitekim ulusal standartlarla uyumlu bir uygulama yönergesini açık biçimde paylaşan programların oranı yalnızca %24'tür (Yılmaz vd., 2022).

Bu tablo, tek tek derslerin incelendiği çalışmalarda da doğrulanmaktadır. Arslanoğlu ve Kandaş (2025), kalite ve hasta güvenliğiyle ilişkili dersler üzerine yaptıkları incelemede, bu derslerin bulunma durumu, zorunlu veya seçmeli oluşu, AKTS değeri ve uygulama bileşeni bakımından programlar arasında farklılaştığını göstermiştir. Dolayısıyla, ders yapısından uygulama süresine ve içeriğine kadar birbirini destekleyen bu bulgular, son yıllarda geliştirilen ulusal standart ve çekirdek program çalışmalarına rağmen, özellikle uygulama eğitiminin kapsamı, süresi ve yürütülme biçimi bakımından üniversiteler arasında tam bir uyumun henüz sağlanamadığını ortaya koymaktadır.

1.3. Topluma Hizmet Uygulamalarının Sosyal Hizmet Eğitimindeki Yeri

Sosyal hizmet eğitimi, öğrencilerin mesleğin bilgi, beceri ve değer temelini bütüncül biçimde kazanmalarını amaçlayan uygulama odaklı bir eğitim anlayışına sahiptir. Bu nedenle kuramsal öğrenmenin gerçek yaşam deneyimleriyle bütünleştirilmesi, sosyal hizmet eğitiminin temel ilkelerinden biri kabul edilmektedir (Council on Social Work Education [CSWE], 2022). Alan eğitimi, öğrencilerin mesleki yeterlik geliştirmesinde merkezi bir role sahiptir; bununla birlikte toplumla doğrudan etkileşimi ve akademik öğrenmeyi toplumsal gereksinimlerle ilişkilendirmeyi sağlayan hizmet temelli öğrenme uygulamaları da giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Claes vd., 2022). Nitekim CSWE tarafından yayımlanan Eğitim Politikası ve Akreditasyon Standartları (EPAS), uygulamalı öğrenmeyi sosyal hizmet eğitiminin temel bileşenlerinden biri olarak tanımlamakta ve öğrencilerin mesleki yeterliklerini gerçek uygulama ortamlarında geliştirmelerini öngörmektedir (CSWE, 2022).

Bu uygulamalı öğrenme anlayışının en somut biçimlerinden biri *Topluma Hizmet Uygulamaları*dır (THU). THU, öğrencilerin akademik öğrenmelerini toplumun belirlenen gereksinimlerine yönelik planlı hizmet etkinlikleriyle bütünleştiren; deneyimsel öğrenme, yapılandırılmış eleştirel yansıtma ve üniversite-toplum ortaklığına dayanan pedagojik bir yaklaşımdır (Bringle & Hatcher, 1996; Butin, 2010). Bu yaklaşımda toplum, yalnızca hizmet sunulan bir hedef grup değil, öğrenme sürecinin aktif ortağıdır (Geller vd., 2016). Öğrenciler ise toplum üyeleriyle birlikte öğrenen ve karşılıklı bilgi üreten katılımcılar olarak konumlanır

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

(Gruslytė, 2021). Bu yönüyle THU, geleneksel gönüllülük faaliyetlerinden veya yalnızca öğrencinin mesleki gelişimine odaklanan uygulama ve staj deneyimlerinden ayrılarak öğrenci öğrenmesi ile toplum yararını eş zamanlı gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır (Furco, 1996).

THU'nun bu ayırt edici yapısı, alan yazında ölçülebilir bir dizi kazanımla desteklenmektedir. Araştırmalar, THU'nun öğrencilerin kuramsal bilgilerini uygulamaya aktarmalarını kolaylaştırdığını ve problem çözme, eleştirel düşünme, iletişim, ekip çalışması ve liderlik gibi mesleki becerilerini geliştirdiğini göstermektedir (Novak vd., 2007; Salam vd., 2019). Bireysel beceri gelişiminin ötesinde, THU aynı zamanda sosyal adalet, insan hakları, sosyal sorumluluk, empati ve profesyonel kimlik gelişimini de desteklemektedir (Schelbe vd., 2014; Weiler vd., 2013). Bu kazanımlar bireysel düzeyle sınırlı kalmayıp kurumsal düzeye de yansımakta, üniversite-toplum iş birliğini güçlendirerek toplum temelli araştırmaları ve üniversitelerin toplumsal katkı misyonunu desteklemektedir (Geller vd., 2016; Salam vd., 2019). Sonuç olarak sosyal hizmet eğitimi açısından THU, öğrencilerin toplumla doğrudan etkileşim kurmalarını, farklı müracaatçı gruplarının gereksinimlerini yerinde değerlendirmelerini ve mesleğin bilgi, beceri ve değer temelini uygulama ortamında bütünleştirmelerini sağlayan önemli bir öğrenme yaklaşımı olarak kabul edilmektedir (Claes vd., 2022; Schelbe vd., 2014).

1.4. Çalışmanın Amacı

Türkiye’de sosyal hizmet lisans programlarının son yirmi yılda hızla yaygınlaşması ve müfredatların farklı fakülte ve üniversiteler bünyesinde bağımsız biçimde geliştirilmesi, ders içerikleri, öğrenme çıktıları ve uygulama süreçleri bakımından önemli farklılıklar ortaya çıkarmıştır (Alptekin & Türkeri, 2023). Bu durum, SHUÇEP ve akreditasyon ölçütleri gibi ulusal standartlaşma çalışmalarını beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte Türkiye’deki çalışmalar çoğunlukla müfredatın genel yapısına (Özsoy & Çolak, 2025) ve uygulama eğitiminin yürütülmesine odaklanmakta (Yılmaz vd., 2022; Taşçı vd., 2024), topluma hizmet uygulamalarını özel olarak ele almamaktadır. Belirli dersleri inceleyen müfredat çalışmaları da THU’yu kapsam dışında bırakmıştır (Arslanoğlu & Kandaş, 2025). Uluslararası literatürde THU’ya yönelik müfredat analizleri bulunmakla birlikte (Petracchi vd., 2016), Türkiye’de topluma hizmet odaklı derslerin yaygınlığı, müfredattaki konumu ve standartlaşma düzeyini ulusal ölçekte ele alan kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmanın amacı, Türkiye’deki devlet ve vakıf üniversitelerinde yürütülen sosyal hizmet lisans programlarında yer alan topluma hizmet odaklı dersleri ulusal düzeyde incelemektir. Bu doğrultuda derslerin programlardaki yaygınlığı, müfredattaki konumu ve temel yapısal özellikleri ile ulusal düzeydeki standartlaşma durumu değerlendirilmiştir.

Araştırma Soruları:

1. Türkiye'deki sosyal hizmet lisans programlarında topluma hizmet odaklı dersler ne ölçüde yaygındır?
2. Topluma hizmet odaklı dersler müfredatta nasıl konumlandırılmaktadır?
3. Topluma hizmet odaklı derslerin adları ve yapısal özellikleri bakımından ulusal düzeyde bir standartlaşma bulunmakta mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma, Türkiye'deki sosyal hizmet lisans programlarında topluma hizmet odaklı derslerin yaygınlığını, müfredattaki konumunu ve ulusal düzeydeki standartlaşma durumunu belirlemek amacıyla doküman incelemesine dayalı, nicel ve nitel analizlerin birlikte kullanıldığı karma yöntemli, tanımlayıcı ve kesitsel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Doküman incelemesi, araştırma problemini aydınlatmak amacıyla yazılı ve elektronik belgelerin sistematik biçimde seçilmesine, incelenmesine ve yorumlanmasına dayanan bir veri toplama yöntemidir (Bowen, 2009). Veri kaynağı olarak YÖK Atlas ile üniversitelerin resmi internet sayfalarında yer alan ders planları, öğretim programları ve ders bilgi paketleri kullanılmıştır. Dokümanlardan elde edilen nicel veriler betimsel ve karşılaştırmalı istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiş, ders adları ise tümevarımsal içerik analizi kullanılarak kavramsal benzerliklerine göre sınıflandırılmıştır (Elo & Kyngäs, 2008).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2026 yılı YÖK Atlas verilerine göre Türkiye'de örgün eğitim veren sosyal hizmet lisans programları oluşturmaktadır. Çalışmaya yalnızca devlet ve vakıf üniversitelerindeki örgün programlar dahil edilmiş, açık öğretim, uzaktan öğretim ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki programlar kapsam dışında bırakılmıştır. Dahil edilme ölçütlerini karşılayan toplam 71 sosyal hizmet lisans programı araştırma kapsamına alınmıştır.

Tablo 1. Örneklem profili

	n	**%**
Üniversite türü		
Devlet	58	81.7
Vakıf	13	18.3

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada kullanılan veri toplama formu, sosyal hizmet müfredatlarının incelendiği önceki çalışmalar temel alınarak araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Formda üniversitenin adı, üniversite türü, topluma hizmet odaklı dersin bulunma durumu, ders adı, zorunlu veya seçmeli olması, okutulduğu yarıyıl, AKTS kredisi ile teorik ve uygulama ders saatlerine ilişkin değişkenlere yer verilmiştir.

2.4. Veri Toplama Süreci

Araştırma verileri Temmuz 2026'da toplanmıştır. Öncelikle YÖK Atlas üzerinden Türkiye'deki sosyal hizmet lisans programları belirlenmiş, ardından her üniversitenin resmi internet sayfasında yer alan müfredatlar, ders planları ve ders bilgi paketleri sistematik olarak incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda topluma hizmet odaklı derslerin bulunma durumu belirlenmiş, ilgili derslerin adı, zorunlu veya seçmeli olması, okutulduğu yarıyıl, AKTS kredisi ile teorik ve uygulama ders saatleri veri toplama formuna kaydedilmiştir. Bir programda birden fazla topluma hizmet odaklı ders bulunması durumunda her ders ayrı bir gözlem olarak

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

değerlendirilmiştir. Derslerin sınıflandırılmasında ders adı, ders amacı ve içerikleri birlikte incelenmiştir.

2.5. Değişkenler

Araştırmada üniversite türü, topluma hizmet odaklı ders bulunma durumu, ders sayısı, dersin zorunlu veya seçmeli olması, okutulduğu yarıyıl, AKTS kredisi ile teorik ve uygulama ders saatleri nicel değişkenler olarak değerlendirilmiştir. Nitel analiz kapsamında ise ders adları analiz birimi olarak ele alınmış ve kavramsal benzerliklerine göre sınıflandırılmıştır.

2.6. Veri Analizi

Nicel verilerin analizinde Stata 18.0 paket programı kullanılmıştır. Kategorik değişkenler sayı ve yüzde, sürekli değişkenler ise ortalama±standart sapma veya medyan değerleriyle özetlenmiştir. Devlet ve vakıf üniversiteleri arasında topluma hizmet odaklı ders bulunma durumunun karşılaştırılmasında Pearson ki-kare testi kullanılmıştır. Üniversite başına düşen ders sayısının karşılaştırılmasında ise dağılım parametrik test varsayımlarını karşılamadığından Mann-Whitney U testi tercih edilmiştir. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak kabul edilmiştir. Nitel verilerin analizinde tümevarımsal içerik analizi uygulanmıştır (Elo & Kyngäs, 2008). Bu kapsamda öncelikle ders adları açık kodlama yöntemiyle incelenmiş, benzer anlam taşıyan ifadeler aynı kod altında toplanmış ve bu kodlar kavramsal benzerliklerine göre tematik kategoriler altında birleştirilmiştir.

2.7. Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmada yalnızca YÖK Atlas ile üniversitelerin kamuya açık resmi internet sayfalarında yer alan veriler kullanılmıştır. Çalışma kapsamında katılımcılardan veri toplanmamış ve herhangi bir kişisel veri işlenmemiştir. Bu nedenle araştırma için etik kurul onayı ve kurum izni gerekmemektedir.

2.8. Araştırmanın Kısıtlılıkları

Bu araştırma bazı sınırlılıklara sahiptir. Öncelikle çalışma, üniversitelerin resmi internet sayfaları ile YÖK Atlas'ta yer alan bilgilerle sınırlıdır. Bazı üniversitelerde ders içerikleri, öğrenme çıktıları veya güncel müfredat bilgilerine eksiksiz ulaşılamaması veri kaybına neden olmuş olabilir. Ayrıca araştırma resmi müfredat dokümanlarını temel almakta olup derslerin uygulamadaki yürütülme biçimi, öğretim yöntemleri, değerlendirme süreçleri ve öğrencilerin öğrenme deneyimlerine ilişkin bilgi sağlamamaktadır.

3. BULGULAR

3.1. Topluma Hizmet Odaklı Derslerin Yaygınlığı

Türkiye'deki sosyal hizmet lisans programlarının %64,8'inde topluma hizmet odaklı en az bir ders bulunurken, programların %35,2'sinde bu kapsamda herhangi bir derse yer verilmemektedir. Ders bulunan programlar kendi içinde incelendiğinde, büyük çoğunluğun yalnızca bir dersle sınırlı kaldığı (%42,3), iki veya daha fazla ders sunan programların oranının ise %22,5'te kaldığı görülmektedir (Tablo 2).

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Tablo 2. *Türkiye'deki sosyal hizmet lisans programlarında topluma hizmet odaklı derslerin bulunma durumu ve üniversite başına ders sayısının dağılımı (N = 71)*

	n	%
Topluma hizmet odaklı ders bulunma durumu		
Var	46	64.8
Yok	25	35.2
Üniversite başına topluma hizmet odaklı ders sayısı		
0	25	35.2
1	30	42.3
2	12	16.9
3	4	5.6

Üniversite türüne göre bir farklılaşma olup olmadığı incelendiğinde, devlet üniversitelerinin %67,2'sinde, vakıf üniversitelerinin ise %53,8'inde topluma hizmet odaklı en az bir ders yer almaktadır. Oranlar arasındaki bu fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (Pearson $\chi^2(1) = 0.84$, $p = .361$) (Tablo 3). Dolayısıyla topluma hizmet odaklı ders bulunma durumu ile üniversite türü arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır.

Tablo 3. Üniversite türüne göre topluma hizmet odaklı ders bulunma durumu

Üniversite türü	Ders yok n (%)	Ders var n (%)
Devlet	19 (32.8)	39 (67.2)
Vakıf	6 (46.2)	7 (53.8)

Pearson $\chi^2(1) = 0.84$, $p = .361$.

3.2. Topluma Hizmet Odaklı Derslerin Yapısal Özellikleri

Ders sayısındaki bu genel örüntünün ardından, mevcut derslerin yapısal özellikleri incelenmiştir. İncelenen 66 topluma hizmet odaklı dersin %53,0'ü seçmeli, %47,0'si zorunlu ders niteliğindedir. Uygulama saati bilgisine ulaşılan 63 dersin %46,0'sında bir uygulama bileşeni bulunurken, %54,0'ünde ders yalnızca teorik öğretimle sınırlı kalmaktadır. Müfredattaki konumlandırmaya bakıldığında, derslerin en yoğun biçimde üçüncü sınıfta (%43,9) yer aldığı, bunu ikinci sınıfın (%25,8) izlediği görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Topluma hizmet odaklı derslerin yapısal özellikleri (n = 66)

Özellik	n	%
Ders statüsü		
Zorunlu	31	47.0
Seçmeli	35	53.0

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Özellik	n	%
Uygulama bileşeni		
Var	29	46.0
Yok	34	54.0
Sınıf düzeyi		
1. sınıf	3	4.5
2. sınıf	17	25.8
3. sınıf	29	43.9
4. sınıf	10	15.2
Belirli yarıyıla bağlı değil	7	10.6

Not. Üç derste uygulama saati bilgisine ulaşılamadığından uygulama bileşenine ilişkin analizler 63 ders üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Üniversite başına düşen ders sayısı bakımından ise devlet ve vakıf üniversiteleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Mann-Whitney U testi, z = 1.09, exact p = .335) (Tablo 5); bu bulgu, üniversite türüne göre anlamlı bir farklılık saptanmadığı yönündeki önceki bulguyla tutarlıdır.

Tablo 5. Üniversite türüne göre topluma hizmet odaklı ders sayısının dağılımı

Ders sayısı	Devlet	Vakıf
0	19 (32.8)	6 (46.2)
1	25 (43.1)	5 (38.5)
2	10 (17.2)	2 (15.4)
3	4 (6.9)	0 (0.0)

Mann–Whitney U testi: z = 1.09, exact p = .335

Son olarak, derslerin kredi ve saat yükü incelendiğinde ortalama AKTS değerinin 4.38 ± 1.58, ortalama teorik ders saatinin 2.00 ± 0.86 olduğu belirlenmiştir. Uygulama saati ortalaması ise 1.90 ± 4.27 olup, 0 ile 24 saat arasında geniş bir dağılım göstermektedir (Tablo 6). Bu yüksek standart sapma, birkaç dersin uygulama saatleri bakımından diğerlerinden belirgin biçimde ayrıştığını, dolayısıyla uygulama yüküne ilişkin de bir standardın bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 6. Topluma hizmet odaklı derslerin AKTS ve ders saatlerine ilişkin özellikleri

Özellik	Ortalama±SS	Medyan	Min–Maks
AKTS	4.38±1.58	4 (3–5)	2–10
Teorik saat	2.00±0.86	2 (1–3)	0–4
Uygulama saati	1.90±4.27	0 (0–2)	0–24

3.3. Topluma Hizmet Odaklı Derslerin Ulusal Düzeyde Standartlaşma Durumu

Ders adlarına yönelik içerik analizi sonucunda dört temel tema belirlenmiştir. En yaygın tema Toplumla Sosyal Hizmet (%45,5) olup, bunu sırasıyla Gönüllülük (%33,3), Sosyal Sorumluluk (%16,7) ve Araştırma Odaklı (%4,5) temaları izlemektedir (Tablo 7). Ders adlarının farklı kavramsal çerçeveler altında çeşitlenmesi, topluma hizmet odaklı derslerin üniversiteler arasında farklı adlandırmalarla sunulduğunu ve adlandırma bakımından ulusal düzeyde ortak bir standardın bulunmadığını göstermektedir.

Tablo 7. Topluma hizmet odaklı ders adlarının tematik dağılımı

Tema	n	%	Örnek ders isimleri
Toplumla Sosyal Hizmet	30	45.5	Toplumla Sosyal Hizmet, Toplum Odaklı Sosyal Hizmet, Toplumla Sosyal Hizmet Uygulaması, Toplumla Sosyal Hizmet ve Uygulaması, Toplumla Çalışma ve Toplum Organizasyonu, Grup ve Toplumla Sosyal Hizmet, Topluma Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları
Gönüllülük	22	33.3	Gönüllülük Çalışmaları, Gönüllülük Çalışmaları I, Sosyal Sorumluluk ve Gönüllülük Koordinatörlüğü
Sosyal Sorumluluk	11	16.7	Sosyal Sorumluluk, Sosyal Sorumluluk Projesi, Sosyal Sorumluluk Projeleri, Sosyal Sorumluluk Bilinci, Sosyal Sorumluluk ve Topluma Hizmet Uygulaması
Araştırma Odaklı	3	4.5	Uygulamalı Araştırma, Sosyal Hizmette Uygulamalı Araştırma I, Sosyal Hizmette Uygulamalı Araştırma II

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırma, Türkiye'deki sosyal hizmet lisans programlarında topluma hizmet odaklı dersleri ulusal düzeyde sistematik olarak inceleyen ilk kapsamlı müfredat çalışmalarından biridir. Bulgular, bu derslerin programların yaklaşık üçte ikisinde yer aldığını; ancak adlandırma, zorunlu veya seçmeli olma, AKTS yükü, uygulama saatleri ve müfredattaki konum bakımından üniversiteler arasında belirgin farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Bu bulgular, topluma hizmet odaklı eğitimde ulusal düzeyde ortak bir standardın henüz oluşmadığına işaret etmekte ve sosyal hizmet eğitiminin tarihsel gelişimiyle de örtüşmektedir. Uzun yıllar sınırlı sayıda kurumda yürütülen sosyal hizmet eğitimi, 2000'li yıllardan sonra hızla yaygınlaşmış; bu büyüme müfredat standardizasyonu, akademik altyapı ve uygulama eğitimi bakımından farklılıkları da beraberinde getirmiştir (Acar & Polat, 2023; Alptekin & Türkeri, 2023). Bu araştırmada topluma hizmet odaklı derslerin müfredattaki yeri ve yapısında belirlenen farklılıklar, önceki çalışmalarda ortaya konulan müfredat ve uygulama eğitimi farklılıklarının bu dersler açısından da geçerli olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın dikkat çeken bulgularından biri, derslerin yaklaşık yarısında uygulama bileşeninin bulunmamasıdır. Bu durum, hizmet temelli öğrenmenin temel ilkeleri açısından önemli bir sınırlılık oluşturmaktadır. Sosyal hizmet eğitimi kuramsal bilgi ile uygulamanın

bütünleştirilmesine dayanmakta ve uluslararası akreditasyon standartları uygulamalı öğrenmeyi mesleki yeterliklerin temel unsurlarından biri olarak kabul etmektedir (CSWE, 2022). Benzer biçimde hizmet temelli öğrenme; öğrencilerin toplumla doğrudan etkileşimini, gerçek yaşam problemleri üzerinde çalışmasını ve yapılandırılmış eleştirel yansıtmayı gerektirmektedir (Bringle & Hatcher, 1996; Butin, 2010). Bu açıdan uygulama bileşeni bulunmayan derslerin, topluma hizmet adını taşısalar dahi, yaklaşımın temel ilkelerini ne ölçüde karşıladığı tartışmalıdır.

Uluslararası literatürle karşılaştırıldığında ise topluma hizmet odaklı öğrenmenin müfredata yerleştirilme biçimi açısından dikkat çekici farklılıklar görülmektedir. ABD'de CSWE tarafından akredite edilen sosyal hizmet lisans programlarının %79,5'inde hizmet temelli öğrenmenin en az bir dersin zorunlu bileşeni olarak yer aldığı belirlenmiştir (Petracchi vd., 2016). Türkiye'de ise topluma hizmet odaklı öğrenmenin farklı adlar taşıyan dersler üzerinden yapılandırıldığı; bu derslerin yalnızca %47'sinin zorunlu olduğu, en yoğun biçimde üçüncü sınıfta yer aldığı ve yaklaşık yarısının uygulama bileşeni içermediği görülmektedir. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, iki çalışma arasındaki dikkat çekici farklılığın topluma hizmet odaklı öğrenmenin müfredat içerisindeki işlevi ve konumlandırılma biçiminde belirginleştiği görülmektedir. Buna karşılık, her iki araştırmada da üniversitenin kurumsal türüne göre anlamlı bir farklılığın saptanmamış olması, topluma hizmet odaklı öğrenmenin müfredattaki yerinin üniversite türünden ziyade program düzeyindeki müfredat tercihleriyle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir.

Bu bulgular, topluma hizmet odaklı derslerin standardizasyonu sağlanırken ortak asgari bileşenlerin güvence altına alınması gerektiğine işaret etmektedir. Sosyal hizmet eğitiminde standardizasyon, mesleki eğitim için asgari ölçütlerin belirlenmesini ve öğrencilerin kazanması beklenen bilgi, beceri ve yetkinliklerin tanımlanmasını içermektedir (Alptekin & Türkeri, 2023). Bu bakımdan araştırmada derslerin adlandırılması ve AKTS değerlerinin yanı sıra, özellikle uygulama bileşeni bakımından ortaya çıkan farklılıklar önem taşımaktadır. Topluma hizmet odaklı öğrenmenin temel özelliği, öğrencilerin toplumla doğrudan etkileşimini, akademik öğrenmenin toplumsal gereksinimlerle ilişkilendirilmesini ve deneyimin yapılandırılmış eleştirel yansıtma yoluyla değerlendirilmesini sağlayan bir öğrenme çerçevesine dayanmasıdır (Bringle & Hatcher, 1996; Butin, 2010). Bu doğrultuda SHUÇEP kapsamında topluma hizmet odaklı öğrenmeye ilişkin ortak öğrenme çıktılarının ve temel uygulama bileşenlerinin daha açık biçimde tanımlanması, programların kendi bağlamsal özelliklerini korurken eğitimin asgari niteliğinin güvence altına alınmasına katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, topluma hizmet odaklı dersler sosyal hizmet lisans programlarında yaygın olmakla birlikte kapsam, adlandırma ve yapısal özellikler bakımından önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Bu çalışma, söz konusu dersleri ulusal ölçekte sistematik biçimde inceleyerek topluma hizmet odaklı öğrenmenin sosyal hizmet müfredatlarındaki konumuna ilişkin veri temelli bir çerçeve sunmaktadır. Bulgular, bu derslerin programlar arasındaki çeşitliliği koruyacak, ancak topluma hizmet odaklı öğrenmenin temel bileşenlerini güvence altına alacak ortak bir çerçeve doğrultusunda geliştirilmesine gereksinim olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, H., & Polat, G. (2023). Social work education in Turkey at the crossroads: An analysis of educational trends and socio-political context in a historical perspective. *International Social Work, 66*(1), 52–64. https://doi.org/10.1177/0020872821993520

Alptekin, K., Topuz, S., & Zengin, O. (2017). Türkiye'de sosyal hizmet eğitiminde neler oluyor? *Toplum ve Sosyal Hizmet, 28*(2), 50–69.

Alptekin, K., & Türkeri, S. S. (2023). Ulusal sosyal hizmet eğitimi standartları ve yeterliliklerini belirleme üzerine yapılan çalışmalara genel bir bakış. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 7*(1), 18–29. https://doi.org/10.55109/tushad.1255478

Arslanoglu, A., & Kandaş, E. (2025). Sosyal hizmet lisans programlarında yürütülen kalite ve hasta güvenliği derslerinin incelenmesi. *Kalite ve Strateji Yönetimi Dergisi, 5*(1), 51–65. https://doi.org/10.56682/ksydergi.1570057

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal, 9*(2), 27–40. https://doi.org/10.3316/QRJ0902027

Bringle, R. G., & Hatcher, J. A. (1996). Implementing service learning in higher education. *The Journal of Higher Education, 67*(2), 221–239. https://doi.org/10.1080/00221546.1996.11780257

Butin, D. W. (2010). *Service-learning in theory and practice: The future of community engagement in higher education*. Palgrave Macmillan.

Claes, E., Schrooten, M., McLaughlin, H., & Csoba, J. (2022). Community service learning in complex urban settings: Challenges and opportunities for social work education. *Social Work Education, 41*(6), 1272–1290. https://doi.org/10.1080/02615479.2021.1948003

Council on Social Work Education. (2022). *2022 educational policy and accreditation standards for baccalaureate and master's social work programs*. https://www.cswe.org/getmedia/bb5d8afe-7680-42dc-a332-a6e6103f4998/2022-Educational-Policy-and-Accreditation-Standards-(EPAS).pdf

Demirbaş, E., Erol, M., & Yıldırım, A. (2026). Sosyal hizmet lisans bölümlerinin akreditasyon yolculuğu: Nitel bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 24*(1), 110–144. https://doi.org/10.37217/tebd.1723892

Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing, 62*(1), 107–115. https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x

Furco, A. (1996). Service-learning: A balanced approach to experiential education. In *Expanding boundaries: Serving and learning*. Corporation for National Service.

Geller, J. D., Zuckerman, N., & Seidel, A. (2016). Service-learning as a catalyst for community development: How do community partners benefit from service-learning? *Education and Urban Society, 48*(2), 151–175. https://doi.org/10.1177/0013124513514773

Gruslytė, M. (2021). Service-learning in social work education to develop social work competencies in university students. *Education. Innovation. Diversity, 2*(2), 41–47.

Kalaycı, S. (2021). The history of social work education in Turkey. *OPUS International Journal of Society Researches, 18*(41), 3714–3728. https://doi.org/10.26466/opus.923410

Karataş, K., & Erkan, G. (2005). Türkiye'de sosyal hizmet eğitiminin tarihçesi. İçinde Ü. Onat (Ed.), *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2002: Sosyal hizmet eğitiminde yeni yaklaşımlar* (ss. 112–133). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu.

Küçükoğlu, A., & Coşkun, Z. S. (2012). Yeni bir çoklu pedagojik yaklaşım: Topluma hizmet uygulamaları. *Milli Eğitim Dergisi, 42*(194), 92–107.

Novak, J. M., Markey, V., & Allen, M. (2007). Evaluating cognitive outcomes of service learning in higher education: A meta-analysis. *Communication Research Reports, 24*(2), 149–157. https://doi.org/10.1080/08824090701304881

Özsoy, D., & Çolak, B. (2025). Türkiye'de sosyal hizmet bölümlerinin eğitim öğretim programındaki zorunlu dersler üzerine bir inceleme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 9*(2), 63–80. https://doi.org/10.55109/tushad.1768506

Petracchi, H. E., Weaver, A., Schelbe, L., & Song, H. A. (2016). Service learning in baccalaureate social work education: Results of a national survey of accredited programs. *Journal of Social Work Education, 52*(3), 325–336. https://doi.org/10.1080/10437797.2016.1174628

Salam, M., Awang Iskandar, D. N., Ibrahim, D. H. A., & Farooq, M. S. (2019). Service learning in higher education: A systematic literature review. *Asia Pacific Education Review, 20*(4), 573–593. https://doi.org/10.1007/s12564-019-09580-6

Schelbe, L., Petracchi, H. E., & Weaver, A. (2014). Benefits and challenges of service-learning in baccalaureate social work programs. *Journal of Teaching in Social Work, 34*(5), 480–495. https://doi.org/10.1080/08841233.2014.954689

Sosyal Hizmet Çekirdek Eğitim Programı Çalışma Grubu. (2019). *Sosyal Hizmet Ulusal Çekirdek Eğitim Programı (SHUÇEP).* Sosyal Hizmet Okulları Derneği.

Taşçı, Ç., Sezer, E., & Karadağ, F. (2024). Türkiye'deki sosyal hizmet bölümlerinde uygulama derslerinin incelenmesi: Bir doküman analizi. *Dynamics in Social Sciences and Humanities, 5*(1), 1–7. https://doi.org/10.5281/zenodo.10894333

Weiler, L., Haddock, S., Zimmerman, T. S., Krafchick, J., Henry, K., & Rudisill, S. (2013). Benefits derived by college students from mentoring at-risk youth in a service-learning course. *American Journal of Community Psychology, 52*(3), 236–248.

Yeler, A. (2019). Türkiye'de sosyal hizmet eğitimi. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, 14–17.

Yılmaz, B., Koçak, S., & İçağasıoğlu Çoban, A. (2022). Sosyal hizmet eğitimi veren bölümlerin müfredatlarında yer alan uygulama derslerinin analizi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 6*(1), 66–82. https://doi.org/10.55109/tushad.1083290

Yükseköğretim Kurulu. (2011). *Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi (TYYÇ): Temel alan yeterlilikleri—Sosyal hizmetler temel alanı (Temel alan kodu: 76).* Yükseköğretim Kurulu.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ÇOCUKLAR İÇİN BÜYÜYEN BİR RİSK: SHARENTING

Doç. Dr., BEYZA HATİPOĞLU ERKOÇ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,

beyzahatipoglu@windowslive.com - 0000-0002-0035-6782

ÖZET

Dijital teknolojilerde yaşanan gelişmeler ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşması, ebeveynlerin çocuklarına ilişkin fotoğraf, video ve kişisel bilgileri dijital ortamlarda paylaşmasını giderek daha yaygın hâle getirmiştir. Uluslararası alanyazında *sharenting* olarak adlandırılan bu paylaşım pratiği, çocukların dijital ortamlardaki görünürlüğünü artırırken mahremiyet, kişisel verilerin korunması ve dijital güvenlik açısından çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu çalışma, sharenting olgusunun çocuklar üzerindeki olası etkilerini çocuk hakları temelinde değerlendirmek ve konuya sosyal hizmet perspektifinden yaklaşmak amacıyla hazırlanmış bir derleme çalışmasıdır. Bu doğrultuda güncel ulusal ve uluslararası literatür incelenmiş; sharenting uygulamalarının çocukların mahremiyeti, kişisel verilerinin korunması ve psikososyal gelişimi üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Literatür incelemesi, ebeveynler tarafından yapılan paylaşımların çocukların erken yaşlarda dijital ayak izi oluşturmasına, kişisel verilerinin üçüncü kişiler tarafından kullanılmasına, kimlik hırsızlığı, siber zorbalık, dijital çocuk kaçırma ve dijital istismar gibi risklerle karşı karşıya kalmalarına zemin hazırlayabileceğini göstermektedir. Ayrıca bu paylaşımların çocukların benlik saygısını, sosyal ilişkilerini ve ilerleyen yaşam dönemlerinde eğitim ile mesleki yaşantılarını da olumsuz yönde etkileyebileceği belirtilmektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, çocukların dijital haklarının korunabilmesi için ebeveynlerin dijital ebeveynlik konusunda bilinçlendirilmesi, çocuk hakları ve dijital mahremiyet konusunda toplumsal farkındalığın artırılması, koruyucu ve önleyici sosyal hizmet uygulamalarının yaygınlaştırılması ve çocukların üstün yararını esas alan dijital politika ve yasal düzenlemelerin güçlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sharenting, çocuk hakları, dijital mahremiyet, sosyal medya, sosyal hizmet.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ABSTRACT

The rapid development of digital technologies and the widespread use of social media have led parents to share photographs, videos, and personal information about their children more frequently in online environments. Known in the international literature as *sharenting*, this practice has increased children's digital visibility while also raising important concerns regarding privacy, personal data protection, and digital safety. This study is a review that aims to evaluate the potential effects of sharenting on children from the perspective of children's rights and social work. For this purpose, current national and international literature was reviewed, and the effects of sharenting on children's privacy, personal data protection, and psychosocial development were examined. The findings suggest that parents' online sharing may contribute to the creation of children's digital footprints at an early age and increase the risk of personal data misuse, identity theft, cyberbullying, digital kidnapping, and online exploitation. In addition, these practices may negatively affect children's self-esteem, social relationships, and their future educational and professional lives. Based on these findings, it is concluded that protecting children's digital rights requires increasing parents' awareness of digital parenting, promoting public awareness of children's rights and digital privacy, expanding preventive and protective social work practices, and strengthening digital policies and legal regulations that prioritize the best interests of the child.

Keywords: Sharenting, children's rights, digital privacy, social media, social work.

GİRİŞ

Günümüz dünyasında dijital teknolojilerin gelişmesi ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşması, bireylerin iletişim kurma, bilgi edinme ve deneyimlerini paylaşma biçimlerini önemli ölçüde dönüştürmüştür. Sağladığı birçok kolaylığın yanı sıra sosyal medya; kişisel verilerin korunması, mahremiyet ve dijital güvenlik gibi konularda yeni tartışma alanlarını da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaların odağında son yıllarda giderek daha fazla yer bulan kavramlardan biri de *sharenting*dir. Ebeveynlerin çocuklarına ait fotoğraf, video ve diğer kişisel bilgileri sosyal medya platformlarında paylaşmaları, uluslararası literatürde "share" (paylaşmak) ve "parenting" (ebeveynlik) kelimelerinin birleşiminden türetilen *sharenting* kavramı ile tanımlanmaktadır (Küçükali ve Serçemeli, 2019; Conti vd., 2024). Ulusal ve uluslararası alanyazında son yıllarda ele alınmaya başlanan bu kavramın Türkçeye "paylaşan

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ebeveynlik" olarak çevrilmesi mümkün olmakla birlikte, üzerinde uzlaşı sağlanmış ortak bir Türkçe karşılığı henüz bulunmamaktadır (Kopuz vd., 2022).

Dijitalleşmenin günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası hâline gelmesiyle birlikte *sharenting*, çağdaş ebeveynlik pratiklerinin de önemli bir bileşeni olmuştur. Günümüzde birçok ebeveyn, çocuklarına ilişkin fotoğraf, video ve kişisel bilgileri sosyal medya başta olmak üzere çeşitli dijital platformlarda paylaşmaktadır (Yıldız, 2024). Bununla birlikte, paylaşılan içeriklerin kimler tarafından görülebileceği, hangi amaçlarla kullanılabileceği ve çocukların mahremiyeti üzerindeki olası etkileri çoğu zaman yeterince dikkate alınmamaktadır. Çocukların rızası bulunsun ya da bulunmasın dijital ortamlarda yapılan bu paylaşımlar, yalnızca mahremiyet haklarını değil, gelecekteki sosyal yaşamlarını ve dijital kimliklerini de etkileyebilecek sonuçlar doğurabilmektedir. Çocukların dijital ortamlarda korunmasından öncelikle ebeveynler sorumlu olmakla birlikte, bazı paylaşımlar çocuk haklarının ihlal edilmesine de zemin hazırlayabilmektedir. Ayrıca dijital çağın etkisiyle çocuklara ilişkin paylaşımlar doğum öncesi döneme kadar uzanabilmekte; ebeveynler hamilelik sürecinden itibaren çocuklarına ait çeşitli bilgi ve görüntüleri dijital ortamlarda paylaşabilmektedir (Omur ve Uyar, 2022).

Sharenting uygulaması, yalnızca çocukların günlük yaşamlarına ilişkin görüntülerin paylaşılmasıyla sınırlı kalmayıp, zaman zaman özel yaşamlarını ilgilendiren mahrem içerikleri de kapsayabilmektedir. Bunun yanında çocukların yer aldığı dijital içerikler, çeşitli sosyal medya platformlarında gelir elde etme amacıyla kullanılabilmektedir. Özellikle çocuk odaklı içerik üreten çok sayıda YouTube kanalı ve sosyal medya hesabı, bu uygulamanın ulaştığı yaygınlığı ortaya koymaktadır. Ancak bu durum; çocukların mahremiyet hakkının zedelenmesi, kişisel verilerinin dijital ortama aktarılması ve ilerleyen dönemlerde siber zorbalık, yüz tanıma teknolojileri, akran zorbalığı ya da pedofili gibi risklerle karşı karşıya kalabilmeleri açısından önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Bu nedenle çocukların korunmasına yönelik temel sorumluluk ebeveynlere ait olmakla birlikte, dijital ortamdaki bazı paylaşımlar çocuk haklarının ihlal edilmesine neden olabilmektedir (Biter, 2025; Sözkesen, 2025). Üçüncü kişiler tarafından gerçekleştirilen hak ihlallerinde hukuki başvuru yolları daha belirgin olmakla birlikte, paylaşımların ebeveynler tarafından yapılması durumunda ebeveyn hakları ile çocuğun mahremiyet hakkı ve üstün yararı arasında bir hak çatışması ortaya çıkmaktadır (Kavlak, 2025).

Bu olgu sistematik bir biçimde sınıflandırıldığında, *sharenting* davranışının aşağıdaki türleri öne çıkmaktadır:

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

1. **Ebeveyn kimliğiyle gerçekleştirilen doğrudan sharenting:** Ebeveyn, kendi sosyal medya hesabı üzerinden çocuğuna ilişkin içerik paylaşmaktadır.
2. **Çocuk kimliği kullanılarak gerçekleştirilen doğrudan sharenting:** Ebeveyn, paylaşımları çocuk adına oluşturduğu hesap üzerinden gerçekleştirmektedir. Bu durumda çocuk, kendisi adına oluşturulan profile veya paylaşılan içeriklere erişememekte; ebeveyn ise fiilen çocuğun sosyal medya yöneticisi gibi hareket etmektedir.
3. **Dolaylı sharenting:** Ebeveyn, çocuğun kendisi hakkında bilgi paylaşmasını aktif olarak teşvik etmekte ve bu paylaşımların oluşturulması sürecinde çocukla iş birliği yapmaktadır.
4. **İstemsiz (dolaylı) sharenting:** Ebeveynin amacı doğrudan çocuk hakkında bilgi paylaşmak olmasa da oluşturduğu koşullar sonucunda çocuğa ilişkin kişisel bilgilerin veya görüntülerin çevrimiçi ortamda yayılmasına dolaylı olarak neden olunmaktadır (Sehnalek, 2023).

Bu çalışma, sharenting olgusunun çocuklar üzerinde oluşturabileceği riskleri değerlendirmeyi ve konuya ilişkin sosyal hizmet perspektifinden çözüm ve müdahale önerileri sunmayı amaçlamaktadır.

SHARENTINGİN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ RİSKLERİ

Sosyal medya platformlarında üretilen içeriklerin önemli bir bölümü, kullanıcıların dikkatini çekmeye ve etkileşim oluşturmaya yönelik olarak hazırlanmaktadır. Eğitici ve bilgilendirici içerikler bulunmakla birlikte, daha fazla ilgi gören ve geniş kitlelere ulaşan paylaşımlar çoğunlukla eğlence odaklı içeriklerden oluşmaktadır. Bu durum, içerik üreticilerinin görünürlüklerini artırmak amacıyla farklı yöntemlere başvurmalarına neden olabilmektedir. Örneğin, bazı YouTube içerik üreticileri izlenme ve abone sayılarını artırmak amacıyla kişileri habersiz şekilde görüntüleyebilmekte, alay veya şaka içerikli videolar hazırlayarak bunları dijital platformlarda paylaşabilmektedir. Bu tür içeriklerde yer alan kişilerin çoğu zaman önceden bilgilendirilmediği ve rızalarının alınmadığı görülmektedir. Beğeni ve etkileşim odaklı sosyal medya yapısı içerisinde dikkat çekici içerikler üretme çabası, ebeveynlerin paylaşım davranışlarına da yansıyabilmektedir. Bu kapsamda bazı ebeveynler, çocuklarına ait fotoğraf ve videoları yalnızca deneyim paylaşmak veya bilgi edinmek amacıyla değil, sosyal medyada

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

daha görünür olmak ve bu içerikler üzerinden gelir elde etmek amacıyla da paylaşabilmektedir (Biter, 2025).

Sharenting uygulamalarının çocuklar açısından çeşitli riskleri beraberinde getirebildiği belirtilmektedir. Dijital ortamlarda paylaşılan fotoğraf ve videoların farklı kişiler tarafından kopyalanması, değiştirilmesi veya farklı amaçlarla yeniden kullanılması mümkün olabilmektedir. Özellikle çocuklara ait çıplak, yarı çıplak ya da mahremiyet içeren görüntülerin çevrimiçi platformlarda paylaşılması, bu içeriklerin kötü niyetli kişiler tarafından farklı dijital ortamlara aktarılmasına zemin hazırlayabilmektedir. Bunun yanı sıra, çocukların ad, soyad, doğum tarihi ve benzeri kişisel bilgilerinin paylaşılması kimlik hırsızlığı riskini artırabilmektedir. Paylaşımlarda konum bilgilerinin yer alması veya çocuğun eğitim gördüğü kurumlara ilişkin bilgilerin paylaşılması ise çocukların güvenliği açısından çeşitli riskler oluşturabilmektedir. Ayrıca çocukların özel yaşamına, sağlık durumuna veya psikososyal özelliklerine ilişkin bilgilerin dijital ortamlarda paylaşılması, bu içeriklerin ilerleyen dönemlerde alay etme, küçük düşürme, tehdit, şantaj ve siber zorbalık gibi amaçlarla kullanılmasına neden olabilmekte; bu durum çocukların benlik saygısını ve psikososyal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Çimke vd., 2018).

Sharenting uygulamalarına ilişkin en önemli risklerden birinin, ebeveynler tarafından çocuklara ait yüz görüntüsü, isim, kimlik ve konum bilgilerinin dijital ortamlarda paylaşılması olduğu belirtilmektedir. Bu tür kişisel bilgilerin paylaşılması, çocukların maruz kalabileceği risk ve tehditlerin artmasına neden olabilmektedir. Kimlik bilgilerinin paylaşılmadığı durumlarda çocuk hakları ihlalleri veya psikososyal sorunlar tamamen ortadan kalkmamakla birlikte, kişisel verilerin ifşa edilmesi bu risklerin kapsamını genişletebilmektedir. Ayrıca sosyal medya platformlarında paylaşılan kişisel bilgiler, üçüncü taraf şirketler veya kötü niyetli kişiler tarafından erişilebilir hâle gelebilmekte; bu durum çocuklara ait verilerin farklı amaçlarla kullanılmasına zemin hazırlayabilmektedir. Böylece çocukların kişisel bilgileri, ilgi alanları ve dijital profillerine ilişkin veriler çoğu zaman kendi bilgileri ve rızaları dışında işlenebilmekte veya farklı kişi ya da kurumların kullanımına sunulabilmektedir (Minkus vd., 2015; Günüç, 2020).

Dijital ortamlarda çocuklara ait fotoğraf, video ve kişisel bilgilerin paylaşılması; çocukların istismar edilmesi, kişisel verilerinin kötüye kullanılması, sahte hesaplar aracılığıyla farklı dijital platformlarda temsil edilmeleri ve pedofili gibi tehditlere maruz kalmaları açısından önemli riskler oluşturabilmektedir. Bunun yanı sıra, ebeveynlerin çocuklarını cezalandırmak veya

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

utandırmak amacıyla çocuklara ait görüntüleri sosyal medyada paylaşmaları da çocukların psikolojik açıdan olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir. Bu tür paylaşımlar, çocukların benlik algısını ve sosyal ilişkilerini etkileyebildiği gibi, dijital ortamda oluşan kalıcı izler nedeniyle gelecekteki eğitim, meslek ve kariyer yaşamları üzerinde de olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Sharenting kapsamında yapılan paylaşımların sayısından bağımsız olarak, tek bir fotoğraf veya videonun dahi çocukların mahremiyetini zedeleyebileceği ve çeşitli dijital risklere maruz kalmalarına neden olabileceği belirtilmektedir (Brosch, 2016; Brosch, 2017; Brosch, 2018; Kopuz, 2022).

Sharenting uygulamalarına ilişkin önemli risklerden biri de çocuklara ait mahrem içeriklerin dijital ortamlarda paylaşılmasıdır. Özellikle çocukların çıplak, yarı çıplak veya mayo ile çekilmiş fotoğraflarının ya da hassas kişisel bilgilerini içeren paylaşımların, mahremiyet açısından çeşitli sorunlara yol açabildiği ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra, ebeveynlerin sosyal medyada paylaştığı çocuk fotoğraflarının izinsiz olarak alınarak farklı hesaplarda yeniden paylaşılması veya başka kişilerin çocuğu kendi çocuğuymuş gibi tanıtması şeklinde tanımlanan dijital çocuk kaçırma (*digital kidnapping*) olgusu da dikkat çekmektedir. Araştırmalar, sosyal medya kullanan ebeveynlerin önemli bir bölümünün; çocuklara ilişkin utandırıcı içerikler paylaşan, çocukların konumunu ortaya çıkarabilecek kişisel bilgileri yayımlayan veya uygunsuz fotoğraflarını paylaşan ebeveynlere tanık olduklarını göstermektedir (Hinojo-Lucena vd., 2020; Omur ve Uyar, 2022).

SONUÇ

Sharenting uygulamaları, çocukların dijital ortamlarda görünürlüğünü artırırken mahremiyet hakkı, kişisel verilerin korunması, dijital güvenlik ve çocuğun üstün yararı ilkesi açısından çeşitli riskleri de beraberinde getirebilmektedir. Çocuklara ait içeriklerin kontrolsüz biçimde paylaşılması, dijital ayak izinin erken yaşlarda oluşmasına, kişisel verilerin üçüncü kişiler tarafından erişilebilir hâle gelmesine ve çocukların ilerleyen dönemlerde siber zorbalık, akran zorbalığı, dijital istismar ve benzeri olumsuz deneyimlerle karşılaşma olasılığının artmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle sharenting olgusunun çocuk hakları ve çocuk koruma sistemi çerçevesinde bütüncül bir yaklaşımla ele alınması önem taşımaktadır.

Sosyal hizmet perspektifinden değerlendirildiğinde, mikro düzeyde ebeveynlere çocuk hakları, dijital mahremiyet ve güvenli sosyal medya kullanımı konusunda danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin sunulması, dijital ebeveynlik konusunda farkındalıklarının artırılması ve

çocukların üstün yararını esas alan ebeveynlik becerilerinin desteklenmesi önemlidir. Mezzo düzeyde okul, aile, sosyal hizmet kuruluşları, sağlık kurumları ve ilgili diğer kuruluşlar arasında iş birliğinin güçlendirilmesi; çocukların dijital ortamlarda karşılaşabilecekleri risklere yönelik koruyucu ve önleyici programların geliştirilmesi ile toplumsal farkındalık çalışmalarının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Makro düzeyde ise çocukların dijital haklarının korunmasına yönelik yasal düzenlemelerin güçlendirilmesi, çocuk odaklı dijital politika ve standartların geliştirilmesi, sosyal medya platformlarına ilişkin denetim ve koruyucu mekanizmaların desteklenmesi ile kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve ilgili tüm paydaşlar arasında koordinasyonun sağlanması önem taşımaktadır. Çocukların dijital ortamlarda güvenliğinin sağlanması ve haklarının korunması, sosyal hizmetin hak temelli, koruyucu ve önleyici yaklaşımı doğrultusunda bireysel, kurumsal ve toplumsal düzeyde yürütülecek bütüncül müdahaleleri gerekli kılmaktadır.

KAYNAKLAR

Biter, B. Sosyal Medya Çağında Çocuk Hakları İhlali: "Sharenting". *Dijital Ebeveynlik ve Çocuk*, 4(1).

Brosch, A. (2016). When The Child Is Born Into The ınternet: Sharenting As A Growing Trend Among Parents On Fa Cebook. The New Educational Review, 43(1), 225-236. Doi:10.15804/Tner.2016.43.1.19

Brosch, A. (2017). Sharenting – Nowy Wymiar Rodzicielstwa? Świat Małego Dziecka, 17(42). 379-387.

Brosch, A. (2018). Sharenting–Why Do Parents Violate Their Children's Privacy? The New Educational Review, 54(4), 75-85. doi:10.15804/tner.2018.54.4.06

Conti, M. G., Del Parco, F., Pulcinelli, F. M., Mancino, E., Petrarca, L., Nenna, R., ... & Midulla, F. (2024). Sharenting: Characteristics And Awareness Of Parents Publishing Sensitive Content Of Their Children On Online Platforms. *Italian Journal of Pediatrics*, *50*(1), 135.

Çimke, S., Yıldırım Gürkan, D., & Polat, S. (2018). *Sosyal Medyada Çocuk Hakkı İhlali: Sharenting, Güncel Pediatri, S. 16, C. 2*.

Günüç, S. (2020). Sharenting Eyleminin Psikolojik Açıdan Değerlendirilmesi: Türk ve İngiliz Annelerinin Karşılaştırılması. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *12*(Suppl. 1), 281-297.

Hinojo-Lucena, F. J., Aznar-Diaz, I., Caceres-Reche, M. P., Trujillo-Torres, J. M. ve Romero-Rodriguez, J. M. (2020). Sharenting: Internet addiction, self-control and online photos of underage children. Media Education Research Journal, 64(28), 93-103.

Kavlak, B., (2025). Dijital Çağda Sharentıng (Paylaşan Ebeveynlik) Kavramının Uluslararası Düzenlemeler Işığında Değerlendirilmesi, İzmir Barosu Dergisi, 90(2).

Kopuz, T., Turgut, Y. E., & Aslan, A. (2022). Sharenting: Kavramsal Bir Çözümleme. *Intermedia International e-Journal*, *9*(17), 379-390.

Küçükali, A., ve Serçemeli, C. (2019). Çocukların Sosyal Medyadaki Mahremiyet Hakları Ve "Sharentıng" Üzerine Bir Uygulama: Atatürk Üniversitesi Örneği Chıldren's Prıvacy Rıghts In Socıal Medıa And An Implementatıon On "Sharentıng": The Case Of Ataturk Unıversıty. *The Journal*, *12*(68).

Minkus T, Liu K, Ross KWC (2015) Children Seen But Not Heard: When Parents Compromise Children's Online Privacy. The 24th International Conference on World Wide Web. Association for Computing Machinery, Mayıs 18-22 2015 Florence, Italy, pp 776 786.

Omur, S., & Uyar, M. (2022). Sharenting: Türkiye'de Ebeveynlerin Paylaşım Eğilimleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, (9), 23-45.

Sehnalek, D. (2023). Sharenting and Children's Privacy Protection in International, EU and Czech Law: Parents, Stop Sharing! Thank You, Your Children. Central European Journal of Comparative Law, V. IV, 1.

Sözkesen, M. E. (2025). Paylaşan Ebeveynlik (Sharenting). *İletişim Ansiklopedisi*. https://doi.org/10.5281/zenodo.15815058

Yıldız, İ. (2024). Türkiye'de "Sharenting" Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İnceleme. *EGE 12th International Conference On Social Sciences Proceedings Book* (Ss. 95–109).

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

KRALİÇE ARI SENDROMU: TOPLUMSAL CİNSİYET TEMELLİ BİR DEZAVANTAJIN SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr., BEYZA HATİPOĞLU ERKOÇ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,

beyzahatipoglu@windowslive.com - 0000-0002-0035-6782

ÖZET

Kadınların çalışma yaşamında üst yönetim pozisyonlarına erişiminde ve bu pozisyonlarda varlıklarını sürdürmelerinde karşılaştıkları güçlükler, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin önemli yansımalarından biridir. Bu süreçte dikkat çeken olgulardan biri olan Kraliçe Arı Sendromu, bazı kadın yöneticilerin diğer kadın çalışanlardan uzaklaşmaları, onları desteklemekten kaçınmaları ve erkek egemen örgüt kültürüne uyum sağlayarak kariyerlerini sürdürmeleri şeklinde tanımlanmaktadır. Bu çalışmada, Kraliçe Arı Sendromu toplumsal cinsiyet temelli bir dezavantaj olarak ele alınmış ve sosyal hizmet perspektifinden değerlendirilmiştir. Çalışmada öncelikle sendromun ortaya çıkışı, kuramsal temelleri ve örgütsel yaşamdaki yansımaları ele alınmış; olgunun kadınların bireysel özelliklerinden değil, erkek egemen örgüt yapıları, ayrımcı uygulamalar ve toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından kaynaklandığı ortaya konulmuştur. Ardından sosyal hizmetin sosyal adalet, insan hakları ve güçlendirme ilkeleri doğrultusunda Kraliçe Arı Sendromu'nun önlenmesine sağlayabileceği katkılar değerlendirilmiştir. Bu kapsamda endüstriyel sosyal hizmet uygulamalarının çalışan destek programları, psikososyal risklerin azaltılması, kapsayıcı örgüt kültürünün geliştirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi açısından önemli bir müdahale alanı sunduğu vurgulanmıştır. Son olarak mikro, mezo ve makro düzey sosyal hizmet müdahaleleri çerçevesinde kadın çalışanların güçlendirilmesine, örgütsel eşitlik politikalarının yaygınlaştırılmasına ve toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen sosyal politikaların geliştirilmesine yönelik öneriler sunulmuştur. Sonuç olarak Kraliçe Arı Sendromu'nun bireysel bir sorun olarak değil, yapısal cinsiyet eşitsizliklerinin örgütsel yaşamdaki yansımalarından biri olarak ele alınması gerektiği ve bu doğrultuda geliştirilecek sosyal hizmet müdahalelerinin daha eşitlikçi ve kapsayıcı çalışma yaşamının oluşturulmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmiştir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Anahtar Kelimeler: Kraliçe Arı Sendromu, toplumsal cinsiyet, sosyal hizmet, endüstriyel sosyal hizmet, kadın çalışanlar.

ABSTRACT

The challenges women face in accessing and maintaining senior managerial positions constitute one of the most significant manifestations of gender inequality in working life. One of the concepts drawing attention in this context is the Queen Bee Syndrome, which refers to the tendency of some women in leadership positions to distance themselves from other women, refrain from supporting them, and adapt to male-dominated organizational cultures in order to sustain their careers. This study examines the Queen Bee Syndrome as a gender-based disadvantage from a social work perspective. First, the emergence, theoretical foundations, and organizational reflections of the syndrome are discussed, emphasizing that it stems not from women's individual characteristics but from male-dominated organizational structures, discriminatory practices, and gender stereotypes. The study then evaluates the potential contributions of social work, grounded in the principles of social justice, human rights, and empowerment, to preventing the Queen Bee Syndrome. In this context, industrial social work is highlighted as an important field of intervention through employee assistance programs, the reduction of psychosocial risks, the promotion of inclusive organizational cultures, and the strengthening of gender equality in the workplace. Finally, recommendations are presented at the micro, mezzo, and macro levels to empower women employees, promote organizational equality policies, and develop social policies supporting gender equality. It is concluded that the Queen Bee Syndrome should be understood not as an individual problem but as a reflection of structural gender inequalities within organizational life, and that social work interventions developed from this perspective can contribute to creating more equitable and inclusive workplaces.

Keywords: Queen Bee Syndrome, gender, social work, industrial social work, women employees.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

GİRİŞ

Kadın ve erkek arasındaki toplumsal eşitsizlikler, tarih boyunca farklı toplumlarda çeşitli biçimlerde varlığını sürdürmüş ve bu durum kadınların toplumsal yaşamın birçok alanına katılımını sınırlandırmıştır. Eğitim olanaklarından çalışma yaşamına, karar alma mekanizmalarından siyasal temsil süreçlerine kadar pek çok alanda kadınların erkeklerle eşit fırsatlara ulaşmakta güçlük yaşadığı bilinmektedir. Bu tablonun oluşmasında yalnızca yapısal engeller değil, kadın ve erkeğe ilişkin toplumsal beklentiler ile cinsiyet temelli kalıp yargılar da belirleyici rol oynamaktadır. Kadınların iş gücüne katılım oranlarının artması ve yönetim kademelerinde daha fazla yer almaya başlaması, çalışma yaşamındaki cinsiyet temelli engelleri daha görünür hâle getirmiştir. Özellikle üst düzey yönetim pozisyonlarına ulaşma sürecinde kadınların erkek meslektaşlarına kıyasla daha fazla güçlükle karşılaştıkları ve kariyer basamaklarını daha zorlu koşullar altında tırmandıkları görülmektedir. Bunun yanında, elde edilen yönetsel pozisyonların korunması da kadınlar açısından farklı dinamikleri beraberinde getirebilmektedir.

Kraliçe Arı Sendromu kavramı ilk kez Staines ve arkadaşları (1974) tarafından, çalışma yaşamında diğer kadınlardan ayrışmayı tercih eden ve bulunduğu konumu korumaya çalışan başarılı kadınları tanımlamak amacıyla ortaya konulmuştur. Kariyer basamaklarını önemli güçlüklerle aşan bazı kadın yöneticilerin, benzer pozisyonlara ulaşmaya çalışan kadın çalışanlara karşı daha mesafeli ve daha az destekleyici davranabildikleri belirtilmektedir. Bu süreçte, erkek egemen örgüt kültürüne uyum sağlamak amacıyla diğer kadınlardan uzaklaşmaları ve örgütte hâkim olan liderlik anlayışını benimsemeleri dikkat çekmektedir. Arı kovanından esinlenen bu metaforda örgüt bir kovana, çalışanlar ise kovandaki arılara benzetilmekte; kraliçe arı ise örgütte yönetici ya da lider konumunda bulunan kadını temsil etmektedir. Bu bağlamda Kraliçe Arı Sendromu, bazı kadın yöneticilerin diğer kadın çalışanlara karşı mesafeli, eleştirel ve destekleyici olmayan tutumlarını açıklamak amacıyla kullanılan metaforik bir kavramdır (Mumcu, 2025; Eligür Gürsoy ve Gürsoy, 2024).

Kadınların üst düzey yönetim pozisyonlarında erkeklere kıyasla daha az temsil edildiği bilinmektedir. Bununla birlikte, kariyer sürecinde karşılaştıkları engelleri aşarak yönetici konumuna ulaşan bazı kadınlar da bulunmaktadır. Ancak erkek egemen örgütlerde bu pozisyonlara ulaşmak, kadınlar açısından her zaman eşit ve destekleyici bir çalışma ortamı anlamına gelmemektedir. Liderlik rollerinin uzun yıllar erkeklerle özdeşleştirilmesi, bazı kadın yöneticilerin örgüte uyum sağlamak amacıyla diğer kadın çalışanlardan uzaklaşmasına ve

onlara karşı daha eleştirel bir tutum geliştirmesine neden olabilmektedir. Kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları kariyer engelleri cam tavan ve cam uçurum gibi kavramlarla açıklanırken, bazı durumlarda kadınlar arasındaki ilişkiler de kariyer gelişim sürecini etkileyebilmektedir. Bununla birlikte araştırmalar, Kraliçe Arı Sendromu'nun kadınlardan kaynaklanan bir sorun olmaktan çok, erkek egemen çalışma ortamlarında yaşanan cinsiyet ayrımcılığına karşı geliştirilen bir uyum ve baş etme davranışı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu süreçte bazı kadın yöneticiler, örgütte kabul görebilmek amacıyla eril özellikler sergileyebilmekte ve diğer kadın çalışanlarla aralarına mesafe koyabilmektedir. Bu durum, kadınların kariyer gelişimini ve örgüt içindeki dayanışmayı olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Aksu ve Şahin, 2022).

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, kadınların liderlik rollerinde kendilerini kabul ettirebilmek amacıyla erkeklere atfedilen yönetim anlayışını benimsemelerine neden olabilmektedir. Bunun sonucunda bazı kadın yöneticiler, diğer kadın çalışanların kariyer gelişimini desteklemek yerine onlara karşı daha eleştirel ya da engelleyici tutumlar sergileyebilmektedir. Bu davranış örüntüsü, kadın çalışanların örgüt içindeki kariyer fırsatlarına erişimini dolaylı olarak sınırlandırabilmektedir. Literatürde söz konusu tutumun daha çok üst düzey görevlerde bulunan ve mesleki başarılarıyla öne çıkan kadın yöneticiler arasında gözlemlendiği belirtilmektedir (Taşdelen Baş, 2020; Özkan, 2020).

Kraliçe Arı Sendromu'nun ortaya çıkışı, kadınların kişisel özelliklerinden ya da kadınlar arasındaki doğal rekabetten çok, erkek egemen çalışma ortamlarında hâkim olan cinsiyetçi kalıp yargılarla ilişkilendirilmektedir (İmamoğlu Akman ve Akman, 2016). Güncel çalışmalar da Kraliçe Arı davranışının kadınların birbirleriyle rekabet etme eğiliminden kaynaklanmadığını, aksine erkek egemen örgütlerde karşılaşılan ayrımcı uygulamalar ve olumsuz kariyer deneyimlerinin etkisiyle ortaya çıkabildiğini göstermektedir. Ayrıca bu davranışın her kadın tarafından sergilenmediği, örgütsel koşullar ve çalışma ortamına bağlı olarak değişkenlik gösterebildiği belirtilmektedir. Bu nedenle Kraliçe Arı Sendromu, cinsiyet ayrımcılığının nedeni değil, çoğu zaman onun bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Derks vd., 2016).

Kraliçe Arı davranışı sergileyen kadın yöneticiler, erkek egemen örgüt kültüründe benimsenen tutum ve davranışları içselleştirerek bunları diğer kadın çalışanlara yansıtabilmektedir. Bununla birlikte, diğer kadınları potansiyel rakip olarak değerlendirebilmekte ve onların kariyer gelişimini desteklemek yerine rekabeti sınırlandırıcı tutumlar sergileyebilmektedir. Ayrıca

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

çalışma yaşamında yaşanan cinsiyet temelli ayrımcılığı göz ardı etme ya da bu durumu önemsiz görme eğilimi de Kraliçe Arı davranışının öne çıkan özellikleri arasında yer almaktadır (Zel, 2002).

KRALİÇE ARI SENDROMU VE SOSYAL HİZMET

Kraliçe Arı Sendromu, kadınlar arasındaki bireysel ilişkilerle sınırlı bir olgu olarak değerlendirilmemeli, çalışma yaşamındaki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, ayrımcı örgüt kültürü ve güç ilişkileri çerçevesinde ele alınmalıdır. Bu yönüyle olgu, sosyal hizmetin temel ilke ve değerleri arasında yer alan sosyal adalet, eşitlik, güçlendirme ve insan hakları perspektifiyle doğrudan ilişkilidir. Sosyal hizmet uzmanları, kadın çalışanların maruz kaldıkları ayrımcılık, dışlanma ve psikososyal sorunların yalnızca bireysel sonuçlarına değil, aynı zamanda bu sorunları ortaya çıkaran örgütsel ve yapısal etmenlere de odaklanmaktadır. Bu yaklaşım, Kraliçe Arı Sendromu'nun nedenlerinin ve sonuçlarının bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır (Healy, 2014; IFSW, 2022).

Çalışma yaşamına odaklanan endüstriyel sosyal hizmet uygulamaları, Kraliçe Arı Sendromu'nun önlenmesi ve sağlıklı bir örgüt ikliminin oluşturulması açısından önemli bir müdahale alanı sunmaktadır. Endüstriyel sosyal hizmet uzmanları; çalışan destek programlarının yürütülmesi, psikososyal risklerin değerlendirilmesi, iş yeri çatışmalarının yönetimi, ayrımcılık ve mobbinge yönelik önleyici çalışmaların planlanması ile kapsayıcı bir örgüt kültürünün geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bunun yanında kadın çalışanların güçlendirilmesi, mesleki dayanışmanın desteklenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten insan kaynakları politikalarının geliştirilmesine yönelik danışmanlık hizmetleri de endüstriyel sosyal hizmet uygulamalarının önemli çalışma alanları arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda endüstriyel sosyal hizmet uygulamalarının yaygınlaştırılması, Kraliçe Arı Sendromu, mobbing ve diğer toplumsal cinsiyet temelli örgütsel sorunların azaltılmasına katkı sağlayabilecek etkili müdahale alanlarından biri olarak değerlendirilmektedir (Kurzman, 2013; NASW, 2021).

SONUÇ

Kraliçe Arı Sendromu, kadınların bireysel özelliklerinden kaynaklanan bir davranış biçimi olarak değil, erkek egemen çalışma yaşamında karşılaşılan yapısal eşitsizliklerin ve cinsiyet temelli ayrımcılığın bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle sendromun önlenmesine yönelik müdahalelerin yalnızca bireyi hedeflemesi yeterli olmayıp, örgütsel

uygulamaları ve sosyal politikaları da kapsayan çok boyutlu bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir.

Mikro düzeyde, ayrımcılık ve dışlanma yaşayan kadın çalışanların psikososyal açıdan güçlendirilmesi; mesleki danışmanlık, mentorluk ve destek hizmetlerinden yararlandırılması öncelikli müdahale alanları arasında yer almaktadır. Mezo düzeyde ise iş yerlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini temel alan örgüt politikalarının geliştirilmesi, kadınlar arası mesleki dayanışmayı güçlendirecek mentorluk programlarının oluşturulması, yöneticilere yönelik farkındalık eğitimlerinin yaygınlaştırılması ve ayrımcılık ile mobbinge karşı koruyucu uygulamaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Makro düzeyde ise kadınların karar alma mekanizmalarındaki temsilini artıracak sosyal politikaların güçlendirilmesi, çalışma yaşamında fırsat eşitliğini destekleyen yasal düzenlemelerin etkin biçimde uygulanması ve toplumsal cinsiyet eşitliğini önceleyen ulusal stratejilerin yaygınlaştırılması temel öncelikler arasında değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak Kraliçe Arı Sendromu'nun azaltılması, yalnızca kadınların bireysel olarak güçlendirilmesiyle değil, eşitlikçi, kapsayıcı ve destekleyici çalışma ortamlarının oluşturulmasıyla mümkün olacaktır. Sosyal hizmet disiplini; güçlendirme yaklaşımı, sosyal adalet ilkeleri ve insan hakları temelli bakış açısıyla geliştireceği müdahaleler aracılığıyla kadın çalışanların iyi oluşunu desteklemenin yanı sıra, daha adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir örgüt kültürlerinin oluşturulmasına da katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Aksu, M., & Şahin, B. (2022). Kraliçe Arı Sendromu Bağlamında Kadınların Kariyer Yolunda Erilleşme Sorununun Teorik İncelemesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan Kaynakları Yönetimi Dergisi, 1(1), 1-25.

Derks, B., Van Laar, C. & Ellemers, N. (2016). The Queen Bee Phenomenon: Why Women Leaders Distance Themselves From Junior Women. The Leadership Quarterly, 27(3), 456-469.

Eligür Gürsoy, M., & Gürsoy, İ. E. (2024). Mobbing ve Kraliçe Arı Sendromu Ekseninde Pembe Tacizin Kadın Çalışanlar Üzerindeki Etkileri. Journal Of Social Research & Behavioral Sciences/Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi, 10(21).

Ellemers, N., Van Den Heuvel, H., De Gilder, D., Maass, A., & Bonvini, A. (2004). The Underrepresentation Of Women In Science: Differential Commitment Or The Queen Bee Syndrome?. British Journal Of Social Psychology, 43(3), 315-338.

Healy, K. (2014). *Social Work Theories İn Context: Creating Frameworks For Practice* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.

International Federation of Social Workers. (2022). *Global definition of social work*. https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/

İmamoğlu Akman, G., & Akman, Y. (2016). Kraliçe Arı Sendromu Bağlamında Kadın Öğretmenlerin Kadın Yöneticilere İlişkin Görüşleri. Bartın University Journal Of Faculty Of Education, 5(3), 748-763.

Kurzman, P. A. (2013). Social Work İn The Workplace. In C. Franklin (Ed.), *Encyclopedia of Social Work*. Oxford University Press.

Mumcu, A. (2025). Kadın Çalışanların Karşılaştığı Kraliçe Arı Sendromu Engeli: Sistematik Derleme Çalışması, Ed. Elif Özlem Özçatal ve Medine Koç, Farklı Disiplinler Işığında Kadın Çalışmaları Güncel Konular ve Değerlendirmeler-Iı İçinde, Eğitim Yayınevi

National Association of Social Workers. (2021). *NASW Standards For Social Work Practice*. National Association of Social Workers.

Özkan, E. (2020). Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılık: Cam Tavan ve Kraliçe Arı Sendromu. Sosyolojik Düşün, 5(2), 127-138.

Staines, G., Tavris, C. ve Jayaratne, T. E. (1974). The Queen Bee Syndrome. Psychology Today, 7(8)

Şengül, H., Çinar, F., & Bulut, A. (2019). The Perception Of Queen Bee Phenomenon In Nurses; Qualitative Study In Health Sector. Nigerian Journal Of Clinical Practice, 22(7), 906-912.

Taşdelen Baş, M. (2020). Kraliçe Arı Sendromu ve Hemşirelik Mesleği. Turkish Studies-Social Sciences, 15(1).

Zel, U. (2002). İş Arenasında Kadın Yöneticilerin Algılanması ve Kraliçe Arı Sendromu. Amme İdaresi Dergisi, 35(2), 39-48.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

OKUL SOSYAL HİZMETİ GEREKLİLİK DEĞİL ZORUNLULUKTUR

Doç. Dr., BEYZA HATİPOĞLU ERKOÇ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,

beyzahatipoglu@windowslive.com - 0000-0002-0035-6782

ÖZET

Okul, çocukların akademik bilgi ve beceri kazandıkları bir eğitim kurumu olmasının yanı sıra sosyal ilişkiler geliştirdikleri, toplumsal değerleri öğrendikleri ve sosyal ve duygusal gelişimlerini sürdürdükleri önemli yaşam alanlarından biridir. Bu nedenle eğitim sürecinin yalnızca akademik başarı üzerinden değerlendirilmesi, çocuğun gelişimini etkileyen bireysel ve çevresel koşulların göz ardı edilmesine neden olabilmektedir. Çocuğun gelişimi; aile, okul, akran grubu, yaşadığı çevre ve daha geniş toplumsal koşullar arasındaki karşılıklı etkileşim içerisinde şekillenmektedir. Günümüzde çocukların karşı karşıya kaldıkları sosyal risklerin çeşitlenmesi, okul sosyal hizmetinin önemini daha da artırmaktadır. Öğrencilerin eğitim süreçlerini olumsuz etkileyebilecek sorunların erken dönemde belirlenmesi, aile ve okul arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi, öğrencilerin ihtiyaç duydukları sosyal hizmetlere erişimlerinin sağlanması ve öğrenmenin önündeki sosyal ve çevresel engellerin azaltılması, eğitim sürecinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda okul sosyal hizmeti, yalnızca sorun ortaya çıktıktan sonra müdahale eden bir mesleki uygulama değil, aynı zamanda riskleri erken dönemde belirleyen ve koruyucu-önleyici çalışmalar yürüten bir alan olarak öne çıkmaktadır. Okul sosyal hizmetinin eğitim sistemi içerisinde yer alması, öğrencilerin psikososyal iyilik hâllerinin desteklenmesinin yanı sıra eğitim hakkına erişimlerinin ve eğitim sürecine etkin katılımlarının güçlendirilmesi açısından da önem taşımaktadır. Okul sosyal hizmeti kapsamında mikro düzeyde öğrenci ve ailelerin yaşadıkları sorunlara yönelik bireysel çalışmalar yürütülürken, mezzo düzeyde okul, aile, akran grupları ve diğer ilgili kurumlar arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Makro düzeyde ise öğrencilerin eğitim hakkının korunması, sosyal hizmetlere erişimlerinin desteklenmesi ve okul sosyal hizmetinin eğitim sistemi içerisinde kurumsallaştırılmasına yönelik politika ve uygulamalar önem kazanmaktadır. Bu çalışmada,

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

değişen toplumsal koşullar ve öğrencilerin karşı karşıya kaldıkları çok boyutlu sosyal sorunlar çerçevesinde okul sosyal hizmetinin eğitim sistemi içerisindeki yeri ele alınmaktadır. Bu doğrultuda öğrencinin bireysel gereksinimleri ile aile, okul ve toplum arasındaki ilişkileri bütüncül biçimde değerlendiren okul sosyal hizmetinin, mikro, mezzo ve makro düzeyde gerçekleştirilecek sosyal hizmet müdahaleleri çerçevesinde eğitim sistemi açısından yalnızca bir gereklilik değil, kurumsallaştırılması gereken bir zorunluluk olduğu sosyal hizmet perspektifinden tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Okul sosyal hizmeti, sosyal hizmet, eğitim, mikro-mezzo-makro müdahale, okul sosyal hizmetinin kurumsallaşması.

ABSTRACT

Schools are not only educational institutions where children acquire academic knowledge and skills but also important environments in which they develop social relationships, learn social values, and continue their social and emotional development. Therefore, evaluating the educational process solely in terms of academic achievement may lead to overlooking the individual and environmental conditions that influence child development. Children's development is shaped through the interaction between family, school, peer groups, the surrounding environment, and broader social conditions. Today, the diversification of social risks faced by children has further increased the importance of school social work. The early identification of problems that may negatively affect students' educational processes, strengthening the relationship between families and schools, facilitating students' access to the social services they need, and reducing social and environmental barriers to learning require the educational process to be addressed through a holistic approach. In this context, school social work stands out not only as a professional practice that intervenes after problems arise but also as a field that identifies risks at an early stage and carries out protective and preventive interventions. The integration of school social work into the education system is important not only for supporting students' psychosocial well-being but also for strengthening their access to the right to education and their active participation in the educational process. Within the scope of school social work, interventions at the micro level focus on addressing the problems experienced by students and their families through individual-level practices, while mezzo-level interventions aim to strengthen relationships among schools, families, peer groups, and other relevant institutions. At the macro level, policies and practices aimed at protecting students' right to education, supporting their access to social services, and institutionalizing

school social work within the education system gain importance. This study examines the role of school social work within the education system in the context of changing social conditions and the multidimensional social problems faced by students. From a social work perspective, the study discusses the argument that school social work, which holistically addresses students' individual needs and their relationships with family, school, and society through micro-, mezzo, and macro-level social work interventions, is not merely a necessity but an essential component that needs to be institutionalized within the education system.

Keywords: School social work, social work, education, micro-mezzo-macro interventions, institutionalization of school social work.

GİRİŞ

Okul sosyal hizmeti, sosyal hizmetin eğitim alanındaki özel uygulama alanlarından biridir. Öğrencilerin okul yaşamını ve akademik başarısını etkileyen biyolojik, psikolojik ve sosyal etkenleri bir bütün olarak ele almaktadır (Özbesler & Duyan, 2009). Bu doğrultuda sosyal hizmetin bilgi, ilke ve uygulamalarından yararlanılarak öğrencilerin eğitim sürecinde karşılaştıkları bireysel ve çevresel güçlüklerin belirlenmesi ve bu güçlüklerin azaltılması amaçlanmaktadır (Vergottini, 2020; NASW, 2024).

Okul sosyal hizmeti, öğrencilerin karşılaştıkları sorunların çözümüne destek olarak okul başarılarının güçlendirilmesini ve sağlıklı nesillerin yetişmesine katkı sunulmasını amaçlamaktadır. Bu süreçte öğrenci yalnızca okul ortamındaki durumuyla değil; aile yaşamı, sosyal çevresi, ilişkileri ve okul dışındaki yaşam koşullarıyla birlikte ele alınmaktadır. Öğrencinin ve ailesinin özel yaşamına saygı temelinde yürütülen çalışmalarda ebeveynlere destek olma, arabuluculuk yapma, bireysel yardım sunma ve öğrenciyi dinleme gibi uygulamalara yer verilmektedir. Bu yönüyle okul sosyal hizmeti, sosyal hizmetten bağımsız bir alan olarak değil, sosyal hizmetin eğitim ortamındaki uygulama boyutlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Okul sosyal hizmet uzmanı, öğrenciyi merkeze alarak ebeveyn-çocuk, okul-aile ve okul-sosyal çevre arasındaki ilişkileri bir bütün içerisinde ele almaktadır. Böylece okul sosyal hizmeti eğitim-öğretim sisteminin bir parçası olarak öğrencilerin eğitim süreçlerini aksatan sosyal sorunların belirlenmesine ve bu sorunların çözümüne yönelik çalışmaların geliştirilmesine odaklanmaktadır (Reçber, 2020).

Okul sosyal hizmetinin öğrencilere yönelik görevleri arasında, mesleki bireysel ve grup çalışmaları aracılığıyla öğrencilere destek olmak ve okul başarısızlığı ile bunun ortaya

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

çıkarabileceği sonuçların önlenmesine katkı sağlamak yer almaktadır. Bunun yanı sıra ekonomik sorunlar da dâhil olmak üzere çeşitli güçlükler yaşayan öğrencilerin takip edilmesi ve korunması, risk altında bulunan çocukların korunarak mevcut tehlikelerden uzak tutulması ve öğrencilerin sorumluluklarını yerine getirmelerine ve eğitim yaşamlarını sürdürmelerine destek olunması okul sosyal hizmetinin görevleri arasındadır. Okul sosyal hizmeti, eğitim-öğretim sürecindeki öğrencileri içinde bulundukları çevreyle birlikte değerlendirerek hizmet sunmaktadır. Öğrencilerin yaşadıkları ya da karşılaşabilecekleri sorunların yalnızca kendilerinden kaynaklanmaması nedeniyle, mevcut sorunların bütüncül biçimde ele alınması ve birlikte değerlendirilmesi, sorunların çözümüne ulaşılmasını kolaylaştırmaktadır (Reçber, 2020; Korkmaz, 2025).

Okul sosyal hizmet uzmanlarının, öğrencilerin eğitim yaşamında karşılaşabilecekleri bireysel, ailesel ve sosyal sorunların ele alınmasına yönelik çeşitli rolleri vardır. Bu kapsamda yas, boşanma, ölüm, hastalık ve okul değişikliği gibi beklenmedik yaşam olaylarında öğrencilerin okula uyumlarını desteklemekte ve ailelere yardımcı olmaktadır. Öğrencilerin akademik başarılarını, duygu ve davranışlarını etkileyen faktörlerin okul çalışanları tarafından daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamakta, öğretmenleri davranış yönetimi konusunda desteklemekte ve okul personeline yönelik hizmet içi eğitim çalışmalarında yer almaktadır. Öğrenci ve ailelerin ihtiyaç duydukları toplumsal kaynaklara ve hizmetlere ulaşmalarına aracılık etmekte ve ilgili kurumlar arasında koordinasyon sağlamaktadır. Ruh sağlığı sorunları yaşayan öğrencilerin değerlendirilmesi ve gerektiğinde okul personeli ile ruh sağlığı uzmanlarıyla iş birliği yapılması da okul sosyal hizmet uzmanlarının rolleri arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra öğrencilerin akademik başarılarını desteklemeye yönelik çalışmalar yapmakta, çatışma ve öfke yönetimine yardımcı olmakta ve öğrencilerin gelişim süreçlerinde okul personeliyle iş birliği içerisinde hareket etmektedir. İntihar, şiddet, ölüm ve istismar gibi kriz durumlarında öğrencilere yönelik mesleki müdahalelerde bulunmakta, ihtiyaç halinde öğrencileri ve ailelerini ilgili kurum ve hizmetlere yönlendirmektedir. Okuldan ayrılma, okuldan kaçma, suça sürüklenme, ihmal ve istismar, okul şiddeti, madde bağımlılığı ve ergen gebeliği gibi sorunlara yönelik koruyucu ve önleyici çalışmalar yürütmekte, birden fazla hizmete ihtiyaç duyan öğrenci ve ailelere vaka yönetimi hizmeti sunmaktadır. Ayrıca okul güvenliğinin ve okul ikliminin geliştirilmesine katkı sağlamakta, birey, grup ve ailelerle çalışmalar yürütmekte, özel eğitim süreçlerine katılmakta ve öğrencilerin sosyal ve duygusal becerilerinin geliştirilmesini desteklemektedir (Cebeci ve Artan, 2024).

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

NEDEN OKUL SOSYAL HİZMETİ ZORUNLULUKTUR

Çocukların yaşamında önemli bir yere sahip olan okullarda, öğrencilerin güvenliğini ve iyilik hâlini tehdit eden olaylar yaşanabilmektedir. Bunun yakın dönemdeki örneklerinden biri, 15 Nisan 2026 tarihinde Kahramanmaraş'ın Onikişubat ilçesindeki Ayser Çalık Ortaokulu'nda meydana gelen silahlı saldırıdır. Bir öğrenci tarafından gerçekleştirilen saldırıda dokuz öğrenci ve bir öğretmen yaşamını yitirmiş, on beş öğrenci yaralanmıştır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2026). Bu olay, okullarda öğrencilerin karşı karşıya kalabilecekleri risklerin erken dönemde fark edilmesinin ve öğrencilerin bireysel, ailesel ve sosyal koşullarıyla birlikte değerlendirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Okul sosyal hizmetine olan ihtiyacın belirlenmesi üzerine farklı gruplarla yapılmış literatürde çalışmalar bulunmaktadır. Kılıç Ceyhan ve Özbeşler'in (2021) anne baba ve ergenlerle yürütmüş olduğu çalışmada ergenlerin ve ebeveynlerin yaşadıkları sorunlara çözüm aradıkları ve bu süreçte okullar aracılığıyla sunulan danışmanlık hizmetlerine ihtiyaç duydukları belirlenmiştir. Yeşilkayalı ve Meydan'ın (2017) ortaokul öğrencileri ile yapmış oldukları çalışma sonuçlarına göre okul sosyal hizmetinin, ülkemizde özellikle dezavantajlı bölgelerden olmak üzere acilen başlatılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Şimşek ve Ceyhanı'ın ortaokul öğrencileri ile yapmış oldukları çalışmada çocukların sosyal problemlerini belirleme ve problemlerin çözümünde başvurdukları destek birimlerini ortaya çıkarma amacıyla tasarlanmışve okul sosyal hizmetine olan acil ihtiyaca vurgu yapılmıştır. Sağlık (2024) tarafından yönetici, öğretmen ve rehber öğretmenlerin görüşlerine göre lise öğrencilerinin okul ortamlarında yaşadığı psikososyal ve manevi sorunlarını belirlemek ve bu sorunların giderilmesinde okul sosyal hizmetinin gerekliliğini ortaya koymak amacı ile yapmş olduğu çalışmada lise öğrencilerinin okul yaşamını etkileyen aile, toplum, okul sistemi, okul çevresi ve eğitim sisteminden kaynaklanan çeşitli sorunlarla karşılaştıkları belirlenmiştir. Bu sorunlar arasında teknoloji bağımlılığı, madde kullanımı, şiddet, devamsızlık, parçalanmış aile yapısı, maddi ve manevi güçlükler, çocuk işçiliği, ihmal ve istismar ile rehberlik hizmetlerinin yetersizliği yer almaktadır. Rehber öğretmenlerin büyük bir bölümü; suça sürüklenme, bağımlılık, ihmal ve istismar, şiddet ve çocuk yaşta gebelik gibi özel durumları müdahalede yetersiz kaldıkları sorunlar arasında belirtmiştir. Katılımcılar, söz konusu sorunların öğrencilerin psikososyal ve manevi bütünlükleri üzerinde olumsuz etkiler oluşturduğunu ve bu sorunların çözümünde sosyal hizmet stratejilerinden yararlanılabileceğini ifade etmiştir. Araştırma sonuçları, sorunların çözümüne yönelik olarak ekolojik perspektifi temel alan okul

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

sosyal hizmet uzmanlarının okullarda istihdam edilmesi ve okul sosyal hizmeti uygulamalarının hayata geçirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Sülü Akgül'ün (2025) sosyal hizmet uzmanları ile gerçekleştirmiş olduğu çalışmaya göre okul sosyal hizmetiyle çocuk, aile, okul ve diğer kurumlarla iş birliği içerisinde eğitim, seminer ve atölye çalışmalarının gerçekleştirildiği; öğrencilerin akademik başarılarını ve okula devamlarını destekleyen faaliyetlerin yürütüldüğü, düzenli ev ziyaretlerinin yapıldığı ve çocuğun üstün yararı doğrultusunda tedbir kararlarının uygulandığı belirtilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda olumlu çıktı ve geri bildirimlerin elde edildiği, bununla birlikte mesleki ayrımcılık ve meslek tanımındaki belirsizliklerden kaynaklanan bazı güçlüklerin yaşandığı ifade edilmiştir. Hizmetin geliştirilmesi ve uygulanabilirliğinin artırılması için sosyal hizmet lisans eğitimine ek eğitimlerin alınması, farklı meslek gruplarından oluşan bir ekiple iş birliği içerisinde çalışılması ve okul sosyal hizmetinin Türkiye'de pilot uygulamalar aracılığıyla hayata geçirilmesi gerektiği de çalışmanın bulguları arasında yer almaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma kapsamında ele alınan bilgiler, okul sosyal hizmetinin öğrencilerin eğitim sürecinde karşılaştıkları bireysel, ailesel, sosyal ve çevresel sorunların bütüncül biçimde değerlendirilmesine dayanan bir sosyal hizmet uygulama alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Öğrencilerin okul yaşamını etkileyen teknoloji ve madde bağımlılığı, şiddet, devamsızlık, ekonomik güçlükler, çocuk işçiliği, ihmal ve istismar, suça sürüklenme ve aile yapısından kaynaklanan sorunlar gibi çok boyutlu durumlar, yalnızca öğrenci üzerinden yürütülen çalışmaların yeterli olmadığını göstermektedir. Bu doğrultuda okul sosyal hizmeti; öğrencinin yanı sıra aile, okul, akran grupları, sosyal çevre ve ilgili kurumları sürece dâhil ederek sorunların belirlenmesi, gerekli hizmetlere yönlendirme yapılması, kurumlar arası iş birliğinin sağlanması ve koruyucu-önleyici çalışmaların yürütülmesini kapsamaktadır. İncelenen çalışmalar da öğrencilerin ve ailelerin okul aracılığıyla sunulan danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyduğunu, özellikle risk altındaki öğrencilerin yaşadıkları sorunlara yönelik okul sosyal hizmeti uygulamalarına gereksinim bulunduğunu ve sosyal hizmet uzmanlarının çocuk, aile, okul ve diğer kurumlarla iş birliği içerisinde gerçekleştirdikleri çalışmaların olumlu sonuçlar ortaya koyduğunu göstermektedir. Bununla birlikte okul sosyal hizmetinin uygulanmasında meslek tanımındaki belirsizlikler, mesleki ayrımcılık ve farklı meslek gruplarıyla iş birliğine ilişkin güçlüklerin bulunduğu da belirtilmektedir. Bu çerçevede okul sosyal hizmetinin eğitim sistemi içerisinde yer alması; mikro düzeyde öğrenci ve aileye

yönelik çalışmaların, mezzo düzeyde okul, aile ve ilgili kurumlar arasındaki iş birliğinin, makro düzeyde ise öğrencilerin eğitim hakkının korunmasına ve sosyal hizmetlere erişiminin desteklenmesine yönelik uygulamaların birlikte yürütülmesini gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla ele alınan çalışmalar ve öğrencilerin karşı karşıya kaldıkları çok boyutlu sorunlar doğrultusunda okul sosyal hizmetinin eğitim sistemi içerisinde kurumsallaştırılması, yalnızca bir gereklilik değil, öğrencilerin eğitim süreçlerinin ve psikososyal iyilik hâllerinin desteklenmesi açısından bir zorunluluk olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Cebeci, F., & Artan, T. (2024). Okul Sosyal Hizmetinin Türkiye'deki Durumu. *The Journal Of Academic Social Science*, *152*(152), 194-213.

Ceyhan, E. K., & Özbesler, C. (2021). Anne Baba ve Ergenlerin Gözüyle Okul Sosyal Hizmet Uygulamalarına Duyulan İhtiyacın Belirlenmesi. *Opus International Journal Of Society Researches*, *18*(Eğitim Bilimleri Özel Sayısı), 4428-4452.

Korkmaz, Y. (2025). School Social Work As A Practice Field İn Social Work. *Turkish Journal Of Applied Social Work*, *8*(2), 219-232.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2026, 15 Nisan). Basın Açıklaması. Millî Eğitim Bakanlığı Resmî Açıklaması

National Association Of Social Workers. (2024). *Practice Standards For School Social Workers*. Nasw Press.

Özbesler, C., & Duyan, V. (2009). Okul Ortamlarında Sosyal Hizmet. *Eğitim ve Bilim, 34*(154), 17–25.

Reçber, B. (2020). Türkiye'de Okul Sosyal Hizmetinin Konumu ve Gerekliliği. *Tesam Akademi Dergisi*, *7*(1), 11-36.

Sağlık, S. (2024). Psikososyal ve Manevi Sorunların Çözümünde Okul Sosyal Hizmetinin Gerekliliği. *Journal Of Mehmet Akif Ersoy University Economics And Administrative Sciences Faculty*, *11*(1), 85-115.

Sülü Akgül, C. "Okul Sosyal Hizmeti": Uygulayıcı Görüşlerinden Derinlemesine Bir Analiz. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (40), 15-32.

Şimşek, P., & Ceyhan, M. Ş. (2025). Okul Sosyal Hizmetinin Gerekliliği Ve Önemi Adıyaman İli Çalışması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*(1), 551-568.

Vergottini, E. M. (2020). The Foundations And Nature Of South African School Social Work: An Overview. *Social Work/Maatskaplike Werk, 56*(2).

Yeşilkayalı, E., & Meydan, S. (2017). Bir Ortaokul Özelinde Okul Sosyal Hizmeti İhtiyacının Belirlenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal Of Academic Social Science (Asos Journal)*, *5*(53), 206-221.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

YAS SÜRECİNİN SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr., BEYZA HATİPOĞLU ERKOÇ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,

beyzahatipoglu@windowslive.com - 0000-0002-0035-6782

ÖZET

Yas, sevilen bir kişinin kaybı sonrasında ortaya çıkan doğal bir uyum süreci olmakla birlikte, yalnızca bireyin yaşadığı duygusal tepkilerle açıklanabilecek bir olgu değildir. Bireysel özellikler, aile ilişkileri, sosyal destek sistemleri ve kültürel yapı, yas sürecinin yaşanış biçimini etkileyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda sosyal hizmet disiplini, yası bireyin içinde bulunduğu sosyal çevreyle birlikte değerlendiren bütüncül bir bakış açısı benimsemektedir.

Bu derleme çalışmasının amacı, yas sürecini sosyal hizmet perspektifinden değerlendirmek; yasın kavramsal çerçevesini, kuramsal yaklaşımlarını ve birey, aile ile sosyal çevre üzerindeki etkilerini mevcut literatür doğrultusunda ortaya koymaktır. Bu kapsamda öncelikle kayıp, yas ve matem kavramları açıklanmış; ardından Freud'un Yas ve Melankoli yaklaşımı, Bowlby'nin Bağlanma Kuramı, Worden'in Yas Görevleri ve Stroebe ile Schut'un Çift Süreç Modeli ele alınmıştır. Çalışmanın devamında ise yas süreci; aile sistemi, kardeş kaybı, kültürel ritüeller ve bireyin sosyal çevresi bağlamında sosyal hizmet perspektifiyle değerlendirilmiştir.

İncelenen çalışmalar, yasın her birey tarafından aynı biçimde yaşanmadığını ve kayıp sonrasında gelişen uyum sürecinin aile ilişkileri, kardeşlik deneyimi, sosyal çevre ve kültürel özelliklerden etkilendiğini göstermektedir. Bulgular, yasın yalnızca bireysel düzeyde ele alınmasının yeterli olmadığını; bireyin içinde bulunduğu sosyal bağlamın da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle sosyal hizmet, bireyi ailesi ve sosyal çevresiyle birlikte ele alan bütüncül yaklaşımı sayesinde yas sürecinin anlaşılmasına ve değerlendirilmesine önemli katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yas, Kayıp, Matem, Sosyal Hizmet, Aile Sistemi, Sosyal Çevre

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ABSTRACT

Grief is a natural process of adjustment following the loss of a significant person; however, it cannot be explained solely by an individual's emotional responses. Individual characteristics, family relationships, social support systems, and cultural context are among the primary factors influencing the grief experience. Accordingly, the discipline of social work adopts a holistic perspective that evaluates grief within the context of the individual's social environment.

The aim of this review is to examine the grief process from a social work perspective by addressing its conceptual framework, theoretical approaches, and its effects on individuals, families, and the social environment in light of the existing literature. Within this scope, the concepts of bereavement, grief, and mourning are first explained, followed by a discussion of Freud's theory of mourning, Bowlby's Attachment Theory, Worden's Tasks of Mourning, and Stroebe and Schut's Dual Process Model. Subsequently, the grief process is evaluated from a social work perspective by focusing on family systems, sibling bereavement, cultural rituals, and the individual's social environment.

The reviewed studies indicate that grief is not experienced uniformly by every individual and that the adjustment process following loss is influenced by family relationships, sibling experiences, social environment, and cultural characteristics. The findings demonstrate that understanding grief requires more than an individual-focused perspective and necessitates consideration of the individual's social context. In this respect, social work contributes significantly to the understanding and assessment of the grief process through its holistic approach, which considers individuals together with their families and social environment.

Keywords: Grief, Bereavement, Mourning, Social Work, Family System, Social Environment

1. GİRİŞ

Ölüm, geri döndürülemez niteliği nedeniyle bireyin yaşayabileceği en acı verici somut kayıplardan biri olarak değerlendirilmektedir. Sevilen bir kişinin kaybının ardından birey; terk edilme, yalnızlık, suçluluk, öfke ve anlamsızlık gibi farklı duygular yaşayabilmekte, yaşamının birçok alanını etkileyen bir yas süreciyle karşı karşıya kalmaktadır. Bildik (2013), yasın bireyin yaşamının her alanını ilgilendiren çok boyutlu bir süreç olduğunu, ancak bir hastalık değil

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

kayba karşı gelişen doğal bir tepki olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir (Bildik, 2013).

Yas, her birey tarafından aynı biçimde deneyimlenen bir süreç değildir. Kayıp sonrasında ortaya çıkan tepkiler; bireyin özellikleri, kaybın niteliği ve yaşam koşullarına bağlı olarak farklılaşabilmektedir. Bu nedenle yas süreci, bireysel özelliklerin yanı sıra bireyin içinde bulunduğu sosyal ve kültürel çevre ile birlikte değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir yaşam deneyimi olarak ele alınmaktadır (Çolak & Hocaoğlu, 2021).

Son yıllarda yapılan çalışmalar, bireylerin önemli bir bölümünün zaman içerisinde kayba uyum sağlayabildiğini, ancak bazı bireylerde yas sürecinin olağan seyrinden saparak uzun süre devam edebildiğini ve günlük işlevselliği olumsuz etkileyebildiğini göstermektedir (Cesur, 2017). Bu durum, yasın yalnızca bireysel bir yaşantı olarak ele alınmasının yeterli olmadığını; bireyin aile ilişkileri, sosyal destek sistemleri ve çevresel kaynaklarının da değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Sosyal hizmet disiplini, bireyi çevresi içinde ele alan yaklaşımı doğrultusunda yas sürecini yalnızca bireyin yaşadığı duygusal güçlükler üzerinden değil, bireyin ailesi, sosyal destek ağları ve yaşadığı çevre ile etkileşimi bağlamında değerlendirmektedir. Bu doğrultuda sosyal hizmet uygulamaları; bireyin güçlü yönlerini desteklemeyi, sosyal destek kaynaklarını harekete geçirmeyi ve kayıp sonrasında yeni yaşam koşullarına uyum sürecini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır (Nguyen et al., 2022).

Bu derleme çalışmasının amacı, yas sürecini sosyal hizmet perspektifinden değerlendirmek; yasın kuramsal temellerini, birey ve çevre üzerindeki etkilerini ve sosyal hizmet uygulamalarının bu süreçteki rolünü mevcut literatür doğrultusunda ortaya koymaktır.

2. YAS SÜRECİNE KURAMSAL BİR BAKIŞ

2.1. Yas Kavramı ve Temel Kavramsal Çerçeve

Bildik (2013), sevilen bir kişinin kaybının ardından yaşanan süreci açıklamak amacıyla literatürde sıklıkla birbirinin yerine kullanılan üç temel kavramın bulunduğunu belirtmektedir. Bunlar kayıp yaşama (*bereavement*), yas (*grief*) ve matem (*mourning*) kavramlarıdır. Her ne kadar bu kavramlar günlük kullanımda eş anlamlı olarak değerlendirilse de, kuramsal açıdan birbirinden farklı süreçleri ifade etmektedir (Bildik, 2013).

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Bildik'e (2013) göre kayıp yaşama (*bereavement*), bireyin sevdiği bir kişiyi kaybetmesi nedeniyle içinde bulunduğu nesnel durumu ifade etmektedir. Bu kavram, kaybın toplumsal ve dışsal yönünü yansıtırken, bireyin yaşadığı duygusal tepkileri değil, kayıp olayının kendisini tanımlamaktadır. Buna karşılık yas (*grief*), ölüm nedeniyle kayıp yaşayan bireyin bu kayba verdiği uyum tepkilerini ifade etmektedir. Yas sürecinde ortaya çıkan tepkiler fiziksel, duygusal, bilişsel ve davranışsal alanlarda gözlenebilmekte; bireyin kaybedilen kişiyle ilişkisine, tamamlanmamış beklentilerine ve yaşadığı duygusal deneyimlere eşlik edebilmektedir (Bildik, 2013).

Aynı çalışmada matem (*mourning*) kavramı ise kaybın kültürel boyutunu temsil eden bir süreç olarak açıklanmaktadır. Matem, bireyin yaşadığı duygulardan bağımsız olarak, toplum tarafından kabul gören ritüeller ve davranış biçimleri aracılığıyla kaybın dışavurumunu ifade etmektedir. Bu yönüyle matem, bireysel yaşantının ötesinde kültürel ve toplumsal özellikler doğrultusunda şekillenmektedir (Bildik, 2013).

Özel ve Özkan (2020), yasın yalnızca duygusal bir tepki olarak değerlendirilmesinin yetersiz olduğunu, bireyin kayıp sonrasında gösterdiği bilişsel, duygusal ve davranışsal tepkilerin birbirini etkileyen dinamik bir süreç oluşturduğunu belirtmektedir. Yazarlara göre yas süreci her birey tarafından aynı biçimde yaşanmamakta; bireysel özellikler, yaşam deneyimleri ve içinde bulunulan sosyal çevre doğrultusunda farklılık göstermektedir (Özel & Özkan, 2020).

Benzer biçimde Çolak ve Hocaoğlu (2021), yas sürecinin sosyodemografik özellikler, kişilik yapısı, bağlanma biçimi ve sosyal destek sistemleri gibi birçok etkenden etkilendiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle yas, tek tip bir yaşantı olarak değil; bireyin biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel özelliklerinin karşılıklı etkileşimi içerisinde şekillenen çok boyutlu bir uyum süreci olarak değerlendirilmektedir (Çolak & Hocaoğlu, 2021).

Bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, kayıp yaşama, yas ve matem kavramlarının birbirini tamamlayan ancak farklı anlamlar taşıyan kavramlar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yas, yalnızca kayıp sonrasında ortaya çıkan duygusal bir tepki olarak değil; bireyin yaşamını çok yönlü biçimde etkileyen ve bireysel olduğu kadar toplumsal boyutları da bulunan bir uyum süreci olarak ele alınmaktadır.

2.2. Yas Sürecini Açıklayan Kuramsal Yaklaşımlar

Yas sürecini bilimsel olarak açıklamaya yönelik ilk kuramsal yaklaşım Sigmund Freud tarafından geliştirilmiştir. Freud, *Yas ve Melankoli* adlı çalışmasında yası, kaybedilen kişi ya da

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

nesneye yöneltilen duygusal yatırımın zaman içerisinde geri çekilmesi ve bireyin yeni yaşamına uyum sağlayabilmesi için gerekli doğal bir süreç olarak açıklamaktadır. Bu yaklaşıma göre yas, yalnızca ölüm sonrasında değil, birey açısından anlam taşıyan kişi, nesne ya da yaşam koşullarının kaybı sonrasında da ortaya çıkabilmektedir. Freud, yasın sağlıklı biçimde tamamlanabilmesi için kaybedilen kişiyle kurulan duygusal bağın yeniden düzenlenmesi ve bu duygusal enerjinin zamanla yeni ilişkilere yönlendirilebilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Özel ve Özkan, 2020).

Freud'un görüşlerinden hareketle geliştirilen kuramlardan biri Bowlby'nin Bağlanma Kuramı'dır. Bowlby, yası bireyin bağlandığı önemli bir kişiden ayrılmasına verilen doğal bir tepki olarak değerlendirmektedir. Kurama göre insanlar yaşamlarının erken dönemlerinden itibaren güven duygusu sağlayan kişilerle bağlanma ilişkileri kurmakta, bu bağın ölüm nedeniyle sonlanması ise ayrılık ve kayıp tepkilerini ortaya çıkarmaktadır. Bowlby, kayıp yaşayan bireyin başlangıçta ayrılığı inkâr edebileceğini ya da kaybedilen kişiyi yeniden bulmaya yönelik davranışlar gösterebileceğini, ancak uyum sürecinin ilerleyebilmesi için kaybın gerçekliğinin kabul edilmesi ve duygusal bağın yeni yaşam koşullarına uygun biçimde yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtmektedir (Özel ve Özkan, 2020).

Worden ise yası belirli evrelerden çok, bireyin yerine getirmesi gereken görevler üzerinden açıklamaktadır. Bu yaklaşıma göre sağlıklı uyumun gerçekleşebilmesi için bireyin öncelikle kaybın gerçekliğini kabul etmesi, kaybın oluşturduğu acıyı yaşayabilmesi, kaybedilen kişi olmadan yeni yaşam düzenine uyum sağlaması ve kaybedilen kişiyle kurduğu duygusal bağı yaşamını sürdürmesine engel olmayacak biçimde yeniden yapılandırması gerekmektedir. Worden'in yaklaşımı, yasın pasif biçimde yaşanan bir süreçten ziyade bireyin aktif uyum çabalarını içeren dinamik bir süreç olduğunu vurgulamaktadır (Bildik, 2013).

Klasik yas kuramlarından farklı olarak Stroebe ve Schut tarafından geliştirilen Çift Süreç Modeli, yasın doğrusal biçimde ilerleyen tek yönlü bir süreç olmadığını ileri sürmektedir. Bu modele göre birey bir yandan kaybın yarattığı duygularla yüzleşirken, diğer yandan günlük yaşamın yeniden düzenlenmesine yönelik sorumluluklarla ilgilenmektedir. Sağlıklı uyum, kayıp odaklı stresörler ile yeniden yapılanma odaklı stresörler arasında esnek biçimde geçiş yapabilmeye bağlıdır. Model, bireyin zaman zaman kayıpla yüzleşmesini, zaman zaman ise kaybın dışında kalan yaşam görevlerine yönelmesini uyumun doğal bir parçası olarak değerlendirmektedir (Stroebe ve Schut, 1999).

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Bu kuramsal yaklaşımlar birlikte değerlendirildiğinde, yasın tek boyutlu ya da bütün bireylerde aynı biçimde ilerleyen bir süreç olmadığı görülmektedir. Kuramların ortak noktası, kayıp sonrasında bireyin yeni yaşam koşullarına uyum sağlamasının zaman alan ve bireysel özelliklerden etkilenen bir süreç olduğunu kabul etmeleridir. Bununla birlikte kuramlar, yasın anlaşılmasında bağlanma ilişkileri, uyum görevleri ve baş etme süreçleri gibi farklı boyutları ön plana çıkarmaktadır. Bu kuramsal birikim, sosyal hizmet uygulamalarında bireyin yalnızca duygusal tepkilerinin değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerinin, destek sistemlerinin ve yaşamını yeniden yapılandırma kapasitesinin birlikte değerlendirilmesi açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır (Nguyen ve ark., 2022).

3. Yas Sürecinin Sosyal Hizmet Perspektifinden Değerlendirilmesi

Nguyen ve arkadaşları (2022), yasın sosyal hizmet uygulamalarında yalnızca tanısal değerlendirmeler çerçevesinde ele alınmasının yeterli olmadığını vurgulamaktadır. Yazarlara göre sosyal hizmet uzmanları, yas yaşayan bireyin verdiği tepkileri değerlendirirken yalnızca bireysel yaşantıya odaklanmamakta; bu tepkilerin oluşumunda etkili olan kişilerarası ilişkileri ve yapısal etmenleri de dikkate almaktadır. Bu yaklaşım, bireyin yaşadığı yas deneyiminin sosyal, kültürel, politik ve çevresel koşullardan bağımsız değerlendirilemeyeceği anlayışına dayanmaktadır. Dolayısıyla yas sürecinin anlaşılabilmesi için, bireyin kayıp deneyiminin yanı sıra bu deneyimi şekillendiren çevresel etmenlerin de değerlendirme sürecine dâhil edilmesi gerekmektedir (Nguyen ve ark., 2022).

Çocuk kaybı, aile sistemini bütüncül olarak etkileyen ve aile üyelerinin yeniden uyum sürecini doğrudan şekillendiren bir yaşam olayı olarak değerlendirilmektedir. Afyonoğlu ve arkadaşları (2021), çocuk kaybı sonrasında aile sisteminde meydana gelen değişimlerin anlaşılabilmesi için aile sistem teorisinin sosyal hizmet uygulamalarında işlevsel bir analitik araç sunduğunu belirtmektedir. Yazarlara göre sosyal hizmet uzmanlarının, uygulamalarında aileyi oluşturan her bir sistemin diğer sistemlerle olan etkileşimini ve bu etkileşimlerdeki güçlü ve güçsüz yönleri değerlendirmesi gerekmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda, aile sistem teorisi temelinde çocuk kaybı ve yas sürecinin anlaşılmasının sosyal hizmet uygulamalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Afyonoğlu ve ark., 2021).

Kardeş kaybı, çocukların yaşamında derin izler bırakabilen ve yaşamlarını kalıcı biçimde etkileyebilen kayıp deneyimlerinden biridir. Kerimoğlu Yıldız ve Balcı'ya (2016) göre, kardeşin ölümünün ardından ortaya çıkan yas tepkileri çoğu zaman uzun süre devam eden yoğun üzüntü

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ve depresyonu içerebilmektedir. Yazarlar ayrıca, ebeveynlerin kendi yas süreçlerine yoğunlaşmaları nedeniyle kardeşlerin aileden yeterli düzeyde destek alamayabildiğini, aile içi iletişimin azalabildiğini ve bazı çocukların kendilerini görünmez hissedebildiğini belirtmektedir. Makalede, bu koşulların çocuklarda korku, öfke, anksiyete ya da depresyon yaşanmasına neden olabileceği ifade edilmektedir (Kerimoğlu Yıldız ve Balcı, 2016).

Ersan'a (2013) göre, yas sürecinde bireysel faktörler kadar kültürel faktörler de önem taşımaktadır. Yazar, bizim toplumumuzda ölümün ardından dini ve kültürel ritüellerle yas sürecinin yaşandığını belirtmektedir. Kaybın olduğu günden başlayarak yedinci, kırkıncı ve elli ikinci günlerde paylaşılarak gerçekleştirilen ritüellerin süreç için kolaylaştırıcı faktörler olduğu ifade edilmektedir. Buna karşılık, yıl dönümleri gibi kaybı hatırlatan zamanların bireyi yeniden zorlayabildiği de belirtilmektedir (Ersan, 2013).

İncelenen çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, yas sürecinin yalnızca bireysel bir yaşantı olarak ele alınmadığı görülmektedir. Çalışmalarda, kaybın birey üzerindeki etkilerinin aile ilişkileri, kardeşlik deneyimi ve kültürel özelliklerle birlikte değerlendirildiği ortak olarak vurgulanmaktadır. Ayrıca, yas deneyiminin bireyin içinde bulunduğu sosyal çevreden bağımsız olmadığı ve kayıp sonrasında yaşanan sürecin farklı sosyal bağlamlardan etkilendiği belirtilmektedir. Bu bulgular, yas sürecinin anlaşılmasında bireysel özelliklerin yanı sıra aile, kardeşlik ilişkileri ve kültürel etkenlerin birlikte ele alınmasının önemini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Bu derlemede ele alınan çalışmalar, yas sürecinin yalnızca bireyin yaşadığı duygusal tepkilerle açıklanabilecek bir olgu olmadığını; aile ilişkileri, kardeşlik deneyimi, sosyal çevre ve kültürel özelliklerle birlikte değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle yas, bireyin yaşamını biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel boyutlarda etkileyen kapsamlı bir uyum süreci olarak değerlendirilmektedir.

İncelenen kuramsal yaklaşımlar, yasın her bireyde aynı biçimde ilerleyen doğrusal bir süreç olmadığını göstermektedir. Freud'un kayıpla birlikte duygusal bağın yeniden düzenlenmesine yaptığı vurgu, Bowlby'nin bağlanma ilişkilerini merkeze alan yaklaşımı, Worden'in uyum görevleri ve Stroebe ile Schut'un Çift Süreç Modeli, yasın farklı yönlerini açıklamakla birlikte bireysel farklılıkların önemine ortak biçimde dikkat çekmektedir.

Sosyal hizmet perspektifinden değerlendirildiğinde ise, yas sürecinin yalnızca bireysel özellikler üzerinden ele alınmasının yeterli olmadığı görülmektedir. Çocuk kaybının aile

sistemini, kardeş kaybının yaşayan kardeşleri ve kültürel ritüellerin yasın yaşanış biçimini etkilediğini ortaya koyan çalışmalar, yas deneyiminin bireyin içinde bulunduğu sosyal çevreden bağımsız düşünülemeyeceğini göstermektedir. Bu nedenle yas sürecinin değerlendirilmesinde bireyin yaşadığı kaybın yanı sıra aile ilişkileri, sosyal çevresi ve kültürel özelliklerinin birlikte ele alınması, sosyal hizmet bakış açısının temelini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Afyonoğlu, M. F., Kesen, N. F., Canpunar, M., & Yavuz, M. (2021). Bireylerin Çocuk Kaybı ve Yas Sürecinin Aile Sistem Teorisi Temelinde Sosyal Hizmet Perspektifiyle Değerlendirilmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (17), 59-81.

Bildik, T. (2013). Ölüm, Kayıp, Yas ve Patolojik Yas. *Ege Tıp Dergisi*, *52*(4), 223-229.

Cesur, G. (2017). Kayıp Yaşantılarının Sonrası: Tartışmalı bir Kavram "Karmaşık Yas". *Nesne-Psikoloji Dergisi*, *5*(10), 289-310.

Çolak, G. V., & Hocaoğlu, Ç. (2021). Kayıp ve yas: Bir Gözden Geçirme. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, *3*(1), 56-62.

Erdal Erşan, E. (2013). Bir Anadolu Şehrinde Yas Sürecinin Karmaşık ya da Kültürel Yas Olup Olmadığının Değerlendirilmesi: Olgu Serisi. *Journal of Turgut Ozal Medical Center*, *20*(4).

Guldin, M. B., & Leget, C. (2024). The Integrated Process Model Of Loss And Grief-An Interprofessional Understanding. *Death Studies*, *48*(7), 738-752.

Hutchings, A., & Taylor, I. (2007). Defining The Profession? Exploring An İnternational Definition Of Social Work İn The China Context. *International Journal of Social Welfare*, *16*(4), 382-390.

Nguyen, H., Elmer, M., & Harms, L. (2022). Understanding Grief in Social Work: Dual Process Model Of Coping With Bereavement. *Advances in Social Work and Welfare Education*, *23*(2), 126-131.

Özel, Y., & Özkan, B. (2020). Psychosocial Approach To Loss And Mourning. *Psikiyatride Guncel Yaklasimlar*, *12*(3), 352-367.

Pop-Jordanova, N. (2021). Grief: Aetiology, Symptoms and Management. *Prilozi*, *42*(2), 9-18.

Schut, M. S. H. (1999). The Dual Process Model Of Coping With Bereavement: Rationale And Description. *Death Studies*, *23*(3), 197-224.

Yıldız, G. K., & Balcı, S. (2016). Kayıp Ve Yas Sürecinde Kardeşler. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, *3*(3), 208-215.

Zastrow, C. (2009). Introduction to Social Work and Social Welfare: Empowering people 10th Edition. *Brooks/Cole, a division of Thomson Learning Inc*.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLAR, EĞİTİM TEDBİRİ VE OKUL SOSYAL HİZMETİ UYGULAMASI

Doç.Dr. Hüseyin BATMAN
Afyon Kocatepe Üniversitesi, socialbatman@gmail.com - 0000-0001-8902-1577

Doç.Dr. Cumhur GÜNGÖR
Afyon Kocatepe Üniversitesi, gunkor@gmail.com - 0000-0001-9117-3713

ÖZET

Çocukların suça sürüklenmesi, bireysel özelliklerin yanı sıra aile, akran grubu, okul, sosyo-ekonomik koşullar ve madde kullanımı gibi çok boyutlu risk faktörlerinin etkileşimi sonucunda ortaya çıkan önemli bir sosyal sorundur. Bu çalışmanın amacı, suça sürüklenen çocukların eğitim süreçlerinin değerlendirilmesi, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında uygulanan eğitim tedbirinin çocukların yeniden eğitim sistemine kazandırılmasındaki rolünün ortaya konulması ve okul sosyal hizmetinin bu süreçteki işlevinin tartışılmasıdır. Çalışmada literatürde yer alan çalışmalar ile ilgili yasal düzenlemeler ve güncel istatistikler değerlendirilmiştir. Türkiye'de suça sürüklenen çocuk sayısının son yıllarda yüksek düzeyde seyrettiği, 2025 yılında 186.256 çocuğun güvenlik birimlerine suça sürüklenme kapsamında geldiği ve bu çocukların karıştığı suçlar arasında yaralama suçunun önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Literatür incelendiğinde aile içi şiddet, ebeveynlerin suç davranışları, akran etkisi, madde kullanımı, düşük sosyo-ekonomik koşullar ve okuldan uzaklaşmanın çocukların suça sürüklenme riskini artıran başlıca faktörler arasında yer aldığı görülmektedir. Özellikle okul devamsızlığı ve okuldan kaçma davranışlarının çocukların olumsuz akran gruplarıyla etkileşimini artırarak suç davranışına yönelme riskini güçlendirebildiği belirtilmektedir. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında düzenlenen eğitim tedbiri; çocuğun eğitim kurumuna devamının sağlanması, mesleki beceri kazanması ve eğitim sürecinin desteklenmesini içermektedir. Bu bağlamda eğitim tedbirinin yalnızca çocuğun okula yeniden kazandırılmasına yönelik bir uygulama olarak değil, aynı zamanda çocuğun sosyal uyumunun ve gelişiminin desteklenmesine yönelik koruyucu ve önleyici bir müdahale olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Okul sosyal hizmeti ise çocuk, aile, okul ve ilgili kurumlar arasında koordinasyon sağlayarak devamsızlığın izlenmesi, akademik başarısızlığın nedenlerinin belirlenmesi, risklerin erken fark edilmesi ve gerekli sosyal hizmet müdahalelerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir işlev üstlenmektedir. Sonuç olarak, suça sürüklenen çocukların eğitim sistemine yeniden ve sürdürülebilir biçimde kazandırılabilmesi için eğitim tedbirinin okul sosyal hizmeti yaklaşımıyla desteklenmesi; okul-aile-çocuk ve ilgili kurumlar arasında güçlü bir iş birliği mekanizmasının oluşturulması ve okul sosyal hizmeti uygulamalarının yaygınlaştırılması önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler : Suça sürüklenen çocuk, eğitim tedbiri, okul sosyal hizmeti, çocuk koruma, okul devamsızlığı..

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

CHILDREN DRIVEN TO CRIME, EDUCATIONAL MEASURES AND SCHOOL SOCIAL WORK PRACTICE

ABSTRACT

Children's involvement in crime is an important social problem resulting from the interaction of multiple risk factors, including family characteristics, peer groups, school-related factors, socioeconomic conditions, and substance use. The aim of this study is to examine the educational processes of children driven to crime, to evaluate the role of the educational measure regulated within the scope of the Turkish Child Protection Law No. 5395 in reintegrating these children into the education system, and to discuss the potential contribution of school social work in this process. For this purpose, relevant literature, legal regulations, and current statistical data were evaluated. Recent data indicate that the number of children involved in crime in Türkiye remains considerable. In 2025, 186,256 children were recorded as having been brought to security units within the scope of involvement in crime, while assault constituted a substantial proportion of the offenses involving these children. The literature indicates that domestic violence, parental criminal behavior, peer influence, substance use, low socioeconomic conditions, school absenteeism, and school dropout are among the major factors associated with children's involvement in crime. In particular, truancy and disengagement from school may increase children's interaction with negative peer groups and consequently strengthen the risk of involvement in criminal behavior. Therefore, school attendance and educational continuity are important components of preventive interventions for children at risk. Under Article 5 of the Child Protection Law No. 5395, educational measures include ensuring children's attendance at educational institutions, supporting vocational training, and facilitating their acquisition of occupational skills. Accordingly, educational measures should not be considered solely as mechanisms for returning children to school; rather, they should be approached as protective and preventive interventions supporting children's social adaptation, development, and long-term well-being. School social work can play a significant role in this process by coordinating services among children, families, schools, and relevant institutions. Social workers may contribute to monitoring school absenteeism, identifying the underlying causes of academic failure, recognizing risks at an early stage, and facilitating appropriate social and support services. In conclusion, supporting educational measures through school social work is essential for the sustainable reintegration of children driven to crime into the education system. Strengthening cooperation among children, families, schools, and relevant institutions and expanding school social work practices may contribute significantly to both the prevention of further involvement in crime and the protection of children's rights and well-being.

Kew Words: Children driven to crime, educational measure, school social work, child protection, school absenteeism.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

1. GİRİŞ

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesine göre (1. Md) daha erken yaşta reşit olma durumu dışında on sekiz yaşına kadar her birey çocuk olarak tanımlanmaktadır (Tunceroğlu, 2015). BM Çocuk Adaletinin Yönetimi Hakkında Asgari Standart Kurallar şeklinde nitelenen Pekin kurallarının 2. Maddesi uyarınca çocuk; yürürlükte olan hukuk sistemi dahilinde karıştırılabileceği bir suç nedeniyle kendisine yaşça büyük bireylerden farklı muamele edilmesi gereken kişi olarak adlandırılmaktadır (Tunceroğlu, 2015). Çocuklar günümüz dünyasında her dört dakikasında suç eyleminin gerçekleştiği bir dünyaya gelmektedir. İstatistiksel veriler kayıtlara dahil olmayan "gizli suçlar" ve giderek yaygınlaşan anti-sosyal nitelikteki davranışlarda yan yana gelince ortaya çıkan durumu görmek zor değildir (Yavuzer, 1998). Çocukluk evresi çocuğun dış dünyadaki tehlikelerle baş edemeyeceği kadar zayıf ve güçsüz olduğu bir evre olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle çocukların her türlü istismara karşı açık korumasız yapısı sebebiyle özenle muamele görmeleri ve korunmaları gerekmektedir (Yusuf Solmaz Balo, 2015)

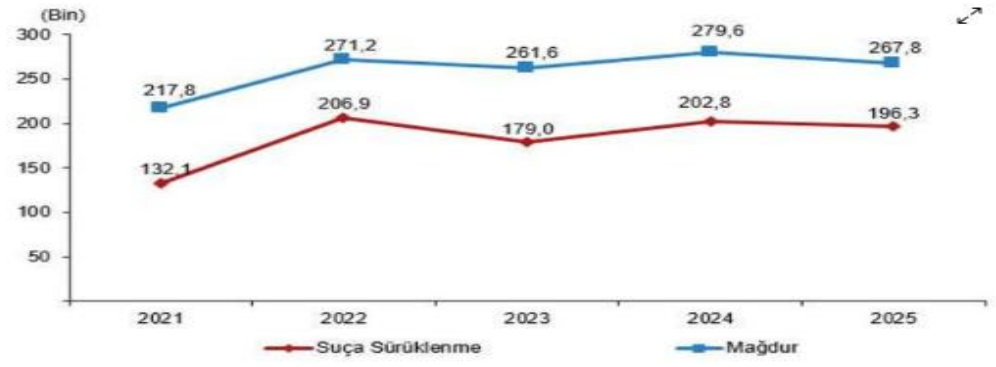
Günümüzde suç olgusu maalesef sadece yetişkinlerle değil kimi zaman çocuklarla da adlanır olmuştur. Yol gösterilmesi, korunması gereken çocuklar bazen suça sürüklenebilmektedir. Suç en kısa tabirle yasanın öngördüğü kurallara uymayan be genel anlamda birtakım problemlere neden olan insan davranışlarıdır (Schmallager, 2002; İçli, 2007; akt., Batman ve Demirel, 2023). Suç eyleminin dini, kriminolojik, sosyolojik, hukuki, ve ahlaki yönleri bulunmaktadır. Suç eylemi yasanın ihlal edilmesi durumunda "hukuki", toplumun bu eylemden zarar görmesi bakımından "sosyolojik", bireysel bir davranış şeklinde görülmesi bakımından "psikolojik", dini kurallara uygun görülmemesi bakımından "dini", ahlaki kurallara ters düşmesi adına "ahlaki" yönleri olan bir olgudur (Tufan, 2001: akt., Ergündüz, 2010). Suç olgusu dünya genelinde sıklıkla kendine yer bulan oldukça dinamik bir problemdir (Batman ve Demirel, 2023). Greenberg ve Quinneys gibi bazı düşünürler suça yönelik önlem alma görevinin devlete ait olduğunu ileri sürmektedir (Batman, 2014; akt. Batman ve Demirel, 2023). Toplum içinde yaşanan birtakım gelişmeler beraberinde yeni suç türlerini getirmektedir (Pakes ve Pakes, 2009).

Çocuk suçluluğu nedir? Kunt'a göre (2003) çocuk suçluluğu fiziksel, bilişsel ve psikolojik bakımdan olgunlaşmamış, sosyal çevresi etrafında rol ve sorumluluklarını henüz algılayamamış ergenlik döneminde yer alan çocukların kanuna aykırı davranışlar içinde bulunmasıdır. Kunt (2003) ayrıca çocuğun suç döngüsünün içine girmesinde çocuğun dışında yer alan sosyo-ekonomik ve gelişimsel dönemin özelliklerine dikkati çekmektedir (Buran ve Çalık-Var, 2019).5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununa göre ise suça sürüklenen çocuk; yasalarda bir cürüm (suç) işlediği iddiasıyla hakkında soruşturma ya da kovuşturma gerçekleştirilen veya dahil olduğu eylemden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk şeklinde tanımlanmaktadır (5395 ÇKK; akt. Buran ve Var, 2019). Türkiye'de suça sürüklenen çocuklarla ilgili olarak İzmir cezaevinde 1927'de anket gerçekleştiren ve bu anlamda kuramsal ve karşılaştırmalı bilgi aktaran Rıdvan Nafiz'in bu çalışmasının bu alanda yapılan ilk araştırma olduğu düşünülmektedir (Akyüz, 2011). Suça itilen çocukların genel suçlar içindeki oranı her ne kadar %5 olsa da çocukların dahil edildikleri suç türlerinin ve çocukları suça sürükleyen nedenlerini ortaya koyacak daha somut bilgilere gereksinim duyulmaktadır. Suça itilen

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

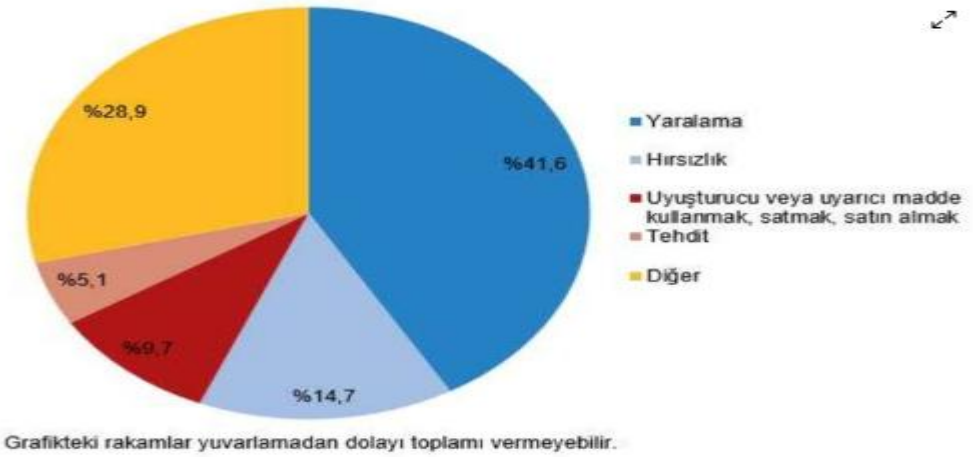
çocukların genelde şahsa ve mala karşı suçlara dahil edildikleri bilinmektedir (Aktaş, 2011; akt., Batman ve Demirel, 2023).

Aşağıdaki grafikten'de görüleceği üzere Türkiye'de son yıllardaki suça sürüklenen çocuk istatistiklerine bakıldığında sayının genel itibariyle bir artış içinde olduğu görülmektedir. Örn. 2022 yılında suça sürüklenen çocuk sayısı 176.128 iken, bu sayı 2023 yılında 177.174, 2024 yılında ise 188.926 olarak ortaya konulmuştur. 2025 yılında suça sürüklenen çocukların sayısı oldukça sınırlı bir azalma ile 186.256 olarak belirlenmiştir. (Anadolu ajansı, 2026).

Seçilmiş geliş nedenlerinin yıllara göre sayısı, 2021-2025

Suça sürüklenen çocukların 2025 yılında karıştırıldıkları suç grafiğine bakıldığında ilk sırayı %41,6 oranıyla yaralama suçu almaktadır. Bunun dışında çocukların hırsızlık, uyuşturucu ya da uyarıcı madde kullanımı ve satımı, tehdit vb. suçlara dahil edildikleri görülmektedir. Çocukların yoğun olarak yaralama suçuna dahil olmalarının dikkat çekici olduğu, bu konunun diğer suç türleri ile birlikte ivedi ele alınmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

Suça sürüklenen çocuklara isnat edilen suç türü dağılımı (%), 2025

(TÜİK, 2026).

Çocukların suça sürüklenmesi sorunu dünya genelinde olduğu gibi Türkiye içinde hem sosyolojik hem de hukuki bakımdan önemli bir sorundur (Gönültaş, 2009). Gençlerin adli birimlerde erken yaşlarda işlem görmesi ileriki yaşlarda ciddi suç eylemlerine dahil olma riskini

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

arttırmaktadır (İçli, 1993). Cambridge üniversitesi tarafından yapılan bir araştırmaya göre 10-16 yaşlarında iken tutuklanan çocukların 3/2'sinin tutuklanmış olması erken yaşlarda suça sürüklenmiş olmanın ileride farklı suçlara dahil edilme riskini arttırdığını göstermektedir (Farrington, 1992; akt. Tunceroğlu, 2015).

2. SUÇA SÜRÜKLENME NEDENLERİ

Çocukların suça sürüklenmesinde birçok neden bulunmaktadır. Bu nedenler aşağıda başlıklar halinde sunulacaktır.

i)Aile içi şiddet: Çocukları suça iten etmenlerden biri aile içinde maruz kaldıkları şiddettir. Sert ve aşırı otoriter bir yapıya sahip ebeveynlerin davranışlarının çocukta negatif davranışlar oluşmasına ve onun uyumsuz bir birey olmasına neden olabileceğini belirten Yavuzer (2011) 1972-1977 yılları arasında 214 hükümlü genç üzerinde yürüttüğü bir araştırmada bu çocukların %86,9'nın aileleri tarafından fiziksel şiddetle cezalandırıldıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla ev içinde şiddete uğrayan veya bunu aile içinde gözlemleyen çocuklar şiddet davranışının kabul edilebilir, hayatın bir parçası şeklinde algılamalarına neden olabilecektir (Tunceroğlu, 2015).

ii)Ebeveyn suçluluğu: Sosyal bilimciler ve eğitimciler suç davranışının öğrenilmiş bir davranış olarak görmekte ve suçluluk eğilimlerinin normalin dışına çıkma şeklindeki davranışlar kadar grup yaşantısına bağlı bir problem şeklinde gelişen bir durum olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Suç bilimi alanında en çok tanınan kuramlardan biri Sutherland'in gruplardaki farklı bireylerin etkileşimi kuramıdır. Bu kurama göre suç, farklı grup etkileşimleri ve etkileri sonucu oluşmaktadır (Yavuzer, 2009; akt. Dinç, 2013). Çocuğun doğduğu andan itibaren yetişkinleri taklit etmeleri, onları model almaları çocukların suça sürüklenmelerinde oldukça önemli bir etken olarak önümüze çıkmaktadır (Temel ve Bayraktar, 2009). Ergenlik döneminde olan çocuğun kendisini özdeşleştireceği bir rol model olarak gördüğü baba, ağabey, amca veya dayı vb aile içindeki bireylerin herhangi birisinin sahip olduğu bozuk kişilik yada kişilerin suç kültürü dahilinde bulunmaları halinde bu olumsuzlukların çocuğa yansıma olasılığı epey kuvvetli olmaktadır Yavuzer, 2011; akt., Tunceroğlu, 2015).

iii)Akran grubunun etkisi: Suça sürüklenenlerle ilgili iletişime devam etme suçluların suç işlemede genç yetişkinlerle ısrar veya suç işlemeyi bırakmaları hususunda temel faktör olarak düşülmektedir. Bir diğer anlatımla suça sürüklenen çocukların grupları ile iletişimi sürdürürken yaşanılan bazı aksaklıklar tespit edilmiştir (Dinç, 2013).

iv)Madde kullanımı: Madde kullanımı sorunu incelendiğinde özellikle yasal olmayan yöntemlerle satılan bağımlılık yapıcı maddelerin çocuk ve ergenlerin yoğun şekilde yer alabilecekleri oyun, eğlence alanları, parklar vb. gibi yerlerde bulunduğu, özellikle ergenlik döneminde sorun yaşayanların maddeye erişiminin kolay olduğu ve madde bağımlılığı geliştirme bakımından risk altında oldukları düşünülmektedir. Bunun yanı sıra 1990'lı yıllarla birlikte ülkemizde uçucu madde (incelticiler, yapıştırıcılar, spreyler vb) kullanımının da artmaya başladığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra uçucu madde kullanımının alkole benzer etkileri, agresyonu tetikleyici rolü ve algı sorunlarına neden olması sebebiyle suça sürüklenen çocuk sayısında önemli bir rol oynamıştır (Oral, 2005; akt. Gönültaş, 2009).

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

v)Sosyo-ekonomik nedenler: Sosyo-ekonomik düzey bakımından düşük bir ortamda olmanın tek sebep olmasa da direkte veya indirekt olarak suç fiilinin ortamını hazırladığına ilişkin görüş genel anlamda kabul görmektedir (Yavuzer, 2006). Suça sürüklenen çocukların ailelerinin ekonomik düzeyi üzerinde gerçekleştirilen araştırmalar genel anlamda suç öyküsü bulunan çocukların bu ailelerden geldiğini ortaya koymaktadır. Bu oranın yüksek olduğu yerlerde kötü yaşam şartlarının hakim olduğu evlerde fakirlik, kalabalık nüfus ve yüksek düzeyde suç oranı gözlemlenmektedir (Ömer ve Akalın, 1993; Sevük, 1998). Soyaslan'a göre (2003) sosyo-ekonomik düzeyi düşük bir çevrede büyüyen çocuk varlıklı bir çevrede yetişen çocuğa kıyasla çok daha fazla dezavantajlı olmaktadır. Bu durum çocuğun karmaşık duygular içine girmesine sebep olmakta ve tatmin edilmeyen dürtü ve duygular nedeniyle çocuğu suç davranışına itebilmektedir (İpek, 2010).

vi)Alkol ve uyuşturucu bağımlılığı: Madde; kötüye kullanım ve bağımlılık etkisi oluşturabilecek, farklı yöntemlerle kullanılabilen, duygu durum, algılama, biliş ve beynin fonksiyonlarında değişime neden olan her türlü kimyevi maddeleri içermektedir (Peksaygılı ve Erden, 2005). Madde bağımlılığı ise kullanılmakta olan yasa dışı maddenin bireyin hayatında önemli bir rol oynuyor olması, kullanıcının madde üzerindeki hakimiyetini yitirmiş olmasını ve maddeye yönelik bedensel ve psikolojik sıkıntıların varlığını içine olan oldukça geniş bir kavramdır. Buna ek olarak maddenin kötüye kullanımında bir yıllık süre zarfında tekrar eden, muhtemel sosyal, yasal problemlerle ya da fiziksel risklere sebebiyet verecek şekilde maddenin vücuda alınması şeklinde ifade edilmektedir. Bağımlılık geliştirdiği yasa dışı maddeyi temin etmek için gerekli paranın temin edilmesi için gasp, hırsızlık, cinayet, fuhuş ve diğer suçlara dahil olunması da söz konusu olabilmektedir (Peksaygılı ve Erden, 2005; akt. Dinç, 2013).

Bunun yanı sıra çocuğun anne-babasının madde bağımlısı olması da çocuk adına ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Anne babanın madde kullanımı çocuklarını kötü rol model olmanın yanı sıra çocukların sağlıklı gelişim göstermeleri için elzem olan koşulların oluşmaması, sosyal refahın temin edilememesi, aile üyeleriyle nitelikli vakit geçirilememesi ve duygusal ihtiyaçlarını yeterli düzeyde karşılayamaması gibi birtakım istenmeyen durumlara sebebiyet vermektedir. Bu durumdan en sık olarak yetişme çağında yer alan çocuklar etkilenmektedir. Alkol-madde kullanımına bağlı olarak gerçekleşen aile içi kavga ve huzursuzluklar da çocuk üzerinde olumsuz bir etkiye yol açmaktadır. Çocuklar bu tür durumlarda kendilerini koruyabilmek adına kendilerini izole etme, içe kapanma, uzaklaşma ya da kaçma davranışında bulunabilmektedir (Şentürk, 2012). Böylece çocuk çözümü kendini daha güvende hissedeceği arkadaş grubunda aramaktadır (Tunceroğlu, 2015). Ancak çocuğun aileden uzaklaşması ve evden kaçma davranışı sergilemesinin çocuğu dışarıda farklı tehlikelerle karşı karşıya bırakacağı da düşünülmelidir

Suça sürüklenen çocuklarla ilgili iş ve işlemler de kullanılan en temel yasalardan biri 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunudur (ÇKK). 2005 yılında yürürlüğe giren bu kanunun 5. Md'de çocuklara yönelik olarak alınabilecek koruyucu ve destekleyici tedbirlere yer verilmiştir. Bu tedbirler bakım, sağlık, danışmanlık, barınma ve eğitim tedbiri şeklindedir (ÇKK, 2005).

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

3. EĞİTİM TEDBİRİ

Eğitim tedbiri: Eğitim bireyin dünyaya gelmesiyle başlayıp, yaşamının sona ermesine kadar süren, arzu edilen davranış değişikliğini temin etme ve beceri kazandırma amacı taşıyan bir süreçtir. Bireyin hal ve hareketlerinde pozitif değişimlerin yaşanmasını sağlayan etkinlikler bütünü ve kişinin hayatını daha kaliteli bir şekilde sürdürmesine katkı sunan bir unsurdur. Birey dünyaya geldiği çevre ile etkileşim kurarak yaşamını sürdüreceği toplum ve çağın özelliklerine uygun davranışları eğitimle öğrenmektedir (Gökgöz ve Kesgin, 2005).

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda "eğitim tedbiri"; çocuğun bir eğitim kurumuna yerleştirilerek gündüzlü ya da yatılı olarak devamına, iş ve meslek sahibi olması gayesiyle bir meslek ya da sanat sahibi olma kursuna gönderilmesine, ya da meslek sahibi olan bir ustanın yanında veyahut devlete ait ya da özel sektör içindeki bir işyerine yerleştirilmesi hususlarına kapsamaktadır

Çocuğun suça bulaşma durumu ile okuldan kaçma davranışı arasında oldukça kuvvetli bir bağlantı bulunmaktadır (Gönültaş, 2009). Okuldan kaçma davranışı beraberinde okul başarısızlığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Okulda bulunmayan kaçma davranışı sergileyen çocuklar vaktini dışarıdaki çevrede ya da arkadaşlarıyla beraber geçirmektedir. Bu durum çocukların okul çevresinin dışında olumsuz gruplara dahil olmalarını ve suç davranışını öğrenmelerini kolaylaştırmaktadır. 962 okul öğrencisi ile yapılan bir araştırmada okuldan kaçma davranışı sergileyen çocukların %65,2'nin yüksek oranda suç davranışıyla bağlantısı saptanmıştır (Uluğtekin, 1991; akt., Gönültaş, 2009). Bu durum çocuğun okul devamsızlığın yakından izlenmesi gerektiğini, okulun çocuk için sadece eğitim veren bir yer olmadığı aynı zamanda çocuğu dışarıdaki olası tehlikelerden koruyan bir kalkan vazifesi gördüğünü düşündürmektedir.

Victor Hugo, "bir okulun inşa edilmesi bir hapishanenin kapanması demektir" sözü ile eğitimin özellikle suç davranışının önüne geçilmesindeki önemini vurgulamıştır (Yavuzer, 10987). Okulun çocuğun yaşamındaki etkisi oldukça fazladır. Bu süreç içinde çocuğun bilişsel gelişiminin yanında, toplumsal yaşamın gerekleri, sosyalleşme unsurlarının kazanımı ile grup bilinci, disiplin, zamanın doğru kullanımı ve düzenli alışkanlık edinme becerisi, başkalarına saygı gösterme vb. sağlıklı bir kişi olma yolunda temel becerileri öğrenmesini temin etmektedir (Gönültaş, 2009).

Çocukların okula devamlılığının sağlanması, okul içinde ve dışında izlenmesi vb hususlarda son yıllarda öne çıkan hizmet modellerinden biri okul sosyal hizmet birimleridir.

4. OKUL SOSYAL HİZMETİ UYGULAMASI:

Okul sosyal hizmeti; bir sosyal hizmet uzmanının sorumluluğunda, çocuğun üstün yararını gözeten, öncelikli olarak eğitim alan çocuk ve gençlerin yanı sıra karşı karşıya kaldıkları finansal, psikolojik ve sosyal ihtiyaç ve problemlerin çözümüne ilişkin olarak çalışmalar gerçekleştirmeyi amaçlayan bu amaç doğrultusunda ihtiyaç ve problemlere ilişkin olarak okulda ve toplum içinde yer alan kaynaklar ve hizmetler arasında fonksiyonel bir işbirliği ile koordinasyon sağlayan, tüm bu çalışmaları bir ekip ruhu içinde gerçekleştiren, sosyal hizmetin bilgi, yöntem, teknik ve becerilerini mesleğin etik ilkelerini temel alarak mesleki müdahale ve uygulamalarda bulunan bir sosyal hizmet alanıdır (Duman, 2014).

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

İngilizce'de School Social Work olarak adlandırılan Okul Sosyal Hizmeti uygulaması önemlidir (Akyüz, 2018). Okul çevrelerinde sosyal hizmet yöntemlerinin uygulanmasına yönelik fikir yeterli olanağı bulunmayan öğrencilerle başlamıştır. İlk günlerden bu yana okul sosyal hizmet uygulamasının hedefi, okul ile ev arasında çocuk için ortak bir anlayış ve iş birliğinin geliştirilmesi olmuştur (Lynn ve Mckay 2001). Okul sosyal hizmet uygulamasına yönelik ilk resmi olmayan çalışmalar 1906-1907 yıllarında New York, Boston ve Hartfort şehirlerinde gerçekleştirilmiştir. New York'ta Hartley ve Greenwich evlerinden görevliler şehre gelen çocukların öğretmenlerini tanımayı istemişlerdir. Boston'da Kadın Eğitim Derneği çalışanları okul ile ev arasında iş birliğini temin etmek ve çocukların eğitimlerini kolaylaştırmak maksadıyla okullarda ziyaretçi öğretmen olarak görev üstlenmişlerdir (Allen-Meares 1991). İlk resmi uygulamalar 1913 yılında Rochester ve New York'ta ziyaretçi öğretmenler vasıtasıyla gerçekleşmiştir (Allen-Meares vd. 1996). 1917 yılında Truancy'nin Chicago şehrinde gerçekleştirdiği bir araştırmanın sonuçları toplumun sosyal sorunlarını iyi bilen görevlilerin okullarda görev yapması gerekliliğini göstermiş, bu görevlilerin de sosyal hizmet uzmanı olması gerektiğini belirtmiştir (Özbesler ve Duyan, 2009).

Türkiye'de okul sosyal hizmeti uygulamasına yönelik ilk girişimin 1961 yılında İstanbul Üniversitesinde mediko-sosyal merkezinin kurulmasıyla gerçekleştiği düşünülmektedir (Özbesler ve Duyan, 2010). 1983 yılında 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu raporunda okul sosyal sosyal hizmeti uygulaması bir öneri olarak sunulmuştur (Duman, 2001). İlk kez 2001 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliğinde sosyal hizmet uzmanının görevinden söz edilmiştir. Bunun yanı sıra 2011 yılında Milli Eğitim Bakanlığının Özel Eğitim ve Rehberlik Genel Müdürlüğü Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde sosyal hizmet uygulamaları ile ilgili olarak üniversitelerde bulunan sosyal hizmet bölümü akademisyenlerinden görüş talep edilmiştir (Reçber, 2020; akt. Demirezen, 2023).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının hazırladığı ve 14.11.2013 tarihli resmi gazetede yayınlanan Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planında (2013-2017) 2016 yılına kadar Milli Eğitim Bakanlığına bağlı tüm okullarda "sosyal hizmet birimleri" kurulması kararı alınmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından 14-16 Mayıs 2014 tarihlerinde yapılan 6. Aile Şurasında "Okul Sosyal Hizmeti" başlatılmalı ve yaygınlaştırılmalı şeklinde bir karar da alınmıştır (Duman, Dölek, Gökçearslan-Çiftci, Karakuş ve Aktan, 2014). Milli Eğitim Bakanlığı mevzuatında okul sosyal hizmeti uzmanlarının tanımı, görev içeriği ve üstlenecekleri yetkilerden bahsedilmiştir. Ancak okullarda kurulan rehberlik ve psikolojik danışma servislerinde görev üstlenmeleri ile ilgili Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde görev verileceği hususlarına ilişkin netlik sağlanmamıştır (Demirezen, 2023).

Okul çocuğun toplumsallaşmasında, akademik başarısı ise okula uyum sağlamalarında ve okula bağlılık geliştirmelerinde oldukça önemlidir (Alptekin ve Duyan, 2011). Bu sebeple, okul sosyal hizmeti uygulamasında temel konu öğrencilerin potansiyel düzeylerini en üst boyuta çıkarmalarına engel teşkil eden problemlerdir. Şiddet bu problemlerden sadece birisidir (Yeşilkayalı, 2016). Okul sosyal hizmet biriminde görev üstlenen sosyal hizmet uzmanları, okuldan kaçma (Dube & Orpinas, 2009; Flaherty, Sutphen and Ely, 2012), risk altında bulunan

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

çocuklar ve aileleri (Duyan vd., 2008), sokağı mesken edinen çocuklar (Canfield, 2014), özel eğitime ihtiyaç duyan öğrenciler (Sabatino, 2009), LGBT'li öğrenciler ve problemleri (McCormick, Schmidt, Clifton, 2015), dini-etnik azınlık ve mülteci konumundaki öğrencilerin problemleri (Dupper, Forrest-Bank, and Lowry-Carusillo, 2015; Greenberg, 2013), kuruluş bakımı altında bulunan çocukların problemleri (Day, Somers, Darden and Yoon , 2015), istismara maruz kalmış çocuklar ve problemleri gibi, çok geniş bir yelpazede hizmet sağlamaktadır (Alptekin ve Duyan, 2011;akt. Yeşilkayalı, 2016).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında 2024 yılında imzalanan iş birliği protokolü okul sosyal hizmeti uygulaması için oldukça önemli bir gelişme olarak düşünülmektedir. Bu protokol ilkokula henüz yeni başlayan öğrencilerin okula uyumlarını kolaylaştırmak, okul ortamına ve öğretmenlerine alışmalarını temin etmek ve velilerin okulla olan iletişimlerini güçlendirme amaçlarını içermiştir (ASHB-MEB Protokolü, 2026).

Bu protokol kapsamında ayrıca ailelerin çocuklarının öğretmeniyle tanışması, iletişim kurması için imkan sağlanarak farklı kültürlerden okula gelen öğrencilerin ve ailelerinin kaynaşmalarının temin edilmesi, velilere okula başlayacak çocuklarının eğitimi hususunda rehberlik verilmesi ve öğrenciler ile velilerine yönelik birtakım faaliyetlerin planlanması hususlarını içermektedir. Bunun yanı sıra "Bizi Anlatır" konseptli farklı şehirleri dolaşacak tır'da yer alan sahnede film gösterimin yapılması tasarlanmıştır (ASHB-MEB Protokolü, 2026).

5. SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLAR VE SOSYAL HİZMET

Sosyal hizmet en temelde bireyin ve toplumun refahını öncelikli amaçları içine alan bir disiplin ve meslektir. Sosyal hizmetin bu bütüncül (holistik) bakış açısı kapsamında üç temel fonksiyondan bahsedilebilir. Bunlar koruyucu-önleyici-değiştirici-geliştirici ve tedavi ve rehabilite edici işlevlerdir (Acar, 2011). Bu çerçevede sosyal hizmet uzmanları bir tarafta toplumda bulunan problemlerin önlenmesine yönelik çalışmalara dahil olurken diğer taraftan problem ortaya çıktıktan sonra tedavi ve rehabilite edici çalışmalara katkı sunmaktadır (Acar, 2011; akt., Batman ve Demirel, 2023).

Sosyal hizmet mesleği farklı uygulama sahalarında farklı müracaatçı grupları ile mesleki çalışmalar yürüten bir disiplindir. Bu çalışma alanlarından biri suça sürüklenen çocuklardır. Bu sorun alanı sosyal hizmet uzmanı ile birlikte farklı disiplinlerden gelen meslek elemanlarının birlikte çalışmasını gerektirmektedir. Sosyal hizmet mesleği mikro, mezzo ve makro düzeylerde suça sürüklenen çocuklara yönelik uygulamalar gerçekleştirmektedir. Bu kapsam dahilinde bir yandan suça sürüklenen çocukların toplumla bütünleşmelerine yönelik faaliyetler gerçekleştirirken diğer yandan toplumun huzurunu sağlamak amacıyla çocukların suça sürüklenmesinin önüne geçme gayretlerinin içinde yer almaktadır (Acar, 2011; akt. Batman ve Demirel, 2023). Sosyal hizmet uzmanlarının suça sürüklenme riski taşıyan çocuklara ve ailelerine yönelik gerçekleştireceği mesleki çalışmaların çocuğu ve aileyi koruma adına son derece önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çocuk Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinde 18 yaşın altında bulunan birey olarak nitelendirilmiştir. Çocuklar günümüzde kimi zaman suç döngüsü içinde yer alabilmektedir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Çocukların suça sürüklenmesinde birtakım etkenlerin yer aldığı bilinmektedir. Bunların içinde çocuğun okulu bırakması, zamanını dışarıda kim olduklarını bilmediği gruplarla geçirmesi, bağımlılık yapıcı madde kullanması, aile içi şiddete maruz kalması, sosyo-ekonomik düzeyi düşük aile yapısından gelmesi vb durumlar sayılabilir.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda (5. Md) çocuklara yönelik koruyucu ve destekleyici tedbirlerden birisi eğitim tedbiridir. Eğitim tedbiri genelde ülkemizde diğer tedbirlerle (örn. bakım, sağlık, danışmanlık tedbiri vb.) birlikte verilmektedir. Eğitim tedbiri özellikle suça sürüklenen çocukların okulla yeniden entegrasyonlarının sağlanmasında, akademik durumlarının takip edilmesinde oldukça büyük önem taşımaktadır. Suça sürüklenen çocuklara yönelik yapılan bazı araştırmalar suça sürüklenen çocukların önemli bir kısmının okullarına devam etmediği gerçeğini ortaya koymuştur.

Suça sürüklenen çocukların okul içinde izlenmesi, devamsızlık yapmaları durumunda vakit geçirmeden aileleriyle iletişim kurularak tekrarının önlenmesi, akademik başarısızlıklarının nedenlerinin araştırılarak bu sorunun önüne geçilmesi, bağımlılık yapıcı madde kullanım geçmişi varsa tedavilerinin ilgili kurumların desteği alınarak gerçekleştirilmesi, okul, aile, çocuk arasında güçlü bir ilişkinin tesis edilmesi vb. durumlarda okul sosyal hizmet birimlerinin oldukça önemli çalışmalar yapacağına inanılmaktadır. Bunun yanı sıra okul içinde öğretmenlerle iş birliği dahilinde sosyo-kültürel etkinlikler gerçekleştirerek okul içinde pozitif bir atmosferin oluşmasına zemin hazırlayacağına inanılmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında 2014 yılında imzalanan iş birliği protokolünün kapsamının en kısa sürede genişletilmesinin, tüm okullarda yaygınlaştırılmasının başta hakkında eğitim tedbiri kararı verilen suça sürüklenen çocuklar olmak üzere tüm çocuklara ve ailelerine katkı sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Allen-Meares, P. (1991). The contribution of social workers to schooling. School Social Work, (Ed.) Robert Constable, John P.Flynn and Shirley McDonald. Lyceum Books, Inc.

Allen-Mears, P., Washington, R. O., ve B. L. Welsh (1996). Social work services in schools. (2nd ed). Allyn & Bacon.

Alptekin, K ve Duyan, V. 2011. A study of young adults who attempted suicide. *The Indian Journal of Social Work*, 72 (3), 419-440.

Anadolu Ajansı (AA) web. (2026). Suça sürüklenen çocuklar. Erişim adresi: https://www.aa.com.tr/tr/gundem/dosya-kucuk-yas-buyuk-suc/3817551 Erişim tarihi:03.08.2026.

ASHB ve MEB Protokolü (2026). Erişim adresi: https://www.meb.gov.tr/milli-egitim-bakanligi-ile-aile-ve-sosyal-hizmetler-bakanligi-arasinda-is-birligi-protokolu/haber/34625/tr Erişim tarihi:05.08.2026

Acar, Y. B. (2011). Çocuk adalet sisteminde sosyal hizmetin rolü. Hançerli, S., Sevinç, B., Gürer, C. ve Öner MC. (Eds). *Suça Sürüklenen ve Mağdur Çocuklar içinde.* (s. 231-239). Sabev.

Aktaş, A.M. (2011). Çocuk koruma kanunu, çocuk ve suç. Hançerli, S., Sevinç, B., Gürer, C. ve Öner, MC. (Eds.) Suça Sürüklenen ve Mağdur Çocuklar içinde. (s. 191-197). Sabev.

Akyüz, Y. (2011). Suçlu çocuk kavramına bir bakış ve ilk önemli araştırma. Hançerli, S., Sevinç, B., Gürer, C. ve Öner, MC. (Eds.). *Suça Sürüklenen ve Mağdur Çocuklar içinde*. (s. 54-55). Sabev.

Akyüz, Z. (2018). İlköğretim öğretmenlerinde sosyal hizmet algısı ve okul sosyal hizmeti. (Yayınlanmamış YL tezi). İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi.

Balo, Y.S. (2005). Çocuk koruma kanunu ve uygulaması. Seçkin Yayıncılık.

Batman, H., & Demirel, A. C. (2023). Suça sürüklenen çocuklarda çocuk destek merkezlerinin yeri ve önemi. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, *5*(2), 1-10.

Batman, H. (2014). The dance of criminology with policy makers and wider public. *Law & Justice Review*, 5 (9), 233-246.

Buran, M. , Çalık-Var, E. (2019). *Çocuk destek merkezlerinden reşit olarak ayrılan bireylerin sosyal hayata uyum süreci*. *Journal of Social Sciences and Education.* 2 (1), 149-161.

Canfield, J. P. 2014. Examining perceived barriers and facilitators to school social work practice with homeless children. *Children & Schools,* 36 (3).

Çocuk Koruma Kanunu (2005). www.mevzuat.gov.tr.

Day, A. G., Somers, C. S., Darden, J. ve Yoon, J. 2015. Using cross-system communication to promote educational well-being of foster children: Recommendations for a national research. *Children & Schools,* 37 (1), 54-62.

Demirezen, S. (2023). Okul sosyal hizmeti bağlamında statü suçları-çocuk suçluluğu ve etkileşimli alanlarda uzman deneyimleri örneği. (Yayınlanmamış YL tezi).Sağlık Bilimleri Üniversitesi. Hamidiye Sağlık Bilimleri Enstitüsü

Dube, S. R. & Orpinas, P. 2009. Understanding excessive school absenteeism as school refusal behavior. Children & Schools, 31, 87–95.

Dinç, A. (2013). Çocuk suçluluğunda ailenin rolü. (Yayınlanmamış YL tezi). Kırıkkale Üniversitesi.

Duman, N., (2001). "Türkiye için yeni bir sosyal hizmet alanı olan okul sosyal hizmetinin sosyal hizmet mesleği içindeki yeri". Prof. Dr. Nihal Turan'a Armağan Sosyal Hizmette Yeni Yaklaşımlar ve Sorun Alanları, (Eds: Duyan; V., Aktaş, A.M). H.Ü. Sosyal Hizmetler Y.O. 08.

Duman, N., Dölek, B. Ö., Çiftçi, E. G., Karakuş, S. H. U. B., & Aktan, A. G. M. C. (2014). MEB Sosyal hizmet mesleği ve okul sosyal hizmetinin görev ve sorumlulukları raporu. Sosyal hizmet, 8

Duman, N. (2014). Okul sosyal hizmetinin tanımı, kapsamı ve çocuk koruma sistemi içindeki yeri. *Okul sosyal hizmeti özel sayısı İçinde*, 1-7.

Dupper, D. R., Forrest-Bank, S. ve Lowry-Carusillo, A. (2015). Experiences of religious minorities in public school settings: Findings from focus groups involving muslim, jewish, catholic, and unitarian universalist youths. *Children & Schools,* 37 (1), 37-45.

Duyan, V., Duyan Çamur, G., Gökçearslan Çifçi, E., Sevin, Ç., Erbay, E. ve İkizoğlu, M. 2008. Lisede okuyan öğrencilerin yalnızlık durumlarına etki eden değişkenlerin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 33, 28-41.

Ergündüz, Z.Ş. (2010). Çocuk suçluluğunda çocuk istismarı olgularının değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü.

Flaherty, C. W., Sutphen, R. D. ve Ely, G. E. 2012. Examining substance abuse in truant youths and their caregivers: ımplications for truancy ıntervention. *Children & Schools,* 34 (4), 2012-211.

Farrington, D. P., (1992) "Criminal career research in the United Kingtom", *British Journal of Criminology,* 32, 521-536.

Gökgöz, E.A., Kesgin, B. (2005). İlkokullarda okul sosyal hizmetinin gerekliliğinin öğretmen gözüyle değerlendirilmesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(9), 179-198.

Gönültaş, B (2009). Adana ilinde mala ve şahsa karşı suç işleyen çocukların sosyo-demografik özelliklerinin ortaya konulması. (Yayınlanmamış YL tezi). Çukurova Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Greenberg, J. P. 2013. Determinants of after-school programming for school-age Immigrant children. *Children & Schools,* 35 (2), 101-111.

İçli, G. T. (2007). Kriminoloji. Seçkin Yayıncılık.

İpek, A. (2010). Suça sürüklenen çocukların okul dönemlerinin incelenmesi ve bu dönemde barındırdıkları risk faktörlerinin belirlenmesi: Ankara, İstanbul ve İzmir Jandarma Çocuk Merkezleri Örneği. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.

Kunt, V. (2003). Çocuk ve suç (Yayınlanmayan YL tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Lynn - C. J. ve M. K. McKay (2001). Promoting parent-school involvement through collaborative practice models. *School Social Work Journal*. 26, 1-14

McCormick, A., Schmidt, K. ve Clifton, E. (2015). Gay–straight alliances: Understanding their impact on the academic and social experiences of lesbian, gay, bisexual, transgender, and questioning high school students. *Children & Schools,* 37 (2), 71-77.

Oral G. (2005). Çocuk ve ergenlerde madde kullanımı ve adli psikiyatri. İÜ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Adolesan Sağlığı Sempozyum Dizisi 43, 97–110

Özbesler, C., & Duyan, V. (2009). Okul ortamlarında sosyal hizmet. *Education and Science*, *34*(154), 17-25.

Özbesler, C., ve Duyan, V. (2010). Okul ortamlarında sosyal hizmet. *Eğitim ve Bilim*, 34(154).

Pakes, F. J., Pakes, S. (2009).Criminal Psychology.Routledge.

Peksaygılı, M, ve Erden, G (2026) Çocuklarda ve ergenlerde madde kullanımı ve bağımlılığı http://www.psikolog.org.tr/

Reçber, B. (2020). Türkiye'de okul sosyal hizmetinin konumu ve gerekliliği. *TESAM Akademi Dergisi,* 7(1), 11-36.

Sabatino, C. A. 2009. School social work consultation models and response to intervention: A perfect match. *Children & Schools,* 31 (4), 197-206.

Schmallager, F. (2002). Criminical justice today an introductory text for the 21st century, Pearson Education Inc.

Sevük, H. Y. (1998). Uluslararası sözleşmelerdeki ilkeler açısından çocuk suçluluğu ile mücadelede kurumsal yaklaşım, Beta.

Şentürk, Ü., (2012) Sosyolojik Açıdan Parçalanmış Aile ve Çocuk İlişkisi. Kum Saati Yayınları.

Tufan, B. (2001). Sosyal sorunlar. Ders notları. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü.

Tunceroğlu, Z. (2015). Suça sürüklenen çocuklarda mükerrerliğin irdelenmesi. (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi. Adli Tıp Enstitüsü.

TÜİK. (2026). Güvenlik birimine gelen veya getirilen çocuk istatistikleri-2026. Erişim adresi: https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/58130/metadata Erişim tarihi:17.08.2026

Uluğtekin S (1991). Hükümlü çocuk ve yeniden toplumsallaşma. Bizim Büro.

Yavuzer H. (1987).Psiko-sosyal açıdan çocuk suçluluğu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

Yavuzer, H. (2006). Çocuk ve suç (11'inci Baskı), Remzi Kitabevi,

Yavuzer, H. (2009). Çocuk ve suç. Remzi kitapevi.

Yavuzer, H. (2011). Çocuk ve suç. Remzi Yayınevi.

Yeşilkayalı, E. (2016). Okul sosyal hizmeti uygulamasında yaklaşım ve model örnekleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *18*(1), 135.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ERKEN YAŞ EVLİLİKLERİ VE ÇOCUK HAKLARI İHLALİ

Doç.Dr. Hüseyin BATMAN
Afyon Kocatepe Üniversitesi, socialbatman@gmail.com - 0000-0001-8902-1577

Doç.Dr. Cumhur GÜNGÖR
Afyon Kocatepe Üniversitesi, gunkor@gmail.com - 0000-0001-9117-3713

ÖZET

Türk Medeni Kanununa göre evlenmek isteyen bireylerin 18 yaşını doldurmuş olması gerekmektedir. Türkiye'de zaman zaman on sekiz yaşından küçük çocukların evlilik haberleri görülmektedir. Erken yaşta yapılan evliliklerin birçok sebebi olduğu düşünülmektedir. Bazı bölgelerde kültürel yapı, gelenekler, düşük eğitim düzeyi, çocuğunu istediği kişi ile evlendirme isteği, yoksulluk, mirasın bölünmesini önleme vb hususlar sayılabilir. Erken yaşta evlilik çoğunlukla kız çocuklarını ilgilendiren bir sosyal sorun olarak bilinmekle beraber erkek çocukların da kimi zaman erken yaşta evlendirildiği bilinmektedir. Erken yaşta evliliğin en çok kız çocukları üzerinde olumsuz etki bıraktığı düşünülmektedir. Çocuğun isteği dışında yapılan bu tür evliliklerin çocuk hakkı ihlali olduğu son derece açıktır. Çocukluklarını yaşayamadan yapılan bu evliliklerin fiziksel ve ruhsal sağlık üzerinde olumsuz etkileri olmaktadır. Yapılan araştırmalar erken yaşta evlenen çocuklarda birtakım psikiyatrik rahatsızlıkların görülme riskinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Erken yaşta evlenen kız çocuklarının çoğunlukla eğitimlerini tamamlayamadıkları, erken yaşta hamile kaldıkları, bilişsel ve duygusal açıdan çocuk sahibi olmaya hazır değilken çocuk sahibi oldukları ve çocuk dünyaya geldikten sonra ebeveynlik sorumluluğunu üstlenmek zorunda kaldıkları, cinsel yolla bulaşan hastalık riskiyle karşı karşıya kaldıkları bilinmektedir. Erken yaşta evlenen kız çocuklarının çok çocuk dünyaya getirmelerinin sonucu olarak fiziksel sağlıklarının bozulduğu, bu durumun ayrıca bebek ölüm riskini arttırdığı rapor edilmektedir. Sosyal hizmet mesleği insan hakları ve adalet ilkelerini temel almaktadır. Kız çocuklarının erken yaşta zorla evlendirilmelerinin önlenmesi için sosyal hizmet uzmanlarının disiplinler arası işbirliği yaparak koruyucu, önleyici, eğitici-geliştirici, rehabilite edici çalışmaları mikro, mezzo ve makro düzeyde yapması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler : Adli görüşme, cinsel istismar, çocuk, fail, işbirliği.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

CHILD MARRIAGES AND VIOLATIONS OF CHILDREN'S RIGHTS

ABSTRACT

According to the Turkish Civil Code, individuals who want to get married must be over 18 years old. In Turkey, news of marriages of children under the age of eighteen are occasionally seen. It is thought that there are many reasons for early marriages. In some regions, issues such as cultural structure, traditions, low education level, desire to marry one's child to whomever one wants, poverty, preventing the division of inheritance, etc. may be considered. Although early marriage is known as a social problem that mostly concerns girls, it is also known that boys are sometimes married at an early age. It is thought early marriage has a negative impact mostly on girls. It is clear that such marriages, which take place against the child's will, are a violation of children's rights. These marriages, made before they can experience their childhood, have negative effects on physical and mental health. Research has shown that children who marry at an early age are at a higher risk of developing certain psychiatric disorders. It is known that girls who marry at an early age often fail to complete their education, become pregnant at an early age, have children when they are not cognitively and emotionally ready to have children, and have to take on parenting responsibilities after the child is born, and face teh risk of sexually transmitted diseases. It is reported that the physical health of girls who marry at an early age deteriorates as a result of giving birth to many children, and this also increases the risk of infant mortality. The social work profession is based on the principles of human rights and justice. In order to prevent girls from being forced into marriage at an ealy age, social workers need to collaborate across disciplines and carry out protective, preventive, educational-developing and rehabilitative work at micro, mezzo and macro levels.

Kew Words: Child, marriage, bride, illness, risk.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

1. GİRİŞ

Evlilik birey ve toplum bağlamında birçok işleve sahip olduğundan üstünde önemle durulması gereken sosyolojik bir olgudur. Evlilik yalnızca bir ailenin soyunun sürmesi, cinsel ve finansal gereksinimlerin karşılanması amacıyla kadın ve erkek arasındaki birlikteliğin toplum eliyle onaylandığı bir yapı değildir. Aynı zamanda toplum içindeki mevcut cinsiyet normları ve sosyo-kültürel değerlerin kabul edildiği ve kuşaktan kuşağa aktarımın yaşandığı bir kurumdur. Çünkü evlilik, toplum ve kültüre tarafından yapılandırılan bir kurum kimliğine sahiptir (Yıldız, 2018). Evlilik olgusu tarih süresince toplumların uygulamaya koyduğu, devamını sağladığı bir sosyal pratiktir. Evlendirme yönetmeliği hukuki bağlamda evliliği "bir kadının ve erkeğin kurallara göre yetki verilmiş bir memurun önünde bir aile kurma arzusu ile gerçekleştirdikleri medeni hukuk sözleşmesi şeklinde tanımlamaktadır (Evlendirme Yönetmeliği, 1985; akt. Yıldız ve Poyraz, 2020).

Bireylerin evlenmesi için genel kural olarak ergin (reşit) olmaları beklenmektedir Türk Medeni Kanununun (TMK) 11. maddesine göre erginlik on sekiz yaşın doldurulmasıyla başlamaktadır (Kıran, 2017). Dünyada ve Türkiye'de bireylerin on sekiz yaşını doldurmadan erken evlendiği görülmektedir. UNICEF'e göre erken evlilik bireyin fiziki, fizyolojik ve psikolojik bakımdan evlenme ve çocuk sahibi olmaya ilişkin sorumluluklara haiz olmadan ve genel itibariyle on sekiz yaşından önce gerçekleştirdiği evlilik olarak tanımlanmaktadır (Unicef, 2007; akt., Kaya, 2017). Çocuk yaşta gerçekleşen evlilikler sosyolojik evlilik olarakta adlandırılmıştır (Çakmak, 2009; akt. Şahutoğlu Üregen, 2021). Erken yaş evlilikleri genelde on bir- on yedi yaş arasında yapılmaktadır (Bilton, 2003). Erken yaş evliliğini *"çocuk gelin"," çocuk damat"* şeklinde de nitelemek mümkündür. Çocuk gelinler çocukluk evresinde kendilerine henüz erişkin olmadan kadınlık rolü giydirilmiş, yasal bakımdan henüz evlilik yaşına ulaşmayan kız çocuklarını nitelemektedir (Anık ve Barlin, 2017). Erken yaş evlilikleri kültürden kültüre farklılık göstermekte ve özellikle ataerkil yapılarda sorunlara yol açtığı bilinmektedir (Çetin, 2020).

UNICEF tarafından 2016 yılında yayımlanan bir rapora göre dünya genelinde her sene 15 milyon kız çocuğu çocuk gelin olarak evlenmek durumunda bırakılmaktadır. 2015 yılı UNICEF raporu ise dünyada 125 milyonu Afrika ülkelerinde olmak üzere 700 milyonun üzerinde çocuk gelinin olduğunu bildirmektedir. United Nations Children's Fund, 2016). Bu çocukların içinde 15 yaş altı çocukların sayısının 250 milyon civarında olduğu, on beş altı evliliklerin dünya da en fazla Bangladeş'te gerçekleştiği, Hindistan'ın ise dünya çocuk evliliklerinin 1/3'ünün yaşandığı ülke konumunda olduğu, bu sosyal soruna yönelik ciddi önlemlerin alınmaması durumunda 2030 yılında çocuk gelin sayısının 950 milyon civarına ulaşacağının tahmin edildiği rapor edilmiştir Kidjo, 2016; United Nations Children's Fund, 2014; United Nations Children's Fund, 2015; United Nations Children's Fund, 2016; akt.,.Anık ve Barlin, 2017). Çocuk evliliklerinin dünya genelindeki istatistiksel dağılımlarına bakılacak olursa bu evliliklerin özellikle gelişmiş ülkelerde oransal olarak düşük olduğu gelişmekte olan ülkelerde ise yüksek oranda olduğu görülmektedir. Örnek verilecek olursa Kanada'da çocuk evliliklerinin İngiltere'de 1,7, Almanya'da %1,2, Amerika Birleşik Devletlerinde %3,9 iken bu oran Arjantin'de %12,4, Azerbaycan'da %12, Afganistan'da %53,7 şeklindedir (Yüksel ve Yüksel, 2014). Dünya ülkeleri içerisinde en yüksek oranda erken yaş (çocuk) evliliği oranına sahip ülke

Nijer'dir. Bunu %68 oranı ile Orta Afrika Cumhuriyeti, %67 ile Çad takip etmektedir (Kıran, 2017).

Türkiye'de çocuk gelin vakalarının yaygın olarak görüldüğü ülkelerden birisi durumundadır. 2014 yılında on altı, on yedi yaş grubunda evlilik gerçekleştirenlerin oranı %5,8 iken, bu oran 2018 yılında %3,8'e düşmüştür. Türkiye'de iller açısından bir değerlendirme yapıldığında kız çocuklarının erken evlendirilme oranının en yüksek olduğu il %14,8 oranıyla Ağrı iken, Muş ve Bitlis %12,5 oranı ile dikkat çekmiştir. Erken yaş evliliğin (çocuk gelinlerin) Türkiye'de en düşük oranda yaşandığı iller ise Bolu %0,7, Trabzon ve Artvin %0,9 şeklinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2019; akt., Çetin, 2020). Erken yaş evlilikleri genelde yasal bağlayıcılığı olan yükümlülükler olmadan gerçekleşmektedir. Resmi bir ortamın dışında gerçekleşiyor olmaları bu evliliklerin sağlıklı şekilde kayıtlarının tutulmasını güçleştirmektedir. Bu bağlamda erken yaş evliliklerine yönelik verilen istatistiki bilgilerin sayısının daha çok olma olasılığının mutlaka akılda tutulması gerekir (Boran ve ark. 2013; akt., Kahraman ve Şenateş, 2018).

Tablo 8. Bölgelere Göre Erken Evlilik Oranları

	2006(%)	2011(%)
İstanbul	%12,6	%13,8
Batı Marmara	%15,4	%13,3
Ege	%17,9	%17
Doğu Marmara	%18,1	%15,2
Batı Anadolu	%18,8	%18
Akdeniz	%18,4	%16,6
Orta Anadolu	%25,6	%22,6
Batı Karadeniz	%24,0	%18,9
Doğu Karadeniz	%22,6	%18,3
Kuzeydoğu Anadolu	%27,0	%20,1
Ortadoğu Anadolu	%28,9	%23,6
Güneydoğu Anadolu	%25,4	%25,1

Kaynak: Beşpınar, 2014: 121

Türkiye'de erken yaş evliliklerinin en yoğun yaşandığı bölgelerle ilgili yukarıdaki tabloya bakılacak olursa 2011 yılı sonuçlarına göre en yüksek düzeyde çocuk evliliklerinin görüldüğü bölgeler Doğu Karadeniz %18,3, Kuzeydoğu Anadolu %20,1, Ortadoğu Anadolu %23,6 ve Güneydoğu Anadolu bölgesi %25,1 şeklindedir (Beşpınar, 2014; akt. Yıldız, 2018).

2. ERKEN YAŞ EVLİLİKLERİN NEDENLERİ

Erken yaş evlilikleri bölgesel, toplumsal ve etnisite bakımından farklılıklar gösterebilmektedir. Bu tür evliliklerin devam etmesinde ataerkil yapı içinde sıklıkla görülen toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önemli bir yeri olmaktadır. Bu yapılarda gücü elinde tutan aile reisi ailedeki diğer bireyler adına karar alabilmekte ve uygulamaya koymaktadır. Bu durum erken evliliklerin devamını sağlamaktadır. (Burcu vd., 2015). Erken yaşta yaşanan evliliklerde Türkiye'de gerçekleşen birtakım evlilik türlerinin etkisinin olduğu düşünülmektedir. Örneğin kız ve erkek tarafı arasında değiş tokuş yapılmak suretiyle gerçekleşen berdel evliliklerinin çocukların erken yaşta evlendirilmelerine yol açmaktadır. Ayrıca çocuk daha doğrar doğmaz eşin belirlenmesi

esasına dayanan beşik kertmesi uygulaması da bir başka neden olarak değerlendirilebilir. Türkiye'de sıklıkla karşılaşılan evlilik türlerinden bir diğeri de akraba evlilikleridir, akraba evliliklerinin genelde mirasın aile dışına çıkmasının önüne geçilmesi amacıyla yapıldığı ve evlendirilecek çocukların yaşının bu süreçte yeterince dikkate alınmadığı, ailelerin çıkarlarının önde tutulduğu bilinmektedir (Kıran, 2017).

Türkiye'de erken yaş evliliklerinin nedenleri konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından 2010 yılında hazırlanan rapor önemlidir. Bu raporda; dini inanışın yanlış yorumlanmasının, geleneklerin, eğitim yetersizliğinin, aile içi şiddetin, toplumsal baskının erken yaş evliliklerinde rol oynadığı belirtilmiştir (Kıran, 2017). Uygun olmayan aile koşullarında büyüyen, sevgi ve aile huzurundan mahrum kalan çocuklar erken evlilik gerçekleştirerek koşullarının değişeceğini düşünerek evden kaçma veya ailenin olurunu alarak erken yaşta evlilik yönünde bir karar verebilmektedir (TBMM, 2010; akt., Yorgun, 2021). Bunun yanı sıra soruna bakıldığında geleneksel ve geçimi tarıma dayalı olan kültürel yapılarda ataerkil bir zihin yapısına sahip olan aile bireylerinin eğitim düzeyinin nispeten düşük olduğu gruplarda erken yaş evliliklere (çocuk gelinlere) daha yüksek oranda rastlanılmaktadır (Kahraman ve Şenateş, 2018).

Toplum kız çocuğunun erken yaşta evliliğini meşru kılan bir zemin sunabilmektedir, bunda düşük eğitimli ailelerde geleneksel inanışların yeri vardır. Bu düşünce yapısı kız çocuklarının eğitim alarak kendini geliştirme, finansal bağımsızlığını kazanma, toplum içinde kendine yer bulma amaçlarından ziyade kocasına eş olma hususuyla kendini göstermektedir. Buna ek olarak kız çocuğunun gözünü başka hususlara odaklamadan evlendirilmesi durumunda kocasına ve ailesine itaat etmede bir problem yaşanmayacağına yönelik inanışlarda erken yaş evliliğini pekiştirmektedir (Asagem, 2015). Erken yaş evliliği sorgulamayan ve bu uygulamanın çocukların menfaatine olduğunu düşünen anne-baba davranışı, içinde bulunulan sosyo-ekonomik durum, ailenin kültürel bakımdan değer yargıları vb hususlar erken yaş evliliği (çocuk gelinler) sorununun devamını sağlayan unsurlardır (Kaptancıoğlu ve Ergöçmen, 2012; akt., Çetin, 2020).

Erken yaş evliliklerinin oluşmasında ayrıca yasal anlamdaki yetersizliklerin ve yaşanan savaşların da etkisinden söz edilebilir (Anık ve Barlin, 2017). Savaş ortamlarında hukuk dışı davranışların gerçekleşme riskinin artacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun yanı sıra yoksulluk içinde ailelerde bulunan kız çocuklarının varlıklı ailelerdeki kız çocuklarına kıyasla çocuk gelin olma risklerinin daha yüksek olduğu belirtilebilir (Anık ve Barlin, 2017). Örneğin Etiyopya'da yoksulluk ve sosyo - ekonomik fırsatların eksik olması erken yaş evliliklerinde oldukça etkilidir (Calp, 2014). Dünyada özellikle az gelişmiş olan ülkelerde çocuk evliliklerinin yaygın oluşu son derece açıktır. Bu durumun ortaya çıkmasında yoksulluğun yanı sıra insan hakları kavramının yerleşik olmamasının önemli yeri bulunmaktadır (Durdu ve Yelboğa, 2016).

3. ERKEN YAŞ EVLİLİKLERİN ETKİLERİ (SONUÇLARI)

Erken yaş bir diğer tabirle çocuk evlilikleri çocuk ihmal ve istismarının bir başka çeşididir. Erken yaşta gerçekleştirilen evlilikler kız ve erkek çocuklarında farklı şekilde etkide bulunmaktadır. Dünyada erken yaş evliliklerin daha çok kız çocukları kapsadığı görülmektedir. Bu sebeple erken evlilik denildiğinde akla ilk gelen kız çocukları olmaktadır. Çocuk yaşta

evlendirilen çocuklar eşlere karşı ve aile içerisinde eşitlik olgusunun sağlanmadığı evliliklerde şiddet ve cinsel istismara karşı kendilerini koruyamamaktadır. Buna ek olarak hamile kalmaları halinde vücutları fiziksel ve zihinsel olarak hamileliği kaldıramayacağı için genelde bu dönemde birtakım sorunlar yaşamaktadır (Yüksel ve Yüksel, 2014). Erken yaş evliliklerinde hamilelik dönemlerinde en sık görülen sorunlar içinde düşük yapma ve ölü doğumdan söz edilebilir (Özkan, 2013; akt. Çetin, 2020). On beş yaş altı gebeliklerde ölüm riski yirmili yaşlarda bulunanlara kıyasla beş kat daha yüksektir (Ippf, 2012). Fiziksel olarak yeterince olgunlaşmamaları, vezikovajinal ya da rektovajinal fistül riskinin yüksek olması mortalite ve morbidite sebepleri arasında gösterilmektedir (Unfpa, 2003; akt., Boran, Gökçay, Devecioğlu ve Eren (2013).

Ayrıca çocuk yaşta üstlenilmek durumunda kalınan ağır sorumlulukların getirdiği psikolojik sorunlar, sosyalleşme döneminde yaşanan eksiklikler, erkek egemen yapının kadını hedef alan şiddeti vb. sorunlar çocuk evliliklerinin beraberinde getirdiği sorunlardır. Çocuk yaşta gerçekleşen evliliklerde genelde kız çocukları eğitimlerini yarıda bırakmakta, kendi ayakları üzerinde durma şansını yitirerek eşine ve onun ailesine bağlı bir yaşamla karşı karşıya kalmaktadır. Erken yaş evliliklerinde yaşanan iletişim problemleri ve aile içi şiddet sorun sarmalının boyutunu arttırmaktadır (Özkan, 2013;.akt., Çetin, 2020). Erken yaşta evlenen kadınların yaklaşık olarak yarısının fiziki şiddete (%48,5) ve duygusal şiddete (%50,6), beşte birinin ise cinsel şiddete (%19,5) maruz kaldığı rapor edilmiştir. On sekiz yaşını doldurduktan yani reşit olduktan sonra evlenen kadınlarda ise her on kadından üçünün fiziki şiddete, her on kadından yalnızca birinin cinsel şiddete uğradığı tespit edilmiştir. İki grup arasındaki en dikkat çekici fark cinsel şiddete maruz kalma üzerinedir. Erken yaşta evlendirilen çocukların cinsel şiddete maruz kalma riski iki katına çıkmaktadır **(**Hüne, 2015; akt., Kaya, 2017).

Erken yaş evlilikleri çocukları eğitim hayatından kopardığından kamusal ortamda yer almalarını sınırlandırmakta ve özel hayatlarında daha sınırlı söz sahibi olmalarına yol açmaktadır. Kız çocuklarının eğitiminin yeterince desteklenmediği ataerkil yapılarda genelde erkeklerin eğitim düzeyi daha yüksek olmaktadır. Bu sebeple kadınların eğitim seviyesinin düşük olması kız çocuklarını hedef alan erken evliliğin hem sebebi hemde sonucu durumundadır (UNICEF, 2005, IPPF, 2007; Santhya vd., 2010; akt.,Yüksel-Kaptanoğlu ve Ergöçmen, 2012).

Erken yaş evliliklerinin çocukların psikiyatrik rahatsızlığa yakalanma riskini arttırdığı da görülmektedir. Soylu ve ark. tarafından yapılan bir araştırmada erken yaşta evlendirilen 14-18 yaş arası kadınların %44,4'ünde en az bir psikiyatrik rahatsızlığa rastlanmıştır. Bu kadınların %11.1'de post travmatik stres bozukluğu ya da akut stres bozukluğu, %33.3'ünde majör depresif bozukluk, %11.1'inde uyum bozukluğu, %4.8'inde konversiyon bozukluğu, %4.8'inde ise anksiyete bozukluğuna rastlanmıştır. Ayrıca erken yaşta evlendirilen kız çocuklarında hem intihar düşüncesi hem de intihar davranışı diğerlerine kıyasla daha yüksek oranda görülmüştür (Soylu, Ayaz ve Yüksel, 2014; akt., Kaya, 2017).

15-19 yaş arasındaki adolesan dönemdeki gebelerin doğum esnasında ölüm riskinin yirmili yaşlarda bulunan kadınlarla mukayese edildiğinde iki ile baş kat daha yüksek olduğu bildirilmektedir. Çünkü çocukların bedenleri gebelik ve doğum yapma yükünü kaldıracak

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

düzeye erişmemiştir. Bunun yanı sıra çocukların aile planlaması ile ilgili yeterince bilgi sahibi olmamaları nedeniyle bakamayacakları sayıda ve sıklıkta çocuk sahibi olmaktadırlar. Bunun yanı sıra çocuklar gebelik dönemlerinde doğum öncesi bakım hizmetlerinden yeterince yararlanamamaktadır. Bebeğin bakımı ve beslenmesi hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan adolesanlar kendi doğurdukları çocuklarını ihmal ve istismar etme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır (Mıhçıokur ve ark, 2010; akt., Yorgun, 2021). Dünyada takriben on beş milyon 15-19 yaş arası gencin doğum yaptığı, dört milyon gencin gebeliğinin sonlandırıldığı, yüz milyon kadının ise cinsel yolla bulaşan hastalığa yakalandığı tahmin edilmektedir (Bülbül, 2004; Dölen vd. 2003; akt. Şen ve Kavlak, 2011).

Tablo 1. Erken Yaşta Evliliğin Sonuçları

Tıbbi	*Psikososyal*
Anneler	**Anneler**
Vücut ağırlığı artışının yetersiz olması	Öğretim kurumlarına devam etmeme
Şişmanlık, vücut ağırlığında aşırı artış	Sosyal aktivitelerde sınırlılık
Preeklampsi	İş fırsatlarının kaybı
Anemi	Yoksulluk
Cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar	Boşanma ve ayrılma
Baş-pelvis uyuşmazlığı	Sosyal izolasyon
Ağır hemorajiler	Stres/depresyon
Doğum sonrası sorunlar	Madde kullanımı
Sık gebelik	Sık gebelik
Genel iyilik halinin bozulması	
Anne ölümleri	
Bebekler	**Bebekler**
Düşük doğum ağırlığı	Gelişme geriliği
Prematüre doğum	İstismar
Ani bebek ölümü sendromu	Davranış bozuklukları/madde kullanımı
Akut enfeksiyonlar	Okul başarısızlığı ve okulu bırakma
Kazalar	İşsizlik/yoksulluk
Bebek ölümleri	İstenmeyen gebelik

Kaynak:TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu. (2010).

4. ERKEN ÇOCUK EVLİLİKLERİ VE YASAL MEVZUAT

Evliliklerin çocukluk dönemi tam anlamıyla tamamlanmadan yapılması BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), Pekin konferansı vb uluslararası sözleşmelerin sonuçlarıyla çelişmektedir. Ulusal ve uluslararası mevzuata rağmen çocuk yaş evliliklerinin halen devam ediyor olması problemin sadece yasalar ile çözülemeyeceğini, çocuk gelinleri kabul eden, yasal gören bir diğer tabirle hak gören bakış açısının mevcut mevzuattan daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır (Yüksel-Kaptanoğlu ve Ergöçmen, 2012). Kanun koyucunun genel bağlamda erginlik yaşının altındaki bir yaşı evlilik yaşı olarak öngörmesinin temelinde ülkemizin tarihsel geçmişinin olduğu ileri sürülmektedir (Özkan, 2013). Erken yaşta evlenmeye ilişkin gelenek Cumhuriyet kurulmadan önce özellikle islam hukukunda buluğ çağına gelenin evlenmesini mümkün kılan bakış açısına dayanmaktadır akt., Düzel, 2021)

Çocukların yaşamlarının güvence altına alınması, gelişme ve korunmasına imkan sunulmasına ilişkin ilk uluslararası çalışma 1924 yılında ortaya konan Cenevre Çocuk Hakları bildirgesidir.

Bu bildirgeye imza koyanlardan biri Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'tür. Türkiye'nin bildirgeyi imzalamasının ardından ikinci dünya savaşının başlaması, milletler cemiyetinin etkinliğini kaybetmesi, bildirgede ortaya konan ilkelerin kağıt üstünde kalmasına sebebiyet vermiştir (Müftü, 2001; akt., Düzel, 2021). Türkiye'de çocuk haklarının korunmasına ilişkin bir diğer gelişme BM Çocuk Hakları Sözleşmesidir. Bu sözleşme 17, 29 ve 30.maddelere şerh konularak 1994 yılında TBMM'nin onayından geçmiş ve resmi olarak 1995 yılında yürürlüğe konmuştur. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ülkemizin uluslararası bağlamda evrensel standartlara dayalı uygulamaların yaşama geçirilmesinde oldukça önemli bir rol oynamıştır (Düzel, 2021).

Erken yaşta gerçekleşen evlilikler birçok ülkede önlenmesi gerekli olan bir sosyal sorun şeklinde nitelenmektedir (Burcu vd., 2015;.akt., Yorgun, 2021). Çocuklar yaşama, gelişme, katılım, sağlık ve eğitim haklarının ihlal edilmesine neden olan erken yaştaki evlilik sürecine maalesef çoğunlukla yetişkinlerin yönlendirmesi ve baskısı sonucunda dahil olmaktadır. Çocukların korunması, gelişimlerinin sağlanmasından sorumlu olan yetişkin bireylerin çocukların daha nitelikli bir hayata sahip olmaları için çocuğun yüksek yararını gözeten hak temelli bir bakış açısına sahip olmaları gerekmektedir (Düzel, 2021).

BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin 12. md'de taraf devletler çocukların düşünce, vicdan, din özgürlüklerine, özel hayatına, iletişim hakkına saygı duymalıdır, çocuğun kendini özgür şekilde ifade etmesine olanak tanımalıdır. Kendisini özgürce ifade edebilmesi için çocuğun yaşına ve olgunluk derecesi göz önünde tutularak buna hassasiyet gösterilmelidir demektedir (UNICEF, 2004; akt. Yıldız, 2018). BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin 36. md.' ne göre taraf devletler çocuğun esenliğine zarar verebilecek her türlü sömürü durumuna karşı çocuğu korurlar (ww.unicef.org) demektedir. Dolayısıyla çocukların erken yaşta evlendirilerek sömürüye maruz bırakılması, yeterince korunamaması, önlenmesi gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır akt. Şahutoğlu-Üregen, 2021). Anayasamızda 2010 yılında bir değişikliğe gidilerek "Ailenin Korunması ve Çocuk Hakları" başlığı yenilenmiştir. Anayasanın 41. md'de her çocuğun korunma, bakımdan yararlanma hakkı, yüksek faydasına açıkça aykırı bulunmadıkça anne-babasıyla yaşama hakkına sahiptir denilmiştir. Bunun yanı sıra 61. md'de devlet her türlü istismar ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri almakla yükümlüdür ifadesine yer verilmiştir (TC. Anayasası, 1982; akt., Düzel, 2021). Türkiye'nin 1985 yılında imzalayarak taraf olduğu Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesinin 16/2 md'de çocuğun erken yaşta nişanlanması yada evlenmesi hiçbir şekilde legal sayılmayacak ve evlenme asgari yaşının tespit edilmesi ve resmi sicile kaydının zorunlu olması için yasama dahil bütün gerekli tedbirler alınacaktır ibaresine yer vermiştir (Düzel, 2021)

Yukarıda belirtilen tüm yasal düzenlemelere rağmen Türkiye'de mevzuat sisteminin içinde erken yaşta evliliği bir şekilde mümkün kılan Türk Medeni Kanunun da birtakım düzenlemeler yer almaktadır. Örn. Türkiye'de 4721 sayılı Türk Medeni Kanunun (TMK) 124/1. md. "Erkek yada kadın on yedi yaşını doldurmadan evlenemez. On yedi yaşını dolduranlar henüz reşit olmadığından anne-babalarının (yasal temsilcilerinin) izniyle evlenebilir. TMK 124/2 md'de ise ...ancak hakim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir nedenle on altı yaşını doldurmuş

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

erkek yada kadının evlenmesine müsaade edebilir. İmkan bulundukça karardan evvel anne-baba yada vasi dinlenir denilmektedir. (Mevzuat.gov.tr). Bu durumda gündeme "olağanüstü evlenme yaşı" gelmektedir (Akıntürk ve Karaman, 2016; akt. Düzel, 2021). Bu durum çocukların mevcut ulusal ve uluslararası düzenlemelere rağmen birtakım gerekçeler gösterilerek erken yaşta evlendirilmelerinin yolunu açmaktadır.

5. SOSYAL HİZMET

Sosyal hizmet; insan hakları ve sosyal adalet ilkelerini temel alan; sosyal değişimin yanında olan, bireylerin iyilik halinin geliştirilmesi adına insan ilişkilerinde problem çözmeyi, güçlendirmeyi ve özgürleştirmeyi hedefleyen ve bunun için insan davranışına ve sosyal sistemlere yönelik teorilerden faydalanarak bireylerin çevreleri ile etkileşim noktalarına müdahale eden bir meslektir (IASSW, 2001; IFSW, 2001; akt. Duyan, 2014). Sosyal hizmet mesleği her daim bireylerin problemlerine çözüm bulmayı, ihtiyaçlarını gidermeyi, sıkıntılarını azaltmayı hedeflemiştir (Turan, 2012)..

Sosyal hizmet uygulaması hizmetlerini bir hayırseverlik bakış açsısıyla değil hak temelli olarak gerçekleştirmelidir. Sosyal hizmet mesleki etik ve değerler çerçevesinde evrensel düzeye ulaşmaya çalışan, insan hakları ve çocuk hakları temel değerlerine bağlı bir mesleki uygulamayı gerek mesleki eğitim gerekse meslek organizasyonu bağlamında korumaya gayret eden hak temelli bir duruş ortaya koymaktadır (NASW, 1996; akt. Düzel, 2021). Sosyal hizmetin temel amacı etik kurallar dahilinde tüm bireylerin iyilik halini geliştirmek ve her türlü ihtiyacının karşılanmasına yardımcı olmaktır. İnsan haklarına yönelik bildirgeleri bir bütün şeklinde ele alan bir misyon sebebiyle sosyal hizmet; insan haklarının bütün alanlarında etkin bir görev üstlenmesi beklenen bir meslek olarak değerlendirilmektedir (Tufan, Sayar ve Koçyıldırım, 2009). Erken yaşta yapılan evliliklerin hem insan hakları hem de sosyal adalet ilkelerine ters düştüğü ve bu durumun doğrudan sosyal hizmet mesleğinin çalışma alanına girdiği düşünülmektedir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Erken yaş evlilikleri bir diğer ifadeyle çocuk gelinler olgusu dünyada ve ülkemizde etkin olmaya devam eden sosyal sorunlardan birisidir. Temelini kimi zaman yoksulluktan, kimi zaman eğitimsizlikten, kimi zaman cinsiyet eşitsizliğinden, kimi zaman ise gelenek ve göreneklerden aldığı görülen erken yaş evliliği üzerinde durulması gereken önemli bir problem durumundadır. Erken yaş evlilikleri kız ve erkek çocuklarında görülmekle birlikte en çok kız çocuklarını hedef almaktadır. Erginlik çağına ulaşmadan erken yaşta evlenmek zorunda bırakılan çocuklar eğitimlerini yarıda bırakmakta ve meslek sahibi olamamaktadır. Bu durum çocuğun yaşam boyu ekonomik açıdan eşine ve eşinin ailesine bağımlı bir yaşam sürmesine sebebiyet vermektedir. Erken yaş evliliklerinde çocukların başta fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalma riskinin diğer çocuklara kıyasla çok daha yüksek olduğu yapılan birçok araştırmayla ortaya konmuştur. Erken yaşta evlendirilen çocuklar sosyal anlamda kendi yaşıtları tarafından izole olmakta, bu durum içinde bulundukları sorunların derinliğini arttırmaktadır. Erken yaşta çocuk sahibi olmak durumunda kalan çocukların erken doğum ve ölü doğum riskleri artmakta, bebek bakımı konusunda yeterli bir bilgiye sahip olamamaları sebebiyle bebeğin sağlığını istem dışı tehlikeye atma durumları olmaktadır.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Türkiye Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesine taraf bir ülkedir. Sözleşme taraf ülkelere birtakım sorumluklar yüklemektedir. Bu sorumluluklardan biri çocukların yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarının güvence altına alınmasıyla ilgilidir. Ayrıca Anayasamız da çocuk ve ailenin korunmasına ilişkin görev devlete verilmiştir. Devletin başta çocuklar olmak üzere aile bireylerinin korunmasına ilişkin üstlendiği görevleri yerine getirmek üzere gerekli tedbirleri alma ve teşkilat kurma yetkisi bulunmaktadır.

Erken yaş evliliklerinin çocukların temel haklarını ihlal etme riski taşıdığı ortadadır. Bu risklerden korunması için devletin Anayasamız tarafından verilen görev ve yetkileri daha etkin kullanmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Çocukların başlık parası, beşik kertmesi, berdel vb tarihsel geçmişi olan ve erken evliliklere yol açan geleneksel uygulamalara karşı bilinç yükseltici, çocukları koruyucu birtakım kurumsal çalışmalara ivme kazandırmasının uygun olacağına inanılmaktadır. Çocukların temel eğitim, sağlık hakları başta olmak üzere haklarının korunmasının sağlıklı bir aile ve sağlıklı bir toplum için gerekli olduğu açıktır. Çocuk hakları ile taban tabana zıt olan erken yaş evliliklerinin önüne geçilmesinde devletim kurum ve kuruluşlarının yanı sıra sivil toplum örgütlerinin ve gönüllü çalışmaların sorunun çözümüne katkı sunacağı ve çocuklar adına daha yaşanılır bir ortam sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akıntürk, T., ve Karaman, D. A. (2012). *Türk Medeni Hukuku: Aile Hukuku* (2). Beta Basım.

Anık, M., & Barlin, R. (2017). Türkiye'de çocuk gelinler sorunu: Balıkesir örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *6*(3), 1827-1841.

Beşpınar, Y. F. (2014). Türkiye'de Evllilik. M. Turgut, & S. Feyzioğlu içinde, *Türkiye'de*

Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler (s. 112-167).

Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M., et al. (2003). *Sosyoloji.* (K. İnal, & Y. Kartal, Çev.) Siyasal Kitapevi.

Boran, P., Gökçay, G., Devecioğlu, E., & Eren, T. (2013). Çocuk gelinler. *Marmara Medical Journal*, *26*(2), 58-62.

Burcu, E., Yıldırım, F., Sırma, Ç. S., & Sarıyaman, S. (2015). Çiçeklerin kaderi; Türkiye'de kadınların erken evliliği üzerine nitel bir araştırma. *Bilig,* 63-98.

Bülbül S. H. (2004). Ergen etiği, *Sted Dergisi,* 13(6): 206-210.

Calp, Z. K. (2014). Rakamlarla Çocuk Evlilikler. *H. Şen (Dü.) içinde, Çocuk Gelinler: Evcilikten Evliliğe*, 6-24. Detay yayınları.

Çakmak, D. (2009). Türkiye'de çocuk gelinler. *Birinci hukukun gençleri sempozyumu hukuk devletinde kişisel güvenlik, bildiri tam metinler e-kitabı. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi*, *20*(1), 103-124.

Çetin, M. (2020). Toplumsal bir gerçeklik olarak çocuk gelin kavramı. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (5), 107-122.

Dölen İ., Gökçü M., Demirdağ T. (2003). Adolesan gebelikler. *Kadın Doğum Dergisi,* 1(3): 183-185.

Durdu, Z. & Yelboğa, Y. (2016). Türkiye'de çocuk gelinler üzerine bir araştırma. Mersin örneği. *Journal of International Social Research*, 9(44). 800-807.

Duyan, V. (2014). Sosyal hizmet temelleri yaklaşımları müdahale yöntemleri. Sosyal çalışma yayınları.

Düzel, B. (2021). Sosyal hizmet alanında çalışan profesyonellerin çocuk hakları temel değerleri ekseninde erken yaşta evliliğe bakışı: Bitlis ili örneği. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Adıyaman Üniversitesi.

Hüne (2015). Türkiye'de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Hacettepe Üniversitesi..

IPPF (2007).Ending child marriage: A guide for global policy action.

Kahraman, A. B., & Şenateş, T. (2024). Çocuk gelinler (Siverek örneği). *The Journal of Social Sciences*, *29*(29), 380-392.

Kıran, E. (2017). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında Türkiye'de çocuk gelinler. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, (özel sayı), 1-8..

Kaya, H. (2017). Erken yaşta evlenmenin kadınların ruh sağlığı ve cinsel sağlığına etkilerinin incelenmesi. (Yayınlanmamış Uzm. Tezi). İstanbul Üniversitesi.

Kidjo, Angélique. (2016). A Fair Chance for Girls – End Child Marriage. *The State of the World's Children 2016: A Fair Chance for Every Child*. Unicef, 38-39.

Mıhçıokur, S., Erbaş, F., Akın, A. (2010). Çocuk gelinler ve beklenen olumsuz sonuçlar. *Sağlık ve Toplum Dergisi.* 1, 3-12.

Müftü, G. (2001). Çocukların hakları. Milli Eğitim Dergisi. http:/dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/ Erişim Tarihi: 14.07.2026.

Özkan, M. S. (2013). Erken yaşta evliliklerin önlenmesi konusunda yargının üstlenebileceği rol. *Journal of Yaşar University*, *8* (Özel). 2177-2190.

Santhya, K. G., Ram, U., Acharya, R., Jejeebhoy, S. J., Ram, F., & Singh, A. (2010). Associations between early marriage and young women's marital and reproductive health outcomes: evidence from India. *International perspectives on sexual and reproductive health*, 132-139.

Şahutoğlu - Üregen, D. (2021). Sosyo kültürel bir problem olarak erken evlilikler: Hatay-Samandağ örneği. (Yayınlanmamış YL tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.

Soylu N, Ayaz M, Yüksel T. Early-married and sexually abused girls differ in their psychiatric outcomes. Child abuse & neglect. 2014;38(9):1552-9.

Şen, S., & Kavlak, O. (2011). Çocuk gelinler: Erken yaş evlilikleri ve adölesan gebeliklere yaklaşım. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *25*(25), 35-44.

Tufan, B., Sayar, Ö., Koçyıldırım G. (2009). Sosyal bir hak olarak sosyal hizmet. http://www.sosyalhaklar.net/2009/bildiri/tufan.pdf, Erişim Tarihi: 15.07.2026.

Turan, N. (2012). Birey ve ailelerle sosyal hizmet. (Ed. Duyan, V.). Ofset matbaa.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982). T. C. Resmi Gazete, 2709, 18 Ekim 1982.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, (2010), *"Erken Yaşta Evlilikler Hakkında Komisyon Raporu*",TBMM Basımevi.

UNFPA. State of world population (2003). Making 1 billion count: investing in adolescents' health and rights, New York.http://www.unfpa.org/webdav/site/global/shared/documents/publications/2003/ swp03_eng.pdf (erişim 06.07.2026.

Unicef (2005).Early marriage: A harmful traditional practice. A statistical exploration.

Unicef (2007). Progress for children: a world fit for children statistical review..

United Nations Children's Fund (2004). www.unicefturk.org.

United Nations Children's Fund. (2014). *Ending Child Marriage: Progress and Prospects*. Unicef.

United Nations Children's Fund. (2015). *A Profile of Child Marriage in Africa*. Unicef.

United Nations Children's Fund. (2016). *The State of the World's Children 2016: A Fair Chance for Every Child*. Unicef.

Yıldız, D. (2018). Sosyo – kültürel faktörler bağlamında erken evlilikler. (Yayınlanmamış YL tezi). Hacettepe Üniversitesi.

Yıldız, D., & Poyraz, T. (2020). Sosyo-demografik ve sosyo-kültürel bağlamda erken evlilikler: Çocuk gelinler ve çocuk damatlar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (32), 159-186.

Yorgun, E. (2019). Erken evlilikler ve çocuk yetiştirmede karşılaşılan problemler (Ardahan ili örneği). (Yayınlanmamış YL tezi). Sakarya Üniversitesi.

Yüksel, H., & Yüksel, M. (2014). Çocuk ihmali ve istismarı bağlamında Türkiye'de çocuk gelinler gerçeği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5*(2), 1-24.

Yüksel-Kaptanoğlu, İ., & Ergöçmen, B. A. (2012). Çocuk gelin olmaya giden yol. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, *15*(2), 128-161.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

EBEVEYNLERDE FİZİKSEL OKURYAZARLIK: AKTİF YAŞAM VE BİREYSEL FARKLILIKLAR[1]

Yüksek Lisans Öğrencisi, Nazire YİĞİTER

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ, Nazire.YIGITER@gsb.gov.tr - 0009-0005-2157-9183

Dr.Öğr.Üyesi, Mensur PEHLİVAN

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ, mensurpehlivan@duzce.edu.tr - 0000-0001-8097-5526

ÖZET

Fiziksel okuryazarlık, yaşam boyu fiziksel aktiviteye katılımı destekleyen motivasyon, güven, fiziksel yeterlik ve bilgiyi kapsayan çok boyutlu bir yapıdır. Bu araştırmada ebeveynlerin fiziksel okuryazarlık düzeylerinin yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve düzenli fiziksel aktivite durumuna göre incelenmesi amaçlanmıştır. İlişkisel tarama modelinde yürütülen çalışmaya, çocukları ders dışı sportif etkinliklere katılan 420 ebeveyn katılmıştır. 10 spor branşının dengeli temsili için olasılıksız kota örneklemesi kullanılmış ve her branştan 42 katılımcıya ulaşılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 39,43±6,21 olup %57,9'u kadın, %42,1'i erkektir; %66,7'si düzenli fiziksel aktivite yaptığını bildirmiştir. Veriler, Demografik Bilgi Formu ve 23 maddelik Yetişkinlerde Fiziksel Okuryazarlık Ölçeğiyle toplanmıştır. Beş alt ölçek ortalamasının toplamından elde edilen puan 4-35 arasında değişmekte, yüksek puan daha yüksek fiziksel okuryazarlığı göstermektedir. Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı ,91'dir. Toplam puanlar normal dağılımdan anlamlı biçimde sapmamış; etki büyüklükleri Cohen'in *d* ve eta kare ile değerlendirilmiştir. Anlamlılık düzeyi $p<,05$ kabul edilmiştir. Analizlerde betimsel istatistikler, Pearson korelasyonu, bağımsız örneklemler *t*-testi, Welch *t*-testi ve tek yönlü ANOVA kullanılmıştır. Ortalama toplam puan 22,00±5,58'dir. Puanlar cinsiyete göre farklılaşmamıştır, $t(418)=-1,63$, $p=,105$, $d=-0,16$. Düzenli fiziksel aktivite yapanların ortalaması 23,49±4,77, yapmayanların 19,03±5,91'dir. Aktif ebeveynlerin puanları anlamlı ve büyük etki düzeyinde daha yüksektir, $t(231,87)=7,76$, $p<,001$, $d=0,86$. Puanlar eğitim düzeyine göre farklılaşmamıştır, $F(3,416)=0,16$, $p=,922$, $\eta^2=,001$. Yaş ile fiziksel okuryazarlık arasındaki ilişki anlamlı değildir, $r=,078$, $p=,112$. Bulgular, fiziksel okuryazarlıkta düzenli fiziksel aktivitenin yaş, cinsiyet ve eğitimden daha ayırt edici olduğunu göstermektedir. Ebeveynlere yönelik aile temelli hareket programları önerilmektedir. Aktif ebeveynlerin çocuklarına davranışsal rol model olabileceği de dikkate alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Fiziksel okuryazarlık, düzenli fiziksel aktivite, aktif yaşam.

[1] Bu bildiri, "Ebeveynlerin Fiziksel Okuryazarlık Düzeyleri ile Ders Dışı Sportif Etkinliklere Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tez çalışması kapsamında toplanan verilerden üretilmiştir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Physical Literacy Among Parents: Active Living and Individual Differences

ABSTRACT

Physical literacy is a multidimensional construct encompassing the motivation, confidence, physical competence, and knowledge supporting lifelong physical activity. This study examined parents' physical literacy levels by age, gender, educational level, and regular physical activity status. Using a correlational survey design, the study included 420 parents whose children participated in extracurricular sports. Non-probability quota sampling ensured balanced representation across 10 sports, with 42 participants from each. Participants' mean age was 39.43±6.21 years; 57.9% were women, 42.1% were men, and 66.7% reported regular physical activity. Data were collected using a Demographic Information Form and the 23-item Physical Literacy Scale for Adults. The score, calculated by summing five subscale means, ranges from 4 to 35; higher scores indicate greater physical literacy. Cronbach's alpha was .91. Scores did not significantly deviate from normality; effect sizes were evaluated using Cohen's *d* and eta squared. Significance was set at $p<.05$. Analyses included descriptive statistics, Pearson correlation, independent-samples *t*-test, Welch's *t*-test, and one-way ANOVA. The mean score was 22.00±5.58 and did not differ by gender, $t(418)=-1.63$, $p=.105$, $d=-0.16$. Active parents scored 23.49±4.77 versus 19.03±5.91 for inactive parents, a significant difference with a large effect, $t(231.87)=7.76$, $p<.001$, $d=0.86$. Scores did not differ by educational level, $F(3,416)=0.16$, $p=.922$, $\eta^2=.001$; nor was age significantly correlated with physical literacy, $r=.078$, $p=.112$. Regular physical activity emerged as a stronger distinguishing factor than age, gender, or educational level. Family-based movement programs for parents are recommended, considering their potential as behavioral role models.

Keywords: Physical literacy, regular physical activity, active living.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

TÜRKİYE'DE DAMGALA(N)MA KONULU TEZLERE İLİŞKİN BİR KAPSAM DERLEMESİ

Arş. Gör. Dr. Ayşe Nur BOZ

KTO Karatay Üniversitesi, aysenur.boz@karatay.edu.tr - 0000-0002-4060-4939

Arş. Gör. Sümeyye AYDOĞDU KUZUCU

KTO Karatay Üniversitesi, sumeyye.aydogdu@karatay.edu.tr - 0000-0002-8895-0662

ÖZET

Amaç ve Kapsam: Damgalama, Goffmancı sosyal kuramdan alınan bir kavram olup normdan farklı görülenlerin ötekileştirilmesi ve marjinalleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Damgalamaya maruz kalmak bireylerin hayatlarını birçok alanda olumsuz etkilemekte ve başlı başına bir dezavantajlılık konumu inşa etmektedir. Bu bağlamda araştırmanın genel amacı YÖKTEZ veri tabanında bulunan yüksek lisans ve doktora tezlerini inceleyerek Türkiye'de damgalama konusuna yönelik akademik üretimin yöntemsel, içeriksel ve tematik yönelimlerini ortaya koymaktır. Damgalamanın lisansüstü çalışmalarda nasıl ele alındığını analiz etmek, akademik üretimdeki eğilimleri, yöntemsel tercihleri ve konuya yönelik disiplinlerarası katkıları görünür kılmak açısından önem taşımaktadır.

Yöntem: Bu çalışmada araştırmanın amacına uygun olarak nitel araştırma yöntemlerinden kapsam derlemesi kullanılmıştır. YÖKTEZ veri tabanında 2015-2025 tarihleri arasında yayınlanan "Damgalanma ve Damgalama"yı konu alan tezler bütüncül şekilde sosyal hizmet perspektifiyle ele alınmıştır. Bu doğrultuda YÖKTEZ veri tabanında damgalanma geçen toplam 359 yüksek lisans, 89 doktora tezine; damgalama geçen 421 yüksek lisans, 103 doktora tezine ulaşılmıştır. Değerlendirme sürecine almak üzere ön incelemeden geçirilen yayınlar, PRISMA protokolü izlenerek dâhil etme ve dışlama kriterleri doğrultusunda ayıklanmıştır. Başlığında ve/veya anahtar kelimelerinde "damgalanma ve damgalama" kavramları geçen yüksek lisans ve doktora tezleri araştırmaya dâhil edilmiş ve son durumda 284 yüksek lisans, 57 doktora tezi olmak üzere toplamda 341 tez analize dâhil edilmiştir. Bu tezlerin gerçekleştirildiği anabilim dalları, yöntemleri, çalışma grupları ve anahtar kelimeleri betimsel analize tabi tutulmuştur.

Bulgular: Araştırma bulguları, damgalama konulu tezlerin yıllar içinde belirgin bir artış gösterdiğini ve özellikle 2020 sonrası dönemde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Konuya ilişkin tez üretimi en fazla yüksek lisans düzeyinde gerçekleştirilmiş olup yöntem dağılımında nicel çalışmalar öne çıkmaktadır. Damgalama konusunun en sık çalışıldığı bilim dalları ise hemşirelik, psikoloji, sosyoloji, sosyal hizmet ve psikiyatri alanlarıdır. Tezlerin çalışma grupları analiz edildiğinde; kronik ruhsal bozukluk tanısı almış bireyler, üniversite öğrencileri, yetişkinler ve madde kullanım bozukluğu olan bireyler ön plana çıkmaktadır. Ruhsal bozukluk tanısı almış bireyler kategorisinde ise en fazla şizofreni, bipolar bozukluk ve obsesif kompülsif tanısı almış bireylerle yapılan araştırmaların ağırlıklı olduğu görülmektedir. Sosyal hizmet anabilim dalında üretilen tezler ise çoğunluklu olarak dezavantajlı gruplarla gerçekleştirilmiştir.

Anahtar kelime analizinde damgalama konusunun sıklıkla “ruh sağlığı”, “kronik hastalık” ve “toplumsal cinsiyet” kavramlarıyla ilişkilendirildiği görülmektedir.

Sonuç: Araştırma sonuçları damgala(n)ma konusunun disiplinlerarası niteliğini ortaya koymakta olup Türkiye’de damgala(n)ma konusuna yönelik lisansüstü tezlerin sayısının artış eğiliminde olduğunu göstermektedir. Sosyal hizmet bilim ve disiplini ise bu alanda giderek daha fazla katkı sağlamakta, özellikle kırılgan grupları konu edinmektedir. Çalışmanın sonuç kısmında derlenen bulgulardan hareketle gelecek çalışmalar için yöntemsel çalışmaların çeşitlendirilmesi; sosyal hizmet özelinde ise çalışma gruplarının zenginleştirilerek farklı damga deneyimlerinin literatüre kazandırılması önerilmektedir. Bu sayede damgalamayla baş etmede baskı karşıtı uygulama ve politikaların geliştirilmesi mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Damgalama, Damgalanma, Lisansüstü tezler, Sosyal hizmet, Kapsam derlemesi

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

DİJİTAL KİMLİĞİN İNŞASINDA PROBLEMLİ SOSYAL MEDYA KULLANIMI: FOMO, DİJİTAL ESTETİK VE CİNSİYETİN ROLÜ

Dr., Ebru ÇANAKÇI UĞUR
Millî Eğitim Bakanlığı, ebrucanakcii@gmail.com - 0000-0001-6955-0340
Arş. Gör. Dr., Seyyide Şifa GÖKTAŞ
Sağlık Bilimleri Üniversitesi, seyyidesifa@gmail.com - 0000-0003-4531-1964
Dr. Öğr. Üyesi, Hasan BATMAZ
Karabük Üniversitesi, hasanbatmaz@karabuk.edu.tr - 0000-0002-5979-1586

ÖZET

Sosyal medya, bireylerin kendilerini ifade ettikleri ve kimliklerini görünür kıldıkları önemli bir dijital ortamdır. Problemli sosyal medya kullanımı ise bu süreçleri etkileyen önemli bir psikososyal faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu araştırmada problemli sosyal medya kullanımının (PSMK) sosyal medyada kendini sunma davranışı üzerindeki etkisi; gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) ve dijital estetiğin ardışık aracılık rolleri ile cinsiyetin düzenleyici etkisi kapsamında incelenmiştir. Çalışma, öz-belirleme kuramı ve sosyal karşılaştırma kuramı temelinde yapılandırılmıştır. İlişkisel tarama modelindeki araştırmada, yaşları 18-60 arasında değişen 455 yetişkinden (Ort.=28.69, SS=9.92; %69 kadın) veri toplanmıştır. Veriler Bergen Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği, Sosyal Medya Benlik Sunumu Ölçeği, FoMO Ölçeği ve Dijital Estetik Ölçeği ile elde edilmiş, hipotezler Hayes PROCESS Macro Model 87 ile test edilmiştir. Bulgular, sosyal medyada kendini sunma ile PSMK ($r=.46$, $p<.01$), FoMO ($r=.62$, $p<.01$) ve dijital estetik ($r=.60$, $p<.01$) arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir. Aracılık analizleri, PSMK'nin sosyal medyada kendini sunma davranışını doğrudan yordadığını ($\beta=.20$, $p<.001$) ve FoMO ile dijital estetiğin bu ilişkide anlamlı aracılık etkilerine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Düzenlenmiş aracılık analizleri ise, cinsiyetin dijital estetik üzerinden gerçekleşen dolaylı ilişkiyi anlamlı biçimde düzenlediğini ve etkinin kadınlarda daha güçlü olduğunu göstermiştir. Elde edilen bulgular, problemli sosyal medya kullanımının sosyal onay arayışı, aidiyet ihtiyacı ve estetik öz-sunum süreçleriyle ilişkili olduğuna işaret etmektedir. FoMO ve dijital estetiğin, PSMK ile sosyal medyada kendini sunma arasındaki ilişkide önemli psikolojik aracılar olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, sosyal medya kullanımını anlamaya yönelik yaklaşımlarda bireylerin çevrimiçi kimlik oluşturma, görünürlük ve kendini sunma süreçlerini etkileyen psikolojik dinamiklere odaklanılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Problemli sosyal medya kullanımı, FoMO, dijital estetik, sosyal medya benlik sunumu, dijital kimlik

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

EBEVEYNLİĞİN DİJİTAL BOYUTU: ANNELERİN PAYLAŞAN EBEVEYNLİK DAVRANIŞLARINDA ÖZ-YETERLİK VE STRESİN ROLÜ

Dr., Ebru ÇANAKÇI UĞUR
Millî Eğitim Bakanlığı, ebrucanakcii@gmail.com - 0000-0001-6955-0340
Arş. Gör. Dr., Seyyide Şifa GÖKTAŞ
Sağlık Bilimleri Üniversitesi, seyyidesifa@gmail.com - 0000-0003-4531-1964
Arş. Gör. Dr., Erkin SARI
Selçuk Üniversitesi, erkin.sari@yahoo.com.tr - 0000-0002-2162-5558

ÖZET

Günümüzde giderek yaygınlaşan bir olgu olan 'paylaşan ebeveynlik' (sharenting), en temel haliyle ebeveynlerin çocuklarına dair bilgileri sosyal medya üzerinden kamuoyuyla paylaşma alışkanlığı olarak tanımlanmaktadır. Bu araştırmanın amacı, annelerde ebeveyn öz-yeterliği, ebeveynlik stresi ve sharenting davranışları arasındaki ilişkileri incelemek ve ebeveynlik stresinin ebeveyn öz-yeterliği ile sharenting davranışları arasındaki ilişkideki aracı rolünü değerlendirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye'de yaşayan 317 anne (Ort. yaş = 34.30, SS = 4.53) oluşturmuştur. Veriler çevrim içi yöntemle toplanmış; katılımcılar Ebeveynlik Stresi Ölçeği Kısa Formu, Paylaşan Ebeveynlik Ölçeği ve Berkeley Ebeveyn Öz-Yeterlik Ölçeği'ni doldurmuştur. Aracılık analizi Hayes PROCESS Macro (Model 4) kullanılarak gerçekleştirilmiş; yaş, sosyal medya kullanım süresi ve paylaşım sıklığı kontrol değişkenleri olarak modele dâhil edilmiştir. Bulgular, ebeveyn öz-yeterliğinin ebeveynlik stresi ile negatif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (β = -.57, p < .001). Ebeveynlik stresinin ise paylaşan ebeveynlik davranışları ile pozitif yönde ilişkili olduğu saptanmıştır (β = .16, p = .02). Ebeveyn öz-yeterliği ile paylaşan ebeveynlik davranışları arasındaki doğrudan ilişki anlamlı bulunmazken (β = .05, p = .46), ebeveynlik stresi üzerinden gerçekleşen dolaylı ilişki anlamlı bulunmuştur (β = −.09, %95 GA [−.16, −.02]). Ayrıca sosyal medya kullanım süresi (β = .18, p < .001) ve paylaşım sıklığının (β = .34, p < .001) paylaşan ebeveynlik davranışları ile pozitif, yaşın ise negatif (β = -.21, p < .001) yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bulgular, annelerin paylaşan ebeveynlik davranışlarının yalnızca sosyal medya kullanım özellikleriyle değil, aynı zamanda ebeveynliğe dair psikolojik değişkenlerle de ilişkili olduğunu göstermektedir. Ebeveynlik stresinin aracı rolü, sharenting davranışlarının dijital ebeveynlik bağlamında ebeveynlik deneyimleriyle ilişkili süreçler dikkate alınarak değerlendirilmesinin önemine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Paylaşan ebeveynlik, ebeveynlik stresi, ebeveyn öz-yeterliği, dijital ebeveynlik, sosyal medya.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

YAYGIN KAYGI BOZUKLUĞUNUN TEDAVİSİNDE UYGULAMALI GEVŞEMENİN ETKİLİLİĞİ: SİSTEMATİK BİR DERLEME

Arş. Gör. Dr. Sevim ADALI KARLIĞA

Karabük Üniversitesi, sevimadali@karabuk.edu.tr - 0000-0001-9412-4589

ÖZET

DSM-5'e göre yaygın kaygı bozukluğu (YKB) belli olaylarda ya da durumlarda aşırı kaygı duyma olarak tanımlanır. Bu kaygılar genellikle hayatın pek çok alanına (örn., iş, okul) yayılmıştır, kontrol edilemez ve irrasyoneldir. YKB'nin tedavisinde, uygulamalı gevşeme başta olmak üzere çeşitli psikoterapilere başvurulabilmektedir. Bu çalışmanın amacı YKB'nin müdahalesinde Uygulamalı Gevşemenin etkililiğinin incelenmesidir. Çalışma kapsamında Web of Science, PsycARTICLES, PubMed ve TR Dizin veri tabanlarında 1986-2020 yılları arasında gerçekleştirilen araştırmalar taranmıştır. Örneklemini YKB tanılı bireylerin oluşturması ve uygulamalı gevşemenin etkililiğini diğer tedavi çeşitleri ve / veya kontrol grubuyla karşılaştırılması kriterlerini karşılayan 17 araştırma belirlenmiştir. Belirlenen araştırmalar, araştırma ve müdahale özellikleri açısından incelenmiştir. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar 2000 yılından sonra artış göstermiştir. Araştırmanın bulgularına göre uygulamalı gevşeme YKB tedavisinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Derlenen makalelerde uygulamalı gevşeme YKB tedavisinde en az diğer psikoterapiler (bilişsel terapi, bilişsel davranışçı terapi, kabul odaklı davranış terapisi, kişi merkezli terapi, maruz bırakma, metakognitif terapi) kadar etkili bulunmuştur. Uygulamalı gevşeme terapötik odak açısından karşılaştırıldığı diğer bilişsel davranışçı terapilerden ayrılmıştır. Diğer bilişsel davranışçı terapilerde kaygı belirtilerinin maruz bırakma, hayali maruz bırakma ve bilişsel yeniden yapılandırma gibi tekniklerle kaygının doğrudan azaltılması hedeflenirken, uygulamalı gevşemenin kas gerginliğine müdahale ettiği ve dolaylı olarak kaygı belirtilerini azalttığı görülmüştür. Sonuç olarak, uygulamalı gevşeme YKB tedavisinde yaygın olarak kullanılan ve etkililiği desteklenen bir psikoterapidir. Alanyazında konu kapsamında daha fazla etkililik çalışması yapılmasına ihtiyaç duyulduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaygın kaygı bozukluğu, uygulamalı gevşeme, bilişsel davranışçı terapiler, etkililik

GİRİŞ

Yaygın kaygı bozukluğu (YKB), ilk olarak DSM-III'te tanı kategorisi olarak yer almıştır (Pluess ve ark., 2009). Kronik bir bozukluk olan yaygın kaygı bozukluğu diğer kaygı bozuklukları ve duygudurum bozukluklarıyla eştanılı olarak görülebilir (Kessler, Walters ve Wittchen, 2004). DSM-5'e göre yaygın kaygı bozukluğu belli olaylarda ya da durumlarda aşırı kaygı duyma olarak tanımlanır (APA, 2013). Bu kaygılar genellikle hayatın pek çok alanına (örn. iş, okul) yayılmıştır, kontrol edilemez ve irrasyoneldir. Yaygın kaygı bozukluğuna sahip bireyler ''dinginleşememe ya da gergin olma, kolay yorulma, odaklanmakta güçlük çekme, kas gerginliği, kolay kızma, uykuya dalmada ve sürdürmede güçlük çekme'' gibi belirtilerin en az üçünü altı ay ve daha uzun süre göstermektedir ve bu belirtiler kişide klinik açıdan anlamlı bir sıkıntıya veya işvede bozulmaya yol açmaktadır (APA, 2013).

Yaygın kaygı bozukluğu kronik bir bozukluk olduğu için tedavi olmadan remisyon görülmez (Yonkers ve ark., 1996). Yaygın kaybı bozukluğunun toplumda yaygınlığı genel olarak % 4 ile 7 arasında değişmektedir (Kessler ve ark., 2001; Bolognesi ve ark., 2014). Kadınlarda yaygın kaygı bozukluğunun hayat boyu yaygınlığının % 7, erkeklerde ise % 4 olması bize kadınların yaygın kaygı bozukluğundan daha fazla etkilendiğini göstermektedir (Bolognesi ve ark., 2014). Yaygın kaygı bozukluğuna sahip bireylerin genel olarak yaşam kalitesinin düşer (Hoffman, Dukes, ve Wittchen, 2008). Yaygın kaygı bozukluğu kontrol edilemeyen kaygı ve fizyolojik belirtilerle karakterize olup, YKB ile ilişkili somatik belirtiler YKB'nu diğer kaygı bozukluklarından ayırmaktadır.

Bilişsel davranışçı terapi (*BDT*) ve uygulamalı gevşeme (*applied relaxation*) yaygın kaygı bozukluğu için en etkili iki psikoterapi çeşididir (Fisher ve Durham, 1999; Chambless ve Ollendick, 2001). Bilişsel davranışçı terapi, danışanlara işlevsiz düşünce ve davranışları değiştirmek için beceriler kazandıran görgül olarak desteklenmiş bir psikoterapi çeşididir (Spiegler ve Guevremont, 2013). Bilişsel davranışçı terapiler, yaygın kaygı bozukluğunda yaygın kaygıya (*excessive worry*) odaklanarak, kontrol edilemeyen kaygılardan doğan stresi azaltır (Pluess ve ark., 2019). Kas gerginliğine odaklanan kademeli kas gevşemesi gibi teknikler de bilişsel davranışçı terapide kullanılabilmektedir (Spiegler ve Guevremont, 2013).

Uygulamalı Gevşemenin Geliştirilmesi

Uygulamalı gevşeme öncesinde Jacobson (1938), progresif kas gevşeme terapisi geliştirmiştir. Jacobson'a göre kasların tamamen gevşemesi halinde bir duygu ortaya çıkamayacağı için kasların gevşemesi zihnin de gevşemesine yol açacaktır (akt. Conrad, 2007). İnsan bedeninin aynı anda gergin ve gevşemiş olma ihtimali olmadığı (Yıldırım, 1991) için gevşeme düşünce ve duyguların oluşmasını baskılar ve kaygının yarattığı kas gerilimini tersine çevirerek (Conrad, 2007) bu zihinsel gevşemeye katkı sağlayabilir.

Progresif kas gevşemede danışan rahat bir koltuğa oturur, terapist farklı kasların kasılması ve gevşemesi için danışanı yönlendirir. Danışanlar sırayla ''bacak, kalça, kol, omuz, boyun ve yüz'' kaslarını gerer ve gevşetirler (Çenesiz, 2015). Danışanlar gevşemeyi öğrendikten sonra gevşemenin gerçek hayatta nasıl kullanılabileceği öğretilir. Jacobson (1938), progresif kas gevşeme terapisinin 30-60 dakika arasında bir haftada farklı seansları içerecek şekilde bir yıldan

uzun bir süre uygulanmasını tavsiye etmiştir. Klasik progresif kas gevşeme terapisi çok fazla zaman aldığı için farklı gevşeme yöntemleri geliştirilmiştir.

Wolpe'un (1952) geliştirdiği sistematik duyarsızlaştırmada kas gevşemesi anksiyeteyle mücadele eden bir tepki olarak görülür ve ilk olarak danışana kas gevşeme teknikleri öğretilir, sonrasında terapist danışandan bir kaygı hiyerarşisi oluşturmasını ister (akt. Spiegler ve Guevremont, 2013). Kaygı hiyerarşisinde sırayla en az kaygı uyandıran durumdan başlanılarak kaygıyı tetikleyen durumlar hayal edilirken kaslar gevşetilir. Sistematik duyarsızlaştırma klasik progresif kas gevşeme terapisinden daha kısa sürer (Conrad, 2007).

Jacobson ve Wolpe'un yöntemlerini modifiye eden farklı gevşeme terapileri geliştirilmiştir (bkz. Bernstein ve Borkovec, 1973; Öst, 1987). 1970'lerde temel gevşeme egzersizlerine dayanarak çeşitli başa çıkma becerileri geliştirilmiştir. Örneğin Bernstein ve Borkovec (1973) terapistlerin, aşamalı gevşeme egzersizleri eğitimi için bir el kitabı yayınlamıştır, Larsgöran Öst ise fobiler, panik atak ve daha sonraları yaygın kaygı bozukluğunda kullanılmak için Uygulamalı gevşemeyi (*applied relaxation*) geliştirilmiştir (Hayes-Skelton ve ark.,2013).

Öst (1987), uygulamalı gevşeme protokolünde kas gevşemesini öğretir ve kaygıyı erkenden fark etmeye ve onunla başa çıkmaya odaklanır. Danışanlar, (a) kaygı belirtilerini tanımak için ilk kaygı tepkilerini gözlemlemeyi ve kaydetmeyi, (b) Wolpe'un sistematik duyarsızlaştırmasındaki, aşamalı gevşemenin kısaltılmış bir versiyonuyla gevşemeyi (Wolpe ve Lazarus, 1966) ve (c) ipuçlarının kontrolü altında hızlı bir şekilde, tek başına gerilimi serbest bırakarak gevşeme becerileri genişletmeyi öğrenirler (Conrad, 2007; Hayes-Skelton ve ark., 2013). Hastalar bu becerileri günlük durumlarda ilk anksiyete ipucunda uygulamayı öğrenirler (Hayes-Skelton ve ark., 2013).

Gevşeme egzersizleri bilişsel davranışçı terapi paketlerinde sıkça kullanılan bir teknik olmasına rağmen (Spiegler ve Guevremont, 2013) Öst, Wolpe'un modelini kısaltmış ve bilişsel davranışçı bir terapi şeklinde yapılandırmıştır (Wolpe ve Lazarus, 1966). Uygulamalı gevşeme, haftalık 60 dakika süren 8-12 seanstan ve ev ödevlerinden oluşur (Conrad, 2007). Uygulamalı gevşemenin yaygın kaygı bozukluğunun tedavisinde venlafaxine (Zullino, 2014) ve diğer bilişsel davranışçı terapilerle eşit düzeyde etkili bulunduğu (Siev and Chambless, 2007; Chambless ve Ollendick, 2001) gösterilmiştir. Bununla birlikte Türk örnekleminde uygulamalı gevşeme üzerine yapılmış araştırma makalelerine rastlanmamıştır. Bu derleme çalışmasının amacı uygulamalı gevşemenin yaygın kaygı bozukluğunun tedavisinde etkililiğinin araştırılmasıdır.

YÖNTEM

Tarama ve Seçim Süreci

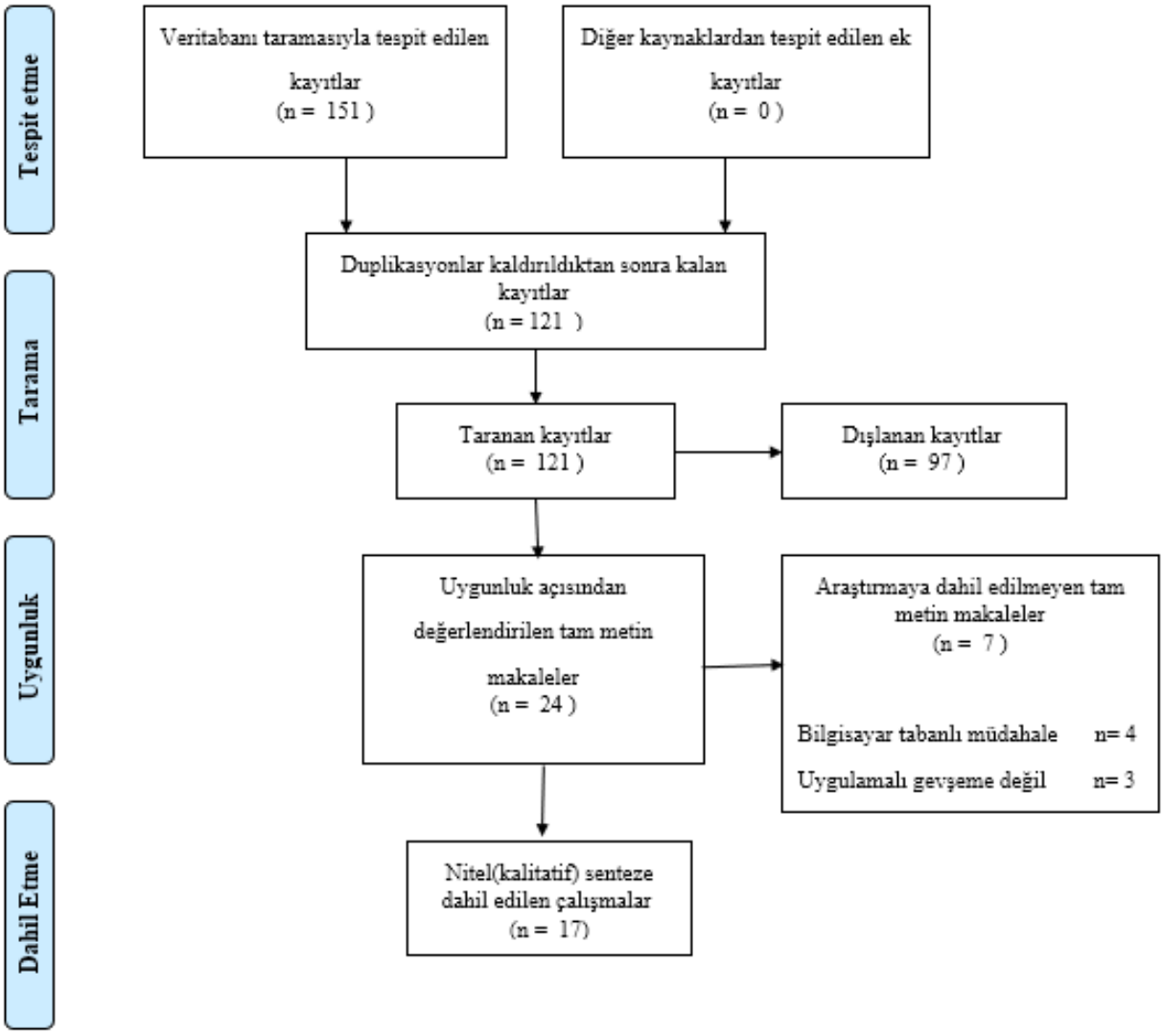
Bu derleme çalışmasında, yaygın kaygı bozukluğunun tedavisinde kullanılan uygulamalı gevşemenin etkililiğini değerlendiren araştırmalar Web of Science, PsycARTICLES, PubMed ve TR Dizin veri tabanları taranmıştır. Veri tarama sürecinde PRISMA yöntemi tercih edilmiştir. Alanyazın taramasında "generalized anxiety disorder" ya da "generalised anxiety disorder" ve "GAD" ya da "behavioral intervention" ya da "applied

relaxation" ve "AR" ya da ya da "yaygın kaygı bozukluğu" ya da "yaygın anksiyete bozukluğu" ya da "YAB" ya da "YKB" ya da "uygulamalı gevşeme" ya da ''davranışsal müdahale'' anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Belirtilen anahtar kelimelerle ulaşılan makaleler için dahil etme kriterleri aşağıda verilmektedir:

1) Çalışmaların 1986-2020 yılları arasında gerçekleştirilmesi
2) Türkçe ve İngilizce dilinde yayınlanan makaleler olması
3) Örneklemini, 18 yaşın üzerinde ve yaygın kaygı bozukluğu tanısı (DSM-III, DSM-IV ve DSM-5'e göre) alan hastaların oluşturması,
4) Müdahalenin uygulamalı gevşemenin (Öst, 1987) etkililiğini diğer terapi çeşitleri ve/ veya kontrol grubuyla karşılaştırılması
5) Müdahalenin terapi ortamında gerçekleştirilmesi
6) Hakem değerlendirmesi olan makaleler olması

Derleme makaleleri, uygulamalı gevşeme müdahalesi içermeyenler, tedavi etkililiği çalışması bulunmayanlar ve örneklemi 18 yaş altı ve yaygın kaygı bozukluğu tanısı olmayanlardan oluşan araştırmalar ve bilgisayar tabanlı müdahaleler derlemeye dahil edilmemiştir. Kriterleri karşılayan toplam 151 makaleye (WoS: 91; PubMed: 31; PscyArticles: 14; TR Dizin: 0) ulaşılmıştır. Ulaşılan en eski çalışma 1986 yılında gerçekleştirilmiş olup 1986-2020 yılları arasında gerçekleştirilen ve dahil etme kriterlerini karşılayan 17 çalışma derleme kapsamında incelenmiştir (bkz. Görsel 1). Çalışmaların tamamı araştırma makalesidir, makaleler arasında yüksek lisans ya da doktora tezi bulunmamaktadır.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Görsel 1. PRISMA Yöntemine Göre Makalelerin Araştırmaya Dahil Edilme Süreci

BULGULAR

Araştırmaların Özellikleri

Uygulamalı gevşemenin yaygın kaygı bozukluğunda etkililiğini araştıran yayınların sayısı 2000 yılından sonra artış göstermiştir. İncelenen çalışmaların 15'i (%88,24), 2000 yılı ve sonrasında yayınlanmıştır. En çok çalışma yapılan yıllar, her yılda ikişer çalışma olmak üzere 2010, 2012 ve 2013'tür. 2019 yılından sonra uygulamalı gevşemenin yaygın kaygı bozukluğunda etkililiğini araştıran yayınlara rastlanmamıştır.

Araştırma Amacı

Araştırmaların amacı yaygın kaygı bozukluğunun tedavisinde uygulamalı gevşemenin etkililiğini araştırmaktır. Bu amaçla, çalışmalarda uygulamalı gevşeme kontrol grubu (%11,76), venlafaxine (%5,88) ya da diğer bilişsel davranışçı müdahalelerle (%88,22) kaygı belirtilerinin, depresif belirtilerin ve kas gerginliğinin azalması açısından karşılaştırılmıştır.

Örneklem Özellikleri

İncelenen çalışmaların örneklemini 18-70 yaş arası yaygın kaygı bozukluğu tanılı yetişkinlerden oluşmaktadır. 17 çalışmadaki örneklemlerin yaş ortalamalarının ortalaması yaklaşık olarak 45,5'tir. Tüm çalışmalarında cinsiyet dağılımı incelendiğinde kadınlar popülasyonda erkeklerden iki kat daha fazla temsil edilmiştir. Tüm araştırmalarda örneklemin % 65-80'i kadın katılımcılardan oluşurken erkek katılımcılar genel olarak örneklemin en fazla % 35'ini oluşturmuştur.

Araştırma Deseni

Araştırmaların desenleri incelendiğinde 5 (%29,41) makalede randomize kontrollü klinik deney deseni kullanılmıştır. Diğer 11 çalışmada (%64,10) kontrol grubuna yer verilmemiş ve randomize klinik deney deseni olarak tanımlanmıştır. Araştırmaların sadece birinde (Borkovec ve ark., 2002) seçkisiz atama kullanılmamıştır.

İncelenen çalışmalarda uygulanan müdahalenin etkililiğini değerlendirmede 12 (%70,58) makalede deney grupları arasında karşılaştırma yapılmıştır; deney grupları ve kontrol gruplarının karşılaştırıldığı 5 (%29,42) çalışma bulunmaktadır. Sadece bir çalışmada uygulamalı gevşemenin dört farklı koşulu ve kontrol grubu karşılaştırılmıştır (Tarrier, 1986).

Kullanılan Ölçme Araçları

Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri, Beck Depresyon Envanteri, Penn State Kaygı Ölçeği, Hamilton Kaygı Değerlendirme Ölçeği olmak üzere çalışmalarda pek çok ölçek yaygın kaygı bozukluğunun belirtilerinin değerlendirilmesinde, ön test-son test ölçümlerin karşılaştırılmasında kullanılmaktadır. Makalelerde en yaygın olarak kullanılan ölçekler Çizelge 1'de gösterilmektedir.

Çizelge 1. Derleme Kapsamında İncelenen Makalelerde En Sık Kullanılan Ölçekler

Ölçekler	Sıklık	Yüzdelik (%)
Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri	7	41,61
Penn State Endişe Ölçeği	12	70,58
Beck Depresyon Envanteri	10	58,82
Beck Anksiyete Envanteri	3	17,64
Hamilton Anksiyete Değerlendirme Ölçeği	6	35,29
Hamilton Depresyon Değerlendirme Ölçeği	2	11,76
Gevşeme ve Uyarılmaya Tepkiler Ölçeği	3	17,64
Bilişsel-Somatik Kaygı Envanteri	2	11,76

Müdahalelerin Yöntemleri ve Süresi

Uygulamalı gevşeme derlemeye dahil edilen 17 makalede bilişsel terapi, bilişsel davranışçı terapi, kişi merkezli terapi, maruz bırakma, kabul odaklı davranış terapisi ve venlafaxine ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca bir makalede uygulamalı gevşeme, öz-kontrollü duyarsızlaşmayla birlikte uygulanarak etkililiği değerlendirilmiştir (Borkovec ve ark., 2002).

Araştırmalarda uygulanan müdahaleler 8-16 hafta arasında sürdürülmüştür. Müdahaleler ortalama 12 haftalık seans boyunca devam ettirilmiştir. En uzun süreli tedavi programı 16 seans ile Hayes-Skelton ve Orsille (2015)'in yürüttüğü çalışmada gözlenmiştir. En kısa süre sürdürülen müdahale programı ise 8 haftalık müdahale ile Zullino (2014)'nun uygulamalı gevşemenin venlafaxine'e karşı etkililiğinin incelendiği çalışmasında kullanılmıştır. Tarrier (1986) makalesinde ise herhangi bir seans bilgisine yer verilmemiştir.

İncelenen araştırmalarda 5 (%29,41)'inde izlem ölçümlerinin alınmamıştır. İzlem ölçümü alınan 12 çalışma arasından 10 çalışmada (%83,33) altı aylık, 9 çalışmada (%75) 12 aylık ve 2 çalışmada (%16,66) 24 aylık izlemler alınmıştır. Conrad, Isaac ve Roth'un (2008) çalışmalarında sadece altı haftalık izlem ölçümleri alınmıştır. Benzer şekilde de bir çalışmada (Arntz, 2003) bir ve altı aylık izlem ölçümleri alınmıştır. Bu çalışmaların üçünde (%25) bir kez; 7'sinde (%58,33) iki kez ve ikisinde (%16,66) üç kez izlem ölçümü gerçekleştirilmiştir.

Derleme kapsamındaki 17 makalede, terapötik odak açısından da uygulamalı gevşeme diğer terapilerden ayrılmaktadır. Uygulamalı gevşeme yaygın kaygı bozukluğu belirtilerinden kas gerginliğine müdahale ederek etki göstermiştir. Böylece, dolaylı olarak kaygı belirtilerinin azaltılmasını sağlamıştır (Conrad, 2007). Ancak, uygulamalı gevşemenin karşılaştırıldığı diğer bilişsel davranışçı terapilerde, kaygı belirtilerinin maruz bırakma, hayali maruz bırakma ve bilişsel yeniden yapılandırma gibi tekniklerle kaygının doğrudan azaltılması amaçlanmıştır (bkz. Dugas ve ark., 2010; Hoyer ve ark., 2009; Baum ve ark., 2012; Donegan ve Dugas 2012).

Uygulamalı Gevşemenin Etkililiği

Uygulama gevşeme tüm çalışmalarda bekleme listesine göre katılımcıların kaygı belirtilerinin azaltılmasında etkili bir terapi olarak karşımıza çıkmaktadır. İzlem ölçümleri sonucunda çalışmaların çoğunda (%83,33) uygulamalı gevşemenin terapi kazanımları korunmuştur. Çalışmaların birinde BDT ve gevşeme terapisinde kazanımlar korunurken; kişi merkezli terapide kazanımlar kaybedilmiştir (Borkovec ve Costello, 1993).

İki çalışmada uygulamalı gevşemenin kontrol grubuna kıyasla etkili olduğu gösterilmiştir.İlk olarak Tarrier, (1986)'da yaptığı çalışmasında uygulama gevşemeyi yaygın kaygı bozukluğu tanılı 50 danışana dört farklı koşulda uygulamıştır. Bu koşullar, katılımcılara uygulamalı gevşemeyi yazılı talimatlar, tape, sözlü talimatlar ve uygulama ve bu üçünün kombinasyonunu kullanarak öğretmeyi içeriyordu. Bu dört koşul bekleme listesiyle karşılaştırıldığında kaygı belirtilerini azaltmada etkili bulunmuştur. Uygulamalı gevşeme koşulları arasında kaygı belirtilerini azaltma açısından anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Conrad, Isaac ve Roth (2008) isse 49 YKB tanılı katılımcıyla yaptıkları çalışmada, katılımcıları uygulamalı gevşeme koşuluna ya da bekleme listesi gruplarına seçkisiz olarak atamışlardır. 12 seanslık terapi sonrasında uygulamalı gevşeme grubunda depresif belirtiler ve kaygı belirtileri anlamlı olarak

düşmüştür, ancak bekleme listesinde depresif belirtilerde ve kaygı belirtilerinde anlamlı bir azalma gözlenmemiştir. Altı hafta sonra yapılan izlem çalışmasında da uygulamalı gevşeme alan danışanların kaygı düzeyinde anlamlı bir azalma görülmüştür (%29); bekleme listesinde değişim gözlenmemiştir.

Uygulamalı gevşeme 17 çalışmanın 14'ünde en az diğer müdahaleler kadar etkili bulunmuş. Borkovec ve Costello (1993), 55 yaygın kaygı bozukluğu tanılı katılımcıyla yaptıkları çalışmada, katılımcıları kişi merkezli terapi (*nondirective therapy*), uygulamalı gevşeme ve bilişsel davranışçı terapi (BDT) olmak üzere üç farklı koşula atamışlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre yaygın kaygı bozukluğunun tedavisinde bilişsel davranışçı terapi ve uygulamalı gevşeme eşit şekilde etkili ve kaygı belirtileri ve depresif belirtileri azaltmada kişi merkezli terapiden daha etkili bulunmuştur. 6 ve 12 aylık izlem çalışmalarından sonra, BDT ve gevşeme terapisinde kazanımlar korunurken kişi merkezli terapide kazanımların kaybedildiği görülmüştür. Newman (2019), 66 yaygın kaygı bozukluğu tanılı katılımcıyla yaptıkları çalışmada Borkovec ve Costello (1993)'nun çalışmasına benzer şekilde kişi merkezli terapi (*nondirective therapy*), uygulamalı gevşeme ve bilişsel davranışçı terapinin etkililiğini araştırmışlar ve benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Uygulamalı gevşeme kaygı belirtileri ve depresif belirtileri azaltmada en az bilişsel davranışçı terapi kadar etkili bulunmuş ve her iki terapi de kişi merkezli terapiden daha etkili bulunmuştur. İzlem çalışmalarında da aynı sonuçlar elde edilmiştir.

Öst ve Breitholtz (2000), 36 yaygın kaygı bozukluğu tanılı katılımcıyı uygulamalı gevşeme ve bilişsel terapi koşullarına seçkisiz olarak atamıştır. Uygulamalı gevşeme ve bilişsel terapi kaygı belirtilerinin azalmasında eşit düzeyde etkili bulunmuştur. 12 aylık izlem çalışmasından sonra da her iki terapi için danışanların elde ettiği terapi kazanımları eşit şekilde korunmuştur. Arntz (2003)'de yaygın kaygı bozukluğu tanılı danışanda uygulamalı gevşeme ve bilişsel terapinin etkililiğini karşılaştırmış ve her iki terapinin de kaygı belirtilerinin azaltılmasında eşit düzeyde etkili olduğunu göstermiştir. Sonuçlar izlem çalışmalarıyla desteklenmiştir.

Borkovec ve arkadaşları (2002), 69 yaygın kaygı bozukluğu tanılı katılımcıyla yaptıkları çalışmada uygulamalı gevşeme ve öz-kontollü duyarsızlaşma (*self control desensitization*), bilişsel terapi ve her iki koşulun kombinasyonu olmak üzere üç farklı koşul oluşturmuşlardır. Kaygı belirtilerini ve depresif belirtileri azaltma açısından gruplar arası fark bulunmamıştır, tüm koşullar eşit düzeyde etkili olmuştur. 6, 12 ve 24 Aylık izlem çalışmalarında kazanımların korunduğu görülmüştür.

Hoyer ve arkadaşları (2009), 73 YKB tanılı katılımcıyı seçkisiz olarak maruz bırakma, uygulamalı gevşeme ve bekleme listesi koşullarına atamıştır. Uygulamalı gevşeme ve maruz bırakma koşulundaki danışanların bekleme listesine göre kaygı belirtileri anlamlı olarak azalmıştır ve her iki terapi tekniği de eşit düzeyde etkili bulunmuştur. Beesdo-Baum ve arkadaşları (2012) da 86 YKB tanılı katılımcıyı maruz bırakma, uygulamalı gevşeme ve kontrol grubu olmak üzere üç koşula atadıkları çalışmalarında, maruz bırakma ve uygulamalı gevşemenin yaygın kaygı bozukluğu tanılı bireylerde kaygı belirtilerinin tedavisinde eşit derecede etkili olduğunu göstermişlerdir.

Millstein (2011), 81 YKB tanılı bireyi seçkisiz olarak kabul odaklı davranış terapisi (ABBT) ve Uygulamalı Gevşeme koşullarına atamıştır. 16 Seanslık terapilerin sonucunda her iki terapi de kaygı belirtilerinin azaltılmasında eşit düzeyde etkili bulunmuştur. Hayes-Skelton (2013), kabul odaklı davranış terapisi ve uygulamalı gevşemenin yaygın kaygı bozukluğundaki etkisini araştırmak için 81 YKB tanılı katılımcıyla 16 seanslık terapiler gerçekleştirmişlerdir. Millstein (2011) ile benzer şekilde kabul odaklı davranış terapisi ve uygulamalı gevşemenin kaygı belirtilerini ve depresif belirtilerin tedavisinde eşit düzeyde etkili terapiler olduğunu göstermişlerdir. Her iki çalışmada izlem çalışmalarında da benzer bulgular elde edilmiştir. Zargar ve arkadaşları (2013), 18 YKB tanılı bireyle uygulamalı gevşeme ve kabul odaklı davranış terapisinin kaygı belirtilerinin azaltılmasında eşit derecede etkili olduğunu göstermişlerdir. Benzer şekilde, Hayes-Skelton ve Orsille (2015) 64 YKB tanılı katılımcıyla yaptıkları çalışmalarında uygulamalı gevşeme ve kabul odaklı davranış terapisinin yaygın kaygı bozukluğu tanılı bireylerde etkililiğini karşılaştırmış ve iki terapinin kaygı ve depresif belirtilerin tedavisinde eşit derecede etkili olduğunu bulmuşlardır.

Uygulamalı gevşemenin yaygın kaygı bozukluğunda etkililiği seçici serotonin geri alım inhibitörü (SNRI) olarak çalışan bir antidepresan olan ve yaygın kaygı bozukluğu hastalarına reçete edilen venlafaxine ile de karşılaştırılmıştır. Zullino (2014), 58 YKB tanılı katılımcıyı seçkisiz olarak uygulamalı gevşeme ve venlafaxine gruplarına atamıştır. 8 Haftalık tedavilerin ardından uygulamalı gevşeme ve venlafaxine kaygı belirtileri ve depresif belirtilerin tedavisinde eşit düzeyde etkili bulunmuştur. Çalışmanın ikinci fazında her iki koşulda da iyileşmeyen hastalara (22 birey) uygulamalı gevşeme ve venlafaxine kombinasyon tedavisi uygulanmıştır. Kombinasyon tedavisinde de çalışmanın ilk fazındakine benzer bulgular elde edilmiş, kombinasyon tedavisi de kaygı belirtileri ve depresif belirtilerin azalmasında diğer iki tedavinin tek başına uygulanması kadar başarılı olmuştur. Venlafaxine, uygulamalı gevşeme ve kombinasyon tedavisi yaygın kaygı bozukluğunun tedavisinde eşit düzeyde etkili bulunmuştur.

Wells (2010), 20 YKB tanılı danışanı seçkisiz olarak metakognitif terapi (MCT) ve uygulamalı gevşeme koşullarına atamıştır. 8-12 Seans arası değişen terapilerden sonra MCT'nin kaygı belirtilerinin ve depresif belirtilerin tedavisinde uygulamalı gevşemeden daha etkili olduğu bulunmuştur. 6 ve 12 aylık izlem çalışmalarından sonra da sonuçlar değişmemiştir.

Dugas ve arkadaşları (2010), 65 YKB tanılı katılımcıyla yaptıkları çalışmada BDT ve uygulamalı gevşemenin etkililiğini iki terapi arasında ve bekleme listesiyle karşılaştırmışlar. 12 seanslık terapilerin sonunda katılımcıların kaygı belirtileri BDT ve uygulamalı gevşeme koşullarında bekleme listesine göre anlamlı olarak azalmıştır. Ayrıca, BDT kaygı belirtilerinin tedavisinde uygulamalı gevşemeden anlamlı olarak daha etkili bulunmuştur. Ancak 6, 12, 24 aylık izlem çalışmalarından sonra uygulamalı gevşeme ve BDT'nin katılımcıların kaygı belirtilerinin azalması ve terapi kazanımlarının korunması açısından eşit düzeyde başarılı olduğu görülmüştür. Donegan ve Dugas (2012), 57 YKB tanılı katılımcıyı BDT ve uygulamalı gevşeme koşullarına seçkisiz olarak atamış ve kaygı belirtileri ve depresif belirtileri azaltmada BDT'nin uygulamalı gevşemeden daha etkili olduğu gözlenmiştir. Ancak, izlem çalışması yapılmadığı için uzun vadede terapilerin etkileri değerlendirilmemiştir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

TARTIŞMA

Yaygın kaygı bozukluğunun tedavisinde uygulamalı gevşemenin (Öst, 1987) etkililik çalışmaları derlenmiştir. Literatür taraması sonucunda dahil etme kriterlerini karşılayan 17 çalışma derleme kapsamında incelenmiştir. Konu kapsamında yapılan ilk çalışma 1986 yılında yapılmıştır (Tarrier, 1986). Yapılan çalışmalar 2000 yılından sonra artış gösterse de 2019 yılında ulaşılan çalışma (Newman, 2019) dışında güncel çalışmalara rastlanılmamıştır. Ayrıca, Türkiye'de uygulamalı gevşemenin (Öst, 1987) yaygın kaygı bozukluğunda etkililiğine dair araştırma makalelerine rastlanmamıştır. Türk örnekleminde de uygulamalı gevşemenin yaygın kaygı bozukluğunun tedavisindeki etkililiğini araştıran çalışmalara ihtiyaç olabilir.

Tüm araştırmalarda örneklemin %65-80'i kadın katılımcılardan oluşurken erkek katılımcılar genel olarak örneklemin en fazla %35'ini oluşturmuştur. Cinsiyet farkının nedeni yaygın kaygı bozukluğunun kadınlarda görülme yaygınlığının erkeklerden yaklaşık iki kat daha fazla olmasından kaynaklanabilir (bkz. Bolognesi ve ark., 2014). Terapilerde kadın oranının yüksek olmasının bir başka nedeni kadınların sağlık hizmetlerine ve terapiye daha fazla başvurmaları olabilir (Bertakis, 2000).

Yaygın kaygı bozukluğunun teşhisinde ve uygulanacak terapinin etkililiğini değerlendirmede Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri, Beck Depresyon Envanteri, Penn State Kaygı Ölçeği, Hamilton Kaygı Değerlendirme Ölçeği en sık kullanılan değerlendirme araçlarıdır.

Yaygın kaygı bozukluğunun tedavisinde kullanılan müdahaleler arasında uygulamalı gevşeme, maruz bırakma, bilişsel terapi, bilişsel davranışçı terapi, kabul odaklı davranış terapisi, metakognitif terapi ve tıbbi müdahale olarak venlafaxine yer alır. Araştırmalar randomize klinik kontrollü desende ya da randomize klinik desende gerçekleştirilmiş. Çalışmaların çoğunda iki terapi türünün birbiriyle karşılaştırıldığı görülmüştür, uygulamalı gevşemenin sadece kontrol grubuyla karşılaştırıldığı iki araştırma (Tarrier, 1986; Conrad, Isaac ve Roth, 2008) vardır. Uygulamalı gevşeme tek başına etkili bulunduktan sonra diğer bilişsel davranışçı terapiler ve venlafaxine gibi mevcut tedavilere karşı etkinliği değerlendirilmiştir.

Derleme kapsamında uygulamalı gevşeme, bekleme listesine (Tarrier, 1986; Conrad, Isaac ve Roth, 2008) göre etkili bulunmuştur. Uygulamalı gevşemenin kişi merkezli terapiden daha etkili olduğunu gösterilmiştir. Uygulamalı gevşemenin venlafaxine kadar etkili olduğu da kanıtlanmıştır. Uygulamalı gevşeme dört çalışmada kabul odaklı davranış terapisi kadar; iki çalışmada maruz bırakma tekniği kadar ve üç çalışmada bilişsel terapi kadar etkili bulunmuştur. Uygulamalı gevşeme metakognitif terapiden daha az etkilidir. Uygulamalı gevşeme bir çalışmada (Newman, 2019) bilişsel davranışçı terapi kadar etkili bulunurken iki çalışmada bilişsel davranışçı terapiden daha az etkili olduğu gösterilmiştir. Uygulamalı gevşemenin bilişsel davranışçı terapiden daha az etkili bulunduğu çalışmalarda iki terapi arasındaki farka kullanılan teknikler etki etmiş olabilir. Bilişsel davranışçı terapide uygulamalı gevşemeye göre daha farklı tekniklerin kullanımı, bir teknikten fayda görmeyen danışanlar için farklı tekniklerden yararlanılmasını sağlayabilir.

Uygulamalı gevşeme yaygın kaygı bozukluğu belirtilerinden kas gerginliğine müdahale ederek ve dolaylı olarak kaygı belirtilerini azaltırken; uygulamalı gevşemenin karşılaştırıldığı bilişsel

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

davranışçı terapilerin kaygı belirtilerinin maruz bırakma, hayali maruz bırakma ve bilişsel yeniden yapılandırma gibi tekniklerle kaygının belirtilerine müdahale ettiği görülmüştür (bkz. Dugas ve ark., 2010; Hoyer ve ark., 2009; Baum ve ark., 2012; Donegan ve Dugas 2012). Uygulamalı gevşeme, yaygın kaygı bozukluğunun müdahalesinde bilişsel davranışçı terapi, kabul odaklı davranış terapisi ve kişi merkezli terapiler kadar etkili bulunduğu için, her iki terapötik odağa odaklanmak da danışanların kaygı belirtilerini eşit derecede azaltmıştır çıkarımı yapılabilir.

SONUÇ

Uygulamalı gevşeme, yaygın kaygı bozukluğunun müdahalesinde kullanılabilecek etkili bir yöntemdir. Kas gerginliğinin azaltılmasının kaygıyı da azaltmasından dolayı, danışanların kaygı hissettiklerinde uygulamalı gevşeme kullanmayı öğrenmeleri kaygı belirtilerinin daha hızlı azalmasına yardım edebilir. Böylece, kaygılı durumlarda başvurdukları bir başa çıkma yöntemi olarak işlev görebilir. Ayrıca, bilişsel yeniden yapılandırma gibi bilişsel tekniklerin etkin olarak kullanılamadığı danışanlarda (örn., çocuklarda ve anlıksal yeti yitimine sahip bireylerde) kaygıyla başa çıkmada uygulamalı gevşeme fayda sağlayabilir. İlerleyen çalışmalarda Türk örnekleminde yaygın kaygı bozukluğunun tedavisinde uygulamalı gevşemenin etkililiğini inceleyen çalışmalar yapılması düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

[1] American Psychiatric Association, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 5th ed., 2013.

[2] Arntz, A., Cognitive therapy versus applied relaxation as treatment of generalized anxiety disorder, Behaviour Research and Therapy, 41(6), 633–646, 2003. DOI: 10.1016/S0005-7967(02)00045-1.

[3] Beesdo-Baum, K., Jenjahn, E., Höfler, M., Lueken, U., Becker, E. S. ve Hoyer, J., Avoidance, safety behavior, and reassurance seeking in generalized anxiety disorder, Depression and Anxiety, 29(11), 948–957, 2012. DOI: 10.1002/da.21955.

[4] Bertakis, K. D., Azari, R., Helms, L. J., Callahan, E. J. ve Robbins, J. A., Gender differences in the utilization of health care services, Journal of Family Practice, 49(2), 2000.

[5] Bolognesi, F., Baldwin, D. S. ve Ruini, C., Psychological interventions in the treatment of generalized anxiety disorder: A structured review, Journal of Psychopathology, 20(2), 111–126, 2014.

[6] Borkovec, T. D., Newman, M. G., Pincus, A. L. ve Lytle, R., A component analysis of cognitive-behavioral therapy for generalized anxiety disorder and the role of interpersonal problems, Journal of Consulting and Clinical Psychology, 70(2), 288–298, 2002. DOI: 10.1037/0022-006X.70.2.288.

[7] Borkovec, T. D. ve Costello, E., Efficacy of applied relaxation and cognitive-behavioral therapy in the treatment of generalized anxiety disorder, Journal of Consulting and Clinical Psychology, 61(4), 611–619, 1993.

[8] Chambless, D. L. ve Ollendick, T. H., Empirically supported psychological interventions: Controversies and evidence, Annual Review of Psychology, 52, 685–716, 2001.

[9] Çenesiz, Z., Kaygı durumlarında gevşeme egzersizi ve sistematik duyarsızlaştırma kullanımı: Bir vaka örneği, Ayna Klinik Psikoloji Dergisi, 2(1), 40–48, 2015.

[10] Conrad, A. ve Roth, W. T., Muscle relaxation therapy for anxiety disorders: It works but how? Journal of Anxiety Disorders, 21(3), 243–264, 2007. DOI: 10.1016/j.janxdis.2006.08.001.

[11] Conrad, A., Isaac, L. ve Roth, W. T., The psychophysiology of generalized anxiety disorder: 2. Effects of applied relaxation, Psychophysiology, 45(3), 377–388, 2008. DOI: 10.1111/j.1469-8986.2007.00644.x.

[12] Donegan, E. ve Dugas, M. J., Generalized anxiety disorder: A comparison of symptom change in adults receiving cognitive-behavioral therapy or applied relaxation, Journal of Consulting and Clinical Psychology, 80(3), 490–496, 2012. DOI: 10.1037/a0028132.

[13] Dugas, M. J., Brillon, P., Savard, P., Turcotte, J., Gaudet, A., Ladouceur, R., Leblanc, R. ve Gervais, N. J., A randomized clinical trial of cognitive-behavioral therapy and applied relaxation for adults with generalized anxiety disorder, Behavior Therapy, 41(1), 46–58, 2010. DOI: 10.1016/j.beth.2008.12.004.

[14] Fisher, P. L. ve Durham, R. C., Recovery rates in generalized anxiety disorder following psychological therapy: An analysis of clinically significant change in the STAI-T across outcome studies since 1990, Psychological Medicine, 29(6), 1425–1434, 1999.

[15] Hayes-Skelton, S. A., Roemer, L. ve Orsillo, S. M., A randomized clinical trial comparing an acceptance-based behavior therapy to applied relaxation for generalized anxiety disorder, Journal of Consulting and Clinical Psychology, 81(5), 761–773, 2013. DOI: 10.1037/a0032871.

[16] Hayes-Skelton, S. A., Calloway, A., Roemer, L. ve Orsillo, S. M., Decentering as a potential common mechanism across two therapies for generalized anxiety disorder, Journal of Consulting and Clinical Psychology, 83(2), 395–404, 2015. DOI: 10.1037/a0038305.

[17] Hoffman, D. L., Dukes, E. M. ve Wittchen, H. U., Human and economic burden of generalized anxiety disorder, Depression and Anxiety, 25, 72–90, 2008.

[18] Hoyer, J., Beesdo, K., Gloster, A. T., Runge, J., Höfler, M. ve Becker, E. S., Worry exposure versus applied relaxation in the treatment of generalized anxiety disorder, Psychotherapy and Psychosomatics, 78(2), 106–115, 2009. DOI: 10.1159/000201936.

[19] Joormann, J. ve Stöber, J., Somatic symptoms of generalized anxiety disorder for the DSM-IV: Associations with pathological worry and depression symptoms in a nonclinical sample, Journal of Anxiety Disorders, 13(5), 491–503, 1999.

[20] Kessler, R. C., Keller, M. B. ve Wittchen, H. U., The epidemiology of generalized anxiety disorder, Psychiatric Clinics of North America, 24, 19–39, 2001.

[21] Millstein, D. J., Orsillo, S. M., Hayes-Skelton, S. A. ve Roemer, L., Interpersonal problems, mindfulness, and therapy outcome in an acceptance-based behavior therapy for generalized anxiety disorder, Cognitive Behaviour Therapy, 44(6), 491–501, 2015. DOI: 10.1080/16506073.2015.1060255.

[22] Newman, M. G., Shin, K. E. ve Lanza, S. T., Time-varying moderation of treatment outcomes by illness duration and comorbid depression in generalized anxiety disorder, Journal of Consulting and Clinical Psychology, 2019. DOI: 10.1037/ccp0000385.

[23] Öst, L. G. ve Breitholtz, E., Applied relaxation vs. cognitive therapy in the treatment of generalized anxiety disorder, Behaviour Research and Therapy, 38(8), 777–790, 2000. DOI: 10.1016/S0005-7967(99)00095-9.

[24] Özcan, M., Uğuz, F. ve Çilli, A. S., Ayaktan psikiyatri hastalarında yaygın anksiyete bozukluğunun yaygınlığı ve ek tanılar, Türk Psikiyatri Dergisi, 17, 276–285, 2006.

[25] Paul, G. L., Physiological effects of relaxation training and hypnotic suggestion, Journal of Abnormal Psychology, 74(4), 425–437, 1969.

[26] Pluess, M., Conrad, A. ve Wilhelm, F. H., Muscle tension in generalized anxiety disorder: A critical review of the literature, Journal of Anxiety Disorders, 23(1), 1–11, 2009. DOI: 10.1016/j.janxdis.2008.03.016.

[27] Raskin, M., Bali, L. R. ve Peeke, H. V., Muscle biofeedback and transcendental meditation: A controlled evaluation of efficacy in the treatment of chronic anxiety, Archives of General Psychiatry, 37(1), 93–97, 1980.

[28] Schandler, S. L. ve Dana, E. R., Cognitive imagery and psychological feedback relaxation protocols applied to clinically tense young adults: A comparison of state, trait, and physiological effects, Journal of Clinical Psychology, 39(5), 672–681, 1983.

[29] Siev, J. ve Chambless, D. L., Specificity of treatment effects: Cognitive therapy and relaxation for generalized anxiety and panic disorders, Journal of Consulting and Clinical Psychology, 75, 513–522, 2007.

[30] Spiegler, M. D. ve Guevremont, D. C., *Contemporary Behavioral Therapy*, Cengage Learning, 2013.

[31] Tarrier, N. ve Main, C. J., Applied relaxation training for generalised anxiety and panic attacks: The efficacy of a learnt coping strategy on subjective reports, British Journal of Psychiatry, 149, 330–336, 1986. DOI: 10.1192/bjp.149.3.330.

[32] Wells, A., Welford, M., King, P., Papageorgiou, C., Wisely, J. ve Mendel, E., A pilot randomized trial of metacognitive therapy vs applied relaxation in the treatment of adults with generalized anxiety disorder, Behaviour Research and Therapy, 48(5), 429–434, 2010. DOI: 10.1016/j.brat.2009.11.013.

[33] Yıldırım, İ., Stres ve stresle başa çıkmada gevşeme teknikleri, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 6, 175–189, 1991.

[34] Yonkers, K. A., Warshaw, M. G., Massion, A. O. ve Keller, M. B., Phenomenology and course of generalised anxiety disorder, British Journal of Psychiatry, 168, 308–313, 1996.

[35] Zargar, F., Farid, A. A. A., Atef-Vahid, M. K., Afshar, H. ve Omidi, A., Comparing the effectiveness of acceptance-based behavior therapy and applied relaxation on acceptance of internal experiences, engagement in valued actions and quality of life in generalized anxiety disorder, Journal of Research in Medical Sciences, 18(2), 118–122, 2013.

[36] Zullino, D., Chatton, A., Fresard, E., Stankovic, M., Bondolfi, G., Borgeat, F. ve Khazaal, Y., Venlafaxine versus applied relaxation for generalized anxiety disorder: A randomized controlled study on clinical and electrophysiological outcomes, Psychiatric Quarterly, 86(1), 69–82, 2015. DOI: 10.1007/s11126-014-9334-2.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ÖZGÜL ÖĞRENME BOZUKLUĞUNUN PSİKOSOSYAL MÜDAHALESİ

Arş. Gör. Dr., Sevim ADALI KARLIĞA
Karabük Üniversitesi, sevimadali@karabuk.edu.tr - 0000-0001-9412-4589
Dr. Öğr. Üyesi, Özge SARIOT-ERTÜRK
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, ozge.sarıot@adu.edu.tr - 0000-0003-4565-8300

ÖZET

Özgül öğrenme bozukluğu (ÖÖB), yetişkinliğe kadar fark edilmese dahi, okul döneminde başlayan, okuma, yazma ve matematikte öğrenme problemleri ile kendini gösteren nörogelişimsel bir bozukluktur. ÖÖB'ye sahip öğrencilerin akademik başarılarını artırmaya yönelik çeşitli psikososyal müdahale programları mevcuttur. Bu çalışmanın amacı ÖÖB'nin müdahalesinde Türkiye'de hangi yöntemlerinin kullanıldığının araştırılması ve derlenmesidir. Bu amaçla, Web of Science, Tr Dizin, PubMed veri tabanları kullanılarak Türkiye'de 2006-2019 yılları arasında yayımlanan araştırma makaleleri incelenmiştir. Veri tarama sonunda dahil etme ölçütlerini sağlayan 23 araştırmaya ulaşılmıştır. Ulaşılan araştırmalar çalışmanın yapıldığı yıl, kullanılan müdahale türü, geliştirilmek istenen alan, katılımcı sayısı, katılımcıların tanı alıp almaması açısından incelenmiştir. Bulgular, ÖÖB'nin müdahalesine yönelik çalışmaların 2012 yılından sonra arttığını göstermektedir. Kullanılan müdahaleler arasında bireysel eğitim programı, kaba ve ince motor kas egzersizleri, çift görev odaklı denge egzersizleri, duyu bütünleme eğitimi, bilişsel terapi, bibliyoterapi ve grupla psikolojik danışma gibi yöntemler mevcuttur. En çok başvurulan yöntem öğrencilerin sınıf öğretmenleri tarafından uygulanan bireysel eğitim programları olup, bu yöntemde genellikle tek denekli araştırma deseni kullanıldığı için daha fazla profesyonel zaman ve kaynak harcanmaktadır. Müdahalelerde okumayı ve yazmayı geliştirme başta olmak üzere motor gelişimi destekleme, matematiği geliştirme, kaygı ve depresyonu azaltma, erken müdahale ve yürütücü işlevleri ve aktivite rutinlerini geliştirme konuları çalışılmıştır. Daha az profesyonel ile yürütülebilen kontrol gruplu deneysel çalışmaların yapılması ÖÖB'ye sahip daha fazla öğrenciye ulaşılmasını sağlayabilir. Ayrıca, öğrencilerin okuma ve yazmayı geliştirme ve motor gelişimini destekleyen çalışmaların yanı sıra ÖÖB ile ilişkili olarak yaşadıkları akademik başarısızlık, yetersizlik duyguları, düşük özgüven ve depresyon gibi sorunlar açısından sınıf öğretmenleri ve psikologların multidisipliner çalışmalar yapması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Özgül öğrenme bozukluğunun müdahalesi, psikososyal müdahale, ÖÖB.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

GİRİŞ

Özgül öğrenme bozukluğu, yetişkinliğe kadar fark edilmese dahi okul döneminde başlayan, okuma, yazma ve matematikte öğrenme problemleri ile kedini gösteren nörogelişimsel bir bozukluktur (APA, 2013). DSM-5 ayrıca özgül öğrenme bozukluklarını üç alt tanı ile sınıflandırmıştır: okuma bozukluğu ile giden (disleksi), yazılı anlatım bozukluğu (disgrafi) ile giden ve sayısal bozukluk ile giden (diskalkuli). Özgül öğrenme bozukluğunun dünya genelinde yaygınlığı %5-10 (APA, 2013) arasındayken, Türkiye'deki yaygınlığı %8-10 (Korkmazlar, 1993) arasındadır. Edirne İli ilköğretim öğrencileri ile yapılan bir çalışmada da özgül öğrenme bozukluğu yaygınlığı %13,6 olarak bulunmuştur (Göker, 2017).

Kerig, Ludlow ve Wenar (2012) öğrenme bozukluklarının dört çeşit müdahalesinden bahseder: çocuğun eksikliklerinin yanı sıra güçlü yanlarına da vurgu yapan dikkatli bir eğitimsel değerlendirme ve çocuğun okuldaki başarı şansını arttırabilecek en destekleyici ve en az kısıtlayıcı eğitimsel düzenlemelerin oluşturulduğu bir bireyselleştirilmiş eğitim planı hazırlanmasını içeren ‘‘değerlendirme ve eğitim planı’’; damgalanmayı azaltmayı ve ayrı sınıflarda izole edilerek eğitim fırsatlarından yoksun kalmayı önlemeyi amaçlayan ‘‘kaynaştırma’’; ‘‘aile ile işbirliği’’ ve çocukların okuldaki başarılarını arttırmaya ve eksikliklerine yönelik olarak tasarlanmış ‘‘eğitici – öğretici müdahaleler’’ (Kerig ve ark., 2012).

Özgül öğrenme bozukluğuna yönelik eğitici – öğretici müdahaleler temelde Kephart eğitim programı, Getman eğitim programı, Frostig görsel algı eğitim programı, duyulara dayanan eğitim programı ve Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğrenme Güçlüğü Destek Eğitim Programını (Arslan, 2015); özgül öğrenme bozukluğunda öğrenmeyi destekleyen mobil cihazlar ve yazılımlar gibi yardımcı teknolojiler (Subakan ve Koç, 2019) ve çift görev odaklı denge egzersizleri (Selçuk et al. 2018); erken müdahale (Çakıroğlu, 2015), zihin kuramının öğretilmesi (Doğmaz, 2017), bilişsel terapi, biblioterapi (Özan, 2017) ve ilaç kullanımını (Aydoğmuş, 1991) içerir. Kephart Eğitim Programının mantığı tüm öğrenmelerin altında motor öğrenmenin yattığı ve algısal gelişimin oluşabilmesi için motor aktiviteye ve duyusal geribildirime ihtiyaç olduğudur (Arslan, 2015). Örneğin, görmede problemler öğrenme güçlüklerine sebep olabilir (Reynolds ve ark., 2007). Kephart Eğitim Programı denge, postür ve hareket kabiliyetini geliştiren top fırlatma ve yakalama etkinlikleri (Reynolds ve ark., 2007) kara tahta çalışmaları ve yön takip çalışmaları (Arslan, 2015) gibi kaba motor aktivitere dayanır. Getman Eğitim Programı lokomotor ve denge aktiviteleri, el-göz koordinasyonunu ve göz işlevselliğini artırmaya yönelik etkinlikleri içerir (Reynolds ve ark., 2007). Şekil tanıma ve görsel hafıza egzersizleri (Arslan, 2015) göz işlevselliğini artırmaya yönelik etkinliklere örnektir. Zayıf algısal gelişimin kavramsal öğrenmeye engel olduğu vurgulanan Frostig Görsel Algı Eğitim Programında özgül öğrenme bozukluğuna sahip bireylere görsel algısal öğrenme, kaba motor aktivitelerde eğitim ve kağıt-kalem etkinlikleri yaptırılır (Reynolds ve ark., 2007).

Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) sunduğu çeşitli eğitim programlarından biri de erken müdahale programı olan MEB Özel Öğrenme Güçlüğü Destek Eğitim Programı'dır. Haftada üç seans olmak üzere beş ay süren programın etkililiği kanıtlandığı gösterilmiştir (Doğan, 2012). Erken müdahale pek çok rahatsızlığın teşhisinde ve gerekli tedavi hizmetlerinin

sunulmasında önemi vurgulanan bir kavramdır. Müdahaleye Cevap gibi erken müdahale yöntemleri öğrenme bozukluklarına sahip öğrencilerin mümkün olduğunca erken tespit edilmesi ve gereken ek eğitim hizmetlerinin sunulmasını içerir (Çakıroğlu, 2015). Özgül öğrenme bozukluğunda yardımcı teknolojiler arasında görsel çizelgeler, hatırlatıcılar, sesli kitaplar, sözcük denetleyiciler ve dijital asistanlar yer alır (Sani-Bozkurt, 2017). Türkiye'de disleksi sahibi bireyler için teknoloji kullanımı ile ilgili bazı çalışmalar mevcut olmakla birlikte disleksi müdahalesinde kullanılabilecek materyal ya da yazılımlara ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir (Özer-Şanal, 2017).

Özgül öğrenme bozukluğunun müdahalesinde çeşitli biyolojik ve psikososyal müdahaleler mevcuttur. Bu derleme makalesinin amacı, özgül öğrenme bozukluğunun müdahalesinde Türkiye'de hangi müdahale yöntemlerinin kullanıldığının araştırılmasıdır.

YÖNTEM

Özgül öğrenme bozukluğunun müdahalesinde Türkiye'de yapılan çalışmalar, yayımlanan bilimsel makale, yüksek lisans tezi ve doktora tezleri incelenmiştir. Çalışmalar, *Social Sciences Citation Index*, Türkiye Atıf Dizini ve ULAKBİM Tıp Veri Tabanı veri tabanlarından taranmıştır. Derleme makalesi araştırmacının ulaşabildiği makalelerle sınırlıdır. Derlemeye deneysel çalışmalar ve olgu çalışmaları alınmıştır. Literatür taraması olan çalışmalar derlemeye dahil edilmemiştir. Makaleler araştırmacı tarafından belirlenen aşağıdaki kriterlere göre değerlendirilmiştir.

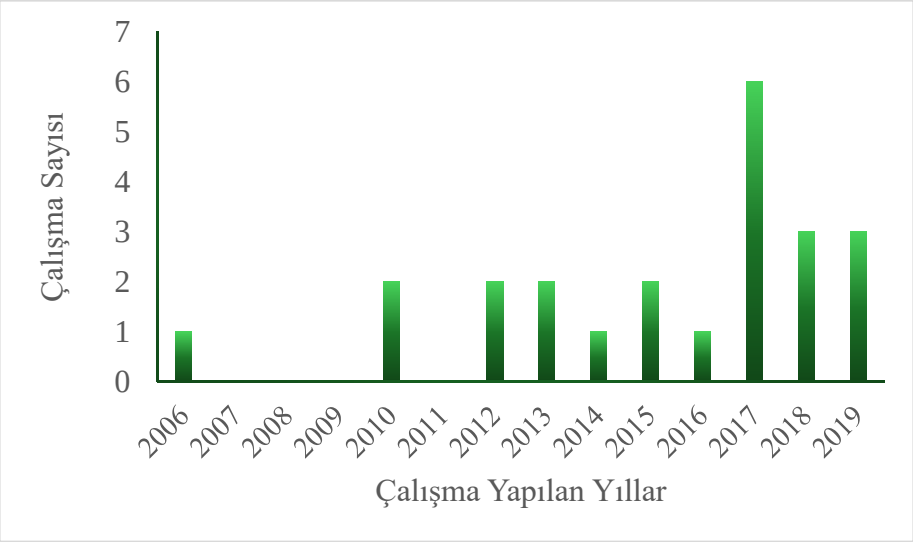
1) Özgül öğrenme bozukluğuna yönelik müdahale yapan çalışmalar olması
2) Örneklemin Türkiye'den alınması
3) Araştırma deseni (deneysel, yarı deneysel ve olgu çalışması)
4) Örneklemin özgül öğrenme bozukluğu tanılı ya da özgül öğrenme bozukluğu riski olan bireyleri içermesi

BULGULAR

Türkiye'de Özgül öğrenme bozukluğunun müdahalesine yönelik yapılan çalışmalar derlenmiştir. 2006 yılından sonra müdahale çalışmalarının yapıldığı tespit edilmiş olup 2006-2019 yılları arası yapılan 23 çalışmaya ulaşılmıştır. Araştırmaların 19'u (%82,61) makale, 2'si (%8,70) yüksek lisans tezi ve 2'si (%8,70) de doktora tezidir. Yüksek lisan tezinin biri (Demirkol, 2012) sınıf öğretmenliği anabilim dalında, diğeri (Özan, 2017) aile danışmanlığı ve eğitimi anabilim dalında yapılmıştır. Doktora tezlerinin biri (Doğan, 2012) okul öğrencisi öğretmenliği anabilim dalında, diğeri (Akyürek, 2017) ergoterapi anabilim dalında yapılmıştır.

Özgül öğrenme bozukluğunun müdahalesine yönelik veri tabanlarından ulaşılabilen ilk araştırma 2006 yılında (Yangın ve Sidekli, 2006) yapılmıştır. 2010 yılına kadar özgül öğrenme bozukluğunun müdahalesine yönelik çalışmaya rastlanmamıştır. 2012 yılından beri özgül öğrenme bozukluğunun müdahalesine yönelik her yıl çalışma yapıldığı tespit edilmiştir. En çok çalışma yapılan yıl altı araştırma ile 2017 yılıyken, 2018 ve 2019 yıllarında da üçer çalışma yapılmıştır.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Görsel 1. **Derlemeye Dahil Edilen Araştırmaların Yayınladığı Yıllar**

Derlemeye dahil edilen 23 araştırmanın 6'sı (%26.09) tam deneysel araştırma, 1'i (%4.35) yarı deneysel araştırma, 16'sı (%69,57) tek denekli araştırma yöntemine sahiptir. Derlemeye dahil edilen çalışmaların konuları incelendiğinde 9'u (%39,13) okumayı geliştirme, 7'si (%30,43) yazmayı geliştirme, 2'si (%8,70) motor gelişimi destekleme, 2'si (%8,70) matematiği geliştirme, 1'i (%4,35) kaygı ve depresyonu düşürme, 1'i (%4,35) erken müdahale, 1'i (%4,35) yürütücü işlevleri ve aktivite rutinlerini geliştirme konularını çalışmıştır. Derlemeye katılan 23 araştırmanın 11'inde (%47,82) katılımcılar özgül öğrenme bozukluğu tanısı almıştır. Kalan 12 (%52,17) araştırmada ise tanı almayan ancak okuma, yazma ya da sayısal işlemlerde öğrenmede güçlük yaşayan katılımcılarla çalışılmıştır. Çalışmaya dahil edilen 23 araştırmanın 13'ünde (%56,52) tek katılımcı, 5'inde 2-15 arası (%21,73) katılımcı, 5'inde de 20-64 arası (%21,73) katılımcı yer almıştır. Çalışmaya dahil edilen araştırmalardan 4'ünde (%17,40) 5-8 yaş arasında öğrencilerle, 19'unda (%82,60) 9-12 yaş arası öğrencilerle çalışılmıştır.

Çalışmada incelenen araştırmaların kullandıkları müdahale çeşitleri incelendiğinde araştırmaların 10'unda (%43,47) bireysel eğitim programı kullanılmıştır. Kalan 13 araştırmada kullanılan farklı teknikler Çizelge 1'de paylaşılmıştır.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Çizelge 1. **Derlemeye Dahil Edilen Araştırmaların Kullandığı Müdahale Çeşitleri**

Müdahale	N	%
Bireysel Eğitim Programı	10	43.50
Kaba ve İnce Motor Kas Egzersizleri	1	4.35
3P Metodu ile Boşluk Tamamlama Tekniği	1	4.35
Bibliyoterapi	1	4.35
Bilişsel Terapi	1	4.35
Fonolojik Farkındalık Artırma	1	4.35
Çift Görev Odaklı Denge Egzersizleri	1	4.35
Duyu Bütünleme Eğitimi	1	4.35
Erken Müdahale	1	4.35
Fernald Tekniği	1	4.35
Grupla Psikolojik Danışma	1	4.35
Sayı Konuşmaları	1	4.35
Sesli Düşünme Yöntemi	1	4.35
Yanlışsız Öğretim Yöntemleri	1	4.35

TARTIŞMA VE SONUÇ

Özgül öğrenme bozukluğunun müdahalesinde 2006 yılından beri yapılan 23 araştırma derlenmiştir. Araştırmaların sayısı 2012 yılından itibaren artış göstermiştir. Müdahaleler okumayı geliştirme, yazmayı geliştirme, motor gelişimi destekleme, matematiği geliştirme, kaygı ve depresyonu düşürme, erken müdahale ve yürütücü işlevleri ve aktivite rutinlerini geliştirme konularını ele almıştır. Öğrencilerin kazanmaları gereken en temel becerileri üzerine, okumayı ve yazmayı geliştirme ağırlıklı olarak çalışılmıştır. Motor gelişimi destekleyen çalışmaların da olması dikkat çekicidir. İlerleyen yıllarda motor gelişimi destekleyen kaba ve ince motor kas egzersizleri ve çift görev odaklı denge egzersizleri gibi müdahaleler üzerine daha çok çalışma yapılması önerilebilir. Özgül öğrenme bozukluğuna sahip öğrenciler okulda akademik başarısızlık yaşadıkları için yetersizlik duyguları, düşük özgüven ve depresyon geliştirebilirler (Kerig ve ark., 2012). Depresyon üzerine yapılan çalışmaların sayısının artırılarak, benlik değerinin artırılmasının öğrenme bozukluğunun tedavisinde katkısı olup olmadığı araştırılabilir. Özgül öğrenme bozukluğunun müdahalesinde bireysel eğitim programı, grupla psikolojik danışma, bilişsel terapi, çift görev odaklı denge egzersizleri ve erken müdahale gibi pek çok yöntem bulunmaktadır. En çok başvurulan müdahale yöntemi bireysel eğitim programıdır ancak bu yöntem genellikle tek denekli araştırma deseninde kullanıldığı için daha fazla profesyonel zaman ve kaynak harcanmasını gerektirir. Öğrenme bozukluğuna sahip

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

bireylerin daha fazlasına erişmek istendiğinde, görece daha az çalışılan, bilişsel terapi, bibliyoterapi ve grupla psikolojik danışma daha kısa sürede daha fazla öğrenciye ulaşabilen etkin yöntemler olabilir. İlerleyen yıllarda yapılacak müdahale çalışmalarının daha büyük grupları içermesi, bilişsel terapi ve bibliyoterapi üzerinde daha fazla çalışma yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

[1] American Psychiatric Association, Neurodevelopmental Disorders, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders,* 5th ed., 2013. https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596.dsm05.

[2] Arslan, K., Özgül Öğrenme Güçlüğünün Erken Dönem Belirtileri ve Erken Müdahale Uygulamalarına Dair Derleme, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1, 2, 2015.

[3] Akyürek, G., Disleksili Çocuklarda Bilişsel Terapinin Yürütücü İşlevler ve Aktivite Rutinlerine Etkisi, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2017.

[4] Aydoğmuş, K., Çocuk Psikiyatrisinde İlaç Uygulamaları, Psikofarmakolojide Yenilikler Sempozyumu, İstanbul, 1991.

[5] Balcı, E. ve Çayır, A., Çoklu Duyusal Öğrenme'nin Disleksi Riski Olan Bir İlkokul 4. Sınıf Öğrencisinin Fonolojik Farkındalık Becerisine Etkisi, Ana Dili Eğitimi Dergisi, 5, 2, 201-216, 2017.

[6] Çakıroğlu, O., Response to Intervention: Early Identification of Students with Learning Disabilities, International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE), 7, 1, 170-182, 2015.

[7] Çıkılı, Y., Deniz, S. ve Kaya, H. B., Dik Temel Yazı Çalışmalarının Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencinin Yazım Hatalarını Düzeltmesine Etkisi, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi-International Journal of Society Researches, 2019. https://doi.org/10.26466/opus.549544.

[8] Dağ, N., Okuma Güçlüğünün Giderilmesinde 3P Metodu ile Boşluk Tamamlama (Cloze) Tekniğinin Kullanımı Üzerine Bir Çalışma, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 11, 1, 63-74, 2010.

[9] Demirkol, N., 2. Sınıfa Devam Eden İki Öğrencinin Yazım Hatalarının Düzeltilmesi Üzerine Bir Durum Çalışması, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2012.

[10] Doğmaz, S., Özel Öğrenme Güçlüğü ve Zihin Kuramı İlişkisi, Journal of International Social Research, 10, 51, 683-693, 2017. https://doi.org/10.17719/jisr.2017.1804.

[11] Fletcher-Watson, S., McConnell, F., Manola, E. ve McConachie, H., Interventions Based on the Theory of Mind Cognitive Model for Autism Spectrum Disorder (ASD), Cochrane Database of Systematic Reviews, 3, Art. No.: CD008785, 2014. https://doi.org/10.1002/14651858.CD008785.pub2.

[12] Görker, I., Bozatlı, L., Korkmazlar, Ü., Yücel Karadağ, M., Ceylan, C., Söğüt, C., Aykutlu, H. C., Subay, B. ve Turan, N., The Probable Prevalence and Sociodemographic Characteristics of Specific Learning Disorder in Primary School Children in Edirne, Archives of Neuropsychiatry, 2017. https://doi.org/10.5152/npa.2016.18054.

[13] Kerig, P. K., Ludlow, A. ve Wenar, C., *Developmental Psychopathology: From Infancy Through Adolescence*, 6th ed., McGraw-Hill, 2012.

[14] Koç, B. ve Korkmaz, İ., Okuma Yazma Bilmeyen Diskalkulik Bir Öğrenciye Toplama ve Çıkarma Öğretimine Yönelik Bir Eylem Araştırması, Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi-Journal of Qualitative Research in Education, 7, 2, 710-737, 2019. https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.7c.2s.11m.

[15] Korkmazlar, Ü., *Özel Öğrenme Bozukluğu*, Taç Offset, İstanbul, 1993.

[16] Kuşdemir, Y., Kurban, H. ve Bulut, P., Yazma Güçlüğü Yaşayan Bir Öğrenci ile İlgili Eylem Araştırması, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 7, 2, 1190-1209, 2018.

[17] Özan, G. B., Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu ve Özel Öğrenme Güçlüğü Olan 9-12 Yaş Aralığındaki Çocuklarda Bibliyoterapi Kullanımının Kişilerarası Sorun Çözme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.

[18] Özer Şanal, S., Using of Instructional Technologies in the Learning Process of Dyslexic Individuals: A Literature Review, 2017.

[19] Reynolds, C. R., Vannest, K. J. ve Fletcher-Janzen, E., *Encyclopedia of Special Education: A Reference for the Education of Children, Adolescents, and Adults with Disabilities and Other Exceptional Individuals*, 3rd ed., Vol. 3, Wiley, Hoboken, 2007.

[20] Sani-Bozkurt, S., Özel Eğitimde Dijital Destek: Yardımcı Teknolojiler, AUAd, 3, 2, 37-60, 2017.

[21] Selçuk, R., Tarakcı, D., Taşkıran, H. ve Algun, Z. C., Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklarda Çift Görev Odaklı Denge Egzersizlerinin Denge ve Öğrenme Üzerine Etkisi, Journal of Exercise Therapy and Rehabilitation, 5, 2, 65-73, 2018.

[22] Subakan, Y. ve Koç, M., Özel Eğitim Gereksinimli Bireylerin Gelişim ve Eğitimlerinde Kullanılan Mobil Cihazlar ve Yazılımlar, Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergi), 3, 2, 51-61, 2019.

[23] Uçar-Rasmussen, M. ve Cora-İnce, N., Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Bireylere Üstbilişsel Okuduğunu Anlama Stratejilerinin Öğretiminde Sesli Düşünme Yönteminin Etkililiği, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17, 4, 2180-2201, 2017.

[24] Wright, J., *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, 2nd ed., Elsevier, 2015.

[25] Yıldız, M., Yazma Güçlüğü (Disgrafi) Olan Bir İlkokul 2. Sınıf Öğrencisinin El Yazısı Okunaklılığının Geliştirilmesi: Eylem Araştırması, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6, 4, 281-310, 2013.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

BİLİŞSEL, DUYGUSAL VE DAVRANIŞSAL BOYUTLARIYLA EVLİLİK KORKUSU (GAMOFOBİ): BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ AİLELERDEN GELEN BİREYLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Öğr. Gör. Ahmet TÜRK
Sinop Üniversitesi, aturk@sinop.edu.tr- ORCID: 0000-0001-5782-3794
Dr. Öğr. Üyesi Cezmi ERVÜZ
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, cezmi.ervuz@gop.edu.tr - ORCID: 0000-0002-5434-4533
Dr. Öğr. Üyesi Feyza ÖZLER ERVÜZ
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, feyza.ozler@gop.edu.tr - ORCID: 0000-0002-8459-674X

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, kök ailesinde boşanma deneyimi olan ve olmayan yetişkin bireylerin evlilik korkularını (gamofobi) bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarıyla karşılaştırmalı olarak incelemektir. Nicel araştırma yaklaşımlarından ilişkisel tarama modelinin kullanıldığı bu çalışmaya, kolayda ve kartopu örnekleme teknikleriyle ulaşılan 18 yaş üstü 424 bekar birey katılmıştır. Katılımcıların 249'u (%58,7) kadın ve 175'i (%41,3) erkek olup yaş ortalaması $\bar{x}$=22,43±3,93'tür. Araştırmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu ve Evlilik Korkusu (Gamofobi) Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler ve bağımsız örneklemler t-testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, ailesinde boşanma deneyimi bulunan bireylerin genel evlilik korkusu puanları ile bilişsel, davranışsal ve duygusal alt boyut puanlarının, ailesi boşanmamış bireylere kıyasla istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı bir şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki en belirgin farklılaşmanın ise evliliğe yönelik yoğun kaygı, kontrol kaybı ve yetersizlik hissini barındıran duygusal boyutta ortaya çıktığı görülmüştür. Elde edilen bulgular, ebeveyn boşanmasının genç yetişkinlerin evlilik kurumuna yönelik algılarını olumsuz yönde şekillendirdiğini ve Sosyal Öğrenme ile Bağlanma kuramları çerçevesinde bireylerin ilişki dinamiklerini derinden etkilediğini göstermektedir. Sonuç olarak, kök ailesinde boşanma öyküsü olan bireylerin önleyici sosyal hizmet müdahalelerinde öncelikli risk grubu olarak değerlendirilmesi ve evlilik öncesi danışmanlık programlarının bilişsel, duygusal ve davranışsal açılardan çok boyutlu olarak tasarlanması gerektiği önerilmektedir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Anahtar Kelimeler: Evlilik Korkusu, Gamofobi, Ebeveyn Boşanması, Aile Sosyolojisi, Sosyal Hizmet.

FEAR OF MARRIAGE (GAMOPHOBIA) WITH ITS COGNITIVE, EMOTIONAL, AND BEHAVIORAL DIMENSIONS: A COMPARISON OF INDIVIDUALS FROM DIVORCED AND NON-DIVORCED FAMILIES

ABSTRACT

The aim of this study is to comparatively examine the fear of marriage (gamophobia) among adult individuals with and without a history of parental divorce, focusing on its cognitive, emotional, and behavioral dimensions. Designed with a correlational survey model, a quantitative research approach, the study included 424 unmarried adults aged 18 and over, selected through convenience and snowball sampling techniques. The participants consisted of 249 females (58.7%) and 175 males (41.3%), with a mean age of $\bar{x}$=22.43±3.93. Data were collected using a Personal Information Form and the Fear of Marriage (Gamophobia) Scale. Descriptive statistics and independent samples t-tests were utilized for data analysis. According to the analysis results, the overall fear of marriage scores, as well as the cognitive, behavioral, and emotional sub-dimension scores of individuals with a history of parental divorce, were found to be significantly higher statistically compared to those without parental divorce. The most prominent differentiation between the groups emerged in the emotional dimension, which encompasses intense anxiety, a sense of loss of control, and feelings of inadequacy regarding marriage. The findings demonstrate that parental divorce negatively shapes young adults' perceptions of the institution of marriage and deeply affects relationship dynamics within the frameworks of Social Learning and Attachment theories. Consequently, it is recommended that individuals with a history of parental divorce should be considered a priority risk group in preventive social work interventions, and premarital counseling programs should be designed multidimensionally from cognitive, emotional, and behavioral perspectives.

Keywords: Fear of Marriage, Gamophobia, Parental Divorce, Family Sociology, Social Work.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

1. GİRİŞ

Aile, insanın toplumsal doğası gereği oluşturduğu en temel kurum olup evlilik ise bu kurumun devamlılığı için kritik bir aşamadır. Geleneksel toplumlarda evlilik daha çok toplumsal bir beklenti ve statü aktarımı olarak görülürken, modernleşme süreciyle birlikte bireyselleşmenin artması ve değişen yaşam koşulları, evlilik kurumuna yüklenen anlamları da dönüştürmüştür. Bireylerin yaşamında bir dönüm noktası olan evlilik (Türk ve Aydemir, 2024), herkes için aynı anlamı taşımamakta; kimi bireyler için sevgi ve güveni temsil ederken, kimileri için belirsizlik, kaygı ve korku kaynağı haline gelebilmektedir (Türk, 2025).

Bireylerin evlilik fikrine veya uzun süreli ilişkilere karşı geliştirdiği yoğun kaygı, kaçınma davranışları ve olumsuz inançlar bütünü, literatürde evlilik korkusu (gamofobi) olarak kavramsallaştırılmaktadır (Chang, 2024; Obeid vd., 2020). Modern çağda artan boşanma oranları, gamofobinin küresel çapta daha görünür bir psikososyal olgu haline gelmesine yol açmıştır. Evlilik korkusu tek boyutlu bir endişe hali değil; bireyin evlilikle ilgili olumsuz şemalarını içeren bilişsel, kaygı ve kontrol kaybı hislerini barındıran duygusal ve ilişki sorumluluğundan uzak durma eğilimini yansıtan davranışsal boyutlardan oluşan çok boyutlu bir yapıdır (Türk, 2025). Bireyin evlilik kurumuna yönelik geliştirdiği bu çok boyutlu defansif tutum, onun romantik ilişkilerindeki bağlanma kalitesini ve psikososyal uyumunu derinden etkilemektedir.

Bu korkunun gelişiminde bireyin kök ailesindeki deneyimleri, özellikle anne-baba arasındaki çatışmalar ve ebeveyn boşanma yaşantısı oldukça belirleyici bir role sahiptir. Sosyal Öğrenme (Bandura, 1977) ve Bağlanma (Bowlby, 1982) kuramları bağlamında bireyler, evliliğe ve romantik ilişkilere dair ilk temel şemalarını ebeveynlerini modelleyerek oluştururlar. Literatür, aile içi geçimsizlik veya ebeveyn boşanmasının, çocukların evliliğe yönelik güvenlerini sarsabildiğini ve gelecekte kendi kuracakları ilişkilere yönelik risk algılarını artırabildiğini göstermektedir (Amato ve DeBoer, 2001; Cui ve Fincham, 2010). Ebeveynlerinin evliliğinin yıkımına tanıklık eden bireyler, evliliği "güvenli bir liman" olarak kodlamakta zorlanabilmekte; reddedilme veya terk edilme korkusuyla yakın ilişkilerden kaçınma ya da evliliğin mutsuzluk getireceğine dair derin ve işlevsel olmayan inançlar geliştirebilmektedir.

Bu bağlamda, ebeveyn boşanmasının bireylerin evlilik algısı üzerindeki etkisinin salt genel bir kaygı düzeyi olarak değil, alt boyutlarıyla birlikte kapsamlı biçimde incelenmesi, aile sosyolojisi ve önleyici sosyal hizmet müdahaleleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, bu araştırmanın amacı, boşanmış ve boşanmamış ailelerden gelen yetişkin

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

bireylerin evlilik korkularını bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarıyla karşılaştırmalı olarak inceleyerek literatürdeki boşluğa katkı sunmaktır.

2. YÖNTEM

2. 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada nicel yaklaşım benimsenmiş olup ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

2. 2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 18 yaş üstü yetişkin bekar bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak ulaşılan 424 kişi oluşturmaktadır. Katılımcıların 249'u (%58,7) kadın ve 175'i (%41,3) erkektir. 18-35 yaş aralığındaki katılımcıların yaş ortalaması $\bar{x}$=22,43±3,93'tür. Katılımcıların 155'i (%36,6) kök ailesinde boşanma deneyimi yaşarken 269'u (%63,4) kök ailesinde boşanma deneyimi yaşamamıştır.

2. 3. Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmada katılımcıların bazı sosyodemografik özellikleri (yaş, cinsiyet, kök ailede boşanma deneyimi) hakkında bilgi sahibi olmak araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

Evlilik Korkusu (Gamofobi) Ölçeği

Türk (2025) tarafından geliştirilen ölçek 5'li likert tipinde cevaplanan 23 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte bilişsel, davranışsal ve duygusal olmak üzere üç alt boyut yer almaktadır. Ters kodlanan maddenin bulunmadığı ölçekten alınan puanın yüksekliği bireylerin evliliğe ilişkin bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarda korku yaşadıklarını ifade etmektedir. Ölçeğin Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı tüm ölçek için α=0,95; bilişsel boyut için α=0,93; davranışsal boyut için α=0,91 ve duygusal boyut için α=0,91'dir. Bu araştırmada ise bu değer sırasıyla α=0,96; α=0,92; α=0,90 ve α=0,89 olarak hesaplanmıştır.

2. 4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veriler kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak çevrimiçi olarak toplanmıştır. Çalışma araştırmaya katılmaya gönüllü olan dahil edilme kriterlerini sağlayan 424 kişiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistiklerin yanı sıra bağımsız örneklem t testi

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

uygulanmıştır. Araştırmada elde edilen tüm sonuçlar %95 güven aralığında ve 0,05 hata payında değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

3. 1. Araştırmanın Değişkenlerine İlişkin Betimsel Bulgular

Araştırmaya katılan bireylerin Evlilik Korkusu (Gamofobi) Ölçeği ve alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin betimsel istatistik değerleri Tablo 1'de sunulmuştur. Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan bireylerin Evlilik Korkusu (Gamofobi) Ölçeği genel ortalama puanının $\bar{x}$=2,04 (SS=0,89) olduğu görülmektedir. Ölçeğin alt boyutları değerlendirildiğinde; katılımcıların en yüksek ortalamaya Duygusal alt boyutta ($\bar{x}$=2,34; SS=1,09), en düşük ortalamaya ise Davranışsal alt boyutta ($\bar{x}$=1,73; SS=0,87) sahip oldukları tespit edilmiştir. Bilişsel alt boyut ortalaması ise $\bar{x}$=2,12 (SS=1,02) olarak hesaplanmıştır. Bu bulgular, katılımcıların evliliğe yönelik hissettikleri kaygı ve korkunun (duygusal boyut) görece daha belirgin olduğunu, ancak bu durumun evlilik fikrinden kaçınma veya tepkisel eylemlere (davranışsal boyut) aynı oranda yansımadığını göstermektedir.

Tablo 1. Araştırma Değişkenine İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler	n	Min.	Max.	$\bar{x}$	ss.
Bilişsel Boyut	424	1,00	5,00	2,12	1,02
Davranışsal Boyut	424	1,00	5,00	1,73	0,87
Duygusal Boyut	424	1,00	5,00	2,34	1,09
Evlilik Korkusu	424	1,00	5,00	2,04	0,89

3. 2. Ailede Boşanma Durumuna Göre Evlilik Korkusu ve Alt Boyutlarının Karşılaştırılması

Araştırmaya katılan bireylerin ailelerinde boşanma deneyimi bulunma durumuna göre Evlilik Korkusu (Gamofobi) Ölçeği genel ve alt boyut puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklemler t-testi uygulanmıştır. Bağımsız örneklemler t-testi öncesinde varyansların homojenliği varsayımı Levene testi ile incelenmiş ve analiz sonuçları bu doğrultuda raporlanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmaya katılan bireylerin ailelerinde boşanma deneyimi bulunma durumuna göre Evlilik Korkusu Ölçeği toplam puanı ve tüm alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir (p = 0,000). Ailesinde boşanma durumu olan bireylerin; evliliğe yönelik olumsuz inançları yansıtan bilişsel boyut ($\bar{x}$ = 2,44), kaçınma odaklı davranışsal boyut ($\bar{x}$ = 1,95), yoğun kaygıyı ifade eden duygusal boyut

($\bar{x}$ = 2,74) ve genel evlilik korkusu ($\bar{x}$ = 2,34) ortalamalarının, ailesinde boşanma olmayan bireylere kıyasla anlamlı derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar, kök ailesinde boşanma yaşantısı bulunan bireylerin evliliğe yönelik bilişsel, davranışsal ve özellikle duygusal düzeyde çok daha belirgin bir korku ve kaçınma eğilimi sergilediklerini göstermektedir.

Tablo 2. Ailede Boşanma Durumuna Göre Evlilik Korkusu Ölçeği ve Alt Boyutlarına İlişkin t-Testi Sonuçları

Değişkenler	Ailede Boşanma	n	$\bar{x}$	ss.	t	p
Bilişsel Boyut	Evet	155	2,44	1,17	4,856	<.001
	Hayır	269	1,95	0,87		
Davranışsal Boyut	Evet	155	1,95	1,08	3,825	<.001
	Hayır	269	1,61	0,71		
Duygusal Boyut	Evet	155	2,74	1,22	5,787	<.001
	Hayır	269	2,12	0,95		
Evlilik Korkusu	Evet	155	2,34	1,06	5,332	<.001
	Hayır	269	1,88	0,74		

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, kök ailesinde boşanma deneyimi olan ve olmayan bireylerin evlilik korkusu düzeyleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Araştırma bulguları, ailesinde boşanma durumu olan bireylerin genel evlilik korkusu düzeyleri ile bilişsel, duygusal ve davranışsal boyut puanlarının, ailesi boşanmamış bireylere kıyasla istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı bir şekilde yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, ebeveyn boşanmasının yetişkin çocukların evlilik tutumları üzerindeki uzun vadeli olumsuz etkilerini vurgulayan literatür ile paralellik göstermektedir (Amato, 2010; Mustonen vd., 2011). Aile içi yapının bozulması ve ebeveynler arası çatışmalara maruz kalmak, bireylerin kendi geleceklerindeki yakın ilişkilere ve evlilik kurumuna dair daha karamsar ve savunmacı bir perspektif geliştirmelerine zemin hazırlamaktadır.

Elde edilen bulgular, Sosyal Öğrenme Kuramı (Bandura, 1977) ve Bağlanma Kuramı (Bowlby, 1982) çerçevesinde çok boyutlu olarak açıklanabilir. Sosyal öğrenme bağlamında, ebeveynlerinin evliliğinin yıkımına veya şiddetli geçimsizliğine tanıklık eden bireyler, sağlıklı ilişki modellerini içselleştirmekte zorlanmakta ve evliliği potansiyel bir stres, hayal kırıklığı ve çatışma kaynağı olarak kodlamaktadır (Cui ve Fincham, 2010). Bağlanma perspektifinden bakıldığında ise, çocukluk ve ergenlik dönemindeki bu sarsıcı deneyim, bireyin güvenli

bağlanma şemalarını zedeleyerek yetişkinlikte "terk edilme" veya "incinme" korkusunu tetiklemektedir.

Ölçek alt boyutları bağlamında gruplar arasındaki en büyük farkın "duygusal boyutta" çıkması; ebeveyn boşanmasının bireylerde evliliğe karşı sadece yüzeysel bir şüphe değil, derin bir yetersizlik hissi, içselleştirilmiş bir kaygı ve yoğun bir korkuya (Afzal vd., 2019) yol açtığını göstermektedir. Erken dönem aile içi travmaların genellikle ilk olarak duygusal bir reaksiyonla kendini göstermesi bu bulguyu destekler niteliktedir. Benzer şekilde, evliliğin bireyin özgürlüğünü kısıtlayacağı, kişisel gelişimini engelleyeceği ve altından kalkılamayacak ağır sorumluluklar getireceği yönündeki inançları yansıtan bilişsel boyutta (Grabowski, 2023) da puanların yüksek çıkması, boşanma yaşantısının rasyonel olmayan, işlevsiz düşünce kalıplarını beslediğini kanıtlamaktadır. Tüm bu bilişsel çarpıtmalar ve duygusal yük, nihayetinde bireyin uzun süreli ilişkilerden kaçınma, partnerle derin bağlar kurmayı reddetme ve evlilikle ilgili konulardan fiziksel/psikolojik olarak uzaklaşma eğilimlerini ifade eden davranışsal boyuta (Naeimi vd., 2020) da doğrudan yansımaktadır.

Sonuç olarak, ebeveyn boşanması, genç yetişkinlerin evlilik kurumuna yönelik algılarını olumsuz yönde şekillendiren, bireyin kuracağı yeni ailenin temellerini sarsan ve gamofobi riskini artıran temel bir risk faktörüdür. Evlilik korkusu, salt bireysel bir duygu durumu olmanın ötesinde, romantik ilişkilerin doğasını, toplumun temel taşı olan aile kurumunun sürdürülebilirliğini ve bireyin psikososyal uyumunu derinden bozabilmektedir. Bu doğrultuda, aile ve çocuk refahı alanında yürütülecek koruyucu ve önleyici sosyal hizmet müdahalelerinde; kök ailesinde boşanma veya yüksek çatışma öyküsü olan bireyler öncelikli risk grubu olarak değerlendirilmelidir. Sosyal hizmet uygulamaları kapsamında geliştirilecek evlilik öncesi danışmanlık, psikoeğitim ve aile odaklı destek programlarının; yalnızca bireylerin evlilikten kaçınma davranışlarını önlemeye yönelik tek boyutlu bir yaklaşımla sınırlı kalmaması elzemdir. Bu programların, bireylerin evliliğe dair işlevsel olmayan bilişsel şemalarını (bilişsel yeniden yapılandırma) dönüştürmeye, geçmiş yaşantılardan kaynaklanan duygusal kaygılarını sağaltmaya ve sağlıklı iletişim ile çatışma çözme becerileri kazandırmaya yönelik çok boyutlu (Türk, 2025) tasarlanması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Afzal, N., Muazzam, A., & Malik, S. (2019). Development and validation of pre-marital anxiety scale. *The Discourse, 5*(1), 167-178.

Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family, 72*(3), 650-666. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00723.x

Amato, P. R., & DeBoer, D. D. (2001). The transmission of marital instability across generations: Relationship skills or commitment to marriage?. *Journal of Marriage and Family, 63*(4), 1038-1051. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.01038.x

Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice-Hall.

Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry, 52*(4), 664–678. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1982.tb01456.x

Chang, J. N. (2024). Why do Chinese women experience gamophobia? Psychoanalytic theory assisted discourses analysis. *Frontiers in Psychology, 15*, 1357795. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1357795

Cui, M., & Fincham, F. D. (2010). The differential effects of parental divorce and marital conflict on young adult romantic relationships. *Personal relationships, 17*(3), 331-343. https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2010.01279.x

Grabowski, A. (2023). Early maladaptive schemas and the quality of marital bond and communication. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio, 53*(1), 9-17. http://dx.doi.org/10.34766/fetr.v53i1.1160

Mustonen, U., Huurre, T., Kiviruusu, O., Haukkala, A., & Aro, H. (2011). Long-term impact of parental divorce on intimate relationship quality in adulthood and the mediating role of psychosocial resources. *Journal of Family Psychology, 25*(4), 615-619. https://doi.org/10.1037/a0023996

Naeimi, S., Beigi, S., & Torabpour, M. (2020). Correlation between fear of marriage and attitude to labour and childcare in female students of Abadan faculty of medical sciences in 2019. *International Research in Medical and Health Sciences, 3*(2), 5-12.

Obeid, S., Fares, K., Haddad, C., Lahoud, N., Akel, M., Zakhour, M., ... & Hallit, S. (2020). Construction and validation of the Lebanese fear of relationship commitment scale among a representative sample of the Lebanese population. *Perspectives in Psychiatric Care, 56*(2), 280-289. https://doi.org/10.1111/ppc.12424

Türk, A. (2025). Evlilik Korkusu (Gamofobi) Ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(1), 40-52.

Türk, A., & Aydemir, İ. (2024). Y ve Z kuşaklarının bağlanma stilleri ile evlilik beklentilerinin incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 24*(64), 549-574. https://doi.org/10.21560/spcd.vi.1520148

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

EVLİ BİREYLERDE ALDATMA EĞİLİMİNİN BİR YORDAYICISI OLARAK EVLİLİK KALİTESİ

Öğr. Gör. Ahmet TÜRK
Sinop Üniversitesi, aturk@sinop.edu.tr- ORCID: 0000-0001-5782-3794
Dr. Öğr. Üyesi Cezmi ERVÜZ
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, cezmi.ervuz@gop.edu.tr - ORCID: 0000-0002-5434-4533
Dr. Öğr. Üyesi Feyza ÖZLER ERVÜZ
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, feyza.ozler@gop.edu.tr - ORCID: 0000-0002-8459-674X

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, evli bireylerde evlilik kalitesinin alt boyutları olan şefkat, birliktelik/iletişim ve tartışma düzeylerinin aldatma eğilimi üzerindeki yordayıcı etkisini incelemektir. İlişkisel tarama modelinin benimsendiği bu çalışmanın örneklemini, kolayda ve kartopu örnekleme yöntemleriyle ulaşılan, yaşları 22 ile 65 arasında değişen 397 evli birey oluşturmaktadır. Katılımcıların 227'si (%57,2) kadın ve 170'i (%42,8) erkektir. 22-65 yaş aralığındaki katılımcıların yaş ortalaması $\bar{x}$=36,92±8,60'dir. Araştırma verileri Aldatma Eğilimi Ölçeği ve Evlilik Kalitesi Ölçeği aracılığıyla toplanmış olup; elde edilen verilerin analizinde Pearson korelasyon analizi ve çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, evlilik kalitesinin üç alt boyutunun birlikte aldatma eğilimini anlamlı düzeyde yordadığı ve aldatma eğilimine ilişkin toplam varyansın yaklaşık %28,5'ini açıkladığı saptanmıştır. Bulgular, eşler arasındaki tartışma düzeyinin aldatma eğilimini pozitif yönde yordayan en güçlü değişken olduğunu; şefkat ve birliktelik/iletişim düzeylerinin ise aldatma eğilimini negatif yönde yordayarak koruyucu bir etki gösterdiğini ortaya koymuştur. Sonuç olarak, çözülemeyen kronik çatışmaların eşleri birbirinden duygusal olarak uzaklaştırarak aldatma riskini artırdığı; eşler arası şefkatin sürdürülmesi ve nitelikli iletişimin sağlanmasının ise bu riski önemli ölçüde azalttığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aldatma Eğilimi, Evlilik Kalitesi, Evli Bireyler, Aile İçi İletişim.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

MARITAL QUALITY AS A PREDICTOR OF INFIDELITY TENDENCY IN MARRIED INDIVIDUALS

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the predictive effect of marital quality sub-dimensions—namely affection, togetherness/communication, and argument—on the tendency for infidelity among married individuals. Designed with a correlational survey model, the study sample consisted of 397 married individuals aged between 22 and 65, selected via convenience and snowball sampling methods. Of the participants, 227 (57.2%) were female and 170 (42.8%) were male. The mean age of the participants, who were in the 22-65 age range, was $\bar{x}$=36.92±8.60. Research data were collected using the Infidelity Tendency Scale and the Marital Quality Scale; Pearson correlation analysis and multiple linear regression analysis were utilized in the analysis of the obtained data. According to the analysis results, it was determined that the three sub-dimensions of marital quality together significantly predicted the tendency for infidelity, explaining approximately 28.5% of the total variance related to the infidelity tendency. The findings revealed that the level of argument between spouses was the strongest variable positively predicting the infidelity tendency, whereas the levels of affection and togetherness/communication exhibited a protective effect by negatively predicting the tendency for infidelity. In conclusion, it was determined that unresolved chronic conflicts emotionally distance spouses from each other, thereby increasing the risk of infidelity; whereas maintaining affection and establishing quality communication between spouses significantly mitigate this risk.

Keywords: Infidelity Tendency, Marital Quality, Married Individuals, Intra-Family Communication.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

1. GİRİŞ

Evlilik, yetişkin bireylerin psikososyal gelişimini, ruh sağlığını ve genel yaşam doyumunu doğrudan etkileyen en temel sosyal kurumlardan biridir (Fincham ve Beach, 2010). Sağlıklı bir evlilik ilişkisi, bireylere stresle başa çıkmada önemli bir duygusal destek sağlarken; uyumsuz ve çatışmalı evlilikler, fiziksel ve psikolojik sorunlara zemin hazırlayabilmektedir (Yazar ve Tolan, 2021). Bu bağlamda, eşlerin ilişkilerinden aldıkları doyumu ve ilişki içindeki işlevselliği ifade eden evlilik kalitesi, aile ve çift araştırmalarının merkezinde yer almaktadır (Spanier, 1976).

Evlilik kalitesi tek boyutlu bir kavram olmayıp; eşler arasındaki iletişimin niteliği, gösterilen şefkat düzeyi ve çatışma çözme/tartışma becerileri gibi çoklu dinamiklerin birleşimiyle şekillenmektedir (Hahlweg, 1996). Eşler arasında sağlıklı bir iletişim ağının kurulması ve şefkatin sürdürülmesi ilişki doyumunu artıran koruyucu faktörler olarak öne çıkarken (Buluş ve Bağcı, 2016; Greeff ve Malherbe, 2001), yıkıcı tartışmalar ve empati eksikliği evlilik kalitesini hızla zedelemektedir (Gottman, 1994; Soylu ve Kağnıcı, 2015; Ünal ve Akgün, 2022).

Evlilik kalitesinin düşmesi ve ilişki içi doyumsuzluğun artmasıyla ortaya çıkan en yıkıcı sorunlardan biri aldatmadır (Polat, 2006). Aldatma, evlilikteki güven bağını derinden sarsan, travmatik etkilere sahip olan ve sıklıkla boşanmayla sonuçlanan karmaşık bir olgudur (Blow ve Hartnett, 2005). Geçmiş araştırmalar, bireyleri aldatmaya iten unsurların yalnızca bireysel veya kişilik özellikleri ile sınırlı olmadığını; ilişkinin içsel dinamiklerinin ve evlilik kalitesinin aldatma eğilimi üzerinde kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır (Allen vd., 2005; Bayram, 2023; Polat, 2006).

Evlilik içinde duygusal ve fiziksel ihtiyaçları karşılanmayan, eşinden yeterince şefkat göremeyen ve nitelikli birliktelik yaşayamayan bireylerin, bu eksiklikleri ilişki dışındaki alternatiflerle telafi etme eğiliminde oldukları belirtilmektedir (Buss ve Shackelford, 1997; Kaymakcı vd., 2025; Polat, 2006). Benzer şekilde, evlilikte çözülemeyen yoğun tartışmalar ve süreğen çatışma ortamı, eşleri birbirinden duygusal olarak uzaklaştırarak aldatma riskini artıran temel bir itici güç haline gelmektedir (Mark vd., 2011; Polat, 2006; Ünal ve Akgün, 2022).

Bu veriler ışığında, evlilik kalitesini oluşturan alt dinamiklerin (şefkat, birliktelik/iletişim ve tartışma) aldatma eğilimini ne ölçüde yordadığının çok boyutlu olarak incelenmesi, evlilik krizlerinin önlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Buradan hareketle bu araştırmanın amacı; evli bireylerde evlilik kalitesinin, aldatma eğilimi üzerindeki etkisini incelemektir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Araştırmadan elde edilecek bulguların, aile danışmanlığı alanında çalışan uzmanlara, ilişkilerdeki koruyucu faktörlerin güçlendirilmesi ve risk faktörlerinin azaltılması noktasında ampirik bir temel sunması hedeflenmektedir.

2. YÖNTEM

2. 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada nicel yaklaşım benimsenmiş olup ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

2. 2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 18 yaş üstü evli bireyler oluşturmaktadır. Örneklemi ise kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak ulaşılan 397 kişi oluşturmaktadır. Katılımcıların 227'si (%57,2) kadın ve 170'i (%42,8) erkektir. 22-65 yaş aralığındaki katılımcıların yaş ortalaması $\bar{x}$=36,92±8,60'dir.

2. 3. Veri Toplama Araçları

Aldatma Eğilimi Ölçeği

Polat (2006) tarafından geliştirilen ölçek, 5'li likert tipinde cevaplanan 30 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte 18 madde olumlu 12 madde olumsuz ifadeler içermektedir. Olumsuz ifadelerin ters kodlanmasıyla elde edilen puanın yüksekliği bireylerde aldatma eğiliminin yüksekliğine işaret etmektedir. Ölçeğin Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayı α=0,95 olup bu araştırmada ise bu değer α=0,94 olarak hesaplanmıştır.

Evlilik Kalitesi Ölçeği

Hahlweg (1996) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye uyarlaması Kurt (2018) tarafından gerçekleştirilmiştir. 4'lü likert tipinde cevaplanan ölçek 27 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte tartışma, birliktelik/iletişim ve şefkat olmak üzere üç alt boyut yer almaktadır. Ölçeğin Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayı α=0,80 olup bu araştırmada ise bu değer α=0,78 olarak hesaplanmıştır.

2. 4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri, kolayda ve kartopu örnekleme yöntemleri tercih edilerek çevrimiçi ortamda toplanmıştır. Çalışma, 397 kişiyle tamamlanmıştır. Elde edilen verilerin istatistiksel çözümlemeleri SPSS 25.0 paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Veri analiz sürecinde betimsel istatistiklerin yanı sıra, pearson korelasyon analizi ve çoklu doğrusal regresyon analizi

uygulanmıştır. Araştırmada elde edilen tüm sonuçlar %95 güven aralığında ve 0,05 hata payında değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

3. 1. Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişkiler

Araştırmaya katılan evli bireylerin evlilik kalitesi alt boyutları ve aldatma eğilimi değişkenlerine ilişkin betimsel istatistikler ve değişkenler arası ilişkiler Tablo 1'de sunulmuştur. Tablo incelendiğinde, katılımcıların evlilik kalitesi alt boyutlarından şefkat ($\bar{x}$=3,15; ss=0,65) ve birliktelik/iletişim ($\bar{x}$=3,08; ss=0,68) düzeylerinin ortalamanın üzerinde olduğu; tartışma ($\bar{x}$=2,10; ss=0,75) düzeylerinin ise ortalamanın altında yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların aldatma eğilimi puan ortalaması ise $\bar{x}$=2,15 (ss=0,85) olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu bulgular, örneklemi oluşturan evli bireylerin genel olarak evliliklerinde olumlu dinamiklere sahip olduklarını ve aldatma eğilimlerinin düşük düzeyde seyrettiğini göstermektedir.

Değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde, tüm değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir (p<0,01). Aldatma eğilimi değişkeni ile evlilik kalitesinin olumlu alt boyutları olan şefkat (r=-,425) ve birliktelik/iletişim (r=-,380) arasında orta düzeyde ve negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunurken; tartışma alt boyutu (r=,455) ile orta düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu bulgular, evli bireylerin evliliklerindeki şefkat ve iletişim düzeyleri arttıkça aldatma eğilimlerinin azaldığını; buna karşılık evlilik içi tartışma düzeyleri arttıkça aldatma eğilimlerinin de artış gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişkiler

Değişkenler	n	Min.	Max.	$\bar{x}$	ss.	1	2	3	4
1. Şefkat	397	1,00	4,00	3,15	0,65	1			
2. Birliktelik/İletişim	397	1,00	4,00	3,08	0,68	,685**	1		
3. Tartışma	397	1,00	4,00	2,10	0,75	-,452**	-,484**	1	
4. Aldatma Eğilimi	397	1,00	5,00	2,15	0,85	-,425**	-,380**	,455**	1

**p<0,01

3. 2. Evlilik Kalitesinin Aldatma Eğilimine Etkisinin İncelenmesi

Evli bireylerde evlilik kalitesi alt boyutları olan şefkat, birliktelik/iletişim ve tartışma değişkenlerinin aldatma eğilimini yordama gücünü belirlemek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, evlilik kalitesinin üç alt boyutunun birlikte aldatma eğilimini anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir (F=52,341; p<0,01).

Regresyon modeline göre bağımsız değişkenler (şefkat, birliktelik/iletişim, tartışma), bağımlı değişken olan aldatma eğilimine ilişkin toplam varyansın yaklaşık %28,5'ini (R^2=0,285) açıklamaktadır.

Değişkenlerin modele olan bağımsız katkıları (standartlaştırılmış regresyon katsayıları) incelendiğinde; aldatma eğilimi üzerindeki en güçlü yordayıcının tartışma (β=0,28; p<0,01) boyutu olduğu, bunu sırasıyla şefkat (β=-0,22; p<0,01) ve birliktelik/iletişim (β=-0,14; p<0,05) boyutlarının izlediği görülmüştür.

Analiz sonuçlarına göre değişkenlerin yordayıcılık anlamlılıkları değerlendirildiğinde, modele dâhil edilen her üç değişkenin de aldatma eğiliminin anlamlı yordayıcıları olduğu saptanmıştır. Buna göre evlilik içi tartışmaların artması aldatma eğilimine pozitif yönde etki ederken; eşler arasındaki şefkat ve birliktelik/iletişim düzeyinin yüksek olması aldatma eğilimi üzerinde koruyucu (negatif yordayıcı) bir etki göstermektedir. Elde edilen bulgular, kaliteli bir evlilikte şefkat ve iletişimin aldatma riskini azalttığını, çatışma ve tartışmaların ise bu riski tetikleyen en önemli faktör olduğunu doğrulamaktadır.

Tablo 2. Evlilik Kalitesinin Aldatma Eğilimine Etkisinin İncelenmesi

Değişkenler	**B**	**S.H.**	**β**	**t**	**p**	**F**	**R^2**
Şefkat	-0,29	0,07	-0,22	-3,85	0,000		
Birliktelik/İletişim	-0,18	0,07	-0,14	-2,45	0,015	52,341*	0,285
Tartışma	0,32	0,06	0,28	5,60	0,000		

*p<0,001

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma, 22-65 yaş arası evli bireylerde evlilik kalitesinin alt boyutları olan şefkat, birliktelik/iletişim ve tartışma düzeylerinin, aldatma eğilimini yordama gücünü incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, evlilik kalitesi bileşenlerinin aldatma eğilimi üzerinde anlamlı ve önemli bir etkiye sahip olduğunu (%28,5) göstermektedir. Bu genel bulgu, evlilik doyumunun ve kalitesinin azalmasının bireyleri evlilik dışı ilişkilere yönelten en temel risk faktörlerinden biri olduğunu vurgulayan alan yazınla tutarlılık göstermektedir (Allen vd., 2005; Blow ve Hartnett, 2005; Buss ve Shackelford, 1997; Mark vd., 2011; Polat, 2006).

Araştırmanın en çarpıcı bulgusu, aldatma eğilimini yordayan en güçlü değişkenin pozitif yönde etki eden tartışma boyutu olmasıdır. Bu durum, eşler arasında çözülemeyen, kronikleşmiş ve yıkıcı bir hal alan tartışmaların, bireyleri ilişkiden duygusal olarak kopardığına ve alternatif

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

arayışlarına ittiğine işaret etmektedir. Gottman (1994), evlilikte sürekli hale gelen eleştiri, savunmacılık ve çatışma ortamının eşler arasına duygusal duvarlar ördüğünü belirtmektedir. Nitekim çatışma çözme stillerindeki yetersizliklerin ve eşler arası ilişki sorunlarının evlilik uyumunu bozduğu pek çok çalışmada vurgulanmaktadır. Yapılan araştırmalar ilişki içi yoğun çatışmanın ve düşmanca iletişim kalıplarının, sadakatsizlik için en güçlü zeminlerden birini oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Kaymakcı vd., 2025; Soylu ve Kağnıcı, 2015; Ünal ve Akgün, 2022). Mevcut araştırmadan elde edilen bu bulgu, aldatma eğiliminin yalnızca bireysel bir dürtü kontrol sorunu olmadığını, aynı zamanda toksik ve çatışmalı ilişki dinamiğinin bir sonucu olarak ortaya çıkabildiğini de göstermektedir.

Öte yandan, araştırmada şefkat ve birliktelik/iletişim alt boyutlarının aldatma eğilimi üzerinde negatif yönde anlamlı birer yordayıcı olduğu saptanmıştır. Başka bir deyişle, eşlerin birbirine şefkat gösterme, ortak zaman geçirme ve nitelikli iletişim kurma düzeyleri arttıkça aldatma eğilimleri azalmaktadır. Benzer şekilde, yakınlık, etkili iletişim ve güvenli bağlanma süreçlerinin evlilik doyumunu artırarak ilişkiyi koruduğu literatürde sıkça bildirilmektedir (Bayram, 2023; Buluş ve Bağcı, 2016; Greeff ve Malherbe, 2001). Bu bulgu, Drigotas ve arkadaşlarının (1999) yatırım modeli çerçevesinde, ilişkiye yapılan duygusal yatırımların ve yakınlığın sadakati artırdığı yönündeki açıklamalarla örtüşmektedir. Glass ve Wright (1985), bireylerin evlilik dışı ilişkilere yönelmelerinin ardındaki temel motivasyonun genellikle sadece fiziksel değil, evlilikte karşılanmayan duygusal onaylanma, şefkat ve anlaşılma ihtiyacı olduğunu vurgulamaktadır. Bu araştırmada şefkat boyutunun, iletişimden daha güçlü bir koruyucu faktör olarak öne çıkması, evlilikte duygusal bağın ve onarıcı temasın sadakati sürdürmedeki kilit rolünü bir kez daha ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak; 22-65 yaş arası yetişkinlerde aldatma eğilimi, evliliğin kalitesinden bağımsız düşünülemez. Kaliteli bir evlilik; şefkatin sürdürüldüğü, iletişimin açık tutulduğu ve tartışmaların yıkıcı bir hale dönüşmeden yönetilebildiği bir yapıdır. Çatışmanın yüksek olduğu evliliklerde zayıflayan bağlar, aldatma eğilimini tetikleyen en önemli mekanizma olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda, evlilik bağlarını onarmayı hedefleyen çift terapilerinde iletişim ve empati temelli çatışma çözme becerilerinin desteklenmesi, modern evliliklerin ve sadakatin sürdürülmesinde kritik bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

Allen, E. S., Atkins, D. C., Baucom, D. H., Snyder, D. K., Gordon, K. C., & Glass, S. P. (2005). Intrapersonal, Interpersonal, and Contextual Factors in Engaging in and Responding to Extramarital Involvement. *Clinical Psychology: Science and Practice, 12*(2), 101–130. https://doi.org/10.1093/clipsy.bpi014

Bayram, S.N. (2023). *Evli bireylerde bağlanma yaralanmalarının, evlilik uyumu ve aldatma eğilimi üzerindeki etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi.

Blow, A. J., & Hartnett, K. (2005). Infidelity in Committed Relationships II: A Substantive Review. *Journal of Marital and Family Therapy, 31*(2), 217–233. https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.2005.tb01556.x

Buluş, M., & Bağcı, B. (2016). Evlilik doyumu: Aile yılmazlığı ve etkili iletişim becerilerinin rolü. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty,* (40),136-152. https://izlik.org/JA58CW84EM

Buss, D. M., & Shackelford, T. K. (1997). Susceptibility to infidelity in the first year of marriage. *Journal of Research in Personality, 31*(2), 193–221. https://doi.org/10.1006/jrpe.1997.2175

Drigotas, S. M., Safstrom, C. A., & Gentilia, T. (1999). An investment model prediction of dating infidelity. *Journal of Personality and Social Psychology, 77*(3), 509–524. https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.3.509

Fincham, F. D., & Beach, S. R. H. (2010). Marriage in the new millennium: A decade in review. *Journal of Marriage and Family, 72*(3), 630–649. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00722.x

Glass, S. P., & Wright, T. L. (1985). Sex differences in type of extramarital involvement and marital dissatisfaction. *Sex roles, 12*(9), 1101-1120. https://doi.org/10.1007/BF00288108

Gottman, J. M. (1994). *What predicts divorce? The relationship between marital processes and marital outcomes.* Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Greeff, A. P., & Malherbe, H. L. (2001). Intimacy and marital satisfaction in spouses. *Journal of Sex & Marital Therapy, 27*(3), 247–257. https://doi.org/10.1080/009262301750257100

Hahlweg, K. (1996). *Fragebogenzur partner schaft diagnostik (PFB) [Partnership questionnaire]*. Hogrefe.

Kaymakcı, U. M., Özbayrak, G., & Yaman, Ö. M. (2025). Eşler arası ilişki sorunlarının incelenmesi: Boşanmış bireyler örneklemi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 29*(2), 354-385. https://doi.org/10.20296/tsadergisi.1526768

Kurt, İ. E. (2018). Evlilik Kalitesi Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 27*(2), 84-96. https://izlik.org/JA94WR47ZB

Mark, K. P., Janssen, E., & Milhausen, R. R. (2011). Infidelity in heterosexual couples: Demographic, interpersonal, and personality-related predictors of extradyadic sex. *Archives of Sexual Behavior, 40*(5), 971-982. https://doi.org/10.1007/s10508-011-9771-z

Polat, D. (2006). *Evli bireylerin evlilik uyumları, aldatma eğilimleri ve çatışma eğilimleri arasındaki ilişkilerin bazı değişkenler açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.

Soylu, Y., & Kağnıcı, D. Y. (2015). Evlilik Uyumunun Empatik Eğilim, İletişim ve Çatışma Çözme Stillerine Göre Yordanması. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 5*(43), 44-54. https://izlik.org/JA59UX69SN

Spanier, G. B. (1976). Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and the Family, 38*(1), 15–28. https://doi.org/10.2307/350547

Ünal, Ö., & Akgün, S. (2022). Evlilikte çatışma çözme stillerinin evlilik uyumu ve doyumu ile ilişkisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 14*(3), 322-330. https://doi.org/10.18863/pgy.1016806

Yazar, R., & Tolan, Ö. (2021). Evlilik Terapilerinde Bilişsel Davranışçı Yaklaşım. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 13*(1), 1-22. https://doi.org/10.18863/pgy.708061

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

SERVİKAL YETERSİZLİK TANISI ALAN GEBELERDEKİ DOĞUM KORKUSU ÜZERİNE

Öğr. Gör. Dr., Eda Öztürk Belet
İstanbul Kültür Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu
e.ozturk@iku.edu.tr, pskedaozturk@gmail.com - ORCID: 0000-0002-7718-7200

ÖZET

Doğum korkusu (tokofobi), gebelik sürecindeki psikososyal uyum problemlerinin başında gelmekte olup genel popülasyonda yaklaşık %14 oranında görülmektedir. Yüksek riskli gebelik grubunda yer alan ve servikal yetmezlik tanısı alan kadınlarda ise bu korku, akut kayıp riski ve serklaj gibi invaziv tıbbi müdahaleler nedeniyle normatif kaygılardan yapısal olarak ayrışmaktadır. Bu tanıya özgü psikolojik deneyim, genel gebe popülasyonuna yönelik doğum korkusu literatüründe yeterince ele alınmamaktadır. Bu derleme çalışmasının amacı, servikal yetmezlik deneyimi yaşayan gebelerdeki doğum korkusunu klinik psikoloji literatürü ve perinatal adaptasyon modelleri çerçevesinde kuramsal düzeyde incelemektir. Bu doğrultuda perinatoloji ve psikiyatri literatüründeki veriler sentezlenerek Boss'un (1999) belirsiz kayıp kuramı ile travma sonrası stres modellerinin bu klinik tabloya uyarlanması değerlendirilmiştir. Bu hasta grubunda doğum korkusunun üç temel psikopatolojik dinamikle şekillendiği düşünülmektedir: İlki, gebeliğin her aşamasında ani kayıp anksiyetesiyle tetiklenen ve somatik duyumlara aşırı odaklanmaya yol açan gebeliğe özgü hipervijilanstır. İkincisi, kadının kendi bedenini fetus için koruyucu bir alan olarak görememesinden kaynaklanan ve ebeveynlik öz-yeterliği ile beden bütünlüğüne duyulan güveni zedeleyen bedensel yeterlilik algısındaki bozulmadır. Üçüncüsü ise zorunlu yatak istirahati ve serklaj sürecinin getirdiği hareket kısıtlılığı ile tıbbi izleme gereksiniminin yarattığı bağımlılık algısı ve özerklik kaybıdır. Sonuç olarak servikal yetmezlik zemininde gelişen doğum korkusu, yalnızca doğum anına odaklanan bir anksiyete patolojisi değil, tüm gebelik sürecine yayılan kronik bir stres tabanıdır. Bu gebelere sunulacak psikososyal desteklerin standart doğum hazırlığı eğitimlerinin ötesinde; şefkat odaklı terapi protokolleri ve öz-şefkat çalışmalarıyla bedensel güvenin yeniden inşasını, ebeveynlik öz-yeterlik algısının güçlendirilmesini ve kayıp anksiyetesinin düzenlenmesini hedef alacak biçimde klinik düzeyde kurgulanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Servikal yetmezlik, doğum korkusu, tokofobi, belirsiz kayıp, perinatal anksiyete

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ORTAK KADERDEN PSİKOLOJİK İYİ OLUŞA: SOSYAL KİMLİK, SOSYAL DESTEK VE KOLEKTİF ETKİLİLİK

Süleyman Barış ABAY
Dicle Üniversitesi, abaycan91@gmail.com - 0009-0008-8158-6571
Dr. Öğr. Üyesi Nuri AKDOĞAN
Dicle Üniversitesi, nuriakdogan6@gmail.com - 0000-0002-5518-9491

ÖZET

Araştırmalar, çok sayıda insanı etkileyen deprem gibi büyük ölçekli afetlerin, hayatta kalan bireyler arasında ortak bir kader algısının gelişmesine ve ortak bir sosyal kimliğin oluşmasına zemin hazırlayabildiğini göstermektedir. Bu tür paylaşılan sosyal kimliklerin, afet sonrasında dayanışmayı güçlendirerek psikolojik uyuma ve iyi oluşun korunmasına katkıda bulunabileceği öne sürülmektedir. Bununla birlikte, depremzede kimliğiyle özdeşleşme ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkinin bireylerin algıladıkları sosyal destek ve kolektif etkililik düzeylerine bağlı olarak nasıl değiştiği yeterince açık değildir. Bu araştırmada, Türkiye'deki Şubat 2023 depremlerinden etkilenen bireylerde algılanan ortak kader ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide depremzede kimliğiyle özdeşleşmenin aracı rolü ve bu dolaylı ilişkinin algılanan sosyal destek ve kolektif etkililik düzeylerine bağlı olarak değişip değişmediği incelenmiştir. Araştırmaya Şubat 2023 depremlerinden etkilenen 378 kişi katılmıştır. Araştırma hipotezleri, Hayes'in PROCESS makrosu kullanılarak düzenlenmiş aracılık modelleri (Model 14) ile test edilmiştir. Bulgular, algılanan ortak kader ile psikolojik iyi oluş arasındaki pozitif ilişkinin depremzede kimliğiyle özdeşleşme üzerinden şekillendiğini ve bu örüntünün algılanan sosyal destek düzeyine bağlı olarak farklılaştığını göstermiştir. Ortak kader ile psikolojik iyi oluş arasındaki özdeşleşme üzerinden gerçekleşen dolaylı ilişki, sosyal desteğin düşük olduğu koşulda en güçlü (B = .164, %95 GA [.112, .222]), sosyal desteğin orta düzeyde olduğu koşulda daha zayıf (B = .089, %95 GA [.044, .139]) ve yüksek olduğu koşulda istatistiksel olarak anlamsızdır (B = .015, %95 GA [−.046, .077]). Buna karşılık, kolektif etkililiğin bu dolaylı ilişkiyi anlamlı biçimde düzenlediğine ilişkin bir bulgu elde edilmemiştir. Bu bulgular, afet sonrasında ortak kader temelinde gelişen paylaşılan sosyal kimliğin psikolojik iyi oluş açısından taşıdığı önemin mevcut sosyal destek düzeyine bağlı olarak değişebileceğini ve özellikle sosyal desteğin sınırlı olduğu koşullarda depremzede kimliğiyle özdeşleşmenin telafi edici bir psikososyal kaynak olarak işlev görebileceğini düşündürmektedir.

Anahtar Kelimeler: ortak kader, sosyal kimlik, sosyal destek, kolektif etkililik, psikolojik iyi oluş, sosyal kimlik yaklaşımı.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

FROM COMMON FATE TO PSYCHOLOGICAL WELL-BEING: SOCIAL IDENTITY, SOCIAL SUPPORT, AND COLLECTIVE EFFICACY

Süleyman Barış ABAY
Dicle University, abaycan91@gmail.com - 0009-0008-8158-6571
Assistant Professor Nuri AKDOĞAN
Dicle University, nuriakdogan6@gmail.com - 0000-0002-5518-9491

ABSTRACT

Research suggests that large-scale disasters, such as earthquakes, can foster a sense of common fate among survivors and facilitate the emergence of a shared social identity. Such shared social identities may contribute to psychological adjustment and the maintenance of well-being following disasters by strengthening solidarity among those affected. However, it remains unclear whether the association between identification with an earthquake survivor identity and psychological well-being varies as a function of individuals' perceived social support and collective efficacy. The present study examined the mediating role of identification with an earthquake survivor identity in the association between perceived common fate and psychological well-being among individuals affected by the February 2023 earthquakes in Türkiye, and whether this indirect association varied as a function of perceived social support and collective efficacy. The study included 378 individuals affected by the earthquakes. The hypotheses were tested using Hayes' PROCESS macro with moderated mediation models (Model 14). The findings indicated that the positive association between perceived common fate and psychological well-being operated through identification with an earthquake survivor identity and that this pattern varied as a function of perceived social support. The indirect association between common fate and psychological well-being through identification was strongest at low levels of perceived social support (B = .164, 95% CI [.112, .222]), weaker at moderate levels (B = .089, 95% CI [.044, .139]), and nonsignificant at high levels of perceived social support (B = .015, 95% CI [−.046, .077]). In contrast, there was no evidence that collective efficacy significantly moderated this indirect association. These findings suggest that the importance of a shared social identity emerging from a sense of common fate for psychological well-being may depend on the level of social support available to individuals. In particular, identification with an earthquake survivor identity may serve as a compensatory psychosocial resource for psychological well-being when perceived social support is limited.

Keywords: common fate, social identity, social support, collective efficacy, psychological well-being, social identity approach.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

TÜRKİYE'DEN ALMANYA'YA ÖĞRETMEN GÖREVLENDİRME UYGULAMASININ BOLMAN VE DEAL'İN DÖRT ÇERÇEVE MODELİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Aysel DERELİOĞLU

Ege Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, ayselkocakaya@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4679-1090

Prof. Dr. Yılmaz TONBUL

Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, yilmaz.tonbul@ege.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-3674-619X

ÖZET

Amaç: Bu araştırmanın amacı, yurtdışında görevlendirilen Türkçe ve Türk Kültürü öğretmenlerine ilişkin uygulamanın mevcut yapısını ve işleyişini Bolman ve Deal'in Dört Çerçeve Modeli (yapısal, insan kaynakları, politik, sembolik) temelinde inceleyerek araştırmacılara ve uygulayıcılara öneriler geliştirmektir. Bu araştırma, yurt dışı öğretmen görevlendirme sürecinin kuram odaklı analiz edilmesi ve katılımcı çeşitliliği açısından önceki çalışmalardan ayrılmaktadır.

Yöntem: Nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde durum çalışması deseninde yürütülen araştırmanın çalışma grubu, maksimum çeşitlilik ve kartopu örneklemesiyle belirlenmiştir. Araştırmaya; Almanya'nın Baden- Württemberg eyaletinden 30 öğretmen, 7 eğitim ataşesi, 10 okul müdürü, 13 okul aile birliği temsilcisi, 20 veli ve 20 öğrenci olmak üzere toplam 100 katılımcı dâhil edilmiştir. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formlarıyla toplanmış, MAXQDA yazılımı kullanılarak içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir.

Bulgular: Dört çerçeve modeline ilişkin bulgularda; yapısal çerçevede yetersiz dil şartı, sınav içeriğinin uygulamadan uzaklığı ve bürokratik iş yükü; insan kaynakları çerçevesinde iletişim becerisi, psikolojik dayanıklılık ve mesleki gelişim sınırlılığı; politik çerçevede kurumlar arası koordinasyon eksiklikleri ve bürokratik engeller; sembolik çerçevede ise derslerin kültürel aidiyet aktarımındaki rolü öne çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yurt dışına öğretmen görevlendirme, Türkçe ve Türk Kültürü dersi, Bolman ve Deal'in Dört Çerçeve Modeli.

1. GİRİŞ

Eğitim sistemleri, iç içe geçen ve sürekli güncellenme ihtiyacı duyulan özellikler taşıdığına dair alan yazında görüşler bulunmaktadır. Örneğin Bursalıoğlu (2020), eğitim sistemini toplumsal, ekonomik ve siyasal dinamiklerle sürekli etkileşim içinde bulunan ve çevresel değişimlere uyum üretmek zorunda olan açık sistemler olarak tanımlamıştır. Söz konusu etkileşim ve değişim gerekliliği eğitim alanındaki yönetsel uygulamaların yalnızca mevcut düzenlemeler üzerinden değil, değişen ihtiyaçlar ve örgütsel işleyişin bütünlüğü içerisinde değerlendirilmesini gerektirmektedir. Özellikle farklı ülkelerin eğitim sistemleri, mevzuatı ve

kurumsal aktörleri arasında yürütülen yurt dışı eğitim hizmetleri, bu çok boyutlu yapıyı daha görünür hâle getirmektedir.

Türkiye'den yurt dışına öğretmen görevlendirme uygulaması; insan kaynağının seçimi ve göreve hazırlanması, bürokratik süreçler, kurumsal koordinasyon, öğretim sürecinin yönetimi ve kültürel temsil gibi birbiriyle ilişkili çok sayıda boyutu içermektedir. Almanya'da yürütülen Türkçe ve Türk Kültürü dersleri de Türk çocuklarının Türkçeyi geliştirmeleri, kültürel bağlarını sürdürmeleri ve kültürel kimliklerini desteklemeleri bakımından önemli bir işlev üstlenmektedir. Bununla birlikte alan yazında öğretmenlerin yabancı dil yeterliği, göreve hazırlık ve uyum süreçleri, okul yönetimleriyle ilişkiler, idari işleyiş ve öğretim materyalleri gibi farklı sorun alanlarının varlığına işaret edilmektedir (Akman, 2017; Cevahir, 2013; Çakır ve Yıldız, 2016; Karadağ ve Baş, 2019; Şen, 2020).

Almanya'daki alan yazında Türkçe öğretiminin kurumsal yapısına odaklanan çalışmalar da uygulamanın parçalı niteliğine dikkat çekmektedir. Schroeder (2003), Türkçe öğretiminin eyalet sorumluluğundaki dersler ile konsolosluk dersleri biçiminde ikili bir yapı sergilediğini; Küppers, Schroeder ve Gülbeyaz (2014) ise bu yapının eyaletler arasında farklılaşmasının derslerin statüsü ve yürütülme koşullarında belirsizlikler üretebildiğini belirtmektedir. Küppers, Şimşek ve Schroeder (2015) de Almanya'daki Türkçenin değişen sosyodilbilimsel bağlamı dikkate alınarak öğretimin öğrencilerin iki dilli yaşam gerçeklikleriyle daha güçlü biçimde ilişkilendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu araştırmada söz konusu uygulamanın farklı örgütsel boyutlarını aynı analitik düzlemde değerlendirebilmek amacıyla Bolman ve Deal'in (2013) Dört Çerçeve Modeli esas alınmıştır. Model, örgütsel olguları yapısal, insan kaynakları, politik ve sembolik çerçeveler aracılığıyla ele almakta; tek bir bakış açısının açıklamakta yetersiz kalabileceği karmaşık süreçlerin çoklu bir perspektifle incelenmesine imkân sağlamaktadır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, Türkiye'den Almanya'ya öğretmen görevlendirme uygulamasını farklı paydaşların deneyim ve görüşleri doğrultusunda Dört Çerçeve Modeli temelinde incelemek ve uygulamanın geliştirilmesine yönelik öneriler ortaya koymaktır.

Alan yazın incelendiğinde, yurt dışına öğretmen görevlendirme ve Türkçe ve Türk Kültürü derslerine ilişkin araştırmaların ağırlıklı olarak öğretmenlerin görev sürecinde karşılaştıkları belirli sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Öğretmen seçme süreci, yabancı dil yeterliliği, göreve hazırlık, uyum ve mesleki yeterlilikler Cevahir (2013), Burgul Adıgüzel ve Şen (2018), Şen (2020) ile Toprakçı ve Kocakaya (2022) tarafından ele alınmıştır. Bunun yanında Çakır ve Yıldız (2016), Gül ve Toker Gökçe (2019) ve Akman (2017) okul yönetimleriyle ilişkiler, idari süreçler, bürokratik işleyiş ve görev sürecinde karşılaşılan yönetsel sorunlara odaklanmıştır. Öğretim programı, öğretim materyalleri ve çok seviyeli sınıflarda öğretim sürecinde karşılaşılan güçlükler ise Karadağ ve Baş (2019) tarafından incelenmiştir. Öte yandan Gül (2018), Arıcı ve Kırkkılıç (2017) ve Akman (2017) dernekler, veliler, eğitim ataşelikleri, temsilcilikler, sivil toplum kuruluşları ve yabancı makamlarla yürütülen paydaş ilişkileri ile kurumsal destek süreçlerini farklı yönleriyle ele almıştır. Bununla birlikte alan yazında, Almanya'ya öğretmen görevlendirme uygulamasını göreve hazırlık sürecinden görevin tamamlanmasına kadar bütüncül bir yaklaşımla inceleyen;

öğretmenlerin yanı sıra eğitim ataşeleri, yabancı okul müdürleri, okul aile birliği temsilcileri, veliler ve öğrencilerin görüşlerini aynı araştırma kapsamında değerlendirerek uygulamayı çok paydaşlı bir bakış açısıyla ele alan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ayrıca mevcut araştırma, elde edilen çok paydaşlı bulguları Bolman ve Deal'ın Dört Çerçeve Modeli doğrultusunda analiz ederek uygulamayı yapısal, insan kaynakları, politik ve sembolik boyutlarıyla bütüncül biçimde ele alması bakımından alan yazındaki çalışmalardan ayrılmaktadır. Alan yazındaki mevcut çalışmalar ve belirlenen araştırma boşluğu birlikte değerlendirildiğinde, yurt dışına öğretmen görevlendirme uygulamasının mevcut işlevselliğini farklı paydaşların görüşleri doğrultusunda bütüncül bir kuramsal model aracılığıyla incelemek ve değişime ihtiyaç duyulan boyutlara yönelik iyileştirme önerileri geliştirmek bu araştırmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda mevcut araştırmada aşağıdaki soruya yanıt aranmıştır:

1. Yurt dışına öğretmen görevlendirme uygulamalarına ilişkin katılımcı görüşleri; (a) yapısal, (b) insan kaynakları, (c) politik ve (d) sembolik çerçeve temaları açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde durum çalışması deseninde yürütülmüştür. Durum çalışması, sınırları belirli bir olgu, program ya da sürecin kendi doğal bağlamı içerisinde çok yönlü ve derinlemesine incelenmesine olanak sağlayan bir desendir (Creswell, 2014; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu araştırmada incelenen durum, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Almanya'ya görevlendirilen öğretmenlerin görevlendirme sürecinin işleyişidir. Süreç, farklı paydaşların deneyimleri temelinde Bolman ve Deal'in (2013) yapısal, insan kaynakları, politik ve sembolik çerçeveleri doğrultusunda değerlendirilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik ve kartopu örneklemesi birlikte kullanılarak oluşturulmuştur. Maksimum çeşitlilik örneklemesi, incelenen olguya ilişkin farklı bakış açılarını çalışma grubuna yansıtmayı ve çeşitlilik içerisindeki ortak örüntüleri belirlemeyi amaçlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Çalışma grubu altı farklı paydaş grubundan toplam 100 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların paydaş gruplarına göre dağılımı Çizelge 1'de sunulmuştur. Katılımcı gizliliğinin korunması amacıyla öğretmenler Ö, okul müdürleri M, eğitim ataşeleri A, öğrenciler Öğrnc, veliler V ve okul aile birliği temsilcileri OAB kodlarıyla gösterilmiştir.

Çizelge 1. Çalışma Grubunun Katılımcı Gruplarına Göre Dağılımı

Öğretmen	Eğitim Ataşesi	Okul Müdürü	OAB Temsilcisi	Veli	Öğrenci	Toplam
30	7	10	13	20	20	**100**

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Araştırmanın yürütülebilmesi için Ege Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 26.02.2025 tarihli, 02/07 toplantı ve 2755 protokol numaralı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır. Etik kurul onayını takiben, araştırmanın yurt dışında uygulanmasına yönelik T.C. Millî Eğitim Bakanlığı izni 28.05.2025 tarihinde alınmış; görüşmeler gönüllülük ve bilgilendirilmiş onam ilkeleri doğrultusunda yürütülmüştür.

2.3. Veri Toplama ve Analiz Süreci

Veriler, farklı paydaş grupları için geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla toplanmıştır. Görüşme formlarının oluşturulmasında araştırma sorusu ile Bolman ve Deal'in (2013) Dört Çerçeve Modeli esas alınmış; sorular uzman değerlendirmeleri ve pilot uygulama doğrultusunda gözden geçirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, katılımcıların deneyimlerini belirli tematik odaklar çevresinde ayrıntılı biçimde ortaya koymaya elverişli olması nedeniyle tercih edilmiştir (Patton, 2015).

Araştırmanın nitel verileri MAXQDA yazılımı kullanılarak içerik analiziyle çözümlenmiştir. Verbatim dökümler araştırmacı tarafından kodlanmış; benzer kodlar alt temalar altında bir araya getirilmiş ve alt temalar arasındaki ilişkiler değerlendirilerek ana temalara ulaşılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Kodlama tek bir araştırmacı tarafından yinelemeli biçimde yürütüldüğünden kodlayıcılar arası uyum katsayısı hesaplanmamıştır. Oluşturulan kod, alt tema ve ana tema yapısı uzman görüşüne sunulmuş; alınan geri bildirimler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılarak analiz yapısına son şekli verilmiştir. Böylece analiz sürecinin tutarlılığı ve inandırıcılığı uzman değerlendirmesiyle desteklenmiştir. Altı farklı paydaş grubundan elde edilen verilerin veri çeşitlemesi kapsamında karşılaştırılması yoluyla araştırmanın inandırıcılığı güçlendirilmiş; analiz kayıtlarının MAXQDA üzerinde sistematik biçimde tutulmasıyla sürecin izlenebilirliği desteklenmiştir (Creswell, 2014; Miles ve Huberman, 1994; Patton, 2015).

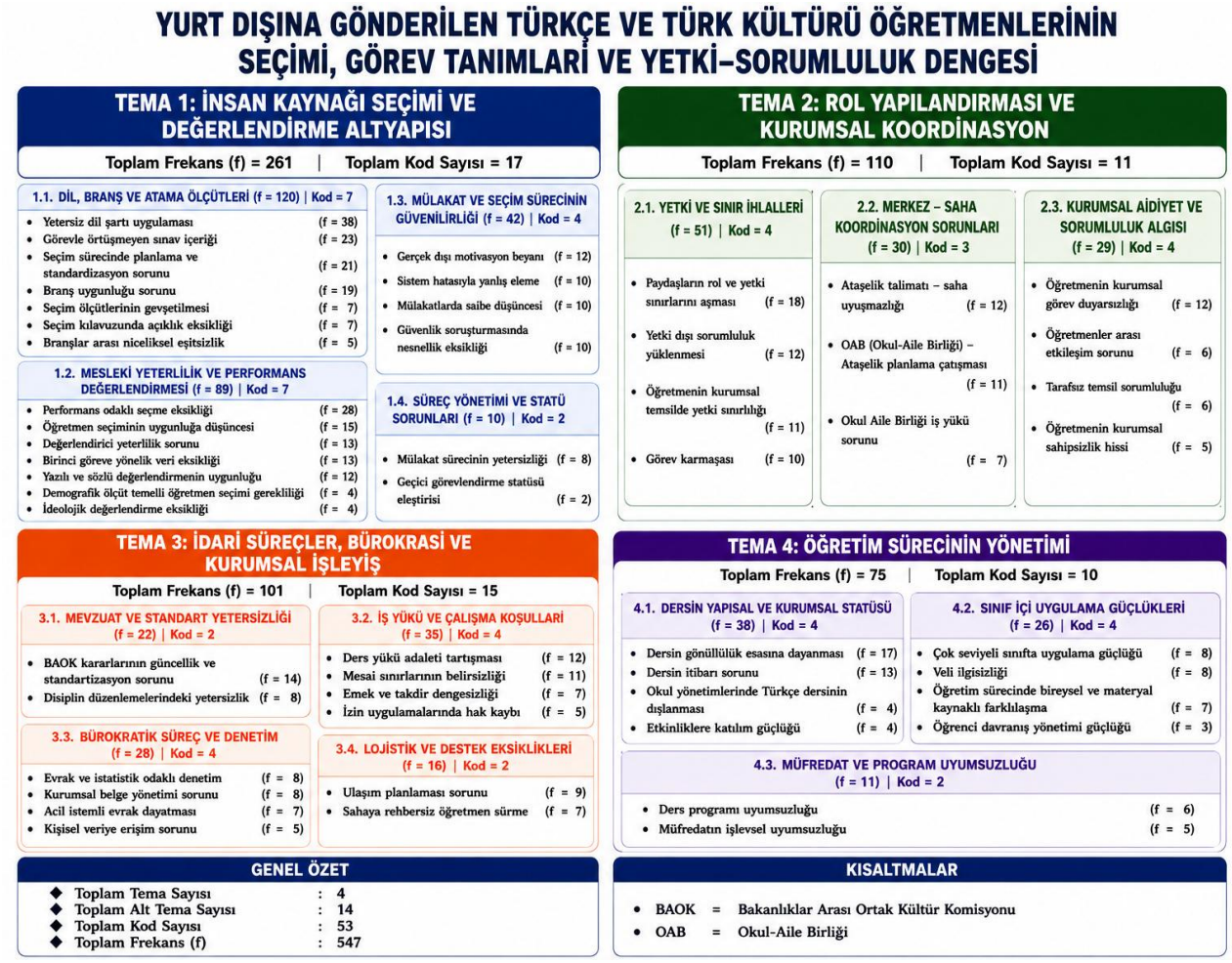
3. BULGULAR

Bu bölümde verilen frekans (f) değerleri, nitel bulgular arasında nicel bir önem ya da öncelik sıralaması oluşturmak amacıyla değil, katılımcı görüşlerinin kod ve temalar içerisindeki görünürlüğünü ve yaygınlığını betimlemek amacıyla kullanılmıştır. Bu nedenle frekanslar, tek başına önem göstergesi olarak değil, katılımcı ifadeleri ve bulguların bağlamsal anlamı ile birlikte değerlendirilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2021; Patton, 2015).

3.1. Yapısal Çerçeveye İlişkin Bulgular

Yapısal çerçeve kapsamında elde edilen bulgular; İnsan Kaynağı Seçimi ve Değerlendirme Altyapısı, Rol Yapılandırması ve Kurumsal Koordinasyon, İdari Süreçler, Bürokrasi ve Kurumsal İşleyiş ile Öğretim Sürecinin Yönetimi olmak üzere dört ana tema altında toplanmıştır. Katılımcı görüşlerinin en yoğun biçimde İnsan Kaynağı Seçimi ve Değerlendirme Altyapısı temasında toplandığı belirlenmiştir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Görsel 1. Yapısal Çerçeveye İlişkin Tema, Alt Tema ve Kodlar

İnsan Kaynağı Seçimi ve Değerlendirme Altyapısı temasında en yüksek frekansa sahip kod, yetersiz dil şartı uygulamasıdır (f=38). Katılımcılar, yabancı dil yeterliğinin yalnızca sınav başarısı üzerinden değerlendirilmesinin görevin iletişim, uyum ve temsil sorumluluklarını karşılamada yetersiz kaldığını; öğretmenlerin okul yönetimleri, veliler ve resmî kurumlarla etkili iletişim kurabilecek bir dil yeterliğine sahip olmaları gerektiğini vurgulamıştır.

> "Devletimiz öğretmenleri seçerken gittikleri ülkenin dilini konuşabiliyor olmasına özen göstermelidir. Öğretmenin kendini yeterince ifade edememenin verdiği sıkıntıları yaşadığını biliyoruz. Devletimizin buradaki en ihtiyaç duyulan iletişim aracı olan Almancanın bilinmesi ve konuşulabilmesi için Almanya'ya gidecek öğretmenler için Almanca dil belgesi şartı getirse, bu şartı taşıyan öğretmenler gönderilse çok daha faydalı olur." (OAB6)

Seçme sürecine ilişkin bir diğer belirgin bulgu, sınav içeriğinin yurt dışındaki görevin uygulama boyutuyla yeterince örtüşmemesidir. Katılımcılar; çok seviyeli sınıflarda öğretim, iki dillilik, hedef ülkenin eğitim sistemi ve öğrencilerin dilsel özellikleri gibi sahada doğrudan karşılaşılan durumların seçme sürecinde daha görünür biçimde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

> "Yazılı sınavlarla ilgili genel olarak gideceğimiz ülkeler ile ilgili, yaşam koşulları ile ilgili ya da burada derslerde kullanabileceğimiz bilgiye yönelik soruları içermesi bence

> çok daha faydalı olacaktır. Sınıfımızda dil seviyesi farklı olan öğrenciler var ve birleştirilmiş sınıflarımız var. Buradaki çocukların davranışları ve Türkçe derslerine bakış açıları konularında bizi buradaki göreve hazırlayan soruların sorulması faydalı olacaktır." (Ö14)

Mesleki yeterlik ve performans değerlendirmesinde performans odaklı seçme eksikliği (f=28) öne çıkmıştır. Katılımcılar, akademik niteliklerin tek başına yurt dışı görev performansını açıklamakta yeterli olmadığını; adayların geçmiş mesleki çalışmaları, projeleri, eğitimleri ve saha performanslarının da değerlendirmeye dâhil edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

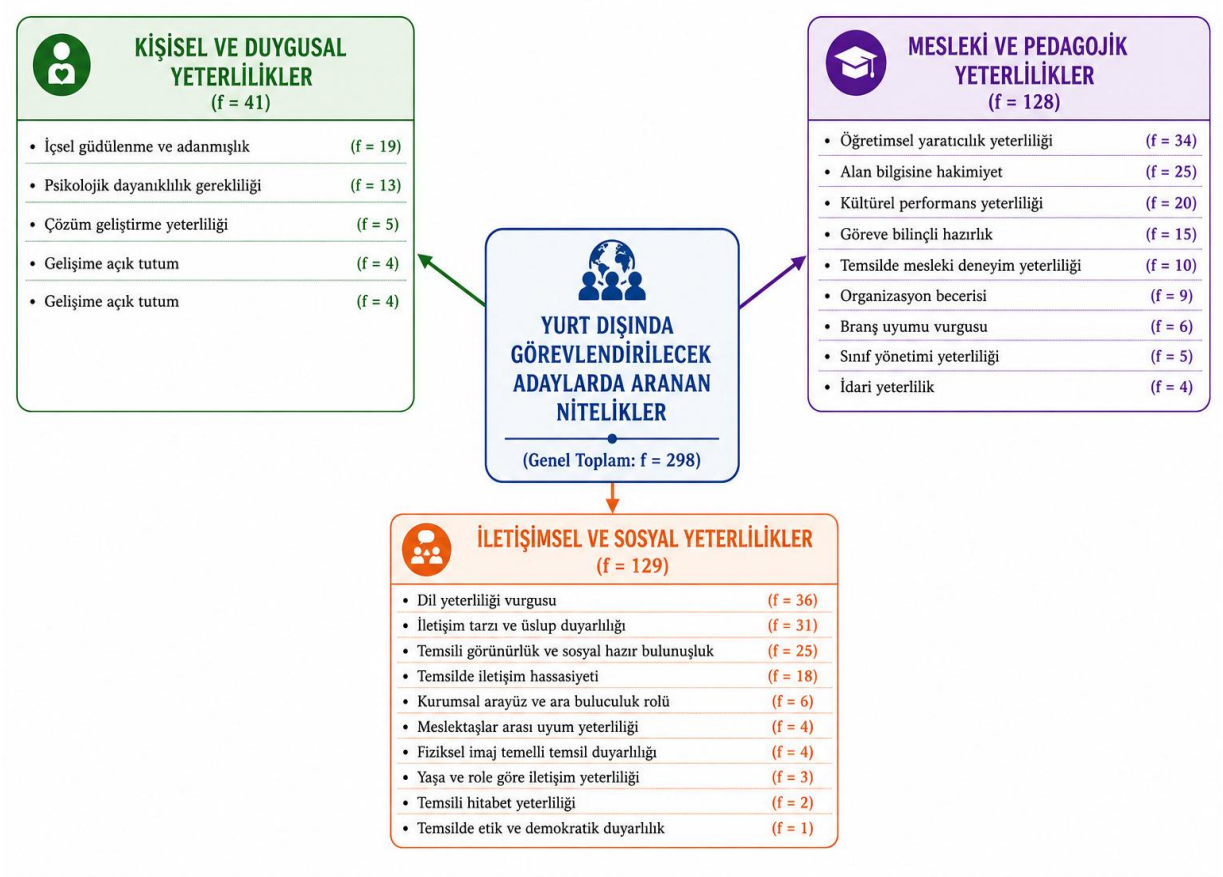
> "Benim sınava girdiğim 2021 yılında mülakatta yüksek lisansı olan öğretmenlere öncelik tanındığını gördüm. Tabi herkesten iki yıl ya da 4 yıl daha fazla okumuş birinin seçilmiş olmasının bence bir sakıncası yok. Ancak kâğıt üstündeki başarıların sahada devam edeceği anlamına gelmiyor bu durum. Öğretmenin işlevselliği iyi araştırılmalıdır. Geçmiş yıllarda yaptığı çalışmalar göz önünde bulundurularak öğretmen seçilmelidir. Aldığı eğitimler, sertifikalar, çalışmalar, projeler ve kendini geliştirmek için her ne yaptıysa hepsi dikkate alınmalı. Bunun sonuçlarını zaten sahada görüyoruz." (Ö23)

Rol Yapılandırması ve Kurumsal Koordinasyon temasında öğretmen, eğitim ataşeliği, okul aile birlikleri ve okul yönetimleri arasındaki görev ve yetki sınırlarının uygulamada yeterince belirgin olmadığı görülmüştür. İdari Süreçler, Bürokrasi ve Kurumsal İşleyiş temasında iş yükü dengesizliği, mesai sınırlarının belirsizliği, mevzuatın güncelliğini yitirmesi ve lojistik destek eksiklikleri; Öğretim Sürecinin Yönetimi temasında ise dersin gönüllülük esasına dayanması, kurumsal statüsünün zayıflığı, çok seviyeli sınıf yapısı ve müfredat-materyal uyumsuzluğu öne çıkmıştır. Bulgular birlikte değerlendirildiğinde, yapısal sorunların seçim sürecinden öğretimin yürütülmesine kadar birbirini etkileyen örgütsel süreçler boyunca devam ettiği görülmektedir.

3.2. İnsan Kaynakları Çerçevesine İlişkin Bulgular

3.2.1. Yurt Dışına Görevlendirilecek Öğretmenlerde Aranan Nitelikler

Yurt dışına görevlendirilecek öğretmenlerde aranan nitelikler; İletişimsel ve Sosyal Yeterlilikler, Mesleki ve Pedagojik Yeterlilikler ile Kişisel ve Duygusal Yeterlilikler olmak üzere üç tema altında toplanmıştır. İletişimsel ve Sosyal Yeterlilikler kapsamında dil yeterliliği (f=36) ile iletişim tarzı ve üslup duyarlılığı (f=31); Mesleki ve Pedagojik Yeterlilikler kapsamında öğretimsel yaratıcılık (f=34) ve alan bilgisine hâkimiyet (f=25); Kişisel ve Duygusal Yeterlilikler kapsamında ise içsel güdülenme ve adanmışlık (f=19) öne çıkmıştır.

Görsel 2. Yurt Dışında Görevlendirilecek Öğretmenlerde Aranan Nitelikler

> "Öğretmen kendini amir gibi görüp uzak davranırsa ya da emir verir gibi konuşursa bunlar ters tepiyor. Daha ılımlı sevecen, veli ile sıcak kanlı bir iletişim geliştiren öğretmen burada başarılı oluyor." (V15)

Öğretimsel yaratıcılığa ilişkin görüşler, özellikle gönüllülük esasına dayalı Türkçe ve Türk Kültürü derslerinde öğrencinin ilgisini sürdürmenin öğretmenin yöntem, materyal ve etkinlik çeşitliliğiyle yakından ilişkili olduğunu göstermiştir.

> "Bir keresinde körebe oyunu oynamıştık. Bu oyun sadece hoşuma gitti. Bu oyun sayesinde ç ve c harflerini artık birbirine karıştırmadığımı fark ettim." (Öğrnc15)

Kişisel ve duygusal yeterlikler kapsamında ise öğretmenin değişen öğrenci ve veli profilleri ile saha koşulları karşısında motivasyonunu sürdürebilmesi, inisiyatif alabilmesi ve psikolojik dayanıklılık gösterebilmesi önemli görülmüştür.

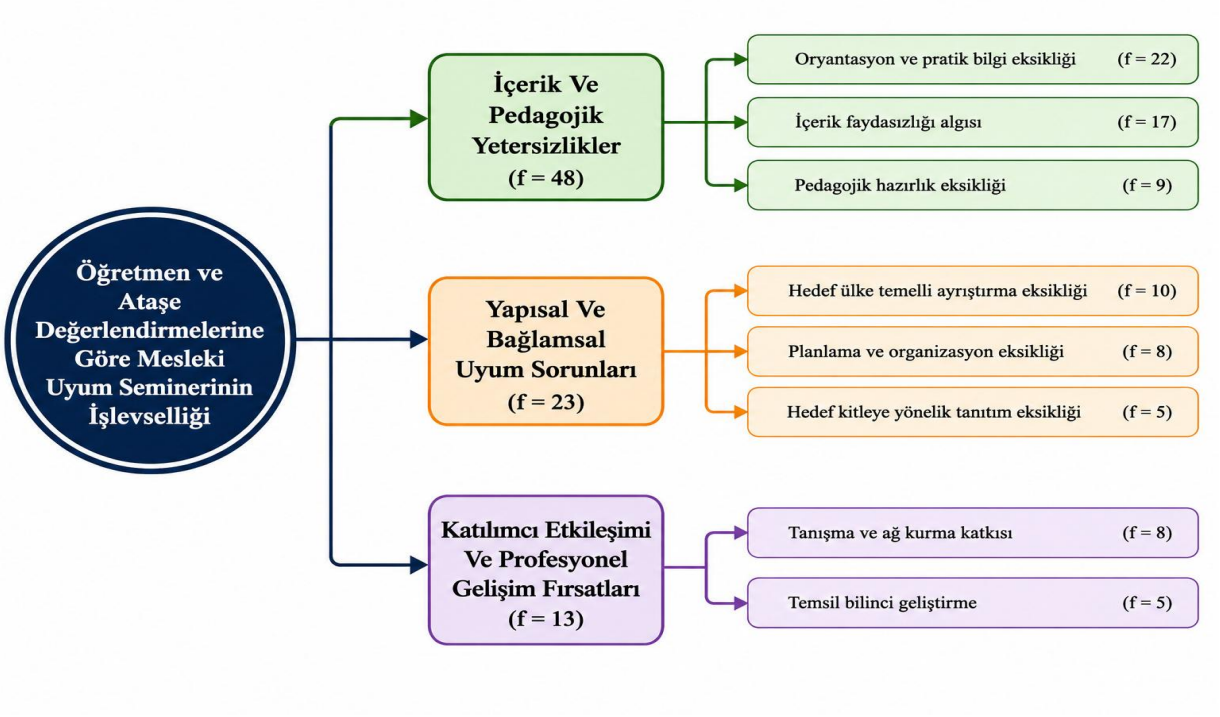
> "Buradaki bir öğretmen kesinlikle idealist olmalıdır. Ben dersime girip çıkayım diyen bir öğretmen zaten çok başarı gösteremiyor. Mesela bir öğretmenimiz 8 öğrenciden 120 öğrenciye çıkarmıştı. Bu bölgemiz açısında tam bir devrim olmuştu." (OAB6)

3.2.2. Mesleki Gelişim ve Uyum Seminerinin İşlevselliği

Mesleki gelişim etkinliklerinin ağırlıklı olarak resmî ve zorunlu faaliyetler etrafında yoğunlaştığı belirlenmiştir. Bu kapsamda Mesleki Uyum Semineri (f=31) ile Alman eğitim müdürlüklerince düzenlenen uyum ve sistem seminerleri (f=30) öne çıkmıştır. Buna karşılık

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

sahaya yönelik uyum ve oryantasyon faaliyetleri ile meslektaş temelli öğrenme ve paylaşım etkinliklerinin daha sınırlı kaldığı görülmüştür.

Görsel 3. Mesleki Uyum Seminerinin İşlevselliğine İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin resmî eğitimlerin karşılamadığı bazı bilgi ve deneyim gereksinimlerini sosyal ağlar ve meslektaş dayanışması yoluyla gidermeye çalıştıkları belirlenmiştir.

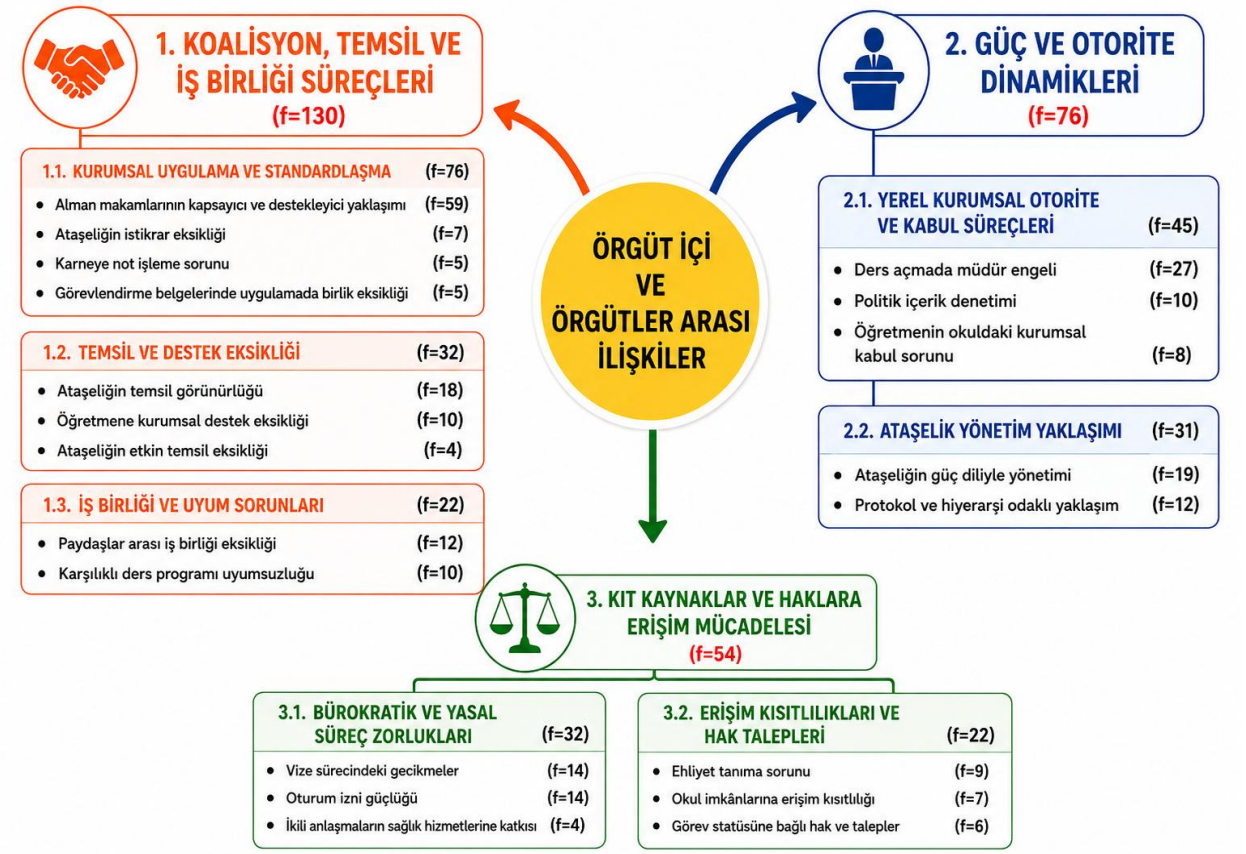
> "Yurt dışındaki sosyal yaşam ve göreve ilişkin aklımıza takılan soruların cevaplarını genellikle katıldığım sosyal medya gruplarında edindim. Hatta yurt dışı görevi yeni bitmiş bir öğretmen arkadaş online bir toplantı yaptı, öğretmenlerin tüm sorularını gönüllü olarak cevapladı, Almanya'daki yaşamı ve göreve ilişkin dikkat edilmesi gereken hususları bize anlattı." (Ö12)

Mesleki uyum seminerinin işlevselliğine ilişkin değerlendirmelerde içerik ve pedagojik yetersizlikler belirginleşmiş; özellikle oryantasyon ve pratik bilgi eksikliği (f=22) öne çıkmıştır. Katılımcılar, eğitim sisteminin işleyişi, idari süreçler, veli iletişimi ve günlük mesleki uygulamalar konusunda ülke ve bölgeye özgü daha işlevsel içeriklere ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte seminerlerin katılımcıların birbirini tanıması ve mesleki iletişim ağı oluşturması açısından olumlu bir işlev taşıdığı da belirlenmiştir. Dolayısıyla bulgular, öğretmenin uygun niteliklerle seçilmesinin yanı sıra görev öncesinde ve görev süresince uygulamaya dönük, süreklilik taşıyan mesleki destek mekanizmalarıyla güçlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

3.3. Politik Çerçeveye İlişkin Bulgular

Politik çerçeveye ilişkin bulgular; Koalisyon, Temsil ve İş Birliği Süreçleri, Güç ve Otorite Dinamikleri ile Kıt Kaynaklar ve Haklara Erişim Mücadelesi olmak üzere üç tema altında

toplanmıştır. Katılımcı görüşlerinin en yoğun biçimde Koalisyon, Temsil ve İş Birliği Süreçleri temasında toplandığı belirlenmiştir.

Görsel 4. Politik Çerçevede Örgüt İçi ve Örgütler Arası İlişkilere İlişkin Bulgular

Koalisyon, Temsil ve İş Birliği Süreçleri temasında Alman makamlarının kapsayıcı ve destekleyici yaklaşımı (f=59) öne çıkmıştır. Bu bulgu, öğrencilerden eğitim ataşelerine kadar farklı paydaş gruplarınca dile getirilmiştir.

> "Arkadaşlarım, öğretmenlerim ve okul idarem tarafından Türkçe derslerine katılmam ile ilgili herhangi bir baskı ya da dışlanma ile karşılaşmadım. Türkçe öğretmenlerimiz yılın başında bize formlar dağıtıyor, annelerimiz imzalıyor. Onların bizim bu dersleri almamızla ilgili bir önyargıları olduğunu düşünmüyorum." (Öğrnc10)

Bununla birlikte bazı katılımcılar, eğitim ataşeliklerinin temsil görünürlüğü ile paydaşlar arası iletişim ve koordinasyonun güçlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

> "Konsolosluğun ve Ataşeliğin maddi ve manevi anlamda bir kademe daha yanımızda olmasını bekleriz. Daha sık iletişim bekleriz. Yetkili makamları temsil eden kişilerin egolarının temsil ettiği makamın önünde geçmesi birçok iletişimsel sıkıntılara sebep olmaktadır." (OAB8)

Güç ve Otorite Dinamikleri temasında genel olarak destekleyici okul yönetimi deneyimlerinin yanında, bazı okullarda ders açmada müdür engeli (f=27) yaşandığı belirlenmiştir. Bu durum,

dersin sahadaki yürütülme koşullarının yerel okul yönetimleriyle kurulan ilişki ve müzakere süreçlerine göre farklılaşabildiğini göstermektedir.

> "En çok sorun yaşadığımız konu. Sınıflar, derslikler diyebilirim. Derse öğrenci talebi olduğu halde giremediğimiz okullar var. Maalesef bizi burada daha çok okul müdürleri ile muhatap kılıyorlar. Okul müdürünün iki dudağı arasındayız. Olur veya olmaz, derslik var veya yok dediği zaman iş bitiyor. Bizde şu anda koridorda ders yapan öğretmenlerimiz var." (A7)

Aynı tema kapsamında ataşeliğin güç diliyle yönetimi (f=19) de katılımcı görüşlerinde yer almıştır. Bu görüşler, hiyerarşik konumun iletişim biçimine yansıdığı durumlarda öğretmen ve diğer paydaşlarla kurulan ilişkinin olumsuz etkilenebildiğine işaret etmektedir.

> "Hocam etkileşim ve iletişim özellikle Ataşeliğin öğretmenlerle arasında pozitif ilişki geliştirmesinde çok önemli. Üst perdeden konuşmalar, öğretmeni rencide edecek davranışlar bazen olabiliyor." (Ö20)

Kıt Kaynaklar ve Haklara Erişim Mücadelesi temasında vize sürecindeki gecikmeler (f=14), oturum izni güçlükleri ve ehliyet tanıma sorunu öne çıkmıştır. Bu sorunların öğretmenlerin göreve başlama, yerleşme ve uyum süreçlerinde belirsizlik yarattığı görülmüştür.

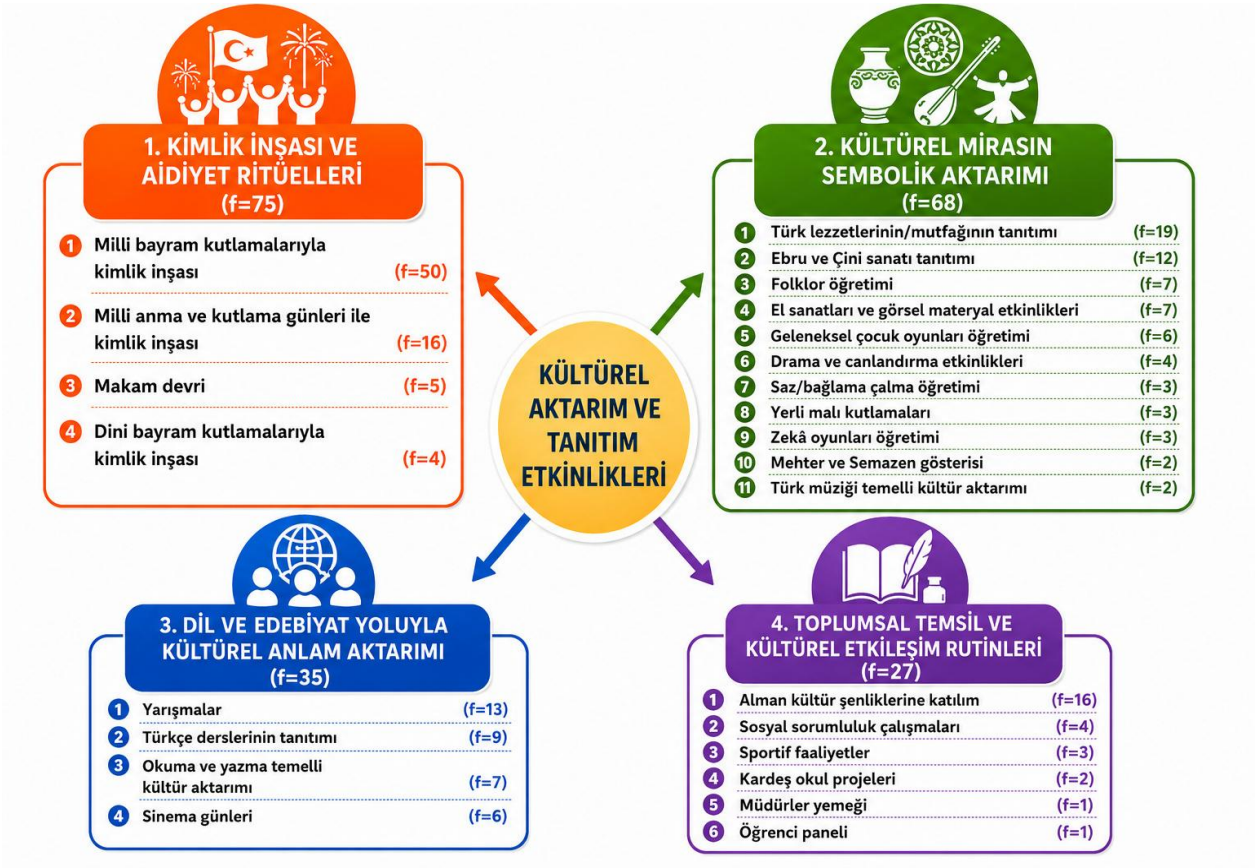
> "Öğretmenlerin vizelerinin geç çıkması ile ilgili aslında Alman makamlarının takvimi bellidir. Türk öğretmenlerin Almanya'ya gönderilme süreçleri ile ilgili takvimin Alman takvimine uyarlanması kesinlikle gereklidir. Böylece öğretmenin bir yıl önceden işlemleri bitirilmiş olur ve bir sonraki yaza öğretmenler rahatlıkla yola çıkabilirler." (Ö20)

Politik çerçeve bulguları, uygulamanın yalnızca resmî düzenlemelerle değil; farklı kurum ve paydaşlar arasındaki temsil, müzakere, güç ve iş birliği ilişkileriyle de biçimlendiğini göstermektedir. Alman makamlarına ilişkin genel olumlu görünüm ile belirli okullarda yaşanan yerel otorite sorunlarının birlikte ortaya çıkması, politik ilişkilerin bağlama göre farklılaşan çok katmanlı bir yapı taşıdığına işaret etmektedir.

3.4. Sembolik Çerçeveye İlişkin Bulgular

Sembolik çerçeveye ilişkin bulgular; Kimlik İnşası ve Aidiyet Ritüelleri, Kültürel Mirasın Sembolik Aktarımı, Dil ve Edebiyat Yoluyla Kültürel Anlam Aktarımı ile Toplumsal Temsil ve Kültürel Etkileşim Rutinleri olmak üzere dört tema altında toplanmıştır. Bulgular, kültürel aktarım ve kimlik inşasının özellikle millî ve dinî törenler ile aidiyet ritüelleri üzerinden gerçekleştirildiğini göstermektedir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Görsel 5. Sembolik Çerçevede Kültürel Aktarım ve Tanıtım Etkinliklerine İlişkin Bulgular

Kimlik İnşası ve Aidiyet Ritüelleri kapsamında 23 Nisan, 19 Mayıs ve 29 Ekim gibi millî günlere yönelik etkinliklerin öğrencilerin millî kimlik, aidiyet ve tarih bilincini desteklediği ifade edilmiştir.

> "23 Nisan etkinliğimiz her yıl yapılmaktadır. Alman öğretmenlerimiz, "Çocuk şenliğine bu kadar önem verildiğini ve bu kadar coşkulu kutlandığını bilmiyorduk." demişlerdi. Çocuğum 23 Nisan etkinliklerinde dans ve folklor gösterilerine katıldı, şiirler okudu. Bir anne olarak öğretmenlerimizin düzenlediği etkinliklerde aktif görev aldım. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kapsamında ise öğretmenler, öğrenciler ve velilerle birlikte bisiklet turu ve piknik etkinliği düzenledik. " (V5)

Kültürel Mirasın Sembolik Aktarımı temasında Türk mutfağı, geleneksel sanatlar, halk oyunları ve benzeri kültürel ögelerin öğrenciler tarafından deneyimlenmesine yönelik uygulamalar öne çıkmıştır. Dil ve Edebiyat Yoluyla Kültürel Anlam Aktarımı kapsamında yarışmalar, okuma-yazma etkinlikleri ve sinema günleri; Toplumsal Temsil ve Kültürel Etkileşim Rutinleri kapsamında ise Alman kültür şenliklerine katılım, sosyal sorumluluk faaliyetleri ve kurumlar arası etkinlikler belirginleşmiştir.

> "Alman okullarının kermeslerinde ülkelerin tanıtımı yapılıyor. Biz de şark köşesi hazırlayarak Türk müziğiyle destekledik. Ayrıca sokak şenliklerinde Türk öğretmenleri

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ve folklor ekiplerimiz gösteriler sergiliyor. Böylece hem kültürümüzü tanıtıyor hem de birlik olarak sahadaki varlığımızı gösteriyoruz. ” (OAB4)

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Yabancı dil yeterliğine ilişkin sonuçlar, Gözüyeşil (2008), Cevahir (2013) ve Toprak’ın (2012) öğretmenlerin uyum ve iletişim süreçlerinde dil yeterliğinin belirleyici olduğuna ilişkin bulgularıyla örtüşmektedir. Schroeder (2003) de Türkiye’den görevlendirilen öğretmenlerin yerel eğitim sistemine uyumunda dilsel ve pedagojik bağlam farklılıklarına dikkat çekmektedir. Bu karşılaştırmalar, yabancı dil yeterliğinin yalnızca seçme sürecine ilişkin bir ölçüt değil, öğretmenin okul yönetimi, veli ve resmî kurumlarla kurduğu mesleki ilişkinin niteliğini etkileyen yapısal bir yeterlik olarak ele alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Seçme sürecine ilişkin sonuçlar, Şen’in (2020) iki dillilik ve göreve özgü yeterliklerin yeterince ölçülmediğine ilişkin tespitiyle örtüşmektedir. Küppers, Schroeder ve Gülbeyaz (2014) ile Küppers, Şimşek ve Schroeder’in (2015) Almanya’daki Türkçe öğretiminin heterojen öğrenci ve kurumsal yapısına ilişkin değerlendirmeleri de seçim ölçütlerinin saha gerçekliğine duyarlı ve daha açık standartlarla yapılandırılması gereğini desteklemektedir.

Rol ve yetki sınırlarına ilişkin sonuçlar, Çakır ve Yıldız (2016) ile Gül ve Toker Gökçe’nin (2019) idari ve iletişimsel sorunlara ilişkin bulgularıyla genel olarak örtüşmektedir. Bu araştırmada sorunların öğretmen, eğitim ataşeliği, okul yönetimi ve okul aile birlikleri arasındaki rol ve yetki sınırları etrafında kümelenmesi, Bolman ve Deal’in (2013) yapısal çerçevede vurguladığı rol açıklığı, iş bölümü ve koordinasyonun önemini desteklemektedir.

İnsan kaynakları çerçevesindeki sonuçlar, yurt dışı görevin mesleki yeterliklerin yanı sıra sosyal ve duygusal uyum gerektirdiğini göstermektedir. Gözüyeşil’in (2008) öğretmenlerin ailevi ve sosyal uyum güçlüklerine ilişkin bulguları bu değerlendirmeyi desteklemektedir. Bolman ve Deal’in (2013) birey-örgüt uyumu yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde, görevin gerekleri ile öğretmen niteliklerinin iletişimsel, pedagojik ve kişisel boyutları birlikte içerecek biçimde eşleştirilmesi önem taşımaktadır.

Mesleki gelişim ve uyum seminerlerine ilişkin sonuçlar, Akman (2017), Şen (2020) ve Toprak’ın (2012) görev öncesi hazırlık ve hizmet içi eğitimlerin sınırlılıklarına ilişkin bulgularıyla paralellik göstermektedir. Bununla birlikte seminerlerin tanışma ve mesleki iletişim ağı oluşturma yönündeki katkısı, bu sürecin bütünüyle işlevsiz olmadığını göstermektedir. Bu nedenle seminerlerin ülke ve bölge bağlamına duyarlı, uygulama ağırlıklı içeriklerle güçlendirilmesi gerekmektedir.

Alman makamlarının genel olarak destekleyici bulunması, Çakır ve Yıldız (2016) ile Gül ve Toker Gökçe’nin (2019) daha sorunlu okul yönetimi deneyimlerinden kısmen farklılaşmaktadır. Bununla birlikte bazı okullarda ders açmada müdür engelinin görülmesi, ev sahibi ülke makamlarıyla ilişkilerin yerel ve kurumsal bağlama göre değişebildiğini düşündürmektedir. Dolayısıyla bu ilişkilerin tek tip bir yapıdan ziyade bağlama duyarlı bir politik alan olarak değerlendirilmesi daha uygun görünmektedir.

Ataşelik yönetiminde güç ve hiyerarşi odaklı iletişime ilişkin sonuçlar, Bolman ve Deal’in (2013) politik çerçevede vurguladığı güç, müzakere ve koalisyon süreçleriyle

ilişkilendirilebilir. Schroeder (2003) ile Küppers, Schroeder ve Gülbeyaz'ın (2014) Türkçe öğretiminin Almanya'daki parçalı kurumsal yapısına ilişkin değerlendirmeleri dikkate alındığında, vize, oturum ve ehliyet tanıma gibi güçlüklerin de bireysel bürokratik sorunlardan öte kurumlar arası eşgüdüm bağlamında ele alınması gerekmektedir.

Sembolik çerçevedeki sonuçlar, Bolman ve Deal'in (2013) ritüel, sembol, değer ve ortak anlamların aidiyet üretimindeki rolüne ilişkin yaklaşımıyla uyumludur. Kültürel etkinliklerin okul dışındaki dernek, kültür merkezi ve başkonsolosluk gibi ortamlara taşınması, Türkçe ve Türk Kültürü dersinin kültürel aktarım işlevinin sınıf sınırlarını aşarak kültürün deneyimlenmesine ve toplumsal görünürlüğüne katkı sunduğunu göstermektedir.

Elde edilen sonuçlar, yapısal düzenlemeler ile öğretim niteliğinin birbirinden bağımsız ele alınamayacağını göstermektedir. Küppers, Şimşek ve Schroeder'in (2015) Türkçenin örgün eğitim sistemiyle daha güçlü ilişkilendirilmesi gerektiğine ilişkin değerlendirmeleri yapısal reform gereksinimiyle; Karadağ ve Baş'ın (2019) yaş ve dil düzeyine uygun materyal gereksinimine ilişkin bulguları ise kademelere ve çok seviyeli sınıflara duyarlı materyal eksikliğine ilişkin mevcut bulgularla örtüşmektedir. Bu bütünlük, uygulamanın sürdürülebilirliğinin bireysel öğretmen performansından ziyade kurumsal mekanizmalarla desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

5. ÖNERİLER

Araştırmanın bulguları ve ulaşılan sonuçlar doğrultusunda, Türkiye'den Almanya'ya öğretmen görevlendirme uygulamasının değişen toplumsal, eğitsel ve kurumsal koşullar dikkate alınarak bütüncül bir yaklaşımla yeniden yapılandırılması önerilmektedir. Bu kapsamda aşağıdaki düzenlemelerin uygulamanın niteliğini ve sürdürülebilirliğini güçlendirebileceği değerlendirilmektedir:

- Öğretmen seçiminde yabancı dil yeterliği; iletişim, kültürlerarası etkileşim ve temsil becerileri; kişisel uyum, mesleki motivasyon ve geçmiş performans birlikte değerlendirilmelidir. Mülakat süreçleri standartlaştırılmalı ve değerlendirme ölçütleri şeffaflaştırılmalıdır.
- İlgili mevzuat ve Bakanlıklar Arası Ortak Kültür Komisyonu kararları güncellenerek öğretmenlerin görev, yetki, sorumluluk ve hakları açık ve standart biçimde tanımlanmalıdır.
- Uyum seminerleri ve mesleki gelişim faaliyetleri, hedef ülkenin eğitim sistemi, kültürel yapısı, bürokratik süreçleri ve sınıf uygulamalarına duyarlı, uygulama ağırlıklı ve sürekli bir yapıya kavuşturulmalıdır.
- Çok seviyeli sınıflar için öğrencilerin yaş, Türkçe yeterliği ve hazır bulunuşluk düzeylerine göre kademelendirilmiş, tema ve kazanım temelli modüler öğretim materyalleri geliştirilmelidir.
- Okul yönetimleri, eğitim ataşelikleri, belediyeler, okul aile birlikleri ve sivil toplum kuruluşları arasında düzenli iş birliği mekanizmaları kurulmalı; karar süreçlerinde öğretmen görüşlerine yer verilmelidir.

- Vize, oturum ve diğer resmî işlemlerde yaşanan güçlükler Türk ve Alman makamları arasındaki kurumsal iş birliğiyle azaltılmalı ve haklara erişim sorunlarına kalıcı çözümler geliştirilmelidir.
- Dersin kültürel aktarım ve toplumsal temsil işlevi doğrultusunda öğretmenlerin kültürel temsil yeterlikleri desteklenmeli; yerel kurumlarla ortak etkinlikler yoluyla dersin görünürlüğü artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

[1] Adıgüzel, F. B., & Şen, Ü. (2018). Türkçe ve Türk Kültürü dersi öğretmenlerinin yurt dışı görevlerine ilişkin kaygı ve hazırbulunuşluk durumları. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8(4), 822–839. https://doi.org/10.24315/trkefd.316571

[2] Akman, Y. (2017). Millî Eğitim Bakanlığı Yurtdışı Teşkilatında Görev Yapan Öğretmenlerin Sorunları. Ege Eğitim Dergisi, 18(1), 345–375.

[3] Arıcı, B., & Kırkkılıç, H. A. (2017). Yurt dışında görev yapan Türkçe ve Türk Kültürü öğretmenlerinin Türkçe ve Türk Kültürü derslerine ilişkin görüşleri. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(41), 480–500.

[4] Bolman, L. G., & Deal, T. E. (2013). Organizasyonları yeniden yapılandırmak: Yetenek, tercih ve liderlik (A. Aypay & A. Tanrıöğen, Çev.). Seçkin Yayıncılık.

[5] Bursalıoğlu, Z. (2020). Eğitim yönetiminde teori ve uygulama (15. baskı). Pegem Akademi.

[6] Cevahir, C. (2013). Yurt dışında görevlendirilen Millî Eğitim Bakanlığına bağlı öğretmenlerin sorunları ve çözüm önerileri (Almanya örneği) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Okan Üniversitesi.

[7] Creswell, J. W. (2014). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches. SAGE Publications.

[8] Çakır, M., & Yıldız, C. (2016). Almanya'daki Türk öğretmenlerin Türkçe ve Türk Kültürü dersine ilişkin görüşleri. International Journal of Languages' Education and Teaching, 4(3), 217–257.

[9] Gözüyeşil, E. (2008). Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Batı Avrupa ülkelerine görevlendirilen öğretmenlerin yurt dışı görevlerine ilişkin hazır bulunuşluk ve uyum süreçleri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Niğde Üniversitesi.

[10] Gül, H. (2018). Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Avrupa'da görevlendirilen öğretmenlerin sorunları ve kazanımları [Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].

[11] Gül, H., & Toker Gökçe, A. (2019). Yurt dışı eğitimin yönetiminde yaşanan sorunlar: Öğretmen bakış açısı. EJERCongress 2019 Conference Proceedings, 716–723.

[12] Karadağ, Ö., & Baş, B. (2019). Türkçe ve Türk Kültürü dersine dair ihtiyaç analizi. Sakarya University Journal of Education, 9(3), 434–454.

[13] Küppers, A., Schroeder, C., & Gülbeyaz, K. (2014). Languages in transition: Turkish in formal education in Germany (Policy Brief No. 2014/1). Mercator-IPC Fellowship Program.

[14] Küppers, A., Şimşek, Y., & Schroeder, C. (2015). Turkish as a minority language in Germany: Aspects of language development and language instruction. International Journal of the Sociology of Language, 2015(236), 123–148.

[15] Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis: An expanded sourcebook (2nd ed.). SAGE Publications.

[16] Patton, M. Q. (2015). Qualitative research & evaluation methods (4th ed.). SAGE Publications.

[17] Schroeder, C. (2003). Der Türkischunterricht in Deutschland und seine Sprache(n). Zeitschrift für Fremdsprachenforschung, 14(1), 23–39.

[18] Şen, Ü. (2020). Millî Eğitim Bakanlığının yurt dışına Türkçe ve Türk Kültürü dersi öğretmeni görevlendirme politikasının yıllara göre değerlendirilmesi. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 9(4), 1783–1805.

[19] Toprak, E. (2012). Almanya'da görev yapan Türkçe ve Türk Kültürü dersi öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi].

[20] Toprakçı, E., & Kocakaya, A. (2022). Çevrimiçi forumlardaki görüşleri temelinde MEB tarafından yurtdışında görevlendirilen öğretmenlerin yaşadığı sorunlar. 10th International Conference on Social Sciences & Humanities, July 18–19, 2022, Sivas, Türkiye, The Proceedings Book, 607–618.

[21] Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (12. baskı). Seçkin.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK YAŞAM DOYUMLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Tebessüm Ayyıldız DURHAN

Gazi Üniversitesi, tebessum@gazi.edu.tr- https://orcid.org/0000-0003-2747-6933

Arş. Gör. Seyfettin YILMAZ

Bartın Üniversitesi, syilmaz@bartin.edu.tr - https://orcid.org/0000-0001-6710-1170

Prof. Dr. Serkan KURTİPEK

Gazi Üniversitesi, serkankurtipek@gazi.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-4791-9482

ÖZET

Araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin akademik yaşam doyumu düzeylerini belirlemek ve akademik yaşam doyumunun cinsiyet, burs alma durumu ve öğrenci topluluklarına üyelik durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir. Araştırma nicel araştırma yaklaşımı kapsamında kesitsel ve karşılaştırmalı tarama deseninde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 206 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında Nogueira, Antunes ve Sequeira (2019) tarafından geliştirilen ve Odacı, Kaya ve Kınık (2021) tarafından Türkçeye uyarlanan Akademik Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, Akademik Ortamdan Doyum ve Kişisel Doyum olmak üzere iki alt boyuttan ve toplam sekiz maddeden oluşmaktadır. Verilerin analizinde frekans, yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerler ile bağımsız örneklemler t-testinden yararlanılmıştır. Ölçeğin toplam puanı için Cronbach alfa katsayısı .832, Akademik Ortamdan Doyum alt boyutu için .802 ve Kişisel Doyum alt boyutu için .739 olarak hesaplanmıştır. Bulgular, öğrencilerin akademik yaşam doyumlarının ölçeğin orta noktasının üzerinde olduğunu ve kişisel doyum düzeylerinin akademik ortamdan doyum düzeylerinden daha yüksek olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte akademik yaşam doyumu ile her iki alt boyutun cinsiyet, burs alma durumu ve öğrenci topluluklarına üyelik durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşmadığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, incelenen demografik ve katılım değişkenlerinin öğrencilerin akademik yaşam doyumunda anlamlı bir farklılık oluşturmadığı; buna karşın öğrencilerin kişisel doyumlarının akademik ortamdan elde ettikleri doyuma göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akademik yaşam doyumu, üniversite öğrencileri, akademik ortamdan doyum, kişisel doyum, öğrenci toplulukları

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

An Investigation of University Students' Academic Life Satisfaction in Terms of Various Variables

Abstract

The aim of this study was to determine university students' levels of academic life satisfaction and to examine whether academic life satisfaction differed according to gender, scholarship status, and membership in student communities. The study was conducted within a quantitative research framework using a cross-sectional and comparative survey design. The study group consisted of 206 university students. Data were collected using the Academic Life Satisfaction Scale developed by Nogueira, Antunes, and Sequeira (2019) and adapted into Turkish by Odacı, Kaya, and Kınık (2021). The scale consists of eight items and two subdimensions: Satisfaction with the Academic Environment and Personal Satisfaction. Frequency, percentage, arithmetic mean, standard deviation, minimum and maximum values, and independent-samples t-tests were used in the analysis of the data. Cronbach's alpha coefficients were calculated as .832 for the total scale, .802 for Satisfaction with the Academic Environment, and .739 for Personal Satisfaction. The findings indicated that students' academic life satisfaction was above the midpoint of the scale and that their personal satisfaction levels were higher than their satisfaction with the academic environment. However, no statistically significant differences were found in total academic life satisfaction or in either subdimension according to gender, scholarship status, or membership in student communities. In conclusion, the demographic and participation-related variables examined in this study did not produce significant differences in students' academic life satisfaction, whereas personal satisfaction was found to be relatively higher than satisfaction with the academic environment.

Keywords: Academic life satisfaction, university students, satisfaction with the academic environment, personal satisfaction, student communities

1. GİRİŞ

Yükseköğretim süreci, öğrencilerin gelecekteki mesleki ve kişisel yaşamlarını şekillendiren en kritik geçiş aşamalarından biridir. Bu süreçte öğrencilerin üniversite deneyimlerinin niteliğini belirleyen en temel öznel iyi oluş göstergesi ise 'akademik yaşam doyumu'dur. Yaşam doyumu genel anlamda bireyin kendi yaşam kalitesine ilişkin bilişsel ve öznel bir değerlendirmesidir (Diener vd., 1985). Akademik yaşam doyumu, bireyin akademik rolleri, eğitsel deneyimleri ve genel kampüs ortamına yönelik öznel ve bilişsel değerlendirmesidir (Odacı ve ark., 2021). Yüksek düzeyde hissedilen akademik doyum; öğrencilerin başarı motivasyonunu güçlendirmekte, kuruma aidiyet hissini ve akademik başarıyı doğrudan desteklemektedir (Roy, 2019). Öğrencilerin akademik çevreye uyumu ve bu çevreden elde ettikleri tatmin, tutumsal ve davranışsal çıktılar üzerinde belirleyicidir (Schmitt vd., 2008). Bu kavram, Akademik Yaşam Doyumu Ölçeği (AYDÖ) kapsamında iki alt boyutta incelenmektedir (Odacı ve ark., 2021; Nogueira ve ark., 2019): Üniversitenin fiziksel, pedagojik ve ders dışı olanaklarını yansıtan

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

'Akademik Ortamdan Doyum' ile öğrencinin kendi yeteneklerine, akran ilişkilerine ve eğitsel hedeflerine yönelik algısını temsil eden 'Kişisel Doyum'.

Üniversite yaşamı, yoğun eğitsel beklentiler ve gelecek kaygısı nedeniyle ciddi stres kaynaklarını da beraberinde getirmektedir. Literatür, akademik stresin yarattığı kaygının, öğrencilerin genel ve akademik yaşam doyumunu boylamsal süreçte anlamlı derecede düşürdüğünü göstermektedir (Liu ve ark., 2026). Akademik stres, zamanla öğrencilerin psikolojik kaynaklarını tüketen birikimli bir süreç olarak ortaya çıkmakta ve subjektif iyi oluşu düşürmektedir (Pearlin, 1999). Ayrıca, belirsizliğe tahammülsüzlük ve bunun tetiklediği ketleyici kaygı, öğrencilerin doyum düzeylerini zedeleyen en önemli psikolojik engeller arasındadır (Akkoç ve ark., 2025). Üniversite öğrencilerinin geleceğe yönelik istihdam kaygıları ve belirsizlik algıları bu stres sürecini pekiştirmektedir (Kıran vd., 2020). Benzer şekilde, yetersiz öz düzenleme becerilerine bağlı olarak gelişen akademik erteleme davranışı, zaman yönetimi sorunları, kendine güvensizlik (self-doubt) ve başarısızlık korkusu yaratarak öğrencilerin hem başarılarını hem de akademik tatminlerini sabote etmektedir (Balkıs, 2015; Atalayık ve ark., 2018). Ayrıca, Bandura'nın (1997) vurguladığı akademik öz yeterlik inancı, bireylerin zorluklarla baş etme kapasitesini artırmaktadır. Buna karşın; akademik öz yeterlik inancı, bilişsel yeniden değerlendirme gibi duygu düzenleme stratejileri ve yüksek düzeyde psikolojik iyi oluş, öğrencileri bu yıpratıcı stres döngülerine karşı koruyan en önemli içsel güçler olarak öne çıkmaktadır (Koca ve ark., 2024; Liu ve ark., 2026). Bununla birlikte, özerklik, kişisel gelişim ile yaşam amacını kapsayan yüksek psikolojik iyi oluş (Diener vd., 2010; Ryff, 2018), öğrencileri bu yıpratıcı stres döngülerine karşı koruyan en önemli içsel güçler olarak öne çıkmaktadır.

Modern dönemde, özellikle uzaktan eğitim teknolojilerinin eğitime entegre edilmesiyle birlikte, akademik yaşam doyumu yeni bir boyut kazanmıştır. Öğrencilerin çevrimiçi hazırbulunuşluk (İlhan & Çetin, 2013) düzeyleri ile uzaktan eğitime yönelik öz yeterlik ve olumlu tutumları, modern sınıflardaki akademik doyumu güçlü bir şekilde yordamaktadır (Korucuk, 2025; Koca ve ark., 2024). Üniversite öğrencilerinin çevrimiçi derslere yönelik hazırbulunuşluk düzeylerinin yüksek olması, eğitimden elde ettikleri tatmini doğrudan artırmaktadır (Demir-Öztürk & Eren, 2021). Öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik öz yeterlik inançları, çevrimiçi öğrenme ortamlarındaki başarı ve doyumlarının temel yordayıcılarından biridir (Altunçekiç, 2022). Buna ek olarak, doyum üzerinde sosyo-demografik ve yapısal faktörlerin de etkisi mevcuttur (Gross & John, 2003). Cinsiyet değişkeni açısından, kadın öğrencilerin üniversiteye geçiş sürecinde duygusal olarak daha kırılgan olabildikleri ve özellikle kişisel doyum alt boyutunda daha düşük doyum bildirebildikleri görülmektedir (Nogueira ve ark., 2021). Finansal destek mekanizmaları (burs durumu) genel doyum için önemli olsa da akademik yaşam doyumu daha çok akran desteği ve sosyal katılım gibi finansal olmayan süreçlerle şekillenmektedir. Bu noktada, öğrenci topluluklarına aktif katılım, öğrencilerin üniversiteye ve kampüs iklimine sosyal entegrasyonunu kolaylaştırarak akademik ortam doyumunu artırıcı bir rol üstlenmektedir (Odacı ve ark., 2021).

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Üniversite yaşamı hem akademik başarı hem de öğrencinin içerisinde bulunduğu akademik çevreyi nasıl değerlendirdiğinden ve bu süreçte kendisine ilişkin algılarından da etkilenmektedir. Bu bağlamda akademik yaşam doyumunun öğrencilerin üniversite deneyimlerinin niteliğini ortaya koyan önemli göstergelerden biri olduğu düşünülmektedir. Öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerinin yanı sıra üniversite yaşamına aktif katılımlarının da akademik yaşamlarına ilişkin değerlendirmelerinde farklılık oluşturabileceği öngörülmektedir.

Mevcut kuramsal ve ampirik birikim, üniversite öğrencilerinin akademik doyum süreçlerini etkileyen faktörlerin kapsamlı bir şekilde incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Yürütülen bu çalışma; Gazi Üniversitesi öğrencilerinin akademik yaşam doyumu düzeylerini değerlendirmek ve söz konusu doyumun cinsiyet, burs alma durumu ile öğrenci topluluklarına katılım değişkenleri bakımından anlamlı farklılıklar gösterip göstermediğini analiz etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın literatüre sunduğu temel özgün katkı ve önem; akademik yaşam doyumunu yalnızca soyut psikolojik yapılar üzerinden değil, burs gibi sosyo-ekonomik destekler ile öğrenci toplulukları gibi aktif sosyal katılım kanallarını bütüncül bir modelde bir araya getirmesinde yatmaktadır. Sosyal entegrasyonun (kulüp üyelikleri) öğrencilerin kurumsal aidiyetine ve doyumuna katkısını ortaya koyması açısından bu çalışma, üniversite yönetimleri ve psikolojik danışma merkezleri (PDRAM) için kurumsal stratejiler ve akran destek programları geliştirilmesinde somut, uygulanabilir bir rehberlik sağlayacaktır. Araştırmanın temel amacı, Gazi Üniversitesi öğrencilerinin akademik yaşam doyumu düzeylerini belirlemek ve bu doyumun cinsiyet, burs alma durumu ve öğrenci topluluklarına katılım durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini test etmektir.

2. YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırma, nicel araştırma yaklaşımı kapsamında kesitsel ve karşılaştırmalı tarama deseninde tasarlanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Gazi Üniversitesi'nde öğrenim gören 206 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada, katılımcılara ulaşılabilirlik ve gönüllü katılım esasına dayalı olarak kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Veriler [buraya eğitim-öğretim yılı/dönemi yazılacak] döneminde toplanmıştır. Çalışma grubundaki öğrencilerin 107'si (%51,9) kadın, 99'u (%48,1) erkektir. Katılımcıların 119'u (%57,8) burs almakta, 87'si (%42,2) burs almamaktadır. Ayrıca öğrencilerin 113'ünün (%54,9) öğrenci topluluklarına üye olduğu, 93'ünün (%45,1) ise herhangi bir öğrenci topluluğuna üye olmadığı belirlenmiştir. Bu dağılımlar, çalışma grubunun cinsiyet açısından görece dengeli bir yapıya sahip olduğunu; burs alan ve öğrenci topluluklarına üye olan öğrencilerin ise çalışma grubunda görece daha yüksek oranda temsil edildiğini göstermektedir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu ile Akademik Yaşam Doyumu Ölçeği (AYDÖ) kullanılmıştır. Kişisel Bilgi Formu. Araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu, katılımcıların araştırma kapsamında ele alınan demografik ve katılım özelliklerini belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Formda öğrencilerin cinsiyetleri, burs alma durumları ve öğrenci topluluklarına üye olma durumlarına ilişkin sorulara yer verilmiştir. Bu değişkenlerden elde edilen veriler, öğrencilerin akademik yaşam doyumu düzeylerinin ilgili gruplara göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde kullanılmıştır.

Akademik Yaşam Doyumu Ölçeği. Araştırmada üniversite öğrencilerinin akademik yaşamlarına ilişkin doyum düzeylerini belirlemek amacıyla Nogueira, Antunes ve Sequeira (2019) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlama çalışması Odacı, Kaya ve Kınık (2021) tarafından gerçekleştirilen Akademik Yaşam Doyumu Ölçeği (AYDÖ) kullanılmıştır. Ölçek toplam 8 maddeden oluşmakta ve maddeler 1 = Kesinlikle katılmıyorum ile 5 = Kesinlikle katılıyorum arasında değişen 5'li Likert tipi derecelendirme ile yanıtlanmaktadır. Ölçek, Akademik Ortamdan Doyum ve Kişisel Doyum olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Akademik Ortamdan Doyum alt boyutunda 1., 2., 3. ve 4. maddeler; Kişisel Doyum alt boyutunda ise 5., 6., 7. ve 8. maddeler yer almaktadır. Her bir alt boyuttan alınabilecek puanlar 4–20, ölçeğin toplamından alınabilecek puanlar ise 8–40 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan puanların yükselmesi akademik yaşam doyumunun arttığını göstermektedir.

Ölçeğin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması 235 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiş ve doğrulayıcı faktör analizi sonucunda özgün formdaki iki faktörlü yapının Türk örnekleminde de doğrulandığı belirlenmiştir. Türkçe uyarlama çalışmasında Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları Kişisel Doyum alt boyutu için .78, Akademik Ortamdan Doyum alt boyutu için .73 ve ölçeğin geneli için .82 olarak rapor edilmiştir. Ayrıca iki yarı güvenirlik katsayısı .70, test-tekrar test güvenirlik katsayısı .76 ve yapısal güvenirlik katsayısı .86 olarak belirlenmiştir (Odacı, Kaya ve Kınık, 2021). Bu araştırmada ölçeğin toplam puanı ile Akademik Ortamdan Doyum ve Kişisel Doyum alt boyutlarından elde edilen puanlar ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Ölçeğin mevcut çalışma grubundaki iç tutarlılığını belirlemek amacıyla ölçeğin geneli ve her bir alt boyut için Cronbach alfa katsayıları ayrıca hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde öncelikle veri seti eksik veri, hatalı giriş ve uç değerler açısından incelenmiştir. Akademik Yaşam Doyumu Ölçeği'nin Akademik Ortamdan Doyum, Kişisel Doyum alt boyutları ile ölçek toplam puanına ilişkin betimsel istatistikler; aritmetik ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerler kullanılarak hesaplanmıştır. Ölçek ve alt boyut puanlarının normal dağılıma uygunluğu çarpıklık ve basıklık katsayıları dikkate alınarak değerlendirilmiş, parametrik testlerin varsayımlarının karşılandığı durumlarda parametrik analizlerden yararlanılmıştır. Ölçeğin mevcut araştırma grubundaki

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

güvenirliğini belirlemek amacıyla ölçeğin geneli ve her bir alt boyut için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır.

Katılımcıların demografik özellikleri frekans (f) ve yüzde (%) değerleri ile sunulmuştur. Akademik yaşam doyumu toplam puanı ile Akademik Ortamdan Doyum ve Kişisel Doyum alt boyut puanlarının iki kategorili demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklemler t-testi kullanılmıştır. Ölçek puanlarının normal dağılıma uygunluğu çarpıklık ve basıklık katsayıları ile, grupların varyanslarının homojenliği ise Levene testi ile değerlendirilmiştir. Tüm istatistiksel analizlerde anlamlılık düzeyi $p<.05$ olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Tablo 1.Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

	Değişken	**f**	**%**
Cinsiyet	Kadın	107	51,9
	Erkek	99	48,1
Burs alma durumu	Evet	119	57,8
	Hayır	87	42,2
Öğrenci topluluklarına üye olma durumu	Evet	113	54,9
	Hayır	93	45,1

Tablo incelendiğinde, araştırmaya katılan toplam 206 öğrencinin %51,9'unun (n=107) kadın, %48,1'inin (n=99) erkek olduğu görülmektedir. Bu dağılım, çalışma grubunun cinsiyet açısından görece dengeli bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Katılımcıların burs alma durumları değerlendirildiğinde, öğrencilerin %57,8'inin (n=119) burs aldığı, %42,2'sinin (n=87) ise burs almadığı belirlenmiştir. Buna göre çalışma grubunda burs alan öğrencilerin oranının burs almayan öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Öğrenci topluluklarına üyelik durumu incelendiğinde ise katılımcıların %54,9'unun (n=113) bir öğrenci topluluğuna üye olduğu, %45,1'inin (n=93) ise herhangi bir öğrenci topluluğuna üye olmadığı saptanmıştır. Bu bulgu, araştırmaya katılan öğrencilerin yarısından fazlasının öğrenci topluluklarına üye olduğunu göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, çalışma grubunda kadın ve erkek katılımcıların birbirine yakın oranlarda temsil edildiği; burs alan ve öğrenci topluluklarına üye olan öğrencilerin ise görece daha yüksek oranda bulunduğu görülmektedir.

Tablo 2. Akademik Yaşam Doyumu Ölçeği ve Alt Boyutlarına İlişkin Güvenirlik Katsayıları

	Cronbach's Alpha (α)
Akademik Yaşam Doyumu Toplam	.832
Akademik Ortamdan Doyum	.802
Kişisel Doyum	.739

Tablo 2 incelendiğinde, Akademik Yaşam Doyumu Ölçeği'nin toplam puanı için Cronbach's Alpha katsayısının .832 olduğu görülmektedir. Bu değer, ölçeğin genelinde yüksek düzeyde iç tutarlılık bulunduğunu ve maddelerin ölçülmek istenen yapıyı tutarlı biçimde değerlendirdiğini göstermektedir. Alt boyutlar açısından değerlendirildiğinde, Akademik Ortamdan Doyum boyutunun Cronbach's Alpha katsayısı .802, Kişisel Doyum boyutunun ise .739 olarak hesaplanmıştır. Her iki alt boyuta ilişkin güvenirlik katsayılarının da genel kabul gören .70 sınırının üzerinde olduğu dikkate alındığında, alt boyutların güvenilir düzeyde ölçüm yaptığı söylenebilir

Elde edilen bulgular doğrultusunda, araştırmada kullanılan Akademik Yaşam Doyumu Ölçeği'nin hem toplam puan hem de alt boyutlar açısından yeterli ve kabul edilebilir düzeyde güvenirliğe sahip olduğu ve elde edilen puanların sonraki istatistiksel analizlerde güvenle kullanılabileceği değerlendirilmiştir.

Tablo 3. Ölçüm aracına yönelik aritmetik ortalama, standart sapma ve normallik dağılımları

	Min.	**Max.**	$\overline{x}$	**S**	**Skewness**	**Kurtosis**
Akademik Yaşam Doyumu Toplam	9,00	40,00	27,31	6,14	-,299	,275
Akademik Ortamdan Doyum	4,00	20,00	12,96	3,64	-,313	-,175
Kişisel Doyum	5,00	20,00	14,34	3,33	-,497	,005

Tablo 3 incelendiğinde, katılımcıların Akademik Yaşam Doyumu toplam puan ortalamasının 27,31±6,14 olduğu görülmektedir. Ölçekten alınabilecek toplam puanın 8 ile 40 arasında değiştiği dikkate alındığında, katılımcıların akademik yaşam doyumu puanlarının ölçeğin teorik orta noktasının üzerinde olduğu söylenebilir. Alt boyutlar açısından değerlendirildiğinde, Akademik Ortamdan Doyum puan ortalamasının 12,96±3,64, Kişisel Doyum puan ortalamasının ise 14,34±3,33 olduğu belirlenmiştir. Her iki alt boyutun da aynı sayıda maddeden oluşması ve aynı puan aralığına sahip olması nedeniyle ortalamalar betimsel olarak karşılaştırıldığında, Kişisel Doyum puanlarının Akademik Ortamdan Doyum puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Dağılım özellikleri incelendiğinde, Akademik Yaşam

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Doyumu toplam puanı için çarpıklık değerinin -,299, basıklık değerinin ,275; Akademik Ortamdan Doyum alt boyutu için çarpıklık değerinin -,313, basıklık değerinin -,175; Kişisel Doyum alt boyutu için ise çarpıklık değerinin -,497, basıklık değerinin ,005 olduğu görülmektedir. Tüm çarpıklık ve basıklık katsayılarının ±1 sınırları içerisinde bulunması, ölçek toplam puanı ve alt boyut puanlarının normal dağılıma yakın bir yapı sergilediğini göstermektedir. Bu doğrultuda, verilerin parametrik analizlerin uygulanması açısından normal dağılım varsayımını karşıladığı kabul edilmiştir.

Tablo 4. Akademik Yaşam Doyumu Ölçeği puanlarının cinsiyete göre bağımsız örneklemler t-testi sonuçları

	N= (206)					
	Cinsiyet	**n**	$\overline{x}$	**S**	**t**	**p**
Akademik yaşam doyumu	Kadın	107	27,65	5,80	,818	,415
	Erkek	99	26,94	6,50		
Akademik ortamdan doyum	Kadın	107	12,95	3,44	-0,052	,959
	Erkek	99	12,97	3,87		
Kişisel doyum	Kadın	107	14,70	3,11	1,570	,118
	Erkek	99	13,96	3,53		

Tablo incelendiğinde, kadın katılımcıların Akademik Yaşam Doyumu toplam puan ortalamasının 27,6542±5,80355, erkek katılımcıların puan ortalamasının ise 26,9495±6,50961 olduğu görülmektedir. Kadınların akademik yaşam doyumu puan ortalaması erkeklerden daha yüksek olmakla birlikte, bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir (t=,818; p=,415).Akademik Ortamdan Doyum alt boyutunda kadın katılımcıların puan ortalaması 12,9533±3,44330, erkek katılımcıların puan ortalaması ise 12,9798±3,87556 olarak hesaplanmıştır. Grupların ortalamalarının birbirine oldukça yakın olduğu ve cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür (t=-,052; p=,959).Kişisel Doyum alt boyutunda ise kadın katılımcıların puan ortalaması 14,7009±3,11180, erkek katılımcıların puan ortalaması 13,9697±3,53829 olarak belirlenmiştir. Kadınların kişisel doyum puan ortalaması erkeklerden daha yüksek olmakla birlikte, gruplar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir (t=1,570; p=,118). Elde edilen bulgular doğrultusunda, katılımcıların Akademik Yaşam Doyumu toplam puanları ile Akademik Ortamdan Doyum ve Kişisel Doyum

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

alt boyut puanlarının cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır (p>,05).

Tablo 5. Akademik Yaşam Doyumu Ölçeği puanlarının burs alma değişkenine göre bağımsız örneklemler t-testi sonuçları

N= (206)

	Burs alma	**n**	$\overline{x}$	**S**	**t**	**p**
Akademik yaşam doyumu	Evet	119	27,61	6,20	,815	.416
	Hayır	87	26,90	6,08		
Akademik ortamdan doyum	Evet	119	13,24	3,69	1,287	.200
	Hayır	87	12,58	3,56		
Kişisel doyum	Evet	119	14,36	3,29	,101	.920
	Hayır	87	14,32	3,41		

Tablo incelendiğinde, burs alan öğrencilerin Akademik Yaşam Doyumu toplam puan ortalamasının 27,6134±6,20157, burs almayan öğrencilerin puan ortalamasının ise 26,9080±6,08588 olduğu görülmektedir. Burs alan öğrencilerin akademik yaşam doyumu puan ortalaması daha yüksek olmakla birlikte, bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir (t=,815; p=,416). Akademik Ortamdan Doyum alt boyutunda burs alan öğrencilerin puan ortalaması 13,2437±3,69600, burs almayan öğrencilerin puan ortalaması ise 12,5862±3,56844 olarak hesaplanmıştır. Burs alan öğrencilerin akademik ortamdan doyum düzeyleri daha yüksek görünmekle birlikte, gruplar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir (t=1,287; p=,200). Kişisel Doyum alt boyutunda ise burs alan öğrencilerin puan ortalaması 14,3697±3,29063, burs almayan öğrencilerin puan ortalaması 14,3218±3,41506 olarak belirlenmiştir. Grupların ortalamalarının birbirine oldukça yakın olduğu ve burs alma durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür (t=,101; p=,920). Elde edilen bulgular doğrultusunda, öğrencilerin Akademik Yaşam Doyumu toplam puanları ile Akademik Ortamdan Doyum ve Kişisel Doyum alt boyut puanlarının burs alma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır (p>,05).

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Tablo 6. Akademik Yaşam Doyumu Ölçeği puanlarının cinsiyete göre bağımsız örneklemler t-testi sonuçları

	N= (206)					
	Öğrenci topluluklarına üye olma	**n**	$\overline{x}$	**S**	**t**	**p**
Akademik yaşam doyumu	Evet	113	27,69	6,09	,985	,326
	Hayır	93	26,84	6,21		
Akademik ortamdan doyum	Evet	113	13,38	3,63	1,847	,066
	Hayır	93	12,45	3,62		
Kişisel doyum	Evet	113	14,30	3,32	-0,188	,851
	Hayır	93	14,39	3,36		

Tablo incelendiğinde, öğrenci topluluklarına üye olan öğrencilerin Akademik Yaşam Doyumu toplam puan ortalamasının 27,6991±6,09139, üye olmayan öğrencilerin puan ortalamasının ise 26,8495±6,21699 olduğu görülmektedir. Öğrenci topluluklarına üye olan öğrencilerin akademik yaşam doyumu puan ortalamaları daha yüksek olmakla birlikte, gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir (t=,985; p=,326).Akademik Ortamdan Doyum alt boyutunda, öğrenci topluluklarına üye olan öğrencilerin puan ortalaması 13,3894±3,63130, üye olmayan öğrencilerin puan ortalaması ise 12,4516±3,62214 olarak hesaplanmıştır. Üye olan öğrencilerin akademik ortamdan doyum puanlarının daha yüksek olduğu görülmekle birlikte, bu fark istatistiksel anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır (t=1,847; p=,066).Kişisel Doyum alt boyutunda ise öğrenci topluluklarına üye olan öğrencilerin puan ortalaması 14,3097±3,32759, üye olmayan öğrencilerin puan ortalaması 14,3978±3,36265 olarak belirlenmiştir. Grupların puan ortalamalarının birbirine oldukça yakın olduğu ve öğrenci topluluklarına üyelik durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür (t=-,188; p=,851). Bu bulgular doğrultusunda, öğrencilerin Akademik Yaşam Doyumu toplam puanları ile Akademik Ortamdan Doyum ve Kişisel Doyum alt boyut puanlarının öğrenci topluluklarına üye olma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır (p>,05). Bununla birlikte, öğrenci topluluklarına üye olan öğrencilerin özellikle Akademik Ortamdan Doyum puanlarının üye olmayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Akademik yaşam doyumu, yükseköğretim öğrencilerinin eğitim süreçlerindeki genel memnuniyet ve başarı algılarını biçimlendiren temel ögelerden biridir. Bu doğrultuda çalışma, Gazi Üniversitesi öğrencilerinin akademik yaşam doyum düzeylerini belirlemeyi ve bu doyumun cinsiyet, burs alma durumu ile öğrenci topluluklarına üyelik gibi sosyodemografik ve sosyal değişkenlere göre gösterdiği farklılıkları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular, öğrencilerin akademik yaşam doyumu toplam puan ortalamasının (27,31 ± 6,14) ölçeğin teorik orta noktası olan 24 puanın üzerinde olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, Gazi Üniversitesi öğrencilerinin akademik yaşam doyumlarının genel olarak olumlu ve orta düzeyin üzerinde olduğunu ortaya koymaktadır.
Araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin akademik yaşam doyumlarının genel olarak orta düzeyin üzerinde olduğu ve kişisel doyum düzeylerinin akademik ortamdan elde edilen doyuma kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Literatür incelendiğinde, yükseköğretim öğrencilerinin akademik yaşam doyumlarının genellikle orta ya da orta düzeyin üzerinde olduğu görülmektedir. Örneğin, Nogueira ve diğerleri (2021) tarafından üniversite birinci sınıf öğrencileriyle yapılan çalışmada öğrencilerin genel akademik yaşam doyumu düzeyleri olumlu (29,2 ± 5,3) olarak saptanmıştır. Benzer şekilde, Türkiye'deki farklı devlet üniversitelerinde yapılan çalışmalarda da öğrencilerin akademik yaşam doyumlarının orta düzeyde seyrettiği bildirilmiştir. Akademik yaşam doyumu, öğrencilerin üniversite yıllarındaki kişisel, eğitsel ve mesleki beklentilerini gerçekleştirmeleri ve bu süreçten keyif almaları için kritik bir öneme sahiptir.

Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin akademik yaşam doyumu, akademik ortamdan doyum ve kişisel doyum düzeylerinin cinsiyet ve burs alma durumuna göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı görülmüştür. Bu bulgu, Gazi Üniversitesi'ndeki eğitim-öğretim ortamının ve akademik süreçlerin kadın ve erkek öğrenciler için benzer düzeyde doyum sağladığı şeklinde yorumlanabilir. Literatürde cinsiyet ile akademik yaşam doyumu arasındaki ilişkiye dair farklı ve çelişkili sonuçlar mevcuttur. Nogueira ve diğerleri (2021) Portekizli üniversite öğrencileriyle yaptıkları çalışmada, genel akademik yaşam doyumu ve kampüs ortamı doyumunda cinsiyete göre anlamlı bir fark bulamazken; Kişisel Doyum alt boyutunda erkek öğrencilerin kadın öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek doyum bildirdiklerini saptamışlardır. Bu araştırmacılar, kadın öğrencilerin kendilerini psikolojik olarak daha savunmasız (vulnerable) hissetme eğilimlerinin ve dışsal onay kaynaklarına daha fazla ihtiyaç duymalarının kişisel doyum düzeylerini düşürebileceğini savunmuştur. Buna karşılık, uzaktan ve karma eğitim süreçlerinde kadın öğrencilerin akademik yaşam doyumlarının erkek akranlarına göre daha yüksek olduğunu ya da akademik öz yeterlik aracılığıyla doyumlarının olumlu etkilendiğini gösteren çalışmalar da mevcuttur (Koca ve ark., 2024). Diğer yandan, öğrencilerin zihinsel sağlık süreçleri, erteleme eğilimleri ve akademik stresle baş etme mekanizmaları incelendiğinde, cinsiyetin doğrudan doyum üzerinde belirleyici bir fark yaratmadığı, ancak doyumun zihinsel sağlık koruyucularıyla (öz düzenleme, akademik öz yeterlik vb.) güçlü bir şekilde ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Atalayin ve ark., 2018; Balkis & Duru, 2016). Benzer

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

şekilde, Araştırmada burs alma durumuna göre öğrencilerin akademik yaşam doyumlarının anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı belirlenmiştir (p > ,05). Maddi koşulların ve finansal desteğin genel yaşam doyumu üzerinde önemli bir belirleyici olduğu bilinmesine rağmen; alan-özgü (domain-specific) bir kavram olan akademik yaşam doyumunun doğrudan kampüs içindeki eğitsel etkileşimler, akran ilişkileri ve bireysel başarı algısı gibi finansal olmayan süreçlerden daha fazla etkilendiği söylenebilir. Akkoç ve diğerleri (2025) de üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik durumlarının doğrudan akademik doyum üzerinde baskın bir rol oynamadığını, buna karşın psikolojik iyi oluşun belirsizlik ve akademik memnuniyet süreçlerinde çok daha kritik bir aracı role sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, Gazi Üniversitesi öğrencileri akademik yaşam doyumu değerlendirmelerinde finansal destekten ziyade üniversite iklimi ve eğitsel süreçlere odaklandıklarını göstermektedir.

Araştırma bulgularına göre, öğrenci topluluklarına üyelik durumunun da akademik yaşam doyumu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte, öğrenci topluluklarına üye olan öğrencilerin Akademik Ortamdan Doyum puanlarının (13,38 ± 3,63), üye olmayan öğrencilerin puanlarına (12,45 ± 3,62) kıyasla betimsel olarak daha yüksek olduğu ve bu farkın istatistiksel anlamlılık sınırında (t = 1,847; p = ,066) olduğu görülmüştür. Literatür, ders dışı sosyal etkinliklerin, akran etkileşiminin ve okula aidiyet duygusunun öğrencilerin akademik uyum ve başarı motivasyonlarını güçlü bir şekilde desteklediğini göstermektedir (Goodenow & Grady, 1993). Mistry (2024) akran ve okul doyumunun, öğrencilerin akademik başarı motivasyonları ve okula bağlılıkları ile doğrudan ilişkili olduğunu saptamıştır. Öğrenci toplulukları, kampüs yaşamını zenginleştirerek öğrencilerin sosyal destek ağlarını güçlendirmekte ve kampüs olanaklarını daha etkin kullanmalarını sağlayarak akademik çevreye yönelik algılarını olumlu yönde etkilemektedir. Mevcut araştırmada elde edilen anlamlılık sınırındaki bulgu, sosyal katılımın akademik ortam doyumunu artırmada koruyucu ve teşvik edici bir potansiyele sahip olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte öğrenci topluluklarına üye öğrencilerin akademik ortamdan doyum puanlarının betimsel olarak daha yüksek olması, üniversite yaşamına aktif katılımın akademik çevreye ilişkin değerlendirmeler açısından gelecekte daha ayrıntılı biçimde incelenebilecek bir değişken olduğunu düşündürmektedir.

Sonuç olarak, Gazi Üniversitesi öğrencilerinin akademik yaşam doyumları genel olarak orta düzeyin üzerindedir ve bireysel algılara dayalı kişisel doyum düzeyleri, dışsal kampüs olanaklarına dayalı akademik ortam doyumuna göre daha yüksektir. İncelenen demografik (cinsiyet, burs alma) ve katılım (öğrenci topluluklarına üyelik) değişkenlerinin öğrencilerin akademik yaşam doyumunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmadığı; buna karşın öğrenci topluluklarına katılımın akademik ortamdan alınan doyumu artırmada eğilimsel bir katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

ÖNERİLER

1. **Akademik ve Fiziksel Çevrenin Geliştirilmesi:** Öğrencilerin akademik ortam memnuniyetini artırmak amacıyla üniversitedeki ortak çalışma alanları, kütüphane, laboratuvar ve teknolojik altyapı imkanları iyileştirilmeli; kampüsün fiziksel ve pedagojik koşulları optimize edilmelidir.
2. **Sosyal Katılımın ve Öğrenci Topluluklarının Desteklenmesi:** Öğrencilerin sosyal destek mekanizmalarını ve okula bağlılıklarını güçlendirmek için ders dışı kulüp faaliyetlerine katılımı teşvik edilmeli, öğrenci topluluklarına mekân, bütçe ve tanıtım kolaylıkları sunulmalıdır.
3. **Psikososyal Destek ve İyi Oluş Programlarının Kurulması:** Üniversitelerin psikolojik danışma birimleri (PDRAM) aktif hale getirilerek öğrencilerin belirsizlikle baş etme becerilerini, psikolojik sağlamlıklarını ve öz yeterliklerini destekleyecek stres yönetimi, farkındalık (mindfulness) ve iyi oluş eğitimleri düzenlenmelidir.
4. **Öz Düzenleme ve Zaman Yönetimi Eğitimleri:** Akademik erteleme davranışını önlemek ve kişisel akademik doyumu yükseltmek üzere öğrencilere akademik planlama, hedef belirleme ve etkili zaman yönetimi becerileri kazandıracak uygulamalı atölyeler ve seminerler organize edilmelidir.
5. **Metodolojik Çeşitlilik, Boylamsal ve Geniş Örneklemli Araştırmalar:** Gelecekteki çalışmalarda süreçleri derinlemesine incelemek için nitel/karma yöntemler; neden-sonuç ilişkilerini görebilmek için boylamsal tasarımlar tercih edilmeli ve genellenebilirliği artırmak için farklı üniversitelerden geniş örneklemlere odaklanılmalıdır.

5. KAYNAKLAR

Akkoç, İ., Dığrak, E., Yavan, T. *et al.* The mediating role of psychological well-being in the association between intolerance of uncertainty and academic life satisfaction among university students. *Curr Psychol* **44**, 11486–11495 (2025). https://doi.org/10.1007/s12144-025-07937-2

Altunçekiç, A. (2022). Developing a distance education self-efficacy belief scale: A validity and reliability study. *Participatory Educational Research*, 9(1), 349–361. https://doi.org/10.17275/per.22.19.9.1

Atalayin, C., Balkis, M., Tezel, H., & Kayrak, G. (2018). Procrastination and predictor variables among a group of dental students in Turkey. Psychology, Health & Medicine, 23(6), 726–732. https://doi.org/10.1080/13548506.2017.1418014

Balkis, M., & Duru, E. (2016). Procrastination, self-regulation failure, academic life satisfaction, and affective well-being: underregulation or misregulation form. European Journal of Psychology of Education, 31, 439–459. https://doi.org/10.1007/s10212-015-0266-5

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman and Company.

Demir-Öztürk, S., & Eren, E. (2021). Üniversite öğrencilerinin çevrimiçi öğrenmeye hazırbulunuşluk düzeylerinin incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 144–163. https://doi.org/10.34056/aujef.852145

Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71–75. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13

Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D. W., Oishi, S., & Biswas-Diener, R. (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research*, 97(2), 143–156. https://doi.org/10.1007/s11205-009-9493-y

Goodenow, C., & Grady, K. E. (1993). The Relationship of School Belonging and Friends' Values to Academic Motivation Among Urban Adolescent Students. The Journal of Experimental Education, 62(1), 60–71. https://doi.org/10.1080/00220973.1993.9943831

Gross, J. J., & John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(2), 348–362. https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.2.348

İlhan, M., & Çetin, B. (2013). Çevrimiçi öğrenme hazırbulunuşluk ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 3(2), 72–101.

Kıran, B., Bozkur, B., & Cengiz, Ö. (2020). Üniversite öğrencilerinin umutsuzluk, belirsizliğe tahammülsüzlük, iş bulmaya yönelik algı ve öz-yeterlik düzeylerinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(6), 2401–2409. https://doi.org/10.24106/kefdergi.702233

Koca, F., Kılıç, S., & Dadandı, İ. (2024). Attitudes towards distance education and academic life satisfaction: The mediation role of academic self-efficacy and moderator role of gender. Technology, Knowledge and Learning, 29, 713–734. https://doi.org/10.1007/s10758-023-09645-x

Korucuk, M. (2025). The effect of students' distance education self-efficacy beliefs on their readiness for online learning and their academic life satisfaction. Pegem Journal of Education and Instruction, 15(1), 104-115. https://doi.org/10.47750/pegegog.15.01.10

Liu, X., Zhang, Y., Ran, F., Zeng, J., & Liu, Y. (2026). Longitudinal effects of academic stress on life satisfaction in Chinese adolescents: A moderated mediation model. Children and

Youth Services Review, 180, Article 108663. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2025.108663

Mistry, S. (2024). The impact of academic life satisfaction on achievement motivation of school-going adolescents of South 24 Parganas district. MIER Journal of Educational Studies Trends & Practices, 14(1), 64–81. https://doi.org/10.52634/mier/2024/v14/i1/2451

Nogueira, M. J., Antunes, J. P., & Sequeira, C. (2019). Development and psychometric study of the Academic Life Satisfaction Scale (ALSS) in a higher education students sample. Nursing & Healthcare International Journal, 3(2), 1–8. https://doi.org/10.23880/nhij-16000183

Nogueira, M. J., Sequeira, C., & Sampaio, F. (2021). Gender differences in mental health, academic life satisfaction and psychological vulnerability in a sample of college freshmen: a cross-sectional study. *Journal of Gender Studies*, 30(2), 1-15. https://doi.org/10.1080/09589236.2021.1979945

Odacı, H., Kaya, F., & Kınık, Ö. (2021). Akademik Yaşam Doyumu Ölçeği'nin Türkçe versiyonu. Ege Eğitim Dergisi, 22(1), 1–15. https://doi.org/10.12984/egeefd.793020

Pearlin, L. I. (1999). The stress process revisited. In C. S. Aneshensel & J. C. Phelan (Eds.), *Handbook of the Sociology of Mental Health* (pp. 395–415). Springer. https://doi.org/10.1007/0-387-36223-1_19

Ryff, C. D. (2018). Well-being with soul: Science in pursuit of human potential. *Perspectives on Psychological Science*, 13(2), 242–248. https://doi.org/10.1177/1745691617699836

Schmitt, N., Oswald, F. L., Friede, A., Imus, A., & Merritt, S. (2008). Perceived fit with an academic environment: Attitudinal and behavioral outcomes. *Journal of Vocational Behavior*, 72(3), 317–335. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2007.10.007

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

DERSLERDE SİBER AYLAKLIK: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Tebessüm Ayyıldız DURHAN

Gazi Üniversitesi, tebessum@gazi.edu.tr- https://orcid.org/0000-0003-2747-6933

Arş. Gör. Seyfettin YILMAZ

Bartın Üniversitesi, syilmaz@bartin.edu.tr - https://orcid.org/0000-0001-6710-1170

Prof. Dr. Serkan KURTİPEK

Gazi Üniversitesi, serkankurtipek@gazi.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-4791-9482

ÖZET

Araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin derslerde siber aylaklık düzeylerini belirlemek ve siber aylaklık düzeylerinin cinsiyet, öğrenim görülen üniversite ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir. Araştırma, nicel araştırma yaklaşımı kapsamında kesitsel, ilişkisel ve karşılaştırmalı tarama deseninde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Gazi Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi'nde öğrenim gören toplam 296 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların 158'i kadın, 138'i erkek; 152'si Gazi Üniversitesi, 144'ü Hacettepe Üniversitesi öğrencisidir. Araştırmada kullanılan siber aylaklık ölçüm aracının bu çalışma kapsamında hesaplanan iç tutarlılık katsayısı ,952 olarak belirlenmiştir. Verilerin analizinde betimsel istatistiklerin yanı sıra bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin toplam siber aylaklık puanlarının cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı belirlenmiştir. Öğrenim görülen üniversite açısından toplam siber aylaklık ve tarama siber aylaklığı puanlarında anlamlı farklılık saptanmış ve Gazi Üniversitesi öğrencilerinin puan ortalamalarının Hacettepe Üniversitesi öğrencilerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Etkileşimsel ve eğlence siber aylaklığı puanlarında ise üniversiteye göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ayrıca toplam siber aylaklık ile tarama, etkileşimsel ve eğlence siber aylaklığı puanlarının sınıf düzeyine göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, üniversite öğrencilerinin derslerde sergiledikleri siber aylaklık davranışlarının cinsiyet ve sınıf düzeyinden bağımsız bir görünüm sergilediği, buna karşılık öğrenim görülen üniversitenin özellikle toplam siber aylaklık ve tarama siber aylaklığı açısından farklılaştırıcı bir değişken olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siber aylaklık, üniversite öğrencileri, derslerde siber aylaklık, akıllı telefon

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Cyber-loafing in Classes: A Comparative Study on University Students

Abstract

The aim of this study was to determine university students' levels of cyberloafing during classes and to examine whether their cyberloafing levels differed according to gender, university, and grade level. The study was conducted within the quantitative research approach using a cross-sectional, correlational, and comparative survey design. The study group consisted of 296 students enrolled at Gazi University and Hacettepe University. Of the participants, 158 were female and 138 were male, while 152 were students at Gazi University and 144 were students at Hacettepe University. The internal consistency coefficient of the cyberloafing measurement instrument used in the study was calculated as .952. Descriptive statistics, independent-samples t-test, and one-way analysis of variance (ANOVA) were employed in the analysis of the data. The findings indicated that students' total cyberloafing scores did not differ significantly according to gender. Significant differences were found between universities in total cyberloafing and browsing cyberloafing scores, with students at Gazi University reporting higher mean scores than those at Hacettepe University. No significant differences were observed between universities in interactive and entertainment cyberloafing. Furthermore, total cyberloafing and its browsing, interactive, and entertainment dimensions did not differ significantly according to grade level. In conclusion, cyberloafing behaviors exhibited by university students during classes appeared to be independent of gender and grade level, whereas the university attended emerged as a differentiating variable, particularly in terms of total cyberloafing and browsing cyberloafing.

Keywords: Cyberloafing, university students, cyberloafing during classes, smartphone

1. GİRİŞ

Dijital teknolojilerin günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası hâline gelmesi, bireylerin iletişim kurma, bilgiye erişme, zaman geçirme ve öğrenme biçimlerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Özellikle akıllı telefonların yaygınlaşmasıyla birlikte internet erişiminin sürekli ve kolay hâle gelmesi, üniversite öğrencilerinin dijital teknolojileri ders ortamlarında da yoğun biçimde kullanmalarına neden olmuştur. Akıllı telefonlar, eğitim sürecinde bilgiye hızlı erişim, ders materyallerine ulaşma ve akademik iletişimi sürdürme açısından önemli avantajlar sağlamakla birlikte, dersle doğrudan ilişkili olmayan amaçlarla kullanıldığında öğrencilerin dikkatinin öğretim sürecinden uzaklaşmasına da neden olabilmektedir (Lim, 2002; Vitak et al., 2011). Bu noktada siber aylaklık kavramı, bireylerin sorumluluklarını yerine getirmeleri beklenen zaman dilimlerinde internet ve dijital araçları kişisel amaçlarla kullanmalarını ifade eden önemli bir davranış biçimi olarak ortaya çıkmaktadır (Lim, 2002; Lim & Teo, 2005). Eğitim ortamlarında siber aylaklık, öğrencilerin ders sırasında akademik amaçlar dışında dijital etkinliklere yönelmeleri şeklinde değerlendirilmektedir (Akbulut et al., 2016; Kalaycı, 2010). Sosyal medya kullanımı, mesajlaşma, internet sitelerinde gezinme, haber takibi, çevrim içi içerik izleme, oyun oynama ve benzeri etkinlikler ders ortamında gerçekleştirildiğinde siber

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

aylaklık davranışları kapsamında ele alınabilmektedir (Blanchard & Henle, 2008; Ergün & Altun, 2012).

Üniversite öğrencilerinin derslerde sergiledikleri siber aylaklık davranışları farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Bu davranışlar genel olarak tarama, etkileşimsel ve eğlence amaçlı siber aylaklık şeklinde sınıflandırılabilir (Akbulut et al., 2016; Blau et al., 2006). Tarama siber aylaklığı, öğrencilerin ders sırasında akademik içerikle ilişkili olmayan internet sayfalarında gezinmeleri ve çeşitli çevrim içi içerikleri takip etmeleriyle ilişkilidir. Etkileşimsel siber aylaklık, mesajlaşma, çevrim içi iletişim ve sosyal etkileşim amacı taşıyan dijital davranışları kapsamaktadır. Eğlence siber aylaklığı ise oyun oynama, eğlence içeriklerini takip etme ve benzeri etkinlikleri içermektedir (Akbulut et al., 2016; Polat, 2018). Bu davranışların her biri öğrencinin dikkatini ders içeriğinden farklı düzeylerde uzaklaştırabilmekte ve öğretim sürecine katılım biçimini etkileyebilmektedir (Askew et al., 2014; Wu et al., 2018). Siber aylaklık davranışlarının üniversite öğrencileri açısından incelenmesi, yükseköğretimde dijital teknoloji kullanımının yalnızca olumlu yönleriyle değil, öğrenme sürecini kesintiye uğratabilecek yönleriyle de değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Ders sırasında akademik amaç dışında gerçekleştirilen dijital etkinlikler öğrencilerin dikkatlerinin bölünmesine, derse odaklanma düzeylerinin azalmasına ve sınıf içi etkileşimden uzaklaşmalarına neden olabilmektedir. Bununla birlikte siber aylaklık davranışlarının tüm öğrencilerde aynı düzeyde görülmediği ve bireysel ya da eğitim ortamına ilişkin bazı özelliklere göre değişebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda cinsiyet, öğrenim görülen üniversite ve sınıf düzeyi gibi değişkenler, öğrencilerin derslerde sergiledikleri siber aylaklık davranışlarının değerlendirilmesinde önem taşımaktadır. Özellikle farklı üniversitelerde öğrenim gören öğrencilerin siber aylaklık düzeylerinin karşılaştırılması, eğitim ortamlarının ve öğrenci profillerinin bu davranışlar açısından farklılaşıp farklılaşmadığının ortaya konulmasına katkı sağlayabilir (Akbulut et al., 2017; Dağlı et al., 2026). Benzer şekilde öğrencilerin sınıf düzeyleri ilerledikçe akademik deneyimlerinin, derslere ilişkin sorumluluklarının ve teknoloji kullanım alışkanlıklarının değişebileceği dikkate alındığında, siber aylaklığın sınıf düzeyine göre incelenmesi de anlamlı görülmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin derslerde siber aylaklık düzeylerini belirlemek ve toplam siber aylaklık ile tarama, etkileşimsel ve eğlence siber aylaklığı düzeylerinin cinsiyet, öğrenim görülen üniversite ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir.

2. YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırma, nicel araştırma yaklaşımı kapsamında kesitsel ve karşılaştırmalı tarama modelinde yürütülmüştür. Araştırmada üniversite öğrencilerinin derslerde siber aylaklık düzeyleri mevcut durumlarıyla belirlenmiş; toplam siber aylaklık ile tarama, etkileşimsel ve eğlence siber aylaklığı alt boyutlarının cinsiyet, öğrenim görülen üniversite ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Veriler katılımcılardan belirli bir zaman diliminde tek seferde toplandığından araştırma kesitsel niteliktedir. Araştırmada herhangi bir

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

deneysel müdahalede bulunulmamış, mevcut gruplar arasındaki farklılıklar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Gazi Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi'nde öğrenim gören toplam 296 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcıların 158'i (%53,4) kadın, 138'i (%46,6) erkektir. Öğrencilerin 152'si (%51,4) Gazi Üniversitesi'nde, 144'ü (%48,6) Hacettepe Üniversitesi'nde öğrenim görmektedir. Sınıf düzeylerine göre dağılım incelendiğinde, katılımcıların 10'unun (%3,4) hazırlık sınıfında, 51'inin (%17,2) 1. sınıfta, 72'sinin (%24,3) 2. sınıfta, 79'unun (%26,7) 3. sınıfta ve 84'ünün (%28,4) 4. sınıfta olduğu görülmektedir. Çalışma grubunda her iki üniversitenin benzer oranlarda temsil edildiği ve katılımcıların ağırlıklı olarak 2., 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden oluştuğu belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu ile Derslerde Akıllı Telefon Siber Aylaklığı Ölçeği (DATSAÖ) kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu, katılımcıların demografik ve eğitimsel özelliklerini belirlemek amacıyla oluşturulmuştur. Formda öğrencilerin cinsiyetleri, öğrenim gördükleri üniversite ve sınıf düzeylerine ilişkin sorulara yer verilmiştir. Araştırma kapsamında cinsiyet değişkeni kadın ve erkek; öğrenim görülen üniversite değişkeni Gazi Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi; sınıf düzeyi ise hazırlık, 1., 2., 3. ve 4. sınıf kategorileri üzerinden değerlendirilmiştir.

Derslerde Akıllı Telefon Siber Aylaklığı Ölçeği (DATSAÖ)

Üniversite öğrencilerinin ders sırasında akıllı telefonları aracılığıyla gerçekleştirdikleri siber aylaklık davranışlarını belirlemek amacıyla Derslerde Akıllı Telefon Siber Aylaklığı Ölçeği (DATSAÖ) kullanılmıştır. Ölçeğin özgün formu Blau, Yang ve Ward-Cook (2006) tarafından geliştirilmiş, Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması ise Polat (2018) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Türkçe uyarlama çalışması 217 üniversite öğrencisi üzerinde yürütülmüş ve ölçeğin üniversite öğrencilerinin ders sırasında akıllı telefon üzerinden gerçekleştirdikleri siber aylaklık davranışlarını değerlendirmede kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu belirlenmiştir. DATSAÖ toplam 16 maddeden ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Tarama Siber Aylaklığı alt boyutu 7 madde, Etkileşimsel Siber Aylaklık alt boyutu 6 madde ve Eğlence Siber Aylaklığı alt boyutu 3 maddeden oluşmaktadır. Tarama Siber Aylaklığı, öğrencilerin ders sırasında akıllı telefonları aracılığıyla dersin içeriği dışında çeşitli internet içeriklerini incelemeye ve çevrim içi gezinmeye yönelik davranışlarını; Etkileşimsel Siber Aylaklık, dijital ortamlar aracılığıyla diğer bireylerle iletişim ve etkileşim

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

kurmaya yönelik ders dışı davranışları; Eğlence Siber Aylaklığı ise ders sırasında eğlence amacı taşıyan dijital içerik ve uygulamalara yönelmeyi ifade etmektedir. Polat'ın (2018) uyarlama çalışmasında üç faktörlü yapının toplam varyansın %56,6'sını açıkladığı; bu varyansın %36,4'ünün Tarama Siber Aylaklığı, %10,7'sinin Etkileşimsel Siber Aylaklık ve %9,5'inin Eğlence Siber Aylaklığı boyutlarından kaynaklandığı belirlenmiştir. Ölçek altılı Likert tipinde derecelendirilmekte ve maddeler "hiçbir zaman" (1), "nadiren" (2), "bazen" (3), "sık sık" (4), "çoğu zaman" (5) ve "her zaman" (6) seçenekleri üzerinden puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek toplam puan 16 ile 96 arasında değişmektedir. Alt boyutlar açısından Tarama Siber Aylaklığı boyutundan 7-42, Etkileşimsel Siber Aylaklık boyutundan 6-36 ve Eğlence Siber Aylaklığı boyutundan 3-18 arasında puan alınabilmektedir. Ölçekten ve alt boyutlardan elde edilen puanların yükselmesi, öğrencilerin derslerde akıllı telefon aracılığıyla gerçekleştirdikleri siber aylaklık davranışlarının arttığını göstermektedir. Polat (2018) tarafından gerçekleştirilen Türkçe uyarlama çalışmasında ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ,88 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca Spearman-Brown iki yarı test güvenirlik katsayısı toplam ölçek için ,75; Tarama Siber Aylaklığı için ,85; Etkileşimsel Siber Aylaklık için ,80 ve Eğlence Siber Aylaklığı için ,75 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin madde-toplam korelasyonlarının ,27 ile ,74 arasında değiştiği ve yapı geçerliğinin açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleriyle desteklendiği bildirilmiştir. Bu araştırmada ise DATSAÖ'nün tamamı için hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ,952 olarak bulunmuştur. Elde edilen bu değer, ölçeğin mevcut araştırma örnekleminde yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler istatistiksel analizlere tabi tutulmadan önce kontrol edilmiş ve analize uygun hâle getirilmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenmesinde frekans ve yüzde değerlerinden yararlanılmış; Derslerde Akıllı Telefon Siber Aylaklığı Ölçeği toplam puanı ile alt boyutlarına ilişkin betimsel istatistiklerin ortaya konulmasında minimum, maksimum, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Ayrıca ölçme aracının bu araştırma örneklemindeki güvenirliğini belirlemek amacıyla Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış ve ölçeğin toplamı için bu değer ,952 olarak bulunmuştur. Verilerin normal dağılım varsayımını karşılayıp karşılamadığını belirlemek amacıyla çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları incelenmiştir. Toplam siber aylaklık, tarama siber aylaklığı, etkileşimsel siber aylaklık ve eğlence siber aylaklığı puanlarına ilişkin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 aralığında olduğu belirlenmiştir. Bu değerler doğrultusunda verilerin normal dağılımdan önemli bir sapma göstermediği kabul edilmiş ve parametrik istatistiksel analizlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Katılımcıların toplam siber aylaklık ve alt boyut puanlarının cinsiyet ve öğrenim görülen üniversite değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. Sınıf düzeyine göre toplam siber aylaklık ve alt boyut puanlarının karşılaştırılmasında ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Tüm istatistiksel analizlerde anlamlılık düzeyi $p<,05$ olarak kabul edilmiştir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

3. BULGULAR

Tablo 1. Katılımcıların demografik değişkenleri

	Değişken	f	%
Cinsiyet	Kadın	158	53,4
	Erkek	138	46,6
Okul	Gazi Üniversitesi	152	51,4
	Hacettepe Üniversitesi	144	48,6
Sınıf	Hazırlık Sınıfı	10	3,4
	1. Sınıf	51	17,2
	2. Sınıf	72	24,3
	3. Sınıf	79	26,7
	4. Sınıf	84	28,4

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan toplam 296 öğrencinin %53,4'ünün (n=158) kadın, %46,6'sının (n=138) erkek olduğu görülmektedir. Bu bulgu, çalışma grubunda kadın öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla bir miktar daha yüksek oranda temsil edildiğini, ancak cinsiyet dağılımının genel olarak birbirine yakın olduğunu göstermektedir. Katılımcıların öğrenim gördükleri üniversitelere göre dağılımları değerlendirildiğinde, öğrencilerin %51,4'ünün (n=152) Gazi Üniversitesi'nde, %48,6'sının (n=144) Hacettepe Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü belirlenmiştir. Buna göre iki üniversiteden araştırmaya katılım oranlarının oldukça dengeli olduğu söylenebilir. Sınıf düzeyleri açısından ise katılımcıların %3,4'ünün (n=10) hazırlık sınıfında, %17,2'sinin (n=51) 1. sınıfta, %24,3'ünün (n=72) 2. sınıfta, %26,7'sinin (n=79) 3. sınıfta ve %28,4'ünün (n=84) 4. sınıfta öğrenim gördüğü tespit edilmiştir. Bu dağılım, katılımcıların en büyük bölümünü 4. sınıf öğrencilerinin, ardından sırasıyla 3. ve 2. sınıf öğrencilerinin oluşturduğunu; hazırlık sınıfındaki öğrencilerin ise örneklem içerisinde en düşük oranda temsil edildiğini göstermektedir.

Tablo 2. Ölçüm aracına yönelik aritmetik ortalama, standart sapma ve normallik dağılımları

	Min.	**Max.**	$\overline{x}$	**S**	**Skewness**	**Kurtosis**

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Toplam Siber Aylaklık	16,00	96,00	64,189	16,00	-,485	,138
Tarama Siber Aylaklığı	7,00	42,00	25,854	7,00	-,388	-,185
Etkileşimsel Siber Aylaklık	6,00	36,00	24,989	6,00	-,468	-,098
Eğlence Siber Aylaklığı	3,00	18,00	13,344	3,00	-,826	,285

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcıların toplam siber aylaklık puanlarının 16,00 ile 96,00 arasında değiştiği ve puan ortalamasının 64,19 (SS=16,00) olduğu görülmektedir. Siber aylaklığın alt boyutları değerlendirildiğinde, tarama siber aylaklığı puanlarının 7,00-42,00 arasında değiştiği ve ortalamanın 25,85 (SS=7,00), etkileşimsel siber aylaklık puanlarının 6,00-36,00 arasında değiştiği ve ortalamanın 24,99 (SS=6,00), eğlence siber aylaklığı puanlarının ise 3,00-18,00 arasında değiştiği ve ortalamanın 13,34 (SS=3,00) olduğu belirlenmiştir. Verilerin normal dağılıma uygunluğunu değerlendirmek amacıyla incelenen çarpıklık ve basıklık değerlerinin toplam siber aylaklık için sırasıyla -,485 ve ,138; tarama siber aylaklığı için -,388 ve -,185; etkileşimsel siber aylaklık için -,468 ve -,098; eğlence siber aylaklığı için ise -,826 ve ,285 olduğu tespit edilmiştir. Tüm boyutlara ilişkin çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1 ile +1 aralığında yer alması, puan dağılımlarının normal dağılımdan önemli bir sapma göstermediğine işaret etmektedir. Bu doğrultuda, toplam siber aylaklık ve alt boyutlarına ilişkin verilerin normal dağılım varsayımını karşıladığı ve sonraki analizlerde parametrik testlerin kullanılmasının uygun olduğu değerlendirilmiştir.

Tablo 3. Ölçüm aracı ile cinsiyet değişkeni arasındaki bağımsız örneklem t testi sonuçları

	N= (279)					
	Cinsiyet	**n**	$\overline{x}$	**S**	**t**	**p**
Toplam Siber Aylaklık	Kadın	158	64,90	17,57	,780	,436
	Erkek	138	63,36	16,27		
Tarama Siber Aylaklığı	Kadın	158	25,84	8,10	-,015	,988
	Erkek	138	25,86	7,79		
Etkileşimsel Siber Aylaklık	Kadın	158	25,47	7,23	1,286	,200

	Erkek	138	24,43	6,67		
Eğlence Siber Aylaklığı	Kadın	158	13,58	3,90	,193	,234
	Erkek	138	13,07	3,44		

Tablo 3 incelendiğinde, katılımcıların siber aylaklık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t testi sonuçlarına göre, toplam siber aylaklık puanlarında kadınların ortalamasının ($\bar{x}$=64,91) erkeklerin ortalamasından ($\bar{x}$=63,37) daha yüksek olduğu, ancak bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir (t=,780; p>,05). Tarama siber aylaklığı alt boyutunda kadınların ($\bar{x}$=25,85) ve erkeklerin ($\bar{x}$=25,86) puan ortalamalarının birbirine oldukça yakın olduğu ve cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür (t=-,015; p>,05). Etkileşimsel siber aylaklık alt boyutunda kadınların puan ortalaması ($\bar{x}$=25,47) erkeklerin puan ortalamasından ($\bar{x}$=24,43) daha yüksek olmakla birlikte, söz konusu farkın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı tespit edilmiştir (t=1,286; p>,05). Benzer şekilde eğlence siber aylaklığı alt boyutunda da kadınların puan ortalamasının ($\bar{x}$=13,58) erkeklerin puan ortalamasından ($\bar{x}$=13,07) daha yüksek olduğu, ancak bu farklılığın anlamlı düzeye ulaşmadığı belirlenmiştir (p>,05). Bu bulgular, katılımcıların toplam siber aylaklık düzeyleri ile tarama, etkileşimsel ve eğlence siber aylaklığı alt boyutlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı biçimde farklılaşmadığını göstermektedir.

Tablo 4. Ölçüm aracı ile okul değişkeni arasındaki bağımsız örneklem t testi sonuçları

N= (279)

	Okul	**n**	$\bar{x}$	**S**	**t**	**p**
Toplam Siber Aylaklık	Gazi	152	66,4934	17,19810	2,423	,016*
	Hacettepe	144	61,7569	16,43008		
Tarama Siber Aylaklığı	Gazi	152	27,1118	8,02277	2,828	,005*
	Hacettepe	144	24,5278	7,68064		
Etkileşimsel Siber Aylaklık	Gazi	152	25,7105	7,21811	1,834	,068
	Hacettepe	144	24,2292	6,67604		
Eğlence Siber Aylaklığı	Gazi	152	13,6711	3,67698	1,563	,119
	Hacettepe	144	13,0000	3,70786		

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Tablo 4 incelendiğinde, katılımcıların siber aylaklık düzeylerinin öğrenim gördükleri üniversiteye göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız örneklem t testi sonuçlarına göre, toplam siber aylaklık puanlarının okul değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir (t=2,423; p=,016). Gazi Üniversitesi öğrencilerinin toplam siber aylaklık puan ortalamalarının ($\bar{x}$=66,49), Hacettepe Üniversitesi öğrencilerinin puan ortalamalarından ($\bar{x}$=61,76) daha yüksek olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, tarama siber aylaklığı alt boyutunda da okul değişkenine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (t=2,828; p=,005). Bu alt boyutta Gazi Üniversitesi öğrencilerinin puan ortalamalarının ($\bar{x}$=27,11), Hacettepe Üniversitesi öğrencilerinin puan ortalamalarından ($\bar{x}$=24,53) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna karşılık, etkileşimsel siber aylaklık alt boyutunda okul değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (t=1,834; p=,068). Bu bulgular, öğrenim görülen üniversitenin toplam siber aylaklık ve tarama siber aylaklığı düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturduğunu ve söz konusu farklılığın Gazi Üniversitesi öğrencileri lehine olduğunu; etkileşimsel siber aylaklık düzeylerinin ise üniversiteye göre anlamlı biçimde farklılaşmadığını göstermektedir.

Tablo 5. Ölçüm aracı ile sınıf değişkeni arasındaki tek yönlü varyans analizi ANOVA testi sonuçları

	N= (279)					
	Sınıf	**n**	$\bar{x}$	**S**	**F**	**p**
Toplam Siber Aylaklık	Hazırlık Sınıfı	10	54,10	18,23	1,137	,339
	1.	51	66,29	15,95		
	2.	72	63,47	16,41		
	3.	79	64,16	14,98		
	4.	84	64,75	19,39		
	Toplam	296	64,18	16,96		
Tarama Siber Aylaklığı	Hazırlık Sınıfı	10	20,00	8,91	1,611	,172
	1.	51	26,45	8,16		
	2.	72	25,70	7,85		
	3.	79	25,63	6,63		

	4.	84	26,52	8,76		
	Toplam	296	25,85	7,95		
Etkileşimsel Siber Aylaklık	Hazırlık Sınıfı	10	23,30	5,41	,397	,810
	1.	51	25,90	6,55		
	2.	72	24,68	6,92		
	3.	79	24,96	6,52		
	4.	84	24,92	7,90		
	Toplam	296	24,98	6,98		
Eğlence Siber Aylaklığı	Hazırlık Sınıfı	10	10,80	5,11	1,695	,151
	1.	51	13,94	3,01		
	2.	72	13,08	3,63		
	3.	79	13,56	3,45		
	4.	84	13,29	4,09		
	Toplam	296	13,34	3,70		

Tablo 5 incelendiğinde, katılımcıların siber aylaklık düzeylerinin sınıf düzeyine göre anlamlı biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre, toplam siber aylaklık puanlarının sınıf değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir (F=1,137; p=,339). Toplam siber aylaklık puan ortalamaları incelendiğinde, en yüksek ortalamanın 1. sınıf öğrencilerine ($\bar{x}$=66,29), en düşük ortalamanın ise hazırlık sınıfı öğrencilerine ($\bar{x}$=54,10) ait olduğu görülmektedir. Tarama siber aylaklığı alt boyutunda da sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (F=1,611; p=,172). Bu alt boyutta en yüksek puan ortalamasına 1. sınıf öğrencilerinin ($\bar{x}$=26,45), en düşük puan ortalamasına ise hazırlık sınıfı öğrencilerinin ($\bar{x}$=20,00) sahip olduğu belirlenmiştir. Etkileşimsel siber aylaklık alt boyutunda sınıflar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüş (F=,397; p=,810), puan ortalamalarının sınıf düzeyleri arasında birbirine oldukça yakın olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, eğlence siber aylaklığı alt boyutunda da sınıf değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (F=1,695; p=,151). Sonuç olarak, katılımcıların toplam siber aylaklık ile tarama, etkileşimsel ve eğlence siber aylaklığı düzeylerinin sınıf değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşmadığı belirlenmiştir (p>,05).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada, üniversite öğrencilerinin derslerde siber aylaklık düzeyleri cinsiyet, öğrenim görülen üniversite ve sınıf düzeyi değişkenleri açısından incelenmiştir. Araştırma bulguları genel olarak değerlendirildiğinde, öğrencilerin siber aylaklık davranışlarının cinsiyet ve sınıf düzeyine göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı, buna karşılık öğrenim görülen üniversitenin toplam siber aylaklık ve tarama siber aylaklığı açısından farklılaştırıcı bir değişken olduğu belirlenmiştir.

Cinsiyet değişkenine ilişkin sonuçlar incelendiğinde, kadın ve erkek öğrencilerin toplam siber aylaklık ile tarama, etkileşimsel ve eğlence siber aylaklığı puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Bu bulgu, akıllı telefonların ve mobil internet altyapısının her iki cinsiyet için de gündelik ve akademik yaşamın ayrılmaz bir parçası hâline gelmiş olmasıyla açıklanabilir. Alanyazın incelendiğinde, bu bulguyu doğrudan destekleyen çok sayıda çalışma mevcuttur. Örneğin, Türkiye'deki devlet üniversitelerinde öğrenim gören 885 lisans öğrencisiyle kapsamlı bir path analizi yürüten Gökçearslan, Uluyol ve Şahin (2018), cinsiyetin siber aylaklık düzeyleri üzerinde hiçbir anlamlı etkisi olmadığını saptamıştır. Benzer şekilde, Kuzey Kıbrıs bağlamında üniversite öğrencilerinin derslerdeki akıllı telefon kullanımını inceleyen ve bu araştırmayla birebir aynı ölçme aracını (DATSAÖ) kullanan Ozdamli ve Ercag (2021) da, öğrencilerin toplam siber aylaklık ve tarama boyutundaki davranışlarının cinsiyet açısından homojen bir dağılım sergilediğini belirlemiştir. Ayrıca, okul öncesi öğretmenleri üzerinde siber aylaklık araştırması yapan Dağlı, Atabay ve Gezgin (2026), Karaoğlan-Yılmaz ve diğerleri (2015) ile Vitak, Crouse ve LaRose (2011) da teknolojinin eğitim ve iş ortamlarındaki amaç dışı kullanımının bireysel cinsiyetten ziyade erişilebilirlik ve ortamsal normlarla şekillendiğini vurgulayarak bu bulgumuzu desteklemektedirler.

Elde edilen bulgular, alanyazındaki farklılaşan bazı araştırma sonuçlarıyla da teorik açıdan anlamlı bir paralellik göstermektedir. Lise öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalarda (örn. Baturay & Toker, 2015; Şahin, Sarsar, Sapmaz, & Hamutoğlu, 2022), erkek öğrencilerin siber aylaklık düzeylerinin kız öğrencilerden anlamlı derecede yüksek olduğu sıklıkla raporlanmaktadır. Ancak Baturay ve Toker (2015), siber aylaklığın "sosyalleşme" (socialization) boyutu söz konusu olduğunda cinsiyetler arasındaki farkın tamamen kaybolduğunu ve kız öğrencilerin sosyalleşme amacıyla en az erkekler kadar siber aylaklık sergilediğini saptamıştır. Benzer bir durum, daha geniş ve karma örneklemlerle çalışan Akbulut, Dönmez ve Dursun (2017) tarafından da dile getirilmiştir. Araştırmacılar, erkeklerin siber aylaklık puanlarındaki görece yüksekliğin büyük oranda "oyun ve çevrim içi bahis/kumar" gibi belirli alt boyutlardan kaynaklandığını, buna karşılık tarama ve iletişimsel boyutlarda kadınlar ile benzer düzeyde olduklarını vurgulamışlardır. Bizim çalışmamızda da kadın öğrencilerin toplam siber aylaklık (M=64,91) ve etkileşimsel siber aylaklık (M=25,47) puanlarının erkek öğrencilerden (sırasıyla M=63,37 ve M=24,43) görece yüksek olması, istatistiksel olarak anlamlı olmasa da, kadın öğrencilerin akıllı telefonlarını ders sırasında daha çok sosyal etkileşim ve iletişimsel amaçlarla kullandığına işaret eden Metin-Orta ve Demirutku (2022) bulgularıyla uyumludur. Metin-Orta ve Demirutku (2022), siber aylaklık süreçlerinde

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

cinsiyete göre farklı psikolojik aracılık mekanizmalarının işlediğini; kadınların siber aylaklık tutumlarının siber aylaklık davranışına dönüşmesinde bireysel değerlerin doğrudan rol oynadığını, erkeklerde ise bu durumun daha çok genel internet kullanım sıklığı ve alışkanlıklarıyla (habit) şekillendiğini belirlemişlerdir. Bu durum, siber aylaklığın niceliksel sıklığından ziyade niteliksel yönelimlerinin ve psikolojik yollarının cinsiyete göre farklılaşabileceğini göstermektedir. Her ne kadar toplam siber aylaklık, etkileşimsel siber aylaklık ve eğlence siber aylaklığı puan ortalamaları kadın öğrencilerde görece daha yüksek olsa da bu farklılıkların anlamlı düzeye ulaşmaması, ders sırasında gerçekleştirilen siber aylaklık davranışlarının belirli bir cinsiyete özgü bir eğilim olarak değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Dijital teknolojilerin ve özellikle akıllı telefonların üniversite öğrencilerinin günlük yaşamlarında yaygın biçimde kullanılması, ders dışı dijital etkinliklerin kadın ve erkek öğrenciler açısından benzer davranış örüntülerine dönüşmesine neden olmuş olabilir. Bu açıdan siber aylaklığın cinsiyetten çok öğrencilerin teknoloji kullanım alışkanlıkları, derse yönelik ilgileri, dikkat düzeyleri ve ders ortamının özellikleri gibi başka değişkenlerle ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada öğrenim görülen üniversite değişkenine göre elde edilen sonuçlar ise dikkat çekicidir. Gazi Üniversitesi öğrencilerinin toplam siber aylaklık ve tarama siber aylaklığı puanlarının Hacettepe Üniversitesi öğrencilerinden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna karşılık etkileşimsel ve eğlence siber aylaklığı açısından iki üniversitenin öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu durum, üniversiteler arasındaki farklılığın siber aylaklığın bütün boyutlarında ortaya çıkan genel bir farklılıktan ziyade, özellikle ders sırasında internet üzerinde gezinme, çeşitli içerikleri inceleme ve dersle ilişkili olmayan çevrim içi etkinliklere yönelme davranışlarıyla ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Alanyazında, sınıftaki çevresel faktörlerin ve ders dinamiklerinin siber aylaklığı tetikleyen en önemli situational (durumsal) unsurlar olduğu bilinmektedir (Lim, 2002; Spector, 2023). Nitekim Lim (2022) ve Spector (2023) tarafından yapılan çalışmalarda, bireylerin bulundukları ortamlardaki görevlerden uzaklaşarak siber aylaklığa yönelmelerinin arkasında yatan en güçlü situational belirleyicinin motivasyon kaybı, aşırı bilişsel yüklenme (overload) veya dersin yapısından kaynaklanan can sıkıntısı (boredom) olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca Andel ve diğerleri (2019) ile Askew ve diğerleri (2014), bireylerin görev üzerindeki stres ve can sıkıntısını yönetmek adına siber aylaklığı bir başa çıkma (coping) mekanizması olarak kullandıklarını belirtmektedir. İki üniversite arasında etkileşimsel ve eğlence boyutlarında fark olmaması ise Spector (2023) tarafından kavramsallaştırılan "cyber-respite" (siber dinlenme/mola) yaklaşımıyla açıklanabilir; kısa süreli mesajlaşma veya eğlence molaları kurumsal bağlamdan bağımsız evrensel bir öz-düzenleme mekanizmasıdır. Bununla birlikte, Akbulut, Dönmez ve Dursun (2017) ile Dağlı, Atabay ve Gezgin (2026), kurumsal iklimin ve uygulanan teknoloji politikalarının siber aylaklık sıklığı üzerinde önemli bir yordayıcı olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin, geleneksel ve pasif dinlemeye dayalı geniş amfi derslerinde, öğrencilerin kendilerini daha az görünür hissetmeleri ve ders katılımından uzaklaşmaları nedeniyle siber aylaklık oranlarının arttığı bilinmektedir (Akbulut et al., 2017). Gazi Üniversitesi'ndeki eğitim fakültesi ve diğer fakültelerdeki amfi yapısı, ders formatları veya öğretim elemanlarının derslerde akıllı telefon kullanımını tolere etme düzeyleri, öğrencileri ders

esnasında internette gezinmeye (tarama siber aylaklığı) daha fazla teşvik etmiş olabilir. Buna karşılık, Hacettepe Üniversitesi'nde derslerin görece daha uygulamalı, öğrenci merkezli ya da teknoloji kullanımını pedagojik olarak entegre eden formatlarda işlenmesi siber aylaklık davranışını sınırlamış olabilir. Farklı şekilde, iki üniversite arasında etkileşimsel ve eğlence siber aylaklığı boyutlarında anlamlı bir farklılığın bulunmaması, ders sırasında anlık mesajlaşma veya kısa eğlence molalarının, kurumsal bağlamdan bağımsız olarak tüm üniversite öğrencileri arasında ortak bir dijital alışkanlık olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, Spector (2023) tarafından geliştirilen "cyber-respite" (siber dinlenme/mola) kavramıyla da açıklanabilir; öğrenciler dersin yoğunluğundan veya yarattığı stresten kaçmak, zihinsel bir mola verip tekrar odaklanmak amacıyla kısa süreli etkileşimsel veya eğlence amaçlı siber aylaklığı evrensel bir kendi kendini düzenleme (self-regulation) mekanizması olarak kullanmaktadırlar. Üniversiteler arasında ortaya çıkan bu farklılığın doğrudan kurumun kendisinden kaynaklandığını söylemek mümkün değildir. Öğrenci profili, derslerin işleniş biçimi, sınıf ortamı, öğretim elemanlarının teknoloji kullanımına yönelik yaklaşımları, derslerde öğrencilerin aktif katılım düzeyleri ve öğrencilerin bireysel dijital kullanım alışkanlıkları gibi çeşitli etkenler söz konusu farklılığın oluşmasında rol oynayabilir. Bu nedenle üniversite değişkenine ilişkin bulgunun, kurumsal özelliklerden çok üniversitelerde oluşan farklı akademik ve teknolojik kullanım bağlamlarının bir göstergesi olarak değerlendirilmesi daha uygun olacaktır.

Sınıf düzeyine ilişkin bulgular incelendiğinde, toplam siber aylaklık ile tarama, etkileşimsel ve eğlence siber aylaklığı puanlarının hazırlık, birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri arasında anlamlı biçimde farklılaşmadığı görülmüştür. Bazı sınıf düzeylerinin puan ortalamaları diğerlerinden yüksek olmakla birlikte bu farklılıklar istatistiksel anlamlılığa ulaşmamıştır. Bu sonuç, üniversite eğitiminde geçirilen sürenin tek başına öğrencilerin derslerde siber aylaklık davranışlarını açıklamada yeterli olmadığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle öğrencilerin üniversiteye yeni başlamış ya da mezuniyete yaklaşmış olmaları, siber aylaklık düzeylerinde sistematik bir artış veya azalış meydana getirmemektedir. Siber aylaklığın farklı sınıf düzeylerinde benzer biçimde görülmesi, davranışın üniversite yaşamının belirli bir döneminden çok öğrencilerin genel dijital kullanım alışkanlıkları ve ders ortamındaki davranış biçimleriyle ilişkili olabileceğine işaret etmektedir. Alanyazında yer alan çalışmalar da bu bulgumuzu büyük ölçüde desteklemektedir. Örneğin, Gökçearslan ve diğerleri (2018) de üniversite düzeyinde yaptıkları çalışmada, sınıf düzeyinin akıllı telefon siber aylaklığı üzerinde hiçbir anlamlı etkisi olmadığını belirlemişlerdir. Bu durum, siber aylaklığın sınıf seviyesinden ziyade, bireysel internet kullanım alışkanlıkları, akıllı telefon bağımlılığı düzeyleri ve bireyin teknoloji kullanımındaki öz-düzenleme kapasitesiyle ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Buna karşın, lise düzeyinde yapılan bazı araştırmalarda (örn. Baturay & Toker, 2015), sınıf düzeyi arttıkça siber aylaklık sıklığının arttığı yönünde bulgular mevcuttur. Baturay ve Toker (2015), 9. sınıf öğrencilerinin üst sınıflara göre anlamlı derecede daha az siber aylaklık yaptığını saptamıştır. Lise düzeyinde görülen bu farklılık, öğrencilerin okula, öğretmenlere ve kurallara alışmasıyla birlikte hissettikleri "rahatlık" ve kuralları esnetme eğiliminin artmasıyla açıklanmaktadır. Ancak üniversite düzeyinde (çalışmamızın örnekleminde olduğu gibi), öğrenciler ilk yıldan itibaren yüksek düzeyde bireysel özgürlüğe ve akıllı telefon kullanım

otonomisine sahip oldukları için, bu "rahatlık" ve alışma eşiği en baştan itibaren yüksek düzeydedir. Dolayısıyla, hazırlık veya birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar siber aylaklık davranışının stabil bir görünüm sergilemesi son derece doğaldır. Lim (2022) incelemesinde de vurgulandığı üzere, siber aylaklık davranışları bireylerde erken yaşlarda birer "kullanım alışkanlığı" (habitual behavior) olarak kemikleşmekte ve kurumsal yaptırımlar veya akademik kademeler değişse dahi bu otomatik davranış örüntüleri kalıcılığını korumaktadır. Bu durum, üniversitede sınıf seviyesi ilerlese de siber aylaklık alışkanlıklarının neden anlamlı bir değişime uğramadığını teorik olarak açıklamaktadır. Nitekim Ergün ve Altun (2012) ile Kalaycı (2010) da üniversite öğrencilerinde siber aylaklığın sınıf seviyesinden bağımsız olarak öz-düzenleme yetersizlikleri ve dijital kullanım alışkanlıkları neticesinde şekillendiğini ortaya koymuşlardır. Lim (2022), Yıldız Durak ve Saritepeci (2019) ile Wu, Mei ve Ugrin (2018) de siber aylaklığın zamanla kalıcı bir "kullanım alışkanlığı" (habitual behavior) hâline geldiğini ve akademik seviye ilerlese dahi stabil kaldığını vurgulamaktadırlar.

Sonuç olarak, araştırma bulguları üniversite öğrencilerinin derslerde gerçekleştirdikleri siber aylaklık davranışlarının cinsiyet ve sınıf düzeyi bakımından benzer özellikler gösterdiğini, ancak öğrenim görülen üniversiteye göre özellikle toplam siber aylaklık ve tarama siber aylaklığı açısından farklılaşabildiğini ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, derslerde siber aylaklığın yalnızca öğrencilerin demografik özellikleri üzerinden değerlendirilmemesi gerektiğini; sınıf ortamı, öğretim sürecinin niteliği ve öğrencilerin dijital teknoloji kullanım alışkanlıklarıyla birlikte ele alınmasının daha açıklayıcı olabileceğini göstermektedir. Bu doğrultuda üniversitelerde akıllı telefon ve internet kullanımını tamamen sınırlandırmaya yönelik yaklaşımlar yerine, öğrencilerin dijital teknolojileri ders amaçları doğrultusunda kullanmalarını teşvik eden ve derse aktif katılımlarını artıran öğretim uygulamalarının geliştirilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca ileride yapılacak araştırmalarda farklı üniversite ve bölümlerden daha geniş örneklemlerin çalışmaya dâhil edilmesi; günlük akıllı telefon kullanım süresi, sosyal medya kullanım yoğunluğu, akademik başarı, derse yönelik motivasyon, dikkat düzeyi ve öğretim yöntemleri gibi değişkenlerin de siber aylaklıkla birlikte incelenmesi, bu davranışın nedenlerinin daha kapsamlı biçimde açıklanmasına katkı sağlayabilir.

ÖNERİLER

1. **Öğrenci Merkezli ve Aktif Katılım Odaklı Ders Tasarımı:** Derslerin pasif dinleme yerine akıllı telefonlar üzerinden gerçek zamanlı anketler, Kahoot gibi eğitsel oyunlar ve çevrim içi beyin fırtınası etkinlikleriyle işlenebilir.

2. **Öz-Düzenleme Seminerleri:** Öğrencilerin kendi dikkat kaynaklarını doğru yönetebilmeleri amacıyla bireysel öz-düzenleme becerilerini artıracak eğitimlerin düzenlenebilir.

3. **Dijital Okuryazarlık Eğitimleri:** Teknolojinin ders dışı amaçlarla kontrolsüz kullanımını önlemek üzere öğrencilere yönelik dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilebilir.

4. **Kontrollü Siber Dinlenme (Cyber-Respite) Molaları:** Zihinsel yenilenme sağlamak ve siber aylaklığın tüm derse yayılmasını engellemek amacıyla öğretim elemanlarının kısa ve planlı molalara izin verilebilir.

5. **Çok Boyutlu ve Boylamsal Araştırmalar:** Gelecek çalışmalarda siber aylaklığın; akademik başarı, motivasyon, akıllı telefon bağımlılığı ve sınıf iklimi gibi değişkenlerle karma veya boylamsal (longitudinal) modellerle incelenebilir.

5. KAYNAKLAR

Akbulut, Y., Dönmez, O., & Dursun, Ö. Ö. (2017). Cyberloafing and social desirability bias among students and employees. *Computers in Human Behavior*, 72, 87–95. https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.043

Akbulut, Y., Dursun, Ö. Ö., Dönmez, O., & Şahin, Y. L. (2016). In search of a measure to investigate cyberloafing in educational settings. Computers in Human Behavior, 55, 616–625. https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.11.002

Andel, S. A., Kessler, S. R., Pindek, S., Kleinman, G., & Spector, P. E. (2019). Is cyberloafing more complex than we originally thought? Cyberloafing as a coping response to workplace aggression exposure. Computers in Human Behavior, 101, 124–130. https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.07.013

Askew, K., Buckner, J. E., Taing, M. U., Ilie, A., Bauer, J. A., & Coovert, M. D. (2014). Explaining cyberloafing: The role of the theory of planned behavior. Computers in Human Behavior, 36, 510–519. https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.04.006

Baturay, M. H., & Toker, S. (2015). An investigation of the impact of demographics on cyberloafing from an educational setting angle. *Computers in Human Behavior*, 50, 358–366. https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.03.081

Blanchard, A. L., & Henle, C. A. (2008). Correlates of different forms of cyberloafing: The role of norms and external locus of control. Computers in Human Behavior, 24(3), 1067–1084. https://doi.org/10.1016/j.chb.2007.03.008

Blau, G., Yang, Y., & Ward-Cook, K. (2006). Testing a measure of cyberloafing. Journal of Allied Health, 35(1), 9–17.

Dağlı, E. S., Atabay, E., & Gezgin, D. M. (2026). Okul öncesi öğretmenleri arasında siber aylaklık davranışları: İçsel, dışsal ve yönetimsel öğretmen motivasyonunun etkisi. *Journal of Education and Future,* (29), 59-73. https://doi.org/10.30786/jef.1613489

Ergün, E., & Altun, A. (2012). Öğrenci gözüyle siber aylaklık ve nedenleri. Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 2(1), 36–53.

Ergün, E. ve Altun, A. (2012). Öğrenci gözüyle siber aylaklık ve nedenleri. Eğitim Teknolojisi: Kuram ve Uygulama, 2(1), 36-53. [Çevrim-içi: http://dergipark.ulakbim.gov.tr/etku/article/view/5000055470/5000052775

Gökçearslan, Ş., Uluyol, Ç., & Şahin, S. (2018). Smartphone addiction, cyberloafing, stress and social support among university students: A path analysis. *Children and Youth Services Review*, 91, 47–54. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.05.036

Kalaycı, E. (2010). Üniversite öğrencilerinin siber aylaklık davranışları ile öz düzenleme stratejileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Karaoğlan-Yılmaz, F. G., Yılmaz, R., Öztürk, H. T., Sezer, B., & Karademir, T. (2015). Cyberloafing as a barrier to the successful integration of information and communication technologies into teaching and learning environments. Computers in Human Behavior, 45, 290–298. https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.12.023

Lim, V. K. G. (2002). The IT way of loafing on the job: Cyberloafing, neutralizing and organizational justice. *Journal of Organizational Behavior*, 23(5), 675–694. https://doi.org/10.1002/job.161

Lim, V. K. G., & Chen, D. J. Q. (2012). Cyberloafing at the workplace: Gain or drain on work?. *Behaviour & Information Technology*, 31(4), 343-353. https://doi.org/10.1080/0144929X.2011.631422

Lim, V. K. G., & Teo, T. S. H. (2005). Prevalence, perceived seriousness, justification and regulation of cyberloafing in Singapore: An exploratory study. Information & Management, 42(8), 1081–1093. https://doi.org/10.1016/j.im.2004.12.002

Metin-Orta, İ., & Demirutku, K. (2022). Cyberloafing behaviors among university students and its relation to Hedonistic-Stimulation value orientation, cyberloafing attitudes, and time spent on the Internet. *Current Psychology*, 41, 4271–4282. https://doi.org/10.1007/s12144-020-00932-9

Ozdamli, F., & Ercag, E. (2021). Cyberloafing among university students. *TEM Journal*, 10(1), 421–426. https://doi.org/10.18421/TEM101-53

Polat, M. (2018). Derslerde Akıllı Telefon Siber Aylaklığı Ölçeği (DATSAÖ): Üniversite öğrencileri için bir ölçek uyarlama çalışması. Social Sciences Studies Journal (SSSJournal), 4(21), 3114–3127. https://doi.org/10.26449/sssj.733

Spector, P. E. (2023). The dual nature of cyberloafing. Applied Psychology, 72(4), 1435–1448. https://doi.org/10.1111/apps.12472

Şahin, Y. L., Sarsar, F., Sapmaz, F., & Hamutoğlu, N. B. (2022). Lise öğrencilerinde öz-düzenleme becerilerinin kişilik yapıları, siber aylaklık ve nomofobi entegrasyonlu bir model çerçevesinde incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 51(1), 501-537. https://doi.org/10.14812/cufej.1029012

Vitak, J., Crouse, J., & LaRose, R. (2011). Personal Internet use at work: Understanding cyberslacking. Computers in Human Behavior, 27(5), 1751–1759. https://doi.org/10.1016/j.chb.2011.03.002

Wu, J. N., Mei, W. J., & Ugrin, J. C. (2018). Student cyberloafing in and out of the classroom in China and the relationship with student performance. Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 21(3), 199–204. https://doi.org/10.1089/cyber.2017.0397

Yıldız Durak, H., & Saritepeci, M. (2019). Occupational burnout and cyberloafing among teachers: Analysis of personality traits, individual and occupational status variables as predictors. The Social Science Journal, 56(1), 69–87. https://doi.org/10.1016/j.soscij.2018.10.011

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ÖĞRETMEN ADAYLARININ SUÇ KAVRAMINA İLİŞKİN ALGILARI: BİR METAFOR ANALİZİ ÇALIŞMASI

Prof. Dr. Sevda KOÇ AKRAN
Siirt Üniversitesi, Eğitim Bilimler Bölümü
sevdakc@siirt.edu.tr, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4205-0148

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, öğretmen adaylarının suç kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforları belirlemektir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. İki bölümden oluşan formun birinci bölümünde katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise katılımcılardan 'Suç …… gibidir/benzerdir; çünkü ……' cümlesini tamamlamaları istenmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Bulgular, katılımcıların suç kavramına ilişkin olarak Covid-19, acı biber, kirli çamaşır, labirent, mobbing, deprem, yangın, kanser, yaraya tuz basma ve karanlık oda metaforlarını daha sık kullandıklarını göstermiştir. Toplam 48 metafor belirlenmiş ve bu metaforlar dört tema altında sınıflandırılmıştır. Ulaşılan sonuçlar doğrultusunda çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birey, suç, suç algısı, metafor.

TEACHER CANDIDATES' PERCEPTIONS OF THE CONCEPT OF CRIME: A METAPHOR ANALYSIS STUDY

ABSTRACT

The main objective of this research is to identify the metaphors that teacher candidates develop regarding the concept of crime. This study was conducted using the phenomenology design, a qualitative research method. The study group consists of teacher candidates studying at the Faculty of Education at Siirt University. A semi-structured interview form was used as the data collection instrument in the study. The form consists of two sections; the first section includes questions regarding the participants' demographic information. In the second section, participants were asked to complete the sentence: 'Crime is like/similar to ……; because …….'. The data obtained within the scope of the research were analyzed using the content

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

analysis method. The findings revealed that participants more frequently employed metaphors such as Covid-19, hot pepper, dirty laundry, a maze, mobbing, an earthquake, a fire, cancer, rubbing salt into a wound, and a dark room in relation to the concept of crime. A total of 48 metaphors were identified and classified under four themes. Various recommendations were developed based on the results obtained.

Keywords: Individual, crime, perception of crime, metaphor.

GİRİŞ

Teknolojik gelişmeler, aile ve toplum yapısındaki değişimler, eğitim sistemindeki dönüşümler, ekonomik koşullar ve bireylerin özellikleri gibi çeşitli faktörler, bireylerin beklenti ve ihtiyaçlarının yeniden şekillenmesine neden olmaktadır. Bireylerin temel ihtiyaç ve beklentilerinin yeterince karşılanmaması, toplumsal düzeni olumsuz etkileyen çeşitli davranışların ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir. Bu davranışların süreklilik kazanması ve yaygınlaşması ise toplumsal düzeyde "suç" kavramıyla ifade edilen eylemlerin artmasına neden olabilmektedir. Nitekim Türkiye'de her yıl 0-18 yaş grubunda yaklaşık 83 bin çocuğun suça sürüklendiği, 76 bin çocuğun mağduriyet yaşadığı ve mahkeme sürecine dâhil olduğu, 23 bin çocuğun ise çeşitli nedenlerle kayıt altına alındığı belirtilmektedir (Bülbül ve Doğan, 2016).

Çocukların ve gençlerin suçla ilişkili davranışlara yönelmesinin önlenmesi, toplumsal huzurun ve güvenliğin sağlanması açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, suç eğiliminin azaltılması ve çocukların suça yönelmesine neden olan risk faktörlerinin belirlenerek gerekli önlemlerin alınması beklenmektedir (Kepenekçi ve Özcan, 2000). Özellikle çocukların gelişimsel özellikleri ve korunma ihtiyaçları dikkate alındığında, çocukların adalet sistemi içerisinde yalnızca suçla ilişkilendirilen bireyler olarak değil, aynı zamanda korunması ve desteklenmesi gereken bireyler olarak ele alınması gerekmektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda, dünya genelinde çocukların haklarının korunmasına yönelik çeşitli uluslararası düzenlemeler ve sözleşmeler geliştirilmiştir. Türkiye de çocuk haklarının korunmasına ilişkin uluslararası düzenlemelere taraf olmuş ve bu alanda çeşitli yasal düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Mesela 1990 yılında Türkiye tarafından imzalanan, 1995 yılında Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi kapsamında 2005 yılındaki 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu bu uygulamalardan biridir. Söz konusu Kanun, çocukların korunmasını ve adalet sistemi içerisinde çocukların hak ve yararlarının gözetilmesini esas alan düzenlemeler içermektedir. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda "suça sürüklenen çocuk" kavramı, "kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk" şeklinde tanımlanmaktadır (Ökdem, 2019: 590). 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda yer alan söz konusu tanım, çocuğun yalnızca gerçekleştirdiği iddia edilen fiil üzerinden değil, içinde bulunduğu hukuki süreç ve korunma ihtiyacı doğrultusunda değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Çocukların adalet sistemiyle temasının azaltılması için onları suça yönelten bireysel ve toplumsal etkenler belirlenmeli ve bu etkenlere yönelik koruyucu ve önleyici çalışmaların geliştirilmelidir. Çocukların suça sürüklenmesinin nedenlerini ortaya koyabilmek için öncelikle suçun toplumsal ve hukuki açıdan nasıl ele alındığının açıklanması gerekmektedir.

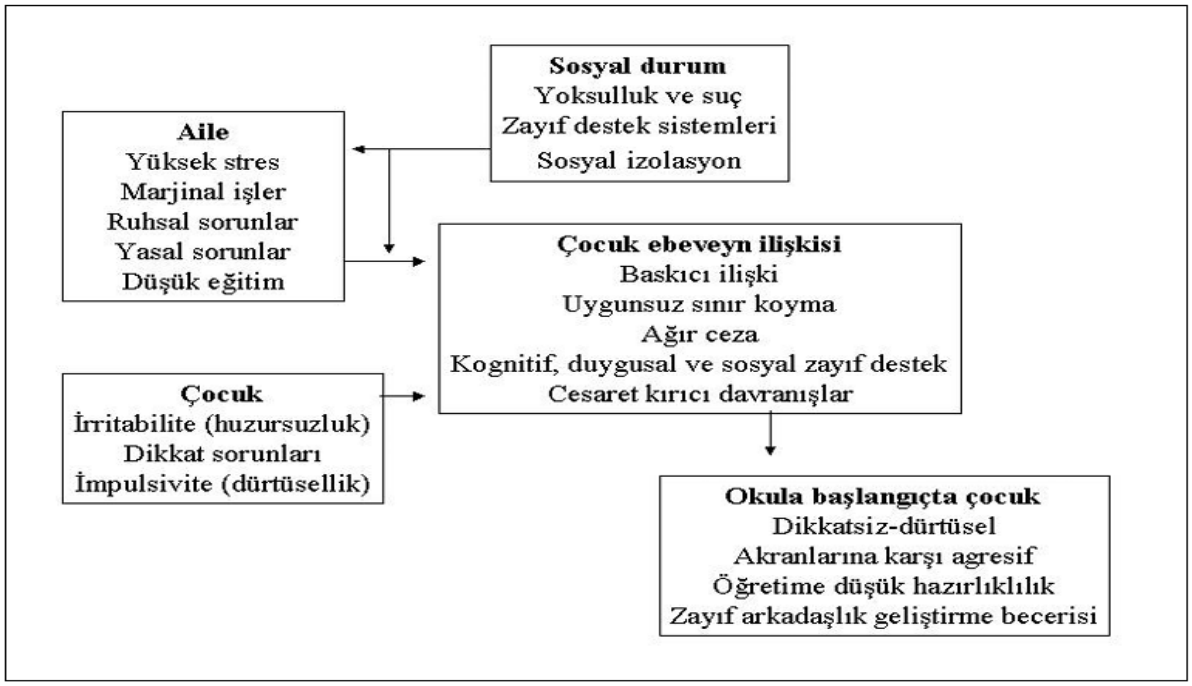
İnsanlık tarihi boyunca varlığını sürdüren suç, toplumların değerleri, yaşam biçimleri, hukuki düzenlemeleri ve algıları doğrultusunda şekillenen sosyal bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Ayhan ve Çubukçu'ya (2007) göre suç, hukuk düzeni tarafından yasaklanan ve karşılığında yaptırım uygulanan bir eylemdir. Bu eylem, içinde gerçekleştiği hukuki ve toplumsal koşullara (Bakınız Çizelge 1), toplumdan topluma-dönemden döneme değişim gösterebilmektedir (Burkay, 2008).

Çizelge 1. İşyerinde işlenen suçlara ait suç tanımları (Aytaç, Aytaç ve Bayram, 2007).

Analiz İçin Suç Kategorileri	Suç Tanımları
Mala karşı suçlar	Başkasının malına zarar verme, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal, hırsızlık, yağma
Kamu güvenine karşı suçlar	Umumi sahtecilik, (resmi-özel evrakta sahtecilik) sahtecilik ile ilgili suçlar
Şahsa karşı suçlar	Kasıtlı adam öldürme, kastı aşan adam öldürme, yaralama, hakaret-sövme, özel tahrik, kişiye karşı şiddet

Çizelge 1'de görüldüğü üzere suç davranışının temelinde, bireyin içinde yaşadığı toplumun norm ve kurallarına aykırı davranışları bulunmaktadır. Bu tür davranışlar sergileyen bireyler, dürtülerini kontrol etmede güçlük yaşayabilmekte ve sosyal becerilerinde zayıflamalar görülebilmektedir. Bunun yanı sıra, aile ve okul gibi bireyin gelişiminde önemli role sahip kurumların, davranışların altında yatan sorunları göz ardı etmesi de suç davranışının ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir. Özellikle çocukluk döneminde başlayan davranışsal sorunlar, ilerleyen süreçlerde suç davranışına dönüşebilmektedir. Çocuklarda gözlenen bu davranışların ortaya çıkmasında aile yapısı, sosyal koşullar, çevresel faktörler ve okul ortamı gibi çeşitli etkenler rol oynayabilmektedir (Bakınız: Görsel 1) (Ögel, Tarı ve Yılmazçetin Eke, 2005).

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Görsel 1. Okul öncesi ve okula geçiş döneminde risk altındaki çocuklarda gözlenen sorunlar (Ögel, Tarı ve Yılmazçetin Eke, 2005:14).

Görsel 1'de görüldüğü üzere suç, oluşumunda birçok bireysel ve çevresel etkenin rol oynadığı sosyolojik bir olgudur. Çocuklar, erken yaşlarda bu etkenleri ve ortaya çıkarabilecekleri sonuçları yeterince değerlendiremeyebilir. Özellikle ergenlik döneminde bireysel ve çevresel değişimlerin etkisiyle suça yönelme riskinin daha belirgin hâle gelebildiği görülmektedir. Örneğin TÜİK verilerine göre 2013 yılında güvenlik birimlerine getirilen çocukların sayısı bir önceki yıla göre %11,6 artmış ve bu çocukların %57,9'unun 15-17 yaş grubunda olduğu belirlenmiştir. Aynı yıl suç işlediği iddiasıyla güvenlik birimlerine getirilen 115.439 çocuğun %88,7'sini erkek çocuklar oluşturmuş; çocuklara en fazla isnat edilen fiilin ise yaralama olduğu tespit edilmiştir (Çopur, Ulutaşdemir ve Balsak, 2015). 2017 yılı TÜİK verilerine göre ise 17 yaşından küçük 107.984 çocuk, 25 farklı suç türünün yer aldığı olaylara karışmıştır. Bu çocukların 75.828'i 15-17 yaş, 23.842'si 12-14 yaş ve 6.954'ü 11 yaş ve altı grubunda yer almaktadır (Ökdem, 2019). Söz konusu veriler, özellikle ergenlik dönemindeki çocukların adli süreçlerle daha fazla karşılaşabildiğini göstermektedir.

Çocukların suça yönelmesinde bireysel özelliklerin yanı sıra aile ve sosyal çevrenin de önemli bir rolü bulunmaktadır. Aile içerisinde çocuğa yönelik aşırı eleştirel tutumların sergilenmesi, ihmal ve istismarın yaşanması, çocuğun ihtiyaçlarının yeterince karşılanmaması gibi durumlar, davranış sorunlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir. Bunun yanı sıra ergenlik döneminde yaşanan fiziksel ve psikolojik değişimler, akran zorbalığı, rol beklentileri, madde

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

kullanımı, şiddet eğilimli arkadaş grupları ve deneyimsizlik gibi unsurlar da çocukların riskli davranışlara yönelmesinde etkili olabilmektedir. Bu risklerin azaltılabilmesi için Kepenekçi ve Özcan (2000) tarafından ailelere yönelik çeşitli öneriler sunulmaktadır:

- Çocuklara yeterli zaman ayrılmalıdır.
- Çocuklara değerli oldukları hissettirilmelidir.
- Paylaşımcı ve olumlu değerler desteklenmelidir.
- Doğru ve yanlış davranışların ayırt edilmesinde çevredeki olumlu modellerden yararlanılarak rehberlik edilmelidir.
- Çocukların davranışları ve sosyal çevreleri yakından takip edilmelidir.
- Eleştirel ve karşılaştırıcı tutumlardan kaçınılmalıdır.

Söz konusu öneriler, çocukların gelişiminde koruyucu bir çevrenin oluşturulmasına yönelik temel yaklaşımları ortaya koymaktadır. Bu süreçte ailenin yanı sıra okul ortamı da önemli bir işlev üstlenmektedir. Çocukların günlerinin önemli bir bölümünü okulda geçirmeleri, öğretmenleri riskli davranışların erken fark edilmesi ve gerekli desteğin sağlanması açısından önemli bir konuma getirmektedir. Kepenekçi ve Özcan'a (2000) göre öğretmenlerin bu süreçte dikkat etmesi gereken başlıca noktalar şunlardır:

- İçe kapanık, sosyalleşmekte güçlük çeken, reddedilme korkusu yaşayan ve sürekli haksızlığa uğradığını düşünen öğrencilerin davranışları göz ardı edilmemelidir.
- Yalnızlık ve terk edilme duygusu yaşayan öğrencilerin durumları aile ve okul yönetimiyle iş birliği içerisinde değerlendirilerek çözüm yolları geliştirilmelidir.
- Şiddete maruz kalan çocuklar belirlenmeli ve gerekli durumlarda ilgili kurumlara bilgi verilmelidir.
- Akademik başarısında düşüş gözlenen öğrencilerle yakından ilgilenilmeli, öğrencilerin bireysel potansiyelleri ve öğrenme tercihleri belirlenerek uygun destek sağlanmalıdır.
- Kötü alışkanlıkların olası sonuçları konusunda öğrenciler bilgilendirilmeli, gerekli durumlarda aile ve ilgili kurumlarla iş birliği yapılarak çocuğun korunmasına yönelik çalışmalar yürütülmelidir.

Görüldüğü üzere çocukların suça yönelmesinde aile, akran çevresi ve okul gibi çevresel faktörler önemli rol oynamaktadır. Söz konusu etkenlerin olumsuz sonuçlarının azaltılmasında öğretmenlere önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu noktada öğretmenlerin mesleğe başlamadan önce konuya ilişkin bilgi ve farkındalık kazanmaları, öğrenci davranışlarını erken dönemde fark etmeleri, risk oluşturan durumları tanımaları ve gerekli yönlendirmeleri yapabilmeleri mesleki yeterlikleri açısından önem taşımaktadır. Buradan hareketle bu

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

araştırmada da öğretmen adaylarının suç kavramına ilişkin algıları gelecekte öğrencilerle kuracakları iletişimin ve riskli davranışlara yönelik yaklaşımlarının anlaşılmasına ışık tutacağı düşünülmektedir. Ayrıca söz konusu araştırmada, eğitim ortamlarında koruyucu ve önleyici uygulamaların geliştirilmesine yönelik önemli ipuçları sunacağı varsayılmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, öğretmen adaylarının "suç" kavramına ilişkin algılarını metafor yoluyla belirlemektir. Belirlenen amaç çerçevesinde aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

- Öğretmen adaylarının "suç" kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlar nelerdir?
- Öğretmen adaylarının "suç" kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlar hangi kavramsal kategoriler altında toplanmaktadır?

YÖNTEM

Araştırmada Olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Sosyal bilimler başta olmak üzere farklı bilim alanlarında kullanılan fenomenolojik çalışmaların genel amacı, belirlenen olgulara ulaşmak (Akın, 2024) ve derin bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu olguların belirlenmesinde araştırmacılar belirli aşamaları dikkate almaktadır (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020):

- *Araştırma probleminin ve amacın belirlenmesi*: Araştırmada ilk olarak alanyazın taraması yapılmıştır. Yapılan alanyazın taramasında amaç, araştırma problemin genel çerçevesini belirlemektir. Bu araştırmada katılımcıların "suç" kavramına ilişkin algıları, deneyimleri, suç kavramına yükledikleri anlamlar ve bu anlamların gerekçeleri metafor yoluyla belirlenmeye çalışılmıştır.
- *Katılımcıların Belirlenmesi*: Araştırmanın çalışma grubunu gönüllük ve kolay ulaşılabilir örnekleme yoluyla belirlenen ve Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim gören toplam 120 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Katılımcıların 56'si ikinci, 35'i üçüncü ve 29'u dördüncü sınıfta öğrenim görmektedir. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde, katılımcıların 75'i kadın, 45'i ise erkektir. İkinci sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının 36'sı kadın ve 20'si erkek; üçüncü sınıftakilerin 20'si kadın ve 15'i erkek; dördüncü sınıftakilerin ise 12'si kadın ve 17'si erkektir. Bu katılımcıların öğrenim gördükleri bölümlere bakıldığında;

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Çizelge 2. Katılımcıların Bölümlere Göre Dağılımı

Bölüm	**2.sınıf**	**3.sınıf**	**4.sınıf**
PDR	5	5	5
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	8	6	4
İngilizce Öğretmenliği	7	5	5
Fen Bilgisi Öğretmenliği	7	4	3
Sınıf Öğretmenliği	15	9	6
Matematik Öğretmenliği	14	6	6
TOPLAM	**56**	**35**	**29**

- *Veri Oluşturma/Toplama Süreci:* Araştırmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Formun ilk bölümünde katılımcılara ait demografik bilgiler yer almış, ikinci bölümde ise katılımcılara suç kavramına ilişkin algılarını belirlemek amacıyla "suç …… gibidir/benzerdir; çünkü ……" ifadesi kullanılmıştır. Katılımcılardan ilk boşlukta suç kavramına ilişkin algılarını metafor aracılığıyla belirlemeleri, ikinci boşlukta ise bu metaforu tercih etme nedenlerini "çünkü" ifadesinin devamında açıklamaları istenmiştir.
- *Verilerin Analizi ve Yazımı:* Verilerin analizinde içerik analiz tekniği tercih edilmiştir. İçerik analizinde ilk olarak metaforlar birer kod olarak kod listesine aktarılmış ve "çünkü" ifadesinden sonraki cümleden hareketle temalar oluşturulmaya çalışılmıştır. Kod listesine aktarılan ve temalar altında toplanan ifadeler için uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzman görüşü için Miles ve Huberman (1994) formülü kullanılmıştır. Formülde araştırmanın uyum indeksi .94 olarak hesaplanmıştır. Son olarak katılımcı görüşlerinden elde edilen veriler bulgular bölümüne aktarılmış ve katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Doğrudan alıntılarda katılımcılar için K1, K2, K3……..K120 ifadesi kullanılmıştır.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

BULGULAR

Öğretmen adaylarının "suç" kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlar

Araştırmada katılımcıların "suç" kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlar Çizelge 3'de yer almaktadır.

Çizelge 3. Katılımcıların "suç" kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlar

Metafor Kodu	Metafor Adı	f	Metafor Kodu	Metafor Adı	f
1	Covid-19 pandemisi	9	**25**	Delirmiş insan	1
2	Acı biber	8	**26**	Keskin sirke	1
3	Kirli çamaşır	7	**27**	Çamaşır suyu	1
4	Deprem	6	**28**	Kötü rüya	1
5	Mobing	6	**29**	Yılan	1
6	Domino taşı	6	**30**	Bankadan çekilen kredi	1
7	Labirent	6	**31**	Kaynana-gelin çatışması	1
8	Karanlık oda	5	**32**	Dar ayakkabı	1
9	Yangın	5	**33**	Bataklık	1
10	Kanser	5	**34**	Çürük limon	1
11	Yaraya tuz basma	5	**35**	Kırılmış tabak	1
12	Yüksekten düşme	4	**36**	Aldatan insan	1
13	Bıçak	4	**37**	Zorba insan	1
14	İki yüzlü insan	3	**38**	Dönem sonu sınav	1
15	Kırık kalp	3	**39**	Haydut	1
16	Kabir azabı	2	**40**	Kırık yatak	1
17	Zehirlenmiş insan	2	**41**	Dar elbise	1

18	Kezzap	2	**42**	İflas eden kişi	1
19	Kavgacı insan	2	**43**	Hapishane	1
20	Pitbull köpeği	2	**44**	Uçurum	1
21	Mobilyadaki kurt	1	**45**	Mutsuz insan	1
22	Rengi solmuş kumaş	1	**46**	Dipsiz kuyu	1
23	Dikenli gül	1	**47**	Gölge	1
24	Tümör	1	**48**	Boğulan insan	1
TOPLAM					120

Çizelge 3'de görüldüğü üzere katılımcılar, suç kavramına ilişkin çeşitli metaforlar geliştirmişlerdir. Geliştirilen metaforlar arasında en fazla Covid-19 pandemisi, acı biber ve kirli çamaşır metaforlarına vurgu yapılmıştır. Genel olarak katılımcıların suç kavramını tehdit ve güvensizlik, fiziksel ve duygusal yıpranma, düzenin bozulması ile çaresizlik ve belirsizlik bağlamında ele aldıkları görülmektedir.

Öğretmen adaylarının "suç" kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforların kavramsal kategorileri

Araştırmada katılımcıların "suç" kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforların kavramsal kategorileri Çizelge 4'de yer almaktadır.

Çizelge 4. Katılımcıların "suç" kavramı hakkında ürettikleri metaforların kategoriler

Tema	**Metaforlar**	**f**
Tehdit ve Güvensizlik Olarak Suç	Covid-19 pandemisi (9), Deprem (6), Yangın (5), İki yüzlü insan (3), Kavgacı insan (2), Pitbull köpeği (2), Delirmiş insan (1), Yılan (1), Aldatan insan (1), Zorba insan (1), Haydut (1)	**32**

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Fiziksel ve Duygusal Yıpranma Olarak Suç	Acı biber (8), Kanser (5), Yaraya tuz basma (5), Yüksekten düşme (4), Bıçak (4), Kırık kalp (3), Kabir azabı (2), Zehirlenmiş insan (2), Kezzap (2), Dikenli gül (1), Çamaşır suyu (1), Tümör (1), Çürük limon (1), Dar ayakkabı (1), Dar elbise (1), Boğulan insan (1), Kötü rüya (1), Kırık yatak (1), Mutsuz insan (1), Dönem sonu sınav (1), Rengi solmuş kumaş (1)	**47**
Düzeni Bozan Bir Olgu Olarak Suç	Kirli çamaşır (7), Mobing (6), Domino taşı (6), Mobilyadaki kurt (1), Keskin sirke (1), Kırılmış tabak (1), Kaynana-gelin çatışması (1)	**23**
Çaresizlik ve Belirsizlik Olarak Suç	Labirent (6), Karanlık oda (5), Bataklık (1), Hapishane (1), Uçurum (1), Gölge (1), Dipsiz kuyu (1), Bankadan çekilen kredi (1), İflas eden kişi (1)	**18**

Çizelge 4'de yer alan tema ve metaforlara ilişkin katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılar, aşağıda ilgili tema başlıkları altında sunulmuştur.

1. Tema: Tehdit ve Güvensizlik Olarak Suç

Tehdit ve Güvensizlik Olarak Suç temasında katılımcılar suçu; Covid-19 pandemisi, deprem, yangın, iki yüzlü insan, kavgacı insan, pitbull köpeği, delirmiş insan, yılan, aldatan insan, zorba insan ve haydut gibi metaforlarla açıklamışlardır. Bu metaforlar genel olarak suçun birey ve toplum açısından tehdit oluşturan, güven duygusunu zedeleyen, korku ve tedirginliğe yol açan bir olgu olarak algılandığını göstermektedir. Özellikle doğal afet ve salgın metaforları suçun beklenmedik ve zarar verici yönüne, insan ve hayvan metaforları ise suçun saldırganlık, aldatma ve güvensizlik oluşturan yönüne dikkat çekmektedir. Katılımcıların suç kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlara ilişkin görüşlerinden bazı alıntılar aşağıda yer almaktadır.

K11:…Covid 19 pandemisi gibidir. Çünkü insanı içten içe çürütmektedir.

K16:… …Covid 19 pandemisi gibidir. Çünkü vicdan duygusuyla nefes almanı engelliyor. Yayıldığında herkesi mahvediyor.

K22: …Covid 19 pandemisi gibidir. Çünkü psikolojik olarak hayat enerjini alıyor ve etrafındaki güzellikleri görmüyorsun.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

K67: ...deprem gibidir. Çünkü seni mahvediyor. Hayatın yükü üzerine düşüyor. Ne zaman geleceği belli olmuyor.

K70: ...deprem gibidir. Çünkü önlem almadığın için yıkılıyorsun ve etrafının seni kurtarmasını bekliyorsun. Hayatın bütün güzellikleri elinden gidiyor.

K75: ...yangın gibidir. Çünkü kötüye bile bile girmektir. Etrafını yakıp yıkıyorsun.

K88: ...iki yüzlü insan gibidir. Çünkü işlediğin olayın farkındasın ama yine de bir şey olmamış gibi davranıyorsun. İnsanın birbirine olan güvenini sarsıyor.

K89: ...kavgacı insan gibidir. Çünkü insanlara zarar vererek haklı çıkmaya çalışır.

K93: ...pitbull köpeği gibidir. Çünkü hayattan ders alınmaz, sana zarar vermeyene kadar bırakmaz.

K97: ...delirmiş insan gibidir. Çünkü bile bile hata yapar ve kuralların dışına çıkar. İnsana zarar verir.

K103: ...yılan gibidir. Çünkü sinsice insanı kötülüğe yönlendirir.

K110: ...aldatan insan gibidir. Çünkü iç dünyasını her zaman gizler.

K118: ...zorba insan gibidir. Çünkü kendisindeki gücü kullanarak etrafını huzursuz eder.

K119: ...haydut gibidir. Çünkü elinde ne varsa yoksa almaya çalışır.

2. Tema: Fiziksel ve Duygusal Yıpranma Olarak Suç

Fiziksel ve Duygusal Yıpranma Olarak Suç temasında katılımcılar suçu; acı biber, kanser, yaraya tuz basma, yüksekten düşme, bıçak, kırık kalp, kabir azabı, zehirlenmiş insan, kezzap, dikenli gül, çamaşır suyu, tümör, çürük limon, dar ayakkabı, dar elbise, boğulan insan, kötü rüya, kırık yatak, mutsuz insan, dönem sonu sınavı ve rengi solmuş kumaş gibi metaforlarla ifade etmişlerdir. Metaforlarda katılımcılar suçu birey üzerinde acı, rahatsızlık ve psikolojik bir yıpranma oluşturan bir olgu olarak algılamaktadır. Bu olgularda hastalık, yaralanma ve zararlı maddelerle ilişkilendirilen metaforlar suçun fiziksel açıdan zarar verici yönünü dikkat çekmektedir. Bunun yanında kırık kalp, kötü rüya ve mutsuz insan gibi metaforlar suçun duygusal açıdan zarar verici yönüne işaret etmektedir. Dar ayakkabı, dar elbise ve kırık yatak gibi metaforlar ise suçun bireyde oluşturduğu rahatsızlık ve huzursuzluğu çağrıştırmaktadır. Katılımcıların suç kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlara ilişkin görüşlerinden bazı alıntılar aşağıda yer almaktadır.

K4: ...acı biber gibidir. Çünkü dilin elini yanar ve konuşamaz hale gelirsin.

K8: ...kanser gibidir. Çünkü vücudunu sarar ve çaresiz kalırsın.

K39: ...yaraya tuz basma gibidir. Çünkü yaşanan acıyı arttırır.

K55: ...yüksekten düşme gibidir. Çünkü hayatın darmadağın olur.

K58: ... bıçak gibidir. Çünkü insan üzerinde derin izler bırakır.

K76: ... kırık kalp gibidir. Çünkü telafisi olmayan bir acı vardır.

K80: ... , kabir azabı gibidir. Çünkü işlediğin suçtan dolayı hesap verirsin.

K94: ... zehirlenmiş insan gibidir. Çünkü gerçekler ve doğrular görülmez.

K100: ... kezzap gibidir. Çünkü bütün doğruları hayattan uzaklaştırır ve derin bir acı hissedersin.

K114: *... tümör gibidir. Çünkü her geçen gün seni esir alır ve sana zarar verir.*

3.Tema: Düzeni Bozan Bir Olgu Olarak Suç

Düzeni Bozan Bir Olgu Olarak Suç temasında katılımcılar suçu; kirli çamaşır, mobbing, domino taşı, mobilyadaki kurt, keskin sirke, kırılmış tabak ve kaynana-gelin çatışması gibi metaforlarla açıklamışlardır. Katılımcılar bu metaforlardan suçu mevcut düzeni bozan, ilişkileri zedeleyen ve bulunduğu ortamda olumsuz sonuçlar ortaya çıkaran bir olgu olarak algılamaktadır. Katılımcıların suç kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlara ilişkin görüşlerinden bazı alıntılar aşağıda yer almaktadır.

K1:...kirli çamaşır gibidir. Çünkü insanın hayattaki hedeflerine zarar verir ve onları hayatın bir kara lekesi olarak görmesini sağlar.

K10: ... mobbing gibidir. Çünkü insanı diğer insanların gözünden düşürür.

K18: ... domino taşı gibidir. Çünkü arka arkaya gelir ve hayatın tamamını etkiler.

K25: ... mobilyadaki kurt gibidir. Çünkü insanların birbirine zarar vermesidir. Kimse kimseye güvenmez.

K30: ....keskin sirke gibidir. Çünkü yakın çevren, arkadaşların sana hep temkinle yaklaşır.

K34: ... kırılmış tabak gibidir. Çünkü güveni sarsar ve bir daha kimse yanında bulunmaz.

K40: ... kaynana-gelin çatışması gibidir. Çünkü bulunduğun ortamda bir karmaşa vardır.

4.Tema: Çaresizlik ve Belirsizlik Olarak Suç

Çaresizlik ve Belirsizlik Olarak Suç; labirent, karanlık oda, bataklık, hapishane, uçurum, gölge, dipsiz kuyu, bankadan çekilen kredi ve iflas eden kişi gibi metaforlarla ifade edilmiştir. Katılımcıların kullandığı bu metaforlarda bir belirsizlik ve çaresizlik algısı bulunmakta, birey bu durumdan zamanla sıkılmaktadır. Katılımcıların suç kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlara ilişkin görüşlerinden bazı alıntılar aşağıda yer almaktadır.

K3: ... labirent gibidir. Çünkü hep hata yapmaya açıksın. Hatanın sonu yok..

K9: ... karanlık oda gibidir. Çünkü yönünü görmezsin.

K12: ... bataklık gibidir. Çünkü kurtulmak için çırpınırsın ama yolunu bulamazsın.

K48: ... hapishane gibidir. Çünkü seni ayrı bir dünyaya hapseder.

K68: ... uçurum gibidir. Çünkü verdiğin zarardan dolayı hayat hep bir çıkmaza girer.

K79: ... gölge gibidir. Çünkü vicdanın, davranışların ve insanlara yaptığın kötülük seni hep takip eder.

K84: ... dipsiz kuyu gibidir. Çünkü bir hata yaptığında devamı bazen gelir. Bu davranışın sonu yok.

K106: ... bankadan çekilen kredi gibidir. Çünkü bir gün yaptıklarını ödemek zorunda kalırsın.

K107: ... iflas eden kişi gibidir. Çünkü bir bakmışsın etrafında kimse kalmamış.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmada katılımcı görüşlerinden hareketle dört tema oluşturulmuştur. Bunlar; tehdit ve güvensizlik, fiziksel ve duygusal yıpranma, düzenin bozulması ile çaresizlik ve belirsizliktir. "Tehdit ve Güvensizlik Olarak Suç" temasında Covid-19 pandemisi, deprem ve yangın metaforlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu metaforlar, suçun insan yaşamını tehdit eden ve bireye zarar veren yönüne dikkat çekmektedir. Aynı zamanda suçun kontrol altına alınmadığında bireysel ve toplumsal yaşam üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabileceğine ilişkin bir algıyı yansıtmaktadır.

"Fiziksel ve Duygusal Yıpranma Olarak Suç" temasında acı biber, kanser ve yaraya tuz basma metaforları daha fazla vurgulanmıştır. Bu metaforların ortak noktası, suçun bireyin yaşamında iz bırakması ve yol açtığı zararın zamanla artabilmesidir. Bu bağlamda suç, bireyi fiziksel ve duygusal açıdan yıpratan ve zamanla yaşamını etkisi altına alabilen bir olgu olarak değerlendirilmektedir.

"Düzeni Bozan Bir Olgu Olarak Suç" temasında kirli çamaşır, mobbing ve domino taşı metaforları ön plana çıkmaktadır. Bu metaforlar, suçun başka olumsuz davranışları tetikleyebileceğine, bireyin yaşam alanını ve kişiler arası ilişkilerini etkileyebileceğine ve sosyal düzenin bozulmasına neden olabileceğine işaret etmektedir.

"Çaresizlik ve Belirsizlik Olarak Suç" temasında ise labirent ve karanlık oda metaforları dikkat çekmektedir. Bu metaforlar, suçun bireyin yalnızca mevcut yaşamını değil, geleceğe ilişkin planlarını da belirsiz hâle getirebileceğini ve hedeflerine ulaşmasını güçleştirebileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak katılımcıların suç kavramına ilişkin algılarının ağırlıklı olarak olumsuz çağrışımlar etrafında şekillendiği görülmektedir. Elde edilen metaforlar birlikte değerlendirildiğinde suçun, bireyin güven duygusunu zedeleyen, fiziksel ve duygusal açıdan yıpranmasına yol açan, sosyal düzeni ve kişiler arası ilişkileri olumsuz etkileyen, aynı zamanda

geleceğe yönelik belirsizlik ve çaresizlik oluşturan çok boyutlu bir olgu olarak algılandığı söylenebilir.

Öneriler

- ☒ Bu araştırmada öğretmen adaylarının suç kavramına ilişkin görüşleri metafor analizi yoluyla belirlenmiştir. Gelecek araştırmalarda suç kavramının farklı boyutlarını daha kapsamlı ortaya koymak amacıyla nicel ve karma yöntem araştırmaları gerçekleştirilebilir.
- ☒ Araştırmanın çalışma grubunu öğretmen adayları oluşturmaktadır. Gelecek çalışmalarda öğretmenler, ortaokul ve lise öğrencileri gibi farklı çalışma gruplarının suç kavramına ilişkin algı ve görüşleri incelenebilir.
- ☒ Farklı eğitim kademelerinde öğrenim gören öğrencilerin suç kavramına ilişkin algıları karşılaştırılarak yaş ve eğitim düzeyine göre suç algısının nasıl farklılaştığı araştırılabilir.

KAYNAKÇA

Akın, Ş. (2024). Fenomenolojik yöntem: Teorik temelleri ve uygulaması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 26*(47), 694-708. https://doi.org/10.18493/kmusekad.1458316.

Ayhan, İ., & Çubukcu, K. M. (2007). Suç ve kent ilişkisine ampirik bakış: literatür taraması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 30-55. https://izlik.org/JA78MY59EW.

Aytaç, M., Aytaç, S. ve Bayram, N. (2007). "Suç türlerini etkileyen faktörlerin istatistiksel analizi. 8." *Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi, İnönü Üniversitesi, Malatya (2007): 24-25.*

Burkay, S. (2008). Teorik çerçevede suç. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar,* sayı 2/4, 1-15.

Bülbül, S. ve Doğan, S. (2016). Suça sürüklenen çocukların durumu ve çözüm önerileri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi,* 59, 31-36.

Çopur, E., Ulutaşdemir, N., & Balsak, H. (2015). Çocuk ve suç. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal, 1* (2), 120-124. https://izlik.org/JA57BR64UK.

Kepenekçi, Y. Ve Özcan, A.F. (2000). Okullarda Suçun Önlenmesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 33*(1), 153-163. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000033.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis: An expanded sourcebook (2nd ed.). SAGE Publications.

Ögel, K., Tarı, I. ve Yılmazçetin Eke, C. (2005). *Okullarda suç ve şiddeti önleme*. İstanbul:Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği.

Ökdem, M. (2020). Lise öğrencilerinin okulda işledikleri ve yargıya intikal eden suçlarının değerlendirilmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 24*(3), 589-599. https://izlik.org/JA85EZ96AX

Tekindal, M., & Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 20*(1), 153-172. https://izlik.org/JA57RB73XM.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

KREDİ VE YURTLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜNE BAĞLI YURTLARDA KALAN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BOŞ ZAMAN YÖNETİMİ BECERİLERİ İLE SPOR ETKİNLİKLERİNE YÖNELİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Dr. Mesut BULUT
Munzur Üniversitesi
mesutbulut@munzur.edu.tr - 0000-0003-0789-0969
Muhammed Sabit ÇAKMAK
Fırat Üniversitesi,
msabit2333@gmail.com - 0009-0001-9092-3233
Prof. Dr. Oğuzhan ALTUNGÜL

Fırat Üniversitesi

oaltingul@firat.edu.tr - 0000-0002-2572-7324

Prof. Dr. Mehmet Fatih KARAHÜSEYİNOĞLU

Fırat Üniversitesi

fkarahuseyinoglu@gmail.com - 0000-0001-9554-9263

Merve DURAN

Muş Alparslan Üniversitesi

Mervedrn979@gmail.com - 0009-0007-4248-1278

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğüne bağlı yurtlarda kalan üniversite öğrencilerinin boş zaman yönetimi becerileri ile spor etkinliklerine yönelimlerini incelemek ve bu iki yapı arasındaki ilişkiyi çeşitli demografik ve rekreatif değişkenler açısından değerlendirmektir. Araştırma, nicel araştırma yaklaşımı kapsamında ilişkisel tarama modelinde yürütülmüş ve çalışma grubunu 2025–2026 eğitim-öğretim yılında Elazığ ilindeki kamu yurtlarında kalan 282 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Veriler, Boş Zaman Yönetimi Ölçeği ile Spor Etkinliklerine Yönelim Ölçeği kullanılarak toplanmış; analizlerde bağımsız örneklemler t-testi, tek yönlü varyans analizi, Pearson korelasyon ve basit doğrusal regresyon analizlerinden yararlanılmıştır. Bulgular, cinsiyet açısından yalnızca boş zaman yönetiminin Değerlendirme alt boyutunda erkekler lehine, yaş açısından ise spor etkinliklerine yönelimin Duygu Arama alt boyutunda 22–25 yaş grubu lehine anlamlı farklılık bulunduğunu göstermiştir. Aile gelir durumuna göre boş zaman yönetimi ile spor etkinliklerine yönelimin bazı boyutlarında anlamlı farklılıklar belirlenirken, spor yapma yılı ve rekreatif faaliyete katılım durumuna göre anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Boş zaman yönetimi ile spor etkinliklerine

yönelim genel puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamış; boş zaman yönetiminin spor etkinliklerine yönelimi anlamlı düzeyde yordamadığı belirlenmiştir. Araştırma sonuçları, yurtlarda kalan üniversite öğrencilerinin boş zaman yönetimi ve spor etkinliklerine yönelimlerinin çok boyutlu bir yapı sergilediğini ve bu iki değişkenin birlikte ele alınmasının öğrencilerin boş zaman deneyimlerinin daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına önemli katkı sunduğunu ortaya koymaktadır. Sonuçlar ayrıca, yurt yönetimleri ve politika yapıcılara öğrencilerin boş zaman farkındalığını ve spor etkinliklerine yönelimlerini desteklemeye yönelik bütüncül programlar geliştirilmesinin önemine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Boş zaman yönetimi, spor etkinliklerine yönelim, üniversite öğrencileri, öğrenci yurtları, rekreasyon.

GİRİŞ

Üniversite yaşamı, bireylerin akademik sorumluluklarının yanı sıra sosyal ilişkilerini, yaşam alışkanlıklarını ve gündelik zaman kullanım örüntülerini yeniden yapılandırdıkları önemli bir gelişim dönemi olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde öğrencilerin ders, bireysel sorumluluklar, sosyal yaşam ve dinlenme arasında denge kurabilmeleri, yalnızca sahip oldukları boş zamanın miktarıyla değil, bu zamanı ne ölçüde amaçlı ve işlevsel biçimde yönetebildikleriyle de ilişkilidir. Güncel çalışmalar, boş zamanın etkili biçimde yönetilmesinin üniversite öğrencilerinde yaşam kalitesi, boş zaman doyumu, psikolojik iyi oluş ve sağlıklı yaşam davranışları gibi çok sayıda göstergeyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim üniversite öğrencilerinde boş zaman yönetiminin yaşam kalitesiyle ilişkili olduğu ve boş zaman doyumunun bu ilişkide anlamlı bir aracı rol üstlendiği belirlenmiştir (Terzi ve ark., 2024). Benzer biçimde, 723 Türk üniversite öğrencisi üzerinde yürütülen bir araştırmada boş zaman yönetimi fiziksel aktivite, fiziksel aktiviteye yönelik algılanan engeller ve psikolojik iyi oluşla birlikte ele alınmış ve zaman kullanımının öğrencilerin çok boyutlu iyilik hâli açısından dikkate alınması gereken bir değişken olduğu gösterilmiştir (Kundakcı ve ark., 2024). Boş zaman yönetimi, bireyin zorunlu sorumlulukları dışında kalan zamanı yalnızca doldurmasını değil, kişisel gereksinimleri ve amaçları doğrultusunda planlamasını, önceliklendirmesini, değerlendirmesini ve gerektiğinde yeniden düzenlemesini içeren çok boyutlu bir öz-düzenleme sürecidir. Kavramın ölçülmesine yönelik temel çalışmada boş zamanın etkili kullanımının amaç belirleme, planlama ve değerlendirme süreçleriyle ilişkili olduğu ve boş zaman yönetiminin üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesi açısından anlamlı bir yapı oluşturduğu ortaya konmuştur (Wang ve ark., 2011). Ölçeğin Türk kültürüne uyarlanmasıyla birlikte yapı; Amaç Belirleme ve Yöntem, Boş Zaman Tutumu, Değerlendirme ve Programlama boyutları üzerinden ele alınmaktadır (Akgül & Karaküçük, 2015). Güncel araştırmalar bu yapının önemini farklı sonuç değişkenleri üzerinden de desteklemektedir. Örneğin, 850 üniversite öğrencisiyle gerçekleştirilen bir çalışmada boş zaman yönetimi ile sosyal medya kullanım bozukluğu arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki belirlenmiş; özellikle dijitalleşmenin gündelik zaman kullanımını yoğun biçimde dönüştürdüğü günümüzde boş zamanın planlı ve bilinçli kullanılmasının önemine dikkat çekilmiştir (Varol ve ark., 2026). Üniversite öğrencilerinin boş zamanlarında yönelebilecekleri etkinlikler içinde spor ve rekreasyon temelli etkinlikler özel bir yere sahiptir. Bununla birlikte, spor etkinliklerine yönelim kavramının

doğrudan fiziksel aktivite düzeyi ya da düzenli egzersiz yapma sıklığıyla özdeşleştirilmemesi gerekmektedir. Spor Etkinliklerine Yönelim Ölçeği'nin Türkçe uyarlamasında yapı, bireylerin spor etkinliklerine yönelik Sosyalleşme, Duygu Arama ve Bilgi Arama yönelimlerinden oluşan üç boyutlu bir yapı olarak tanımlanmıştır (Çevik ve ark., 2019).

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma, Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğüne bağlı yurtlarda kalan üniversite öğrencilerinin boş zaman yönetimi becerileri ile spor etkinliklerine yönelim düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla nicel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yürütülmüştür.

Çalışma Grubu

Araştırma, 2025–2026 eğitim-öğretim yılında Elazığ KYK yurtlarında kalan 282 üniversite öğrencisiyle yürütülmüştür. Katılımcıların çoğunluğunu erkek öğrenciler ve 25 yaş altındaki gençler oluşturmaktadır. Aile gelirleri genel olarak orta düzeyde yoğunlaşan öğrencilerin büyük bölümü rekreatif faaliyetlere katıldığını belirtirken, spor deneyimi açısından ise katılımcıların çoğunun spora yeni başladığı (bir yıl ve daha az) görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Veriler üç araçla toplanmıştır: Demografik bilgileri içeren Kişisel Bilgi Formu; Wang ve ark. (2011) tarafından geliştirilip Akgül ve Karaküçük (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan 15 maddelik, 4 alt boyutlu Boş Zaman Yönetimi Ölçeği (genel Cronbach alfa = .83); ve Pons ve ark. (2006) tarafından geliştirilip Çevik ve ark. (2019) tarafından uyarlanan 12 maddelik, 3 alt boyutlu Spor Etkinliklerine Yönelim Ölçeği (genel Cronbach alfa = .878). Her iki ölçek de 5'li Likert tipindedir.

Veri Toplama Süreci ve Analizi

Gönüllülük esasıyla yüz yüze uygulanan anketler yaklaşık 10–15 dakika sürmüş, eksiksiz doldurulan 282 form analize alınmıştır. Çarpıklık (-.615 ile .778) ve basıklık (-1.069 ile 1.109) değerleri normal dağılım gösterdiğinden parametrik testler tercih edilmiştir. İki gruplu karşılaştırmalarda bağımsız örneklemler t-testi ve Cohen's d; üç ve üzeri gruplarda tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Tukey testi ve kısmi eta-kare kullanılmıştır. Değişkenler arası ilişki Pearson korelasyonuyla, yordama düzeyi ise basit doğrusal regresyon analiziyle test edilmiştir ($p < .05$).

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, Elazığ'daki Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğüne yurtlarında ikamet eden üniversite öğrencilerinden elde edilen verilere ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Sırasıyla; katılımcılara ait demografik bilgiler, ölçek puanlarına ilişkin betimsel

istatistikler, bağımsız değişkenlere göre grup farklılıkları, değişkenler arasındaki ilişkiler ve yordama analizine ait sonuçlar tablolar eşliğinde sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Tablo 1. *Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Dağılım*

Değişkenler	**Gruplar**	**n**	**%**
Cinsiyet	Kadın	124	44.0
	Erkek	158	56.0
Yaş	18–21	115	40.8
	22–25	110	39.0
	26 ve üzeri	57	20.2
Aile Gelir Durumu	0–30.000 TL	60	21.3
	30.001–45.000 TL	83	29.4
	45.001–60.000 TL	87	30.9
	60.001 TL ve üzeri	52	18.4
Rekreatif Faaliyete Katılım	Evet	193	68.4
	Hayır	89	31.6
Spor Yapma Yılı	0–1 Yıl	166	58.9
	2–3 Yıl	69	24.5
	4 Yıl ve üzeri	47	16.7
Toplam		**282**	**100.0**

Tablo 1 incelendiğinde; araştırmaya katılan 282 bireyin %56.0'ının erkek (n = 158), %44.0'ının kadın (n = 124) olduğu; %40.8'inin 18–21 yaş (n = 115), %39.0'ının 22–25 yaş (n = 110) ve %20.2'sinin 26 yaş ve üzeri (n = 57) grupta yer aldığı görülmektedir. Gelir durumuna göre katılımcıların %30.9'unun 45.001–60.000 TL (n = 87), %29.4'ünün 30.001–45.000 TL (n = 83), %21.3'ünün 0–30.000 TL (n = 60) ve %18.4'ünün 60.001 TL ve üzeri (n = 52) gelire sahip olduğu saptanmıştır. Katılımcıların %68.4'ünün herhangi bir rekreatif faaliyete katıldığı (n = 193), %31.6'sının ise katılmadığı (n = 89) belirlenmiştir. Spor yapma yılı değişkenine göre ise bireylerin %58.9'unun 0–1 yıl (n = 166), %24.5'inin 2–3 yıl (n = 69) ve %16.7'sinin 4 yıl ve üzeri (n = 47) süredir spor yaptığı tespit edilmiştir.

Tablo 2. *Ölçek ve Alt Boyutlardan Alınan Puanlara İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ile Normallik Dağılım Değerleri (N = 282)*

Ölçek ve Alt Boyutlar	**N**	**Min.**	**Maks.**	**Ort.**	**SS**	**Çarpıklık**	**Basıklık**
Amaç Belirleme ve Yöntem	282	6.00	29.00	13.85	4.67	.778	1.109
Değerlendirme	282	3.00	9.00	6.33	1.26	-.100	.055
Boş Zaman Tutumu	282	3.00	12.00	5.67	2.17	.674	.134
Programlama	282	3.00	15.00	9.82	3.41	-.033	-1.069
Genel toplam	282	18.00	61.00	36.10	7.29	.384	1.103
Sosyalleşme	282	3.00	15.00	9.78	2.49	-.020	-.576
Duygu Arama	282	5.00	25.00	17.77	5.16	-.615	-.231
Bilgi Arama	282	4.00	17.00	8.89	3.27	.632	-.265
Genel toplam	282	16.00	56.00	36.44	8.86	-.248	-.520

Tablo 2 incelendiğinde; katılımcıların Boş Zaman Yönetimi Ölçeği genel puan ortalaması 36.10 ± 7.29 (Amaç Belirleme: 13.85 ± 4.67, Değerlendirme: 6.33 ± 1.26, Boş Zaman Tutumu: 5.67 ± 2.17, Programlama: 9.82 ± 3.41); Spor Etkinliklerine Yönelim Ölçeği genel puan ortalaması ise 36.44 ± 8.86 (Sosyalleşme: 9.78 ± 2.49, Duygu Arama: 17.77 ± 5.16, Bilgi Arama: 8.89 ± 3.27) olarak belirlenmiştir.

Ölçek ve alt boyutlara ait çarpıklık (-.615 ile .778) ve basıklık (-1.069 ile 1.109) katsayılarının ±1.5 sınırları arasında yer alması, verilerin normal dağılım gösterdiğini ve parametrik testlerin uygulanabileceğini ortaya koymaktadır (Tabachnick & Fidell, 2013).

Tablo 3. *Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Boş Zaman Yönetimi Ölçeği ve Spor Etkinliklerine Yönelim Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları*

Ölçek ve Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	Ort.	SS	df	Cohen's d	t	p
Amaç Belirleme ve Yöntem	Kadın	124	13.90	4.84	280	.02	0.155	.877
	Erkek	158	13.82	4.56				
Değerlendirme	Kadın	124	6.08	1.33	280	-.35	-2.933	.004
	Erkek	158	6.52	1.18				
Boş Zaman Tutumu	Kadın	124	5.90	2.07	280	.19	1.626	.105
	Erkek	158	5.48	2.24				
Programlama	Kadın	124	9.54	3.35	280	-.14	-1.203	.230
	Erkek	158	10.03	3.45				
Boş Zaman Yönetimi	Kadın	124	36.15	7.69	280	.01	0.101	.920
Genel toplam	Erkek	158	36.06	6.99				
Sosyalleşme	Kadın	124	9.48	2.44	280	-.22	-1.849	.066
	Erkek	158	10.03	2.51				
Duygu Arama	Kadın	124	17.36	5.28	280	-.14	-1.162	.246
	Erkek	158	18.08	5.06				
Bilgi Arama	Kadın	124	8.86	3.41	280	-.02		.889
	Erkek	158	8.92	3.17			-.139	
Spor Etkinliklerine Yönelim	Kadın	124	35.70	9.10	280	-0.15	-1.247	.214
Genel toplam	Erkek	158	37.03	8.65				

Tablo 3 incelendiğinde; Boş Zaman Yönetimi Ölçeği'nin Amaç belirleme ve yöntem, Boş zaman tutumu, Programlama alt boyutları ve genel toplamı ile Spor Etkinliklerine Yönelim Ölçeği geneli ve tüm alt boyutlarında cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > .05$). Buna karşın, Boş Zaman Yönetimi Ölçeği'nin Değerlendirme alt boyutunda cinsiyete göre anlamlı farklılaşma saptanmıştır ($t = -2.933$, $p = .004$). Erkek katılımcıların değerlendirme puan ortalamaları (Ort. = 6.52), kadın katılımcıların ortalamalarından (Ort. = 6.08) anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Tablo 4. *Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre Boş Zaman Yönetimi Ölçeği ve Spor Etkinliklerine Yönelim Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları*

	Yaşlar	N	Ort.	SS	df	ηp²	F	p	Tukey
Amaç Belirleme ve Yöntem	18–21 Yaş (A)	115	13.52	4.94		.006	.866	.422	-
	22–25 Yaş (B)	110	14.31	4.51	2				
	26 Yaş ve Üzeri (C)	57	13.65	4.43	279				
	Toplam	282	13.85	4.67	281				
Değerlendirme	18–21 Yaş (A)	115	6.33	1.17		.000	.056	.946	-
	22–25 Yaş (B)	110	6.30	1.30	2				

	26 Yaş ve Üzeri (C)	57	6.37	1.40	279				
	Toplam	282	6.33	1.26	281				
Boş Zaman Tutumu	18–21 Yaş (A)	115	5.70	2.16		.000	.063	.939	-
	22–25 Yaş (B)	110	5.61	2.09	2				
	26 Yaş ve Üzeri (C)	57	5.70	2.38	279				
	Toplam	282	5.67	2.17	281				
Programlama	18–21 Yaş (A)	115	10.10	3.50		.007	1.007	.367	-
	22–25 Yaş (B)	110	9.46	3.37	2				
	26 Yaş ve Üzeri (C)	57	9.93	3.28	279				
	Toplam	282	9.82	3.41	281				
Boş Zaman Yönetimi Genel Toplam	18–21 Yaş (A)	115	36.34	7.61		.001	.108	.898	-
	22–25 Yaş (B)	110	35.94	6.95	2				
	26 Yaş ve Üzeri (C)	57	35.91	7.40	279				
	Toplam	282	36.10	7.29	281				
Sosyalleşme	18–21 Yaş (A)	115	9.52	2.42		.011	1.563	.211	-
	22–25 Yaş (B)	110	10.10	2.37	2				
	26 Yaş ve Üzeri (C)	57	9.70	2.80	279				
	Toplam	282	9.78	2.49	281				
Duygu Arama	18–21 Yaş (A)	115	16.97	5.52		.022	3.145	.045	B>A
	22–25 Yaş (B)	110	18.67	4.77	2				
	26 Yaş ve Üzeri (C)	57	17.63	4.94	279				
	Toplam	282	17.77	5.16	281				
Bilgi Arama	18–21 Yaş (A)	115	8.70	3.34		.002	.324	.723	-
	22–25 Yaş (B)	110	9.02	3.17	2				
	26 Yaş ve Üzeri (C)	57	9.04	3.35	279				
	Toplam	282	8.89	3.27	281				
Spor Etkinliklerine Yönelim Genel Toplam	18–21 Yaş (A)	115	35.19	9.62		.017	2.449	.088	-
	22–25 Yaş (B)	110	37.79	8.13	2				
	26 Yaş ve Üzeri (C)	57	36.37	8.36	279				
	Toplam	282	36.44	8.86	281				

Tablo 4 incelendiğinde; katılımcıların yaş gruplarına göre Boş Zaman Yönetimi Ölçeği genel toplamı ve alt boyutları ile Spor Etkinliklerine Yönelim Ölçeği genel toplamı, Sosyalleşme ve Bilgi Arama alt boyut puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > .05$). Buna karşılık, Spor Etkinliklerine Yönelim Ölçeği'nin Duygu Arama alt boyutunda yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık saptanmıştır ($F = 3.145$, $p = .045$, $\eta p^2 = .022$). Farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan Tukey testi sonucunda; 22–25 yaş grubundaki katılımcıların (B) duygu arama puan ortalamalarının ($\bar{X} = 18.67$), 18–21 yaş grubundaki katılımcılardan (A) ($\bar{X} = 16.97$) anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($B > A$).

Tablo 5. *Katılımcıların Aile Gelir Durumuna Göre Boş Zaman Yönetimi ve Spor Etkinliklerine Yönelim Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları*

	Aile Gelir Durumu	**N**	**Ort.**	**SS**	**df**	**ηp²**	**F**	**p**	**Tukey**
Amaç Belirleme ve Yöntem	0-30000 (A)	60	14.35	4.54		.017	1.618	.185	-
	30001-45000 (B)	83	12.95	4.44	3				
	45001-60000 (C)	87	14.37	5.40	278				
	60001 ve üzeri (D)	52	13.87	3.67	281				
	Toplam	282	13.85	4.67					
Değerlendirme	0-30000 (A)	60	6.40	1.14		.020	1.876	.134	-
	30001-45000 (B)	83	6.24	1.36	3				
	45001-60000 (C)	87	6.16	1.27	278				
	60001 ve üzeri (D)	52	6.65	1.19	281				
	Toplam	282	6.33	1.26					
Boş Zaman Tutumu	0-30000 (A)	60	5.95	2.69		.005	0.434	.729	-
	30001-45000 (B)	83	5.59	2.27	3				
	45001-60000 (C)	87	5.57	1.80	278				
	60001 ve üzeri (D)	52	5.62	1.92	281				
	Toplam	282	5.67	2.17					
Programlama	0-30000 (A)	60	10.60	2.96		.024	2.240	.084	-
	30001-45000 (B)	83	9.39	3.59	3				
	45001-60000 (C)	87	9.41	3.72	278				
	60001 ve üzeri (D)	52	10.27	2.88	281				
	Toplam	282	9.82	3.41					
Boş Zaman Yönetimi Genel Toplam	0-30000 (A)	60	38.57	7.87		.046	4.429	.005	A>B
	30001-45000 (B)	83	34.19	7.09	3				
	45001-60000 (C)	87	35.92	7.24	278				
	60001 ve üzeri (D)	52	36.58	6.22	281				
	Toplam	282	36.10	7.29					
Sosyalleşme	0-30000 (A)	60	9.23	2.77		.031	2.985	.032	C>A
	30001-45000 (B)	83	9.89	2.45	3				

	45001-60000 (C)	87	10.32	2.18	278				
	60001 ve üzeri (D)	52	9.35	2.55	281				
	Toplam	282	9.78	2.49					
Duygu Arama	0-30000 (A)	60	17.53	6.12		.027	2.578	.054	-
	30001-45000 (B)	83	17.35	4.45	3				
	45001-60000 (C)	87	18.97	4.25	278				
	60001 ve üzeri (D)	52	16.69	6.11	281				
	Toplam	282	17.77	5.16					
Bilgi Arama	0-30000 (A)	60	9.72	3.40		.032	3.022	.030	A>C
	30001-45000 (B)	83	9.19	2.89	3				
	45001-60000 (C)	87	8.18	2.89	278				
	60001 ve üzeri (D)	52	8.65	4.02	281				
	Toplam	282	8.89	3.27					
Spor Etkinliklerine Yönelim Genel Toplam	0-30000 (A)	60	36.48	9.64		.011	1.069	.363	-
	30001-45000 (B)	83	36.43	8.32	3				
	45001-60000 (C)	87	37.47	7.62	278				
	60001 ve üzeri (D)	52	34.69	10.51	281				
	Toplam	282	36.44	8.86					

Tablo 5 incelendiğinde; katılımcıların aile gelir durumu değişkenine göre Amaç Belirleme ve Yöntem, Değerlendirme, Boş Zaman Tutumu, Programlama, Duygu Arama ve Spor Etkinliklerine Yönelim Genel Toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > .05$). Buna karşılık, Boş Zaman Yönetimi Genel Toplam ($F = 4.429$, $p = .005$, $\eta p^2 = .046$), Sosyalleşme ($F = 2.985$, $p = .032$, $\eta p^2 = .031$) ve Bilgi Arama ($F = 3.022$, $p = .030$, $\eta p^2 = .032$) boyutlarında gelir grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Yapılan Tukey testi sonuçlarına göre; Boş Zaman Yönetimi Genel Toplam puanında 0–30.000 TL gelir grubundaki katılımcıların puan ortalamalarının ($\bar{X} = 38.57$), 30.001–45.000 TL grubundan ($\bar{X} = 34.19$) anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir (A > B). Sosyalleşme boyutunda 45.001–60.000 TL gelir grubunun ($\bar{X} = 10.32$), 0–30.000 TL grubundan ($\bar{X} = 9.23$) anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülürken (C > A); Bilgi Arama boyutunda ise 0–30.000 TL gelir grubunun ($\bar{X} = 9.72$), 45.001–60.000 TL grubundan ($\bar{X} = 8.18$) anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (A > C).

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Tablo 6. *Katılımcıların Spor Yapma Yılı Değişkenine Göre Boş Zaman Yönetimi ve Spor Etkinliklerine Yönelim Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları*

	Spor Yapma Yılı	**N**	**Ort.**	**SS**	**df**	**ηp²**	**F**	**p**
Amaç Belirleme ve Yöntem	0-1 Yıl	166	14.14	4.64		.006	0.884	.414
	2-3 Yıl	69	13.64	5.06	2			
	4 Yıl ve Üzeri	47	13.17	4.17	279			
	Toplam	282	13.85	4.67	281			
Değerlendirme	0-1 Yıl	166	6.33	1.31		.002	0.325	.723
	2-3 Yıl	69	6.41	1.23	2			
	4 Yıl ve Üzeri	47	6.21	1.14	279			
	Toplam	282	6.33	1.26	281			
Boş Zaman Tutumu	0-1 Yıl	166	5.70	2.24		.001	0.148	.863
	2-3 Yıl	69	5.68	2.18	2			
	4 Yıl ve Üzeri	47	5.51	1.95	279			
	Toplam	282	5.67	2.17	281			
Programlama	0-1 Yıl	166	9.58	3.23		.014	1.976	.141
	2-3 Yıl	69	10.52	3.60	2			
	4 Yıl ve Üzeri	47	9.60	3.64	279			
	Toplam	282	9.82	3.41	281			
Boş Zaman Yönetimi Genel Toplam	0-1 Yıl	166	36.36	7.54		.010	1.473	.231
	2-3 Yıl	69	36.59	7.36	2			
	4 Yıl ve Üzeri	47	34.45	6.12	279			
	Toplam	282	36.10	7.29	281			
Sosyalleşme	0-1 Yıl	166	9.49	2.55		.021	3.024	.050
	2-3 Yıl	69	10.30	2.36	2			
	4 Yıl ve Üzeri	47	10.06	2.35	279			
	Toplam	282	9.78	2.49	281			
Duygu Arama	0-1 Yıl	166	17.58	5.39		.008	1.071	.344
	2-3 Yıl	69	18.54	4.27	2			
	4 Yıl ve Üzeri	47	17.30	5.52	279			
	Toplam	282	17.77	5.16	281			
Bilgi Arama	0-1 Yıl	166	9.10	3.35		.008	1.104	.333
	2-3 Yıl	69	8.78	3.44	2			
	4 Yıl ve Üzeri	47	8.32	2.65	279			
	Toplam	282	8.89	3.27	281			
Spor Etkinliklerine Yönelim Genel Toplam	0-1 Yıl	166	36.17	9.35		.006	0.865	.422
	2-3 Yıl	69	37.62	7.38	2			
	4 Yıl ve Üzeri	47	35.68	9.08	279			
	Toplam	282	36.44	8.86	281			

Tablo 6 incelendiğinde; katılımcıların spor yapma yılı değişkenine göre Boş Zaman Yönetimi Ölçeği genel toplamı ve alt boyutları (Amaç Belirleme ve Yöntem, Değerlendirme, Boş Zaman Tutumu, Programlama) ile Spor Etkinliklerine Yönelim Ölçeği genel toplamı ve alt boyutları (Sosyalleşme, Duygu Arama, Bilgi Arama) puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p \geq .05$). Katılımcıların spor yapma deneyimi süresine bağlı olarak boş zaman yönetimi ve spor etkinliklerine yönelim düzeylerinin benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Tablo 7. *Katılımcıların Rekreatif Faaliyete Katılım Durumuna Göre Boş Zaman Yönetimi ve Spor Etkinliklerine Yönelim Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bağımsız Örneklemler t-Testi Sonuçları*

	Rek. Faal. Kat.	N	Ort.	SS	t	df	p	Cohen's d
Amaç Belirleme ve Yöntem	Evet	193	13.94	5.11	.467	280	.641	.06
	Hayır	89	13.66	3.56				
Değerlendirme	Evet	193	6.40	1.31	1.529	280	.127	.19
	Hayır	89	6.16	1.14				
Boş Zaman Tutumu	Evet	193	5.58	2.16	-.983	280	.326	-.12
	Hayır	89	5.85	2.20				
Programlama	Evet	193	9.84	3.47	.210	280	.834	.03
	Hayır	89	9.75	3.28				
Boş Zaman Yönetimi Genel Toplam	Evet	193	36.13	7.27	.114	280	.909	.01
	Hayır	89	36.02	7.38				
Sosyalleşme	Evet	193	9.83	2.41	.501	280	.617	.06
	Hayır	89	9.67	2.65				
Duygu Arama	Evet	193	17.73	4.84	-.169	280	.866	-.02
	Hayır	89	17.84	5.84				
Bilgi Arama	Evet	193	8.70	3.06	-	280	.142	-.19
	Hayır	89	9.31	3.67	1.471			
Spor Etkinliklerine Yönelim Genel Toplam	Evet	193	36.26	8.45	-.499	280	.618	-.06
	Hayır	89	36.83	9.72				

Tablo 7 incelendiğinde; katılımcıların rekreatif bir faaliyete katılım durumuna göre Boş Zaman Yönetimi Ölçeği genel toplamı ve alt boyutları ile Spor Etkinliklerine Yönelim Ölçeği genel toplamı ve alt boyutları puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > .05$). Katılımcıların rekreatif faaliyetlere katılma durumlarının boş zaman yönetimi ve spora yönelim düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 8. *Boş Zaman Yönetimi Ölçeği ve Spor Etkinliklerine Yönelim Ölçeği Alt Boyutları ile Genel Toplam Puanları Arasındaki İlişkilere Yönelik Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları*

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Amaç Belirleme ve Yöntem	1								
2. Değerlendirme	.254**	1							
3. Boş Zaman Tutumu	.258**	.132*	1						
4. Programlama	-.261**	-.003	-.218**	1					
5. Boş Zaman Yönetimi	.762**	.312**	.511**	.200**	1				
6. Sosyalleşme	.006	-.006	-.208**	-.023	-.059	1			
7. Duygu Arama	-.103	-.137*	-.150*	-.080	-.151*	.509**	1		
8. Bilgi Arama	-.051	-.011	-.158**	.091	-.031	.416**	.446**	1	
9. Spor Etkinliklerine Yönelim	-.077	-.086	-.204**	-.020	-.116	.731**	.891**	.746**	1

Not. * ile gösterilen korelasyon katsayıları $p < .05$ düzeyinde, ** ile gösterilen korelasyon katsayıları ise $p < .01$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 8 incelendiğinde; Boş Zaman Yönetimi ile Spor Etkinliklerine Yönelim genel toplam puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($r = -.116$, $p > .05$). Buna karşın Boş Zaman Tutumu alt boyutu ile spor etkinliklerine yönelimin tüm alt boyutları ve genel toplamı arasında negatif yönlü, zayıf düzeyde

anlamlı ilişkiler saptanmıştır ($p < .05$; $p < .01$). Ayrıca her iki ölçeğin kendi alt boyutları ile genel toplam puanları arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir ($p < .01$).

Tablo 9. *Boş Zaman Yönetiminin Spor Etkinliklerine Yönelimi Yordamasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları*

Değişken	B	SH	β	t	p
Sabit	41.523	2.655	—	15.640	<.001
Boş Zaman Yönetimi	-.141	.072	-.116	-1.952	.052

Not. $R = .116$; $R^2 = .013$; $F = 3.810$; $p = .052$.

Tablo 9 incelendiğinde; boş zaman yönetiminin spor etkinliklerine yönelim üzerindeki yordayıcı etkisini belirlemek amacıyla yapılan basit doğrusal regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır ($R = .116$, $R^2 = .013$, $F = 3.810$, $p > .05$). Boş zaman yönetimi düzeyinin spor etkinliklerine yönelimi anlamlı bir şekilde yordamadığı tespit edilmiştir ($\beta = -.116$, $t = -1.952$, $p = .052$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğüne bağlı yurtlarda kalan üniversite öğrencilerinin boş zaman yönetimi becerileri ile spor etkinliklerine yönelim düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş; ayrıca söz konusu yapıların cinsiyet, yaş, aile gelir durumu, spor yapma yılı ve rekreatif faaliyete katılım durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, boş zaman yönetimi ile spor etkinliklerine yönelimin üniversite öğrencilerinin rekreatif yaşamları açısından birbiriyle ilişkili olabilecek ancak farklı psikososyal süreçleri temsil eden çok boyutlu yapılar olduğunu göstermektedir. Cinsiyet değişkeni açısından Boş Zaman Yönetimi Ölçeği'nin Amaç Belirleme ve Yöntem, Boş Zaman Tutumu ve Programlama alt boyutları ile genel toplam puanında anlamlı bir farklılık belirlenmezken, Değerlendirme alt boyutunda erkek öğrencilerin puanlarının kadın öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır, $t(280) = -2.933$; $p = .004$; $d = -.35$. Bununla birlikte etki büyüklüğünün düşük düzeyde olması, söz konusu farklılığın cinsiyete bağlı genel bir boş zaman yönetimi farklılığından ziyade Değerlendirme boyutuna özgü sınırlı bir farklılaşma olduğunu göstermektedir. Üniversite öğrencilerinde boş zaman yönetimi toplam puanlarının cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaşmadığını bildiren bulgular mevcut araştırmanın genel toplam puanına ilişkin sonucunu desteklemektedir (Terzi ve ark., 2024). Benzer şekilde, boş zaman yönetiminin bazı alt boyutlarında cinsiyet farklılıkları görülmekle birlikte bu farklılıkların ölçeğin bütününe yayılmayabildiği bildirilmektedir (Kundakcı ve ark., 2024). Bu bağlamda mevcut araştırmanın bulguları, cinsiyetin boş zaman yönetiminin bütününü açıklayan temel bir değişken olmaktan çok, belirli davranışsal süreçlerde sınırlı farklılıklar oluşturabileceğine işaret etmektedir. Spor Etkinliklerine Yönelim Ölçeği'nin Sosyalleşme, Duygu Arama ve Bilgi Arama alt boyutları ile genel toplam puanında kadın ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Literatürde spor etkinliklerine yönelimin bazı boyutlarının cinsiyete göre farklılaşabildiğini gösteren çalışmalar bulunmakla birlikte (Çeyiz ve ark., 2023), mevcut araştırmada bu farklılığın ortaya çıkmaması örneklem özellikleri ve araştırmanın gerçekleştirildiği sosyal çevre bağlamında değerlendirilebilir. Yurt

yaşamı, kadın ve erkek öğrencilerin sosyal etkileşim, ortak yaşam alanları ve rekreatif olanaklarla karşılaşma biçimlerini belirli ölçüde benzerleştirebilir. Bununla birlikte Spor Etkinliklerine Yönelim Ölçeği'nin doğrudan fiziksel aktivite düzeyini değil; spor etkinliklerine sosyalleşme, duygu arama ve bilgi edinme gibi psikososyal gerekçelerle yönelimi ölçtüğü dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla mevcut bulgu, kadın ve erkek öğrencilerin spor yapma düzeylerinin eşit olduğu şeklinde değil, spor etkinliklerine yönelik psikososyal yönelimlerinin benzer olduğu şeklinde değerlendirilmelidir. Yaş değişkenine göre Boş Zaman Yönetimi Ölçeği'nin genel toplamı ve alt boyutlarında anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir. Spor Etkinliklerine Yönelim Ölçeği açısından ise yalnızca Duygu Arama alt boyutunda anlamlı farklılık ortaya çıkmış; 22–25 yaş grubundaki öğrencilerin puanları 18–21 yaş grubundaki öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur, $F(2, 279) = 3.145$; $p = .045$; $\eta p^2 = .022$. Etki büyüklüğünün küçük olması, yaş değişkeninin spor etkinliklerine yönelimin bütününü belirleyen güçlü bir faktör olmadığını, farklılığın Duygu Arama boyutuyla sınırlı kaldığını göstermektedir. Spor etkinliklerine genel yönelimin yaş değişkenine göre anlamlı biçimde farklılaşmadığını bildiren bulgular mevcut araştırmanın genel toplam sonucuyla benzerlik göstermektedir (Çeyiz ve ark., 2023). Bununla birlikte 22–25 yaş grubunda Duygu Arama puanlarının daha yüksek olması, bu dönemdeki öğrencilerin spor etkinliklerini heyecan, yenilik ve farklı deneyimler yaşama açısından daha çekici değerlendirebilmeleriyle ilişkili olabilir. Ancak araştırmanın kesitsel yapısı dikkate alındığında bu farklılığın doğrudan yaşın etkisine bağlanması yerine, ilgili yaş grubunun sosyal ve rekreatif deneyimleri çerçevesinde değerlendirilmesi daha uygun görünmektedir. Aile gelir durumuna ilişkin bulgular daha çok belirli boyutlarda farklılaşan bir yapı ortaya koymuştur. Boş Zaman Yönetimi genel toplam puanında 0–30.000 TL gelir grubundaki öğrencilerin 30.001–45.000 TL gelir grubundaki öğrencilere göre daha yüksek puan aldığı belirlenmiştir, $F(3, 278) = 4.429$; $p = .005$; $\eta p^2 = .046$. Buna karşılık ölçeğin Amaç Belirleme ve Yöntem, Değerlendirme, Boş Zaman Tutumu ve Programlama alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Spor Etkinliklerine Yönelim açısından ise Sosyalleşme ve Bilgi Arama alt boyutlarında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Sosyalleşme boyutunda 45.001–60.000 TL gelir grubundaki öğrencilerin 0–30.000 TL grubundaki öğrencilere göre daha yüksek puan aldığı, Bilgi Arama boyutunda ise 0–30.000 TL gelir grubundaki öğrencilerin 45.001–60.000 TL grubundaki öğrencilerden daha yüksek puan aldığı görülmüştür. Bu sonuçların farklı boyutlarda farklı gelir grupları lehine ortaya çıkması, gelir düzeyi ile boş zaman yönetimi veya spor etkinliklerine yönelim arasında basit ve doğrusal bir ilişkinin bulunmadığını göstermektedir. Dolayısıyla ekonomik düzey yükseldikçe spor etkinliklerine yönelimin arttığı ya da düşük gelir düzeyinin boş zaman yönetimini doğrudan güçlendirdiği şeklinde bir çıkarım yapılması uygun değildir. Gelir düzeyinin etkisinin spor etkinliklerine erişim olanakları, öğrencilerin sosyal çevreleri, etkinlik maliyetleri, bireysel tercihler ve bilgi kaynaklarına erişim biçimleri gibi farklı değişkenlerle birlikte şekillenmesi olasıdır. Spor yapma yılı değişkenine göre her iki ölçeğin genel toplam ve alt boyutlarında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Benzer biçimde rekreatif faaliyete katılan ve katılmayan öğrenciler arasında da boş zaman yönetimi ve spor etkinliklerine yönelim açısından anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir. Bu bulgular, spor deneyiminin yalnızca süresinin ya da rekreatif bir faaliyete katılıp katılmama durumunun öğrencilerin boş zaman yönetimi ve spor etkinliklerine yönelimlerini açıklamak için tek başına yeterli olmayabileceğini göstermektedir. Üniversite

öğrencilerinde fiziksel aktivite ile boş zaman yönetimini birlikte ele alan çalışmalarda bazı anlamlı ilişkiler bildirilmiştir (Kalkavan ve ark., 2024; Kundakcı ve ark., 2024). Ancak mevcut araştırmadaki "spor yapma yılı" değişkeni fiziksel aktivitenin sıklığını, süresini veya şiddetini değil spor deneyiminin ne kadar süredir devam ettiğini; "rekreatif faaliyete katılım" değişkeni ise yalnızca katılımın bulunup bulunmadığını göstermektedir. Bu nedenle araştırmalar arasındaki farklılığın kullanılan değişkenlerin operasyonel olarak farklı biçimlerde ele alınmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Araştırmanın temel problemi kapsamında Boş Zaman Yönetimi ile Spor Etkinliklerine Yönelim genel toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir, $r = -.116$; $p > .05$. Bu sonuç, boş zamanını daha etkili yönetebilen öğrencilerin zorunlu olarak spor etkinliklerine daha yüksek düzeyde yöneldiği şeklinde doğrusal bir ilişkinin bulunmadığını ortaya koymaktadır. Söz konusu durum, iki yapının kavramsal özellikleri dikkate alındığında anlamlıdır. Boş zaman yönetimi; kişinin boş zamanını planlama, amaç belirleme, değerlendirme ve programlama becerileriyle ilişkiliyken, spor etkinliklerine yönelim sosyalleşme, duygu arama ve sporla ilgili bilgi edinme gibi daha özgül motivasyonel ve psikososyal süreçlerden oluşmaktadır. Bu nedenle her iki yapının üniversite öğrencilerinin rekreatif yaşamları içerisinde yer almasına rağmen birbirinin doğrudan karşılığı olmadığı söylenebilir. Alt boyutlar düzeyindeki korelasyonlar ise ilişkinin genel toplam puanlarından daha ayrıntılı bir örüntü taşıdığını göstermiştir. Boş Zaman Tutumu ile Sosyalleşme ($r = -.208$; $p < .01$), Duygu Arama ($r = -.150$; $p < .05$), Bilgi Arama ($r = -.158$; $p < .01$) ve Spor Etkinliklerine Yönelim genel toplamı ($r = -.204$; $p < .01$) arasında negatif yönlü ve düşük düzeyli ilişkiler belirlenmiştir. Değerlendirme ile Duygu Arama arasında da negatif yönlü ve düşük düzeyli bir ilişki bulunmaktadır ($r = -.137$; $p < .05$). Bu sonuçlar yorumlanırken ilişkinin büyüklüğünün düşük düzeyde olduğu ve korelasyon katsayılarının nedensellik göstermediği dikkate alınmalıdır. Ayrıca BZYÖ'de yüksek puanların genel olarak daha iyi boş zaman yönetimini ifade etmesi nedeniyle söz konusu negatif korelasyonların "olumsuz boş zaman tutumunun spor etkinliklerine yönelimi azalttığı" biçiminde yorumlanması doğru değildir. Bulgular yalnızca mevcut örneklemde belirli alt boyutların ters yönlü ve zayıf bir birlikte değişim sergilediğini göstermektedir. Spor etkinliklerine yönelimin daha doğrudan spor bağlamına ilişkin değişkenlerle ilişkili olabileceği alanyazındaki farklı çalışmalarla desteklenmektedir. Spor farkındalığı ile spor etkinliklerine yönelim arasında güçlü ve pozitif ilişkiler bildirilmiş (Çeyiz ve ark., 2023), spor etkinliklerinin eğlence boyutunun ise Sosyalleşme, Duygu Arama ve Bilgi Arama yönelimleriyle anlamlı biçimde ilişkili olduğu ortaya konmuştur (Serğı ve ark., 2025). Bu bulgular, spor etkinliklerine yönelimin yalnızca bireyin zamanını ne kadar iyi yönettiğiyle değil; spor farkındalığı, etkinlikten beklenen sosyal ve duygusal kazanımlar, eğlence deneyimi ve bireysel ilgi gibi daha doğrudan spor bağlamına özgü değişkenlerle şekillenebileceğini göstermektedir. Basit doğrusal regresyon analizi de bu değerlendirmeyi desteklemektedir. Boş zaman yönetiminin spor etkinliklerine yönelimi yordamasına ilişkin model istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır, $R = .116$; $R^2 = .013$; $F = 3.810$; $p = .052$. Boş zaman yönetiminin spor etkinliklerine yönelimdeki varyansın %1.3'ünü açıkladığı ve regresyon katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir, $\beta = -.116$; $t = -1.952$; $p = .052$. Bu sonuç, spor etkinliklerine yönelimin açıklanmasında boş zaman yönetiminin tek başına yeterli bir değişken olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Üniversite öğrencilerinde fiziksel aktivite, algılanan engeller, boş zaman yönetimi ve psikolojik

iyi oluşun birlikte incelendiği çalışmalar da öğrencilerin spor ve rekreasyonla ilişkili davranışlarının tek bir değişkenden ziyade birbiriyle etkileşim hâlindeki çok sayıda bireysel ve çevresel faktör tarafından şekillendiğini göstermektedir (Kundakcı ve ark., 2024). Bu araştırmanın yurtlarda kalan üniversite öğrencileri üzerinde yürütülmesi, bulguların uygulamaya dönük önemini artırmaktadır. Öğrenci yurtları yalnızca barınma alanları değil, öğrencilerin sosyal ilişkiler kurdukları, boş zamanlarını değerlendirdikleri ve sportif-rekreatif etkinliklerle karşılaştıkları önemli yaşam çevreleridir. Yurtlarda kalan üniversite öğrencilerinde fiziksel aktivite ile psikolojik iyi oluş arasında olumlu ilişkilerin bulunduğunu gösteren ulusal bulgular da sportif ve rekreatif olanakların yurt yaşamındaki önemine işaret etmektedir (Çömez Polat, 2024). Bu çerçevede yurtlarda yürütülecek spor ve rekreasyon uygulamalarının yalnızca öğrencilerin boş zamanlarını doldurmaya yönelik değil; sosyalleşme, yeni deneyimler edinme, bilgiye erişme ve aktif yaşam alışkanlıklarını destekleme boyutlarını birlikte içerecek biçimde yapılandırılması önem taşımaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, yurtlarda öğrencilerin farklı ilgi ve beklentilerine hitap eden sportif ve rekreatif etkinliklerin çeşitlendirilmesi, öğrenciler arası sosyal etkileşimi destekleyen organizasyonlara daha fazla yer verilmesi ve etkinliklere erişimin ekonomik açıdan kolaylaştırılması yararlı olabilir. Bunun yanında gelecek araştırmalarda spor farkındalığı, sportif motivasyon, algılanan rekreatif engeller, sosyal destek, haftalık fiziksel aktivite sıklığı ve süresi, etkinliklere aktif ya da izleyici olarak katılım biçimi ve yurtların sahip olduğu sportif-rekreatif olanaklar gibi değişkenlerin birlikte değerlendirilmesi, mevcut araştırmada ortaya konan ilişkinin daha ayrıntılı biçimde açıklanmasına katkı sağlayacaktır. Farklı üniversite ve şehirlerdeki yurt öğrencilerini kapsayan çalışmaların gerçekleştirilmesi de boş zaman yönetimi ile spor etkinliklerine yönelim arasındaki yapının farklı öğrenci gruplarında karşılaştırılmasına olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akgül, B. M., & Karaküçük, S. (2015). Boş zaman yönetimi ölçeği: Geçerlik-güvenirlik çalışması. *International Journal of Human Sciences, 12*(2), 1867–1880. https://doi.org/10.14687/ijhs.v12i2.3445

Çevik, H., Şimşek, K. Y., Mercanoğlu, A. O., & Bayram, A. (2019). Spor etkinliklerine yönelim ölçeğinin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 10*(2), 149–163. https://doi.org/10.17155/omuspd.472169

Çeyiz, S., Alagül, Ö., & Kara, İ. (2023). Yerel yönetim çalışanlarının spor farkındalıkları ile spor etkinliklerine yönelimleri üzerine ilişkisel bir araştırma: İstanbul ili örneği. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 21*(2), 63–72. https://doi.org/10.33689/spormetre.1223626

Çömez Polat, F. (2024). Yurtlarda kalan üniversite öğrencilerinin fiziksel aktivite ile psikolojik iyi oluş düzeyleri: Adana örneği. *Gençlik Araştırmaları Dergisi, 12(*32), 1–21. https://doi.org/10.52528/genclikarastirmalari.1321358

Kalkavan, A., Güner, O., & Kavalcı, İ. (2024). Üniversite öğrencilerinin boş zaman yönetimi ve fiziksel aktivite düzeylerinin araştırılması. *Spor Eğitim Dergisi, 8*(3), 200–208. https://doi.org/10.55238/seder.1581333

Kundakcı, Y. E., Karaman, S., & Ateş, M. S. (2024). Physical activity, leisure-time management, perceived barriers to physical activity and mental well-being among Turkish university students. *Discover Mental Health, 4,* Article 54. https://doi.org/10.1007/s44192-024-00109-x

Pons, F., Mourali, M., & Nyeck, S. (2006). Consumer orientation toward sporting events: Scale development and validation. *Journal of Service Research, 8*(3), 276–287. https://doi.org/10.1177/1094670505283931

Serğı, S., Akgün, O., & Aslan, M. (2025). Spor etkinliklerinin eğlence boyutu ile spor etkinliklerine yönelim arasındaki ilişki: Bir yapısal eşitlik modeli. *Journal of Global Sport and Education Research, 8*(2), 65–77. https://doi.org/10.55142/jogser.1667597

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Pearson.

Terzi, E., Isik, U., Inan, B. C., Akyildiz, C., & Ustun, U. D. (2024). University students' free time management and quality of life: The mediating role of leisure satisfaction. *BMC Psychology, 12,* Article 239. https://doi.org/10.1186/s40359-024-01745-2

Varol, B., Sarıkoç, G., Dalfidan, S., & Öksüz, E. (2026). Free time management and social media disorder among university students. *Yükseköğretim Dergisi, 16*(1), 37–47. https://doi.org/10.53478/yuksekogretim.1638113

Wang, W. C., Kao, C. H., Huan, T. C., & Wu, C. C. (2011). Free time management contributes to better quality of life: A study of undergraduate students in Taiwan. *Journal of Happiness Studies, 12*(4), 561–573. https://doi.org/10.1007/s10902-010-9217-7

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SPOR TEKNOLOJİLERİNE YÖNELİK TUTUMLARI İLE SPORDA HEDONİK TÜKETİM TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Muhammed Sabit ÇAKMAK
Fırat Üniversitesi,
msabit2333@gmail.com - 0009-0001-9092-3233

Dr. Mesut BULUT
Munzur Üniversitesi
mesutbulut@munzur.edu.tr - 0000-0003-0789-0969

Prof. Dr. Oğuzhan ALTUNGÜL

Fırat Üniversitesi

oaltingul@firat.edu.tr - 0000-0002-2572-7324

Prof. Dr. Mehmet Fatih KARAHÜSEYİNOĞLU

Fırat Üniversitesi

fkarahuseyinoglu@gmail.com - 0000-0001-9554-9263

Merve DURAN

Muş Alparslan Üniversitesi

Mervedrn979@gmail.com - 0009-0007-4248-1278

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin sporda hedonik tüketim tutumları ile spor teknolojilerine yönelik tutumlarını incelemek, bu yapıların çeşitli değişkenlere göre farklılaşma durumunu ve aralarındaki ilişkiyi belirlemektir. İlişkisel tarama modelinde yürütülen araştırmanın çalışma grubunu, Fırat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören 300 öğrenci oluşturmuştur. Veriler, Sporda Hedonik Tüketim Tutum Ölçeği ile Spor Teknolojileri Tutum Ölçeği aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin analizinde bağımsız örneklemler t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Tukey testi, Pearson korelasyon ve basit doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır.

Bulgular; cinsiyet, haftalık spor sıklığı ve tercih edilen aktivite türüne göre ölçeklerin genel ve alt boyut puanlarında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermiştir. Yaş değişkenine göre spor teknolojilerine yönelik sektörel tutum, kariyer tutumu ve genel toplam puanında; öğrenim görülen bölüme göre ise hedonik tüketimin içsel motivasyon boyutunda anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Spor ve teknolojik ürünlere duyulan güvenin, hedonik tüketimin satın alma boyutu ile spor teknolojilerine yönelik tutum üzerinde anlamlı farklılaşma yarattığı

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

saptanmıştır. Sporda hedonik tüketim ile spor teknolojilerine yönelik tutum toplam puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamış ($r = -.112$; $p > .05$) ve hedonik tüketimin teknoloji tutumunu anlamlı düzeyde yordamadığı tespit edilmiştir ($R^2 = .012$; $\beta = -.112$; $p = .054$).

Sonuç olarak bulgular, iki kavramın aynı tüketim bağlamında yer almasına karşın birbirinden bağımsız yapılar sergilediğini; teknoloji tutumunun özellikle güven, yaş ve mesleki yönelimle şekillendiğini göstermektedir. Araştırma, spor bilimlerindeki dijital dönüşümün tüketici ve eğitim boyutlarının anlaşılmasına ampirik katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: spor teknolojileri, hedonik tüketim, spor bilimleri öğrencileri, teknoloji tutumu, spor tüketimi.

GİRİŞ

Dijital dönüşüm, spor alanında performansın izlenmesi ve geliştirilmesinden antrenman planlamasına, spor yönetiminden tüketici deneyimine kadar çok sayıda süreci yeniden biçimlendirmektedir. Giyilebilir teknolojiler, akıllı sensörler, performans ve veri analiz sistemleri, yapay zekâ destekli uygulamalar, sanal ve artırılmış gerçeklik teknolojileri ile dijital spor tesisleri, bu dönüşümün öne çıkan araçları arasında yer almaktadır. Bu gelişmeler doğrultusunda spor teknolojileri yalnızca sportif performansı destekleyen teknik araçlar olarak değil; bireylerin sporla ilişkili davranışlarını, tüketim tercihlerini, mesleki beklentilerini ve spor endüstrisine yönelik değerlendirmelerini etkileyebilen çok boyutlu bir alan olarak ele alınmaktadır. Türkiye'de spor teknolojilerine yönelik tutumun ölçülmesi amacıyla geliştirilen ölçme aracında da söz konusu yapının bireysel tutum, sektörel tutum, alışveriş tutumu, kariyer tutumu ve tesis tutumu olmak üzere beş farklı boyuttan oluştuğu ortaya konmuştur (Şimşek & Devecioğlu, 2024). Bu yapı, spor teknolojilerine yönelik tutumun yalnızca teknolojik ürün kullanma isteğiyle sınırlandırılamayacağını; bireysel, mesleki ve sektörel değerlendirmeleri birlikte kapsadığını göstermektedir. Teknolojik yeniliklerin yaygınlaşması, bu sistemlerin sahip olduğu teknik özelliklerin yanı sıra bireyler tarafından nasıl algılandığı ve kabul edildiği sorusunu da önemli hâle getirmiştir. Teknoloji Kabul Modeli'ne göre algılanan kullanışlılık ve algılanan kullanım kolaylığı, bireylerin teknolojiye yönelik tutumlarının ve kullanım niyetlerinin temel belirleyicileri arasında yer almaktadır (Davis, 1989). Spor teknolojileri bağlamındaki güncel araştırmalar da bu yaklaşımı desteklemektedir. Spor amaçlı giyilebilir cihazlarda veri analizi ve gerçek zamanlı izleme gibi işlevsel özelliklerin algılanan kullanışlılığı; kullanım kolaylığı ve ürün tasarımının ise algılanan kullanım kolaylığını etkilediği ve bu değerlendirmelerin teknolojiye yönelik tutumla ilişkili olduğu belirlenmiştir (Wang ve ark., 2023). Üniversite öğrencileri üzerinde yürütülen daha güncel bir araştırmada da algılanan kullanışlılık, kullanım kolaylığı ve teknolojiye hazır oluşla ilişkili özelliklerin akıllı spor giyilebilirlerinin kullanım niyetinde önemli rol oynadığı gösterilmiştir (Wu ve ark., 2026). Bu bulgular, spor teknolojilerine yönelik tutumların yalnızca teknolojik ürünlere erişimle değil, bireyin teknolojiye ilişkin bilişsel değerlendirmeleri ve kabul süreçleriyle birlikte şekillendiğini ortaya koymaktadır. Spor Bilimleri Fakültesi öğrencileri, spor teknolojilerindeki dönüşümün değerlendirilmesi açısından özel bir grubu oluşturmaktadır. Bu öğrenciler bir yandan spor ve teknoloji ürünlerinin mevcut kullanıcıları ve tüketicileri iken diğer yandan antrenörlük, beden

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

eğitimi öğretmenliği, spor yöneticiliği ve rekreasyon gibi alanlarda geleceğin spor profesyonelleri olmaya hazırlanmaktadır. Dolayısıyla spor teknolojilerine yönelik tutumları yalnızca bugünkü bireysel kullanım eğilimlerini değil, ilerleyen yıllarda spor ortamlarında teknoloji kullanımına ve entegrasyonuna ilişkin mesleki yaklaşımlarını da yansıtabilir. Spor Bilimleri Fakültesi öğrencileriyle gerçekleştirilen güncel ulusal bir araştırmada spor teknolojilerine yönelik tutumların yaş, akademik başarı ve gelir gibi bazı değişkenlere göre farklılaşabildiği belirlenirken, cinsiyet ve öğrenim görülen bölüm açısından anlamlı bir farklılık bulunmadığı bildirilmiştir (Kılıç, 2025). Uluslararası düzeyde yürütülen güncel bir araştırmada ise spor bilimleri öğrencilerinin akıllı spor teknolojileri ve yapay zekâya yönelik bilişsel, duyuşsal ve davranışsal tutumları ile giyilebilir spor teknolojilerine yönelik tutumları arasında anlamlı ilişkiler olduğu ortaya konmuştur (Kara ve ark., 2026). Bu sonuçlar, spor bilimleri öğrencilerinin teknolojiye yönelik yaklaşımlarının hem bireysel hem de mesleki özellikler taşıyan çok boyutlu bir yapı içerisinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Spor alanındaki teknolojik dönüşüme paralel olarak sporla ilişkili tüketim davranışlarının niteliği de değişmektedir. Tüketim davranışları yalnızca işlevsel gereksinimlerin karşılanmasına dayanmamakta; haz, eğlence, heyecan, deneyim ve duygusal doyum gibi unsurlar da bireylerin ürün ve hizmetlere yönelik değerlendirmelerinde önemli rol oynamaktadır. Hedonik tüketim, tüketim sürecinin işlevsel yararının ötesinde bireyin deneyimden elde ettiği haz, eğlence ve duygusal değeri ifade eden bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Babin ve ark., 1994). Sporun heyecan, aidiyet, deneyim, kimlik ve duygusal katılım üretme potansiyeli dikkate alındığında hedonik tüketim, spor tüketici davranışlarının anlaşılması açısından özellikle önemli bir kavramdır. Türkiye'de spora özgü hedonik tüketim tutumunun ölçülmesi amacıyla geliştirilen ölçme aracında yapı; İlgi, Satın Alma ve İçsel Motivasyon olmak üzere üç boyutta ele alınmış ve sporda hedonik tüketimin yalnızca satın alma davranışından oluşmadığı ortaya konmuştur (Tutar, 2023). Spor bilimleri öğrencilerinin sporla ilişkili ürün, hizmet ve deneyimlerle yoğun biçimde etkileşim hâlinde bulunmaları, hedonik tüketim açısından da bu grubu önemli kılmaktadır. Fırat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören 437 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen güncel bir araştırmada hedonik ve faydacı tüketim yönelimlerinin bölüm, yaş, cinsiyet, gelir ve bazı alışveriş davranışlarına göre farklılaşabildiği belirlenmiştir (Şimşek & Devecioğlu, 2025).

YÖNTEM

Araştırma Modeli ve Grubu

Araştırma, Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin spor teknolojilerine ve sporda hedonik tüketime yönelik tutumlarını incelemek amacıyla ilişkisel tarama modelinde yürütülmüştür. Çalışma grubunu, Fırat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde (Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği, Antrenörlük Eğitimi, Spor Yöneticiliği ve Rekreasyon) öğrenim gören 300 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların %44.3'ü kadın (n=133), %55.7'si erkek (n=167); %44.0'ı 18–21 yaş (n=132), %40.3'ü 22–24 yaş (n=121) ve %15.7'si 25 yaş ve üzerindedir (n=47).

Veri Toplama Araçları

Veriler üç araçla toplanmıştır: Demografik ve sportif değişkenleri içeren Kişisel Bilgi Formu; Şimşek ve Devecioğlu (2024) tarafından geliştirilen 18 maddelik, 5 alt boyutlu Spor Teknolojileri Tutum Ölçeği (genel Cronbach alfa = .895); ve Tutar (2023) tarafından geliştirilen 18 maddelik, 3 alt boyutlu Sporda Hedonik Tüketim Tutum Ölçeği (genel Cronbach alfa = .896). Her iki ölçme aracı da 5'li Likert tipindedir.

Veri Toplama Süreci ve Analizi

Yüz yüze uygulanan formlar yaklaşık 8–10 dakika sürmüş, eksiksiz 300 form analize alınmıştır. Çarpıklık (-.98 ile .13) ve basıklık (-.50 ile .73) değerleri normal dağılım gösterdiğinden parametrik testler kullanılmıştır. İki kategorili değişkenlerde bağımsız örneklemler t-testi ve Cohen's d; üç ve üzeri gruplarda tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Tukey testi ve kısmi eta-kare hesaplanmıştır. Değişkenler arası ilişki Pearson korelasyonuyla, yordama düzeyi ise basit doğrusal regresyon analiziyle incelenmiştir ($p < .05$).

BULGULAR

Araştırma bulgularında ilk olarak katılımcıların demografik ve tanımlayıcı özellikleri sunulmuştur. Ardından, ölçeklerin tanımlayıcı istatistikleri ve normallik dağılım değerleri verilmiştir. Daha sonra, çeşitli demografik değişkenlere (cinsiyet, yaş, bölüm, spor sıklığı, teknoloji güveni, aktivite türü) göre ölçek puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Son olarak, hedonik tüketim tutumu ile spor teknolojilerine yönelik tutum arasındaki ilişki ve yordama gücü analiz edilmiştir.

Tablo 1. *Katılımcıların Demografik ve Tanımlayıcı Özelliklerine İlişkin Dağılımı*

Değişken	**Kategori**	**n**	**%**
Cinsiyet	Kadın	133	44.3
	Erkek	167	55.7
Yaş grubu	18–21 yaş	132	44.0
	22–24 yaş	121	40.3
	25 yaş ve üzeri	47	15.7
Öğrenim görülen bölüm	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	46	15.3
	Antrenörlük	68	22.7
	Spor Yöneticiliği	107	35.7
	Rekreasyon	79	26.3
Haftalık spor yapma sıklığı	Haftada 1-2 gün	131	43.7

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

	Haftada 3-4 gün	91	30.3
	Haftada 5 gün ve üzeri	78	26.0
Spor ve teknolojik ürünlere güven duyma durumu	Evet	236	78.7
	Hayır	64	21.3
Tercih edilen aktivite türü	Bireysel Sporlar	140	46.7
	Takım Sporları	160	53.3
Toplam		**300**	**100.0**

Tablo 1 incelendiğinde; araştırmaya katılan 300 bireyin %55.7'sinin erkek (n = 167), %44.3'ünün kadın (n = 133) olduğu görülmektedir. Katılımcıların %44.0'ı 18–21 yaş (n = 132), %40.3'ü 22–24 yaş (n = 121) ve %15.7'si 25 yaş ve üzeri (n = 47) grubundadır. Bölüm değişkenine göre en yüksek katılım Spor Yöneticiliği (%35.7, n = 107) bölümünde olup, bunu Rekreasyon (%26.3, n = 79), Antrenörlük (%22.7, n = 68) ve Öğretmenlik (%15.3, n = 46) takip etmektedir. Katılımcıların %43.7'sinin haftada 1–2 gün (n = 131), %30.3'ünün 3–4 gün (n = 91) ve %26.0'ının 5 gün ve üzeri (n = 78) spor yaptığı; %78.7'sinin teknolojik ürünlere güvendiği (n = 236), %21.3'ünün ise güvenmediği (n = 64) belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların %53.3'ü takım sporlarını (n = 160), %46.7'si ise bireysel sporları (n = 140) tercih etmektedir.

Tablo 2. *Ölçek ve Alt Boyutlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ile Normallik Dağılım Değerleri*

Ölçek/alt boyut	N	Min.	Maks.	Ort.	SS	Çarpıklık	Basıklık
İlgi	300	13.00	31.00	21.45	3.61	0.10	-0.04
Satın alma	300	7.00	29.00	17.68	3.34	-0.08	0.39
İçsel motivasyon	300	7.00	24.00	14.81	3.33	0.13	-0.11
Hedonik tüketim	300	36.00	71.00	53.94	6.14	0.05	-0.27
Bireysel tutum	300	4.00	20.00	13.55	3.45	-0.34	-0.23
Sektörel tutum	300	4.00	20.00	14.84	4.17	-0.97	0.40
Alışveriş tutumu	300	4.00	20.00	13.45	3.84	-0.26	-0.50
Kariyer tutumu	300	3.00	15.00	11.11	2.88	-0.76	0.26
Tesis tutumu	300	3.00	15.00	10.50	2.83	-0.56	0.01
Spor teknolojilerine yönelik tutum	300	25.00	90.00	63.44	13.29	-0.98	0.73

Çarpıklık (-.98 ile .13) ve basıklık (-.50 ile .73) katsayılarının ±1.5 sınırları içerisinde bulunması, dağılımların normalden önemli ölçüde sapmadığını ve parametrik analizlerin uygulanması açısından uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. *Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Sporda Hedonik Tüketim Tutum Ölçeği Ve Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bağımsız Örneklem T-Testi Sonuçları*

Ölçek/alt boyut	Cinsiyet	N	Ort.	SS	df	Cohen's d	t	p
İlgi	Kadın	133	21.82	3.61	298	0.18	1.572	.117
	Erkek	167	21.16	3.59				
Satın Alma	Kadın	133	17.53	3.47	298	-0.08	-0.675	.500
	Erkek	167	17.80	3.25				
İçsel Motivasyon	Kadın	133	14.50	3.56	298	-0.16	-1.425	.155
	Erkek	167	15.05	3.12				
Hedonik Tüketim	Kadın	133	53.86	6.71	258	-0.02	-0.212	.829
(Genel Toplam)	Erkek	167	54.01	5.67	.38			
Bireysel Tutum	Kadın	133	13.38	3.62	298	-0.09	-0.795	.427
	Erkek	167	13.69	3.31				
Sektörel Tutum	Kadın	133	14.61	4.55	258	-0.10	-0.828	.400
	Erkek	167	15.02	3.85	.57			
Alışveriş Tutumu	Kadın	133	13.20	4.04	298	-0.11	-0.980	.328
	Erkek	167	13.64	3.68				
Kariyer Tutumu	Kadın	133	10.88	3.18	253	-0.14	-1.210	.217
	Erkek	167	11.29	2.61	.23			
Tesis Tutumu	Kadın	133	10.41	3.02	298	-0.06	-0.494	.622
	Erkek	167	10.57	2.68				
Spor Teknolojilerine	Kadın	133	62.47	14.71	253	-0.13	-1.103	.260
Yönelik Tutum	Erkek	167	64.22	12.03	.05			

Not. d = Cohen's d etki büyüklüğü.

Tablo 3 incelendiğinde; hem Hedonik Tüketim Ölçeği ve alt boyutlarında hem de Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum Ölçeği ve alt boyutlarında puan ortalamalarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır ($p > .05$).

Tablo 4. *Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre Sporda Hedonik Tüketim Tutum Ölçeği ve Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları*

	Yaşlar	N	Ort.	SS	df	η_p^2	F	p	Tukey
İlgi	18–21 Yaş (A)	132	21.39	3.67		.000	0.056	.945	-
	22–24 Yaş (B)	121	21.54	3.44	2				
	25 Yaş ve Üzeri (C)	47	21.43	3.93	297				
	Toplam	300	21.45	3.61	299				
Satın alma	18–21 Yaş (A)	132	17.98	3.49		.007	1.058	.348	-
	22–24 Yaş (B)	121	17.50	2.92	2				
	25 Yaş ve Üzeri (C)	47	17.28	3.90	297				
	Toplam	300	17.68	3.34	299				
İçsel Motivasyon	18–21 Yaş (A)	132	14.52	3.34		.012	1.837	.161	-

	22–24 Yaş (B)	121	15.26	3.38	2				
	25 Yaş ve Üzeri (C)	47	14.47	3.09	297				
	Toplam	300	14.81	3.33	299				
Hedonik Tüketim Genel Toplam	18–21 Yaş (A)	132	53.89	6.11		.004	0.576	.563	-
	22–24 Yaş (B)	121	54.30	5.36	2				
	25 Yaş ve Üzeri (C)	47	53.17	7.94	297				
	Toplam	300	53.94	6.14	299				
Bireysel tutum	18–21 Yaş (A)	132	13.91	3.33		.015	2.189	.114	-
	22–24 Yaş (B)	121	13.05	3.62	2				
	25 Yaş ve Üzeri (C)	47	13.85	3.21	297				
	Toplam	300	13.55	3.45	299				
Sektörel tutum	18–21 Yaş (A)	132	15.61	3.46		.030	4.572	.011	A>B
	22–24 Yaş (B)	121	14.04	4.43	2				
	25 Yaş ve Üzeri (C)	47	14.72	4.94	297				
	Toplam	300	14.84	4.17	299				
Alışveriş tutumu	18–21 Yaş (A)	132	13.61	3.65		.002	0.299	.742	-
	22–24 Yaş (B)	121	13.39	3.98	2				
	25 Yaş ve Üzeri (C)	47	13.13	4.05	297				
	Toplam	300	13.45	3.84	299				
Kariyer tutumu	18–21 Yaş (A)	132	11.48	2.68		.029	4.511	.012	A>B
	22–24 Yaş (B)	121	10.51	2.93	2				
	25 Yaş ve Üzeri (C)	47	11.62	3.09	297				
	Toplam	300	11.11	2.88	299				
Tesis tutumu	18–21 Yaş (A)	132	10.80	2.71		.009	1.365	.257	-
	22–24 Yaş (B)	121	10.31	2.81	2				
	25 Yaş ve Üzeri (C)	47	10.15	3.21	297				
	Toplam	300	10.50	2.83	299				
Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum	18–21 Yaş (A)	132	65.40	11.64		.020	3.051	.049	A>B
	22–24 Yaş (B)	121	61.30	14.32	2				
	25 Yaş ve Üzeri (C)	47	63.47	14.28	297				
	Toplam	300	63.44	13.29	299				

Not. A = 18–21 yaş; B = 22–24 yaş; C = 25 yaş ve üzeri. ηp² = kısmi eta-kare. Tukey sütununda yalnızca anlamlı ikili grup farklılıkları gösterilmiştir.

Tablo 4 incelendiğinde; Hedonik Tüketim Ölçeği geneli ve tüm alt boyutları ile Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum Ölçeği'nin Bireysel, Alışveriş ve Tesis tutumu alt boyutlarında yaşa göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > .05$). Buna karşın; Tutum genel toplamı ($F = 3.051$, $p = .049$) ile Sektörel tutum ($F = 4.572$, $p = .011$) ve Kariyer tutumu ($F = 4.511$, $p = .012$) boyutlarında anlamlı farklılık saptanmıştır. Tukey testine göre bu boyutlarda 18–21 yaş grubunun puanları, 22–24 yaş grubundan anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Tablo 5. *Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Bölüm Değişkenine Göre Sporda Hedonik Tüketim Tutum Ölçeği ve Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları*

Ölçek ve Alt Boyutlar	Bölümler	N	Ort.	SS	df	ηp²	F	p	Tukey
İlgi	Öğretmenlik (A)	46	20.74	3.87	3	.011	1.116	.343	-

	Antrenörlük (B)	68	21.78	3.55	296				
	Spor Yöneticiliği (C)	107	21.29	3.71	299				
	Rekreasyon (D)	79	21.81	3.36					
	Toplam	300	21.45	3.61					
Satın alma	Öğretmenlik (A)	46	17.78	3.74	3	.009	.935	.424	-
	Antrenörlük (B)	68	17.54	3.64	296				
	Spor Yöneticiliği (C)	107	18.05	3.03	299				
	Rekreasyon (D)	79	17.24	3.24					
	Toplam	300	17.68	3.34					
İçsel motivasyon	Öğretmenlik (A)	46	14.33	3.47	3	.028	2.811	.040	B>D
	Antrenörlük (B)	68	15.53	3.27	296				
	Spor Yöneticiliği (C)	107	15.07	3.72	299				
	Rekreasyon (D)	79	14.11	2.52					
	Toplam	300	14.81	3.33					
Hedonik Tüketim Genel toplam	Öğretmenlik (A)	46	52.85	6.61	3	.016	1.625	.184	-
	Antrenörlük (B)	68	54.85	6.66	296				
	Spor Yöneticiliği (C)	107	54.41	5.83	299				
	Rekreasyon (D)	79	53.16	5.73					
	Toplam	300	53.94	6.14					
Bireysel tutum	Öğretmenlik (A)	46	12.91	3.31	3	.012	1.169	.322	-
	Antrenörlük (B)	68	14.06	3.40	296				
	Spor Yöneticiliği (C)	107	13.38	3.57	299				
	Rekreasyon (D)	79	13.72	3.37					
	Toplam	300	13.55	3.45					
Sektörel tutum	Öğretmenlik (A)	46	14.26	4.80	3	.010	1.004	.392	-
	Antrenörlük (B)	68	14.90	4.17	296				
	Spor Yöneticiliği (C)	107	14.59	4.26	299				
	Rekreasyon (D)	79	15.46	3.62					
	Toplam	300	14.84	4.17					
Alışveriş tutumu	Öğretmenlik (A)	46	12.83	3.54	3	.007	0.689	.559	-
	Antrenörlük (B)	68	13.87	3.65	296				
	Spor Yöneticiliği (C)	107	13.50	3.94	299				
	Rekreasyon (D)	79	13.37	4.05					
	Toplam	300	13.45	3.84					
Kariyer tutumu	Öğretmenlik (A)	46	11.00	3.21	3	.002	0.194	.900	-
	Antrenörlük (B)	68	11.21	3.07	296				
	Spor Yöneticiliği (C)	107	10.98	2.94	299				
	Rekreasyon (D)	79	11.27	2.44					
	Toplam	300	11.11	2.88					
Tesis tutumu	Öğretmenlik (A)	46	10.57	3.05	3	.008	0.757	.519	-
	Antrenörlük (B)	68	10.06	3.17	296				
	Spor Yöneticiliği (C)	107	10.57	2.76	299				
	Rekreasyon (D)	79	10.73	2.48					
	Toplam	300	10.50	2.83					
Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum	Öğretmenlik (A)	46	61.57	14.51	3	.006	0.573	.633	-
	Antrenörlük (B)	68	64.09	13.85	296				
	Spor Yöneticiliği (C)	107	63.03	13.57	299				
	Rekreasyon (D)	79	64.54	11.69					
	Toplam	**300**	**63.44**	**13.29**					

Not. A = Öğretmenlik; B = Antrenörlük; C = Spor Yöneticiliği; D = Rekreasyon. ηp² = kısmi eta-kare. Tukey sütununda yalnızca anlamlı ikili grup farklılıkları gösterilmiştir.

Tablo 5 incelendiğinde; Hedonik Tüketim Ölçeği'nin İlgi, Satın alma boyutları ve genel toplamı ile Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum Ölçeği geneli ve tüm alt boyutlarında bölüm değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > .05$). Buna karşın, İçsel motivasyon alt boyutunda bölümler arasında anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir ($F = 2.811$, $p = .040$). Tukey testi sonucuna göre; Antrenörlük bölümü öğrencilerinin puan ortalamaları (Ort. = 15.53), Rekreasyon bölümü öğrencilerinden (Ort. = 14.11) anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Tablo 6. *Katılımcıların Haftalık Spor Yapma Sıklığı Değişkenine Göre Sporda Hedonik Tüketim Tutum Ölçeği ve Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları*

Ölçek ve Alt Boyutlar	Spor Yapma Sıklığı	N	Ort.	SS	df	ηp²	F	p
İlgi	Haftada 1-2 gün	131	21.70	3.59	2	.004	0.605	.547
	Haftada 3-4 gün	91	21.18	3.80	297			
	Haftada 5 gün ve üzeri	78	21.36	3.43	299			
	Toplam	300	21.45	3.61				
Satın alma	Haftada 1-2 gün	131	17.55	3.33	2	.001	0.177	.838
	Haftada 3-4 gün	91	17.79	3.21	297			
	Haftada 5 gün ve üzeri	78	17.77	3.55	299			
	Toplam	300	17.68	3.34				
İçsel motivasyon	Haftada 1-2 gün	131	15.10	3.16	2	.006	0.901	.407
	Haftada 3-4 gün	91	14.64	3.40	297			
	Haftada 5 gün ve üzeri	78	14.53	3.52	299			
	Toplam	300	14.81	3.33				
Hedonik Tüketim Genel toplam	Haftada 1-2 gün	131	54.35	6.35	2	.003	0.512	.600
	Haftada 3-4 gün	91	53.60	6.52	297			
	Haftada 5 gün ve üzeri	78	53.65	5.31	299			
	Toplam	300	53.94	6.14				
Bireysel tutum	Haftada 1-2 gün	131	13.60	3.36	2	.008	1.244	.290
	Haftada 3-4 gün	91	13.13	3.72	297			
	Haftada 5 gün ve üzeri	78	13.96	3.24	299			
	Toplam	300	13.55	3.45				
Sektörel tutum	Haftada 1-2 gün	131	14.90	4.12	2	.005	0.755	.471
	Haftada 3-4 gün	91	14.43	4.68	297			
	Haftada 5 gün ve üzeri	78	15.21	3.61	299			
	Toplam	300	14.84	4.17				
Alışveriş tutumu	Haftada 1-2 gün	131	13.13	3.66	2	.010	1.522	.220
	Haftada 3-4 gün	91	13.36	4.17	297			
	Haftada 5 gün ve üzeri	78	14.08	3.73	299			
	Toplam	300	13.45	3.84				
Kariyer tutumu	Haftada 1-2 gün	131	11.24	3.01	2	.014	2.081	.127
	Haftada 3-4 gün	91	10.62	3.10	297			
	Haftada 5 gün ve üzeri	78	11.46	2.29	299			
	Toplam	300	11.11	2.88				
Tesis tutumu	Haftada 1-2 gün	131	10.47	2.93	2	.002	0.291	.748
	Haftada 3-4 gün	91	10.36	3.05	297			

	Haftada 5 gün ve üzeri	78	10.69	2.40	299			
	Toplam	300	10.50	2.83				
Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum Genel toplam	Haftada 1-2 gün	131	63.35	13.15	2	.010	1.463	.233
	Haftada 3-4 gün	91	61.90	15.61	297			
	Haftada 5 gün ve üzeri	78	65.40	10.13	299			
	Toplam	**300**	**63.44**	**13.29**				

Not. ηp² = kısmi eta-kare.

Tablo 6 incelendiğinde; hem Sporda Hedonik Tüketim Tutum Ölçeği ve alt boyutlarında hem de Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum Ölçeği ve alt boyutlarında puan ortalamalarının haftalık spor yapma sıklığı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır ($p > .05$).

Tablo 7. *Katılımcıların Spor ve Teknolojik Ürünlere Güven Duyma Durumuna Göre Sporda Hedonik Tüketim Tutum Ölçeği ve Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları*

Ölçek ve Alt Boyutlar	**Güven Durumu**	**N**	**Ort.**	**SS**	**df**	**Cohen's d**	**t**	**p**
İlgi	Evet	236	21.29	3.50	298	-0.21	-1.525	.128
	Hayır	64	22.06	3.96				
Satın alma	Evet	236	17.92	3.41	298	0.34	2.401	.017
	Hayır	64	16.80	2.96				
İçsel motivasyon	Evet	236	14.69	3.30	298	-0.16	-1.151	.251
	Hayır	64	15.23	3.41				
Hedonik Tüketim Genel toplam	Evet	236	53.90	6.15	298	-0.03	-0.221	.826
	Hayır	64	54.09	6.17				
Bireysel tutum	Evet	236	13.82	3.36	298	0.37	2.619	.009
	Hayır	64	12.56	3.60				
Sektörel tutum	Evet	236	15.14	4.06	298	0.34	2.403	.017
	Hayır	64	13.73	4.40				
Alışveriş tutumu	Evet	236	13.67	3.69	298	0.28	1.812	.071
	Hayır	64	12.61	4.29				
Kariyer tutumu	Evet	236	11.23	2.81	298	0.20	1.424	.156
	Hayır	64	10.66	3.11				
Tesis tutumu	Evet	236	10.58	2.89	298	0.13	0.934	.351
	Hayır	64	10.20	2.61				
Genel toplam	Evet	236	64.44	13.15	298	0.35	2.518	.012
	Hayır	64	59.77	13.27				

Not. d = Cohen's d etki büyüklüğü.

Tablo 7 incelendiğinde, spor ve teknolojik ürünlere güven duyma durumuna göre Sporda Hedonik Tüketim Tutum Ölçeğinin Satın Alma alt boyutunda anlamlı farklılık belirlenmiştir ($t = 2.401$; $p = .017$; $d = 0.34$). Spor Teknolojileri Tutum Ölçeğinde ise Bireysel Tutum ($t = 2.619$; $p = .009$; $d = 0.37$), Sektörel Tutum ($t = 2.403$; $p = .017$; $d = 0.34$) ve genel toplam puanında ($t = 2.518$; $p = .012$; $d = 0.35$) anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Söz konusu değişkenlerin tamamında spor ve teknolojik ürünlere güven duyan öğrencilerin puan ortalamaları güven duymayan öğrencilerden daha yüksektir. Diğer boyutlarda anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p > .05$).

Tablo 8. *Katılımcıların Tercih Ettikleri Aktivite Türüne Göre Sporda Hedonik Tüketim Tutum Ölçeği ve Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları*

Ölçek ve Alt Boyutlar	Aktivite Türü	N	Ort.	SS	df	Cohen's d	t	p
İlgi	Bireysel Sporlar	140	21.48	3.47	298	0.01	.113	.910
	Takım Sporları	160	21.43	3.74				
Satın Alma	Bireysel Sporlar	140	17.37	3.40	298	-0.17	-1.498	.135
	Takım Sporları	160	17.95	3.28				
İçsel Motivasyon	Bireysel Sporlar	140	14.79	3.36	298	-0.01	-.118	.906
	Takım Sporları	160	14.83	3.31				
Hedonik Tüketim	Bireysel Sporlar	140	53.64	6.02	298	-0.09	-.811	.418
Genel Toplam	Takım Sporları	160	54.21	6.25				
Bireysel Tutum	Bireysel Sporlar	140	13.55	3.51	298	0.00	-.016	.988
	Takım Sporları	160	13.56	3.40				
Sektörel Tutum	Bireysel Sporlar	140	14.67	4.14	298	-0.07	-.641	.522
	Takım Sporları	160	14.98	4.21				
Alışveriş Tutumu	Bireysel Sporlar	140	13.79	3.85	298	0.17	1.432	.153
	Takım Sporları	160	13.15	3.82				
Kariyer Tutumu	Bireysel Sporlar	140	11.14	2.92	298	0.02	.144	.885
	Takım Sporları	160	11.09	2.86				
Tesis Tutumu	Bireysel Sporlar	140	10.55	2.75	298	0.04	.304	.761
	Takım Sporları	160	10.45	2.91				
Spor Teknolojilerine	Bireysel Sporlar	140	63.69	13.31	298	0.04	.304	.762
Yönelik Tutum Genel Toplam	Takım Sporları	160	63.23	13.31				

Not. d = Cohen's d etki büyüklüğü.

Tablo 8 incelendiğinde, Sporda Hedonik Tüketim Tutum Ölçeği ile Spor Teknolojileri Tutum Ölçeğinin genel toplam ve alt boyut puanlarının tercih edilen aktivite türüne göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı belirlenmiştir ($p > .05$).

Tablo 9. *Sporda Hedonik Tüketim Tutum Ölçeği ve Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum Ölçeği ile Alt Boyutları Arasındaki İlişkilere Yönelik Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları*

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. İlgi	1									
2. Satın alma	-.057	1								
3. İçsel motivasyon	.177**	-.019	1							
4. HT (Toplam)	.652**	.500**	.635**	1						
5. Bireysel tutum	-.137*	-.030	-.035	-.115*	1					
6. Sektörel tutum	-.084	-.021	.002	-.060	.553**	1				
7. Alışveriş tutumu	-.065	-.093	.029	-.073	.525**	.398**	1			
8. Kariyer tutumu	-.079	-.023	-.025	-.072	.467**	.644**	.448**	1		
9. Tesis tutumu	-.110	-.091	-.015	-.122*	.422**	.556**	.399**	.554**	1	
10. STT (Toplam)	-.121*	-.066	-.009	-.112	.776**	.830**	.732**	.787**	.733**	1

Not. N = 300. HT = Hedonik Tüketim; STT = Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum. * ile gösterilen korelasyon katsayıları $p < .05$, ** ile gösterilen korelasyon katsayıları $p < .01$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 9 incelendiğinde; Hedonik Tüketim Ölçeği genel puanı ile Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum Ölçeği genel puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($r = -.112$, $p > .05$). Boyutlar arası ilişkiler incelendiğinde; Hedonik tüketim alt boyutu olan İlgi ile Bireysel tutum ($r = -.137$, $p < .05$) ve Tutum genel toplamı ($r = -.121$, $p < .05$) arasında negatif yönlü, zayıf düzeyde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca Hedonik tüketim genel toplamı ile Bireysel tutum ($r = -.115$, $p < .05$) ve Tesis tutumu ($r = -.122$, $p < .05$) arasında da negatif yönlü, zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bunun dışındaki Hedonik Tüketim Ölçeği ile Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum Ölçeği arasındaki çapraz ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($p > .05$)

Tablo 10. *Sporda Hedonik Tüketim Tutum Ölçeğinin Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum Ölçeğini Yordamasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları*

Değişken	B	SH	β	t	p
Sabit	76.463	6.763	—	11.306	< .001
Hedonik Tüketim	-.241	.125	-.112	-1.938	.054

Not. Bağımlı değişken: Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum. $R = .112$; $R^2 = .012$; $F = 3.754$; $p = .054$.

Tablo 10 incelendiğinde; hedonik tüketim tutumunun spor teknolojilerine yönelik tutumu yordama düzeyini belirlemek amacıyla kurulan basit doğrusal regresyon modelinin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı saptanmıştır ($F = 3.754$, $p > .05$). Katılımcıların hedonik tüketim düzeylerinin, spor teknolojilerine yönelik tutumlarını anlamlı bir şekilde yordamadığı belirlenmiştir ($\beta = -.112$, $t = -1.938$, $p = .054$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin sporda hedonik tüketim tutumları ile spor teknolojilerine yönelik tutumları incelenmiş; söz konusu yapıların çeşitli demografik ve sportif değişkenlere göre farklılaşma durumu ile aralarındaki ilişki değerlendirilmiştir. Bulgular genel olarak, sporda hedonik tüketim ile spor teknolojilerine yönelik tutumun aynı spor tüketimi bağlamında yer almakla birlikte birbirinden farklı yapılar olduğunu göstermektedir. Cinsiyet değişkenine göre her iki ölçeğin genel toplam ve alt boyutlarında anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir. Bu sonuç, incelenen örneklemde teknoloji ve hedonik tüketim tutumlarının cinsiyete göre belirgin biçimde ayrışmadığını göstermektedir. Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinde spor teknolojilerine yönelik tutumun cinsiyete göre farklılaşmadığını bildiren bulgular mevcut araştırmayla benzerlik göstermektedir (Kılıç, 2025). Bununla birlikte bazı çalışmalarda akıllı spor teknolojileri ve yapay zekâya yönelik tutumlarda cinsiyete bağlı farklılıkların bulunması, bu ilişkinin kullanılan teknoloji türüne ve örneklem özelliklerine bağlı olarak değişebileceğini düşündürmektedir (Kara ve ark., 2026). Mevcut araştırmada Cohen's d değerlerinin de düşük olması, cinsiyete ilişkin farklılıkların pratik açıdan sınırlı olduğunu desteklemektedir. Yaş değişkenine göre sporda hedonik tüketimin genel toplam ve alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmazken, spor teknolojilerine yönelik tutumun Sektörel Tutum, Kariyer Tutumu ve genel toplam puanlarında anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Her üç değişkende de 18–21 yaş grubundaki öğrencilerin puanları 22–24 yaş grubundaki öğrencilerden daha yüksektir. Bununla birlikte etki büyüklüklerinin $\eta p^2 = .020$–$.030$ aralığında bulunması, farklılıkların sınırlı büyüklükte olduğunu göstermektedir. Spor bilimleri öğrencilerinde spor

teknolojilerine yönelik tutumun yaşa göre değişebildiğini gösteren bulgular bu sonucu desteklemektedir (Kılıç, 2025). Daha genç öğrencilerin sektörel ve kariyer odaklı teknoloji tutumlarının yüksek olması, spor sektöründeki dijitalleşme ve teknoloji temelli meslek alanlarına yönelik beklentilerle ilişkili olabilir. Ancak araştırmanın kesitsel niteliği nedeniyle bu sonuç doğrudan yaşın etkisi olarak yorumlanmamalıdır. Öğrenim görülen bölüme göre spor teknolojilerine yönelik tutumda anlamlı bir farklılık bulunmamış; sporda hedonik tüketimde ise yalnızca İçsel Motivasyon alt boyutunda farklılık ortaya çıkmıştır. Antrenörlük Eğitimi öğrencilerinin İçsel Motivasyon puanları Rekreasyon öğrencilerinden daha yüksek bulunmuştur ($\eta p^2 = .028$). Spor teknolojisi tutumlarının bölüme göre farklılaşmadığını bildiren güncel sonuçlar mevcut bulguyla örtüşmektedir (Kılıç, 2025). Buna karşılık spor bilimleri öğrencilerinin hedonik ve faydacı tüketim yönelimlerinin bazı demografik değişkenlere göre farklılaşabildiği bildirilmektedir (Şimşek & Devecioğlu, 2025). Antrenörlük eğitiminin performans, uygulama ve doğrudan sportif deneyimle daha yoğun ilişkili olması İçsel Motivasyon boyutundaki farklılığın olası açıklamalarından biri olabilir; ancak etki büyüklüğünün düşük olması nedeniyle bu bulgunun genellenmesinde dikkatli olunmalıdır. Haftalık spor yapma sıklığı ve tercih edilen aktivite türü açısından her iki ölçeğin toplam ve alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu sonuç, daha sık spor yapmanın veya bireysel ya da takım sporlarını tercih etmenin tek başına daha yüksek hedonik tüketim ya da spor teknolojisi tutumu anlamına gelmediğini göstermektedir. Spor teknolojilerinin benimsenmesinde spor yapma miktarının yanı sıra teknolojiye hazır oluş, algılanan yararlılık, kullanım kolaylığı ve yenilikçilik gibi teknolojiye özgü özelliklerin önem taşıdığı bildirilmektedir (Tenenbaum ve ark., 2025; Wu ve ark., 2026). Aktif sporcularda spor branşına göre bazı farklılıklar bildirilmiş olsa da mevcut araştırmada ölçülen değişkenin aktif olarak sürdürülen branştan ziyade tercih edilen aktivite türü olması, sonuçlar arasındaki farklılığı açıklayabilecek metodolojik bir ayrımdır (Yavuz, 2026). Araştırmanın öne çıkan bulgularından biri spor ve teknolojik ürünlere güven duyma durumuna ilişkindir. Teknolojik ürünlere güven duyduğunu belirten öğrencilerin sporda hedonik tüketimin Satın Alma alt boyutunda; spor teknolojilerine yönelik tutumun ise Bireysel Tutum, Sektörel Tutum ve genel toplam puanlarında daha yüksek değerlere sahip olduğu belirlenmiştir. Etki büyüklükleri $d = .34–.37$ aralığında olup farklılıkların küçük düzeyde, ancak dikkate değer bir büyüklük taşıdığını göstermektedir. Teknoloji kullanımında güven, teknolojiye hazır oluş ve yenilikçiliğin önemli bileşenler olduğunu gösteren çalışmalar bu bulguyla uyumludur (Tenenbaum ve ark., 2025; Wu ve ark., 2026). Bununla birlikte mevcut araştırmada güvenin tek bir kategorik soruyla değerlendirilmiş olması nedeniyle bu sonuç, çok boyutlu bir "teknoloji güveni" yapısının doğrudan göstergesi olarak değerlendirilmemelidir. Araştırmanın temel problemi açısından sporda hedonik tüketim toplam puanı ile spor teknolojilerine yönelik tutum toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($r = −.112$; $p > .05$). Benzer biçimde basit doğrusal regresyon modeli de anlamlı değildir ($R = .112$; $R^2 = .012$; $F = 3.754$; $p = .054$) ve hedonik tüketimin spor teknolojilerine yönelik tutumu anlamlı biçimde yordamaması, iki yapının birbirine indirgenemeyeceğini göstermektedir. Aynı ölçekleri aktif sporcular üzerinde kullanan bir araştırmada da iki genel toplam puanı arasında anlamlı ilişki bulunmaması mevcut sonucu desteklemektedir (Yavuz, 2026). Dolayısıyla spora ilişkin ürünlerden, alışverişten veya sportif deneyimlerden alınan haz, bireyin spor teknolojilerini bireysel, sektörel, mesleki ya da tesis

bağlamında olumlu değerlendireceğini tek başına açıklamamaktadır. Alt boyutlar düzeyinde İlgi ile Bireysel Tutum (r = −.137) ve Spor Teknolojilerine Yönelik Tutum genel toplamı (r = −.121) arasında; Hedonik Tüketim genel toplamı ile Bireysel Tutum (r = −.115) ve Tesis Tutumu (r = −.122) arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler belirlenmiştir. Bununla birlikte bu korelasyonların tamamının oldukça düşük düzeyde olması nedeniyle kuramsal açıdan güçlü ilişkiler olarak değerlendirilmesi uygun değildir. Bulguların daha belirgin biçimde desteklediği sonuç, iki ölçeğin genel toplam düzeyinde anlamlı biçimde ilişkili olmamasıdır. Spor teknolojilerine yönelik tutumların genel bir hedonik tüketim eğiliminden çok algılanan yararlılık, kullanım kolaylığı, teknolojiye hazır oluş, güven ve doğrudan teknoloji deneyimi gibi teknolojiye özgü faktörlerle daha yakından ilişkili olması olasıdır (Kara ve ark., 2026; Wu ve ark., 2026). Sonuç olarak araştırma, Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin sporda hedonik tüketim ve spor teknolojilerine yönelik tutumlarının tek bir demografik veya sportif değişkenle açıklanamayacağını ortaya koymuştur. Cinsiyet, haftalık spor yapma sıklığı ve tercih edilen aktivite türünün anlamlı farklılık oluşturmaması; buna karşılık yaş, öğrenim görülen bölüm ve özellikle spor ve teknolojik ürünlere güven duyma durumunun belirli boyutlarda farklılık göstermesi, söz konusu tutumların çok boyutlu bir yapı sergilediğini göstermektedir. En önemli sonuç ise sporda hedonik tüketimin spor teknolojilerine yönelik genel tutumu anlamlı biçimde yordamamasıdır. Bu bulgu, sportif tüketimden alınan haz ile spor teknolojilerini değerlendirme biçiminin birbirinden farklı süreçler olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda Spor Bilimleri Fakültelerinde giyilebilir teknolojiler, performans analizi, veri okuryazarlığı, yapay zekâ destekli spor uygulamaları ve teknoloji güvenliği gibi konulara ilişkin uygulamalı eğitimlerin artırılması yararlı olabilir. Araştırmanın tek bir üniversitede gerçekleştirilmiş olması, kesitsel ve öz-bildirime dayalı yapısı ile teknolojik ürünlere güvenin tek bir soruyla değerlendirilmesi temel sınırlılıklar arasındadır. Gelecek araştırmalarda farklı üniversitelerden daha geniş örneklemlerle teknolojiye hazır oluş, dijital okuryazarlık, algılanan yararlılık, kullanım kolaylığı, ürün güveni ve gerçek teknoloji kullanım sıklığı gibi değişkenlerin birlikte incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Babin, B. J., Darden, W. R., & Griffin, M. (1994). Work and/or fun: Measuring hedonic and utilitarian shopping value. *Journal of Consumer Research, 20*(4), 644–656. https://doi.org/10.1086/209376

Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly, 13*(3), 319–340. https://doi.org/10.2307/249008

Kara, I., Sahinler, Y., Koc, M. C., Sahin, M. Y., Sebin, K., Talaghir, L.-G., Iconomescu, T. M., Nanu, L., Liușnea, Ș. C., & Manolache, G. M. (2026). Attitudes toward smart sports technologies and artificial intelligence: An examination from cognitive, affective and behavioral dimensions. *Frontiers in Public Health, 14*, 1830510. https://doi.org/10.3389/fpubh.2026.1830510

Kılıç, S. (2025). Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin spor teknolojileri tutum düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Spor Eğitim Dergisi, 9*(3), 340–350. https://doi.org/10.55238/seder.1746099

Şimşek, A., & Devecioğlu, S. (2024). Spor teknolojileri tutum ölçeği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 18(2), 161–176. https://doi.org/10.61962/bsd.1412297

Şimşek, A., & Devecioğlu, S. (2025). Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin hedonik ve faydacı tüketim yönelimlerinin incelenmesi. GSI Journals Serie A: *Advancements in Tourism Recreation and Sports Sciences, 8*(1), 222–242. https://doi.org/10.53353/atrss.1578143

Tenenbaum, G., Ben-Zion, T., Amichai-Hamburger, Y., Galily, Y., & Lev, A. (2025). Smart sport watch usage: The dominant role of technology readiness over exercise motivation and sensation seeking. *Technologies, 13*(1), Article 24. https://doi.org/10.3390/technologies13010024

Tutar, Ö. F. (2023). Development of hedonic consumption attitude scale in sports; Validity and reliability study. *Mediterranean Journal of Sport Science, 6*(3), 928–938. https://doi.org/10.38021/asbid.1325928

Wang, Z., Fang, D., Liu, X., Zhang, L., Duan, H., Wang, C., & Guo, K. (2023). Consumer acceptance of sports wearables: The role of products attributes. *SAGE Open, 13*(3), 1–16. https://doi.org/10.1177/21582440231182653

Wu, J., Xiang, C., Zhao, J., Zhang, H., Ji, Y., & Li, S. (2026). The intention of Chinese college students to use sports smart wearable devices based on the technology acceptance model and technology readiness index. *Scientific Reports, 16*, Article 11399. https://doi.org/10.1038/s41598-026-41062-9

Yavuz, D. (2026). Aktif spor yapan bireysel ve takım sporcularının hedonik tüketim ve spor teknolojilerine yönelik tutumlarının incelemesi. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 13*(1), 99–112. https://doi.org/10.70736/spjses.334

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

SPORCULARDA AKILLI TELEFON BAĞIMLILIĞI İLE BEYİN SİSİ DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

DOÇ. DR. HANDE BABA KAYA
Düzce Üniversitesi,
handebabakaya@duzce.edu.tr - 0000-0002-9281-2588

PROF. DR. SELAHATTİN AKPINAR
Düzce Üniversitesi,
selahattinakpinar@duzce.edu.tr - 0000-0002-1676-4465

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZNUR AKPINAR
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
oznurakpinar@kmu.edu.tr - 0000-0002-8775-8724

DOÇ. DR. MELEK KURŞUNEL
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
melekkursunel@kmu.edu.tr- 0000-0001-9707-7271

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, lisanslı/aktif sporcularda akıllı telefon bağımlılığı düzeyi ile beyin sisi düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın örneklemini, olasılıksız örnekleme yöntemiyle seçilen, yaşları 18 ile 41 arasında değişen (Ort. = 21.40, SS = 2.34) 139 kadın ve 160 erkek olmak üzere toplam 299 sporcu oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği-Kısa Versiyonu (ATBÖ-KV) ile Sporcularda Beyin Sisi Ölçeği (SBSÖ) kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler, Cronbach alfa güvenirlik katsayıları, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve basit doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır. Analizler sonucunda araştırmaya katılan sporcuların %81,9'unun kesme puanına göre akıllı telefon bağımlısı olduğu; akıllı telefon bağımlılığı ile beyin sisinin Bilişsel İşleme Güçlüğü (r = ,364) ve Dikkat ve Konsantrasyon Güçlüğü (r = ,387) alt boyutları arasında orta düzeyde, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunduğu tespit edilmiştir. Regresyon analizi sonuçları, akıllı telefon bağımlılığının beyin sisi puanlarındaki varyansın %13-15'ini anlamlı biçimde yordadığını göstermiştir. Ayrıca beyin sisi puanlarının cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği, ancak bireysel spor branşıyla ilgilenen sporcularda takım sporuyla ilgilenen sporculara kıyasla anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Kesme puanına göre akıllı telefon bağımlısı olan sporcuların beyin sisi puanlarının, bağımlı olmayanlara kıyasla anlamlı derecede yüksek olduğu da bulgular arasındadır. Elde edilen sonuçlar, sporcularda akıllı telefon bağımlılığının bilişsel işlevlerle anlamlı biçimde ilişkili olduğunu ve bu durumun sporcu gelişimi, sağlığı ve performans yönetimi süreçlerinde dikkate alınması gereken bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Anahtar Kelimeler : Akıllı telefon bağımlılığı, beyin sisi, sporcu, bilişsel işleme güçlüğü, dikkat ve konsantrasyon güçlüğü

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNDE MÜKEMMELLİYETÇİLİK VE TEKNOLOJİK SPORTİF EKİPMAN BAĞIMLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

PROF. DR. SELAHATTİN AKPINAR
Düzce Üniversitesi,
selahattinakpinar@duzce.edu.tr - 0000-0002-1676-4465

DOÇ. DR. HANDE BABA KAYA
Düzce Üniversitesi,
handebabakaya@duzce.edu.tr - 0000-0002-9281-2588

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZNUR AKPINAR
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
oznurakpinar@kmu.edu.tr - 0000-0002-8775-8724

DOÇ. DR. MELEK KURŞUNEL
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
melekkursunel@kmu.edu.tr- 0000-0001-9707-7271

ÖZ

Bu araştırmada spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin mükemmeliyetçilik düzeyleri ile teknolojik spor ürünlerine bağımlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. İlişkisel tarama modelinde desenlenen araştırmanın örneklemini, uygun örnekleme yöntemiyle seçilen 300 spor bilimleri fakültesi öğrencisi oluşturmaktadır. Veriler Kişisel Bilgi Formu, Çocuk-Ergen Mükemmeliyetçilik Ölçeği-Kısa Formu (ÇEMÖ-KF) ve Teknolojik Spor Ürünleri Bağımlılığı Ölçeği (TSÜBÖ) aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı, basit ve çoklu doğrusal regresyon analizi, bağımsız örneklemler t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Araştırma sonucunda mükemmeliyetçilik ile teknolojik spor ürünleri bağımlılığı arasında pozitif yönde, anlamlı bir ilişki bulunmuş ($r=.354$, $p<.01$); mükemmeliyetçiliğin teknolojik spor ürünleri bağımlılığındaki varyansın %12,5'ini anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir. Alt boyut analizlerinde yalnızca sosyal kaynaklı mükemmeliyetçiliğin anlamlı bir yordayıcı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca aktif spor yapma durumu, spor yapma yılı, öğrenim görülen bölüm ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre ölçek puanlarında anlamlı farklılıklar saptanırken; cinsiyet, spor branşı ve yaş değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Elde edilen bulgular, spor bilimleri öğrencilerinde mükemmeliyetçi eğilimlerin teknolojik spor ürünlerine bağımlı kullanım örüntüleriyle ilişkili olabileceğini ortaya koymakta ve alanyazına özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mükemmeliyetçilik, teknoloji bağımlılığı, spor bilimleri, teknolojik spor ürünleri, üniversite öğrencileri.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

24 OCAK'TAN 12 EYLÜL'E: TÜRKİYE'DE İKTİSADİ PARADİGMA DEĞİŞİMİ VE ASKERİ RESTORASYON

FROM JANUARY 24 TO SEPTEMBER 12: ECONOMIC PARADIGM SHIFT AND MILITARY RESTORATION IN TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi, Şeyda BÜKRÜCÜ KAZKONDU

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, seydabukrucu@beun.edu.tr-0000-0002-1170-317X

ÖZET

Bu çalışma, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesini yalnızca bir asayiş operasyonu olarak değil; Türkiye'nin neoliberal dönüşümünü mümkün kılan yapısal bir restorasyon projesi ve sınıfsal bir disiplin mekanizması olarak analiz etmektedir. 1970'li yılların sonunda derinleşen ekonomik kriz, döviz darboğazı ve yükselen toplumsal muhalefet, mevcut birikim modelini tıkanma noktasına getirmiştir. Çalışmada, iktisadi yapı ile askeri müdahale arasındaki bağı çözümlemek amacıyla tarihsel-betimsel analiz yöntemi benimsenmiştir. Bu bağlamda; 24 Ocak 1980 Kararları ile hedeflenen serbest piyasa ekonomisine geçişin, ancak askeri bir rejim eliyle sendikal hakların ve sınıfsal direncin baskılandığı bir ortamda süreklilik kazanabildiği savunulmaktadır. Darbenin meşruiyet zemini olan güvenlikleştirme söylemi ile sermaye birikim modelinin dönüşümü arasındaki ilişki, literatürdeki Marksist ve yapısalcı-işlevselci teoriler ışığında incelenmektedir. 12 Eylül; devlet aygıtının otoriter bir formla yeniden yapılandırıldığı ve toplumsal sınıfların yeni iktisadi düzene disipline edildiği bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: 12 Eylül Askeri Darbesi, Ekonomi-Politik, Neoliberalizm, Sınıfsal Disiplin, Sivil-Asker İlişkileri.

ABSTRACT

This study analyzes the military intervention of September 12, 1980, not merely as a law-and-order operation, but as a structural restoration project and a mechanism of class discipline that facilitated Turkey's neoliberal economic transformation. By the late 1970s, the deepening economic crisis, foreign exchange bottlenecks, and escalating social opposition had brought the existing accumulation model to a point of stagnation, rendering traditional civil political mechanisms dysfunctional. To analyze the inextricable link between economic structures and military intervention, this study adopts a historical-descriptive methodology. In this context, it is argued that the transition to a free-market economy targeted by the Decisions of January 24, 1980, could only achieve continuity within an environment where social opposition, trade union rights, and class resistance were suppressed by a military regime. The reciprocal relationship between the discourse of 'securitization'—which formed the grounds for the intervention's

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

legitimacy—and the transformation of the capital accumulation model is explained through Marxist and structural-functionalist theories. The September 12 coup is evaluated as a process in which the state apparatus was restructured in an authoritarian form and social classes were disciplined into this new order at a crossroads where geopolitical imperatives and economic crises intersected.

Key Words: September 12 Military Coup, Political Economy, Neoliberalism, Class Discipline, Civil-Military Relations

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

DÖNGÜSEL EKONOMİYE GEÇİŞTE YEŞİL VERGİ POLİTİKALARININ VE VERGİSEL TEŞVİKLERİN ROLÜ

Dr. Öğretim Üyesi, İsmail KOÇ

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, ismailkoc@subu.edu.tr,

ORCID: 0000-0003-1944-2274

Doç. Dr., Aydın BAĞDAT

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, aydinbagdat@subu.edu.tr,

ORCID: 0000-0002-0183-9866

ÖZET

Döngüsel ekonomiye geçiş, doğrusal üretim ve tüketim modelinin çevresel maliyetlerini azaltmayı, kaynak verimliliğini artırmayı ve atıkları yeniden ekonomik değere dönüştürmeyi amaçlayan yapısal bir dönüşüm sürecidir. Bu dönüşümde vergi politikaları ve vergisel teşvikler, yalnızca kamu gelirlerini artıran mali araçlar değil, ekonomik karar birimlerinin üretim, tüketim, yatırım ve yenilik tercihlerini yönlendiren politika mekanizmaları olarak önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, döngüsel ekonomiye geçişte yeşil vergi politikaları ile vergisel teşviklerin rolünü teorik ve literatür temelli bir çerçevede incelemek ve Türkiye açısından uygulanabilir politika önerileri geliştirmektir. Çalışma, nitel araştırma yaklaşımına dayalı teorik bir literatür incelemesi olarak tasarlanmıştır. Bu kapsamda çevresel vergileme, yeşil vergi reformu, vergi harcamaları ve döngüsel ekonomi literatürü doküman incelemesi yöntemiyle değerlendirilmekte; OECD, Avrupa Birliği ve seçilmiş ülke uygulamalarından elde edilen bulgular karşılaştırmalı biçimde ele alınmaktadır. Karbon ve enerji vergileri, doğal kaynak ve birincil hammadde vergileri, atık ve depolama vergileri, plastik ve ambalaj vergileri, farklılaştırılmış katma değer vergisi oranları, onarım ve yeniden kullanım faaliyetlerine yönelik vergi indirimleri ile yeşil yatırım teşvikleri çalışmanın temel inceleme alanlarını oluşturmaktadır. Literatür, döngüsel ekonomiyi destekleyen etkili bir maliye politikasının yalnızca çevresel açıdan zararlı faaliyetleri vergilendirmekle sınırlı kalmaması; aynı zamanda onarım, yeniden kullanım, geri dönüşüm ve ikincil hammadde kullanımını teşvik eden bütünleşik bir yeşil vergi reformuna dayanması gerektiğini göstermektedir. Çalışmada Türkiye açısından çevreye zararlı vergi istisnalarının gözden geçirilmesi, döngüsel faaliyetlere yönelik vergisel avantajların geliştirilmesi ve çevresel vergi gelirlerinin yeşil yatırımlara yönlendirilmesi konuları öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Döngüsel ekonomi, yeşil vergi politikaları, vergisel teşvikler, sürdürülebilirlik, maliye politikası.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

1. GİRİŞ

Döngüsel ekonomi, kaynakların çıkarılması, ürünlerin üretilmesi, kullanılması ve kullanım ömrü sonunda atığa dönüşmesi şeklinde işleyen "*çıkar-üret-kullan-at"* yaklaşımına dayalı doğrusal ekonomik modele alternatif olarak, ürünlerin, bileşenlerin ve malzemelerin değerinin ekonomide mümkün olduğunca uzun süre korunmasını ve kaynakların yeniden kullanımını amaçlayan sistemik bir yaklaşımdır. Kavram yalnızca geri dönüşüm oranlarının artırılmasını değil; ürün tasarımının, kaynak seçiminin, bakım ve onarımın, yeniden kullanımın, yeniden üretimin, ikincil hammadde piyasalarının ve yaşam sonu yönetiminin birlikte dönüşmesini gerektirir (Ghisellini, Cialani, & Ulgiati, 2016; Geissdoerfer, Savaget, Bocken, & Hultink, 2017; Kirchherr, Reike, & Hekkert, 2017).

Döngüsel ekonomiye geçişin maliye politikası açısından temel problemi göreli fiyatlardır. Birincil hammadde çıkarımının, karbon emisyonlarının, kirliliğin ve atık oluşumunun toplumsal maliyetleri piyasa fiyatlarına tam olarak yansımadığında birincil hammaddeler, kısa ömürlü ürün ve nihai bertaraf görece ucuz kalabilmektedir. Buna karşılık onarım, bakım, yeniden kullanım ve yenileme faaliyetleri emek yoğun oldukları için işgücü ve tüketim vergilerinden daha fazla etkilenebilmektedir. Böyle bir fiyat yapısı, çevresel açıdan tercih edilen döngüsel davranışlar yerine doğrusal üretim ve tüketimi teşvik eder (Stahel, 2013; Milios, 2021; Vence & López Pérez, 2021).

Bu nedenle döngüsel dönüşüm yalnızca çevre ve atık politikası konusu değildir. Vergi tabanlarının, kullanıcı ücretlerinin, üretici sorumluluğunun, yatırım teşviklerinin ve çevresel vergi gelirlerinin kullanım biçiminin yeniden tasarlanmasını gerektiren bir maliye politikası problemidir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü ekonomik araçları ürün yaşam döngüsünün farklı aşamalarına yerleştirmektedir. Vergiler, vergi indirimleri, depozito-iade sistemleri ve peşin bertaraf ücretleri gibi fiyata dayalı araçları; genişletilmiş üretici sorumluluğu, geri alma yükümlülükleri ve yeşil kamu alımları gibi performans temelli araçlarla birlikte değerlendirmektedir (Svatikova, Brown, & Börkey, 2025).

Bu çalışmanın temel araştırma sorusu, "*Döngüsel ekonomiye geçişte dünyada hangi mali ve vergisel araçlar kullanılmakta ve bu araçların etkilerini ölçen ampirik çalışmalar çevresel, ekonomik ve sosyal sonuçlar bakımından ne göstermektedir?"* biçimindedir. Çalışmanın özgünlüğü, ülke uygulamalarını salt örnekleme düzeyinde sıralamak yerine ekonomik mekanizmalarına göre kategorize etmesi ve her kategori altında uygulamanın varlığı ile ampirik etkinlik kanıtını birlikte değerlendirmesidir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: YEŞİL VERGİ POLİTİKALARINDAN DÖNGÜSEL MALİ MİMARİYE

Yeşil maliye politikaları; vergiler, harçlar, kullanıcı ücretleri, sübvansiyonlar, vergi harcamaları, yatırım teşvikleri ve üretici katkıları yoluyla çevresel hedeflerin üretici ve tüketici kararlarına yansıtılmasını amaçlar. Klasik Pigoucu yaklaşım negatif dışsallığın marjinal sosyal maliyetinin ekonomik karar birimine yansıtılmasını vurgularken, yeşil vergi reformu daha geniş biçimde vergi yükünün emek, gelir ve yatırım gibi üretken tabanlardan kirlilik, karbon, doğal

kaynak çıkarımı ve atık gibi çevresel zarar kaynaklarına kaydırılmasını tartışır. Bosquet (2000) çevresel vergi reformunu tam olarak bu yönlü bir vergi kayması olarak tanımlamaktadır.

Çevresel vergiler bakımından klasik iki yönlü fayda yaklaşımı, birinci kazanımın çevresel zararın azalması, ikinci kazanımın ise vergi gelirlerinin emek veya gelir üzerindeki bozucu vergilerin azaltılmasında kullanılması halinde ortaya çıkabilecek ekonomik iyileşme olduğunu savunur. Ancak dünya literatürü ikinci faydanın otomatik olmadığını göstermektedir. Patuelli, Nijkamp ve Pels (2005), vergi türünün, gelir geri dönüşümünün ve kullanılan ekonomik modelin sonuçları anlamlı biçimde etkilediğini; Freire-González (2018) ise 40 çalışma ve 69 hesaplanabilir genel denge simülasyonunun yüzde 55'inde iki yönlü fayda elde edilirken çevresel faydanın ekonomik faydaya göre çok daha tutarlı olduğunu göstermektedir. İstihdam sonuçlarının da model varsayımlarına duyarlı olduğu Anger, Böhringer ve Löschel (2010) tarafından ortaya konmuştur.

Döngüsel ekonomi bakımından vergi mimarisi yalnız kirliliği fiyatlandırmaktan daha geniştir. Ürünün kaynak çıkarımı, tasarım, üretim, kullanım, onarım, yeniden kullanım, toplama ve yaşam sonu aşamalarında farklı araçların birlikte çalışması gerekir. Bu nedenle çalışmada dünya uygulamaları önceden belirlenmiş keyfî bir listeye göre değil, üç ölçüte göre sınıflandırılmıştır: aracın ürün yaşam döngüsünde müdahale ettiği nokta, kullandığı ekonomik mekanizma ve ampirik literatürde ölçülen temel sonuç. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütünün yaşam döngüsü ve fiyat/performans temelli araç ayrımı bu sınıflandırmanın kuramsal dayanağını oluşturmaktadır (Svatikova et al., 2025).

Bu ölçütler sonucunda yedi politika kategorisi ortaya çıkmıştır: (1) kaynak ve çevresel girdi fiyatlandırması, (2) ürün ve malzeme bazlı vergilendirme, (3) genişletilmiş üretici sorumluluğu ve eko-modülasyon, (4) ürün ömrünü uzatan mali teşvikler, (5) geri getirme ve toplama teşvikleri, (6) atık oluşumu ve nihai bertarafın fiyatlandırılması ve (7) döngüsel yatırım ile gelir geri dönüşümü. Bu yapı, hem ülke uygulamalarının hem de ampirik etkinlik bulgularının aynı analitik çerçevede değerlendirilmesine imkân vermektedir.

3. YÖNTEM

Çalışma, ikincil verilerden derleme, doküman incelemesi ve karşılaştırmalı analiz yaklaşımına dayanan nitel bir araştırmadır. Ülke uygulamalarının belirlenmesinde öncelikle resmî ve birincil politika belgelerinden yararlanılmıştır. Küresel ölçekte Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütünün (OECD) Çevre İçin Politika Araçları veri tabanı kullanılmıştır. Söz konusu veri tabanı, 150 ülkede uygulanan 4.600'ün üzerinde vergi, harç, sübvansiyon, ticarete konu izin, depozito-iade sistemi ve gönüllü yaklaşıma ilişkin, ülke uzmanlarınca yıllık olarak doğrulanan bilgiler içermektedir (Economic Co-operation and Development, 2026). Avrupa ülkeleri için Avrupa Çevre Ajansının belediye atıkları ve ekonomik araçlara ilişkin karşılaştırmalı değerlendirmelerinden yararlanılmıştır. Avrupa Birliği düzenlemeleri açısından Avrupa Komisyonu ve Avrupa Birliği Resmî Gazetesi incelenmiştir. Seçilen ülke örnekleri için ise ilgili

vergi idareleri, çevre ve maliye bakanlıkları ile diğer kamu kurumlarının güncel resmî belgeleri ve internet sayfaları kullanılmıştır.

Politika araçlarının sınıflandırılmasında, resmî politika belgelerinde tespit edilen araçların ekonomik işlevleri ve ürün yaşam döngüsündeki müdahale noktaları dikkate alınmıştır. Bu kapsamda kaynak vergileri, atık miktarına göre ücretlendirme, depozito-iade sistemleri, genişletilmiş üretici sorumluluğu ve onarım teşvikleri gibi araçlar; çevresel, ekonomik ve sosyal sonuçları bakımından karşılaştırılmıştır. Politika araçlarının etkilerinin değerlendirilmesinde ampirik araştırmalardan ve resmî ex-post etki değerlendirmelerinden (uygulama sonrası etki değerlendirmeleri) tamamlayıcı kanıt olarak yararlanılmıştır. Bu çalışmalar, politika araçlarının kaynak verimliliği, atık oluşumu, toplama ve geri dönüşüm oranları, maliyetler, işletme davranışları ve diğer ölçülebilir sonuçlar üzerindeki etkilerini değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Çalışma, sistematik literatür taraması veya meta-analiz niteliğinde olmayıp, ikincil verilerin ve mevcut ampirik kanıtların derlenmesi ve ülkeler arasında karşılaştırılması esasına dayanmaktadır.

4. BULGULAR

Bulgular, alt başlıklar halinde ve özet olarak da çizelge 1'de yedi politika kategorisi olarak sunulmaktadır. Her kategoride önce dünya uygulamaları resmî kaynaklardan özetlenmiş, ardından ilgili aracın etkisini ölçen seçilmiş ampirik çalışmaların sonuçları değerlendirilmiştir.

Çizelge 1. Politika Kategorileri, Dünya Uygulamaları ve Temel Ampirik Sonuçlar

Politika kategorisi	Uygulama örnekleri	Ampirik kanıt örnekleri	Temel çıkarım
Kaynak ve çevresel girdi fiyatlandırması	Finlandiya maden mineralleri vergisi; Çin kaynak vergisi; dünya genelinde karbon fiyatlaması uygulamaları	Deserno & Sterk (2025); Döbbeling-Hildebrandt vd. (2024); Ahmad vd. (2024)	Kısa dönemde kaynak verimliliği ve emisyon azaltımı yönünde kanıt vardır.Ancak kalıcı etki politika tasarımına ve ülke koşullarına bağlıdır.
Ürün ve malzeme bazlı vergilendirme	Birleşik Krallık plastik ambalaj vergisi; Avrupa Birliği geri dönüştürülmüş içerik ve ambalaj yükümlülükleri	Larrain vd. (2022)	Teorik ve model temelli gerekçe güçlüdür. Ancak doğrudan uzun dönem ex-post nedensel kanıt halen sınırlıdır.
Genişletilmiş üretici sorumluluğu ve eko-modülasyon	Fransa eko-modüle üretici katkıları; Kanada üretici sorumluluğu; Avrupa Birliği ambalaj sorumluluğu	Colelli vd. (2022); Rubio vd. (2019); Kim & Mori (2015); Andreasi Bassi vd. (2020)	Sonuçlar tasarıma bağlıdır. Yerel toplama rolü, hedef seviyesi, muafiyetler ve ücret modülasyonu belirleyicidir.
Ürün ömrünü uzatan mali teşvikler	İsveç düşük katma değer vergisi ve işçilik indirimi; Fransa onarım bonusu	Milios (2021); Almén vd. (2020)	Tek başına vergi indiriminin davranış etkisi sınırlı olabilir. Tamir hakkı ve yedek parça erişimiyle tamamlanmalıdır.
Geri getirme ve toplama teşvikleri	Avrupa Birliği depozito-iade çerçevesi; Singapur 10 sent depozito; İsviçre peşin bertaraf ücreti	Sidorczuk-Pietraszko vd. (2025); Nikolić & Južnik Rotar (2026); Saphores & Nixon (2014)	Özellikle plastik içecek ambalajlarında güçlü toplama etkisi vardır. İade kolaylığı ve sistem kapsamı önemlidir.
Atık oluşumu ve nihai bertarafın fiyatlandırılması	Avrupa Birliğinde 22 ülkede depolama vergisi, 20 ülkede atık miktarına göre ücretlendirme, 9 ülkede yakma vergisi; Birleşik Krallık ve İrlanda	HM Revenue & Customs (2025); Romano & Masserini (2023); Compagnoni & Torbert (2026); Malek vd. (2023); Dahlén & Lagerkvist (2010)	En güçlü davranışsal kanıt alanlarından biridir. Depolama ve artık atık azalır. Ancak üst atık hiyerarşisine geçiş altyapıya bağlıdır.
Döngüsel yatırım ve gelir geri dönüşümü	Hollanda çevresel yatırım indirimi ve esnek amortisman; İrlanda Döngüsel Ekonomi Fonu; Türkiye Yeşil Dönüşüm Programı	Van Santen vd. (2023); Bosquet (2000); Patuelli vd. (2005); Freire-González (2018); Ohlendorf vd. (2021)	Yatırım davranışı desteklenebilir. Ekonomik ve sosyal ikinci faydalar gelir geri dönüşümüne ve ilave yatırım sağlama kapasitesine bağlıdır.

4.1. Kaynak ve Çevresel Girdi Fiyatlandırması

Döngüselliğin en yukarı yönlü araçlarından biri, doğal kaynak çıkarımı ile karbon ve enerji gibi çevresel girdilerin fiyatlandırılmasıdır. Finlandiya 1 Ocak 2024'ten itibaren çıkarılan maden minerallerine vergi uygulamaktadır. Metal cevherlerinde vergi metal içeriğinin

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

vergilendirilebilir değerinin yüzde 2,5'i, belirli endüstriyel minerallerde ise ton başına 0,60 avro olarak hesaplanmaktadır. Finlandiya Vergi İdaresi verginin amacını yenilenemeyen kaynakların işletilmesi karşılığında devlete telafi sağlamak olarak açıklamaktadır. Çin Kaynak Vergisi Kanunu ise vergilendirilebilir doğal kaynakları değer veya miktar esasına göre vergilendirmekte; ayrıca geri kazanılmış kaynakların belirli işlemlerinde katma değer vergisi kolaylıkları bulunmaktadır (Finnish Tax Administration, 2026; State Taxation Administration of China, 2021, 2023).

Ampirik kanıt, kaynak vergilerinin döngüsellik üzerindeki etkisinin umut verici fakat araçlar arasında en güçlü kanıt alanı olmadığını göstermektedir. Deserno ve Sterk (2025), 30 Avrupa ülkesinin 1995-2021 verilerini genişletilmiş ortalama grup tahmincisiyle incelemiş ve ton başına bir avroluk etkin kaynak vergisi artışının ortalama kaynak verimliliğinde kısa dönemde yüzde 8-10 artışla ilişkili olduğunu bulmuştur. Bununla birlikte uzun dönem havuzlanmış ortalama grup sonuçları anlamlı değildir ve Granger nedensellik testi nedensel ilişki göstermemektedir. Bu nedenle bulgu, kaynak vergisinin kısa dönem kaynak verimliliğiyle pozitif ilişkisini desteklemekte, fakat kalıcı nedensel etkiyi kanıtlamamaktadır. Daha geniş çevresel fiyatlama literatüründe Döbbeling-Hildebrandt ve arkadaşlarının (2024) 80 nedensel ex-post değerlendirmeden 483 etki büyüklüğünü sentezleyen meta-analizi, incelenen 21 karbon fiyatlama sisteminin en az 17'sinde anlamlı emisyon düşüşleri bulunduğunu ve anlamlı tahminlerin yüzde 5-21 aralığında olduğunu göstermektedir.

4.2. Ürün ve Malzeme Bazlı Vergilendirme

Bu kategoride vergi, üretim girdisinin genel kullanımından çok belirli ürünün veya malzemenin bileşimine yönelir. Birleşik Krallık Plastik Ambalaj Vergisi, geri dönüştürülmüş plastik oranı yüzde 30'un altında olan belirli bitmiş plastik ambalaj bileşenlerini vergilendirmektedir. 2026 itibarıyla resmî oran ton başına 228,82 sterlindir. Bu tasarım, geri dönüştürülmüş içeriğe doğrudan fiyat avantajı sağlayarak ürün bileşimini değiştirmeyi amaçlayan bir örnektir (HM Revenue & Customs, 2026). Avrupa Birliğinin yeni ambalaj düzenlemesi de 2030 sonrasına yönelik geri dönüştürülmüş içerik, geri dönüşüm ve yeniden kullanım yükümlülükleri getirerek ürün tasarımını yaşam döngüsü yaklaşımıyla düzenlemektedir (European Commission, 2026).

Bu araç grubu için doğrudan ex-post nedensel çalışma sayısı depolama vergisi veya karbon fiyatlamasına göre daha sınırlıdır. Larrain, Billen ve Van Passel (2022), plastik ambalaj piyasasını kısmi denge modeliyle inceleyerek geri dönüştürülmüş içerik standardı ile vergi veya eko-ücretlerin tek tek araçlardan daha etkili bir politika karması oluşturabileceğini göstermektedir. Ancak bu çalışma ex-ante modelleme niteliğindedir. Dolayısıyla ürün ve malzeme vergileri bakımından güçlü bir politika teorisi ve hızla büyüyen uygulama bulunmasına rağmen, uzun dönemli ex-post nedensel etki kanıtı halen sınırlı bir araştırma alanıdır.

4.3. Genişletilmiş Üretici Sorumluluğu ve Eko-Modülasyon

Genişletilmiş üretici sorumluluğu, bir ürünün kullanım sonrası mali ve/veya fiziksel sorumluluğunu üreticiye taşımaktadır. Kanada resmî çerçevesi bu yaklaşımı sorumluluğun belediye ve genel vergi mükellefinden üreticiye kaydırılması olarak tanımlamaktadır. Fransa'da

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

üretici katkıları ürünün malzeme kullanımı, geri dönüştürülmüş içerik, dayanıklılık, tamir edilebilirlik, yeniden kullanım ve geri dönüştürülebilirlik performansına göre prim veya ceza biçiminde eko-modüle edilebilmektedir. Bu yapı, üretici sorumluluğunu yalnız atık finansmanı olmaktan çıkararak ürün tasarımına yönelik bir fiyat sinyaline dönüştürmektedir (Environment and Climate Change Canada, 2026; Ministère de la Transition écologique, 2026).

Ampirik literatür, üretici sorumluluğunun etkisinin tasarıma güçlü biçimde bağlı olduğunu göstermektedir. Colelli, Croci, Pontoni ve Zanini (2022), 25 ulusal ambalaj sistemi ve 21 üretici sorumluluk kuruluşunu karşılaştırmıştır. Yüksek geri dönüşüm oranlarının mutlaka daha yüksek maliyet gerektirmediğini, yerel yönetimlerin toplamadaki rolünü koruduğu sistemlerin daha yüksek geri dönüşüm performansı gösterdiğini bulmuştur. Rubio ve arkadaşları (2019), Portekiz ve İspanya'da üretici sorumluluğunun geri dönüşüm faaliyetlerini artırdığını, ancak ambalaj atığı oluşumunu ekonomik büyümeden tamamen ayrıştıramadığını göstermektedir. Buna karşılık Kim ve Mori (2015), Güney Kore'de metal ambalajda eski depozito programından üretici sorumluluğuna geçiş sonrasında geri dönüşüm oranının yüzde 59'dan yüzde 40'a gerilediğini ve net sosyal faydanın azaldığını bulmuştur. Bu karşıt bulgular, üretici sorumluluğunun adından çok hedef düzeyi, muafiyetler, ücret tasarımı ve toplama altyapısının belirleyici olduğunu göstermektedir.

4.4. Ürün Ömrünü Uzatan Mali Teşvikler

Onarım ve yeniden kullanım teşvikleri, yeni ürün satın alma yerine mevcut ürünün kullanım ömrünü uzatmayı amaçlamaktadır. İsveç'te bisiklet, ayakkabı, deri ürünleri, giyim ve ev tekstilinin belirli onarımlarında düşük katma değer vergisi uygulanmaktadır. Konutta yapılan belirli beyaz eşya onarımlarının işçilik maliyeti için vergi indirimi bulunmaktadır. Fransa'nın onarım bonusu ise belirli ürünlerin yetkili tamircide onarılması halinde tüketici faturasından doğrudan indirim sağlamakta ve sistem tamamen üreticilerin genişletilmiş sorumluluk katkılarıyla finanse edilmektedir (Swedish Tax Agency, 2026; Ministère de l'Économie, des Finances et de la Souveraineté industrielle, énergétique et numérique, 2026).

Bu alandaki ampirik kanıt dikkatli yorumlanmalıdır. Milios'un (2021) dayandığı Almén ve arkadaşlarının (2020) 22 İsveçli küçük ve orta ölçekli işletmeyle yaptığı görüşmelerde yalnızca dokuz işletme 2017 sonrasında onarım sayısında artış gözlemiştir. İşletmelerin çoğu bu artışı vergi indirimiyle nedensel biçimde ilişkilendirememiştir. Bulgular, fiyat indiriminin tek başına tüketici davranışını dönüştürmeye yetmeyebileceğini göstermekte ve yeni ürün fiyatı, yedek parça erişimi, tamir edilebilir tasarım ve tüketici alışkanlıklarının tamamlayıcı koşullar olduğunu göstermektedir. Bu nedenle onarım teşvikleri için güçlü yarı-deneysel ve uzun dönemli etki değerlendirmeleri önemli bir araştırma boşluğudur.

4.5. Geri Getirme ve Toplama Teşvikleri

Depozito-iade ve peşin bertaraf ücretleri, kullanım sonrasında ürünün ekonomik değerini koruyarak geri getirme davranışını teşvik eder. Avrupa Birliği'nin 2025/40 sayılı Ambalaj ve Ambalaj Atıkları Tüzüğü içecek ambalajlarında depozito-iade sistemlerinin yaygınlaştırılmasını öngörmektedir. Singapur, 1 Nisan 2026'da plastik ve metal içecek ambalajları için 10 Singapur senti depozitolu ulusal sistemi başlatmıştır. İsviçre'de ise

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

bataryaların satın alma fiyatına toplama, taşıma ve geri kazanım maliyetini finanse eden peşin bertaraf ücreti dahil edilmektedir (European Union, 2025; National Environment Agency Singapore, 2026; Swiss Federal Office for the Environment, 2026).

Depozito sistemleri, ampirik açıdan görece güçlü kanıta sahiptir. Sidorczuk-Pietraszko, Piontek ve Larsson'un (2025) 40 bilimsel çalışma ve 23 gri kaynağı içeren kanıt derlemesinde tam işleyen Avrupa sistemlerinde kapsanan ambalajların toplama oranı çoğunlukla yüzde 85'in üzerindedir ve bazı uygulamalarda çevreye atılan ambalajlarda yüzde 40-60 azalma raporlanmaktadır. Nikolić ve Južnik Rotar (2026), Avrupa ülkelerinin 1997-2023 panelinde depozito sisteminin plastik ambalaj geri dönüşüm oranında ortalama 7,1 yüzde puanlık artışla anlamlı biçimde ilişkili olduğunu; metal ve cam için aynı ölçüde sağlam sonuç bulunmadığını göstermektedir. Amerika Birleşik Devletleri hane verisinde Saphores ve Nixon (2014), kapıdan toplamanın ve algılanan kolaylığın en güçlü belirleyiciler olduğunu, şişe depozitolarının da geri dönüşüm davranışında anlamlı rol oynadığını bulmuştur. Bu sonuçlar, depozito miktarının yanı sıra iade noktası yoğunluğu ve kullanıcı kolaylığının politika performansını belirlediğini göstermektedir.

4.6. Atık Oluşumu ve Nihai Bertarafın Fiyatlandırılması

Atık miktarına göre ücretlendirme, depolama vergisi ve yakma vergisi, atık hiyerarşisinin alt basamaklarını pahalılaştırarak önleme, ayrı toplama ve geri dönüşümü teşvik etmeyi amaçlar. Avrupa Çevre Ajansının karşılaştırmalı değerlendirmesine göre 27 Avrupa Birliği üyesinin 22'sinde depolama vergisi, 20'sinde nüfusun en az bir bölümünü kapsayan atık miktarına göre ücretlendirme ve dokuzunda yakma vergisi bulunmaktadır. Birleşik Krallık depolama vergisini 1996'dan beri uygulamaktadır. İrlanda ise depolama ve geri kazanım vergilerinden elde ettiği geliri Döngüsel Ekonomi Fonuna aktarmaktadır (European Environment Agency, 2023; Government of Ireland, 2023, 2026).

Bu kategori, çalışmadaki en güçlü ampirik kanıt kümelerinden birini oluşturmaktadır. Birleşik Krallık Gelir ve Gümrük İdaresinin 2025 resmî ex-post değerlendirmesi, standart depolama vergisi oranındaki artışların belediye, ticari-endüstriyel ve inşaat-yıkıntı atıklarında depolamayı azalttığını göstermektedir. Ancak geri dönüşüm ve enerji geri kazanımı rotalarındaki etkinin tek yönlü olmadığını göstermektedir. Romano ve Masserini (2023), 7.583 İtalyan belediyesini eğilim skoru eşleştirmesiyle karşılaştırmış ve atık miktarına göre ücretlendirmenin toplam ve ayrıştırılmamış atığı düşürdüğünü, ayrı toplamanın miktar ve kalitesini artırdığını bulmuştur. Compagnoni ve Torbert (2026), Emilia-Romagna'daki kademeli uygulamayı farklı farkların farkı yöntemleriyle incelemiş ve ayrı toplama oranında yaklaşık 10 yüzde puanlık artış bulmuştur. Bu artış neredeyse tamamen kişi başına ayrıştırılmamış atığın azalmasından kaynaklanmış ve ortalama toplam hizmet maliyeti anlamlı biçimde yükselmemiştir. Dahlén ve Lagerkvist (2010) de İsveç'te ağırlık bazlı faturalandırmanın daha düşük hane atığı miktarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. On dört Avrupa ülkesini inceleyen Malek ve arkadaşları

(2023) ise depolama vergisi ve depozito-iade sisteminin atık oluşumundaki azalmayla ilişkili olduğunu bulmaktadır.

4.7. Döngüsel Yatırım Teşvikleri ve Gelir Geri Dönüşümü

Bu kategori çevresel verginin hangi tabana uygulandığından çok, mali kaynağın dönüşüm için nasıl kullanıldığına odaklanır. Hollanda'da Çevresel Yatırım İndirimi çevre dostu yatırımlar için yatırım tutarının niteliğine göre vergilendirilebilir kârdan yüzde 27, 36 veya 45'e kadar ek indirim sağlamaktadır. Çevresel Yatırımlarda İsteğe Bağlı Amortisman programı ise uygun yatırımın yüzde 75'ine kadarını esnek biçimde amorti etmeye imkân vermektedir. İrlanda Döngüsel Ekonomi Fonu plastik poşet, depolama ve geri kazanım vergilerinin gelirini atık önleme, yeniden kullanım, geri dönüşüm ve araştırma faaliyetlerine yönlendirmektedir (Netherlands Tax Administration, 2026; Government of Ireland, 2026).

Hollanda'nın 2017-2021 dönemi resmî politika değerlendirmesi, bu yatırım vergi teşviklerinin çevresel yatırımları yönlendirdiği sonucuna ulaşmıştır. Bir avroluk kamu desteğinin 6 ila 11 avronun üzerinde çevresel yatırım tetiklediğini tahmin etmiştir. Bununla birlikte çevresel kazancın nihai etki düzeyinde nicel olarak ölçülemediği ve serbest yararlanıcı sorununun etkinliği sınırladığı belirtilmiştir (Van Santen et al., 2023). Daha geniş çevresel vergi reformu literatürü de gelirin kullanım biçiminin ekonomik sonuçları değiştirdiğini göstermektedir. Bosquet (2000), Patuelli ve arkadaşları (2005) ile Freire-González (2018), çevresel iyileşmenin daha tutarlı, istihdam ve büyüme etkilerinin ise gelir geri dönüşümüne ve model koşullarına bağlı olduğunu göstermektedir. Ohlendorf ve arkadaşlarının (2021) 39 ülkeyi kapsayan meta-analizi de dağılımsal etkinin vergi matrahından çok dolaylı fiyat etkileri, gelir ölçüsü ve telafi mekanizmasına duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır.

4.8. Bulguların Karşılaştırmalı Analizi

Çizelge 2'de yer verilen ampirik çalışmalar, atık yönetimi ve döngüsel ekonomi politikalarının çevresel sonuçları, işletme davranışları, kaynak verimliliği, maliyetler ve dağılımsal etkiler üzerindeki sonuçlarını farklı ülke ve örneklemler üzerinden incelemektedir. Çalışmaların yöntemsel açıdan önemli bir çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte çalışmaların ortaklaştığı temel nokta, ekonomik teşviklerin ve düzenleyici araçların atık davranışları üzerinde etkili olabildiğini göstermekte ancak bu etkinin politika aracının niteliğine, uygulama tasarımına, yerel koşullara ve hedeflenen atık akışına göre farklılaşabildiğidir.

Çizelge 2. Seçilmiş Ampirik Çalışmaların Yöntem ve Bulgu Karşılaştırması

Çalışma	Ülke/örneklem	Yöntem	Ölçülen sonuç	Temel bulgu
HM Revenue & Customs (2025)	Birleşik Krallık belediye, ticari-endüstriyel ve inşaat-yıkıntı atığı	Resmî ex-post regresyon	Depolama ve atık akışları	Vergi artışı depolamayı azaltıyor; geri dönüşüm/enerji geri kazanımı yönü tekdüze değil.
Dahlén & Lagerkvist (2010)	İsveç belediyeleri	Karşılaştırmalı belediye verisi ve görüşme	Hane atığı	Ağırlık bazlı faturalandırma daha düşük hane atığı miktarıyla ilişkili.
Romano & Masserini (2023)	7.583 İtalyan belediyesi	Eğilim skoru eşleştirmesi	Toplam ve ayrıştırılmamış atık; ayrı toplama	Atık miktarına göre ücretlendirme toplam ve ayrıştırılmamış atığı azaltıyor; ayrı toplamayı artırıyor.
Compagnoni & Torbert (2026)	Emilia-Romagna belediyeleri	İki yönlü sabit etkiler, kademeli ve sentetik farkların farkı	Ayrı toplama, artık atık, hizmet maliyeti	Ayrı toplama yaklaşık 10 yüzde puan artıyor; artış ayrıştırılmamış atık azalmasından geliyor; toplam maliyet anlamlı artmıyor.

Malek vd. (2023)	14 Avrupa ülkesi	Sabit etkiler ve görünüşte ilişkisiz regresyon	Atık üretimi ve yönetim rotaları	Depolama yasağı ve depozito sistemi depolamayla; depolama vergisi ve depozito sistemi atık üretimiyle negatif ilişkili.
Sidorczuk-Pietraszko vd. (2025)	40 bilimsel + 23 gri kaynak	Kanıt derlemesi	Toplama, çevreye atma, maliyet	Tam işleyen Avrupa sistemlerinde toplama çoğunlukla %85'in üzerinde; bazı çalışmalarda çevreye atma %40-60 azalıyor.
Nikolić & Južnik Rotar (2026)	Avrupa ülkeleri, 1997-2023	Sabit etkili panel	Ambalaj geri dönüşümü	Depozito sistemi plastik ambalaj geri dönüşümünde ortalama +7,1 yüzde puanla ilişkili; metal/cam sonuçları daha zayıf.
Saphores & Nixon (2014)	2.136 Amerika Birleşik Devletleri hanesi	Genelleştirilmiş sıralı ve çok terimli logit	Hane geri dönüşüm davranışı	Kapıdan toplama ve kolaylık en güçlü belirleyiciler; şişe depozitoları da anlamlı.
Ashenmiller (2011)	Amerika Birleşik Devletleri şişe depozito eyaletleri	Bireysel davranış verisi	Gelir ve depozito toplama	Depozito yasaları çok düşük ücretli bireyler için geri dönüşümden gelir yaratabilen dağılımsal etki üretebilir.
Deserno & Sterk (2025)	30 Avrupa ülkesi, 1995-2021	Genişletilmiş ortalama grup ve sağlamlık tahminleri	Kaynak verimliliği	Bir avro/ton etkin kaynak vergisi artışı kısa dönemde ortalama %8-10 daha yüksek kaynak verimliliğiyle ilişkili; uzun dönem nedensellik kanıtı zayıf.
Colelli vd. (2022)	25 ulusal ambalaj sistemi; 21 üretici sorumluluk kuruluşu	Gösterge analizi ve regresyon	Geri dönüşüm ve maliyet etkinliği	Yüksek geri dönüşüm zorunlu olarak daha yüksek maliyet gerektirmiyor; yerel yönetim rolü korunan sistemler daha iyi performans gösteriyor.
Rubio vd. (2019)	Portekiz ve İspanya	İki ülke vaka analizi ve paydaş görüşmeleri	Ambalaj atığı ve geri dönüşüm	Üretici sorumluluğu geri dönüşümü destekliyor; atık üretimini ekonomik büyümeden tam ayrıştıramıyor.
Kim & Mori (2015)	Güney Kore metal ambalajı	Maliyet-fayda olay analizi	Geri dönüşüm ve net sosyal fayda	Program değişimi sonrasında geri dönüşüm %59'dan %40'a geriliyor; net sosyal fayda azalıyor.
Andreasi Bassi vd. (2020)	İtalya plastik ambalajı; 40 senaryo	Sonuçsal yaşam döngüsü değerlendirmesi + maliyet-fayda	Çevresel yük ve değer zinciri maliyeti	Yüksek toplama tek başına yeterli değil; safsızlık ve işleme kayıplarının azaltılması çevresel faydayı belirliyor.
Larrain vd. (2022)	Plastik ambalaj piyasası	Kısmi denge modeli	Geri dönüştürülmüş içerik ve paydaş sonuçları	Geri dönüştürülmüş içerik standardı ile ekonomik araçların politika karması tek araçtan daha güçlü sonuç üretebilir.
Almén vd. (2020); Milios (2021)	22 İsveçli küçük ve orta ölçekli işletme	Nitel görüşmeler	Onarım sayısı ve işletme algısı	Yalnız 9 işletme artış gözlüyor; çoğu artışı vergi indirimine nedensel olarak bağlayamıyor.
Döbbeling-Hildebrandt vd. (2024)	80 nedensel ex-post çalışma; 483 etki; 21 fiyatlama sistemi	Sistematik derleme ve meta-analiz	Emisyon	En az 17 sistemde anlamlı azalma; anlamlı tahminler yaklaşık -%5 ile -%21 arasında.
Ahmad, Li, & Wu (2024)	81 çalışma; 2.032 tahmin	Meta-analiz	Karbon emisyonu	Karbon vergileri ve emisyon ticareti genel olarak emisyonu azaltıyor; etki ülke ve sektör özelliklerine bağlı.
Ohlendorf vd. (2021)	53 çalışma; 183 etki; 39 ülke	Meta-analiz	Dağılımsal sonuçlar	Gelir ölçüsü, dolaylı fiyat etkileri ve telafi mekanizmaları progresif/regresif sonucu değiştiriyor.
Freire-González (2018)	40 çalışma; 69 hesaplanabilir genel denge simülasyonu	Kritik derleme ve meta-regresyon	Çevresel ve ekonomik iki yönlü fayda	Simülasyonların %55'inde iki yönlü fayda; çevresel fayda ekonomik faydadan daha tutarlı.
Van Santen vd. (2023)	Hollanda çevresel yatırım vergi teşvikleri, 2017-2021	Literatür, idari veri, anket, 15 vaka	Çevresel yatırım davranışı	Bir avro destek 6 ila 11 avronun üzerinde çevresel yatırımı tetikliyor; nihai çevresel etki nicel olarak ayrılamıyor.

Çizelge 2'deki ampirik bulgular birlikte değerlendirildiğinde, ekonomik ve düzenleyici politika araçlarının atık üretimi, depolama ve geri dönüşüm davranışları üzerinde genel olarak etkili olduğu, ancak bu etkinin politika aracının türüne ve uygulama koşullarına göre farklılaştığı görülmektedir. Miktara dayalı ücretlendirme, depolama vergileri ve depozito sistemleri genel olarak atık miktarını ve depolamayı azaltırken, ayrı toplama ve geri dönüşüm performansını artırabilmektedir. Ancak bazı çalışmalarda bu araçların geri dönüşüm veya enerji geri kazanımına yönelim üzerindeki etkisinin tekdüze olmadığı belirlenmiştir. Karşılaştırmalı bulgular ayrıca geri dönüşüm performansının yalnızca ekonomik teşviklerle

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

açıklanamayacağını, toplama hizmetlerinin erişilebilirliği, altyapı, yerel yönetimlerin rolü, atıkların işleme kalitesi ve safsızlık oranlarının sonuçlar üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Bunun yanında, çevresel vergiler ve fiyatlandırma araçlarının emisyon ve kaynak verimliliği açısından çoğunlukla olumlu sonuçlarla ilişkili olduğu, ancak ekonomik ve çevresel kazanımların yanı sıra maliyet ve dağılımsal etkilerin de politika tasarımına bağlı olarak değişebildiği görülmektedir.

6. TÜRKİYE AÇISINDAN POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu çalışma, Türkiye açısından kurumsal çerçeve 2025-2028 Ulusal Döngüsel Ekonomi Stratejisi ve Eylem Planı ile belirgin biçimde güçlenmiştir. Plan, altı stratejik hedef kapsamında 53 eylem belirlemektedir. Bu kapsamda ambalaj, batarya ve araçlar, inşaat ve binalar, elektronik ve bilgi-iletişim teknolojileri, gıda ve biyokütle, plastik ve tekstil olmak üzere yedi sektöre öncelik verilmektedir. Yeşil Dönüşüm Programı ise döngüsel ekonomiyle uyumlu, doğal kaynakları koruyan, kaynak verimli ve düşük karbonlu üretim yatırımlarını yatırım teşvik sistemiyle ilişkilendirmektedir (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2025; Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2026).

Uluslararası karşılaştırma, Türkiye'de üç temel boşluğa işaret etmektedir. Birincisi, mevcut mali araçların davranış değişikliği ve çevresel çıktı üzerindeki etkilerinin düzenli ex-post değerlendirmeleri sınırlıdır. İkincisi, belediye düzeyinde atık miktarına göre ücretlendirme ve ürün ömrünü uzatan doğrudan tüketici teşvikleri dünya örneklerine göre yeterince gelişmemiştir. Üçüncüsü, yatırım teşviklerinde çevresel performans göstergeleri giderek önem kazansa da vergi avantajının ölçülmüş birincil hammaddelerin ikamesi, geri dönüştürülmüş içerik, atık önleme veya ürün ömrü gibi sonuçlara doğrudan bağlanması daha ileri geliştirilebilir.

Bu çerçevede ilk politika önerisi, seçilmiş belediyelerde ağırlık, hacim veya torba esaslı atık ücretlendirme pilotlarının uygulanmasıdır. Pilot uygulamalar, ücretsiz veya düşük maliyetli ayrı toplama hizmetleri, düşük gelirli hanelere yönelik sosyal koruma mekanizmaları ve kaçak döküm denetimleriyle birlikte tasarlanmalıdır. Uygulama, başlangıçtan itibaren kademeli farkların farkı veya sentetik kontrol gibi yöntemlerle değerlendirilebilecek şekilde yapılandırılmalıdır.

İkinci öneri, genişletilmiş üretici sorumluluğu katkılarının ürünün dayanıklılığı, tamir edilebilirliği, geri dönüştürülmüş içerik oranı ve geri dönüştürülebilirliğine göre daha güçlü biçimde eko-modüle edilmesidir. Fransa örneği, üretici katkılarının yalnız atık yönetimini finanse etmek yerine ürün tasarımını etkileyen bir fiyat sinyaline dönüştürülebileceğini göstermektedir.

Üçüncü öneri, onarım politikalarında yalnız katma değer vergisi indirimi yerine doğrudan tüketici bonusu, yedek parça erişimi, tamir edilebilirlik bilgisi ve üretici sorumluluğu finansmanının birlikte kullanılmasıdır. İsveç deneyiminin sınırlı davranış etkisi ve Fransa'nın üretici katkılarıyla finanse edilen doğrudan bonus modeli birlikte değerlendirildiğinde, fiyat indirimini görünür kılan ve onarımın fiziksel olarak mümkün olmasını sağlayan karma politika daha güçlü bir seçenek olarak ortaya çıkmaktadır.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Dördüncü öneri, yeşil yatırım vergi teşviklerinin yatırım tutarından çok ölçülebilir sonuca bağlanmasıdır. Birincil hammaddelerin ikamesi, geri dönüştürülmüş içerik, atık oluşumundaki azalma, enerji ve su verimliliği ve ürün ömrü gibi göstergeler teşvik koşulu yapılabilir. Hollanda değerlendirmesinin gösterdiği serbest yararlanıcı sorunu dikkate alınarak, zaten piyasa koşullarında yapılacak yatırımlarla gerçekten teşvik sayesinde gerçekleşen yatırımlar ayrıştırılmalıdır.

Beşinci öneri, yeni çevresel vergi ve harç gelirlerinin kullanımının daha şeffaf hale getirilmesidir. İrlanda Döngüsel Ekonomi Fonu benzeri bir yaklaşım, gelirlerin atık önleme, yeniden kullanım, belediye altyapısı ve döngüsel küçük işletmelere yönlendirilmesini görünür hale getirebilir. Bu yaklaşım aynı zamanda düşük gelirli hanelerin telafisi ve emek üzerindeki vergi yükünün azaltılmasıyla birleştirildiğinde sosyal kabulü güçlendirebilir.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, döngüsel ekonomiye geçişte yeşil vergi politikaları ve vergisel teşviklerin tekil araçlar olarak değil, ürün yaşam döngüsünün farklı aşamalarında çalışan bütünleşik bir mali mimarinin parçaları olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Resmî ülke kaynakları ve uluslararası kurumların politika envanterleri, dünyada kaynak vergileri, ürün bazlı vergiler, üretici sorumluluğu, onarım teşvikleri, depozito-iade sistemleri, atık miktarına göre ücretlendirme ve çevresel yatırım teşviklerinin farklı kombinasyonlarla kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Ampirik literatürün en belirgin bulgusu, fiyat sinyalinin hedeflenen davranışa doğrudan ulaştığı politika araçlarında etkinlik kanıtının daha güçlü olduğudur. Depolama vergileri depolama faaliyetini azaltmaktadır. Atık miktarına göre ücretlendirme, ayrıştırılmamış atık miktarını azaltmakta ve ayrı toplamayı artırmaktadır. Depozito-iade sistemleri, özellikle plastik içecek ambalajlarında yüksek toplama ve geri dönüşüm oranlarıyla ilişkilendirilmektedir. Karbon fiyatlaması da geniş meta-analitik literatürde emisyon azaltımıyla tutarlı biçimde ilişkilidir.

Bununla birlikte bütün araçlarda aynı güçte kanıt bulunmamaktadır. Kaynak vergilerinde kısa dönem kaynak verimliliği açısından olumlu sonuçlar görülmekle birlikte uzun dönem nedensellik belirsizdir. Ürün ve malzeme bazlı vergiler için teori ve modelleme güçlü olmakla beraber uzun dönem ex-post çalışmalar sınırlıdır. Genişletilmiş üretici sorumluluğunda sonuçların yönü hedef, ücret, muafiyet ve toplama sistemi tasarımına bağlıdır. Onarım teşviklerinde ise fiyat indiriminin tek başına güçlü davranış değişikliğine sebep olmadığına ilişkin uyarıcı kanıt bulunmaktadır.

Bu nedenle çalışmanın temel sonucu, döngüsel ekonomi açısından tek bir verginin bütün sorunlara çözüm sağlayacağı yaklaşımının yeterli olmadığıdır. Daha etkili yaklaşım, birincil hammaddelerin kullanımını ve çevresel zararları fiyatlandıran, döngüsel alternatifleri mali açıdan cazip hâle getiren, üreticiyi ürünün yaşam sonu maliyetlerinden sorumlu tutan, tüketicilerin geri getirme ve onarım davranışlarını kolaylaştıran ve elde edilen gelirleri döngüsel dönüşüm yatırımlarına yönlendiren bir politika karmasının oluşturulmasıdır.

Türkiye açısından 2025-2028 Ulusal Döngüsel Ekonomi Stratejisi ve Eylem Planı ile Yeşil Dönüşüm Programı önemli bir kurumsal başlangıç sağlamaktadır. Bir sonraki aşamada politika

araçlarının sayısından çok ölçülebilirliği ve değerlendirme tasarımı önem kazanmalıdır. Belediye düzeyinde atık fiyatlandırma pilotları, eko-modüle üretici katkıları, onarım bonusu ve performans temelli yatırım teşvikleri başlangıçtan itibaren karşılaştırma grupları ve ölçülebilir çevresel göstergelerle tasarlanırsa Türkiye yalnız uluslararası uygulamaları izleyen değil, döngüsel maliye politikalarının etkisini ampirik olarak üreten bir ülke konumuna gelebilir.

Sonuç olarak çevresel vergilerin başarısı, yalnızca tahsil edilen gelirle değil, değiştirdiği davranışlar, önlediği atık miktarı, ikame ettiği birincil hammadde ve ortaya çıkardığı ölçülebilir çevresel sonuçlarla değerlendirilmelidir. Döngüsel ekonomiyle uyumlu mali reformun temel ilkeleri, çevresel maliyetleri fiyatlandırmak, döngüsel alternatifleri erişilebilir kılmak, elde edilen gelirleri adil ve şeffaf biçimde yeniden yönlendirmek ve politika etkilerini düzenli olarak ölçmektir.

KAYNAKÇA

Ahmad, M., Li, X. F., & Wu, Q. (2024). Carbon taxes and emission trading systems: Which one is more effective in reducing carbon emissions?—A meta-analysis. Journal of Cleaner Production, 476, 143761. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.143761

Almén, J., Anehagen, M., Enström, E., Hartman, C., Jonsson, C., Lindbladh, F., Ohlsson, J., & Dalhammar, C. (2020). Promoting the repair sector in Sweden. International Institute for Industrial Environmental Economics, Lund University.

Andreasi Bassi, S., Boldrin, A., Faraca, G., & Astrup, T. F. (2020). Extended producer responsibility: How to unlock the environmental and economic potential of plastic packaging waste? Resources, Conservation and Recycling, 162, 105030. https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2020.105030

Anger, N., Böhringer, C., & Löschel, A. (2010). Paying the piper and calling the tune? A meta-regression analysis of the double-dividend hypothesis. Ecological Economics, 69(7), 1495–1502. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2010.02.003

Ashenmiller, B. (2011). The effect of bottle laws on income: New empirical results. American Economic Review, 101(3), 60–64. https://doi.org/10.1257/aer.101.3.60

Bosquet, B. (2000). Environmental tax reform: Does it work? A survey of the empirical evidence. Ecological Economics, 34(1), 19–32. https://doi.org/10.1016/S0921-8009(00)00173-7

Colelli, F. P., Croci, E., Pontoni, F. B., & Zanini, S. F. (2022). Assessment of the effectiveness and efficiency of packaging waste EPR schemes in Europe. Waste Management, 148, 61–70.

Compagnoni, M., & Torbert, J. (2026). Environmental and economic effects of pay-as-you-throw waste taxation: An assessment based on difference-in-differences models. Ecological Economics, 246, 108991. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2026.108991

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2025). 2025-2028 Ulusal Döngüsel Ekonomi Stratejisi ve Eylem Planı.

Dahlén, L., & Lagerkvist, A. (2010). Pay as you throw: Strengths and weaknesses of weight-based billing in household waste collection systems in Sweden. Waste Management, 30(1), 23–31. https://doi.org/10.1016/j.wasman.2009.09.022

Deserno, L., & Sterk, E. (2025). Resource taxes as an instrument to foster circularity? Analysis of the effects of resource taxation on circular economy progress in Europe. Circular Economy and Sustainability, 5, 873–899. https://doi.org/10.1007/s43615-024-00443-w

Döbbeling-Hildebrandt, N., Miersch, K., Khanna, T. M., Bachelet, M., Bruns, S. B., Callaghan, M., Edenhofer, O., Flachsland, C., Forster, P. M., Kalkuhl, M., Koch, N., Lamb, W. F., Ohlendorf, N., Steckel, J. C., & Minx, J. C. (2024). Systematic review and meta-analysis of ex-post evaluations on the effectiveness of carbon pricing. Nature Communications, 15, 4147. https://doi.org/10.1038/s41467-024-48512-w

Economic Co-operation and Development. (2026). Policy Instruments for the Environment (PINE) database. Retrieved September 17, 2026, from https://www.oecd.org/en/data/datasets/policy-instruments-for-the-environment-pine-database.html

Environment and Climate Change Canada. (2026). Overview of extended producer responsibility in Canada. https://www.canada.ca/en/environment-climate-change/services/managing-reducing-waste/overview-extended-producer-responsibility.html

European Commission. (2026). Packaging and Packaging Waste Regulation. https://environment.ec.europa.eu/topics/waste-and-recycling/packaging-waste/packaging-packaging-waste-regulation_en

European Environment Agency. (2023). Economic instruments and separate collection systems—Key strategies to increase recycling. https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publications/economic-instruments-and-separate-collection

European Union. (2025). Regulation (EU) 2025/40 on packaging and packaging waste. Official Journal of the European Union.

Finnish Tax Administration. (2026). Tax on mined minerals. https://www.vero.fi/en/businesses-and-corporations/taxes-and-charges/excise-taxation/tax-on-mined-minerals/

Freire-González, J. (2018). Environmental taxation and the double dividend hypothesis in CGE modelling literature: A critical review. Journal of Policy Modeling, 40(1), 194–223. https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2017.11.002

Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M. P., & Hultink, E. J. (2017). The circular economy—A new sustainability paradigm? Journal of Cleaner Production, 143, 757–768. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.12.048

Ghisellini, P., Cialani, C., & Ulgiati, S. (2016). A review on circular economy: The expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. Journal of Cleaner Production, 114, 11–32. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.09.007

Government of Ireland. (2023). Introduction of new environment levies will incentivise recycling and help Ireland meet our EU waste targets. Department of the Environment, Climate and Communications.

Government of Ireland. (2026). Circular Economy Fund Accounts. Department of Climate, Energy and the Environment. https://www.gov.ie/en/department-of-climate-energy-and-the-environment/publications/circular-economy-fund-accounts/

HM Revenue & Customs. (2025). Evaluation of the Landfill Tax on Environmental Outcomes (Research Report 827). UK Government.

HM Revenue & Customs. (2026). Plastic Packaging Tax. UK Government. https://www.gov.uk/green-taxes-and-reliefs/plastic-packaging-tax

Kim, S., & Mori, A. (2015). Revisiting the extended producer responsibility program for metal packaging in South Korea. Waste Management, 39, 314–320.

Kirchherr, J., Reike, D., & Hekkert, M. (2017). Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. Resources, Conservation and Recycling, 127, 221–232. https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.09.005

Larrain, M., Billen, P., & Van Passel, S. (2022). The effect of plastic packaging recycling policy interventions as a complement to extended producer responsibility schemes: A partial equilibrium model. Waste Management, 153, 355–366. https://doi.org/10.1016/j.wasman.2022.09.012

Malek, W., Mortazavi, R., Cialani, C., & Nordström, J. (2023). How have waste management policies impacted the flow of municipal waste? An empirical analysis of 14 European countries. Waste Management, 164, 84–93. https://doi.org/10.1016/j.wasman.2023.03.040

Milios, L. (2021). Towards a circular economy taxation framework: Expectations and challenges of implementation. Circular Economy and Sustainability, 1, 477–498. https://doi.org/10.1007/s43615-020-00002-z

Ministère de l'Économie, des Finances et de la Souveraineté industrielle, énergétique et numérique. (2026). Bonus réparation: Comment ça marche? https://www.economie.gouv.fr/particuliers/mes-droits-conso/bien-consommer/bonus-reparation-comment-ca-marche

Ministère de la Transition écologique. (2026). Cadre général des filières à responsabilité élargie des producteurs. https://www.ecologie.gouv.fr/politiques-publiques/cadre-general-filieres-responsabilite-elargie-producteurs

National Environment Agency Singapore. (2026). Beverage Container Return Scheme. https://www.nea.gov.sg/our-services/waste-management/beverage-container-return-scheme

Netherlands Tax Administration. (2026). Environmental investment allowance and voluntary depreciation of environmental investments. https://www.belastingdienst.nl/

Nikolić, R., & Južnik Rotar, L. (2026). The effectiveness of deposit–refund systems in packaging waste management: A panel regression analysis of EU countries. Environments, 13(6), 342. https://doi.org/10.3390/environments13060342

Ohlendorf, N., Jakob, M., Minx, J. C., Schröder, C., & Steckel, J. C. (2021). Distributional impacts of carbon pricing: A meta-analysis. Environmental and Resource Economics, 78, 1–42. https://doi.org/10.1007/s10640-020-00521-1

Patuelli, R., Nijkamp, P., & Pels, E. (2005). Environmental tax reform and the double dividend: A meta-analytical performance assessment. Ecological Economics, 55(4), 564–583. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2004.12.021

Romano, G., & Masserini, L. (2023). Pay-as-you-throw tariff and sustainable urban waste management: An empirical analysis of relevant effects. Journal of Environmental Management, 347, 119211. https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2023.119211

Rubio, S., Ramos, T. R. P., Leitão, M. M. R., & Barbosa-Povoa, A. P. (2019). Effectiveness of extended producer responsibility policies implementation: The case of Portuguese and Spanish packaging waste systems. Journal of Cleaner Production, 210, 217–230. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.10.299

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2026). Yatırım teşvik uygulamaları: Yeşil Dönüşüm Programı. https://www.yatirimadestek.gov.tr/

Saphores, J.-D. M., & Nixon, H. (2014). How effective are current household recycling policies? Results from a national survey of U.S. households. Resources, Conservation and Recycling, 92, 1–10. https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2014.08.010

Sidorczuk-Pietraszko, E., Piontek, W., & Larsson, A. (2025). Are deposit–return schemes an optimal solution for beverage container collection in the European Union? An evidence review. Sustainability, 17(19), 8791. https://doi.org/10.3390/su17198791

Stahel, W. R. (2013). Policy for material efficiency—Sustainable taxation as a departure from the throwaway society. Philosophical Transactions of the Royal Society A, 371, 20110567. https://doi.org/10.1098/rsta.2011.0567

State Taxation Administration of China. (2021). Announcement No. 40 of 2021 on improving value-added tax policies for comprehensive resource utilization.

State Taxation Administration of China. (2023). Resource Tax Law of the People’s Republic of China. https://www.chinatax.gov.cn/eng/c102441/c5212001/content.html

Svatikova, K., Brown, A., & Börkey, P. (2025). Economic instruments for a resource-efficient circular economy (OECD Environment Working Papers No. 257). OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/35a7051a-en

Swedish Tax Agency. (2026). Vissa reparationstjänster. https://www4.skatteverket.se/

Swiss Federal Office for the Environment. (2026). Batteries: Prepaid disposal fee. https://www.bafu.admin.ch/en/batteries

Van Santen, W., Schep, E., Blom, M., Potman, H., & Hekman, J. (2023). Policy review MIA/Vamil 2017-2021, viewed from 2011-2021. CE Delft.

Vence, X., & López Pérez, S. de J. (2021). Taxation for a circular economy: New instruments, reforms, and architectural changes in the fiscal system. Sustainability, 13(8), 4581. https://doi.org/10.3390/su13084581

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

KAMU MALLARI TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN DİN HİZMETLERİNİN EKONOMİK NİTELİĞİ VE FİNANSMAN MODELLERİ: ULUSLARARASI BİR KARŞILAŞTIRMA

Dr. Öğretim Üyesi, İsmail KOÇ

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, ismailkoc@subu.edu.tr , ORCID: 0000-0003-1944-2274

Dr. Öğretim Görevlisi, Ercan YELMAN

Düzce Üniversitesi, ercanyelman@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7077-375X

ÖZET

Din hizmetleri; ibadet ve din eğitiminin yanı sıra sosyal yardım, manevi destek, gönüllülük, kültürel mirasın korunması ve toplumsal dayanışma faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu faaliyetlerin tüketim özellikleri, yararlanıcıları ve toplumsal etkileri farklılaştığından din hizmetlerinin ekonomik niteliği tek bir mal kategorisiyle açıklanamamaktadır. Çalışmanın amacı, din hizmetlerinin bileşenlerini kamu malları teorisi çerçevesinde sınıflandırmak ve ülkelerin benimsediği finansman modellerini karşılaştırmalı olarak incelemektir. Araştırmada karşılaştırmalı doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örneklemesiyle seçilen 41 ülkenin mevzuatı, bütçe belgeleri, resmî raporları ve ilgili literatürü; din hizmetlerinin yönetimi ve finansman araçları bakımından incelenmiştir. Ülkeler; hizmeti yürüten kurum, din görevlilerinin statüsü, kamu bütçesinin rolü, dinî vergiler, vergi tahsisi, vergi teşvikleri, bağışlar, zekât ve vakıf uygulamaları üzerinden karşılaştırılmıştır. Bulgular, ibadet ve üyelikle sınırlandırılabilen hizmetlerin çoğunlukla kulüp malı, bireysel dinî rehberliğin özel mal, yararlanıcı çevresi genişleyen sosyal yardım, afet desteği, manevi bakım ve kültürel miras faaliyetlerinin ise pozitif dışsallık potansiyeli taşıyan karma mal niteliği gösterdiğine işaret etmektedir. Finansman sistemlerinin merkezî bütçe ve kamu personeli, eyalet temelli din idaresi, kilise vergisi, vergi tahsisi, doğrudan sübvansiyon, bağış-vergi teşviki ve vakıf-zekât temelli modeller altında farklılaştığı belirlenmiştir. Türkiye'nin, din hizmetlerini genel idare içinde örgütlemesi ve ağırlıklı olarak merkezî bütçe ile kamu personeli üzerinden sunması bakımından karşılaştırılan modeller arasında özgün bir konumda bulunduğu görülmüştür. Sonuç olarak din hizmetlerinin ekonomik niteliği, hizmeti sunan kurumdan ziyade tüketimde rakiplik, dışlanabilirlik ve dışsal fayda ölçütleri esas alınarak, bileşenleri itibarıyla değerlendirilmelidir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Anahtar Kelimeler: Din hizmetleri, kamu malları, kulüp malları, erdemli mallar, pozitif dışsallıklar, dinî vergiler, kamu finansmanı

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

TÜRKİYE'DE MAKROFİNANSAL BORÇ KIRILGANLIĞI: PCA TABANLI BİLEŞİK ENDEKS VE YAPISAL KIRILMA ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Nedim DİKMEN

Ordu Üniversitesi, Ünye İİBF, nedim1963@yahoo.com,
ORCID ID: 0000-0001-8376-6463

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'de borç kaynaklı makrofinansal kırılganlıkların gelişimini kamu, finansal olmayan şirketler, hanehalkı ve dış finansman göstergelerini bütüncül bir çerçevede ele alarak incelemektedir. Çalışmanın temel amacı, farklı borç bileşenlerinde yer alan ortak bilgi içeriğini tek bir gösterge altında toplayarak Türkiye ekonomisinin borç kaynaklı kırılganlığını ölçmek ve zaman içerisindeki yapısal değişimleri belirlemektir. Bu amaçla 2005–2024 dönemine ait yıllık veriler kullanılmış ve Temel Bileşenler Analizi (PCA) yardımıyla Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi (MBKE) oluşturulmuştur. Nihai endeks; kamu borcu/GSYH, finansal olmayan şirket borcu/GSYH, hanehalkı borcu/GSYH ve kısa vadeli dış borç/toplam rezervler göstergelerine dayanmaktadır. Endeksin istatistiksel uygunluğu Kaiser–Meyer–Olkin ve Bartlett testleriyle değerlendirilmiş, birinci temel bileşenin toplam varyansın %58,99'unu açıkladığı belirlenmiştir. Borç dinamiklerindeki rejim değişimleri Bai–Perron çoklu yapısal kırılma testiyle, endeksin dışsal geçerliliği ise CBOE Volatilite Endeksi (VIX) kullanılarak incelenmiştir. Bulgular, Türkiye'de makrofinansal borç kırılganlığının başlıca finansal olmayan şirket borcu, hanehalkı borcu ve kısa vadeli dış borcun rezervlere oranı tarafından şekillendiğini göstermektedir. Bai–Perron testi 2009, 2013 ve 2019 yıllarında anlamlı yapısal kırılmalara işaret etmektedir. MBKE ile VIX arasındaki ilişkinin zayıf ve istatistiksel olarak anlamsız bulunması, Türkiye'ye özgü borç kırılganlıklarında içsel bilanço dinamiklerinin önemini ortaya koymaktadır. Sonuçlar, borç sürdürülebilirliğinin yalnızca toplam borç düzeyiyle değil, borcun sektörel kompozisyonu ve dış likidite riskleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Makrofinansal Borç Kırılganlığı; Borç Sürdürülebilirliği; Temel Bileşenler Analizi; Yapısal Kırılmalar; Finansal İstikrar

JEL Kodları: C38, E44, F34, G01

ABSTRACT

This study examines the evolution of debt-driven macro-financial vulnerabilities in Türkiye within an integrated framework encompassing public debt, non-financial corporate debt, household debt, and external financing indicators. The primary objective is to measure debt-related vulnerability in the Turkish economy by consolidating the common information embedded in different debt components into a single indicator and to identify structural changes over time. For this purpose, annual data covering the 2005–2024 period are employed, and a

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Macro-Financial Debt Vulnerability Index (MFDVI) is constructed using Principal Component Analysis (PCA). The final index is based on public debt-to-GDP, non-financial corporate debt-to-GDP, household debt-to-GDP, and short-term external debt-to-total reserves ratios. The statistical adequacy of the index is assessed using the Kaiser–Meyer–Olkin and Bartlett tests, and the first principal component is found to explain 58.99% of the total variance. Regime shifts in debt dynamics are examined using the Bai–Perron multiple structural break test, while the external validity of the index is evaluated using the CBOE Volatility Index (VIX). The findings indicate that macro-financial debt vulnerability in Türkiye is primarily driven by non-financial corporate debt, household debt, and the ratio of short-term external debt to reserves. The Bai–Perron test identifies significant structural breaks in 2009, 2013, and 2019. The weak and statistically insignificant relationship between the MFDVI and the VIX highlights the importance of domestic balance-sheet dynamics in explaining Türkiye-specific debt vulnerabilities. The results suggest that debt sustainability should be assessed not only in terms of the overall level of debt but also by considering its sectoral composition and external liquidity risks.

Keywords: Macro-Financial Debt Vulnerability; Debt Sustainability; Principal Component Analysis; Structural Breaks; Financial Stability

JEL Codes: C38, E44, F34, G01

1. GİRİŞ

Finansal borçluluk, son yıllarda küresel ekonominin en önemli makrofinansal kırılganlık alanlarından biri hâline gelmiştir. Kamu ve özel sektör borçları, düşük faiz döneminde hızla artmış; COVID-19 salgını sırasında uygulanan genişleyici maliye ve para politikaları bu eğilimi daha da güçlendirmiştir. Salgın sonrasında borç oranlarında sınırlı bir gerileme gözlenmesine rağmen, küresel kamu ve özel sektör borç stokları pandemi öncesi seviyelerin belirgin biçimde üzerinde kalmaya devam etmiştir (Gaspar et al., 2022). Bununla birlikte, küresel borç dinamikleri yeniden yükseliş eğilimine girmiş; artan faiz oranları, zayıflayan büyüme görünümü ve kamu maliyesi üzerindeki baskılar borç sürdürülebilirliğine ilişkin riskleri artırmıştır (Gaspar et al., 2023). Aynı dönemde yükselen enflasyon ve sıkı para politikaları borç servis maliyetlerini önemli ölçüde artırarak borç sürdürülebilirliğini yeniden ekonomi politikalarının temel gündemlerinden biri hâline getirmiştir. IMF (2026), küresel kamu borcunun 2024 yılında dünya GSYH'sinin yaklaşık %94'üne ulaştığını ve mevcut eğilimlerin devam etmesi hâlinde bu oranın orta vadede %100'e yaklaşacağını öngörmektedir. Artan reel faizler, jeopolitik belirsizlikler ve finansal piyasalardaki oynaklık da borç dinamiklerini daha kırılgan bir yapıya taşımaktadır. Güncel çalışmalar, yüksek borç seviyelerinin ekonomik büyümeyi sınırlandırabileceğini, mali alanı daraltabileceğini ve finansal istikrarı zayıflatabileceğini ortaya koymaktadır (Kose et al., 2022; IMF, 2026).

Borçlanma, ekonomik büyümenin finansmanında önemli bir politika aracıdır. Üretken yatırımları destekleyen sürdürülebilir borçlanma, sermaye birikimini ve ekonomik kapasiteyi artırabilir. Bunun aksine, kontrolsüz borç birikimi finansal sistem üzerinde önemli riskler oluşturabilir. Mevcut literatür, borcun ekonomik etkilerinin yalnızca borç stokunun

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

büyüklüğüyle açıklanamayacağını vurgulamaktadır. Borcun vade yapısı, para birimi kompozisyonu, faiz yükü ve yeniden finansman kapasitesi finansal dayanıklılığı belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Özellikle gelişmekte olan ekonomiler, dış finansmana bağımlılık ve döviz cinsi yükümlülükler nedeniyle küresel finansal şoklara daha duyarlı hâle gelmektedir. Bu çerçevede güncel çalışmalar, borç sürdürülebilirliğini sektörler arası bilanço ilişkilerini de dikkate alan bütünleşik makrofinansal çerçeveler içinde ele almaktadır (Kose et al., 2022; Willems & Zettelmeyer, 2022).

Türkiye, son yirmi yılda finansal derinleşmenin hızlandığı ve kredi hacminin önemli ölçüde genişlediği gelişmekte olan ekonomilerden biridir. Bu süreç ekonomik büyümeyi desteklerken borç yapısını daha karmaşık bir görünüme dönüştürmüştür. Özel sektör uzun yıllar yüksek düzeyde döviz cinsi yükümlülük taşımış, hanehalkı borçluluğu ise tüketici kredileri ve kredi kartları aracılığıyla artmıştır. Kamu borcunun millî gelire oranı birçok benzer ülkeye göre görece düşük kalmasına rağmen, yüksek faiz oranları ve sıkı finansal koşullar borçlanma maliyetlerini belirgin biçimde yükseltmiştir. Bu sebeple, Türkiye'deki makrofinansal kırılganlıklar yalnızca toplam borç stokuyla açıklanamaz. Borcun sektörel dağılımının, para birimi kompozisyonunun, vade yapısının ve sektörler arasındaki ilişkilerin birlikte incelenmesi, finansal kırılganlığın daha sağlıklı değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Türkiye üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla kamu borcu, dış borç, firma borçluluğu veya hanehalkı borçluluğu ayrı başlıklar altında incelemektedir. Bu araştırmalar ilgili alanlarda önemli bulgular sunmalarına rağmen borç bileşenleri arasındaki karşılıklı etkileşim yeterince incelenmemektedir. Son dönemde yüksek enflasyon, sıkı para politikası, küresel faiz artışları ve jeopolitik riskler borç dinamiklerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Bununla birlikte bu yeni makrofinansal ortamı bütüncül biçimde değerlendiren güncel çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu bağlamda kamu, özel sektör, hanehalkı ve dış borcun ortak bir analitik çerçevede incelenmesi, finansal kırılganlıkların kaynaklarını daha doğru belirlemeye ve politika tasarımını güçlendirmeye katkı sağlayabilir.

Bu çalışma, Türkiye'nin finansal borçluluk yapısını makrofinansal bir perspektifle bütüncül olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Analizde kamu kesimi, özel sektör, hanehalkı ve dış borç göstergeleri ortak bir çerçevede incelenmektedir. Toplam borç stokunun yanı sıra borcun vade yapısı, para birimi kompozisyonu ve borç servis yükü birlikte değerlendirilmektedir. Böylece finansal kırılganlıkların yalnızca borç düzeyinden değil, bilanço yapısından ve sektörler arasındaki etkileşimlerden de nasıl kaynaklandığı ortaya konulmaktadır. Çalışmanın temel katkısı, Türkiye'nin güncel borç görünümünü uluslararası makrofinansal literatür ışığında bütünleşik bir yaklaşımla değerlendirerek politika yapıcılara kapsamlı bir analitik çerçeve sunmasıdır.

Makale beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü ilgili literatürün değerlendirilmesiyle izlenmektedir. Üçüncü bölümde Türkiye'nin finansal borçluluk yapısı güncel veriler kullanılarak analiz edilmektedir. Dördüncü bölümde bulgular makrofinansal kırılganlıklar ve finansal istikrar perspektifinden tartışılmaktadır. Son bölümde temel sonuçlar özetlenmekte ve politika önerileri sunulmaktadır.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

2. LITERATÜR TARAMASI

2.1. Finansal Borçluluğun Teorik Çerçevesi

Finansal borçluluk, makroekonomik istikrar ile finansal sistemin dayanıklılığı arasındaki ilişkinin temel belirleyicilerinden biridir. Borçlanma, üretken yatırımları finanse ederek sermaye birikimini ve ekonomik büyümeyi destekleyebilir. Ancak borç stokunun sürdürülebilir düzeylerin üzerine çıkması finansal istikrar açısından önemli kırılganlıklar oluşturabilir. Bu nedenle güncel literatür, toplam borç miktarından çok borcun sürdürülebilirliğini ve bilanço yapısını ön plana çıkarmaktadır. Borç sürdürülebilirliği; geri ödeme kapasitesi, finansman maliyeti, ekonomik büyüme ve finansal koşullar birlikte ele alınmaktadır. Türkiye üzerine yapılan uygulamalı çalışmalar da kamu borcu sürdürülebilirliğinin yalnızca borç stokunun büyüklüğüne değil; reel faiz oranları, döviz kuru hareketleri, borç çevirme kapasitesi ve mali politika güvenilirliği gibi unsurlara bağlı olduğunu göstermektedir (Aktaş & Can, 2022). Son çalışmalar, borç dinamiklerinin kamu maliyesi, finansal istikrar ve uzun dönem büyüme arasında güçlü karşılıklı etkileşimler yarattığını ortaya koymaktadır (Kose et al., 2022; Willems & Zettelmeyer, 2022; IMF, 2026).

Borç analizine ilişkin teorik yaklaşım son yıllarda önemli ölçüde değişmiştir. Geleneksel çalışmalar, kamu ve özel sektör borçlarını birbirinden bağımsız incelemiştir. Ancak 2008 Küresel Finans Krizi ve COVID-19 salgını, sektörler arasındaki finansal bağlantıların sistemik risklerin oluşumunda belirleyici olduğunu açık biçimde göstermiştir. Bu dönüşüm, bilanço yaklaşımını makrofinansal analizlerin merkezine taşımıştır. Güncel çalışmalar, finansal kırılganlıkların yalnızca borç stokundan değil, borcun para birimi kompozisyonundan, vade yapısından ve sektörler arasındaki yükümlülük ilişkilerinden de kaynaklandığını vurgulamaktadır. IMF (2026) ve BIS (2024), borç sürdürülebilirliği değerlendirmelerinde sektörler arası bilanço bağlantılarının sistemik risk analizine dâhil edilmesini önermektedir.

Finansal borçluluğun belirleyicilerine ilişkin ampirik literatür de büyük ölçüde ortak bulgular sunmaktadır. Faiz oranları, enflasyon, gelir düzeyi, ekonomik büyüme ve finansal gelişmişlik borç dinamiklerini birlikte şekillendirmektedir. Bunun yanında kredi arzı, varlık fiyatları ve küresel finansal koşullar borçlanma davranışını doğrudan etkilemektedir. Son dönem araştırmaları, özellikle küresel likidite koşullarındaki değişimlerin gelişmekte olan ekonomilerde borç çevrimlerini hızlandırdığını göstermektedir. Bu bulgular, finansal borçluluğun yalnızca finansal göstergelerle açıklanamayacağını; makroekonomik, kurumsal ve uluslararası faktörlerin birlikte değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir (Kose et al., 2022; OECD, 2024).

Genel olarak değerlendirildiğinde, finansal borçluluğun çok boyutlu bir olgu olduğunu göstermektedir. Kamu, özel sektör, hanehalkı ve dış borç göstergelerinin ayrı ayrı incelenmesi önemli bilgiler sunmaktadır. Bununla beraber, bu göstergelerin birbirleriyle olan etkileşimi dikkate alınmadığında finansal kırılganlıkların önemli bir bölümü gözden kaçabilmektedir. Özellikle dış finansmana bağımlı gelişmekte olan ekonomilerde sektörler arası bilanço ilişkilerinin **bütüncül biçimde analiz edilmesi** daha sağlıklı sonuçlar üretmektedir. Türkiye'nin son yıllardaki makrofinansal görünümü de bu bütünleşik yaklaşımın önemini güçlü biçimde desteklemektedir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

2.2. Kamu Borcu ve Borç Sürdürülebilirliği

Kamu borcu literatürü son yıllarda borç düzeyinden ziyade borç sürdürülebilirliği kavramına odaklanmaktadır. Güncel yaklaşımlar, borç sürdürülebilirliğini statik bir borç oranı yerine, zaman içinde ekonomik ve mali koşullara bağlı olarak değişen dinamik bir yapı olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda, kamu borcunun sürdürülebilirliği; gelecekteki geri ödeme kapasitesi, ekonomik büyüme görünümü, faiz oranları ve mali disiplinin eş zamanlı olarak analiz edilmesiyle değerlendirilmektedir. Nitekim reel faiz oranının ekonomik büyüme oranının üzerinde seyretmesi, borç stokunun zaman içinde hızla artmasına yol açabilmektedir. Bu çerçevede faiz–büyüme farkı, günümüz kamu borcu sürdürülebilirliği analizlerinin temel göstergelerinden biri hâline gelmiştir (Willems & Zettelmeyer, 2022; Reis, 2022).

Borç kompozisyonu da kamu maliyesinin dayanıklılığını belirleyen önemli unsurlardan biridir. Ortalama vadenin kısalması yeniden finansman riskini artırırken, yabancı para cinsinden borçlanmanın artması kur şoklarının bütçe üzerindeki etkisini güçlendirmektedir. Buna karşılık, yerel para cinsinden uzun vadeli borçlanma faiz oynaklığına karşı daha yüksek koruma sağlamaktadır. IMF (2026) ve OECD (2024), gelişmekte olan ekonomilerde borç yönetiminin yalnızca borç miktarını değil, vade yapısını ve para birimi bileşimini de kapsaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Kamu borcunun ekonomik büyüme üzerindeki etkileri konusunda literatürde hâlen tam bir görüş birliği yoktur. Ampirik araştırmaların bir bölümü, yüksek kamu borcu seviyelerinin yatırımları ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebileceğini ileri sürmektedir. Buna karşılık, diğer çalışmalar, söz konusu ilişkinin kurumsal kalite, para politikasının güvenilirliği ve finansal piyasaların derinliği gibi ülkeye özgü yapısal unsurlara bağlı olarak farklılaşabileceğini savunmaktadır. Daha yakın tarihli araştırmalar ise tüm ülkeler için geçerli tek bir borç eşiğinin bulunmadığını; her ekonomide borç sürdürülebilirliğinin kendi makroekonomik ve kurumsal koşulları çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Reis, 2022; Kose et al., 2022; IMF, 2026).

Bu değerlendirmeler, kamu borcu analizlerinin son yıllarda önemli ölçüde değiştiğini göstermektedir. Güncel literatür, borç stokunu tek başına yeterli görmemekte; borç kompozisyonu, bilanço yapısı, yeniden finansman kapasitesi ve makrofinansal riskleri birlikte ele alan bütüncül analizleri ön plana çıkarmaktadır. Bu yaklaşım, özellikle finansal oynaklığın yüksek olduğu gelişmekte olan ekonomilerde borç sürdürülebilirliğinin daha doğru değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır.

2.3. Hanehalkı Borçluluğu

Hanehalkı borçluluğu, finansal sistemin istikrarını ve makroekonomik performansı etkileyen temel unsurlardan biridir. Yaşam boyu gelir hipotezi çerçevesinde borçlanma, tüketimin zaman içinde dengelenmesine, konut edinmesine ve beşerî sermaye yatırımlarının finansmanına katkı sağlayabilir. Ancak borçlanmanın gelir artışını aşması, hanehalkı bilançolarını faiz, gelir ve istihdam şoklarına karşı daha kırılgan hâle getirmektedir. Bu doğrultuda güncel literatür, borç düzeyinden çok borcun sürdürülebilirliğine ve geri ödeme kapasitesine odaklanmaktadır. Yakın

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

dönem ampirik bulgular, yüksek hanehalkı borçluluğunun ekonomik büyüme ile finansal istikrar arasındaki dengeyi zayıflatabileceğini belirtmektedir (Kose et al., 2022; IMF, 2026).

Ampirik bulgular, hanehalkı borçlarındaki hızlı artışın kısa dönemde iç talebi ve ekonomik büyümeyi desteklediğini göstermektedir. Buna karşılık, borç yükünün kalıcı hâle gelmesi orta ve uzun vadede tüketim harcamalarını sınırlandırmakta ve finansal kırılganlıkları artırmaktadır. Özellikle borç/gelir oranının yüksek olduğu ekonomilerde faiz oranlarındaki artış, borç servis yükünü artırarak harcanabilir geliri azaltmaktadır. Bu süreç tüketim talebini zayıflatırken bankacılık sektörünün kredi riskini de artırmaktadır. Son dönem araştırmaları, hanehalkı borçlarının makroekonomik etkilerinin kredi hacminden ziyade borç servis kapasitesi, bilanço yapısı ve varlık kompozisyonuyla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (OECD, 2024; IMF, 2026).

Literatürde öne çıkan bir diğer konu, hanehalkı borçluluğunun para politikası aktarım mekanizması üzerindeki rolüdür. Borçluluğun yüksek olduğu ekonomilerde politika faizindeki değişimler tüketim ve tasarruf kararlarını daha güçlü etkilemektedir. Faiz artışları borç servis maliyetini yükselterek harcanabilir geliri azaltmakta, faiz indirimlerinin genişletici etkisi ise çoğu zaman daha sınırlı kalmaktadır. Bu asimetrik yapı, para politikasının etkinliğini hanehalkı bilançolarının sağlamlığına bağımlı hâle getirmektedir. Dolayısıyla güncel çalışmalar, fiyat istikrarının korunmasında para politikası ile makroihtiyati politika araçlarının eşgüdüm içinde uygulanmasını önermektedir (BIS, 2024; IMF, 2026).

Gelişmekte olan ekonomilerde hanehalkı borçluluğu, gelişmiş ülkelere kıyasla farklı dinamikler sergilemektedir. Hanehalkı borcunun millî gelire oranı çoğu zaman daha düşük düzeyde kalmaktadır. Buna rağmen, yüksek enflasyon, değişken faiz oranları ve sınırlı finansal derinlik borç servis yükünü önemli ölçüde artırabilmektedir. Reel gelirdeki aşınma ve finansman maliyetlerindeki yükseliş, geri ödeme kapasitesini zayıflatarak finansal kırılganlıkları artırmaktadır. Bu nedenle güncel literatür, hanehalkı borçluluğunun değerlendirilmesinde borç stokunun yanı sıra gelir yapısı, faiz yükü, vade dağılımı ve bilanço dayanıklılığının birlikte analiz edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, yüksek enflasyon ve sıkı finansal koşulların belirleyici olduğu Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomiler için özellikle önem taşımaktadır.

2.4. Dış Borç ve Finansal Kırılganlık

Dış borç, gelişmekte olan ekonomilerde yatırımların finansmanında ve ekonomik büyümenin desteklenmesinde önemli bir kaynak sağlamaktadır. Bunun yanında, dış finansmana aşırı bağımlılık, küresel finansal koşullardaki değişimlere karşı ekonomilerin kırılganlığını artırabilmektedir. Küresel faiz oranlarının yükseldiği, uluslararası likiditenin daraldığı ve risk iştahının azaldığı dönemlerde dış borcun çevrilmesi zorlaşmakta, borçlanma maliyetleri artmakta ve sermaye çıkışları hızlanmaktadır. Bu sebeple güncel literatür, dış borcun sürdürülebilirliğinin yalnızca borç stokuna değil, borcun para birimi kompozisyonuna, vade yapısına, faiz özelliklerine ve alacaklı profiline de bağlı olduğunu vurgulamaktadır (IMF, 2026; World Bank, 2024).

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Dış borç literatürünün temel tartışma alanlarından biri, döviz cinsi borçlanmanın bilançolar üzerindeki etkisidir. Gelirleri ağırlıklı olarak yerel para cinsinden olan kamu ve özel sektör kesimlerinin yabancı para cinsinden borçlanması, kur şoklarının bilanço üzerindeki etkisini güçlendirmektedir. Yerel paranın değer kaybettiği dönemlerde borç servis yükü hızla artmakta, net varlık pozisyonu bozulmakta ve yatırım kararları olumsuz etkilenmektedir. Literatürde *balance sheet effect* olarak tanımlanan bu mekanizma, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde finansal krizlerin temel aktarım kanallarından biri olarak kabul edilmektedir. Yakın dönemde yapılan çalışmalar, döviz uyumsuzluğunun finansal istikrar açısından borç düzeyinden daha belirleyici olabileceğini göstermektedir (Kose et al., 2022; BIS, 2024).

Dış borcun vade yapısı da finansal kırılganlıkların önemli belirleyicilerinden biridir. Kısa vadeli dış borcun toplam borç içindeki payının artması, ekonomileri uluslararası finansman koşullarındaki ani değişimlere karşı daha duyarlı hâle getirmektedir. Küresel faiz oranlarındaki yükseliş veya ülke risk primindeki artış, kısa vadeli yükümlülüklerin daha yüksek maliyetlerle yenilenmesine neden olabilir. Buna karşılık, uzun vadeli ve sabit faizli borçlanma, yeniden finansman riskini azaltarak maliyet oynaklığını sınırlamaktadır. Bu bulgular ışığında güncel literatür, dış borç analizlerinde borç stokunun yanı sıra ortalama vade, faiz yapısı, borç servis oranı ve uluslararası rezerv yeterliliğinin birlikte değerlendirilmesini önermektedir (IMF, 2026; BIS, 2024).

Ampirik çalışmalar, dış borcun ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ülkelerin makroekonomik ve kurumsal özelliklerine göre değiştiğini göstermektedir. Üretken yatırımları finanse eden, güçlü mali kurumlar tarafından desteklenen ve sürdürülebilir dış dengeye sahip ekonomilerde dış borç uzun dönem büyümeye katkı sağlayabilmektedir. Buna karşılık, tüketim ağırlıklı borçlanma, yüksek cari açık ve yetersiz döviz rezervleriyle birlikte görülen dış borç artışı, makrofinansal kırılganlıkları güçlendirmektedir. Bu bulgular, dış borcun ekonomik etkilerinin doğrusal olmadığını; politika çerçevesi, finansal piyasa derinliği ve kurumsal kaliteye bağlı olarak farklılaştığını ortaya koymaktadır (World Bank, 2024; Kose et al., 2022).

Güncel literatür, dış borcun diğer borç bileşenlerinden bağımsız olarak değerlendirilemeyeceğini vurgulamaktadır. Kamu kesimi, özel sektör ve finansal kuruluşların dış yükümlülükleri arasındaki etkileşimler, sistemik risklerin oluşumunda belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu bakış açısıyla finansal kırılganlıkların sağlıklı biçimde analiz edilebilmesi için dış borcun kamu, özel sektör ve hanehalkı borçluluğu ile birlikte bütüncül bir makrofinansal çerçevede değerlendirilmesi önerilmektedir. Böyle bir değerlendirme, dış finansmana bağımlılığı yüksek gelişmekte olan ekonomiler açısından daha güçlü analitik sonuçlar sunmakta ve Türkiye'nin borç dinamiklerinin değerlendirilmesi için de uygun bir kuramsal temel oluşturmaktadır.

2.5. Türkiye Üzerine Ampirik Çalışmalar

Türkiye'de finansal borçluluk üzerine yapılan ampirik çalışmalar, ağırlıklı olarak kamu borcu, dış borç, özel sektör borçluluğu ve hanehalkı kredileri olmak üzere dört temel eksende odaklanmaktadır. Çalışmaların büyük bölümü, borçlanmanın ekonomik büyüme, finansal istikrar, yatırım, enflasyon ve cari işlemler dengesi üzerindeki etkilerini incelemektedir. Bunun yanında, finansal kırılganlığı doğrudan ele alan araştırmalar da makroekonomik değişkenlerin

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

bankacılık sistemi ve finansal istikrar üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Örneğin, Sezal (2023), Türk bankacılık sektörü üzerine gerçekleştirdiği ampirik çalışmada finansal kırılganlığın özellikle reel ekonomik faaliyet ve sermaye piyasalarındaki gelişmelerden etkilendiğini ortaya koyarken, finansal kırılganlıkların yalnızca borç göstergeleriyle değil, makroekonomik koşulların bütüncül etkisiyle değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu araştırmalarda en yaygın kullanılan yöntemler arasında ARDL sınır testi, Johansen eşbütünleşme analizi, VECM, VAR modelleri, Toda–Yamamoto nedensellik testi ve yapısal kırılmaları dikkate alan zaman serisi yöntemleri yer almaktadır. Son yıllarda doğrusal olmayan modeller ile zamanla değişen parametreleri esas alan ekonometrik yaklaşımların kullanımı da belirgin biçimde artmıştır.

Kamu borcu üzerine yapılan çalışmalar, Türkiye'de mali disiplinin güçlendiği dönemlerde kamu borcunun sürdürülebilirliğinin iyileştiğini göstermektedir. Bununla birlikte, yüksek enflasyon, artan faiz oranları ve finansman koşullarındaki sıkılaşmanın borç servis yükünü artırdığı vurgulanmaktadır. Kasal (2023), Türkiye ekonomisi üzerine gerçekleştirdiği ampirik analizde finansal stres şoklarının ekonomik faaliyeti olumsuz etkilediğini ve kamu borcu dinamikleri üzerinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, kamu borcu sürdürülebilirliğinin yalnızca mali göstergelerle değil, finansal piyasalardaki stres koşullarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Literatürde ortak kabul gören görüş, kamu borcunun tek başına finansal kırılganlığın yeterli bir göstergesi olmadığı yönündedir. Borçlanmanın vade yapısı, faiz kompozisyonu ve yatırımcı tabanı da sürdürülebilirlik analizlerinde temel belirleyiciler arasında kabul edilmektedir

Özel sektör borçluluğunu inceleyen çalışmalar ise özellikle reel sektörün döviz cinsinden yükümlülüklerine odaklanmaktadır. Türkiye ekonomisinde kur oynaklığının arttığı dönemlerde firma bilançolarının olumsuz etkilendiği ve yatırım eğiliminin zayıfladığı yönünde güçlü ampirik bulgular bulunmaktadır. Döviz kuru şoklarının bilanço kanalıyla finansal istikrarı etkilediği, özellikle dış finansmana bağımlı sektörlerde bu etkinin daha belirgin olduğu ortaya konmaktadır. Bu sonuçlar, döviz cinsi borçlanmanın yalnızca firma performansını değil, makroekonomik istikrarı da etkileyen önemli bir risk unsuru olduğunu göstermektedir.

Hanehalkı borçluluğuna ilişkin araştırmalar, tüketici kredileri ve kredi kartı kullanımındaki artışın kısa dönemde iç talebi desteklediğini, ancak faiz oranlarının yükseldiği dönemlerde geri ödeme yükünün arttığını ortaya koymaktadır. Ayrıca gelir düzeyi, işgücü piyasası koşulları ve enflasyon dinamiklerinin hanehalkı borçlanma davranışını önemli ölçüde etkilediği belirlenmiştir. Son yıllarda yapılan çalışmalar, yalnızca borç stokunun değil, borç servis oranlarının ve hanehalkı bilanço yapısının da finansal kırılganlık analizlerinde dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Dış borç üzerine gerçekleştirilen ampirik araştırmalar, Türkiye'nin dış finansman ihtiyacının küresel finansal koşullara duyarlılığını göstermektedir. Uluslararası faiz oranlarındaki artışın, küresel risk iştahındaki azalmanın ve ülke risk primindeki yükselişin dış borçlanma maliyetlerini artırdığı, bunun da büyüme ve finansal istikrar üzerinde olumsuz etkiler oluşturduğu ifade edilmektedir. Özellikle kısa vadeli dış borcun yüksek olduğu dönemlerde yeniden finansman riskinin arttığı ve döviz kuru oynaklığının bilanço üzerindeki etkilerini

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

güçlendirdiği yönünde ortak bulgular bulunmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye üzerine yapılan çalışmalar dış borcun ekonomik etkilerinin borcun vadesine ve yapısal kırılmalara bağlı olarak değişebileceğini göstermektedir. Taş ve Ekmekçiler (2022), yapısal kırılmaları dikkate alan analizlerinde kısa ve uzun vadeli dış borcun ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu, ancak uzun vadeli dış borcun büyümeyi destekleyici etkisinin daha belirgin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, dış borcun değerlendirilmesinde yalnızca borç düzeyinin değil, borcun vade yapısının da dikkate alınması gerektiğine işaret etmektedir

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye literatürü borçluluğun farklı bileşenlerini ayrıntılı biçimde incelemesine rağmen, bu bileşenleri tek bir analitik çerçevede birlikte değerlendiren çalışmaların sayısı sınırlıdır. Çoğu araştırma yalnızca kamu borcu, dış borç veya özel sektör borçluluğuna odaklanmış; sektörler arasındaki etkileşimler ise ikincil planda kalmıştır. Ayrıca son dönemde yaşanan yüksek enflasyon, hızlı parasal sıkılaşma ve değişen küresel finansman koşullarının tüm borç bileşenleri üzerindeki ortak etkisini bütüncül biçimde ele alan çalışmalar yeterli düzeyde değildir. Bu değerlendirme, Türkiye'de finansal borçluluğun kamu, özel sektör, hanehalkı ve dış borç bileşenlerini aynı analitik çerçevede ele alan bütüncül araştırmalara duyulan gereksinimi açık biçimde ortaya koymaktadır.

3. VERI SETI VE YÖNTEM

3.1. Veri Seti

Analizde, Türkiye ekonomisinde finansal borçluluk kaynaklı makrofinansal kırılganlıkları değerlendirmek amacıyla 2005–2024 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Analiz döneminin 2005 yılında başlatılmasının temel nedeni, kamu, özel sektör, hanehalkı ve dış borç göstergelerine ilişkin karşılaştırılabilir ve düzenli veri serilerinin bu tarihten itibaren elde edilebilmesidir. İncelenen dönem, 2008 Küresel Finansal Krizi, 2018 döviz kuru şoku, COVID-19 salgını ve 2021 sonrasında belirginleşen yüksek enflasyon süreci gibi Türkiye'nin borç dinamiklerini önemli ölçüde etkileyen makroekonomik gelişmeleri kapsamaktadır. Bu dönem seçimi, borç göstergelerinin farklı makroekonomik rejimler altında karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Çalışmada kullanılan veriler uluslararası karşılaştırılabilirliği yüksek ve güvenilir kurumlardan derlenmiştir. Kamu borcu göstergeleri T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı ile IMF veri tabanından, finansal olmayan şirket ve hanehalkı borçlarına ilişkin veriler ise Bank for International Settlements (BIS) veri tabanından, temin edilmiştir. Brüt dış borç ve kısa vadeli dış borç istatistikleri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ile T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı'ndan temin edilmiştir. Toplam borç servisi ve cari işlemler dengesi göstergeleri ise Dünya Bankası ve TCMB veri tabanlarından elde edilmiştir. Tüm seriler, veri tanımlarındaki farklılıkları en aza indirmek amacıyla ilgili kurumların en güncel revizyonları esas alınarak hazırlanmıştır.

Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi'nin oluşturulmasında altı temel gösterge kullanılmıştır. Bunlar; kamu borcu/GSYH, finansal olmayan şirket borcu/GSYH, hanehalkı borcu/GSYH, brüt dış borç/GSYH, kısa vadeli dış borç/toplam rezervler ve toplam borç servisi/ihracat oranıdır. Bu göstergeler, kamu maliyesi, reel sektör, hanehalkı ve dış finansman

kaynaklı kırılganlıkları ortak bir biçimde temsil etmektedir. Bu yapı sayesinde finansal borçluluk tek bir sektöre odaklanmak yerine bütüncül bir makrofinansal çerçevede değerlendirilmektedir.

Cari işlemler dengesi/GSYH oranı temel endeksin bileşenleri arasına dâhil edilmemiştir. Bunun yerine bu değişken, oluşturulan endeksin dışsal geçerliliğini değerlendirmek ve borç kırılganlıklarının makroekonomik yansımalarını analiz etmek amacıyla yardımcı bir gösterge olarak kullanılmıştır. Bu yaklaşım, finansal borçluluk ile dış denge arasındaki ilişkinin ayrıca incelenmesini mümkün kılmaktadır.

Çalışmada kullanılan tüm değişkenler, tanımları ve veri kaynakları Çizelge 1'de özetlenmiştir.

Çizelge 1. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Değişken	Gösterge	Birim	Analizdeki rolü
Kamu borcu	Kamu borcu/GSYH	%	MBKE bileşeni
Şirket borcu	Finansal olmayan şirket borcu/GSYH	%	MBKE bileşeni
Hanehalkı borcu	Hanehalkı borcu/GSYH	%	MBKE bileşeni
Dış borç	Brüt dış borç/GSYH	%	Başlangıç modeli ve sağlamlık analizi
Kısa vadeli dış borç	Kısa vadeli dış borç/toplam rezervler	%	MBKE bileşeni
Borç servisi	Toplam borç servisi/ihracat	%	Başlangıç modeli ve dış doğrulama
Cari işlemler dengesi	Cari denge/GSYH	%	Kontrol ve sağlamlık değişkeni

Kamu, şirket ve hanehalkı borçluluk göstergeleri ulusal ve uluslararası finansal veritabanlarından; kısa vadeli dış borç/toplam rezervler, toplam borç servisi/ihracat ve cari işlemler dengesi/GSYH serileri ise Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Tüm değişkenler yıllık frekansta düzenlenmiş ve analiz dönemiyle uyumlu hâle getirilmiştir.

3.2. Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi'nin Oluşturulması

Türkiye'de finansal borçluluk, kamu kesimi, özel sektör, hanehalkı ve dış finansman kanalları aracılığıyla şekillenen çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu nedenle finansal kırılganlıkların tek bir borç göstergesiyle değerlendirilmesi, ekonomideki ortak risk dinamiklerini tam olarak yansıtmayabilir. Son yıllarda makrofinansal literatürde, çok sayıda ilişkili göstergenin ortak bilgi içeriğini tek bir bileşik ölçütte toplamak amacıyla Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis, PCA) yaygın biçimde kullanılmaktadır. PCA, finansal stres ve kırılganlık endekslerinin oluşturulmasında nesnel ağırlıklandırma sağlaması ve değişkenler arasındaki ortak varyansı en yüksek düzeyde temsil etmesi nedeniyle tercih edilmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin makrofinansal borç kırılganlığını temsil eden bileşik endeks PCA yöntemiyle oluşturulmuştur.

PCA, yüksek derecede ilişkili değişkenleri bilgi kaybını en aza indirerek daha az sayıda doğrusal bileşene dönüştüren çok değişkenli bir istatistiksel yöntemdir. Birinci temel bileşen, veri setindeki toplam varyansın en büyük bölümünü açıklayan doğrusal bileşendir. Bu özellik nedeniyle çalışmada birinci temel bileşen, Türkiye'nin makrofinansal borç kırılganlığını temsil eden ortak faktör olarak kabul edilmiştir. Sonuç olarak farklı sektörlere ait borç göstergeleri tek bir bileşik endeks altında birleştirilmiştir.

3.2.1. Veri Standardizasyonu

PCA'nın sağlıklı sonuçlar üretebilmesi için analizde kullanılan tüm değişkenler öncelikle standartlaştırılmıştır. Standartlaştırma işlemi, değişkenlerin farklı ölçü birimlerinden kaynaklanan ölçek etkisini ortadan kaldırmakta ve tüm serileri sıfır ortalama ve birim varyansa dönüştürmektedir. Standartlaştırılmış değerler aşağıdaki eşitlik kullanılarak hesaplanmıştır.

$$PC_{kt} = a_{k1}Z_{1t} + a_{k2}Z_{2t} + \cdots + a_{kp}Z_{pt}$$

Burada PC_{kt}, t dönemindeki k. temel bileşeni; ak_i, i. değişkenin k. temel bileşene ait özvektör (yük) katsayısını; Z_{it} ise standartlaştırılmış değişken değerini ifade etmektedir. Analizde en yüksek varyansı açıklayan birinci temel bileşene (PC_1) ait gözlem skorları, **Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi (MBKE)** olarak kullanılmıştır.

3.2.2. Temel Bileşenler Analizi

Standartlaştırılmış değişkenler kullanılarak temel bileşenler aşağıdaki doğrusal bileşim aracılığıyla elde edilmiştir.

$$PC_{kt} = \sum_{i=1}^{p} a_{ki}Z_{it}$$

Burada PC_{kt}, t dönemindeki k. temel bileşeni; ak_i, i. değişkenin k. temel bileşene ait özvektör (yük) katsayısını; Z_{it} ise standartlaştırılmış değişken değerini ifade etmektedir. Analizde en yüksek varyansı açıklayan birinci temel bileşene (PC_1) ait gözlem skorları, **Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi (MBKE)** esasını oluşturmaktadır.

PCA'nın uygulanabilirliği, Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) örneklem yeterlilik testi ve Bartlett küresellik testi kullanılarak değerlendirilmiştir. KMO istatistiği değişkenlerin ortak varyans düzeyini ölçmektedir. Bartlett testi ise korelasyon matrisinin birim matris olduğu sıfır hipotezini sınamaktadır. KMO değerinin kabul edilebilir düzeyde olması ve Bartlett testinin istatistiksel olarak anlamlı bulunması, veri setinin PCA için uygun olduğunu teyit etmektedir.

Başlangıçta kamu borcu/GSYH, finansal olmayan şirket borcu/GSYH, hanehalkı borcu/GSYH, brüt dış borç/GSYH, kısa vadeli dış borç/toplam rezervler ve toplam borç servisi/ihracat oranlarından oluşan altı değişkenli model tahmin edilmiştir. Ancak bu model için hesaplanan KMO değeri 0,495 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, değişkenlerin tek bir ortak faktör altında yeterli ortak varyans paylaşmadığını göstermektedir. Bartlett testi istatistiksel olarak anlamlı olmasına rağmen, bazı değişkenlerin birinci temel bileşenle zayıf veya ters yönlü ilişki göstermesi nedeniyle alternatif model yapıları değerlendirilmiştir.

3.2.3. Nihai Modelin Belirlenmesi

Alternatif model karşılaştırmaları sonucunda kamu borcu/GSYH, finansal olmayan şirket borcu/GSYH, hanehalkı borcu/GSYH ve kısa vadeli dış borç/toplam rezervler değişkenlerinden oluşan dört göstergeli yapı tercih edilmiştir. Nihai model için hesaplanan KMO değeri 0,712'dir. Bartlett küresellik testi ise %1 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezini reddetmiştir (χ^2=18,836; p=0,004). **KMO değerinin 0,70'in üzerinde olması, değişkenlerin ortak faktör yapısını temsil edecek yeterli örneklem uygunluğuna sahip olduğunu göstermektedir. Bartlett testinin istatistiksel olarak anlamlı bulunması ise değişkenler arasında PCA uygulanmasını gerektirecek düzeyde anlamlı korelasyonlar bulunduğunu ve korelasyon**

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

matrisinin birim matris olmadığını ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, seçilen değişkenlerin ortak bir faktör altında yeterli düzeyde birleştiğini ve PCA'nın uygulanması için uygun bir veri yapısı sunduğunu göstermektedir.

Birinci temel bileşenin özdeğeri 2,360 olarak hesaplanmıştır. Bu bileşen toplam varyansın %58,99'unu açıklamaktadır. **Sosyal bilimlerde yaklaşık %50 ve üzerindeki açıklanan varyans oranları, çok değişkenli veri yapısının temel özelliklerini temsil etmede genel olarak yeterli kabul edilmektedir. Bu çerçevede, birinci temel bileşenin veri setindeki ortak bilgi içeriğinin önemli bir bölümünü yansıttığı söylenebilir.** İkinci bileşenin özdeğerinin 1'in altında kalması nedeniyle, Kaiser ölçütü doğrultusunda endeksin yalnızca birinci temel bileşene dayalı olarak oluşturulmasına karar verilmiştir**.** Böylece endeks, farklı borç göstergeleri arasındaki ortak hareketi tek bir bileşik gösterge altında özetleyerek, Türkiye'deki makrofinansal borç kırılganlığının zaman içerisindeki gelişimini nesnel ve istatistiksel olarak tutarlı bir biçimde izlemeye olanak sağlamaktadır.

Çizelge 2. Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi'ne İlişkin PCA Sonuçları

Gösterge	Sonuç
KMO	0,712
Bartlett Ki-kare	18,836
Serbestlik derecesi	6
Bartlett *p*-değeri	0,004
Birinci bileşenin özdeğeri	2,360
Açıklanan varyans	%58,99
Kümülatif varyans (ilk iki bileşen)	%78,36

Birinci temel bileşene ait faktör yükleri Çizelge 3'te sunulmaktadır.

Çizelge 3. Birinci Temel Bileşene Ait Faktör Yükleri

Değişken	PC1 Yükü
Kamu borcu/GSYH	−0,767
Finansal olmayan şirket borcu/GSYH	0,858
Hanehalkı borcu/GSYH	0,752
Kısa vadeli dış borç/Toplam rezervler	0,685

Finansal olmayan şirket borcu, hanehalkı borcu ve kısa vadeli dış borç göstergeleri birinci temel bileşenle güçlü ve pozitif ilişki göstermektedir. Bu bulgu, incelenen dönemde Türkiye'deki makrofinansal kırılganlıkların ağırlıklı olarak özel sektör borçluluğu ile dış likidite riskinin ortak hareket etmesiyle belirlendiğini göstermektedir.

Kamu borcu/GSYH değişkeninin negatif faktör yükü, kamu borcunun finansal kırılganlığı azalttığı anlamına gelmez. PCA'da yüklerin işareti, değişkenlerin ortak faktörle birlikte hareket yönünü ifade eder. İncelenen dönemde kamu borcu oranı azalırken özel sektör borçluluğunun belirgin biçimde artması, kamu borcu göstergesinin birinci temel bileşenle ters yönlü ilişki göstermesine neden olmuştur. Dolayısıyla birinci temel bileşen, yalnızca toplam borç düzeyini değil, borçluluğun sektörel bileşimindeki dönüşümü de yansıtmaktadır.

3.2.4. Endeksin Hesaplanması

Endeksin yorumlanmasını kolaylaştırmak amacıyla birinci temel bileşene ait skorlar 0–100 aralığına dönüştürülmüştür.

$$MBKE_t = 100x\frac{PC_{1t} - \min(PC_1)}{\max(PC_1) - \min(PC_1)}$$

Burada $MBKE_t$, t dönemindeki **Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi** değerini; PC_{1t}, birinci temel bileşene ait gözlem skorunu; min(PC1) ve max(PC1) ise birinci temel bileşen skorlarının örneklem dönemi boyunca aldığı en düşük ve en yüksek değerleri göstermektedir. Bu dönüşüm, PCA'dan elde edilen birinci temel bileşen skorlarını 0–100 aralığına ölçeklendirerek endeks değerlerinin yorumlanabilirliğini artırır. Endeks değerinin yükselmesi, makrofinansal borç kırılganlığının arttığını; düşük değerler ise kırılganlığın azaldığını ifade etmektedir.

Ayrıca, PCA'dan elde edilen birinci temel bileşen skorları mutlak bir ekonomik büyüklüğü değil, değişkenlerin ortak varyans yapısını yansıtan göreli faktör skorlarını temsil etmektedir. Bu nedenle skorların 0–100 aralığına dönüştürülmesi, endeksin ekonomik yorumlanabilirliğini artırmakta ve farklı dönemler arasındaki karşılaştırmaları kolaylaştırmaktadır. Bu normalizasyon işlemi, değişkenler arasındaki göreli sıralamayı ve PCA tarafından belirlenen ortak bilgi içeriğini değiştirmemekte; yalnızca endeksin daha anlaşılır ve politika analizlerinde kullanılabilir bir ölçekte sunulmasını sağlamaktadır. Böylece endeks, zaman içinde borç kaynaklı makrofinansal kırılganlığın göreli seyrini izlemeye olanak tanırken, farklı örneklem dönemlerinde veya alternatif model spesifikasyonlarında elde edilen sonuçların karşılaştırılmasını da kolaylaştırmaktadır.

Bu dönüşüm sonucunda sıfıra yakın değerler, örneklem dönemi içindeki görece düşük, 100'e yakın değerler ise görece yüksek makrofinansal borç kırılganlığını göstermektedir. Endeks mutlak bir kriz olasılığını ifade etmemektedir. Bunun yerine Türkiye ekonomisinin kendi tarihsel eğilimi içinde borç kaynaklı kırılganlığın göreli düzeyini gösteren bileşik bir gösterge olarak yorumlanmalıdır.

Brüt dış borç/GSYH ile toplam borç servisi/ihracat değişkenleri nihai endekse dâhil edilmemiştir. Bunun temel nedeni, bu göstergelerin ortak faktör yapısını zayıflatması ve örneklem yeterliliğini azaltmasıdır. Ancak bu değişkenler ekonomik önemlerini koruduklarından, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde sağlamlık analizleri ve dışsal geçerlilik değerlendirmelerinde kullanılmaktadır. Böylece nihai endeks, istatistiksel uygunluk ile ekonomik yorumlanabilirlik arasında dengeli bir yapı sağlamaktadır.

4. AMPİRİK BULGULAR

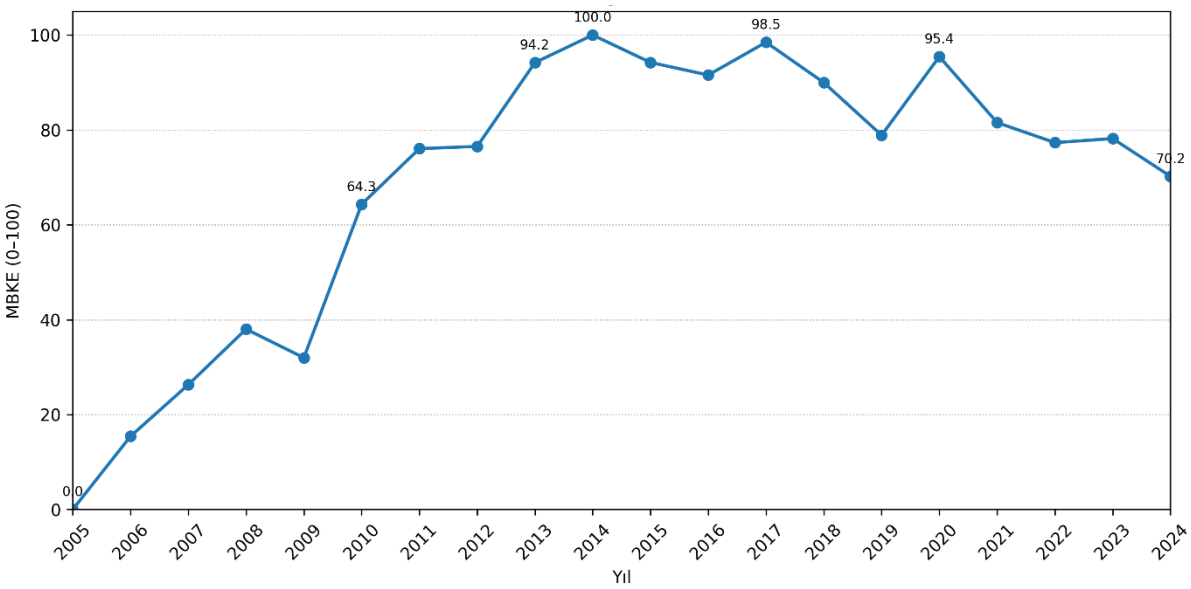
4.1. Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi'nin Gelişimi (2005–2024)

Temel Bileşenler Analizi sonucunda elde edilen birinci temel bileşen skorları kullanılarak oluşturulan Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi (MBKE), Türkiye'de borç kaynaklı makrofinansal kırılganlığın 2005–2024 dönemindeki gelişimini göstermektedir. Endeks değerleri, farklı dönemler arasında karşılaştırılabilirliği artırmak ve yorumlamayı kolaylaştırmak amacıyla 0–100 aralığına normalize edilmiştir. Bu dönüşüm, PCA'dan elde

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

edilen ortak faktör yapısını değiştirmemekte, yalnızca endeks değerlerinin daha anlaşılır ve politika analizlerinde kullanılabilir bir ölçekte sunulmasını sağlamaktadır. Endeks değerindeki artış, örneklem dönemi içinde borç kaynaklı makrofinansal kırılganlığın göreli olarak yükseldiğini; azalış ise kırılganlığın zayıfladığını yansıtmaktadır. Dolayısıyla MBKE, kamu, özel sektör, hanehalkı ve dış finansman kaynaklı borç göstergelerinin ortak hareketini özetleyen bileşik bir gösterge niteliği taşımakta ve borç dinamiklerinde zaman içerisinde meydana gelen yapısal değişimlerin izlenmesine olanak sağlamaktadır. Bu yönüyle endeks, tek bir borç göstergesine dayalı değerlendirmelerin ötesine geçerek, farklı borç bileşenlerinin makrofinansal kırılganlığa yaptıkları ortak katkıyı bütüncül bir çerçevede ortaya koymaktadır.

Görsel 1. Türkiye'de Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi (MBKE), (2005–2024)

Görsel 1. Türkiye'de Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi (MBKE), (2005–2024)

Kaynak: Yazar hesaplamaları.

Şekil 1, Türkiye'deki borç dinamiklerinin örneklem dönemi boyunca üç farklı evrede geliştiğini göstermektedir. İlk evre 2005–2008 dönemini kapsamaktadır. Bu dönemde kamu mali disiplinindeki iyileşme, bankacılık sektöründe gerçekleştirilen yapısal reformlar ve görece düşük özel sektör borçluluğu nedeniyle makrofinansal kırılganlık sınırlı kalmıştır. Kamu borcunun millî gelire oranındaki düşüş, endekste aşağı yönlü bir etki yaratmıştır.

İkinci evre 2009–2017 dönemini kapsamaktadır. Küresel Finansal Kriz sonrasında uygulanan genişleyici para politikaları ve uluslararası düşük faiz ortamı, gelişmekte olan ekonomilere yönelik sermaye akımlarını hızlandırmıştır. Türkiye'de bu süreç özellikle finansal olmayan şirketlerin ve hanehalkının kredi kullanımını artırmıştır. Aynı dönemde özel sektörün dış finansmana erişiminin kolaylaşması dış borçlanmayı hızlandırmış, kısa vadeli dış yükümlülüklerin artması ise dış likidite riskini artırmıştır. Endeksin bu dönemde istikrarlı biçimde yükselmesi, borç yapısının kamu kesiminden özel sektöre doğru belirgin şekilde kaydığını göstermektedir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Üçüncü evre 2018 sonrasında başlamaktadır. Döviz kuru şoku, COVID-19 salgını, küresel parasal sıkılaşma ve 2021 sonrasında hızlanan enflasyon süreci borç dinamiklerini önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle şirket bilançolarındaki kur riski ile kısa vadeli dış borcun rezervlere oranındaki artış endeks üzerinde yukarı yönlü baskı oluşturmuştur. Buna karşılık, kamu maliyesindeki görece güçlü görünüm, bazı dönemlerde toplam kırılganlığın daha hızlı yükselmesini sınırlandırmıştır.

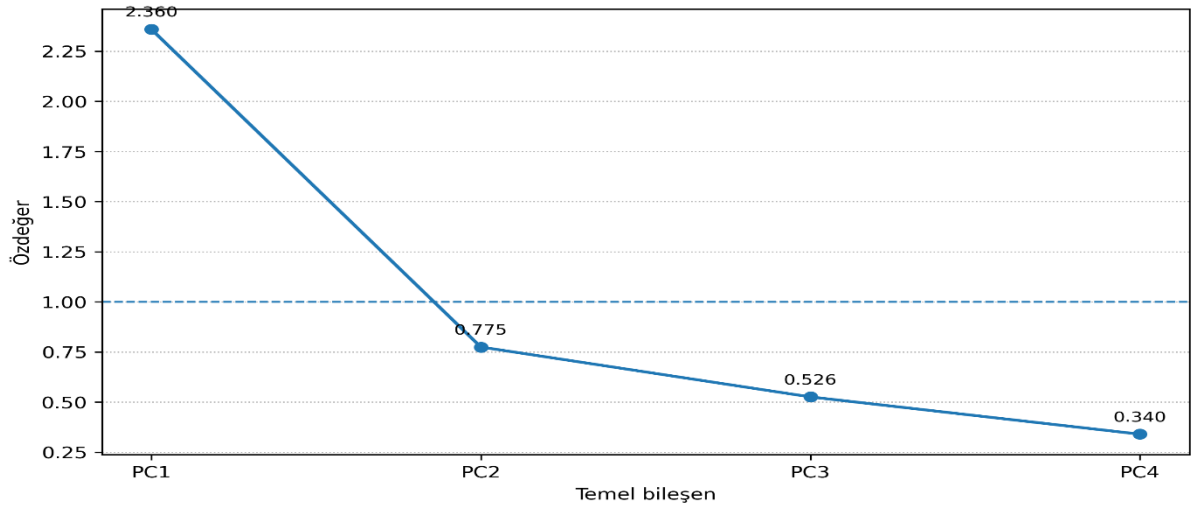
Endeksin zaman profili, Türkiye'de makrofinansal kırılganlığın son yirmi yılda yapısal olarak değiştiğini göstermektedir. İncelenen dönemin başında kamu borcu temel risk unsuru iken, sonraki yıllarda kırılganlık ağırlıklı olarak özel sektör borçluluğu ve dış finansman kaynaklı risklerden beslenmiştir. Bu dönüşüm, Türkiye'nin borç kompozisyonunda yaşanan yapısal değişimin önemli bir göstergesidir.

Endeks 2014 yılında örneklem döneminin en yüksek değerine ulaşmıştır. Söz konusu artış, özel sektör borçluluğundaki hızlı artışın, kısa vadeli dış finansmana bağımlılığın güçlenmesinin ve küresel finansal koşullardaki değişimin birlikte etkili olduğunu göstermektedir. Endeks 2021 sonrasında kısmen gerilemiş olsa da tarihsel ortalamanın üzerinde seyretmeye devam etmektedir. Mevcut Çizelge, Türkiye'de borç kaynaklı makrofinansal kırılganlıkların tamamen ortadan kalkmadığını ve özellikle dış finansman koşullarına duyarlılığın sürdüğünü göstermektedir.

4.2. Endeks Bileşenlerinin Ekonomik Yorumu

Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi'nin temel bileşenleri, Türkiye'de finansal kırılganlığın hangi borç kanallarından beslendiğini ortaya koymaktadır. PCA sonuçları, finansal olmayan şirket borcu, hanehalkı borcu ve kısa vadeli dış borç göstergelerinin birinci temel bileşen üzerinde pozitif ve yüksek yük değerlerine sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, söz konusu değişkenlerin ortak hareket ederek makrofinansal kırılganlığın oluşumunda belirleyici rol üstlendiğine işaret etmektedir. Buna karşılık, kamu borcu değişkeni ortak faktörle ters yönde ilişki sergilemektedi**r.** Bu bulgu, örneklem döneminde kamu borcunun görece azalmasına karşın özel sektör borçluluğu ve dış finansman bağımlılığının belirgin biçimde artmasından kaynaklanan borç kompozisyonundaki yapısal dönüşümü yansıtmaktadır. Dolayısıyla birinci temel bileşen, yalnızca toplam borç düzeyini değil, borç göstergeleri arasındaki ortak hareketi ve finansal kırılganlığın hangi sektörlerden kaynaklandığını da ortaya koymaktadır. Bu yönüyle PCA, çok sayıda borç göstergesini tek bir bileşik faktör altında özetleyerek Türkiye'deki makrofinansal risklerin temel kaynaklarının daha açık biçimde belirlenmesine olanak sağlamaktadır.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Görsel 2. Temel Bileşenlerin Özdeğer Grafiği

Kaynak: Yazar hesaplamaları.

Görsel 2. incelendiğinde yalnızca birinci temel bileşenin belirgin bilgi içeriğine sahip olduğu görülmektedir. İlk bileşenden sonra eğrinin hızla yataylaşması, veri setindeki ortak varyansın büyük bölümünün tek bir faktör tarafından açıklandığını göstermektedir. Bu bulgu, Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi'nin birinci temel bileşene dayalı olarak oluşturulmasının istatistiksel açıdan uygun olduğunu desteklemektedir.

Birinci temel bileşene ait faktör yükleri, finansal olmayan şirket borcunun endeks üzerinde en yüksek etkiye sahip değişken olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, Türkiye'de özel sektörün yüksek finansal kaldıraç düzeyi ve dış finansmana bağımlılığının makrofinansal kırılganlıkların temel belirleyicileri arasında yer aldığını desteklemektedir. Döviz cinsinden yükümlülüklerin yoğunluğu, kur şoklarının şirket bilançoları üzerindeki etkisini artırarak finansal sistem geneline yayılan riskleri güçlendirmektedir.

Hanehalkı borcu da endeksin önemli bileşenlerinden biridir. Türkiye'de hanehalkı borçluluğu gelişmiş ekonomilere kıyasla daha düşük düzeyde olmasına rağmen, faiz oranlarındaki yükseliş ve reel gelir kayıpları borç servis yükünü artırmaktadır. Bu olgu, tüketim harcamalarını sınırlandırarak makroekonomik faaliyet üzerinde dolaylı bir baskı yaratmaktadır.

Kısa vadeli dış borcun uluslararası rezervlere oranı da yüksek faktör yüküne sahip göstergeler arasında yer almaktadır. Bu sonuç, dış likidite riskinin Türkiye'nin makrofinansal yapısında kritik bir kırılganlık kanalı olduğunu göstermektedir. Küresel finansman koşullarındaki sıkılaşma veya sermaye girişlerindeki yavaşlama, kısa vadeli yükümlülüklerin çevrilmesini zorlaştırarak finansal istikrar üzerinde ilave baskı yaratabilmektedir.

Kamu borcu değişkeninin negatif faktör yükü, kamu maliyesinin finansal kırılganlığını azalttığını göstermemektedir. Bu sonuç, örneklem döneminde kamu borcu oranının azalırken özel sektör borçluluğunun belirgin biçimde artmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla negatif yük, değişkenlerin ortak faktörle farklı yönlerde hareket ettiğini ifade eder. Bu bulgu,

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Türkiye'de borç kaynaklı kırılganlığın zaman içinde kamu kesiminden özel sektöre doğru kaydığını göstermektedir.

Elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'deki makrofinansal kırılganlıkların temel belirleyicisinin toplam borç düzeyi değil, borç kompozisyonu olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle özel sektörün finansal kaldıraç düzeyi ile dış finansman bağımlılığı, borç dinamiklerini şekillendiren başlıca unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu sonuçlar, son dönemde gelişmekte olan ekonomiler için önerilen makrofinansal yaklaşım ve bilanço temelli borç sürdürülebilirliği literatürüyle uyumludur (Kose et al., 2022; Willems & Zettelmeyer, 2022; IMF, 2026).

4.3. Yapısal Kırılma Analizi

Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi'nin (MBKE) zaman içindeki rejim değişimlerini belirlemek amacıyla Bai ve Perron (2003) tarafından geliştirilen çoklu yapısal kırılma analizi uygulanmıştır. Söz konusu yöntem, kırılma tarihlerinin önceden belirlenmesini gerektirmeden serideki yapısal değişimleri içsel olarak tahmin etmekte ve farklı rejimler arasındaki geçişleri istatistiksel olarak ortaya koymaktadır. Bu analiz sayesinde endekste gözlenen değişimlerin yalnızca dönemsel dalgalanmaları mı yoksa kalıcı rejim değişikliklerini mi yansıttığı değerlendirilebilmektedir.

Ayrıca yöntem, farklı makroekonomik dönemlerde borç dinamiklerinin değişip değişmediğini belirlemeye ve kırılganlık düzeyindeki yapısal dönüşümlerin zamanlamasını nesnel olarak tespit etmeye imkân sağlamaktadır. Bu yönüyle Bai–Perron yaklaşımı, finansal krizler, politika değişiklikleri ve dış şoklar gibi önemli ekonomik olayların borç kaynaklı makrofinansal kırılganlık üzerindeki kalıcı etkilerini değerlendirmede güçlü bir analitik çerçeve sunmaktadır**.**

Çizelge 4. Bai–Perron Çoklu Yapısal Kırılma Analizi Sonuçları

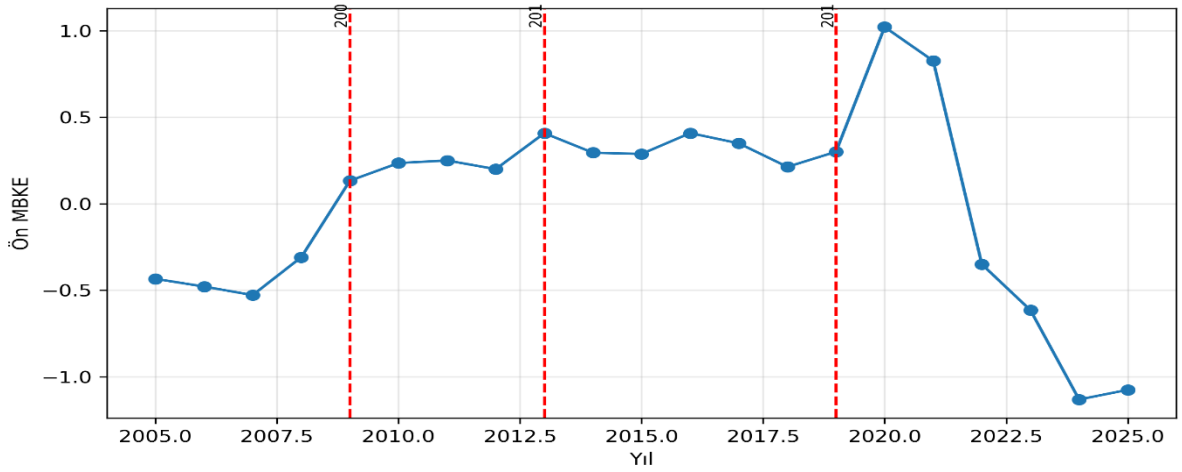
Kırılma	Tahmin edilen tarih	Rejim	Ortalama MBKE	Ekonomik yorum
I	**2009**	2005–2008 → 2009–2012	24,87 → 55,92	Küresel finans krizini izleyen kredi genişlemesi ve yeni borçlanma rejimi
II	**2013**	2009–2012 → 2013–2018	55,92 → 93,44	Özel sektör borçluluğunun ve dış finansman bağımlılığının belirgin biçimde artması
III	**2019**	2013–2018 → 2019–2024	93,44 → 82,53	2018 döviz kuru şoku sonrasında yeni makrofinansal denge ve borç kompozisyonundaki değişim

Çizelge 4 incelendiğinde, ilk yapısal kırılmanın 2009 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönem, küresel finans krizinin ardından gelişmiş ülke merkez bankalarının uyguladığı genişleyici para politikalarıyla birlikte uluslararası sermaye akımlarının hızlandığı ve Türkiye'de kredi büyümesinin belirgin biçimde arttığı bir sürece karşılık gelmektedir. Aynı dönemde finansal olmayan şirketlerin dış finansmana erişiminin kolaylaşması, özel sektör borçluluğunu artırmış ve MBKE'nin ortalama değeri 24,87'den 55,92'ye yükselmiştir. Bu gelişme, borç kaynaklı makrofinansal kırılganlığın düşük risk rejiminden orta düzeyli bir risk rejimine geçtiğini göstermektedir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

İkinci yapısal kırılma 2013 yılında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde özel sektör borçluluğunun hızla yükselmesi, kısa vadeli dış borçların artması ve dış finansman bağımlılığının güçlenmesi, makrofinansal kırılganlık üzerinde belirleyici olmuştur. MBKE'nin ortalama değeri bu rejimde 93,44'e yükselmiş ve endeks örneklem döneminin en yüksek seviyelerine ulaşmıştır. Elde edilen bulgular, borç kompozisyonundaki dönüşümün geçici bir dalgalanma olmadığını, aksine finansal sistemin daha yüksek kırılganlık rejimine geçtiğini göstermektedir.

Üçüncü yapısal kırılma ise 2019 yılında gerçekleşmiştir. Bu Çizelge, 2018 döviz kuru şokunun ardından finansal sistemde ortaya çıkan yeni dengeyi yansıtmaktadır. Aynı dönemde küresel finansman koşullarındaki sıkılaşma, şirket bilançolarındaki kur riski ve dış borç çevrim maliyetlerindeki artış, borç dinamiklerini yeniden şekillendirmiştir. Her ne kadar MBKE'nin ortalama değeri 82,53'e gerilese de, endeks tarihsel ortalamasının oldukça üzerinde kalmaya devam etmiştir. Bu durum, borç kaynaklı kırılganlıkların azalmadığını, ancak yeni bir rejim altında farklı dinamiklerle devam ettiğini göstermektedir.

Görsel 3. MBKE Serisinde Bai–Perron Yapısal Kırılma Tarihleri (2005-2024)
Kaynak: Yazar hesaplamaları.

Görsel 3, Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi'nin (MBKE) 2005–2024 dönemindeki gelişimini ve Bai–Perron çoklu yapısal kırılma analizi sonucunda belirlenen yapısal kırılma tarihlerini göstermektedir. Dikey kesikli çizgiler, analiz sonucunda tahmin edilen 2009, 2013 ve 2019 yıllarındaki rejim değişimlerini temsil etmektedir. Bu kırılmalar, sırasıyla küresel finans krizini izleyen kredi genişlemesi, özel sektör borçluluğu ve dış finansman bağımlılığındaki artış ile 2018 döviz kuru şoku sonrasında oluşan yeni makrofinansal rejimle ilişkilendirilmektedir. Şekil, MBKE'nin dönemsel dalgalanmaların ötesinde borç kompozisyonundaki yapısal dönüşümleri de yansıttığını göstermektedir.

Bai–Perron analizinden elde edilen bulgular, Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi'nin yalnızca dönemsel oynaklıkları değil, aynı zamanda Türkiye ekonomisindeki borç kompozisyonunda meydana gelen kalıcı rejim değişikliklerini de başarılı bir biçimde yansıttığını ortaya koymaktadır. Özellikle özel sektör borçluluğundaki artış ve dış finansman bağımlılığının güçlenmesi, yapısal kırılmaların temel belirleyicileri olarak öne çıkmaktadır. Bu sonuçlar, MBKE'nin finansal istikrarın izlenmesinde kullanılabilecek güvenilir bir makrofinansal gösterge olduğunu desteklemektedir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

4.4. Dışsal Geçerlilik Analizi

Oluşturulan Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi'nin dışsal göstergelerle ilişkisini değerlendirmek amacıyla MBKE ile Cboe Volatilite Endeksi arasındaki ilişki incelenmiştir. VIX, küresel finans piyasalarındaki belirsizlik ve riskten kaçınma eğiliminin yaygın göstergelerinden biridir. Analizde günlük VIX değerlerinin yıllık ortalamaları kullanılmış ve veriler MBKE'nin yıllık frekansıyla uyumlu hâle getirilmiştir.

Çizelge 5. MBKE ile VIX Arasındaki Korelasyon ve Regresyon Sonuçları

İstatistik	Sonuç
Gözlem sayısı	20
Pearson korelasyon katsayısı	-0,158
Pearson p-değeri	0,505
Spearman korelasyon katsayısı	-0,275
Spearman p-değeri	0,241
Sabit terim	21,606
MBKE katsayısı	-0,0358
MBKE t-istatistiği	-0,680
MBKE p-değeri	0,505
HAC p-değeri	0,633
R^2	0,025
Düzeltilmiş R^2	-0,029
F-istatistiği	0,462
F testi p-değeri	0,505

Tahmin edilen basit regresyon modeli şöyledir:

$$VIX_t = 21{,}606 - 0{,}0358 MBKE_t + \varepsilon_t$$

Çizelge 5'deki sonuçlar, MBKE ile VIX arasında zayıf ve negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Pearson korelasyon katsayısı -0,158 olmakla birlikte, bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir. Benzer şekilde, Spearman sıra korelasyonu da negatif, ancak anlamsızdır.

Basit regresyonda MBKE katsayısı -0,0358 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre MBKE'deki bir puanlık artış, VIX'in yıllık ortalamasında yaklaşık 0,036 puanlık azalışla ilişkilidir. Ancak

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

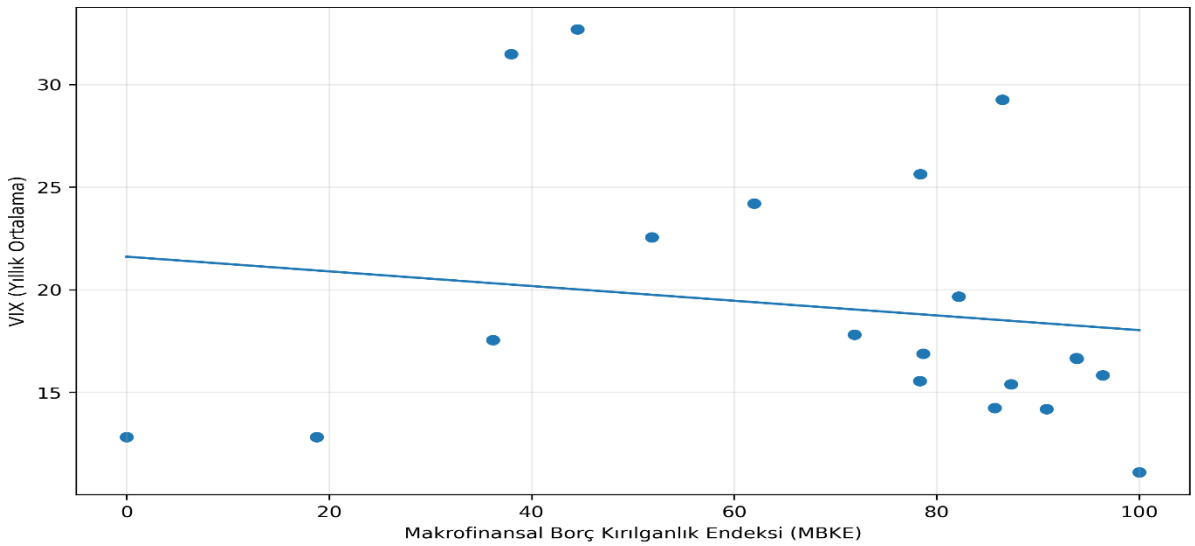
katsayının p-değeri 0,505 olduğundan, bu ilişkinin istatistiksel olarak sıfırdan farklı olduğu söylenemez. Değişen varyans ve sınırlı otokorelasyon ihtimallerine karşı hesaplanan HAC standart hataları kullanıldığında da sonuç değişmemekte ve katsayı anlamsızlığını korumaktadır.

Modelin açıklama gücü oldukça düşüktür. R^2 değerinin 0,025 olması, VIX'teki yıllık değişimin yalnızca yaklaşık %2,5'inin MBKE tarafından açıklanabildiğini göstermektedir. Bu bulgu, küresel piyasa oynaklığı ile Türkiye'nin sektörel borç kırılganlıklarının farklı dinamikler tarafından şekillendiğine işaret etmektedir.

Değerlendirme

Bu sonuçlar MBKE'nin başarısız olduğu anlamına gelmez. VIX esas olarak küresel ve özellikle ABD merkezli piyasa oynaklığını ölçerken, MBKE Türkiye'deki kamu, şirket, hanehalkı ve dış borç dinamiklerinin uzun dönemli bileşimini yansıtmaktadır. VIX kriz yıllarında hızla yükselip daha sonra gerilerken, borç stokları ve bilanço kırılganlıkları daha kalıcı ve yavaş değişen bir yapı göstermektedir.

Bu nedenle VIX analizi makalede **tamamlayıcı sağlamlık analizi** olarak sunulabilir; ancak VIX, küresel piyasa oynaklığını yansıtan önemli bir gösterge olmakla birlikte, Türkiye'nin borç kaynaklı makrofinansal kırılganlıklarını açıklama gücü sınırlı kalmaktadır. Bu açıdan MBKE'nin dışsal geçerliliğinin değerlendirilmesinde Türkiye'nin beş yıllık CDS primi veya EMBI Türkiye spreadi gibi ülke riskini doğrudan yansıtan göstergelerin kullanılması daha uygun görünmektedir. Dışsal geçerlilik için Türkiye'nin 5 yıllık CDS primi veya EMBI Türkiye spreadi teorik olarak çok daha uygun göstergelerdir. TÜSİAD (2024) raporunda da Türkiye CDS'inin gelişmekte olan ülkeler bileşik CDS endeksiyle birlikte ülke risk primi göstergesi olarak sunulması bu tercihi desteklemektedir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Görsel 4. Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi (MBKE) ile VIX Arasındaki İlişki (2005–2024)

Not: Noktalar yıllık MBKE ve VIX gözlemlerini, çizgi ise basit doğrusal regresyon doğrusunu göstermektedir. Regresyon doğrusunun yataya yakın olması, iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğunu göstermektedir.

4.5. Sağlamlık Analizi ve Dışsal Geçerlilik

Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi dört temel gösterge kullanılarak oluşturulmuştur. Bununla birlikte, başlangıç modelinde yer alan brüt dış borç/GSYH ile toplam borç servisi/ihracat göstergeleri, ekonomik önemleri nedeniyle ayrıca değerlendirilmiştir. Bu değişkenler PCA'nın ortak faktör yapısını zayıflattığı için nihai endekse dâhil edilmemiştir. Ancak endeksin dışsal geçerliliğini değerlendirmek amacıyla tamamlayıcı analizlerde kullanılmıştır.

Elde edilen bulgular, MBKE'deki yükselişlerin brüt dış borç oranı, borç servisi yükü ve cari işlemler açığı göstergelerinde gözlenen bozulma eğilimine eşlik ettiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, endeksin yalnızca istatistiksel bir bileşik gösterge olmadığını, aynı zamanda Türkiye ekonomisindeki temel makrofinansal kırılganlıkları başarılı bir biçimde yansıttığını ortaya koymaktadır. Böylece oluşturulan endeksin hem istatistiksel hem de ekonomik açıdan tutarlı bir gösterge olduğu doğrulanmaktadır.

4.6. Bulguların Literatürle Karşılaştırılması

Elde edilen sonuçlar, son dönemde borç sürdürülebilirliği ve makrofinansal kırılganlık üzerine yapılan uluslararası çalışmalarla büyük ölçüde uyumludur. Kose ve arkadaşları (2022), gelişmekte olan ekonomilerde özel sektör borçluluğunun finansal kırılganlıkların temel belirleyicilerinden biri hâline geldiğini ortaya koymaktadır. Benzer biçimde IMF (2026), kısa vadeli dış borç düzeyi ile rezerv yeterliliğinin, ekonomilerin dış şoklara karşı dayanıklılığını belirleyen temel göstergeler arasında bulunduğunu vurgulamaktadır.

Çalışmada kamu borcunun ortak faktörle negatif ilişki göstermesi de güncel borç literatürüyle tutarlıdır. Willems ve Zettelmeyer (2022), borç sürdürülebilirliğinin yalnızca kamu borcu düzeyiyle açıklanamayacağını; borç kompozisyonu, bilanço yapısı ve finansal bağlantıların birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Türkiye için elde edilen bulgular da borç kaynaklı makrofinansal kırılganlıkların son yirmi yılda kamu kesiminden özel sektöre ve dış finansman kanallarına doğru yapısal bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koymaktadır.

5. TARTIŞMA

Analiz sonuçları, kamu borcunun finansal sistem içindeki göreli ağırlığı azalırken özel sektör borçluluğu ile dış finansman risklerinin giderek daha belirleyici hâle geldiğini göstermektedir. Söz konusu dönüşüm yalnızca toplam borç stokundaki değişimlerle değil, aynı zamanda borç kompozisyonundaki yeniden yapılanmayla da ilişkilidir.

Elde edilen bulgular, uluslararası literatürde son yıllarda öne çıkan bilanço temelli makrofinansal yaklaşımı desteklemektedir. Geleneksel borç sürdürülebilirliği analizleri büyük ölçüde kamu borcu göstergelerine odaklanırken, güncel çalışmalar finansal olmayan şirketler, hanehalkı ve dış finansman kanallarının birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Türkiye örneğinde oluşturulan Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi de bu yaklaşımı doğrulamakta ve borç kompozisyonunun toplam borç düzeyine kıyasla makrofinansal kırılganlıkları açıklamada daha yüksek açıklayıcılığa sahip olabileceğini ortaya koymaktadır

Çalışmada finansal olmayan şirket borcunun birinci temel bileşen üzerindeki en yüksek faktör yüküne sahip olması dikkat çekmektedir. Bu sonuç, şirketlerin dış finansmana bağımlılığı arttıkça döviz kuru oynaklığı ve küresel finansman koşullarındaki değişimlerin bilançolar üzerindeki etkisinin güçlendiğini göstermektedir. Özellikle yabancı para cinsinden borçlanmanın yoğun olduğu ekonomilerde kur şokları, yalnızca şirket kesimini değil, bankacılık sistemi ile reel ekonomik faaliyetleri de etkileyebilmektedir.

Kısa vadeli dış borcun uluslararası rezervlere oranının yüksek faktör yükü alması, Türkiye ekonomisinin dış likidite koşullarına duyarlılığını göstermektedir. Küresel faiz oranlarının yükseldiği veya uluslararası sermaye akımlarının yavaşladığı dönemlerde kısa vadeli dış yükümlülüklerin çevrilmesi zorlaşmaktadır. Bu gelişme, finansman maliyetlerini artırmakta ve makroekonomik istikrar üzerinde ilave baskı oluşturmaktadır. Dolayısıyla rezerv yeterliliğinin güçlendirilmesi ve borç vadesinin uzatılması, finansal dayanıklılığın artırılması açısından öncelikli politika alanları arasında değerlendirilmelidir.

Kamu borcunun negatif faktör yüküne sahip olması, kamu maliyesinin finansal kırılganlığı azalttığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Bu sonuç, incelenen dönemde kamu borcunun millî gelire oranı gerilerken özel sektör borçluluğunun hızla artmasından kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle PCA, değişkenlerin ortak hareket yönünü yansıtmaktadır. Dolayısıyla negatif yük, kamu borcunun ekonomik etkisinden ziyade borç kompozisyonundaki yapısal dönüşümü yansıtmaktadır.

Bu çalışmanın literatüre üç temel katkısı bulunmaktadır. İlk olarak, kamu, özel sektör, hanehalkı ve dış finansman göstergeleri tek bir bileşik endeks altında birleştirilerek Türkiye için yeni bir Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi geliştirilmiştir. İkinci olarak, borç kırılganlıklarının zaman içinde sektörel dönüşümü ampirik olarak ortaya konmuştur. Üçüncü olarak ise çalışma, borç sürdürülebilirliği analizlerinde yalnızca kamu borcuna odaklanmanın yeterli olmadığını göstererek makrofinansal politika literatürüne bütüncül ve yöntemsel bir katkı sunmaktadır.

.

Bununla birlikte, çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Analiz yıllık verilerle yürütüldüğünden kısa dönemli finansal dalgalanmalar ayrıntılı biçimde izlenememektedir. Ayrıca PCA doğrusal ilişkileri temel alan bir yöntemdir ve değişkenler arasındaki doğrusal olmayan etkileşimleri dikkate almamaktadır. Gelecekte gerçekleştirilecek araştırmalarda dinamik faktör modelleri, Bayesyen faktör analizleri veya makine öğrenmesi tabanlı boyut indirgeme yöntemlerinden yararlanılabilir. Ayrıca çeyreklik veriler ve ülkeler arası karşılaştırmalar kullanılarak bulguların farklı örneklemler üzerindeki sağlamlığı test edilebilir. Benzer şekilde çeyreklik veriler ve ülkeler arası karşılaştırmalar kullanılarak elde edilen bulguların sağlamlığı farklı örneklemler üzerinde test edilebilir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

6. SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu çalışma, Türkiye'de finansal borçluluğun makrofinansal kırılganlıklar üzerindeki etkisini kamu, özel sektör, hanehalkı ve dış borç göstergelerini birlikte dikkate alan bileşik bir endeks aracılığıyla incelemiştir. Elde edilen bulgular, finansal kırılganlıkların yalnızca toplam borç düzeyinden değil, aynı zamanda borç kompozisyonundaki değişimlerden de etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Ampirik bulgular, Türkiye'de makrofinansal kırılganlıkların son yirmi yılda önemli bir yapısal dönüşüm yaşadığını göstermektedir. İncelenen dönemin ilk yıllarında kamu maliyesindeki iyileşme borç kaynaklı riskleri sınırlandırmıştır. Buna karşılık, küresel finansal kriz sonrasında özel sektörün kredi kullanımındaki hızlı artış ve dış finansmana erişimin kolaylaşması, borç kompozisyonunu önemli ölçüde değiştirmiştir. Özellikle finansal olmayan şirket borçluluğu ile kısa vadeli dış finansman bağımlılığı, endeksin en güçlü bileşenleri olarak öne çıkmıştır. Bu sonuç, Türkiye'de borç kaynaklı kırılganlıkların kamu kesiminden özel sektöre ve dış finansman kanallarına doğru kaydığını göstermektedir.

Bu çalışmanın temel katkısı, Türkiye'de finansal borçluluğun farklı bileşenlerini tek bir makrofinansal kırılganlık endeksi altında birleştirerek borç dinamiklerinin bütüncül biçimde değerlendirilmesine olanak sağlamasıdır. Bu yönüyle çalışma, yalnızca mevcut literatüre yöntemsel bir katkı sunmakla kalmamakta, aynı zamanda politika yapıcılar için uygulanabilir bir analitik çerçeve de önermektedir.

Endeksin 2018 sonrasında yüksek seviyelerde seyretmesi, döviz kuru oynaklığı, küresel finansman koşullarındaki sıkılaşma ve yüksek enflasyonun borç dinamikleri üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Kısa vadeli dış borcun rezervlere oranındaki artış ve şirket bilançolarındaki döviz pozisyonu riski, makrofinansal kırılganlığın temel belirleyicileri hâline gelmiştir. Buna karşılık, kamu borcunun millî gelire oranındaki görece düşük düzey, toplam kırılganlığın daha da artmasını sınırlayan unsurlardan biri olmuştur.

Çalışma, finansal kırılganlıkların yalnızca toplam borç düzeyiyle açıklanamayacağını göstermektedir. Borcun sektörel dağılımı, para birimi kompozisyonu, vade yapısı ve yeniden finansman kapasitesi birlikte değerlendirildiğinde daha kapsamlı sonuçlara ulaşılabilmektedir. Bu bulgu, Türkiye'de düşük kamu borcu düzeyine rağmen özel sektör borçluluğu ve dış finansman bağımlılığı nedeniyle finansal kırılganlıkların devam edebileceğini ortaya koyan Dişbudak ve Pabuşçu (2026) tarafından ileri sürülen **"düşük borç–yüksek kırılganlık paradoksu"** ile uyumludur. Dolayısıyla borç sürdürülebilirliği analizlerinin yalnızca borç stokunun büyüklüğüne değil, borç kompozisyonu ve sektörler arası bilanço ilişkilerine odaklanan bütünleşik bir çerçevede yürütülmesi daha sağlıklı politika değerlendirmelerine imkân sağlamaktadır

Elde edilen bulgular politika yapıcılar açısından da önemli çıkarımlar sunmaktadır. İlk olarak, finansal istikrar politikalarının yalnızca kamu borcuna odaklanması yeterli değildir. Özel sektörün finansal kaldıraç düzeyi, döviz cinsinden yükümlülükleri ve kısa vadeli dış finansman bağımlılığı düzenli olarak izlenmelidir. İkinci olarak, kısa vadeli dış borcun azaltılması ve uzun vadeli yerel para cinsinden finansman kaynaklarının geliştirilmesi dış

likidite riskini sınırlandıracaktır. Üçüncü olarak, rezerv yeterliliğinin güçlendirilmesi ve makroihtiyati politika araçlarının etkin kullanımı, küresel finansal şoklara karşı ekonominin dayanıklılığını artıracaktır. Son olarak, şirket bilançolarındaki kur uyumsuzluğunu azaltacak risk yönetimi uygulamalarının teşvik edilmesi finansal sistemin kırılganlığını azaltacaktır.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle analiz yıllık verilerle gerçekleştirilmiştir. Daha yüksek frekanslı verilerin kullanılması, kısa dönemli finansal dalgalanmaların daha ayrıntılı bir biçimde incelenmesine olanak sağlayabilir. Ayrıca endeks, ortak varyansı en güçlü biçimde temsil eden dört göstergeden oluşturulmuştur. Gelecek çalışmalarda banka bilançoları, kredi büyümesi, finansal koşullar endeksi ve varlık fiyatları gibi ilave göstergelerin analize dâhil edilmesi, makrofinansal kırılganlıkların daha kapsamlı değerlendirilmesine katkı sağlayabilir. Bunun yanında karşılaştırmalı ülke analizleri veya dinamik faktör modelleri kullanılarak elde edilen sonuçların sağlamlığı farklı yöntemlerle test edilebilir.

Sonuç olarak, bu çalışma, Türkiye'de borç kaynaklı makrofinansal kırılganlıkların zaman içinde önemli ölçüde değiştiğini ve risklerin giderek özel sektör ve dış finansman kanallarında yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Geliştirilen Makrofinansal Borç Kırılganlık Endeksi, farklı borç göstergelerini tek bir analitik çerçevede birleştirerek borç dinamiklerinin bütüncül biçimde izlenmesine olanak sağlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, hem Türkiye ekonomisine ilişkin güncel makrofinansal değerlendirmelere hem de borç sürdürülebilirliği literatürüne özgün ve politika odaklı bir katkı sunmaktadır.

Bunun yanında, gelecekte gerçekleştirilecek araştırmalarda çeyreklik veya aylık frekansta oluşturulacak makrofinansal kırılganlık endeksleri, borç dinamiklerinin kısa dönemli değişimlerinin daha ayrıntılı biçimde izlenmesine olanak sağlayabilir. Farklı yükselen ekonomiler için benzer endekslerin geliştirilmesi, ülkeler arası karşılaştırmalı analizleri mümkün kılarak makrofinansal kırılganlıkların ortak ve ülkeye özgü belirleyicilerinin daha kapsamlı biçimde ortaya konulmasına katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

Aktaş, E. E., & Can, C. K. (2022). Türkiye için borç sürdürülebilirliği analizi: MAC-DSA yaklaşımından bulgular. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 4*(1), 34–53. https://doi.org/10.51124/jneusbf.2022.27

Bai, J., & Perron, P. (2003). Computation and analysis of multiple structural change models. Journal of Applied Econometrics, 18(1), 1–22. https://doi.org/10.1002/jae.659

Bank for International Settlements. (2024). Annual economic report 2024. https://www.bis.org/publ/arpdf/ar2024e.htm

Bank for International Settlements. (n.d.). Credit to the non-financial sector [Data set]. Retrieved July 26, 2026, from https://data.bis.org/topics/TOTAL_CREDIT/data

Cboe Global Markets. (n.d.). Historical data for Cboe VIX Index and other volatility indices [Data set]. Retrieved July 26, 2026, from https://www.cboe.com/tradable-products/vix/vix-historical-data

Dişbudak, C., & Pabuşçu, G. (2026**).** Türkiye'de borç döngüsü: Düşük borç–yüksek kırılganlık paradoksu. *Ekonomi Bilimleri Dergisi, 18*(1).

Gaspar, V., Medas, P., & Perrelli, R. (2022, December 12). *Riding the global debt rollercoaster*. International Monetary Fund Blog. https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2022/12/12/riding-the-global-debt-rollercoaster

Gaspar, V., Poplawski-Ribeiro, M., & Yoo, J. (2023, September 13). *Global debt is returning to its rising trend*. International Monetary Fund Blog. https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2023/09/13/global-debt-is-returning-to-its-rising-trend

International Monetary Fund. (2026). Fiscal monitor, April 2026: Fiscal policy under pressure—High debt, rising risks. https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2026/04/15/fiscal-monitor-april-2026

Kasal, S. (2023). What are the effects of financial stress on economic activity and government debt? An empirical examination in an emerging economy. *Borsa Istanbul Review*, *23*(1), 254–267. https://doi.org/10.1016/j.bir.2022.10.007

Kose, M. A., Kurlat, S., Ohnsorge, F., & Sugawara, N. (2022). A cross-country database of fiscal space. Journal of International Money and Finance, 128, Article 102682. https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2022.102682

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2024). Global debt report 2024: Financing growth in a challenging debt market environment. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/8ee42b13-en

Reis, R. (2022). Debt revenue and the sustainability of public debt. Journal of Economic Perspectives, 36(4), 103–124. https://doi.org/10.1257/jep.36.4.103

Sezal, L. (2023). Finansal kırılganlık ile makroekonomik faktörler arasındaki ilişkinin incelenmesi: Türk bankacılık sektörü üzerine ampirik bir çalışma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, *30*(1), 41–57. https://doi.org/10.18657/yonveek.1208143

Taş, T., & Ekmekçiler, Ç. C. (2022). Türkiye'nin dış borç ile büyüme arasındaki ilişkisinin yapısal kırılmalar altında incelenmesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, *10*(4), 1441–1453. https://doi.org/10.15295/bmij.v10i4.2118

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2024a). 31 Aralık 2024 tarihi itibarıyla Türkiye brüt ve net dış borç stoku. https://www.hmb.gov.tr/duyuru/31-aralik-2024-tarihi-itibariyla-turkiye-brut-ve-net-dis-borc-stoku

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2024b). Yıllık kamu borç yönetimi raporu 2024. https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-raporlari

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2026). Kamu finansmanı istatistikleri [Data set]. Retrieved July 26, 2026, from https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2026). Elektronik Veri Dağıtım Sistemi [Data set]. Retrieved July 26, 2026, from https://evds2.tcmb.gov.tr/

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2026-b). Kısa vadeli dış borç istatistikleri [Data set]. Retrieved July 26, 2026, from https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/odemeler+dengesi+ve+ilgili+istatistikler/kisa+vadeli+dis+borc+istatistikleri

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2026-c). Ödemeler dengesi istatistikleri [Data set]. Retrieved July 26, 2026, from https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/odemeler+dengesi+ve+ilgili+istatistikler/odemeler+dengesi+istatistikleri

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2026-d). Türkiye dış borç istatistikleri [Data set]. Retrieved July 26, 2026, from https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/odemeler+dengesi+ve+ilgili+istatistikler/dis+borc

Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği. (2024). 2024 Türkiye ekonomisi. https://tusiad.org/tr/basin-bultenleri/item/11757-tusi-ad-genel-kurul-toplantisi-gerceklesti

Willems, T., & Zettelmeyer, J. (2022). Sovereign debt sustainability and central bank credibility. Annual Review of Financial Economics, 14, 75–93. https://doi.org/10.1146/annurev-financial-112921-110812

World Bank. (2024). International debt report 2024. https://www.worldbank.org/en/programs/debt-statistics/idr/products

World Bank. (2026-a). International Debt Statistics [Data set]. Retrieved July 26, 2026, from https://www.worldbank.org/en/programs/debt-statistics/ids

World Bank. (2026-b). World Development Indicators [Data set]. Retrieved July 26, 2026, from https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

MESLEKİ TÜKENMİŞLİK İLE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ: SAĞLIK ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Prof. Dr. Yusuf ÖCEL
Düzce Üniversitesi/İşletme Fakültesi/Sağlık Yönetimi Bölümü
yusufocel@duzce.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-4555-7035

Dr. Öğr. Üyesi Buket OĞUZ ALRAMAZANOĞLU
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Mehmet Tanrıkulu Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu/Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü
buket.oguzalramazanoglu@ibu.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-6761-147X

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı mesleki tükenmişlik ile demografik özellikler arasındaki ilişkileri incelemektir. Nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Düzce ilinde kolayda örneklem yöntemi kullanılarak 350 sağlık çalışanından toplanan verilere frekans, faktör, normallik testi, t-testi ve ANOVA analizleri uygulanmıştır. Verilerin analizinde SPSS paket programı kullanılmıştır. Faktör analizi bulgularına göre mesleki tükenmişlik üç faktör altında toplanmıştır. Bunlar duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarıdır. Farklılık analizi bulgularına göre demografik gruplardan meslek grupları ile duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı algısına yönelik anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Medeni durum ve eğitim grupları ile kişisel başarı algısına yönelik anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bu çalışmanın sonucunda elde edilen veriler bireylerin mesleki bağlılıklarını ve sağlık sisteminin verimliliğini arttırmaya ayrıca literatüre katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mesleki tükenmişlik, Demografik özellikler, Sağlık çalışanları.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

EXAMINING THE RELATIONSHIPS BETWEEN OCCUPATIONAL BURNOUT AND DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS: AN EMPIRICAL STUDY OF HEALTHCARE PROFESSIONALS

Assoc. Prof. Yusuf ÖCEL
Düzce University/Faculty of Business Administration/Department of Health Management, yusufocel@duzce.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-4555-7035

Assist. Prof. Buket OĞUZ ALRAMAZANOĞLU
Bolu Abant Izzet Baysal University/Mehmet Tanrikulu Vocational School of Health Services/Department of Medical Services and Techniques
buket.oguzalramazanoglu@ibu.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-6761-147X

ABSTRACT

The main purpose of this study is to examine the relationships between occupational burnout and demographic characteristics. A quantitative research design was employed, and the data were collected using a questionnaire. Data obtained from 350 healthcare professionals in Düzce through the convenience sampling method were analyzed using frequency analysis, factor analysis, normality tests, independent samples *t*-test, and one-way ANOVA. The Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) was used for data analysis. According to the factor analysis results, occupational burnout was grouped into three dimensions: emotional exhaustion, depersonalization, and personal accomplishment. The results of the difference analyses revealed significant differences among occupational groups in terms of emotional exhaustion, depersonalization, and personal accomplishment. Significant differences were also identified between marital status and educational level groups with respect to personal accomplishment. The findings of this study are expected to contribute to the literature by providing a better understanding of the relationship between occupational burnout and demographic characteristics, while also offering insights that may help enhance employees' professional commitment and improve the efficiency of the healthcare system.

Keywords: Occupational burnout, Demographic characteristics, Healthcare professional.

1. GİRİŞ

Tükenmişlik (burnout) kavramı ilk kez 1970'li yıllarda psikoterapist Herbert Freudenberger tarafından ortaya atılmıştır (Yaman, 2017). Freudenberger bu olguyu, aşırı talepler ve sorunlar altında ezilen bireyin yaşam enerjisinin tükenmesi, yıpranması, başarısızlık yaşaması ve içsel kaynaklarının tükenmesi şeklinde tanımlamıştır (Çevik ve Özbalcı, 2020). Tükenmişlik, geçici bir yorgunluk halinden ziyade, kronik iş stresinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve çalışanın işinden soğumasıyla kalıcı hale gelen motivasyonel, duygusal, tutumsal ve davranışsal değişimlerin bütünüdür. Bu doğrultuda olgu, işin talepleri ile bireyin kapasitesi arasında uzun sürede kronikleşen dengesizliklerin yarattığı sürekli bir stres tepkisi olarak kabul edilmektedir (Arık ve Turunç, 2016). Tükenmişlik literatüründe en yaygın kabul gören ve uluslararası ölçekte kullanılan çerçeve Christina Maslach ve meslektaşları tarafından geliştirilmiştir (Çevik ve Özbalcı, 2020). Maslach modeline göre mesleki tükenmişlik, özellikle insanlarla yüz yüze çalışmak zorunda olan ve yoğun duygusal taleplere maruz kalan profesyonellerde gelişen üç boyutlu bir sendromdur (Çevik ve Özbalcı, 2020). Mesleki tükenmişliğin doğrudan belirleyicileri arasında artan depresyon düzeyleri, yaşam kalitesi alanları ve kişisel koruyucu ekipman tedariki gibi unsurların yanı sıra yaş, cinsiyet, meslek unvanı ve maddi durum gibi sosyodemografik özellikler de yer almaktadır (Szwamel ve ark., 2022).

Alan yazında tükenmişlik ile sosyodemografik özellikler arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Yaş değişkeni açısından araştırmalar, yaş arttıkça tükenmişlik düzeyinin genel olarak azaldığını göstermektedir (Szwamel ve ark., 2022; Jing ve ark., 2025; Çevik ve Özbalcı, 2020; Terzic ve ark., 2024). Bununla birlikte, bazı çalışmalarda yaş ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı veya yaşın düzenleyici bir etkiye sahip olmadığı bildirilmiştir (Arık ve Turunç, 2016; Bolatov ve ark., 2025; Marzo ve ark., 2022). Cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular da farklılık göstermektedir. Çalışmaların önemli bir kısmı kadın sağlık çalışanlarında tükenmişlik düzeyinin veya tükenmişlik riskinin erkeklere göre daha yüksek olduğunu ortaya koyarken (Etesam ve ark., 2021; Jia ve ark., 2023; Jing ve ark., 2025; Bolatov ve ark., 2025), bazı araştırmalarda cinsiyet ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı bildirilmiştir (Çevik ve Özbalcı, 2020; Szwamel ve ark., 2022; Marzo ve ark., 2022).

Aile yapısına ilişkin değişkenler de tükenmişlik ile ilişkilendirilmektedir. Medeni durum ve çocuk sahibi olma gibi ailevi özelliklerin tükenmişlik ile ilişkili olduğu bildirilmektedir. Araştırmaların büyük bölümünde bekâr sağlık çalışanlarının evli çalışanlara göre daha yüksek tükenmişlik düzeyine sahip olduğu belirtilirken (Çevik ve Özbalcı, 2020; Etesam ve ark., 2021; Bolatov ve ark., 2025), bazı çalışmalarda evli, boşanmış veya dul çalışanlarda tükenmişlik riskinin daha yüksek olduğu rapor edilmiştir (Bolatov ve ark., 2025). Ayrıca çocuk sahibi olmanın tükenmişlik riskini azaltabileceği, ancak bu ilişkinin tüm çalışmalarda anlamlı olmadığı ifade edilmektedir (Çevik ve Özbalcı, 2020; Bolatov ve ark., 2025).

Sağlık çalışanlarının görev tanımları, sorumluluk alanları ve hastalarla etkileşim düzeyleri de tükenmişlik üzerinde etkili olabilmektedir. Mesleki unvan ile tükenmişlik arasındaki ilişki incelendiğinde, hekim, hemşire ve ebe gibi sağlık meslek grupları arasında tükenmişlik düzeylerinin farklılaştığı; özellikle hekim ve hemşirelerde tükenmişlik düzeylerinin daha yüksek olduğu bildirilmektedir (Bolatov ve ark., 2025; Jing ve ark., 2025; Çevik ve Özbalcı, 2020; Szwamel ve ark., 2022). Bununla birlikte, bazı araştırmalarda mesleki unvan ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır (Etesam ve ark., 2021). Benzer şekilde, mesleki deneyim ve çalışma süresinin de tükenmişlik ile ilişkili olduğu, deneyim ve kurumda çalışma süresine göre tükenmişliğin farklı boyutlarında değişiklikler görülebildiği bildirilmektedir (Arık ve Turunç, 2016; Çevik ve Özbalcı, 2020; Terzic ve ark., 2024). Ayrıca

uzun mesleki deneyimin bazı mesleki ve bireysel özelliklerle ilişkili olduğu da rapor edilmiştir (Białorudzki ve ark., 2024).

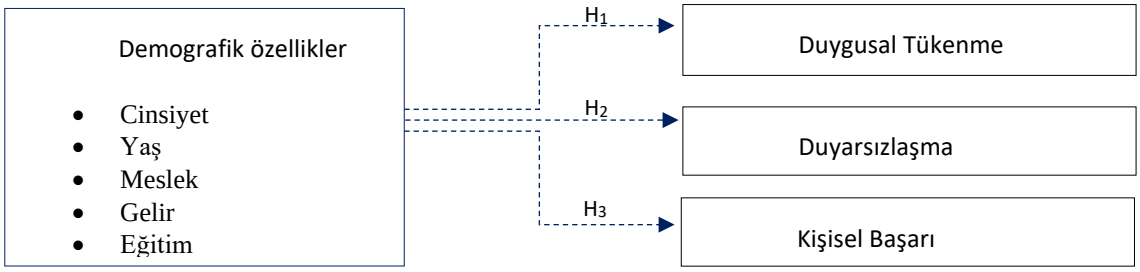
Sosyoekonomik özellikler de tükenmişlikle ilişkilendirilen değişkenler arasında yer almaktadır. Gelir düzeyi, maddi durum ve maaş memnuniyetinin tükenmişlik ile ilişkili olduğu; yüksek gelir ve iyi maddi durumun daha düşük tükenmişlik düzeyiyle ilişkili olduğu bildirilmektedir (Szwamel ve ark., 2022; Jing ve ark., 2025; Terzic ve ark., 2024). Bununla birlikte, bazı çalışmalarda gelir düzeyi ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır (Marzo ve ark., 2022).

Bu doğrultuda, bu çalışmanın temel amacı sağlık çalışanlarında mesleki tükenmişlik ile demografik özellikler arasındaki ilişkileri incelemektir. Araştırmadan elde edilecek bulguların, mesleki tükenmişliği etkileyen demografik faktörlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlaması, sağlık çalışanlarının mesleki bağlılıklarının ve sağlık sisteminin verimliliğinin artırılmasına yönelik uygulamalara ışık tutması ve konuya ilişkin literatüre katkı sunması beklenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışmanın Amacı, Modeli ve Hipotezleri

Bu çalışmanın temel amacı mesleki tükenmişlik ile demografik özellikler arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Çalışmanın temel amacı doğrultusunda nicel araştırma yöntemlerinin kullanılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Çalışmanın modeli Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Hipotezler:

$H_{1a,b,c,d,e,f}$: Katılımcıların demografik özelliklerinden a)cinsiyet, b)medeni durum c)yaş, d)gelir, e)meslek f)eğitim grupları arasında **duygusal tükenme** algısına yönelik anlamlı farklılık vardır.

$H_{2a,b,c,d,e,f}$: Katılımcıların demografik özelliklerinden a)cinsiyet, b)medeni durum c)yaş, d)gelir, e)meslek f)eğitim grupları arasında **duyarsızlaşma** algısına yönelik anlamlı farklılık vardır.

$H_{3a,b,c,d,e,f}$: Katılımcıların demografik özelliklerinden a)cinsiyet, b)medeni durum c)yaş, d)gelir, e)meslek f)eğitim grupları arasında **kişisel başarı** algısına yönelik anlamlı farklılık vardır.

2.2. Evren ve Örneklem

Düzce ili merkezinde sağlık çalışanlarından kolayda örneklem kullanılarak 375 kişiden veri toplanmıştır. Eksik ve hatalı anket formları çıkarıldıktan sonra kalan 350 veri üzerinden analizler yapılmıştır. Saha araştırması 01.04.2026-30.05.2026 tarihleri arasında uygulanmıştır.

2.3. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Araştırmada kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik özelliklerini ölçek için sorular bulunmaktadır. Bunlar cinsiyet, yaş,

medeni durum, yaş, eğitim, gelir, meslektir. İkinci bölümde ise mesleki tükenmişlik ölçeği yer almaktadır. Mesleki tükenmişlik ölçeği; Maslach vd. (2001) tarafından geliştirilen, Ergin (1992) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve Maslach tükenmişlik ölçeğinin uyarlanması" çalışmasından alınmıştır. Ölçek 22 sorudan ve 3 boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar; duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarıdır. Ölçekte yer alan ifadeler 5'li Likert tipi ölçekle oluşturulmuştur (1: Hiçbir zaman …. 5: her zaman).

2.4. Araştırmada Kullanılan Analizler

Verilerin analizinde SPSS programı kullanılmıştır. Veri analizinde; frekans analizi, faktör analizi, normallik testi ve farklılık analizleri (t-testi ve ANOVA) analizleri uygulanmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde çalışmanın verilerinin SPSS programı kullanılarak yapılan analiz bulguları yer almaktadır. Öncelikle frekans analizi bulguları sonrasında faktör analizi, normallik testi ve farklılık analizi bulguları yer almaktadır.

3.1. Demografik Bulgular

Çalışmaya katılım gösteren kişilerin demografik özellikleri ile ilgili bulgular Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Demografik bulgular

Demografik Bilgiler		n	%	**Demografik Bilgiler**		n	%
Cinsiyet	Erkek	159	45,4	**Meslek**	Doktor	39	11,1
	Kadın	191	54,6		Hemşire/Ebe	58	16,6
Yaş	18-25	68	19,4		Sağlık Teknisyeni	59	16,9
	26-33	77	22		Sağlık Lisansiyeri	45	12,9
	34-41	70	20		Destek Personeli	39	11,1
	42-49	75	21,4		Yönetici	35	10
	≥50	60	17,1		İdari Personel	48	13,7
Medeni durum	Evli	202	57,7		Diğer	27	7,7
	Bekar	148	42,3	**Eğitim**	Lise ve altı	85	24,3
Gelir	100.000 TL ve altı	137	39,1		Ön lisans	72	20,6
	100.001–200.000 TL	116	33,1		Lisans	105	30
	200.000 TL ve üzeri	97	27,7		Lisansüstü	88	25,1
	Toplam	**350**	**100**		**Toplam**	**350**	**100**

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya toplam **350 sağlık çalışanı** katılmıştır. Katılımcıların %54,6'sı (n=191) kadın, %45,4'ü (n=159) erkektir. Yaş dağılımı incelendiğinde katılımcıların %22,0'sinin 26–33 yaş grubunda, %21,4'ünün 42–49 yaş grubunda, %20,0'ının 34–41 yaş grubunda, %19,4'ünün 18–25 yaş grubunda ve %17,1'inin 50 yaş ve üzerinde olduğu belirlenmiştir. Mesleki deneyim bakımından katılımcıların %24,0'ı 1–5 yıl, %21,4'ü 20 yıl ve üzeri, %20,6'sı 6–10 yıl, %17,4'ü 16–20 yıl ve %16,6'sı 11–15 yıl çalışma deneyimine sahiptir. Katılımcıların %57,7'si evli, %42,3'ü bekârdır. Eğitim düzeyi açısından katılımcıların %30,0'ı lisans, %25,1'i lisansüstü, %24,3'ü lise ve altı, %20,6'sı ise ön lisans mezunudur. Ailenin ortalama aylık toplam geliri incelendiğinde katılımcıların %39,1'inin 100.000 TL ve altı, %33,1'inin 100.001–200.000 TL arasında ve %27,7'sinin 200.000 TL ve üzerinde gelire sahip olduğu görülmektedir. Meslek dağılımında en büyük grubu %16,9 ile sağlık teknisyenleri oluştururken, bunu %16,6 ile hemşire/ebeler, %13,7 ile idari personel, %12,9 ile sağlık lisansiyerleri, %11,1 ile doktorlar ve destek personeli, %10,0 ile yöneticiler ve %7,7 ile diğer meslek grupları takip etmektedir. Yaş, çalışma yılı ve meslek grupları açısından belirgin bir aşırı yoğunlaşma bulunmaması, örneklemin sağlık çalışanlarının farklı alt gruplarını kapsadığını göstermektedir.

3.2. Faktör analizi bulguları

Bu araştırmanın bağımlı değişkeni olan mesleki tükenmişlik ile ilgili faktör analizi bulguları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Mesleki Tükenmişlik Faktör Analizi bulguları

Boyutlar	**İfadeler**	**Ort.**	**Cronbach' Alpha**
Duygusal Tükenme	1-İşimden soğuduğumu hissediyorum.		,470
	2-İş dönüşü ruhen kendimi tükenmiş hissediyorum.		
	3-Sabah kalktığımda bir gün daha bu işi kaldıramayacağımı hissediyorum.		
	4-Bütün gün insanlarla uğraşmak benim için gerçekten çok yıpratıcı.		
	5-Yaptığım işten yıldığımı hissediyorum.		
	6-İşimin beni kısıtladığını hissediyorum.		
	7-İşimde çok fazla çalıştığımı hissediyorum.		
	8-Doğrudan doğruya insanlarla çalışmak bende çok fazla stres yaratıyor.		
	9-Yolun sonuna geldiğimi hissediyorum.		
Duyarsızlaşma	10-İşim gereği karşılaştığım bazı kimselere sanki insan değillermiş gibi davrandığımı fark ediyorum.		,390
	11-Bu işte çalışmaya başladığımdan beri insanlara karşı sertleştim.		
	12-Bu işin beni giderek katılaştırmasından korkuyorum.		
	13-İşim gereği karşılaştığım insanlara ne olduğu umurumda değil.		
	14-İşim gereği karşılaştığım insanların bazı problemlerini sanki ben yaratmışım gibi davrandıklarını hissediyorum.		
Kişisel Başarı	15-İşim gereği karşılaştığım insanların ne hissettiğini hemen anlarım.		,337
	16-İşim gereği karşılaştığım insanların sorunlarına en uygun çözüm yollarını bulurum.		
	17-Yaptığım iş sayesinde insanların yaşamına katkıda bulunduğuma inanıyorum.		
	18-Çok şeyler yapabilecek güçteyim.		
	19-İşim gereği karşılaştığım insanlarla aramda rahat bir ortam yaratırım.		
	20-İnsanlarla yakın bir çalışmadan sonra kendimi canlanmış hissederim.		
	21-Bu işte kayda değer birçok başarı elde ettim.		
	22-İşimdeki duygusal sorunlara serinkanlılıkta yaklaşırım.		
	Değerlendirme kriterleri Açıklanan varyans: 53,966 KMO: 0,635 p: 0,000		

Tablo 2 incelendiğinde verilerin faktör analizine uygunluğunu belirlemek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi ile Bartlett Küresellik Testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda KMO değeri **0,635** olarak bulunmuş olup örneklem yeterliliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu belirlenmiştir (Kaiser, 1974; Field, 2018). Bartlett Küresellik Testi sonuçları anlamlı bulunmuştur (p<0,000). Üç faktörlü yapı toplam varyansın **%53,966**'sını açıklamaktadır. 22 maddeden oluşan mesleki tükenmişlik ölçeğinin 3 alt faktörlü bir yapıdan oluştuğu tespit edilmiştir. Bu faktörler duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı olarak isimlendirilmiştir.

3.3. Normallik Testi Bulguları

Normallik testi için basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerleri dikkate alınmıştır. Çarpıklık ve basıklık değerleri -1.5 ile +1.5 arasında (Tabachnick & Fidell, 2013) olması gerektiği, ifade edilmektedir. Ayrıca çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2.0 ile +2.0 arasında olabileceği de ifade edilmektedir (George, & Mallery, 2010). Çalışmanın değişkenleri ile ilgili yapılan normallik testi bulguları Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3. Normallik testi bulguları

Faktörler	N	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Min	Maks
Duygusal tükenme	350	2,97	0,605	-0,061	1,701	1	5
Duyarsızlaşma	350	2,91	0,760	-0,131	0,197	1	5
Kişisel başarı	350	3,10	0,561	0,336	0,301	1	5

Tablo incelendiğinde normallik testi analizi sonucunda çarpıklık değerlerinin -1,5 ile +1,7 arasında değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Bu durumda verilerin normal dağılım sergilediği söylenebilir. Normal dağılım sergileyen çalışmalar için parametrik testlerin yapılması uygundur.

3.4. Farklılık testi bulguları

Katılımcıların mesleki tükenmişlik düzeylerinin demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analiz çıktıları Tablo 4'de gösterilmektedir.

Tablo 4. Farklılık Analizi Bulguları

			Duygusal Tükenme		Duyarsızlaşma		Kişisel Başarı	
	N	%	t^a/F^b	p	t^a/F^b	p	t^a/F^b	p
Cinsiyet								
Erkek	159		0,168	0,867	1,387	0,166	-0,196	0,845
Kadın	191							
	Anlamlı farklılık yoktur.							
Medeni durum			t^a/F^b	p	t^a/F^b	p	t^a/F^b	p
Evli	202		-1,578	0,115	-1,391	0,165	2,078	**0,038**
Bekar	148							
	Anlamlı farklılık: Kişisel başarı faktöründe evli ($\bar{x}$=3,14) ve bekar ($\bar{x}$=3,01) grupları arasında fark vardır.							
Yaş			t^a/F^b	p	t^a/F^b	p	t^a/F^b	p
18-25	68		0,296	0,881	0,119	0,976	0,506	0,731
26-33	77							
34-41	70							
42-49	75							
50 ve üzeri	60							
	Anlamlı farklılık yoktur.							
Eğitim			t^a/F^b	p	t^a/F^b	p	t^a/F^b	p
Lise ve altı	85		0,371	0,774	1,508	0,212	2,713	**0,045**
Ön Lisans	72							
Lisans	105							
Lisansüstü	88							
	Anlamlı farklılık: Kişisel başarı faktöründe lisans ($\bar{x}$=3,21) ve lisansüstü $\bar{x}$=(2,99) grupları arasında fark vardır.							
Gelir (TL)			t^a/F^b	p	t^a/F^b	p	t^a/F^b	p
<100.000 TL	137		0,308	0,735	2,265	0,105	2,649	0,072
100.001 Tl ve 200.000 TL arası	116							
>200.000 TL	97							
	Anlamlı farklılık yoktur.							
Meslek			t^a/F^b	p	t^a/F^b	p	t^a/F^b	p
Doktor	39		3,058	**0,004**	4,363	**0,000**	2,050	**0,048**
Hemşire/Ebe	58							
Sağlık Teknisyeni (Lab. Tek., Radyoloji Tek., Tıbbi Sek. vb.)	59							
Sağlık Lisansiyeri (Psikolog, Diyetisyen, Fizyoterapist vb.)	45							
Destek Personeli (Güvenlik, Temizlik, Teknik vb.)	39							
Yönetici (Hastane müdürü, müdür yardımcısı, birim sorumlusu vb.)	35							
İdari Personel (Memur, VHKİ, vb.)	48							
Diğer	27							
	Anlamlı farklılık: Duygusal tükenme boyutunda doktor dışında diğer meslek grupları arasında anlamlı farklılık vardır. Ortalaması yüksek olan gruplar sağlık teknisyenleri ($\bar{x}$=3,03) ve sağlık lisansiyerleri ($\bar{x}$=3,10). Duyarsızlaşma boyutunda hemşire/ebe dışında diğer meslek grupları arasında anlamlı farklılık vardır. Ortalaması yüksek olan gruplar doktor ($\bar{x}$=3,02), sağlık lisansiyerleri ($\bar{x}$=3,03) ve destek personeli ($\bar{x}$=3,22). Kişisel başarı boyutunda hemşire/ebe, sağlık lisansiyeri, destek personeli ve diğer grupları arasında anlamlı farklılık vardır. Ortalaması yüksek olan gruplar doktor ($\bar{x}$=3,11), yönetici ($\bar{x}$=3,13) ve diğer ($\bar{x}$=3,44).							
[a] t-test, [b]NOVA								

Tablo 4 incelendiğinde demografik özellikler ile mesleki tükenmişlik boyutlarından duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı boyutları arasında anlamlı farklılıkların olduğu görülmektedir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Analiz sonuçlarına göre cinsiyet, yaş ve gelir düzeyine göre duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır (p>0,05). Bu sonuçla $H_{1a,c,d}$ $H_{2a,c,d}$ ve $H_{3a,c,d}$ hipotezleri reddedilmiştir.

Medeni durum açısından yalnızca kişisel başarı boyutunda anlamlı farklılık belirlenmiş olup evli katılımcıların kişisel başarı puanlarının bekâr katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmüştür (t=2,078; p=0,038). Bu sonuçla, H_{3b} hipotezi kabul edilmiştir.

Meslek değişkenine göre ise duygusal tükenme (F=3,058; p=0,004), duyarsızlaşma (F=4,363; p<0,001) ve kişisel başarı (F=2,050; p<0,048) boyutlarında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu sonuçla, H_{1e}, H_{2e} *ve* H_{3e} hipotezleri kabul edilmiştir.

Eğitim düzeyi bakımından da yalnızca kişisel başarı boyutunda anlamlı farklılık saptanmış, lisans mezunlarının kişisel başarı puanlarının lisansüstü mezunlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir (F=2,713; p=0,045). Bu sonuçla, H_{3f} hipotezi kabul edilmiştir.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada sağlık çalışanlarının mesleki tükenmişlik düzeyleri ile demografik özellikleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Faktör analizi sonucunda mesleki tükenmişlik ölçeğinin duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı olmak üzere üç boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Farklılık analizleri sonucunda cinsiyet, yaş ve gelir değişkenlerine göre mesleki tükenmişliğin üç boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna karşılık medeni durum ve eğitim düzeyi değişkenlerinin kişisel başarı boyutunda, meslek değişkeninin ise duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı boyutlarının tamamında anlamlı farklılık oluşturduğu tespit edilmiştir. Buna göre evli katılımcıların kişisel başarı algılarının bekâr katılımcılara göre daha yüksek olduğu, lisans mezunlarının kişisel başarı puanlarının lisansüstü mezunlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca meslek grupları arasında mesleki tükenmişliğin tüm alt boyutlarında anlamlı farklılıklar olduğu saptanmıştır.

Elde edilen bulgular, sağlık çalışanlarında mesleki tükenmişliğin bazı demografik özelliklere göre farklılık gösterebildiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle araştırmanın, sağlık çalışanlarına yönelik tükenmişliği azaltmaya yönelik uygulamalara ve konuya ilişkin literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu çalışma, mesleki tükenmişliğin demografik değişkenlerle ilişkisini ortaya koyarak literatüre katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte araştırma yalnızca Düzce ilinde, 2026 yılı Nisan ve Mayıs aylarında yürütülmüş ve kolayda örneklem yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle elde edilen bulguların genellenebilirliği sınırlıdır. Gelecek araştırmalarda farklı bölgelerde, daha geniş örneklemlerle ve nitel araştırma yöntemlerinin de kullanıldığı çalışmaların yürütülmesi, mesleki tükenmişlik olgusunun daha kapsamlı değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Arık, A., & Turunç, Ö. (2016). Tükenmişlik ve örgütsel bağlılık ilişkisinde demografik değişkenlerin rolü: Isparta sağlık çalışanlarında bir uygulama. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(6), 109–130.

Białorudzki, M., Undra, M., & Izdebski, Z. (2024). Impact of body weight on the relationships between sleep quality in healthcare workers and their somatic health, sexual life, occupational burnout and stress. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health, 37*(5), 545–556. https://doi.org/10.13075/ijomeh.1896.02472

Bolatov, A. K., Brimkulov, N., Jarylkasynova, G., Taalaikanova, A., Yuldashova, R., Kodirova, S., Smailova, D. S., & Seisembekov, T. Z. (2025). Occupational burnout among healthcare workers in Central Asia during the COVID-19 pandemic. *Scientific Reports, 15*, 12432. https://doi.org/10.1038/s41598-025-96905-8

Çevik, O., & Özbalcı, A. A. (2020). Sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeyleri ile demografik özellikleri arasındaki ilişki: Samsun ili örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9*(3), 1773–1787.

Etesam, F., Akhlaghi, M., Vahabi, Z., Akbarpour, S., & Sadeghian, M. H. (2021). Comparative study of occupational burnout and job stress of frontline and non-frontline healthcare workers in hospital wards during COVID-19 pandemic. *Iranian Journal of Public Health, 50*(7), 1428–1435.

Field, A. (2018). Discovering statistics using IBM SPSS Statistics (5th ed.). SAGE Publications.

George, D., & Mallery, M. (2010). SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson

Jia, S., Yu, B., Feng, C., Jia, P., Xu, P., & Yang, S. (2023). Occupational burnout, flourishing and job satisfaction among HIV/AIDS healthcare workers in Western China: A network analysis. *BMC Psychiatry, 23*, 560. https://doi.org/10.1186/s12888-023-04959-7

Jing, S., Dai, Z., Wu, Y., Liu, X., Zhang, L., Liu, X., Ren, T., Fu, J., Chen, X., Wang, W., Gu, X., Ma, L., Zhang, S., Yu, Y., Li, L., Han, Z., Su, X., & Qiao, Y. (2025). Prevalence and influencing factors of occupational burnout among healthcare workers in the Chinese mainland during the late 2022 Omicron COVID-19 outbreak: A multicenter cross-sectional study. *BMC Public Health, 25*, 171. https://doi.org/10.1186/s12889-024-20930-x

Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. Psychometrika, 39(1), 31–36. https://doi.org/10.1007/BF02291575

Marzo, R. R., ElSherif, M., Abdullah, M. S. A. M. B., Thew, H. Z., Chong, C., Soh, S. Y., Siau, C. S., Chauhan, S., & Lin, Y. (2022). Demographic and work-related factors associated with burnout, resilience, and quality of life among healthcare workers during the COVID-19 pandemic: A cross-sectional study from Malaysia. *Frontiers in Public Health, 10*, 1021495. https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.1021495

Szwamel, K., Kaczorowska, A., Lepsy, E., Mroczek, A., Golachowska, M., Mazur, E., & Panczyk, M. (2022). Predictors of the occupational burnout of healthcare workers in Poland during the COVID-19 pandemic: A cross-sectional study. *International Journal*

of Environmental Research and Public Health, 19(6), 3634. https://doi.org/10.3390/ijerph19063634

Tabachnick, B. G., & Fidell, L.S. (2013) Using Multivariate Statistics (sixth ed.) Pearson, Boston (2013)

Terzic, S., Bapayeva, G., Kadroldinova, N., Sarría-Santamera, A., Gusmanov, A., Sanchez-Anguiano, A., Aimagambetova, G., Laganà, A. S., Ukybassova, T., Kongrtay, K., Abdukassimova, M., & Terzic, M. (2024). Association between menopause and occupational burnout in healthcare workers: A cross-sectional study. *Critical Public Health, 34*(1), 1–16. https://doi.org/10.1080/09581596.2024.2382696

Yaman, H. (2017). Occupational burnout in healthcare workers. *Turkish Family Physician, 8*(3), 123–127.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA SONUÇ FARKINDALIK ALGISINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Prof. Dr. Yusuf ÖCEL
Düzce Üniversitesi/İşletme Fakültesi/Sağlık Yönetimi Bölümü
yusufocel@duzce.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-4555-7035

Dr. Öğr. Üyesi Buket OĞUZ ALRAMAZANOĞLU
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Mehmet Tanrıkulu Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu/Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü
buket.oguzalramazanoglu@ibu.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-6761-147X

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, sağlık çalışanlarının sonuç farkındalığı algı düzeylerini belirlemek ve bu algının demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir. Araştırmada Düzce ilinde kolayda örneklem yöntemiyle 260 sağlık çalışanından veri toplanmıştır. Verilerin analizinde SPSS paket programı kullanılmış; frekans analizi, faktör analizi, normallik testi, bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Faktör analizi sonucunda sonuç farkındalığı ölçeğinin orta ve uzun vadeli plan, eylem, karar, kısa vadeli plan, duygu/niyet ve yaşam felsefesi olmak üzere altı boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Ayrıca sağlık çalışanlarının genel sonuç farkındalığı düzeyinin orta seviyede olduğu saptanmıştır. Farklılık analizleri sonucunda medeni durum ile orta ve uzun vadeli plan boyutu, gelir düzeyi ile eylem ve yaşam felsefesi boyutları, meslek grupları ile karar boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Buna karşılık cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve çalışma yılı değişkenlerine göre sonuç farkındalığı boyutlarında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Elde edilen bulgular, sağlık çalışanlarının sonuç farkındalığına ilişkin mevcut durumun ortaya konulmasına katkı sağlamakta; sonuç farkındalığını geliştirmeye yönelik eğitim ve yönetsel uygulamalara bilimsel bir temel sunarak hasta güvenliğinin ve sağlık hizmeti kalitesinin geliştirilmesine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık çalışanları, Sonuç farkındalığı, Demografik özellikler.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

RESULT AWARENESS PERCEPTIONS AMONG HEALTHCARE PROFESSIONALS: A CROSS-SECTIONAL STUDY

Assoc. Prof. Yusuf ÖCEL
Düzce University/Faculty of Business Administration/Department of Health Management, yusufocel@duzce.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-4555-7035

Assist. Prof. Buket OĞUZ ALRAMAZANOĞLU
Bolu Abant Izzet Baysal University/Mehmet Tanrikulu Vocational School of Health Services/Department of Medical Services and Techniques
buket.oguzalramazanoglu@ibu.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-6761-147X

ABSTRACT

The primary aim of this study was to determine the level of result awareness among healthcare professionals and to examine whether result awareness differs according to demographic characteristics. Data were collected from 260 healthcare professionals in Düzce Province using a convenience sampling method. The data were analyzed using the SPSS statistical package, and frequency analysis, factor analysis, normality testing, independent samples t-test, and one-way analysis of variance (ANOVA) were performed. Factor analysis revealed that the Result Awareness Scale consisted of six dimensions: medium- and long-term planning, action, decision, short-term planning, emotion/intention, and life philosophy. In addition, the overall level of result awareness among healthcare professionals was found to be moderate. The findings indicated statistically significant differences between marital status and the medium- and long-term planning dimension, income level and the action and life philosophy dimensions, and professional group and the decision dimension. In contrast, no significant differences were observed in the dimensions of result awareness according to gender, age, educational level, or years of professional experience. The findings contribute to the existing literature by providing evidence on the current level of result awareness among healthcare professionals and may serve as a scientific basis for developing educational and managerial interventions aimed at enhancing result awareness, thereby contributing to improved patient safety and healthcare service quality.

Keywords: Healthcare professional Healthcare Professionals; Result Awareness; Demographic Characteristics.

1. GİRİŞ

Sonuç farkındalığı, bireyin kendi eylem ve kararlarının başkaları, çevre ve kendisi üzerindeki potansiyel etkilerini algılama derecesidir (Lee vd., 2026). Sağlık hizmetleri gibi yüksek riskli, yoğun kaynak tüketiminin yapıldığı ve kritik kararların alındığı dinamik ortamlarda, sağlık çalışanlarının sonuç farkındalık algısı hem hasta güvenliğini ve bakım kalitesini hem de kurumsal ve çevresel sürdürülebilirliği doğrudan şekillendirmektedir (Lee vd., 2026; Nwosu vd., 2024; Okpoko vd., 2018).

Sağlık kurumlarında sonuç farkındalığının en hayati boyutu, tıbbi hataların ve klinik kararların hasta güvenliği üzerindeki doğrudan etkileridir (Okpoko vd., 2018). Yapılan araştırmalar, sağlık çalışanlarının tıbbi hataların hastaların sağlığı, güvenliği ve kaynakları üzerindeki etkilerine dair farkındalıklarının genellikle yüksek olduğunu, ancak hastanın hayatta kalması üzerindeki doğrudan risklere yönelik algılarının nispeten daha düşük kaldığını göstermektedir. Bu bağlamda, klinisyenlerin rollerine göre farkındalık düzeylerinin değiştiği ve doğrudan bakım sunan çalışanların daha yüksek algıya sahip olduğu belirlenmiştir (Okpoko vd., 2018). Benzer şekilde, tıbbi malpraktis geçmişine sahip diş hekimlerinin, bu deneyimin yarattığı hukuki ve cezai sonuçların farkına vararak hastalara karşı klinik davranışlarını değiştirdikleri ve bu sürecin kendi fiziksel ve psikolojik sağlıklarını da derinden etkilediği görülmüştür (Aldahmashi vd., 2023).

Sağlık profesyonellerinin eylemlerinin sonuçlarını algılama biçimleri, mesleki yorgunluk ve iş yeri iklimi gibi faktörlerle yakından ilişkilidir (Choshen-Hillel ve Gileles-Hillel, 2021; Rasouli vd., 2025). Hemşireler arasında yaşanan yatay şiddet eylemleri de; çalışanlarda psikolojik/fiziksel aşınmaya, kurumsal bağlılığın zayıflamasına ve nihayetinde tedavi kararlarında tereddüt yaşanarak hasta güvenliğinin tehlikeye girmesine neden olmaktadır (Rasouli vd., 2025). Ayrıca, hasta odaklı empati göstermenin onkoloji hemşireleri üzerinde bir yandan iş doyumu yaratırken, diğer yandan şefkat yorgunluğu ve fiziksel tükenmişlik gibi olumsuz sonuçlara yol açabilen iki yönlü bir ayna işlevi gördüğü saptanmıştır (Keshbaki ve Rohani, 2020).

Sonuç farkındalığındaki eksiklikler, uzmanlık dışı alanlarda ve teknolojik dönüşüm süreçlerinde de kendini göstermektedir (Bölükbaş vd., 2024; Staton vd., 2013). Örneğin, travmatik beyin yaralanması hastalarına bakan ancak alanında uzman olmayan sağlık çalışanlarının, bu hastalardaki işitsel ve vestibüler bozuklukların tedavi edilmemesi durumunda ortaya çıkabilecek demans ve sosyal izolasyon gibi uzun vadeli sonuçların farkında olmadıkları tespit edilmiştir (Bölükbaş vd., 2024). Teknoloji entegrasyonu süreçlerinde, örneğin bilgisayarlı hekim istem girişine geçişte, hemşirelerin iş akışlarında ve iletişim kanallarında yaşanabilecek plansız olumsuz sonuçlara dair önceden eğitilmesi ve farkındalıklarının artırılması hasta güvenliğinin korunmasında kritik rol oynamaktadır (Staton vd., 2013).

Sonuç farkındalığı algısı sadece doğrudan klinik bakımla sınırlı kalmayıp, tıbbi atıkların yönetimi ve çevresel sürdürülebilirlik gibi küresel ve ekolojik boyutları da kapsamaktadır (Lee vd., 2026; Nwosu vd., 2024). Hastanelerde üretilen toksik ve enfeksiyöz tıbbi atıklar, çevre ve insan sağlığı üzerinde yıkıcı sonuçlara sahiptir (Nwosu vd., 2024). Hemşirelerin çevre dostu "yeşil davranışlar" (green behavior) sergilemesinde de, yeşil takım ikliminin yanı sıra eylemlerinin ekolojik sonuçlarına dair bireysel farkındalık düzeyleri en güçlü belirleyici unsurlardan biridir (Lee vd., 2026).

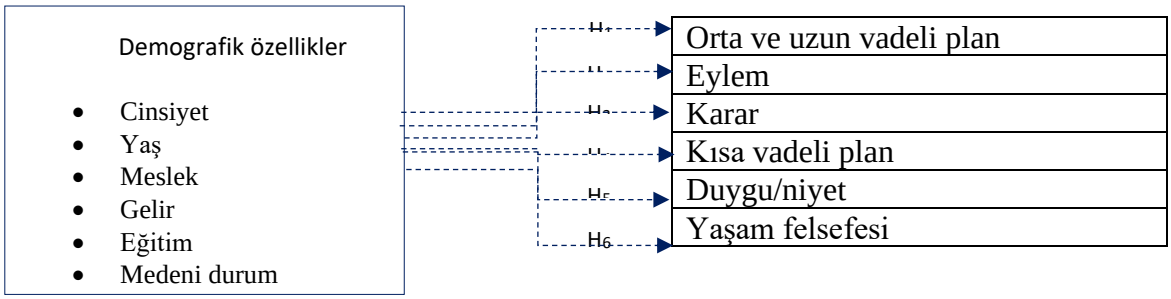
Ancak, sağlık profesyonellerinin sonuç farkındalık düzeyleri ile klinik eylemleri arasında sıklıkla bir kopukluk bilişsel mesafe oluşmaktadır (Turabi vd., 2022; Vonken vd., 2024). Örneğin, kadın doğum uzmanlarının periodontal rahatsızlıkların gebelik komplikasyonlarına yol açabileceğini teorik olarak bilmelerine rağmen, bunu klinik rutinlerine yansıtma ve hastayı diş hekimine yönlendirme pratiklerinin oldukça zayıf kalması, teorik bilginin pratik bir sonuç farkındalığına dönüşmediğini gösteren önemli bir örnektir (Turabi vd., 2022). Benzer şekilde, antibiyotik direnci konusundaki algı çalışmalarında, klinisyenlerin antibiyotik direncinin küresel/ulusal düzeydeki vahim sonuçlarının tamamen farkında olmalarına karşın, bu sorunu kendi yerel kurumları veya kişisel reçete pratikleri açısından "uzak ve soyut bir tehdit" olarak algılamaları, davranış değişikliği motivasyonunu düşürmektedir (Vonken vd., 2024).

Bu çalışma, sağlık çalışanlarının sonuç farkındalık algısı düzeyini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, sağlık çalışanlarının mesleki uygulamalarının ve davranışlarının doğurabileceği sonuçlara ilişkin farkındalık algıları incelenmektedir. Araştırmanın alt amaçlarından biri ise, sağlık çalışanlarının sonuç farkındalık algılarının demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek, çalışma süresi ve benzeri demografik değişkenler ile sonuç farkındalık algısı arasındaki ilişkiler analiz edilerek elde edilen bulgular doğrultusunda sağlık hizmetlerinde farkındalığın geliştirilmesine yönelik öneriler sunulması hedeflenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışmanın Amacı, Modeli ve Hipotezleri

Bu çalışmanın temel amacı sağlık çalışanlarında sonuç farkındalık algısına yönelik demografik gruplar arasındaki ilişkileri incelemektir. Çalışmanın temel amacı doğrultusunda nicel araştırma yöntemlerinin kullanılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Çalışmanın modeli Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Hipotezler:

$H_{1a,b,c,d,e,f,g}$: Katılımcıların demografik özelliklerinden a)cinsiyet, b)medeni durum c)yaş, d)gelir, e)meslek f)eğitim g)çalışma yılı grupları arasında **Orta ve uzun vadeli plan** algısına yönelik anlamlı farklılık vardır.

$H_{2a,b,c,d,e,f,g}$: Katılımcıların demografik özelliklerinden a)cinsiyet, b)medeni durum c)yaş, d)gelir, e)meslek f)eğitim g)çalışma yılı grupları arasında **Eylem** algısına yönelik anlamlı farklılık vardır.

$H_{3a,b,c,d,e,f,g}$: Katılımcıların demografik özelliklerinden a)cinsiyet, b)medeni durum c)yaş, d)gelir, e)meslek f)eğitim g)çalışma yılı grupları arasında **Karar** algısına yönelik anlamlı farklılık vardır.

$H_{4a,b,c,d,e,f,g}$: Katılımcıların demografik özelliklerinden a)cinsiyet, b)medeni durum c)yaş, d)gelir, e)meslek f)eğitim g)çalışma yılı grupları arasında **Kısa vadeli plan** algısına yönelik anlamlı farklılık vardır.

$H_{5a,b,c,d,e,f,g}$: Katılımcıların demografik özelliklerinden a)cinsiyet, b)medeni durum c)yaş, d)gelir, e)meslek f)eğitim g)çalışma yılı grupları arasında **Duygu/niyet** algısına yönelik anlamlı farklılık vardır.

$H_{6a,b,c,d,e,f,g}$: Katılımcıların demografik özelliklerinden a)cinsiyet, b)medeni durum c)yaş, d)gelir, e)meslek f)eğitim g)çalışma yılı grupları arasında **Yaşam felsefesi** algısına yönelik anlamlı farklılık vardır.

2.2. Evren ve Örneklem

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Düzce ili merkezinde sağlık çalışanlarından kolayda örneklem kullanılarak 275 kişiden veri toplanmıştır. Eksik ve hatalı anket formları çıkarıldıktan sonra kalan 260 veri üzerinden analizler yapılmıştır. Saha araştırması 01.03.2026-15.04.2026 tarihleri arasında uygulanmıştır.

2.3. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Araştırmada kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik özelliklerini ölçek için sorular bulunmaktadır. Bunlar cinsiyet, yaş, medeni durum, yaş, eğitim, gelir, meslek ve çalışma yılıdır. İkinci bölümde ise sonuç farkındalığı ölçeği yer almaktadır. Sonuç farkındalık ölçeği; Tarhan, Demirsoy ve Tutgun-Ünal (2023) tarafından geliştirilen, *"Measuring the Awareness Levels of Individuals with Alcohol and Substance Use Disorders: Tertiary Prevention Standards and Development of Uskudar Result Awareness and Harm Perception Scales"* çalışmasından alınmıştır. Ölçek 25 sorudan ve 6 boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar; orta ve uzun vadeli plan, eylem, karar, kısa vadeli plan, duygu/niyet, yaşam felsefesidir. Ölçekte yer alan ifadeler 5'li Likert tipi ölçekle oluşturulmuştur (1: Hiç Katılmıyorum …. 5: Tamamen Katılıyorum). Ölçekte 8,9,10,12,13,14,15,16,18,19,20,21,22,23,24,25. Maddeler ters kodlanmıştır. 25-58 puan arası "Sonuç Bilinci Gelişmemiş"; 59-89 puan arası "Sonuç Bilinci Orta Seviyede"; 90-125 puan arası "Sonuç Bilinci Gelişmiş" olarak değerlendirilir.

2.4. Araştırmada Kullanılan Analizler

Verilerin analizinde SPSS programı kullanılmıştır. Veri analizinde; frekans analizi, faktör analizi, normallik testi ve farklılık analizleri (t-testi ve ANOVA) analizleri uygulanmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde çalışmanın verilerinin SPSS programı kullanılarak yapılan analiz bulguları yer almaktadır. Öncelikle frekans analizi bulguları sonrasında faktör analizi, normallik testi ve farklılık analizi bulguları yer almaktadır.

3.1. Demografik Bulgular

Çalışmaya katılım gösteren kişilerin demografik özellikleri ile ilgili bulgular Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Demografik bulgular

Demografik Bilgiler		n	%	Demografik Bilgiler		n	%
Cinsiyet	Erkek	114	43,8	**Meslek**	Doktor	28	10,8
	Kadın	146	56,2		Hemşire/Ebe	44	16,9
Yaş	18-25	55	21,2		Sağlık Teknisyeni	47	18,1
	26-33	62	23,8		Sağlık Lisansiyeri	37	14,2
	34-41	46	17,7		Destek Personeli	34	13,1
	42-49	58	22,3		Yönetici	26	10,0
	≥50	39	15,0		İdari Personel	35	13,5
Medeni durum	Evli	144	55,4		Diğer	9	3,5
	Bekar	116	44,6	**Meslekte Çalışma Yılı**	1-5 yıl	64	24,6
Gelir	100.000 TL ve altı	101	38,8		6-10 yıl	57	21,9
	100.001–200.000 TL	91	35,0		11-15 yıl	41	15,8
	200.000 TL ve üzeri	68	26,2		16-20 yıl	46	17,7
Eğitim	Lise ve altı	64	24,6		20 yıl ve üzeri	52	20,0
	Ön lisans	55	21,2		**Toplam**	**260**	**100**
	Lisans	73	28,1				
	Lisansüstü	68	26,2				
	Toplam	**260**	**100**				

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya toplam 350 sağlık çalışanı katılmıştır. Katılımcıların %56,2'si kadın (n=146), %43,8'i erkekten (n=114) oluşmaktadır. Yaş dağılımı incelendiğinde

en yüksek oranın 26–33 yaş grubunda (%23,8; n=62) olduğu, bunu 42–49 yaş (%22,3; n=58) ve 18–25 yaş (%21,2; n=55) gruplarının izlediği görülmektedir. Katılımcıların %15,0'ı (n=39) ise 50 yaş ve üzerindedir. Medeni durum açısından katılımcıların %55,4'ü evli (n=144), %44,6'sı bekârdır (n=116). Aylık gelir düzeyine göre katılımcıların %38,8'i (n=101) 100.000 TL ve altında, %35,0'ı (n=91) 100.001–200.000 TL arasında ve %26,2'si (n=68) ise 200.000 TL ve üzerinde gelire sahiptir. Eğitim düzeyi bakımından katılımcıların %28,1'i lisans mezunu (n=73) olup en büyük grubu oluşturmaktadır. Bunu lisansüstü eğitim alanlar (%26,2; n=68), lise ve altı eğitim düzeyine sahip olanlar (%24,6; n=64) ve ön lisans mezunları (%21,2; n=55) takip etmektedir. Bu dağılım, örneklemin farklı eğitim düzeylerinden sağlık çalışanlarını kapsadığını göstermektedir. Meslek gruplarına göre değerlendirildiğinde katılımcılar arasında en yüksek oranı sağlık teknisyenleri (%18,1; n=47) oluştururken, bunu hemşire/ebeler (%16,9; n=44), sağlık lisansiyerleri (%14,2; n=37), idari personel (%13,5; n=35) ve destek personeli (%13,1; n=34) izlemektedir. Araştırmaya ayrıca hekimler (%10,8; n=28), yöneticiler (%10,0; n=26) ve diğer meslek gruplarından (%3,5; n=9) katılımcılar da dâhil edilmiştir. Bu dağılım, örneklemin sağlık hizmetlerinin farklı meslek gruplarını temsil ettiğini göstermektedir. Meslekte çalışma süresi incelendiğinde katılımcıların %24,6'sının (n=64) 1–5 yıl deneyime sahip olduğu görülmektedir. Bunu 6–10 yıl (%21,9; n=57), 20 yıl ve üzeri (%20,0; n=52), 16–20 yıl (%17,7; n=46) ve 11–15 yıl (%15,8; n=41) deneyime sahip katılımcılar izlemektedir. Çalışma süresi bakımından dağılımın görece dengeli olması, farklı mesleki deneyim düzeylerine sahip sağlık çalışanlarının araştırmada temsil edildiğini göstermektedir.

3.2. Faktör analizi bulguları

Bu araştırmanın bağımlı değişkeni olan mesleki tükenmişlik ile ilgili faktör analizi bulguları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Mesleki Tükenmişlik Faktör Analizi bulguları

Boyutlar	İfadeler	Ort.	Toplam puan	Toplam puan
Orta ve Uzun Vadeli Plan	1. "Geçmişten öğren, bugünde yaşa, geleceğe bak" sözünü severim.	3,23	22,146	73,734
	2. Uzun vadeli düşünmek güzeldir ve gayret ederim.	3,10		
	3. Yanlış karar verdiğim zaman geri dönüp yeniden değerlendiririm.	3,24		
	4. Amaca ulaşmak için beklemek ve sabırlı olmak her zaman gereklidir.	3,18		
	5. Hayatta disiplinli olmak ve standart sağlamak çok önemlidir.	3,19		
	6. Hayatıma anlam katan en önemli şey ölümün gerçek anlamı ve sonsuzluk inancıdır.	3,00		
	7. Bir karar verdiğimde 5-10 sene sonrasını düşünürüm.	3,21		
Eylem	8. Zor işleri yapmak güzeldir ancak bana göre değil.	2,98	11,423	
	9. Ben sıkıntıya gelemeyen bir tipim.	2,77		
	10. Benim içim önemli olan haz almaktır, zor işler bana göre değil.	2,80		
	11. Prensipli, sistemli olmak güzeldir ama bana göre değil.	2,87		
Karar	12. Macera varsa neredeyse her şeyi unuturum.	2,86	11,519	
	13. Sürpriz varsa sonunu düşünmeden yaparım.	2,92		
	14. Değişik ve çekici bir şey varsa hiç düşünmeden yaparım.	2,82		
	15. Yaşamın amacı kafama göre yaşamaktır.	2,92		
Kısa Vadeli Plan	16. Genelde aceleci olduğumu söylerler.	2,99	8,934	
	17. Aceleci ve sabırsız bilinirim ama bu durumdan hiç hoşlanmam.	2,87		
	18. İstediğimin hemen olması benim için çok önemlidir.	3,08		
Duygu/ Niyet	19. Evde veya herhangi bir durumda sorun çözülmezse alkol madde veya haz veren şey bana uyar.	2,66	11,219	
	20. Problemleri çözemeyince hemen haz veren bir şeye yönelirim.	2,87		
	21. Hazcılığın sonu iyi değildir ama keyif verici şeylerden vazgeçemem.	2,90		
	22. Duygularımı ifade etmekte zorlanıp zevk veren bir şeye yönelirim.	2,80		
Yaşam Felsefesi	23. Başkasının mutluluğu değil benim mutluluğum önemlidir.	2,87	8,492	
	24. Benim iyiliğim ve kendi geleceğim ailemin iyiliğinden önce gelir.	2,77		
	25. "Hayatın anlamı; her şeye rağmen mutlu olmak için bencil olmalısın" diyenler haklı.	2,86		
	Değerlendirme kriterleri			
	Açıklanan varyans: 59,464 KMO: 0,536 p: 0,000 Cronbach's Alpha: 0,308			

Tablo 2 incelendiğinde verilerin faktör analizine uygunluğunu belirlemek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi ile Bartlett Küresellik Testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda KMO değeri 0,536 olarak bulunmuş olup örneklem yeterliliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu belirlenmiştir (Kaiser, 1974; Field, 2018). Bartlett Küresellik Testi sonuçları anlamlı bulunmuştur (p<0,000). Altı faktörlü yapı toplam varyansın %59,464'sını açıklamaktadır. 25 maddeden oluşan sonuç farkındalığı ölçeğinin 6 alt faktörlü bir yapıdan oluştuğu tespit edilmiştir. Bu faktörler orta ve uzun vadeli plan, eylem, karar, kısa vadeli plan, duygu/niyet, yaşam felsefesi olarak isimlendirilmiştir. Ölçeğin toplam puanı dikkate alındığında 73,734 puan ile "Sonuç Bilinci Orta Seviyede" (59-89 puan arası) olduğu anlaşılmaktadır.

3.3. Normallik Testi Bulguları

Normallik testi için basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerleri dikkate alınmıştır. Çarpıklık ve basıklık değerleri -1.5 ile +1.5 arasında (Tabachnick & Fidell, 2013) olması gerektiği, ifade edilmektedir. Çalışmanın değişkenleri ile ilgili yapılan normallik testi bulguları Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3. Normallik testi bulguları

Faktörler	N	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Min	Maks
Orta ve Uzun Vadeli Plan	260	3,16	,575	-,005	-,394	1	5
Eylem	260	2,85	,721	,185	,025	1	5
Karar	260	2,88	,741	,274	-,312	1	5
Kısa Vadeli Plan	260	2,98	,843	-,200	-,025	1	5
Duygu/Niyet	260	2,80	,798	-,313	-,212	1	5
Yaşam Felsefesi	260	2,83	,838	,177	-,339	1	5

Tablo incelendiğinde normallik testi analizi sonucunda çarpıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Bu durumda verilerin normal dağılım sergilediği söylenebilir. Normal dağılım sergileyen çalışmalar için parametrik testlerin yapılması uygundur.

3.4. Farklılık testi bulguları

Katılımcıların sonuç farkındalık algısı düzeylerinin demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Sonuç farkındalığı boyutlarından orta ve uzun vadeli plan, eylem ve karar boyutları ile ilgili analiz çıktıları Tablo 4'de gösterilmektedir.

Tablo 4. Farklılık Analizi Bulguları

			Orta ve uzun vadeli plan		**Eylem**		**Karar**	
	N	%	t^a/F^b	p	t^a/F^b	p	t^a/F^b	p
Cinsiyet								
Erkek	114	43,8	-1,828	0,70	0,856	0,397	-1,743	0,082
Kadın	146	56,2						
	Anlamlı farklılık yoktur.							
Medeni durum			t^a/F^b	p	t^a/F^b	p	t^a/F^b	p
Evli	144	55,4	2,533	**0,010**	-1,252	0,206	0,304	0,757
Bekar	116	44,6						
	Anlamlı farklılık: Orta ve Uzun vadeli planda evlilerin ($\bar{x}$=3,24) ortalaması bekarlara ($\bar{x}$=3,06) göre daha yüksektir.							
Yaş			t^a/F^b	p	t^a/F^b	p	t^a/F^b	p
18-25	55	21,2						
26-33	62	23,8						
34-41	46	17,7	1,105	0,354	0,538	0,708	0,440	0,780
42-49	58	22,3						
50 ve üzeri	39	15,0						
	Anlamlı farklılık yoktur.							
Eğitim			t^a/F^b	p	t^a/F^b	p	t^a/F^b	p

Lise ve altı	64	24,6	1,411	0,240	1,058	0,368	1,516	0,211
Ön Lisans	55	21,2						
Lisans	73	28,1						
Lisansüstü	68	26,2						
	Anlamlı farklılık yoktur.							
Gelir (TL)			t^a/F^b	p	t^a/F^b	p	t^a/F^b	p
<100.000 TL	101	38,8	1,574	0,209	5,082	**0,007**	2,249	0,108
100.001 TL ve 200.000 TL arası	91	35,0						
>200.000 TL	68	26,2						
	Anlamlı farklılık: Eylem boyutunda gelir seviyesi yüksek olanlar ($\bar{x}$=3,04) gelir seviyesi düşük olanlara ($\bar{x}$=2,69) göre ortalaması daha yüksektir.							
Meslek			t^a/F^b	p	t^a/F^b	p	t^a/F^b	p
Doktor	28	10,8	0,851	0,546	1,560	0,148	2,111	**0,043**
Hemşire/Ebe	44	16,9						
Sağlık Teknisyeni (Lab. Tek., Radyoloji Tek., Tıbbi Sek. vb.)	47	18,1						
Sağlık Lisansiyeri (Psikolog, Diyetisyen, Fizyoterapist vb.)	37	14,2						
Destek Personeli (Güvenlik, Temizlik, Teknik vb.)	34	13,1						
Yönetici (Hastane müdürü, müdür yardımcısı, birim sorumlusu vb.)	26	10,0						
İdari Personel (Memur, VHKİ, vb.)	35	13,5						
Diğer	9	3,5						
	Anlamlı farklılık: Karar boyutunda destek personeli ($\bar{x}$=3,05) ile idari personel ($\bar{x}$=2,54) grupları arasında anlamlı farklılık vardır. Destek personelinin ortalaması idari personele göre daha yüksektir.							
Çalışma Yılı			t^a/F^b	p	t^a/F^b	p	t^a/F^b	p
1-5 yıl	64	24,6	0,724	0,576	0,268	0,899	0,767	0,548
6-10 yıl	57	21,9						
11-15 yıl	41	15,8						
16-20 yıl	46	17,7						
21 yıl ve üzeri	52	20,0						
	Anlamlı farklılık yoktur.							

[a] t-test, [b]ANOVA

Tablo 4 incelendiğinde demografik özelliklerden medeni durum, gelir ve meslek ile sonuç farkındalığı boyutlarından orta ve uzun vadeli plan, eylem ve karar boyutları arasında anlamlı farklılıkların olduğu görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre **cinsiyet**, **yaş**, **eğitim düzeyi** ve **çalışma yılı** değişkenleri açısından orta ve uzun vadeli plan, eylem ve karar boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>0,05).

Medeni durum açısından yalnızca orta ve uzun vadeli plan boyutunda anlamlı farklılık saptanmıştır (t=2,533; p=0,010). Evli katılımcıların orta ve uzun vadeli plan puan ortalaması ($\bar{x}$=3,24), bekâr katılımcılara ($\bar{x}$=3,06) göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Buna karşılık eylem (p=0,206) ve karar (p=0,757) boyutlarında medeni duruma göre anlamlı farklılık bulunmamıştır. H_{1b} hipotezi kabul edilmiştir.

Gelir düzeyi bakımından yalnızca eylem boyutunda anlamlı farklılık belirlenmiştir (F=5,082; p=0,007). Çoklu karşılaştırma sonuçları, gelir düzeyi 200.000 TL'nin üzerinde olan katılımcıların eylem puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,04), 100.000 TL'nin altında gelire sahip katılımcılara ($\bar{x}$=2,69) göre anlamlı derecede daha yüksek olduğunu göstermektedir. Orta ve uzun vadeli plan (p=0,209) ile karar (p=0,108) boyutlarında ise gelir düzeyine göre anlamlı farklılık bulunmamıştır. H_{2d} hipotezi kabul edilmiştir.

Meslek değişkenine göre yalnızca karar boyutunda anlamlı farklılık tespit edilmiştir (F=2,111; p=0,043). Post-hoc analiz sonuçlarına göre destek personelinin karar puan ortalaması ($\bar{x}$=3,05), idari personelin puan ortalamasından ($\bar{x}$=2,54) anlamlı düzeyde yüksektir. Buna karşın orta ve uzun vadeli plan (p=0,546) ile eylem (p=0,148) boyutlarında meslek grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. H_{3e} hipotezi kabul edilmiştir.

Sonuç farkındalığı boyutlarından kısa vadeli plan, duygu/niyet ve yaşam felsefesi boyutları ile ilgili analiz çıktıları Tablo 4'de gösterilmektedir.

Tablo 5. Farklılık Analizi Bulguları

			Kısa vadeli plan		Duygu/Niyet		Yaşam Felsefesi	
	N	%	t[a]/F[b]	p	t[a]/F[b]	p	t[a]/F[b]	p
Cinsiyet								
Erkek	114	43,8	-0,422	0,672	0,978	0,323	0,589	0,558
Kadın	146	56,2						
	Anlamlı farklılık yoktur.							
Medeni durum			t[a]/F[b]	p	t[a]/F[b]	p	t[a]/F[b]	p
Evli	144	55,4	-0,620	0,533	-0,373	0,709	0,253	0,799
Bekar	116	44,6						
	Anlamlı farklılık yoktur.							
Yaş			t[a]/F[b]	p	t[a]/F[b]	p	t[a]/F[b]	p
18-25	55	21,2						
26-33	62	23,8						
34-41	46	17,7	0,117	0,976	0,618	0,650	1,990	0,096
42-49	58	22,3						
50 ve üzeri	39	15,0						
	Anlamlı farklılık yoktur.							
Eğitim			t[a]/F[b]	p	t[a]/F[b]	p	t[a]/F[b]	p
Lise ve altı	64	24,6						
Ön Lisans	55	21,2	0,100	0,960	1,624	0,184	0,580	0,629
Lisans	73	28,1						
Lisansüstü	68	26,2						
	Anlamlı farklılık yoktur.							
Gelir (TL)			t[a]/F[b]	p	t[a]/F[b]	p	t[a]/F[b]	p
<100.000 TL	101	38,8						
100.001 TL ve 200.000 TL arası	91	35,0	0,530	0,589	0,161	0,851	3,366	**0,036**
>200.000 TL	68	26,2						
	Anlamlı farklılık: Yaşam felsefesi boyutunda gelir seviyesi yüksek olanlar ($\bar{x}$=3,05) geliri orta seviyede olanlara ($\bar{x}$=2,73) göre ortalaması daha yüksektir.							
Meslek			t[a]/F[b]	p	t[a]/F[b]	p	t[a]/F[b]	p
Doktor	28	10,8						
Hemşire/Ebe	44	16,9						
Sağlık Teknisyeni (Lab. Tek., Radyoloji Tek., Tıbbi Sek. vb.)	47	18,1						
Sağlık Lisansiyeri (Psikolog, Diyetisyen, Fizyoterapist vb.)	37	14,2						
Destek Personeli (Güvenlik, Temizlik, Teknik vb.)	34	13,1	0,420	0,890	1,449	0,186	0,670	0,698
Yönetici (Hastane müdürü, müdür yardımcısı, birim sorumlusu vb.)	26	10,0						
İdari Personel (Memur, VHKİ, vb.)	35	13,5						
Diğer	9	3,5						
	Anlamlı farklılık yoktur.							
[a] t-test, [b]NOVA								
Çalışma Yılı			t[a]/F[b]	p	t[a]/F[b]	p	t[a]/F[b]	p
1-5 yıl	64	24,6						
6-10 yıl	57	21,9						
11-15 yıl	41	15,8	1,083	0,365	0,531	0,713	1,531	0,194
16-20 yıl	46	17,7						
21 yıl ve üzeri	52	20,0						
	Anlamlı farklılık yoktur.							
[a] t-test, [b]ANOVA								

Tablo 5 incelendiğinde analiz sonuçlarına göre cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, meslek ve çalışma yılı değişkenleri açısından kısa vadeli plan, duygu/niyet ve yaşam felsefesi boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>0,05). Bu bulgu, söz konusu boyutların katılımcıların temel demografik özelliklerinden büyük ölçüde bağımsız olduğunu göstermektedir.

Buna karşılık gelir düzeyi, yaşam felsefesi boyutunda anlamlı bir farklılık oluşturmuştur (F=3,366; p=0,036). Post-hoc analiz sonuçlarına göre 200.000 TL'nin üzerinde gelire sahip katılımcıların yaşam felsefesi puan ortalaması ($\bar{x}$=3,05), 100.001-200.000 TL arasında gelire

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

sahip katılımcılardan ($\bar{x}$=2,73) anlamlı düzeyde daha yüksektir. Ancak gelir düzeyi açısından kısa vadeli plan (p=0,589) ve duygu/niyet (p=0,851) boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada sağlık çalışanlarının sonuç farkındalık düzeyleri ile demografik özellikleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Faktör analizi sonucunda sonuç farkındalığı ölçeğinin orta ve uzun vadeli plan, eylem, karar, kısa vadeli plan, duygu/niyet, yaşam felsefesi olarak altı boyuttan oluştuğu belirlenmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, sonuç farkındalığının ilk üç boyutu olan orta ve uzun vadeli plan, eylem ve karar üzerinde demografik değişkenlerin etkisinin sınırlı olduğu görülmektedir. Anlamlı farklılıklar yalnızca medeni durumun orta ve uzun vadeli plan, gelir düzeyinin eylem ve mesleğin karar boyutları üzerinde ortaya çıkmıştır. Bu bulgu, sonuç farkındalığının büyük ölçüde bireysel bilişsel süreçlerle ilişkili olduğunu, demografik özelliklerden ise sınırlı düzeyde etkilendiğini düşündürmektedir.

Sonuç farkındalığının kısa vadeli plan, duygu/niyet ve yaşam felsefesi boyutları demografik özelliklerden büyük ölçüde etkilenmemektedir. Bu boyutlar arasında yalnızca yaşam felsefesi boyutunun gelir düzeyine göre farklılaştığı, yüksek gelir grubundaki katılımcıların yaşam felsefesi puanlarının orta gelir grubuna göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Bu çalışma, sonuç farkındalığının demografik değişkenlerle ilişkisini ortaya koyarak literatüre katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte araştırma yalnızca Düzce ilinde, 2026 yılı Mart ve Nisan aylarında yürütülmüş ve kolayda örneklem yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle elde edilen bulguların genellenebilirliği sınırlıdır. Gelecek araştırmalarda farklı bölgelerde, daha geniş örneklemlerle ve nitel araştırma yöntemlerinin de kullanıldığı çalışmaların yürütülmesi, sonuç farkındalık olgusunun daha kapsamlı değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Aldahmashi, A., Alkattan, A., & Al-aydaa, F. (2024). *Awareness of health professional regulations, associated factors, and malpractice consequences among dentists*. Saudi Journal of Health Systems Research, 4(1), 28–36. https://doi.org/10.1159/000534323

Bölükbaş, K., Edwards, L., Baguley, D. M., & Fackrell, K. (2024). *Clinical experiences, current approaches, opinions and awareness of healthcare professionals regarding the audio-vestibular consequences of individuals with traumatic brain injury: A cross-sectional online survey study*. BMJ Open, 14, e078017. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2023-078017

Choshen-Hillel, S., & Gileles-Hillel, A. (2021). *A wake-up call: Time to raise physicians' awareness of the consequences of fatigue*. Medical Education, 55(12), 1343–1344. https://doi.org/10.1111/medu.14663

Field, A. (2018). Discovering statistics using IBM SPSS Statistics (5th ed.). SAGE Publications.

Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. Psychometrika, 39(1), 31–36. https://doi.org/10.1007/BF02291575

Kesbakhi, M. S., & Rohani, C. (2020). *Exploring oncology nurses' perception of the consequences of clinical empathy in patients and nurses: A qualitative study*. Supportive Care in Cancer, 28(6), 2985–2993. https://doi.org/10.1007/s00520-019-05118-z

Lee, S. E., Lim, H., Nam, S., & Dahinten, V. S. (2026). *Predictors of green behavior among hospital nurses: Organizational climate, team climate, and awareness of consequences*. International Nursing Review, 73, e70203. https://doi.org/10.1111/inr.70203

Nwosu, I. A., Ekpechu, J. O., Njemanze, V. C., Semidara, B., Eyisi, E. C., Ohuruogu, B., Nwazonobi, P. E., Umanah, U. N., Clement, W. C., Aleke, C. O., & Okoli, C. N. (2024). *Assessment of awareness, attitude, and consequences of healthcare waste among health workers at health facilities in Southeast Nigeria*. SAGE Open, 14(1). https://doi.org/10.1177/21582440241229598

Okpoko, C., Ofuebe, J. I., & Ugwu, U. C. (2018). *Healthcare professionals' awareness of the consequences of medical error on patients*. Journal of the Pakistan Medical Association, 68(12), 1817–1822.

Rasouli, P., Fallahi-Khoshknab, M., Arsalani, N., Hosseini, M., & Tabrizi, K. N. (2025). *Iranian nurses' perceptions of the consequences of horizontal violence for nurses: A qualitative content analysis study*. Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research, 30, 765–770.

Staton, R., Bautista, A., Harwell, J., Jensen, L., Minister, A., & Roller, S. (2013). *Computerized provider order entry awareness for nursing: Unintended consequences and remediation plan*. Computers, Informatics, Nursing, 31(9), 401–405. https://doi.org/10.1097/CIN.0000000000000005

Tabachnick, B. G., & Fidell, L.S. (2013) Using Multivariate Statistics (sixth ed.) Pearson, Boston (2013)

Tarhan, N., Demirsoy, Ç., & Tutgun-Ünal, A. (2023). Measuring the Awareness Levels of Individuals with Alcohol and Substance Use Disorders: Tertiary Prevention Standards and Development of Uskudar Result Awareness and Harm Perception Scales. *Brain Sciences, 13*(6), 901. https://doi.org/10.3390/brainsci13060901

Turabi, R., Ağralı, Ö. B., & Doğan, B. (2022). *Awareness, knowledge and attitude toward the relationship between periodontal health and pregnancy outcomes among obstetrician-gynecologist healthcare professionals in Turkey: Results of 11th Turkish-German Gynecological Association Congress based survey*. Journal of the Turkish-German Gynecological Association, 23(4), 275–286. https://doi.org/10.4274/jtgga.galenos.2022.2021-9-13

Vonken, L., Schneider, F., Lejeune, B., Noordink, A., Kremers, S., & de Bruijn, G.-J. (2024). *Perceptions of antibiotic resistance among hospital healthcare professionals in high-income countries: A systematic review of causes, consequences, and solutions*. Preventive Medicine, 182, 107953. https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2024.107953

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

EMPLOYEE TRUST IN AI-DRIVEN DECISIONS: FAIRNESS IN THE ALGORITHMIC WORKPLACE

Prof. Dr. Fatma İNCE

Mersin University, fatma_ince@yahoo.com, 0000-0002-0628-5858

ABSTRACT

Artificial intelligence (AI) is increasingly used in organizational decisions involving recruitment, performance evaluation, task allocation, promotion, and other aspects of employment. Although these systems can improve speed and consistency, employees may evaluate AI-driven decisions not only in terms of efficiency but also according to whether the process is fair, understandable, and open to challenge. This study approaches employee trust in AI-driven decision-making through the lens of procedural fairness. Recent literature on algorithmic management, organizational justice, explainable AI, and employee trust provides the basis for identifying several conditions that shape how AI-supported decisions are experienced in the workplace. Transparency and explainability can help employees understand how decisions are reached, while accountability and human oversight can clarify who remains responsible for their consequences. Opportunities for employee voice and mechanisms for questioning or contesting decisions are also important when automated systems affect employment-related outcomes. Trust, in this context, depends not simply on the technical accuracy of AI systems but also on the organizational processes surrounding their use. Efficiency alone is therefore an insufficient standard for evaluating AI-driven decision-making. Organizations need governance practices that combine technological capabilities with procedural fairness, meaningful human oversight, and opportunities for employees to understand and respond to decisions that affect their working lives.

Keywords: artificial intelligence, employee trust, procedural fairness, organizational justice, algorithmic decision-making, human oversight

1. WHY FAIRNESS BECOMES A TRUST QUESTION

Artificial intelligence increasingly participates in employment decisions that were traditionally associated with managerial judgment. Algorithmic management extends beyond a single human resources (HR) tool. Software can allocate, monitor, evaluate, and coordinate work, changing how managerial control is exercised (Kellogg et al., 2020; Duggan et al., 2020). Recruitment screening, performance assessment, task allocation, promotion recommendations, and related processes can therefore involve both computational outputs and organizational choices about how much authority those outputs receive. The relevant question is not only whether a system performs accurately, but also how employees experience the procedure surrounding its use.

Organizational justice offers a useful vocabulary for this problem. Research on perceived algorithmic fairness shows that people respond not only to decision outcomes but also to information about how an algorithm reaches those outcomes. In an empirical study of algorithmic hiring, Juijn et al. (2023) find higher fairness perceptions when participants receive

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

information about both the outcome and the decision-making process. This finding is particularly relevant for AI-supported employment decisions because a technically optimized result can still be experienced as procedurally opaque.

Recent evidence connects these fairness evaluations directly with trust. Zervas and Anagnostou (2026) use survey data from employees in Greece, Germany, and the Netherlands who had workplace exposure to algorithmic HR systems. They examine a communication–fairness–trust pathway and treat algorithmic HR decisions as communication events rather than purely technical outputs. This perspective shifts attention from the algorithm alone. It directs attention instead to the way an organization explains, implements, and remains accountable for algorithm-supported decisions.

This shift provides the organizing logic for the discussion. Employee trust in AI-driven decisions is approached as an organizational governance issue in which procedural fairness connects technical systems with the employment relationship. Transparency and explainability address what employees can know about a decision. Human oversight and accountability concern who can intervene and who remains answerable for its consequences. Employee voice and recourse add a further question. Can an affected person respond when an automated judgment appears incomplete, mistaken, or unfair?

Trust in AI also has a longer conceptual history than current generative or predictive systems. Lee and See (2004) define trust in automation as central to appropriate reliance when users cannot fully understand complex automated processes. That distinction is useful in employment settings because high trust is not automatically desirable. Employees need calibrated grounds for reliance, especially when an automated recommendation affects access to work, evaluation, or advancement. The organizational question is how procedures make reliance warranted rather than how to maximize trust as an end in itself.

2. FROM ALGORITHMIC OUTPUT TO ORGANIZATIONAL PROCESS

A narrow evaluation of AI can focus on prediction quality, consistency, or efficiency. These properties matter, but employment decisions carry consequences for opportunities, rewards, workloads, and careers. Employees can therefore reasonably ask whether a system is accurate on average. They can also ask what information it uses, how errors can be corrected, who is responsible for the final decision, and whether relevant contextual information can be considered. Questions of this kind move the discussion from computational performance to procedural legitimacy.

A 2026 systematic literature review by Shukla et al. places organizational justice before trust in AI-enabled human resource management. The review develops a model across different stages of AI implementation. It also reinforces the idea that trust should not be treated as an automatic consequence of introducing an advanced system. Instead, trust develops in relation to the organizational conditions surrounding implementation, including the fairness of the process through which AI is introduced and used.

Transparency and explainability are related but not identical in practice. Transparency can concern the existence of an AI system, the data or criteria it uses, and the role assigned to its

output. Explainability concerns whether affected employees can obtain an intelligible account of why a particular recommendation or decision occurred. Technical detail does not necessarily create understanding. Information may satisfy disclosure requirements while remaining incomprehensible to the employee affected by the decision. Procedural fairness therefore requires attention to the usability of explanations, not only their availability.

Explainability is similarly more complicated than providing more information. Yang et al. (2026), using experimental data from 1107 gig workers, show that the form of explanation matters. Counterfactual and local explanations can improve acceptance, but combining demanding forms of explanation can create cognitive overload and weaken those benefits. This finding argues against treating transparency as a binary condition. Information has to be usable, proportionate, and connected to the decision an employee is trying to understand.

Human oversight requires the same caution. Laux (2024) argues that merely placing a person "in the loop" or "on the loop" does not guarantee effective oversight. Human reviewers can lack competence, authority, or appropriate incentives. Oversight is meaningful only when intervention is institutionally possible and responsibility is identifiable. The present framework therefore treats human review as a governance arrangement rather than a ceremonial final click.

3. A GOVERNANCE ARCHITECTURE FOR TRUSTWORTHY USE

Building on this governance perspective, oversight has substance only when an identifiable person or organizational role can review relevant information. That role must also be able to intervene rather than merely endorse an automated recommendation. Patnaik et al. (2026) report positive associations of human-in-the-loop oversight and perceived algorithmic fairness with trust in AI-enabled HRM. Their evidence is cross-sectional. The relationships are therefore treated here as associations rather than established causal effects.

Figure 1 condenses the argument into a conceptual architecture rather than a validated causal model. Transparency and explainability concern whether employees can understand the role assigned to AI and obtain usable information about a decision process. Juijn et al. (2023) show that process information is associated with higher perceived fairness in an algorithmic-hiring study. Zervas and Anagnostou (2026), in turn, connect communication, fairness, and trust in employees exposed to algorithmic HR systems.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

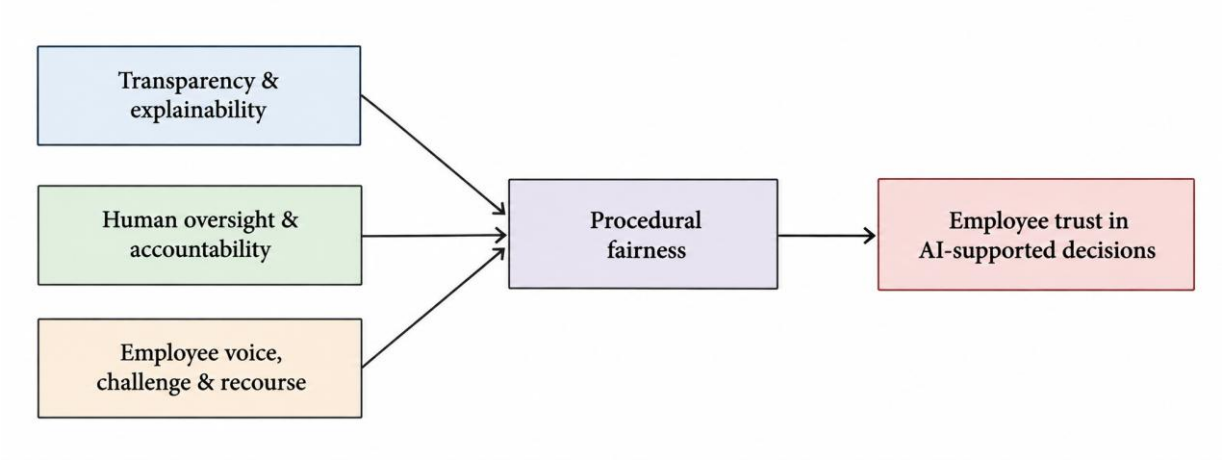

Figure 1. Governance conditions surrounding perceived procedural fairness and employee trust in AI-supported decisions. Source: Conceptual framework developed by the author based on Juijn et al. (2023), Shukla et al. (2026), Zervas and Anagnostou (2026), Patnaik et al. (2026), Hellwig et al. (2025), and Liang et al. (2026).

Employee voice and the ability to challenge algorithmic decisions form another part of the governance problem. Direct experimental evidence strengthens this part of the framework. Vignette studies comparing automated and human decision-making find that giving employees voice increases process satisfaction, trust, and job satisfaction, with perceived control helping to explain these responses (Hellwig et al., 2025). Liang et al. (2026) approach the issue from a different setting, using questionnaire data from 260 gig workers and interviews with 22 workers to examine voice under algorithmic control. Because the latter study concerns gig work, it is used here to illuminate algorithmic-management processes rather than to assume identical effects in conventional employment.

These safeguards converge in procedural fairness because they concern how decisions are made and how affected individuals are treated within the process. Trust is consequently framed here as a response to a governance arrangement, not as a demand that employees accept automation. This distinction matters because appropriate trust does not require unquestioning confidence. It can include confidence in a system's bounded role together with awareness of its limitations and access to human review.

4. IMPLICATIONS FOR ORGANIZATIONS

Organizations adopting AI-supported decision systems can separate technical validation from procedural governance. Technical validation asks whether a model performs as intended. Procedural governance raises a different set of questions. Do employees know that the system is being used, understand its organizational role, obtain a meaningful explanation, and have access to a responsible human decision maker? Keeping these questions distinct helps avoid the assumption that accuracy resolves fairness concerns.

The literature also suggests that communication should occur before a disputed outcome, not only after it. Explaining the purpose and boundaries of an AI system during implementation can establish realistic expectations about what the system does and does not decide. When communication begins only after an adverse decision, explanations may be interpreted

defensively. A governance approach therefore treats transparency, oversight, and recourse as routine design features rather than crisis responses.

The employment-relations literature also warns against treating algorithmic management as a purely technical interface. Duggan et al. (2023) show from the app-worker perspective that algorithmic HRM operates as a form of control embedded in multiparty employment relationships. This evidence comes from gig work and does not map perfectly onto conventional organizations. Even so, it sharpens the conceptual boundary of this study. Trust in an AI-supported decision is partly a judgment about the organization that authorizes, communicates, and remains accountable for the system.

5. CONCLUSION

AI-driven workplace decisions are simultaneously technical and organizational events. Employees experience an algorithmic output, but they also experience the procedure through which the organization gives that output authority. Current research supports the relevance of process information, organizational justice, and communication for fairness and trust. The evidence, however, does not justify treating any single safeguard as sufficient in every context. The meaning of fairness can also differ across recruitment, performance evaluation, scheduling, promotion, and other employment decisions.

The central contribution of this conceptual discussion is to place procedural fairness between AI governance practices and employee trust. Transparency without understandable explanation can remain superficial. Human oversight without authority can become symbolic, while voice without a genuine route to review can provide little recourse. These distinctions warrant further empirical attention. Future studies can test them experimentally and longitudinally and compare different types of employment decisions. Research can also examine when human review changes employees' interpretations of algorithm-supported outcomes. Such evidence can help organizations design AI systems that are not only efficient but also embedded in procedures that employees can understand and question.

REFERENCES

Duggan, J., Sherman, U., Carbery, R., & McDonnell, A. (2020). Algorithmic management and app-work in the gig economy: A research agenda for employment relations and HRM. Human Resource Management Journal, 30(1), 114–132. https://doi.org/10.1111/1748-8583.12258

Duggan, J., Carbery, R., McDonnell, A., & Sherman, U. (2023). Algorithmic HRM control in the gig economy: The app-worker perspective. Human Resource Management, 62(6), 883–899. https://doi.org/10.1002/hrm.22168

Hellwig, P., Schmid-Palzer, J., & Maier, G. W. (2025). Control! Why employees should have a voice in automated decision-making. Social Sciences & Humanities Open, 12, 102113. https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2025.102113

Juijn, G., Stoimenova, N., Reis, J., & Nguyen, D. (2023). Perceived algorithmic fairness using organizational justice theory: An empirical case study on algorithmic hiring. In

Proceedings of the 2023 AAAI/ACM Conference on AI, Ethics, and Society (pp. 775–785). Association for Computing Machinery. https://doi.org/10.1145/3600211.3604677

Kellogg, K. C., Valentine, M. A., & Christin, A. (2020). Algorithms at work: The new contested terrain of control. Academy of Management Annals, 14(1), 366–410. https://doi.org/10.5465/annals.2018.0174

Laux, J. (2024). Institutionalised distrust and human oversight of artificial intelligence: Towards a democratic design of AI governance under the European Union AI Act. AI & Society, 39(6), 2853–2866. https://doi.org/10.1007/s00146-023-01777-z

Lee, J. D., & See, K. A. (2004). Trust in automation: Designing for appropriate reliance. Human Factors, 46(1), 50–80. https://doi.org/10.1518/hfes.46.1.50_30392

Liang, T., Zhang, Y., Xiang, D., & Zhu, L. (2026). Voice in the algorithmic era: How perceived algorithmic control influences gig workers' voice behavior. Frontiers in Psychology, 16, 1637658. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1637658

Patnaik, T., Gnankob, R. I., & Nanda, N. S. (2026). Governing algorithms, empowering people: How ethical AI oversight shapes trust, technostress, and employee autonomy in AI-enabled HRM. Frontiers in Artificial Intelligence, 9, 1911545. https://doi.org/10.3389/frai.2026.1911545

Shukla, Y., Pandey, J., & Pereira, V. (2026). All's well that begins just: Organizational justice as precursor of trust in AI-enabled HRM. Personnel Review, 55(5), 1375–1412. https://doi.org/10.1108/PR-05-2025-0508

Yang, M. M., Lu, Y., & Cooke, F. L. (2026). Demystifying AI for the workforce: The role of explainable AI in worker acceptance and management relations. Journal of Management Studies, 63(2), 438–472. https://doi.org/10.1111/joms.70039

Zervas, I., & Anagnostou, E. (2026). Algorithmic HR decisions as communication events: Fairness, trust, and employee–organization relations in AI-mediated workplaces. Human Systems Management. Advance online publication. https://doi.org/10.1177/01672533261485056

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

HEALTH MISINFORMATION IN THE DIGITAL AGE: RETHINKING TRUST IN HEALTHCARE

Prof. Dr. Fatma İNCE

Mersin University, fatma_ince@yahoo.com, 0000-0002-0628-5858

ABSTRACT

Digital platforms have transformed how people access, interpret, and share health information. Alongside the benefits of rapid access to information, however, misleading or inaccurate health content can circulate widely and influence how individuals evaluate medical advice, healthcare professionals, and health institutions. This creates a growing challenge for healthcare systems because misinformation is not only an information problem but also a question of trust. The present study considers the relationship between health misinformation and trust in healthcare from a conceptual perspective. Recent literature on health misinformation, institutional trust, digital health communication, and health literacy provides the basis for discussing how exposure to unreliable information can shape confidence in healthcare sources and how existing levels of trust may, in turn, influence responses to misinformation. Particular attention is given to digital health literacy, source credibility, transparency, institutional responsiveness, and prior trust as conditions that can shape this relationship. The interaction between misinformation and trust is therefore better understood as a dynamic process rather than a simple one-way relationship. Strengthening trust in healthcare requires more than correcting false information after it has circulated. Clear communication, credible sources, timely institutional responses, and greater capacity to evaluate digital health information are also important for creating a more resilient health information environment.

Keywords: health misinformation, trust in healthcare, digital health communication, digital health literacy, institutional trust

1. INTRODUCTION

Digital environments have widened access to health information, but the same environment also lowers the practical barriers to producing, circulating, and repeatedly encountering inaccurate claims. Health misinformation is therefore not confined to isolated false statements. It develops within an information environment in which professional guidance, personal testimony, commercial content, platform recommendations, and misleading claims can appear side by side. A ten-year systematic review covering 813 empirical studies identifies trust as an important, although often insufficiently explicit, element in the circulation and mitigation of health misinformation (Zhang et al., 2024). This makes trust central to understanding why the same corrective message may be accepted by one audience and rejected by another. The relationship is especially important for healthcare because trust has several possible objects.

Individuals may trust or distrust clinicians, hospitals, health authorities, scientific institutions, digital platforms, or people within their own social networks. These forms of trust need not move together. Catapan et al. (2025), in a systematic review of 49 studies, show that trust in

digital healthcare is multidimensional and is associated with factors including human interaction, perceived risk, privacy, data accuracy, digital literacy, and intervention quality. Recent global evidence also places trust, digital health literacy, and perceived information quality in the same empirical frame, reinforcing the value of treating them as related but distinct constructs (Piltch-Loeb et al., 2026).

The discussion distinguishes three levels that are often blended together. Message credibility concerns a particular claim or correction, source credibility concerns the communicator, and institutional trust reflects broader expectations about healthcare organizations or professional groups. These levels can diverge: a credible correction may be encountered within a relationship of institutional distrust, while a trusted institution can communicate poorly. The framework therefore treats misinformation and healthcare trust as reciprocal processes without reducing trust to a single attitude.

2. TRUST AS PART OF THE MISINFORMATION PROCESS

Evidence supports caution against reducing misinformation susceptibility to a lack of factual knowledge. Nan et al. (2022) systematically review individual differences associated with susceptibility to health misinformation and show that vulnerability is linked to a wider set of psychological, demographic, and behavioral correlates. Alabri (2026) extends this perspective by identifying health literacy, eHealth literacy, digital literacy, cognitive reflection, emotional responses, social relationships, and platform characteristics among relevant factors. Trust in clinicians and scientific institutions therefore operates within a broader configuration of individual and relational conditions rather than as a stand-alone shield against misleading claims. The reverse direction also deserves attention.

In a study of 3,805 adults who used social media and had at least one healthcare visit in the previous year, Stimpson et al. (2025) report that perceiving substantial health misinformation on social media is associated with higher odds of low trust in the healthcare system. The cross-sectional design does not establish that perceived misinformation causes lower trust, and the authors examine perceptions of misinformation rather than objectively measured exposure. Even with these limits, the finding is useful for a conceptual framework because it demonstrates that misinformation and healthcare trust are empirically connected at the system level rather than being entirely separate communication problems.

The result illustrates why a reciprocal framework is preferable to a linear one. Low trust can make institutional corrections less persuasive. Encounters with conflicting claims can also complicate judgments about institutional credibility. Corrective communication therefore operates within an existing relationship between audiences and healthcare sources, making the identity and perceived credibility of the communicator relevant to how a correction is received.

3. CONDITIONS THAT CAN INTERRUPT OR REINFORCE THE CYCLE

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Condition	Role in the information process	Trust relevance	Evidence base used here
Digital health literacy	Supports evaluation of online health information and susceptibility-related judgments	Operates alongside relational and source-level factors	Alabri (2026)
Correction-source credibility	Shapes willingness to share a health-misinformation correction	Links message evaluation to perceived credibility of the correcting source	Sun & Pan (2025)
Prior healthcare trust	Can shape how professional and institutional information is received	Places misinformation responses within an existing healthcare relationship	Alabri (2026); Zhang et al. (2024)
Perceived misinformation	Captures individuals' judgments that substantial misinformation is present	Associated with lower healthcare-system trust in U.S. cross-sectional evidence	Stimpson et al. (2025)

Table 1. Conditions shaping the relationship between health misinformation and healthcare trust

Source: Conceptual synthesis by the author using Alabri (2026), Stimpson et al. (2025), Sun and Pan (2025), and Zhang et al. (2024).

Table 1 organizes discussions around conditions that may shape how misinformation and trust interact. It is a conceptual synthesis, not a tested causal sequence. Alabri (2026) identifies health, eHealth, and digital literacy among the individual-level factors relevant to susceptibility, while Sun and Pan (2025) show experimentally that the credibility of a correction source helps explain willingness to share health-misinformation corrections. These findings support treating information-evaluation capacity and source credibility as separate elements of the framework. Source credibility adds a relational dimension to correction. In Sun and Pan's (2025) experiment, perceived correction-source credibility mediates the effects of correction format and source consistency on participants' intention to share a correction.

At the broader level, Zhang et al. (2024) identify public trust as an important element in mitigating health misinformation. The two levels should not be collapsed: credibility concerns a particular source or message, whereas institutional trust concerns a wider relationship with health authorities, professionals, or systems. Corrective interventions should not be assumed to work uniformly. Sun and Pan (2025) identify differences across correction formats and source arrangements, while Zhang et al. (2024) place trust within a much broader misinformation-mitigation literature.

Correction is therefore treated as context-dependent rather than guaranteed; how a false claim is corrected and how the correcting source is evaluated both matter. Exposure is also unevenly consequential. Southwell et al. (2023) argue that misinformation should be examined alongside health disparities because exposure, attention, and effects can differ across social groups and

information environments. This perspective complicates any strategy that assumes the same corrective message will work similarly for all audiences. It also shifts attention from individual deficits alone toward the conditions under which people encounter, interpret, and act on competing health claims.

Trust in health information is not confined to adults or to formal healthcare encounters. A systematic review of adolescents' engagement with health information on social media shows that trust judgments are shaped by features of sources, content, and social context (Freeman et al., 2023). Although adolescents are a specific population and cannot be taken as representative of all healthcare users, the review illustrates a broader point: credibility judgments are made within social and platform environments before institutional information is accepted, rejected, or shared. This makes the location of trust important, because confidence in a peer, platform, clinician, or institution represents a different judgment and may lead to a different response to the same health claim.

4. GENERAL EVALUATION AND CONCLUSION

Health misinformation and trust in healthcare are better treated as interconnected features of the digital health information environment than as independent problems. Current evidence supports an association between misinformation-related perceptions and healthcare trust, while review evidence indicates that trust in clinicians and scientific institutions is also relevant to susceptibility. The direction and strength of these relationships vary by context, source, audience, and study design. A conceptual model should therefore avoid assuming that exposure automatically produces distrust or that trust automatically protects every individual from misinformation.

For healthcare organizations, the practical implication extends beyond fact correction. Source credibility, responsiveness, and clear explanations of uncertainty matter alongside digital health literacy. Placing the burden entirely on individuals would overlook the institutional and platform conditions in which information is encountered.

Healthcare institutions can contribute through timely responses to prominent false claims and by supporting clinicians who address misinformation during patient interactions. Future empirical work can test the reciprocal structure proposed here with longitudinal or experimental designs. Such designs should distinguish measured exposure from perceived misinformation. They should also separate trust in clinicians, healthcare systems, science, government, and digital platforms. These distinctions can show where trust is located and how it changes after encounters with accurate or inaccurate health information, providing a more precise basis for studying resilience in digital health communication.

REFERENCES

Alabri, A. (2026). Susceptibility to digital health misinformation: A multi-level narrative review. Frontiers in Public Health, 14, 1801278. https://doi.org/10.3389/fpubh.2026.1801278

Catapan, S. de C., Sazon, H., Zheng, S., Gallegos-Rejas, V., Mendis, R., Santiago, P. H. R., & Kelly, J. T. (2025). A systematic review of consumers’ and healthcare professionals’ trust

in digital healthcare. npj Digital Medicine, 8, 115. https://doi.org/10.1038/s41746-025-01510-8

Freeman, J. L., Caldwell, P. H. Y., & Scott, K. M. (2023). How adolescents trust health information on social media: A systematic review. Academic Pediatrics, 23(4), 703–719. https://doi.org/10.1016/j.acap.2022.12.011

Nan, X., Wang, Y., & Thier, K. (2022). Why do people believe health misinformation and who is at risk? A systematic review of individual differences in susceptibility to health misinformation. Social Science & Medicine, 314, 115398. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2022.115398

Piltch-Loeb, R., Wyka, K., White, T. M., Ratzan, S. C., Rabin, K., Ivic, R. K., Batista, C., & El-Mohandes, A. (2026). A global survey on trust, digital health literacy and health information quality. Nature Health, 1, 812–821. https://doi.org/10.1038/s44360-026-00102-4

Southwell, B. G., Otero Machuca, J., Cherry, S. T., Burnside, M., & Barrett, N. J. (2023). Health misinformation exposure and health disparities: Observations and opportunities. Annual Review of Public Health, 44, 113–130. https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-071321-031118

Stimpson, J. P., Park, S., Adhikari, E. H., Nelson, D. B., & Ortega, A. N. (2025). Perceived health misinformation on social media and public trust in health care. Medical Care, 63(9), 686–693. https://doi.org/10.1097/MLR.0000000000002180

Sun, J., & Pan, W. (2025). Self-correction or other-correction: The effects of source consistency and ways of correction on sharing intention of health misinformation correction. Health Communication, 40(3), 361–371. https://doi.org/10.1080/10410236.2024.2346674

Zhang, S., Zhou, H., & Zhu, Y. (2024). Have we found a solution for health misinformation? A ten-year systematic review of health misinformation literature 2013–2022. International Journal of Medical Informatics, 188, 105478. https://doi.org/10.1016/j.ijmedinf.2024.105478

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

BUY NOW, PAY LATER: FRICTIONLESS SPENDING, CONSUMER BEHAVIOR, AND FINANCIAL STRESS IN THE DIGITAL ECONOMY

Prof. Dr. Fatma İNCE

Mersin University, fatma_ince@yahoo.com, 0000-0002-0628-5858

ABSTRACT

Buy Now, Pay Later (BNPL) services have become an increasingly visible part of digital consumption by allowing consumers to obtain products immediately while spreading payments over time. Their convenience and ease of use can make purchasing more accessible, but they may also change how consumers perceive the immediate cost of spending. This study focuses on the behavioral and financial implications of BNPL within the broader shift toward frictionless digital consumption. Drawing on recent research on digital payments, consumer behavior, impulse buying, and financial well-being, the discussion considers how reduced payment friction may encourage spending by separating the experience of purchasing from the experience of paying. This gap can create a perception of affordability even when multiple deferred payments accumulate into substantial future obligations. The risks may become particularly important when BNPL is used repeatedly, across different platforms, or by consumers with limited financial resources. From this perspective, financial stress is linked not simply to the availability of deferred payment but to the interaction between payment design, spending behavior, and consumers' ability to manage future obligations. The growing use of BNPL therefore raises a broader question about how digital payment systems can balance convenience with responsible consumption. Greater transparency and clearer information about cumulative obligations may help consumers keep future payments visible. Carefully designed forms of payment friction may also maintain convenience while reducing the risk of financially unsustainable spending.

Keywords: Buy Now, Pay Later, consumer behavior, financial stress, digital payments, impulse buying, financial well-being

1. INTRODUCTION

Buy Now, Pay Later has altered the point-of-purchase experience by combining payment with short-term installment financing. The appeal is straightforward. A consumer can obtain a product immediately while distributing the payment across future dates, often with the installment amount displayed prominently beside the total price. This design makes BNPL more than an additional payment button. It changes the information presented at the moment when a consumer decides whether a purchase feels affordable. Recent empirical evidence demonstrates that the design can matter for spending.

Kumar et al. (2024), using a synthetic difference-in-differences design, estimate that customers who adopted BNPL at a focal online retailer increased online spending by 6.42% relative to customers using traditional payment services. The effect is stronger among younger and lower-income customers and is largely driven by low-ticket purchases. These findings do not mean

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

that every BNPL user overspends, but they show that the payment mode can alter observed purchasing behavior under specific market conditions. The behavioral mechanism is becoming clearer.

Ashby et al. (2025) combine transaction data with experiments and show that BNPL can increase spending relative to other payment modes, including credit cards. Their experiments indicate that presenting the purchase as smaller installment amounts lowers perceived expensiveness, which in turn increases spending. The implication is important because a consumer can face the same total price while experiencing it differently depending on how the payment is framed.

This study interprets BNPL through the idea of payment friction. The broader online impulse-buying literature shows that situational, marketing, customer, and platform-related stimuli are all meaningfully associated with impulse buying (Anoop et al., 2025). BNPL adds a payment-design layer to this environment by changing when cost is experienced and how price is displayed. A recent systematic review of BNPL research similarly identifies deferred payment, perceived affordability, and urgency cues as recurring predictors of impulsive purchasing and lower payment salience (Nusir et al., 2026).

Against that background, the present study proposes the term responsible friction for design features that keep total cost and future obligations cognitively visible without treating inconvenience as a goal in itself. The idea that payment design can alter spending predates BNPL. Soman (2001) shows experimentally that payment mechanisms differ in how strongly past payments are rehearsed and how immediately they deplete perceived wealth, with consequences for subsequent purchase intentions. BNPL introduces a contemporary version of this separation by placing consumption in the present while distributing payment across future dates. This older payment-mechanism literature provides a theoretical base for discussing friction without assuming that every reduction in checkout effort has the same behavioral meaning.

2. WHAT CHANGES WHEN PAYMENT IS DEFERRED?

Traditional payment modes differ in the timing and visibility of cost. Cash makes the outflow immediate and tangible. Debit generally links the purchase closely to an existing balance. Credit cards defer settlement, but BNPL often adds a distinctive presentation by dividing the total into a small number of explicit installments. Ashby et al. (2025) show that this installment presentation is not a neutral formatting choice.

Smaller installment figures can reduce perceived expensiveness even when the total price is unchanged. This mechanism helps explain why frictionless consumption should not be understood only as speed. A checkout process can be fast while still displaying the full cost prominently. Conversely, a payment design can reduce psychological cost salience by directing attention toward the amount due now rather than the aggregate obligation.

BNPL therefore changes both payment timing and the representation of price. Evidence also cautions against a single explanation for all BNPL use. Deferred payment can provide liquidity flexibility, and some consumers may use it deliberately within a budget. Research on financial

well-being among BNPL users shows that planning, budgeting, reading terms and conditions, and compulsive buying are meaningfully related to financial well-being, while the relationships are not identical across age groups (Powell et al., 2023). The financial implications of BNPL thus depend partly on consumer behavior surrounding the payment tool rather than on the payment tool in isolation.

3. FROM CONVENIENCE TO CUMULATIVE OBLIGATION

Table 1 separates findings that arise at different points in BNPL use. Ashby et al. (2025) address price presentation and spending, Kumar et al. (2024) examine spending after BNPL adoption at a focal retailer, Powell et al. (2023) focus on responsible financial behaviors and financial well-being, and Donou-Adonsou and Leslie-Piper (2026) examine household financial stress. Placing these findings in one sequence is a conceptual synthesis; the cited studies do not test a single longitudinal pathway from checkout design to later financial stress. Recent U.S. household evidence connects BNPL use with financial stress.

Stage	BNPL feature or context	Observed or studied implication	Interpretive relevance	Evidence source
Purchase presentation	Installment price displayed	Lower perceived expensiveness and greater spending in experiments	Price presentation can change cost perception	Ashby et al. (2025)
Adoption at retailer	BNPL becomes available to adopting customers	6.42% higher online spending in the focal-retailer study	Payment mode can alter observed purchase behavior	Kumar et al. (2024)
Financial behavior	Planning, budgeting, and related responsible behaviors	Associated with financial well-being among BNPL users	User practices matter alongside payment design	Powell et al. (2023)
Household financial stress	BNPL use and social-media exposure	BNPL is associated with financial insecurity and debt; co-exposure compounds several outcomes	Financial consequences extend beyond the checkout moment	Donou-Adonsou & Leslie-Piper (2026)

Table 1. A behavioral pathway from BNPL design to cumulative financial obligations

Source: The author's synthesis of the relevant literature.

Donou-Adonsou and Leslie-Piper (2026) examine BNPL and social media exposure using several estimation approaches and report that BNPL use is associated with greater financial stress, with joint exposure to BNPL and social media amplifying adverse financial indicators. Their analysis is valuable because it moves beyond purchase intention to household financial

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

outcomes. At the same time, the study's context and measures should not be generalized mechanically to every BNPL market or user. The emerging evidence therefore supports a conditional rather than categorical interpretation. BNPL can facilitate consumption and liquidity management, while its design can also increase spending or weaken the salience of total cost. Whether this becomes financially harmful depends on the size and frequency of purchases, income and liquidity, existing obligations, budgeting practices, and the information made visible at the point of purchase.

The relevant distinction is therefore not simply between users and non-users, but between different financial circumstances and patterns of use. Financial vulnerability further changes the interpretation of convenience. Guttman-Kenney et al. (2023), using UK credit-card transaction data, document BNPL transactions being charged to credit cards, particularly among younger consumers and people living in more deprived areas. More recent U.S. evidence shows that financially fragile households are more likely to use BNPL and to use it more intensively (Donou-Adonsou & Leslie-Piper, 2025).

These studies do not imply that BNPL creates vulnerability in every user. They show why the same product can represent discretionary convenience for one household and a response to liquidity constraints for another. That distinction is visible in survey evidence as well. Larrimore et al. (2025) report that many users describe convenience or payment spreading as reasons for BNPL use, while a substantial share also report necessity, especially among liquidity- and credit-constrained consumers. Wang and Wong (2026) find that higher financial literacy is generally associated with lower BNPL use, but that relationship weakens when financial constraints bind. Financial knowledge therefore cannot be treated as a complete substitute for liquidity or financial resilience.

4. RESPONSIBLE FRICTION IN DIGITAL PAYMENT DESIGN

The policy and design challenge is not to maximize friction. The term responsible friction is used here as a conceptual proposal rather than as an established BNPL intervention. It refers to retaining enough cost visibility and decision space for consumers to recognize the total obligation while avoiding obstacles that add no informational value. This proposal follows from evidence that installment presentation can lower perceived expensiveness (Ashby et al., 2025) and from review evidence linking BNPL design features with impulsive purchasing and reduced payment salience (Nusir et al., 2026). Its effectiveness nevertheless requires direct experimental testing. The evidence reviewed here motivates, but does not itself test, several design propositions.

One is to keep the total purchase price at least as visible as the installment amount, because Ashby et al. (2025) show that installment-price presentation can lower perceived expensiveness. Another is to make the future payment schedule easy to inspect. The latter is a conceptual recommendation derived from the study's focus on cost visibility, not an intervention whose effectiveness is established by the studies reviewed here. A brief interruption before an additional deferred-payment commitment is another possible form of responsible friction, but the studies reviewed here do not establish its effectiveness. It is

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

therefore presented as a proposition for future experimental testing rather than as an evidence-based prescription.

The relevant research question is whether a pause or additional cost display improves comprehension and decision quality without unnecessarily restricting useful payment flexibility. Such testing should compare alternative designs rather than assume that more friction is inherently safer. BNPL may also sit within a wider portfolio of consumer credit rather than operate as an isolated payment choice. Cervellati et al. (2026), using survey evidence from 1,457 participants, find that attitudes toward, familiarity with, and use of BNPL are associated with the likelihood of adopting other consumer credit options. For a conceptual account of cumulative obligation, this matters because the relevant unit of analysis may be the household's credit environment rather than a single checkout transaction.

5. GENERAL EVALUATION

BNPL illustrates a wider transformation in digital consumption. Payment systems increasingly compete not only on price but also on speed, visibility, timing, and the effort required to complete a purchase. These design characteristics can influence consumer judgment before conventional indicators of financial distress become visible. For researchers, this means that studying BNPL only as a credit product can miss the behavioral significance of how prices and installments are presented. The literature also contains an important counterweight to overly simple risk narratives. Financial outcomes are heterogeneous, and responsible financial behaviors matter. Powell et al. (2023) find that planning and budgeting are among the behaviors associated with financial well-being among BNPL users. The same payment mechanism can therefore function differently for a consumer who integrates installments into a budget and for a consumer whose overlapping obligations are not fully tracked.

6. CONCLUSION

BNPL reduces the distance between wanting a product and being able to complete the transaction, but the economic significance of this convenience depends partly on how the payment is framed. Field and experimental evidence indicates that BNPL can increase spending, while installment presentation can reduce perceived expensiveness. Separate evidence links financial behavior around BNPL with financial well-being and, in recent U.S. data, associates BNPL use with financial stress. Taken together, these findings support attention to payment design rather than a simple division between convenient and risky payment methods. The conceptual implication is that payment friction can have informational value. Some friction makes cost visible, creates time for evaluation, or brings future obligations into the present decision. Future research can test which forms of friction improve comprehension without unnecessarily restricting useful payment flexibility. Longitudinal studies are particularly valuable for distinguishing short-term purchasing responses from longer-term financial outcomes and for identifying when repeated BNPL use becomes cumulative financial strain.

REFERENCES

Anoop, T. S., & Rahman, Z. (2025). Online impulse buying: A systematic review of 25 years of research using meta regression. Journal of Consumer Behaviour, 24(1), 363–391. https://doi.org/10.1002/cb.2418

Ashby, R., Sharifi, S., Yao, J., & Ang, L. (2025). The influence of the buy-now-pay-later payment mode on consumer spending decisions. Journal of Retailing, 101(1), 103–119. https://doi.org/10.1016/j.jretai.2025.01.003

Cervellati, E. M., Filotto, U., Sgrulletti, D., & Stella, G. P. (2026). Buy now, pay later consumer credit behavior: Impacts on financing decisions. Qualitative Research in Financial Markets, 18(1), 287–299. https://doi.org/10.1108/QRFM-07-2024-0185

Donou-Adonsou, F., & Leslie-Piper, N. (2025). BNPL and financial fragility in U.S. households. Finance Research Letters, 86, 108423. https://doi.org/10.1016/j.frl.2025.108423

Donou-Adonsou, F., & Leslie-Piper, N. (2026). Digital traps: The compounding impact of BNPL and social media on consumer financial stress. Finance Research Letters, 93, 109636. https://doi.org/10.1016/j.frl.2026.109636

Guttman-Kenney, B., Firth, C., & Gathergood, J. (2023). Buy now, pay later (BNPL) ...on your credit card. Journal of Behavioral and Experimental Finance, 37, 100788. https://doi.org/10.1016/j.jbef.2023.100788

Kumar, A., Salo, J., & Bezawada, R. (2024). The effects of buy now, pay later (BNPL) on customers' online purchase behavior. Journal of Retailing, 100(4), 602–617. https://doi.org/10.1016/j.jretai.2024.09.004

Larrimore, J., Lloro, A., Merchant, Z., & Tranfaglia, A. (2025). Payment preference or necessity: Who uses BNPL and why. Journal of Consumer Affairs, 59(3), e70024. https://doi.org/10.1111/joca.70024

Nusir, O. M., Che Wel, C. A., Ab Hamid, S. N., Al-Zoubi, L., & Al-Adwan, A. S. (2026). The psychology of BNPL: A systematic review of impulsive buying and post-purchase regret (2018–2025). Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research, 21(2), 43. https://doi.org/10.3390/jtaer21020043

Powell, R., Do, A., Gengatharen, D., Yong, J., & Gengatharen, R. (2023). The relationship between responsible financial behaviours and financial wellbeing: The case of buy-now-pay-later. Accounting & Finance, 63, 4431–4451. https://doi.org/10.1111/acfi.13100

Soman, D. (2001). Effects of payment mechanism on spending behavior: The role of rehearsal and immediacy of payments. Journal of Consumer Research, 27(4), 460–474. https://doi.org/10.1086/319621

Wang, M., & Wong, M. C. S. (2026). Financial literacy, financial vulnerability, and buy now, pay later use. Economics Letters, 267, 113080. https://doi.org/10.1016/j.econlet.2026.113080

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

SAĞLIK HUKUKUNDA MAHREMİYETİN KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA YERİ

Av. Esma Mina BAYRAM
Marmara Üniversitesi, av.esmaminabayram@gmail.com https://orcid.org/0009-0005-4029-6197

ÖZET

Kişisel sağlık verisi, kimliği belirlenebilir veya belirli gerçek kişinin ruh, akıl ve beden sağlığıyla ilgili her türlü bilgiyi kapsayacak şekilde tanımlanmaktadır. Kişisel Verilerin Koruması Kanunu'nda kişisel sağlık verileri özel nitelikli kişisel verilerden kabul edilmiştir. Günümüzde ilerleyen teknolojiler doğrultusunda kişisel veri kavramı ayrı bir boyut kazanmış internet yoluyla bu tür verilerin mahremiyetin ihlaline yönelik özel düzenlemeler ulusal ve uluslararası alanda düzenlenmiştir. Mahremiyet kavramı sağlık alanında yalnızca bedensel olarak değil bilgi mahremiyeti, karar mahremiyeti, bilişsel mahremiyet, mekânsal mahremiyet gibi pek çok boyutu ile ele alınmalıdır. Kişisel sağlık verilerinin depolanması konusunda bilgi mahremiyetinin sağlanması önemlidir. Hakkında pek çok kanun, kanun hükmünde kararname, yönetmelik yayınlanan kişisel verilere ilişkin uygulama konusunda pek çok ihlal bulunmaktadır. Bu konuda tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de veri girişi yapılan E-nabız gibi sağlık sistemlerinde, sağlık verileri anonimleştirme, kriptolu şifreleme, barkod sistemi gibi çeşitli yöntemlerle korunmaktadır. Çalışmamızda bu sistemlerin yapısı ve çalışma şekli hakkında da bilgi verilecektir.

Günümüzde bilgi teknolojileri ve internetin geldiği noktada bilişim hem gizliliğini korumakta hem de serbest akışını sağlamaktadır. Bu bakımdan sağlık hukukunda mahremiyet konusu sadece hukukun değil aynı zamanda "enformatiğin", istatistiğin ve tıbbın da ele aldığı bir konudur. Çalışmamda bu tür makalelerden de yararlanılmıştır.

Literatüre bakıldığı zaman sağlık hukukunda kişisel sağlık verileri alanında mahremiyet konusu ile birlikte ele alan interdispliner çalışma sayısı azdır. Literatürdeki bu açığa karşılık olarak geliştirdiğimiz tez ile kişisel sağlık verilerinin korunması konusu mahremiyet bakış açısı ile ele alınıp karşılaştırmalı hukuk açısından incelenecektir.

(Anahtar kelimeler: mahremiyet, kişisel veri, sağlık verisi, dijitalleşme, sağlık hukuku)

SAĞLIK HUKUKUNDA MAHREMİYETİN KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA YERİ

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte kişisel verilerimiz kâğıt üstünde olmaktan çıkıp dijital ortamda saklanmaya başlanmış, bu durum hastanelere yönelik kayıt tutma konusunda veri mahremiyeti ile ilgili endişelere neden olmuştur.[1] Sağlık hukukunda mahremiyet, bireyin sağlık durumu ile ilgili bilgilerin, kişinin açık rızası olmaksızın üçüncü kişilerle paylaşılmaması ve sadece yetkili kişilerce sınırlı ölçüde işlenmesi anlamına gelir.[2] Mahremiyetin korunmasına ilişkin hukuki düzenlemeler, ülkeden ülkeye önemli farklılıklar göstermektedir. Avrupa Birliği (AB) ülkeleri, Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) çerçevesinde sıkı kurallar benimserken, Türkiye'de ise bu alandaki temel düzenleme 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) ve Sağlık Bakanlığı Yönetmelikleri ile belirlenmekte olup Yargıtay içtihatları ile şekillenmiştir. Bu farklı düzenlemeler mahremiyetin temel bir insan hakkı olmasına rağmen, farklı hukuk sistemlerinde nasıl yorumlandığını ve uygulandığını göstermektedir. Dünya nüfusunun artması ve yaşlanması beraberinde bazı sağlık sorunlarını da meydana getirmekte, bu hizmetlerin yapısı teknolojinin etkisiyle çeşitlenerek artmaktadır.[3] Geçmişten günümüze kamu hizmeti olan sağlık hizmetlerine erişimini düzenlerken ülkemizde pek çok düzenleme yapılmıştır[4], sağlık hizmeti sunan kurum ve personelin yükümlülüklerini [5] de anayasa, KHK, CBK, nizamname ve yönetmelik gibi hem asli hem de tali düzenlemeler ile ele alınmaktadır.[6] Bu bakımdan özel hukuk ve kamu hukuku açısından düzenlemekte böylece disiplinler arası hem de diğer bilimler ile ilişkisi bakımından multidisipliner bir hukuk alanı olmaktadır[7]. Özellikle dijitalleşme, elektronik sağlık kayıtları, veri tabanlarının uluslararası paylaşımı ve büyük veri analizlerinin kullanımıyla birlikte, mahremiyetin korunması sağlık hukukunun en kritik meselelerinden biri haline gelmiştir. Günümüzde dijitalleşmenin artması ve sağlık verilerinin büyük veri (big data) olarak işlenmesi, mahremiyet konusunu sağlık hukukunun en hassas ve güncel meselelerinden biri haline getirmiştir[8]. Mahremiyetin korunması, yalnızca hukuki bir zorunluluk değil, aynı zamanda etik bir olgu olarak da ön plana çıkmaktadır[9]. Çünkü hastalar hekime duydukları güven duygusu ile başkaları ile paylaşamayacağı çoğu sırrı paylaşmaktadırlar. Bu sebeple hekimler hasta ile olan ilişkilerinde hem mevzuata uymak hem de etik ilkelere, hastanın dini inanç ve düşüncelerine, toplumsal kural ve hassasiyetlere dikkat etmek durumundadır[10].Bu konuya ilişkin yasal düzenleme Yataklı

[1] Yüksel, G. (2019). Kişisel sağlık verilerinin hukuki korunması. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 6*(1), 1–10. https://izlik.org/JA57DL99NT, s. 10.
[2] Dülger, M. V. (2014). Protection of Personal Data In Health Law And Patient Privacy. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *1*(2), 43-80. https://izlik.org/JA59AM85DD, s.59.
[3] Perk, M. (2013). Türkiye-AB İlişkileri Perspektifinde Sosyal Güvenlik ve Sağlık Hukuku Reformu. Sosyal Güvence, 3, 41-46. https://doi.org/10.21441/sguz.2013317889, s.41.
[4] Demir Bayram, S. (2021). Sağlık Kamu Hizmetinin Dayanağı Olan Ve Sağlık Hakkını Güvence Altına Alan Düzenlemeler İle İlkeler. Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, 2, 175-240. https://doi.org/10.33432/ybuhukuk.899214, s.175.
[5] Gençosmanoğlu, D., & Omurtağ, G. Z. (2021). Sağlık Hukuku Açısından Farmakovijilans Sistemi. İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8(1), 211-234. https://izlik.org/JA59MK44XG, s.211.
[6] (Gençosmanoğlu & Omurtağ, 2021, s. 211).
[7] (Gençosmanoğlu & Omurtağ, 2021, s. 211).
[8] Véliz, C. (2019). Medical privacy and big data: A further reason in favour of public universal health-care coverage. In T. C. de Campos, J. Herring, & A. M. Phillips (Eds.), *Philosophical foundations of medical law* (pp. 306–319). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oso/9780198796558.003.0022, s.1.
[9] McCarthy R. L. (2008). Ethics and patient privacy. *Journal of the American Pharmacists Association : JAPhA*, *48*(6), e144–e154. https://doi.org/10.1331/JAPhA.2008.07144, s.115.
[10] Korkmaz, Y. (2020). Hasta Hakkı Olarak Özel Hayatın Korunması Bağlamında Beden Mahremiyeti. Uyuşmazlık

Sağlık Tesislerinde Acil Servis Hizmetlerinin Uygulama Usul Ve Esasları Hakkında Tebliği' nde düzenlenmiş olup acil servislerde yapılan her türlü tıbbi işlem sırasında hasta mahremiyetine, tıbbi etik kurallarına ve hasta hakları ilkelerine riayet edilmesinin zorunlu olduğu hüküm altına alınmıştır (m. 9/III). Bu konuda doktrinde açıkça belirtilmese de hekimin TBK m. 396/1 gereği özen yükümlülüğü altında olduğu söylenebilir. Ancak bu korumaya ilişkin hukuki yaklaşımlar ve düzenlemeler, ülkeler arasında önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Özellikle Avrupa Birliği ülkeleri, Türkiye gibi farklı hukuk sistemlerine sahip ülkelerde, sağlık verilerinin korunmasına yönelik hukuki çerçeve ve uygulamalar çeşitlilik arz etmektedir. Nitekim elektronik sağlık kayıt sistemleri, uzaktan sağlık hizmetleri (tele-tıp), mobil sağlık uygulamaları ve yapay zekâ temelli sağlık çözümleri gibi dijital uygulamaların hızla yayılması, kişisel sağlık verilerinin ulusal ve uluslararası düzeyde paylaşımını kolaylaştırmış; ancak bu durum aynı zamanda bireylerin mahremiyetinin ihlal edilmesi riskini de artırmıştır. Bu nedenle, mahremiyetin yalnızca ulusal mevzuatlarla değil, aynı zamanda uluslararası standartlar ve iş birlikleri ile de korunması gerektiği açıktır.

Kısaca bu çalışmada Türkiye, Avrupa Birliği ve İsviçre ülkeleri örneği üzerinden, farklı sistemlerin mahremiyet kavramını nasıl tanımladığı, hangi araçlarla koruduğu ve ne gibi hukuki sonuçlar doğurduğu karşılaştırmalı analiz yöntemiyle incelenecektir. Analiz beş temel aşama üzerinden yürütülecektir. Bunlar: (1) Kavramların Tanımlanması, (2) Hukuki Dayanaklar ve Düzenlemelerin İncelenmesi, (3) Hak İhlali Durumlarında Başvuru Yolları ve Yaptırımların Karşılaştırılması (4) Sonuç. olarak belirtilmiştir.

1. Mahremiyet (Privacy) Kavramı

Mahremiyet kavramını tanımlamak hukuki ve felsefi açıdan çok güçtür[11].Mahremiyetin çoğu birey için farklı anlam taşıması ve özel yaşam sınırları içinde olan konuları ele alması ve kültürden kültüre değişmesi bu kavramın açıklanmasını zorlaştırmaktadır[12]. Mahremiyet kavramı, köken itibariyle Arapça "haram" kökünden gelmekte olup "yasak, erişilemez, kutsal, evlenilmesi yasak olan[13]", "birisine ait olma"[14] anlamlarını içerir. Türk Dil Kurumu' na göre mahremiyet: gizlilik anlamına gelirken[15], İngilizce karşılığı olan "privacy" "bir topluluktan ve gözlemlerden uzak olma durumunu" ve ifade etmektedir[16]. Almanya' nın resmi sözlüğü Duden'e göre ise mahremiyet yerine iki kelime kullanılır: Privatsphäre[17] (kişisel alan, özel

Mahkemesi Dergisi, 15, 573-598. https://doi.org/10.18771/mdergi.757649, s.578.
[11] Solove, D. J. (2008). *Understanding privacy*. Harvard University Press. (GWU Legal Studies Research Paper No. 420; GWU Law School Public Law Research Paper No. 420). https://ssrn.com/abstract=1127888, s.13.
[12] Atalay, H. N. (2021). Mahremiyet Kapsamında Kişisel Sağlık Verilerinin Korunması Ve Depolanması. Journal of Academic Perspective on Social Studies, 1, 1-20. https://doi.org/10.35344/japss.786353
[13] Wehr, H., (1976). Arabic English Dictionary. Spoken Languages Services Inc., s.191.
"forbidden, inviolable, taboo, sacrosanct, holy, or sacred; unmarriageable, being in a degree of consanguinity precluding marriage (Islamic Law)".
[14] Lane, E. W. (n.d.). *An Arabic-English Lexicon*. https://lexicon.quranic-research.net/pdf/Page_2691.pdf (Original work published 1883) Erişim Tarihi:29.05.2026, s.2691.
[15] Türk Dil Kurumu. (2026). *Mahremiyet*. Güncel Türkçe Sözlük. Erişim tarihi 10 Mart 2026, https://sozluk.gov.tr/.
[16] Merriam Webster.(2026) *Privacy.*Digital Dictionary.Erişim tarihi 10 Mart 2026, https://www.merriam-webster.com/dictionary/privacy , "1 a.the quality or state of being apart from company or observation, 1 b. freedom from unauthorized intrusion, 2. secrecy".
[17]Duden. (2026). *Datenschutz.*Online Wörterbuch. Erişim tarihi 10 Mart 2026, https://www.duden.de/rechtschreibung/Privatsphaere " Privatsphäre: Sphäre, ganz persönlicher Bereich".

hayat), datenshutz: hukuki terim: kişisel verilerin kötüye kullanılmasının engellenmesi[18], bir vatandaşın kişisel verilerinin izinsiz işlenmesi, kaydedilmesi, depolanmasından korunması[19]. İsviçre Devleti'nin resmi terminoloji veri tabanı Termdat'a göre Datenschutz, hem kişisel verilerin korunması hem de özel yaşamın gizliliği kavramlarını ikili biçimde kapsamaktadır[20]. İsviçre Hukuku bakımından datenschutz kavramı bizdeki mahremiyet ile birebir örtüşmektedir. Ancak Almanca' da durum sadece kişisel verilerin korunmasını kapsamaktadır. Türkiye' de Türk Dil Kurumu' na göre sadece gizlilik olarak düzenlenmiş, özel hayata ilişkin olup olmadığı belirtilmemiş ve hukuki bir tanıma yer verilmemiştir[21]. Bu bakımdan diller arasındaki farklılık bizim mahremiyet konusundaki anlayışımızı da göstermektedir. Bu bakımdan datenschutz mahremiyettir denilmesi tam olarak doğru değildir Çünkü ülkesel ve kültürel farklılık gereği datenschutz Almanya'da ve İsviçre'de farklı anlama gelmektedir.

Özel hayatın gizliliği ise mahremiyetten daha dar mahremiyetin bir unsuru olarak düşünülebilir. Tıbbi bilgilerin gizliliği dediğimizde bu bilgilerin bir başkası ile paylaşılmaması anlaşılır. Ama tıbbi bilgilerin mahremiyeti dediğimizde bu bilgilerin başkaları ile paylaşılmamasının dışında, hastanın bedensel mahremiyeti, karar alma mahremiyeti, psikolojik mahremiyet, bilişsel mahremiyet ve bilgisel mahremiyeti kapsamaktadır.

A.Mahremiyetin başlıca bileşenleri:

a. Bilgi mahremiyeti hastaya ait olan bilgi ve belgelerin yetkisiz kişiler tarafından okunmasının engellenmesidir[22]. Gizlilik bilgi mahremiyetini korur.

b. Fiziksel mahremiyet Türk Hukuku'nda temelini Hasta Hakları Yönetmeliğinde bulmaktadır buna göre m. 21/d' ye göre 'tedavi ile doğrudan ilgisi olmayan kişilerin tıbbi müdahale sırasında bulunmaması' olarak belirtilerek hastanın bedeni fiziksel açıdan ilgisi olmayanlara kapatılmıştır.

c. Mekânsal mahremiyet ise sağlık çalışanlarının hastaların özel yaşam alanını korumaya özen göstermesi, hasta başında gösterilen nezaket ve davranış biçimleriyle sağlanır[23].

Bireyin içinde yaşadığı ortamın bireye özel olmasını ifade eder bu bakımdan hastanelerde odaların paravanla ayrılması ya da kapısının olması düşünülebilir[24].

---

[18]Duden. (2026). *Datenschutz.*Online Wörterbuch. Erişim tarihi 10 Mart 2026, https://www.duden.de/rechtschreibung/Datenschutz. "Datenschutz: Schutz der Bürger[innen] vor unbefugter Erhebung, Speicherung und Weitergabe von Daten (2, 3), die ihre Person betreffen".

[19] Drosdowski, G., Köster, R., & Müller, W. (1976). *Duden: Das große Wörterbuch der deutschen Sprache* (Bd. 2). Bibliographisches Institut.

[20] Termdat.(2026). *Datenschutz.* Die Terminologiedatenbank der Bundesverwaltung. Erişim tarihi 10 Mart 2026, https://www.termdat.bk.admin.ch/search/entry/52411?s=Datenschutz&sl=2,6,7,8,3&tl=2,6,7,8,3
"Rechtliche Massnahmen, die dem Schutz der Persönlichkeit und der Grundrechte von natürlichen Personen dienen, deren Daten durch private Personen oder Bundesorgane bearbeitet werden.
Definition source*nach Datenschutzgesetz, Art. 1 und Art. 2 Abs. 1 Bst. a-b (SR 235.1, Stand 2023-09)".*

[21] https://sozluk.gov.tr/?q=mahremiyet&aranan=, Erişim Tarihi:28.07.2026

[22] (Veliz, 2019, s. 3); Atalay.(2021) s.5

[23] (Veliz, 2019, s. 3)

[24] (Atalay, 2021).s.5.

d. Karar mahremiyeti: Yabancı kaynaklarda karar mahremiyeti Türk kaynaklarında psikolojik mahremiyet olarak düzenlenen şey ise bireylerin bilişsel duygu ve düşünceleri ile kendi varlığını sürdürebilmeleri yani karar alabilme serbestisine sahip olmaları bir diğer deyişle otonomi sahibi olmalarıdır[25]. Bu durum gizlilikten ziyade otonomi ve özgürlüğe sahip olmadır[26].

Mahremiyetin sağlık alanındaki yeri, bu bilginin doğrudan kişinin vücut bütünlüğü, genetik yapısı, ruh sağlığı, cinsel yaşamı ve tedavi süreçleri gibi son derece kişisel unsurları içermesinden kaynaklanır[27]. Bu bağlamda sağlık mahremiyeti, yalnızca bilgilerin gizliliği değil, aynı zamanda bireyin bedensel ve ruhsal sınırlarının saygı görmesi anlamına da gelir. Sağlık hukukunda mahremiyet hakkı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası temelinde bireyin temel hak ve özgürlüklerinden olan "özel hayatın gizliliği" ilkesi çerçevesinde değerlendirilebileceği gibi TMK, TCK, TBK ile ilişkisi içinde de değerlendirilmesi mümkündür.

Kısaca mahremiyet, sağlık hukukunun merkezinde yer alan ve hem bireyin kişilik haklarını hem de sağlık hizmetlerinin etik temellerini güvence altına alan çok boyutlu bir kavramdır. Bu kavram, sadece bilginin gizliliğiyle sınırlı kalmayıp, bireyin fiziksel, duygusal ve sosyal alanlarının tümünü kapsayan bir koruma rejimi sunar. Bu çerçevede mahremiyetin korunması; hekim-hasta ilişkisini güçlendiren, hasta güvenini tesis eden ve insan onurunu temel alan bir sağlık hizmeti anlayışının vazgeçilmez unsurudur.

Bunun yanı sıra, Türkiye'de Sağlık Bakanlığı, elektronik sağlık kayıt sistemlerinde veri güvenliği standartlarını belirleyen ikincil düzenlemelerle bu ilkeleri kurumsallaştırmıştır. Benzer biçimde ABD'de *Health Insurance Portability and Accountability Act* (HIPAA), sağlık bilgilerinin gizliliğini korumak için özel düzenlemeler getirerek bireylerin sağlık bilgilerinin yetkisiz erişimden korunmasını amaçlamıştır[28]. Bu durum, hukukun yalnızca uluslararası normları yansıtmakla kalmadığını, aynı zamanda etik ve sosyo-kültürel hassasiyetleri de dikkate alarak özgün koruma mekanizmaları geliştirdiğini göstermektedir.

B. Sağlık Hukukunda Mahremiyetin Temel İlkeleri

Dünya Sağlık Örgütü Avrupa ülkeleri için AB' nin kişisel verilere ilişkin yasal mevzuatı gereğince bazı ilkeler benimsenmiştir. Bu ilkeler 2020 yılında yılında sağlık bilişim sistemlerinde kişisel verilerin korunması, kamu sağlığına ilişkin prensipler ve prosedürler başlıklı raporunda, belirtilmiştir. Buna göre geçerli veri koruma yasalarına ve düzenlemelerine tam uyum sağlamak için, kişisel verileri işleyen gerçek veya tüzel kişiler aşağıdaki veri koruma ilkelerine uymalıdır[29]. ***a. Adil, yasal ve şeffaf olma:***Kişisel veriler, veri sahibine göre adil, yasal ve şeffaf bir şekilde işlenmelidir. Özellikle kişisel veriler, yasa

[25] (Atalay, 2021).s.5; (Kolfschooten, 2024, s. 4).
[26] (Veliz, 2019, s. 2).
[27] (Hermans, Herbert, E.G.M., 1997, s. 11-13).
[28] US Department of HHS. HIPAA, 1996, https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-104publ191/html/PLAW-104publ191.htm.
[29] World Health Organization Regional Office for Europe. (2020). *The protection of personal data in health information systems: Principles and processes for public health*. https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/2f9bfa5b-4fcd-4553-a211-6ea19686ea4d/content.

tarafından izin verilmedikçe, veri işleyenin ağır basan yasal menfaatine dayanmadıkça veya veri sahibinin rızası alınmadıkça işlenmemelidir[30].

b. Amaç sınırlaması: Kişisel veriler yalnızca bir veya daha fazla belirtilen ve yasal amaç için elde edilmeli ve bu amaç veya amaçlarla bağdaşmayan herhangi bir şekilde işlenmemelidir.

c. Doğruluk: Kişisel veriler doğru olmalı ve gerektiğinde güncel tutulmalıdır.

d. Veri minimizasyonu: Kişisel veriler, işlendikleri amaçla ilgili olarak yeterli, ilgili ve gerekli olanla sınırlı olmalıdır.

***e. Saklama sınırlaması*:** Herhangi bir amaç için işlenen kişisel veriler, bu amaçlar için gerekli olandan daha uzun süre saklanmamalıdır[31].

***f. Veri sahiplerinin hakları*:** Kişisel veriler, geçerli veri koruma yasalarında belirtilen veri sahiplerinin haklarına uygun olarak işlenecektir[32].

***g. Bütünlük ve gizlilik*:** Kişisel verilerin yetkisiz veya hukuka aykırı işlenmesine ve kişisel verilerin kazara kaybolmasına, değiştirilmesine veya zarar görmesine karşı uygun fiziksel, teknik, yasal ve organizasyonel önlemler alınacaktır[33].

h. Kişisel verilerin uluslararası transferi: Kişisel veriler, söz konusu ülke/kuruluş kişisel verilerin işlenmesiyle ilgili olarak veri sahiplerinin hak ve özgürlüklerinin yeterli düzeyde korunmasını sağlamadığı sürece üçüncü bir ülkeye veya uluslararası kuruluşa aktarılmayacaktır.

1. BÖLÜM TÜRK HUKUKUNDA SAĞLIK MAHREMİYETİ

6698 sayılı **Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK)** ile kişisel verilerin korunması alanında AB ile uyumlu bir yapı kurma yolunda adımlar atılmıştır. Sağlık verileri, 6. Maddede "özel nitelikli kişisel veri" olarak tanımlanmakta ve bu verilerin işlenmesi için özel düzenlemeler getirilmektedir [34]. Ancak uygulamada çeşitli boşluklar ve tartışmalar devam etmektedir Türkiye'de 2016 yılında yürürlüğe giren 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK), sağlık verilerini "özel nitelikli kişisel veri" olarak tanımlamış ve bu verilerin işlenmesine ilişkin koşulları sıkı kurallarla düzenlemiştir[35]. KVKK, GDPR ile uyumlu biçimde, sağlık verilerinin yalnızca ilgili kişinin açık rızasıyla veya kamu sağlığı ve koruyucu hekimlik gibi yasal istisnalar kapsamında işlenebilmesini belirtmiştir.

KVKK' ya göre ilgili kişi kişisel verilerinin işlenip işlenmediği, işlenmişse ne amaçla işlendiği, kişisel verilerin hangi kurumlar ile paylaşıldığı, kişisel verilerinin silinip yok edilmesini talep etme hakkına sahiptir. Bu bakımdan kişisel verilerin silinmesini talep etme hakkı ile bağlantılı olarak unutulma hakkı ilk olarak 20113 tarihinde Anayasa Mahkemesinin

[30] (World Health Organization Regional Office for Europe, 2020).
[31] (World Health Organization Regional Office for Europe, 2020).
[32] (World Health Organization Regional Office for Europe, 2020).
[33] (World Health Organization Regional Office for Europe, 2020).
[34] Yüksel, G. (2019). Kişisel sağlık verilerinin hukuki korunması. Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 6(1), 1-10. https://izlik.org/JA57DL99NT, s.1.
[35] (KVKK, 2016).

2013/5653 sayılı kararı ile açıklığa kavuşmuş, bu bakımdan aslında Türk Hukuku'nda düzenlenmemiş olsa da Anayasa madde 20/3 ' te yer alan kişisel verilerin korunması hakkı ile bağlantılı olduğunu belirterek normatif dayanak gösterilmiştir[36].
Kişisel verilerin silinmesini talep etme hakkı olduğu kadar. Unutulma hakkı da önemlidir. İsviçre. Mahkeme kararlarında da unutulma hakkı düzenlenmiştir. Kişi geçmişte yaşadığı bir rahatsızlık nedeniyle geleceğine dair bazı endişeleri olabilir bunları unutmak istemiş olabilir bu nedenle unutulma hakkını kullanabilir[37].

Doktrinde tıbbi kayıt kavramının çeşitli şekilde tanımlandığı görülmektedir. Bu tanımlardan birinde Tıbbi kayıt, "hekim veya diğer sağlık personelince hazırlanan, hasta veya üçüncü kişilerce verilen bilgilerden hareketle yakut hekimce gerçekleştirilen teşhis ve tedavi faaliyetine ilişkin değerlendirmeleri sonucu oluşturulan, tıbben öngörülmüş amaçlara hizmet eden, kağıt veya elektronik ortam üzerine kaydedilmiş her türlü bilgi ve belgeyi" ifade etmektedir[38].

Örnek olarak acil servis, klinik, poliklinik, röntgen, laboratuvar ve ameliyathane gibi tıbbi hizmetler kapsamında düzenlenen hastanın kimlik ve sağlık bilgilerini içeren evrak üzerinde ve bilgisayarda tutulan kayıtlar verilebilir. Tıbbi kayıtların tutulması ve belirli bir süre için saklanmasındaki fayda hastanın hekim tarafından kendisine uygulanan tedavi ve konulan tanıyı öğrenmesi, bu bilgileri bir sonraki başvurusunda kullanabilmesi, zamandan ve bütçeden tasarruf sağlaması, hekim veya özel hastanenin hasta ile arasında ileride meydana gelmesi muhtemel bir uyuşmazlıkta hekimin veya hastanın iddia ve savunmalarını ispatlamaları ve kendilerini korumaları bakımından da önemlidir.
Tıbbi kayıtlar hastanın kişisel sağlık verilerini içerdiği için hassas kişisel veri kategorisindedir[39].

Hukuk açısından en değerli varlık olarak kabul edilen kişi gerek devlet gerekse diğer kişiler tarafından açık bir hedef durumundadır[40]. Kişi dar anlamda hak ehliyetine sahip bulunmayı ifade ederken geniş anlamda kişilik hakkının konusunu oluşturan değerler bütünüdür[41]. Kişilik kişi kavramından daha geniştir bir değerler toplamını ifade eder[42]. Kişilik: İnsanın kendisine bağlı fiziki, manevi hukuki değer ve varlıkların bütünüdür[43]. Kişinin kişisel değerleri üzerinde sahip olduğu ve herkese karşı ileri sürebileceği mutlak bir hak olarak ortaya çıkan kişilik hakkı, genel çerçeve bir hak olarak kabul edildiğinde, kişiliğin korunmasında en yüksek himayeyi gerektirmektedir [44].

[36] İpek Sağlam.(2017). Unutulma Hakkı. Medeni Kanun'un Ve Borçlar Kanunu'nun 90. Yılı Uluslararası Sempozyumu 1926'dan Günümüzetürk - İsviçre Medeni Hukuku 17 - 18 - 19 - Şubat c.1,Yetkin Yayınları. s.692.
[37] (Küpeli, C. (2016). Şiddet mağduru kadınların unutulma hakkı. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22(1), 229–238. https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/article/290662) s.229.
[38] Caner Taşatan, 2017 Hekimin Kayıt Tutma Yükümlülüğü Kapsamında Tıbbi Kayıtlar**,** İstanbul, On iki levha, s.24.
[39] (Alçın, 2022, s. 365).
[40] Özel, S. (2004). *Uluslararası alanda medya ve internette kişilik hakkının korunması* (s. 24). Seçkin Yayıncılık.
[41] (Özel, 2004, s. 24).
[42] (Akgül, 2016, s. 71).
[43] (Akgül, 2016, s. 72).
[44] (Akgül, 2016, s. 72).; (Özel, 2004, s. 183).

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Kişilik kişinin hukuken korunmaya değer bulduğu hukuki bedeni ve manevi nitelikteki varlıkların bütünü olarak da tanımlanabilir[45].

Sağlık alanında kişinin kişilik hakları maddi bütünlüğüne ilişkin değerler (hayat, sağlık ve beden tamlığı) olup manevi bütünlüğüne ilişkin değerleri o kişinin toplum içindeki itibarı ve saygınlığıdır. Bu bakıma sınırlayıcı bir yaklaşımdan uzak her somut olayın niteliğine göre değerlendirmek gerekir. Örneğin hekimin hastasının resimlerini sosyal medyada paylaşması bir kişilik hakkı ihlali olabilirken, hastanın bakım odasına izinsiz girilmesi de kişilik hakkı ihlali olabilir. Türk Hukukunda kişiliğin korunması hem kamu hem de özel hukukta ele alınmıştır. Kamu hukuku bakımından Anayasa' nın 12. maddesi kişinin kişiliğine bağlı vazgeçilemez ve devredilemez haklarından bahsederken, 17. maddesi yaşam hakkını düzenlemiştir[46]. Özel hukuk bakımından Türk Medeni Kanunu' nun 24. maddesi, kişilik haklarının korunmasını düzenlemiştir. Kişiliğin başlangıcı TMK m. 28' de düzenlenmiş buna göre kişilik çocuğun tam ve sağ olarak doğduğu anda başlar ve ölümle sona ermektedir.
Kişiliğin maddi bütünlüğü ve manevi bütünlüğü olmak üzere iki boyutu vardır. Maddi bütünlüğüne ilişkin değerlere hayat, sağlık ve beden tamlığı olarak sayılırken, manevi boyutunu oluşturan elementler ad, şeref ve haysiyet, özgürlükler, resim ve hayat alanıdır. Türk ve İsviçre hukuku(TMK m. 24; İMK m. 28) genel bir kişilik hakkının varlığını kabul etmiş, Alman Medeni Kanunu' nun aksine münferit değerleri saymamıştır[47]. Bu durum kişiliği oluşturan maddi ve manevi değerlerin kişiliğin içinde olduğunu kabule engel değildir. Zaten Türk Öğretisinde bu şekilde bir bütün olarak kabul edilmektedir. Örneğin Alman MK m. 823/1 hayat, vücut tamlığı, sağlık, hürriyet, mülkiyet ve diğer hakların ihlalini hükme bağlamıştır[48]. Bugün gerek İsviçre gerek Türk Hukukunda ad gibi bazı kişisel varlıklar özel olarak düzenlenmiştir[49].

Kişiliğin serbestçe geliştirilmesi hakkı olarak ifade edilen kişilik hakkının temel ödevi insan onurunu kişinin dar yaşam alanını ve bunların koşullarını güvence altına almaktır[50].

a. Sağlık Verilerine İlişkin Özel Düzenlemeler

i. Tababet ve Şubatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun

72. maddesinde hekimler, dişçiler, ebeler ve mahalli sağlık personellerine (sıhhiye memuru) hastaların isim ve hüviyetini bildiren protokol defteri tutma yükümlülüğü getirmiştir[51]. Bu bakımdan tıbbi kayıt tutma yükümlülüğü getirmiştir.[52]

ii. Umumi Hıfzısıhha Kanunu

Umumi Hıfzısıhha Kanunu' nun 104. Maddesinde hekimler için zührevi hastalıklarla ilgili olarak her ay düzenli olarak protokol defter tutma yükümlülüğü getirilmiş ve bu kayıtların

[45] Akgül,2016; Dural s.8.
[46] Dural, M., Öğüz, T. (2017) *Türk Özel Hukuku Cilt 2 Kişiler Hukuku*, Filiz Kitabevi. s.104.
[47] (Özel, 2004, s. 27).
[48] (Özel, 2004, s. 28).
[49] (Dural, 2017, s. 100).
[50] (Akgül, 2016, s. 71).
[51] (https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1219.pdf, Erişim Tarihi: 22.05.2026).
[52] (https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1219.pdf, Erişim Tarihi:22.05.2026).

mahrem olması gerektiği, hastaların kimliğini ifşa etmenin cezai bir boyutunun olduğu düzenlenmiştir[53].

iii. Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi

"Tabip ve diş tabibi, meslek ve sanatının icrası vesilesiyle muttali olduğu sırları, kanuni zorunluluk açıklayamayacağı,. Tıbbi toplantılarda takdim edilen veya yayınlarda bahis konusu olan vakalarda, hastanın kimliğinin açıklanamayacağı belirtilmiştir[54].

iv. Organ Ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılanması Ve Nakli Hakkında Kanun

Bilgi verme ve araştırma yükümlülüğü başlıklı 7. Maddesinde hekimlere akrabalık ilişkisi haricinde alıcı ve vericinin kimlik bilgilerini gizli tutma yükümlülüğü getirilmiştir[55].

v. Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği

Madde 7 – Poliklinik muayenelerinde gizlilik prensiplerine riayet esastır. Burada, halkın gelenek ve ahlak kurallarına saygı gösterilir. Hastalar teker teker muayene edilir. Muayene esnasında poliklinik odasında tıp ve yardımcı tıp meslekleri personelinden başka kimsenin bulunmaması gerekir. Ancak hasta isterse ailesinden biri veya bir yakını bulunabilir[56].

vi. Hasta Hakları Yönetmeliği

*Madde 5- f) **Kanun ile müsaade edilen haller ile tıbbizorunluluklar dışında, hastanın özel hayatının ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.[57]"***

i. **Kişisel Sağlık Verileri Hakkında Yönetmelik**

İlgili yönetmeliğe göre

"Kişisel sağlık verisi: Kimliği belirli ya da belirlenebilir gerçek kişi- nin fiziksel ve ruhsal sağlığına ilişkin her türlü bilgi ile kişiye sunulan sağlık hizmetiyle ilgili bilgileri"ni ifade etmektedir.

ii. **Kişisel Sağlık Verilerinin İşlenmesi ve Mahremiyetinin Sağlanması Hakkında Yönetmelik**

İlgili yönetmeliğe göre,

"**Kişisel sağlık verisi**: Kimliği belirli veya belirlenebilir gerçek kişiye ilişkin her türlü sağlık bilgisini" ifade etmektedir.[58]

iii. Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik

Madde 27. F' ye göre *" Hasta bilgilerinin gizliliği ilkeleri ihlaledilemez.[59]"*

---

[53] (https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1593.pdf, Erişim Tarihi:22.05.2026).
[54] (https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.3.412578.pdf, Erişim Tarihi:22.05.2026).
[55] (https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2238&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5, Erişim Tarihi:22.05.2026).
[56] (https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=85319&MevzuatTur=3&MevzuatTertip=5, Erişim Tarihi:22.05.2026).
[57] (https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4847&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5, Erişim Tarihi: 16.06.2026).
[58] (https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161020-1.htm, Erişim Tarihi: 16.06.2026).
[59] (https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20085&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5, Erişim Tarihi: 16.06.2026).

iv. Özel Hastaneler Yönetmeliği

Madde 66/ F.1/O' e göre*" Özel hastanelerde hasta mahremiyeti ile hasta bilgilerinin gizliliği ilkeleri ihlaledilemez.*[60]*"*

2.BÖLÜM AB HUKUKUNDA SAĞLIK MAHREMİYETİ

AB Hukukunda sağlık mahremiyetini ele alabilmek için tarihsel açıdan bakmak gerekir. Sağlık verilerinin mahremiyeti esasında kişisel verilerin korunmasına dayalıdır. Kişisel verilerin korunması, 1960'lı yıllarda tartışılmaya, 1970'li yıllarda ise hukuki düzenlemelere konu olmaya başlamıştır[61].

AB' de sağlık verileri ve mahremiyet ilk olarak hasta haklarını düzenleyen Hastaların Hakları ve Yükümlülükleri bölümünü içeren Fransız Kararnamesidir[62]AB' de hasta hakları bireysel ve sosyal haklara bu bakımdan "AB' nin temel sözleşmesinde yer alan temel ilkelere eşitlik, ayrım yapmama ve orantılığa dayanmaktadır[63]". İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer alan insan onuru ve eşitlik haklarına da dayanmaktadır ve bu bakımdan önem taşımaktadır[64]. GDPR (General Data Protection Regulation), kişisel verilerin korunmasına ilişkin en kapsamlı ve sert düzenlemelerden biridir. Sağlık verisi gibi özel nitelikli verilerinişlenmesine dair ayrıntılı hükümler içermektedir. GDPR, uluslararası veri transferi, açık rıza, veri minimizasyonu gibi birçok modern ilkenin uygulandığı örnek rejim olarak kabul edilir [65].

Mahremiyet hakkı AB' de ilk defa 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (*European Convention on Human Rights*[66]) madde 8 ile ""Herkesin özel hayatına, aile hayatına, evine ve yazışmalarına saygı gösterilme hakkı vardır." şeklinde düzenlenmiş olup bu husus Avrupa Temel Haklar Şartı' nda ilerleyen yıllarda takip edilmiştir[67]. Avrupa mahremiyet hukuku temelini aile ve özel yaşamın gizliliğini garanti altına alan Avrupa Temel Haklar Şartı[68]' nın 7. ve 8. maddesi oluşturmaktadır. Teknoloji ve internetin gelişimi ile bu hüküm uygulamada bazı eksikliklere yol açınca 1995 tarihinde Avrupa Veri Koruma Direktifi (*95/46*

[60] (https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=41265&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5, Erişim Tarihi: 16.06.2026).
[61] (Bilir, 2020, s. 314).
[62] Sert, G., (2004). Uluslararası Bildirgeler ve Tıp Etiği Açısından Hasta Hakları . İstanbul: Seçkin Yayınevi. s.36 " Tanınan ilk hasta hakkı her hastanın kendi yatağına sahip olma hakkı olarak belirtilmiştir."
[63] Hermans, H. E. G. M. (1997). Patients' rights in the European Union: Cross-border care as an example of the right to health care. *European Journal of Public Health, 7*(Suppl. 3), 11–17. https://doi.org/10.1093/eurpub/7.suppl_3.11, s.11-13.
[64] **(Hermans, 1997,s.11,12,13);** General Data Protection Regulation (GDPR), Regulation (EU) 2016/679 4 May 2016.
[65] Voigt, P., & Bussche, A. V. D. (n.d.). The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Practical Guide (2nd 9ed.).Springer Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-62328-8, https://www.scribd.com/document/369822372/The-EU-GDPR-A-practical-Guide-Paul-Voigt-pdf, s.XII, 339, s.1.
[66] Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 005) olarak bilinmektedir. (https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=005, Erişim Tarihi:10.06.2026).
[67] (Walford, What Is GDPR, the EU's New Data Protection Law?, 2025).
[68] (Charter of Fundamental Rights of the European Union 2000/c/364/01).

EC European Data Protection Directive) ile her üye devletin kendi uygulama yasasına sahip olduğu asgari veri gizliliği ve güvenlik standartlarının belirleme amacıyla yürürlüğe girmiştir[69].

Bu konuda en temel düzenleme 2016 tarihli GDPR *(General Data Protection Regulation*) (Genel Veri Koruma Tüzüğü) olarak bilinmektedir. Bunun dışında Almanya' nın kişisel veri alanında güzel bir örnek teşkil ettiğini söylemek mümkündür. 1970 yılında Almanya'nın Hessen eyaletinde kabul edilen "Veri Koruma Kanunu" bu alanda ülkesellik bazında Avrupa' da ve Dünya' da ve ilk kabul edilen kanundur.

1983 tarihli Alman Anayasa Mahkemesi' nin vermiş olduğu bir kararda " bilgilerin geleceğini belirleme hakkı "(*Informationelle Selbstbestimmung)* İngilizce karşılığı ile "*informational self determination"* ilk olarak belirtilmiş bu durum ilerleyen yıllarda farklı hukuk sistemleri tarafından benimsenmiştir[70].

Avrupa' da sağlık mahremiyeti uluslararası sözleşmeler ile gelişmiş olsa da tüm Avrupa açısından yaptırıma tabi bir hukuk sisteminden bahsetmek mümkün değildir[71]. Sağlık mahremiyeti esasen hastanın mahremiyetini konu edinir ve hasta hakkının içinde ele alınır. Hasta hakları, hasta mahremiyeti ile ilgili yaptırımlar içeren hukuki belgeler ulusal düzeydedir[72]. Bu bakımdan daha önce belirttiğimiz gibi AB Hukuku ikincil mevzuat olarak uygulanmaktadır. AB Hukukunda gizlilikle ilgili düzenlemeler ikincil mevzuat olarak anlaşılması gerekmektedir. Örneğin Norveç, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, Litvanya, İzlanda, Letonya, Macaristan, Polanya'da hasta hakları ile ilgili kanun bulunmakla beraber, çoğu Avrupa ülkesinde hasta hakları birden fazla yasal düzenlemenin içinde bulunmaktadır[73].

1. Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma

Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın (*Treaty on the Functioning of the European Union*[74]) 16. maddesi uyarınca, kişisel verilerin korunması bir temel hak olarak kabul edilmekte olup, AB kurumlarının, bağımsız otoritelerin denetimine tabi olmak kaydıyla, veri koruma ve verilerin serbest dolaşımı konusunda kurallar koyma yetkisine sahip olduğu belirtilmiştir[75].

AB Hukukunda kişisel verilerle ilgili pek çok yönetmelik olsa da sağlık hukuku özelinde toparlanmış bir mevzuat bulunmaktadır. Buna European Health Data Space Regulation denilmektedir[76]. Konu ile ilgisi olan mevzuatları parça parça seçip maddeler üzerinden örneklendirme yapılacaktır.

---

[69] (Walford, What Is GDPR, the EU's New Data Protection Law?, 2025).
[70] (Küzeci, 2010, s. 145).
[71] (Yanardağ, 2013, s. 34).
[72] (Yanardağ, 2013, s. 34).
[73] (Yanardağ, 2013, s. 34).
[74] (https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/2025-03-15, 2016) Erişim Tarihi:21.05.2026
[75]Wex. (2025). *EU data privacy laws*. Legal Information Institute, Cornell Law School. https://www.law.cornell.edu/wex/eu_data_privacy_laws , Erişim Tarihi:10..06.2026.
[76] (https://health.ec.europa.eu/ehealth-digital-health-and-care/european-health-data-space-regulation-ehds_en, 2026, Erişim Tarihi:10.06.2026).

2.Avrupa Hasta Hakları Şartı

Avrupa Hasta Hakları Şartı *(European Charter of Patients' Rights)* 2002 yılında Roma'da *Active Citizenship Network* (Aktif Vatandaşlık Ağı) öncülüğünde kurulan ve Avrupa Birliği kurumlarınca desteklenen sivil toplum odaklı bir metindir. Şart, Avrupa çapında hastaların sağlık hizmetlerine erişimini ve insan onurunu korumayı amaçlayan **14 temel hasta hakkı** tanımlar.

3.Genel Veri Koruma Tüzüğü

Genel Veri Koruma Tüzüğü olarak bilinen GDPR (*General Data Protection Regulation EU 2016/679)* 2018'de yürürlüğe girerek kendinden önceki gizlilikle ilgili mevzuat kurallarını geçersiz hale getirmiş ve bugün AB' deki en temel hukuki enstrümandır[77]. GDPR AB' ye üye devletler arasında doğrudan uygulanabilir, bireylerin haklarının güçlendirilmesi, katı rıza gereksinimleri, veri işleyenlerin ve veri sahiplerinin hukuki sorumluluğu ve ihlaller için ciddi cezalar öngören bir dizi hukuk kuralı belirlemiştir[78]. GDPR' ın genişletici etkiye sahip olan yükümlülükler zinciri Hollanda tarafından 2016[79],

4. E-Gizlilik Direktifi 2002/58/EC

2002 yılında yürlüğe giren E-Gizlilik Direktifi (İngilizcesi directive olduğundan direktif olarak çevrilmiştir) elektronik haberleşme alanında kişisel veriler bakımından bireysel mahremiyeti korumayı amaçlamaktadır[80].

5. Ağ ve Bilgi Sistemleri Direktifi

Ağ ve Bilgi Sistemleri Direktifi *(Directive on Security of Network and Information Systems) (NIS Directive (EU) 2016/1148)* öncelikle 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. Temelde, sibergüvenlik yönetimi, altyapısı ve dijital hizmet sağlayıcılar için zorunlu güvenlik önlemleri getirmiştir.

6.Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi

Kişisel tıbbi verilerin gizliliği kavramı genel kamuoyu ve sağlık profesyonelleri tarafından yaygın olarak kabul görmüş olsa da, ciddi suçlarla mücadele etmek veya hizmetlerin verimliliğini artırmak amacıyla hükümetler tarafından erişim istenmektedir. Siber suçların kapsamı çok geniş olmakla beraber sağlık alanında karşımıza çıkış şekli bellidir. Örneğin büyük işletmelerin rekabet avantajını artırmak veya maliyetlerini düşürmek için ayrıntılı kişisel verileri kullanmak istemesi ve elektronik kayıtların hacklenmesi, verilerin izinsiz aktarımı gibi.

[77] (Wex, 2025).
[78] (Wex, 2025).
[79] (Bundesdatenschuztgesetz, Section 42a).
[80] (Aksoy & Halıcıoğlu, 2021, s. 64).

Bu durumda mevcut bilgi işlem olanaklarının gerektirdiği en son teknolojiye uygun güvenlik önlemlerini almayan sağlık kuruluşları potansiyel olarak ciddi saldırı tehdidi altındadır.

3.BÖLÜM İSVİÇRE HUKUKUNDA SAĞLIK MAHREMİYETİ

İsviçre, resmî adıyla İsviçre Konfederasyonu, Batı, Orta ve Güney Avrupa'nın kesişme noktasında bulunan bir ülke olup başkenti Bern' dir. İsviçre 26 kantondan oluşan federal bir devlettir[81]. İlk İsviçre Anayasası 1291 tarihinde 3 kanton arasında savunma ittifakı olarak yapılmıştır[82]. Resmi anayasa ise ilk olarak 1848 yılında yapılmıştır[83]. O tarihten günümüze çokça anayasa değişikliği yapılmıştır.

İsviçre Hukuku' nda sağlık hukukunda mahremiyet temelde altıya ayrılmaktadır. Bunlar: FADP, FDP/O, EPRA, Human Research Act, Anayasal Haklar ve mesleki gizlilik ve etik kurallardır. **(1) Federal Act on Data Protection – FADP:** İsviçre'nin temel kişisel veri koruma kanunudur ve kişisel verilerin işlenmesini düzenler. Sağlık verileri, özellikle hassas kişisel veri kategorisinde yer alır ve daha sıkı kurallara tabidir. Sağlık durumu, hastalık bilgileri, genetik ve biyometrik veriler gibi bilgiler bu kapsamda değerlendirilir[84]. **(2) Federal Veri Koruma Yönetmeliği (FDP/O):** FADP'ye bağlı olarak çıkarılan düzenlemedir. FADP'de belirtilen genel kuralların nasıl uygulanacağını daha ayrıntılı olarak belirler. **(3) Elektronik Hasta Dosyası Yasası (EPRA):** İsviçre'de elektronik hasta kayıtları (Electronic Patient Record – EPR/EPA) için özel bir hukuki çerçevedir. **(4) İnsan Araştırmaları Yasası / Araştırma Düzenlemeleri:** Araştırmalarda sağlık verilerinin kullanımı ayrıca Human Research Act gibi düzenlemelere tabidir. Bu kanunlar, bilgilendirilmiş onam, etik kurullar ve koruma standartlarını belirler[85]. **(5) İsviçre Federal Anayasası:** İsviçre Federal Anayasası kişisel mahremiyet ve veri korunmasını genel bir hak olarak korur; bu, FADP'ye dayanak oluşturur[86]. **(6) Mesleki Sır ve Sağlık Personeline Yüklenen Gizlilik Yükümlülüğü:** Sağlık personeli, mesleki sır kapsamında hasta verilerinin gizliliğini korumakla yükümlüdür; bu, FADP'nin ötesinde mesleki etik ve ceza hukuku hükümlerini de içerir. İsviçre Tabipleri Birliği' nin (FMH) meslek kuralları[87], İsviçre Tıp Bilimler Akademisi[88]' nin tıbbi etik kılavuzları hekimler

[81] (Oğuzman & Barlas, 2016, s. 20).
[82] US Department of State Breau of European Affairs.(1999). Switzerland: Background Notes, https://1997-2001.state.gov/background_notes/switzerland_9905_bgn.html, Erişim Tarihi:10.06.2026.
[83] (US Department of State Bureau of European Affairs, 1999).
[84] (audit.healthcare-manufaktur.de, 2026, Erişim Tarihi:15.03.2026).
[85] (https://gensuisse.ch/en/themes/data-science/health-data/?utm_, 2026, Erişim Tarihi 15.03.2026).
[86] (https://forschungsdaten.info/fr/fdm-im-deutschspachigen-raum/schweiz/legal-ethical-issues/protection-of-data-privacy/?utm, 2026 Erişim Tarihi 15.03.2026).
[86] Trench, B. (2007). How the Internet changed science journalism. In M. W. Bauer & M. Bucchi (Eds.), *Journalism, science and society: Science communication between news and public relations* (pp. 133–142). Routledge. https://doras.dcu.ie/3628/1/internet_science_journalism.pdf, s.136.
[87] https://fmh.ch/ueber-die-fmh/statuten-reglemente.cfm, Erişim Tarihi:26.07.2026
[88] https://www.samw.ch/en/Ethics/Medical-ethical-Guidelines.html, Erişim Tarihi: 26.07.2026

açısından bağlayıcı kurallar içermektedir. Aynı zamanda İsviçre uluslararası tıp etiği standartları açısından Dünya Tabipler Birliği(WMA)' nin bildirgeleri ile bağlıdır.

Kişiliğin korunmasına ilişkin hükümler kişiliğin tüm değerlerini korur. Bu bakıma kişinin sosyal güvenlik kaydı, sağlık verileri, genetik bilgiler, etnik köken, din vs. hepsini kapsamaktadır. İsviçre hukukunda kişiliğin korunmasına ilişkin hükümler ZGB olarak bilinen İsveç Medeni Kanunu' nda bulunmaktadır. İsveç Medeni Kanunu (210 sayılı Kanun) madde 28 f.1 hükmüne göre, kişiliği hukuka aykırı olarak saldırıya uğrayan kimse hakimden hukuki koruma isteyebilir[89]. Bu hüküm aynı zamanda Bu yönü ile Türk Hukukundaki TMK m. 24 hükmüne benzemektedir. İsviçre öğretisine göre, kişilik değerlerini üç gruba ayırmaktadır[90]. Bu ayrıma göre kişilik değerleri, fiziksel, duygusal ve sosyal kişilik değerleri olmak üzere üçe ayrılır[91].

İsviçre hukukuna göre sağlık verileri, bir bireyin sağlık durumuyla ilgili kişisel bilgilerdir. Bunlar arasında teşhisler, tedaviler, ilaçlar, laboratuvar sonuçları ve genetik bilgiler yer alır. İsviçre'de sağlık verileri, Federal Veri Koruma Yasası'nın (FADP) 5. maddesinin c bendine göre özellikle hassas kişisel veriler olarak sınıflandırılır. Bu veriler, hastalık ilerlemesi, tedavi etkinliği ve yeni tedavi yaklaşımları hakkında bilgi sağlayabildikleri için araştırma açısından son derece değerlidir. Araştırmacılara kalıpları belirleme ve yeni tıbbi stratejiler geliştirme olanağı sunarlar. İsviçre Hukuku' na göre hastadan tıbbi kayıt tutma yükümlülüğünün yanında bilgi sağlama ve aydınlatma yükümlülüğü de vardır[92]. Federal Veri Koruma Komiserliği hastane vb. kurumlar için aydınlatılmış onam formlarının kişisel verilerin gizliliğine dair FADP yasasına uygun hazırlamaları gerektiği yönünde beyanda bulunmuştur[93]. FADP madde 19' a göre kişisel veriler toplanırken bilgi sağlama yükümlülüğü öngörülmüştür. Buna göre doktorlar, hastane vb. kurumlar hastaların kişisel verilerini şeffaflık ilkesi gereği detaylıca düzenlemeleri gerekmektedir.

SONUÇ

Çalışmamız ile Sağlık Hukuku' nda mahremiyet karşılaştırmalı hukuk perspektifi ile ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle mahremiyetin farklı hukuk sistemlerindeki tanımına yer verilerek mahremiyetin kavramsal çerçevesi anlatılmıştır. Tezimizin ilerleyen bölümlerinde Türk Hukuku, ABD Hukuku, AB Hukuku ve İsviçre Hukuku açısından sağlık verilerinin mahremiyeti ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle ilgili ülkenin hukuk sistemine göre mahremiyetin ne olduğu, konumuzla ilgili düzenlemeler, kişisel veriler ile ilgili genel

[89] (Scweizerische Eidgenossenschaft, 2024, 32nd Annual Report 2024/2025 Federal Data Protection and Information Commissioner.; Işık, E. (2021). Bir Kişilik Değeri Olarak Kişinin Resmi. İstanbul Hukuk Mecmuası, 78(4), 1723-1746. https://doi.org/10.26650/mecmua.2020.78.4.0001, s.1730.
[90] (Işık, 2020, s. 1730).” İsviçre öğretisine atıf yapmıştır.”
[91] (Işık, 2020, s. 1730).” İsviçre öğretisine atıf yapılmıştır.”
[92]Schweizerische Eidgenossenschaft, (2024).
[93] (Schweizerische Eidgenossenschaft, 2024).

düzenlemeler ve sağlık hukukunda kişisel veriler ile ilgili özel düzenlemeler analiz edilerek Türk Hukuku ile karşılaştırılmıştır. Bu manada çokça şekil ve tablo kullanılarak görsel açıdan etkin bir öğrenme ve anlatım modeli benimsenmiştir. Tezimiz bu yönü ile de literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

KAYNAKÇA

Yüksel, G. (2019). Kişisel sağlık verilerinin hukuki korunması. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 6*(1), 1–10. https://izlik.org/JA57DL99NT, s. 10.

Dülger, M. V. (2014). Protection of Personal Data In Health Law And Patient Privacy. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *1*(2), 43-80. https://izlik.org/JA59AM85DD, s.59.

Perk, M. (2013). Türkiye-AB İlişkileri Perspektifinde Sosyal Güvenlik ve Sağlık Hukuku Reformu. Sosyal Güvence, 3, 41-46. https://doi.org/10.21441/sguz.2013317889, s.41.

Demir Bayram, S. (2021). Sağlık Kamu Hizmetinin Dayanağı Olan Ve Sağlık Hakkını Güvence Altına Alan Düzenlemeler İle İlkeler. Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, 2, 175-240. https://doi.org/10.33432/ybuhukuk.899214, s.175.

Gençosmanoğlu, D., & Omurtağ, G. Z. (2021). Sağlık Hukuku Açısından Farmakovijilans Sistemi. İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8(1), 211-234. https://izlik.org/JA59MK44XG, s.211.

Véliz, C. (2019). Medical privacy and big data: A further reason in favour of public universal health-care coverage. In T. C. de Campos, J. Herring, & A. M. Phillips (Eds.), *Philosophical foundations of medical law* (pp. 306–319). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oso/9780198796558.003.0022, s.1.

McCarthy R. L. (2008). Ethics and patient privacy. *Journal of the American Pharmacists Association : JAPhA*, *48*(6), e144–e154. https://doi.org/10.1331/JAPhA.2008.07144, s.115.

Korkmaz, Y. (2020). Hasta Hakkı Olarak Özel Hayatın Korunması Bağlamında Beden Mahremiyeti. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 15, 573-598. https://doi.org/10.18771/mdergi.757649, s.578.

Solove, D. J. (2008). *Understanding privacy*. Harvard University Press. (GWU Legal Studies Research Paper No. 420; GWU Law School Public Law Research Paper No. 420). https://ssrn.com/abstract=1127888, s.13.

Atalay, H. N. (2021). Mahremiyet Kapsamında Kişisel Sağlık Verilerinin Korunması Ve Depolanması. Journal of Academic Perspective on Social Studies, 1, 1-20. https://doi.org/10.35344/japss.786353

Wehr, H., (1976). Arabic English Dictionary. Spoken Languages Services Inc., s.191.

Lane, E. W. (n.d.). *An Arabic-English Lexicon*. https://lexicon.quranic-research.net/pdf/Page_2691.pdf (Original work published 1883) Erişim Tarihi:29.05.2026, s.2691.

Türk Dil Kurumu. (2026). *Mahremiyet*. Güncel Türkçe Sözlük. Erişim tarihi 10 Mart 2026, https://sozluk.gov.tr/.

Merriam Webster.(2026) *Privacy*.Digital Dictionary.Erişim tarihi 10 Mart 2026, https://www.merriam-webster.com/dictionary/privacy ,

Duden. (2026). *Datenschutz*.Online Wörterbuch. Erişim tarihi 10 Mart 2026, https://www.duden.de/rechtschreibung/Privatsphaere " Privatsphäre: Sphäre, ganz persönlicher Bereich".

Duden. (2026). *Datenschutz*.Online Wörterbuch. Erişim tarihi 10 Mart 2026, https://www.duden.de/rechtschreibung/Datenschutz. "Datenschutz: Schutz der Bürger[innen] vor unbefugter Erhebung, Speicherung und Weitergabe von Daten (2, 3), die ihre Person betreffen".

Drosdowski, G., Köster, R., & Müller, W. (1976). *Duden: Das große Wörterbuch der deutschen Sprache* (Bd. 2). Bibliographisches Institut.

Termdat.(2026). *Datenschutz.* Die Terminologiedatenbank der Bundesverwaltung. Erişim tarihi 10Mart2026, https://www.termdat.bk.admin.ch/search/entry/52411?s=Datenschutz&sl=2,6,7,8,3&tl=2,6,7,8,3

https://sozluk.gov.tr/?q=mahremiyet&aranan=, Erişim Tarihi:28.07.2026

Kolfschooten, H. (2024). A Health Conformant Reading of the GDPR's Right not to be subject to automated decision making. *Oxford Medical Law Review, 1*(19), s. 1-19.

Hermans, Herbert, E.G.M. (1997). The Patient Rights in the European Union Cross Border Care As an Example of the Right to Health Care. *European Journal of Public Health, 7*(3), 11-13.

US Department of HHS. HIPAA, 1996, https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-104publ191/html/PLAW-104publ191.htm.

World Health Organization Regional Office for Europe. (2020). *The protection of personal data in health information systems: Principles and processes for public health*. https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/2f9bfa5b-4fcd-4553-a211-6ea19686ea4d/content.

KVKK, (2016).

İpek Sağlam.(2017). Unutulma Hakkı. Medeni Kanun'un Ve Borçlar Kanunu'nun 90. Yılı Uluslararası Sempozyumu 1926'dan Günümüzetürk - İsviçre Medeni Hukuku 17 - 18 - 19 - Şubat c.1,Yetkin Yayınları.

Küpeli, C. (2016). Şiddet mağduru kadınların unutulma hakkı. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22(1), 229–238. https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/article/290662

Caner Taşatan, 2017 Hekimin Kayıt Tutma Yükümlülüğü Kapsamında Tıbbi Kayıtlar**,** İstanbul, On iki levha yayınları.

Alçın, A. A. (2022). Türk Hukukunda Kişisel Sağlık Verileri ve İdarenin Kişisel Sağlık Verilerini Koruma Yükümlülüğü. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*(51), 365-410. doi:https://doi.org/10.54049/taad.114082

Özel, S. (2004). *Uluslararası alanda medya ve internette kişilik hakkının korunması* (s. 24). Seçkin Yayıncılık.

Akgül, A. (2016). Danıştay ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Kişisel Verilerin Korunması. Beta Yayıncılık.

Dural, M., Oğuz, T. (2017) *Türk Özel Hukuku Cilt 2 Kişiler Hukuku*, Filiz Kitabevi. s.104.

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1219.pdf, Erişim Tarihi: 22.05.2026.

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1219.pdf, Erişim Tarihi:22.05.2026.

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1593.pdf, Erişim Tarihi:22.05.2026.

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.3.412578.pdf, Erişim Tarihi:22.05.2026.

https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2238&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5, Erişim Tarihi:22.05.2026.

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=85319&MevzuatTur=3&MevzuatTertip=5, Erişim Tarihi:22.05.2026.

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4847&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5, Erişim Tarihi: 16.06.2026.

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161020-1.htm, Erişim Tarihi: 16.06.2026.

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20085&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5, Erişim Tarihi: 16.06.2026.

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=41265&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5, Erişim Tarihi: 16.06.2026.

Bilir, F. (2020). 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'na İlişkin Değerlendirme ve İnternet Çağında Kişisel Verilerin Korunması. *Anayasa Yargısı, 37*(2), 305-342.

Sert, G., (2004). Uluslararası Bildirgeler ve Tıp Etiği Açısından Hasta Hakları . İstanbul: Seçkin Yayınevi. s.36 -40.

Hermans, H. E. G. M. (1997). Patients' rights in the European Union: Cross-border care as an example of the right to health care. *European Journal of Public Health, 7*(Suppl. 3), 11–17. https://doi.org/10.1093/eurpub/7.suppl_3.11, s.11-13.

General Data Protection Regulation (GDPR), Regulation (EU) 2016/679 4 May 2016.

Voigt, P., & Bussche, A. V. D. (n.d.). The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Practical Guide (2nd 9ed.).Springer Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-62328-8, https://www.scribd.com/document/369822372/The-EU-GDPR-A-practical-Guide-Paul-Voigt-pdf, s.XII, 339, s.1.

(https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=005, Erişim Tarihi:10.06.2026).

Walford, B. (2025, Ağustos 19). *What is GDPR, the EU's new data protection law?* GDPR.eu: https://gdpr.eu/what-is-gdpr/, Erişim Tarihi:22.05.2026

Charter of Fundamental Rights of the European Union 2000/c/364/01.

Küzeci, E. (2010). Kişisel Verilerin Korunması. *Bilişim Dergisi, 2*, 143-149.

Yanardağ, U. (2013). *Hasta Hakları Alanındaki Kavram Sorunları Ve Uygulamaya Yansımaları: İstanbul İli Örneği.* İstanbul: Maltepe Üniversitesi.

(https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/2025-03-15, 2016) Erişim Tarihi:21.05.2026

Wex. (2025). *EU data privacy laws*. Legal Information Institute, Cornell Law School. https://www.law.cornell.edu/wex/eu_data_privacy_laws , Erişim Tarihi:10..06.2026.

https://health.ec.europa.eu/ehealth-digital-health-and-care/european-health-data-space-regulation-ehds_en, 2026, Erişim Tarihi:10.06.2026.

Bundesdatenschuztgesetz, Section 42a.

Aksoy, H. C., & Halıcıoğlu, M. (2021, Haziran). AB ve Türk Hukuklarında Çerezler: KiGisel Verilerin Korunması Açısından KarGılaGtırmalı Bir Değerlendirme. *Kişisel Verileri Koruma Dergisi, 3*(1), 61-88.

Oğuzman, M. K., & Barlas, N. (2016). *Medeni Hukuk.* İstanbul: vedat kitapçılık.

US Department of State Breau of European Affairs.(1999). Switzerland: Background Notes, https://1997-2001.state.gov/background_notes/switzerland_9905_bgn.html, Erişim Tarihi:10.06.2026.

audit.healthcare-manufaktur.de, 2026, Erişim Tarihi:15.03.2026.

https://gensuisse.ch/en/themes/data-science/health-data/?utm_, 2026, Erişim Tarihi 15.03.2026.

https://forschungsdaten.info/fr/fdm-im-deutschspachigen-raum/schweiz/legal-ethical-issues/protection-of-data-privacy/?utm, 2026 Erişim Tarihi 15.03.2026.

Trench, B. (2007). How the Internet changed science journalism. In M. W. Bauer & M. Bucchi (Eds.), *Journalism, science and society: Science communication between news and public relations* (pp. 133–142). Routledge. https://doras.dcu.ie/3628/1/internet_science_journalism.pdf, s.136.

https://fmh.ch/ueber-die-fmh/statuten-reglemente.cfm, Erişim Tarihi:26.07.2026

https://www.samw.ch/en/Ethics/Medical-ethical-Guidelines.html, Erişim Tarihi: 26.07.2026

Işık, E. (2021). Bir Kişilik Değeri Olarak Kişinin Resmi. İstanbul Hukuk Mecmuası, 78(4), 1723-1746. https://doi.org/10.26650/mecmua.2020.78.4.0001, s.1730.

Schweizerische Eidgenossenschaft, (2024), 32nd Annual Report 2024/2025 Federal Data Protection and Information Commissioner.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN TURİZM ALANINDA EĞİTİM ALMA ve KARİYER YAPMA HEDEFLERİNİN İNCELENMESİ[1]

Lisans Öğrencisi, Doğukan MARAL

Bitlis Eren Üniversitesi, dogukanmaral09@gmail.com

Arş. Gör. Dr., Gamze ALP

Bitlis Eren Üniversitesi, gamzeyilmazalp@hotmail.com- 0000-0002-6925-280X

ÖZET

Turizm sektörü hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan öğrencilerin sektöre kazandırılması, nitelikli insan kaynağının artırılması açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, lise düzeyinde turizm dışında öğrenim gören öğrencilerin turizm alanında eğitim alma ve turizm sektöründe kariyer yapma eğilimlerini incelemektir. Araştırma kapsamında, turizm liselerinde veya turizm bölümlerinde eğitim almayan öğrencilerin sektör hakkında bilgi edinmeleri, turizme yönelik olumlu tutum geliştirmeleri ve varsa önyargılarının azaltılması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda araştırma, ön test-son test desenine dayalı olarak anket tekniği ile yürütülmüştür. İlk aşamada öğrencilerin turizm alanında eğitim alma ve kariyer yapma eğilimleri belirlenmiş, ardından turizm sektörünün çalışma alanları, kariyer fırsatları ve meslek koşullarına ilişkin bilgilendirici bir eğitim verilmiştir. Son aşamada ise aynı anket yeniden uygulanmıştır. Böylece verilen eğitimin öğrencilerin turizm alanında eğitim alma ve sektörde kariyer yapma eğilimleri üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, gerçekleştirilen eğitim sunumunun öğrencilerin turizm sektörüne yönelik bakış açılarında olumlu yönde değişim oluşturduğunu göstermektedir. Çalışma koşulları boyutunda eğitim öncesi ortalama 2,84 iken bu oranın eğitim sonrasında 2.94 ($p<0.05$)' e yükseldiği belirlenmiştir. Aynı şekilde eğitim öncesi ve sonrasında prestij ve imaj, sosyal yaşam ve kariyer ve eğitim boyutlarında da anlamlı düzeyde bir değişim ($p<0.05$) olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Eğitim, Kariyer

1. GİRİŞ

Turizm sektörünün başarısı ve uluslararası rekabet gücü, büyük ölçüde sahip olduğu insan kaynaklarının niteliğiyle ilişkilidir. Hizmet üretiminin insan odaklı yapısı nedeniyle çalışanlar, turistlerle doğrudan etkileşim kurarak hizmet kalitesini belirleyen en önemli unsurlardan birini oluşturmaktadır. Bu nedenle sektörün geleceği açısından, turizme nitelikli insan kaynağı kazandıran Turizm ve Otelcilik Yönetimi programlarının stratejik bir rol üstlendiği kabul

[1] Bu çalışma 2024 yılı 1. dönemde kabul alan TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projesi'nden üretilmiştir.

edilmektedir (Lee vd., 2008). Benzer şekilde Milic vd. (2011), turizm sektörünün rekabet avantajını sürdürebilmesinin ve geliştirebilmesinin temel koşullarından birinin, insan kaynaklarının niteliğinin sürekli iyileştirilmesi olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte, turizm sektörünün ihtiyaç duyduğu nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi tek başına yeterli olmamakta, mezunların sektörde istihdam edilmesi ve meslekte kalıcılıklarının sağlanması da önemli bir sorun alanı olarak öne çıkmaktadır. Nitelikli çalışan eksikliğinin temel nedenlerinden biri, turizm ve otelcilik eğitimi alan öğrencilerin önemli bir bölümünün mezuniyet sonrasında farklı sektörlerde çalışmayı tercih etmesidir (Wu vd., 2014). Nitekim Wong, Liu ve Bao (2007), konaklama eğitimi alan mezunların yalnızca %10 ila %20'sinin mezuniyet sonrasında turizm veya konaklama sektöründe kariyerine devam ettiğini ortaya koymuştur.

Turizm ve konaklama sektöründen uzaklaşılmasında yalnızca çalışma koşulları değil, aynı zamanda bireysel ve sosyal faktörler de etkili olmaktadır. Araştırmalar; düşük ücretin (Roney ve Öztin, 2007), düzensiz ve uzun çalışma saatlerinin (Birdir, 2002), sezonluk çalışmanın (Kozak, 2009), motivasyon faktörlerinin yokluğunun (Jenkins, 2001), kötü imaj ve düşük statünün (Riley vd., 2002), turizm mesleklerinin çalışma koşullarının (Roney ve Öztin, 2007; Wu, 2013) ve ebeveynlerin kariyer tercihleri üzerindeki etkisinin (Wong ve Liu, 2010) öğrencilerin sektörde kariyer yapma isteklerini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Bunun yanında, sektöre girecek öğrenci profilleri ve kuşak özelliklerinin dönüşüm göstermesi, günümüz öğrencilerinin turizm ve konaklama sektörüne yönelik algı, tutum ve kariyer beklentilerinin yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle mevcut öğrenci kuşaklarının sektöre ilişkin bakış açılarını ortaya koyacak güncel araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Fok ve Yeung, 2016; Knight ve Mantz, 2013; Nachmias ve Walmsley, 2015).

Araştırma kapsamında lise düzeyinde eğitim almakta olan öğrencilerin, turizm alanında eğitim alma ve turizmde kariyer yapma eğilimlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma konusu kapsamında Günay ve Akıncı (2017), turizm alanında eğitim alan üniversite öğrencilerinin sektöre karşı tutumlarını ve bu tutumların mezun olduktan sonraki kariyer planlarına etkilerini belirlemeye çalışmıştır. İflazoğlu vd. (2021), pandemi döneminde turizm alanında eğitim alan lise öğrencilerinin geleceğe yönelik beklentilerini ve turizmde çalışmaya yönelik algılarını belirlemeye çalışmıştır. Kaya (2019), Nevşehir ilindeki lise son sınıf öğrencilerinin turizm alanında eğitim alma ve turizmde kariyer yapma eğilimlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Bu çalışmalara paralel olarak turizm fakültesi öğrencilerinin turizm sektörüne bakış açılarını belirleyen (Bayar, 2017), önlisans kapsamında turizm alanında eğitim alan öğrencilerin sektöre yönelik meslek algılarını belirlemeyi amaçlayan (Çetin vd., 2019) çalışmalar literatürde sıklıkla yer almaktadır. Araştırma, Bitlis ilinde gerçekleştirilmesi, ön test-son test desenine dayalı iki aşamalı bir uygulama sürecini içermesi ve öğrencilere turizm sektörü hakkında bilgilendirici bir eğitim verilmesi bakımından mevcut çalışmalardan ayrılmaktadır. Bu yönüyle araştırmanın özgün değerini, verilen eğitimin öğrencilerin turizm alanında eğitim alma ve turizm sektöründe kariyer yapma tercihlerinde anlamlı bir değişim oluşturup oluşturmadığının ortaya konulması oluşturmaktadır. Bunun yanında araştırma kapsamında, turizm liselerinde veya turizmle ilgili bölümlerde eğitim almayan öğrencilerin sektör hakkında doğru ve kapsamlı bilgi edinmelerinin sağlanması, öğrencilerde sektöre ilişkin farkındalık oluşturulması, lise düzeyinde benzer eğitim

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

uygulamalarının yaygınlaştırılması, turizm bölümlerinin daha bilinçli tercih edilmesine katkı sağlanması, turizme yönelik olumlu tutum geliştirmelerine katkıda bulunulması ve varsa sektöre ilişkin önyargılarının azaltılması hedeflenmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Turizmde Kariyer Seçimi ve Öğrenci Motivasyonları

Üniversiteye başlamaya hazırlanan öğrenciler, yükseköğretimi tercih ederken farklı beklenti, ihtiyaç ve kariyer hedeflerinden hareket etmektedir. Öğrenciler ve aileleri üniversite eğitimini çoğunlukla istihdam sağlayacak bir mesleğe ulaşmanın aracı olarak değerlendirmekte, bu durum üniversite ve bölüm tercihlerinde belirleyici olmaktadır (Duderstadt, 1999). Bu doğrultuda öğrencilerin kariyer tercihlerini etkileyen motivasyonlar çeşitlilik göstermektedir. Bazı öğrenciler mesleki yeterlilik kazanmayı hedeflerken, bazıları kariyerlerinde daha başarılı olabilmek için alan bilgilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır (Eraut, 1994). Bunun yanında uygulamalı deneyim kazanmak amacıyla sektörde çalışmayı veya farklı kültürleri ve eğitim sistemlerini tanımak için yurt dışında eğitim almayı tercih eden öğrenciler de bulunmaktadır (Jamnia, 2012).

Turizm ve otelcilik alanında kariyer yapma isteğini etkileyen temel motivasyonlardan biri de mezuniyet sonrasında iş bulma olasılığıdır. Busby (2003), istihdam beklentisinin turizm ve otelcilik eğitimini tercih etmede önemli bir etken olduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde O'Mahony vd. (2001) Victoria Üniversitesi'nde otelcilik programına kayıt yaptıran öğrencilerin büyük bölümünün, sektörde kariyer yapabilmek için gerekli nitelikleri kazanmak amacıyla üniversite eğitimini tercih ettiklerini ortaya koymuştur. Bu bulgular, öğrencilerin üniversite tercihlerinde mesleki yeterlilik ve istihdam beklentilerinin önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Turizm ve otelcilik bölümlerini tercih eden öğrencilerin motivasyonlarını ayrıntılı biçimde inceleyen Lee vd. (2010), kariyer tercihlerini etkileyen faktörleri altı temel boyutta ele almıştır. Bunlar; kendini gerçekleştirme (insanlara hizmet etmeyi sevmek, sektörde çalışmayı istemek), iş fırsatları (sektörün büyüme potansiyeli ve istihdam olanakları), alanın çekiciliği (yüksek gelir beklentisi ve mesleğin cazibesi), uluslararası deneyim (yabancı dil öğrenme ve farklı kültürleri tanıma fırsatı), dış etki (aile ve arkadaşların yönlendirmesi) ile eğitimin uygulama ağırlıklı olması (teoriden çok uygulamaya dayalı eğitim anlayışı) olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar, turizm eğitiminin yalnızca istihdam odaklı değil; aynı zamanda bireysel gelişim, uluslararası deneyim ve mesleki ilgi gibi çok boyutlu motivasyonlarla tercih edildiğini ortaya koymaktadır.

Öğrencilerin mezuniyet sonrasında yönelmeyi planladıkları sektörler de kariyer beklentilerini yansıtmaktadır. Chen vd. (2000), konaklama ve turizm bölümü mezunlarının en çok otelleri, seyahat acentelerini ve havayolu işletmelerini tercih ettiklerini belirlemiştir. Aynı çalışmada öğrencilerin önemli bir kısmının mezuniyetten yaklaşık on yıl sonra genel müdür pozisyonuna ulaşabileceklerine inandıkları ve kariyer planlarını bu doğrultuda şekillendirdikleri ifade edilmektedir. Bu durum, öğrencilerin sektöre yönelik yüksek kariyer beklentilerine sahip olduklarını göstermektedir.

Literatür genel olarak değerlendirildiğinde, öğrencilerin kariyer seçimlerinin yalnızca bireysel ilgi ve beklentilere değil, ekonomik, sosyal ve mesleki faktörlerden de önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. Tan vd. (2016) UiTM (Pulau Pinang) Otel ve Turizm Yönetimi Bölümü'nde öğrenim gören son sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmada, sosyal statü ve maaşın kariyer seçiminde en önemli belirleyiciler arasında yer aldığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde Wan vd. (2014) mezunların turizm ve otelcilik sektöründe çalışmayı tercih etmelerinde ilgi çekici bir iş, kariyer gelişimi ve ilerleme olanakları, iş güvencesi, yüksek gelir, topluma hizmet etme fırsatı ve sosyal prestijin etkili olduğunu belirlemiştir. Domingo vd. (2016) ise öğrencilerin turizm ve otelcilik sektöründe kariyer planlarını şekillendirirken maaş düzeyi, terfi imkânları, kariyer beklentileri, iş güvencesi ve çalışma ortamı gibi unsurları ön planda değerlendirdiklerini ifade etmiştir. Bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, turizm sektörüne yönelik kariyer tercihlerinin tek bir faktörle açıklanamayacağı anlaşılmaktadır. Öğrencilerin kariyer kararları; kişisel ilgi ve yeteneklerinin yanı sıra istihdam olanakları, ekonomik beklentiler, kariyer gelişim fırsatları, çalışma koşulları, uluslararası deneyim kazanma isteği ve toplumun mesleğe yüklediği değer gibi birbirini tamamlayan çok sayıda unsurun etkisi altında şekillenmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin turizm sektörüne yönelik kariyer eğilimlerini doğru değerlendirebilmek için bu bireysel, ekonomik, sosyal ve mesleki faktörlerin bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması gerekmektedir.

2.2. Öğrencilerin Turizm Sektörüne Yönelik Algıları

Öğrencilerin turizm sektörüne yönelik algıları, kariyer tercihlerini ve mezuniyet sonrasında sektörde çalışma isteklerini etkileyen temel faktörlerden biridir. Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde, öğrencilerin turizm sektörüne ilişkin algılarının çoğunlukla olumsuz olduğu ve bu durumun sektörde kariyer yapma eğilimlerini azalttığı görülmektedir. Öğrencilerin olumsuz algılarının temelinde ekonomik ve kariyer gelişimine ilişkin beklentilerin karşılanmaması yer almaktadır. Düşük ücretler ve yetersiz yan haklar (Lacher ve Oh, 2012), sınırlı kariyer ve terfi olanakları (Wen vd., 2019) öğrencilerin sektöre yönelik olumsuz değerlendirmelerinde öne çıkan unsurlar arasında bulunmaktadır. Benzer şekilde Wen, Li ve Kwon (2019), konaklama sektöründe sunulan ücret, yan haklar ve terfi olanaklarının öğrencilerin beklentilerinin altında kaldığını ve bu alanlarda iyileştirmelere ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuştur.

Ekonomik faktörlerin yanı sıra çalışma koşullarına ilişkin algılar da öğrencilerin sektöre bakışını olumsuz etkilemektedir. Kusluvan ve Kusluvan (2000), öğrencilerin turizm sektörünü stresli, toplumda düşük statü sağlayan ve uzun vadeli kariyer imkânı sunmayan bir çalışma alanı olarak değerlendirdiklerini belirtmiştir. Robinson vd. (2016) ise öğrencilerin turizm sektörüne yönelik olumsuz tutumlarının nedenlerini ayrıntılı biçimde ortaya koymuştur. Buna göre; uzun çalışma saatleri, işin doğası gereği aile yaşamına yeterince zaman ayrılamaması, yoğun ve yorucu çalışma temposu, mevsimsel istihdam nedeniyle iş güvencesinin düşük olması, mesleklerin düşük sosyal statüye sahip olduğu algısı, yetersiz ücret ve yan haklar, adaletsiz terfi uygulamaları, niteliksiz yöneticiler ile iş arkadaşlarının olumsuz tutum ve davranışları ve fiziksel çalışma koşullarının zorluğu öğrencilerin sektöre yönelik olumsuz algılarını güçlendiren başlıca faktörlerdir.

Literatürde öğrencilerin turizm sektörüne ilişkin olumlu değerlendirmelerine de rastlanmaktadır. Wang ve Huang (2014), öğrencilerin turizm sektörünü yabancı turistlerle iletişim kurma, farklı kültürleri tanıma ve uluslararası deneyim kazanma fırsatı sunan bir çalışma alanı olarak gördüklerini belirlemiştir. Wijesundara (2015) ise öğrencilerin vardiyalı çalışma sistemine beklenenden daha olumlu yaklaştıklarını ifade etmektedir. Benzer şekilde Barron vd. (2007a), öğrencilerin turizm sektörünü heyecan verici ve keyifli bir çalışma ortamı sunması, dinamik yapısı sayesinde farklı deneyimler kazandırması ve kariyer gelişimi açısından çeşitli fırsatlar sağlaması nedeniyle olumlu değerlendirdiklerini ortaya koymuştur.

2.3. Kariyer niyetini etkileyen faktörler

Öğrencilerin turizm sektöründe kariyer yapma niyetlerini anlamak, ülkelerin ve turistik destinasyonların gelecekteki turizm iş gücü ihtiyacını öngörebilmek ve insan kaynağı planlaması yapabilmek açısından büyük önem taşımaktadır. Öğrencilerin sektöre yönelik kariyer niyetleri; bireysel özellikler, kişisel beklentiler, işin niteliği, çalışma koşulları, eğitim deneyimleri ve insan ilişkileri gibi çok boyutlu faktörlerin etkisiyle şekillenmektedir (Jiang ve Tribe, 2009). Bu kapsamda, belirli bir sektöre yönelik olumlu tutum ve algıya sahip öğrencilerin mezuniyet sonrasında ilgili sektörde çalışma olasılıklarının daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Wan Yim King ve Kong Weng Hang, 2011). Bununla birlikte, turizm ve otelcilik alanında eğitim alan öğrencilerin önemli bir bölümünün mezuniyet sonrasında sektörde kalıcı olarak çalışmayı tercih etmediği görülmektedir. Cassel, Thulemark ve Duncan, (2018), turizm öğrencilerinin mezuniyet sonrasında sektörden ayrılmalarının yaygın bir durum olduğunu ortaya koymuştur. Bu durumun nedenlerinden biri, turizm sektöründeki işlerin bazı bireyler tarafından uzun vadeli bir kariyer hedefi olarak değil, ideal mesleğe ulaşıncaya kadar geçici bir deneyim veya "basamak taşı" olarak değerlendirilmesidir (Dewar vd., 2002).

Öğrencilerin turizm sektöründe kariyer yapma niyetlerini etkileyen faktörleri kapsamlı biçimde ele alan Kusluvan ve Kusluvan (2000), dokuz temel değişken belirlemiştir. Buna göre; işin niteliği, mesleğin sosyal statüsü, sektör çalışanlarıyla uyum, fiziksel çalışma koşulları, ücret ve yan haklar, terfi olanakları, iş arkadaşları, yöneticiler ve turizm sektöründe çalışmaya yönelik bağlılık, öğrencilerin kariyer tercihleriyle doğrudan ilişkili faktörlerdir. Bu unsurlar, öğrencilerin sektöre ilişkin algılarını şekillendirmekte ve mezuniyet sonrası kariyer kararlarında belirleyici olmaktadır. Özellikle işverenler açısından öğrencilerin sektöre yönelik tutum ve algılarının anlaşılması, nitelikli çalışanların sektöre kazandırılması ve elde tutulması açısından önem taşımaktadır. Wang ve Huang (2014), otelcilik işletmelerinin iyi eğitim almış mezunları istihdam edebilmesi ve çalışan bağlılığını artırabilmesi için öğrencilerin sektöre ilişkin beklenti ve algılarını dikkate almaları gerektiğini vurgulamaktadır. Nitekim otelcilik sektörüne yönelik olumlu tutum ve algıya sahip öğrencilerin mezuniyet sonrasında sektöre katılma olasılıklarının daha yüksek olduğu ifade edilmektedir (King ve Hang, 2011). Ayrıca Lim, Teo ve See (2000), sektörün öğrenciler tarafından algılanan genel imajının, kariyer niyetleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Öğrencilerin konaklama sektörüne yönelik tutumlarını ve mezuniyet sonrası sektörde çalışma niyetlerini etkileyen faktörler arasında çeşitli motivasyonel unsurlar da bulunmaktadır. Araştırmalar, öğrencilerin kariyer kararlarında hem bireysel beklentilerin hem de sektörün

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

sunduğu fırsatların etkili olduğunu göstermektedir (Lu ve Adler, 2009; Richardson, 2008). Bu motivasyonel faktörler farklı araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Barron vd. (2007), bu faktörleri içsel ve dışsal arayışlar olmak üzere iki temel grupta değerlendirmiştir. İçsel arayışlar; öğrencilerin kişisel değerleri, kariyer ilgileri, mesleki tercihleri, bireysel motivasyonları ve kendileri tarafından algılanan özel yetenekleri gibi bireysel unsurları kapsamaktadır (Kim, Jung ve Wang, 2016). Buna karşılık dışsal arayışlar; ücret düzeyi, ekonomik refah, kariyer geliştirme olanakları ve sosyal kabul görme gibi sektöre ilişkin beklentileri içermektedir (Kim vd., 2016). Bu bağlamda öğrencilerin turizm sektöründe kariyer yapma niyetleri, yalnızca kişisel ilgi ve yetenekleriyle değil; aynı zamanda sektörün sunduğu ekonomik, sosyal ve mesleki fırsatların algılanma biçimiyle de şekillenmektedir.

3. YÖNTEM

Çalışma, herhangi bir turizm programında öğrenim görmeyen lise son sınıf öğrencilerinin turizm alanında eğitim alma ve turizm sektöründe kariyer yapma eğilimlerini belirlemeyi ve turizm sektörü hakkında verilen bilgilendirmenin öğrencilerin kariyer tercihleri üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında veri toplamaya başlamadan önce "Lise öğrencilerinin turizm alanında eğitim alma ve kariyer yapma hedeflerinin incelenmesi" başlıklı TÜBİTAK 2209-A Projesi için Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'na başvuru yapılmış ve 2025/11-17 ve E.8607 sayılı karar ile etik kurul izni alınmıştır. Etik kurul onayının ardından araştırmanın uygulanabilmesi amacıyla Ahlat İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne izin başvurusu yapılmıştır. Gerekli iznin alınmasının ardından Ahlat ilçesinde bulunan ve turizm alanında eğitim vermeyen 5 lise ile iletişime geçilmiş ve uygulama tarihleri belirlenmiştir.

Araştırmada evrene bazı kısıtlamalar konmasından dolayı olasılıksız örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evreni, üniversite tercih sürecine daha yakın olmaları nedeniyle ortaöğretim son sınıf öğrencileri olarak belirlenmiştir. Başlangıçta lise 3. ve lise 4. sınıf öğrencilerinin araştırma kapsamına alınması planlanmış olmakla birlikte, lise 3. sınıf öğrencilerinin 18 yaş altında olması nedeniyle veli/çocuk onam süreçlerinin gerekliliği ve bu durumun araştırma sürecini uzatacağı sebebiyle kapsam daraltılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın evreni, 18 yaşına girmiş ve lise son sınıfta öğrenim gören öğrencilerden oluşturulmuştur. Ayrıca araştırmanın bahar döneminde gerçekleştirilmesi ve bazı öğrencilerin üniversite sınavına hazırlık amacıyla okul dışı çalışma süreçlerine yönelmesi, ulaşılabilen öğrenci sayısını sınırlandırmıştır. Bununla birlikte, gerçekleştirilen uygulama sonucunda ulaşılan örneklem büyüklüğünün araştırmanın amacı doğrultusunda yeterli olduğu değerlendirilmiştir. Çünkü bazı çalışmalarda gerekli örneklem büyüklüğü kişi sayısı temelinde ele alınabilmektedir. Bu çalışmalarda; örneklem büyüklüğünün 100'den büyük olmasının (Anderson ve Gerbing, 1984) ya da en az 100-200 kişi arasında olmasının yeterli olacağı (Boomsma, 1985) raporlanmıştır.

Araştırma süreci üç aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, lise son sınıf öğrencilerinin turizm alanında eğitim alma ve turizm sektöründe kariyer yapma eğilimlerini belirlemek amacıyla öğrencilere Kaya (2019) tarafından literatürden derlenerek oluşturulan 30 ifadeden oluşan anket uygulanmıştır. Öğrenciler anketleri tamamladıktan sonra ikinci aşamaya geçilmiş

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ve öğrencilere turizm sektörünün yapısı, çalışma alanlarının çeşitliliği ve sektörde yer alan meslekler hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Bu kapsamda otel işletmeleri, yiyecek-içecek hizmetleri, mutfak alanları, kabin memurluğu, yöneticilik, seyahat acenteciliği, turist rehberliği gibi turizm sektörü içerisindeki kariyer seçeneklerinin yanı sıra; öğretmenlik, akademisyenlik, polislik ve askerlik gibi turizm eğitimi sonrasında farklı sektörlerde değerlendirilebilecek meslek olanakları hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca turizm sektöründeki çalışma koşulları, maaş düzeyleri, kariyer gelişim fırsatları, staj ve iş deneyimi olanakları ile yükseköğretim sürecindeki burs imkânları hakkında öğrencilere açıklamalar yapılmıştır. Bilgilendirme sürecinde danışman öğretim elemanı tarafından turizm sektöründe çalışma avantajları, kariyer olanakları ve sektördeki farklı iş kolları hakkında genel bilgiler sunulmuş; proje yürütücüsü öğrenci tarafından ise özellikle Gastronomi ve Mutfak Sanatları alanı, staj süreçleri ve mesleki deneyim olanakları hakkında bilgilendirme gerçekleştirilmiştir. Eğitim sürecinin tamamlanmasının ardından öğrencilere aynı anket formu tekrar uygulanarak turizm sektörü hakkında bilgi edinmelerinin, turizm alanında eğitim alma ve sektörde kariyer yapma yönündeki düşüncelerinde herhangi bir değişikliğe neden olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu doğrultuda araştırma, ön test ve son test olmak üzere iki aşamalı bir yapıya sahiptir. Öntest ve son test arasında bir farkın olup olmayacağı istatistiksel yöntemler kullanılarak belirlenmiştir. Ön test uygulaması öğrencilerin turizm sektörüne yönelik mevcut algılarını ve kariyer eğilimlerini belirlemeyi; son test uygulaması ise sektör hakkında kapsamlı bilgi verilmesinin ardından öğrencilerin tercih ve düşüncelerinde meydana gelen değişimleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Öğrencilere turizm sektörünün sunduğu kariyer fırsatları, farklı çalışma alanları, mesleki koşullar ve gelişim olanakları hakkında bilgi verilmesinin, turizmin daha bilinçli bir kariyer seçeneği olarak değerlendirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle çalışma, öğrencilerin turizm sektörüne yönelik kariyer niyetlerinin yalnızca mevcut algılarla değil, sektör hakkında edinilen doğru ve kapsamlı bilgiler doğrultusunda nasıl değişebileceğini ortaya koyarak literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu amaçla aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H_1: Lise öğrencilerinin turizm alanında eğitim alma ve turizmde kariyer yapma eğilimleri bilgilendirme eğitimi sonrası farklılık göstermektedir.

H_{1a}: Lise öğrencilerinin turizmde çalışma koşulları fikirleri bilgilendirme eğitimi sonrası farklılık göstermektedir.

H_{1b}: Lise öğrencilerinin turizmde prestij ve imaj fikirleri bilgilendirme eğitimi sonrası farklılık göstermektedir.

H_{1c}: Lise öğrencilerinin turizmde sosyal yaşam fikirleri bilgilendirme eğitimi sonrası farklılık göstermektedir.

H_{1d}: Lise öğrencilerinin turizmde kariyer ve eğitim fikirleri bilgilendirme eğitimi sonrası farklılık göstermektedir.

4. BULGULAR

Araştırma sonuçlarına göre örneklem kapsamındaki lise öğrencilerinin %60 (n:78)'ı kızlardan, %40 (n:52)'ı ise erkeklerden oluşmaktadır. Öğrencilerin sırasıyla sayısal (%40; n:52), eşit ağırlık (%36.9; n:48), sözel (%12.3; n:16) ve dil (%10.8; n:14) bölümlerinde okudukları belirlenmiştir. İkamet ettikleri yerler ele alındığında büyük çoğunluğunun (%84.6; n: 110) Ahlat ilçesinde ikamet ettiği görülmektedir. Öğrencilerin çoğunluğunun üniversite (%72.3; n: 94) ve bölüm tercihine (%89.2; n: 116) karar vermiş olması dikkat çekmektedir. Eğitim öncesinde turizm bölümünü tercih eder misiniz sorusuna 100 öğrenci hayır (%76.9) cevabını verirken, sadece 30 öğrenci evet (%23.1) cevabını vermiştir. Turizm bölümünün tercih edilmesine evet cevabını veren öğrenciler tercih edecekleri alt bölümlere sırasıyla turizm rehberliği, turizm işletmeciliği ve gastronomi cevaplarını vermiştir. Son olarak Kanık Uygulamalı Bilimler Yüksekokulunu tercih eder misiniz sorusuna ise 114 öğrenci hayır (%87.6) cevabını verirken, 16 öğrenci evet (%12.3) cevabını vermiştir.

Eğitim sonrasındaki demografik sorularda sadece turizm bölümünü ve Kanık Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu'nu tercih edip etmeyecekleri sorulmuştur. Turizm bölümünü tercih eder misiniz sorusuna 80 öğrenci hayır (%61.5) cevabını verirken, 50 öğrenci evet (%38,4) cevabını vermiştir. Son olarak Kanık Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu'nu tercih eder misiniz sorusuna ise 88 öğrenci hayır (%67.6) cevabını verirken, 42 öğrenci evet (%32.3) cevabını vermiştir.

Eğitim sonrasında turizm bölümünü tercih etmeye karar verenlerin oranında %15.4'lük ve Kanık Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu'nu tercih etmek isteyenlerin oranında ise %20'lik artış yaşandığı belirlenmiştir. Bu sonuçlar öğrencilerin turizm sektörü hakkında bilgi sahibi olmadığını, turizme karşı ön yargılarının olabileceğini, çalışma alanları ve koşullarını öğrendiklerinde fikirlerinin değişebileceğini göstermektedir. Ahlat'ta yer alan yüksekokulu tercih edeceklerin sayılarının artışında ise verilen burs imkanları hakkında bilgi sahibi olmalarının etkili olduğu düşünülmektedir.

Demografik değişkenlerin analizinden sonra araştırmaya katılan öğrencilerin turizm alanında eğitim alma ve turizmde kariyer yapma eğilimleri (*çalışma koşulları, prestij ve imaj, sosyal yaşam, eğitim ve kariyer*) tanımlayıcı istatistiklere göre değerlendirilmiştir. Buna göre her ifadeye verdikleri cevapların ortalama ve standart sapmaları aşağıdaki tablolarda verilmektedir.

Tablo 1: Öğrencilerin Turizmde Çalışma Koşullarına Yönelik İfadelerinin Değerlendirilmesi

	Eğitim öncesi		**Eğitim sonrası**	
İfadeler (Çalışma Koşulları Boyutu)	**Ort.**	**Std. Sapma**	**Ort.**	**Std. Sapma**
1-Turizm sektöründe çalışma koşullarının bana uygun olduğunu düşünüyorum.	2,52	1,174	2,77	1,308
2-Turizm sektöründe çalışmanın diğer sektörlere göre daha kolay olduğunu düşünüyorum.	2,94	1,171	2,86	1,102
3-Gelecekte turizm sektöründe kendi işimi kurmak istiyorum.	2,60	1,344	2,82	1,117
4-Turizm sektöründe çok iyi iş imkanları olduğunu düşünüyorum.	3,26	1,122	3,38	1,259
5-Turizm sektöründe çalışmanın stresli olduğunu düşünüyorum.	2,91	1,169	2,91	1,247
Toplam	**2,84**		**2,94**	

1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2 = Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum

Tablo 1'de araştırmaya katılan öğrencilerin turizm alanında eğitim alma ve turizm sektöründe kariyer yapma eğilimlerine ilişkin "*çalışma koşulları*" boyutuna verdikleri yanıtların ortalamaları incelendiğinde, genel olarak düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Öğrenciler genel olarak çalışma koşullarının kendilerine uygun olmadığını, turizmde kendi işini kurmak istemediklerini ve iş imkânlarının iyi olmadığını düşünmektedir. Bu bulgular, turizm sektöründeki çalışma koşullarının öğrencilerin hem turizm alanında eğitim alma hem de sektörde kariyer yapma eğilimlerini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Eğitim sonrasında ise çalışma koşullarının ortalamasında ufak değişiklik göze çarpmaktadır. Verilen eğitim sürecinin öğrencilerin çalışma koşullarına bakış açısını az da olsa etkilediği görülebilmektedir.

Tablo 2: Öğrencilerin Turizmde Çalışmanın Prestij ve İmajına Yönelik İfadelerinin Değerlendirilmesi

	Eğitim öncesi		**Eğitim sonrası**	
İfadeler (Prestij ve İmaj Boyutu)	**Ort.**	**Std. Sapma**	**Ort.**	**Std. Sapma**
6-Ailem turizmle ilgili bir işe sahip olduğu için turizmde çalışmak istiyorum.	2,14	1,345	2,84	1,371
7-Turizmin toplum tarafından prestijli bir meslek olduğunu düşünüyorum.	2,85	1,189	3,23	1,331
8-Turizmi yüksek kazançlı bir sektör olarak görüyorum.	3,31	1,298	3,43	1,185
9-Turizm sektöründe çalışarak kısa zamanda çok kazanabileceğime inanıyorum.	2,98	1,179	3,32	1,238
10-Turizm sektöründe çalışanların gelecek kaygısı taşımadıklarını düşünüyorum.	2,77	1,209	2,87	1,192
11-Turizm sektöründe kazanılan ücretlerle ekonomik olarak rahat bir yaşam sürdürüleceğine inanıyorum.	2,86	1,197	3,30	1,345
12-İnsanlara hizmet etmenin güzel olduğunu düşünüyorum.	3,02	1,293	3,32	1,312
13-Turizmde kariyer yapacağımı çevremdekilere söylemenin gurur verici olacağını düşünüyorum.	2,78	1,125	3,01	1,316
14-Turizm gelecekte geçerliliğini koruyacak bir meslektir.	3,38	1,283	3,26	1,189
15-Turizmin gelecekte daha iyi bir sektör olacağına inanıyorum.	3,45	1,238	3,23	1,221
Toplam	**2,95**		**3,18**	

Araştırmaya katılan öğrencilerin turizmde çalışmanın prestij ve imajına yönelik ifadelere verdikleri cevaplar incelendiğinde buna yönelik ortalamaların nispeten düşük olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrenciler genel anlamda turizmin gelecekte daha iyi bir sektör olacağını inanmakta (ort:3,45) ve turizmin gelecekte geçerliliğini koruyacak bir meslek olacağını (ort: 3,38) düşünmektedirler (Tablo 2). Bununla beraber "*Ailem turizmle ilgili bir işe sahip olduğu için turizmde çalışmak istiyorum*." ifadesi en düşük ortalamaya sahiptir (2,14). Araştırmaya katılan öğrencilerin ailelerinin turizmde çalışmaması bunun nedeni olabileceği düşünülmektedir. Eğitim sonrasında 14. ve 15. ifadeler haricinde öğrencilerin turizmdeki prestij ve imaja yönelik ifadelerindeki yükselmeler dikkat çekmektedir.

Tablo 3: Öğrencilerin Turizmde Sosyal Yaşama Yönelik İfadelerinin Değerlendirilmesi

	Eğitim öncesi		**Eğitim sonrası**	
İfadeler (Sosyal Yaşam Boyutu)	**Ort.**	**Std. Sapma**	**Ort.**	**Std. Sapma**
16-Turizmde çalışanların yeni ve farklı yerler göreceğine inanıyorum.	3,48	1,404	3,18	1,309
17-Turizm sektöründe çalışarak farklı kültür ve milliyetten insanları tanıyacağıma inanıyorum.	3,43	1,323	3,50	1,276
18-Turizm sektöründe çalışarak daha fazla seyahat imkânı bulacağıma inanıyorum.	3,48	1,276	3,41	1,379
19-Turizm sektöründe çalışmanın sosyal hayatıma fayda sağlayacağına inanıyorum.	3,35	1,268	3,27	1,328
20-Turizm sektöründe çalışmanın eğitim ve beceri gerektirdiğini düşünüyorum.	3,26	1,163	3,40	1,259
21-Turizm eğitimi almanın yabancı dil öğrenme fırsatı sağladığını düşünüyorum.	3,46	1,347	3,26	1,337
	3,41		**3,34**	

1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2 = Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum

Tablo 3'te öğrencilerin turizmde sosyal yaşama yönelik ifadelere verdikleri cevapların ortalamalarının diğer boyutlara kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle turizmde çalışmanın daha fazla seyahat etme imkanı sunacağına, yeni ve farklı yerler göreceklerine ve yabancı dil öğrenme fırsatı sağlayacağına inanmaları turizm alanında eğitim alma ve turizmde kariyer yapmaya yönelik bakış açılarına olumlu yansımaktadır. Dolayısıyla turizm sektörünün sosyal yanının öğrencilere cazip geldiği söylenebilmektedir.

Tablo 4: Öğrencilerin Turizm'de Eğitim ve Kariyere Yönelik İfadelerinin Değerlendirilmesi

	Eğitim öncesi		**Eğitim sonrası**	
İfadeler (Eğitim ve Kariyer Boyutu)	**Ort.**	**Std. Sapma**	**Ort.**	**Std. Sapma**
22-Kişiliğimin turizm sektöründe çalışmaya uygun olduğunu düşünüyorum.	2,95	1,082	2,86	1,285
23-Turizmde kendimi geliştirebileceğimi düşünüyorum.	3,11	1,077	3,21	1,231
24-Turizmde çalışmanın benim için en ideal meslek olduğuna inanıyorum.	2,42	1,211	2,68	1,180
25-Ailemin turizmde kariyer yapmamı isteyeceğini düşünüyorum.	2,78	1,231	2,80	1,092
26-Turizmde kariyer yapmanın kolay olduğunu düşünüyorum.	2,77	1,129	2,66	1,278
27-Turizmde kariyer yapmak için sektörde kısa bir süre çalışmanın yeterli olacağını düşünüyorum.	2,62	1,128	2,73	1,135
28-Üniversitede turizmle ilgili bir bölüm tercih etmek istiyorum.	2,58	1,273	2,83	1,305
29-Turizm eğitimi almanın birçok kariyer fırsatı sağlayacağına inanıyorum.	3,08	1,229	3,20	1,301

30-Turizm mesleğinin eğitiminin kolay olduğunu düşünüyorum.	2,80	1,162	3,04	1,451
	2,78		**2,89**	

Tablo 4'te araştırmaya katılan öğrencilerin turizmde eğitim alma ve kariyer yapmaya yönelik ifadelerinin ortalamasının genel anlamda düşük olduğu görülmektedir. Özellikle turizmde çalışmanın kendileri için en ideal meslek olduğuna inanmadıkları (2,42) ve üniversitede turizmle ilgili bir bölüm tercih etmek istemediklerine (2,58) yönelik ifadelerin ortalamalarının düşük olduğu görülmektedir.

Eğitim sonrasında ise genel ortalamanın turizmde eğitim ve kariyer yapma fikirlerini bir nebze olsun yükselttiği görülmektedir. Sonrasında eğitimin etkisinin bir fark yaratıp yaratmadığı Paired Samples T-test ile değerlendirilmiştir. Burada eğitimden önceki 30 sorunun ortalamasının eğitimden sonraki 30 sorunun ortalaması ile karşılaştırılması amaçlanmıştır. Ölçeğin eğitim öncesindeki ortalaması 2,78 iken, eğitim sonrasında bu oranın 2,89'a yükseldiği belirlenmiştir. Ancak sig değeri $p<0.05$ (.358) olmadığı için verilen eğitimin öğrencilerin turizmde eğitim alma ve kariyer yapma algısını anlamlı düzeyde değiştirmediği belirlenmiştir. Ancak, boyutların ortalamaları arasında fark olduğu için aynı analiz boyutlar bazında yapılarak tekrarlanmıştır. Çalışma koşulları boyutunda eğitim öncesi ortalama 2,84 iken bu oranın eğitim sonrasında 2.94 e yükseldiği belirlenmiştir. Sig değeri $p<0.05$ (.001) olduğu için verilen eğitimin öğrencilerin turizmdeki çalışma koşulları fikirlerinde anlamlı farklılık oluşturduğu belirlenmiştir. Aynı şekilde Tablo 2, 3 ve 4'tede görüldüğü üzere eğitim öncesi ve sonrasında prestij ve imaj, sosyal yaşam ve kariyer ve eğitim boyutlarında da anlamlı düzeyde bir değişim ($p<0.05$) olduğu belirlenmiştir. Buna göre de H_1 hipotezi ret, H_{1a}, H_{1b}, H_{1c} ve H_{1d} hipotezi ise kabul edilmiştir. Bu da çalışmanın amacına ulaştığını, verilen eğitimin öğrencilerin turizmde çalışma koşulları, prestij ve imaj, sosyal yaşam ve kariyer ve eğitim fikirlerini değiştirdiği belirlenmiştir.

5. SONUÇ

Bu araştırmada, turizm alanında eğitim almayan lise son sınıf öğrencilerinin turizm eğitimi alma ve turizm sektöründe kariyer yapma eğilimleri incelenmiş, turizm sektörü hakkında verilen bilgilendirici eğitimin öğrencilerin görüşleri üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları, öğrencilerin eğitim öncesinde turizm sektörüne ilişkin bilgi düzeylerinin sınırlı olduğunu ve turizm bölümünü tercih etme eğilimlerinin düşük olduğunu göstermektedir. Eğitim öncesinde öğrencilerin %23,1'i turizm bölümünü tercih edeceğini belirtirken, eğitim sonrasında bu oranın %38,4'e yükseldiği belirlenmiştir. Benzer şekilde Kanık Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu'nu tercih etmek isteyen öğrenci oranında da artış gözlenmiştir. Bu durum, öğrencilerin turizm sektörü hakkında doğru ve kapsamlı bilgi edinmelerinin bölüm tercihlerini olumlu yönde etkileyebileceğini göstermektedir.

Araştırmada öğrencilerin turizm sektörüne yönelik değerlendirmeleri; çalışma koşulları, prestij ve imaj, sosyal yaşam ile eğitim ve kariyer olmak üzere dört boyutta ele alınmıştır. Eğitim öncesinde çalışma koşulları ile eğitim ve kariyer boyutlarında ortalamaların düşük olduğu, öğrencilerin turizm sektörünü kendileri için ideal bir kariyer alanı olarak görmedikleri

belirlenmiştir. Buna karşın sosyal yaşam boyutundaki ortalamaların diğer boyutlara göre daha yüksek olması, öğrencilerin turizm sektörünü farklı kültürleri tanıma, seyahat etme ve yabancı dil geliştirme fırsatı sunan bir alan olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Ön test ve son test sonuçlarının karşılaştırılması sonucunda ölçeğin genel puanında artış görülmesine rağmen bu artışın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Buna karşılık çalışma koşulları, prestij ve imaj, sosyal yaşam ile eğitim ve kariyer boyutlarının tamamında eğitim öncesi ve sonrası arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bu doğrultuda H_1 hipotezi reddedilmiş, H_{1a}, H_{1b}, H_{1c} ve H_{1d} hipotezleri kabul edilmiştir. Elde edilen bulgular, verilen bilgilendirici eğitimin öğrencilerin turizm sektörüne ilişkin görüşlerini boyutlar bazında olumlu yönde değiştirdiğini ve araştırmanın amacına ulaştığını göstermektedir.

Tartışma ve Öneriler

Araştırma bulguları, literatürde öğrencilerin turizm sektörüne yönelik kariyer kararlarının bilgi düzeyi, sektör algısı ve kariyer beklentileri tarafından şekillendiğini ortaya koyan çalışmaları desteklemektedir. Lee vd. (2010), öğrencilerin turizm eğitimini tercih etmelerinde iş olanakları, kariyer gelişimi, uluslararası deneyim ve uygulamalı eğitim gibi faktörlerin etkili olduğunu belirtmektedir. Bu araştırmada verilen bilgilendirme sonrasında öğrencilerin turizm bölümünü tercih etme eğilimlerinde görülen artış, sektörün sunduğu kariyer olanaklarının öğrencilere tanıtılmasının tercihleri etkileyebileceğini göstermektedir.

Busby (2003) ile O'Mahony vd. (2001), öğrencilerin bölüm tercihlerinde mezuniyet sonrası istihdam beklentisinin önemli olduğunu ifade etmektedir. Araştırmada eğitim sürecinde öğrencilere kariyer olanakları, çalışma alanları, burs imkânları ve farklı meslek seçenekleri hakkında bilgi verilmesi sonrasında turizm bölümünü tercih etmek isteyen öğrenci sayısındaki artış, bu çalışmaların sonuçlarını destekler niteliktedir. Araştırmada çalışma koşulları boyutunda eğitim sonrasında anlamlı farklılık elde edilmesine rağmen ortalamaların hâlen düşük düzeyde kalması, literatürde turizm sektörünün uzun çalışma saatleri, düşük ücret, yoğun çalışma temposu ve sınırlı kariyer olanakları nedeniyle öğrenciler tarafından olumsuz değerlendirildiğini ortaya koyan Birdir (2002), Roney ve Öztin (2007), Kusluvan ve Kusluvan (2000) ile Robinson vd. (2016)'nın bulgularıyla uyumludur. Verilen eğitim öğrencilerin algılarını olumlu yönde değiştirse de çalışma koşullarına ilişkin çekincelerin tamamen ortadan kalkmadığı görülmektedir. Prestij ve imaj boyutunda elde edilen anlamlı farklılık da literatürde yer alan çalışmalarla paralellik göstermektedir. Tan vd. (2016), Wan vd. (2014) ve Domingo vd. (2016), öğrencilerin kariyer tercihlerinde sosyal statü, gelir, kariyer gelişimi ve iş güvencesi gibi faktörlerin belirleyici olduğunu belirtmektedir. Araştırmada eğitim sonrasında prestij ve imaj boyutunda ortalamaların yükselmesi, öğrencilerin sektör hakkında daha gerçekçi bilgi edinmeleriyle ilişkilendirilebilir. Sosyal yaşam boyutunda öğrencilerin eğitim öncesinde de diğer boyutlara göre daha olumlu değerlendirmelere sahip olmaları, Wang ve Huang (2014) ile Barron vd. (2007)'nin öğrencilerin turizmi farklı kültürleri tanıma, yabancı dil geliştirme ve dinamik bir çalışma ortamı sunması bakımından olumlu değerlendirdiklerine ilişkin bulgularını desteklemektedir. Bu araştırmada da öğrencilerin özellikle seyahat etme, farklı kültürleri tanıma ve yabancı dil öğrenme fırsatlarına yönelik olumlu algılarının devam ettiği görülmektedir.

Araştırmanın bulguları, öğrencilerin kariyer kararlarının yalnızca kısa süreli bir eğitimle

tamamen değişmediğini de göstermektedir. Ölçeğin genel puanında anlamlı farklılık bulunmaması, Jiang ve Tribe (2009), King ve Hang (2011) ile Lim, Teo ve See (2000)'nin belirttiği gibi kariyer niyetlerinin bireysel özellikler, sektör algısı, sosyal çevre ve ekonomik beklentiler gibi çok sayıda faktör tarafından şekillendiğini desteklemektedir. Buna karşın boyutlar bazında elde edilen anlamlı değişimler, bilgilendirici eğitimlerin öğrencilerin sektöre ilişkin algılarının geliştirilmesinde etkili bir araç olduğunu göstermektedir.

Araştırma sonuçları doğrultusunda, üniversite tercih döneminden önce lise öğrencilerine yönelik turizm sektörü hakkında bilgilendirici eğitimlerin yaygınlaştırılması önerilmektedir. Turizm eğitimi veren yükseköğretim kurumlarının tanıtım faaliyetlerinde yalnızca bölüm içeriklerine değil, mezuniyet sonrasında sunulan kariyer fırsatlarına, burs olanaklarına, farklı çalışma alanlarına ve sektörün gelişim imkânlarına daha fazla yer vermeleri faydalı olacaktır. Araştırmada öğrencilerin özellikle bu konularda bilgilendirilmelerinin tercih eğilimlerini olumlu etkilediği görülmektedir. Son olarak, benzer çalışmaların farklı il ve bölgelerde uygulanmasının, elde edilen sonuçların karşılaştırılmasına ve öğrencilerin turizm eğitimine yönelik eğilimlerinin daha kapsamlı değerlendirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Anderson, J.C. and Gerbing, D.W. (1984). The effect of sampling error on convergence, improper solutions, and goodness-of-fit indices for maximum likelihood confirmatory factor analysis, Psychometrika, 49 (2).

Barron, O., Maxwell, G., Broadbridge, A. and Ogden, S. (2007). Career in hospitality management: Generation Y's experiences and perceptions. Journal of Hospitality and Tourism Management, 14 (2), 119–128.

Barron, P.E., Maxwell, G.A., Broadbridge, A. and Ogden, S. (2007a). Hospitality management students' views of the hospitality industry. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 5 (5), 5–8.

Bayar, C. (2017). Adnan Menderes Üniversitesi Turizm Fakültesi öğrencilerinin turizm sektörüne bakış açılarını belirlemeye yönelik araştırma (Master's thesis, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Birdir, B. (2002). Turizm ve otel isletmeciliği eğitimi alan lisans öğrencilerinin turizm endüstrisinde çalısmayı tercih etmemelerinin temel nedenleri: Bir nominal grup tekniği araştırması, in Ministry of Tourism (ed.), Proceedings of the conference and workshop on tourism education, Ankara, Ministry of Tourism Press, p. 495-504.

Boomsma, A. (1985). Nonconvergence, improper solutions, and starting values in LISREL maximum likelihood estimation. Psychometrika, 50 (2), 229-242.

Busby, G. (2003). Tourism degree internships: A longitudinal study. Journal of Vocational Education & Training, 55 (3), 319–334.

Cassel, S. H., Thulemark, M. and Duncan, T. (2018). Career paths and mobility in the Swedish hospitality sector. Tourism Geographies, 20 (1), 29–48.

Chen , S.J., Chu , H.L. and Wu, W.C. (2000). Tourism students' perceptions of work values: A case of Taiwanese universities. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 12 (6), 360-365.

Çetin, A., Ceylan, S. and Özdipçiner, N.S. (2019). Turizm eğitimi alan önlisans öğrencilerinin sektöre yönelik meslek algıları: Pamukkale Üniversitesi Örneği. OPUS International Journal of Society Researches, 11 (18), 1970-1995.

Dewar, K., Sayers, J. and Meyer, D. (2002). Hopes, dreams and reality. Journal of Teaching in Travel & Tourism, 2 (1), 81–97.

Domingo, K., Goh, E., Richardson, S. and Hui, L. K. (2016). A career in the hospitality industry: An exploratory study of female post graduates' attitudes and perceived difficulties (online). In Madalyn & Hui (Ed.), *CAUTHE* 2016*: The changing landscape of tourism and hospitality: The impact of emerging markets and emerging destinations* (pp. 988–995).

Duderstadt, J.J. (1999). New roles for the 21st-century university. Issues in Science and Technology, 16 (2), 37-44.

Eraut, M. (1994). *Developing Professional Knowledge and Competence*, Falmer Press and London.

Fok, R.H. and Yeung, R.M. (2016). Work attitudes of Generation Y in Macau's hotel industry: Management's perspective. Worldwide Hospitality and Tourism Themes, 8 (1), 83–96.

Günay, İ. ve Akıncı, Z. (2017). Turizmde Sürdürülebilirlik Açısından Öğrencilerin Sektöre Karşı Tutumlarının Mezuniyet Sonrası Kariyer Planlaması ve Seçimine Etkisi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (20), 1-19.

İflazoğlu, N., Can, İ.I., Nur, M. ve Nisani, E.C. (2021). Covid 19 Pandemisi sürecinde turizm eğitimi alan lise öğrencilerinin gelecek beklentileri ve turizm sektörüne yönelik algıları üzerine bir araştırma: Hatay örneği. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 5 (3), 1982-2001.

Jamnia, M. (2012, May). *Attitudes to professional development among tourism and hospitality students in an international college in Taiwan: An exploratory study*. Paper presented at the P4th Asia Pacific Alliance on Tourism and Hospitality EducationP and the 12th Annual Conference in Hospitality and Tourism, Kaohsiung, Taiwan, May 17–18.

Jenkins, A.K., (2001). Making a career of it? Hospitality students' future perspectives: An Anglo-Dutch study, International Journal of Contemporary Hospitality Management, 13 (1), 13–20.

Jiang, B. and Tribe, J. (2009). Tourism jobs - short lived professions: Student attitudes towards tourism careers in China. Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education, 8 (1), 4–19.

Kaya, Ö. ve Eren, D. (2019). Lise öğrencilerinin turizm eğitimi alma ve turizmde kariyer yapma eğilimlerinin belirlenmesi: Nevşehir örneği (Master's thesis, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi).

Kim, S.S., Jung, J. and Wang, K. C. (2016). Hospitality and tourism management students' study and career preferences: Comparison of three Asian regional groups. Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education, 19, 66–84.

King, W. P. and Hang, K. W. (2011). Career perceptions of undergraduate gaming management students. Journal of Teaching in Travel & Tourism, 11, 367–391.

Knight, P. and Mantz, Y. (2013). Learning, curriculum and employability in higher education. London, UK: Taylor & Francis.

Kozak, M. A., (2009), Akademik turizm eğitimi üzerine bir durum analizi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22, 1-20.

Kusluvan, S. and Kusluvan, Z. (2000). Perceptions and attitudes of undergraduate tourism students towards working in the tourism industry in Turkey. Tourism Management, 21 (3), 251–269.

Lacher, R.G. and Oh, C.O. (2012). Is tourism a lowincome industry? Evidence from three coastal regions. Journal of Travel Research, 51 (4), 464472.

Lee, M.J., Kim, S.S. and Lo, A. (2008). Perception of hospitality and tourism students towards study motivations and perceptions: A study of Hong Kong students. Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education, 7 (2), 45-5.

Lee, M.J., Olds, D.A. and Lee, C. (2010). Why students choose a hospitality and tourism program: A pilot study of US undergraduate students. Journal of Hospitality & Tourism Education, 22 (3), 20-26.

Lim, V.K.G., Teo, T.S.H. and See, S.K.B. (2000). Perceived job image among police officers in Singapore: Factorial dimensions and differential effects. *Journal of Social Psychology*, 140, 740–750.

Lu, T. and Adler, H. (2009). Career goals and expectations of hospitality and tourism students in China. Journal of Teaching in Travel & Tourism, 9 (1–2), 63–80.

Milic, V.J., Jovanovic, S. and Krstic, B., (2011), Human resources in tourism as a factor of its employment and competitiveness growth- comparative analysis of Serbia and surrounding countries, Facta Universitatis, Series: Economics and Organization, 8 (4), 433-445.

Nachmias, S. and Walmsley, A. (2015). Making career decisions in a changing graduate labour market: A hospitality perspective. Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education, 17, 50–58.

O'Mahony, G.B., McWilliams, A.M. and Whitelaw, P. A. (2001). Why students choose to enroll in a hospitality degree course: An Australian case study. The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 42 (1), 92–96.

Richardson, S. (2008). Undergraduate tourism and hospitality students attitudes toward a career in the industry: A preliminary investigation. Journal of Teaching in Travel & Tourism, 8 (1), 23–46.

Riley, M., Ladkin, A. ve Szivas, E., (2002), Tourism employment: analysis and planning, Channel View Publications, Sydney.

Robinson, R., Kralj, A., Solnet, D., Goh, E. and Callan, V. (2016). Attitudinal similarities and differences of hotel frontline occupations. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 28 (5), 1051–1072.

Roney, S.A. ve Öztin, P. (2007), Career perceptions of undergraduate tourism students: a case study in Turkey, Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education, 6 (1), 4-17.

Tan, Z.M.A., Baharun, N., Wazir, N.M., Ngelambong, A.A., Ali, N.M., Ghazali, N. and Tarmazi, S.A.A. (2016). Graduates' perception on the factors affecting commitment to pursue

career in the hospitality industry. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 224 (16), 416–420.

Wan Yim King, P. and Kong Weng Hang, F. (2011). Career perceptions of undergraduate gaming management students. Journal of Teaching in Travel and Tourism, 11 (4), 367–391.

Wan, P., King, Y., Wong, A. and Kong, W.H. (2014). Student career prospect and industry commitment: The roles of industry attitude, perceived social status, and salary expectations. *Tourism Management*, 40 (1), 1–14.

Wang, S. and Huang, X. (2014). College students' perceptions of tourism careers in China: Implications for the industry and education providers. Journal of Human Resources in Hospitality and Tourism, 13 (3), 211–233. https://doi.org/10.108 0/1533284 5.2014.866449.

Wen, H., Li, X. and Kwon, J. (2019). Undergraduate students' attitudes toward and perceptions of hospitality careers in mainland China. Journal of Hospitality and Tourism Education, 31 (3), 159172.

Wijesundara, W.G.S.R. (2015). An Evaluation of graduates' perception on employment in tourism and hospitality industry. Tourism, Leisure and Global Change, 2, 172–182.

Wong, S.C.K. and Liu, G.J. (2010). Will parental influences affect career choice? Evidence from hospitality and tourism management students in China. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 22 (1), 82–102.

Wong, S.C.K., Liu, J.G. and Bao, Y.F. (2007). The effects of parental influences over hospitality and tourism management students' career choice intentions in China. Journal of Hospitality & Tourism Education.

Wu, B., Morrison, A.M., Yang, J.K., Zhou, J.L. and Cong, L.L. (2014). Cracks in the ivory tower? A survey-based analysis of undergraduate tourism education and educators in China. Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education, 14, 26–38.

Wu, M.Y. (2013). I would love to work in tourism, but …: Exploring the outcomes of an ethnic tourism education initiative. Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education, 12 (1), 47–58.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

GELENEKSEL MUTFAĞIN ÇAĞDAŞ GASTRONOMİDE YENİDEN YORUMLANMASI: AZERBAYCAN MUTFAĞI ÜZERİNDEN KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Damla KILIÇ
Antalya Belek Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Antalya, Türkiye
E-posta: damla.kilic@belek.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6564-6385

ÖZET

Gastronomik miras, yemeklerin yanı sıra üretim teknikleri, pişirme yöntemleri, kullanılan malzemeler ve servis biçimlerini de kapsamaktadır. İlgili alanyazında gastronomik mirasın korunması ve gastronomi turizmiyle ilişkisi geniş biçimde incelenmesine rağmen, geleneksel yemeklerin çağdaş gastronomide hangi unsurlar korunarak yeniden yorumlanabileceği yeterince açıklanmamıştır. Bu çalışmada, geleneksel mutfağın çağdaş gastronomide yeniden yorumlanmasına ilişkin kavramsal bir yapı geliştirilmesi ve bu yapının Azerbaycan mutfağı üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada birincil veri toplanmamış, gastronomik miras, yerel mutfak, otantiklik ve modern mutfak alanyazını betimsel derleme yoluyla incelenerek kavramsal olarak değerlendirilmiştir. Yeniden yorumlama teknik, bileşen, yapısal ve sunum olmak üzere dört boyutta ele alınmıştır. Ayrıca yeniden yorumlamada yemeğin üretim mantığının korunması temel ölçüt olarak önerilmiştir. Azerbaycan mutfağına ilişkin değerlendirmeler, geleneksel pişirme yöntemleri, yerel malzemeler, katmanlı yapı ve servis biçimlerinin çağdaş gastronomi uygulamalarıyla ilişkilendirilebileceğini göstermektedir. Çalışmanın, geleneksel yemeklerin yeniden yorumlanmasında hangi unsurların korunması gerektiğinin açıklanmasına ve önerilen yapının gelecekte yapılacak saha araştırmalarında sınanmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan mutfağı, gastronomik miras, yerel mutfak, modern mutfak, kavramsal çerçeve.

ABSTRACT

Gastronomic heritage encompasses not only dishes but also production techniques, cooking methods, ingredients, and forms of service. Although the preservation of gastronomic heritage and its relationship with gastronomic tourism have been widely examined, the elements that should be preserved when traditional dishes are reinterpreted in contemporary gastronomy remain insufficiently explained. This study aims to develop a conceptual structure for the reinterpretation of traditional cuisine in contemporary gastronomy and to evaluate this structure through Azerbaijani cuisine. No primary data were collected. The literature on gastronomic heritage, local cuisine, authenticity, and modern cuisine was examined through a descriptive review and evaluated conceptually. Reinterpretation is addressed through four dimensions: technique, ingredients, structure, and presentation. The preservation of the production logic of

the dish is also proposed as the main criterion for reinterpretation. The evaluation of Azerbaijani cuisine shows that traditional cooking methods, local ingredients, layered structures, and forms of service can be associated with contemporary gastronomic practices. The study is expected to contribute to explaining which elements should be preserved in the reinterpretation of traditional dishes and to provide a basis for testing the proposed structure in future field research.

Keywords: Azerbaijani cuisine, gastronomic heritage, local cuisine, modern cuisine, conceptual framework.

1. GİRİŞ

Gastronomi, toplumların beslenme alışkanlıklarının yanı sıra tarihsel birikimlerini, kültürel değerlerini ve üretim biçimlerini de yansıtmaktadır (Bessière, 1998; Csergo, 2018). Bu nedenle yemek, sadece beslenmeyle değil kimlik, aidiyet ve kültürel aktarım ile de ilişkilidir. Küreselleşmeyle birlikte yiyecek üretimi ve tüketiminde görülen benzerleşme, yerel mutfakların ve gastronomik mirasın korunmasını daha önemli hâle getirmiştir (Lin vd., 2021; Kalenjuk Pivarski vd., 2023).

Gastronomik miras sadece yemeklerden oluşmamakta, üretim teknikleri, pişirme yöntemleri, servis biçimleri ve kuşaklar arasında aktarılan mutfak bilgisini de kapsamaktadır (Sjöholm, 2016; Partarakis vd., 2021). Mutfak bilgisinin büyük ölçüde uygulama yoluyla aktarılması da gastronomik mirasın zaman içinde devam eden ve yeniden üretilen bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir (Sharif vd., 2013; Lee, 2023). Yerel mutfaklar bu mirasın önemli unsurlarından biridir. Yöresel yemekler coğrafi koşullar, toplumsal alışkanlıklar ve tarihsel etkileşimlerle ilişkilidir (Şengül ve Türkay, 2015). Bu özellikleri nedeniyle yerel mutfaklar destinasyon kimliği ve gastronomi turizmi açısından da önem taşımaktadır (Sormaz vd., 2020; Üzülmez, 2021). Yerel yemeklere yönelik ilginin artması da bu ilişkiyi desteklemektedir (Kivela ve Crotts, 2006; Sims, 2009; Björk ve Kauppinen-Räisänen, 2014).

Bununla birlikte geleneksel yemeklerin korunması kadar çağdaş mutfak uygulamalarıyla yeniden yorumlanması da önemlidir. Nouvelle Cuisine ile hammaddenin doğal özelliklerinin korunması, kontrollü pişirme ve sade sunum ön plana çıkmış (Gault ve Millau, 1973; Barr ve Levy, 1984; Mennell, 1985), sonraki dönemde moleküler gastronomi ve modern sunum uygulamaları geleneksel yemeklerin farklı tekniklerle hazırlanmasına olanak sağlamıştır (Barham vd., 2010; Aksoy ve Sezgi, 2017). Otantikliğin değişmez bir özellik olmadığı ve zaman içinde yeniden değerlendirilebildiği yönündeki görüşler de geleneksel yemeklerin yeniden yorumlanmasına ilişkin tartışmaları desteklemektedir (Scarpato ve Daniele, 2003; Stiles vd., 2011).

İlgili alanyazında gastronomik mirasın korunması, otantiklik ve gastronomi turizmi geniş biçimde incelenmesine rağmen, geleneksel yemeklerin yeniden yorumlanmasında hangi unsurların korunması gerektiği yeterince açıklanmamıştır. Koruma ve yenilik çoğunlukla ayrı biçimde ele alınmakta, yeniden yorumlamanın hangi noktada yemeğin özgünlüğünü değiştirdiğine ilişkin açık bir ölçüt bulunmamaktadır. Ayrıca gastronomik mirasın modernleştirilmesine ilişkin çalışmalar daha çok arz, talep ve turizm açısından yürütülmekte,

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

yemeğin üretimine ilişkin teknik özellikler daha sınırlı biçimde ele alınmaktadır (Kruzmetra vd., 2018; Chiu ve Huang, 2022).

Bu doğrultuda çalışmada, geleneksel mutfağın çağdaş gastronomide yeniden yorumlanmasına ilişkin kavramsal bir yapı geliştirilmesi ve bu yapının Azerbaycan mutfağı üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Azerbaycan mutfağının seçilmesinde, güçlü bir gastronomik birikime sahip olmasına rağmen uluslararası alandaki görünürlüğünün sınırlı olduğuna ilişkin değerlendirmeler dikkate alınmıştır (Mehdiyev, 2021; Aliyev, 2022; Cam, 2025). Çalışmada yeniden yorumlama teknik, bileşen, yapısal ve sunum boyutları üzerinden ele alınmakta ve yemeğin üretim mantığının korunması yeniden yorumlamanın sınırını belirleyen temel ölçüt olarak değerlendirilmektedir.

2. ÇALIŞMANIN YAKLAŞIMI VE KAPSAMI

Bu çalışma, geleneksel mutfağın çağdaş gastronomide yeniden yorumlanmasına ilişkin kavramsal bir değerlendirme niteliğindedir. Bu nedenle çalışmada birincil veri toplanmamış, görüşme, gözlem veya duyusal değerlendirme yapılmamıştır. Çalışmanın temelini gastronomik miras, yerel mutfak, otantiklik ve modern mutfak alanyazınının incelenmesi oluşturmaktadır. Kavramsal çalışmalar, bir konuya ilişkin mevcut bilgilerin bir araya getirilmesine, kavramlar arasındaki ilişkilerin açıklanmasına ve daha sonra ampirik olarak sınanabilecek önerilerin geliştirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu doğrultuda ilgili alanyazın betimsel derleme yoluyla incelenmiş ve geleneksel yemeklerin yeniden yorumlanmasına ilişkin ortak noktalar kavramsal analiz yoluyla değerlendirilmiştir.

Derleme sürecinde gastronomik miras, yerel mutfak, otantiklik, modern mutfak ve Azerbaycan mutfağı temel kavramlar olarak ele alınmıştır. Kaynak seçiminde hakemli dergilerde yayımlanan çalışmaların yanı sıra alanın temel kaynakları ve konuya ilişkin kurumsal belgeler dikkate alınmıştır. İncelenen çalışmalar özellikle geleneksel yemeklerin korunması, yeniden yorumlanması, üretim teknikleri, yerel malzeme kullanımı ve sunum biçimleri açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda yeniden yorumlamanın hangi unsurlar üzerinden ele alınabileceği belirlenmiş ve önerilen kavramsal yapı oluşturulmuştur.

Çalışmanın kapsamı iki noktada sınırlandırılmıştır. Önerilen yapı alanyazına dayalı olarak geliştirilmiş olup henüz ampirik olarak sınanmamıştır. Ayrıca Azerbaycan mutfağına ilişkin değerlendirmeler ikincil kaynaklara dayanmaktadır. Bu nedenle çalışmada verilen yemek örnekleri Azerbaycan mutfağının tamamını temsil etmek amacıyla değil, önerilen yapının farklı yemekler üzerinden nasıl değerlendirilebileceğini göstermek amacıyla kullanılmıştır.

3. KAVRAMSAL ARKA PLAN

3.1. Gastronomik Miras

Gastronomik miras, kültürel mirasın yiyecek ve mutfak uygulamalarıyla ilişkili bölümünü ifade etmektedir. Kavram, yemekler ve malzemelerin yanı sıra pişirme araçları, sofra düzeni, ritüeller ve yemeğe yüklenen anlamları da kapsamaktadır (Bessière, 1998; Csergo,

2018). Bu nedenle gastronomik miras, geçmişten aktarılan yemeklerin bir toplamından çok, yiyeceklerin hazırlanması, sunulması ve tüketilmesine ilişkin bilgi ve uygulamaların devamlılığıyla ilişkilidir. İlgili alanyazında da miras, yiyecek ve mutfak uygulamalarının kültürel değer kazanmasını sağlayan ve zaman içinde devam eden bir süreç olarak ele alınmaktadır (Sjöholm, 2016). Akdeniz diyeti ve çay kültürü gibi yeme içme geleneklerinin uluslararası koruma listelerinde yer alması da gastronomik mirasın kültürel sürdürülebilirlik açısından önemini göstermektedir (Romagnoli, 2019; Kapelari vd., 2020).

Gastronomik mirasın korunması, mutfak bilgisinin kuşaklar arasında aktarılmasına bağlıdır. Üretim tekniklerinin ve yemeğe ilişkin uygulamaların devam etmesi, geçmişten aktarılan bilginin sonraki kuşaklara ulaşmasını sağlamaktadır (Partarakis vd., 2021). Buna karşılık gastronomik mirasa ilişkin çalışmaların daha çok yöresel ürünlerin belirlenmesi, kayıt altına alınması ve turizmle ilişkilendirilmesine odaklandığı görülmektedir (Bayram, 2023; Oğan, 2024). Bu durum, yemeklerin nasıl üretildiğine ilişkin bilgi ve tekniklerin daha sınırlı biçimde ele alınmasına neden olmaktadır. Bu nedenle gastronomik mirasın korunmasında yemeklerin kendisi kadar, üretim sürecini oluşturan tekniklerin ve mutfak bilgisinin de dikkate alınması gerekmektedir.

3.2. Yerel Mutfak, Otantiklik ve Destinasyon Kimliği

Yerel mutfaklar, bir bölgenin ürünlerini, yemeklerini ve üretim uygulamalarını yansıtması nedeniyle destinasyon kimliğinin önemli unsurları arasında yer almaktadır. Yerel yemek deneyiminin destinasyon tercihi ve ziyaretçi memnuniyeti üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir (Kivela ve Crotts, 2006; İlban ve Uluer Savgın, 2020; Üzülmez, 2021). Yerel ürünlerin taze ve güvenilir olarak değerlendirilmesi de tüketicilerin yerel yemek deneyimine ilişkin değerlendirmelerini olumlu yönde etkileyebilmektedir (Sims, 2009; Björk ve Kauppinen-Räisänen, 2014). Bu nedenle yerel mutfak, gastronomik mirasın korunmasının yanı sıra destinasyonun diğer destinasyonlardan ayrılmasında da önem taşımaktadır.

Yerel mutfakla ilişkili temel tartışmalardan biri otantikliktir. Otantiklik, geleneksel bir yemeğin değişmeden korunmasından çok, yemeğin özgünlüğüne ilişkin değerlendirmelerle açıklanmaktadır. Bu değerlendirmenin üreticiler, tüketiciler ve diğer aktörlere göre farklılaşabileceği belirtilmektedir (Stiles vd., 2011). Benzer şekilde postmodern gastronomi yaklaşımında yerelliğin ve özgünlüğün zaman içinde yeniden değerlendirilebildiği ileri sürülmektedir (Scarpato ve Daniele, 2003). Bu durum, geleneksel yemeklerin yeniden yorumlanmasının doğrudan özgünlüğün kaybı olarak değerlendirilmemesi gerektiğini, hangi unsurların değiştiğinin ve hangilerinin korunduğunun dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır.

3.3. Modern Mutfak ve Yeniden Yorumlama

Modern mutfak anlayışı, hammaddenin doğal özelliklerinin korunması, kontrollü pişirme ve daha sade sunum biçimleriyle ilişkilidir (Gault ve Millau, 1973; Mennell, 1985). Moleküler gastronominin gelişmesiyle birlikte pişirme sırasında gerçekleşen fiziksel ve kimyasal değişimler daha sistematik biçimde ele alınmış, teknik uygulamaların yemeğin duyusal özellikleri üzerindeki etkileri önem kazanmıştır (Barham vd., 2010; Aksoy ve Sezgi, 2017). Düşük sıcaklıkta uzun süreli pişirme gibi uygulamaların doku ve aroma üzerindeki etkileri

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

(Misu vd., 2024), tabak düzeninin ise yiyeceğin algılanması üzerindeki etkisi incelenmiştir (Deroy vd., 2014; Zhang vd., 2022).

Bu gelişmeler, geleneksel yemeklerin farklı teknik ve sunum biçimleriyle yeniden ele alınmasına olanak sağlamaktadır. Ancak yeniden yorumlama, geleneksel yemeğin tamamen değiştirilmesinden çok, hangi özelliklerinin korunacağı ve hangilerinin değiştirilebileceği sorununu ortaya çıkarmaktadır. Gastronomik mirasın modernleştirilmesine ilişkin çalışmalar daha çok arz ve talep açısından ele alınırken (Kruzmetra vd., 2018), mirasın ziyaretçilere aktarılmasında farklı uygulama biçimleri de incelenmektedir (Chiu ve Huang, 2022). Buna karşılık geleneksel yemeklerin yeniden yorumlanmasında üretim tekniği, kullanılan bileşenler, yapısal özellikler ve sunum açısından hangi unsurların korunması gerektiği yeterince açıklanmamıştır. Bu eksiklik, çalışmada önerilen yapının çıkış noktasını oluşturmaktadır

4. AZERBAYCAN MUTFAĞININ GASTRONOMİK MİRAS NİTELİĞİ

Azerbaycan mutfağı, tarihsel etkileşimler ve coğrafi farklılıklar sonucunda oluşan zengin bir yemek kültürüne sahiptir. İpek Yolu üzerindeki konumunun mutfak kültürünün çeşitlenmesinde etkili olduğu belirtilmektedir (Maharramova, 2024). Türkiye ve Azerbaycan mutfakları arasındaki tarihsel benzerlikler de iki mutfak arasındaki kültürel ilişkiyi göstermektedir (Aydoğdu ve Mızrak, 2017). Azerbaycan mutfağında et ve süt ürünleri, pilavlar ve hamur işleri önemli bir yere sahipken (Tanrıverdi vd., 2018; Özbay, 2019), safran, narşarap, ceviz, yoğurt ve çeşitli yeşilliklerin kullanımı mutfağın ayırt edici özellikleri arasında yer almaktadır (Kırmızıkuşak, 2023). Aynı yemeklerin bölgelere göre farklı biçimlerde hazırlanması ise mutfak içindeki bölgesel çeşitliliği göstermektedir (İbadov, 2023).

Azerbaycan mutfağında yemek, üretim ve tüketimin yanı sıra toplumsal uygulamalarla da ilişkilidir. Misafirperverliğin sofra düzeni ve yemek paylaşımıyla ilişkilendirilmesi bu durumu göstermektedir (Ganiyeva, 2021). Dolma yapma ve paylaşma geleneğinin UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'nde yer alması da Azerbaycan mutfağının gastronomik miras niteliğini desteklemektedir (UNESCO, 2017). Buna karşılık Azerbaycan mutfağının uluslararası gastronomi alanındaki görünürlüğünün ve gastronomi turizmi potansiyelinin sınırlı kaldığı belirtilmektedir (Mehdiyev, 2021; Aliyev, 2022; Cam, 2025). Mevcut çalışmalar daha çok mutfağın tanıtımı ve turizm potansiyeline odaklanmakta, yemeklerin üretim tekniklerinin çağdaş gastronomi uygulamalarıyla nasıl ilişkilendirilebileceği daha sınırlı biçimde ele alınmaktadır. Bu nedenle Azerbaycan mutfağı, çalışmada önerilen yeniden yorumlama yapısının değerlendirilmesi açısından uygun bir örnek oluşturmaktadır.

5. ÖNERİLEN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmada geleneksel yemeklerin çağdaş gastronomide yeniden yorumlanması teknik, bileşen, yapısal ve sunum olmak üzere dört boyutta ele alınmaktadır. Bu ayrım, yeniden yorumlamanın yemeğin bütün özelliklerinin aynı anda değiştirilmesi anlamına gelmediği düşüncesine dayanmaktadır. Bir yemek farklı bir pişirme tekniğiyle hazırlanabilir, kullanılan bileşenler değiştirilebilir, yapısal özellikleri yeniden düzenlenebilir veya farklı bir biçimde sunulabilir. Bu nedenle yeniden yorumlamanın hangi unsur üzerinde gerçekleştiğinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Önerilen yapı, yapılan değişikliğin hangi boyutta gerçekleştiğini ve yemeğin hangi özelliklerinin korunduğunu belirlemeye yöneliktir. Bu kapsamda teknik, bileşen, yapısal ve sunum boyutları ayrı ayrı açıklanmakta, ardından bu boyutların değerlendirilmesinde yemeğin üretim mantığının korunması temel ölçüt olarak ele alınmaktadır. Böylece yeniden yorumlama, yemeğin ne ölçüde değiştiğinden çok, değişiklik sırasında hangi temel özelliklerinin korunduğu üzerinden değerlendirilmektedir.

5.1. Teknik Boyut

Teknik boyut, yemeğin hazırlanmasında kullanılan pişirme yöntemi, sıcaklık ve süre gibi üretim özelliklerini kapsamaktadır. Geleneksel mutfaklarda uzun süreli ve düşük sıcaklıkta pişirme, aroma ve dokunun zaman içinde gelişmesine dayanmaktadır. Çağdaş mutfakta kullanılan yavaş pişirme ve kontrollü indirgeme uygulamalarında da benzer bir yaklaşım bulunmaktadır (Misu vd., 2024). Bu nedenle yeniden yorumlamada kullanılan ekipmanın veya uygulama biçiminin değişmesinden çok, pişirme tekniğinin yemeğin temel duyusal özellikleri üzerindeki işlevinin korunması önem taşımaktadır. Geleneksel yöntemin sağladığı aroma, doku ve pişme özellikleri korunduğu sürece teknik açıdan yeniden yorumlamadan söz edilebilir.

5.2. Bileşen Boyutu

Bileşen Boyutu Bileşen boyutu, geleneksel yemeğin hazırlanmasında kullanılan ve yemeğin ait olduğu mutfakla ilişkilendirilen ürünleri kapsamaktadır. Yerel ürünler, sadece lezzet açısından değil, yemeğin bölgesel kimliğinin korunması açısından da önem taşımaktadır (Sims, 2009; Sharma, 2024). Azerbaycan mutfağında safran, narşarap ve ceviz gibi ürünlerin yaygın kullanımı bu duruma örnek oluşturmaktadır (Kırmızıkuşak, 2023). Bu nedenle yeniden yorumlamada kullanılan ürünlerin değiştirilmesi, yemeğin duyusal özellikleri korunmuş olsa bile ait olduğu mutfakla kurulan ilişkiyi zayıflatabilir. Bileşen boyutunda temel ölçüt, yemeğin yerel mutfakla ilişkisini sağlayan ürünlerin korunmasıdır.

5.3. Yapısal Boyut

Yapısal boyut, yemeği oluşturan bileşenlerin bir araya getirilme biçimini, katmanları ve bileşenler arasındaki dengeyi kapsamaktadır. Azerbaycan mutfağındaki katmanlı hamur işleri, iç dolgular ve soslarla oluşturulan yapılar bu boyuta örnek oluşturmaktadır (İbadov, 2023). Çağdaş mutfakta doku farklılıklarının ve kesit düzeninin dikkate alınması da yemeğin yapısal özelliklerinin önemini göstermektedir (Deroy vd., 2014). Bu nedenle yeniden yorumlamada katmanların biçimi değişebilmekle birlikte, yemeğin yapısını oluşturan bileşenler arasındaki oransal dengenin korunması gerekmektedir.

5.4. Sunum Boyutu

Sunum boyutu, yemeğin servis edilme biçimini ve tüketiciye nasıl sunulduğunu kapsamaktadır. Tabak düzeninin yiyeceğin algılanması üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir (Zhang vd., 2022). Geleneksel mutfaklarda ise servis biçimi sadece görsel düzenlemeyle sınırlı olmayıp, yemeğin paylaşılması ve sofra düzeniyle de ilişkilidir (Ganiyeva, 2021). Bu nedenle yeniden yorumlamada sunum biçimi değiştirilebilirken, yemeğin geleneksel servis anlayışıyla ilişkili temel özelliklerinin korunması gerekmektedir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

5.5. Süreklilik Ölçütü: Üretim Mantığının Korunması

Önerilen dört boyutun değerlendirilmesinde temel ölçüt, yemeğin üretim mantığının korunmasıdır. Üretim mantığı, yemeğin kendine özgü özelliklerini ortaya çıkaran pişirme, bileşen, yapı ve servis ilişkilerini ifade etmektedir. Bu nedenle yeniden yorumlamada kullanılan ekipmanın, ölçünün veya sunum biçiminin değişmesi tek başına yemeğin özgünlüğünü ortadan kaldırmamaktadır.

Örneğin geleneksel bir pişirme kabının yerine benzer ısı aktarımını sağlayan farklı bir ekipmanın kullanılması, pişirme sonucunu değiştirmediği sürece üretim mantığını koruyabilir. Buna karşılık uzun süreli pişirmeyle oluşan aroma ve dokunun, pişirme süresinin kısaltılması nedeniyle kaybolması yemeğin temel üretim özelliğini değiştirebilir. Bu nedenle yeniden yorumlamanın sınırı, yemeğin ne kadar değiştiğinden çok, onu tanımlayan üretim özelliklerinin ne ölçüde korunduğuna göre değerlendirilmelidir.

Tablo 1. Geleneksel Mutfağın Çağdaş Gastronomide Yeniden Yorumlanmasına İlişkin Kavramsal Yapı

Boyut	Geleneksel mutfaktaki karşılığı	Çağdaş gastronomideki karşılığı	Korunması gereken özellik
Teknik boyut	Düşük sıcaklıkta uzun süreli pişirme, kontrollü indirgeme, geleneksel pişirme kapları	Yavaş pişirme, kontrollü sıcaklık uygulamaları, sos yoğunlaştırma	Aroma ve dokunun pişirme süresi ve sıcaklıkla oluşma biçimi
Bileşen boyutu	Safran, narşarap, ceviz ve yoğurt gibi yerel ürünlerin kullanımı	Yerel ve coğrafi kökeni belirgin ürünlerin kullanımı	Yemeğin ait olduğu mutfakla ilişkisini sağlayan ürünler
Yapısal boyut	Katmanlı hamur işleri, iç dolgular ve bileşenler arasındaki denge	Doku farklılıkları, kesit düzeni ve yapı dengesi	Bileşenler arasındaki oransal denge
Sunum boyutu	Porsiyonlama, kesim ve geleneksel sofra düzeni	Tabak düzeni ve çağdaş sunum uygulamaları	Yemeğin geleneksel servis anlayışıyla ilişkili özellikleri

Önerilen yapı, yeniden yorumlamada değiştirilebilecek unsurlar ile korunması gereken özelliklerin birbirinden ayrılmasını sağlamaktadır. Böylece geleneksel bir yemeğin çağdaş gastronomide yeniden yorumlanması, yapılan değişikliğin hangi boyutta gerçekleştiği ve yemeğin temel özelliklerinin ne ölçüde korunduğu üzerinden değerlendirilebilmektedir.

Tablo 2. Önerilen Kavramsal Yapının Azerbaycan Mutfağı Üzerinden Değerlendirilmesi

Örnek yemek	Öne çıkan özellik	İlgili boyut	Korunması gereken özellik
Şeki Pitisi	Toprak kapta düşük sıcaklıkta uzun süreli pişirme ve porsiyon kabında servis	Teknik ve sunum	Aroma ve dokunun uzun süreli pişirmeyle oluşması, geleneksel servis biçiminin korunması

Dovğa	Yoğurt bazlı yapının sıcaklık kontrolüyle kesilmeden hazırlanması	Teknik	Yoğurdun yapısının pişirme sırasında korunması
Fisincan Pilavı	Narşarap ve cevizin uzun süreli pişirmeyle yoğunlaştırılması	Teknik ve bileşen	Tatlı-ekşi dengenin ve yemeği tanımlayan yerel bileşenlerin korunması
Bakü Baklavası	İnce katmanlı hamur, kontrollü şerbetleme ve düzenli kesim	Yapısal ve sunum	Katmanlar arasındaki dengenin ve ürünün yapısal özelliklerinin korunması

Tablo 2'de görüldüğü üzere Azerbaycan mutfağındaki yemekler yeniden yorumlama açısından farklı boyutlarda değerlendirilebilmektedir. Şeki Pitisinde pişirme süresi ve servis biçimi, Dovğada sıcaklık kontrolü, Fisincan Pilavında yerel bileşenler ve tat dengesi, Bakü Baklavasında ise katmanlı yapı öne çıkmaktadır. Bu örnekler, yeniden yorumlamada her yemek için aynı unsurun değil, yemeği tanımlayan üretim özelliklerinin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

6. TARTIŞMA VE ÇIKARIMLAR

Gastronomik mirasa ilişkin çalışmalar daha çok yerel yemeklerin belirlenmesi, kayıt altına alınması ve korunmasına odaklanmaktadır (Bayram, 2023; Oğan, 2024). Buna karşılık mirasın zaman içinde yeniden üretildiğini ileri süren çalışmalar, geleneksel yemeklerde değişimin mirasın korunmasıyla birlikte ele alınabileceğini göstermektedir (Sjöholm, 2016; Partarakis vd., 2021). Bu çalışmada önerilen teknik, bileşen, yapısal ve sunum boyutları, geleneksel bir yemeğin yeniden yorumlanmasında değişen ve korunan özelliklerin ayrı olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır. Bu açıdan yeniden yorumlama, geleneksel yemeğin korunmasının karşıtı olarak değil, yemeği tanımlayan özelliklerin korunarak farklı biçimlerde hazırlanması olarak ele alınmaktadır.

Bu yaklaşım otantiklik tartışması açısından da önemlidir. Otantikliğin sabit bir özellik olmadığı ve zaman içinde yeniden değerlendirilebildiği belirtilmektedir (Scarpato ve Daniele, 2003; Stiles vd., 2011). Ancak bu çalışmalar, yeniden yorumlanan bir yemeğin hangi durumda özgünlüğünü koruduğuna ilişkin açık bir ölçüt ortaya koymamaktadır. Bu çalışmada üretim mantığının korunması söz konusu değerlendirmenin temel ölçütü olarak önerilmektedir. Buna göre kullanılan ekipmanın, sunum biçiminin veya bazı uygulamaların değişmesi tek başına özgünlüğün kaybı anlamına gelmemektedir. Önemli olan, yemeğin duyusal ve yapısal özelliklerini oluşturan üretim ilişkilerinin korunmasıdır.

Yerel mutfağın destinasyon kimliği açısından taşıdığı önem önceki çalışmalarda ortaya konmuştur (Sormaz vd., 2020; Üzülmez, 2021). Ancak yerel yemeklerin çağdaş gastronomide nasıl yeniden yorumlanabileceği daha sınırlı biçimde açıklanmaktadır. Önerilen yapı, bir yemeğin yerel mutfakla ilişkisini sağlayan bileşenlerin, üretim tekniklerinin ve servis özelliklerinin belirlenmesine yardımcı olabilir. Gastronomik mirasın farklı uygulamalar aracılığıyla aktarılabileceğini gösteren çalışmalar da bu değerlendirmeyi desteklemektedir

(Chiu ve Huang, 2022). Bu açıdan yapı, geleneksel yemeklerin profesyonel mutfaklarda ve mutfak eğitiminde yeniden yorumlanmasında kullanılabilecek bir değerlendirme aracı olarak ele alınabilir. Çalışmanın temel sınırlılığı, önerilen yapının alanyazına dayalı olarak geliştirilmiş ve ampirik olarak sınanmamış olmasıdır. Ayrıca Azerbaycan mutfağına ilişkin değerlendirmeler ikincil kaynaklarla sınırlıdır. Bu nedenle teknik, bileşen, yapısal ve sunum boyutlarının geleneksel yemeklerin yeniden yorumlanmasını ne ölçüde açıklayabildiğinin saha araştırmalarıyla incelenmesi gerekmektedir.

7. SONUÇ

Bu çalışmada, geleneksel yemeklerin çağdaş gastronomide yeniden yorumlanmasını açıklamak amacıyla teknik, bileşen, yapısal ve sunum boyutlarından oluşan kavramsal bir yapı önerilmiştir. Bu yapı, yeniden yorumlamada yemeğin bütün özelliklerinin aynı ölçüde değişmediğini, değişikliğin farklı boyutlarda gerçekleşebileceğini göstermektedir. Bu nedenle bir yemeğin yeniden yorumlanmasında yapılan değişikliğin hangi boyutta gerçekleştiğinin ve hangi özelliklerin korunduğunun birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Çalışmada üretim mantığının korunması, yeniden yorumlamanın sınırını belirleyen temel ölçüt olarak ele alınmıştır. Buna göre kullanılan teknik, ekipman veya sunum biçiminin değişmesi tek başına yemeğin özgünlüğünü ortadan kaldırmamaktadır. Önemli olan, yemeğin duyusal ve yapısal özelliklerini oluşturan temel üretim ilişkilerinin korunmasıdır. Azerbaycan mutfağına ilişkin örnekler de geleneksel pişirme teknikleri, yerel bileşenler, yapısal özellikler ve servis biçimlerinin bu açıdan değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Önerilen yapı kuramsal düzeyde geliştirilmiş olduğundan gelecekte yapılacak araştırmalarda saha verisiyle sınanması gerekmektedir. Özellikle geleneksel yemekleri hazırlayan uygulayıcılarla yürütülecek nitel araştırmalar, üretim mantığını oluşturan unsurların daha açık biçimde belirlenmesine katkı sağlayabilir. Yeniden yorumlanmış yemeklerin duyusal değerlendirme ve tüketici araştırmalarıyla incelenmesi ise önerilen boyutların ve üretim mantığı ölçütünün ampirik olarak sınanmasına olanak sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Aksoy, M., & Sezgi, G. (2017). Moleküler mutfak tekniklerinin duyusal analiz yöntemiyle değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 5*(4), 546–565.

Aliyev, V. (2022). Assessment of gastronomic tourism potential in the Ganja-Gazakh economic region of Azerbaijan. *Journal of Environmental Management and Tourism, 13*(4), 1142–1150. https://doi.org/10.14505/jemt.v13.4(60).20

Aydoğdu, A., & Mızrak, M. (2017). Azerbaycan ve Türkiye mutfak kültürünün tarihi birlikteliği ve mevcut durumunun belirlenmesi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 15–25.

Barham, P., Skibsted, L. H., Bredie, W. L. P., Frøst, M. B., Møller, P., Risbo, J., Snitkjær, P., & Mortensen, L. M. (2010). Molecular gastronomy: A new emerging scientific discipline. *Chemical Reviews, 110*(4), 2313–2365.

Barr, A., & Levy, P. (1984). *The official foodie handbook*. Ebury Press.

Bayram, Ü. (2023). Buldan Günbalı as a gastronomic cultural heritage. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies, 6*(1), 361–371.

Bessière, J. (1998). Local development and heritage: Traditional food and cuisine as tourist attractions in rural areas. *Sociologia Ruralis, 38*(1), 21–34.

Björk, P., & Kauppinen-Räisänen, H. (2014). Culinary-gastronomic tourism: A search for local food experiences. *Nutrition and Food Science, 44*(4), 294–309. https://doi.org/10.1108/NFS-12-2013-0142

Cam, O. (2025). Azerbaycan'ın gastronomi açısından değerlendirilmesi. *HAFIZA, 7*(1), 1–14. https://doi.org/10.56671/hafizadergisi.1529944

Chiu, S. T., & Huang, W. (2022). Heritage interpretation from supply and demand perspectives: The case of culinary heritage workshops in Hong Kong. *Journal of Heritage Tourism, 17*(5), 563–592. https://doi.org/10.1080/1743873X.2022.2091936

Csergo, J. (2018). Food as a collective heritage brand in the era of globalization. *International Journal of Cultural Property, 25*(4), 449–468.

Deroy, O., Michel, C., Piqueras-Fiszman, B., & Spence, C. (2014). The plating manifesto (I): From decoration to creation. *Flavour, 3*, 6. https://doi.org/10.1186/2044-7248-3-6

Ganiyeva, F. (2021). Azerbaycan'ın geleneksel kültüründe etnik bir işaret olarak misafirperverlik. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 14*(35), 956–967.

Gault, H., & Millau, C. (1973). Vive la nouvelle cuisine française. *Le Nouveau Guide Gault-Millau, 54*, 1–6.

İbadov, R. H. (2023). Azərbaycan Respublikasının Cənub-Şərq bölgəsinin bəzi mətbəx inciləri. *Texnika və Aqrar Elmləri, 1*(3), 26–34. https://doi.org/10.30546/2958-8111.2023.1.4

İlban, M. O., & Uluer Savgın, C. (2020). Nerede o eski mutfaklar. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 17*(3), 509–523. https://doi.org/10.24010/soid.707474

Kalenjuk Pivarski, B., Grubor, B., Banjac, M., Djerčan, B., Tešanović, D., Šmugović, S., Radivojević, G., Ivanović, V., Vujasinović, V., & Stošić, T. (2023). The sustainability of gastronomic heritage and its significance for regional tourism development. *Heritage, 6*(4), 3402–3417. https://doi.org/10.3390/heritage6040187

Kapelari, S., Alexopoulos, G., Moussouri, T., Sagmeister, K. J., & Stampfer, F. (2020). Food heritage makes a difference: The importance of cultural knowledge for improving education for sustainable food choices. *Sustainability, 12*(4), 1509. https://doi.org/10.3390/su12041509

Kırmızıkuşak, D. (2023). Azerbaycan mutfak kültürü. A. Ademoğlu (Ed.), *Türk dünyası mutfak kültürü* içinde (ss. 23–38). Nobel Akademik Yayıncılık.

Kivela, J., & Crotts, J. C. (2006). Tourism and gastronomy: Gastronomy's influence on how tourists experience a destination. *Journal of Hospitality & Tourism Research, 30*(3), 354–377.

Kruzmetra, M., Rivza, B., & Foris, D. (2018). Modernization of the demand and supply sides for gastronomic cultural heritage. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, 40*(3), 163–174.

Lee, K. S. (2023). Cooking up food memories: A taste of intangible cultural heritage. *Journal of Hospitality and Tourism Management, 54*, 1–9. https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2022.11.005

Lin, M. P., Marine-Roig, E., & Llonch-Molina, N. (2021). Gastronomy as a sign of the identity and cultural heritage of tourist destinations: A bibliometric analysis 2001–2020. *Sustainability, 13*(22), 12531. https://doi.org/10.3390/su132212531

Maharramova, İ. (2024). "İpek Yolu" ve sanatın kültürleşmesi: Azerbaycan ekseninden bir inceleme. *Premium E-Journal of Social Sciences, 8*(47), 1270–1277. https://doi.org/10.5281/zenodo.14020747

Mehdiyev, A. (2021). Azerbaycan'da gastronomi turizmi arz potansiyeline yönelik bir değerlendirme: Bakü üzerine bir alan araştırması [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi.

Mennell, S. (1985). *All manners of food: Eating and taste in England and France from the Middle Ages to the present*. Blackwell.

Misu, G. A., Canja, C. M., Lupu, M., & Matei, F. (2024). Advances and drawbacks of sous-vide technique: A critical review. *Foods, 13*(14), 2217. https://doi.org/10.3390/foods13142217

Oğan, Y. (2024). Gastronomik kimlik ve miras bağlamında bir bibliyometrik analiz. *Tourism and Recreation, 6*(1), 76–88. https://doi.org/10.53601/tourismandrecreation.1433457

Özbay, G. (2019). Azerbaycan mutfağı. N. Kozak (Ed.), Online Türkiye Turizm Ansiklopedisi içinde. https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/azerbaycan-mutfagi

Partarakis, N., Kaplanidi, D., Doulgeraki, P., Karuzaki, E., Petraki, A., Metilli, D., Bartalesi, V., Adami, I., Meghini, C., & Zabulis, X. (2021). Representation and presentation of culinary tradition as cultural heritage. *Heritage, 4*(2), 612–640. https://doi.org/10.3390/heritage4020036

Romagnoli, M. (2019). Gastronomic heritage elements at UNESCO: Problems, reflections on and interpretations of a new heritage category. *International Journal of Intangible Heritage, 14*, 157–171.

Scarpato, R., & Daniele, R. (2003). New global cuisine: Tourism, authenticity and sense of place in postmodern gastronomy. C. M. Hall, L. Sharples, R. Mitchell, N. Macionis, & B. Cambourne (Ed.), *Food tourism around the world: Development, management and markets* içinde (ss. 296–313). Butterworth-Heinemann.

Sharif, M. D., Muhammad, R., Mohd Zahari, M. S., Norr, N. M., Salleh, H. M., & Ishak, N. (2013). How could the transfer of food knowledge be passed down. *Procedia – Social and Behavioral Sciences, 105*, 429–437. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.11.045

Sharma, R. (2024). Rediscovering the lost cuisines of the Himalayas: A study on traditional culinary practices, cultural heritage and their potential for sustainable tourism. *International Journal for Multidimensional Research Perspectives, 2*(9), 73–85. https://doi.org/10.61877/ijmrp.v2i9.191

Sims, R. (2009). Food, place and authenticity: Local food and the sustainable tourism experience. *Journal of Sustainable Tourism, 17*(3), 321–336. https://doi.org/10.1080/09669580802359293

Sjöholm, J. (2016). *Heritagisation, re-heritagisation and de-heritagisation of built environments* [Doktora tezi, Luleå University of Technology].

Sormaz, Ü., Özata, E., & Madenci, A. B. (2020). Tüketicilerin yöresel ürün, yemek ve restoranları tercih etme nedenleri: Trakya yöresi mutfağı örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 8*(1), 538–551.

Stiles, K., Altıok, Ö., & Bell, M. M. (2011). The ghosts of taste: Food and the cultural politics of authenticity. *Agriculture and Human Values, 28*, 225–236. https://doi.org/10.1007/s10460-010-9265-y

Şengül, S., & Türkay, O. (2015). Doğu Karadeniz mutfak kültürünün sürdürülebilirliği: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı*, 595–610.

Tanrıverdi, H., İmanova, M., & Bağırsoylu, H. (2018). Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde gıda sanayi, Nahçıvan mutfağı ve gastronomi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 2*(Ek 1), 262–282.

UNESCO. (2017). *Dolma making and sharing tradition, a marker of cultural identity*. Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity.

Üzülmez, M. (2021). Yöresel mutfak ile destinasyon ve gastronomi turizmi arasındaki ilişkiye yönelik bir inceleme. *Journal of Hospitality and Tourism Issues, 3*(1), 23–36. https://doi.org/10.51525/johti.934718

Zhang, S., Qian, J., Wu, C., He, D., Zhang, W., Yan, J., & He, X. (2022). Tasting more than just food: Effect of aesthetic appeal of plate patterns on food perception. *Foods, 11*(7), 931.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

SAĞLIK OKURYAZARLIĞININ DIYET YAPAN BIREYLERDE DIYET UYUM NIYETI ÜZERINDEKI ETKISI :VAN İLI ÖRNEĞI

The Effect of Health Literacy on Dietary Adherence Intention in Individuals on a Diet: The Case of Van Province

Edanur BERGE[1]

Yüksek Lisans Öğrencisi,Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Van Türkiye.

ORCID:0009-0007-1904-4985 @edaberge604@gmail.com

Erol GEÇGİN[2]

Dr.Öğretim Üyesi,Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,Turizm Fakültesi,Van Türkiye. ORCID: 0000-0001-8375-9343 erolgecgin@yyu.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, Van ilinde yaşayan bireylerin sağlık okuryazarlığı düzeylerinin diyet uyum niyeti üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın kavramsal çerçevesi, bireylerin sağlıkla ilgili bilgiyi elde etme, anlama ve değerlendirme kapasitesi ile Planlanmış Davranış Teorisi kapsamında şekillenen, belirli bir beslenme planına sadık kalma istekliliğini ifade eden diyet uyum niyetleri üzerine inşa edilmiştir. Araştırma yöntemi olarak nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama modeli benimsenmiştir. Veriler, kolayda örnekleme yöntemiyle online anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Araştırma sürecinde başlangıçta toplam 500 katılımcıya ulaşılmış; ancak yapılan veri temizleme işlemleri sonucunda kayıp, hatalı ve eksik veriler ayıklanarak nihai analizler 422 katılımcı verisi üzerinden gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak "En Yeni Hayati Bulgular Ölçeği" (NVS) ve "Sağlık Vizyonu İndeksi" kullanılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi, sağlık okuryazarlığı ve beslenme becerilerinin diyet uygulama güvenini temsil eden "Sağlık Kararlarında Öz-Yeterlilik" üzerindeki varyansın %29,2'sini açıkladığını ortaya koymuştur. Analiz sonuçlarına göre, sağlık bilgilerini anlama ve güvenilir kaynakları ayırt etme yetkinliği (Bilgi Değerlendirme), diyet uyum niyetinin en güçlü yordayıcısıdır. Katılımcıların teorik sağlık bilgilerini anlama ve içerik tanımlama konularında yetkin oldukları, ancak kalori ve porsiyon hesabı gibi teknik hesaplama gerektiren pratik uygulama alanlarında zorlandıkları tespit edilmiştir. Sonuç olarak, diyet uyumunu artırmak için sadece bilgi aktarımının yeterli olmadığı, bireylerin uygulama becerilerini geliştirecek pratik odaklı eğitimlerin verilmesi gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Okuryazarlığı, Diyet Uyum Niyeti, Planlanmış Davranış Teorisi, Beslenme Becerileri

ABSTRACT

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

This study was conducted to determine the effect of health literacy levels on dietary compliance intention among individuals living in Van province. The conceptual framework of the research is built on the capacity of individuals to obtain, understand and evaluate health-related information, as well as dietary compliance intentions, which are formed within the framework of the Theory of Planned Behavior, expressing their willingness to stick to a specific nutrition plan. As the research method, the relational survey model, one of the quantitative research designs, was adopted. The data were collected using the online survey technique with convenience sampling. In the research process, a total of 500 participants were reached at the beginning; however, as a result of the data cleaning operations, lost, erroneous and incomplete data were extracted and the final analyses were carried out on 422 participant data. The "Newest Vital Signs Scale" (NVS) and the "Health Vision Index" were used as data collection tools. A multiple linear regression analysis conducted in accordance with the obtained findings revealed that health literacy and nutrition skills explain 29.2% of the variance on "Self-Efficacy in Health Decisions", which represents the confidence in diet application. According to the results of the analysis, Health Information, understanding and reliable sources to differentiate competence (knowledge assessment), the strongest predictor of intention to adapt the diet. It was found that the participants were competent in understanding theoretical health information and defining ingredients, but they had difficulty in practical application areas requiring technical calculations, such as calorie and portion calculation. As a result, it is suggested that information transfer alone is not enough to increase dietary compliance, and practical-oriented trainings should be provided to improve the application skills of individuals.

Keywords: Health Literacy, Dietary Compliance Intention, Theory of Planned Behavior, Nutrition Skills,[

1.GİRİŞ

Sağlık okuryazarlığı, bireyin sağlıkla ilgili bilgiyi bulma, anlama, değerlendirme ve karar verme sürecinde kullanma kapasitesi olarak tanımlanmakta ve çağdaş toplumlarda önemli bir sağlık belirleyicisi kabul edilmektedir (Kırşan M.ve Ateş Özcan B. 2021,s:533).Düşük sağlık okuryazarlığına sahip bireylerde koruyucu hizmetlerden yararlanma oranlarının azalması, kronik hastalık yükü ve sağlık harcamalarının artması, tedavi ve yaşam tarzı değişikliklerine uyumun ise zayıflaması beklenen bir durumdur (Yılmaz M., Yaşar Fırat, Gül, ve Kahraman A.,2021,s:151-163).Beslenmeye bağlı obezite ve kronik hastalık prevalansındaki artış, bireylerin yalnızca bilgi sahibi olmasının yeterli olmadığını, bu bilgiyi davranışa dönüştürebilme becerisinin kritik olduğunu göstermektedir (Kalkan I., 2019,s:352-357).Sağlık okuryazarlığı düzeyinin artmasıyla diyet kalitesinin ve sağlıklı beslenme alışkanlıklarının olumlu yönde etkilendiği, üniversite öğrencilerinde sağlık okuryazarlığı yükseldikçe Sağlıklı Yeme İndeksi-2015 puanlarının da anlamlı biçimde arttığı bildirilmiştir (Yılmaz ve arkadaşlar, 2021,s:151-163).Genç erişkinlerde beslenme okuryazarlığı düzeyi yükseldikçe genel beslenme bilgisi, sağlıklı beslenme davranışları ve hem fiziksel hem mental yaşam kalitesi bileşenlerinde artış saptanmıştır (Erem S.ve Bektaş,Z. 2023,s:1-12).Beslenme ve sağlık okuryazarlığının diyet

kalitesiyle ilişkisini inceleyen çalışmalar bulunsa da, özellikle tedavi amaçlı diyet yapan bireylerde sağlık okuryazarlığının diyet uyum niyeti üzerindeki etkisini doğrudan ele alan araştırmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir (Aktaş,C., 2022,s:5).

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sağlık Okuryazarlığı ve Tanımı

Sağlık okuryazarlığı, bireylerin sağlıkla ilgili bilgiyi elde etme, anlama, değerlendirme ve günlük yaşamlarında kullanma kapasitesi olarak tanımlanmaktadır.(Dünya Sağlık Örgütü ,1998)

2.1.2 İşlevsel Okuryazarlık

Günlük sağlık durumlarında işlev görebilmek için gerekli olan temel okuma ve yazma becerilerini kapsayan en düşük düzeydir .(Çınar, S., Ay, A. ve Boztepe, H. 2018, s: 25-39)

2.2.Diyet Uyum Niyeti

Diyet uyum niyeti, gerçek davranışın en yakın ve en önemli belirleyicisi olarak kabul edilir ve bireyin belirli bir beslenme planına veya diyet programına sadık kalma konusundaki psikolojik hazırlığını, istekliliğini ve bu davranış için ne kadar çaba sarf etmeyi planladığını ifade eden bir kavramdır.(McDermott, M. S., Oliver, M., Svenson, A., Simnadis, T., Beck, E. J., Coltman, T.ve Sharma, R. ,2015,s:162)Bu niyet, bireyin sağlıklı beslenme veya kilo kontrolü gibi hedeflere ulaşmak için sergileyeceği motivasyonun ve planlama bileşenlerinin bir bileşimidir (Motalebi, S. A., Iranagh, J. A., Abdollahi, A., & Lim, W. K.,2014,s:560).

2.2.1. Davranışa Yönelik Tutum

“Davranışa yönelik tutum, bireyin ilgili davranışı gerçekleştirmeye dair olumlu ya da olumsuz değerlendirmelerinin bir yansıması olup, bu değerlendirmeler davranışın sonuçlarına ilişkin inançlar ve bu sonuçlara verilen değerler tarafından şekillenmektedir” (Icek Ajzen, 1991) .Bu genel çerçeve doğrultusunda davranışa yönelik tutum bireyin diyet yapma davranışını olumlu veya olumsuz olarak değerlendirmesidir.(Dursun, F., & Gümüş, B.,2023,s:145-159)

2.3. Sağlık Okuryazarlığı ve Diyet Uyum Niyeti

Beslenme davranışları, bireyin bilgi düzeyi, tutumları ve motivasyonu ile yakından ilişkili olmakla birlikte sağlık okuryazarlığı yüksek bireylerin, besin etiketlerini daha doğru yorumladıkları, sağlıklı besin seçimleri yaptıkları ve dengeli beslenme ilkelerine daha fazla uyum gösterdikleri belirtilmektedir). Bu bağlamda sağlık okuryazarlığı, sağlıklı diyet davranışlarının benimsenmesinde önemli bir belirleyici olarak kabul edilmektedir.

Diyet uyum niyeti ise bireyin belirli bir diyet programına veya sağlıklı beslenme davranışına uyma konusundaki istekliliğini ifade etmektedir. Bu kavram,1991 yılında Icek Ajzen

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

tarafından geliştirilen Theory of Planned Behavior çerçevesinde açıklanmaktadır. Buna göre bireylerin davranışları; tutum, öznel normlar ve algılanan davranışsal kontrol tarafından şekillenen niyetler aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla diyet uyum niyeti, bireyin sağlıklı beslenme davranışını gerçekleştirmesinde doğrudan bir öncül olarak değerlendirilmektedir.

3.LİTERATÜR TARAMASI

2019 yılında yayımlanan "The impact of nutrition literacy on the food habits among young adults in Turkey" çalışmasında, üniversite öğrencilerinin beslenme okuryazarlığı Adölesan Beslenme Okuryazarlığı Ölçeği (ANLS) ile, beslenme alışkanlıkları ise Adölesan Beslenme Alışkanlığı Kontrol Listesi (AFHC) ile değerlendirilmiş ve beslenme okuryazarlığı arttıkça daha sağlıklı beslenme alışkanlıklarının görüldüğü bildirilmiştir.

2021 yılında yayımlanan "Sağlık Okuryazarlığının Diyet Kalitesine Etkisi" başlıklı çalışmada, 580 üniversite öğrencisinde sağlık okuryazarlığı En Yeni Yaşamsal Bulgu Testi (NVS) ile, diyet kalitesi ise HEI-2015 ile ölçülmüş; sağlık okuryazarlığı yeterli olan öğrencilerin HEI-2015 puanlarının sınırlı ve yüksek olasılıkla sınırlı gruplara göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu ve sağlık okuryazarlığı ile diyet kalitesi arasında zayıf fakat anlamlı pozitif korelasyon saptandığı belirtilmiştir

2021 tarihli "Adölesanlarda Sağlık Okuryazarlığı ve Beslenme Okuryazarlığının Diyet Kalitesine Etkisi" çalışmasında, 15–19 yaş arası 228 adölesanda sağlık okuryazarlığı (HLS-32), beslenme okuryazarlığı (NLSA) ve diyet kalitesi (KIDMED) değerlendirilmiş; sağlık okuryazarlığı düzeyinin yetersiz, beslenme okuryazarlığının orta, diyet kalitesinin ise orta (iyileştirme gereken) düzeyde olduğu, beslenme okuryazarlığı ile diyet kalitesi arasında pozitif ilişki bulunduğu, sağlık okuryazarlığı ile diyet kalitesi arasında ise zayıf ve ters yönlü ilişki saptandığı bildirilmiştir .

2022 yılında yürütülen "Genç erişkinlerde beslenme okuryazarlığı düzeyi yaşam kalitesi ile ilişkili midir?" adlı çalışmada, diş hekimliği öğrencilerinde beslenme okuryazarlığı ile SF-12 yaşam kalitesi alt boyutları (PCS-12 ve MCS-12) arasındaki ilişki incelenmiş; beslenme okuryazarlığı düzeyi arttıkça hem fiziksel hem mental yaşam kalitesi skorlarının yükseldiği gösterilmiştir.

2022 tarihli "Sağlık çalışanlarında beslenme ve sağlık okuryazarlık düzeyi ile diyet kalite indeksi arasındaki ilişkinin belirlenmesi" başlıklı tez çalışmasında, sağlık çalışanlarında sağlık ve beslenme okuryazarlığı ile diyet kalite indeksi arasındaki ilişkinin değerlendirildiği, kronik hastalık sıklığının görece düşük olduğu ve okuryazarlık düzeylerinin diyet kalitesiyle ilişkili olduğu vurgulanmıştı.

2022 yılında yayımlanan "Valuation of the Relationship of Health Literacy and Healthy Eating Attitude in Obesity" adlı araştırmada ise obez bireylerde sağlık okuryazarlığı ile sağlıklı yeme tutumu arasındaki ilişki irdelenmiş ve sağlık okuryazarlığı düzeyinin beslenme tutumlarıyla

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

bağlantılı olduğu, ancak obez popülasyonda psikososyal ve demografik değişkenlerin bu ilişkiyi karmaşıklaştırabildiği belirtilmiştir

4.AMAÇ VE YÖNTEM

4.1. Çalışmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Van ilinde yaşayan bireylerde sağlık okuryazarlığı düzeyinin diyet uyum niyeti üzerindeki etkisini incelemektir. Bu kapsamda, bireylerin sağlık bilgisine erişme, anlama, değerlendirme ve kullanma becerilerinin, sağlıklı beslenme davranışlarını sürdürmeye yönelik niyetleri üzerindeki belirleyici rolü ortaya konulması hedeflenmektedir.

4.2.Çalışmanın Yönetimi

Bu araştırma, bireylerin sağlık okuryazarlığı düzeylerinin diyet uyum niyetleri üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlayan nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modelinde tasarlanmıştır. İlişkisel tarama modelleri, iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar N, 2020,s:77). Çalışmada bağımsız değişken olarak sağlık okuryazarlığı, bağımlı değişken olarak ise diyet uyum niyeti ele alınmış; bu iki değişken arasındaki etkileşim istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiştir Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama(survery)modeli kullanılmış;veriler internet temelli online anket tekniği ile toplanmıştır.Tarama modeli olarak betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Bu model katılımcıların yaş, cinsiyet, daha önce diyet yapıp yapmama gibi özelliklerini belirlemeye olanak tanıdığı için demografik özellikler analizinde kullanılmıştır.Van ilinde yaşayan 422 katılımcı seçilerek anketler uygulanmıştır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak, üç temel bölümden oluşan yapılandırılmış bir anket formu kullanılmıştır. Anketin ilk bölümünde katılımcıların yaş, cinsiyet ve daha önceki diyet geçmişlerine yönelik kişisel bilgi formu yer almaktadır. Araştırmanın ikinci bölümünde, bireylerin fonksiyonel sağlık okuryazarlığı düzeylerini nesnel bir şekilde ölçmek amacıyla "En Yeni Hayati Bulgular Ölçeği" (Newest Vital Sign - NVS) uygulanmıştır. "Çiftci F.ve Ocakoğlu G. (2021) tarafından Türkçeye uyarlanan NVS ölçeği, besin etiketi üzerinden okuma ve hesaplama becerilerini ölçmektedir. Van ilindeki saha çalışması sırasında katılımcılara bir dondurma kabı üzerindeki besin değerleri etiketi dijital materyal olarak sunulmuş ve bu etikette yer alan bilgiler üzerinden kurgulanan altı soruya yanıt vermeleri istenmiştir.

Anketin üçüncü ve son bölümünde ise, katılımcıların sağlıkla ilgili davranışsal niyetlerini ve uyum kapasitelerini değerlendirmek üzere "Sağlık Vizyonu İndeksi" (SVI) ölçeği kullanılmıştır. Kadıoğlu ve Yıldız (2012) tarafından tarafından Türkçeye uyarlanan SVI, bireylerin sağlık hedeflerine yönelik motivasyonlarını ve bu niyetlerin eyleme dönüşme potansiyelini ölçen beşli likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan toplam puanın artması, bireyin sağlık uyumu ve niyetine dair vizyonunun güçlendiğini göstermektedir.

4.2.1. Çalışmanın Evreni ve Örneklemi

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Araştırma yöntemlerinde, incelenen tüm bireylerin, olayların veya birimlerin dahil olduğu bütün topluluk "evren" olarak tanımlanır; bu evrenden amaç doğrultusunda seçilen ve evreni temsil etmesi beklenen daha küçük gruba ise "örneklem" denir. Örneklem, araştırma sürecinde hem pratiklik sağlar hem de elde edilen bulguların evren hakkında genellemeler yapılmasına imkân tanır (Heffernan E.,2025, s: 15).Bu çalışmanın evreni Van ili sınırları içerisinde yaşayan 18 yaş ve üzeri farklı demografik özelliklere sahip bireylerdir. Kolayda örnekleme, araştırmacının ihtiyaç duyduğu veriye en hızlı, en ekonomik ve en kolay şekilde ulaşmasını sağlayan; evren içerisinden ulaşılması en basit olan birimlerin örnekleme dahil edildiği bir yöntemdir. Bu yöntemde temel amaç, istatistiksel genellemeden ziyade kısıtlı zaman ve maliyet çerçevesinde hedeflenen kitleye pratik bir şekilde erişebilmektir (Garip,2023:11). Kolayda örnekleme yönteminin tercih edilme nedeni; geniş bir kitleyi kapsayan araştırma evrenine, belirlenen zaman dilimi ve maliyet kısıtları içerisinde en hızlı ve etkili şekilde ulaşma imkanı sağlamasıdır.

4.2.2Geçerlilik ve Güvenirlilik

Faktör boyutlarında normal dağılım, çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanarak bulunmuş olup Tablo1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Boyutlara İlişkin Normallik Testi Sonuçları

Boyutlar	Skewness (Çarpıklık) ± S.H	Kurtosis (Basıklık) ± S.H
Özyeterlilik	-0,086 ± 0,119	-0,319 ± 0,237
Bilgi Değerlendirme	-0,034 ± 0,119	-0,080 ± 0,237
İçerik Tanımlama	0,504 ± 0,119	-0,970 ± 0,237
Besin Değeri Hesaplama	-0,294 ± 0,119	-0,740 ± 0,237

Analiz sonuçlarına göre, tüm alt boyutların Çarpıklık (Skewness) ve Basıklık (Kurtosis) değerlerinin +2 ile -2 aralığında olduğu görülmektedir. Bu bulgular, George ve Mallery (2012) tarafından önerilen referans değerlerine göre verilerin normal dağılım sergilediğini ve parametrik testlerin (ANOVA vb.) uygulanması için uygun olduğunu kanıtlamaktadır.

Tablo 2. Araştırmada Kullanılan Ölçek ve Alt Boyutlara İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Faktör Boyutları	İfade İçerikleri (Örnekler)	Cronbach's Alpha (α)
1. Sağlık Kararlarında Öz-Yeterlilik	Sağlıklı beslenme güveni, bilinçli sağlık kararı, diyet uygulama.	**,794**

2. Sağlık Okuryazarlığı ve Bilgi	Besin etiketlerini yorumlama, güvenilir kaynak ayırt etme.	**,752**
3. Besin İçeriği Tanımlama	Doymuş yağ, diyabet uygunluğu, alerji uyarısı.	**,694**
4. Besin Değeri Hesaplama	Toplam kalori hesabı, karbonhidrat/porsiyon hesabı.	**,481**
ÖLÇEĞİN TAMAMI	**Genel Sağlık Okuryazarlığı ve Diyet Uyum Niyeti**	**,875**

Ölçeğin geneli için hesaplanan ,875 değeri, araştırmada kullanılan ölçme aracının oldukça yüksek bir güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir."Sağlık Kararlarında Öz-Yeterlilik" (,794) ve "Sağlık Okuryazarlığı ve Bilgi" (,752) boyutları iyi düzeyde güvenilirlik sergilerken; "Besin İçeriği Tanımlama" (,694) boyutu kabul edilebilir sınırdadır."Besin Değeri Hesaplama" boyutunun güvenirlik katsayısı ,481 ile oldukça düşük çıkmıştır. Bu durum, katılımcıların teknik hesaplama gerektiren sorularda zorlandığını veya bu bölümdeki maddelerin birbiriyle tutarlılığının zayıf olduğunu göstermektedir

4.2.3.Veri Analizi

Bu araştırmada veriler, nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılarak toplanmış ve SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında toplam 411 anket uygulanmıştır. Verilerin dağılımını incelemek amacıyla tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmış; ortalama, frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır.

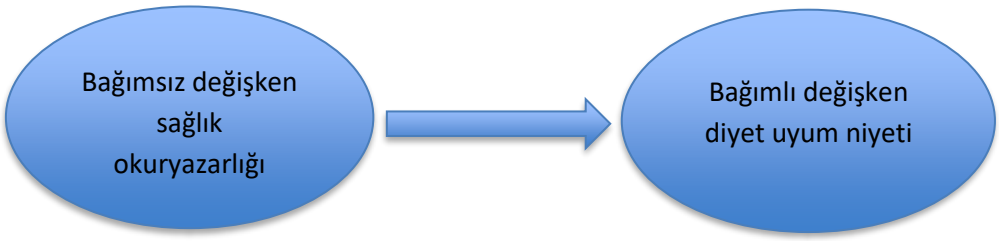
Araştırmanın yapı geçerliliğini değerlendirmek için faktör analizi uygulanmıştır. Değişkenler ile anketin alt boyutları arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla ise ANOVA testi kullanılmıştır. Ölçeklerin geçerlilik ve güvenirlik düzeylerini ortaya koymak için normallik ve güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca, verilerin temel yapısını belirlemek amacıyla faktör analizinden faydalanılmış ve bu kapsamda ölçeğin yapı geçerliliği incelenmiştir. Ölçeklerin iç tutarlılığını değerlendirmek için Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular titizlikle analiz edilerek gerekli yorum ve değerlendirmeler yapılmıştır.

4.2.4.Çalışmanın Modeli ve Hipotezleri

Şekil 1.Araştırma modeli

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Hipotez kavramı, araştırma konusuyla ilgili gözlemler arasında olası ilişkileri ortaya koyan ve bilimsel bilgi üretme sürecinde yönlendirici rol oynayan mantıksal bir varsayımdır (Büyüköztürk Ş., Çakmak E.K., Akgün Ö.E., Karadeniz Ş. ve Demirel F., 2019, s. 89). Bu tanıma göre, araştırmada test edilecek hipotezler aşağıdaki şekilde belirlenmiştir

H1: Bireylerin sağlık okuryazarlığı düzeylerine göre diyet uyum niyetleri anlamlı farklılık göstermektedir.

Sağlık Okuryazarlığı Düzeyi İçin Alt Hipotezler

H1a: Bireylerin sağlık okuryazarlığı düzeyleri cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterir.

H1b: Bireylerin sağlık okuryazarlığı düzeyleri yaş gruplarına göre anlamlı farklılık gösterir.

H1c: Bireylerin sağlık okuryazarlığı düzeyleri eğitim/sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık gösterir.

H1d : Bireylerin daha önce diyet veya beslenme programına katılma durumuna göre sağlık okuryazarlığı düzeyleri anlamlı farklılık gösterir.

Diyet Uyum Niyeti İçin Alt Hipotezler

H1f: Bireylerin diyet uyum niyetleri cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterir.

H1g: Bireylerin diyet uyum niyetleri yaş gruplarına göre anlamlı farklılık gösterir.

H1h: Bireylerin diyet uyum niyetleri eğitim/sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık gösterir.

H1ı: Bireylerin sağlık bilgisine sahip olma durumuna göre diyet uyum niyetleri anlamlı farklılık gösterir.

H1j: Bireylerin daha önce diyet veya beslenme programına katılma durumuna göre diyet uyum niyetleri anlamlı farklılık gösterir

5.BULGULAR VE YORUMLAR

5.1.KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Tablo 3. Demografik Özellikler

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Demografik Özellikler	Alt Gruplar	Frekans (N)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	306	72,5
	Erkek	116	27,5
Yaş	18-24	176	41,7
	25-34	165	39,1
	35-44	65	15,4
	45-54	16	3,8
Eğitim Durumu	Ortaokul	68	16,1
	Üniversite	354	83,9
Daha önce diyet yaptın mı?	Evet	184	43,6
	Hayır	238	56,4
Toplam		422	100,0

Katılımcıların yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde; örneklemin büyük bir kısmının genç ve orta-genç yetişkinlerden oluştuğu dikkat çekmektedir. En yüksek katılım %41,7 (n=176) ile 18-24 yaş grubunda gerçekleşmiş, bunu %39,1 (n=165) ile 25-34 yaş grubu izlemiştir. 35-44 yaş aralığındaki bireyler örneklemin %15,4'ünü (n=65) oluştururken, 45-54 yaş grubundaki bireylerin oranı %3,8 (n=16) ile en düşük seviyededir. Eğitim durumu değişkenine bakıldığında, katılımcıların %83,9 gibi önemli bir çoğunluğunun (n=354) üniversite mezunu olduğu, %16,1'inin (n=68) ise ortaokul mezunu olduğu belirlenmiştir. Bu durum örneklemin eğitim seviyesinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Bireylerin beslenme geçmişine yönelik olarak sorulan "Daha önce diyet yaptın mı?" sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde; katılımcıların %43,6'sının (n=184) daha önce bir diyet programı uyguladığı, %56,4'ünün (n=238) ise herhangi bir diyet geçmişinin bulunmadığı saptanmıştır. Bu bulgular ışığında, araştırmanın ağırlıklı olarak üniversite mezunu, genç yetişkin ve kadın katılımcılardan oluşan bir örneklem grubu üzerinde yürütüldüğü söylenebilir**.**

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

5.2. FAKTÖR ANALİZİ

Tablo 4. Faktör Analizi Sonuçları

Faktör Boyutları	İfadeler	Öz değer	Açıklanan Varyans (%)	Ortalama	Alpha
1.Sağlık KararlarındaÖz-Yeterlilik	Sağlıklı beslenme güveni; Bilinçli sağlık kararı; Diyet uygulama	**2,250**	**28,122**	**3,3911**	**,794**
2.Sağlık Okuryazarlığıve Bilgi	Besin etiketlerini yorumlama; Güvenilir kaynak ayırt etme, Bilgiyi anlama	**1,961**	**24,510**	**3,4808**	**,752**
3.BesinİçeriğiTanımlama	Doymuş yağ; Diyabet uygunluğu, Günlük % değer; Alerji uyarısı	**2,118**	**30,261**	**3,4465**	**,694**
4.BesinDeğeri Hesaplama	Toplamkalorihesabı; Karbonhidrat/Porsiyon hesabı	**1,437**	**20,523**	**2,9573**	**,481**

Faktör çıkarma metodu: Temel bileşenler analizi; Döndürme metodu: Varimax; Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği: ,814; Genel ortalama: 3,3239; Bartlett's Küresellik Testi için Ki-Kare: 2,127E3; sd: 55; p<0,05; Açıklanan toplam varyans: 55,054; Ölçeğin tamamı için güvenirlik katsayısı: ,875. Cevap seçenekleri: 5: Kesinlikle Katılıyorum, 4: Katılıyorum, 3: Karasızım, 2: Katılmıyorum, 1: Kesinlikle Katılmıyorum.

Yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin Sağlık Kararlarında Öz-Yeterlilik, Sağlık Okuryazarlığı ve Bilgi, Besin İçeriği Tanımlama ve Besin Değeri Hesaplama olmak üzere dört temel boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Analizdeki tüm faktörlerin öz değerleri 1'in üzerinde (2,250 ile 1,437 arası) seyrederek istatistiksel anlamlılık sağlarken, en yüksek varyans açıklama oranı %30,261 ile "Besin İçeriği Tanımlama" boyutunda gerçekleşmiştir. Güvenirlik katsayıları incelendiğinde ilk üç boyutun kabul edilebilir ve iyi düzeylerde (α: ,694 - ,794) olduğu görülse de, "Besin Değeri Hesaplama" boyutunun oldukça düşük bir güvenirlik değerine (,481) sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların puan ortalamaları dikkate alındığında, en yüksek yeterliliğin "Sağlık Okuryazarlığı ve Bilgi" (3,4808) alanında toplandığı, en düşük ortalamanın ise kalori ve porsiyon hesabı gibi teknik becerileri içeren "Besin Değeri Hesaplama" (2,9573) boyutunda kaldığı tespit edilmiştir. Sunulan verilere göre katılımcıların genel sağlık okuryazarlığı seviyesi, bilgi ve farkındalık düzeyinde oldukça güçlü, ancak uygulama ve teknik hesaplama düzeyinde daha zayıf bir görünüm sergilemektedir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Katılımcılar, özellikle "Sağlık Okuryazarlığı ve Bilgi" (3,48) ve "Besin İçeriği Tanımlama" (3,44) boyutlarında en yüksek puanları alarak, besin etiketlerini anlama ve içerikleri (doymuş yağ, alerji uyarısı vb.) tanımlama konusunda kendilerini yetkin görmektedirler. Sağlıklı beslenme güveni ve bilinçli karar verme gibi "Sağlık Kararlarında Öz-Yeterlilik" (3,39) seviyeleri de bu olumlu tabloyu desteklemektedir. Buna karşın, katılımcıların genel seviyesini aşağı çeken en temel alan "Besin Değeri Hesaplama" (2,95) boyutudur. Bu durum, bireylerin teorik bilgiye sahip olmalarına ve temel içerikleri tanımalarına rağmen, toplam kalori, karbonhidrat veya porsiyon hesabı gibi matematiksel ve pratik uygulama gerektiren konularda zorlandıklarını ortaya koymaktadır. Özetle, katılımcı grubun sağlık okuryazarlığı profili "bilinçli ancak uygulama becerisi (hesaplama bağlamında) sınırlı" olarak tanımlanabilir.

5.2. FARKLILIK TESTLERİ

5.2.1. T- Testi Bulguları

Tablo 5. Cinsiyete Göre Araştırma Değişkenlerinin Farklılıkları (t-testi)

Faktör Boyutları	Cinsiyet	N	Ortalama	t değeri	p değeri
1. Sağlık Kararlarında Öz-Yeterlilik	Kadın	306	3,2712	**-3,963**	**,000**
	Erkek	116	3,6408		
2. Sağlık Okuryazarlığı ve Bilgi	Kadın	306	3,4237	-1,619	,106
	Erkek	116	3,5632		
3. Besin İçeriği Tanımlama	Kadın	306	1,9793	**-4,255***	**,000**
	Erkek	116	2,3218		
4. Besin Değeri Hesaplama	Kadın	306	2,8105	 **-6,220**	**,000**
	Erkek	116	3,3448		

Analiz sonucuna göre; Sağlık Kararlarında Öz-Yeterlilik, Besin İçeriği Tanımlama ve Besin Değeri Hesaplama boyutlarında cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır ($p < 0,05$).Anlamlı fark çıkan her üç boyutta da erkeklerin puan ortalamaları (sırasıyla 3,64; 2,32 ve 3,34), kadınların puan ortalamalarından (3,27; 1,97 ve 2,81) anlamlı derecede daha yüksektir.Sağlık Okuryazarlığı ve Bilgi (bilgidegerlendirme) boyutunda p değeri ,106 çıktığı için bu alanda kadın ve erkekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Yani her iki cinsiyetin sağlık bilgisini değerlendirme düzeyi benzerdir.Erkek katılımcıların sağlık kararlarında kendilerini daha yeterli hissettikleri, besin

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

içeriklerini (yağ, diyabet uygunluğu vb.) tanımlama ve kalori/porsiyon hesabı yapma konularında kadınlara göre daha başarılı oldukları görülmektedir.

Tablo 6. Faktör Puanlarının Diyet Yapma Durumuna Göre Karşılaştırılması (t-testi)

Faktör Boyutları	Diyet Yapma	N	Ortalama	t değeri	p değeri (Sig.)
1. Sağlık Kararlarında Öz-Yeterlilik	Evet	184	3,5272	**3,195***	**,002**
	Hayır	238	3,2535		
2. Sağlık Okuryazarlığı ve Bilgi	Evet	184	3,5815	**2,747**	**,006**
	Hayır	238	3,3697		
3. Besin İçeriği Tanımlama	Evet	184	1,9149	**-4,162**	**,000**
	Hayır	238	2,1961		
4. Besin Değeri Hesaplama	Evet	184	2,8315	**-2,786**	**,006**
	Hayır	238	3,0546		

p değerleri < 0,05).

Öz-Yeterlilik ve Bilgi Değerlendirme, daha önce diyet yapmış olan katılımcıların sağlık kararlarında öz-yeterlilik (3,52) ve bilgi değerlendirme (3,58) puanları, diyet yapmayanlara göre anlamlı derecede daha yüksektir. Bu durum, diyet tecrübesinin kişilerin sağlıklı beslenme konusundaki özgüvenini ve bilgi düzeyini artırdığını göstermektedir, İçerik Tanımlama ve Hesaplama: İlginç bir şekilde, besin içeriği tanımlama (2,19) ve besin değeri hesaplama (3,05) puanlarında diyet yapmayanların ortalamaları, diyet yapanlardan (1,91 ve 2,83) anlamlı derecede daha yüksek çıkmıştır. Kısaca Diyet yapanlar kendilerini sağlık kararlarında daha yeterli hissederken (Öz-yeterlilik), besinlerin teknik içeriklerini tanımlama ve kalori/porsiyon hesaplama gibi uygulamalı testlerde diyet yapmayanların daha başarılı olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Yaş Düzeyi İle Araştırma Değişkenleri Arasında ANOVA Testi

Araştırma Değişkenleri	Yaş	N	F	P	Varyans Homojenliği (Levene p)	Farklılıklar (Tukey)
Özyeterlilik	18-24	176	0,804	0,492	0,578	Yok,,
	25-34	165				
	35-44	65				
	45-54	16				
Bilgi Değerlendirme	18-24	176	3,638	**0,013***	0,693	18-24 - 35-44,
	25-34	165				

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

	35-44	65				
	45-54	16				
İçerik Tanımlama	18-24	176	3,199	**0,023***	0,194	25-34 – 45-54,
	25-34	165				
	35-44	65				
	45-54	16				
Besin Değeri Hesaplama	18-24	176	0,208	0,891	0,000	Yok,
	25-34	165				
	35-44	65				
	45-54	16				

**p<0.05 düzeyinde anlamlıdır.*

Tablo I,ncelendiğinde yaş grupları arasında Bilgi Değerlendirme (p=0,013) ve İçerik Tanımlama (p=0,023) boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Post-Hoc Sonuçları: Tukey testi sonuçlarına göre Bilgi Değerlendirme boyutunda 35-44 yaş grubu ile 18-24 yaş grubu arasında; İçerik Tanımlama boyutunda ise 45-54 yaş grubu ile 25-34 yaş grubu arasında anlamlı farklar bulunmaktadır. Varyans Homojenliği: Besin Değeri Hesaplama boyutu hariç (p=0,000), diğer tüm değişkenlerde varyanslar homojen dağılım göstermiştir (p>0,05). Araştırmaya katılan bireylerin yaş gruplarına göre besin okuryazarlığı alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki farkı belirlemek amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analiz sonuçları, yaş değişkeninin Özyeterlilik [F(3, 418) =0,804; p>0,05] ve Besin Değeri Hesaplama [F(3, 418) =0,208; p>0,05] boyutları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Buna karşın, Bilgi Değerlendirme [F(3, 418) =3,638; p<0,05] ve İçerik Tanımlama [F(3, 418) =3,199; p<0,05] boyutlarında yaş grupları arasında anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Anlamlı farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere yapılan Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre: Bilgi Değerlendirme boyutunda, 35-44 yaş grubundaki bireylerin puan ortalamasının (=3,64), 18-24 yaş grubuna (=3,33) göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir (p=0,033). İçerik Tanımlama boyutunda ise, 45-54 yaş grubunun (=2,52) ortalamasının, 25-34 yaş grubundan (=1,98) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir (p=0,019). Varyansların homojenliği incelendiğinde; Özyeterlilik, Bilgi Değerlendirme ve İçerik Tanımlama boyutlarında varyansların homojen dağıldığı (p>0,05), ancak Besin Değeri Hesaplama boyutunda varyans homojenliği varsayımının karşılanmadığı görülmüştür (Levene p=,000). Bu durumun, ilgili boyutta gruplar arasındaki standart sapma farklarından ve grup büyüklüklerinin (örneğin 45-54 yaş grubu için N=16) eşitsizliğinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Tablo 8. Eğitim Durumu İle Araştırma Değişkenleri Arasında ANOVA Testi

Araştırma Değişkenleri	Eğitim Durumu	N	F	P	Varyans Homojenliği (Levene p)	Farklılıklar
Özyeterlilik	Ortaokul Üniversite	68 354	3,343	0,068	0,314	Yok
Bilgi Değerlendirme	Ortaokul Üniversite	68 354	4,119	**0,043***	0,084	Ortaokul – Üniversite
-İçerik Tanımlama	Ortaokul Üniversite	68 354	24,806	**0,000***	0,923	Ortaokul – Üniversite
Besin Değeri Hesaplama	Ortaokul Üniversite	68 354	12,421	**0,000***	0,000	Ortaokul - Üniversite

**p<0.05 düzeyinde anlamlıdır.*

Tablo incelendiğinde eğitim durumuna göre Bilgi Değerlendirme (p=0,043), İçerik Tanımlama (p=0,000) ve Besin Değeri Hesaplama (p=0,000) boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bilgi Değerlendirme ve Besin Değeri Hesaplama boyutlarında Üniversite mezunlarının puan ortalamaları, ortaokul mezunlarına göre daha yüksektir.İçerik Tanımlama boyutunda ise Ortaokul mezunlarının puan ortalaması (=2,45), Üniversite mezunlarına (=2,00) göre anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur. Besin Değeri Hesaplama boyutu hariç (p=0,000), diğer tüm değişkenlerde varyansların homojen dağıldığı görülmektedir (p>0,05). Bağımsız değişken sadece iki gruptan (Ortaokul ve Üniversite) oluştuğu için SPSS tarafından post-hoc testleri uygulanmamıştır; tablodaki farklar ANOVA genel sonuçlarına ve grup ortalamalarına dayanmaktadır.

6. SAĞLIK KARARLARINDA ÖZ-YETERLİLİĞİN YORDANMASINA İLİŞKİN REGRESYON ANALİZİ

Tablo 10. Regresyon Analizi

Değişkenler	B	Standart Hata	Beta ()	t	p
(Sabit)	1,420	,210	-	6,762	,000
1. Bilgi Değerlendirme	,512	,045	**,530**	11,37	**<,001**
2. İçerik Tanımlama	,114	,058	,095	1,965	,051
3. Besin Değeri Hesaplama	-,020	,062	-,015	-,322	,748

R=0,540; R^2=0,292;F=57,340;p<,001

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Sağlık okuryazarlığı ve beslenme becerilerinin, bireylerin sağlıklı beslenme güveni ve diyet uygulama becerisini içeren "Sağlık Kararlarında Öz-Yeterlilik" üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.(F=57,340;p<,001) Modele dahil edilen üç bağımsız değişken, öz-yeterlilikteki toplam varyansın yaklaşık %29'unu açıklamaktadır. Analiz sonuçlarına göre, öz-yeterlilik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve en güçlü etkiye sahip olan değişken "Sağlık Okuryazarlığı ve Bilgi (Bilgi Değerlendirme)" boyutudur (β=,530;p<,001). Bu bulgu, bireylerin sağlık bilgilerini anlama ve güvenilir kaynakları ayırt etme yetkinlikleri arttıkça, sağlıklı beslenme kararları verme ve diyet uygulama konusundaki öz-güvenlerinin de anlamlı şekilde yükseldiğini göstermektedir. Besin etiketlerindeki içerikleri tanıma becerisinin (İçerik Tanımlama) öz-yeterlilik üzerindeki etkisi anlamlılık sınırında kalırken , kalori ve porsiyon hesabı yapma becerisinin (Besin Değeri Hesaplama) anlamlı bir yordayıcı olmadığı saptanmıştır (p=,748) . Bu durum, katılımcıların teorik bilgi düzeylerinin diyet uygulama niyetlerini (öz-yeterliliklerini) teknik hesaplama becerilerinden çok daha güçlü etkilediğini ortaya koymaktadır

7. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırma, Van ilinde yaşayan bireylerin sağlık okuryazarlığı düzeylerinin diyet uyum niyetleri üzerindeki etkisini ve bu değişkenlerin demografik faktörlere göre nasıl şekillendiğini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, sağlık okuryazarlığının sağlıklı beslenme davranışlarını sürdürme niyetinde kritik bir belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Hipotezlerin Değerlendirilmesi ve Literatürle Karşılaştırılması

H1 (Sağlık Okuryazarlığı ve Diyet Uyum Niyeti İlişkisi): Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda sağlık okuryazarlığı ve beslenme becerilerinin, diyet uygulama güvenini temsil eden "Sağlık Kararlarında Öz-Yeterlilik" üzerindeki varyansın %29,2'sini açıkladığı saptanmıştır. Özellikle "Bilgi Değerlendirme" boyutunun öz-yeterlilik üzerindeki en güçlü yordayıcı olması (β=,530), bireyin güvenilir bilgiye ulaşma ve bu bilgiyi anlama yetkinliğinin davranış niyetini doğrudan şekillendirdiğini göstermektedir. Bu bulgu, Kalkan (2019) ile Yılmaz ve arkadaşlarının (2021) beslenme okuryazarlığı arttıkça sağlıklı beslenme alışkanlıklarının ve diyet kalitesinin arttığı yönündeki çalışmalarıyla paralellik göstermektedir.

H1a ve H1f (Cinsiyet Farklılıkları): . Analiz sonuçları; öz-yeterlilik, besin içeriği tanımlama ve besin değeri hesaplama boyutlarında erkeklerin puan ortalamalarının kadınlardan anlamlı derecede yüksek olduğunu göstermiştir. Erkek katılımcıların sağlık kararlarında kendilerini daha yeterli hissettikleri ve teknik hesaplama konularında daha başarılı oldukları görülmüştür. Bu durum, literatürdeki bazı çalışmaların aksine, erkeklerin beslenme yönetimi ve teknik verileri yorumlama konusunda kendilerine daha yüksek bir güven duyduklarını ortaya koymaktadır.

H1b ve H1g (Yaş Grupları Farklılıkları): Yaşın öz-yeterlilik ve hesaplama boyutlarında anlamlı bir fark yaratmadığı görülse de; bilgi değerlendirmede 35-44 yaş grubunun, içerik tanımlamada (etiket okuma) ise 45-54 yaş grubunun en başarılı gruplar olduğu saptanmıştır. Erem ve Bektaş

(2023) genç erişkinlerde okuryazarlığın yaşam kalitesiyle ilişkisini vurgularken, bu çalışmanın bulguları yaş ilerledikçe deneyime bağlı olarak bilgiyi seçme ve etiket içeriklerini tanıma becerisinin gelişebildiğini göstermektedir.

H1c ve H1h (Eğitim Düzeyi Farklılıkları): Üniversite mezunlarının bilgi değerlendirme ve teknik hesaplama puanları ortaokul mezunlarından daha yüksek bulunmuştur. Ancak, ortaokul mezunlarının besin içeriği tanımlama (etiket okuma) konusunda üniversite mezunlarından daha başarılı çıkması ($\bar{x}$=2,45 vs $\bar{x}$=2,00) araştırmanın dikkat çekici ve özgün bir bulgusudur. Bu durum, pratik içerik tanıma becerisinin formel eğitim düzeyinden bağımsız gelişebileceğine işaret etmektedir.

H1d, H1ı ve H1j (Diyet Geçmişi ve Sağlık Bilgisine Sahip Olma): DESTEKLENMİŞTİR. Daha önce diyet tecrübesi olan bireylerin sağlık kararlarında öz-yeterlilik ($\bar{x}$=3,52) ve bilgi değerlendirme puanları, diyet yapmayanlara göre anlamlı derecede yüksektir. Bu bulgu, geçmiş diyet tecrübesinin bireyin sağlıklı beslenme konusundaki özgüvenini ve bilgi birikimini pekiştirdiğini göstermektedir. Ancak teknik hesaplama testlerinde diyet geçmişi olmayanların daha başarılı olması, diyet tecrübesinin her zaman pratik uygulama becerisine dönüşmediğini ortaya koymaktadır.

Araştırmadan elde edilen genel profil, katılımcıların sağlık bilgilerini anlama ($\bar{x}$=3,48) ve etiketlerdeki içerikleri tanımlama ($\bar{x}$=3,44) gibi teorik alanlarda yetkin olduklarını, ancak porsiyon ve kalori hesabı gibi matematiksel uygulama gerektiren alanlarda ($\bar{x}$=2,95) zorlandıklarını göstermektedir. Katılımcıların profili "bilinçli ancak uygulama becerisi sınırlı" olarak tanımlanabilir.

Bu sonuçlar, Ajzen'in (1991) Planlanmış Davranış Teorisi'nde vurgulanan "algılanan davranışsal kontrolün" diyet uyumundaki önemini desteklemektedir. Sadece teorik bilgi vermek (işlevsel okuryazarlık), diyet uyum niyetini artırmak için yeterli değildir. Sağlık politikaları ve diyet danışmanlığı süreçlerinde, bireylere matematiksel verileri (kalori/porsiyon hesabı) günlük hayatlarına entegre etmelerini sağlayacak uygulama odaklı ve pratik eğitimlerin verilmesi, sürdürülebilir bir diyet uyumu için elzemdir.

7.1. Öneriler

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, Van ilinde yaşayan katılımcıların sağlık bilgilerini anlama ve besin içeriklerini tanıma gibi teorik boyutlarda kendilerini oldukça yetkin görmelerine karşın, porsiyon ve kalori hesabı gibi pratik uygulama gerektiren besin değeri hesaplama boyutunda zorlandıkları saptanmıştır Bu temel sonuç çerçevesinde, diyet uyum niyetinin artırılması amacıyla sağlık politikalarında yalnızca broşür veya dijital kanallar üzerinden bilgi aktarımını içeren işlevsel okuryazarlığa odaklanılmamalı; İl Sağlık Müdürlüğü, diyetisyenler ve yerel yönetimler koordinasyonuyla bireylerin porsiyon kontrolü ve besin değeri hesaplama gibi teknik becerilerini günlük yaşamlarına entegre etmelerini sağlayacak pratik odaklı atölye çalışmaları ve interaktif eğitimler planlanmalıdır Eğitim durumuna göre

yapılan analizlerde ortaokul mezunlarının besin içeriklerini tanımlama (etiket okuma) konusunda üniversite mezunlarından daha başarılı çıkması, pratik okuryazarlık becerilerinin formel eğitim seviyesinden bağımsız şekilde gelişebildiğini gösterdiğinden, gıda ambalajlarında karmaşık tablolar yerine tüm toplum kesimlerince kolayca yorumlanabilecek sadeleştirilmiş görsel etiketleme modelleri mevzuat düzeyinde teşvik edilmelidir Demografik özellikler ve geçmiş diyet deneyimi farklılıkları incelendiğinde; hesaplama, içerik tanımlama ve diyet uygulama güveni kadınlara göre daha yüksek olan erkek katılımcıların bu avantajı göz önünde bulundurularak, kadın katılımcıların öz-yeterliliklerini artıracak görsel porsiyon kartları ve sadeleştirilmiş mobil beslenme araçları tasarlanmalı; geçmiş diyet tecrübesi olmasına rağmen hesaplama becerisi zayıf olan bireylere yönelik hazırlanan programlarda ise teorik bilgi aktarımından ziyade doğrudan porsiyonlama uygulamalarına ağırlık verilmelidir.

Son olarak, yürütülen bu araştırmanın Van ili genelinde ağırlıklı olarak genç, kadın ve üniversite mezunu bireylerden oluşan kısıtlı bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiş olması dikkate alınarak, gelecek akademik çalışmalarda bulguların genellenebilirliğini pekiştirmek üzere daha dengeli bir cinsiyet dağılımıyla ve farklı sosyo-ekonomik tabakaları kapsayacak şekilde daha geniş coğrafi örneklemler tercih edilmeli; ayrıca diyet uyum niyetinin gerçek diyet davranışı üzerindeki uzun vadeli yansımalarını gözlemlemek amacıyla Ajzen'in Planlanmış Davranış Teorisi temelinde boylamsal veya karma araştırma desenleri kurgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

Kırşan, M., & Özcan, B. A. (2021). Adölesanlarda sağlık okuryazarlığı ve beslenme okuryazarlığının diyet kalitesine etkisi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (27), 532-538.doi.org

Yılmaz, M., Fırat, Y. Y., Gül, F. H., & Kahraman, T. A. (2021). Sağlık okuryazarlığının diyet kalitesine etkisi. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, *49*(2), 28-37doi.org

Kalkan, I. (2019). The impact of nutrition literacy on the food habits among young adults in Turkey. *Nutrition research and practice*, *13*(4), 352-357.doi.org

Erem, S., & Bektaş, Z. (2023). Genç erişkinlerde beslenme okuryazarlığı düzeyi yaşam kalitesi ile ilişkilisi *Food and Health*, *9*(2), 129-138. doi.org

Aktaş, C. (2022). *Sağlık çalışanlarında beslenme ve sağlık okuryazarlık düzeyi ile diyet kalite indeksi arasındaki ilişkinin belirlenmesi* [Yüksek lisans tezi, Başkent Üniversitesi]. Başkent Üniversitesi Açık Erişim Sistemi**.** https://acikerisim.baskent.edu.tr/items/b2162f7d-8d85-4287-a5a2-dc50286f70cd

Çınar, S., Ay, A., & Boztepe, H. (2018). Çocuk sağlığı ve sağlık okuryazarlığı. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, *14*(2), 25-39.doi.org

McDermott, M. S., Oliver, M., Svenson, A., Simnadis, T., Beck, E. J., Coltman, T., ... & Sharma, R. (2015). The theory of planned behaviour and discrete food choices: a systematic review and meta-analysis. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, *12*(1), 162.doi.org

Motalebi, S. A., Iranagh, J. A., Abdollahi, A., & Lim, W. K. (2014). Applying of theory of planned behavior to promote physical activity and exercise behavior among older adults. *Journal of Physical Education and Sport*, *14*(4), 562. doi.org

Dursun, F., & Gümüş, B. (2023). Su ürünleri tüketimini ve tüketici davranışlarını etkileyen faktörler. *Aydın Gastronomy*, *7*(1), 145-159. doi.org

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50*(2), 179–211. https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T

Karasar, N. (2020). Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler (35. baskı). Nobel Akademik Yayıncılık

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2019). Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri (26. baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

Çiftci, F., & Ocakoğlu, G. (2021). Sağlık okuryazarlığını değerlendirmede NVS ölçeği Türkçe geçerliliği. *Bezmialem Science*, 9(2), 219-225. doi.org

Kadıoğlu, H., & Yıldız, A. (2012). Sağlık Algısı Ölçeği'nin Türkçe çevriminin geçerlilik ve güvenilirliği. Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi, 32(1), 47-53. doi.org

Garip, S. (2023). Sosyal bilimlerde nicel araştırma geleneği üzerine kuramsal bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Alan Araştırmaları Dergisi, 12*(1), 1–19.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

VAN GÖLÜ'NÜN MAVİ İNCİSİ: İNCİ KEFALİNİN GASTRONOMİK KİMLİĞİ VE BÖLGESEL TURİZME KATKISI

THE BLUE PEARL OF LAKE VAN: THE GASTRONOMICAL IDENTITY OF THE PEARL MULLET AND ITS CONTRIBUTION TO REGIONAL TOURISM

Emir TOSUN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gastronomi ve Mutfak Sanatları Yüksek Lisans Öğrencisi, tosunemr61@gmail.com - ORCID: 0009-0001-0349-4443

Erol GEÇGİN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi, erolgecgin@yyu.edu.tr - ORCID: 0000-0001-8375-9343

ÖZET

Bu çalışma, Van Gölü'nün endemik balık türü İnci Kefali'nin (Alburnus tarichi) gastronomik kimliğini ve bölgesel turizme katkısını incelemektedir. Çalışmada İnci Kefali'nin Van mutfağındaki kültürel ve gastronomik konumu, üreme göçünün turistik çekiciliği, sürdürülebilirlik boyutu ve yerel ekonomiye katkısı ele alınmıştır. Araştırma nicel araştırma yaklaşımıyla yürütülmüş ve 385 katılımcıdan anket yoluyla veri toplanmıştır. 34 maddeden oluşan beşli Likert tipi ölçek; gastronomik kimlik algısı, turizm/tanıtım algısı, turizme ve ekonomiye katkı algısı ile davranışsal niyet ve destek olmak üzere dört boyutta değerlendirilmiştir. Veriler SPSS programında betimsel istatistikler, normallik, Cronbach's Alpha, keşfedici faktör analizi ve bağımsız örneklem t-testi kullanılarak analiz edilmiştir. Faktör analizi sonucunda dört faktörlü yapı toplam varyansın %71,839'unu açıklamış; ölçeğin genel Cronbach's Alpha katsayısı 0,9698 olarak belirlenmiştir. Boyut ortalamaları arasında en yüksek değer turizme ve ekonomiye katkı algısında (3,8498), en düşük değer ise turizm/tanıtım algısında (3,5673) elde edilmiştir. Bulgular, katılımcıların İnci Kefali'ni Van'ın gastronomik ve kültürel kimliğinin önemli bir unsuru olarak gördüklerini ve turizm ile yerel ekonomiye katkısını olumlu değerlendirdiklerini göstermektedir. Buna karşılık, tanıtım faaliyetlerinin yeterliliğine ilişkin değerlendirmeler daha düşük düzeydedir. Sonuç olarak İnci Kefali, gastronomi turizmi, kültürel miras ve bölgesel kalkınmanın kesişiminde değerlendirilebilecek bir destinasyon unsuru olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnci Kefali, Gastronomik Kimlik, Gastronomi Turizmi, Van, Bölgesel Turizm.

ABSTRACT

This study examines the gastronomic identity of the Pearl Mullet (Alburnus tarichi), an endemic fish species of Lake Van, and its contribution to regional tourism. The study addresses the species' cultural and culinary role in Van cuisine, its reproductive migration as a tourism attraction, sustainability, and contribution to the local economy. A quantitative survey was conducted with 385 participants using a 34-item five-point Likert scale. The scale comprised four dimensions: gastronomic identity perception, tourism/promotion perception, contribution

to tourism and the economy, and behavioral intention and support. Data were analyzed in SPSS using descriptive statistics, normality analysis, Cronbach's Alpha, exploratory factor analysis, and independent-samples t-tests. The four-factor structure explained 71.839% of total variance, while the overall Cronbach's Alpha coefficient was 0.9698. The highest dimension mean was found for contribution to tourism and the economy (3.8498), whereas the lowest was tourism/promotion perception (3.5673). The findings indicate that participants perceive the Pearl Mullet as an important element of Van's gastronomic and cultural identity and evaluate its contribution to tourism and the local economy positively. However, perceptions of the adequacy of promotional activities were comparatively lower. Overall, the Pearl Mullet represents a potential destination asset at the intersection of gastronomy tourism, cultural heritage, and regional development.

Keywords: Pearl Mullet, Gastronomic Identity, Gastronomy Tourism, Van, Regional Tourism.

1.GİRİŞ

Türkiye'nin doğusunda yer alan Van Gölü, 3.712 km² yüzölçümü ile ülkemizin en büyük gölü olup, aynı zamanda dünyanın dördüncü büyük kapalı ve en büyük sodalı gölüdür. Göl sularının yüksek derecede tuzlu ve sodalı yapısı (pH 9,7–9,9), canlı çeşitliliğini önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Buna karşın, bu özgün ekosistem içerisinde dünyada yalnızca Van Gölü'nde yaşayan endemik bir tür olan İnci Kefali'nin varlığı, bölgeye benzersiz bir biyolojik ve kültürel değer kazandırmaktadır (Akgül, 1980; Kempe, Kazmierczak, Landmann, Konuk, Reimer, Lipp, 1991, s. 605–608). İnci Kefali, sazangiller (Cyprinidae) familyasına mensup olup, morfolojik olarak parlak gümüşi rengiyle tanınmakta ve yaşamını Van Gölü'nün yüksek alkalinli ortamında sürdürmektedir. Ancak göl sularının tuzlu ve sodalı yapısı üreme açısından uygun değildir. Bu nedenle tür, her yıl Nisan–Temmuz ayları arasında göle dökülen tatlı sulara doğru üreme göçü gerçekleştirmektedir. Göç sürecinde akıntının tersine yüzmeleri ve karşılarına çıkan engelleri zıplayarak aşmaları nedeniyle İnci Kefali, yöre halkı tarafından "uçan balık" olarak adlandırılmaktadır. Bu doğa olayı, yalnızca ekolojik bir süreç olmanın ötesinde, Van Gölü'nün kültürel ve turistik kimliğinin temel bileşenlerinden birini oluşturmaktadır (Elp, Özuluğ, Şen ve Freyhof, 2013, s. 235–244). Her yıl Van'ın Erciş ilçesinde düzenlenen "Uluslararası İnci Kefali Göçü, Kültür ve Sanat Festivali", balığın biyolojik döngüsünü kültürel bir etkinliğe dönüştürerek binlerce ziyaretçiyi bölgeye çekmektedir. Ekonomik etkinlik, Van Gölü Havzası'nda bulunan doğal zenginliklerin turizm aracılığıyla ekonomik değere dönüştürülmesinin en özgün örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Oğuz, 2018, s. 45–60).

İnci Kefali'nin gastronomik kimliği ise; bölge mutfağının en önemli simgeleri arasında yer almaktadır. Beyaz eti, yüksek protein içeriği ve kendine özgü lezzeti sayesinde hem yerel halkın günlük beslenme alışkanlıklarında hem de restoran menülerinde yaygın olarak tüketilmektedir. Yerel halk tarafından ızgara, tava ve fırın gibi çeşitli pişirme yöntemleriyle hazırlanan İnci Kefali, Van mutfağının karakteristik unsurlarından biri hâline gelmiştir. Bu yönüyle tür, yalnızca bir besin kaynağı değil, aynı zamanda Van'ın gastronomik markası ve bölgesel kimliğinin temsilcisi olarak öne çıkmaktadır (Sarı, 2005, s. 33–42).

Türkiye'de iç sulardan avlanan toplam 33.119 ton balığın yaklaşık üçte birini oluşturan 9.734 tonluk kısmı, İnci Kefali üretiminden sağlanmaktadır. Söz konusu üretim, Van Gölü çevresinde yaşayan yaklaşık 20.000 kişinin geçim kaynağını oluşturmakta olup, bu durum türün yalnızca ekolojik açıdan değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik bakımdan da stratejik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir (TÜİK, 2020; Akkuş, 2021, s. 345–360). Bununla birlikte, aşırı avcılık, su kirliliği, iklim değişikliğine bağlı kuraklık ve tarımsal faaliyetler gibi çevresel baskılar, İnci Kefali popülasyonunu olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle türün sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla 15 Nisan–15 Temmuz tarihleri arasında av yasağı uygulanmakta olup bununla birlikte çeşitli koruma çalışmaları yürütülmektedir (Elp, Uğurlu ve Türker, 2014, s. 70–84). Tehditler arasında kaçak avcılık, habitat tahribatı, iklim değişikliği ve kirlilik önemli riskler olarak sunulmuş; koruma politikalarının gerekliliği vurgulanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, İnci Kefali'nin gastronomik kimliğini ve bölgesel turizme olan katkılarını çok boyutlu bir yaklaşımla incelemektir. Bu kapsamda, Van Gölü ekosisteminin sunduğu bu endemik türün hem yerel mutfak kültürü hem de sürdürülebilir turizm açısından nasıl bir değer yarattığı analiz edilmekte; ayrıca söz konusu değerin korunmasına yönelik geliştirilebilecek stratejilere dikkat çekilmektedir. Çalışma, Van Gölü Havzası'nda doğal, kültürel ve ekonomik unsurların bütünleştiği bir model olarak İnci Kefali'nin, gastronomi turizmi ile bölgesel kalkınma arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı hedeflemektedir.

Gastronomik kimlik, bir bölgenin tarihsel, kültürel ve coğrafi birikiminin mutfak kültürü aracılığıyla dışa vurumunu temsil etmektedir. Bu kimlik, yalnızca yeme-içme alışkanlıklarını değil; üretim süreçlerini, beslenme biçimlerini, geleneksel pişirme tekniklerini ve toplumsal değerleri de kapsayan bütüncül bir kavramdır. Gastronomik kimlik, yerel halkın yaşam biçimi, çevresel koşullar ve ekonomik yapı ile doğrudan ilişkili olup, destinasyonun marka kimliğini belirleyen temel unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir (Everett ve Slocum, 2013, s. 1474–1494). Gastronomik kimlik kavramı, aynı zamanda önemli bir turistik değer taşımaktadır. Günümüzde turistlerin destinasyon tercihlerini belirleyen unsurlar arasında otantik lezzetler ve yerel mutfak kültürleri önemli bir yer tutmaktadır.

Van mutfağı açısından değerlendirildiğinde İnci Kefali, yalnızca bir besin maddesi olmanın ötesinde; yöre halkının tarihsel hafızasında yer edinmiş, sosyal yaşamın ve kültürel ritüellerin bir parçası hâline gelmiş sembolik bir üründür. Van Gölü ekosisteminden sofraya uzanan yaşam döngüsü içerisinde İnci Kefali, bölge insanının doğayla kurduğu ilişkinin gastronomik bir yansımasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda tür, bir "yer kimliği unsuru" olarak değerlendirilebilir; zira hem yöresel mutfak kültürünün kimliksel sürekliliğini sağlamakta hem de bölgenin özgün doğal yapısının gastronomi aracılığıyla dışa vurulmasına katkı sunmaktadır (Elp ve ark., 2013, s. 322–330). Bu bağlamda İnci Kefali, Van mutfağının yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda kültürel sürdürülebilirliğini destekleyen bir kimlik unsuruna dönüşmüştür. Söz konusu dönüşüm, bölgenin gastronomi turizmi açısından "yerel kimlik üzerinden markalaşma" sürecine önemli katkılar sağlamaktadır.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Ekolojik ve Biyolojik Özgünlük

Van Gölü ekosistemi, yüksek tuzluluk oranı (yaklaşık %0,2) ve yüksek pH değerleri (9,7–9,9) ile dünya üzerindeki en ekstrem göl ortamlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu çevresel koşullar, çoğu sucul canlı türünün yaşamını sürdürmesine olanak tanımazken, İnci Kefali, gölün kimyasal ve fiziksel özelliklerine uyum sağlayabilmiş tek balık türü olma özelliğini taşımaktadır. Bu durum, türün hem ekolojik hem de biyolojik açıdan endemik bir nitelik taşımasını sağlamaktadır (Danulat ve Selçuk, 1992, s. 115–122).

İnci Kefali'nin en dikkat çekici özelliklerinden biri, anadrom bir tür olması; yani üreme döneminde tatlı sulara göç etmesidir. Bu göç davranışı, türün biyolojik uyum kapasitesinin ve çevresel toleransının önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Yüksek alkaliniteli göl suyundan çıkarak akarsulara yönelen balıklar, burada yumurtlayarak türün devamlılığını sağlamaktadır. Bu olağanüstü uyum mekanizması, osmoregülasyon yeteneği ile ilişkilidir; başka bir ifadeyle İnci Kefali, suyun tuzluluk oranı ve iyon yoğunluğu değişse dahi iç dengesini koruyabilmektedir (Oğuz, 2018, s. 45–60).

İnci Kefalinin biyolojik özgünlüğü yalnızca bilimsel açıdan değil, turistik pazarlama bağlamında da önemli bir değer taşımaktadır. İnci Kefali, Van Gölü'nün "doğal mucizesi" olarak tanımlanmakta ve göç döneminde binlerce ziyaretçinin ilgisini çeken görsel bir şölene dönüşmektedir. Dolayısıyla türün sahip olduğu biyolojik adaptasyon yeteneği, destinasyon tanıtımında "tekil tür" (Bir destinasyonu diğerlerinden ayıran, o yerle özdeşleşmiş, nadir/benzersiz özellik taşıyan ve tanıtımın merkezine konan tek bir tür) kimliği üzerinden vurgulanmakta; bu durum Van Gölü Havzası'nı hem bilimsel hem de ekoturizm açısından benzersiz kılmaktadır.

2.2. Sürdürülebilirlik ve Yönetim

Sürdürülebilirlik, doğal kaynakların ekonomik, çevresel ve toplumsal boyutları arasında denge kurarak bu kaynakların gelecek nesillere aktarılabilirliğini hedefleyen bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (WCED, 1987). Bu çerçevede İnci Kefali'nin korunması hem ekolojik sürdürülebilirliğin sağlanması hem de bölge ekonomisinin sürekliliği açısından stratejik bir öneme sahiptir.

İnci Kefali popülasyonunun korunmasında etkin balıkçılık yönetimi uygulamalarının hayati bir rol oynadığı görülmektedir. Türün üreme dönemini kapsayan 15 Nisan–15 Temmuz tarihleri arasında uygulanan av yasağı, popülasyonun kendini yenilemesine olanak tanımakta ve sürdürülebilir stok yönetimini desteklemektedir. Bunun yanı sıra kolluk kuvvetleri tarafından yürütülen denetimler, bilinçlendirme kampanyaları ve yerel halkın gönüllü katılımı ile yasa dışı avcılıkla mücadele edilmektedir (Akkuş, 2021, s. 345–360).

Söz konusu koruma çabaları, sürdürülebilir gastronomi anlayışının da temelini oluşturmaktadır. Sürdürülebilir gastronomi, yalnızca çevresel korumayı değil; yerel üretimin desteklenmesini, etik tüketim pratiklerini ve kültürel mirasın korunmasını da içeren bütüncül bir yaklaşımdır. İnci Kefali'nin doğal döngüsüne saygı gösterilmesi hem biyolojik çeşitliliğin hem de gastronomik mirasın korunmasına katkı sağlamaktadır. Bu açıdan Van Gölü

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Havzası'nda uygulanan yönetim politikaları, sürdürülebilir gastronomi turizmi açısından örnek teşkil eden bir model sunmaktadır.

2.3. Turizm ve Ekonomi İlişkisi

İnci Kefali, Van Gölü Havzası'nda yalnızca ekolojik bir unsur değil, aynı zamanda bölge ekonomisi ile turizmin bütünleştiği sembolik bir değer olarak öne çıkmaktadır. Türün mevsimsel döngüsü, yerel halkın geçim kaynaklarını ve bölgedeki turistik faaliyetleri doğrudan etkilemektedir. Özellikle göç döneminde binlerce balığın akarsulara yönelmesi hem görsel bir doğa olayı hem de gastronomik bir çekim unsuru olarak değerlendirilmektedir (Akkuş, 2021, s. 345–360). Bu süreçte düzenlenen festivaller, balık temalı gastronomi etkinlikleri ve doğa gözlem faaliyetleri, bölgeye hem yerli hem de yabancı turistlerin ilgisini çekmekte; dolayısıyla turizm gelirlerinin artmasına katkı sağlamaktadır. Turizm sektöründeki bu canlanma, restoran işletmeciliği, konaklama hizmetleri, ulaşım ve el sanatları gibi yan sektörlere de ekonomik katkılar sunmaktadır.

İnci Kefali, ekoturizm, gastronomi turizmi ve kültürel turizmin kesişim noktasında konumlanmaktadır. Ortaya çıkan bu bütünleşik yapı, bölgenin yalnızca doğal güzellikleriyle değil, aynı zamanda sunduğu gastro-kültürel deneyim ile tanınmasını sağlamaktadır. Van Gölü Havzası'nın bu özelliği, literatürde "eko-gastronomi turizmi" kavramı çerçevesinde ele alınmakta olup, çevresel sürdürülebilirlik ile ekonomik kalkınma arasında denge kuran bir destinasyon modeli olarak değerlendirilmektedir.

2.4. Turizm Açısından Kültürel Değeri

Van Gölü Havzası, sahip olduğu doğal ve kültürel unsurlar sayesinde Türkiye'nin önemli ekoturizm destinasyonlarından biri hâline gelmiştir. İnci Kefali'nin her yıl Nisan–Temmuz ayları arasında gerçekleşen üreme göçü, bölgeye binlerce yerli ve yabancı turistin gelmesine neden olmaktadır. Bu göç döneminde özellikle Van'ın Erciş ilçesinde düzenlenen "Uluslararası İnci Kefali Göçü, Kültür ve Sanat Festivali", ekoturizmin kültürel bileşenlerle bütünleştiği örnek bir etkinlik olarak öne çıkmaktadır (Oğuz, 2018, s. 45–60). Festival kapsamında gerçekleştirilen müzik dinletileri, halk oyunları gösterileri, gastronomi stantları ve doğa yürüyüşleri gibi etkinlikler, yerel ekonomiye önemli katkılar sağlamaktadır. İnci Kefali'nin göç sürecinde sergilediği davranışlar, yalnızca doğal bir olgu olmanın ötesine geçerek kültürel bir gösteriye dönüşmektedir. Bu durum, Van Gölü Havzası özelinde "doğa temelli kültürel turizm" anlayışının somut bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Gastronomi ile turizmin kesiştiği bu noktada ziyaretçiler, yalnızca yerel lezzetleri deneyimlemekle kalmamakta; aynı zamanda doğanın döngüsünü gözlemleyerek yöre halkının yaşam biçimine tanıklık etmektedir. Bu bütüncül deneyim, destinasyon pazarlamasında giderek önem kazanan otantik deneyim arayışına doğrudan karşılık vermektedir.

2.5. Tehditler ve Koruma Çalışmaları

İnci Kefali, Uluslararası Doğa Koruma Birliği'nin (IUCN, 2013) değerlendirmelerine göre "Near Threatened (NT)" yani "Tehdide Yakın" kategorisinde yer almaktadır. Türün karşı karşıya olduğu başlıca tehditler arasında kaçak avcılık, iklim değişikliğine bağlı su azalımı, tarımsal sulama faaliyetleri, çevresel kirlilik ve doğal habitat tahribatı bulunmaktadır (Akkuş,

2021, s. 345–360). Tehditlerin azaltılmasına yönelik olarak geliştirilen yönetim planları, balıkçılıkta sürdürülebilirlik ilkesini temel almakta ve üreme dönemini kapsayan 15 Nisan–15 Temmuz tarihleri arasında av yasağı uygulanmasını öngörmektedir. Bu süreçte kolluk kuvvetleri, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliğiyle denetimler gerçekleştirilmekte; aynı zamanda halkın bilinçlendirilmesine yönelik çeşitli programlar yürütülmektedir (Sarı, 1997, s. 409–416). Artan kuraklık, su seviyesindeki düşüş ve tarımsal sulama baskısının, İnci Kefali popülasyon dengesini tehdit ettiği vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra Van Gölü çevresinde atık yönetimi konusundaki yetersizlikler ve plansız kıyı kullanımı, ekolojik riskleri daha da artırmaktadır (Akkuş, 2021, s. 345–360). Bu nedenle İnci Kefali'nin korunması, yalnızca biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesi açısından değil; aynı zamanda bölgenin sosyo-ekonomik sürdürülebilirliğinin devamı bakımından da stratejik bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir. Türün korunması, Van Gölü Havzası'nda gelişen gastronomi ve turizm faaliyetlerinin sürekliliği açısından da hayati bir öneme sahiptir (Şen, Paruğ ve Elp, 2015, s. 347).

3. LİTERATÜR TARAMASI

3.1. İnci Kefalinin Biyolojik Özellikleri

İnci Kefali, sazangiller familyasına ait olup Van Gölü ekosisteminin tek endemik balık türü olma özelliğini taşımaktadır. Tür, ortalama 18–22 cm uzunluğunda, gümüş renkli, yan tarafları parlak pullarla kaplı bir vücut yapısına sahiptir. Gövdesi fusiform (iğ şeklinde) formda olup, bu yapı yüzme sırasında sürtünmeyi azaltarak yüksek hidrodinamik verimlilik sağlamaktadır. Solungaç diken sayısının 14–27 cm arasında değişmesi, türün filtreleme kapasitesinin çevresel koşullara bağlı olarak esneklik gösterdiğini ortaya koymaktadır (Çetinkaya ve Elp, 1995, s. 45–52). İnci Kefali'nin yaşam döngüsü; yumurta, larva, yavru, genç ve ergin birey olmak üzere beş gelişim evresinden oluşmaktadır. Dişi bireylerin 7.000–10.000 arasında yumurta bırakabildiği, yumurtaların ise ortalama 3–4 gün içerisinde larva evresine geçtiği bilinmektedir. Türün üreme davranışı oldukça dikkat çekicidir; her yıl Nisan–Temmuz ayları arasında Van Gölü çevresindeki akarsulara göç eden bireyler, akıntıya karşı yüzerek ve karşılarına çıkan engelleri zıplayarak aşmak suretiyle üremelerini gerçekleştirmektedir. Bu doğal davranış biçimi, yöre halkı arasında "balıkların dansı" olarak adlandırılmakta ve kültürel bir simgeye dönüşmüş durumdadır (Elp ve ark., 2014, s. 70–84). Bu özellikler, İnci Kefali'nin yalnızca biyolojik bir tür olmanın ötesinde, kültürel ve turistik bir değer kazanmasını sağlamıştır. Göç sürecinde gözlemlenen zıplama davranışları hem belgesel yapımlarda hem de turizm tanıtım faaliyetlerinde sıklıkla kullanılmakta; böylece türün biyolojik özellikleri ile kültürel sembolizmi bütünleşik bir kimlik oluşturmaktadır. İnci Kefali'nin tatlı su kökenli bir tür olmasına rağmen Van Gölü'nün yüksek tuzluluk (%0,19–0,22) ve alkalilik (pH 9,7–9,9) değerlerine uyum sağlamış olması, onu evrimsel açıdan son derece özgün kılmaktadır. Bu fizyolojik adaptasyon, türün gelişmiş osmoregülasyon yeteneği ile ilişkilidir. İnci Kefali, hücresel düzeyde iyon dengesini koruyarak yüksek tuzluluk içeren ortamlarda yaşamını sürdürebilmektedir. Bundan dolayı tür, ekstrem çevre koşullarına uyum sağlayabilmiş evrimsel bir başarı örneği olarak değerlendirilmektedir (Oğuz, 2018, s. 45–60).

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

3.2. İnci Kefalinin Gastronomik Kimliği

İnci Kefali, Van yöresinde halk arasında "Van Balığı" ya da "Van Kolyozu" adlarıyla anılmaktadır. Beyaz etli, kılçığı az ve hafif tuzlu bir lezzet profiline sahip olması, türün hem yerel hem de bölgesel gastronomi kültürü içerisinde tercih edilmesini sağlamıştır. Yörede genellikle tava, ızgara ve fırınlama yöntemleriyle hazırlanan İnci Kefali, bu pişirme teknikleri sayesinde balığın doğal aromasını korumakta; aynı zamanda kısa servis süresiyle yerel restoranlarda yüksek döngülü bir mutfak pratiği oluşturmaktadır (Akgül, 1980, s. 33–42).

Van Gölü çevresinde İnci Kefali'nin tüketimi, bölgenin gastronomik imajının en güçlü temsilcilerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Van kahvaltısından sonra bölgeyi temsil eden ikinci temel gastronomik unsur olarak kabul edilmektedir. Balığın "bahar balığı" olarak adlandırılması ise üreme dönemine denk gelen ilkbahar aylarında tüketimin artmasına dayanan geleneksel bir alışkanlığa işaret etmektedir (Sarı, 2005, s. 33–42).

Gastronomi turizmi açısından İnci Kefali, yerel mutfak kültürünün markalaşmasını sağlayan önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Türün hem doğal hem de kültürel bir miras öğesi niteliği taşıması, Van Gölü Havzası'nın tanıtımında belirleyici bir rol üstlenmesini sağlamaktadır. Ayrıca İnci Kefali temalı gastronomi etkinliklerinin turistik çekiciliği artırdığı; özellikle festival dönemlerinde gastronomik ürün satışlarında belirgin artışlar gözlendiği ifade edilmektedir (Akkuş, 2021, s. 345–360).

Yöresel mutfakta balığın yalnızca bir besin maddesi olarak değil, aynı zamanda bir "yerel kimlik taşıyıcısı" olarak algılanması, gastronomik kimlik oluşumunun temelini oluşturmaktadır. Bundan dolayı İnci Kefali, Van'ın kültürel mirası ile doğal ekosistemi arasında işlevsel bir köprü görevi üstlenmektedir.

3.3. Ekonomik ve Kültürel Katkılar

İnci Kefali, Van Gölü çevresindeki ekonomik yapının en önemli bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Türkiye iç sularından avlanan toplam 33.119 ton balığın yaklaşık 9.734 tonunu İnci Kefali oluşturmakta olup, bu miktar ülke genelindeki iç su balıkçılığı üretiminin yaklaşık üçte birine karşılık gelmektedir. Bölgedeki yaklaşık 20.000 kişi, doğrudan ya da dolaylı olarak bu üretim zincirinden geçimini sağlamaktadır (Akkuş, 2021, s. 345–360).

İnci Kefali'nin avlanması, işlenmesi, pazarlanması ve gastronomik tüketimi; Van Gölü Havzası'nda çok paydaşlı bir ekonomik döngüyü beslemektedir. Balıkçılar, nakliye hizmetleri, restoran işletmeleri, konaklama tesisleri ve turizm acenteleri bu zincirin temel bileşenlerini oluşturmaktadır. Ayrıca türün üreme dönemine denk gelen süreçte turizm hareketliliğinin artması, konaklama ve yeme-içme sektörlerine doğrudan ekonomik katkı sağlamaktadır (Gezginç ve Cevger, 2024, s. 1–2).

Ekonomik katkı olarak, yerel kalkınma perspektifinden bakıldığında "eko-gastronomi turizmi" modelinin başarılı bir örneğini sunmaktadır. İnci Kefali'nin markalaşması, yalnızca balıkçılık faaliyetlerine dayalı bir gelir yaratımını değil; aynı zamanda gastronomik deneyimlerin ticarileştirilmesi yoluyla bölgesel ekonomik büyümeyi destekleyen bütüncül bir yapıyı ortaya koymaktadır.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

4.1. Araştırma Modeli ve Tasarımı

Bu çalışma, İnci Kefali'nin gastronomik kimliği ve bu kimliğin bölgesel turizme katkısına ilişkin algıları ölçmeye yönelik nicel veriye dayalı betimsel ve karşılaştırmalı bir araştırma tasarımı çerçevesinde kurgulanmıştır. Analiz akışı, analiz akışı, saha çalışması kapsamında toplanan anket verileri üzerinden yapılandırılmıştır. Araştırma, literatürde raporlanan ölçek yapıları temel alınarak algı boyutlarını 5'li Likert tipi maddelerle ölçmekte; elde edilen veriler üzerinden geçerlilik–güvenilirlik analizleri ile grup karşılaştırmalarını içermektedir.

4.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Van Gölü Havzası ve İnci Kefali'ne ilişkin gastronomik/turistik deneyimi bulunan veya bu deneyimi edinme potansiyeli olan bireylerdir. Çalışmada örneklem büyüklüğü 385 olarak belirlenmiş; araştırma tasarımına uygun olarak belirlenen örneklemden elde edilen veriler kullanılmıştır. Örneklem seçimi pratik nedenlerle kolayda örnekleme yaklaşımına dayalıdır.

4.3. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır: (i) demografik ve arka plan soruları (cinsiyet, yaş grubu, sınıf düzeyi, bilgi kaynağı, Van'da ikamet durumu ve İnci Kefali tüketim durumu) ve (ii) algı ölçeği. Algı ölçeği toplam 34 maddeden oluşmakta ve 5'li Likert tipinde derecelendirilmektedir (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum). Maddeler kuramsal olarak gastronomik kimlik algısı, turizm/tanıtım algısı, turizme–ekonomiye katkı algısı ve davranışsal niyet/destek boyutlarını kapsayacak şekilde yapılandırılmıştır.

4.4. Veri Analizi

Verilerin analizi SPSS ortamında gerçekleştirilmiştir. Analiz akışı; (i) veri temizleme ve kodlama, (ii) betimsel istatistikler (ortalama, standart sapma), (iii) normallik incelemesi (çarpıklık–basıklık), (iv) iç tutarlılık güvenirliği (Cronbach's Alpha), (v) keşfedici faktör analizi (Temel Bileşenler Analizi, Varimax döndürme; KMO ve Bartlett küresellik testi) ve (vi) ikili gruplar için bağımsız örneklem t-testi ile yürütülmüştür.

4.5. Araştırma Hipotezleri

Araştırmanın temel hipotezleri, demografik/arka plan değişkenlerine göre algı boyutlarının farklılaşıp farklılaşmadığına odaklanmaktadır:

H1: Cinsiyete göre algı boyutlarında (gastronomik kimlik, turizm/tanıtım, turizme–ekonomiye katkı, davranışsal niyet/destek) anlamlı farklılık vardır.

H2: Yaş grubuna göre algı boyutlarında anlamlı farklılık vardır.

H3: Sınıf düzeyine göre algı boyutlarında anlamlı farklılık vardır.

H4: Bilgi kaynağına göre algı boyutlarında anlamlı farklılık vardır.

H5: Van'da ikamet durumuna göre algı boyutlarında anlamlı farklılık vardır.

H6: İnci Kefali tüketim durumuna göre algı boyutlarında anlamlı farklılık vardır.

5. BULGULAR

5.1. Katılımcı Profili

Araştırmanın örneklemi 385 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların cinsiyet, yaş grubu, sınıf düzeyi, bilgi kaynağı, Van'da ikamet durumu ve İnci Kefali tüketim durumlarına ilişkin dağılım Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Demografik Özellikler

Değişken	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	278	72,2
	Erkek	107	27,8
Yaş grubu	18-24	295	76,6
	25-34	71	18,4
	35-44	13	3,4
	45-54	6	1,6
Sınıf düzeyi	1. sınıf	104	27,0
	2. sınıf	94	24,4
	3. sınıf	96	24,9
	4. sınıf	53	13,8
	Mezun	38	9,9
Bilgi kaynağı	Okul	117	30,4
	Staj	30	7,8
	Sosyal Ağ	203	52,7
	TV	35	9,1
Van'da ikamet	Evet	208	54,0
	Hayır	177	46,0
İnci Kefali tüketimi	Evet	165	42,9
	Hayır	220	57,1

Bu bölümde İnci Kefali'nin gastronomik kimliği ve bölgesel turizme katkısına ilişkin anket verilerinin analiz sonuçları sunulmuştur. Öncelikle katılımcı profiline ilişkin dağılımlar verilmiş; ardından ölçeklerin normallik, geçerlilik ve güvenirlik analizleri ile madde/boyut düzeyindeki bulgular raporlanmıştır.

5.2. Geçerlilik ve Güvenilirlik

Faktör boyutlarına ilişkin puanların normal dağılıma uygunluğu, çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri üzerinden değerlendirilmiş olup Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Normallik Testi (Boyut Puanları)

Boyutlar	Skewness (Çarpıklık) ± S.H	Kurtosis (Basıklık) ± S.H
1. Gastronomik Kimlik Algısı	-0,677 ± 0,125	0,628 ± 0,250
2. Turizm/Tanıtım Algısı	-0,108 ± 0,125	-0,419 ± 0,250
3. Turizme ve Ekonomiye Katkı Algısı	-0,660 ± 0,125	0,233 ± 0,250
4. Davranışsal Niyet ve Destek	-0,420 ± 0,125	0,280 ± 0,250

Çalışmada kullanılan ölçek boyutlarının normal dağılıma uygunluğunu değerlendirmek amacıyla çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre Gastronomik Kimlik Algısı boyutunun çarpıklık değeri -0,677, basıklık değeri ise 0,628; Turizm/Tanıtım Algısı boyutunun çarpıklık değeri -0,108, basıklık değeri -0,419; Turizme ve Ekonomiye Katkı Algısı boyutunun çarpıklık değeri -0,660, basıklık değeri 0,233; Davranışsal Niyet ve Destek boyutunun çarpıklık değeri ise -0,420, basıklık değeri 0,280 olarak hesaplanmıştır.

Çarpıklık ve basıklık katsayılarının ±1,5 aralığında olması, verilerin normal dağılımdan ciddi ölçüde sapmadığını göstermektedir. Buna göre araştırmada ele alınan dört boyutun tamamının normal dağılım varsayımını karşıladığı ve parametrik analizlerin uygulanması açısından uygun olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca çarpıklık değerlerinin tamamının negatif olması, puanların dağılımında sola doğru hafif bir eğilim bulunduğunu; ancak bu eğilimin normal dağılım varsayımını bozacak düzeyde olmadığını göstermektedir. Sonuç olarak, araştırmada kullanılan tüm boyutlara ilişkin çarpıklık ve basıklık katsayılarının kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu belirlenmiş ve verilerin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

5.3. Faktör Analizi

Ölçeğe ilişkin faktör analizi uygulanmadan önce verilerin faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ve Bartlett küresellik testi ile değerlendirilmiştir. KMO değerinin yüksek düzeyde olduğu ve Bartlett testinin anlamlı çıktığı görülmüştür ($p<0,05$). Bu bulgu, değişkenler arasında faktör analizine elverişli düzeyde korelasyon bulunduğunu göstermektedir. Faktör sayısının belirlenmesinde özdeğeri 1'in üzerinde olan bileşenler dikkate alınmış; maddelerin bir faktöre dahil edilebilmesi için yük değerinin en az 0,320 olması ve bir boyutun en az üç maddeyle temsil edilmesi koşulu benimsenmiştir.

Tablo 3. Ölçek Faktör Analizi Sonuçları

FAKTÖR BOYUTLARI	İFADELER	Öz Değer	A. Vary. (%)	Ort.	Alpha
1. Gastronomik Kimlik Algısı	Q1, Q2, Q3, Q4, Q5, Q6, Q7, Q8	5,656	16,634	3,7377	0,926
2. Turizm/Tanıtım Algısı	Q9, Q12, Q13, Q16, Q17, Q19, Q23	5,208	15,317	3,5673	0,907
3. Turizme ve Ekonomiye Katkı Algısı	Q10, Q11, Q14, Q15, Q18, Q20, Q21, Q22, Q24, Q32, Q34	7,682	22,593	3,8498	0,957
4. Davranışsal Niyet ve Destek	Q25, Q26, Q27, Q28, Q29, Q30, Q31, Q33	5,880	17,295	3,7058	0,928
Faktör çıkarma metodu: Temel bileşenler analizi; Döndürme metodu: Varimax. Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği: 0.903; Bartlett Küresellik Testi: $\chi^2(561)=15,621.82$, $p<0,001$. Açıklanan toplam					

varyans (4 faktör): 71.839. Ölçeğin tamamı için güvenirlik katsayısı (Cronbach Alpha): 0.9698. Genel ortalama: 3.7314. Cevap seçenekleri: 5=Kesinlikle Katılıyorum, 4=Katılıyorum, 3=Kararsızım, 2=Katılmıyorum, 1=Kesinlikle Katılmıyorum.

Tablo 3'de ölçeğin faktör yapısı, faktörlerin açıkladığı varyans, faktör ortalamaları ve iç tutarlılık katsayılarını göstermektedir. Bulgular, ölçeğin dört faktörlü bir yapı sergilediğini ve faktörlerin tamamında yüksek düzeyde güvenirlik bulunduğunu göstermektedir. Faktör analizi sonucunda ölçeğin dört faktörlü bir yapı sergilediği belirlenmiştir. Birinci faktör olan Gastronomik Kimlik Algısı 8 maddeden oluşmakta ve toplam varyansın %16,634'ünü açıklamaktadır. İkinci faktör Turizm/Tanıtım Algısı 7 maddeden oluşmakta ve %15,317 oranında varyans açıklamaktadır. Üçüncü faktör olan Turizme ve Ekonomiye Katkı Algısı 11 maddeden oluşmakta ve toplam varyansın %22,593'ünü açıklayarak ölçeğin en yüksek açıklayıcılığa sahip boyutunu oluşturmaktadır. Dördüncü faktör olan Davranışsal Niyet ve Destek ise 8 maddeden oluşmakta ve %17,295 oranında varyans açıklamaktadır. Dört faktör birlikte toplam varyansın %71,839'unu açıklamaktadır. Faktörlerin Cronbach's Alpha katsayılarının 0,907 ile 0,957 arasında değişmesi, ölçeğin tüm alt boyutlarının yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Faktör ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın Turizme ve Ekonomiye Katkı Algısı boyutunda (Ort.=3,8498), en düşük ortalamanın ise Turizm/Tanıtım Algısı boyutunda (Ort.=3,5673) olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, katılımcıların inci kefalinin özellikle Van'ın turizmi ve yerel ekonomisine katkısı konusunda olumlu bir algıya sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

5.4. Gastronomik Kimlik Algısı

Tablo 4. Gastronomik Kimlik Algısı (Maddeler 1–8): Madde Düzeyi Özet İstatistikler

İfade	Ort.	SS	Katılıyorum + Kes. Katılıyorum (%)
1-İnci kefali, Van mutfağının ayırt edici bir yemeğidir.	3,72	1,15	64,4
2-İnci kefali, Van denince akla gelen ilk lezzetlerden biridir.	3,56	1,14	58,7
3-İnci kefali, yöresel kültürün bir simgesidir.	3,89	1,04	74,0
4-İnci kefali yemekleri, Van mutfağının özgünlüğünü yansıtır.	3,90	0,98	73,2
5-İnci kefali, Van halkı için kültürel bir değerdir.	3,85	1,02	66,5
6- İnci kefali, Van'ı gastronomi alanında tanıtan bir üründür.	3,85	0,99	67,8
7- İnci kefali, bölgedeki diğer yiyeceklerden daha çok tanınmaktadır.	3,49	1,16	52,2
8- İnci kefali, Van mutfağının geçmişten günümüze taşınan bir mirasıdır.	3,64	1,03	58,7

Genel olarak değerlendirildiğinde, Gastronomik Kimlik Algısı boyutundaki tüm maddelerin ortalamalarının 3,49 ve üzerinde olması, katılımcıların inci kefalinin Van mutfağı, kültürü ve gastronomik tanıtımı açısından önemli bir yere sahip olduğunu düşündüklerini ortaya koymaktadır. Özellikle kültürel simge olma (Ort.=3,89) ve Van mutfağının özgünlüğünü yansıtma (Ort.=3,90) konularındaki yüksek ortalamalar, inci kefalinin Van'ın gastronomik kimliğinin oluşumunda güçlü bir temsil unsuru olarak görüldüğünü göstermektedir. Buna karşılık, ürünün diğer yöresel yiyeceklere kıyasla daha fazla tanındığı ve Van denildiğinde ilk akla gelen lezzetlerden biri olduğu yönündeki değerlendirmelerin görece daha düşük olması, inci kefalinin mevcut kültürel değerinin tanıtım ve bilinirlik açısından daha da güçlendirilebileceğine işaret etmektedir. Sonuç olarak, katılımcıların inci kefalini Van'ın gastronomik kimliğinin önemli bir unsuru olarak değerlendirdikleri; özellikle ürünün yöresel kültürün simgesi olması ve Van mutfağının özgünlüğünü yansıtması konularında yüksek düzeyde olumlu görüş bildirdikleri belirlenmiştir. Bununla birlikte, inci kefalinin diğer yöresel ürünlere kıyasla bilinirliği ve Van denildiğinde ilk akla gelen lezzetlerden biri olması konularında daha düşük düzeyde görüş birliği bulunması, ürünün gastronomik tanıtımının ve bilinirliğinin artırılmasına yönelik çalışmaların önemini ortaya koymaktadır.

5.5. Turizm/Tanıtım Algısı

Tablo 5. Turizm/Tanıtım Algısı (Maddeler 9–16): Madde Düzeyi Özet İstatistikler

İfade	Ort.	SS	Katılıyorum + Kes. Katılıyorum (%)
1- Van halkı inci kefalinin korunmasına önem verir.	3,68	1,01	61,6
2- İnci kefali festivalleri bölgeye canlılık katar.	3,92	0,89	73,2
3- Ziyaretçiler, Van'a geldiklerinde inci kefalini denemek ister.	3,82	0,97	68,8
4- İnci kefali ile ilgili tanıtımlar yeterlidir.	3,18	1,22	41,6
5-Van'da inci kefali sunan restoranlar turistler için ilgi çekicidir.	3,72	0,92	62,9
6- İnci kefali yemekleri turistlerin Van hakkındaki izlenimini olumlu etkiler.	3,72	0,87	59,5
7- İnci kefali, Van'ın tanıtımında etkili bir unsurdur.	3,83	0,88	68,6
8-Van halkı inci kefalinin turizm açısından değerini farkındadır.	3,55	0,95	51,2

Tablo 4'ün genel görünümü, inci kefalinin turizm açısından yüksek bir potansiyele sahip olduğu, ancak bu potansiyelin tanıtım faaliyetleri bakımından yeterince değerlendirilemediği şeklinde özetlenebilir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Özellikle festival, ziyaretçi ilgisi ve destinasyon tanıtımıyla ilgili maddelerde yüksek ortalamalar elde edilmesi, inci kefalinin Van'ın gastronomik turizminde kullanılabilecek önemli bir çekicilik unsuru olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, tanıtımların yeterli olduğuna ilişkin ortalamanın 3,18'de kalması ve olumlu yanıt oranının %41,6 olması, mevcut tanıtım çalışmalarının geliştirilmesi gerektiğine ilişkin güçlü bir işaret olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan bulgular, "potansiyel yüksek, mevcut tanıtım yeterliliği düşük" şeklinde dikkat çekici bir tablo ortaya koymaktadır. Dolayısıyla inci kefalinin yalnızca yöresel bir ürün olarak korunması değil; festival, restoran deneyimi, gastronomik rota, dijital tanıtım ve destinasyon markalaşması gibi araçlarla turizm ürünü olarak daha sistematik biçimde tanıtılması gerektiği söylenebilir.

5.6. Turizme ve Ekonomiye Katkı Algısı

Tablo 6. Turizme ve Ekonomiye Katkı Algısı (Maddeler 17–24): Madde Düzeyi Özet İstatistikler

İfade	Ort.	SS	Katılıyorum + Kes. Katılıyorum (%)
1- İnci kefali, Van'a gelen turist sayısını artırmaktadır.	3,51	0,95	52,5
2- İnci kefali, yerel ekonomiye katkı sağlar.	3,88	0,86	73,2
3- İnci kefali sayesinde Van restoranları daha çok tercih edilmektedir.	3,71	0,93	62,9
4- İnci kefali festivalleri bölgeye gelir kazandırmaktadır.	3,91	0,84	69,9
5- İnci kefali, Van'ı gastronomi turizmi açısından öne çıkarır.	3,93	0,89	74,5
6- İnci kefali, Van'ın marka değerini artırmaktadır.	3,79	0,90	67,0
7- İnci kefali, yöresel ürünlerin satışını desteklemektedir	3,62	1,01	59,7
8- İnci kefali, Van'ın sürdürülebilir turizm potansiyeline katkı verir.	3,70	0,94	59,7

Genel olarak değerlendirildiğinde, tüm maddelerin ortalamalarının 3,51–3,93 arasında olduğu görülmektedir. Bu durum, katılımcıların inci kefalinin turizme ve ekonomiye katkısı konusunda genel olarak olumlu bir algıya sahip olduklarını göstermektedir. Özellikle gastronomi turizmi açısından Van'ı öne çıkarması (Ort.=3,93), festivallerin gelir oluşturması (Ort.=3,91) ve yerel ekonomiye katkı sağlaması (Ort.=3,88) yönündeki yüksek ortalamalar, inci kefalinin yerel ekonomik kalkınma ve gastronomik destinasyon kimliği açısından önemli bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık, turist sayısını artırdığına ilişkin maddenin en düşük ortalamaya sahip olması (Ort.=3,51), inci kefalinin ekonomik değerinin katılımcılar tarafından doğrudan turist çekme etkisinden daha güçlü algılandığını düşündürmektedir. Başka bir ifadeyle, katılımcılar inci kefalinin "turist getiren" bir unsur

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

olmasından ziyade, gelen turistlerin deneyimini zenginleştiren, yerel ekonomiyi destekleyen ve Van'ın gastronomik marka değerini güçlendiren bir ürün olduğu konusunda daha güçlü bir görüşe sahiptir.

Elde edilen bulgular, inci kefalinin Van'ın turizm ve yerel ekonomisi açısından önemli bir değer olarak algılandığını göstermektedir. Katılımcılar özellikle inci kefalinin Van'ı gastronomi turizmi açısından öne çıkardığını, festivaller aracılığıyla bölgeye ekonomik hareketlilik sağladığını ve yerel ekonomiye katkıda bulunduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte, inci kefalinin doğrudan turist sayısını artırdığına yönelik algının diğer ekonomik ve turistik katkılara göre daha düşük olması, ürünün mevcut potansiyelinin turist çekme kapasitesine dönüştürülmesi konusunda geliştirilmesi gereken alanların bulunduğuna işaret etmektedir.

5.7. Davranışsal Niyet ve Destek

Tablo 7. Davranışsal Niyet ve Destek (Maddeler 25–34): Madde Düzeyi Özet İstatistikler

İfade	Ort.	SS	Katılıyorum + Kes. Katılıyorum (%)
1- İnci kefalini denemek isterim.	3,90	1,10	72,2
2- İnci kefalini çevreme tavsiye ederim.	3,75	0,90	59,0
3- İnci kefali yemekleri hoşuma gider.	3,69	1,04	55,6
4- İnci kefali, Van ziyaretimi özel kılar.	3,69	1,00	60,8
5- İnci kefali deneyimi Van'a tekrar gitme isteğimi artırır.	3,53	1,07	51,7
6- İnci kefali hakkında sosyal medyada paylaşımlar ilgimi çeker.	3,63	0,97	53,0
7- İnci kefali ürünlerini satın almaktan memnun olurum.	3,73	0,97	58,2
8- İnci kefalinin korunmasına yönelik projeleri desteklerim.	3,96	0,82	71,7
9- İnci kefali, Van hakkında olumlu düşünmemi sağlar.	3,73	0,92	58,7
10- İnci kefali, bölgenin gastronomik kimliğini güçlendirir.	3,89	0,88	68,6

Tablonun genel sonuçları değerlendirildiğinde, maddelerin ortalamalarının 3,53 ile 3,96 arasında değiştiği görülmektedir. Tüm maddelerde ortalamaların 3,50'nin üzerinde olması, katılımcıların inci kefaline yönelik genel olarak olumlu davranışsal niyet ve destek eğilimine sahip olduklarını göstermektedir.

Özellikle koruma projelerini destekleme (Ort.=3,96) ve inci kefalini deneme isteği (Ort.=3,90) en güçlü davranışsal eğilimlerdir. Buna karşılık tekrar ziyaret niyeti (Ort.=3,53) ve sosyal medya paylaşımlarına ilgi (Ort.=3,63) görece daha düşük düzeydedir.

Bu sonuçlardan hareketle oldukça önemli bir çıkarım yapılabilir: İnci kefali konusunda farkındalık ve destek yüksek olmakla birlikte, bu olumlu tutumların destinasyona yönelik daha güçlü davranışsal sonuçlara dönüşmesi henüz aynı düzeyde değildir. Başka bir ifadeyle, katılımcılar inci kefalini denemeye ve korunmasını desteklemeye isteklidir; ancak bu deneyimin Van'a yeniden ziyaret etme veya sosyal medyada aktif biçimde paylaşma davranışına dönüşmesi daha sınırlıdır.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

6.1. Sonuç

Bu araştırmada, Van Gölü'nün endemik türlerinden biri olan İnci Kefali'nin gastronomik kimliği ve bu kimliğin bölgesel turizme katkısına ilişkin katılımcı algıları incelenmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, İnci Kefali'nin Van'ın gastronomik ve kültürel kimliği içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu ve turizm açısından değerlendirilebilecek güçlü bir potansiyel taşıdığını göstermektedir. Araştırmada kullanılan ölçeğin dört boyutlu bir yapı sergilediği belirlenmiştir. Bunlar; Gastronomik Kimlik Algısı, Turizm/Tanıtım Algısı, Turizme ve Ekonomiye Katkı Algısı ile Davranışsal Niyet ve Destek boyutlarıdır. Dört faktör toplam varyansın %71,839'unu açıklamakta ve ölçeğin genel güvenirlik katsayısı 0,9698 olarak gerçekleşmektedir. Bu sonuçlar, araştırmada kullanılan ölçüm aracının yüksek düzeyde güvenilir ve araştırmanın amacı doğrultusunda kullanılabilir olduğunu göstermektedir.

Boyut ortalamaları incelendiğinde, en yüksek ortalamanın Turizme ve Ekonomiye Katkı Algısı boyutunda (3,8498), en düşük ortalamanın ise Turizm/Tanıtım Algısı boyutunda (3,5673) olduğu görülmektedir. Bu sonuç, katılımcıların İnci Kefali'nin Van turizmine ve yerel ekonomiye katkı sağlayabileceği konusunda olumlu bir algıya sahip olduklarını; ancak bu potansiyelin tanıtım faaliyetlerine aynı ölçüde yansımadığını göstermektedir.

Gastronomik Kimlik Algısı boyutundaki sonuçlar, İnci Kefali'nin Van mutfağının özgünlüğünü yansıtan ve yöresel kültürün önemli bir simgesi olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Bu durum, İnci Kefali'nin yalnızca tüketilen bir gıda ürünü olmadığını, aynı zamanda destinasyonun gastronomik kimliğinin oluşturulmasında kullanılabilecek kültürel bir değer taşıdığını ortaya koymaktadır.

Turizm/Tanıtım Algısı açısından elde edilen sonuçlar ise daha dikkat çekicidir. Katılımcılar İnci Kefali festivallerinin bölgeye canlılık kattığını ve İnci Kefali'nin Van'ın tanıtımında kullanılabilecek önemli bir unsur olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte, İnci Kefali ile ilgili mevcut tanıtımların yeterliliğine ilişkin değerlendirmelerin daha düşük düzeyde kalması, ürünün sahip olduğu turistik potansiyelin tanıtım açısından tam olarak değerlendirilemediğini göstermektedir. Bu nedenle İnci Kefali'nin destinasyon pazarlamasında daha görünür hâle getirilmesi gerekmektedir.

Turizme ve Ekonomiye Katkı Algısı boyutunun en yüksek ortalamaya sahip olması, İnci Kefali'nin yerel ekonomi ve turizm açısından önemli bir kaynak olarak algılandığını

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

göstermektedir. Katılımcılar İnci Kefali'nin gastronomi turizmini destekleyebileceğini, festivallerin bölgeye ekonomik hareketlilik kazandırdığını ve ürünün yerel ekonomiye katkı sağladığını düşünmektedir. Bu sonuç, İnci Kefali'nin ekonomik değerinin yalnızca balıkçılık faaliyetleriyle sınırlı olmadığını; restoran, konaklama ve diğer turizm faaliyetleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Davranışsal Niyet ve Destek boyutunda ise genel olarak olumlu bir eğilim belirlenmiştir. Özellikle İnci Kefali'nin korunmasına yönelik projeleri destekleme (3,96) ve İnci Kefali'ni deneme isteği (3,90) yüksek düzeydedir. Buna karşılık, İnci Kefali deneyiminin Van'a tekrar gitme isteğini artırmasına ilişkin ortalamanın 3,53 olması, olumlu algıların her zaman doğrudan tekrar ziyaret davranışına dönüşmediğini göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, araştırma sonuçları İnci Kefali'nin gastronomik kimlik, kültürel değer, turizm ve yerel ekonomi açısından önemli bir potansiyele sahip olduğunu, ancak bu potansiyelin özellikle tanıtım ve ziyaretçi deneyimi boyutlarında daha etkin kullanılmasına ihtiyaç bulunduğunu ortaya koymaktadır. İnci Kefali'nin yalnızca yöresel bir ürün olarak değil, Van Gölü ekosistemi, yerel kültür ve gastronomi ile birlikte ele alınması, destinasyonun turistik çekiciliğinin artırılmasına katkı sağlayabilir.

6.2. Öneriler

Araştırma sonuçları doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

İnci Kefali'nin Van'ın gastronomik marka değerinin bir unsuru olarak daha güçlü biçimde konumlandırılması ve destinasyon tanıtımlarında daha görünür hâle getirilmesi önerilmektedir.

İnci Kefali ile ilgili tanıtım faaliyetlerinin artırılması; özellikle sosyal medya, dijital pazarlama, kısa video içerikleri ve gastronomi temalı tanıtım kampanyalarından daha etkin yararlanılması gerekmektedir.

İnci Kefali'nin yalnızca bir yemek ürünü olarak değil, Van Gölü, balığın göçü, yerel kültür ve gastronomi ile bütünleşen bir turizm deneyimi olarak sunulması önerilmektedir.

Restoranlarda İnci Kefali'nin sunumuna ilişkin belirli kalite, hijyen, porsiyon ve sunum standartlarının geliştirilmesi, ürünün gastronomik marka değerinin güçlendirilmesine katkı sağlayabilir.

İnci Kefali festivallerinin gastronomi, kültür ve doğa turizmi unsurlarını bir araya getiren daha kapsamlı destinasyon etkinliklerine dönüştürülmesi ve festival kaynaklı turizm hareketliliğinin yılın diğer dönemlerine yayılması önerilmektedir.

İnci Kefali'nin korunması ile gastronomik kullanım arasında sürdürülebilir bir denge kurulmalı, özellikle üreme dönemindeki avlanma yasakları ve kaçak avcılıkla mücadele konusunda farkındalık artırılmalıdır.

Balıkçılar, restoran işletmeleri, konaklama tesisleri, turizm işletmeleri, yerel yönetimler ve üniversiteler arasında iş birliği geliştirilerek İnci Kefali odaklı ortak gastronomi ve turizm projeleri hazırlanmalıdır.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda yerel halkın yanı sıra yerli ve yabancı turistlerin, restoran işletmecilerinin, şeflerin ve diğer turizm paydaşlarının İnci Kefali'ne ilişkin algıları karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

İlerleyen çalışmalarda İnci Kefali'nin gastronomik kimlik algısının ziyaret niyeti, destinasyon imajı, memnuniyet, tavsiye etme ve yerel ürün satın alma davranışı üzerindeki etkileri farklı araştırma modelleri kullanılarak test edilebilir.

Sonuç olarak İnci Kefali, Van'ın gastronomik kimliğini destekleyen ve bölgesel turizmin çeşitlendirilmesine katkı sağlayabilecek önemli bir değerdir. Araştırmanın ortaya koyduğu sonuçlar, bu potansiyelin toplum tarafından genel olarak olumlu değerlendirildiğini; ancak mevcut potansiyelin daha etkili tanıtım, nitelikli gastronomik deneyim ve sürdürülebilir turizm uygulamalarıyla desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Bu doğrultuda İnci Kefali'nin korunması ile gastronomik ve turistik değerinin artırılması birlikte ele alınmalı ve uzun vadeli bir destinasyon stratejisi içerisinde değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Akkuş, M. (2021). Van Gölü Havzası'nda İnci Kefali (Alburnus tarichi) balıkçılığı ve sürdürülebilirlik. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 52, 345–360.

Akgül, A. (1980). Balık ve balık ürünleri teknolojisi. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.

Çaklı, Ş., Taşkaya, G., & Kışla, D. (2003). Soğukta depolanan balıklarda duyusal ve kimyasal kalite değişimleri. Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi, 20(1–2), 85–90.

Çetinkaya, O., & Elp, M. (1995). İnci Kefali (Chalcalburnus tarichi) biyolojisi üzerine araştırmalar. Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi, 12(1–2), 45–52.

Danulat, E., & Selçuk, B. (1992). The biology of Chalcalburnus tarichi in Lake Van. Journal of Fish Biology, 41(1), 105–125.

Demirsoy, A. (1996). Genel ve Türkiye zoocoğrafyası: Hayvan coğrafyası. Ankara: Meteksan Yayınları.

Elp, M. (2002). Van Gölü İnci Kefali (Alburnus tarichi) biyolojisi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.

Elp, M., Özuluğ, M., Şen, F., & Freyhof, J. (2013). Migration and reproduction of Alburnus tarichi in Lake Van Basin. Journal of Applied Ichthyology, 29(2), 322–330.

Elp, M., Şen, F., Özuluğ, M., & Freyhof, J. (2014). İnci Kefali göçü ve ekoturizm potansiyeli. Su Ürünleri Araştırmaları Dergisi, 8(2), 70–84.

FAO. (2009). Responsible fisheries and aquaculture development. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.

Huss, H. H. (1995). Quality and quality changes in fresh fish. Rome: FAO Fisheries Technical Paper No. 348.

IUCN. (2013). The IUCN Red List of Threatened Species. International Union for Conservation of Nature.

Oğuz, M. (2018). İnci Kefali göçünün ekolojik ve turistik önemi. Turizm Araştırmaları Dergisi, 7(1), 45–60.

Olgunoğlu, İ. A., & Polat, A. (2002). Dondurulmuş balıklarda depolama süresince kalite değişimleri. Gıda Dergisi, 27(6), 875–882.

Sarı, M. (1997). Van Gölü İnci Kefali balıkçılığı ve stok yönetimi. Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 4(3), 409–416.

Sarı, M. (2005). İnci Kefali'nin yöresel mutfaktaki yeri ve tüketim alışkanlıkları. Gastronomi ve Kültür Dergisi, 2(1), 33–42.

Sağun, E., Ekici, K., Sancak, H., Yörük, İ., & Duyar, H. A. (2024). İnci Kefali (Chalcalburnus tarichi)'nde duyusal ve kimyasal kalite değerlendirmesi. Gıda Bilimi ve Teknolojisi Dergisi, 38(2), 175–185.

Taliadourou, D., Papadopoulos, V., Domvridou, E., Savvaidis, I., & Kontominas, M. G. (1997). Microbiological, chemical and sensory changes of fish during storage. International Journal of Food Science & Technology, 32(4), 405–413.

Varlık, C., & Gökoğlu, N. (1991). Balık ve balık ürünlerinde kalite kriterleri. Gıda Dergisi, 16(2), 103–110.

WCED. (1987). Our common future. Oxford: Oxford University Press.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

KIBRIS MESELESİNDE PAKİSTAN'IN TÜRKİYE'YE VERDİĞİ DİPLOMATİK DESTEK: 1954-1974

Arş. Gör. Dr. Çiğdem ULUTAŞ
İnönü Üniversitesi
E-mail Adresi: cigdem.kiransan@inonu.edu.tr
ORCID ID:0000-0001-7116-5548

ÖZET

Kıbrıs Meselesi, II. Dünya Savaşı sonrasında Doğu Akdeniz'in en önemli uluslararası sorunlarından biri hâline gelmiş ve Türkiye'nin dış politikasında belirleyici bir yer edinmiştir. Özellikle 1954 yılında meselenin Birleşmiş Milletler gündemine taşınmasının ardından Türkiye, Kıbrıs Türklerinin siyasî haklarını korumaya yönelik yoğun bir diplomatik mücadele yürütmüştür. Bu süreçte Pakistan, Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki diplomatik girişimlerini uluslararası platformlarda destekleyen ülkeler arasında yer almıştır. İki ülke arasında gelişen siyasî ve diplomatik ilişkiler, Kıbrıs Meselesi bağlamında dikkat çekici bir iş birliği zemini oluşturmuştur. Buna rağmen Pakistan'ın bu süreçte üstlendiği diplomatik rol, Türk tarih yazımında müstakil bir inceleme konusu olarak yeterince ele alınmamıştır.

Bu çalışma, 1954-1974 yılları arasında Pakistan'ın Kıbrıs Meselesi'nde Türkiye'ye verdiği diplomatik desteği incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada Pakistan'ın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki tutumu, uluslararası platformlardaki diplomatik girişimleri, resmî açıklamaları ve Türkiye ile yürüttüğü diplomatik temaslar değerlendirilerek bu desteğin kapsamı, sürekliliği ve temel dinamikleri analiz edilecektir. Çalışmada tarihsel araştırma yöntemi benimsenmiş; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, TBMM Zabıt Cerideleri, Dışişleri Bakanlığı belgeleri, Birleşmiş Milletler kayıtları, Pakistan Dışişleri Bakanlığı yayınları, *Dawn* gazetesi başta olmak üzere dönemin Türk ve Pakistan basını ile konuya ilişkin yerli ve yabancı akademik literatürden yararlanılacaktır.

Araştırmanın, Pakistan'ın Kıbrıs Meselesi'nde Türkiye'ye verdiği diplomatik desteğin yalnızca ikili ilişkiler çerçevesinde değil, aynı zamanda Soğuk Savaş dengeleri, CENTO üyeliği ve İslam dünyasındaki dayanışma anlayışı bağlamında şekillendiğini ortaya koyması beklenmektedir. Bu çalışma, Kıbrıs Meselesi'ni yalnızca Türkiye merkezli bir bakış açısıyla ele almak yerine Pakistan'ın diplomatik rolünü merkeze alarak iki ülke arasındaki ilişkileri uluslararası diplomasi bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle araştırmanın, Türkiye-Pakistan ilişkileri ile Kıbrıs Meselesi literatürüne katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Meselesi, Türkiye, Pakistan, diplomasi, Birleşmiş Milletler, Soğuk Savaş.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

PAKISTAN'S DIPLOMATIC SUPPORT FOR TURKEY N THE CYPRUS ISSUE: 1954–1974

ABSTRACT

The Cyprus Question became one of the most significant international issues in the Eastern Mediterranean following the Second World War and has played a decisive role in Turkey's foreign policy. In particular, following the issue's inclusion on the United Nations agenda in 1954, Turkey waged an intensive diplomatic campaign to protect the political rights of the Turkish Cypriots. During this period, Pakistan was among the countries that supported Turkey's diplomatic initiatives on the Cyprus issue on international platforms. The political and diplomatic relations that developed between the two countries formed a notable basis for cooperation in the context of the Cyprus Issue. Nevertheless, the diplomatic role played by Pakistan during this period has not been sufficiently addressed as a separate subject of study in Turkish historiography.

This study aims to examine the diplomatic support Pakistan provided to Turkey regarding the Cyprus Issue between 1954 and 1974. The research will analyse the scope, continuity and fundamental dynamics of this support by evaluating Pakistan's stance at the United Nations General Assembly, its diplomatic initiatives on international platforms, its official statements and the diplomatic contacts it maintained with Turkey. The study adopts a historical research methodology; it will draw upon the State Archives of the Presidency of the Republic of Turkey, the Official Reports of the Grand National Assembly of Turkey, documents from the Ministry of Foreign Affairs, United Nations records, publications by the Pakistani Ministry of Foreign Affairs, the *Dawn* newspaper and other Turkish and Pakistani press of the period, as well as relevant domestic and international academic literature on the subject.

The research is expected to demonstrate that Pakistan's diplomatic support for Turkey on the Cyprus Issue was shaped not only within the framework of bilateral relations, but also in the context of Cold War balances, CENTO membership and the concept of solidarity within the Islamic world. Rather than addressing the Cyprus Issue solely from a Turkey-centred perspective, this study aims to evaluate the relations between the two countries within the context of international diplomacy by focusing on Pakistan's diplomatic role. In this respect, the research is expected to contribute to the literature on Turkey–Pakistan relations and the Cyprus Issue.

Keywords: Cyprus Issue, Turkey, Pakistan, diplomacy, United Nations, Cold War.

GİRİŞ

Kıbrıs, Doğu Akdeniz'deki stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca bölgesel ve küresel güçlerin mücadele alanlarından biri olmuştur.[1] Osmanlı Devleti'nin 1571 yılında fethettiği ada, yaklaşık üç asır boyunca Osmanlı idaresinde kalmıştır. Kıbrıs meselesinin tarihsel temelleri,

[1] H. Fikret Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1977, s.14.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın (93 Harbi) ardından Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan yeni siyasî ve stratejik dengelere dayanmaktadır.[2] Savaşta ağır bir yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti, 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Rusya karşısında önemli tavizler vermek zorunda kalmış; Rusya ise Balkanlar ve Doğu Anadolu'da nüfuzunu önemli ölçüde genişletmiştir. Bu durum, Avrupa'daki güçler dengesinin Rusya lehine değişebileceği endişesini beraberinde getirmiştir.[3]

Rusya'nın Balkanlar üzerinden güneye doğru ilerlemesi ve Doğu Anadolu'daki kazanımları, özellikle İngiltere tarafından kendi stratejik çıkarlarına yönelik ciddi bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. İngiltere açısından temel mesele, Rus nüfuzunun Doğu Akdeniz'e doğru genişlemesini engellemek ve imparatorluğun en önemli sömürgesi olan Hindistan'a ulaşan güzergâhların güvenliğini sağlamaktı. Bu dönemde Süveyş Kanalı'nın da önem kazanmasıyla Doğu Akdeniz, İngiliz dış politikasında çok daha stratejik bir konuma gelmiştir. Kıbrıs ise Anadolu, Suriye ve Mısır'a yakınlığı, Doğu Akdeniz'deki deniz yollarını kontrol etmeye elverişli konumu ve gerektiğinde askerî bir üs olarak kullanılabilme imkânı nedeniyle İngiltere açısından özel bir önem taşımaktaydı. Bu nedenle ada, yalnızca bölgesel bir toprak parçası olarak değil, İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını koruyabilecek ve Hindistan yolunun güvenliğine katkıda bulunabilecek stratejik bir üs olarak değerlendirilmiştir.[4] Böylece 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ortaya çıkardığı şartlar, İngiltere'nin Kıbrıs üzerindeki ilgisini somut bir siyasete dönüştürmüş ve adanın yönetiminin İngiltere'ye bırakılmasına giden sürecin önünü açmıştır.[5]

İngiltere, Rusya'nın Osmanlı topraklarına yönelik muhtemel ilerleyişine karşı Osmanlı Devleti'ne destek vermeyi ve gerektiğinde Anadolu'nun savunulmasına yardımcı olmayı taahhüt etmiş; buna karşılık Kıbrıs'ın yönetiminin kendisine bırakılmasını istemiştir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu askerî ve siyasî şartlar altında kabul edilen bu teklif sonucunda, 4 Haziran 1878 tarihinde Kıbrıs Sözleşmesi (Cyprus Convention) imzalanmıştır. Sözleşmeyle Kıbrıs'ın egemenliği hukuken Osmanlı Devleti'nde kalmakla birlikte, adanın idaresi geçici olarak İngiltere'ye bırakılmıştır.[6] Bu stratejik hamle, 1878'de imzalanan Kıbrıs Sözleşmesi ile adanın hukuki statüsünün tartışmalı bir sürece girmesine yol açarak, uzun vadede Türkiye'nin karşı karşıya kalacağı egemenlik sorunlarının temelini atmıştır. Dolayısıyla, söz konusu tarihsel arka plan, Kıbrıs'ın 1950'lerden itibaren sadece ada ölçekli bir çatışma değil, Türkiye'nin uluslararası meşruiyet arayışında Batılı müttefikler ve İslami dünya arasında bir denge unsuru haline gelmesine zemin hazırlamıştır. Böylece Kıbrıs meselesi, adanın Osmanlı

[2] Erdal Açıkses- Ayhan Cankut, "Kıbrıs Meselesinin Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri", *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 9, S. 4, Spring 2014, s. 1243.

[3] George Hill, *Kıbrıs Tarihi: Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571–1948*, (çev. Nazım Can Serbest), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s.23vd.

[4] Cem Uncu, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kıbrıs'ın Hindistan Yolu İçin Önemi ve İngiliz Dış Politikasına Etkisi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 40, S. 1, 2025, s. 440.

[5] Erol Manisalı, Dünden Bugüne Kıbrıs, Gençlik Cephesi Yayınları, Ankara 2012, s.13
Yavuz Güler, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, 2004, s.103.

[6] Yaşar Baytal, "1950-1960 Yılları Arasında Kıbrıs Anlaşmazlığı, Enosis Meselesi ve Türkiye", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 28, 2021, s.302.

döneminden gelen tarihsel ve stratejik öneminin yanı sıra Soğuk Savaş'ın ortaya çıkardığı yeni jeopolitik şartların da etkisiyle Türkiye'nin dış politikasının önemli meselelerinden biri hâline gelmiştir.[7]

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na İngiltere'nin karşısında girmesi, Kıbrıs'ın hukukî statüsünde önemli bir değişikliğe yol açmıştır. İngiltere, bu gelişmeyi gerekçe göstererek 5 Kasım 1914'te Kıbrıs'ı tek taraflı olarak ilhak etmiş ve böylece 1878'den itibaren devam eden geçici yönetim statüsüne son vermiştir.[8] Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasının ardından imzalanan 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın 20. maddesiyle Türkiye, İngiltere'nin 5 Kasım 1914'te gerçekleştirdiği Kıbrıs ilhakını tanımıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nden miras kalan Kıbrıs üzerindeki bütün egemenlik hakları sona ermiş, ada uluslararası hukuk bakımından İngiltere'nin hâkimiyetindeki bir toprak olarak kabul edilmiştir. Bu gelişmeyle birlikte Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki hukuki egemenliği tamamen ortadan kalkmış, ancak adada yaşayan Türk toplumunun varlığı ve hakları Türkiye açısından önemini korumaya devam etmiştir.[9]

Osmanlı döneminden itibaren Kıbrıs'ta Türk ve Rum toplumları kendilerine özgü dinî, sosyal ve kültürel yapılarını büyük ölçüde koruyarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. İngiliz yönetimi döneminde ise iki toplum arasındaki siyasî ayrışma giderek daha belirgin hâle gelmiştir. Bu ayrışmanın temel unsurlarından birini Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesini öngören Enosis düşüncesi oluşturmuştur. Kökenleri XIX. yüzyılda Yunan milliyetçiliğinin ve Megali İdea düşüncesinin yayılmasına kadar uzanan Enosis, Kıbrıs'ın 1878'de İngiliz yönetimine geçmesinden sonra Rum toplumu içerisinde giderek daha belirgin bir siyasî hedef hâline gelmiştir. Özellikle Rum Ortodoks Kilisesi'nin öncülüğünde canlı tutulan bu düşünce, zamanla Kıbrıs Rum toplumunun İngiliz yönetimine karşı ileri sürdüğü başlıca siyasî taleplerden biri olmuştur. Enosis talebinin açık biçimde ortaya çıktığı gelişmelerden biri 1931 yılında İngiliz yönetimine karşı gerçekleşen Rum ayaklanması olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise adanın geleceğine ilişkin tartışmaların yoğunlaşmasıyla bu talep yeniden ve daha güçlü biçimde gündeme gelmiştir.[10]

Bu çalışma, 1954–1974 yılları arasında Pakistan'ın Kıbrıs meselesinde Türkiye'ye yönelik tutumunu ve sağladığı diplomatik desteğin niteliğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın temel araştırma sorusu, "Pakistan, 1954–1974 yılları arasında Kıbrıs meselesinde Türkiye'yi neden ve hangi diplomatik araçlarla desteklemiştir?" şeklinde belirlenmiştir. Çalışmada Pakistan'ın desteğinin oluşumunda Türkiye-Pakistan ikili ilişkilerinin ve ortak güvenlik anlayışının etkisi göz önünde bulundurulurken, bu desteğin Birleşmiş Milletler'deki tutum ve oy davranışlarına, resmî açıklamalara ve Pakistan basınına nasıl yansıdığı üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın temel kaynaklarını Birleşmiş Milletler

[7] Turan Cavlan, "Üç Parti-İki Farklı Politika: 1961-1971 Arası Dönemde Türk Siyasî Partilerinin Kıbrıs Sorununa Yaklaşımı", *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 1, Haziran 2024, s. 43-68.
[8] H. Fikret Alasya, s.139.
[9] İzzet Öztoprak, "Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları", *Belleten*, C. 62, S. 233, Nisan 1998, s. 207.
[10] Özlem Karapınar Gök, "Enosis'ten Taksim'e: Kıbrıs'ta İki Toplumun Mücadelesi (1950-1960)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 13, S. 2, 2026, s.3.

kayıtları, dönemin Pakistan basını, resmî açıklamalar ile konuya ilişkin Türkçe ve İngilizce literatür oluşturmaktadır.

1950'li yıllarda Rumların Enosis taleplerini yoğunlaştırması, Yunanistan'ın konuyu Birleşmiş Milletler'e taşıması ve Kıbrıs Türklerinin güvenliğinin tehlikeye girmesi üzerine Türkiye, Kıbrıs meselesine yeniden müdahil olmuş ve adadaki Türk toplumunun haklarını savunmayı dış politikasının temel hedeflerinden biri hâline getirmiştir.[11]

Kıbrıs meselesinin uluslararası bir sorun hâline gelmesinde 1954 yılı önemli bir dönüm noktasıdır. Yunanistan'ın Kıbrıs halkına self-determinasyon hakkı tanınması talebiyle meseleyi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na taşıması, sorunun İngiliz sömürge yönetimiyle ada Rumları arasındaki bir anlaşmazlık olmaktan çıkarak Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin doğrudan taraf olduğu uluslararası bir meseleye dönüşmesine zemin hazırlamıştır.[12] Türkiye başlangıçta adadaki mevcut statünün korunmasını savunmuş, ancak Enosis taleplerinin güçlenmesi ve Yunanistan'ın meseleyi uluslararası platformlara taşıması üzerine Kıbrıs politikasını daha etkin biçimde şekillendirmeye başlamıştır.[13] 1955 Londra Konferansı ile Türkiye'nin Kıbrıs meselesindeki taraf konumu daha belirgin hâle gelmiş, takip eden yıllarda Kıbrıs Türk toplumunun geleceği ve adanın statüsü Türk dış politikasının öncelikli konularından biri olmuştur.[14]

Kıbrıs meselesinin uluslararasılaştığı bu dönem, aynı zamanda Türkiye ile Pakistan arasındaki siyasi ve stratejik ilişkilerin kurumsallaşmaya başladığı yıllara rastlamaktadır. Pakistan'ın 1947'de bağımsızlığını kazanmasının ardından iki ülke arasında tarihî ve kültürel yakınlık temelinde gelişen ilişkiler, kısa sürede diplomatik ve stratejik bir boyut kazanmıştır. [15]

1951 Türkiye-Pakistan Dostluk Antlaşması'nın ardından 2 Nisan 1954'te imzalanan Dostane İş birliği Antlaşması, iki ülke arasındaki siyasi iş birliğinin güçlendirilmesi bakımından önemli bir aşama oluşturmuştur. Pakistan'ın 1955'te Türkiye'nin de içinde bulunduğu Bağdat Paktı'na katılmasıyla Ankara ve Karaçi aynı bölgesel güvenlik yapılanması içerisinde yer almıştır. Bağdat Paktı'nın daha sonra CENTO'ya dönüşmesiyle bu stratejik iş birliği devam etmiştir. Türkiye, Pakistan ve İran arasında 1964'te kurulan Bölgesel Kalkınma İçin İşbirliği (RCD) ise iki ülke arasındaki ilişkilerin sürdürülmesine yeni bir kurumsal zemin sağlamıştır.[16]

---

[11] Yaşar Baytal, "1950-1960 Yılları Arasında Kıbrıs Anlaşmazlığı, Enosis Meselesi ve Türkiye", s.305.
[12] Erdal Açıkses- Ayhan Cankut, "Kıbrıs Meselesinin Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri", *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 9, S. 4, Spring 2014, s. 1243.
[13]Ergenekon Savrun, "1955-1964 Yılları Arasında Türkiye ve İngiltere'nin Kıbrıs'a Jeo-Politik Bakış Açıları; Türk Devletinin Enosis'e Karşı Milliyetçi Reaksiyonu", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, C. 3, S. 1, 2018, s. 417.
[14] Yaşar Baytal, "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşu, Türklerin Ada'daki Durumu ve Rum Tedhiş Faaliyetlerinin Sonuçları", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 11, S. 35, 2023, s. 953.
[15] Melih Duman, "1965 Pakistan-Hindistan Savaşı Ekseninde Keşmir Olayları ve Türkiye'nin Dış Politikası", *History Studies*, C. 11, S. 5, Ekim 2019, s. 1511.
[16] Muddassir Quamar, "Türkiye-Pakistan Strategic Partnership: Between Geopolitical Convergence and Identity Politics", *Journal of Peace Studies*, C. 32, S. 3, July–September 2025, s. 4.

Türkiye-Pakistan ilişkilerinde yaşanan yakınlaşma, iki ülkenin dış politikalarında öncelikli gördükleri meselelerde birbirlerine verdikleri desteğe de yansımıştır. Pakistan için Keşmir, bağımsızlığın kazanılmasından itibaren temel dış politika meselelerinden biri olurken, Kıbrıs da özellikle 1954 sonrasında Türkiye'nin dış politikasında giderek daha fazla önem kazanmıştır.[17]

Yunanistan'ın 1954'te Kıbrıs meselesini Birleşmiş Milletlere taşıması ve Enosis taleplerinin güçlenmesi üzerine Türkiye, Kıbrıs Türklerinin haklarının korunması, adanın Yunanistan'a bağlanmasının önlenmesi ve Doğu Akdeniz'deki güvenlik çıkarlarının gözetilmesi amacıyla meseleye daha etkin biçimde dâhil olmuştur. Böylece Kıbrıs, Türk dış politikasının öncelikli konularından biri hâline gelmiştir. Bu gelişmeler, Türkiye ile Pakistan arasındaki yakınlaşmanın karşılıklı diplomatik desteğe dönüşmesine de zemin hazırlamıştır.[18] Pakistan için Keşmir, bağımsızlığından itibaren temel dış politika meselelerinden biri olmuştur. Türkiye'nin Keşmir konusunda Pakistan'a verdiği destek karşısında Pakistan da Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin görüşlerini desteklemiştir. Böylece iki ülke arasındaki tarihî ve kültürel yakınlık, ortak dış politika meselelerinde sergilenen diplomatik dayanışmayla güçlenmiştir. Pakistan'ın Kıbrıs konusundaki desteği, özellikle meselenin Birleşmiş Milletler gündemine taşınmasının ardından uluslararası alanda daha görünür hâle gelmiştir.

5 Temmuz 1956'da Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza, resmî bir ziyaret gerçekleştirmek üzere Ankara'ya gelmiştir. [19]Ziyaret öncesinde Türk basınında, görüşmelerde Kıbrıs ve Keşmir meseleleri ile Bağdat Paktı çerçevesindeki gelişmelerin ele alınmasının beklendiği belirtilmiştir. Mirza, 17 Temmuz'da Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşmada, Pakistan'ın Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin tutumunu desteklediğini şu sözlerle açıkça ifade etmiştir: "*Dâvanızın haklılığını hükümetimin tamamiyle takdir ve teslim eylediğini kat'i olarak ifade etmek isterim. Biz, bu mesele hakkında Türkiye'nin tasvibine iktiran etmeyecek herhangi bir hal çaresini desteklemeyeceğimizi müteaddit kereler açıkça ifade etmiş bulunuyoruz.*" [20]Mirza'nın bu açıklaması, Pakistan'ın Kıbrıs meselesindeki desteğinin yalnızca genel bir dayanışma beyanıyla sınırlı kalmadığını, sorunun çözümünde Türkiye'nin onayını esas alan açık bir diplomatik tutum benimsediğini göstermektedir.

Pakistan'ın Kıbrıs meselesinde Türkiye'ye yönelik desteği, sonraki yıl gerçekleştirilen parlamentolar arası temaslarda da açık biçimde ifade edilmiştir. Türkiye'yi ziyaret eden Pakistan Parlamento Heyeti Başkanı Nevvab Muzaffer Ali, 7 Haziran 1957 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda yaptığı konuşmada, Pakistan kamuoyunun Kıbrıs meselesindeki gelişmeleri yakından takip ettiğini ve Türkiye'nin yaklaşımını desteklediğini belirtmiştir. Muzaffer Ali bu tutumu, "*Pakistan milletinin, Kıbrıs meselesinin inkişaflarıyla da*

[17] Rahat Shah, "Pakistan-Turkey Relations During Cold War Decades: Beyond Religion and Cultural Dimensions", *Gomal University Journal of Research*, C. 36, S. 2, December 2020, s. 37.
[18] Faruk Sönmezoğlu, Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1954-1975, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 2011;38(3-4).:223-255.
[19] "İskender Mirza Bugün Ankara da" *Milliyet* 15 Temmuz 1956, s.1-5
[20] Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Tarihe Düşülen Notlar–2: Yabancı Devlet Adamlarının Genel Kurul Konuşmaları*. Editör Hasan Yılmaz. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, 2012, s.3; "Pakistan, Kıbrıs dâvamızı kuvvetle destekliyor" *Cumhuriyet* 17 Temmuz 1958, s.1-2.

derinden alâkalandığını ve görüşünüzü tamamen anlayarak bütün samimiyetleriyle desteklediklerini zikretmeliyim" sözleriyle ifade etmiştir. Ayrıca Kıbrıs meselesinin uluslararası nitelik taşıdığını ve Türkiye'nin hayati menfaatleri dikkate alınmadan çözülemeyeceğini vurgulamıştır. Pakistan'ın meseleye ilgisini tarihî ve coğrafi unsurların yanı sıra Kıbrıs Türk toplumunun güvenliğiyle de ilişkilendiren Muzaffer Ali'nin açıklamaları, Pakistan'ın Kıbrıs konusunda Türkiye'ye verdiği siyasi desteğin 1957 yılında parlamenter düzeyde de açıkça dile getirildiğini göstermektedir.[21]

Pakistan'ın Kıbrıs meselesindeki tutumu, ülkenin Birleşmiş Milletler Daimî Temsilcisi Prens Aly Khan'ın 1958 yılında BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada açık biçimde ortaya konulmuştur. Aly Khan, İngiltere'nin Kıbrıs için önerdiği yedi yıllık geçiş planının ilgili taraflarca değerlendirilmesini ve sorunun uzlaşma yoluyla çözülmesini savunmuştur. Bununla birlikte, bulunacak çözümün Kıbrıs Türklerinin self-determinasyon hakkını dikkate alması ve Türkiye Hükûmeti tarafından kabul edilebilir olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu açıklama, Pakistan'ın Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin görüşlerinin dikkate alınmasını savunduğunu göstermektedir.[22]

Kıbrıs sorununda 1959 yılına gelindiğinde diplomatik çözüm arayışları sonuç vermiştir. Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleştirilen görüşmelerin ardından Zürih ve Londra Antlaşmaları kabul edilmiştir.[23] Bu düzenlemeler çerçevesinde Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantörlüğüne dayanan ve Türklerle Rumların siyasi ortaklığını esas alan bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması kararlaştırılmıştır. 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Kıbrıs meselesinde yeni bir döneme girilmiştir.[24] Böylece 1960'a gelindiğinde Türkiye ile Pakistan arasındaki ilişkiler de yalnızca tarihî ve kültürel yakınlığa değil, aynı zamanda ortak güvenlik yapılanmaları ve düzenli diplomatik temaslara dayanan kurumsal bir nitelik kazanmıştı. Bu zemin, 1963 sonrasında Kıbrıs'ta yeniden başlayan çatışmalarla birlikte Pakistan'ın Türkiye'ye yönelik desteğinin daha açık ve somut biçimde ortaya çıkmasına imkân sağlayacaktır.

1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, Türk ve Rum toplumlarının siyasi ortaklığına dayanan anayasal bir düzen öngörmesine rağmen, iki toplum arasındaki anlaşmazlıkların giderek derinleşmesi nedeniyle uzun ömürlü bir istikrara kavuşamamıştır.[25] Cumhurbaşkanı Makarios'un 1963 yılında anayasanın temel hükümlerinde değişiklik yapılmasını öngören önerileri Kıbrıs Türkleri tarafından ortaklık düzenini zayıflatacağı gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Aynı yılın Aralık ayında başlayan ve "Kanlı Noel" olarak anılan toplumlararası çatışmalar, Kıbrıs meselesinde yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Kıbrıs Türklerinin

[21] Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Tarihe Düşülen Notlar–2: Yabancı Devlet Adamlarının Genel Kurul Konuşmaları*. Editör Hasan Yılmaz. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, 2012, s.7
[22] United Nations General Assembly, Thirteenth Session First Committee, Verbatim Record of the Thousand and Third Meeting, Held at Headquarters, New York, 2 December 1958, UN Doc. A/C.1/PV.1004, 47-56.
[23] United Nations General Assembly, Official Records, Twenty-Ninth Session, 2275th Plenary Meeting, 1 November 1974, UN Doc. A/PV.2275, s.736.
[24]United Nations, *Treaty Series*, vol. 382, no. 5476, "Treaty concerning the Establishment of the Republic of Cyprus," Nicosia, 16 August 1960, s.4.
[25] Abdussamed Geçer- Resul Köse, "Türk Halkının Kıbrıs Çözümsüzlüğüne Tepkisi (27 Ağustos–1 Eylül 1964)", *Belgi Dergisi*, S. 25, 2023, s. 123–157.

can ve mal güvenliğinin ciddi biçimde tehdit altına girmesi ve Türklerin devlet mekanizmasındaki konumlarının fiilen ortadan kalkması, 1960'ta kurulan ortaklık düzeninin işleyişini büyük ölçüde sona erdirmiştir. Yaşanan gelişmeler Türkiye'nin Kıbrıs politikasını da doğrudan etkilemiş ve Ankara'nın garantörlük haklarını kullanarak adaya müdahale etme ihtimalini gündeme getirmiştir.[26]

1963 yılı sonunda başlayan toplumlararası çatışmaların 1964 yılında da devam etmesi, Kıbrıs meselesinin yeniden uluslararası diplomasinin önemli gündem maddelerinden biri hâline gelmesine yol açmıştır. Türkiye'nin adaya askerî müdahale seçeneğinin de gündeme geldiği bu dönemde mesele Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde ele alınmış ve Konseyin 4 Mart 1964 tarihli 186 sayılı kararıyla Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün (UNFICYP) Kıbrıs'ta görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte Birleşmiş Milletlerin devreye girmesi, adadaki Türk ve Rum toplumları arasındaki temel siyasi anlaşmazlıkları ortadan kaldırmadığı gibi, Kıbrıs'ın geleceğine ilişkin Türkiye ile Yunanistan arasındaki görüş ayrılıklarını da sona erdirmemiştir. Nitekim 1964 yılı içerisinde Türkiye'nin askerî müdahale ihtimalinin yeniden gündeme gelmesi ve Türk-Yunan ilişkilerindeki gerginliğin artması, Kıbrıs meselesinin uluslararası boyutunu daha da belirgin hâle getirmiştir. Bu gelişmeler, Türkiye açısından dost ve müttefik ülkelerin Kıbrıs meselesinde izleyecekleri politikanın ve uluslararası platformlarda sergileyecekleri tutumun önemini artırmıştır.[27]

Pakistan'ın Kıbrıs meselesinde Türkiye'ye verdiği diplomatik desteğin somut örneklerinden biri, 18 Aralık 1965 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda yapılan oylamada görülmüştür. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesini ve adaya yönelik müdahalelerden kaçınılmasını öngören karar, 47 kabul, 5 ret ve 54 çekimser oyla kabul edilmiştir. [28] Pakistan, Türkiye ile birlikte kararın aleyhinde oy kullanmıştır. Bu ortak tutum, Pakistan'ın Türkiye'ye yönelik desteğinin ikili ilişkilerle sınırlı kalmadığını, Birleşmiş Milletler düzeyinde de somutlaştığını göstermektedir.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın 1966 yılında Pakistan'a gerçekleştirdiği ziyaret, Pakistan'ın Kıbrıs meselesinde Türkiye'ye yönelik desteğin kamuoyuna yansıması bakımından da dikkat çekicidir. Dönemin basınında yer alan habere göre Sunay ve beraberindeki heyet, havaalanında Pakistan Cumhurbaşkanı Eyüp Han, kızı Begüm Nasım, kabine üyeleri ve diğer üst düzey yetkililer tarafından karşılanmıştır. Türk heyetinin geçişi sırasında halkın yoğun ilgi gösterdiği ve güzergâh boyunca taşınan pankartlar arasında *"Yaşasın Kıbrıs Türkleri"* ifadesinin yer aldığı bildirilmiştir.[29] Bu haber, Pakistan'ın Kıbrıs meselesindeki resmî tutumunun yanı sıra, ziyaret sırasında Türkiye ve Kıbrıs Türkleriyle dayanışmanın kamusal alanda da görünür hâle geldiğini göstermektedir.

[26] Turgay Bülent Göktürk, "Kıbrıs'ta 1963 Olayları'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Yansımları", *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi* 18 (42) s.66.
[27] Ahmet C. Gazioğlu, Kıbrısta Cumhuriyet Yılları ve Ortaklığın Sonu, Lefkoşa: CYREP Yayınları 2003, s.370
[28] United Nations General Assembly, Official Records, Twentieth Session, 1402nd Plenary Meeting, 18 December 1965, UN Doc. A/PV.1402, s.4.

[29] "Sunay'ın Pakistan Gezisi Dün Başladı" *Milliyet* 8 Ekim 1066, s.1-7.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, 7 Ekim 1966'da Rawalpindi'de Cumhurbaşkanı Eyüp Han tarafından onuruna verilen yemekte yaptığı konuşmada, Pakistan'ın Kıbrıs meselesinde sergilediği "*açık, samimi ve cesur tutum*" nedeniyle teşekkür etmiş ve bu yaklaşımın Pakistan'ın adalet anlayışından kaynaklandığını belirtmiştir. Sunay aynı konuşmada Keşmir meselesine de değinerek Türkiye'nin "adalet ve hukuk"tan yana bir tutum benimsediğini ifade etmiş ve Pakistan'ın Birleşmiş Milletler tarafından da desteklenen taleplerinin tatmin edici bir çözüme ulaşmasını temenni etmiştir.[30] Bu açıklamalar, Kıbrıs ve Keşmir meselelerinin Türkiye-Pakistan ilişkilerinde birbirinden tamamen bağımsız iki dış politika sorunu olmanın ötesinde, iki ülke arasındaki siyasi yakınlığın ve karşılıklı diplomatik desteğin görünür olduğu başlıca alanlar arasında yer aldığını göstermektedir.

Bu karşılıklı diplomatik hassasiyetin sonraki yıllarda da devam ettiği Aralık 1968'de Karaçi'de gerçekleştirilen Türkiye, Pakistan ve İran liderleri zirvesinde görülmüştür. *Dawn* gazetesinin döneme ilişkin kaydına göre üç günlük zirvede Kıbrıs meselesinin yanı sıra Hindistan-Pakistan ilişkileri ve Keşmir sorunu da ele alınmıştır.[31] Kıbrıs ve Keşmir'in aynı zirvenin gündeminde yer alması, Türkiye ile Pakistan'ın temel dış politika meselelerinin çok taraflı diplomatik temaslara da taşındığını göstermektedir.

Kıbrıs meselesinde 1974 yılına gelindiğinde yaşanan gelişmeler, adadaki siyasi krizi yeni bir aşamaya taşımıştır.[32] Yunanistan'daki askerî cuntanın desteğiyle 15 Temmuz 1974'te Cumhurbaşkanı Makarios'a karşı gerçekleştirilen darbenin ardından Nikos Sampson yönetimi ele geçirmiştir. Darbenin Enosis doğrultusunda Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasına yönelik bir girişim olarak değerlendirilmesi, Türkiye açısından 1960 yılında oluşturulan anayasal düzenin ve adadaki güç dengesinin ortadan kaldırılması anlamına gelmekteydi. Nitekim Makarios da 19 Temmuz'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmada yaşananları Yunanistan'ın Kıbrıs'a yönelik bir müdahalesi olarak nitelendirmiştir. Bu gelişmeler üzerine Türkiye, garantör devlet sıfatıyla diplomatik girişimlerde bulunarak İngiltere'ye ortak hareket etme teklifinde bulunmuş, ancak bu girişimden sonuç alınamamıştır.[33]

Diplomatik girişimlerden sonuç alınamaması üzerine Türkiye, 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs'a askerî müdahalede bulunmuştur.[34] Ankara, müdahaleyi 1960 Garanti Antlaşması'ndan kaynaklanan hak ve yükümlülükleri çerçevesinde değerlendirmiş ve temel amacını Kıbrıs'ın bağımsızlığının ve anayasal düzeninin yeniden tesis edilmesi ile Kıbrıs Türk toplumunun güvenliğinin sağlanması şeklinde açıklamıştır. Türkiye'nin müdahalesi Kıbrıs meselesini yeniden uluslararası gündemin merkezine taşırken, Ankara'nın müttefikleri ve dost ülkelerinin

[30] "Sunay'ın Pakistan Gezisi Dün Başladı" *Milliyet* 8 Ekim 1966, s.1-7

[31] "From the Past Pages of Dawn: 1968: Fifty Years Ago: Karachi Summit," Dawn, 27 Aralık 2018.
[32] United Nations General Assembly, Official Records, Twenty-Ninth Session, 2247th Plenary Meeting, 27 September 1974, UN Doc. A/PV.2247, s.240.
[33] United Nations General Assembly, Official Records, Twenty-Ninth Session, 2247th Plenary Meeting, 27 September 1974, UN Doc. A/PV.2247, s.246.
[34] T.C. Dışişleri Bakanlığı. "Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi, BM Müzakerelerinin Başlangıcı." Erişim 25 Eylül 2026 https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa

tutumu da önem kazanmıştır. Bu süreçte Türkiye'ye en açık destek veren ülkelerden biri Pakistan olmuştur.

Pakistan Başbakanı Zülfikar Ali Bhutto, Türk askerî harekâtının başlamasının hemen ardından Başbakan Bülent Ecevit'e bir destek mesajı göndermiştir. Pakistan basınına yansıyan açıklamaya göre Bhutto, Pakistan'ın Türkiye'nin 1959 antlaşmaları doğrultusundaki yükümlülüklerini yerine getirme kararında yanında olduğunu ve mümkün olan her türlü yardımı sağlamaya hazır bulunduğunu bildirmiştir. Ecevit'in bu mesaja teşekkürle karşılık verdiği belirtilirken, Bhutto'nun mesajı yalnızca kamuoyuna yönelik bir açıklama olarak kalmamış; Pakistan Dışişleri Bakanlığı tarafından Türk Büyükelçisi Erdem Erner'e sözlü olarak iletilmiştir.[35] Türk askerlerinin Kıbrıs'a çıktığı haberinin alınmasının hemen ardından Büyükelçinin Pakistan Dışişleri Bakanlığına çağrılarak mesajın kendisine aktarılması, Pakistan'ın desteğinin resmî diplomatik kanallarla doğrudan Ankara'ya iletildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Bhutto'nun mesajında kullanılan ifadeler Pakistan'ın Kıbrıs meselesindeki yaklaşımının niteliğini ortaya koyması açısından da dikkat çekicidir. Pakistan yönetimi Türkiye'nin müdahalesini yalnızca iki ülke arasındaki dostluk ve dayanışma bağlamında değerlendirmemiş, Türkiye'nin antlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi çerçevesinde ele almıştır. Bu bakımdan söz konusu mesaj, Pakistan'ın Türkiye'nin müdahalesine yalnızca siyasi açıdan destek vermediğini, Ankara'nın müdahaleyi uluslararası antlaşmalardan doğan bir hak ve yükümlülük olarak temellendiren yaklaşımına da yakın durduğunu göstermektedir. Böylece Pakistan'ın daha önce Birleşmiş Milletler'deki oy davranışı ve siyasi açıklamalarla ortaya koyduğu Kıbrıs desteği, 1974'te Türkiye'nin izlediği politikaya yönelik açık bir hükûmet desteğine dönüşmüştür.

Pakistan Başbakanı Zülfikar Ali Bhutto, 21 Temmuz 1974 tarihinde yaptığı kamuoyu açıklamasında Pakistan halkını Türkiye'yle dayanışmaya çağırmıştır. ABD'nin İslamabad Büyükelçiliğinin 23 Temmuz tarihli diplomatik telgrafına göre Bhutto, Pakistan hükûmetinin Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu gelişmelere kayıtsız kalamayacağını belirterek Ankara'ya destek vermeye hazır olduklarını ifade etmiştir.[36]

Pakistan yönetiminin desteği bununla sınırlı kalmamıştır. Bhutto, 21 Temmuz'da Pakistan halkına yaptığı çağrıda Türkiye'nin mücadelesine sempati ve destek gösterilmesini istemiştir. Dönemin Pakistan basınında aktarıldığı üzere Bhutto, Türkiye'nin mücadelesini adaletin ve uluslararası antlaşmaların geçerliliğinin korunmasıyla ilişkilendirmiştir. Daha dikkat çekici olan husus ise Pakistan'ın aynı dönemde Hindistan ve Afganistan sınırlarındaki askerî hareketlilik nedeniyle kendi güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya bulunmasına rağmen, hükûmetinin Türkiye'nin ihtiyaçlarına karşı kayıtsız kalamayacağını açıklamasıdır. Bu ifadeler, Kıbrıs meselesinin Pakistan yönetimi tarafından uzak bir bölgesel kriz olarak

[35]"From The Past Pages Of Dawn: 1974: Fifty Years Ago: Turks in Cyprus," *Dawn*, 21 Temmuz 2024.
[36] U.S. Embassy Islamabad, "Pakistan Supports Turkish Cyprus Policy," Telegram No. 1974ISLAMA07009_b, 23 July 1974.

görülmediğini, Türkiye ile sürdürülen siyasi ve stratejik dayanışmanın bir parçası olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Pakistan'ın 1974 Kıbrıs krizindeki diplomatik faaliyeti, askerî harekâtın ardından da devam etmiştir. Pakistan Dışişleri Bakanlığının 2 Eylül 1974 tarihli açıklamasına göre Bhutto, Kıbrıs meselesine her iki taraf açısından onurlu ve adil bir çözüm bulunmasına katkı sağlamak amacıyla Ankara ve Atina'yı ziyaret ederek Türkiye ve Yunanistan başbakanlarını bir araya getirmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Bhutto'nun bu süreçte her iki ülkenin başbakanıyla da temas kurduğu belirtilmiştir. Pakistan Başbakanı kendisine özel bir arabuluculuk rolü biçmediğini ve diğer devletler tarafından yürütülen diplomatik girişimlere zarar vermek istemediğini ifade etmekle birlikte, dünya barışına katkı sağlayabileceği durumlarda iyi niyet girişimlerini esirgemeyeceğini belirtmiştir. Bu yaklaşım, Pakistan'ın Kıbrıs meselesindeki rolünü yalnızca Türkiye'yi destekleyen bir devlet konumundan çıkararak, krizin diplomatik çözümüne katkıda bulunmaya çalışan bir aktör konumuna taşımıştır.[37]

Pakistan'ın 1974 Kıbrıs krizindeki tutumu, Savunma ve Dışişlerinden Sorumlu Devlet Bakanı Aziz Ahmed'in (1906–1982)[38] 27 Eylül 1974 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda yaptığı konuşmada açık biçimde ortaya konulmuştur. Ahmed, Kıbrıs'taki darbenin Yunan askerî cuntası tarafından adayı ilhak etmek amacıyla gerçekleştirildiğini belirtmiş; Türkiye'nin ise garantörlük antlaşmalarından doğan yükümlülüklerini yerine getirmek ve Kıbrıs Türk toplumunu korumak amacıyla müdahalede bulunduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte, kalıcı bir çözümün her iki toplumun meşru çıkarlarını güvence altına alması gerektiğini vurgulamıştır.[39]

Pakistan'ın Türkiye'ye Kıbrıs meselesinde verdiği destek, 1974 Kıbrıs Harekâtı sırasında diplomatik ve siyasi açıklamaların ötesine geçerek insani ve tıbbi yardım alanında da somutlaşmıştır. Harekâtın başlamasının hemen ardından Pakistan Hükûmeti, Türkiye'ye doktor, hemşire, ilaç ve çeşitli sağlık malzemeleri gönderme kararı almıştır. Nitekim Kızılay kayıtlarına göre altı doktor, üç hemşire ve yirmi sağlık görevlisinden oluşan 29 kişilik Pakistan sağlık ekibi 22 Temmuz 1974'te Adana'ya ulaşmış ve buradan Mersin'e intikal etmiştir. Ekiple birlikte yaklaşık 16 ton yardım ve tıbbi malzeme de Türkiye'ye gönderilmiştir.[40]

Pakistan sağlık ekibi, 23 Temmuz'dan itibaren Kıbrıs'tan ve harekât bölgesinden getirilen yaralıların tedavi edildiği Mersin Kızılay İlk Yardım Hastanesinde görev yapmaya başlamıştır. İlerleyen günlerde ekibin Tarsus'taki 400 yataklı Askerî Sahra Hastanesinde görevlendirilmesine karar verilmiş ve Pakistanlı sağlık personeli buradaki sağlık hizmetlerine

[37] Murat Çınar, "Kıbrıs Barış Harekâtında Pakistanlılar", Uluslararası Türkiye ve Pakistan Arasında Tarihi ve Coğrafi Bağlantılar Sempozyumun (Geçmiş, Bugün ve Gelecek Beklentileri) (Ed. Barış Sarıköse), Karabük, 2023, s. 180.
[38] U.S. Department of State, "Memorandum of Conversation," Washington, September 30, 1974, Foreign Relations of the United States, 1969–1976, vol. E–8, doc. 176.
[39] United Nations General Assembly, Official Records, Twenty-Ninth Session, 2247th Plenary Meeting, 27 September 1974, UN Doc. A/PV.2247, s.247.
[40] Ulvi Keser, "Kıbrıs Barış Harekâtı'na Uzanan Bir Dost Eli; Pakistanlı Doktorlar," *Mare Nostrum'dan Casus Belliye Bizim Deniz Akdeniz*, ed. Ulvi Keser (Ankara: Besabes Yayıncılık, 2013), s.26–32; Ulvi Keser, *Kızılay Belgeleri Işığında Kıbrıs Barış Harekâtı 1974*, Ankara 2013, s.133.

de katılmıştır.[41] İkinci Kıbrıs Harekâtı sonrasında yaralıların Mersin ve Karabucak bölgesindeki hastanelere nakledilmesi üzerine Pakistan sağlık ekibi, Türk sağlık personeliyle birlikte yaralıların ilk tedavilerinde görev almıştır.[42]

Pakistan'ın sağladığı bu yardım Türkiye'de de karşılık bulmuştur. Kızılay kayıtlarında Pakistan Hükûmetinin harekât sırasında sağladığı "maddi ve manevi yardım ve destek"ten duyulan memnuniyet açıkça ifade edilmiş; Pakistan sağlık ekibinin hasta ve yaralıların tedavisinde gösterdiği hizmetler nedeniyle Kızılay tarafından madalya ile ödüllendirilmesi gündeme gelmiş ve ekip üyeleri daha sonra madalya ile ödüllendirilmiştir.[43] Dolayısıyla Pakistan'ın 1974 Kıbrıs Harekâtı sırasında Türkiye'ye yönelik desteği yalnızca diplomatik beyanlarla sınırlı kalmamış; sağlık personeli ile önemli miktarda tıbbi ve insani yardımın gönderilmesiyle uygulamaya da yansımıştır. Bu yardım, 1974 yılında Türkiye-Pakistan ilişkilerinde siyasi dayanışmanın somut insani destekle tamamlandığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Bu gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde Pakistan'ın 1974'te Türkiye'ye verdiği desteğin tek boyutlu olmadığı görülmektedir. Pakistan yönetimi bir taraftan Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin hemen ardından Ankara'ya açık siyasi destek vermiş ve bu desteği resmî diplomatik kanallarla iletmiş; diğer taraftan Pakistan kamuoyunu Türkiye lehine dayanışmaya çağırmıştır. Krizin sonraki aşamasında ise Ankara ile Atina arasında temas kurulmasına katkı sağlamaya yönelik iyi niyet girişiminde bulunmuştur. Dolayısıyla Pakistan'ın 1974 Kıbrıs krizindeki tutumu; siyasi destek, diplomatik destek, kamuoyu dayanışması, arabuluculuk/iyi niyet girişiminin yanı sıra Türkiye'ye sağlık ekibi, tıbbi malzeme gönderilmesiyle somutlaşan insani yardım faaliyetleri olmak üzere birbiriyle bağlantılı farklı araçlar üzerinden ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle 1974'teki Pakistan desteği, 1950'lerden itibaren gelişen ve 1960'larda Birleşmiş Milletler'deki tutumlarla daha görünür hâle gelen Türkiye-Pakistan siyasi ve stratejik dayanışmasının açık örneklerinden birini oluşturmuştur.

SONUÇ

Pakistan'ın 1954–1974 yılları arasında Kıbrıs meselesinde Türkiye'ye verdiği destek, yalnızca iki ülke arasındaki tarihî, kültürel ve dinî yakınlıkla açıklanabilecek bir tutum değildir. 1950'li yıllardan itibaren gelişen siyasi ilişkiler, Bağdat Paktı ve daha sonra CENTO çerçevesinde sürdürülen güvenlik iş birliği, Bölgesel Kalkınma İçin İşbirliği (RCD) bünyesindeki temaslar ve Keşmir ile Kıbrıs meselelerinde ortaya çıkan karşılıklı diplomatik dayanışma, Pakistan'ın Kıbrıs politikasının şekillenmesinde etkili olmuştur. Dolayısıyla Pakistan'ın Türkiye'ye yönelik desteği, iki ülke arasında Soğuk Savaş şartlarında gelişen siyasi ve stratejik yakınlaşmanın bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

İncelenen dönem, Pakistan'ın Kıbrıs meselesindeki tutumunun süreklilik göstermekle birlikte farklı dönemlerde farklı biçimlerde ortaya çıktığını göstermektedir. Pakistan, 1950'li yıllardan

[41] Ulvi Keser, *Kızılay Belgeleri Işığında Kıbrıs Barış Harekâtı 1974*, Ankara 2013, s.123.
[42] Murat Çınar, s. 184.
[43] Ulvi Keser, *Kızılay Belgeleri Işığında…*, s.139; Ulvi Keser, "Kıbrıs Barış Harekâtı'na Uzanan Bir Dost Eli; Pakistanlı Doktorlar," *Mare Nostrum'dan Casus Belliye Bizim Deniz Akdeniz*, ed. Ulvi Keser (Ankara: Besabes Yayıncılık, 2013), s.30.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

itibaren Kıbrıs sorununa ilişkin açıklamalarında Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin görüşlerinin dikkate alınmasını savunmuş, meselenin Türkiye'nin kabul edemeyeceği bir çözüm temelinde sonuçlandırılmasına mesafeli yaklaşmıştır. Bu yaklaşım, ilerleyen yıllarda resmî açıklamalar, devlet adamları arasındaki mesajlaşmalar, Birleşmiş Milletlerdeki konuşmalar ve oy davranışları gibi diplomatik araçlarla sürdürülmüştür. Özellikle Pakistan'ın 1965 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Kıbrıs konusunda Türkiye ile aynı yönde oy kullanması, iki ülke arasındaki diplomatik dayanışmanın uluslararası alandaki dikkat çekici örneklerinden birini oluşturmuştur.

Pakistan'ın Türkiye'ye verdiği destek 1974 Kıbrıs krizi sırasında daha belirgin bir nitelik kazanmıştır. Kıbrıs Harekâtı'nın başlamasının ardından Başbakan Zülfikar Ali Bhutto'nun Başbakan Bülent Ecevit'e gönderdiği mesajda Pakistan'ın Türkiye'nin yanında olduğunu bildirmesi ve mevcut şartlarda mümkün olan yardımı sağlamaya hazır bulunduğunu ifade etmesi, İslamabad yönetiminin siyasi tutumunu açık biçimde ortaya koymuştur. Bhutto'nun Pakistan kamuoyunu Türkiye ile dayanışmaya çağırması da desteğin yalnızca diplomatik temaslarla sınırlı kalmadığını göstermektedir. Bunun yanında Pakistan'dan Türkiye'ye sağlık personeli, ilaç ve tıbbi malzeme gönderilmesi, siyasi ve diplomatik desteğin insani ve tıbbi yardım alanına da yansıdığını ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte Pakistan'ın Kıbrıs meselesindeki rolünün sınırlarını da dikkate almak gerekmektedir. İncelenen belgeler, Pakistan'ın desteğinin esas olarak siyasi, diplomatik ve insani nitelik taşıdığını göstermektedir. Pakistan'ın Türkiye'ye yönelik desteğinin doğrudan askerî bir müdahaleye dönüştüğünü veya Kıbrıs meselesinin seyrini tek başına belirleyen bir unsur olduğunu ileri sürmek mevcut bulgularla desteklenmemektedir. Buna karşılık Pakistan'ın açıklamaları, Birleşmiş Milletlerdeki tutumu ve 1974'te sağladığı insani yardım, Türkiye'nin Kıbrıs politikasına uluslararası alanda destek sağlayan unsurlar arasında değerlendirilmelidir.

Pakistan'ın bu politikasında Keşmir meselesinin de dikkate alınması gerekmektedir. Türkiye'nin Pakistan açısından büyük önem taşıyan Keşmir meselesinde sergilediği yaklaşım ile Pakistan'ın Kıbrıs konusunda Türkiye'ye verdiği destek, iki ülke arasında zaman içerisinde karşılıklı diplomatik dayanışma anlayışının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu bakımdan Kıbrıs ve Keşmir meseleleri birbirinin doğrudan karşılığı olarak değerlendirilmemekle birlikte, Türkiye-Pakistan ilişkilerindeki karşılıklı siyasi desteğin önemli alanlarından ikisini oluşturmuştur.

Sonuç olarak Pakistan'ın 1954–1974 yılları arasındaki Kıbrıs politikası, tarihî ve toplumsal yakınlığın yanı sıra ortak güvenlik anlayışı, kurumsallaşan siyasi ilişkiler ve karşılıklı diplomatik dayanışmanın etkisi altında şekillenmiştir. Pakistan bu desteğini resmî açıklamalar, liderler arasındaki mesajlaşmalar, Birleşmiş Milletlerdeki diplomatik tutum ve oy davranışları ile 1974'te insani ve tıbbi yardım sağlanması gibi çeşitli araçlarla ortaya koymuştur. Bu yönüyle Kıbrıs meselesi, Türkiye-Pakistan ilişkilerinin yalnızca dostluk söylemi temelinde değil, uluslararası meselelerde karşılıklı siyasi ve diplomatik destek temelinde de geliştiğini gösteren önemli örneklerden biri olmuştur.

KAYNAKÇA

1. Birleşmiş Milletler ve Resmî Belgeler

Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Tarihe Düşülen Notlar–2: Yabancı Devlet Adamlarının Genel Kurul Konuşmaları*, Ed. Hasan Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi, BM Müzakerelerinin Başlangıcı", Erişim 25 Eylül 2026 https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa

United Nations, *Treaty Series*, Vol. 382, No. 5476, "Treaty concerning the Establishment of the Republic of Cyprus", Nicosia, 16 August 1960.

United Nations General Assembly, First Committee. *Verbatim Record of the 1004th Meeting*, 2 December 1958. UN Doc. A/C.1/PV.1004.

United Nations General Assembly, "Question of Cyprus." Resolution 2077 (XX), 18 December 1965. A/RES/2077(XX), *Official Records of the General Assembly, Twentieth Session, Supplement No. 14 (A/6014)*, 9–10.

United Nations General Assembly, *Official Records, Twentieth Session, 1402nd Plenary Meeting*. 18 December 1965. UN Doc. A/PV.1402.

United Nations General Assembly, *Official Records, Twenty-Ninth Session, 2247th Plenary Meeting*. 27 September 1974. UN Doc. A/PV.2247.

United Nations General Assembly, *Official Records, Twenty-Ninth Session, 2275th Plenary Meeting*. 1 November 1974. UN Doc. A/PV.2275.

U.S. Department of State, "Memorandum of Conversation", Washington, September 30, 1974, *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, Vol. E–8, doc. 176.

2. Kitaplar

Alasya, H. Fikret, *Tarihte Kıbrıs*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1977.

Gazioğlu, Ahmet C., *Kıbrıs'ta Cumhuriyet Yılları ve Ortaklığın Sonu*, Lefkoşa: CYREP Yayınları, 2003.

Hill, George, *Kıbrıs Tarihi: Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571–1948*, Çev. Nazım Can, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

Keser, Ulvi, *Kızılay Belgeleri Işığında Kıbrıs Barış Harekâtı 1974*, Ankara 2013.

Manisalı, Erol, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, Gençlik Cephesi Yayınları, Ankara 2012.

3. Makaleler

Açıkses, Erdal ve Ayhan Cankut, "Kıbrıs Meselesinin Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri", *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9, sy. 4 (Spring 2014): 1241–1259.

Baytal, Yaşar, "1950–1960 Yılları Arasında Kıbrıs Anlaşmazlığı, Enosis Meselesi ve Türkiye", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 9, sy. 28 (2021): 301–322.

Baytal, Yaşar, "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşu, Türklerin Ada'daki Durumu ve Rum Tedhiş Faaliyetlerinin Sonuçları", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 11, sy. 35 (2023): 950–974.

Cavlan, Turan, "Üç Parti-İki Farklı Politika: 1961–1971 Arası Dönemde Türk Siyasî Partilerinin Kıbrıs Sorununa Yaklaşımı", *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 15, sy. 1 (Haziran 2024): 43–68.

Çınar, Murat, "Kıbrıs Barış Harekâtında Pakistanlılar", Uluslararası Türkiye ve Pakistan Arasında Tarihi ve Coğrafi Bağlantılar Sempozyumun (Geçmiş, Bugün ve Gelecek Beklentileri), (Ed. Barış Sarıköse), Karabük. 2023:175-192.

Duman, Melih, "1965 Pakistan-Hindistan Savaşı Ekseninde Keşmir Olayları ve Türkiye'nin Dış Politikası", *History Studies* 11, sy. 5 (Ekim 2019): 1509–1523.

Erkan, Mehmet Sedat, "Atatürk Döneminde Askerî Güç Dengeleri ve Kıbrıs Sorunu (1923–1938)", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 37 (2024): 309–322.

Geçer, Abdussamed ve Resul Köse, "Türk Halkının Kıbrıs Çözümsüzlüğüne Tepkisi (27 Ağustos–1 Eylül 1964)", *Belgi Dergisi*, sy. 25 (2023): 123–157.

Göktürk, Turgay Bülent, "Kıbrıs'ta 1963 Olayları'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Yansımları", *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi* 18, sy. 42: 65–80.

Gök, Özlem Karapınar, "Enosis'ten Taksim'e: Kıbrıs'ta İki Toplumun Mücadelesi (1950–1960)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 13, sy. 2 (2026): 1–19.

Güler, Yavuz, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi",*Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 5, sy. 1 (2004): 101–112.

Keser, Ulvi, "Kıbrıs Barış Harekâtı'na Uzanan Bir Dost Eli; Pakistanlı Doktorlar," *Mare Nostrum'dan Casus Belliye Bizim Deniz Akdeniz*, ed. Ulvi Keser (Ankara: Besabes Yayıncılık, 2013): 26-32.

Keser, Ulvi, "Kıbrıs Barış Harekâtı'na Uzanan Bir Dost Eli; Pakistanlı Doktorlar." İçinde *Mare Nostrum'dan Casus Belliye Bizim Deniz Akdeniz*, ed. Ulvi Keser, 26–32. Ankara: Besabes Yayıncılık, 2013.

Öztoprak, İzzet, "Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları", *Belleten* 62, sy. 233 (Nisan 1998): 207–232.

Quamar, Muddassir, "Türkiye-Pakistan Strategic Partnership: Between Geopolitical Convergence and Identity Politics", *Journal of Peace Studies* 32, sy. 3 (July–September 2025): 3–30.

Savrun, Ergenekon, "1955–1964 Yılları Arasında Türkiye ve İngiltere'nin Kıbrıs'a Jeo-Politik Bakış Açıları; Türk Devletinin Enosis'e Karşı Milliyetçi Reaksiyonu", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi* 3, sy. 1 (2018): 408–424.

Sönmezoğlu, Faruk, "Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1954-1975", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 2011;38(3-4).:223-255.

Shah, Rahat, "Pakistan-Turkey Relations During Cold War Decades: Beyond Religion and Cultural Dimensions", *Gomal University Journal of Research* 36, sy. 2 (December 2020): 37-47.

Uncu, Cem, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kıbrıs'ın Hindistan Yolu İçin Önemi ve İngiliz Dış Politikasına Etkisi," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 40, sy. 1 (2025): 427–467.

4. Gazeteler

Cumhuriyet, "Pakistan, Kıbrıs Dâvamızı Kuvvetle Destekliyor" 17 Temmuz 1958.

Dawn, "From the Past Pages of Dawn: 1968: Fifty Years Ago: Karachi Summit" 27 Aralık 2018.

Dawn, "From the Past Pages of Dawn: 1974: Fifty Years Ago: Turks in Cyprus" 21 Temmuz 2024.

Milliyet, "İskender Mirza Bugün Ankara'da" 15 Temmuz 1956.

Milliyet, "Sunay'ın Pakistan Gezisi Dün Başladı" 8 Ekim 1966.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

FƏRDİN ŞƏXSİYYƏT KİMİ FORMALAŞMASINDA PEDAQOJİ ÜNSİYYƏT AMİLİ

THE FACTOR OF PEDAGOGICAL COMMUNICATION IN THE FORMATION OF AN INDIVIDUAL AS A PERSONALITY

Nazile Abdullazade
associate professor
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
https://ORCID.org/0000-0002-1829-7178
nazile.s.m.d.@mail.ru

ÖZET

Təqdim olunan məqalədə fərdin şəxsiyyət kimi formalaşmasında, onun sosioloji və psixoloji inkişafında pedaqoji ünsiyyətin rolu və əhəmiyyəti təhlil edilir. Şərq və Qərb pedaqoji fikir tarixinə, xüsusilə Nəsirəddin Tusinin, klassik və müasir dövr Azərbaycan və rus pedaqoqlarının ünsiyyət probleminə dair konseptual baxışlarına istinad olunur. Pedaqoji ünsiyyətin funksiyaları, növləri, mərhələləri və müxtəlif davranış modelləri araşdırılır, subyekt-subyekt münasibətlərinə əsaslanan dialoji və demokratik ünsiyyət üslublarının səmərəliliyi əsaslandırılır. Müəllimin peşəkar ünsiyyət səriştəsinin, nitq mədəniyyətinin, əxlaqi-etik keyfiyyətlərinin və şagird şəxsiyyətinə göstərdiyi humanist yanaşmanın inkişafetdirici təhsil mühitinin yaradılmasındakı aparıcı rolu pedaqoji kontekstdə dəyərləndirilir. Nəticə olaraq qeyd edilir ki, qarşılıqlı hörmət və etimad üzərində qurulan pedaqoji ünsiyyət təlim-tərbiyə prosesinin effektivliyini təmin edən və şagirdlərdə müsbət mənəvi keyfiyyətlər formalaşdıran fundamental amildir.

Açar sözlər: pedaqoji ünsiyyət, şəxsiyyətin formalaşması, müəllim-şagird münasibətləri, dialoji ünsiyyət, demokratik üslub, sosiallaşma, pedaqoji proses.

ABSTRACT

This paper analyzes the role and significance of pedagogical communication in the formation of an individual as a personality, as well as in their sociological and psychological development. The study references the history of Eastern and Western pedagogical thought, particularly the conceptual views on communication by Nasiraddin Tusi, alongside classical and contemporary Azerbaijani and Russian pedagogues. The article examines the functions, types, stages, and various behavioral models of pedagogical communication, substantiating the effectiveness of dialogic and democratic communication styles based on subject-subject relationships. The leading role of a teacher's professional communication competence, speech culture, moral-ethical qualities, and humanistic approach toward a student's personality in creating a developmental educational environment is evaluated within a pedagogical context. In conclusion, it is emphasized that pedagogical communication built on mutual respect and trust is a fundamental factor that ensures the effectiveness of the teaching-learning process and fosters positive moral qualities in students.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Keywords: pedagogical communication, personality formation, teacher-student relationships, dialogic communication, democratic style, socialization, pedagogical proces.

Şəxsiyyətin formalaşmasında əsas amillərdən biri ünsiyyətdir. Ünsiyyət bir çox cəhətləri özündə birləşdirərək insanlar arasında qarşılıqlı münasibətlərin yaranmasında, onların birgə fəaliyyətində, bir-birini anlamasında, başa düşməsində mühüm rol oynayır. Ünsiyyət həmçinin fərqli mədəniyyətlərdən olan insanlarla da münasibət qurmağa, iş birliyi yaratmağa, bölüşməyə imkan verir. XIII əsr tanınmış Azərbaycan mütəfəkkiri və pedaqoqu Nəsirəddin Tusi "Əxlaqi-Nasiri" əsərində insanlar arasında ünsiyyəti yüksək qiymətləndirir və yazırdı: *"Təbii ünsiyyət insan xassələrindəndir, hər şey kamalını öz xassələrində təzahür etdirər. Deməli, bu növün də kamalı özünü öz növünə olan xasiyyətində təzahür etdirər, bu xasiyyətin özü ictimaiyyət və ictimai quruluşların əmələ gəlməsinin rüşeymini təşkil edir. Buna görədir ki, həqiqi hikmət sahibləri bu xasiyyətin şərafətli olduğunu nəzərə alaraq onu inkişaf etdirmək üçün bir sıra faydalı tədbirlər də düşünmüşlər, məsələn, müxtəlif qayda-qanun, ədəb-ənənə icad etmişlər, camaata ibadətlə məşğul olmağı, ziyafətlər təşkil etməyi məsləhət görmüşlər. Bunların hamısı ünsiyyəti qüvvədən hərəkətə keçirmək, əməl etmək üçündür"* [7, s.183].

İstər Qərb, istərsə də Şərq pedaqoji fikir tarixində ünsiyyət, sosial mühit, şəxsiyyət anlayışları vəhdətdə götürülmüş, fərdin şəxsiyyət kimi formalaşmasında ünsiyyəti psixi inkişafın və sosiallaşmanın əsas amili saymışlar. Rus pedaqoqları L.Vıqotski, L.Bojoviç, M.Lısina, A.Leontyev, A.Zaporojes və b. ünsiyyətin uşağın adaptasiyasında rolunu yüksək qiymətləndirmişlər [8, s.81-86].

Pedaqoji ədəbiyyatlarda ünsiyyət, onun növləri, funksiyaları ilə bağlı müxtəlif fikirlər, nəzəriyyələr geniş şəkildə əksini tapmışdır. Əsasən informativ-kommunikativ, tənzimləyici-kommunikativ və affektiv-kommunikativ funksiyalar ünsiyyətin əsas funksiyaları sayılır. B.Lomova görə, ünsiyyət fəaliyyətdən az əhəmiyyət kəsb etmir və həyat tərzinin aspektlərindən biridir [bax: 11, s.244].

Ünsiyyəti pedaqoji prosesdən ayrı təsəvvür etmək onun imkanlarını məhdudlaşdırmaq deməkdir. Mürəkkəb, eyni zamanda dinamik bir sistem olan pedaqoji proses təlim, tərbiyə, forma və metodlar, prosesin həyata keçirilmə şəraiti və s.-dən ibarətdir. Bu prosesdə təlim, tərbiyə, təhsil pedaqoji qanunlar əsasında həyata keçirildiyindən uşaqların statusu, xasiyyət və keyfiyyətləri, ünsiyyət bacarıqları da pedaqoji kontekstdə, daha dəqiq desək, müəllim-şagird qarşılıqlı münasibətində öyrənilir. "*Pedaqoji proses şagirdin sosial təcrübə əldə etdiyi, müəllimlə şagirdin məqsədyönlü təşkil edilmiş qarşılıqlı fəaliyyətinin vahid strukturudur"* [6, s.131].

Pedaqoji ünsiyyət nədir, şəxsiyyətin formalaşmasında rolu nədən ibarətdir? Pedaqoji ünsiyyət – insanın duyğularını, hisslərini, düşüncələrini, şəxsiyyətlərarası münasibətləri tənzimləməyə xidmət edən təsir prosesidir. Pedaqoji ünsiyyət şüurlu fəaliyyəti, intellektual və əqli inkişafı, səmimi münasibətləri, xarakter fərdiliyini özündə yetişdirən və inkişaf etdirən bir prosesdir. Ümumtəhsil məktəblərində pedaqoji ünsiyyət müəllimlə şagirdin arasında yaranan peşə ünsiyyətidir və müəllim-şagird, müəllim-valideyn, şagird-şagird, müəllim-valideyn-şagird münasibətlərində özünü göstərərək müəllimin peşə ustalığının təkmilləşdirilməsinə, şagirdin isə şəxsiyyət kimi formalaşdırılmasına yönəldilir. Bu ünsiyyət vasitəsilə şagirdlərdə dünyagörüşü, nitq qabiliyyətləri, psixoloji inkişaf, davranış normaları,

özünüqiymətləndirmə, müşahidəçilik və digər əxlaqi keyfiyyətlər formalaşır.

Pedaqoji ünsiyyət ilk olaraq XX əsrin 70-ci illərindən psixologiyanın obyekti kimi tədqiq edilməyə başlansa da, sonralar pedaqoqların da tədqiqat obyektinə çevrilmiş, öyrədən-öyrənən münasibətləri, ünsiyyətdə müəllimin şəxsi nümunəsi, müəllim-şagird, şagird-şagird konfliktlərinin həlli və s. problemlər müxtəlif aspektlərdən tədqiq edilməyə başlanmışdır. Azərbaycan pedaqoqlarından Ə.Əlizadə, M.Həmzəyev, Ə.Sarıyev, H.Əhmədov, M.İlyasovun tədqiqatları bu mənada pedaqoji fikir tarixinin səhifələrini təşkil edir.

Rus pedaqoqu V.A.Qrişenko müəllim-şagird münasibətlərində pedaqoji ünsiyyətin müxtəlif tərzdə özünü göstərdiyini qeyd edir. Onun fikrincə:

− qarşılığlı fəaliyyət zamanı yaranan ünsiyyət;
− dostluq telləri üzərində qurulan mehriban ünsiyyət;
− uşaqla distansiyanın qorunması nəticəsində yaranan ünsiyyət;
− qorxu altında yaranan ünsiyyət;
− xoş münasibət, zarafatla yaranan ünsiyyət.

V.İ.Yekintsev və A.V.Çerdanseva ünsiyyətin yaşıdlarla qurulduqda emosionallıqla bağlı olduğunu, böyüklərdən fərqli olaraq, uşaqların daha çox münaqişə yaratdıqlarını, qeyri-standart münasibətdə olmalarını qeyd edirlər. Pedaqoqların fikrincə, uşaqlar böyüklərlə ünsiyyətdə davranış normaları və qaydalarını gözlədikləri halda, yaşıdları ilə ünsiyyətdə buna əməl etmirlər. Bu zaman uşağın xarakteri, fərdi xüsusiyyətləri özünü göstərir. Özündən böyüklərlə münasibətdə uşaq davranış qaydalarına, sosial normalara əməl edirsə, yaşıdları ilə qarşılıqlı münasibətdə daha sərbəst olur, fərdi "mən"ini inkişaf etdirir [12, s.228-236].

Xarici ölkə psixoloqlarından Q.Ball, M.Faley, E.Zeer, V.Zaqvyazinski müəllim-şagird ünsiyyətini pedaqoji prosesdə araşdıraraq belə nəticəyə gəlmişlər ki, müəllim-şagird münasibətləri ictimai proseslərdən asılıdır və onun norma və tələblərinə tabedir, həmçinin bu münasibətlər müəllimin pedaqoji səriştəsindən, şəxsi keyfiyyətlərindən, psixoloji yanaşmasından, eyni zamanda şagirdin fərdi keyfiyyətlərindən asılıdır.

XX əsr rus pedaqoqu V.S.Qrexnevə görə, "*Müəllim-uşaq münasibətində ünsiyyət istənilən situasiyadan asılı olmayaraq tərbiyəvi xarakter daşıyır*" [9, s.11]. Belə ki, müəllimin ünsiyyəti şagirdin dünyagörüşünün artmasında, intellektinin inkişafında və formalaşmasında tərbiyə vasitəsidir. Rus pedaqoqu K.Uşinskiyə görə, *müəllim "gənc qəlblər üçün məhsuldar günəş şüasıdır. Çünki müəllim kövrək uşaq dünyası ilə məşğul olur, onu dəyişdirir, həyata hazırlayır*".

Şəxsiyyətin formalaşmasında müəllim-şagird münasibətləri, mühitə adaptasiya, şəxsiyyətlərarası qarşılıqlı münasibətlər klassik pedaqogikada olduğu kimi, Azərbaycan maarifçiləri M.F.Axundzadə, H.Zərdabi, A.Bakıxanov, F.Köçərli, R.Əfəndiyev, A.Şaiq, S.M.Qənizadə və b. əsərlərində müəllim-şagird münasibətlərini, ünsiyyətin rolunu yüksək qiymətləndirmişlər. XX əsr Azərbaycan pedaqoqları − M.Muradxanov, M.Mehdizadə, Y.Talıbov, Ə.Ş.Həşimov, Ə.Ağayev, A.Abbasov, F.Rüstəmov, L.Qasımova, M.İlyasov tədqiqatlarında müəllim-şagird münasibətləri, müəllim ünsiyyəti və s. ilə bağlı maraqlı fikirlər söyləmişlər. Müəllimin həssaslığı, nəzakətli, prinsipial olması pedaqoji ünsiyyətdə əsas tələblər kimi pedaqoq Ə.Sarıyev tərəfindən xüsusi vurğulanır. Müəllim-şagird münasibətlərini valideyn-övlad münasibətlərinə bənzədən alim müasir məktəbin bir çox problemlərinin bu münasibətlər kontekstində həll edilə biləcəyini göstərir. Şəxsiyyətə hörmət, inam və etibarı yüksək tutmaq,

ləyaqətli və vicdanlı olmaq, başqalarının dərdini anlamaq, tələb və mənafeləri ilə hesablaşmaq kimi keyfiyyətləri şagird müəllimin simasında qazanır.

Gürcü pedaqoqu Ş.Amonaşviliyə görə, pedaqoji ünsiyyətin mərhələləri və onların həyata keçirilmə texnologiyası xüsusi əhəmiyyətlidir və müəyyən mərhələlərdən keçir:

- pedaqoji ünsiyyətin modelləşdirilməsi;
- pedaqqoji ünsiyyətin səmərəli təşkili;
- pedaqoji ünsiyyətin idarə olunması;
- pedaqoji ünsiyyət texnologiyasının həyata keçirilməsinin gedişi və nəticələrinin təhlili [10, s.54].

Pedaqoji ünsiyyət yalnız pedaqoji ünsiyyəti asanlaşdıran müəyyən amillər nəzərə alındıqda optimal olur. Bunlardan ən vacibləri müəllimin ünsiyyət qabiliyyətləri və bacarıqlarıdır. Müəllimin peşəkar ünsiyyət bacarıqlarının Lubsanova tərəfindən aşağıdakı növləri qeyd olunur:

1. Sosial-pedaqoji ünsiyyət − onun tərkib hissələri qavrayış, qarşılıqlı təsir, hisslər, emosiyalar, psixoloji vasitələrin şifahi, qeyri-şifahi və s. istifadəsidir.

2. Əxlaqi və etik ünsiyyət − əxlaq, humanizm, təhsil prinsiplərinə əsaslanır;

3. Estetik ünsiyyət − ünsiyyətin gözəlliyi, harmoniya, pedaqoji taktika, görünüş və şifahi ünsiyyət mədəniyyəti.

4. Texnoloji ünsiyyət − qarşılıqlı əlaqə vasitələri, metodları, texnikaları və formaları, ünsiyyətin idarə olunması tərzi.

Pedaqoji ünsiyyəti asanlaşdıran əsas amil müəllimin nitqi və onun nitq xüsusiyyətləridir. Bu amil müəyyən dərəcədə müəllimin ünsiyyət qabiliyyətləri və ünsiyyət tərzi ilə birləşdirilir. Bunu sosial-psixoloji bloka aid etmək olar [11, s.50].

Pedaqoji ünsiyyətdə əksər pedaqoqların səmərəli üslub saydığı demokratik ünsiyyət üslubunu prof. M.Həmzəyev şagirdin subyekt olaraq qəbul edildiyi üslub sayır. Bu cür üsluba malik olan müəllimlər şagirdin tələbatlarını, özəl xüsusiyyətlərini, yoldaşları ilə münasibətlərini, fəallıqlarını nəzərə alır, hər hansı bir qərar qəbul edərkən şagirdin müstəqil düşüncəsini, ünsiyyətdə emosional əlaqəni nəzərə alırlar [2, s.184].

Şagird şəxsiyyətinin formalaşmasında pedaqoji ünsiyyətin mühüm amil kimi rolu prof. Ə.Ağayevin pedaqoji görüşlərində əksini tapmışdır [1, s.87].

M.İlyasov yazır ki, pedaqoji ünsiyyət tərbiyəçiyə (müəllimə − İ.İ.) xas şəxsi keyfiyyətdir. O, şagirdin fərdi xüsusiyyətlərinin aşkarlanmasına şərait yaratdığı kimi, qarşılıqlı münasibətlərin qurulmasına da imkan verir. "*Müəllimin şagirdlərlə səmimiyyətlə apardığı müsahibə, onlara müəyyən informasiyanı verməsi və lazımi informasiyaların alınması zamanı emosional və kommunikativ təsir vasitələrindən istifadə edilməsi olduqca vacibdir* [3, s.133]. Ona görə, "*müəllimin qarşılıqlı ünsiyyəti o zaman daha yüksək nəticələrə səbəb olur ki, bu ünsiyyətin əsasında hörmət, humanist münasibət dayanmış olsun. Belə olduqda müəllim-şagird ünsiyyəti şəxsiyyətin formalaşdırılmasının alətinə, vasitəsinə çevrilə bilir*" [3, s.121].

Prof. Ə.Paşayev pedaqoji ünsiyyət üslubuna görə müəllimləri 3 tipə bölür: fəal (proaktiv), az fəal (reaktiv), çox fəal (sverxaktiv). Proaktiv müəllim ünsiyyət prosesində təşəbbüskarlıq göstərir, şagird-müəllim əlaqələrini fərdi planda qurur, mövqeyini təcrübəsindən istifadə edərək dəyişir. Proaktiv müəllim yaxşı bilir ki, nə istəyir və istədiyinə necə nail ola bilər. Reaktiv müəllim öz fəaliyyətində çevik, mövqeyində israrlı olsa da, daxilən

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

zəifdir, davranışını situasiyaya uyğun olaraq dəyişdirir. Sanki ünsiyyətin necə qurulmasını özü də bilmədən şagird ona diqtə edir. Sverxaktiv müəllim öz şagirdlərini həmişə yüksək qiymətləndirir, qeyri-standart ünsiyyət modelləri qurmağa çalışır.

Demokratik üslublu müəllimlər ünsiyyətdə şagirdlərə sərbəstlik verir, onların yaşını, maraq dairəsini, psixologiyasını, fərdi xüsusiyyətlərini, tələbatlarını nəzərə almağa çalışırlar. Belə müəllimlər asanlıqla təmas yaradır, qiymətləndirmədə obyektiv olurlar. Şagirdlərin belə müəllimlərlə ünsiyyəti daha asan alınır, onlarla dostlaşır, fikirlərini bölüşürlər. Laqeyd müəllimlərin şagirdlərlə ünsiyyəti də gec və çətin başa gəlir; onlar liberallıq göstərir, şagirdlərin hər işinə qarışır, bəzən isə münasibət bildirməyə çəkinib qərarı onların özünə buraxır, bəzən də neytral mövqedə qalırlar [ətraflı bax: 15]

Pedaqoji ünsiyyətdə müəllimin mövqeyinə psixoloqlar da fərqli yanaşmışlar. Onların fikrincə, ünsiyyətdə müəllimin bir neçə davranış modeli özünü göstərir; bura − diktator modeli (monblan), təmassız model (Çin səddi), dəyişməyən reaksiya modeli (robot), fərqləndirici diqqət modeli (lokator), hiporefleks modeli (tetra quşu), hiperrefleks modeli (Hamlet), avtoritar model (mən özüm), fəal qarşılıqlı təsir modeli (ittifaq) daxildir [ətraflı bax: 2, s.209-210].

Pedaqoji ünsiyyət həyata keçirilmə formasına görə monoloji və dialoji formada olur. Ünsiyyətin monoloji forması müəllim-şagird münasibətlərinin həyata keçirildiyi formadır, müəllim – subyekt, sinif, şagrdlər isə obyekt olur. Dialoji formada ünsiyyət subyekt-subyekt münasibətləri əsasında qurulur. Müəllim şagirdlərlə birbaşa əməkdaşlıq münasibətinə daxil olur, qarşılıqlı fəaiyyət göstərir.

N.Çələbiyev yazır ki, pedaqoji ünsiyyətin səmərəliliyi onun motivlərindən də asılıdır. Motivin düzgünlüyü və dərk edilmiş xarakter daşıması pedaqoji ünsiyyətin gedişini şərtləndirir. Müəllimin kommunikativ fəaliyyətinin öyrənilməsi göstərir ki, pedaqoji ünsiyyətin xarakteri və məzmunu müxtəlif amillərlə şərtlənir ki, bunlardan müəllimin fərdi ünsiyyət üslubunu, mövqeyini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bunlar bir növ ünsiyyətin vasitəsi rolunu oynayırlar. Müəllimlərin hamısında ünsiyyət üslubu eyni olmur. Konkret bir şəxsiyyət kimi hər bir müəllimdə ünsiyyətin təşkili priyom və metodları nisbətən sabit şəkildə cəmlənir. Kommunikativ məsələni həll etməyə yönəldilmiş bu cür davamlı keyfiyyətlər fərdi ünsiyyət üslubu adlanır [14].

Pedaqoji ünsiyyətin yerinə yetirdiyi vəzifəyə görə növlərini belə adlandırmaq olar: informasiya mübadiləsi, başqasının davranışını tənzim etmək, şəxsiyyətlərarası anlaşma. Pedaqoji ünsiyyət prosesində müəllim həm qiymətləndirən, həm də qiymətləndirilən rolunda çıxış edir; müəllim-şagird-valideyn üçbucağında müəllim qiymətləndirən, müəllim-direktor-dərs hissə müdiri üçbucağında isə qiymətləndirilən rolunda olur.

Adi ünsiyyətdən fərqli olaraq, pedaqoji ünsiyyət müəllimdən səriştə, bacarıq, qabiliyyət və peşəkarlıq tələb edir. Müəllim fəaliyyəti boyu müxtəlif xarakterli uşaqlarla qarşılaşdığından diqqət və qayğısını da onlar arasında bərabər bölüşməli, birini digərindən fərqləndirməməli, hər birinin fərdi xüsusiyyətlərini bilməli, onlarla ünsiyyət qura bilmək üçün peşə bacarıqlarına malik olmalıdır. Müəllim istər dərsdə, istərsə də dərsdənkənar vaxtlarda öz pedaqoji təmkinliliyini, mədəni davranışını qoruyub saxlamalı, uşaqlarla istənilən bir məsələ ilə bağlı ünsiyyətin nəticəsini öncədən bilməli və ona uyğun hərəkət etməlidir.

Qeyd olunanlar onu deməyə imkan verir ki, pedaqoji ünsiyyət şəxsiyyətin formalaşdırılmasına təsir göstərən əsas amillərdən biridir və bu gün xüsusilə aparıcı rola

malikdir. "*Səmərəli təlim-tərbiyə prosesi pedaqoji ünsiyyətin təşkilindən əhəmiyyətli dərəcədə asılı olur. Pedaqoji ünsiyyət emosional rahatlıq, qəlb sakitliyi gətirməli və inkişafetdirici təhsil mühitini formalaşdırmalıdır"* [5, s.34]. Təlim-tərbiyə mahiyyəti daşıyan pedaqoji ünsiyyət birtərəfli deyil, qarşılıqlı şəkildə qurulduqda daha səmərəli olur və yalnız bu zaman pedaqoji fəaliyyətin mümkünlüyündən danışmaq olar. Prof. M.İlyasov pedaqoji ünsiyyəti müəllim və şagirdlər arasında qarşılıqlı əxlaqi münaibətlərin formalaşmasında əsas amillərdən sayır. Müəllim pedaqoji fəaliyyəti boyunca şagirdlərdə müşahidə etdiyi müəyyən nöqsanları, əxlaqi qüsurları məhz qarşılıqlı ünsiyyət sayəsində tərbiyə edir, aradan qaldırır. Alim haqlı olaraq müəllim-şagird münasibətlərinin həmişə hər yerdə − dərsdə, dərsdənkənar tədbirlərdə, hətta məktəbdən kənarda da gözlənilməli olduğunu göstərir. "*Müəllim özünün hərəkət və davranışının şagirdlərin iti gözlərindən yayınmadığını, sözünün və münasibətinin onların həssas qəlbi tərəfindən duyulduğunu, qiymətləndirildiyini bir an da belə unutmamalı və əxlaqi münasibətlərə xələl gətirəcək heç bir artıq, lüzumsuz sözə, ifadəyə və hərəkətə yol verməməlidir"* [4, s.31]. Valideyn öz uşağının hansı müəllimin sinfində oxumağını istəyir yaxud məktəb rəhbərliyindən tələb edirsə, bunun başlıca səbəblərindən biri müəllimin yalnız savadlı olması deyil, həmçinin əxlaqi keyfiyyətlərə, pedaqoji ustalığa, xoş ünsiyyətə malik olması ilə bağlıdır. Müəllimin şagirdlərlə səmimi münasibəti, xoş davranışı şagirdlərdə mənəvi keyfiyyətlərin formalaşmasına təsirsiz ötüşmür. Hər dəfə müəllimində nəzakət, humanizm, hörmət, səmimiyyət kimi keyfiyyətlər görən şagirddə də bu keyfiyyətlər formalaşır. M.İlyasovun fikrincə, məhz bu cür əxlaqi keyfiyyətlər "*ünsiyyət prosesində ...emosional fikrin oyanmasına, mənəvi sərvətin yaranmasına təsir edən tərbiyə vasitəsinə çevrilir"* [4, s.31] və pedaqoji ünisyyətə düzgün yol açır.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağayev, Ə.Ə. Azərbaycan ictimai-pedaqoji fikrində şəxsiyyətin formalaşması problemi / Pedaqoji e.d.-ru. a. dər.iddiası üçün dis.:13.00.01 / – Bakı, 1996. – 358 s.

2. Həmzəyev, M.Ə. Pedaqoji psixologiya. – Bakı: Maarif, –1991. – 201 s.

3. İlyasov, M. Müəllim peşəkarlığı və pedapoji səriştəliliyin müasir problemləri. – Bakı: Elm və təhsil, − 2018. – 208 s.

4. İlyasov, M. Müəllim və şagirdlərin qarşılıqlı əxlaqi münasibətləri pedaqoji ünsiyyətin formalaşması amili kimi // "Tədris prosesinin təkmilləşdirlməsi və müasir təhsil konsepsiyaları" Beynəlxalq elmi konfransın materialları. – Naxçıvan, − 2014. − 16-17 dekabr. – s.31.

5. İmanova, P. Pedaqoji ünsiyyət məktəbəqədəryaşlı uşaqların şəxsiyyətinin formalaşmasının mühüm amili kimi /fəlsəfə dokt. disset.avtoreferatı. **–** Bakı, − 2023. − 21 s.

6. Pedaqoji prosesin psixoloji məsələləri. Elmi red. R.Əliyev. – Bakı: "VAHİD-M" MMC, − 2018. − 176 s.

7. Tusi, N. Əxlaqi Nasiri / – Bakı: Elm, − 1989. – 256 s.

8. Выготский, Л.С. Собр. соч. в 6-ти томах, Т.6– М.: Педагогика, – 1984. – 397 с.

9. Данилина Е.А. (2014). Стратегии обучения иностранному языку при компетентностно-модульной организации учебного процесса (бакалавриат, неязыковой вуз) // Научный диалог. − № 2 (26). − с.18-25.

10. Фалей, М.В. Педагогическое общение: учебное пособие / – Южно-Сахалинск: изд-во Сах ГУ, − 2014. – 116 с.

11. Ломов, Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии – М.: Наука, – 1984. – 443 с.

12. Лубсанова, Н.М. Педагогическое общение на уроках иностранного языка лубсанова н.м. педагогическое общение на уроках иностранного языка. https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskoe-obschenie-na-urokah-inostrannogo-yazyka/viewer

13. Екинцев, В.И. (2010). Педагогическое общение: учеб. Пособие Забайкал. гос. гум.-пед. ун-т. / В.И.Екинцев., А.В.Черданцева. – Чита: ЗабГГПУ, – 134 с.

14. https://aztehsil.com/news/6624-mllimin-agirdlrl-nsiyyt-slublar.html#

15. ru.wikipedia.org › wiki › Концепция_общения_М.И._Лисиной

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

SİNANPAŞA (AFYONKARAHİSAR) İLÇESİNDE TOPOGRAFİK ÖZELLİKLER VE ARAZİ KABİLİYET SINIFLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi, Sevgi DÖNMEZ
Uşak Üniversitesi, sevgi.donmez@usak.edu.tr – 0000-0001-8515-0398

ÖZET

Arazi kabiliyet sınıflandırması, arazilerin doğal potansiyel ve sınırlılıkları doğrultusunda farklı arazi kullanım türlerine uygunluğunu değerlendirmede yaygın olarak kullanılan yöntemlerden biridir. Arazi kabiliyet sınıfları ile topografik özellikler arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi, doğal ortamın özelliklerinin ve arazi potansiyelinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada, Afyonkarahisar ili Sinanpaşa ilçesinde topografik özellikler ile arazi kabiliyet sınıfları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada arazi kabiliyet sınıfları haritası ile sayısal yükseklik modelinden elde edilen yükselti, eğim ve bakı haritaları birlikte ele alınmış, akarsu ağı da çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Yükselti, eğim, bakı ve akarsu sisteminin arazi kabiliyet sınıflarıyla olan ilişkisi çalışma alanının topografik özellikleri çerçevesinde yorumlanmıştır. Çalışma alanında arazi kabiliyet sınıflarının dağılışının topografik özelliklerle ilişkili olduğu görülmektedir. Düşük yükselti ve eğime sahip alanlarda yüksek arazi kabiliyet sınıfları daha yaygın olarak görülürken, eğim ve yükseltinin arttığı sahalarda daha düşük arazi kabiliyet sınıfları öne çıkmaktadır. Ayrıca akarsu vadileri boyunca uzanan alanların yüksek arazi kabiliyetine sahip sınıflarla genel olarak uyumlu bir dağılış gösterdiği dikkati çekmektedir. Çalışmanın, topografik özellikler ile arazi kabiliyet sınıfları arasındaki ilişkinin ortaya konulmasına katkı sağlaması ve benzer topografik özelliklere sahip sahalarda gerçekleştirilecek arazi değerlendirme çalışmalarına karşılaştırmalı bir örnek oluşturması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arazi kabiliyet sınıfları, topografik özellikler, Sinanpaşa.

EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TOPOGRAPHIC CHARACTERISTICS AND LAND CAPABILITY CLASSES IN SİNANPAŞA (AFYONKARAHİSAR) DISTRICT

ABSTRACT

Land capability classification is one of the widely used methods for evaluating the suitability of lands for different land-use types in accordance with their natural potential and limitations. Evaluating the relationship between land capability classes and topographic characteristics contributes to a better understanding of the characteristics of the natural environment and land potential. In this study, the relationship between topographic characteristics and land capability classes in Sinanpaşa district of Afyonkarahisar Province was examined. The land capability

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

classes map and the elevation, slope and aspect maps derived from the digital elevation model were considered together, and the stream network was also evaluated within the scope of the study. The relationships of elevation, slope, aspect and the stream system with land capability classes were interpreted within the framework of the topographic characteristics of the study area. The distribution of land capability classes in the study area was found to be related to topographic characteristics. Higher land capability classes are more widespread in areas with low elevation and slope, whereas lower land capability classes become prominent in areas where slope and elevation increase. In addition, areas extending along stream valleys generally show a distribution compatible with classes having high land capability. The study is expected to contribute to revealing the relationship between topographic characteristics and land capability classes and to provide a comparative example for land evaluation studies to be conducted in areas with similar topographic characteristics.

Keywords: Land capability classes, topographic characteristics, Sinanpaşa.

1. GİRİŞ

Arazi, doğal çevrenin temel bileşenlerinden biri olmasının yanı sıra tarım, hayvancılık, ormancılık ve yerleşme gibi faaliyetlerin gerçekleştirildiği sınırlı bir doğal kaynaktır. Araziden sürdürülebilir biçimde yararlanılması, doğal potansiyelin ve kullanımı sınırlandıran faktörlerin doğru belirlenmesini gerektirir. Arazi kabiliyet sınıflandırması, arazilerin doğal özelliklerinden kaynaklanan sınırlılıkların belirlenmesi ve farklı kullanım biçimleri açısından potansiyellerinin değerlendirilmesinde kullanılan temel yaklaşımlardan biridir [1, 2].

Klasik arazi kabiliyet sınıflandırmasında araziler I'den VIII'e kadar sekiz sınıfa ayrılmakta; sınıf numarası yükseldikçe tarımsal kullanıma ilişkin sınırlılıklar genel olarak artmaktadır. Sınıflandırmada eğim ve erozyon tehlikesi, fazla su ve drenaj sorunları, kök bölgesindeki toprak sınırlılıkları ve iklim koşulları gibi faktörler dikkate alınmaktadır [1]. Türkiye koşullarında ise topografya, ana materyal, toprak ve iklim özelliklerinin karşılıklı ilişkilerinin birlikte değerlendirilmesi önem taşımaktadır [2].

Topografik özellikler arazi kabiliyetini etkileyen doğal ortam bileşenleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Yükselti, eğim ve bakı; yüzeysel akış, erozyon, toprak gelişimi, nem koşulları ve tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilebilirliği üzerinde doğrudan veya dolaylı etkiler oluşturabilmektedir. Bununla birlikte arazi kabiliyeti ile topografya arasındaki ilişki tek yönlü bir nedensellik şeklinde ele alınmamalıdır; litoloji, toprak yapısı ve derinliği, drenaj, erozyon ve iklim de kullanım potansiyeli üzerinde etkilidir.

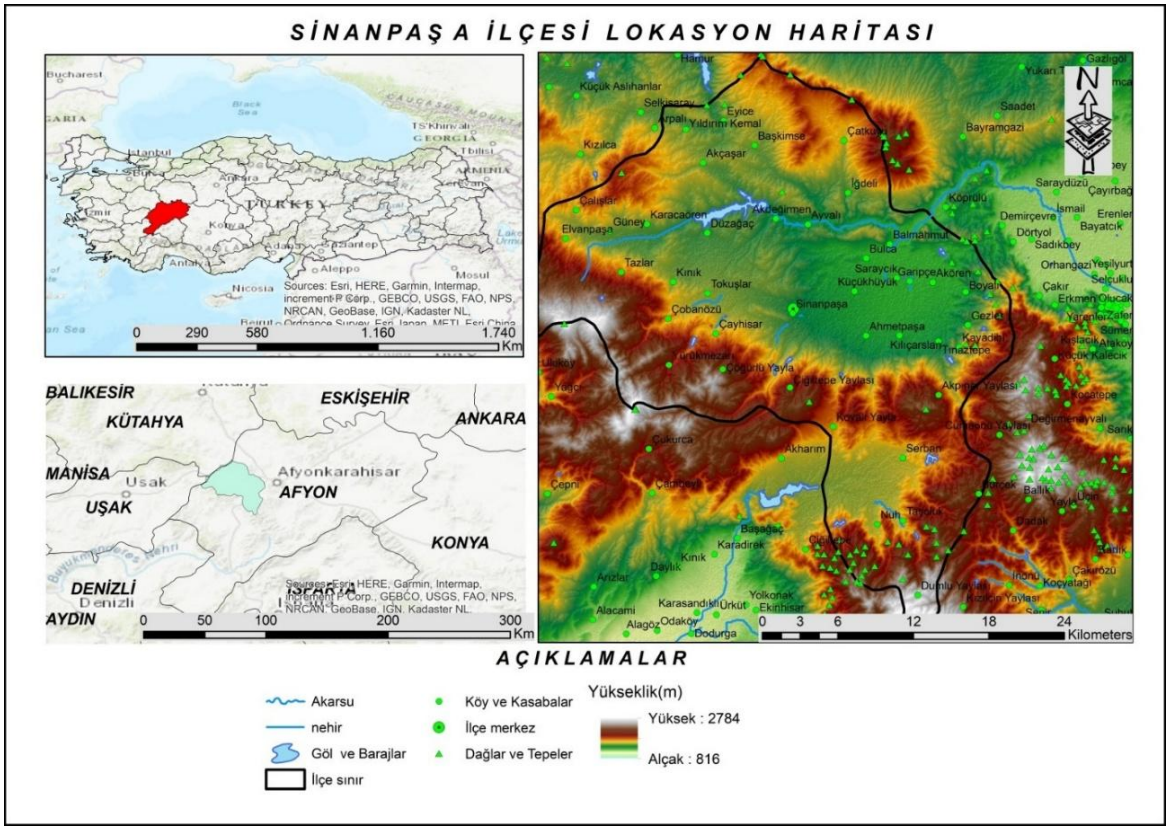
Sinanpaşa ilçesi, geniş ova tabanları ile bunları çevreleyen yüksek ve eğimli sahaların kısa mesafelerde bir arada bulunması nedeniyle topografik özellikler ile arazi kabiliyet sınıfları arasındaki ilişkinin incelenmesine uygun bir çalışma alanıdır. Bu çalışmanın amacı, yükselti, eğim, bakı ve hidrografik özellikleri arazi kabiliyet sınıflarının mekânsal dağılışıyla birlikte değerlendirerek ova tabanları, vadiler, yamaçlar ve yüksek alanlar arasındaki farklılıkları ortaya koymaktır.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

2. ARAŞTIRMA ALANININ COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

Sinanpaşa ilçesi Afyonkarahisar ilinin batısında, İç Batı Anadolu Bölümü içerisinde yer almaktadır. İlçe; doğu ve kuzeydoğuda Afyonkarahisar Merkez, batıda Uşak ilinin Banaz ilçesi, güneyde Sandıklı ilçesi ile çevrilidir. İlçe arazisinin önemli bir bölümü Akarçay Havzası içerisinde bulunmakta, Büyük Sinanpaşa (Sincanlı) Ovası havzanın başlangıç kesimlerinden birini oluşturmaktadır [3] (Görsel 1).

Çalışma alanının temel jeomorfolojik birimlerini Büyük ve Küçük Sinanpaşa ovaları ile bunları çevreleyen dağlık-tepelik alanlar ve akarsu vadileri oluşturur. Büyük Sinanpaşa Ovası'nın kuzeyinde İlbulak Dağı, güneyinde Ahır Dağı, doğusunda Kumalar Dağı yer almaktadır. Bölgedeki ovaların ve çevredeki yüksek alanların gelişiminde tektonik süreçlerin önemli rol oynadığı belirtilmektedir [4]. Ova tabanlarında Kuaterner yaşlı alüvyonlar geniş yer kaplarken çevredeki yüksek alanlarda farklı litolojik birimler yüzeylenmektedir [3, 4].

Görsel 1: Çalışma Alanı Lokasyon Haritası

Büyük Sinanpaşa Ovası yaklaşık 1100 m yükseltiye sahip geniş bir düzlük niteliğindedir. Ova tabanındaki alüvyon kalınlığının batıdan doğuya doğru arttığı ve bazı kesimlerde 75 m'ye ulaştığı belirtilmektedir [4]. Sinanpaşa'nın hidrografik yapısında Akarçay ve kolları önemlidir. Çevredeki yüksek alanlardan gelen yüzeysel akışın ova tabanında toplanması ve taşınan materyalin düşük eğimli alanlarda birikmesi, arazi kabiliyetinin mekânsal farklılaşması açısından önem taşımaktadır [3].

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmada Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) tabanlı bir yaklaşım benimsenmiştir. Temel veri grubunu sayısal yükseklik verileri, arazi kabiliyet sınıfları, hidrografya ağı, idari sınırlar ve

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

yerleşme verileri oluşturmaktadır. İl ve ilçe sınırları ile yerleşmelere ilişkin veriler Harita Genel Müdürlüğünden temin edilen mülki ve idari sınır verilerinden elde edilmiştir. Yerleşmelerin güncel durumunun belirlenmesi ve haritalanmasında uydu görüntülerinden yararlanılmış; ArcGIS 10.5 ortamında sunulan altlık görüntülerin yanı sıra GeoEye ve IKONOS uydu görüntüleri kullanılmıştır. Görüntü kalitesinin yetersiz olduğu kesimlerde Google Earth görüntülerinden tamamlayıcı veri olarak yararlanılmıştır. Topografik analizlerde ASTER GDEM (Advanced Spaceborne Thermal Emission and Reflection Radiometer Global Digital Elevation Model) verisi kullanılmış; sayısal yükselti modelinden yükselti, eğim ve bakı haritaları üretilmiştir. Elde edilen tematik veriler arazi kabiliyet sınıflarının mekânsal dağılışıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Eğim değerleri %0–5, %5–10, %10–15, %15–20, %20–25 ve %25 üzeri olmak üzere altı grupta incelenmiştir. Bakı analizi düz alanlar ile sekiz ana yön sınıfı üzerinden değerlendirilmiştir. Arazi kabiliyetinde I–VIII arasındaki sekiz sınıflı sistem esas alınmış; I–IV. sınıflar farklı düzeylerde tarımsal kullanıma uygun, V–VIII. sınıflar ise doğal sınırlılıkların giderek arttığı alanlar olarak ele alınmıştır [1, 2].

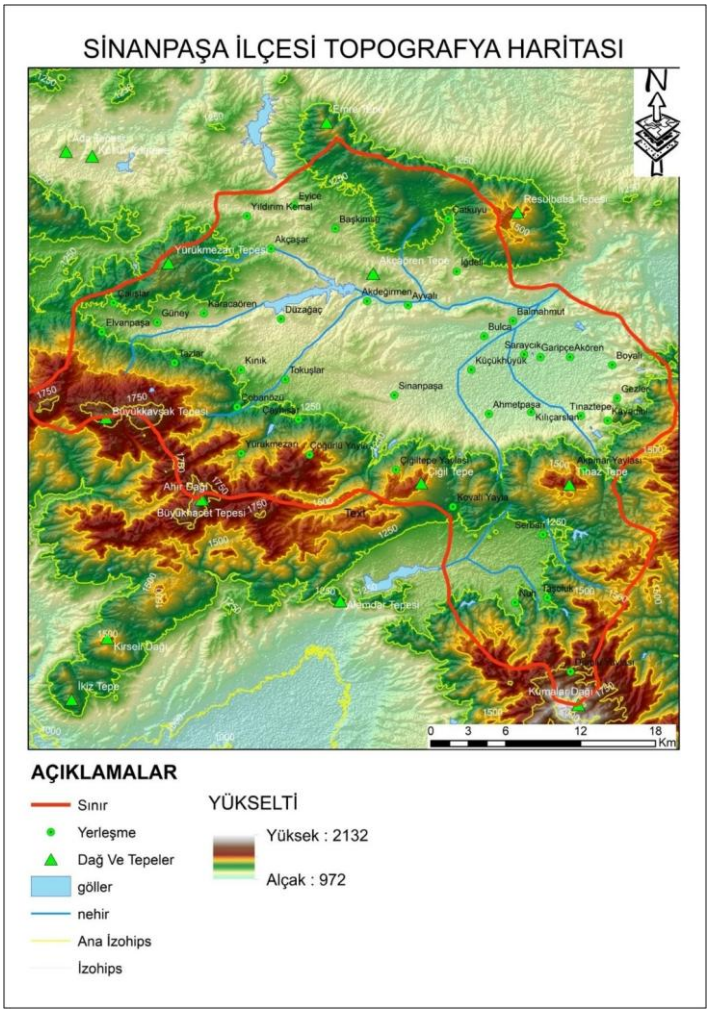
Analizin son aşamasında yükselti, eğim, bakı ve hidrografya haritaları ile arazi kabiliyet haritası karşılaştırılmıştır. Ova tabanları, akarsu vadileri, yamaçlar ve yüksek alanlarda sınıfların dağılışı yorumlanmış; topografik değişkenler tek başına belirleyici kabul edilmemiş, litoloji, toprak, drenaj ve erozyon gibi diğer doğal ortam bileşenlerinin olası etkileri de değerlendirmede göz önünde bulundurulmuştur.

4. BULGULAR

4.1. Topografik Yapı

Sinanpaşa ilçesinde yükselti yaklaşık 972–2132 m arasında değişmektedir (Görsel 2). Merkezi ve kuzeydoğu kesimler görece alçak ve az eğimli ova yüzeylerinden oluşurken güneybatı, güneydoğu ve yer yer kuzeydoğuya doğru yükselti belirgin biçimde artmaktadır. Yaklaşık 1000–1250 m yükselti basamağındaki geniş düzlükler Büyük Sinanpaşa Ovası'nın morfolojik karakterini yansıtır. Ahır Dağı ve Kumalar Dağı çevresinde ise yükselti kısa mesafelerde artmakta, izohipslerin sıklaşması eğim ve rölyef enerjisinin yükseldiğini göstermektedir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

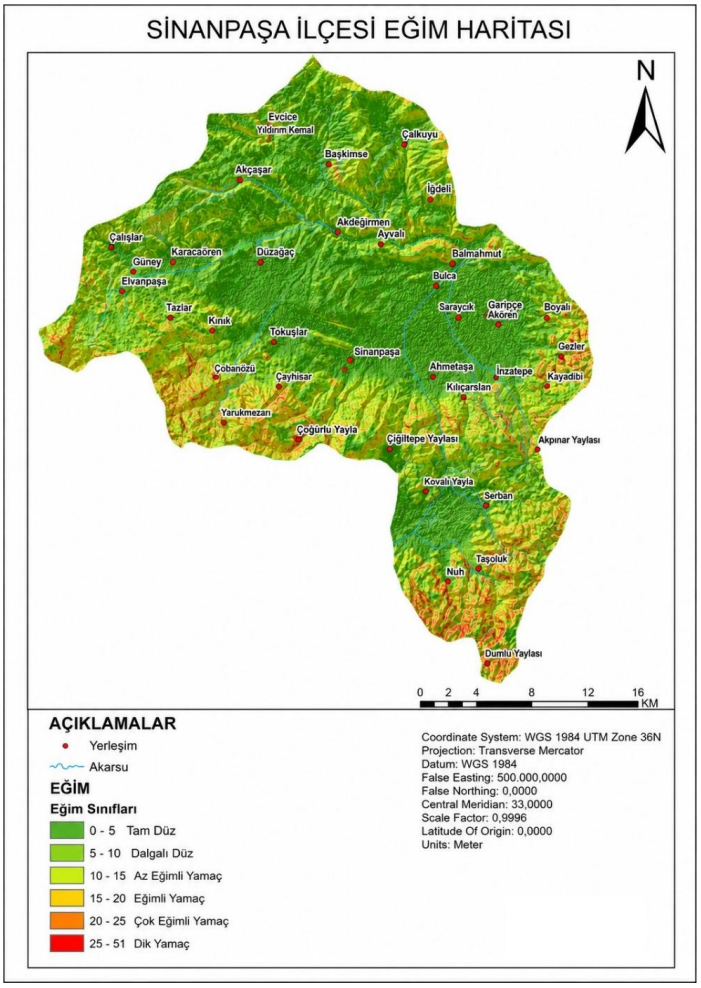
Görsel 2: Sinanpaşa İlçesi Topografya Haritası

Akarsu ağı topografik yapıyla uyumlu bir görünüm sergilemektedir. Çevredeki yüksek alanlardan doğan akarsular ova tabanına yönelmekte ve düşük yükseltili merkezi kesimlerde birleşmektedir. Yüksek ve eğimli alanlarda aşındırma süreçleri ön plandayken, eğimin azaldığı ova tabanlarında birikim için daha uygun koşullar oluşmaktadır. Bu nedenle çalışma alanında merkezi ova ve düşük rölyefli düzlükler, ova-yüksek alan geçişindeki etek ve yamaçlar ile yüksek-eğimli dağlık sahalar olmak üzere üç temel morfolojik kuşak ayırt edilebilir.

4.2. Eğim Özellikleri

Eğim haritası çalışma alanında düz ve düze yakın yüzeylerin geniş yer kapladığını göstermektedir (Görsel 3). %0–5 eğim grubundaki alanlar özellikle Büyük Sinanpaşa Ovası'nın orta ve doğu kesimlerinde, %5–10 eğimli yüzeyler ise ova tabanlarını çevreleyen geçiş sahalarında yaygınlaşmaktadır. Daha yüksek eğim değerleri batı, güneybatı, güney ve güneydoğudaki dağlık ve parçalanmış sahalarda belirginleşmektedir. Eğim, arazi kullanım biçimlerini etkileyen başlıca topografik unsurlardan biridir [5].

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Görsel 3: Sinanpaşa İlçesi Eğim Haritası

Sayısal verilere göre %0–5 eğim grubundaki alanlar 41.024,92 ha ile toplam alanın %46,16'sını, %5–10 eğim grubundaki alanlar 23.202,88 ha ile %26,10'unu oluşturmaktadır. Böylece ilçe alanının %72,26'sında eğim %10'un altında kalmaktadır. %25'in üzerindeki dik yamaçların payı ise yalnızca %1,59'dur (Çizelge 1).

Çizelge 1. Sinanpaşa İlçesinde Eğim Sınıflarının Alansal Dağılışı

Eğim sınıfı (%)	Morfografik tanım	Alan (ha)	Oran (%)
0–5	Tam düz	41.024,92	46,16
5–10	Dalgalı düz	23.202,88	26,10
10–15	Az eğimli yamaç	13.422,41	15,10
15–20	Eğimli yamaç	6.831,51	7,69
20–25	Çok eğimli yamaç	2.986,03	3,36
25+	Dik yamaç	1.417,00	1,59

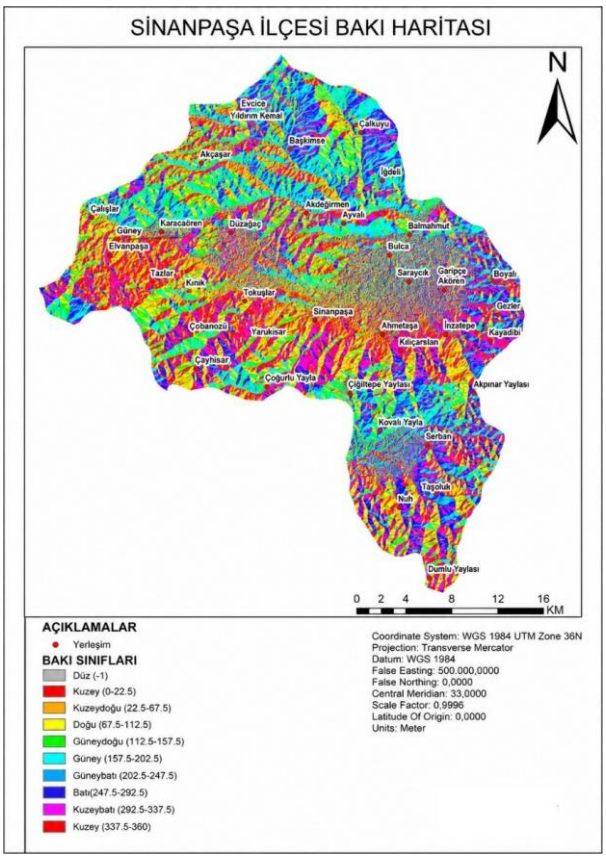
Düşük eğimli ova ve vadi tabanlarında yüzeysel akışın azalması ve mekanizasyonun kolaylaşması tarımsal kullanım açısından genel olarak avantaj sağlarken, eğimin arttığı

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

yamaçlarda yüzeysel akış ve erozyon riski artabilmektedir. Bununla birlikte düşük eğim tek başına yüksek arazi kabiliyeti anlamına gelmemekte; drenaj, toprak derinliği, taşlılık ve diğer toprak özellikleri bu avantajı sınırlandırabilmektedir.

4.3. Bakı Özellikleri

Bakı haritasında farklı yönlere bakan yamaçlar parçalı bir dağılış göstermekte, ilçe ölçeğinde tek bir yön belirgin hâkimiyet oluşturmamaktadır (Görsel 4). Geniş ova tabanlarında eğimin çok düşük olması nedeniyle bakının etkisi sınırlanırken, dağlık ve tepelik alanlarda vadiler ve sırtlarla parçalanan yüzeylerde farklı bakı yönleri kısa mesafelerde birbirini izlemektedir.

Görsel 4: Sinanpaşa İlçesi Bakı Haritası

Kuzeydoğuya bakan yüzeyler %14,30 ile en geniş paya sahip olmakla birlikte kuzeybatı (%13,04) ve doğu (%12,64) yönleri de yüksek oranlara sahiptir. Diğer yönlerin önemli bölümü yaklaşık %10–12 arasında değişmektedir. Bu dağılış, bakının arazi kabiliyeti üzerindeki olası etkisinin ilçe genelinde tek yönlü olmadığını göstermektedir (Çizelge 2).

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Çizelge 2. Sinanpaşa İlçesinde Bakı Sınıflarının Alansal Dağılışı

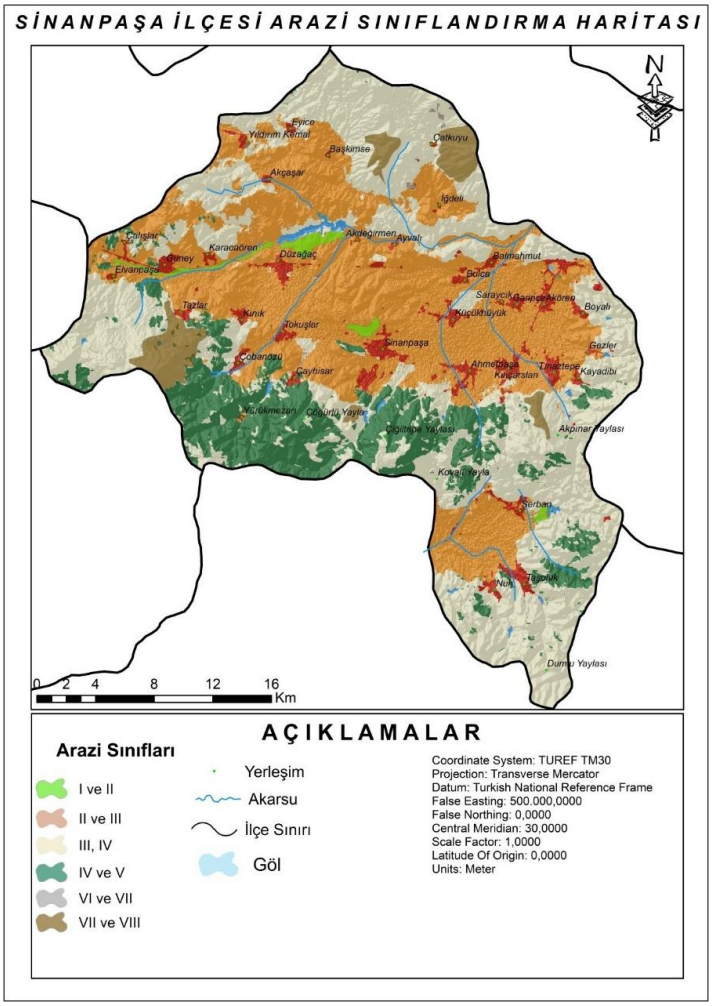
Bakı sınıfı	**Alan (ha)**	**Oran (%)**
Düz	6.356,09	7,15
Kuzey	7.657,69	8,61
Kuzeydoğu	12.713,54	14,30
Doğu	11.234,10	12,64
Güneydoğu	10.099,18	11,36
Güney	10.042,71	11,30
Güneybatı	8.870,18	9,98
Batı	10.333,35	11,62
Kuzeybatı	11.594,34	13,04

Bakı, özellikle eğimli yüzeylerde güneşlenme, sıcaklık, buharlaşma ve toprak nemi koşullarının farklılaşmasına katkıda bulunabilir. Ancak mevcut veriler, belirli bir bakı yönünün doğrudan daha yüksek ya da daha düşük arazi kabiliyeti oluşturduğunu gösterecek nicel bir çakıştırma içermemektedir. Bu nedenle bakı, Sinanpaşa'da eğime göre daha tamamlayıcı bir topografik değişken olarak değerlendirilmiştir.

4.4. Arazi Kabiliyet Sınıflarının Mekânsal Dağılışı

Sinanpaşa ilçesinde I'den VIII'e kadar bütün arazi kabiliyet sınıfları bulunmaktadır (Görsel 5). I. sınıf araziler %7,65, II. sınıf %26,50, III. sınıf %13,00 ve IV. sınıf %15,50 oranında yer kaplamaktadır. V. sınıfın payı %0,05, VI. sınıfın %6,84, VII. sınıfın %28,46 ve VIII. sınıfın %1,90'dır. Buna göre VII. sınıf araziler en geniş alanı kaplamakta, II. sınıf araziler ise hemen ardından gelmektedir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Görsel 5: Sinanpaşa İlçesi Arazi Kabiliyet Sınıfları Haritası

Yüksek ve orta kabiliyetli sınıflar özellikle merkezi ova tabanı ile düşük eğimli yüzeylerde yaygınlaşmaktadır. Buna karşılık VI–VIII. sınıflar ilçenin güneybatı, güney, güneydoğu ve kuzeydeki yüksek, eğimli ve parçalanmış sahalarında belirginleşmektedir. Bu dağılış, ova-yamaç-dağlık alan sistematiği ile arazi kabiliyeti arasında genel bir mekânsal uyum bulunduğunu göstermektedir. Ancak aynı eğim grubunda farklı kabiliyet sınıflarının bulunması, arazi kabiliyetinin yalnızca yükselti ve eğimle açıklanamayacağını ortaya koymaktadır.

4.5. Topografik Özellikler ile Arazi Kabiliyeti Arasındaki İlişki

Sinanpaşa ilçesinde arazi kabiliyet sınıflarının mekânsal dağılışı ile topografik özellikler birlikte değerlendirildiğinde, çalışma alanında belirgin bir ova–dağlık alan karşıtlığının bulunduğu görülmektedir. İlçenin merkezi kesiminde geniş yer kaplayan Büyük Sinanpaşa Ovası ve ona bağlı düşük rölyefli yüzeyler, düşük yükselti ve eğim değerleriyle karakterize olurken; çalışma alanının özellikle güneybatı, güney ve güneydoğu kesimlerinde yükselti ve eğim değerleri belirgin biçimde artmaktadır. Bu topografik farklılaşma, arazi kabiliyet sınıflarının dağılışına da büyük ölçüde yansımaktadır. Tarımsal kullanım açısından daha yüksek kabiliyete sahip I., II. ve III. sınıf araziler ağırlıklı olarak ova tabanları ve düşük eğimli yüzeylerde yayılış gösterirken, VI. ve özellikle VII. sınıf araziler yüksek, eğimli ve parçalanmış

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

sahalarda yoğunlaşmaktadır. Bu durum, Sinanpaşa ilçesinde arazi kabiliyetinin mekânsal farklılaşmasının açıklanmasında topografyanın önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Eğim, söz konusu ilişkinin en belirgin topografik değişkenlerinden biridir. Çalışma alanının %46,16'sının %0–5, %26,10'unun ise %5–10 eğim grubunda bulunması, ilçe yüzölçümünün yaklaşık %72'sinin %10'un altında eğime sahip olduğunu göstermektedir. Bu düşük eğimli alanların önemli ölçüde Büyük Sinanpaşa Ovası ve çevresindeki düzlüklerle örtüşmesi, tarımsal kullanıma daha elverişli arazi kabiliyet sınıflarının bu kesimlerde yoğunlaşmasını açıklayan temel unsurlardan biridir. Düşük eğim, yüzeysel akışın ve buna bağlı erozyon riskinin görece azalmasına, tarımsal mekanizasyonun kolaylaşmasına ve toprak örtüsünün korunmasına uygun koşullar oluşturabilmektedir. Buna karşılık ova tabanlarından çevredeki dağlık ve tepelik alanlara doğru eğimin artmasıyla birlikte yüzeysel akış ve erozyon potansiyeli yükselmekte, toprak derinliği ve tarımsal kullanım olanakları açısından sınırlayıcı koşullar ortaya çıkmaktadır. Bu alanlarda VI. ve VII. sınıf arazilerin yaygınlaşması, eğim ile arazi kabiliyeti arasındaki mekânsal ilişkinin çalışma alanındaki en belirgin göstergelerinden biridir.

Yükselti özellikleri de arazi kabiliyet sınıflarının dağılışında eğimle birlikte etkili olmaktadır. Çalışma alanında yükselti yaklaşık 972 m ile 2132 m arasında değişmektedir. Merkezi ve kuzeydoğu kesimlerdeki görece alçak ova yüzeylerinden çevredeki yüksek kütlelere doğru gidildikçe yalnızca yükselti değil, genel olarak eğim ve rölyef enerjisi de artmaktadır. Ahır Dağı, Kumalar Dağı ve bunlarla ilişkili yüksek ve parçalanmış yüzeylerde düşük kabiliyetli arazi sınıflarının yaygınlaşması bu durumu açık biçimde ortaya koymaktadır. Bununla birlikte yükseltinin arazi kabiliyeti üzerindeki etkisini tek başına değerlendirmek doğru değildir. Çalışma alanında yükseltinin arttığı kesimlerin aynı zamanda daha eğimli ve parçalanmış olması nedeniyle, yükselti ile arazi kabiliyeti arasındaki ilişkinin büyük ölçüde eğim, erozyon ve toprak özellikleriyle birlikte ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Hidrografik yapı da topografya ile arazi kabiliyeti arasındaki ilişkinin açıklanmasında dikkate alınması gereken bir diğer unsurdur. Çevredeki yüksek alanlardan doğarak ova tabanına yönelen akarsular, aşındırma ve biriktirme süreçleri yoluyla çalışma alanının morfolojik gelişiminde etkili olmuştur. Akarsu vadileri boyunca ve özellikle eğimin azaldığı ova kesimlerinde gelişen alüvyal düzlükler, genel olarak yüksek arazi kabiliyetine sahip sınıflarla uyumlu bir dağılış göstermektedir. Bu alanlarda düşük eğim ile flüvyal birikim koşullarının birlikte bulunması, tarımsal kullanım açısından görece elverişli ortamların gelişmesine katkı sağlamaktadır. Buna karşılık akarsuların yüksek ve eğimli alanlardan geçtiği kesimlerde vadi yamaçlarının daha fazla parçalanmış olması ve eğim değerlerinin yükselmesi arazi kabiliyetini sınırlandıran koşulların belirginleşmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla hidrografya ile arazi kabiliyeti arasındaki ilişki, akarsuların varlığından çok akarsu süreçlerinin oluşturduğu vadi tabanları, alüvyal düzlükler ve parçalanmış yamaçların topografik özellikleri üzerinden değerlendirilmelidir.

Bakı özellikleri ise yükselti ve özellikle eğime göre daha dolaylı bir ilişki göstermektedir. İlçe genelinde tek bir bakı yönünün belirgin biçimde hâkim olmaması ve farklı yönlere bakan yamaçların parçalı bir dağılış göstermesi, bakının arazi kabiliyeti üzerindeki etkisinin çalışma alanının tamamında aynı düzeyde olmadığını ortaya koymaktadır. Geniş ve düşük eğimli ova tabanlarında belirgin bir yamaç yöneliminin bulunmaması nedeniyle bakının etkisi sınırlı kalırken, eğimin arttığı dağlık ve tepelik alanlarda farklı bakı koşulları güneşlenme, sıcaklık,

buharlaşma ve toprak nemi gibi çevresel özelliklerin yerel ölçekte farklılaşmasına katkıda bulunabilmektedir. Bununla birlikte mevcut veriler, belirli bir bakı yönü ile belirli arazi kabiliyet sınıfları arasında doğrudan bir nedensellik kurulmasına olanak vermemektedir. Bu nedenle bakının Sinanpaşa'da arazi kabiliyetini tek başına belirleyen bir değişkenden çok, özellikle eğimli sahalarda diğer doğal ortam koşullarını farklılaştırabilen tamamlayıcı bir topografik faktör olduğu söylenebilir.

Bütün bu özellikler birlikte ele alındığında, Sinanpaşa ilçesinde arazi kabiliyet sınıflarının dağılışının topografik yapı ile önemli ölçüde örtüştüğü anlaşılmaktadır. Merkezi ova tabanlarında düşük yükselti, düşük eğim ve flüvyal birikim koşullarının bir araya gelmesi, tarımsal kullanım açısından daha yüksek kabiliyete sahip arazilerin yaygınlaşmasına uygun bir ortam oluştururken; ova çevresindeki yüksek, eğimli ve parçalanmış sahalarda arazi kullanımını sınırlandıran koşullar belirginleşmektedir. Bununla birlikte bu ilişki, topografyanın arazi kabiliyetini tek başına belirlediği biçiminde yorumlanmamalıdır. Litolojik özellikler, toprak derinliği ve yapısı, drenaj koşulları, erozyon durumu ve iklim özellikleri de arazi kabiliyeti üzerinde etkili olan temel doğal çevre bileşenleridir. Nitekim düşük eğimli bazı alanlarda drenaj veya su birikmesi gibi sorunların bulunabilmesi, düşük eğimin her durumda yüksek arazi kabiliyeti anlamına gelmediğini göstermektedir. Bu nedenle Sinanpaşa'da gözlenen mekânsal örüntü, topografik özellikler ile diğer doğal ortam bileşenlerinin karşılıklı etkileşiminin sonucu olarak değerlendirilmelidir.

5. TARTIŞMA

Sinanpaşa'da belirlenen eğim-arazi kabiliyeti ilişkisi klasik arazi kabiliyet yaklaşımıyla uyumludur. Bu yaklaşımda eğim ve erozyon tehlikesi, toprak derinliği, drenaj ve fazla su gibi özellikler arazi kullanımını sınırlandıran temel faktörler arasında değerlendirilmektedir [1]. Türkiye için geliştirilen yaklaşımlarda da topografyanın yanında jeomorfolojik birimler, iklim, ana materyal ve toprak özelliklerinin birlikte dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır [6]. CBS tabanlı farklı çalışmalar da arazi kabiliyetinin değerlendirilmesinde çok değişkenli yaklaşımın önemini göstermektedir. Iğdır'da yükselti, eğim, bakı, drenaj, toprak ve erozyon özellikleri birlikte değerlendirilmiş [7]; Artvin'de topografik özellikler ile büyük toprak grupları ve arazi kabiliyet sınıfları aynı mekânsal çerçevede ele alınmıştır [8]. Tarımsal uygunluk çalışmalarında da arazi kabiliyeti, toprak derinliği ve erozyonun yanı sıra yükselti, eğim, bakı ve iklim kriterlerinin birlikte kullanıldığı görülmektedir [9].

Bu çerçevede Sinanpaşa sonuçları, topografyanın önemli fakat tek başına belirleyici olmayan bir doğal ortam bileşeni olduğunu göstermektedir. Özellikle eğim güçlü bir mekânsal ilişki ortaya koyarken, bakının etkisi daha sınırlı görünmektedir. İlçede VII. sınıf arazilerin %28,46 ile en geniş, II. sınıf arazilerin %26,50 ile ikinci geniş sınıf olması; yüksek ve düşük kullanım potansiyeline sahip alanların kısa mesafelerde bir arada bulunabildiğini ve ova-dağlık alan karşıtlığının arazi kabiliyetine yansıdığını ortaya koymaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sinanpaşa ilçesinde topografik özellikler ile arazi kabiliyet sınıflarının dağılışı arasında belirgin bir mekânsal ilişki bulunmaktadır. İlçede yükselti yaklaşık 972–2132 m arasında

değişmekte; geniş ova ve düşük rölyefli yüzeyler çevredeki dağlık ve tepelik alanlardan belirgin biçimde ayrılmaktadır. Alanın %72,26'sında eğimin %10'un altında olması, merkezi ova sisteminin topografik karakterini açık biçimde yansıtmaktadır.

Arazi kabiliyeti sınıfları eğimle karşılaştırıldığında, düşük eğimli merkezi kesimlerde I–IV. sınıfların, yüksek ve eğimli alanlarda ise VI–VIII. sınıfların yaygınlaştığı görülmektedir. İncelenen değişkenler içinde eğim en belirgin mekânsal ilişkiyi göstermektedir. Buna karşılık bakı yönleri görece dengeli ve parçalı bir dağılışa sahip olduğundan, bakının arazi kabiliyeti üzerindeki etkisi eğime kıyasla daha sınırlı ve tamamlayıcıdır.

Bununla birlikte düşük eğim tek başına yüksek arazi kabiliyeti anlamına gelmemektedir. Ova tabanında benzer eğim koşullarına sahip yüzeylerin farklı arazi kabiliyeti sınıflarında bulunması; toprak derinliği, drenaj, taşlılık, erozyon, litoloji ve diğer doğal ortam özelliklerinin de dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Hidrografik özellikler ise özellikle vadi tabanları ve alüvyal düzlüklerin gelişimi üzerinden topografya-arazi kabiliyeti ilişkisini tamamlamaktadır.

Arazi kullanım kararlarında I–III. sınıf arazilerin tarımsal potansiyelinin korunması; eğimin arttığı ve VI–VIII. sınıfların yaygınlaştığı sahalarda erozyon riski, bitki örtüsü sürekliliği ve toprak koruma ilkelerinin gözetilmesi önem taşımaktadır. Ova tabanlarında kullanım kararları yalnızca düşük eğim ölçütüne dayandırılmamalı, toprak ve drenaj koşulları ayrıntılı olarak değerlendirilmelidir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda topografik değişkenler ile arazi kabiliyet sınıflarının CBS ortamında nicel olarak çakıştırılması, sınıflar arasındaki ilişkilerin istatistiksel olarak ortaya konulmasına olanak sağlayacaktır.

Teşekkür: Bu çalışmada kullanılan haritalara katkısı nedeniyle Ahmet YAĞICI'ya teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

[1] Klingebiel, A. A. and Montgomery, P. H., Land-capability classification, Agriculture Handbook No. 210, U.S. Department of Agriculture, Soil Conservation Service, Washington, DC, 1961.

[2] Atalay, İ. ve Gökçe Gündüzoğlu, H. A., Türkiye'nin ekolojik koşullarına göre arazi kabiliyet sınıflandırılması, Meta Basım Matbaacılık, 2015.

[3] Aksever, F., Yığ, H. ve Bilgiç, S., Büyük Sincanlı (Sinanpaşa) Ovası (Afyonkarahisar) su kaynaklarının hidrojeokimyasal değerlendirilmesi, Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 6(2), 239–249, 2018.

[4] Ardos, M., Afyonkarahisar Bölgesinin Jeomorfolojisi, İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 2418, İstanbul, 1978.

[5] Tunçdilek, N., Türkiye'de Relief Şekilleri ve Arazi Kullanımı, İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 3279, Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayınları No. 3, İstanbul, 1985.

[6] Atalay, İ. and Gökçe Gündüzoğlu, H. A., A new approach to the land capability classification: Case study of Turkey, Procedia Environmental Sciences, 32, 264–274, 2016.

[7] Karaoğlu, M. and Erdel, E., A study of soil and land features with Geographic Information Systems (GIS) analysis: Iğdır, Türkiye, Turkish Journal of Agricultural Research, 9(2), 198–208, 2022.

[8] Yavuz Özalp, A., Akıncı, H. ve Temuçin, S., Artvin ili arazisinin topografik ve bazı fiziksel özelliklerinin tespiti ve bu özelliklerin arazi örtüsü ile ilişkisinin incelenmesi, Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 14(2), 292–309, 2013.

[9] Akyüz, G., Yalpır, Ş. and Ertunç, E., Determining the suitability of lands for agricultural use with the Best-Worst Method, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, 23(4), 1045–1055, 2023. https://doi.org/10.35414/akufemubid.1229833

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

EŞME'DE (UŞAK) ARAZİ KULLANIMININ ZAMANA BAĞLI DEĞİŞİMİ

Dr. Öğr. Üyesi, Sevgi DÖNMEZ
Uşak Üniversitesi, sevgi.donmez@usak.edu.tr – 0000-0001-8515-0398

ÖZET

Arazi kullanımında zaman içerisinde meydana gelen değişimler, doğal ortam koşulları ile insan faaliyetleri arasındaki etkileşimin değerlendirilmesinde önemli göstergelerden biridir. Bu çalışmada, Uşak ili Eşme ilçesinde 2004–2024 yılları arasında arazi kullanımında meydana gelen değişimlerin belirlenmesi ve bu değişimlerin sahanın fiziki coğrafya özellikleri çerçevesinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın temel veri kaynaklarını farklı dönemlere ait arazi kullanım haritaları ile sahanın yükselti ve hidrografik özelliklerini gösteren fiziki harita oluşturmaktadır. Arazi kullanımındaki değişimler, söz konusu haritaların karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi yoluyla incelenmiştir. Elde edilen bulgular, yirmi yıllık süreçte Eşme'nin arazi kullanım yapısında dikkate değer değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir. Tarım alanlarının zaman içerisinde daha parçalı bir görünüm kazandığı, buna karşılık çayır-mera alanlarının genişlediği belirlenmiştir. Güncel arazi kullanımında kuru tarım alanları tarımsal kullanım içerisinde geniş yer tutarken, sulu tarım alanlarının daha sınırlı kaldığı görülmektedir. Orman alanları ise her iki dönemde de ağırlıklı olarak yüksek ve engebeli kesimlerde yoğunlaşmaktadır. Arazi kullanım sınıflarının dağılışı ile yükselti, rölyef ve hidrografik koşullar arasındaki ilişkiler, sahanın fiziki coğrafya özelliklerinin arazi kullanım biçimleri üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak Eşme'de arazi kullanımının incelenen dönemde belirgin biçimde değiştiği ve bu değişimin doğal ortam özellikleriyle birlikte değerlendirilmesinin arazi kullanımındaki güncel eğilimlerin anlaşılması açısından önem taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eşme, arazi kullanımı, zamansal değişim

TEMPORAL CHANGE OF LAND USE IN EŞME (UŞAK)

ABSTRACT

Changes in land use over time constitute an important indicator for evaluating the interaction between natural environmental conditions and human activities. This study aims to identify the changes in land use in Eşme district of Uşak Province between 2004 and 2024 and to evaluate these changes within the framework of the physical geographical characteristics of the area. The primary data sources of the study consist of land-use maps from different periods and a physical map illustrating the elevation and hydrographic characteristics of the study area. Changes in land use were examined through a comparative evaluation of these maps. The findings indicate that notable changes occurred in the land-use structure of Eşme over the twenty-year period. Agricultural areas became more fragmented over time, whereas grassland

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

and pasture areas expanded. In the current land-use pattern, dry farming areas occupy a substantial proportion of agricultural land, while irrigated agricultural areas remain relatively limited. Forest areas, in both periods, are predominantly concentrated in higher and more rugged terrain. The relationships between the distribution of land-use classes and elevation, relief, and hydrographic conditions demonstrate the influence of the physical geographical characteristics of the area on land-use patterns. In conclusion, land use in Eşme changed markedly during the study period, and evaluating these changes together with natural environmental characteristics is important for understanding current trends in land use.
Keywords: Eşme, land use, temporal change

1. GİRİŞ

Arazi kullanımı, doğal ortamın sahip olduğu potansiyel ve sınırlılıklar ile insan faaliyetleri arasındaki etkileşim sonucunda şekillenen dinamik bir yapıya sahiptir. İklim, topografya, jeolojik ve jeomorfolojik özellikler, toprak, hidrografya ve bitki örtüsü gibi fiziki coğrafya unsurları; tarım, orman, çayır-mera ve yerleşme alanlarının dağılışını ve kullanım biçimlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Bununla birlikte, insanın doğal ortamdan yararlanma biçiminde zaman içerisinde meydana gelen değişimler de mevcut arazi kullanım düzeninin yeniden şekillenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle arazi kullanımında gerçekleşen değişimlerin belirlenmesi, doğal ortam-insan etkileşiminin anlaşılması ve arazi kaynaklarının sürdürülebilir biçimde değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Arazi kullanımı ve arazi örtüsünde meydana gelen değişimler; kullanım sınıflarının genişlemesi, daralması, parçalanması veya bir kullanım biçiminin diğerine dönüşmesi şeklinde gerçekleşebilmektedir. Bu değişimlerin farklı dönemler itibarıyla belirlenmesi, araziden yararlanma biçimlerinin hangi yönde geliştiğinin ortaya konulmasına olanak sağlamaktadır. Uzaktan algılama verileri, farklı tarihlere ait arazi örtüsü ve arazi kullanım özelliklerinin belirlenmesi ve karşılaştırılmasında önemli bir veri kaynağıdır. Bu verilerin Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ile birlikte değerlendirilmesi ise arazi kullanımındaki zamansal ve mekânsal değişimin analiz edilmesine olanak sağlamaktadır. Nitekim uzaktan algılama ve CBS tekniklerinin arazi kullanımı/arazi örtüsü değişimlerinin belirlenmesi ve izlenmesinde etkin biçimde kullanılabildiği farklı çalışmalarla ortaya konulmuştur [1, 2].

Türkiye'de de farklı dönemlere ait uydu görüntülerinden yararlanılarak arazi kullanımındaki değişimlerin belirlenmesine yönelik çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. Yakın tarihli bir çalışmada Önkol ve Menteşe [3], Pamukova'da 1984 ve 2022 yıllarına ait Landsat uydu görüntülerinden yararlanarak arazi kullanımındaki değişimi niceliksel ve mekânsal olarak değerlendirmiştir. Bu çalışmalar, farklı dönemlere ait mekânsal verilerin karşılaştırılmasının arazi kullanımındaki değişimin yönünün ve boyutunun belirlenmesindeki önemini göstermektedir.

Arazi kullanımındaki zamansal değişimin fiziki coğrafya koşullarıyla birlikte değerlendirilmesi ise yalnızca hangi kullanım sınıflarının değiştiğinin değil, arazi kullanım biçimlerinin neden belirli alanlarda yoğunlaştığının anlaşılması açısından da önemlidir. Tatar [4], Çivril Ovası ve yakın çevresinde arazi kullanımını ele aldığı doktora tezinde 1987, 1995 ve 2013 yıllarına ait Landsat uydu görüntülerinden yararlanarak kontrollü sınıflandırma

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

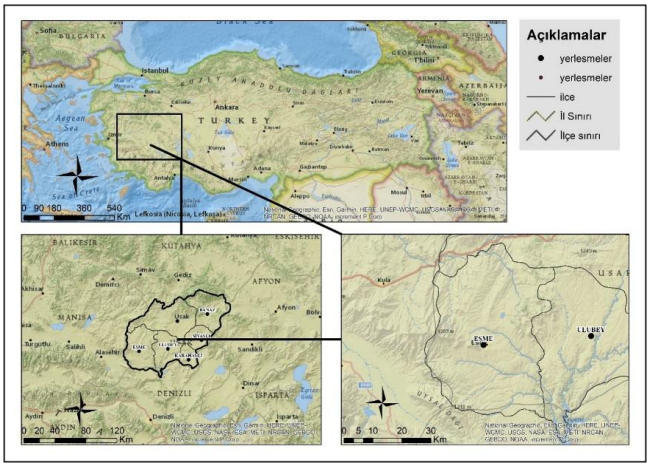
yöntemiyle farklı dönemlere ait arazi kullanım haritaları oluşturmuştur. Çalışmada sulu ve kuru tarım alanları, mera, orman ve su yüzeylerinde meydana gelen değişimler belirlenmiş ve arazi kullanımındaki dönüşüm doğal ortam özellikleriyle birlikte değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, sulu tarım alanlarının genişlediğini, kuru tarım ve mera alanlarının daraldığını, orman alanlarında ise önemli bir değişimin gerçekleşmediğini göstermiştir [4]. Bu yaklaşım, arazi kullanımındaki zamansal değişimin sahanın fiziki coğrafya özelliklerinden bağımsız değerlendirilmemesi gerektiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Eşme ilçesi de arazi kullanım biçimleri ile doğal ortam özellikleri arasındaki ilişkinin belirgin olarak izlenebildiği sahalardan biridir. İlçede yükselti ve rölyef koşullarının kısa mesafelerde farklılaşması, yüzeysel su kaynaklarının dağılışı ve iklim özellikleri araziden yararlanma biçimleri üzerinde etkili olmaktadır. Tarım alanlarının yanı sıra çayır-mera ve orman alanlarının geniş yer tuttuğu ilçede, bu kullanım biçimlerinin dağılışı topografik ve hidrografik koşullara bağlı olarak farklılık göstermektedir. Özellikle tarımsal kullanımın niteliği ile orman ve çayır-mera alanlarının dağılışı, arazi kullanımının fiziki coğrafya özellikleriyle birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Farklı dönemlere ait arazi kullanım verilerinin karşılaştırılması, Eşme'de mevcut arazi kullanım yapısının yanı sıra zaman içerisinde meydana gelen değişimlerin de ortaya konulmasına imkân vermektedir. Bu çalışmanın amacı, Eşme ilçesinde 2004–2024 yılları arasında arazi kullanımında meydana gelen değişimleri belirlemek ve söz konusu değişimleri sahanın fiziki coğrafya özellikleri çerçevesinde değerlendirmektir. Bu kapsamda farklı dönemlere ait arazi kullanım haritaları karşılaştırılarak başta tarım, çayır-mera, orman ve yerleşme alanları olmak üzere temel arazi kullanım sınıflarındaki değişimler incelenmiş; elde edilen bulgular özellikle topografik ve hidrografik özelliklerle birlikte değerlendirilmiştir.

2. ARAŞTIRMA ALANININ COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

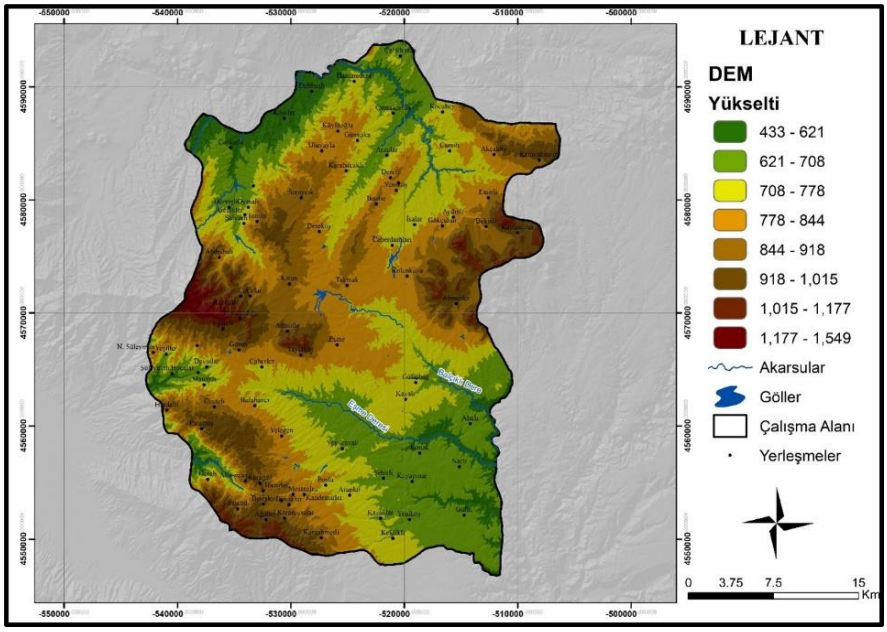
Araştırma alanını oluşturan Eşme ilçesi, Uşak ilinin batı kesiminde yer almaktadır (Görsel 1). İlçe, Uşak ile Manisa ve Denizli illeri arasında yer alan konumuyla İç Batı Anadolu'nun karakteristik fiziki coğrafya özelliklerini yansıtmaktadır. Eşme ilçe merkezi ve kırsal yerleşmelerin geniş bir alana dağılması, tarım, çayır-mera ve orman alanlarının farklı fiziki ortam koşullarında gelişmesine olanak vermiştir.

Görsel 1. Eşme ilçesinin lokasyon haritası

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Eşme'de arazi kullanımının dağılışını etkileyen başlıca fiziki unsurlardan biri topografik özelliklerdir. Çalışmada kullanılan sayısal yükselti modeline göre ilçede yükselti 433–1549 m arasında değişmektedir (Görsel 2). Yükselti basamaklarının dağılışı incelendiğinde, ilçenin tekdüze bir topografik yapıya sahip olmadığı; plato yüzeyleri, akarsular tarafından yarılmış alanlar ve yer yer belirginleşen yüksek kesimlerin bir arada bulunduğu görülmektedir. Yüksek ve daha engebeli sahalar özellikle batı-güneybatı kesimleri ile doğudaki bazı alanlarda belirginleşirken, daha alçak sahalar ve vadi tabanları farklı kesimlerde uzanmaktadır. Eşme ve çevresinde plato karakterinin yaygın olduğu, bu yüzeylerin akarsu vadileri tarafından parçalandığı daha önceki coğrafi çalışmalarda da belirtilmiştir [5, 6].

Görsel 2. Eşme ilçesinin fiziki haritası

Sahanın jeolojik özellikleri topografik çeşitliliğin oluşmasında etkili olan unsurlardan biridir. Eşme ve çevresinde Menderes Masifi'ne ait metamorfik kayaçlarla Neojen yaşlı tortul ve volkanik birimler geniş yer tutmaktadır [7]. Bununla birlikte bu çalışmanın temel amacı jeolojik ve jeomorfolojik gelişimi ayrıntılı olarak ortaya koymak olmadığından, jeolojik özellikler arazi kullanımının gerçekleştiği fiziki ortamın genel çerçevesini açıklayacak ölçüde ele alınmıştır.

İklim bakımından Eşme, Akdeniz iklimi ile İç Batı Anadolu'nun karasal iklim özellikleri arasında geçiş özelliği gösteren bir sahada yer almaktadır. Kıyıdan iç kesimlere doğru artan karasallık ile yükselti ve rölyef koşulları, sıcaklık ve yağış özelliklerinin şekillenmesinde etkili olmaktadır. Yağışların önemli bölümünün yılın serin döneminde gerçekleşmesi, yaz aylarında ise yağışların azalması tarımsal faaliyetler açısından su ihtiyacını artırmaktadır. Bu durum özellikle sulama olanaklarının sınırlı olduğu kesimlerde tarımsal üretimin doğal yağış koşullarına bağımlılığını artırmaktadır. Dolayısıyla Eşme'de tarımsal arazi kullanımının niteliği değerlendirilirken iklim koşullarının yanı sıra mevcut su kaynakları ve sulama olanaklarının da dikkate alınması gerekmektedir.

Hidrografik özellikler, özellikle tarımsal arazi kullanımının mekânsal farklılaşması bakımından önem taşımaktadır. Çalışmada kullanılan fiziki haritada akarsu ağının ilçenin farklı

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

kesimlerinde geliştiği, buna karşılık geniş ve sürekli su yüzeylerinin sınırlı olduğu görülmektedir. Akarsuların büyük ölçüde yağışlarla beslenmesi ve akımlarının mevsimsel değişkenlik göstermesi, sulama açısından yüzey sularından yararlanma olanaklarını sınırlandırmaktadır. Eşme ve çevresinde yüzeysel su kaynakları sınırlı olup akarsular büyük ölçüde mevsimsel karakter göstermektedir [6].

Eşme'nin topografik, iklimsel ve hidrografik özellikleri birlikte değerlendirildiğinde, arazi kullanımının ilçe genelinde homojen bir dağılış göstermediği görülmektedir. Daha az eğimli ve tarımsal kullanıma elverişli alanlarda tarım alanları belirginleşirken, yüksek ve engebeli kesimlerde orman ve çayır-mera alanlarının ağırlık kazandığı dikkat çekmektedir. Güncel arazi kullanımında kuru tarım alanlarının geniş bir yayılış göstermesine karşılık sulu tarım alanlarının daha sınırlı ve parçalı olması da iklim ve hidrografik koşullarla uyumlu bir mekânsal örüntü ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bu çalışmada söz konusu ilişkiler bir nedensellik analizi olarak değil, fiziki coğrafya özellikleri ile arazi kullanım sınıflarının mekânsal dağılışları arasındaki ilişki kapsamında değerlendirilmiştir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada Eşme ilçesinde arazi kullanımının 2004–2024 yılları arasındaki değişimini belirlemek amacıyla uzaktan algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) tekniklerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın temel materyalini 2004 dönemi için 21 Temmuz 2004 tarihli Landsat 5 uydu görüntüsü ile 2024 dönemi için 12 Haziran 2024 tarihli uydu görüntüsü ve bu veriler kullanılarak oluşturulan arazi kullanım haritaları oluşturmaktadır. Arazi kullanımındaki değişimin fiziki çevre özellikleriyle birlikte değerlendirilebilmesi amacıyla ilçe sınırı, sayısal yükselti modeli ve hidrografya verilerinden de yararlanılmıştır. Verilerin düzenlenmesi, haritalanması ve mekânsal karşılaştırılması CBS ortamında gerçekleştirilmiştir.

Arazi kullanım haritalarının oluşturulmasında uydu görüntüleri görsel ve spektral özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmiş ve arazi kullanım sınıfları belirlenmiştir. Dönemler arasında karşılaştırılabilirliğin sağlanması amacıyla her iki yıl için ortak bir sınıflandırma sistemi esas alınmıştır. Buna göre arazi kullanımı orman, çayır-mera, kuru tarım, sulu tarım, yerleşme ve su yüzeyi olmak üzere altı temel sınıf altında değerlendirilmiştir.

Tarım alanlarının kuru ve sulu tarım olarak ayrılmasında bitki örtüsünün gelişim durumu, yüzey nemliliği ve uydu görüntülerindeki spektral farklılıklar birlikte değerlendirilmiştir. Görüntülerin farklı bant kombinasyonları ile arazi yüzeylerinin ton, doku ve mekânsal örüntü özellikleri karşılaştırmalı olarak incelenmiş; tarım alanlarının sulama koşullarına bağlı olarak gösterdiği farklılıklardan yararlanılarak kuru ve sulu tarım alanları ayrılmıştır.

2004 ve 2024 yıllarına ait arazi kullanım haritaları karşılaştırılarak arazi kullanım sınıflarının mekânsal dağılışında meydana gelen değişimler belirlenmiştir. Değişimin yalnızca zamansal boyutuyla değil, coğrafi özellikleriyle de değerlendirilebilmesi amacıyla arazi kullanım desenleri yükselti, topografik özellikler ve hidrografya ile birlikte incelenmiştir. Bu kapsamda tarım, çayır-mera, orman ve yerleşim alanlarının fiziki çevre koşullarıyla gösterdiği mekânsal ilişkiler değerlendirilmiştir. 2004 yılına ait kuru ve sulu tarım alanları alansal hesaplamalara dayalı olarak belirlenirken, diğer arazi kullanım sınıfları ile 2024 yılına ait oranlar haritaların mekânsal dağılış özellikleri esas alınarak yaklaşık değer aralıkları şeklinde değerlendirilmiştir; bu değerler kesin alan istatistikleri olarak kullanılmamıştır.

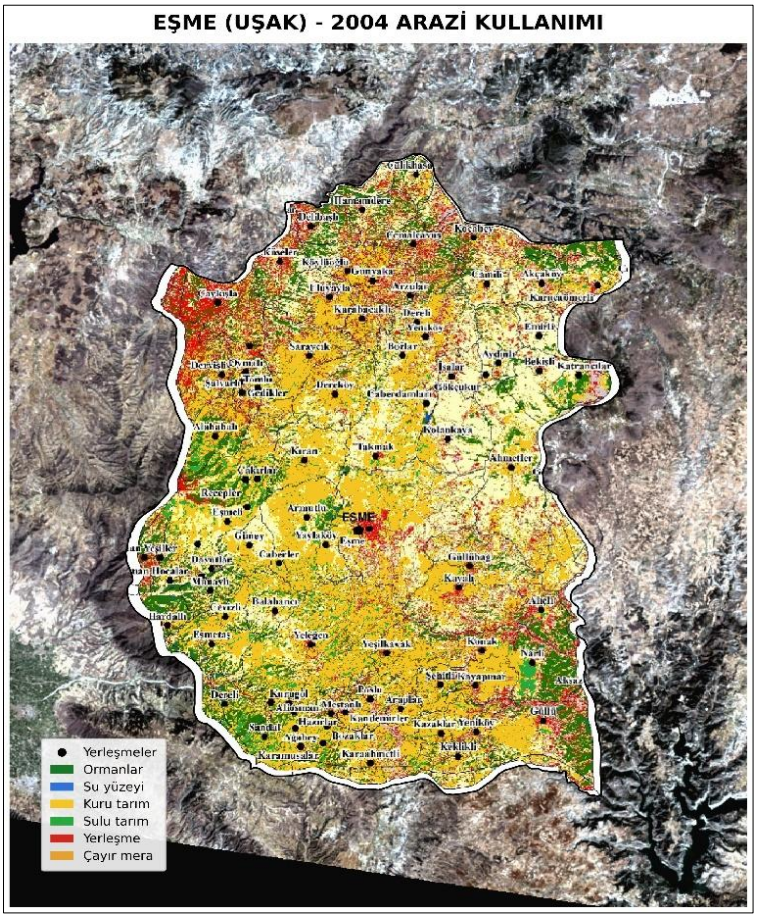
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

4. BULGULAR

4.1. 2004 Yılı Arazi Kullanım Özellikleri

2004 yılı arazi kullanım haritası, Eşme ilçesinde kırsal karakterin belirgin olduğu; kuru tarım, çayır-mera ve orman alanlarının arazi kullanım deseninde öne çıktığı heterojen bir yapı göstermektedir (Görsel 3). Tarım ve çayır-mera alanlarının yer yer iç içe geçmesi, bitkisel üretim ile hayvancılığa dayalı kullanım biçimlerinin birlikte önem taşıdığını göstermektedir.

Tarım alanları içerisinde kuru tarım belirgin biçimde baskındır. Kuru tarım alanları ilçe genelinde geniş fakat parçalı bir yayılış gösterirken, sulu tarım belirli kesimlerde daha sınırlı olarak görülmektedir. Tarım alanlarının yalnızca düşük yükseltilerde değil, eğim koşullarının elverişli olduğu plato yüzeylerinde de yayılması; yükseltinin tek başına değil, eğim, yüzey şekilleri ve suya erişimle birlikte etkili olduğunu göstermektedir.

Görsel 3. Eşme (Uşak) 2004 Yılı Arazi Kullanım Haritası

Çayır-mera alanları tarım alanlarının çevresinde ve tarımsal kullanımın sürekliliğinin azaldığı kesimlerde geniş yer kaplamaktadır. Orman alanları ise daha çok yükseltinin ve topografik engebenin arttığı sahalarda yoğunlaşmaktadır. Yerleşim alanları başta Eşme ilçe merkezi olmak üzere sınırlı bir yayılış gösterirken, su yüzeyleri küçük ve parçalıdır.

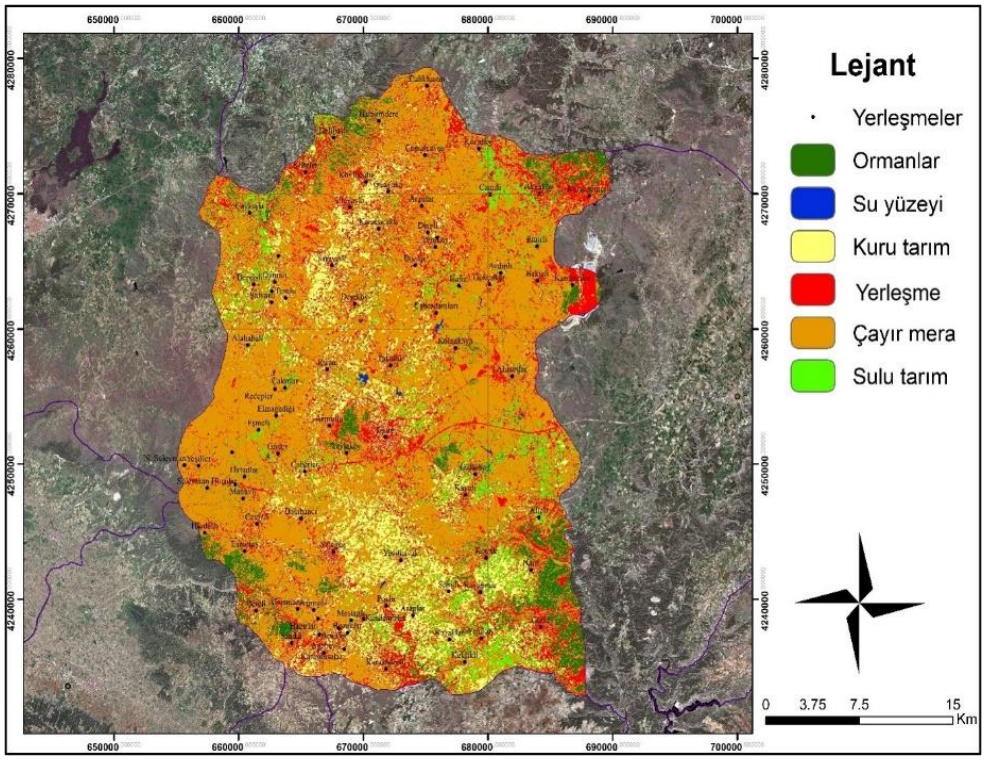
2004 yılı için yapılan yaklaşık alansal değerlendirmede toplam tarım alanı 24.610 ha olup ilçe yüzölçümünün yaklaşık %21,3'üne karşılık gelmektedir. Tarım alanlarının yaklaşık %90,3'ü kuru, yaklaşık %9,7'si sulu tarımdır; ilçe toplam alanı içinde bu oranlar sırasıyla yaklaşık

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

%19,2 ve %2,1'dir. Bu değerler, dönem başında tarımsal kullanımın belirgin biçimde kuru tarım ağırlıklı olduğunu ortaya koymaktadır.

4.2. 2024 Yılı Arazi Kullanım Özellikleri

2024 yılı arazi kullanım haritasında tarım, çayır-mera ve orman alanları temel kullanım biçimleri olmayı sürdürmekte; ancak sınıflar ilçe içerisinde oldukça parçalı ve karmaşık bir dağılış göstermektedir (Görsel 4). Kuru tarım geniş bir yayılışa sahipken sulu tarım daha sınırlı ve kümelenmiş alanlardan oluşmaktadır. Tarımsal kullanım, vadi tabanlarının yanı sıra eğimin elverişli olduğu plato yüzeylerinde de görülmektedir.

Görsel 4. Eşme (Uşak) 2024 Yılı Arazi Kullanım Haritası

Çayır-mera alanları 2024 yılı haritasında en geniş yayılışa sahip sınıf olarak belirginleşmektedir. Orman alanları daha çok yükseltinin ve engebenin arttığı kesimlerde yoğunlaşırken, tarım ve çayır-mera alanları nispeten az eğimli yüzeylerde ağırlık kazanmaktadır. Bu dağılış, topografyanın arazi kullanımının mekânsal organizasyonunda önemli bir çerçeve oluşturduğunu göstermektedir.

Yerleşim alanları özellikle Eşme ilçe merkezi ve yakın çevresinde belirginleşmekte, kırsal yerleşmeler ise ilçe genelinde dağınık olarak bulunmaktadır. Su yüzeyleri toplam arazi kullanımı içinde sınırlı bir paya sahiptir. Sulu tarımın dağılışında yüzey sularının yanı sıra göletler, yeraltı suyu ve sulama altyapısının da etkili olabileceği dikkate alınmalıdır. Genel olarak 2024 yılı arazi kullanım deseni, kuru tarım ve çayır-mera alanlarının geniş fakat parçalı dağılışı, sulu tarımın daha sınırlı alanlarda yoğunlaşması, ormanların yüksek ve engebeli kesimlerde belirginleşmesi ve yerleşim kullanımının özellikle ilçe merkezi çevresinde öne çıkmasıyla karakterize edilmektedir.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

4.3. 2004–2024 Döneminde Arazi Kullanımındaki Değişim

2004 ve 2024 yıllarına ait arazi kullanım haritalarının karşılaştırılması, Eşme ilçesinde yirmi yıllık süreçte arazi kullanımının temel kırsal karakterini korumakla birlikte, kullanım sınıflarının kapladığı alanlar ve mekânsal dağılışlarında belirgin farklılaşmalar meydana geldiğini göstermektedir. Her iki dönemde de tarım, çayır-mera ve orman alanları ilçenin başlıca arazi kullanım biçimlerini oluştururken, 2024 yılında özellikle çayır-mera alanlarının belirginleşmesi ve tarımsal alanların daha parçalı bir yapı kazanması dikkat çekmektedir.

4.3.1. Tarım Alanlarındaki Değişim

Tarım alanları her iki dönemde de Eşme'nin önemli arazi kullanım bileşenlerinden biridir. 2004 yılı için yapılan değerlendirmede toplam tarım alanının yaklaşık 24.610 ha olduğu ve bunun ilçe yüzölçümünün yaklaşık %21,3'üne karşılık geldiği belirlenmiştir. Tarım alanlarının kendi içerisindeki dağılımında ise kuru tarımın yaklaşık %90,3, sulu tarımın yaklaşık %9,7 oranında olduğu hesaplanmıştır. İlçe toplam alanı dikkate alındığında bu değerler yaklaşık %19,2 kuru tarım ve yaklaşık %2,1 sulu tarım anlamına gelmektedir.

2024 yılında da kuru tarım tarımsal kullanım içerisinde baskınlığını sürdürmektedir. Bununla birlikte harita üzerinde kuru tarım alanlarının daha parçalı bir dağılış gösterdiği ve çayır-mera alanlarıyla daha fazla iç içe geçtiği dikkati çekmektedir. Kuru tarımın ilçe yüzölçümü içerisindeki yaklaşık payının %20-22, sulu tarımın ise %2-3 düzeyinde olduğu tahmin edilmektedir. Buna göre yirmi yıllık dönemde tarımın temel karakteri değişmemiş; kuru tarım ağırlığını korurken sulu tarım yine ikincil bir konumda kalmıştır.

4.3.2. Çayır-Mera Alanlarındaki Değişim

2024 yılına gelindiğinde çayır-mera alanlarının haritadaki ağırlığının daha belirgin hale geldiği ve yaklaşık %55-59 düzeyinde bir paya ulaştığı görülmektedir. Bu durum, 2004–2024 döneminde Eşme'nin arazi kullanım deseninde gözlenen en dikkat çekici değişimlerden birinin çayır-mera alanlarının mekânsal genişlemesi olduğunu düşündürmektedir.

Bununla birlikte söz konusu değişimin doğrudan hayvancılık faaliyetlerinin artışıyla açıklanması mevcut verilerin kapsamını aşmaktadır. Arazi kullanım haritaları çayır-mera alanlarının mekânsal yayılışını göstermekte, ancak otlatma yoğunluğu, mera kalitesi veya hayvan varlığındaki değişim hakkında doğrudan bilgi vermemektedir. Bu nedenle belirlenen farklılık, öncelikle çayır-mera sınıfının alansal ve mekânsal değişimi olarak değerlendirilmiştir.

4.3.3. Orman Alanlarındaki Değişim

Orman alanları 2004 yılında ilçenin özellikle yüksek ve engebeli kesimlerinde yoğunlaşmakta ve yaklaşık olarak ilçe yüzölçümünün %10-15'ini oluşturmaktadır. Ormanların tarım ve çayır-mera alanlarına göre daha sınırlı fakat belirli kesimlerde yoğunlaşmış bir dağılış göstermesi, Eşme'deki arazi kullanımı ile topografik özellikler arasındaki ilişkinin önemli göstergelerinden biridir.

2024 yılı haritasında orman alanlarının yaklaşık %6-7 düzeyinde bir paya sahip olduğu görülmektedir. Haritaların karşılaştırılması, orman sınıfının 2024 yılında 2004 yılına göre daha düşük bir alansal temsil gösterdiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte bu farklılığın tamamını

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

gerçek bir orman alanı kaybı olarak yorumlamak doğru olmayacaktır. İki döneme ait görüntülerin ve sınıflandırma süreçlerinin özellikleri, özellikle orman ile çayır-mera arasındaki geçiş alanlarında sınıfların temsilini etkileyebilmektedir. Bu nedenle belirlenen farklılık kesin bir ormansızlaşma oranı olarak değil, iki döneme ait arazi kullanım haritalarında orman sınıfının göreli alansal temsilindeki farklılık olarak değerlendirilmiştir.

4.3.4. Yerleşim Alanlarındaki Değişim

Yerleşim alanları her iki dönemde de tarım, çayır-mera ve orman alanlarına göre daha sınırlı bir paya sahiptir. 2004 yılı haritasında yerleşim alanlarının yaklaşık %5–7 düzeyinde olduğu tahmin edilirken, 2024 yılında bu oranın yaklaşık %7-8 düzeyine ulaştığı görülmektedir.

Bununla birlikte bu değişimin Eşme genelinde yoğun bir kentleşme süreci olarak tanımlanması uygun değildir. Daha doğru ifade, yerleşim alanlarının özellikle ilçe merkezi ve ulaşım bağlantıları çevresinde genişleme eğilimi göstermesidir. Türkiye'de farklı çalışma alanlarında gerçekleştirilen zamansal arazi kullanımı araştırmalarında da yapay yüzeylerin zaman içerisinde genişleyebildiği belirlenmiştir. Önkol ve Menteşe [3], Pamukova'da 1984–2022 döneminde yapay alanların alan kazanan sınıflardan biri olduğunu ortaya koymuştur.

4.3.5. Su Yüzeylerindeki Değişim

Su yüzeyleri hem 2004 hem de 2024 yılında Eşme ilçesinin toplam arazi kullanım alanı içerisinde en düşük paya sahip sınıftır. Haritaların yaklaşık değerlendirmesinde her iki dönemde de su yüzeylerinin ilçe alanının %1'inden daha azını oluşturduğu görülmektedir.

Bu sınıfın düşük oranına rağmen özellikle sulu tarım açısından önemi yüksektir. Bununla birlikte iki tarih arasındaki küçük alansal farklılıkların doğrudan su kaynaklarının artması veya azalması şeklinde yorumlanması uygun değildir. Uydu görüntülerinin elde edildiği tarih, mevsimsel su seviyesi, yağış koşulları ve küçük göletlerin görüntü çözünürlüğünde temsil edilme düzeyi su yüzeyi sınıfının büyüklüğünü etkileyebilmektedir.

2004 ve 2024 yıllarına ait arazi kullanım haritalarının karşılaştırılması sonucunda belirlenen temel değişimler Çizelge 1’de özetlenmiştir. Değerler yaklaşık alansal değerlendirmelere dayanmakta olup, arazi kullanım sınıflarındaki değişimin genel yönünü ve iki döneme ait haritalardaki göreli temsilini ortaya koymaktadır.

Çizelge 1. Eşme ilçesinde arazi kullanım sınıflarının 2004 ve 2024 yıllarındaki yaklaşık oranları ve genel değişim eğilimleri

Arazi kullanımı	**2004 (%)**	**2024 (%)**	**Değişim**
Kuru tarım	19-20	20-22	Ağırlığını koruyor; parçalanma artıyor
Sulu tarım	≈2	2-3	Sınırlı artış
Çayır-mera	50-55	55-59	Mekânsal ağırlık artıyor
Orman	10-15	6-7	2024’te daha düşük temsil
Yerleşme	5-7	7-8	Merkez çevresinde genişleme
Su yüzeyi	<1	<1	Sınırlı; belirgin değişim yok

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Not: Kuru ve sulu tarıma ilişkin 2004 yılı değerleri yapılan alansal hesaplamalara, diğer değerler ise arazi kullanım haritalarının yaklaşık alansal değerlendirilmesine dayanmaktadır. Bu nedenle tabloda verilen oranlar kesin alan istatistikleri olarak değil, arazi kullanım sınıflarının iki dönemdeki yaklaşık alansal dağılımını ve genel değişim eğilimini gösteren değerler olarak değerlendirilmelidir.

5. ARAZİ KULLANIMI İLE FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Eşme ilçesinde arazi kullanımının mekânsal dağılışı fiziki çevre özellikleri ile beşerî ve ekonomik süreçlerin birlikte etkisi altında şekillenmektedir. İlçede yükseltinin 433–1549 m arasında değişmesi, plato yüzeylerinin akarsu vadileriyle parçalanması ve yer yer engebeli sahaların ortaya çıkması, kullanım sınıflarının dağılışında belirgin bir fiziki çerçeve oluşturmaktadır. Eşme kentinin yaklaşık 800–875 m yükseltilerindeki hafif yarılmış plato yüzeyi üzerinde geliştiği de belirtilmektedir [5].

Tarım alanları genel olarak eğimin azaldığı geniş yüzeylerde yoğunlaşmakla birlikte, ilçenin plato karakteri nedeniyle yalnızca düşük yükseltilerle sınırlı değildir. Kuru tarım geniş bir yükselti aralığında yayılırken, sulu tarım daha sınırlı ve kümelenmiş bir dağılış göstermektedir. Bu nedenle tarımsal kullanımın açıklanmasında mutlak yükseltinin yanı sıra eğim, yüzey şekilleri ve suya erişilebilirlik birlikte değerlendirilmelidir. Çivril Ovası'nda farklı dönemlere ait uydu görüntülerine dayalı arazi kullanımı araştırması da fiziki çevre özellikleri ile kuru ve sulu tarım alanlarının zamansal değişiminin birlikte ele alınmasının önemini göstermektedir [4].

Sulu tarım alanlarının dağılışı ile hidrografik koşullar arasında mekânsal bir ilişki bulunmakla birlikte, bu ilişki yalnızca akarsu ağı üzerinden açıklanamaz. Göletler, yeraltı suyu ve sulama altyapısı da suya erişilebilirliği belirlemektedir. Ormanlar her iki dönemde özellikle yükseltinin ve engebenin arttığı kesimlerde yoğunlaşırken, çayır-mera alanları hem tarım alanlarının çevresindeki plato yüzeylerinde hem de tarımsal kullanımın sürekliliğinin azaldığı sahalarda geniş yer kaplamaktadır.

Yerleşmelerin dağılışında fiziki koşulların yanı sıra ulaşım ve ekonomik fonksiyonlar belirleyicidir. Eşme ilçe merkezinin gelişiminde İzmir-Afyon demiryolunun rolü daha önce ortaya konulmuştur [5]. Bu nedenle 2004–2024 dönemindeki arazi kullanım değişimi, doğal ortamın sunduğu olanak ve sınırlılıklarla sulama, ulaşım, yerleşme gelişimi ve ekonomik tercihlerin birlikte oluşturduğu mekânsal bir süreç olarak değerlendirilmelidir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Eşme ilçesinin 2004 ve 2024 yıllarına ait arazi kullanım özellikleri karşılaştırılmış ve değişimler fiziki coğrafya özellikleriyle birlikte değerlendirilmiştir. Bulgular, tarım, çayır-mera ve orman alanlarının temel önemini koruduğunu; buna karşılık kullanım sınıflarının alansal ağırlıkları ve mekânsal dağılışlarında farklılaşmalar meydana geldiğini göstermektedir. Değişim, arazi kullanım yapısının bütünüyle dönüşmesinden çok mevcut kullanım biçimlerinin mekânsal yeniden düzenlenmesi ve bazı alanlarda parçalanmanın artması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

2004 yılında toplam tarım alanı yaklaşık 24.610 ha (%21,3) olup bunun %90,3'ünü kuru, %9,7'sini sulu tarım oluşturmaktadır. 2024 yılında da kuru tarım baskınlığını sürdürmüş, sulu

tarım daha sınırlı ve kümelenmiş alanlarda kalmıştır. Çayır-mera alanlarının haritadaki yaklaşık payı %50-55'ten %55-59 düzeyine yükselirken, orman sınıfının 2024 haritasındaki temsili azalmıştır. Ancak orman alanlarındaki bu farklılığın tamamı gerçek alan kaybı olarak yorumlanmamalı; görüntü ve sınıflandırma özelliklerinin etkisi dikkate alınmalıdır. Yerleşim alanlarında ise özellikle ilçe merkezi çevresinde genişleme eğilimi görülmektedir.

Arazi kullanımının fiziki çevreyle ilişkisi değerlendirildiğinde, tarım alanlarının nispeten az eğimli plato yüzeylerinde; ormanların ise daha yüksek ve engebeli kesimlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Sulu tarımın sınırlı ve parçalı dağılışı suya erişilebilirliğin önemini ortaya koymakta, ancak yüzey sularının yanı sıra yeraltı suyu, göletler ve sulama altyapısının da dikkate alınmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla Eşme'deki arazi kullanım deseni doğal ve beşerî süreçlerin birlikte etkisiyle şekillenmektedir.

Arazi kullanım planlamasında tarım alanlarının sürekliliğinin korunması, özellikle ilçe merkezi çevresinde yapılaşmanın tarımsal alanları parçalama riskinin gözetilmesi önem taşımaktadır. Sulu tarımın sınırlı olduğu ilçede yüzey ve yeraltı su kaynaklarının kapasitesi tarımsal su gereksinimiyle birlikte değerlendirilerek su kayıplarını azaltan sulama yöntemleri desteklenmelidir. Çayır-mera alanlarında ise arazi bozulumunu önleyecek kullanım biçimlerinin benimsenmesi ve bitki örtüsü sürekliliğinin korunması gerekmektedir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda aynı veri kaynağı ve aynı sınıflandırma yöntemi kullanılarak farklı yıllara ait arazi kullanım haritalarının yeniden üretilmesi, sınıfların hektar ve yüzde değerlerinin daha kesin biçimde hesaplanmasına ve dönüşümlerin niceliksel olarak izlenmesine olanak sağlayacaktır. Böylece Eşme'deki arazi kullanım değişiminin uzun dönemli eğilimleri daha güvenilir biçimde ortaya konulabilecektir.

Teşekkür: Bu bildiride kullanılan haritalara katkısından dolayı Furkan BULUT'a teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

[1] Rogan, J. and Chen, D., Remote sensing technology for mapping and monitoring land-cover and land-use change, Progress in Planning, 61(4), 301–325, 2004. https://doi.org/10.1016/S0305-9006(03)00066-7

[2] Alqurashi, A. F. and Kumar, L., Investigating the use of remote sensing and GIS techniques to detect land use and land cover change: A review, Advances in Remote Sensing, 2(2), 193–204, 2013. https://doi.org/10.4236/ars.2013.22022

[3] Önkol, C. ve Menteşe, S., Uzaktan algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri teknikleri kullanarak arazi kullanımının zamansal değişiminin belirlenmesi: Pamukova (Sakarya) örneği (1984–2022), Ege Coğrafya Dergisi, 32(2), 343–359, 2023. https://doi.org/10.51800/ecd.1269765

[4] Tatar, S., Çivril Ovası ve yakın çevresinde arazi kullanımı, Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

[5] Ceylan, M. A., Eşme'nin (Uşak) kuruluşu, gelişmesi ve fonksiyonel özellikleri, Doğu Coğrafya Dergisi, 11(15), 339–378, 2006.

[6] Ceylan, M. A., Eşme (Uşak) civarında bazı coğrafi gözlemler, Marmara Coğrafya Dergisi, 15, 65–84, 2007.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

[7] Ercan, T., Dinçel, A., Günay, E. ve Türkecan, A., Uşak yöresinin jeolojisi ve volkanitlerin petrolojisi, Rapor No. 6354, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, 1977.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

LUISE RINSER'IN "DIE ROTE KATZE" ADLI ÖYKÜSÜNDE İÇ ODAKLANMA TEKNİĞİ

Prof. Dr. Zennube ŞAHİN YILMAZ

Atatürk Üniversitesi, zsahin@atauni.edu.tr

ORCID ID; 0000-0001-9482-7567

ÖZET

Anlatı teknikleri, son dönem edebi metin incelemelerinde oldukça çok kullanılan yöntemlerden birisidir. Bir metni tutarlı bir biçimde değerlendirebilmek için metnin içeriğine ve yapısına göre çeşitli yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Her yöntemi ya da kuramı her metne uygulamak doğru bir yaklaşım değildir. Metin içi veriler ve metnin yazıldığı dönem, metinlere yaklaşımda önemli bire işlev üstlenir. Bu yüzden metne yaklaşımda dikkat edilmesi gereken temel kurallar vardır. Metin inceleme yöntemlerinin ya da kuramlarının doğal olarak çeşitli kuramcıları vardır. Gérard Genette, Wolf Schmid, Franz K. Stanzel, Mieke Bal, bu kuramcılardan bazılarıdır. Genette'nin odaklanma kavramı ve bu kavramın alt dallarından birisi olan iç odaklanma metin incelemelerinde oldukça kullanılan yöntemlerden birisidir. Biz de bu çalışmamızda Luise Rinser'in Die rote Katze adlı öyküsünü iç odaklanma yöntemi ile incelemeyi uygun gördük. Savaş sonrası dönemin önemli yazarlarından birisi olan Rinser'in söz konusu öyküsü, savaşın olumsuz yönlerini net bir dille anlatır ve anlatıcısı, ben anlatıcısı bir çocuktur. Ben anlatıcı çocuğun perspektifinden tanık olduğumuz bu öykü dünyasında savaşın neden olduğu açlık aktarılırken, iç odaklanma tekniği ile bu dünyanın çocuğun gözünden aktarılması önemli bir unsurdur. İç odaklanmada önemli olan figürü bakış açısı bu öyküde çocuk bakış açısı olarak karşımıza çıkar ve tüm öykü bu çocuğun perspektifinden aktarılır. Bir figürün gözünden aktarılan bu dünyada çocuk, hem ben anlatıcı hem de olayları yaşayan bir öykü kişisidir.

Anahtar Kelimeler; Luise Rinser, Anlatı tekniği, Gérard Genette, İç odaklanma tekniği

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

THE TECHNIQUE OF INTERNAL FOCALIZATION IN LUISE RINSER'S SHORT STORY "DIE ROTE KATZE"

Prof. Dr. Zennube ŞAHİN YILMAZ

Atatürk Üniversitesi, zsahin@atauni.edu.tr

ORCID ID; 0000-0001-9482-7567

ABSTRACT

Narrative techniques are among the most frequently used methods in the analysis of contemporary literary texts. In order to evaluate a text coherently, it is necessary to employ various methods depending on its content and structure. Applying every method or theory to every text is not an appropriate approach. The textual evidence and the historical period in which a text was written play a significant role in determining how it should be analyzed. Therefore, there are fundamental principles that should be considered when approaching a literary text. Naturally, theories and methods of text analysis have been developed by various scholars. Gérard Genette, Wolf Schmid, Franz K. Stanzel, and Mieke Bal are among the leading theorists in this field. Genette's concept of focalization, particularly its subtype of internal focalization, is one of the most widely employed approaches in literary analysis. Accordingly, this study examines Luise Rinser's short story Die rote Katze through the lens of internal focalization. As one of the prominent writers of the postwar period, Rinser vividly depicts the devastating consequences of war in this story, whose narrator is a first-person child narrator. Within the story world, which is presented from the child's perspective, the hunger caused by war is conveyed through the technique of internal focalization. Presenting this world through the eyes of a child constitutes one of the story's most significant features. In internal focalization, the focal character's perspective is of central importance; in this story, that perspective is the child's viewpoint, and the entire narrative is filtered through it. The child functions both as the first-person narrator and as a character who directly experiences the events being narrated.

Keywords: Luise Rinser, narrative technique, Gérard Genette, internal focalization

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

LUISE RINSER

30 Nisan 1911 doğumlu Luise Rinser, siyasi ve politik tartışmaların merkezinde yer aldığı için çok tartışılan bir yazar olarak edebiyat dünyasında yerini almıştır. Bu tartışmaların odağında yazarın bir dönem Nasyonal Sosyalizme yakınlaşması ve geçmişini gizlemesi yatmaktadır. Bu bilgiler, yakın arkadaşı Jose Sanchez de Murillo tarafından yayımlanan biyografisinde yer almaktadır. Siyasi ve toplumsal olayları kaleme Rinser, aldığı Katolik eğitimden dolayı eserlerinde dini bir yöne de ağırlık vermiştir. Yirminci yüzyılın en tartışmalı Alman yazarlarından olan Rinser, birçok deneme, şiir, otuzdan fazla roman, günlük, seyahat anıları ve otobiyografik yazılar yazmıştır. Edebi ve siyasi faaliyetlerde de bulunan yazarın eserleri bir kesim tarafından oldukça rağbet görmüş başka kesim tarafından da küçümsenmiştir. Bu bağlamda yazar dair her zaman iki karşı taraf var olmuştur. Kadın hakları konularına da değinen yazar, bu doğrultuda kadın okurlar tarafından beğenilmiştir. (Canlı, 2021; 96-98) Ancak yazarın Katolik yönünün güçlü olduğu dile getirilirken Katolik kilisesine eleştirel bir yaklaşım içinde olduğunu ifade edenler de olmuştur. Eserlerinde yer alan Katolik inanç, onun yapıtlarını tartışmalı bir yöne sürüklerken aynı zamanda okuru da dogmalar üzerine düşündürmeye sevk etmektedir. (Eyigün, 2009; 28-30)

Yaşamı neredeyse bir yüzyılı kapsayan Rinser, çok sayıda siyasal ve kültürel değişime tanıklık etmiş ve eserlerinde bunları kaleme almıştır. Rinser, otobiyografik metinlerini kaleme alırken geçmişteki yaşam öyküsünü arındırdığı ve süslediği için tartışmalı bir yazar olarak değerlendirilmiştir. Rinser, bir sorumluluk anlayışına sahip bir yazar olarak birçok toplumsal çalışmada yer almıştır. Yazarlığının dışında hastalara, ezilenlere, ihtiyacı olanlara yardım etmeyi ve onların yanında olmayı önemsemiştir. (Trumpold, 2024; 1-2)

Alman edebiyatının önemli bir ismi olan Luise Rinser, pedagoji ve psikoloji eğitimi aldıktan sonra bir süre öğretmen olarak çalışmış ve 1944 yılında Naziler tarafından tutuklanmış ve kendisi için yeni bir hayat başlamıştır. Çaresizlik, savaşın neden olduğu sorunlar, bunalım gibi konuları eserlerinde kaleme alan yazar, bu konuları kendisi bizzat tecrübe etmiştir. (Kargı, 2018; 36)

"DIE ROTE KATZE" ADLI ÖYKÜDE İÇ ODAKLANMA (INTERNE FOKALISIERUNG)

Anlatı teknikleri son dönemlerde metinleri çözümlemek için oldukça kullanılan yöntemlerden birisidir. Metin incelemelerinde metnin anlamlandırılması ve tutarlı bir değerlendirme yapılabilmesi için metne yaklaşım biçimi olarak birçok yönteme başvurulmaktadır. Bu yöntemlerin doğal olarak çeşitli kuramcıları vardır. Anlatı biliminde ise popüler olan kuramcılardan birisi Gérard Genette'dir. Genette, metin çözümlemesinde genel olarak odaklanma kavramından hareket etmektedir. (Akimato, 2019; 344) Sıfır Odaklanma (Zero Focalization), İç Odaklanma (Internal Focalization) ve Dış Odaklanma (External Focalization) şeklimde üç odaklanma tipi ortaya atan Genette, sıfır odaklanmayı bilgi sınırlaması olmayan anlatı olarak değerlendirir. Bu tiplemede anlatıcının bilgisi figürün

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

bilgisinden daha çoktur. İç odaklanmada, bir figürün bakış açısından aktarma ve anlatıcının bildiklerinin bir figüre yerleştirilmesi söz konusudur. Dış odaklanmada dışardan görünüm söz konusudur ve zihinsel süreçler anlatıya dahil edilmez. (Lahn, Meister, 2016; 301-302)

Genette'in iç odaklanma (internal focalization) adını verdiği durumda anlatı, bir karakterin bilinci aracılığıyla aktarılır. Buna karşılık dış odaklanmada (external focalization) bambaşka bir durum söz konusudur. Burada aktarılanlar, figürün aracılığından daha çok figürün üzerine odaklanılarak verilir. İç odaklanmada okur, figürün bakış açısından, algı dünyasından ve bilincinden hareketle aktarılan dünyayı öğrenir. Dış odaklanmada ise anlatıcı, figürün iç dünyasına, düşüncelerine giremez. Dışarıdan bir gözlem söz konusudur. (Genette, 1980; 10-11)

Genette, iç odaklanma **ve** dış odaklanma olarak odaklanmanın (focalization) yaygın olarak ayırt edilen iki alt türünü tanımlar. Bu alt türleri, anlatıcının aktardığı bilginin sınırlamaları açısından önemlidir. Anlatıcının verdiği bilgi, belirli bir figürün bildikleri ve algıladıklarıyla sınırlanıyorsa, anlatı o figür aracılığıyla iç odaklanmaya sahiptir. Ancak anlatıcı, yalnızca bir gözlemci gibi figür hakkında dışarıdan gözlemleyerek edinebileceği bilgileri adeta bir kameranın kaydedebileceği türden sunuyorsa, anlatı dış odaklanma ile verilmiş olur. Ablatıcıda bilgi sınırlaması olmadığında da sıfır odaklanma karşımıza çıkar.(Bruhns, Köppe, 2024; 128-129)

Nitekim incelediğimiz öyküde de karşımıza çıkan ben anlatıcı çocuk, tüm öyküyü kendi bakış açısından, perspektifinden aktararak öyküyü onun algı dünyasından görmemizi sağlar. Luise Rinser'in oldukça ünlü olan Die rote Katze adlı öyküsü, ben anlatıcının kızıl kedi hakkındaki düşünceleri ile başlar; "Sürekli o şeytan gibi kızıl kediyi düşünüyorum ve yaptığım şeyin doğru olup olmadığını hâlâ bilmiyorum." (Rinser, 1956; 1) Burada karşımıza çıkan ben anlatıcı, kızıl kedi ile ilgili bir şeyler yaptığını ancak ne yaptığını henüz belirtmez. Yaptığı şeyin doğruluğundan da emin değildir. Ben anlatıcı, henüz ne yaptığına dair bilgi vermeden önce o güne geri döner ve olayların nasıl başladığını anlatmaya başlar; " Her şey, bahçemizdeki bomba çukurunun yanındaki moloz yığınının üzerinde oturduğum gün başladı. O moloz yığını, evimizin yıkılmış olan büyük kısmıydı. Daha küçük olan kısmı ise hâlâ ayakta duruyor. Orada annem, ben ve küçük kardeşlerim Peter ile Leni birlikte yaşıyoruz." (Rinser, 1956; 1) Anlatıcının bu cümleleri bir enkaz tablosunun olduğunu göstermektedir. Ben anlatıcı, evinden geri kalan bir moloz yığını üzerine oturmuş yaptıklarının ne kadar doğru ne kadar yanlış olduğunu düşünür.

Moloz yığının üzerinde oturan çocuk, etrafında otların yeşillenmeye başladığını görür. Bu durum da moloz yığınına neden olan savaşın bittiğini ve yeni bir hayatın başladığını gösterir. Elinde bayatlamış bir ekmek tutan çocuk, ekmeğin çok bayat olduğunu ama annesinin bayat ekmeğin taze ekmekten daha sağlıklı olduğunu söylediğini hatırlar, ama aslında gerçeğin ne olduğunu açıklar**; "**Gerçekte ise bunu, bayat ekmeğin daha uzun süre çiğnenmesi gerektiğini ve böylece insanın daha az ekmekle doyacağını düşündüğü için söylüyor. Ama bende bu işe yaramıyor." (Rinser, 1956; 1) Çocuk, bu cümleleri ile doymadığına dair de bilgi vermiş olur. Molozların üzerinde otururken elindeki bayat ekmekten bir parça kopar ve yere düşer. Tam da o sırada kızıl bir kedi, patisiyle ekmeği anında kapar. Kedi, o kadar hızlı davranır ki çocuk

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

sadece şaşkınlıkla bakakalır. Daha sonra ısırgan otlarının arasında kızıl kedinin bir tilki gibi çömeldiğini görür ve kediyi tam olarak gördüğünde ona "Lanet olası yaratık!" (Rinser, 1956; 1) der. Kedinin çok zayıf olduğunu fark eder ama bu durum onun öfkesini değiştirmez. Ona hemen yerden bir taş alıp fırlatır. Kedinin bir çocuk gibi bağırdığını aktaran anlatıcı çocuk, taş attığına pişman olur. Onu yanına çağırmaya çalışır ama kedi otların arasından çıkmaz. "Çok hızlı nefes alıp veriyordu. Kızıl tüylerinin karnının üzerinde inip kalktığını görebiliyordum. Yeşil gözleriyle durmadan bana bakıyordu."(Rinser, 19656, 1) Kediye ne istediğini soran çocuk, onun konuşamayacağını düşünerek kendisine kızar ve elindeki bayat ekmeği hemen yer. Elinde kalan büyük parçayı da öfkeyle kediye fırlatır ve oradan uzaklaşır.

Eve geldiğinde kardeşleri Leni **ve** Peter'i fasulye ayıklarken görür. Onlar bir yardan fasulyeleri ayıklar diğer yandan da çiğ çiğ fasulyeleri yerler. Leni, biraz daha ekmeği olup olmadığını sorar abisine. Abisi ise ona şu şekilde cevap verir; "Hayır," dedim. "Sonuçta sen de benim kadar büyük bir ekmek parçası aldın. Hem sen daha dokuz yaşındasın, ben ise on üç. Büyük olanların daha fazla yiyeceğe ihtiyacı vardır." (Rinser, 1956, 1) Peter ise o sırada Leni'nin ekmeğini kediye verdiğini söyler. Öfkeyle ne kedisi olduğunu soran çocuk anlatıcıya Leni şu cevabı verir; ""Şey," dedi, "buraya bir kedi gelmişti. Tilki yavrusu gibi kızıl renkliydi ve korkunç derecede zayıftı. Ben ekmeğimi yemek isterken sürekli bana bakıyordu." (Rinser, 1956; 1) Bu cevabın üzerine çılgına dönen ben anlatıcı çocuk, kendilerinin yiyecek hiç birşeyleri olmadığını ve kediye ekmeğini nasıl verdiğini sorar. Peter'in yüzü kıpkırmızı olunca ben anlatıcı çocuk, Peter'in de ekmeğini kediye verdiğini anlar.

Sinirle kardeşlerinin olduğu yerden çıkıp kendisini yollara atan ben anlatıcı, ana caddede uzun bir Amerikan arabası görür. Arabanın şoförü anlatıcı çocuğa Belediye binasını sorar. Çocuk da az bildiği İngilizcesiyle tarif etmeye çalışır. Arabadaki kadın, çocuğa ödül olarak ekmek verir; "Arabadaki kadın bana birkaç dilim beyaz ekmek verdi; bembeyaz ekmeklerdi. Ekmeği açtığımda içinde sucuk olduğunu gördüm; hem de kalınca bir parça." (Rinser, 1956; 1) Ben anlatıcı çocuk, ekmek ve sucuğu görünce oldukça mutlu olur. Ekmeği alıp hemen eve koşan çocuk, eve vardığında mutfakta iki küçük kardeşinin kanepenin altına bir şey sakladığını görür, biraz dikkatli bakınca onun kızıl kedi olduğunu anlar. Yerde biraz süt görünce; "Siz galiba delirdiniz! (…) Bizim zaten günde dört kişi için sadece yarım litre yağsız sütümüz var." (Rinser, 1956; 2) diye bağırır. Büyük bir öfke içinde kediyi kanepenin altından çıkaran ben anlatıcı, onu pencereden dışarı fırlatır. Amerikalıların verdiği beyaz ekmeği dört parçaya ayırır, annesinin ekmeğini dolaba saklar ve diğer parçaları kardeşleri ile bölüşür.

Öfkesi bir türlü geçmeyen çocuk, caddeye doğru gidip kömür aramak ister. Bazen kömür arabaları caddeden geçerken birkaç tanesini arabadan düşür, bu yüzden de çocuk kömür peşine düşer. Caddeye doğru giderken kızıl kediyi gören ben anlatıcı çocuk, atağıyla kediye tekme atar ama kedi bir türlü uzaklaşmaz. Elindeki beyaz ekmekten bir parça koparıp verir. Sonra da ekmeğini ona verdiği için pişman olur. Caddede kömür toplayan başka insanları görünce öfkesi daha çok artar, çünkü arabadan düşen kömürlerin tamamı toplanmıştır. Toplanan kömürlerini üzerine tükürüp geçen çocuk, kedinin yüzünden kömürleri toplayamadığını düşünür; "Kedi olayı olmasaydı, kömürlerin hepsini ben tek başıma alabilirdim. Onlarla koca bir akşam yemeği

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

pişirebilirdik. Kömürler çok güzel, parlak parçalardı.” (Rinser, 1956; 2) Sonra patates arabasına rastlayan çocuk, bilinçli bir şekilde arabadaki patateslere vurur ve böylece birkaç patates arabadan yere düşer. Düşen patatesleri toplayan çocuk, kimse görmeden patatesleri hemen ceplerine ve şapkasının içine koyar. Arabacı, çocuğa dönüp baktığında çocuk kendisini savunmak için "Patateslerinizi düşürüyorsunuz," (Rinser, 1956; 2) diye arabacıya bağırarak söyler. Sonra hızla eve gelen ben anlatıcı çocuk, annesini evde kızıl kediyi kucağına almış severken görünce "Allah kahretsin!" (…)"Bu yaratık yine mi geldi?" (Rinser, 1956; 2) diye bağırır. Ancak annesi, çocuğunun bu cümlelerine kızar ve ona şunları söyler; "Bu kadar kaba konuşma," (…) "Bu sahipsiz bir kedi. Kim bilir ne kadar zamandır hiçbir şey yememiştir. Baksana, ne kadar zayıf." (Rinser, 1956; 2) Ancak çocuk kendilerinin de zayıf olduğunu söylerken annesi için ayırdığı ekmeği annesinin kediye verdiğini anlar; “Kendi ekmeklerimizi, sütümüzü ve beyaz ekmeği düşündüm; ama hiçbir şey söylemedim.” (Rinser, 1956; 2) Oldukça öfkelenen çocuk sinirinden artık bir şey söylemek istemez. Çocuğun getirdiği patatesleri pişiren annesi, kahvesini sütsüz içer. Çocuk evdeki sütün kediye verildiğini görür; “Herkes, kızıl yaratığın sütü nasıl son damlasına kadar içtiğini izledi.” (Rinser, 1956; 2) Bunun üzerine kedi pencereden atlayıp kaçar, çocuk anlatıcı da hemen pencereyi kapatır ve gerçekten rahat bir nefes alır.

Ertesi gün sabah saat altıda sebze kuyruğuna giren ben anlatıcı çocuk, evet sekiz gibi döner ve evde kardeşleri kahvaltı yapmaktadır. Ancak kardeşlerinin arasında yine kediyi görür. Ben anlatıcı çocuk, bu kez kedi için “o hayvan” (Rinser, 1956; 2) tanımlamasında bulunur. Kedi, Leni’nin tabağındaki suyla ıslatılmış ekmeği yemektedir. Sabah beş buçukta kasabın önünde kuyruğa giren annesi, o sırada eve gelir. Kedi, hemen ben anlatıcının annesinin yanına koşar. Ona bir parça sucuk verir. Ben anlatıcı çocuk, bu durumu şu şekilde değerlendirir; “Gerçi bu, markasız bir sucuktu; böyle gri renkli bir şeydi. Ama biz de onu ekmeğin üzerine sürüp yemek isterdik. Annem bunu bilmeliydi.” (Rinser, 1956; 2) Çocuk, Leni’nin ekmeğini, annesinin de sucuğu kediye vermesine içten içe kızar.

Çocuk, bisikletiyle şehrin dışına gidip balık tutar. İki tane büyük balık tutan çocuk, hızlıca eve gidip balıkları mutfağa bırakır. Öğle yemeği için yeterince balık bulduğu için çok sevinir. Bu sevinçle bodrum katında çamaşır yıkayan annesinin yanına gider ve balık getirdiğini söyler. Annesi bodrum katından mutfağa çıkana kadar balıkların birini kızıl kedi yer. Bunun üzerine çocuk, öfkeden deliye döner. Pencere pervazındaki kediye bir odun parçası fırlatır ve kedi camdan düşer. Annesi de onun bu davranışı üzerine ona bir tokat atar; “Ama o anda annem bana öyle bir tokat attı ki sesi duyuldu. On üç yaşındaydım ve kesinlikle beş yıldır hiç tokat yememiştim.” (Rinser, 1956; 2) Annesi, ona "Hayvan eziyetçisi!" diye bağırır. Annesinin yüzü öfkeden yüzü bembeyaz olur. Çocuk, bu olay üzerine yapabileceği en iyi şeyin oradan uzaklaşmak olduğunu düşünür.

Annesi öğle yemeğinde kediden kalan tek balıkla ve bol patatesle bir balık salatası hazırlar. Kediden kurtulduğunu düşünen ben anlatıcı çocuk, bunun iyi olmadığını, çünkü kardeşlerinin kediyi bulmak için canla başla bahçede dolaştıklarını aktarır; “Neyse ki, kızıl yaratıktan kurtulmuştuk. Ama sakın kimse bunun daha iyi olduğunu düşünmesin. Küçükler bahçelerde

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

dolaşıp sürekli kediyi çağırıyorlardı. Annem de her akşam kapının önüne küçük bir kâse süt koyuyordu ve bana suçlayıcı bir şekilde bakıyordu." (Rinser, 1956; 2) Çocuk da bir yerde hasta ya da ölmüş olabilir düşüncesi içinde her köşede kediyi aramaya başlar. Üç gün sonra kedi geri gelir. Çocuğun attığı odun parçasından dolayı kedinin bacağında yara olmuşmuş ve bu yüzden kedi aksayarak yürümeye çalışır. Her zaman olduğu gibi annesi kediyi alır ve yarasını sarar.

Ancak kedi her gün gelmeye başlar, kızıl kedi olmadan neredeyse bir yemek öğünü olmaz; "Kızıl hayvan olmadan geçen tek bir öğün bile olmadı. Hiçbirimiz yediğimiz bir şeyi ondan gizleyemiyorduk. Daha biri yemeye başlar başlamaz, kedi hemen gelip karşısına oturuyor ve gözlerini dikerek ona bakıyordu. Hepimiz ona istediği şeyi veriyorduk; ben de veriyordum. Her ne kadar buna öfkeleniyor olsam da." (Rinser, 1956; 3) Ben anlatıcı çocuğun canı bu durumdan dolayı oldukça sıkılır. Ancak durumu değiştirecek bir şey bulamaz. 1946–1947 yılı kış mevsimi başlayınca artık neredeyse yiyecek bir şeyleri kalmaz. Haftalarca bir gram bile et bulamazlar, sadece donmuş patates vardır. Gittikçe zayıfladıkları için giysileri bol gelmeye başlar. Kış şartlarından dolayı da oldukça soğuktur ve yeterince ısınamazlar. Leni, açlıktan fırından bir parça ekmek çalar. Ama bunu yalnızca sadece ben anlatıcı çocuk bilir.

Ben anlatıcı çocuk kediyi kesmek ister. Hatta bunu annesine söylediğinde hepsi ona büyük bir tepki gösterir. Ancak çocuk, kediyi besleye besleye kedinin şişmanladığını, kendilerinin ise hiç yiyecek hiçbir şeylerinin kalmadığını söyler. Onun bu sözleri karşısında kardeşleri Peter ve Leni çok üzülür, annesi de ona "Kalbinin bu kadar kötü olduğunu hiç düşünmemiştim." (Rinser, 1956; 3) şeklinde cevap verir. İyice tombullaşan kedi, tembellikten evden dışarı bile çıkmaz hale gelir. Nisan ayında patatesler de tükenince artık ne yiyeceklerini bilemezler. Çocuk da bunun üzerine kediyi karşısına alır ve ona "Dinle bakalım, artık hiçbir şeyimiz kalmadı. Bunu anlamıyor musun? (…) "Git buradan," (…) "Bizim durumumuzu görüyorsun." (Rinser, 19656; 3) der. Hatta ona boş patates sandığını ve boş ekmek kutusunu gösterir. Ancak kızıl kedi yeniden köşesine geri döner ve orada yatar. Bunun üzerine öfkeden ağlamaya başlayan ben anlatıcı çocuk, yumruğumu mutfak masasına vurur. Kedi bu vuruşla da hiç hareket etmez. Çocuk da sinirle onu kolumun altına alır ve nehre doğru yürür. Kardeşleri annesi ile birlikte kömür toplamaya gittikleri için etrafta kimse yoktur. Tam o sırada bir adamla karşılaşır ve adam, ona kediyi satıp satmayacağımı sorar. Birden sevinçle evet diyen çocuk, adamın gülüp yürümeye devam etmesiyle daha çok sinir olur. Nehir kenarına geldiğinde kedi ona iyice sokulur, çocuk da onu okşar ve ona "Artık buna dayanamıyorum," (…)"Kardeşlerimin aç kalmasına katlanamıyorum. Sen ise şişmansın. Bunu artık görmeye dayanamıyorum." (Rinser, 1956; 3) der. Daha sonra çocuk, kediyi ağaca ve buz kütlesine çarparak öldürür;

> "Ve birdenbire çok yüksek sesle bağırdım, sonra kırmızı canavarı arka bacaklarından yakalayıp bir ağaç gövdesine çarptım. Ama sadece çığlık attı. Henüz ölmemişti. Sonra onu bir buz kütlesine vurdum, ama bu sadece kafasında bir delik açtı ve kan aktı, karda her yerde koyu lekeler vardı. Bir çocuk gibi çığlık attı. Durmak isterdim ama artık bitirmem gerekiyordu. Onu buz kütlesine vurmaya devam ettim, çatırdadı, kemikleri mi yoksa buz mu bilmiyorum, ama yine de ölmedi.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

> İnsanlar kedinin yedi canı olduğunu söyler, ama bu kedinin daha fazla canı vardı. Her darbede yüksek sesle çığlık attı ve birdenbire ben de yüksek sesle çığlık attım ve soğuktan sırılsıklam terledim. Ama sonunda ölmüştü. Bu yüzden onu nehre attım ve ellerimi karda yıkadım.” (Rinser, 1956; 3)

Ben anlatıcı çocuk, kediyi nasıl öldürdüğünü bütün ayrıntıları ile aktararak okurun kafasında öldürme sahnesini net bir biçimde somutlaştırır. Bu durum da aktarımda canlılığı ve detaycılığı açıkça gösterir.

Çocuk, işini bitirdikten sonra hemen eve gitmek istemez. Bir süre kasabada dolaşır, sonra eve gider. Annesi "Bembeyazsın. Ceketindeki o kan da ne?" diye sorunca ben anlatıcı çocuk burnunun kanadığını söyler. Annesi, çocuğun yüzüne hiç bakmadan nane çayı yapmak ister. Ancak çocuk yaşadığı yoğun mide bulantısı ile kendisini dışarı atar. Ardında da kimseye görünmeden yatmaya gider. Annesi, yanına gelir ve ona "Anlıyorum. Artık bunu düşünme," (Rinser, 1956; 3) der. Fakat ben anlatıcı çocuk, annesine hiçbir şey söyleyemez ve Peter ve Leni'nin gece yarısına kadar ağlamalarını dinler. Öykü, ben anlatıcı çocğüun şu cümleleri ile son bulur; “Ve şimdi kırmızı canavarı öldürmemin doğru olup olmadığını bilmiyorum. Aslında o hayvanlar o kadar da fazla yemiyorlar.” (Rinser, 1956; 3) Çocuğun bu cümleleri, içinde bir pişmanlık duygusunun var olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

İncelediğimiz “Die rote Katze” adlı öyküde karşımıza çıkan ben anlatıcı çocuk, kızıl kediye ne yaptığını aktarmadan önce yaptığı eylemin doğru olup olmadığına dair bir sorgulama yaparak metne giriş yapar. Sonra da kızıl kedi ile olan ilişkisini ve onu kediyi öldürmeye götüren nedenleri oldukça detaylı bir biçimde anlatmaya başlar. Savaş sonra döneme ait olan bu metinde savaştan dolayı her şeyini kaybetmiş bir anne ve üç çocuğun hikayesi, olayları hem yaşayan hem de anlatan ben anlatıcı çocuk tarafından verilir. Ben anlatıcı çocuğun adı belli değildir. Onun hakkında sadece on üç yaşında ve diğer kardeşlerinin ve annesinin bakımını üstelenmek zorunda olduğuna dair bilgi verilir. Bu çocuk anlatıcı, kızıl kedinin onun eve getirdiği ekmek parçalarını, balıkları, patatesleri yemesinden ve sütü içmesinden yakınmaktadır. Eve getirdiği her şeye ortak olan bu kızıl kedi, gün geçtikçe şişmanlar, kendileri ise zayıflar. Annesinin ve kardeşlerinin kızıl kediye sonsuz sevgi ve şefkatle yaklaşmalarından ve çocuğun zar zor bulduğu yiyecek parçalarını kediye vermelerinden rahatsız olan ben anlatıcı çocuk, çaresi kaldığını düşünerek metnin sonunda kızıl kediyi öldürür. Metnin daha ilk cümlesinde doğru yapıp yapmadığını sorguladığı şey, kediyi öldürme eylemidir. Başlangıçta verdiği cümlenin açıklamasını geçmişe dönerek aktarır ve metnin annesinin ve kardeşlerinin kurduğu kısa diyaloglar hariç tamamen bu çocuk anlatıcı tarafından aktarılmıştır. Doğal olarak bu öyküde, Genette’nin metin çözümlemelerinde önerdiği odaklanma yöntemlerinden iç odaklanma yani figür bakış açısının hakim olduğu bir anlatı biçimi örneklendirilmiştir.

KAYNAKÇA

Akimoto, T. (2019). Narrative structure in the mind: Translating Genette's narrative discourse theory into a cognitive system, Cognitive Systems Research 58, 342–350.

Bruhns, A., Köppe. T. (2024). 'Internal Focalization and Seeing through a Character's Eyes.' Estetika: The European Journal of Aesthetics LXI/XVII, no. 2: pp. 126–141. DOI: https://doi.org/10.33134/eeja.364

Canlı, M.D., (2021). Luise Rinser'in Hayatındaki Dini Evre ve "Die volkommene Freude" Adlı Romanında Ana Kadın Tipine Yansıması, Alman Dili Ve Kültürü Araştırmaları Dergisi - Zeitschrift für Forschungen zur deutschen Sprache und Kultur Cilt: 3 • Sayı: 5 • Yaz, s. 96-104.

Eyigün, S. (2009). Die Auseinandersetzung mit den Religion-Philosophischen Phänomenen in Rınsers Roman „Sündenbock", T.C. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi (Düsbed) Issn: 1308-6219.

Genette, G. (1980). Narrative Discourse, An Essay in Method, Translated by Jane E. Lewin, Foreword by Jonathan Culler, Cornell University Press, New York.

Kargı, B. (2018). Wolfdietrich Schnurren'in 'İhanet' ve Luise Rinser'in 'Kırmızı Kedi' Kısa Hikâyelerinde Hayvan - İnsan İlişkisi, International Journal of Languages' Education and Teaching Volume 6, Issue 3, September.

Lahn, S. & Meister, J.C. (2016). *Einführung in die Erzähltextanalyse*. 3., aktualisierte und erweiterte Auflage. Stuttgart: Metzler, Info DaF 201c2c118; 45(2–3): 299–306, De Gruyter Rezensionen.

Rinser, L. (1956). Die rote Katze, deutschunddeutlich.de T82k, https://www.deutschunddeutlich.de/contentLD/GD/GT82kRoteKatze.pdf.

Trumpold, J. (2024). "Liebe Schwester" 'Dear Sister' : Luise Rinser's Unique Relationship with Her Readers, Studies in 20th & 21st Century Literature: Vol. 48: Iss. 1, Article 17. https://doi.org/10.4148/ 2334-4415.2288

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

BERTOLT BRECHT "DIE UNWÜRDIGE GREISIN" ADLI ÖYKÜSÜNDE TOPLUMSAL YARGI

Prof. Dr. Zennube ŞAHİN YILMAZ

Atatürk Üniversitesi, zsahin@atauni.edu.tr

ORCID ID; 0000-0001-9482-7567.

ÖZET

Epik tiyatronun öncüsü olarak görülen Bertolt Brecht, Alman asıllı şair, tiyatro kuramcısı ve birçok alanda eserler kaleme alan çok yönlü bir yazardır. Yazarın kaleme aldığı şiirleri, oyunları, anlatıları ve romanları ana hatlarıyla Brecht'in dünyaya karşı duruşunu ve görüşünü somutlaştırmaktadır. Yazar sadece kaleme aldığı oyunlarında değil anlatılarında, romanlarında ve şiirlerinde de okuru ya da seyirciyi düşündürme amacı gütmektedir. Brecht'in tiyatro ve sanat anlayışını aktardığı kuramsal eserleri tiyatro alanında ve yazarın tiyatroya bakışını anlamada önemli birer kaynak işlevi görmektedir.

Savaş, savaş karşıtlığı ve savaşın izleri, yoksulluk, özgürlük, adalet, ahlaki değerler, kapitalizm, sömürge, bireysel hayat ve karşısındaki toplumsal hayat gibi konu başlıkları onun en çok üzerinde durduğu konulardır. Yazarın bu çalışmamızda incelediğimiz "Die unwürdige Greisin" adlı kısa öyküsü de bu konu başlıklarından özgürlük, bireyse ve toplumsal hayat karşıtlığı ve ahlaki değer gibi konuları içermektedir. Yaşlı bir kadının eşinin ölümünden önce ve sonraki hayatını konu edinen öykü, bireyin kendi istekleri için yaşamaya başladığında çevresi ve toplum tarafından nasıl yargılandığını gözler önüne sermektedir. Kadın, eşi hayattayken sadece ailesi için mutsuz bir biçimde yaşarken eşinin ölümünün ardından sadece kendisi için kurduğu bu yeni hayatta oldukça mutludur. Ancak çevrenin kadın hakkındaki yargıları, toplumun bir kadından beklentilerini ve kadının hayatından beklentilerini karşı karşıya getirmektedir. Bu bağlamda, kadının kendi isteğine göre mi yoksa çevrenin beklentilerine göre mi yaşaması gerektiği sorusunu Brecht oldukça detaylı bir biçimde işlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Bertolt Brecht, Epik Tiyatro, Toplumsal Yargı, Bireysel Hayat

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

SOCIAL JUDGMENT IN BERTOLT BRECHT'S SHORT STORY "DIE UNWÜRDIGE GREISIN"

Prof. Dr. Zennube ŞAHİN YILMAZ

Atatürk Üniversitesi, zsahin@atauni.edu.tr

ORCID ID; 0000-0001-9482-7567.

ABSTRACT

Bertolt Brecht, regarded as a pioneer of epic theatre, was a German poet, theatre theorist, and versatile writer who produced works in many different literary fields. His poems, plays, narratives, and novels, taken as a whole, embody Brecht's stance toward and perspective on the world. Not only in his plays but also in his narratives, novels, and poems, the author aims to encourage the reader or spectator to think. His theoretical works, in which he conveys his understanding of theatre and art, serve as important sources for the field of theatre and for understanding the author's approach to theatre.

War, opposition to war and the traces left by war, poverty, freedom, justice, moral values, capitalism, colonialism, individual life and the contrast between individual and social life are among the subjects on which he focuses most extensively. Brecht's short story Die unwürdige Greisin, which is examined in this study, also addresses several of these themes, particularly freedom, the contrast between individual and social life, and moral values. The story, which focuses on the life of an old woman before and after the death of her husband, reveals how an individual is judged by those around her and by society when she begins to live according to her own desires. While the woman lives an unhappy life solely for her family during her husband's lifetime, she becomes quite happy in the new life she creates for herself following his death. However, the judgments of those around her bring into conflict society's expectations of a woman and the expectations imposed on the woman's own life. In this context, Brecht explores in considerable detail the question of whether a woman should live according to her own desires or according to the expectations of those around her.

Keywords; Bertolt Brecht, Epic Theatre, Social Judgment, Individual Life

BERTOLT BRECHT

Eugen Bertolt Friedrich Brecht, 10 Şubat 1898'de Augsburg'da, Berthold Friedrich Brecht ile Sophie Brecht'in oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı döneminde 1917 yılında, okulunu lise bitirme sınavını erken tamamlayarak bitirmiştir. Lise eğitimini tamamladıktan sonra 1917-1918 yılları arasında Münih'teki Ludwig Maximilian Üniversitesi'nde tıp, doğa bilimleri ve edebiyat öğrenimi görmüştür. Ancak 1918 yılında Augsburg'daki askerî hastaneye sağlık eri olarak çağrıldığı için öğrenimine ara vermek zorunda kalmıştır. 1922 yılında Bertolt Brecht, Alman edebiyat ödülü olan Kleist Ödülü'nü almıştır. 1924 yılında Berlin'e taşınmış ve Berlin'de komünizme yönelik siyasi bir eğilim geliştirmiştir. Yazar, "Aufstieg und Fall der Stadt Mahagonny"(1930)" adlı eseriyle siyasi olarak sol görüşe olan eğilimini açıkça ortaya koymaktan çekinmemiştir. Brecht'in eserlerindeki temel

amacı, toplumsal yapıları daha anlaşılır hâle getirmek ve toplumun ne kadar hızlı değişebileceğini göstermek olmuştur. 28 Şubat 1933'te o zamanki eşi Helene Weigel ve kızı Barbara ile birlikte Prag, Viyana ve İsviçre üzerinden Almanya'dan kaçarak Danimarka'ya gitmiştir. Aynı yılın mayıs ayında Nasyonal Sosyalistler, Almanya'daki tüm eserlerini yaktırmış ve bundan iki yıl sonra Brecht'in vatandaşlığını almışlardır. Yazar, sürgün döneminde birçok eser kaleme almış ve yaşadıklarını özellikle şiirlerinde aktarmıştır. Yaşadığı sürgün dönemi onun eserlerinin konusunun temelini oluşturmuş ve Brecht, özgürlük, toplumsal ve siyasi baskı gibi konuları önemsemiştir. Yazar, 1956' yılında geçirdiği kalp krizi sonucu hayatını kaybetmiştir. Yazarın kaleme aldığı Trommeln in der Nacht, Die Dreigroschenoper, Der gute Mensch von Sezuan, Mutter Courage und ihre Kinder, Leben des Galilei, Der kaukasische Kreidekreis gibi eserleri onun sadece Alman edebiyatında değil Dünya edebiyatında da önemli bir yer edinmesine yol açmıştır. Bertolt Brecht, "Der gute Menschen von Sezuan" ve "Mutter Courage gibi eserleriyle 1933-1945 arasındaki Sürgün Edebiyatı (Exilliteratur) dönemine dâhil edilebilir. Eserleri, diğer konuların yanı sıra savaş ve kapitalizm sorunlarını da ele alır. (Krupp, 2008; 1-2)

Alman şair, yazar ve yönetmen olan Bertol Brecht, epik tiyatroyu Aristoteles tiyatrosu ile karşı karşıya getirmiş ve yabancılaştırma efekti tekniği ile seyirciyi aktif konuma tutarak, seyircinin olan bitenin farkında olmasını ve düşünceler geliştirmesini, eleştirmesini sağlamayı amaçlamıştır. İlk kez Rus Biçimci Viktor Sklovski tarafından kullanılan yabancılaştırma, Bertolt Brecht'in tiyatrosunda önemli bir etken olmuştur. Çünkü yazar, metnin yazımından sahnelenmesine kadar seyircinin düşünen ve sorgulayan yönünü ön plana çıkarmak için bu teknik üzerinde durmuştur. (Demircan, 2020; 105-109

1898 yılında orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Bertolt Brecht, hem hayatında hem de eserlerinde genel olarak ezilenlerin yanında olmayı tercih etmiştir. Eserlerini kaleme alırken okuru, seyirciyi düşündürmeyi amaçlayan yazar, bu bağlamda geleneksel Aristoteles tiyatrosunda koparak Epik tiyatroda seyircinin yer yer şaşırarak oyunun altında yatan nedenleri düşünerek bir oyun izlemesi amacıyla eleştirel bakış açısı kazanmış bir seyirci topluluğu kazanmayı hedeflemiştir. Epik Tiyatro'nun amacının duyguları öne çıkarmak değil tam tersine incelemeyi, eleştirmeyi öne çıkarmak olduğunu savunan Brecht, Aristoteles'in arınma kavramına karşı çıkmış ve Platon gibi akla hitap etme gerekliliğini vurgulamıştır. (Çelik, 2010; 117-119)

Bertolt Brecht, Marksist dünya görüşü ile bütünleştirdiği Epik Tiyatro'nun önemli bir ismidir. Sınıf farklılıklarına, toplumsal yapılara, sömürüye karşı çıkan yazar, seyircinin düşünmesini ve bilinçlenmesini sağlayacak türde bir tiyatro sahnesi kurar. Sahne ve seyirci arasındaki duvarı yıkmaya çalışan Brecht, bu doğrultuda seyirciyi var olan toplumsal düzen üzerinde düşündürmek ve seyircinin bir alımla sürecini başlatması için çalışır. Hem komedya hem de tragedya içeren Brecht oyunları, eleştirel bilinç kazandırma amacı güder. (Akgül, 2013; 12-19)

Bertolt Brecht, Türkiye'de daha çok oyunları ve romanlarıyla tanınmış, şiirleri daha çok dergilerde sınırlı kalmış ve çoğu da bir araya getirilmemiştir. Oysa Brecht sanatçılığının dışında oldukça önemli bir kuramcıdır. Düşünsel yazıları, oldukça zor bir çeviri aşamasından geçtiği için eserlerinin hızlı bir şekilde Türk okurla buluşması sıkıntılı olmuştur. Brecht'in eserleri genel olarak politika ve sanat arasında gidip gelmekte ve bazıları ise direkt politik metinler olarak görülebilmektedir. Bu bağlamda özellikle "Sosyalist Gerçekçilik ve Toplum" adlı eseri önemli bir kaynak oluşturmaktadır. (Yaşar, 1976; 46-48)

"DIE UNWÜRDIGE GREISIN" ADLI ÖYKÜDE BAKIŞ AÇISININ VE HAYATIN DEĞİŞİMİ

Bertolt Brecht'in "Die unwürdige Greisin" adlı öyküsü o anlatıcı tarafından aktarılır. Türkçeye "Yakışıksız bulunan yaşlı kadın" ya da "Saygın görülmeyen yaşlı kadın" gibi çeşitli şekillerde çevrilse de anlam olarak hemen hemen aynıdır. Yaşlı kadına ithaf edilen unwürdig sıfatı, yakışıksız, saygın görülmeyen, layık olmayan, yaraşmayan (Langenscheidt) gibi anlamlara gelmektedir.

Öykü bir torun tarafından aktarılır ve öykünün başında büyükbabasının ölümünden bahsedilir; "Büyükannem, büyükbabam öldüğünde yetmiş iki yaşındaydı. Büyükbabam, Baden bölgesindeki küçük bir kasabada küçük bir taş baskı (litografi) işletmesi sahibi idi ve ölümüne kadar burada iki ya da üç kalfasıyla birlikte çalıştı. Büyükannem ise evde bir hizmetçi olmadan tüm ev işlerini yürütüyor, eski ve yıpranmış evi çekip çeviriyor, ayrıca işçiler ve çocuklar için yemek pişiriyordu." (Brecht, 2016; 52) Anlatıcının bu cümlelerinde görüldüğü üzere büyükanne, büyükbabası yaşadığı dönemde klasik bir ev hanımı olarak evin bütün işleri ile ilgilenmektedir. Büyükanne, küçük, zayıf yapılı ama sakin bir kadın olarak yedi çocuk dünyaya getirmiş, iki çocuğunu kaybetmiş ve beş çocuğunu büyütmüştür. Büyüttüğü çocuklarından iki kızı Amerika'ya iki oğlu da başka yere göç etmiştir. İçlerinden sağlığı çok da iyi olmayan bir oğlu yaşadıkları kasabada kalmıştır. Oğlu matbaacı olarak çalışmakta ve ekonomik sıkıntılardan dolayı zar zor ailesini geçindirmektedir. Bundan dolayı da büyükbaba vefat ettiğinde çocukları büyükannelerinin bakımını kimin üstleneceği konusunda sürekli birbirleriyle mektuplaşmışlardır. Çocuklarından biri onu kendi yanına almayı, matbaacı olan oğlu ise ailesiyle birlikte onun yanına taşınmayı teklif etmiştir. Ancak yaşlı kadın, bu teklifleri kabul etmemiş, durumu iyi olan çocuklarından küçük bir maddi destek istemiştir. Ancak çocukları ona yalnız kalmaması gerektiğini yazsalar da kadın onların teklifini kabul etmemekte ısrar etmiştir. Aradan biraz zaman geçince annelerinin gelmeyeceği konusunda ikna olmuş ve ona para yardımı yapmaya başlamışlardır. "Sonuç olarak en azından matbaacı olan oğulları aynı kasabada kalmıştı, diye düşünüyorlardı, Gerçekten de matbaacı oğlu, zaman zaman kardeşlerine anneleri hakkında bilgi verme görevini üstlenmiştir. Onun babama yazdığı mektuplar ile babamın iki yıl sonra büyükannemin cenazesi için geldiğinde öğrendikleri, bende bu iki yıl içinde neler yaşandığına dair bir düşünce oluşturmuştur." (Brecht, 2016; 53) Bu alıntıda öyküde bahsi geçen büyükannenin de iki yıl sonra vefat edeceğine dair anlatıcı bir bilgi vermiştir. Ayrıca da öyküyü aktaran anlatıcının yaşlı kadının uzakta yaşayan oğullarından birisinin çocuğu olduğu anlaşılmıştır.

Yaşlı kadın, matbaacı oğlunun durumunun kötü olmasına rağmen onları yanına almak istemez. Hatta onunla çok da sık görüşmeyen kadın, bu durumdan oldukça memnundur. Anlatıcının babası annesinin ne yaptığını matbaacı kardeşine yazdığı mektupta şu şekilde bir soru ile sorar; "Yaşlı kadın şimdi ne yapıyor?" (Brecht, 2016; 53) Matbaacı da ona oldukça kısa bir cevap verir; "Sinemaya gidiyordu." (Brecht, 2016; 53) Anlatıcı büyükannesinin sinemaya gitmesini şu şekilde yorumlar; "Bunun, en azından çocuklarının gözünde, hiç de sıradan bir davranış olmadığını anlamak gerekir. Otuz yıl önce sinema, bugün olduğu gibi kabul gören bir eğlence değildi. Bunlar çoğu zaman eski bowling salonlarına kurulmuş, bakımsız ve havasız mekânlardı. Girişlerinde ise cinayetlerin ve tutku trajedilerinin ilan edildiği, dikkat çekici afişler asılı olurdu. Aslında sinemaya daha çok ergenlik çağındaki gençler ya da karanlık ortamdan yararlanmak isteyen âşık çiftler giderdi. Tek başına gelen

yaşlı bir kadının ise orada hemen dikkat çekmesi kaçınılmazdı. Ayrıca sinemaya gitmenin başka bir yönü daha vardı. Giriş ücreti kuşkusuz ucuzdu; ancak bu eğlence, neredeyse şekerleme gibi gereksiz bir zevk olarak görüldüğünden, bunun için harcanan para, boşa harcanmış, israf edilmiş para sayılıyordu. Parayı boşa harcamak, saygın bir davranış olarak kabul edilmezdi." (Brecht, 2016; 53-54)

Yaşlı kadın, farklı olarak sadece sinemaya gitmez, ayrıca kasabada yaşayan oğluyla da düzenli bir ilişki sürdürmez, eski tanıdıklarından da hiç kimseyi ziyaret etmez, kimseyi evine davet etmez. Kasabada düzenlenen kahve görüşmelerini eskiden kaçırmayan kadın, şimdi bu görüşmelerin hiçbirine katılmaz. En sık gittiği yerlerden birisi, yoksul, kötü bir şöhrete sahip olan ve dar bir sokakta çalışan kunduracının dükkanıdır. Bu dükkanda pek de hoş karşılanmayan tipler bir araya gelir ve orada neredeyse bütün öğleden sonra sohbet ederler. İşi olmayan garson kızların ve gezgin zanaatkâr çırakların mekanı, bu kunduracının dükkanı olmuştur. Kunduracı ise dünyanın birçok yerini dolaşmış ama hiçbir yerde tutunamamış orta yaşlı bir adam olarak tanınmış ve içkiye olan düşkünlüğü kasabada çok dedikodulara yol açmıştır. Anlatıcı, bu durum için "Her hâlükârda, büyükannem için uygun bir arkadaş çevresi sayılmazdı." (Brecht, 2016; 54) şeklinde yorumda bulunur. Hatta matbaacı oğlu, bu konuda annesini uyarmış, ancak annesinden oldukça sert bir cevap aldığını abisine yazdığı mektupta belirtmiştir.

Yaşlı kadın, eşinin ölümünden altı ay sonra sık sık bir handa yemek yemeye gitmeye başlar. Anlatıcı, bu duruma dair şu tepkiyi verir; "Ne şaşırtıcı bir haberdi bu! Hayatı boyunca bir düzine insan için yemek pişirmiş, kendisi ise daima sofradan arta kalanlarla yetinmiş olan büyükannem, şimdi handa yemek yiyordu! Ona ne olmuştu böyle?" (Brecht, 2016; 54) Yaşlı kadındaki bu değişim, herkesi şaşırtmaya başlamış ve kimse onun yaptıklarına anlam veremez olmuştur.

Kısa bir süre sonra anlatıcının babası, annesini ziyaret ettiğinde annesinin oldukça normal ve dengeli olduğunu görür; Ruh hâli oldukça dengeli görünüyordu; ne özellikle neşeliydi ne de alışılmadık derecede sessiz. Bizleri sordu, ancak bunu çok ayrıntılı yapmadı; en çok da çocuklar için kiraz olup olmadığını merak etti. Bu yönüyle her zamanki gibiydi. Oda her zamanki gibi kusursuz bir temizlik içindeydi ve büyükannem de sağlıklı görünüyordu. Yeni yaşamına işaret eden tek şey, babamla birlikte büyükbabamın mezarını ziyaret etmek üzere mezarlığa gitmek istememesiydi." (Brecht, 2016; 54-55) Oğlu, annesinin ve evinin de her zamanki gibi temiz ve derli toplu olmasına dikkat eder. Tek farklı bulduğu şey, eşinin mezarına gitmek istemesidir. Oğluna dönüp, "Sen tek başına gidebilirsin. (...) Mezar, soldan üçüncü, on birinci sırada. Benim daha gideceğim bir yer var." diyen yaşlı kadının bu kayıtsız tavrına oğlu şaşır.

Matbaacı olan oğlu, annesinin uzun bir süredir ayakkabıcı dükkanına gittiğini ve evin sürekli boş kaldığını şu cümleleriyle aktarır; "Ben burada ailemle birlikte şu küçücük odalarda oturuyorum; artık günde yalnızca beş saat çalışabiliyorum, üstelik aldığım ücret de çok düşük. Astımım da yine beni rahatsız etmeye başladı. Buna karşılık ana caddedeki o koca ev bomboş duruyor." (Brecht, 2016; 55) Ancak kadın, oğlunun bu durumu ile hiç ilgilenmez, torunu da yani metnin anlatıcısı da büyükannesinin nezaketen de oğlunu davet etmediğini belirtir. Ancak büyükanne, eşi hayattayken oğlunun ekstra oda tutmasına ve masraf yapmasına hep karşı çıkmıştır. Anlatıcı bu durumu şu şekilde yorumlar; "Şimdi ise sanki aile yaşamını geride bırakmış, ömrünün son döneminde kendine bambaşka bir yol seçmiş gibiydi. Güçlü bir mizah anlayışına sahip olan babam onu gayet dinç bulmuş ve amcama

yaşlı kadının istediği gibi yaşamasına izin vermesini söylemişti. Ama o gerçekten ne istiyordu?" (Brecht, 2016; 55)

Kadın, günler geçtikçe yeni şeyler keşfetmeye devam eder. Kadın, bu kez de bütün aileyi taşıyacak kadar yüksek tekerlekli büyük bir at arabası kiralar ve bir mesire yerine geziye gider. Önceden eşi ölmeden önce torunları geldiğinde kiraladığı bu at arabası, kadın için yeni bir eğlence aracı olur. Önceden eşi böyle bir at arabası kiraladığında kadın her zaman evde kalmış ve ev işleriyle meşgul olmuştur. Şimdi ise tam tersi bir biçimde sadece kendi istediği için böyle bir at arabası kiralamış ve kendisine yeni bir hayat oluşturmuştur.

Kadın, bu at arabası ile yaptığı gezintiden sonra yaklaşık iki saat süren tren yolculuğuyla metinde sadece baş harfi verilen K. Şehrine gider. K. Şehrinde bir at yarışı düzenlendiği için kadın, bu at yarışını izlemek için oraya gider. Bunun üzerine matbaacı oğlu, büyük bir endişeye kapılır ve hatta annesi için bir doktor tedavisi alması gerektiğini düşünür. Anlatıcı, babasının bu durum karşısında nasıl davrandığını şu cümleleriyle açıklar; "Babam mektubu okuduğunda başını salladı, ancak doktora başvurulması önerisini kabul etmedi." (Brecht, 2016; 56)

K. şehrine yalnız gitmeyen kadın, yanında iki günde bir yemek yediği handa çalışan hizmetçi genç bir kızı da götürür. Bu kızı matbaacı oğlu "zihinsel engelli" olarak tanımlar. Matbaacı oğlunun küçümseyici bir ifade ile bahsettiği bu genç kız ile ilgili anlatıcı şöyle bir açıklamada bulunur; "Oğlunun küçümseyici bir ifadeyle "sakat" (Krüppel) diye söz ettiği bu genç kız, bundan sonra hikâyede önemli bir yer tutmaya başladı." (Brecht, 2016; 56) Kadın, bu genç kıza büyük bir sevgi beslemekte ve onu sinemaya ve ayakkabı tamircisinin dükkânına da götürür. Matbaacı oğlu, "Şimdi o sakat kıza üzerinde güller bulunan bir şapka bile satın aldı, (. . .) Bizim Anna'nın ise daha Komünyon töreni için giyecek bir elbisesi bile yok!" (Brecht, 2016; 56) diye mektubunda büyük bir üzüntü içinde yazar. Anlatıcı, amcasının mektuplarının bu şekilde hep bir şikayet şeklinde olduğunu belirtir. Mektuplarda sadece annesinin kendisine göre yakışıksız davranışlarından söz eden matbaacı oğlu, artık başka cümle yazmaz olur. Bu yüzden anlatıcı, büyükannesinin neler yaşadığını metnin geri kalan kısmında amcasının mektuplarından değil babasının anlattıklarından öğrenir.

Kadının davranışlarına dair Han sahibi anlatıcının babasına "Anlaşılan Bayan B. şimdi hayatın tadını çıkarıyor." (Brecht, 2016; 56) şeklinde fısıldar. Eşi ölmeden önce kadın, hiçbir şekilde gösterişli ya da savurgan bir hayat sürdürmemiştir. Handa yemek yemediği günlerde çoğu zaman yalnızca biraz yumurta, biraz kahve ve özellikle çok sevdiği peksimetten yemeyi tercih eder ve buna karşılık kendisine ucuz bir kırmızı şarap alır ve her öğünde ondan sadece küçük bir kadeh içer. Evi son derece temiz tutar, yalnızca kullandığı yatak odasını ve mutfağı değil, bütün evi özenle temizler.

Çocuklarının haberi olmadan evi ipotek ettiren kadın, ipotek karşılığında aldığı parayı ne yaptığını kimse bilmez. Çocukları, onun bu parayı ayakkabı tamircisine verdiğini tahmin eder. Çünkü tamirci, kadın öldükten sonra başka bir şehre taşınmış ve orada özel yapım ayakkabılar satan daha büyük bir dükkân açmıştır.

Anlatıcı, büyükannesinin hayatına dair şu şekilde bir yorumda bulunur; "Yakından bakıldığında büyükannem, ardı ardına iki ayrı yaşam sürmüş gibidir. İlk yaşamı; bir kız evlat, bir eş ve bir anne olarak geçen hayatıdır. İkinci yaşamı ise yalnızca Bayan B. olarak, hiçbir yükümlülüğü olmayan, tek başına yaşayan ve mütevazı ama kendisine yeten imkânlara sahip bir kadın olarak geçirdiği hayattır.

İlk yaşamı yaklaşık altmış yıl sürmüş, ikincisi ise iki yılı bile bulmamıştır." (Brecht, 2016; 57) Anlatıcının babası, annesinin son altı ayda sıradan insanların aklına bile gelmeyecek bazı özgürlükleri kendisine tanıdığını öğrenir ve büyükannesinin neler yaptığını şu şekilde özetler; "Örneğin yaz aylarında sabah saat üçte kalkıp kasabanın bomboş sokaklarında tek başına dolaşabiliyordu; böylece bütün kasaba o an yalnızca ona aitmiş gibi oluyordu. Üstelik yaşlı kadının yalnızlığına ortak olmak amacıyla onu ziyarete gelen papazı bile, kasabada herkesin anlattığına göre, sinemaya davet etmişti. Oysa büyükannem hiç de yalnız değildi. Ayakkabı tamircisinin dükkânına sürekli neşeli insanlar geliyor, orada uzun sohbetler ediliyordu. Büyükannemin kendisine ait bir şişe kırmızı şarabı daima orada dururdu. Diğerleri sohbet edip kasabanın saygın yöneticilerini alaya alırken, o da bu şişeden küçük bir kadeh şarap içerdi. Bu kırmızı şarap yalnızca ona ayrılmıştı; ancak zaman zaman topluluğa daha sert içkiler de getirirdi." (Brecht, 2016; 57) Eşinin ölümünde sonra bambaşka bir hayata başlayan kadının bu ikinci baharı uzun sürmemiştir. Bir sonbahar günü öğleden sonra hiç beklenmedik bir anda, yatak odasında hayata veda eder. Pencerenin önündeki ahşap sandalyede otururken ölen kadın, O akşam "sakat" diye anılan genç kızı sinemaya davet etmiş, bu nedenle genç kız, kadının öldüğü sırada onun yanında bulunmuş. Yetmiş dört yaşında hayata veda eden kadının öldüğünde çekilmiş fotoğrafını anlatıcı şu şekilde resmeder; "Çocukları için çekilmiş, onu ölüm döşeğinde gösteren bir fotoğrafını gördüm. Fotoğrafta sayısız kırışıklıkla kaplı küçücük bir yüz ve ince dudaklı ama geniş bir ağız görülmektedir. Her şeyi küçüktü; ama onda küçüklük, bayağılık ya da dar görüşlülük yoktu. Uzun yıllar süren kulluk ve boyun eğme hayatını da, ardından gelen kısa özgürlük yıllarını da sonuna kadar yaşamış; hayatın ekmeğini son kırıntısına kadar tüketmişti." (Brecht, 2016; 57) Anlatıcının bu cümleler, büyükannesinin hayatına dair kısa bir özet niteliği taşımaktadır. Brecht'in bu öyküsü anlatıcının bu cümleleri ile son bulurken yazar, insan hayatının değerini ve dışarıdan gelen baskıyı çok net ve anlamlı bir biçimde gözler önüne sermiştir.

SONUÇ

Bertolt Brecht'in bu hacim olarak kısa ama anlam olarak oldukça yoğun metninde yaşlı bir kadının eşi hayattayken ve eşi öldükten sonraki hayatı konu edilmiştir. Metnin anlatıcısı yaşlı kadının torundur ve torun, matbaacı amcasının babasına yazdığı mektuplardan ve daha sonra da kendi babasının anlattıklarından hareketle metni aktarmaktadır. Yani torunun kaynak noktaları amcası ve babasıdır. Metinde amcanın mektupları birinci kısım kaynağı, babanın anlattıkları da ikinci kısım kaynağı oluşturmaktadır.

Yaşlı kadın, eşi ölmeden önce oldukça geleneksel bir role sahiptir. Evi temizlemek, çocuklarını bakmak, torunlarıyla ilgilenmek, gelinlerine yardım etmek, yemek yapmak gibi görevleri olan kadın, kendisi için hiçbir şey yapmaz ve bütün gününü evle uğraşmakla geçirir. Ancak eşinin ölümünden sonra kadın, kendisi için yeni bir hayat oluşturur. Bu yeni hayatta sadece kendisi ve sevdiği şeyler vardır. Bu yeni hayatında çocuklarıyla sınırlı görüşür ve onlara bir yardımda bulunmaz. Geniş evinde tek başına oturur. Matbaacı oğlu, geniş ailesiyle küçük bir evde yaşadığı için annesinden sürekli kendilerini evine davet etmesini bekler, ancak kadının böyle bir fikri hiçbir zaman olmaz. Oğlu da metindeki mektuplarında bu durumdan sürekli yakınır.

Kadın, bu yeni hayatında farklı insanlarla bir araya gelir, onlarla yemeğe, sinemaya ve gezmeye gider. Hatta kadındaki bu değişim, küçük kasabada söylentilere yol açar. Bu söylentileri oğlu duyar, ancak annesine bir şey söylemez. Ama içten içe annesinin bu yeni hayatından oldukça rahatsız olur. Kadın,

hiç kimseyi umursamadan yeni hayatında özgürlüğün tadını çıkarır. Kendisi için yaptığı şeylerden büyük bir zevk alır.

Brecht, bu metninde kadının hayatındaki değişimden yola çıkarak toplumsal baskının ve dış etkenlerin insan hayatındaki rolüne gönderme yapar. Ailenin, çevrenin hatta toplumun beklentisine göre yaşama zorunluluğu ve insanların tuhaf karşıladıkları konuları anında dedikodu malzemesi yapması metinde açıkça vurgulanmıştır. Kadın için güzel ve normal olan, toplum için anormal olduğunda herkes o kişinin topluma ayak uydurması gerektiğini düşünür. Ancak metindeki kadın tam tersini yaparak özgürlüğünün tadını çıkarmaya çalışır. Brecht'in insanları düşündürmeye ve bilinçlendirmeye çalışma çabası, bu metinde de yalnız bir kadın aracılığıyla verilir. Yazar, tam da diğer eserlerinde olduğu gibi bu metninde de önceliğin insanın özgürlüğünün olması gerektiğini açık bir dille aktarır.

KAYNAKÇA

Akgül, T. Y., (2013). Bertolt Brecht: Toplumsal Olan Değiştirilip Dönüştürülebilendir, Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 35:2013/1 • ISSN: 1300-1523

Brecht, B. (2016). Die unwürdige Greisin, Lust am Lesen, Deutsche Lesestücke, Staatliche Universitat Jerewan.

Çelik, Y., (2010). Epik Tiyatro Neden ve Nasıl Yabancılaştırır? Sanat Dergisi, 2. Https://izlik.org/ja44bz28rp

Demircan, H., (2020). Tiyatrodan Resim ve Fotoğrafa: Bertolt Brecht'in Yabancılaştırma Efektinin Yüzeydeki Olasılıkları, Sanat Yazıları, 2020; (42): 105-118 / Araştırma Makalesi

Krupp, D., (2008). CTA M1, September 2008, https://www.deutschstunde.info/media/DIR_43053/fe54c325bd16916ffff816eac14422f.pdf, (Erişim Tarihi; 02.09.2026)

Langenscheidt, https://tr.langenscheidt.com/almanca-turkce/unwuerdig#unw%C3%BCrdig, Erişim Tarihi; 21.09.2026

Yaşar, İ. (1976). Brecht'in Türkiye'deki Sunuluşu Üstüne, Birikimde Kültür olayları, Değinmeler/Günün Olayları/Kitaplar Sanat Olayları/Filmler/Dergiler, Birikim 21

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ANNE ARKETİPİ BAĞLAMINDA ALKARISI İNANCI VE ATLAR

Doç. Dr. Ece SERRİCAN KABALCI

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, eceserrican@nevsehir.edu.tr - 0000-0002-3050-1717

ÖZET

Carl Gustav Jung tarafından ana hatları belirlenen ve kolektif bilinç dışında yer alan arketip kavramı, Platon'un "idea"larına benzeyen enerji dolu merkezlerdir. Her bireyde doğuştan var olan ata mirası duygu, düşünce ve davranışları temsil eden arketipler, olumlu ve olumsuz özellikleri bünyesinde barındırmasıyla "idea"lardan ayrılır. Jung; bireyin zihinsel, ruhsal ve sosyal uyumunda rol oynayan arketipik unsurları persona, gölge, anima ve animus şeklinde sıralar. Ayrıca her insanda bulunan anne arketipine yer verir. Olumlu yönlerinde hayat veren, seven, koruyan ve besleyen gibi niteliklere sahip olan anne arketipinin yok edici, zehirleyen ve korkutan yanlarının olduğunun da altını çizer. Türk mitolojisinde Umay Ana, olumlu anne arketipinin izlerini taşır; alkarısı ise olumsuz anne arketipine mensuptur.

Doğum yapmış kadınlara ve yenidoğan bebeklere zarar vereceği düşünülen alkarısı ve lohusalık döneminde kadının yaşadığı sıkıntıların ve hastalıkların nedeni olarak görülen albasması, Türk inanışında önemli bir yere sahiptir. Kötücül bir varlık olan alkarısının lohusa kadına ve bebeğe musallat olmasının yanında ahırlara girdiği, atların kuyruklarını ve yelelerini ördüğü ayrıca atları sabaha kadar koşturduğu söylenir. Anne ve at imgelerinde kuşaktan kuşağa aktarılan ve bütün halklarda bulunan bir miras vardır. Bu çalışmada, alkarısının yeni doğum yapmış kadının ve bebeğin dışında atlarla olan ilgisinin anlatılarda nasıl aktarıldığı ve hangi ritüellerin oluşturulduğu araştırılmıştır. Elde edilen bulgulardan hareketle anne arketipinin olumsuz yönlerini simgeleyen alkarısının atlarla olan bağlantısında da olumsuz duyguların aktarıldığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Carl Gustav Jung, anne arketipi, alkarısı, at, söylence.

THE BELIEF IN THE MOTHER ARCHETYPE AND HORSES

ABSTRACT

The concept of the archetype—outlined by Carl Gustav Jung and situated within the collective unconscious—consists of energy-charged centers akin to Plato's "ideas". While representing ancestral emotions, thoughts, and behaviors innate to every individual, archetypes differ from "Ideas" by embodying both positive and negative characteristics. Jung categorizes the archetypal elements that play a role in an individual's mental, spiritual, and social adjustment as the persona, the shadow, the anima, and the animus. He also addresses the mother archetype present in every human being; he highlights that, alongside positive attributes such as giving life, loving, protecting, and nurturing, the mother archetype also possesses destructive,

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

poisonous, and terrifying aspects. In Turkish mythology, Umay Ana bears the marks of the positive mother archetype, whereas Alkarısı belongs to the negative mother archetype.

The alkarısı—believed to harm women who have just given birth and their newborns—and albasması—viewed as the cause of the ailments and distress experienced by women during the postpartum period—hold a significant place in Turkish belief systems. It is said that the Alkarısı, a malevolent entity, not only plagues postpartum women and their babies but also enters stables, braids the tails and manes of horses, and rides the horses until dawn. There exists a heritage surrounding the imagery of the mother and the horse—found across all cultures—that is passed down from generation to generation. This study investigates how narratives convey the alkarısı's relationship with horses—beyond her interactions with the mother and infant—and examines the rituals that have emerged from these beliefs. Based on the findings, it is concluded that negative emotions are also conveyed through the connection between the alkarısı—who symbolizes the negative aspects of the mother archetype—and horses.

Keywords: Carl Gustav Jung, mother archetype, alkarısı, horse, myth.

1. GİRİŞ

"A priori" kavramlar olarak algılanan arketipler, Carl Gustav Jung tarafından enerji dolu merkezler olarak tanımlanır. Kişisel bilinç dışından bağımsız olarak ortak bilinç dışında bulunan arketipler, kalıtımsal mirasla aktarılan öğelerden oluşur (Bahadır, 2010: 86-88). Tekrar eden yaşantıların sonucu olan arketipler, duygu ve imge olarak belirebilir ve özellikle geçiş dönemlerinde -doğum, evlilik, ergenlik, ölüm gibi- etkisini arttırabilir (Gürol, 1977: 12). Dinamik bir yapıya sahip olan arketipler, her bireyde var olan ortak davranış kalıplarını içerir. Bu davranış kalıplarından biri de her çocuğun gözünü ilk açtığı anda "anne" olarak bir kadına bağlanma durumudur. Jung, anne arketipinin doğum, üretkenlik ve sevgi gibi aydınlık özelliklerin yanında karanlık ve korkutucu yönleri olduğuna da dikkat çeker. Bakire, tanrıça ve ay sembolleri ile olumlu anne arketipi karşılanırken mezar ve derin sular anne arketipinin olumsuz yanını açığa çıkarır (Sambur, 2005: 107). Jung'a göre yücelik ve bilgelik yanında zehirli ve korkutucu yönleri de bulunan anne arketipinde her imge "annelik"e farklı şekilde eklemlenir (Jung, 2012: 22). Semboller aracılığıyla kendini gösteren anne arketipinde (Segal, 2012: 147); kişisel anne dışında ilişki kurulan dadı, üvey anne, büyükanne, kayınvalide, ata kadın gibi kişiler de simgesel bir anlam kazanarak bu arketipe dâhil olur (Jung, 2015: 145).

"Yüce ana" ve "büyük ana" imgesiyle bir anılan anne arketipi, var oluş anlamını kendinde taşır. Anne ve bebek arasındaki ilk bağı kuran bu arketip, "ilk imge" olarak bilinir. Türk mitolojisinde anne arketipi, olumlu ve olumsuz özellikleri bakımından farklılık gösterir. Umay, Ayısıt, Ak Ene olumlu; Alkarısı, Cadı, Kocakarı ve Yalmavuz ise olumsuz özelliklere sahiptir (Fedakâr, 2024: 5) Geçiş dönemlerinden olan doğumda; anne arketipinin besleme ve koruma işlevi, kadın ve çocukların koruyucusu kabul edilen Umay'da görülür. Umay, günümüzde kadınları ve çocukları koruyan bir ruh biçimini de almıştır. Annenin besleme, koruma, şefkat gibi özelliklerinin tam tersi davranışlarda bulunan ve zıtlık oluşturan alkarısıdır. Alkarısı, Umay'ın olumsuz anlamda başkalaşmış hâlidir (Fedakâr, 2024: 13-16). Ayrıca alkarısı, anne arketipinin doğrudan değil de sembollerle ortaya çıkmasına örnektir. Bu yönüyle alkarısı, anne arketipinin

karanlık ve olumsuz yönüne ait demonik bir varlıktır. Geçiş dönemi olarak bilinen doğum sonrasında kadını rahatsız eden, yenidoğan bebek için tehdit oluşturan zarar verici ve yok edici özellikleri bulunan kötü iyelerdendir.

2. ANNE ARKETİPİNİN OLUMSUZ TEZAHÜRÜ: ALKARISI

Evrenin ruhani ve canlı bir varlık olarak düşünüldüğü Türk mitolojik sisteminde kavramsal taşıyıcılar "iye"lerdir. Ruhani dokunun taşıyıcıları olan iyeler, koruyucu ruhlar olarak tezahür ederler ve toplumsal hafıza ile ekolojik bilinç arasındaki dengeyi sağlarlar. Kozmik düzenin koruyucuları, toplum-doğa düzenleyicileri ve denge hakemleri olarak işlev görürler (Bayat, 2025: 5-6). İyi ruhlar/iyeler insanlara sağlıklı hayat ve mutluluk verirler. Yerin üstünde yaşayan bu ruhlar, temizlik ve iyilik kaynağı olarak görülürler. Görevleri yaşanılan yerleri kötü ruhlardan ve afetlerden korumak, insanlara yardımcı olmaktır. Kötü ruhlar/iyeler ise; insanlar başta olmak üzere canlılara kötülük yapan, hastalık veren ve kurban isteyen varlıklardır. Yer altında yaşayan bu ruhlar, öldürdükleri canlıların ruhlarını kendileri ile götürmektedir (Küçük, 2013: 112). Alkarısı su kenarları, ıssız yerler ve ahırlarda yaşayan dişi bir ruhtur (Demren, 2018: 3). Kötü iyelerden olan alkarısı ya da albastı; uzun dağınık saçlı, kızıl (al) tenli, göğüsleri dizlerine kadar sarkan çirkin bir kadın olarak tanımlanmaktadır. Genellikle siyah-kırmızı renkli uzun bir elbise giyen albastının en çok sevdiği şey atların yelesini örmektir (Küçük, 2013: 121)

Ahıra giren alkarısı atların yelelerini ya da kuyruğunu örer, atları koşturarak iyice yorar. Erkekten, tüfek sesinden ve demirden korkan alkarısını yakalamak için göğsüne bir iğne batırmak gerekir. Böylece insan suretine bürünen alkarısı, iğneyi kendisi çıkartamadığı için zorunlu olarak bu kişinin hizmetine girer (Şimşek, 2017: 107). Çevresindekilerden iğneyi çıkarmasını ister ancak bu isteği çoğunlukla reddedilir. Bazen de aile fertlerinin ya da alkarısının dil döktüğü bir kişinin iğneyi çıkardığı görülür. Refiye Okuşluk Şenesen, "Çukurova Bölgesi Girit Göçmenleri Halk Kültürü Araştırması" başlıklı eserinde, alkarısı ve atlarla ilgili Adana'da anlatılan "Al Avrad" efsanesini şu şekilde aktarır:

> "Bir aile, her gün atlarının bulunduğu ahırdan gürültülerin geldiğini fark edip ahıra gittiklerinde atların kan ter içinde kaldığını görürler. Bir süre ahıra gitmeye korkan hane halkı, atların sırtına katran sürmeye karar verir. Ertesi gün ahıra gittiklerinde al avradın atın sırtına yapışıp orada kaldığını görürler. Al avrad, bunlara yalvararak; "Beni bırakın, sizin yedi sülalenize dokunmayacağım." der. Aile, bu söz üzerine al avradı bırakır ve ondan sonra kimseyi rahatsız etmediğini söylerler." (akt. Şimşek, 2017: 11)

Tutarlı bir inanç sistemi oluşturan alkarısı söylencesi, taşıdığı birçok özellikle kadim bir mitos dünyasına eklenir. Alkarısının lohusaya musallat olmasının dışında ilgi gösterdiği diğer canlı atlardır. Alkarısının özellikle kısraklara bindiği, hayvanları gece boyu koşturduğu ve yorduğu anlatılmaktadır. Sabah olduğunda ahıra girenler, atları ağızları köpük içinde ve yeleleri ince ince örülmüş olarak bulur. Bu durumu açıklamak için atların kendilerine saldıran küçük hayvanları kaçırmak için tepindiği ve bu yüzden kan ter içinde kaldıkları gibi çeşitli görüşler ileri sürülür. Ancak bu inanışın Orta Asya Türklerinde de bulunması, bu düşünceyi geçersiz kılmaktadır. Özbudun, alkarısının atlarla olan bağlantısını kadim ilahe/Ana Tanrıça'ya bağlamakta ve onun yabanıl ya da evcil hayvanlarla olan bağıntısını hatırlatmaktadır. Roma

Tanrıçası Fortuna, Mısırlı Hathor ve Isis, Frig Tanrıçası Kybele, Grek Artemis, Spartalı Tanrıça Orthia ile bu inanışı Akdeniz havzası kültleriyle ilişkilendirmektedir (Özbudun, 1997: 225).

Geçmiş dönemlerde atın bir aile için önemi göz önüne alındığında atları rahatsız eden alkarısı inancı etrafından anlatılan efsaneler farklı bir anlam kazanır. Alkarısına karşı alınması gereken tedbirlere atları korumak için yapılması gerekenler de eklenir. Atların ara sıra kontrol edilmesi, gece boyunca yalnız bırakılmaması at hırsızlarına karşı alınacak tedbirlerdir. Bu tedbirler, sembolik uygulamalarla inancın bir parçası hâlini almıştır (Şimşek, 2017: 113).

3. TÜRK KÜLTÜRÜNDE AT

Göçebe hayatta av, sürü ve akın faaliyetlerinde yararlanılan atlarla ilgili yüksek bir kültür oluşmuş, Türklerin hayatı hep at üzerinde geçmiştir. Göçebe kültürde at, insanoğluna ulaşım sağlaması ve sosyo-kültürel alışveriş imkânı sunmasıyla önemlidir. İnsan, yük ve eşya taşınmasında at ve insan arasındaki ilişkiler, kültürel zenginliğin ortaya çıkmasını ve gelişmesini sağlamıştır. At, göçebe kültürlerde bir mitoloji konusu olmanın dışında devlet ve cemiyetin gelişmesinde etkili bir güç olarak yer almıştır. Hız, güç, çeviklik ve asaleti temsil eden at, uygarlık tarihi ve kültüründe değer kazanmıştır. Kültür içinde bir kült hâline gelen at, bulunduğu coğrafyada bir rol üstlenmiş ve kutsallaşmıştır (Belek, 2015: 114-115).

Konar-göçer hayatta at ile bütünleşen Türkler için atın anlamını Kaşgarlı Mahmut, *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eserinde "At Türkün kanadıdır" sözüyle anlatmıştır. Ayrıca atın, Türkler için önemli olduğunu "Kuş kanadın, er atın" atasözü özetlemektedir (Durmuş, 2021: 9). Atlarla içli dışlı bir millet olan Türkler, manevi hayatlarında da atlara çeşitli anlamlar yüklemiş ve ritüeller uygulamıştır. Bu uygulamalardan biri atın kuyruğunun bağlanması ve kesilmesidir. İslamiyet'ten önce ve sonra, atın kuyruğunun bağlanması ve kesilmesi âdeti, savaşlarda ve ölüm sonrası uygulanmıştır. İnanç sistemi ve kahramanlık düşüncesiyle birlikte uygulanan bu geleneği ölüm âdetlerinin bir örneği olarak kabul etmek mümkündür. Yas alametlerinden olan bu uygulama, İslamiyet'in kabulünden sonra da devam etmiş ancak kuyruğu kesilen at doğaya bırakılmıştır. Serbest bırakılan yani bir nevi kansız olarak kurban edilen bu atlara kimse binmemiş ya da dokunmamıştır (Yılmaz ve Toraman, 2020: 759-760).

Türklerin günlük hayatında en çok kullandıkları hayvan attır. Eski Türkler, atları ilahi özelliklere sahip büyülü ve kutsal canlılar olarak kabul etmiştir. İnanışa göre atlar; gökten gelen, denizden ya da mağaradan çıkan, yelden türeyen varlıklardır. Türkler, ölümden sonra hayatın devam edeceğine inandıklarından ölen kişileri atları ve silahları ile gömmüşler ve atın insana yoldaş olacağına inanmışlardır (Ünal ve Uysal, 2023: 214-215). At ile kutsallık arasındaki ilişkinin örneklerini doğum ve buna bağlı inanışlarda da takip etmek mümkündür. Doğum sırasında erkek atın kişnemesi, kırkı çıkana kadar lohusayı erkek atın koruması, at nalı ve at kılının nazara karşı koruyucu olduğuna inanılması gibi örneklerde, ata koruyucu olma özelliği yüklendiği görülmektedir (Çavuşoğlu, 2007: 96).

4. ANNE VE AT İMGESİ

Türk bozkır kültürünün merkezinde konumlanan atın, insan ruhunun bir yansıması veya "alter ego"su olduğuna dair inanışlar da mevcuttur. Bu hâliyle at, fiziksel ve metafiziksel sınırları aşan bir varlık olarak düşünülmüştür (Bayat, 2025: 7). Öteki benlik/diğer ben ya da ikinci benlik olarak tanımlanan alter ego, bireyin sahip olduğundan farklı bir kişiliğe/benliğe sahip

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

olmasıdır. Bireyin kişiliğinden farklı olduğuna inanılan alternatif bir benlik olarak gölge karaktere denk düşmektedir (Künüçen ve Köksal, 2021: 427). At ve insan arasındaki bu ilgide anne imgesinin yeri, kuşaktan kuşağa anlatılan söylencelerde belirginlik kazanmaktadır. Bir arketip olan "anne", doğa ile ve yaratan ile olan ilişkisinde, taşıyıp besleme özelliğiyle bilincin temelini oluşturur. İçeride olmak ya da bir şeyde içerilmek dolaylı olarak korkutucu, geceye dair ve kuşatıcı bir şeyi düşündürür. Tüm bu düşünceler annenin mitolojik ve kökenbilimsel çeşitlemesini ortaya çıkarır (Storr, 2006: 162).

> ""At", mitoloji ile folklorda geniş ölçüde kullanılan bir arketiptir. Hayvan olarak insan olmayan psykheyi; alt-insanı, hayvansal olanı, açıkçası bilinç dışını simgeler. Folklorda atların ara ara görüler görmesi; sesler duyması, konuşması bundandır. Yük hayvanı olarak anne arketipi ile yakından ilintilidir (Ölen kahramanı Valhalla'ya götüren Valkiriler, Truva atı vb. bunun tanığıdır). İnsandan daha alçakta olan bir hayvan olduğu için, gövdenin alt bölümünü, orada yükselen hayvansal dürtüleri temsil eder. At, dinamik, taşıyıcı bir güçtür. Kocaman bir içgüdü dalgası gibi taşır insanı. Daha yüksek bir bilinci olmayan bütün içgüdüsel yaratıklar gibi o da paniğe kapılır. Büyü ile büyü sözleri ile de ilgisi vardır —özellikle kara atlar ölümü haber ederler. Öyle ise "at" belli belirsiz bir anlam kayması ile "anne"nin dengidir. Anne, kökendeki yaşamın yerine geçer; at ise gövdenin hayvansal yaşamını gösterir." (Storr, 2006: 163)

Birçok mitoloji ve efsanede yer alan yarı insan yarı at figürü olarak ortaya çıkan centaur/kentarus (horsemen), bu birleşmenin bir örneğidir. İnsanın hayvani yönleri ile akıl ve mantığı, vahşi doğa ile medeniyet arasındaki dengeyi sembolize ederler. Bu ikilik aslında insanın rasyonel düşünceleri ile içgüdüsel arzuları arasındaki denge sembolizmini yansıtır. İnsan doğasının iki yönünü birleştirerek derin sembolik anlama kavuşur. Centaur/kentarus figürünün Türk mitolojisindeki yansıması, doğrudan bir benzerlikten ziyade, daha genel bir doğa-insan ilişkisinin sembolizmi olarak görülür. Atlı göçebe kültürde hayatının çoğunu at üzerinde geçiren Türkler için at ile sahibi birbirini tamamlayan iki unsurdur. Savaş ve mücadele sırasında atla tek vücut olan Türkler, sosyal hayatta da ata önem vermişlerdir. Ailenin bir parçası olarak görülen atın kuyruğu yas zamanında ya da sahibi hayatını kaybettiğinde kesilmiş, savaş sırasında ise atların kuyrukları düğümlenmiştir (Fidan, 2024: 59-65).

Bu bilgilerden hareketle alter egoyu yani insanın öteki benliğini temsil eden at, bilinç dışına ait hayvansal dürtülere sahip olmasıyla alt insanın yerine geçer. Onun dinamik ve taşıyıcı bir güce sahip olması ise kökendeki yaşamın simgesi olan anne ile bütünleşmesini sağlar. Anne arketipinin mitolojik ve kökenbilimsel çeşitlemelerinden biri olan atların, kadim anlatılardan biri olan alkarısı söylencesinde görülmesi dikkat çekicidir. Alkarısı taşıdığı karanlık, korkutucu, baştan çıkarıcı ve büyülü nitelikleriyle anne arketipinin olumsuz yanını oluşturur. Lohusa kadınlara rahatsızlık vermesi ve onları hasta etmesinin dışında musallat olduğu diğer canlı atlardır. Atların yelesini ve kuyruğunu ören alkarısının bu eylemi Türk inanışındaki anlatılara göndermede bulunur. Türklerde savaş ve yas zamanlarında atların kuyruğunun bağlanması, sahibi ölen atın kuyruğunun kesilmesi âdettendir. Alkarısının örme eyleminde henüz zarar vermemiş olduğu lohusanın geleceğine dair kapalı bir gönderme vardır. Lohusanın bulunduğu evin ahırında yelesi ve kuyruğu örülmüş atları ölüm habercisi olarak kabul etmek

mümkün görünmektedir. Anne arketipi özelinde arketipler, alkarısı anlatısı ve at arasında birbirini bütünleyen ve farklı yönlerden ilişki kurulabilecek niteliklerin bulunduğu görülmektedir. Bu eylemin geçmişten günümüze dek gelmesi ve yinelenmesi de arketipik eylem tekrarına bir örnektir.

5. SONUÇ

Doğum, insan hayatındaki önemli geçiş dönemlerinden birini oluşturur. Bu geçiş süreci hem kadın hem de bebek için ayrı ayrı ele alınması gereken özelliklere sahiptir. Yenidoğan hayata tutunmaya çalışırken, lohusa kadın da hem fiziksel hem zihinsel sıkıntılarla yüzleşip bunları aşmak zorundadır. Bu süreç henüz bilimsel ve teknolojik imkânların yeterli düzeyde olmadığı zamanlarda çeşitli ritüellerle aşılmaya çalışılmış, kadına sosyal ve manevi destek sağlanmıştır. Lohusa ve bebek ölümlerinin toplumda oluşturduğu kaygı ve korkunun giderilmesi, birlik ve beraberliğin sürdürülmesi için korunma yolları aranmıştır. Lohusanın hastalanması ya da normal olmayan davranışlar sergilemesini albasması olarak adlandırılmış ve lohusayı rahatsız eden alkarısından kurtulmak için ritüellere sığınılmıştır.

Tıbbi olarak yaşamın ilk altı haftası bağışıklık sistemlerinde görülen fizyolojik yetersizlikler ve ailenin bebek bakımı konusundaki deneyim azlığı nedeniyle hastalık ve ölümlerin yüksek olduğu bir dönemdir. Bebeğin zayıflaması, anne sütü emmemesi ve hipoaktif olma durumu "yenidoğan sepsisi"ne işaret eder. Bu durum büyüsel nedenlere aktarılarak kırk basması ya da al basması olarak tanımlanır ve çeşitli uygulamalarla bundan korunmak amaçlanır. Çocuk bakımı, çocuk gelişimi ve eğitimine ilişkin bu gelenek, folklorik bir davranış olarak yaşatılmaktadır (Başal, 2006: 48).

Lohusanın ciğerini söküp onu hasta edeceğine hatta öldüreceğine inanılan kötü demonik varlıklardan olan alkarısı aslında Carl Gustav Jung tarafından kolektif bilinç dışında yer aldıüı belirtilen anne arketipinin karanlık bir görünümüdür. Anne arketipinin, olumlu özelliklerinin yanında korkutan, zehirleyen ve öldüren özellikleri olduğuna da dikkat çeken Jung, arketiplerin çift kutuplu enerji merkezleri olduğunu belirtir. Alkarısı da olumsuz ve karanlık özellikleri bünyesinde bulunduran iyelerdendir. Onun lohusa ve yenidoğan dışında musallat olduğu atlar da anne arketipinin taşıyıcısı ve insanın hayvansı alt benliğine denk gelen canlılardandır. Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan atların yelelerinin ve kuyruklarının bağlanması, savaş zamanı ya da ölüm sonrası gerçekleştirilen bir uygulamadır. Savaş zamanlarının ortaya çıkardığı korku ve ölümün acı hissini atların yele ve kuyruklarından okumak mümkündür. Alkarısının da musallat olduğu evdeki atların yelesini ve kuyruğunu örmesi, yas zamanının gelmekte olduğunu simgelemektedir.

KAYNAKÇA

Bahadır, Abdülkerim. (2010). *Jung ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Başal, Hilal Asûde. (2010). "Türkiye'de Doğum Öncesi, Doğum ve Doğum Sonrası Çocuk Gelişimi ve Eğitimine İlişkin Gelenek, Görenek ve İnançlar", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19/1, ss. 45-70.

Bayat, Fuzuli (2025). "Türk Mitolojisi: Yapısal-Semiyotik Analiz ve Araştırma Sorunları", *Edebiyat, Dil ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1/1, ss. 1-27.

Belek, Kayrat. (2015). "Eski Türklerde At ve At Kültürü", *Gazi Türkiyat*, 16, ss. 111-128.

Çavuşoğlu, Ali. (2007). "At Kültürü, Düşünce ve Duygu Dünyamızdaki Yansıması", *İstem*, 5(9), ss. 91-110.

Demren, Özlem. (2018). "Türk Kültüründe Bir Korku Kültü Olarak Sivas'ta Alkarısı ve Albasması İnanışı", *Antropoloji*, 36, ss. 1-27.

Durmuş, İlhami. (2021). "Türk Kültür Çevresinde At", *Asya Araştırmaları Dergisi*, 1(5), ss. 1-11.

Fedakâr, Pınar. (2014). "Besleyen mi, Öldüren mi: Türk Mitik Tasavvurunda Anne Arketipinin Antropomorfik Görünümleri", *Millî Folklor*, 26/103, ss. 5-19.

Fidan, Mevlüt Anıl. (2024). "Gerçekten Mitolojiye: Türk Kültüründe Antropomorfik Açıdan At ve Centaur", *Anadolu Mecmuası*, 3(8), ss. 58-72.

Gürol, Ender. (1977). *Carl Gustav Jung*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Jung, Carl Gustav. (2015). *Feminen-Dişilliğin Farklı Yüzleri* (Çev. Tuğrul Veli Soylu). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Küçük, Mehmet Alparslan. (2013). "Geleneksel Türk Dini'ndeki 'Ana/Dişil Ruhlar'a Mitolojik Açıdan Bakış", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, ss. 105-134.

Künüçen, H. Hale ve Köksal, Nur Yankı. (2021). "Psikanalitik Eleştiri Yaklaşımı ile Bir Film Okuması: Black Swan", *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), ss. 419-439.

Özbudun, Sibel (1997). "Bir Söylence Üzerine Çözümleme Denemesi: Anadolu'da Alkızı/Alkarısı", *Antropoloji*, 13, ss. 217-227.

Sambur, Bilal. (2005). *Bireyselleşme Yolu-Jung'un Psikoloji Teorisi*. Ankara: Elis Yayınları.

Segal, Robert A. (2012). *Mit* (Çev. Nursu Örge). Ankara: Dost Yayınları.

Şimşek, Esma (2017). "Türk Kültüründe "Alkarısı" İnancı ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler", *Akra Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(12), ss. 99-115.

Ünal, Ayhan Afşın ve Uysal, Gülsün (2023). "Türk Kültüründe At ve Atçılık", *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(37), ss. 208-222.

Yılmaz, Ahmet ve Toraman, Ali (2020). "Türk Kültüründe At Kuyruğu Bağlama ve Kesme Geleneği Üzerine Bazı Tetkikler", *History Studies*, 12(3), ss. 745-763.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

BİR ÖYKÜ SEÇKİSİ: ALKARISI

Doç. Dr. Ece SERRİCAN KABALCI

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, eceserrican@nevsehir.edu.tr - 0000-0002-3050-1717

ÖZET

Faruk Duman tarafından hazırlanan ve 2023 yılında Ayrıkotu Yayınları'ndan çıkan *Alkarısı* başlıklı seçkide 13 öykü yer almaktadır. Ayşe Parlak Akyüz "Tel Kadayıf", Feray Öner "Alı Al, Moru Mor", Tuğrul Karataş "Babaşarka", Yeşim Günay "Hezeyan", Arzu Alkan Ateş "Alaca'nın Cinleri", Yücel İnce "Demir Toprak Altında", Ahsen Dalca Korkutan "Şehrin Işıkları", Elif Kesikoğlu "Çuvaldız", Rümeysa Oğuz "Avaz", Ömür Yılmaz "Al, Kara, Sarı Tüm Renkler Aynı", Nilgün Çelik "Tövbe", Müge Demirkır "Kızıl Akreplerin Devri" ve Şebnem Balevi "Kurt Derisi" başlıklı öyküleriyle bu seçkide yer alır. Türk korku söylencelerinin en eskilerinden olan albasması ve bir korku figürü olarak bilinen alkarısını işleyen bu öyküler, söz konusu anlatıya farklı bakış açılarından yaklaşır. Albasmasından korunmak, alkarısını evden uzak tutmak için alınması gereken tedbirler ve yüzyıllardır uygulanan ritüeller bu öykülerde tekrar can bulur. Özellikle alkarısı etrafında şekillenen anlatıların ana hatları, her öykünün temelini oluşturur. Yazarların bireysel anlatım özelliklerinin dışında kullandıkları toplumsal ve folklorik malzeme, bu öyküleri zenginleştirir. Bu çalışmada, *Alkarısı* adlı öykü seçkisinde yer alan on üç öykü incelenmiştir. İncelemede yazarların albasması ve alkarısı anlatısını hangi yönleriyle ele aldığı araştırılmış, öykü içinde bu söylenceye dair hangi unsurları kullandıkları tespit edilmiş ve elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alkarısı, albasması, öykü, folklor.

A SHORT STORY SELECTION: *ALKARISI*

ABSTRACT

The anthology titled *Alkarısı*, compiled by Faruk Duman and published by Ayrıkotu Yayınları in 2023, features 13 stories. The collection includes works by Ayşe Parlak Akyüz "Tel Kadayıf", Feray Öner "Alı Al, Moru Mor", Tuğrul Karataş "Babaşarka", Yeşim Günay "Hezeyan", Arzu Alkan Ateş "Alaca'nın Cinleri", Yücel İnce "Demir Toprak Altında", Ahsen Dalca Korkutan "Şehrin Işıkları", Elif Kesikoğlu "Çuvaldız", Rümeysa Oğuz "Avaz", Ömür Yılmaz "Al, Kara, Sarı Tüm Renkler Aynı", Nilgün Çelik "Tövbe", Müge Demirkır "Kızıl Akreplerin Devri", and Şebnem Balevi "Kurt Derisi". Exploring the alkarısı—a figure of terror associated with albasması (a traditional affliction attributed to this spirit)—these stories approach the legend from diverse perspectives. The measures required to prevent albasması (a postpartum affliction attributed to a malevolent spirit) and to keep the alkarısı (the spirit responsible for the affliction) away from the home, along with centuries-old rituals, come to

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

life once again in these stories. The outlines of narratives centered on the alkarısı form the foundation of each story. The social and folkloric material employed—beyond the authors' individual narrative styles—enriches these stories. This study examines the thirteen stories included in the anthology titled *Alkarısı*. The analysis investigates the specific aspects of the albasması and alkarısı narratives addressed by the authors, identifies the elements of this legend utilized within the stories, and evaluates the findings.

Keywords: Alkarısı, albasması, story, folklore.

1. GİRİŞ

Türk anlatılarında İslamiyet öncesi ve sonrası izine rastlanan ve günümüze dek etkisini sürdüren ruhlardan biri alkarısıdır. Türk kavimlerinde aşağı yukarı benzer isimle anılan bu dişi ruh albastı, albız, albıs, almıs gibi isimlerle de tanınmaktadır. Boş evlerde, kayalıklarda, tenha yerlerde, su kenarlarında yaşayan alkarısı; lohusa kadınlara musallat olur ve onları rahatsız eder. Alkarısının lohusanın ciğerini alıp gitmesi "albasması" olarak bilinir ve bu ciğeri suya bırakırsa lohusanın öleceğine inanılır. Tüfek sesinden, demircilerden, kırmızı renkten ve ocaklı kimseden korkan alkarısını uzak tutmak için çeşitli ritüellere başvurulur (İnan, 1993: 160-162). Biçim ve içerik bakımından ritüeller, sosyal yaşamda ortak ve benzer etkiyi yaratmakta, sosyal bütünleşmeyi sağlamaktadır. Kolektif bir yapıya sahip olan ritüeller, uyum içinde tekrarlanan hareketler üzerinden topluluğu bir arada tutma görevi üstlenir. Ayrıca ritüeller temsil ettikleri topluluk için bütünleştirici ve o toplumu diğer topluluklardan ayırıcı bir kimlik özelliğine sahiptir. Toplum bilincini yükselten, grup kimliğini pekiştiren ve bireyi kimlik bunalımından kurtaran ritüeller; toplumsal düzenin sağlanmasında önemli bir görev üstlenir (Karaman, 2010: 232).

Lohusanın albasmasından korunması için alınan tedbirleri şu şekilde maddelendirmek mümkündür (Çevik ve Alan, 2020: 16-17; Demren, 2018: 7-8; Tanrıverdi, 2015: 70):

- Odada Kuran-ı Kerim bulundurma,
- Lohusanın kırk gün yalnız bırakılmaması ve dışarı çıkmaması,
- Lohusa yatağına kırmızı ip/bez bağlama ve yatağın yanına bıçak veya makas koyma,
- Muska takma,
- Yastığın altına soğan koyma,
- Lohusanın odasına erkek eşyası koyma, oda kapısının arkasına orak ucuna takılmış sarımsak asma,
- Bebeğin beşiğinin yanına süpürge ya da ayna koyma,
- Lohusa odasının ışığını sürekli açık bırakma,
- Eve çiğ et sokmama,
- Regl dönemindeki kadın ziyaretçiyi kabul etmeme,
- Lohusanın düğün ve cenazeye katılmaması,
- Bebeğin kirli bezini ya da kirli bezinin yıkandığı suyu dışarı dökmeme.

Alkarısının lohusa bulunan evlere bacadan girdiği ya da elinde ateşle geldiği bilinir. Ayrıca kıl şeklini alarak lohusanın yediği ilk lokmayla midesine indiği ve lohusayı etkisi altına aldığı hatta ciğerlerini alıp ıslatarak kırk gün içinde ölümüne sebep olduğuna inanılır. Bazı bölgelerde, alkarısının kuş görünümünde olduğu anlatılır (Özbudun, 2018: 218). Ayrıca

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

alkarısının kedi, köpek, buzağı, oğlak, örümcek, tilki ve cadı şekline girdiği bilinir (Tunç, 2023: 3195). Lohusa, alkarısının elindeki boncuğu alırsa onu kendine köle yapabilir (Şimşek, 1997: 102). Alkarısının iğnesi çıkarılınca insanların hizmetinden ayrılır ve kendisini bir suya atar. Suyun üzeri kan olursa yakınlarının kendisini affetmemiş olduğu anlaşılır (Şimşek, 2017: 108).

Alkarısını yakalayanların evi "albasması ocağı" adını alır ve doğum yapan kadınlar bu evi ziyaret ederek evin ocağından kül alırlar. Bu külün kendilerini albasmasından koruyacağına inanırlar (Çevirme ve Sayan, 2005: 68). "Al ocağı" sakinlerinin alkarısına karşı koruyucu/sağaltıcı özelliği olduğu düşünüldüğünden onlara ait eşyaların lohusayı koruyacağı düşünülür (Özbudun, 1997: 219).

2. ÖYKÜLERDE ALKARISI

2023 yılında çıkan ve Faruk Duman tarafından hazırlanan *Alkarısı* başlıklı seçki, albasması ve alkarısı merkezli 13 öyküden oluşmaktadır. Ayşe Parlak Akyüz "Tel Kadayıf", Feray Öner "Alı Al, Moru Mor", Tuğrul Karataş "Babaşarka", Yeşim Günay "Hezeyan", Arzu Alkan Ateş "Alaca'nın Cinleri", Yücel İnce "Demir Toprak Altında", Ahsen Dalca Korkutan "Şehrin Işıkları", Elif Kesikoğlu "Çuvaldız", Rümeysa Oğuz "Avaz", Ömür Yılmaz "Al, Kara, Sarı Tüm Renkler Aynı", Nilgün Çelik "Tövbe", Müge Demirkır "Kızıl Akreplerin Devri" ve Şebnem Balevi "Kurt Derisi" başlıklı öyküleriyle bu seçkide yer almaktadır. Efsaneye farklı bakış açılarından yaklaşan yazarlar, folklorik bellekte yer alan bilgiler üzerinden öykülerini kurgularlar. Bu çalışmada hem bireysel bir üsluba hem de kolektif bir söyleme sahip olan bu öykülerde alkarısı inanışının hangi yönleriyle işlendiği üzerinde durulmuştur.

"Tel Kadayıf", at yelesi örerken iğne batırılan alkarısının yani anlatıcının büyük büyük annesinin anlatımıyla başlar. İğne batırılan alkarısının ölmekten beter olduğunu düşünen anlatıcı, kendisini de evinde bir yabancı gibi hissetmektedir. Bu nedenle yakasındaki iğneye dokundukça alkarısıyla aralarında benzerlik kurmaktadır. Daha karnındayken ya da doğduktan sonra kaybettiği çocukları, kocasıyla arasına bir duvar örmüştür. Öyküde parça parça verilen bir türkü, kadının yaşadığı üzüntüyü özetlemektedir: "Albastı ufağını, o ağlaya ağlaya/ Aldı uşacığını, ulaştırdı hocaya/ Hoca baktı uşağa, dedi bunu albastı/ Yazdı hemen bir muska, omuzcuğuna astı/ Ne oldu sana yarim sararıp soluyorsun/ He kız kocan mı öldü, saçını yoluyorsun."

"Alı Al, Moru Mor", beş yıllık çocuk hasretinin ardından dünyaya gelen bebeğini istemeyen, doğum sonrası depresyonuna giren Filiz'in yaşadıklarını anlatır. Delirmiş gibi davranan, hüngür hüngür ağlayan ve bebeğin odasından çıkarılmasını isteyen Filiz, tüm yakınlarını şaşırtmıştır. Kızını istemeyen Filiz, sabaha karşı karşısında daha önce görmediği masmavi gözlü bir hemşire görür. Hemşire, bebeği getirebileceğini söyleyince Filiz yine istemez. Bu sefer hemşire, "Aman, zaten çirkin bir şey." diyerek odadan ayrılır. Bebeği hakkında böyle konuşulmasına canı sıkılan Filiz, eşi Levent'i uyandırır. Levent, karısının yanına geldiğinde lohusanın ateşler içinde yandığını fark eder. Aldığı ilacın etkisiyle uykuya dalan ve odada yalnız kalan Filiz, bir kez daha bebeğine karşı kötü sözler söyleyen hemşireyi karşısında görür. O yaklaştıkça ağırlaşan Filiz'in üstüne çıkan alkarısının gözlerinden ateş fışkırmaktadır. Göğsünde tonlarca yük hisseden Filiz'in nefesi kesilir, bağırmak istese de sesi çıkmaz. Kırmızı

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

saçlarını savurarak giden alkarısının arkasından bakarken dolapta hiç giymediği kırmızı gecelik takımı ve takmadığı kırmızı tacını görür.

"Babaşarka" öyküsünün başlığı, Trakya'nın Pomak köylerinde tuhaf ve hayalî bir yaratık olarak anılan alkarısının farklı bir adlandırmasıdır. Öykü, bir Balkan geleneği olan Edirne'de düzenlenen Bocuk Gecesi'nde geçer. Bocuk geleneğinde beyaz çarşaf giyen ve yüzlerini boyayan gençler, ev sakinlerini korkutmaktadır. Asıl kutlama Edirne'nin Keşan ilçesine bağlı Çamlıca köyünde yapılmaktadır. Öyküde, bu köye yakın olmasalar da bu geleneğin yaşatıldığını bilen ev halkı, bir haftadır duyulan ağlama sesinin nedeninin Bocuk Gecesi olduğu düşünür. Bu gelenekte, eve gelenlere kabak tatlısı verildiğini bilen evin hanımı Zeynep, kırk günlük bebeğiyle hazırlığa başlar. Kocası İsmet, gece vardiyasına gideceği için bebeğiyle evde yalnız kalacak olan Zeynep, dışarıdan gelen ağlama sesinden korkmaya başlar. İsmet, işe gitmek zorunda olduğunu ancak arkadaşı Kadir'den akşam gelip bir bakmasını isteyeceğini söyler. Her yeri sımsıkı kapatmasını, ışıkları açık bırakmasını ve bebeği yanından ayırmamasını tembihleyerek evden ayrılır. Sessizlik Zeynep'i iyice korkutur ve art arda dua okumaya başlar. Bu sırada Kadir gelir. Başka zaman kocası evde yokken kimseyi içeri almayan Zeynep, çok korktuğu için Kadir'i çay içmeye davet eder ancak içinden bu adamın çok kalmamasını da diler. Kadir onun huzursuzluğu anlayınca gizemli bir hava yaratıp bu sesin babaşarkaya ait olduğunu söyler. İyice korkan Zeynep, elektriklerin kesilmesiyle Kadir'den kendisini kayınvalidesine götürmesini ister. Bu sırada Kadir, Zeynep'e cinsel saldırıda bulunur. Zeynep kurtulmak isterken kapıdan oldukça uzun boylu, saçları dağınık, el ve ayak tırnakları uzun bir babaşarkanın girdiğini görür. Zeynep'in yardım çığlığı, kendisini babaşarka gibi hissetmesine ve babaşarkanın bebeği bırakıp Kadir'e saldırmasına neden olur. Bu değişim ve dönüşüm sonucunda Zeynep, üstündeki ağırlığın kalktığını hisseder.

"Hezeyan", gerçeküstü bir yaşama sahip olduğuna inanan, tuhaf davranışları ve kronik mental rahatsızlığı olan bir anne tarafından büyütülen bir kişinin ruh çağırma seansı ile başlar. Çuvaldız elinde, çalılardan yapılmış bir bez bebek masanın üstünde beklediği ruh aslında annesine musallat olan ve onun tuhaf davranışlar sergilemesine neden olan varlıktır. Bir de aklına dedesinin masalında anlattığı ve kütüphanedeki kitapların içinde yaşayan ucube gelir. Uzun kollu, sivri tırnaklı, ince parmaklı; karanlıkta yaşayan, sinirlendiğinde kızaran ve çocukların taze ciğerini söküp yiyen biridir bu. Dedesinin kendisini korkuttuğu bu varlığın karşısında anneannesi, elinde gezdirdiği çalıdan yapılmış ve kırmızı çaputa sarılmış bez bebeğiyle yer alır. Bebeğin üstündeki çuvaldız, onun sıradan bir oyuncak olmadığını anlatmaktadır. Bir süre sonra kötüleşen annesi de üzerinde toplu iğne ve ipliği üzerinde dikiş iğnesi taşımaya başlar. Ayrıca geceleri baş ucunda kırmızı ışık yakarak uyur, ateşe tuz atıp yakar, odalara mavi boncuklu çalı süpürgeleri koyar, demir karyolanın üstüne Kur'an-ı Kerim asar. Uzun süre yaşadıklarına inanamayan anlatıcı, kendi masalının içinde sürüklenirken bir afişte Lilith'i görür. O görüntüyü, dedesinin anlattığı masaldaki görüntü ile birleştirir. Karanlıkta gelmesini beklediği ruh Lilith'dir yani Havva'dan evvel Tanrı tarafından yaratılan Âdem'in ilk eşidir. Lilith, Âdem soyundan gelen bütün insan yavrularının, hamile ve doğum yapan kadınlarla bebeklerin baş düşmanıdır. Annesinin aklını ele geçiren bu ruh; uzun dalgalı kızıl saçları, kehribar rengi gözleri ve beyaz teniyle karşısında belirince gece bir anda karanlığa gömülür.

“Alaca’nın Cinleri”, dört kapısı geyiklerle korunan Sütgölü adındaki masalsı bir şehirde yaşanan olayları anlatır. Evrende var olan her şeyin Gök Tanrı’nın ruhunun bir parçası olduğuna inanan Sütgölü halkı, gelenek ve göreneklerine bağlı olarak yaşayan insanlardan oluşmaktadır. Ülkenin yöneticisinin karısı Balkır’ın doğum esnasındaki bağırışlarını duyan alkarısı, bu ülkeye kötülük ve uğursuzluk getirmek için gelir. Yaşlı ebe Alaz Ana, cılız bir oğlan çocuğu doğuran Balkır’ı ve ülkenin varisini korumak için elinden geleni yapmaya karar verir. Lohusanın ve bebeğin yüzüne al yazma örter, kayın ağacından yapılma süpürgelerle alkarısının kötü ruhunu kovmaya çalışır, her yerde ateş yaktırır. Alkarısı, yavru keçi kılığına girerek ülkenin hiçlik kapısından ülkeye girer ve nöbetçi geyiği, ciğerini sökerek öldürür. Kötü ruhlar ülkesinde geyiği öldürmenin yasak olduğunu bilse de ciğeri yemiştir. Böylece ruhu ölmeyen geyik, etini yiyen alkarısının içine girmiştir. Balkır’ın odasına doğru giden alkarısını sezen Alaz Ana ocağa tuz atar, tütsü yakar, lohusanın baş ucuna soğan asar. Karısını iyileştirmenin çaresini arayan Han, ülkedeki şifacıları ve büyücüleri çağırır ancak sonuç alamaz. Bunun üzerine yarı deli avcı Sungur’u çağırır, Sungur da alkarısını bir iğneyle avlayıp kendisine eş yapacağını söyler. Lohusanın zayıf anını kollayan alkarısı, ruhunun üstüne oturmuş olan geyiğin ağırlığını hisseder. Odaya giren Sungur, alkarısının kalbine iğne saplar ve o anda ortaya güzel bir geyik çıkar. Sungur, bu geyiğe Alaca ismini verir. O günden sonra alkarısının gündüzleri bir genç kız, geceleri ise bir geyik olduğuna inanılır. Balkır o günden sonra on iki çocuk doğursa da hiçbiri yaşamaz. Bu yüzden alkarısının bedduasının tuttuğu ve ülkenin yok olup gittiği anlatılır.

“Demir Toprak Altında”, yedi günlük lohusa olan Zeynep’in başına gelenleri anlatır. Zeynep, sülalesinden üç kişiyi albastığı için yalnız kalmaktan korkar. Kaynanası, onu rahatlatmak için yatağının çevresinde kıl urgan dolaştırmış, baş ucuna hamaylı asmış, etrafında mumla dönmüştür. Yine de tedbir amaçlı ekmeği beze sararak bebeğin kundağına koyar, su kaplarının ağzını örter, üzerlik yakar, lohusanın baş ucuna bir makas koyar, odaya süpürge ve erkek çizmesi getirir, baltayı evin girişine dayar. Kaynanası çabucak geleceğini söyleyerek evden çıkar. Yalnız kalan Zeynep, uykusuzluğa yenik düşer ve bebeğini emzirdikten sonra derin bir uykuya dalar. Kötü bir rüyadan uyandığını düşünürken yatağının içinde gördüğü simsiyah yılanlar ve üstündeki ağırlık onu çaresiz bırakır.

“Şehrin Işıkları”, bir alkarısının pencerenin dışından izlediği doğumu, ardından ahırdaki atları ziyaret edişini ve ışıkla yok olurken ardından bıraktığı çocuklarının da alkarısı olmalarını dilemesini anlatır.

“Çuvaldız”, kardeşinin doğumu sırasında Umay Ebe tarafından eline verilen çuvaldızla eşikte bekletilen ve alkarısı gelirse iğneyi göğsüne saplamakla görevlendirilen Cemil’in yaşadıklarını anlatır. Çocuk aklıyla annesinin ve yenidoğan kardeşinin ölümünden kendisini sorumlu tutan Cemil, alkarısını görüp iğneyi batırabilseydi başlarına bu felaketin gelmeyeceğine inanır.

“Avaz”da, alkarısının rüzgâr kılığına girip bebeğini kendisinden alacağına inanan Zühre’nin doğum sırasında yaşadıkları anlatılır. Önceki iki çocuğunu da doğumda kaybeden Zühre, doğuma direnmekte ve böylece bebeğini koruduğunu düşünmektedir. Doğumdan sonra çöken karartıyı ve hissettiği sıkıntıyı düşündükçe çocuklarını alkarısının aldığına inanmıştır. Ancak bu kez farklı olur, kendi hıçkırıklarına bir de çocuk sesi karışır.

“Al, Kara, Sarı Tüm Renkler Aynı”, yedi aylık hamile olan Lila’nın, eşi Aydın ile gittikleri bir dağ evinde yaşadıkları anlatılır. Karı koca, doğumdan önce aralarındaki problemleri çözmek için bu dağ evine gelmişlerdir. Yedi ay önce evlerine giren hırsız, ikisini de uyutup Lila’ya tecavüz etmiştir. Bebeğin babasının kim olduğu belirsiz olduğu için Aydın, aldırmasını istemiş ama o kabul etmemiştir. Yolculuktan olduğunu düşündüğü ağrıları tutunca erken yatan Lila, gece duyduğu iniltili seslere uyanır. Şöminenin önündeki keçi postunda çıplak yatan kocasını ve onun üzerindeki sarı alkarısını görür. Harlanan ateş onu da yakarken gördüklerinin rüya olduğunu düşünür. Bağırmak istese de bağıramaz. Alaca baykuşun sesini duyar ve yatağına kaçmak isterken bacaklarından aşağı inen sıcak sıvıyı hisseder. O anda simsiyah yılanlardan oluşan saçları, küf yeşili gözleri, bakır tırnakları ile kendisine doğru gelen ve bebeğe aç alkarısına teslim olur.

“Tövbe”, iğne ile yakalanarak insan şekline dönüşen bir alkarısını anlatır. Perişan Hatun gelin geldiği eve bereket getirmiş, bir yaptığı bin olmuştur. On senenin ardından hamile kalan Perişan Hatun, Telli adını koyduğu bebeğinin başından ayrılmaz. Bir gece kıpkırmızı elbiseli, ayakları yan basan, upuzun siyah saçlı alkarısı karşısına çıkar. Yine geleceğini söyleyerek ardında yağlı bedeninin kokusunu bırakarak bacadan gider. O, odadan çıkınca Perişan Hatun’un tutukluğu geçer ve bebeğinin başına gider. Kendisi de aynı sülaleden olduğundan önlem olarak yakasına çengelli iğneler asar, kırmızı tülbent örter. Amacı alkarısının böğrüne iğne saplamaktır ama kendi acısını hatırlar, iğneyle geçen yıllarında gördüğü zulmü düşünür. Bebeğinin kırkı çıkınca rahatlar. Kırk uçurmalık banyo suyunu hazırladıktan sonra uykuya yenilir. Uzun saçlı ucube onun yakasındaki iğneyi alır ve bebek için hazırlanmış suya mavi boncuğunu bırakır. Perişan Hatun kendine geldiğinde bebeğini kontrol eder, onun iyi olduğunu anlayınca rahatlar. Sudaki mavi boncuğu almaz çünkü alkarısının kendisine kul olmasını istemez. Odaya demir koyar, soğan asar, elekten su geçirip külün üstüne döker. Bebeğinin kırk suyunu yeniden hazırladığında kocaman kanatlı bir kuş eve girer. İkinci kez boncuk kuşun ağzından suya düşünce ortalık apaydınlık olur. Perişan Hatun kendisinin de bu soydan olduğunu söylese de alkarısından kurtulamaz. Çaresiz kalan Perişan Hatun iğneyi kuşun derisine geçirir ve alkarısı genç bir kıza dönüşür.

“Kızıl Akreplerin Devri”, Virginia Woolf’tan alıntılanan “Bir kadın olarak ülkem yok (…)” cümlesiyle başlar. Öykü kurgusunda gelecek zamanın kullanıldığı, Katherine Burdekin tarafından yazılan “Swastika Geceleri”nden esinlenildiği belirtilir. Bu eserde, Hitler yenilmemiş olsaydı dünyanın nasıl olacağı anlatılmış, kadınların bütün sivil haklarını kaybettiği ve sadece üreme amacıyla şehir dışındaki kamplarda tutulduğu varsayımı üzerine öykü kurgulanmıştır. “Kızıl Akreplerin Devri” öyküsü 2250 yılında geçmekte ve görevi dünyaya çocuk getirmek olan bir kadının doğum sürecini anlatmaktadır. Onu izleyen Lusin adında bir kedidir. Doğuma hazırlanan kadın, kadın toplama kampındadır ve soyu devam ettirmek amacıyla çocuk doğurmaktadır. Doğum için gelen general ise, önceleri erkek çocuk istense de son zamanlarda kız çocuk doğumlarının azaldığını bilmekte ve endişelenmektedir. Doğurmayan kadınlar yüzünden Âdem soyu yok olmaktadır. General doğum sürecine dair bilgi almak için doğum odasına yönelir ve kesik bir sesin ardından gelen bebek ağlamasını duyar. Doğan bebek kızdır ve herkes generalin kızmasını beklerken, o lohusaya altından bir akrep verir ve bu odanın korunmasını emreder. Bu kadının gelecekte kız çocuğu doğurabilecek “altın

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

yumurtlayan tavuk" olduğunu düşünür. Odada ebe kadın ve lohusa kaldığında kedi hareketlenir. Lohusa kadın, kırmızılar içinde çok güzel bir kadının üzerine oturduğunu görür ancak korkmaz. Sunduğu kurtuluş yolu için kedi şeklindeki aygısa içinden teşekkür eder.

"Kurt Derisi", bebeğini korumak için önlem alan bir kadının yaşadıklarını anlatır. Beşiğe al tülbent bağlamak, suya atılacak boncukları hazırlamak, çörek otunu yakıp tütsülemek, yatağın etrafına çaput sarmak, okunmuş çengelli iğne bulundurmak gibi koruyucu tedbirler alan kadın, yalnız kaldığında da uyumaz. Tüm bunları, birkaç günlük bebeğini odanın bir köşesinde ağlamaktan iyice morarmış bir şekilde görünce yapmaya başladığını söyler. Uykuya yenildiğinde üstüne çöken ağırlığı savuşturmuş, bunun bir daha olmaması için elinden geleni yapmıştır. Kocası gelene kadar kendisine musallat olan yaratığa karşı koymak için bebeğini sımsıkı kucağında tutmuştur. Ancak eve gelen kocasının bebeği gördüğünde neden bağırdığını ardından da neden ağladığını anlamamıştır. Ertesi gün, bebeği korumak için gerekenlerin listesini kocasına verdiğinde kendisine nefretle baktığını görmüştür. Kadın tüm çabalarına rağmen o varlığın hâlâ pencerenin dışında beklediğine inanır. Son çare olarak kocasından bir kurt derisi ister. Amacı kurt derisini beşiğin altına sermektir. Kocası Nusret, soğuk havada kurtların sürü hâlinde gezdiğini ve avlanmanın tehlikeli olduğunu anlatsa da karısına laf dinlemez. Sonunda kocası ikna olur. Karlı ve sisli havada kurt sanarak bir geyiği vuran Nusret, geyiğin yavrusunu görünce çok üzülür. Nefretle karısına bakar ve kurt derisine ihtiyaçlarının olmadığını, bebeklerini beş günlükken kaybettiklerini ancak mezarına gelmediği için kendisinin inanmadığını söyler. Evde kadının bebek diye sevdiği sadece bir yastıktır. Ayrıca kocası "Sen mi yaptın, sen mi kıydın bilmiyorum." diye de ekler. Kadın ise, tüm gerçekler yüzüne vurulduğu hâlde duyduklarına inanmaz. Yavru geyiği de öldürmezlerse kurtlar tarafından parçalanacağını söyleyerek tüfeği geyiğe doğrulttuğunda belli belirsiz bir şeyler hatırlar.

3. SONUÇ

Alkarısı adlı öykü seçkisinde yer alan öyküler incelendiğinde her yazarın alkarısı/albasması inancına farklı bir bakış açısı ile yaklaştığı görülür. Türk folklorunda geçmişten günümüze dek etkisini sürdüren alkarısı, kötü iyelerden olup lohusa kadına ve bebeğe musallat olmaktadır. *Alkarısı*'ndaki öyküler, bu inanış etrafında şekillenen ritüelleri merkez alarak, söylencenin evrensel anlatımına eklenmiştir. Özellikle alkarısını uzak tutmak, lohusayı korumak için alınması gereken önlemler öykü içinde zikredilmiştir. On üç öykünün ana hatlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Yakasındaki iğne ile bir muska gibi eve tutturulan alkarısının anlatımı, gerçek zamana karışır. (Tel Kadayıf)
- Lohusanın alkarısından korunmak için yalnız bırakılmaması ve kırmızı renkte eşyaların kullanılması hatırlatılır. (Alı Al, Moru Mor)
- Alkarısının farklı bir görünümü olan babaşarka ile Bocuk Gecesi birleştirilir. (Babaşarka)
- Alkarısının yerine geçen kötü ruhlardan Lilith anılır. (Hezeyan)
- Alkarısının lohusa kadına musallat olması ve kalbine saplanan bir iğne ile insana/geyiğe dönüşmesi anlatılır. (Alaca'nın Cinleri)

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

- Lohusanın simsiyah yılan şekline giren alkarısı tarafından rahatsız edilmesi bir korku figürünü ortaya çıkarır. (Demir Toprak Altında)
- Alkarısının atların yelesini ve kuyruğunu örmesini üzerinde durulur. (Şehrin Işıkları)
- Erkekten kaçan ve iğne batırılınca etkisini yitiren alkarısının durumu anlatılır. (Çuvaldız)
- Doğum sırasında bir kadının yaşadığı bebeğini kaybetme korkusu, alkarısı üzerinden ele alınır. (Avaz)
- Alkarısının diğer adı olan albısın bir çeşidi olan sarı albısın hamile bir kadına görünmesi anlatılır. (Al, Kara, Sarı Tüm Renkler Aynı)
- Kendisine batırılan iğne yüzünden insan şekline bürünen ve bebeği doğduktan sonra kendisine musallat olan alkarısını uzaklaştırmak isteyen bir kadının çaresizliği dile getirilir. (Tövbe)
- Alkarısının bir adının da "aygıs" olduğu ve kedi şekline girebildiği hatırlatılır. (Kızıl Akreplerin Devri)
- Lohusalık hüznü/depresyonuna giren bir kadının doğum sonrası yaşadıkları alkarısı inancı ile açıklanır. (Kurt Derisi)

Bu öykülerde alkarısından kurtulmak için alınan önlemler şunlardır: Kırmızı renkte eşya kullanımı, dua etme, ateşe tuz atıp yakma, üstünde iğne taşıma, odalara mavi boncuklu çalı süpürgeleri asma, ışıkları açık bırakma, demir karyolanın üstüne Kur'an-ı Kerim asma, tütsü yakma, lohusanın baş ucuna soğan asma, su kaplarının ağzını örtme, yatağın etrafına çaput ya da kıl urgan sarma, baş ucuna hamaylı asma, beze sarılı ekmeği kundağa koyma, üzerlik ya da çörekotu yakma, lohusanın baş ucuna makas koyma, lohusa odasında süpürge ve erkek eşyası bulundurma, evin girişine balta koyma, kurt derisini beşiğin altına serme.

KAYNAKÇA

Alkarısı-Öykü Seçkisi (2023). (Haz. Faruk Duman), İstanbul: Ayrıkotu Yayınları.

Çevik, Ayseren ve Sultan Alan. (2020). "Doğum Sonu Dönemde Yapılan Geleneksel Uygulamalar", *Lokman Hekim Dergisi*, 10(1), ss. 14-22.

Çevirme, Hülya ve Ayşe SAYAN (2005). "Alkarısı İnanmaları ve Bilim", *Millî Folklor*, 17(65), ss. 67-72.

Demren, Özlem. (2018). "Türk Kültüründe Bir Korku Kültü Olarak Sivas'ta Alkarısı ve Albasması İnanışı", *Antropoloji*, 36, ss. 1-27.

İnan, Abdülkadir. (1993). ""Al" Ruhu Hakkında-Türk Mitolojisinde Kötü Bir Ruh", *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, Temmuz, 1, ss. 160-167.

Karaman, Kasım. (2010). "Ritüellerin Toplumsal Etkileri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, ss. 227-236.

Özbudun, Sibel. (1997). "Bir Söylence Üzerine Çözümleme Denemesi: Anadolu'da Alkızı/Alkarısı", *Antropoloji*, 13, ss. 217-227.

Şimşek, Esma. (2017). "Türk Kültüründe "Alkarısı" İnancı ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler", *Akra Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(12), ss. 99-115.

Tanrıverdi, Gülbu (2015). "Lohusa Kültürel Özellikleri Tanılama Rehberi", *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 18(1), ss. 68-77.

Tunç, Zekiye (2023) "Türk Halklarının Doğum ile İlgili İnançlarında "Alkarısı"", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (Özel Sayı: Dr. Recep Yaşa'ya Armağan), ss. 3192-3209.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

MEZOPOTAMYA MİTOSLARINDA KUTSAL OTORİTENİN İNŞASI VE BİREYİN NESNELEŞMESİ: GILGAMIŞ VE ENUMA ELİŞ KARŞILAŞTIRMASI

Yüksek Lisans Öğrencisi Muhammet SUNGUR

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, mtsungur@hotmail.com

https://orcid.org/0009-0005-5658-5030

Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, arslan_topakkaya@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0002-8305-8675

ÖZET

Antik Mezopotamya havzasında ilk şehir devletlerinin ve kurumsallaşmış siyasal yapıların ortaya çıkışı, toplumsal düzeni meşrulaştıran mitolojik anlatıların teşekkülüyle eş zamanlı gerçekleşmiştir. Bu çalışmanın amacı, Mezopotamya düşünce dünyasının iki temel edebi ve teolojik metni olan Gılgamış Destanı ile Babil Yaratılış Miti'ni (Enuma Eliş) birey-otorite gerilimi bağlamında felsefi bir analize tabi tutmaktır. Çalışmada, Gılgamış Destanı'nda henüz doğadan koparak kentleşen ve mutlak monarşik güç karşısında varoluşsal bir arayış sürdüren trajik birey ile Enuma Eliş'te Tanrı Marduk'un kaosa karşı zaferiyle statikleşen kozmik ve totaliter otorite yapısı karşılaştırılmaktadır. Metin odaklı felsefi çözümleme yöntemiyle yürütülen araştırmada; Gılgamış'taki akışkan birey-toplum geriliminin Babil mitolojisinde tamamen yukarıdan aşağıya kurgulanan tanrısal otoritenin mutlak zaferiyle neticelendiği ve insanın tanrıların ağır işlerini yüklenen edilgen bir nesneye/hizmetkâra dönüştürüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Antik dünyadaki bu ilk otorite inşası, bireyin özneleşme imkânlarını kozmik düzen adına sınırlandıran tarihsel bir model sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mezopotamya Mitolojisi, Gılgamış, Enuma Eliş, Otorite, Birey.

THE CONSTRUCTION OF SACRED AUTHORITY AND OBJECTIFICATION OF THE INDIVIDUAL IN MESOPOTAMIAN MYTHS: A COMPARISON OF GILGAMESH AND ENUMA ELISH

ABSTRACT

The emergence of the first city-states and institutionalized political structures in the ancient Mesopotamian basin occurred simultaneously with the formation of mythological narratives legitimizing social order. The purpose of this study is to subject the Epic of Gilgamesh and the Babylonian Creation Myth (Enuma Elish), two foundational literary and theological texts of

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

the Mesopotamian worldview, to a philosophical analysis within the context of the tension between individual and authority. In the study, the tragic individual in the Epic of Gilgamesh—who transitions from nature to urbanization and pursues an existential quest against absolute monarchical power—is compared with the static, cosmic, and totalitarian structure of authority established through the victory of God Marduk over chaos in Enuma Elish. Utilizing a text-oriented philosophical analysis approach, the research concludes that the fluid tension between individual and society in Gilgamesh eventually yields to the absolute triumph of deductively constructed divine authority in Babylonian mythology, thereby reducing human existence to a passive object/servant burdened with the labor of the gods.

Keywords: Mesopotamian Mythology, Gilgamesh, Enuma Elish, Authority, Individual.

GİRİŞ

Mezopotamya; Fırat ve Dicle nehirlerinin arasında uzanan, insanlığın ilk şehir devletlerini ve kurumsallaşmış siyasal yapılarını üreten havzadır. Avcı-toplayıcı göçebelikten tarımsal üretime ve kentli yaşama geçiş, insan bilincinde ve toplumsal yapıda geri dönülemez bir kırılma yaratmıştır. Toprağa bağlanma olgusu mülkiyeti doğururken, karmaşıklaşan toplumsal ilişkiler siyasal otoritenin kurumsallaşmasını kaçınılmaz bir zorunluluk haline getirmiştir (Diamond, 2002). Bu toplumsal düzeni konsolide eden ve meşrulaştıran temel aygıt ise mitolojik anlatılar olmuştur.

Mezopotamya düşünce dünyasındaki kavramsal ve politik dönüşüm, bölgenin iki büyük edebi ve teolojik eseri olan Gılgamış Destanı ile Babil Yaratılış Miti (Enuma Eliş) karşılaştırıldığında açıkça gözlemlenebilir. Gılgamış Destanı'nda, toplumsallaşma ve kentleşme sürecinin sancıları içinde kıvranan bir birey-toplum gerilimi yürürlüktedir. Metinde bir yandan sedir ağaçlarıyla simgelenen ihtişamlı uygarlığa duyulan özlem vurgulanırken, diğer yandan kral Gılgamış ile Enkidu'nun karşılaşmasında, kentli insan ile henüz medenileşmemiş doğal insan arasındaki o kadim gerilimin ve ardından kurulan dostluğun arketipleri sergilenir. Destan, mutlak gücü elinde tutan iktidarın otoriterleştiğinde nasıl bir zulüm aygıtına dönüşebileceğini de işler. Ancak her şeyin ötesinde Gılgamış, dostu Enkidu'nun ölümüyle sarsılan, varoluşsal bir krize giren ve ölümsüzlüğü (sahici anlamı) arayan trajik bir bireydir; metnin bütününe bu bireysel arayışın gerilimi hakimdir.

Buna karşın Enuma Eliş'te artık bu akışkanlık donmuş, sistemik ve teokratik dönüşüm tamamlanmıştır. Babil İmparatorluğu'nun merkeziyetçi ve mutlak otoritesi, panteon aracılığıyla gökyüzüne yansıtılarak katılaştırılmıştır. Tanrı Marduk'un kaosu simgeleyen Tiamat'ı yenmesiyle kozmik kriz sona ermiş, göksel otorite kusursuz ve statik bir hiyerarşiye kavuşmuştur. Ahenkle işleyen bu totaliter mekanizmada, tanrıların huzuru ve asayişi adına, yalnızca onların ağır işlerini yüklenmek üzere insan yaratılmıştır (Kramer, 2018). Bu aşamada artık bireysel gerilime yer yoktur; birey bütünüyle nesneleşmiş ve sistemin işleyen edilgen bir dişlisi haline getirilmiştir.

Kurulumunu tamamlamış bu katı ve totaliter kozmik rejime karşı insan bilincinin göstereceği ilk radikal reaksiyon, daha sonra İbrahimî gelenekle sembolleştirilecek olan otonom çıkıştır. İbrahim, bu doktrinel ve statik otoritenin karşısına aşkın bir hakikat argümanıyla çıkarak Enuma Eliş'in insanı nesneleştiren kolektif habitusunu terk edecek ve

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

otoritenin zihinsel sınırlarının dışına çıkacaktır. Bu çalışma; Gılgamış ve Enuma Eliş metinleri üzerinden Mezopotamya düşüncesinde kutsal otoritenin nasıl inşa edildiğini ve bu süreçte bireyin özne konumundan edilgen bir nesneye dönüşümünü felsefi bir yöntemle analiz etmeyi amaçlamaktadır.

1. KOZMİK DÜZEN, MİTOLOJİ VE BİREYSEL VAROLUŞ

İnsan, doğası gereği bilmek ister; zira o, kendi varoluşunu belirleyen en etkili parametre olarak yaşam dünyasının tam ortasındadır. Rousseau'nun (2019) belirttiği gibi insan, dünyayı paylaştığı diğer canlı türlerinden kendisini sürekli geliştirebilme yeteneğiyle (*perfectibilité*) ayrışır. İnsan; eşya ve olguları kavramlaştırabilen, bunları zihinsel (immanent) bir alanda kuramsal olarak değerlendirebilen ve anlam üreten yegâne varlıktır. Ürettiği bilgiyi dil aracılığıyla aktarması, deneyimin toplumsal ve tarihsel bir birikim haline gelmesini sağlar. İnsanlar arasındaki bu etkileşimi derinleştiren şehirleşme süreci ve ona eşlik eden ilk mitolojik anlatılar, M.Ö. 4000–3500 yılları arasında Mezopotamya havzasında tarih sahnesine çıkmıştır.

Arkaik insanın türdeşleriyle inşa ettiği ilk ortak dünya görüşü ve anlatılar mitleri oluşturur. Schelling'e göre bir insan topluluğunun toplum niteliği kazanarak var olabilmesi, kolektif bir dünya görüşünün inşasına bağlıdır ve bu yapının kurucu harcı mitolojidir. Mitolojik dönem; toplumsallaşmanın zorunlu bir evre haline geldiği, toplumun ve kolektif yapının mutlak belirleyici kılındığı, bireyin ise kamusal alanın içinde henüz kendi özgün iradesini kazanamadığı bir kesite işaret eder.

Mitolojinin kurumsallaşarak teokratik bir dine dönüşme sürecini kavramak; Mezopotamya'nın iki büyük anlatısının yapısal çözümlenmesini zorunlu kılar. Mitolojik tanrıların çoklu yapısından, tarihsel süreçte gücü kendi elinde konsolide eden egemen tanrıların belirişine geçiş, politik otoritenin merkezileşmesiyle doğrudan ilintilidir. Goldziher'e (2025) göre monoteizmin ortaya çıkışından önce mitolojinin tekâmül etmiş bir formu olarak beliren düalizm (iyi ve kötü arasındaki kozmik rekabet), ahlaki bilincin gelişimi açısından hayati bir aşamadır. Eliade'nin (2014) vurguladığı üzere, kutsalla kurulan her ilişki belirli tarihsel ve sosyo-politik koşullarla sıkı sıkıya bağlıdır. Bu bağlamda Mezopotamya mitolojisi, kentleşen ve katılaşan siyasal otoritenin meşruiyet zeminini oluşturmaktadır.

2. GILGAMIŞ DESTANI: TRAJİK BİREY VE AKIŞKAN OTORİTE

Mezopotamya coğrafyasında ilk şehir devletlerini kuran Sümer kültürünün ürünü olan Gılgamış Destanı, birey-otorite geriliminin tarihteki ilk metinsel prototipidir. Destanın kahramanı Gılgamış, Sümer kenti Uruk'un muazzam bir güce sahip kralıdır ve halkına zorbaca hükmetmektedir; o, gücü henüz insani ya da hukuki bir normla sınırlandırılamayan mutlak bir monarktır. Halk, kralın bu orantısız zulmünden bunalarak tanrılara yakarır; tanrılar da bu mutlak gücü dengelemek adına Enkidu'yu yaratır (Gılgamış Destanı, 2024).

Enkidu, mitte henüz uygarlıkla, yasayla ve kentle tanışmamış, doğa halindeki vahşi insanı simgeler. Bir kadın tarafından ehlileştirilen ve kentlileştirilen Enkidu, Uruk kentine geldiğinde Gılgamış'ın zorbalıklarıyla yüzleşir. Sınırsız gücü elinde bulunduran otorite konumundaki Gılgamış ile Rousseau'nun doğa halindeki insanını çağrıştıran saf birey Enkidu arasındaki bu ilk temas; birey-otorite geriliminin kayıtlara geçmiş ilk örneğidir. İlginçtir ki, birey ile otoritenin bu karşılaşmasından mutlak bir ezilme çıkmaz; taraflar yeni bir dengede uzlaşarak dost olurlar.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Ancak egemen yönetici olarak Gılgamış, uygarlığın ve zenginliğin sembolü sayılan sedir ormanının koruyucusu Humbaba'yı öldürmekte, ağaçları kesip Uruk kentini refaha kavuşturmakta kararlıdır. Gılgamış, bu büyük hamleyi tebaasına duyduğu sevgiden ziyade, gücünü pekiştirmek ve şanını ölümsüzleştirmek adına ister. Bu durum, tarihteki egemen otorite refleksinin ilk örneğidir. Samuel Noah Kramer'in (2018) verilerine göre, Mezopotamya'da ele geçen tabletlerin yüzde doksan beşinden fazlası borç, mülkiyet ve vergi gibi idari/iktisadi ilişkilere, yani güç mekanizmalarına dairdir. Bu iktisadi arka plan, kentli mutlak otorite ile dışarıdaki doğa insanı arasındaki gerilimi anlaşılır kılar.

Hikâyenin devamında, Walter Benjamin'in (2010) kavramsallaştırdığı "mitik şiddet" olgusu tezahür eder. Otorite kendi gücünü şiddet yoluyla tahkim ederken (Humbaba'nın katli), tanrıların tepkisini çeker ve bu tepki yine şiddetle karşılık bulur: Enkidu ölümle cezalandırılır. Dostunun ölümüyle yapayalnız kalan Gılgamış, o ana kadar uzağında durduğu ölüm gerçeğiyle yüzleşerek varoluşsal bir krize girer. Tacını ve krallık gücünü geride bırakarak tek başına ölümsüzlüğü (anlamı) aramaya koyulur. Gılgamış Destanı'nda otorite henüz tam anlamıyla donmamış; bireysel arayış, korku ve varoluşsal sorgulama metne damgasını vurmuştur.

3. ENUMA ELİŞ: KUTSAL OTORİTENİN ZAFERİ VE BİREYİN NESNELEŞMESİ

Mezopotamya'nın ikinci büyük teolojik metni olan Babil Yaratılış Destanı (Enuma Eliş) incelendiğinde ise karşımıza çok daha radikal ve totaliter bir yapı çıkar. Bu metinde artık kurucu bir özne olarak birey sahneden tamamen çekilmiştir; Mezopotamya halkı, "karabaşlar" olarak anılan homojen, edilgen bir kitleye dönüştürülmüştür.

Mitte tanrılar, evrendeki ilksel kaosu ve isyanı temsil eden tanrıça Tiamat'ı yok etmesi için Babil'in yerel tanrısı Marduk'u mutlak yetkiyle donatır. Kuracağı otoriteyi daha baştan meşrulaştırmak isteyen Marduk, savaşa girme şartı olarak tanrılar meclisine kendi kayıtsız şartsız egemenliğini dayatır (Babil Yaratılış Destanı, 2022). Nihayetinde Marduk, Tiamat'ı mağlup ederek onun bedeninden evreni ve kozmik düzeni inşa eder. İsyanın diğer elebaşısı Kingu'nun kanından ise insan yaratılır.

Enuma Eliş'te insanın yaratılış amacı son derece nettir: Tanrıların üzerindeki ağır iş yükünü devralmak, onlara kulluk ve hizmet ederek tanrıları çalışmaktan muaf tutmak. Kaosu kanla bastıran Marduk, totaliter otoritesini kurumsallaştırarak Anunnakileri gök ve yer düzenini sağlamakla görevlendirir. Benjamin'in (2010) ifade ettiği gibi, şiddet üzerine inşa edilen bu yeni kozmik düzende hukuki ve dini nizam kurulmuş; insana sadece mutlak itaat rolü biçilmiştir. İnsanlar, tanrıların ikamet etmesi için görkemli tapınakları (Esagil / Ziggurat) inşa eden kolektif işçiler haline getirilmiştir.

Mitin son bölümü, şiddet ve kan üzerine yükselen bu iktidarın dilde ve kültürde nasıl hegemonik hale geldiğini gösterir. İktidarını süreklileştirmek isteyen egemen güç, fiziksel şiddetin ötesine geçerek ideolojik aygıtları devreye sokar. Marduk'un elli ismi evrenin tüm işleyişini kuşatır ve bu isimleri ezberleyip zikretmek insana ontolojik bir ödev olarak yüklenir. Sonuç olarak; Gılgamış Destanı'nda henüz varoluşsal krizler yaşayan akışkan birey yapısı, Enuma Eliş'e gelindiğinde kozmik ve teokratik otoritenin mutlak zaferiyle tamamen nesneleşmiş, tanrıların/devletin edilgen bir hizmetkârına dönüştürülmüştür.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

SONUÇ

Gılgamış Destanı ve Enuma Eliş metinlerinin karşılaştırmalı felsefi analizi, Antik Mezopotamya'da kutsal otoritenin inşası ile bireyin nesneleşmesi arasındaki diyalektik ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır.

Gılgamış Destanı, doğa durumundan kentleşmeye ve toplumsallaşmaya geçişin sancılarını taşırken; mutlak monarşik erki elinde tutan yozlaşmış otorite ile ehlileştirilmemiş doğal birey (Enkidu) arasındaki karşılaşmayı diyalektik bir gerilim düzleminde sunar. Gılgamış'ın arkadaşının ölümüyle yaşadığı varoluşsal kriz ve ölümsüzlük arayışı, mutlak otorite figürünün bile anlam arayan trajik bir bireye evrilebileceğini ve birey-toplum geriliminin henüz nihai bir donmaya uğramadığını gösterir.

Babil Yaratılış Destanı (Enuma Eliş) aşamasında ise bu akışkan yapı tamamen katılaşmış; merkeziyetçi imparatorluk düzeni göksel hiyerarşiye aksettirilerek mutlaklaştırılmıştır. Marduk'un kaosa karşı şiddet yoluyla elde ettiği zafer, düzeni kuran ve koruyan otoritenin meşruiyet zeminini oluşturmuştur. Yenilmiş düşmanın kanından yaratılan insan; kozmik ve siyasal sistem içinde özneleşme imkânı elinden alınmış, tanrıların aristokratik rahatını sağlamakla mükellef edilgen bir nesneye dönüştürülmüştür.

Sonuç olarak; Mezopotamya mitoslarında kurgulanan bu yukarıdan aşağıya (dedüktif) otorite inşası, bireysel varoluşu kozmik ve siyasal nizamın işleyen bir dişlisi haline getirmiştir. Bireyin sistemik bir nesneye dönüştürüldüğü bu donmuş ve totaliter habitusa karşı ilk radikal ve varoluşsal reaksiyon, doğa güçlerine ve onların yeryüzündeki siyasi uzantılarına dayanan panteonu reddeden İbrahimî çıkışla gerçekleşecektir. İbrahim'in aşkın hakikatle kurduğu tekil temas, otoritenin coğrafi ve zihinsel sınırlarını aşarak bireyin özneleşme ve sahicilik iddiasını tarihte yeniden ihya eden tarihsel-felsefi bir dönüm noktasıdır.

KAYNAKÇA

Babil Yaratılış Destanı (Enuma Eliş). (2022). (S. F. Adalı & A. T. Görgü, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.

Benjamin, W. (2010). *Şiddetin eleştirisi üzerine*. (E. Göztepe, Çev.). Metis Yayınları.

Diamond, J. (2002). *Tüfek, mikrop ve çelik.* (Ü. İnce, Çev.). TÜBİTAK Yayınları.

Eliade, M. (2014). *Dinler tarihine giriş*. (L. A. Özcan, Çev.). Kabalcı Yayıncılık.

Gılgamış Destanı. (2024). (S. Maden, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.

Goldziher, İ. (2025). *İbrani mitolojisi*. (S. Erem, Çev.). Kumran Yayınları.

Kitab-ı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit. (1997). Kitab-ı Mukaddes Şirketi.

Kramer, S. N. (2018). *Sümer mitolojisi*. (H. Koyukan, Çev.). Kabalcı Yayıncılık.

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Rousseau, J. J. (2019). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı*. (R. N. İleri, Çev.). Say Yayıncılık.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

MEZOPOTAMYA MİTOLOJİSİNDEN İBRAHİMİ METİNLERE: BİREY VE OTORİTE

Yüksek Lisans Öğrencisi Muhammet SUNGUR

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, mtsungur@hotmail.com

https://orcid.org/0009-0005-5658-5030

Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, arslan_topakkaya@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0002-8305-8675

ÖZET

İnsan, üzerinde yaşadığı gezegende bilinç oluşturabilmiş yegane varlık olarak kabul edilir. Soyut kavramlar inşa edebilmesi, bu kavramları dilsel sembollerle aktarabilmesi ve tarihsel bir süreklilik içinde gelenek oluşturabilmesi onu ayrıcalıklı bir konuma yerleştirir. İnsanın immanent alanda kuramsal anlamlar üretmesi ve intentional yaklaşımı bakımından anlam kurucu bir işlev üstlenmesi, varlığı anlama çabasını doğrudan insanı anlama problemiyle eşitlemiştir. Ancak bu kompleks yapıya sahip varlığın, toplumsal yapılarla kurduğu bireysel ilişkiler tarih boyunca her zaman gerilimli olmuştur. Toplumsal düzenin kaçınılmaz bir sonucu olan yönetim iradesi/otorite ile bireyin özgürleşme arzusu gerilimli bir ilişki halinde gelişim göstermiştir. Bu çalışmanın temel amacı; ilk toplumsal yapıların ve kurumsallaşmış otoritenin doğuşuna tanıklık eden Mezopotamya mitolojisinden başlayarak, Bereketli Hilal havzasında şekillenen İbrahimi metinlerdeki (Eski Ahit, Yeni Ahit ve Kur'an-ı Kerim) insan tasavvurlarını tarihsel-felsefi bir yöntemle analiz etmektir. Çalışmada, kozmik/kolektif kölelikten ahlaki ve rasyonel sorumluluğa doğru evrilen bireyin, modernitenin kurucu zeminini oluşturan otonom insan yapısına uzanan diyalektik yolculuğunun ve tarihsel dönüşümünün serimlenmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Birey, Otorite, Mezopotamya Mitolojisi, İbrahimî Metinler, Otonomi.

FROM MESOPOTAMIAN MYTHOLOGY TO ABRAHAMIC TEXTS: INDIVIDUAL AND AUTHORITY

ABSTRACT

Human beings are considered the unique entities capable of developing consciousness on the planet they inhabit. Their capacity to construct abstract concepts, transmit them through linguistic symbols, and establish traditions within a historical continuity places them in a

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

privileged position. The fact that humans generate theoretical meanings within the immanent realm and assume a meaning-constituting function through their intentional approach has directly equated the endeavor of understanding existence with the problem of understanding humanity. However, the individual relationships that this complex entity establishes with social structures have been fraught with tension throughout history. The will of governance/authority, which is an inevitable consequence of social order, and the individual's desire for liberation have developed in a tense relationship. The purpose of this study is to analyze, through a historical-philosophical method, the conceptions of human beings in Abrahamic texts (the Old Testament, the New Testament, and the Qur'an) shaped in the Fertile Crescent basin, starting from Mesopotamian mythology, which witnessed the birth of the first social structures and institutionalized authority. The study aims to unfold the dialectical journey of the individual-evolving from cosmic/collective servitude toward moral and rational responsibility-extending to the autonomous human structure that constitutes the foundational ground of modernity.

Keywords: Individual, Authority, Mesopotamian Mythology, Abrahamic Texts, Autonomy.

GİRİŞ

Mezopotamya; Fırat ve Dicle nehirlerinin arasında uzanan, tarihteki ilk yerleşik alanların şekillendiği, ilk şehir devletlerinin kurulduğu ve ilk uygarlıkların sahneye çıktığı verimli bir coğrafyayı ifade eder. Batıda Levant coğrafyasından başlayarak doğuda Mezopotamya ovalarını kapsayan Bereketli Hilal (Fertile Crescent) havzası, tarımsal üretime geçişin ve hayvanların evcilleştirilmesinin ana merkezidir (Diamond, 2002). Bu ekolojik avantaj, kabilevi örgütlenmelerden merkezi siyasi yapılara geçişi hızlandırmıştır.

Avcı-toplayıcı göçebelikten yerleşik hayata geçiş, insan bilincinde ve toplumsal yapıda radikal bir kırılma yaratmıştır. Toprağa bağlanma olgusu mülkiyet düşüncesini doğururken, nüfus patlamasıyla birlikte akrabalık bağlarına dayalı kabile yaşantısı yetersiz kalmış; siyasal otoritenin kurumsallaşması kaçınılmaz hale gelmiştir. İnsanları kan bağı dışında aşkın bir ilkede birleştirme ihtiyacı, antik toplumların tamamında ortak kurucu anlatıları, yani mitolojiyi üretmiştir. Doğa güçlerinin tanrılaştırılması, öngörülemeyen doğa olaylarını rasyonelleştirirken; ortak anlatılar bireyleri aynı değerler ve tabular etrafında konsolide etmiştir. Toplumsal unsurlar arasında güç el değiştirse bile, panteondaki tanrılar hiyerarşisi de bu siyasi dönüşümlere paralel olarak yeniden tasarlanmış; böylece dünyevi değişimler kozmik bir meşruiyet kazanmıştır.

Mitolojik karakterli bu arkaik inanç sisteminde toplum, mutlak ve merkezi bir güç etrafında kümelenir. Gücünü şehrin koruyucu tanrısından ve tapınaktan alan siyasal iktidar, doğası gereği tanrısaldır. Birey, mutlak otorite karşısında kayıtsız şartsız bir itaat yükümlülüğü altındadır ve mitik-tanrısal iradenin edilgen bir aracı durumundadır. Otoritenin hakikate yaklaşımı tamamen doktrineldir; doktrine gösterilen mutlak kabul, iktidar nezdinde tek hakikat olarak görülür. Sınıfsal yapının panteondaki hiyerarşiyle şekillendiği bu kast düzeninde etik değer toplumsala indirgenmiştir; zira kozmolojik anlatılarda tanrılar insanı özgür bir özne olarak değil, yalnızca kendilerine hizmet eden organik bir hizmetkar olarak konumlandırmışlardır (Eliade, 2014; Kramer, 2018).

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

Bu çalışma; uygarlığın ve kurumsallaşmış toplumsal yapıların zamanla bireyi nesneleştiren bir otoriterliğe dönüşme eğilimini felsefi bir problem olarak ele almaktadır. Söz konusu gerilimi Mezopotamya mitolojisinin metinleri üzerinden başlatarak, İbrahimî gelenekle açılan bireysel çıkışı takip etmek ve nihayetinde modernitenin kurucu zeminini oluşturan otonom birey yapısına uzanan tarihsel-felsefi dönüşümün izini sürmek hedeflenmektedir.

1. KOZMİK DÜZEN VE KOLEKTİF İTAAT: MEZOPOTAMYA MİTOLOJİSİ

İnsan, doğası gereği bilmek ister; zira o, kendi varoluşunu belirleyen en etkili parametre olarak yaşam dünyasının ortasındadır. Rousseau'nun (2019) belirttiği gibi insan, dünyayı paylaştığı diğer canlı türlerinden kendisini sürekli geliştirebilme yeteneğiyle (*perfectibilité*) ayrışır. İnsan; eşya ve olguları kavramlaştırabilen, zihinsel alanda kuramsal olarak değerlendirebilen ve anlam üreten yegâne varlıktır. Bilginin dil aracılığıyla aktarılması, deneyimin toplumsal bir birikim haline gelmesini sağlar. İnsanlar arasındaki bu etkileşimi derinleştiren şehirleşme süreci ve ona eşlik eden ilk mitolojik anlatılar, M.Ö. 4000–3500 yıllarında Mezopotamya havzasında ortaya çıkmıştır.

Arkaik insanın türdeşleriyle inşa ettiği ilk ortak dünya görüşü ve anlatılar mitleri oluşturur. Schelling'e göre bir insan topluluğunun toplum niteliği kazanarak var olabilmesi, kolektif bir dünya görüşünün inşasına bağlıdır ve bu yapının kurucu harcı mitolojidir. Mitolojik dönem; toplumsallaşmanın zorunlu bir evre haline geldiği, kolektif yapının mutlak belirleyici kılındığı, bireyin ise kamusal alan içinde henüz özgün iradesini kazanamadığı bir kesite işaret eder.

Mezopotamya kozmogonisinde (örneğin *Enuma Eliş* destanında) insan, tanrıların ağır işlerini üstlenmek ve panteonun düzenini sürdürmek amacıyla kilden ve katledilen bir tanrının kanından yaratılmıştır (*Babil Yaratılış Destanı*, 2022). Bu kozmik anlatı, dünyevi otoritenin doğrudan tanrısal hiyerarşinin yeryüzündeki gölgesi olarak kurgulanmasına zemin hazırlar. Şehir devletinin yöneticisi (Ensi veya Lugal), tanrının yeryüzündeki vekili sıfatıyla mutlak bir itaati talep eder. *Gılgamış Destanı*'nda (2024) da görüldüğü üzere, bireysel ölümsüzlük veya otonomi arayışı kozmik sınırlarla engellenmiş; bireye düşen rol, kolektif düzenin ve iktidarın koyduğu kurallara boyun eğmek olmuştur. Dolayısıyla arkaik düzende otorite, bireysel iradeyi bütünüyle yutan aşkın ve kolektif bir mekanizma olarak tecelli eder.

2. YASA VE KÜLTÜREL KİMLİK: ESKİ AHİT

İbrahim karakterinin taşıdığı bireysel vurgu, teolojik olduğu kadar felsefi açıdan da tarihsel bir kırılmaya işaret eder. İbrahim figürü üç temel eksen etrafında şekillenir:

- Meşruiyetini yerel tanrılardan alan siyasi otoritenin egemenliğindeki Babil coğrafyasında yaşayan İbrahim, kozmik yapıyı sorgulayan ve bağımsız hareket edebilen otonom bir şahsiyettir.
- Kültürel yapının ve habitusun insan bilinci üzerindeki mutlak etkisine karşı radikal bir kopuş gerçekleştirir. İçine doğduğu sosyo-kültürel ekosistemi geride bırakarak kendi yurdunu ve akrabalarını terk eder (*Kitab-ı Mukaddes*, 1997, Yaratılış 12:1-4).

- Tanrı tasavvurunda doğaya veya kozmik fenomenlere aşkın (*transcendent*) tek bir ilkeye yönelir; ufukta batıp giden yıldız, ay ve güneş gibi geçici unsurlara yüz çevirir.

Comte ve Goldziher (2025) gibi düşünürlerin belirttiği üzere tektanrıcılığa geçiş, evrensel ve monolitik bir kozmik bütünlük fikrini doğurmuştur. Walter Benjamin'in (2010) mitik şiddet ile ilahi şiddet arasında kurduğu ayrım bu kırılmayı anlamak için kritik önemdedir. Benjamin'e göre mitik yapı, lokal güç odaklarının kaotik etkileşimiyle ortaya çıkar; her mitik iktidar kendi egemenliğini şiddetle kurar ve hukuklaştırır, ancak başka bir güç tarafından yıkılır. Bunun karşısında ilahi yapı, tüm unsurları kuşatan monolitik bir bütündür. Evreni parçalı güç odaklarının savaş alanı olarak görmeyi aşarak yapının tekliğini kabul etmek, evrensel bir normatif alanı ve ahlaki yapıyı inşa etmiştir.

İbrahim'in Kenan diyarında öz oğlunu kurban etme sınanması teolojik literatürde saf itaat bağlamında ele alınsa da (Graves ve Patai, 2025); ilahi müdahaleyle insan kurbanının kesin olarak reddedilmesi, bireyin can dokunulmazlığını ve kutsallığını merkeze alan radikal bir hümanist kırılmadır.

Mısır'daki Mısır monarşisinin totaliter otoritesinden Musa önderliğinde çıkan İsrailoğulları sürecinde vahyedilen Sina Yasası (Nomos), somut bir kral veya devlet aygıtı olmaksızın desantralize bir toplumsal düzen kurmuştur. Yasa; çoğunluğun kolektif histerisine uyulmamasını, zayıfın ezilmemesini, insan canına kıyılmamasını ve Şabat gününde en alt sınıftaki köle ile hizmetkârların dahi dinlenmesini emreder (*Kitab-ı Mukaddes*, 1997, Çıkış 20-23). Bu hukuki yapı, şahısların statüsüne bakılmaksızın yasa önünde eşitliği ilke edinmiştir.

İsrailoğulları'nın M.Ö. 11. yüzyılda çevre uluslardaki gibi dünyevi bir monark (kral) talep etmesi, metinlerde teolojik bir sapma ve gelecekteki tiranlıkların kaynağı olarak ihtar edilir (*Kitab-ı Mukaddes,* 1997, 1. Samuel 8). Nitekim monarşinin kurulması, Süleyman dönemindeki ağır bürokratikleşme ve ardından krallığın ikiye bölünerek Babil Sürgünü'ne (M.Ö. 586) maruz kalması, dünyevi otoriterleşmenin getirdiği toplumsal yıkım olarak sunulur. Sürgün sonrası Kâtip Ezra önderliğinde metnin kodifiye edilerek yazılı Tevrat'a dönüştürülmesi, somut tiranların yerini soyut metin otoritesine bıraktığı yeni bir safhayı başlatmıştır.

3. İÇSELLEŞEN İNANÇ VE BİREYSEL KURTULUŞ: YENİ AHİT

Ezra sonrasındaki dört asırlık süreçte, somut monarşinin çöküşüyle birlikte tapınak bürokrasisi (Ferisiler ve Sadukiler) ve soyut metin tahakkümü öne çıkmıştır. Kutsal metnin ruhundan arındırılarak biçimsel kurallar silsilesine dönüştürülmesi, bireysel vicdan üzerinde teokratik bir baskı oluşturmuştur. İşte İsa, bu katı teokratik yapıya ve donmuş yasa anlayışına karşı radikal ve bireysel bir felsefi pozisyon olarak tarih sahnesine çıkar.

İsa, Musa'nın şeriatını yıkmaya değil, onu özüne döndürmeye geldiğini ilan eder. Soybağı ve kurumsal aidiyet üzerinden imtiyaz devşiren anlayışı eleştirerek, felsefi mesajını iki temel ilkeye indirger:

- Tek yaratıcıya tüm ruhunla inanmak.
- Komşunu (ötekini) kendin gibi sevmek (*Kitab-ı Mukaddes,* 1997, Matta 22:37-40).

İsa'nın öğretisinde hümanistik damar yeniden ihya edilir: *"İnsan Şabat günü için değil, Şabat günü insan için yaratılmıştır"* (Matta 2:27). Hiçbir birey kurumsal bir din aygıtına veya

toplumsal otoriteye kurban edilemez. Sürüden ayrılan tek bir kayıp koyunun peşine düşülmesi metaforu, kolektif bütünlüğün tek bir bireyin feda edilmesini meşrulaştıramayacağını gösterir.

Yeni Ahit düşüncesinde ahlaki sorumluluk bireyseldir. Yunanlı veya İbrani olmanın, kabilevi aidiyetlerin teolojik bir üstünlüğü yoktur. Hakiki yasa taş tabletlerde değil, insanın vicdanındadır. Ancak İsa'nın bireysel vicdanı ve sevgiyi merkeze alan bu öğretisi, M.S. 325 İznik Konsili ile Roma İmparatorluğu'nun siyasi pragmatizmine entegre edilmiş; Sezar'ın tahtına kurulan ve dogmalarıyla bireyi yeniden nesneleştiren Katolik Kilisesi'nin teokratik otoritesine dönüştürülmüştür.

4. HİLAFET, EMANET VE OTONOMİ İKLİMİNİN OLUŞMASI: KUR'AN DÜŞÜNCESİ

Kur'an düşüncesi, İbrahimî geleneğin son halkası olarak birey ve otorite ilişkisini "tevhid", "emanet" ve "hilafet" kavramları üzerinden yeniden kurgular. Nübüvvetin Hz. Muhammed ile son bulması (*Hâtemü'l-Enbiyâ*), teolojik olarak insanlığın rüşt evresine erdiğinin ve rasyonel aklı kullanma sorumluluğunun bireye devredildiğinin bir ifadesidir (*Kur'an-ı Kerim Meali*, 2019, Ahzab 33:40).

Kur'an ontolojisinde Allah'ın birliği (tevhid) ve şirkin reddi, yeryüzündeki tüm sahte güç odaklarının ve tiranlıkların ontolojik olarak ilga edilmesi anlamına gelir. Gökte ve yerde tek mutlak otorite Allah'tır; dolayısıyla hiçbir fani güç, insan üzerinde mutlak tahakküm kurma hakkına sahip değildir (*Kur'an-ı Kerim Meali*, 2019, Mülk 67:1-3).

İnsan, yeryüzünde "halife" sıfatıyla görevlendirilmiş ve dağların yüklenmekten kaçındığı "emaneti" (ahlaki özgürlük ve akli sorumluluk) üstlenmiştir (*Kur'an-ı Kerim Meali*, 2019, Bakara 2:30; Ahzab 33:72). Halife pozisyonundaki birey, toplumsal alanda adaleti tesis etmek ve haksızlığa karşı irade koymakla yükümlüdür. Kur'an'daki ibadet vurgusu (salat), mekanik biçimlerin ötesinde felsefi anlamda bir yönelimsellik (*intentionality*) içerir; bilincin daima uyanık tutularak evrenin tefekkür edilmesini ifade eder.

Birey-otorite denkleminde Kur'an'ın ortaya koyduğu en radikal ilke, *"Dinde zorlama yoktur"* (*Dîn'de ikrah yoktur*) aksiyomudur (*Kur'an-ı Kerim Meali*, 2019, Bakara 2:256). Toplumsal yönetimde kabilevi veya aristokratik imtiyazlar reddedilerek emniyet, liyakat ve adalet esas alınır (*Kur'an-ı Kerim Meali*, 2019, Nisa 4:58). Meşru otoriteye (*Ulu'l-emr*) itaat, yöneticilerin evrensel adalet ilkelerine bağlılığı koşuluna bağlanmıştır.

Ayrıca Kur'an, kolektif kalabalıkların ve statükocu çoğunlukların sıklıkla hakikatten saptığını vurgulayarak (*"Onların çoğu akletmezler"*), bireysel eleştirel bilinci öne çıkarır. Her birey, mahşer günü kolektif grubun veya otoritenin arkasına saklanmaksızın yapıp ettiklerinden tek başına sorumlu tutulacaktır: *"Hiçbir günahkâr bir başkasının günah yükünü taşımaz"* (*Kur'an-ı Kerim Meali*, 2019, İsra 17:15).

SONUÇ

Mezopotamya mitolojisinden İbrahimî metinlerin tamamlanmasına kadar uzanan süreç, birey ve otorite arasındaki diyalektik gerilimin felsefi evrimini açıkça ortaya koymaktadır. Ulaşılan sonuçları üç temel düzlemde özetlemek mümkündür:

- **Toplumsal Habitus ve Otonomi Gerilimi:** İnsan toplumsal bir varlıktır ve verili bir kültür habitusu içinde biçimlenir. Ancak birey, edindiği toplumsal melekelerin üzerine kendi otonomisini inşa edemezse yerleşik dogmalar içinde nesneleşir. İbrahimî gelenek, bireyin içine doğduğu mitik-kolektif habitusu sorgulayarak dışına çıkma cesaretini (otonomiyi) temsil eder.
- **Erginleşme ve Bilginin Sorumluluğu:** Antik Mezopotamya'da tanrıların hizmetkârı olarak görülen edilgen insan imajı, İbrahimî süreçte ahlaki ve rasyonel sorumluluk taşıyan özneye dönüşmüştür. Kur'an'daki *Hâtemü'n-Nebiyyîn* ilkesi, insanlığın kurumsal bir vasiye ihtiyaç duyduğu çocukluk evresinin aşıldığını ve aklın/bilginin bireysel bir sorumluluk olarak insana devredildiğini tesciller.
- **Bilgi-İktidar İttifakının Parçalanması:** Arkaik toplumlardan itibaren bilgi (şaman, kâhin, ruhban), dünyevi iktidarın (şef, kral, imparator) meşruiyet aygıtı olarak kullanılmıştır. İbrahimî çizgi ise bilgiyi yerleşik dünyevi otoritenin emrine vermeyi reddetmiş; aksine onu kurumsal gücü denetleyen ve eleştiren bir hakikat zeminine oturtmuştur.

Sonuç olarak; Mezopotamya mitolojisinin teokratik ve kolektif otorite vurgusunun ardından, monoteist gelenek İbrahim figürüyle birlikte özgür bireyselliğin savunusu olarak doğmuştur. Bu tarihsel hattın sunduğu en temel birikim; rasyonel bilgi, ahlaki sorumluluk ve özgür iradenin otoriter nesneleşmeye karşı bireyin en güçlü otonomi zırhı olduğudur.

KAYNAKÇA

Babil Yaratılış Destanı (Enuma Eliş). (2022). (S. F. Adalı & A. T. Görgü, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.

Benjamin, W. (2010). *Şiddetin eleştirisi üzerine*. (E. Göztepe, Çev.). Metis Yayınları.

Diamond, J. (2002). *Tüfek, mikrop ve çelik*. (Ü. İnce, Çev.). TÜBİTAK Yayınları.

Eliade, M. (2014). *Dinler tarihine giriş*. (L. A. Özcan, Çev.). Kabalcı Yayıncılık.

Gılgamış Destanı. (2024). (S. Maden, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.

Goldziher, İ. (2025). *İbrani mitolojisi*. (S. Erem, Çev.). Kumran Yayınları.

Graves, R., & Patai, R. (2025). *İbrani mitleri*. (U. Akpur, Çev.). Say Yayıncılık.

Kitab-ı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit. (1997). Kitab-ı Mukaddes Şirketi.

Kramer, S. N. (2018). *Sümer mitolojisi*. (H. Koyukan, Çev.). Kabalcı Yayıncılık.

Kur'an-ı Kerim Meali. (2019). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Rousseau, J. J. (2019). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı*. (R. N. İleri, Çev.). Say Yayıncılık.

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

INTEGRATING DIGITAL TECHNOLOGIES IN RURAL KAZAKHSTANI PRIMARY EDUCATION FOR ENHANCED STUDENT ENGAGEMENT

Dr. Aigerim Nurgaliyeva, Dr. Yerzhan Kairatov, Dana Sarsenova
Faculty of Education, Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan

ABSTRACT

This research explores the integration of digital technologies within rural Kazakhstani primary classrooms to foster student engagement through constructivist learning paradigms. Drawing from Vygotsky's Zone of Proximal Development, the study implements tablet-based interactive applications aligned with national curriculum standards, emphasizing collaborative knowledge construction over rote memorization characteristic of Soviet pedagogical legacies. Case studies from Akmola and Pavlodar oblast schools demonstrate how gamified mathematics platforms transform abstract algebraic concepts into narrative-driven quests rooted in nomadic cultural motifs, enabling spatial reasoning development through virtual steppe navigation tasks. Teacher training frameworks adapt Laurillard's conversational learning model for low-bandwidth environments, prioritizing asynchronous content delivery through Kazsatnet satellite infrastructure. The research identifies critical sociocultural mediators: bilingual interfaces bridging Kazakh-Russian digital divides while preserving oral storytelling traditions through multimedia folktale archives. Parental involvement models leverage WhatsApp communities extending classroom discourse into domestic spaces, addressing urban-rural educational schisms persisting since perestroika reforms. Theoretical synthesis integrates TPACK framework with postcolonial pedagogy, recognizing technology as both emancipatory tool and potential neo-colonial imposition when content remains metropolitan-centric. Classroom ethnographies reveal enhanced peer scaffolding through screen-sharing protocols substituting scarce physical manipulatives. Longitudinal discourse analysis confirms discursive shifts from teacher-monologue to student-dialogue patterns mirroring Habermasian communicative competence evolution. Policy implications advocate national digital curriculum localization incorporating UNESCO ICT Competency Frameworks adapted for nomadic pastoralist contexts. The study positions digital integration not as technological transplantation but cultural translation enabling rural Kazakhstani children equitable participation within knowledge economies dominated by urban technocratic elites.

Keywords: digital integration, rural education, Kazakhstani primaries, constructivist pedagogy, cultural localization

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

STEM EDUCATION REFORMS THROUGH PROJECT-BASED LEARNING IN KAZAKHSTAN URBAN HIGH SCHOOLS

Assoc. Prof. Dr. Gulnara Abayeva, Nursultan Tolegenov, Aidana Bekbolatova
Department of Pedagogy and Psychology, Almaty University of Management, Kazakhstan

ABSTRACT

This practitioner inquiry examines project-based learning transformations within Almaty and Astana STEM high schools, challenging transmission models inherited from Soviet technical education toward Deweyan experiential continua. Longitudinal classroom ethnographies document engineering design cycles addressing local wicked problems—Aral Sea restoration modeling, renewable microgrid prototyping for earthquake-prone regions—fostering authentic scientific habits absent in textbook-centric instruction. Theoretical framework synthesizes situated learning communities with culturally responsive pedagogy, recognizing Kazakhstani youth bicultural competencies bridging nomadic collectivism with global innovation imperatives. Curriculum mapping reveals NGSS-inspired performance expectations adapted through indigenous knowledge systems: computational thinking encoded within traditional knot mathematics, data literacy contextualized through epic genealogical mapping. Teacher agency emerges through Lesson Study communities adapting Japanese collaborative planning for hierarchical educational cultures. Discourse analysis confirms epistemic shifts from algorithmic reproduction to conjectural elaboration mirroring scientific communities' knowledge building. Assessment innovation replaces summative examinations with portfolio defenses employing Toulmin argumentation structures evaluating warrant-data linkages. Partnership ecologies link Nazarbayev Intellectual Schools with university STEM centers creating feeder systems developing research identities among adolescents. The research critiques neoliberal standardization pressures threatening project depth, advocating assessment consortia prioritizing disciplinary literacy over testable content. Sociocultural analysis reveals gender dynamics favoring female participation within collaborative formats countering STEM stereotypes. Policy recommendations establish national PBL centers within regional universities alongside accreditation reforms recognizing project portfolios equivalent to university entrance examinations. This scholarship establishes urban Kazakhstani STEM education as hybrid space negotiating global knowledge economies with cultural sovereignty.

Keywords: project-based learning, STEM education, Kazakhstani high schools, situated cognition, culturally responsive pedagogy

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

TEACHER TRAINING PROGRAMS FOR INCLUSIVE EDUCATION IN IRANIAN SPECIAL NEEDS SCHOOLS

Dr. Reza Ahmadi, Soraya Mahmoudi
Faculty of Education and Psychology, University of Tehran, Iran

ABSTRACT

This phenomenological study explores teacher sensemaking within Iran's nascent inclusive education paradigm confronting dual cultural-material barriers rooted in Islamic educational traditions and infrastructural scarcity. Drawing from Dewey's reflective praxis tradition, the research documents transformative professional learning communities adapting Universal Design for Learning principles toward Shi'a pedagogic virtues emphasizing individualized moral development alongside differentiated academic trajectories. Narrative inquiry reveals teachers reconstructing professional identities navigating tensions between revolutionary educational equity mandates and traditional special education segregation models. Critical discourse analysis of training manuals uncovers latent ableism embedded within color-euphemistic deficit language requiring semiotic reconstruction. Longitudinal classroom ethnographies trace Universal Design implementation through Qur'anic principles of divine diversity manifesting differentiated instruction honoring students' unique spiritual destinies. Collaborative action research cycles develop situated assessment practices replacing standardized testing with dynamic indicator systems tracking functional life skills essential for Islamic adulthood rites. The research identifies critical friendship networks enabling teacher emotional labor processing compassion fatigue inherent within resource-scarce contexts. Theoretical synthesis integrates Vygotsky's defectology with postcolonial disability studies recognizing Western inclusion models' cultural hegemony confronting indigenous healing traditions. Policy analysis critiques Ministry of Education's top-down mandates absent capacity-building infrastructure, advocating grassroots teacher-led curriculum localization. Partnership models linking special education colleges with neighborhood mosque study circles extend learning support networks beyond school walls. This scholarship establishes Iranian inclusive teacher education as dialogic praxis negotiating global human rights discourses with Islamic pedagogical sovereignty.

Keywords: inclusive teacher training, Iranian special needs, UDL adaptation, professional learning communities, cultural responsiveness

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

CURRICULUM DEVELOPMENT FOR CULTURAL HERITAGE EDUCATION IN IRANIAN PRIMARY SCHOOLS

Prof. Dr. Hassan Rezaei, Fatemeh Karimi
Department of Educational Sciences, Allameh Tabataba'i University, Iran

ABSTRACT

This curriculum theory study designs heritage-infused primary education countering cultural globalization through phenomenological reconstruction of lived Persianate traditions. Drawing from Gadamer's hermeneutic circle, the framework integrates Nowruz rituals, Haft-Sin symbolism, and epic oralities within numeracy developing cyclical temporal consciousness countering linear Western progress narratives. Literary analysis recovers pre-Islamic pedagogical motifs embedded within Ferdowsi's versified mathematics illustrating geometric proportion through Rostam's mythic armors. Arts integration employs Safavid miniature techniques developing fine motor control alongside aesthetic literacies recognizing beauty as divine manifestation per Suhrawardi's Illuminationist philosophy. Social studies units reconstruct Zoroastrian environmental stewardship through qanat water management simulations teaching hydrological cycles alongside communal resource governance. Critical pedagogy examines Pahlavi-era Westernization confronting Islamic Revolution's cultural indigenization creating dialogic confrontation enabling students hybrid heritage consciousness. Digital humanities mapping visualizes Silk Road curriculum threads connecting Isfahan tilework patterns with Chinese porcelain technologies. Teacher professional development employs narrative medicine protocols processing generational trauma transmission through heritage rupture. Parental engagement through community craft circles extends curriculum into domestic lifeworlds. Assessment innovation replaces objective testing with hermeneutic exhibitions where students interpret family heirlooms through multivocal historical lenses. Policy recommendations establish national heritage curriculum centers within teacher training institutes alongside UNESCO recognition of Persianate pedagogic traditions. This scholarship positions Iranian cultural heritage education as decolonizing praxis restoring civilizational memory through curriculum indigenization.

Keywords: cultural heritage curriculum, Iranian primary education, hermeneutic pedagogy, Persianate traditions, decolonizing curriculum

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

BLENDED LEARNING MODELS IMPACT ON STUDENT PERFORMANCE IN PAKISTANI PUBLIC UNIVERSITIES

Assoc. Prof. Dr. Imran Malik, Dr. Sana Rehman
Faculty of Management Sciences, University of Management and Technology, Pakistan

ABSTRACT

This design-based research implements blended learning ecologies within Pakistani public universities negotiating infrastructural precarity through adaptive pedagogic architectures. Drawing from Engeström's expansive learning theory, the study documents contradiction-navigation cycles between face-to-face lecture traditions and Learning Management System affordances. Zoom breakout rooms replicate traditional *talimi markaz* discussion circles enabling Urdu-English code-meshing within academic discourse communities. Moodle repositories preserve lecture recordings addressing chronic electricity disruptions characteristic of South Asian higher education. WhatsApp scholarship circles extend Socratic seminars beyond campus boundaries creating persistent knowledge communities. Faculty development employs Kolb's experiential learning cycles adapting Blackboard techniques for low-data bandwidths. Critical pedagogy examines neoliberal edtech solutions confronting indigenous apprenticeship traditions creating hybrid learning ontologies. Longitudinal learning analytics reveal peak engagement during iftar-Ramadan periods confirming spiritual-temporal curriculum alignments. Gender analysis documents enhanced female participation through asynchronous modalities mitigating purdah constraints. Assessment transformation replaces proctored examinations with e-portfolio defenses employing backward design mapping authentic disciplinary performances. Third-space theory reveals blended environments generating hybrid literacies negotiating Global North edtech with South Asian oralities. Faculty sensemaking narratives confirm identity reconstruction from content transmitters toward learning architects. Institutional analysis critiques HEC edtech funding favoring elite private universities, advocating public institution capacity grants. Community of practice theory documents horizontal knowledge exchange between regional public universities creating sustainable edtech ecosystems. This scholarship establishes Pakistani blended learning as glocal praxis negotiating digital equity within postcolonial higher education landscapes.

Keywords: blended learning, Pakistani universities, design-based research, glocal pedagogy, expansive learning

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

VOCATIONAL EDUCATION REFORMS ADDRESSING UNEMPLOYMENT IN RURAL PAKISTAN

Ayesha Zubair, Muhammad Faisal
Institute of Business Management, University of Agriculture Faisalabad, Pakistan

ABSTRACT

This participatory action research reforms rural vocational education confronting agrarian distress through situated curriculum responsive to Punjab-Sindh-KP deagrarianization pressures. Drawing from Lave and Wenger's communities of practice, the study establishes microenterprise incubation centers within existing government vocational institutes transforming trainees into artisan-entrepreneurs. Solar irrigation installation apprenticeships integrate PV technology with traditional tube-well maintenance creating dual competency profiles. Leather goods manufacturing programs preserve *chappal* artisanal traditions through modern leather tanning technologies enabling urban market access. Curriculum mapping employs DACUM methodology documenting actual occupational tasks performed by rural microenterprises rather than obsolete trade classifications. Incubator mentorship employs indigenous *ustad-shagird* relationships adapting German *Meister* tradition for Pakistani contexts. Microfinance integration through Akhuwat interest-free loans addresses startup capital barriers characteristic of rural entrepreneurship. Gender analysis documents women-only handicraft clusters achieving enhanced market linkages through female trader networks. Backward linkages establish farm-to-factory supply chains for organic cotton and herbal dyes creating circular economies. Digital literacy modules enable Jumia.pk marketplace participation extending rural products to Karachi-Lahore consumers. Impact evaluation employs OECD-DAC criteria documenting sustainable livelihood improvements through diversified income portfolios. Policy recommendations advocate NAVTTC restructuring toward cluster-based training institutes alongside provincial apprenticeship levies funding enterprise incubation. Third-space pedagogy reveals hybrid vocational identities negotiating traditional artisanal pride with entrepreneurial subjectivity. This scholarship establishes rural Pakistani vocational education as development praxis generating dignified employment pathways within deagrarianizing countryside.

Keywords: vocational reform, rural unemployment, microenterprise incubation, situated curriculum, indigenous apprenticeship

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

BILINGUAL EDUCATION CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN GEORGIAN PRIMARY SCHOOLS

Prof. Dr. Nino Tsiklauri, Dr. Levan Beridze
Faculty of Education and Humanities, Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia

ABSTRACT

This ethnographic study examines Georgian-Russian-English trilingual education negotiating post-Soviet language ideologies within Black Sea borderland classrooms. Drawing from Cummins' interdependence hypothesis, the research documents academic language development through strategic translanguaging practices enabling conceptual continuity across Mtieluri-Georgian-Russian academic registers. Teacher training employs García's heteroglossic orientations replacing monoglossic purism with dynamic bilingual pedagogies honoring Soviet multilingualism legacies. Curriculum analysis reveals Common European Framework adaptations incorporating Georgian epic oralities within EFL narrative structures creating cultural-linguistic bridges. Critical pedagogy confronts Russian-as-oppressor ideology confronting economic pragmatism requiring Russian fluency for Abkhazia-Tskhinvali trade corridors. Parental discourse analysis reveals generational schisms between Soviet trilingual elites favoring Russian maintenance and independence-era nationalists prioritizing English. Classroom discourse studies document scaffolded code-switching facilitating higher-order thinking unavailable through single-language instruction. Assessment innovation develops holistic bilingual proficiency portfolios replacing discrete-skills testing. Regional analysis reveals Adjara classrooms achieving superior translanguaging through maritime multilingualism contrasting highland monoglossia. Policy recommendations advocate trilingual teacher certification alongside national language policy recognizing translanguaging competence. Decolonial theory examines English hegemony confronting Russian postcolonial dominance creating third-space linguistic identities. Longitudinal student trajectories confirm enhanced metalinguistic awareness facilitating EU integration aspirations. Community school partnerships with borderland traders provide authentic Russian immersion contexts. This scholarship establishes Georgian trilingual education as geopolitical praxis negotiating imperial afterlives through heteroglossic pedagogic orientations.

Keywords: bilingual education, Georgian primaries, translanguaging pedagogy, post-Soviet multilingualism, heteroglossic classrooms

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

POSTCOLONIAL THEMES IN CONTEMPORARY PHILIPPINE NOVELS ADDRESSING LABOR MIGRATION TRAUMA

Prof. Dr. Maria Theresa Santos, Dr. Jose Rizalino Cruz, Luzviminda Reyes
Department of Filipino and Philippine Literature, University of the Philippines Diliman, Philippines

ABSTRACT

This study explores how contemporary Philippine novels articulate the postcolonial condition through narratives of overseas labor migration, examining works that capture the diaspora experience of Overseas Filipino Workers. Drawing on Homi Bhabha's concepts of hybridity and the third space, the analysis reveals how these novels depict the psychological fragmentation experienced by characters navigating multiple cultural geographies—from rural Philippine villages to Middle Eastern urban centers. The texts construct a palimpsestic narrative structure where colonial histories of Spanish haciendas and American plantations overlay contemporary experiences of domestic work in foreign households, creating layered identities that resist singular national belonging. Language becomes a site of contestation as characters employ Taglish code-switching and fragmented syntax to express emotional dislocation, challenging the state's narrative of migration as purely economic empowerment. The novels also critique neoliberal labor export policies by foregrounding affective losses—familial separation anxiety, cultural estrangement, and racialized workplace hierarchies—that official discourses suppress. Through close reading of spatial metaphors, the study demonstrates how domestic spaces in host countries become microcosms of neocolonial power relations, with Filipino maids navigating the intimate interiors of expatriate homes while maintaining invisible presence. This literary resistance transforms personal trauma narratives into collective postcolonial critique, positioning migration fiction as counter-archive preserving unarticulated diaspora experiences against state-sanctioned success stories.

Keywords: postcolonial literature, labor migration, Philippine novels, diaspora identity, hybridity

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

FEMINIST REINTERPRETATIONS OF MYTHOLOGY IN MODERN FILIPINO POETRY ANTHOLOGIES

Assoc. Prof. Dr. Elena Vasquez, Ramon Dela Cruz, Sofia Magdalena
Department of English and Comparative Literature, Ateneo de Manila University, Philippines

ABSTRACT

This research examines feminist poets' reclamation of precolonial mythologies within modern Filipino poetry anthologies, tracing how indigenous goddesses and animist figures challenge patriarchal reinterpretations imposed through colonial religions. The analysis focuses on the *babaylan*—shaman-priestess figure—as narrative center, revealing how contemporary poets restore her multiplicity against monotheistic erasures. Drawing on ecofeminist theory, the study demonstrates how these poems construct woman-nature continua through vegetative metaphors and lunar cycles that subvert anthropocentric hierarchies embedded in Spanish hagiography. The reclamation process involves deliberate linguistic archaeology, resurrecting archaic Tagalog terms for earth deities while contaminating them with contemporary feminist discourses around body autonomy and ecological grief. Spatial poetics emerges as poets map matrilineal landscapes—rice terraces, mangrove coasts, mountain shrines—as counter-heographies to Manila-centered national narratives. The anthologies become sites of coalition-building across ethnic poetries from Visayan *diwata* cults to Cordillera *anito* traditions, creating pan-Philippine goddess poetics that transcend linguistic fragmentation. This feminist mythopoesis operates through deliberate anachronism, juxtaposing ancient rituals with contemporary ecological crises to reveal enduring colonial violence against land and women. The resulting textual palimpsest preserves endangered oral traditions while generating new feminist mythologies adaptable across digital and print ecologies.

Keywords: feminist mythology, Filipino poetry, babaylan poetics, ecofeminism, goddess reclamation

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ARABIC POETIC FORMS EVOLUTION IN EGYPTIAN CONTEMPORARY LITERATURE UNDER POLITICAL CENSORSHIP

Dr. Ahmed El-Sayed, Fatma Nour, Karim Abdel Rahman
Department of Arabic Language and Literature, Cairo University, Egypt

ABSTRACT

This poetics study traces the mutation of classical Arabic forms within contemporary Egyptian literature as coded resistance against successive censorship regimes. The analysis reveals how poets preserve muwashshah syllabic structures while disguising them within free verse facades, creating formal hybridity that evades algorithmic keyword detection. Through detailed scansion, the study demonstrates how quantitative meter survives through prosthetic substitution—modern stresses replacing classical long vowels—maintaining *baḥr* (sea) undulation beneath surface irregularity. The *ghazal* evolves into dissident miniature, its radical couplets functioning as autonomous protest units detachable for social media dissemination. Political theology permeates this formal resistance as *tawhid* (divine unity) becomes metaphor for desired national cohesion, contrasting fragmented lived reality under emergency laws. Reception theory illuminates how educated readers decipher *tawil* (hermeneutic ambiguity), experiencing double reading pleasure—surface lyricism masking contraband critique. The study positions Egyptian poetic evolution within global dissident traditions, from Soviet samizdat to Chinese Democracy Wall poetry, while emphasizing unique Arabic capacity for multivalent meaning through root-pattern morphology. Digital forensics reveals steganographic practices embedding protest coordinates within metrical feet, transforming poetry into insurgent cartography. This formal subterfuge preserves 1,400-year Arabic literary tradition while adapting to surveillance capitalism, establishing contemporary Egyptian poetry as perfected technology of conscientious objection.

Keywords: Arabic poetics, political censorship, dissident formalism, Egyptian literature, contraband verse

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

NARRATIVES OF IDENTITY CRISIS IN POST-REVOLUTIONARY EGYPTIAN SHORT FICTION

Prof. Dr. Layla Hassan, Mohamed Salem
Department of Comparative Literature, American University in Cairo, Egypt

ABSTRACT

This narratological analysis examines identity fracture across post-2011 Egyptian short fiction, revealing how formal experimentation captures subjective disintegration following revolutionary temporality's collapse. The study identifies "zero-degree narration"—protagonists observing their own dissolution from nowhere—as dominant mode reflecting aporia between revolutionary becoming and restored authoritarian being. Temporal structure analysis documents extreme narrative compression, folding six months of uprising into single present tense through 4:1 anachrony ratios, creating affective equivalent of historical vertigo. Spatial semiotics reveals Cairo neighborhood partitioning as psychic symptomatology: Downtown becomes palimpsest of Ottoman cosmopolitanism and post-coup security architecture, each checkpoint passage reenacting identity vetting. Reader-response protocols confirm fiction's unique capacity to externalize "revolutionary imposter syndrome"—feeling of having betrayed uprising through survival compromises. Cognitive literary theory illuminates how fragmented focalization mirrors prefrontal cortex dysregulation documented in trauma literature. Economic analysis positions short fiction as accessible form democratizing literary discourse beyond elite novel readership. Digital topic modeling confirms constitutive vocabulary—"martyrdom," "facemask," "checkpoint"—establishing post-revolutionary idiolect. Translation theory reveals untranslatability of *shuhada* martyrdom semantics requiring Egyptian neologisms in target languages. The study establishes Egyptian short fiction as cognitive prosthesis processing collective trauma, transforming private bewilderment into shareable structure of feeling mapping aborted democratization's psychosocial terrain.

Keywords: post-revolutionary fiction, identity crisis, Egyptian literature, trauma narratology, revolutionary time

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

BALKAN IDENTITY CONFLICTS IN ALBANIAN DIASPORA LITERATURE WRITTEN IN TIRANA

Assoc. Prof. Dr. Luan Rama, Ermal Hoxha, Anila Kuci
Department of Albanian Literature, University of Tirana, Albania

ABSTRACT

This diaspora poetics analysis reveals how Tirana-published novels construct Balkan identity through geocriticism, mapping European host cities through Albanian toponomic translations that recenter periphery. The study documents "elastic present" temporality where 1997 pyramid crisis coexists with current EU candidacy, compressing three decades into narrative simultaneity reflecting diasporic temporal dislocation. Linguistic analysis uncovers strategic Gheg-Tosk code-switching resisting Standard Albanian unification while signaling class mobility through dialect prestige hierarchies. Reader-response studies confirm novels' unique "returnee authenticity premium"—characters who failed abroad gain narrative authority through visible scars of migration defeat. Economic modeling establishes diaspora fiction as cultural remittance paralleling billion-dollar financial flows, with literature laundering reputational damage from economic migration. Digital humanities spatial analysis reconstructs micro-toponymies of Italian *clan destinations* and Greek *zamparia* camps preserved exclusively through fiction. Translation theory documents untranslatability of Albanian kinship terms structuring diaspora sociality, requiring neologistic compounds in host languages. Archival research recovers 1990s manuscripts banned during political transitions. The study positions Tirana diaspora literature as laboratory testing postcolonial theories within European borders, where economic remittances generate cultural remittances contesting Fortress Europe narratives through vernacular accounts of racialized precarity and bureaucratic abjection.

Keywords: Albanian diaspora, Balkan identity, migration literature, geocriticism, cultural remittances

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

OTTOMAN LEGACIES IN MODERN ALBANIAN NOVELS EXPLORING COSMOPOLITAN ISTANBUL MEMORIES

Dr. Blerta Shala, Flamur Leka
Institute of Literature and Linguistics, University of Arts Tirana, Albania

ABSTRACT

This cosmopolitan memory study examines novels recovering Ottoman Istanbul's Levantine neighborhoods erased from Tirana historiography, positioning *Pera* as mnemonic thirdspace mediating socialist cultural revolution trauma. Archival triangulation maps fiction converging on Galata Tower vicinity where Albanian *kiosks* served multicultural *levendi* sailors, reconstructing multiethnic soundscape through culinary onomatopoeia and trilingual market cries. Linguistic analysis documents turcismos surviving official purification campaigns, functioning as dissident lexicon preserving sensory memories of *börek* aromas and *nargile* vapors. Reader-response confirms "Ottoman nostalgia paradox"—economic resentment toward empire coexisting with cultural affinity for its cosmopolitan residue. Economic analysis establishes *Stamboll* fiction subgenre generating significant literary market share through heritage tourism tie-ins. Spatial analysis reconstructs Galata Street micro-toponymies existing only in literary memory. Translation theory reveals untranslatability of *kapan* guild semantics structuring Ottoman sociality. The study positions Albanian *stambollli* novels as cultural diplomacy platform negotiating EU integration identity anxieties through selective Ottoman heritage reclamation, transforming historical trauma into cultural capital through Levantine cosmopolitan memory work that bridges Tirana-Istanbul cultural corridors while contesting nationalist historiographies.

Keywords: Ottoman memory, Albanian novels, cosmopolitan Istanbul, cultural diplomacy, Levantine heritage

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

POST-SOVIET GEORGIAN POETRY CYCLES REFLECTING CIVIL WAR TRAUMA AND NATIONAL REVIVAL

Prof. Dr. Nino Tsiklauri, Levan Beridze, Mariam Kapanadze
Department of Georgian Literature, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

ABSTRACT

This formalist analysis dissects post-Soviet Georgian poetry cycles processing Abkhazian war trauma through Shevardnadze-to-Saakashvili revival dialectics. Versification reveals accentual shift from Soviet syllabo-tonic norms, with disrupted meter embodying psychic rupture through "lame" prosody mirroring amputated territories. Cyclical structure analysis confirms ring compositions recapitulating Tbilisi-Sukhumi exilic palindromes. Metaphor theory documents *vineyard* as master trope symbolizing territorial loss through viticultural blight imagery, transforming agricultural lexicon into geopolitical allegory. Reception studies confirm cathartic identification among Internally Displaced Persons communities encountering exilic pastoral modes. Economic modeling positions poetry cycles as cultural infrastructure sustaining national morale during state collapse. Digital motif analysis confirms *sulfur bath* as constitutive post-Soviet image, embodying cleansing/rebirth through thermal immersion. Comparative Soviet poetics establishes Georgian accelerated modernism exceeding Russian postmodernism through intensified image density. Archival recovery uncovers war poems censored during early independence. Translation theory documents untranslatability of *naduri* vineyard semantics requiring Georgian-specific viticultural neologisms. Pedagogical intervention confirms enhanced historical empathy through cyclical reading. The study establishes Georgian post-Soviet poetry as formal laboratory processing imperial dissolution through mnemonic versification, preserving national psyche through prosodic experiment while contesting global memory markets through untranslated locality.

Keywords: post-Soviet poetry, Georgian trauma, war cycles, exilic formalism, national poetics

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

SYMBOLISM OF MOUNTAIN MYTHOLOGY IN CONTEMPORARY GEORGIAN FOLK TALE ADAPTATIONS

Assoc. Prof. Dr. Tamar Lomidze, Giorgi Gelashvili, Dr. Irakli Chikhradze, Nato Javakhishvili
Institute of Georgian Folklore, Ilia State University, Tbilisi, Georgia

ABSTRACT
This structuralist folkloristics analyzes contemporary *mtsvivani* adaptations preserving Svan mountain mythology through post-Soviet re-enchantment. Proppian analysis reveals *mountain donor* substitutions replacing Soviet *party helper* figures while maintaining core functions. Motif-indexing confirms *magic mountain* amplification from Soviet proletarian tales. Spatial semiotics maps vertical axis mundi connecting Tbilisi lowlands to Shkhara summit through *upward journey* motifs structuring narrative cosmology. Reception studies confirm regional identification through localized *khevsuruli* variants among schoolchildren. Economic analysis documents folklore tourism market driven by adapted tales. Digital network analysis confirms *Prometheus* centrality linking tale variants. Comparative Caucasus mythology establishes Georgian *mtskhen* warrior uniqueness versus Armenian and Azeri analogs. Archival recovery uncovers Stalinist *anti-mountain* tales purged during collectivization. Translation theory reveals *ali* mountain spirit untranslatability requiring neologistic approximation. Pedagogical intervention demonstrates ecological consciousness through mountain symbolism. The study positions contemporary Georgian folk tale adaptation as post-Soviet cultural survival preserving vertical cosmology against lowland globalization, transforming regional mythologies into national literature through sophisticated contamination of archaic motifs with contemporary geopolitical anxieties.

Keywords: mountain mythology, Georgian folklore, folk tale adaptation, vertical cosmology, post-Soviet re-enchantment

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

DIGITAL TRANSFORMATION CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR NIGERIAN SMEs IN POST-PANDEMIC ECONOMY

Prof. Dr. Chinedu Okeke, Emeka Nwankwo
Department of Business Administration, University of Lagos, Nigeria

ABSTRACT

This study explores the complex dynamics of digital transformation within Nigeria's SME sector navigating post-pandemic economic realities characterized by heightened market volatility and accelerated technological disruption. Grounded in Technology-Organization-Environment framework, research reveals pervasive challenges including infrastructural deficits compromising reliable internet connectivity essential for cloud-based operations, acute digital literacy gaps hindering ERP and CRM system adoption among first-line managers, and regulatory uncertainty surrounding data localization policies impacting cross-border fintech integrations. Theoretical analysis synthesizes institutional theory perspectives explaining path dependency where legacy manual accounting practices resist SaaS migration despite demonstrated ROI through inventory optimization and customer relationship analytics. Case studies illuminate successful navigation strategies: Lagos-based textile SME clusters leveraging WhatsApp Business API for order fulfillment alongside Flutterwave payment gateways bypassing traditional banking frictions. Stakeholder theory application underscores multi-level interventions required: government digital infrastructure funds addressing last-mile connectivity, private sector training academies upskilling 150,000 micro-entrepreneurs annually, and international development agencies facilitating SME ERP localization. Critical success factors emerge through comparative case analysis: top-performing digital adopters demonstrate CEO digital fluency, cross-functional transformation teams, and phased implementation mitigating employee resistance rooted in change management literature. Ethical considerations highlight data sovereignty tensions between Western cloud providers and Nigerian content protection imperatives alongside algorithmic bias risks embedded within imported HR analytics platforms. Longitudinal analysis confirms digitally mature SMEs achieving competitive positioning within AfCFTA corridors through e-commerce platform development serving regional diaspora markets. Policy recommendations advocate National Digital Economy Framework expansion incorporating SME-specific digital maturity assessments alongside tax incentives favoring indigenous cloud service providers. Research establishes digital transformation not merely technological upgrade but comprehensive socio-technical reconfiguration enabling Nigerian SMEs to transcend pandemic-induced fragilities toward sustainable regional market leadership.

Keywords: digital transformation, Nigerian SMEs, post-pandemic economy, technology adoption, AfCFTA integration

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

SUSTAINABLE SUPPLY CHAIN PRACTICES IN NIGERIA'S OIL AND GAS INDUSTRY

Assoc. Prof. Dr. Fatima Yusuf, Adebayo Ogunleye, Chioma Adewale
Faculty of Management Sciences, University of Port Harcourt, Nigeria

ABSTRACT

This research investigates sustainable supply chain transformation within Nigeria's oil and gas sector confronting ESG pressures amid energy transition imperatives. Triple Bottom Line framework reveals environmental performance deficits through persistent gas flaring violating Paris Agreement commitments alongside social license erosion from Niger Delta community conflicts disrupting 28% operational continuity. Institutional theory explains isomorphic pressures driving superficial sustainability reporting absent substantive emissions reduction through supplier carbon accounting integration. Indigenous content development emerges as dual-edged dynamic: IOC localization mandates generating 70,000 direct jobs while creating competency traps hindering technology transfer essential for low-carbon operations. Stakeholder analysis maps complex interdependencies between multinational operators, local service firms, regulatory agencies, and host communities requiring collaborative governance models beyond adversarial contracting paradigms. Circular economy principles application demonstrates flare gas monetization potential through mini-LNG facilities serving industrial clusters alongside produced water recycling achieving zero liquid discharge compliance. Traceability technology adoption through blockchain platforms addressing crude diversion plaguing upstream sector while Scope 3 emissions verification restoring investor confidence critical for capital access within tightening ESG investment mandates. Comparative analysis against Norwegian Petroleum sustainability model confirms Nigeria's unique hydrocarbon dependency requiring contextually grounded pathways balancing short-term fiscal imperatives against long-term diversification. Human capital development emerges linchpin through specialized vocational training addressing 45,000 skilled labor shortage across low-carbon technologies. Policy recommendations advocate Nigerian Content Development Monitoring Board evolution into sustainability regulator incorporating supplier ESG certification alongside Petroleum Industry Act operationalization through binding emissions reduction targets. Research establishes sustainable supply chain reconfiguration as existential imperative positioning Nigeria's oil sector within global energy transition while preserving upstream economic contributions essential for national development amidst mounting climate governance pressures.

Keywords: sustainable supply chains, oil and gas industry, ESG performance, circular economy, stakeholder governance

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

TOURISM MARKETING STRATEGIES FOR GREEK ISLANDS IN COMPETITIVE MEDITERRANEAN MARKET

Dr. Eleni Papadakis, Nikos Stavrou, Maria Kostopoulos
Department of Tourism Management, University of the Aegean, Greece

ABSTRACT

This strategic marketing analysis addresses Greek islands' competitive positioning within saturated Mediterranean tourism marketplace dominated by mass-market operators. Destination Branding Theory reveals fragmented brand identities across Cyclades-Dodecanese-Ionian clusters undermining collective market power against unified Spanish Balearic and Italian Adriatic campaigns. Experience Economy framework identifies experiential deficits constraining premium pricing despite authentic cultural capital advantages. Digital transformation audit confirms inadequate data analytics capabilities hindering personalized marketing essential for high-value niche segments including cultural heritage enthusiasts, experiential gourmets, and sustainable adventurers. Competitive intelligence benchmarking against Croatia's Istria model demonstrates missed opportunities through underdeveloped wine tourism despite 450+ PDO designations alongside insufficient adventure sports packaging despite world-class wind-sailing resources. Stakeholder coordination challenges emerge between municipalities, ETAA chambers, and GNTO requiring Destination Management Organization evolution beyond promotional functions toward integrated product development. Revenue management optimization potential identified through dynamic pricing models coordinating ferry-airport-hotel ecosystems maximizing shoulder season occupancy. Crisis resilience analysis post-pandemic underscores diversified portfolio necessity balancing beach tourism dominance through cultural, gastronomic, and wellness verticals. Community-based tourism models preserving authenticity while generating local multiplier effects essential against Airbnb commodification eroding traditional hospitality competitive advantages. Sustainability marketing emerges differentiation platform through verified eco-certifications addressing overtourism backlash across Santorini-Mykonos hotspots. Policy recommendations advocate Greek National Tourism Organization restructuring toward cluster-based Destination Marketing Organizations alongside tax incentives favoring experiential operators. Digital platform consolidation enables real-time bednight distribution across archipelago optimizing occupancy distribution. Research establishes integrated marketing ecosystem as prerequisite transforming Greek islands from price-sensitive beach destinations toward premium cultural-experiential leaders within global tourism hierarchy.

Keywords: tourism marketing, Greek islands, destination branding, experience economy, competitive positioning

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

FAMILY BUSINESS GOVERNANCE MODELS IN CONTEMPORARY GREEK ENTERPRISES

Prof. Dr. Dimitri Karamanos, Sophia Antoniou
Department of Business Administration, Athens University of Economics and Business, Greece

ABSTRACT

This governance study examines family business succession dynamics within Greece's SME-dominated economy where 85% employment derives from familial enterprises confronting generational transition pressures. Stewardship Theory versus Agency Theory tension reveals preference for relational contracting over formal boards preserving family control while compromising institutional investor access essential for scaling. Socioemotional Wealth preservation motives explain resistance toward professionalization despite documented 3x survival probability enhancement through independent directors. Comparative corporate governance analysis confirms Hellenic family firms' unique configuration blending Continental European concentrated ownership patterns with Mediterranean familism producing hybrid governance resisting Anglo-Saxon shareholder primacy models. Succession planning deficits manifest through 67% founder-centric decision structures persisting into third generation despite declining operational competencies. Professionalization paradox emerges: formal HRM systems implementation enhances performance yet threatens family identity core generating resistance grounded in organizational identity theory. Board composition evolution documents gradual non-family director inclusion from ceremonial advisory roles toward strategic participation requiring carefully managed power transitions preserving family primacy. Ownership structure analysis reveals cross-shareholdings among related family enterprises creating governance opacities deterring external capital. Philanthropic foundation capitalization emerges innovative succession vehicle transferring economic benefits while relinquishing operational control. Empirical analysis confirms professionally managed family firms achieving superior total shareholder returns alongside sustained innovation capacity. Policy implications advocate Hellenic Federation of Enterprises family business charter standardizing best practices alongside tax code reforms incentivizing governance modernization. Research establishes evolutionary governance model accommodating family control imperatives alongside institutional investment requirements positioning Greek family enterprises within European corporate governance convergence preserving socio-economic contributions essential for national competitiveness.

Keywords: family business governance, succession planning, stewardship theory, socioemotional wealth, professionalization

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

AGILE PROJECT MANAGEMENT ADOPTION IN ALBANIAN IT STARTUP ECOSYSTEM

Assoc. Prof. Dr. Erion Veliaj, Anita Hoxha, Lorin Kuka
Faculty of Economy, University of Tirana, Albania

ABSTRACT

This organizational change research investigates Agile methodology diffusion within Albania's nascent IT startup ecosystem transitioning from outsourcing dependency toward product innovation. Diffusion of Innovations theory explains accelerated adoption driven by expatriate returnees transferring Silicon Valley practices alongside EU accession pressures demanding software process maturity. Cultural adaptation analysis reveals collectivistic work norms requiring localized Daily Scrum formats emphasizing group consensus over individual impediments contrary to Western confrontation models. Technical debt quantification through SonarQube metrics confirms refactoring sprints reducing code complexity 40% despite initial velocity declines during Agile transition. Ecosystem analysis maps Tirana cluster emergence concentrating 78% national IT workforce within 3km radius generating knowledge spillovers accelerating Scrum Master certification proliferation. Venture capital due diligence increasingly mandates SAFe framework proficiency creating institutional isomorphism pressuring laggard firms toward hybrid methodologies. Human capital bottleneck identified through 3,200 certified practitioners shortage against 12,000 active developers requiring Tirana Technical Sciences University Agile curriculum reform. Comparative Balkan analysis confirms Albania's accelerated catch-up trajectory surpassing Serbia's government-dominated outsourcing model through startup-specialized coworking ecosystems. Change management effectiveness measured through Net Promoter Scores demonstrates 67% employee advocacy post-transformation versus 23% pre-Agile indicating cultural fit despite initial skepticism. Economic modeling projects $280M productivity gains positioning Albanian IT within $4.5B regional market share by decade's end. Policy recommendations advocate Innovation Agency Agile maturity certification alongside corporate income tax exemptions favoring product-led startups. Research establishes contextually adapted Agile implementation as strategic capability enabling resource-constrained ecosystems to compete within global software markets through superior delivery speed and client-centricity.

Keywords: Agile adoption, Albanian IT startups, organizational change, cultural adaptation, ecosystem development

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

CROSS-BORDER E-COMMERCE DEVELOPMENT PROSPECTS FOR ALBANIAN RETAIL SECTOR

Dr. Blerta Lame, Flamur Basha
Department of Marketing and Strategy, European University of Tirana, Albania

ABSTRACT

This international marketing strategy research evaluates cross-border e-commerce opportunities for Albanian retail confronting domestic market saturation and Western Balkan CEFTA integration. Uppsala internationalization model adaptation reveals preference for digital-first market entry bypassing traditional psychic distance barriers enabling direct-to-consumer penetration into EU Single Market through Etsy-Amazon FBA channels. Competitive analysis identifies competitive advantages within handmade textiles, organic agro-products, and artisanal footwear categories leveraging EU E-commerce Directive origin preferences. Logistics optimization emerges critical success factor through DHL-Adria Kombinat partnerships reducing delivery times to Western Europe from 7-3 days enabling same-week fulfillment competitive with regional incumbents. Digital marketing effectiveness confirmed through Facebook Instagram Shops achieving 4.2x ROAS versus traditional marketplaces through localized content strategies. Payment gateway integration challenges addressed through Stripe Atlas incorporation enabling euro transactions bypassing domestic banking frictions. Regulatory compliance roadmap navigates EU Digital Services Act alongside Albanian Customs Code harmonization ensuring VAT MOSS compliance critical for scaling beyond €10,000 annual thresholds. Consumer ethnocentrism research among 1,200 Italian-German respondents confirms 73% preference premium for Albanian origin products when authenticity verified through blockchain certificates. Economic impact modeling projects €420M export revenues by 2028 representing 18% retail sector contribution. Sustainability positioning emerges differentiation platform through organic certification addressing EU Green Deal procurement preferences. Policy recommendations advocate Albanian Investment Development Agency e-commerce export vouchers alongside Western Balkan digital trade facilitation agreement. Research establishes cross-border e-commerce as structural transformation imperative diversifying retail sector beyond tourism seasonality toward sustainable international competitiveness.

Keywords: cross-border e-commerce, Albanian retail, digital export, Western Balkans, internationalization strategy

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

OIL DEPENDENCY DIVERSIFICATION THROUGH NON-ENERGY EXPORT PROMOTION IN AZERBAIJAN

Prof. Dr. Elnur Mammadov, Dr. Aysel Karimova, Farid Huseynov
Department of Economics and Business Administration, Baku State University, Azerbaijan

ABSTRACT

This economic diversification strategy analysis confronts Azerbaijan's Dutch Disease syndrome where petroleum dependency distorts non-hydrocarbon tradables development essential for post-oil competitiveness. Resource curse theory application reveals real exchange rate appreciation eroding manufacturing competitiveness alongside neglect of human capital formation critical for knowledge-intensive exports. Comparative advantage analysis identifies revealed competitive potential within agro-processing, information services, and creative industries leveraging existing educational attainment advantages. Export consortia development emerges structural solution coordinating fragmented SMEs toward Finnish-style cluster policies adapted for post-Soviet institutional realities. Foreign direct investment selectivity prioritizes market-seeking greenfield investments over portfolio capital prone to commodity cycle volatility. Institutional reforms targeting customs digitization and non-tariff barrier reduction essential for accessing Turkish free trade agreement networks extending toward EU accession pathways. Public-private partnership models structuring state-owned enterprise privatization toward export-oriented greenfield facilities address coordination failures plaguing transition economies. Human capital upgrading through dual vocational training systems addressing 42,000 skilled technician shortage across target sectors. Regional development policy balances Baku concentration through Ganja-Sumgait industrial parks leveraging Soviet-era infrastructure advantages. Fiscal policy recalibration advocates sovereign wealth fund dividend allocation toward export promotion agency replacing ad hoc subsidies with sustained competitiveness initiatives. Sustainability transition planning integrates ESG disclosure requirements positioning Azerbaijan within global green investment corridors. Econometric modeling confirms 2.8% annual non-oil growth acceleration potential through coordinated interventions. Policy roadmap establishes Azerbaijan Export and Investment Promotion Agency as lead institution orchestrating decade-long diversification imperative positioning petrostate within sustainable development paradigms.

Keywords: economic diversification, oil dependency, export promotion, resource curse, competitiveness strategy

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

MICROFINANCE IMPACTS ON RURAL HOUSEHOLD INCOME DIVERSIFICATION IN BANGLADESH

Prof. Dr. Rahman Karim, Assoc. Prof. Dr. Fatima Begum, Dr. Md. Alamgir Hossain
Faculty of Business Studies, University of Dhaka, Bangladesh

ABSTRACT

This research examines microfinance's transformative role in catalyzing rural household income diversification throughout Bangladesh, where Grameen Bank and BRAC models have reshaped agrarian economies through collateral-free lending targeting women entrepreneurs. Theoretical frameworks integrate Amartya Sen's capability approach with diversification literature, demonstrating how microcredit expands households' asset bases enabling shifts from mono-cropping rice cultivation toward integrated homestead enterprises encompassing poultry, handicrafts, and small-scale trading. Longitudinal household surveys reveal microfinance borrowers exhibiting enhanced risk-bearing capacity through portfolio diversification across agricultural and non-farm activities, mitigating seasonal income volatility characteristic of Bangladesh's flood-prone delta landscape. Women's economic empowerment emerges as primary mechanism, with female borrowers negotiating household resource allocation toward nutrition-sensitive investments while challenging patrilineal inheritance norms through accumulated financial autonomy. Institutional analysis critiques group lending dynamics creating social capital alongside peer pressure mechanisms occasionally constraining entrepreneurial autonomy. Comparative perspectives contrast Bangladesh's high outreach-low default model against Indian microfinance crises highlighting regulatory evolution toward individual lending products. Policy implications advocate second-generation microfinance incorporating digital financial services and climate-resilient enterprise training addressing covariate shocks from cyclones and salinity intrusion. Theoretical contributions advance understanding of financial inclusion as structural transformation accelerator within agrarian economies transitioning toward diversified rural non-farm economies. Research establishes microfinance as cornerstone of Bangladesh's poverty reduction achieving sustained declines in moderate poverty through income pathway diversification rather than mere consumption smoothing, positioning women's financial agency as development multiplier effect sustaining national economic resilience.

Keywords: microfinance, income diversification, rural Bangladesh, women's empowerment, financial inclusion

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

CLIMATE CHANGE EFFECTS ON BANGLADESH RICE PRODUCTION AND FOOD SECURITY POLICY

Dr. Shafiqul Islam, Sultana Akter, Md. Rafiqul Hasan
Department of Agricultural Economics, Bangladesh Agricultural University, Bangladesh

ABSTRACT

This study analyzes climate change impacts on Bangladesh's rice production systems central to national food security where three annual harvests from Aus, Aman, and Boro varieties sustain 160 million consumers on world's most densely populated delta. Vulnerability assessments integrate biophysical models documenting temperature increases disrupting rice phenology alongside erratic monsoon patterns exacerbating flood risks across coastal polders while salinity intrusion threatens southwestern rice bowls. Agronomic research highlights photoperiod-insensitive rice varieties' susceptibility to accelerated growth cycles under warming alongside elevated nighttime temperatures depressing grain filling. Economic modeling quantifies yield declines cascading through farm household incomes, wage labor markets, and urban food prices challenging government's fortified rice distribution programs. Policy analysis critiques cereal system bias neglecting diversification toward climate-resilient alternatives including floating gardens, saline-tolerant shrimp-rice rotations, and climate-smart maize cultivation gaining traction among resource-poor farmers. Institutional perspectives examine agricultural extension systems adapting to climate information services through mobile advisories bridging forecast-to-farm decision-making. Comparative analysis contrasts Bangladesh's proactive National Adaptation Plan against South Asian neighbors while highlighting transboundary river basin governance challenges with upstream Himalayan glacial melt. Theoretical contributions advance food security frameworks incorporating anticipatory governance principles recognizing climate migration as safety valve pressuring urban food systems. Policy recommendations advocate crop insurance expansion alongside agroecological transitions preserving biodiversity while enhancing resilience. Research establishes rice sector transformation as litmus test for climate adaptation success where Bangladesh models Global South strategies balancing food sovereignty against environmental limits.

Keywords: climate change, rice production, food security, Bangladesh agriculture, adaptation policy

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

AGING POPULATION CHALLENGES AND PENSION SYSTEM REFORMS IN JAPAN

Prof. Dr. Hiroshi Tanaka, Assoc. Prof. Dr. Yumi Sato, Kenji Nakamura
Faculty of Economics, University of Tokyo, Japan

ABSTRACT

Japan confronts world's most advanced population aging with 29% citizens over 65 straining pay-as-you-go pension systems designed for postwar demographic dividend. Theoretical frameworks integrate generational accounting with life-cycle consumption models revealing fiscal imbalances where worker-to-retiree ratios decline from 5.8:1 (1990) to projected 1.3:1 (2050). Institutional analysis examines National Pension and Employees' Pension Insurance dual structure vulnerabilities alongside declining corporate contributions amid labor shortages. Policy debates center automatic balancing mechanisms versus parametric reforms including retirement age increases, contribution hikes, and benefit recalibrations through macro-economic slide indexing nominal wages to productivity growth. Comparative perspectives contrast Swedish notional defined contribution systems against Danish collective funded schemes highlighting hybrid approaches suitability for Japanese collectivist preferences. Gender analysis reveals women's interrupted careers creating pension adequacy gaps exacerbated by rising female longevity surpassing male counterparts by six years. Theoretical contributions advance endogenous aging frameworks where fertility declines interact with longevity extensions creating fiscal tipping points. Policy innovations explore Housing API integration enabling elderly labor participation alongside preventative health investments compressing morbidity. Research critiques conventional PAYG unsustainability advocating multi-pillar systems incorporating mandatory defined contribution alongside voluntary private savings. Empirical household surveys document inadequate retirement preparedness across socioeconomic strata challenging social contract foundations. Research establishes Japan's pension crisis as laboratory testing advanced economy responses to demographic deflation where policy sequencing balances fiscal sustainability against social cohesion preserving universal coverage principles amidst structural aging.

Keywords: population aging, pension reform, Japanese welfare state, generational accounting, demographic dividend

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ABENOMICS FISCAL POLICY EVALUATION AND JAPANESE PUBLIC DEBT SUSTAINABILITY

Dr. Aiko Yamamoto, Takeshi Kobayashi
Graduate School of Public Policy, University of Tokyo, Japan

ABSTRACT

Abenomics' "three arrows" monetarist-fiscal-structural reforms represent decisive intervention addressing Japan's three lost decades stagnation where public debt exceeds 250% GDP. Fiscal policy evaluation analyzes 2013-2020 supplementary budgets financing consumption tax hikes alongside quantitative easing transmission mechanisms restoring inflation expectations. Theoretical frameworks integrate modern monetary theory critiques with conventional debt sustainability analysis questioning primary balance targets under ultra-low interest rates. Empirical investigations employ DSGE models estimating fiscal multipliers varying from 0.7 consumption-driven packages to 1.8 infrastructure spending. Structural reforms assessment reveals labor market dualism persistence constraining women and elderly workforce participation despite childcare investment. Comparative analysis contrasts Abenomics against Eurozone austerity documenting superior growth recovery though persistent current account surpluses. Theoretical contributions advance "debt trap equilibrium" models where self-fulfilling prophecies govern advanced economy debt dynamics beyond conventional metrics. Policy implications advocate graduated consumption tax trajectories alongside corporate tax base broadening maintaining progressivity. Empirical household consumption analysis reveals precautionary savings motives dominating fiscal stimulus leakages through import channels. Research critiques consumption tax timing disconnecting revenue needs from spending cycles while highlighting Bank of Japan yield curve control enabling fiscal space expansion. International implications position Japan as test case for debt monetization viability under institutional credibility. Research establishes nuanced fiscal-monetary coordination paradigm navigating domestic deflationary pressures against global protectionism while modeling sustainable debt management for aging advanced economies.

Keywords: Abenomics evaluation, fiscal policy, debt sustainability, monetary-fiscal coordination, Japanese economy

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

REMITTANCE FLOWS AND ECONOMIC GROWTH DYNAMICS IN KYRGYZSTAN

Assoc. Prof. Dr. Gulnara Asanalieva, Dr. Bakyt Torogeldiev, Aida Tursunalieva
Faculty of Economics, Kyrgyz National University, Kyrgyzstan

ABSTRACT

Kyrgyzstan exemplifies remittance-dependent economy where Russia migrant labor constitutes 32% GDP supporting 2.8 million households through formal-informal channels. Theoretical frameworks integrate neoclassical growth models with New Economics of Labor Migration revealing Dutch disease symptoms crowding out manufacturing alongside consumption-led growth neglecting productive investment. Macroeconomic analysis documents business cycle synchronization with Russian economy amplifying external shocks through remittance volatility. Microeconomic surveys reveal gender-differentiated impacts with female-headed households exhibiting superior education investments versus male consumption biases. Institutional analysis critiques banking sector intermediation capturing only 18% flows through formal corridors creating monetary policy transmission gaps. Policy debates center counter-cyclical remittance stabilization funds against financial literacy interventions channeling flows toward SME credit. Comparative Central Asian perspectives highlight Tajikistan parallels contrasting Kazakhstan resource-driven insulation. Theoretical contributions advance remittance-led Dutch disease models incorporating social protection linkages. Empirical investigations employ VAR models estimating crowding-out effects dominating multiplier benefits. Household asset portfolio analysis reveals livestock accumulation dominating human capital formation. Policy recommendations advocate migrant bond issuance alongside Russia-Kyrgyzstan social security agreements preserving pension portability. Research establishes remittance dependency as double-edged sword requiring managed diversification toward domestic labor absorption through vocational training aligned with EAEU labor markets while maintaining counter-cyclical buffers mitigating Russia sanctions exposure.

Keywords: remittances, economic growth, Kyrgyzstan migration, Dutch disease, labor migration

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ENERGY SECTOR REFORMS AND MACROECONOMIC STABILITY IN KYRGYZSTAN

Prof. Dr. Erlan Abdyldaev, Nurlanbek Omuraliev
Institute of Economics, National Academy of Sciences, Kyrgyzstan

ABSTRACT

Kyrgyzstan's energy sector reforms address chronic winter blackouts crippling macroeconomic stability where hydropower constitutes 92% electricity production vulnerable to glacial retreat and seasonal precipitation. Theoretical frameworks integrate energy security concepts with fiscal sustainability analysis documenting implicit subsidies distorting budget deficits. Institutional reforms privatize distribution networks alongside tariff rationalization breaking political business cycles governing electricity pricing. Regional integration advances CASA-1000 transmission corridors monetizing summer surpluses while importing winter deficits from Turkmenistan. Comparative analysis contrasts Uzbekistan gas sector liberalization highlighting Kyrgyz hydropower seasonality challenges. Theoretical contributions develop hydro-dependent economy models incorporating climate risk premia. Policy sequencing prioritizes metering rollout alongside renewable energy auctions diversifying intermittent solar targeting 15% grid share by 2030. Macroeconomic simulations estimate 2.1% GDP growth acceleration through energy security improvements releasing industrial capacity constraints. Social protection analysis reveals tariff hikes regressive impacts requiring lifeline rates preserving vulnerable household access. Regional cooperation frameworks establish energy pools mitigating seasonal imbalances across Central Asia. Research critiques donor-driven reforms neglecting local capacity alongside advocating public-private partnership models structuring hydropower concessions. Empirical analysis confirms off-grid solar viability for 1.2 million rural households reducing transmission losses. Policy roadmap establishes Kyrgyz energy sector transformation as Central Asian model balancing commercial viability against social cohesion while positioning country within green energy corridors linking South-North Asia.

Keywords: energy sector reform, macroeconomic stability, Kyrgyzstan hydropower, regional integration, tariff rationalization

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

STRATEGIC MANAGEMENT OF OCCUPATIONAL HEALTH SERVICES IN LARGE-SCALE INDUSTRIAL ORGANIZATIONS: IMPROVING EMPLOYEE WELL-BEING, PRODUCTIVITY, AND CORPORATE SUSTAINABILITY

Prof. Dr. Youssef El Mansouri, Dr. Salma Benjelloun, Karim Ait Haddou
Faculty of Medicine and Pharmacy, University of Casablanca, Morocco

ABSTRACT

This study examines the strategic management of occupational health services in large-scale industrial organizations, with particular attention to their contribution to employee well-being, productivity, and corporate sustainability. In industrial environments where production demands, physical risks, and organizational pressures intersect, occupational health services play a central role in protecting workers while also supporting operational efficiency. The research explores how health services can move beyond a reactive medical function and become an integrated part of strategic management.

The study is based on a conceptual review of occupational medicine, organizational health, and corporate sustainability literature. It emphasizes the importance of preventive health planning, workplace risk control, early intervention, and coordination between medical staff and management. The findings suggest that when occupational health services are embedded in corporate strategy, they contribute not only to reduced health risks but also to stronger employee morale, better attendance, and more stable productivity. The analysis also shows that effective health service management depends on leadership commitment, cross-departmental communication, and a strong culture of prevention.

The paper further argues that occupational health should be seen as an investment in organizational resilience rather than a compliance obligation. In large industrial settings, employees are more likely to perform effectively when they work in environments where health concerns are addressed systematically and where preventive support is visible and accessible. The study concludes that strategic occupational health management can strengthen both human well-being and long-term corporate sustainability by aligning health protection with organizational goals.

Key words: occupational health services, employee well-being, industrial organizations, productivity, corporate sustainability

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

THE ROLE OF OCCUPATIONAL PHYSICIANS IN REDUCING WORKPLACE STRESS AND PREVENTING PROFESSIONAL BURNOUT: EVIDENCE FROM MODERN BUSINESS ENVIRONMENTS

Assoc. Prof. Dr. Nadia El Amrani, Omar Chafik
Faculty of Medicine, Mohammed V University, Morocco

ABSTRACT

This paper explores the role of occupational physicians in reducing workplace stress and preventing professional burnout in modern business environments. As work settings become increasingly demanding, fast-paced, and psychologically complex, employee mental health has emerged as a central issue for both organizational performance and individual well-being. The study examines how occupational physicians contribute to early identification, prevention, and management of stress-related conditions in the workplace.

The research is based on occupational medicine and organizational health literature. It highlights the physician's role in health surveillance, risk assessment, employee counseling, and collaboration with human resource departments. The findings suggest that occupational physicians are most effective when they work proactively rather than only responding to illness after it appears. Their involvement can help organizations detect stress factors related to workload, role ambiguity, poor communication, and lack of support before these factors develop into burnout.

The paper also emphasizes that burnout prevention requires a holistic approach involving not only medical oversight but also managerial awareness and healthier workplace culture. Occupational physicians can support this process by advising leadership on preventive policies, work organization, and employee support measures. The study concludes that occupational medicine has an important strategic role in sustaining both workforce health and organizational stability in contemporary business settings.

Key words: occupational physicians, workplace stress, burnout prevention, employee health, business environments

ISBN NR. 978-625-8795-47-9

EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF WORKPLACE HEALTH PROMOTION PROGRAMS IN ENHANCING EMPLOYEE PERFORMANCE AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT

Prof. Dr. Arben Kola, Dr. Elira Hoxha, Klevis Dervishi, Mirela Shehu
Faculty of Public Health, University of Tirana, Albania

ABSTRACT

This study evaluates the effectiveness of workplace health promotion programs in enhancing employee performance and organizational commitment. As organizations increasingly recognize the importance of employee well-being, health promotion has become a valuable component of workplace policy. The research examines how structured initiatives related to physical activity, nutrition, stress management, and preventive care influence worker engagement and organizational attachment.

The study is grounded in workplace health promotion and organizational behavior literature. It argues that programs focused on health awareness and preventive habits can improve productivity by strengthening energy levels, reducing absenteeism, and supporting better concentration at work. At the same time, such programs contribute to organizational commitment by signaling that employers value employee welfare. The findings suggest that workers who experience meaningful health support are more likely to develop trust, satisfaction, and loyalty toward their organization.

The paper also notes that the success of health promotion depends on program relevance, accessibility, and managerial support. Health initiatives are more effective when they are integrated into daily workplace culture rather than treated as isolated campaigns. The study concludes that workplace health promotion should be regarded as a strategic investment in both human capital and organizational sustainability.

Key words: workplace health promotion, employee performance, organizational commitment, health behavior, corporate well-being

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

DIGITAL TRANSFORMATION IN OCCUPATIONAL MEDICINE: UTILIZING HEALTH INFORMATION SYSTEMS FOR WORKFORCE RISK ASSESSMENT AND MANAGEMENT

Assis. Prof. Dr. Gentian Leka, Erisa Marku
Faculty of Information and Communication Technologies, Polytechnic University of Tirana, Albania

ABSTRACT

This paper investigates digital transformation in occupational medicine, with particular emphasis on the use of health information systems for workforce risk assessment and management. As workplace health services become increasingly data-driven, digital technologies are reshaping how risks are identified, monitored, and addressed. The study explores the potential of integrated information systems to improve preventive care, administrative efficiency, and decision-making in occupational health practice.

The research is based on literature concerning digital health, occupational medicine, and organizational risk management. It highlights the ways in which electronic records, monitoring platforms, and analytical tools can support more accurate assessment of employee health status and workplace exposure. The findings suggest that digital systems improve continuity of care, allow faster response to health concerns, and facilitate coordination between medical teams and organizational leadership.

The paper also addresses implementation challenges, including privacy concerns, staff training needs, and the uneven digital readiness of institutions. It argues that technology alone cannot improve occupational health unless it is supported by clear policy, ethical oversight, and professional competence. The study concludes that digital transformation in occupational medicine can significantly improve workforce protection and strategic health management when integrated thoughtfully into organizational systems.

Key words: digital transformation, occupational medicine, health information systems, workforce management, digital health

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

THE IMPACT OF OCCUPATIONAL HEALTH SURVEILLANCE ON EMPLOYEE RETENTION AND CORPORATE PERFORMANCE IN THE PRIVATE SECTOR

Prof. Dr. Fahad Al-Mutairi, Dr. Reem Al-Shammari, Abdullah Al-Enezi
Faculty of Health Sciences, King Saud University, Saudi Arabia

ABSTRACT

This study examines the impact of occupational health surveillance on employee retention and corporate performance in the private sector. In competitive business environments, organizations increasingly recognize that employee health is closely tied to workforce stability and long-term performance. The research explores how systematic surveillance practices contribute to early detection of occupational risks, better protection of workers, and stronger organizational outcomes.

The study is informed by occupational health and human resource management literature. It focuses on surveillance as a preventive process that helps organizations identify health trends, respond to workplace hazards, and reduce the likelihood of long-term health problems. The findings suggest that employees are more likely to remain with organizations that demonstrate consistent concern for their safety and well-being. Health surveillance also supports corporate performance by reducing disruption, improving morale, and sustaining productivity.

The paper further argues that surveillance should not be viewed only as a regulatory requirement. Instead, it should function as part of a broader organizational strategy that connects employee care with business sustainability. The study concludes that private sector organizations benefit when occupational health surveillance is treated as a practical tool for strengthening trust, retention, and performance.

Key words: occupational health surveillance, employee retention, private sector, corporate performance, workplace safety

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

INTEGRATING PREVENTIVE OCCUPATIONAL MEDICINE INTO HUMAN RESOURCE STRATEGIES: A FRAMEWORK FOR HEALTHIER AND MORE PRODUCTIVE WORKPLACES

Assoc. Prof. Dr. Nasser Al-Harbi
Faculty of Medicine, King Abdulaziz University, Saudi Arabia

ABSTRACT

This paper explores the integration of preventive occupational medicine into human resource strategies as a framework for creating healthier and more productive workplaces. Modern organizations increasingly understand that employee health is not separate from workforce planning, but an essential part of sustainable human resource management. The study examines how preventive medical practices can be aligned with recruitment, training, wellness policy, and performance support.

The research is based on occupational medicine and human resource management literature. It argues that preventive approaches are most effective when health promotion, risk assessment, and early intervention are incorporated into organizational planning. The findings suggest that this integration helps reduce absenteeism, supports employee morale, and improves productivity by addressing health concerns before they become more serious. It also strengthens the employer's role in building a supportive and responsible workplace culture.

The paper emphasizes that preventive occupational medicine should be understood as a collaborative framework involving medical professionals, managers, and human resource specialists. When these actors work together, organizations are better able to create environments that support both health and performance. The study concludes that preventive occupational medicine can become a strategic tool for organizational development when embedded within broader human resource policy.

Key words: preventive occupational medicine, human resource strategy, workplace health, productivity, organizational well-being

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ASSESSING THE RELATIONSHIP BETWEEN WORK ENVIRONMENT QUALITY, OCCUPATIONAL HEALTH INDICATORS, AND EMPLOYEE SATISFACTION IN KNOWLEDGE-BASED ORGANIZATIONS

Prof. Dr. Jean-Luc Martin, Claire Dubois, Dr. Antoine Lefevre
Faculty of Social Sciences, University of Lyon, France

ABSTRACT

This study assesses the relationship between work environment quality, occupational health indicators, and employee satisfaction in knowledge-based organizations. In sectors where intellectual work, collaboration, and innovation are central, the quality of the work environment has a direct influence on both health and performance. The research examines how physical conditions, organizational culture, workload balance, and psychosocial support shape employee experience.

The study is grounded in organizational psychology and occupational health literature. It highlights the importance of safe, supportive, and well-structured workplaces for sustaining concentration, creativity, and commitment. The findings suggest that positive work environments are associated with better health indicators and higher levels of employee satisfaction. By contrast, poorly managed environments can contribute to fatigue, stress, and reduced organizational attachment.

The paper also argues that knowledge-based organizations should treat employee well-being as a core part of operational success. In such settings, health and satisfaction are not secondary concerns but essential conditions for effective knowledge work. The study concludes that improving workplace quality can strengthen both employee outcomes and organizational competitiveness.

Key words: work environment quality, occupational health, employee satisfaction, knowledge-based organizations

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

DIGITAL TRANSFORMATION AND SME PERFORMANCE IN EMERGING MOROCCAN MARKETS

Prof. Dr. Youssef El Mansouri, Dr. Nadia Benkirane, Amine El Fassi
Faculty of Economics and Management, Mohammed V University, Morocco

ABSTRACT

This study examines the relationship between digital transformation and SME performance in emerging Moroccan markets, where small and medium-sized enterprises play a central role in employment creation, local value generation, and commercial adaptation. As Moroccan businesses operate in increasingly competitive and technology-oriented environments, digital tools have become important for improving efficiency, customer engagement, and strategic flexibility. The research explores how digital adoption influences organizational performance and what challenges limit its full potential.

The study is grounded in business transformation and SME development literature. It focuses on the ways in which digital platforms, online communication tools, data-based decision-making, and e-commerce practices reshape business operations. The findings suggest that digital transformation can improve market visibility, speed up service delivery, support innovation, and strengthen connections with customers and suppliers. At the same time, the study notes that limited digital skills, financial constraints, and uneven access to technology remain major barriers for many smaller firms.

The paper also argues that digital transformation should be understood as a broader organizational process rather than a simple technical upgrade. SMEs benefit most when digital tools are aligned with management capacity, strategic planning, and market orientation. In the Moroccan context, this means combining technological adoption with training, policy support, and business development initiatives. The study concludes that digital transformation can significantly improve SME performance when it is guided by adaptation, learning, and long-term competitiveness.

Key words: digital transformation, SME performance, Morocco, business innovation, market competitiveness

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

STRATEGIC INNOVATION AND ENTREPRENEURIAL GROWTH IN MOROCCAN FAMILY BUSINESSES

Assoc. Prof. Dr. Karim Ait Baha, Salma Rachidi
Faculty of Business and Economics, University of Casablanca, Morocco

ABSTRACT

This paper explores strategic innovation and entrepreneurial growth in Moroccan family businesses, which remain an important part of the country's economic and social structure. Family enterprises often combine long-term continuity with strong local embeddedness, but they also face pressure to adapt to changing market conditions, generational transition, and competitive demands. The study examines how strategic innovation supports business growth while preserving the identity and stability of family ownership.

The research is based on entrepreneurship and family business literature. It highlights the role of innovation in product development, process improvement, market expansion, and organizational renewal. The findings suggest that family businesses that adopt strategic innovation are better able to respond to environmental change, diversify their activities, and sustain long-term competitiveness. The study also notes that innovation in family firms is shaped by family values, leadership style, and risk perception.

The paper argues that entrepreneurial growth in family businesses depends not only on financial capacity but also on strategic vision and adaptive management. In Morocco, family enterprises often combine traditional decision-making with modern market orientation, creating both opportunities and constraints for innovation. The study concludes that strategic innovation can strengthen resilience and growth when it is supported by leadership continuity, business learning, and openness to transformation.

Key words: strategic innovation, family business, entrepreneurship, Morocco, business growth

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

SUSTAINABLE TOURISM MANAGEMENT AND REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT IN ALBANIA

Prof. Dr. Arben Kodra, Dr. Elira Hoxha, Assoc. Prof. Dr. Dorian Leka, Besa Marku
Faculty of Tourism and Hospitality, University of Tirana, Albania

ABSTRACT

This study examines sustainable tourism management and its contribution to regional economic development in Albania. As tourism expands across coastal, mountain, and cultural destinations, questions of environmental protection, local participation, and balanced growth have become increasingly important. The research explores how sustainable tourism strategies can support long-term economic benefits while reducing pressure on natural and social resources.

The paper is grounded in tourism management and regional development literature. It focuses on planning, destination governance, community involvement, and responsible resource use as major dimensions of sustainability. The findings suggest that tourism can generate employment, stimulate small business growth, and improve regional visibility when it is managed in a way that respects local capacity and ecological limits. At the same time, unplanned tourism growth may create seasonal dependence, spatial inequality, and environmental stress.

The study also argues that sustainable tourism should be viewed as an integrated development strategy rather than a sector-specific policy. In Albania, stronger coordination between local authorities, businesses, and communities is necessary for tourism to become a stable engine of regional development. The paper concludes that sustainable tourism management can enhance both competitiveness and social well-being when it is guided by planning, inclusion, and environmental responsibility.

Key words: sustainable tourism, regional development, Albania, tourism management, local economy

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

DIGITAL MARKETING TRANSFORMATION IN ALBANIAN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES

Dr. Ilir Meta, Erion Kallaku, Arta Gjini
Faculty of Economics, University of Shkodër, Albania

ABSTRACT

This paper investigates digital marketing transformation in Albanian small and medium enterprises and its influence on business visibility, customer engagement, and market adaptation. As consumer behavior increasingly shifts toward online platforms, SMEs must develop new ways of reaching audiences, building brand identity, and competing in digitally mediated markets. The study explores how digital marketing practices reshape business communication and support commercial growth.

The research is based on marketing and SME development literature. It examines the role of social media, online advertising, content creation, and digital analytics in changing how firms interact with customers. The findings suggest that digital marketing helps SMEs increase outreach, strengthen customer relationships, and respond more quickly to market trends. However, the study also identifies challenges related to limited expertise, resource shortages, and inconsistent strategic planning.

The paper argues that digital marketing should be understood as part of broader organizational transformation rather than an isolated promotional activity. Albanian SMEs benefit most when digital tools are integrated into overall business strategy and supported by learning-oriented management. The study concludes that digital marketing transformation can improve competitiveness and resilience, particularly for firms seeking to expand beyond local markets.

Key words: digital marketing, SMEs, Albania, business communication, market adaptation

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ISLAMIC FINTECH ADOPTION AND FINANCIAL INCLUSION STRATEGIES IN KUWAIT

Prof. Dr. Abdullah Al-Mutairi, Dr. Sara Al-Harbi, Nasser Al-Fahad
Faculty of Business Administration, Kuwait University, Kuwait

ABSTRACT

This study examines Islamic fintech adoption and its role in financial inclusion strategies in Kuwait. As digital finance expands across the Gulf region, Islamic financial institutions and technology-driven platforms are creating new opportunities for accessible, ethical, and efficient financial services. The research explores how fintech innovation can support inclusion while remaining consistent with Islamic financial principles.

The paper is based on financial technology and Islamic finance literature. It focuses on digital payment systems, mobile banking, peer-to-peer platforms, and Sharia-compliant financial products as key elements of fintech adoption. The findings suggest that Islamic fintech can broaden access to financial services, especially for individuals and small businesses that may face barriers in conventional banking systems. It also supports transparency, convenience, and service diversification.

The study further notes that successful adoption depends on regulatory clarity, consumer trust, and collaboration between financial institutions and technology providers. In Kuwait, where financial modernization is closely linked to national development goals, Islamic fintech offers an important pathway toward more inclusive and adaptive financial systems. The paper concludes that fintech innovation can strengthen financial inclusion when it is aligned with ethical principles, institutional capacity, and user-centered design.

Key words: Islamic fintech, financial inclusion, Kuwait, digital finance, Sharia-compliant services

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

CORPORATE GOVERNANCE PRACTICES AND OIL-DEPENDENT ECONOMY DIVERSIFICATION IN KUWAIT

Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Sabah, Mariam Al-Otaibi
Faculty of Economics and Political Science, Kuwait University, Kuwait

ABSTRACT

This paper examines corporate governance practices and their relationship to economic diversification in Kuwait, where oil dependence continues to shape fiscal structure, investment patterns, and long-term development policy. As the country seeks to reduce vulnerability to global energy fluctuations, governance reforms have become increasingly important for improving business transparency, institutional accountability, and private sector confidence. The study explores how corporate governance can support broader diversification goals.

The research is informed by corporate governance and economic development literature. It focuses on board structure, managerial accountability, disclosure practices, and stakeholder relations as central elements of good governance. The findings suggest that strong governance frameworks can improve investor trust, encourage entrepreneurship, and support the growth of non-oil sectors. The study also notes that diversification efforts are most effective when supported by institutional consistency and strategic policy alignment.

The paper argues that governance should be understood as a developmental instrument rather than a purely regulatory mechanism. In Kuwait, a more transparent and accountable corporate environment can contribute to innovation, capital allocation, and sectoral expansion beyond hydrocarbons. The study concludes that governance reform is essential for creating an economic climate capable of supporting diversification, resilience, and sustainable national growth.

Key words: corporate governance, economic diversification, Kuwait, institutional accountability, non-oil sectors

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN BUSINESS DECISION MAKING AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN FRANCE

Prof. Dr. Jean-Luc Moreau, Dr. Sophie Lambert, Assoc. Prof. Dr. Pierre Dubois, Claire Martin
Faculty of Management and Economics, University of Paris, France

ABSTRACT

This study investigates the role of artificial intelligence in business decision making and organizational performance in France. As firms increasingly adopt AI-based systems for forecasting, analysis, and operational coordination, the nature of managerial decision making is changing. The research explores how AI tools influence organizational responsiveness, strategic planning, and performance outcomes across different business contexts.

The paper draws on literature in artificial intelligence, management studies, and organizational performance. It focuses on predictive analytics, automation, decision support systems, and data-driven strategy as major dimensions of AI adoption. The findings suggest that AI can improve accuracy, efficiency, and adaptability in business decisions, particularly in environments that require rapid interpretation of complex information. However, the study also highlights concerns related to algorithmic dependence, ethical oversight, and managerial resistance.

The paper argues that AI should be understood as a complementary decision support resource rather than a replacement for human judgment. In France, businesses benefit most when AI adoption is accompanied by managerial learning, ethical governance, and organizational adaptation. The study concludes that artificial intelligence can strengthen performance when it is integrated into broader strategic and human-centered management frameworks.

Key words: artificial intelligence, business decision making, organizational performance, France, management innovation

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

EPISTEMOLOGICAL FOUNDATIONS OF DIGITAL ETHICS IN MODERN NORTH AFRICAN THOUGHT

Prof. Dr. Youssef El Amrani, Dr. Salma Bennis
Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Rabat, Morocco

ABSTRACT

This study examines the epistemological foundations of digital ethics in modern North African thought, focusing on how contemporary philosophical debates respond to the moral questions raised by digital technologies. As digital life becomes increasingly embedded in communication, education, governance, and social interaction, ethical reflection is required to address issues of responsibility, privacy, authenticity, and human agency. The paper explores how North African thinkers situate these concerns within broader questions of knowledge, modernity, and cultural identity.

The study is based on philosophical analysis and a review of contemporary North African intellectual writing. It argues that digital ethics in this context cannot be understood only through technical regulation or imported normative frameworks. Instead, it must be grounded in local epistemological traditions that recognize the relationship between reason, community, and moral formation. The analysis highlights the importance of contextual knowledge, interpretive flexibility, and critical reflection on how digital systems reshape social relations and forms of authority.

The findings suggest that North African thought contributes valuable perspectives to digital ethics by emphasizing relational responsibility and the ethical consequences of mediated life. Rather than separating ethics from culture, these philosophical approaches connect technological questions with broader concerns about human dignity, social justice, and public accountability. The paper concludes that digital ethics in modern North African thought offers an important framework for understanding technology not merely as a neutral tool, but as a site of moral and epistemological transformation.

Key words: digital ethics, North African thought, epistemology, technology and morality, contemporary philosophy

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

PHENOMENOLOGICAL READINGS OF IDENTITY AND MEMORY IN CONTEMPORARY MAGHREB PHILOSOPHY

Assoc. Prof. Dr. Amina El Khatib, Dr. Rachid Benali, Dr. Leila Zahir
Faculty of Philosophy, University of Tunis, Tunisia

ABSTRACT

This paper explores phenomenological readings of identity and memory in contemporary Maghreb philosophy. Identity in this intellectual tradition is often understood not as a fixed essence but as a lived and historically shaped experience. Memory, in turn, functions as a site where personal existence, collective history, and cultural belonging intersect. The study examines how Maghreb philosophers use phenomenological approaches to investigate the self, the past, and the social world.

The research is based on philosophical textual analysis and contemporary Maghreb intellectual discourse. It argues that memory is central to the formation of identity because it links embodied experience with historical consciousness. The paper shows that Maghreb philosophy often treats memory as both a personal and political phenomenon, shaped by colonial history, linguistic plurality, and cultural transformation. Through phenomenological reflection, identity emerges as dynamic, relational, and open to reinterpretation.

The study also highlights the importance of lived experience in understanding social belonging and cultural continuity. Rather than reducing identity to abstract categories, Maghreb philosophy emphasizes how memory is carried through language, space, narrative, and everyday life. The findings suggest that this approach offers a rich alternative to rigid identity models, especially in societies shaped by historical rupture and cultural complexity. The paper concludes that phenomenological philosophy provides an effective framework for thinking about identity as an evolving relation between memory, experience, and historical presence.

Key words: phenomenology, identity, memory, Maghreb philosophy, lived experience

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

AFRICAN COMMUNALISM AND THE LIMITS OF WESTERN INDIVIDUALISM IN MORAL PHILOSOPHY

Dr. John M. Nyerere, Assoc. Prof. Dr. Asha K. Mboya, Prof. Dr. Elias M. Chuma
Faculty of Arts and Social Sciences, University of Nairobi, Kenya

ABSTRACT

This study examines African communalism and its critique of Western individualism within moral philosophy. The paper investigates how African ethical traditions understand personhood, responsibility, and moral life through relational and communal frameworks rather than through isolated individual autonomy. It explores the philosophical significance of communal values in shaping moral judgment, social obligation, and human flourishing.

The research is based on comparative philosophical analysis and African moral thought literature. It argues that Western individualism often emphasizes self-sufficiency, personal rights, and abstract autonomy, while African communalism stresses interdependence, shared responsibility, and the moral importance of community. The study shows that this difference is not simply cultural, but philosophical, because it reflects distinct assumptions about the nature of the self and ethical life.

The findings suggest that African communalism offers a meaningful corrective to moral theories that neglect social relations and mutual care. At the same time, the paper acknowledges that communal values must be interpreted critically to avoid reducing the individual to the group. The analysis therefore presents African moral philosophy as a balanced tradition that affirms both relational belonging and personal dignity. The paper concludes that communalism provides important insights for contemporary ethical debates concerning justice, social cohesion, and human responsibility.

Key words: African communalism, moral philosophy, individualism, ethics, community

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

ONTOLOGY OF TRADITION: RETHINKING UBUNTU-LIKE CONCEPTS IN EAST AFRICAN EPISTEMOLOGY

Dr. Neema S. Mwinyi, Prof. Dr. David O. Kileo
Faculty of Philosophy, University of Dar es Salaam, Tanzania

ABSTRACT

This paper examines the ontology of tradition by rethinking Ubuntu-like concepts in East African epistemology. Traditional African thought often presents knowledge as embedded in community, memory, language, and social practice. The study explores how Ubuntu-like concepts contribute to philosophical understandings of being, relation, and moral existence within East African intellectual traditions.

The research is based on philosophical interpretation and engagement with East African epistemological writings. It argues that tradition should not be viewed as static inheritance, but as a living structure through which communities interpret reality and sustain ethical life. Ubuntu-like concepts are shown to express an ontology in which personhood is relational, and knowledge arises through social participation rather than isolated subjectivity. The analysis also emphasizes the continuity between cosmology, ethics, and communal experience.

The findings suggest that East African epistemology offers a valuable challenge to abstract individualism by showing that identity and knowledge are formed within networks of relation and obligation. Tradition, in this view, becomes a space of philosophical renewal rather than mere preservation. The paper concludes that rethinking Ubuntu-like concepts can deepen contemporary philosophical debates on knowledge, identity, and responsibility while affirming the intellectual richness of East African thought.

Key words: Ubuntu, ontology, East African epistemology, tradition, relational personhood

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

THE DIALECTICS OF MODERNIZATION AND CULTURAL MEMORY IN CENTRAL ASIAN PHILOSOPHICAL DISCOURSE

Dr. Ayan Tursynbek, Dr. Madina Kassenova
Faculty of Philosophy and Cultural Studies, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan

ABSTRACT

This study investigates the dialectics of modernization and cultural memory in Central Asian philosophical discourse. Modernization in the region has often been associated with political reform, technological change, and social transformation, yet these processes also raise questions about the preservation of memory, tradition, and cultural continuity. The paper explores how Central Asian thinkers negotiate the tension between modern development and historical remembrance.

The study is based on philosophical and cultural analysis of contemporary Central Asian writings. It argues that modernization is not simply a linear movement away from tradition, but a complex process in which memory continues to shape interpretation, identity, and social imagination. Cultural memory appears as a critical resource that enables societies to engage with change without losing historical depth. The paper highlights the philosophical importance of language, heritage, and collective remembrance in sustaining continuity through transformation.

The findings suggest that Central Asian philosophical discourse offers a nuanced understanding of modernity, one that avoids both nostalgic conservatism and uncritical modernization. Instead, it presents modernization as a dialectical encounter between change and remembrance. The paper concludes that cultural memory remains essential for philosophical reflection on development, because it allows societies to modernize while preserving a meaningful sense of historical self-understanding.

Key words: modernization, cultural memory, Central Asian philosophy, tradition, historical consciousness

AKDENIZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 17 - 22, 2026 – TUNIS
ISBN NR. 978-625-8795-47-9

CONTEMPORARY SPANISH PRAGMATISM AND THE RECONSTRUCTION OF PUBLIC REASON

Prof. Dr. Javier M. Ortega, Dr. Lucia Fernández, Assoc. Prof. Dr. Marta I. Ríos
Faculty of Philosophy, University of Salamanca, Spain

ABSTRACT

This paper examines contemporary Spanish pragmatism and its contribution to the reconstruction of public reason. In a period marked by political polarization, institutional distrust, and social fragmentation, the renewal of public reasoning has become an urgent philosophical and civic concern. The study explores how pragmatist approaches in Spain respond to these challenges by emphasizing practical inquiry, democratic dialogue, and the public use of reason.

The research is based on philosophical analysis of contemporary Spanish pragmatist thought. It argues that public reason should not be understood as a purely abstract rational ideal, but as a social practice shaped by discussion, interpretation, and collective problem solving. Spanish pragmatism highlights the importance of situated judgment, ethical deliberation, and the capacity to build shared understanding across difference. The paper shows that this approach is especially valuable in democratic societies that face crises of communication and legitimacy.

The findings suggest that contemporary Spanish pragmatism offers a flexible and socially responsive framework for democratic renewal. By linking philosophy with civic life, it reimagines public reason as a process of ongoing negotiation rather than final agreement. The paper concludes that pragmatist philosophy can contribute to more inclusive and practical forms of political reasoning, especially in contexts where democratic participation requires trust, dialogue, and institutional openness.

Key words: Spanish pragmatism, public reason, democracy, civic dialogue, political philosoph